הלכה · ראשונים

מחזור ויטרי

רבנו שמחה מוויטרי

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

מחזור ויטרי

רבנו שמחה מוויטרי

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/מחזור-ויטרי/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611160902 של הספרייה.

תוכן העניינים

הלכות שחרית 4
הלכות סעודה 29
הלכות מנחה וערבית 46
פיטום הקטרת 49
סדר קריאת שמע על המיטה 53
הטבת חלום 54
סדר סעודה 55
פירוש הקדיש 62
סדר שחרית 64
סדר מנחה 86
סדר ערבית 88
הלכות שבת 92
הלכות שבת מספר התרומה 136
סדר שבת 156
סדר מוצאי שבת 199
הלכות ראש חדש 214
סדר חנוכה 221
ד' פרשיות 227
סדר פורים 230
הלכות פורים 236
תמוז ואב 247
הלכות תשעה באב 250
הלכות תענית 255
הלכות אבל 261
הלכות עירובין 276
הלכות פסח 279
סדר שבועות 339
סדר עשרת ימי תשובה 381
הלכות ראש השנה 382
הלכות יום הכיפורים 413
סדר ראש השנה 422
סדר יום הכיפורים 428
הלכות סוכה 438
הלכות לולב 455
הושענות 484
פרקי אבות 505
רשויות למעריבים 602
הלכות נישואין 627
הלכות נדה 652
הלכות נדה מספר התרומה 663
הלכות מילה 668
הלכות ציצית 684
הלכות תפילין מספר התרומה 691
הלכות מזוזה 699
הלכות ספר תורה 702
מסכת סופרים 740
הלכות כלה 768
הלכות דרכן של תלמידי חכמים 771
מסכת דרך ארץ 773
פרק גן עדן 785
ספר מלחמות ה' 786
הלכות שחיטה 789
הלכות כיסוי הדם 794
הלכות טריפות 796
הלכות מספר התרומה 803
משפט הגט 838
הלכות חליצה 839

הלכות שחרית

סימן א

עמ"י עש"ו.

א.

תניא היה ר' מאיר אומ' חייב אדם מישר' לברך מאה ברכות בכל יום ובגמרא דארץ ישר' גרסי הכי (אני) [תני] אין לך אדם מישראל שאינו עושה [מאה] מצות בכל יום שנ' ועתה ישר' מה י'י אלהיך שואל מעמך אל תיקרי מה אלא מאה, ויש או' מה בגימטרי' מאה בא"ת ב"ש ה"ץ י"ם שים צ' במקום ה' וי' במקום מ' הרי י"ץ ונמצא מה בגימטריא מאה (ללת"ם) [ור"ת] פי' דבאותו פסוק כתיב [מאה] אותיות וכנגדן חייב אדם לברך ק' ברכות בכל יום ושואל כת' מלא, ודוד מלך ישר' תיקן שהודיעוה[ו] יושבי ירושלים שמתים מישראל מאה בכל יום עמד ותיקן מאה ברכות דכתי' (שמואל ב כג) נאום דוד בן ישי הוקם על על בגימטריא מאה הוו בכל יום ויום היו מתים מישר' ק' איש ולא היו יודעים מפני מה עד שבא דור וחקר הדבר והבין ברוח הקודש ותקן מאה ברכות בכל יום ונראה הדבר שנשתכחו ובאו תנאים ואמוראים ויסדום לברך על כל אחת ואחת בשעת' אי אפשר מפני מה שהידים עשויות למשמש אלא כשניעור אדם משנתו ירחץ פניו ידיו ורגליו כהוגן לקיים מה שנ' (עמוס ד':י"ב) הכון לקראת אלהיך ישר'. ומתחיל ומסדרן וכל יחיד ויחיד חייב בהן ומנהג כל ישראל שבספרד היא אספמיא כך הוא להוציא מי שאינו בקי מתחיל החזן ומברך על נטילת ידים וסדר הברכות והכי סליק חושבן מאה ברכות הני הכתובין לעיל תמני סרי ודברוך שאמר ודישתבח הרי עשרין קודם קריית שמע ותלת דקריית שמע שתים לפניה. יוצר והבוחר בעמו ישר' ואחת לאחריה גאל ישראל כדתנן בשחר מברך שתים לפניה ואחת לאחריה הרי תלת תלת זימנין דתשסרי דצלותא דצפרא דמנחתא ודערבא דאינון עם ברכת המינים מן (תשר) [תשסר] תשסר והני תלת עשרים קדמתין הרי תמנן ודסעודת' [דימ]מא תמני הא כיצד דנטילת ידים והמוציא לחם מן הארץ וארבע דברכת המזון הזן על הארץ ובונה ירושלים והטוב ומטיב ותרתי דמשתיא אדחמרא בורא פרי הגפן ועל הגפן ועל פרי הגפן ואי דמיא שהכל ובורא (פרי הגפן) [נפשות] אתרא דנהיגי מ[י]כל והדר (משתילו) [מישתי] (הכי) [הרי] תרתי וארבע דקרית שמע דרמשא תרתי לקמן ותרתי לבתרא כדתנן בערב מברך שתים לפניה ושתים לאחריה המעריב ערבים ואוהב עמו ישראל לפניה. (גדול) [גאל ישראל ושומר עמו ישראל לעד] לאחריה ותמני דסעודתא דרמשא הרי עשרים. תמנין ועשרים הרי מאה. בר

מהמלך בכבודו דאוסיפו רבנן בתראי בתר עסיקי (דשבחא) [בשבחא] דקודשא בריך הוא [ו]מרחמי. ובר מהפיל חבלי שינה דקריית שמע דעל מטתו ובר מכמה זימנין דמצריך למברך לגדולים וקטנים ובר [ממיכל פירות ואכילת ירקות] (אצמי ירקא) ובר [ממירח כמה] זימני [וכי תימא] בשלמא בימי חול [דאיכא תלתא] זימני תשסרי תשסרי... אלא בשבתא דליכא צלותא היכי מתמליין אי איפשר לאשלומינהו אשלים להו כדקאמרינן ר' חייא בריה דרב [אויה] ביומיא דשבתא וביומיא טבי טרח וממלי להו באיספמרקי ומגדי מיני בשמים ומיני פירות כגון עצי בשמים ובורא עישבי בשמים ובורא מיני בשמים וכל פירא ופירא כדחזי ליה. ולכך תקנו לומר (ו)אין כאלהינו בשבת לפי שאין מתפללין בשבת משמנה עשרה כי אם שב וד' פעמים אין מי נודה ברוך אתה ד' פעמים. אי[ן] מי נודה הרי י"ב פעמים אמן. ולבסוף ברוך אתה. ונראה עתה כאומר י"ב פעמים ברוך אתה אמן והן שתים עשרה ברכות והשבע של חובת היום הרי ט"י ומאן דמברך שלא עשאני בור לא עביד כהילכתא דאע"ג דגרסינן בפירקין דהתכלת היה ר' יהודה אומר חייב אדם לברך שלש ברכות בכל יום ברוך שלא עשאני גוי שאין הגוים כלום. שנ' (ישעיהו מ׳:י״ז) כל הגוים כאין נגדו. ברוך שלא עשאני בור. שאין בור ירא חטא. ברוך שלא עשאני אשה. שאינה מצווה על המצוות. ואפילו הכי לא הואי לברכה חדא דשאילו מן קדם נטרונאי גאון זצ"ל ולא שדרה ותו מגמרא הא איסתלקא לה דרב אחא בר יעקב שמעיה לבריה דקמברך ברוך שלא עשאני בור א"ל כולי האי נמי אלא מאי (כואיברך) [אברך]. שלא עשאני עבד היינו אשה. זיל טפי. וכיון דמנח תפילי נמי מברך על תפילי ברוך אתה י"י אלהינו מ"ה אקב"ו להניח תפילין. ועל תפילין של ראש על מצות תפילין. וכי מכסי בטלית להתעטף בציצית. ואו' כל הברכות כולן כתקון חכמים עד ותלמוד תורה כנגד כולם. וקורא בסדר קרבנות. וידבר שחרית קורין פרשת צו את בני ישר' וגו' כנגד תמיד של שחר על שם ונשלמה פרים שפתינו. ולערב אומר פיטום הקטרת (שחרית) וסיים לדבריו מצאתי בסדר רב עמרם המדקד(י)ק לומר אין כאלהינו בכל יום וכן כתב בשם. וכן בערב לאחר שיגמרו תפילת ערבית נוהגין לומר פיטום הקטרת בבוקר ל) ובערב [אבל לא השיר מאי טעמא שזכר למקדש אומר אלו. ולמה אומר פיטום הקטרת בבוקר ובערב והשיר בבוקר בלבד לפי שזה היתה מצותו נעשית בבקר ובערב וזה לא היתה מצותו נעשית אלא בבקר] (מה לא היתה (מצאתי) [מצותו] נעשית אלא בבוקר) בלבד וידבר וגו' ושונה באיזהו מקומן. ודורש בר' ישמעאל דא' רב ספרא משום ר' יהושע בן חנניה מאי דכתיב ושננתם אל תקרי (ושננם) [ושננתם] אלא ושלשתם לעולם ישלש אדם שנותיו שליש במקרא שליש במשנה שליש בתלמוד. ומקשינן שניה מי ידע כמה הוו

(ומשנען) [ומשנינן] לא צריכא ליומי ודקא (תני) תקינו מדרש חלופי תלמוד דקא גרס בפרקי' מאימתי קורין את שמע בערבין. אמ' רב יהודה אמ' שמואל (אל) השכים לשנות קודם שקרא קריית שמע (אינו) צריך לברך [לאחר שקרא ק"ש אינו צריך לברך) שכבר נפטר באהבה רבה. שיש בה מעין ברכת התורה ותן בלבנו ללמוד וללמד ותלמדם חוקי חיים אמ' רב הונא למקרא צריך לברך למשנה אין צריך לברך. ר' אל(י)עזר אומר אף למשנה צריך לברך. ולתלמוד אין צריך לברך. וקמסהיד רב חייא בר' אשי זימנין סגיאין הוה (קאימנו) [קאימנא] קמיה דרב לתנויי בסיפרא דבי רב דהוא תורת כהנים ומקדים ומשי ידיה ומברך ומתני (לך) [לן]. ואו' רבון העולמים כו'. עד ברוך שיאמר וחותם מלך מהולל בתושבחות. ומאן דקחתים מהולל ברוב התושבחות. שבשתא בידיה דקא אמרין בפרק מאימתי מברכין על הגשמים משיצא החתן לקראת כלה. ומאי מברך אמר רב יהודה מודים אנחנו לך על כל טיפה וטיפה שהורדת לנו ור' יוחנן מסיים בה הכי ואילו פינו מלא שירה כים ולשוננו רנה כהמון גליו כו'. עד הן הם יודו ויברכו וישבחו לשמך מלכינו ברוך אתה י"י אלהי' רוב ההודאות ומקשינן רוב ההודאות וקמתריץ רבא אימא אל ההודאות היכי דקמשמע רוב ההודאות הכי נמי משמע רוב התושבחות ולא כל התושבחות הילכך מאן דמסיים ברוב התושבחות שפיר דמי לשתוקי. ואומ' פסוקי דזימרא הודו לי"י קראו בשמו. דרש רב שמלאי לעולם יסדר אדם שבחו של הקב"ה ואח"כ יתפלל לפיכך תקנו חכמים פסוקי דזימרא הודו לי"י וכל המזמורים שלפניו ושלאחריו לפי שהן שבחו של הקב"ה ואח"כ עומדים להתפלל ומיבעי לאינש לכווני דעתיה בתהילה לדויד דא"ר אל(י)עזר בר אבינא כל האומר תהילה לדוד שלשה פעמים בכל יום מובטח לו שהוא בן העולם הבא ואמרי' מאי טעמא משום דאתיא באל"ף בי"ת ונימא אשרי תמימי דרך דאתיא בתמני אפי אלא משום דכת' ביה פותח [את] ידיך ואמרינן (ביממא) [נימא] הלל הגדול דכתיב ביה נותן לחם לכל בשר ומסקינן אלא משום דאית ביה תרתי דאתיא באלף בית וכתי' ביה נמי פותח את ידיך. וכולהו פרש' עד כל הנשמה תהלל יה הכי איתנהי סוף פירקא הללו יה והללו יה (בכתר) [דבתר] (תהילה) [תחלת] י"י ידבר פי ריש פירקא אמטי להכי מוספינן ואנחנו נברך יה מעתה ועד עולם הללו יה. ולכך אומרין שני פעמים כל הנשמה תהלל יה הללו יה. דאמרינן במסכת שבת יהא חלקי מגומרי הלל בכל יום. כלומ' שמסיימין ספר תילים שנא' בו הללו יה ואם אינו כופלו שני פעמים אינו נראה כמסיים ונראה כאילו יש אחריו פסוקים הרבה אבל עתה כשמחזר לאומרו פעם אחרת בידוע שהוא אחרון ונראה כמסיים. ומטעם זה אינו או' בשבת שני פעמים פסוק אחרון שבפרשה. ולכך נהנו לכפול י"י ימלוך לעולם ועד

בפסוקי דזמרה לפי שבפרשת הנס ויהי באשמורת הבוקר עד ימלוך י"י לעולם ועד וגו' יש שמנה עשר אזכרות. ובכל שם ושם יש ארבעה אותיות שהם שבעים ושתים אותיות כנגד שם בן שבעים ושתים אותיות ובפסוקי דזמרה (אני) [אנו] מתחילין ויושע ונחסרו ארבע שמות שהם בפסוקים שלמעלה מן ויהי באשמורת הבוקר וגו'. ולפיכך כופלים פעם אחרת י"י ימלוך ואומרין לאחריו פסוקים אחרים שבהם ג' שמות כדי להשלים ד' שמות כדי להשלים החסירים וכשאומרים שני פעמים י"י ימלוך הרי כאן חמש וניח' ולא תקשי שכן הוא או' לעתיד לבוא כל השמו' יהו אחד (ב)דאמרי' במסכת ברכות. ולפיכך אומרים הד' כדי להשלים וחמישי לא לשום חשבון הוא בא אלא לומר לך ביום ההוא יהיה י"י אחד ושמו אחד. ועומד שליח צבור לפני התיבה וחותם בשירי זמרה. ואותה ברכה של אחר ישתבח לא קבעוה אלא לאחר פסוקי זמרה שצריך ברכה לפניהן ולאחריהן. לפניהן ברוך שאמר לאחריהן ישתבח. וקדיש מפסיק בין ישתבח ליוצר להודיע שעל פסוקי זמרה קבעוה כמו ברכת הלל שלאחריו: ולאלתר מיבעי ליה לאינש לאתחולי בפריסת שמע ביוצר אור. ואסיר לאשתעויי בין ישתבח לפריסת שמע: ומחייב לפריסת שמע בעונתה. דתנן שאימתי קורין את שמע בשחרי' משיכיר בין תכלת ללבן. ותנא בין תכלת שבה ללבן שבה: פירו' גיזת צמר שצבעה תכלת יש בה מקומות שלא עלה שם הצבע יפה: תניא ר' מאיר או' משיכיר בין זאב לכלב. ר' עקיב' או' משיכיר בין חמור לערוד. אחרים אומרים כדי שיעמוד אדם ברחוק ארבע אמות מחבירו ויכירהו. אמ' רב הונא הלכה כאחרים. ואביי הפסיק בתפילין כאחרים בקרית שמע כוותיקין. דאמ' ר' יוחנן וותיקין היו גומרין אותה עם הנץ החמה. ותניא נמי הכי ר' יהודה בן תימ' או' מצותה עם הנץ החמה כדי שיסמוך גאולה לתפילה ונמצא מתפלל ביום. לכך מצותה מן המובחר: ומאן דקרי קרית שמע בעונתה שקיל אגריה יותר ממאן דעסיק בתורה: דתניא נמי הכי מצות ק"ש עד חצות ר' אליעזר אומ' עד הנץ החמה. ר' יהושע אומ' עד ג' שעות מדקתני הקורא מיכאן ואילך לא הפסיד כאדם שקורא בתורה. מכלל דבעונתה שפיר עדיף מכי עסיק באורייתי'. ופסיק הלכה כר' יהושע ולא הפסיד דקת' מאי פירושיה לא הפסיד בברכות אלא מברך לפניה ולאחריה. ואע"ג דסוף שתי שעות קרי לא מיבעי ליה לשנויי ביה בקרית שמע ממאי דתקינו רבנן. והא דאמרי דבעי [צ"ל דמצי] אינש למיקרי קרית שמע בתר שתי שעות היו לכתחלה לא שרי למיעבד הכי ומאן דעבד הכי בכוונה ולא מחמת אונסא ולא מחמת איעכובי במידי דמצוה מיקרי פושע. ובמאי שרי איעכובי כגון שבתות וימים טובים ותענית ציבור דמשתהא [עד] דמיכנפא ציבורא. אינמי בני (בר) [בי רב] דמיכנפי ויתבי וגרסי וממשיך להו גרסייהו כגון הני מילי דשכיחי אינון [ד]אי

לא דמיעכבי עד דמיכנפי ממנעי רבים מקרית שמע ומן התפילה. (ותו מידי) [ותלמידי] דיתבי וגרסי דאיכא בעלי בתים למשמע ולמילף מפילפוליהון [ו]דוותיקין מילתא דלא שכיחא היא. ולא כולי עלמא מצי מיכווני כוותיקין. ואע"ג דאמ' ר' יוחנן לא שנו אלא בדורות הראשוני' כגון ר' שמעון בן יוחי וחביריו שתורתן זו היא אומנותן אבל כגון אנו מפסיקין בין לקרוא קריית שמע בין לתפלה הני מילי לתפילת המנחה דליכא למיקם אשיעורא. אי נמי לקרות שמע דליכא תקנת חכמים אבל היכא דאיכא מידי תיקון כיון דהאי שכיח [ו]דוותיקין לא שכיח שפיר לאיעכובי. אבל שאר יומי אסיר למיפק לאורחא מקמי קרית שמע ותפילה דאמ' רב אמי בר אבין אמר רב יצחק בר אשיאן אסור לאדם לצאת לדרך קודם שיתפלל שנ' (תהילים פ"ה:י"ד) צדק לפניו יהלך והדר וישם לדרך פעמיו וקרית שמע ותפילה (בהדדי) [כהדדי] נינהו. [ו]דקאמרינ' אסור לאישתעויי בין ישתבח לפריסת שמע הני מילי דלאו צורכי ציבור נינהו אבל לצורכי ציבור (נינהו) או לצורך מי שבא להתפרנס מן הציבור ובעי למיפסק ליה צדקה איסורא ליכא. אבל בתר דמשתעו בצורכייהו קאים חזנא ומקמי (דילמא) [דלימא] ברכו פותח בקדיש ועונין הציבור (במדבר י"ד:י"ז) יגדל נא כח י"י כאשר דברת לאמר: (תהילים כ"ה:ו') זכור רחמיך י"י וחסדיך כי מעולם המה:

סימן ט

ט.

יתגדל לשון הפסוק הוא. (יחזקאל ל"ח:כ"ג) והתגדלתי והתקדשתי (ונועדתי) [ונודעתי] לעיני (עמים) [גוים] רבים וידעו כי (שמי) [אני] י"י. למלחמת נדב ומגוג. לכך הוא מתחיל בלשון עברי ולא בלשון ארמי וכן משמעו יתגדל ויתקדש שמו של הקב"ה לעתיד לבא שיהא שמו הגדול מגודל ומקודש דכת' וידעו כי (שמי) [אני] י"י שמעכשיו לא כשהוא נכתב הוא נקרא כי הוא נכתב ביו"ד ה"י. ונקרא באל"ף דל"ת. ולשון ארמי הוא וקמוץ הוא שאין כינויין אלא באלף דלת לפי שהשם המיוחד בלשון ארמי הוא ואין אנו רשאין להזכירו בכתבו. לכך אנו אומ' שמיה רבה בארמית כי לעולם הבא יקרא ככתיבתו דכת' (זכריה י"ד:ט') ביום ההוא יהיה י"י אחד ושמו אחד. והואיל ומתחיל בלשון עברי [אומר] הכל בלשון עברי עד שמגיע לשם הנכתב בארמי חוזר לומר בעברי ויתברך וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא ויתה' ויתע' ז' כנגד ז' רקיעים ומאן דאמ' ויתקלס שהוא שמיני אומרו כנגד רקיע שעל ראשי החיות ואחר כך כשבא במעשה השם או' בלשון ארמי ולכך אומ' תושבחתא ונחמתא שכן מצינו באגדה כל הודיות שאמ' דוד בספר תילים לא אמ' אלא לשש נחמתא, שנ' (שמואל ב כ"ג:א') ואלה דברי

האחרונים האמורים ליום אחרון. וכך אנו אומרים בשבת על כל דברי שירות ותושבחות דוד בן ישי עבדך משיחך. ישתבח שמך. וכמו כן לעילא מן כל ברכתא שירתא תושבחתא ונחמ' כלומ' כל תושבחות שאמ' דוד ליום נחמתא. כדאמרינן בברכות שמעתי בת קול שמנהמת ואומרת אוי לי שחרבתי את ביתי ושרפתי את היכלי והגליתי את בני לבין אומות העולם. אמרו לו לא אותה שעה בלבד אומרת כך אלא בכל יום ויום ג' פעמים אומרת כן ולא עוד אלא כשישר' נכנסין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ועונין יהא שמיה רבא הק' מנענע את ראשו ואומ' אשרי המלך שמקלסין אותו בביתו כך אוי לאב שהגלה את בניו ואוי להם לבנים שגלו מעל שולחן אביהן וזה שאנו אומרי' בקדיש תושבחתא ונחמת' שצריך הוא תנחומין על הצער הזה שהוא מצטער לאחר ענייתן:

סימן י

י.

מפי רבינו ר' שלמה זצ"ל מראה שעל שם כך עונין הציבור זכור רחמיך וגו' כשמתחיל החזן ביתגדל על שם מידת (רחמיך) [רחמים] זו שהוא זוכר באותה שעה. והכי אמ' ר' נחשון רב מתיבתא כריעה שכורע בקדיש כיון שאמ' יתגדל ויתקדש שמיה רבא כורע בעגלה כורע ויתברך כורע שמיה רבא כורע ויתעלה ויתברך שמיה. כורע עושה שלום במרומיו. ושל רשות היא זו. והללו ד' כריעות כנגד ד' שמות שיש בפסוק אחד (מלאכי א':י"א) כי ממזרח שמש ועד מבואו (מהולל) גדול שמי בגוים ובכל מקום מקטר מגש לשמי [ו]מנחה טהורה כי גדול שמי בגוים אמר י"י צבאות. ואמן שעונין יהא שמיה רבא מברך שעונין ביחד כנגד [גדלו] לי"י אתי ונרוממה שמו יחדיו. אין אומרין ויתקלס לא מפני שהוא גנאי אלא כן שמענו מרבותינו חייב אדם להזכיר כאן [שבעה] דברים בשבחו של הקב"ה כנגד ז' רקיעים ומי שאינו אומר ויתקלס כיון שאמ' ויתברך ואילו ו' הרי כאן ז' והאומ' ויתקלס אין טעות בידו כיון דמפסיקין באמן דיתברך צריך שיהו ז' אחריו ואין טעות לא ביד זה ולא ביד זה ואו' ברכו ובעוד שהוא מאריך בקולו הציבור אומרי' בלחש יתברך וישתבח כו'. עד ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. ואו' בלחש שהוא משובח ומרומם על כל ברכה ותהילה. וחוזר ופותח שליח ציבור ביוצר אור וחותם ביוצר המאורות. ואומר אהבה רבה וחותם בהבוחר בעמו ישר' באהבה. הרי שתים לפניה. וקורא קרית שמע בכוונה והשמעת אזנים ובדיקדוק אותיות וקרותה כל אדם (כרבנן) [כדרכן]:

סימן יא

יא.

דתנן בית שמאי או' בערב כל אדם יטו ויקרו. ובבוקר יעמדו שנ' בשכבך ובקומך. ובית הלל או' כל אדם קורין כדרכן. ומאי כדרכו כי האי דתנו רבנן בית הלל או' עומדין וקורין מטין וקורין יושבין וקורין ועוסקין במלאכתן וקורין בוהיה אם שמוע אבל בפרק ראשון מבטלין ממלאכתן וקורין. מדקתני במתניתין בית הילל אומרי' קורין כדרכן ולא יושבין דווקא ולא עוסקין דווקא אלא כי היכי דמיתרמי ליה לאיניש או אזיל באורחא אורחיה למיקם ולמיקרי אבל כי מסגי לא. דקיימא לן [עד] על לבבך בעמידה. [ו]איגני [א]מידי כגון אינש דאניס [ו]לא מיגני אפרקיה אלא כגון דמיסתמיך על סטר (ימצא) [ימנא] או סטר סמאלא שרי ליה למיקרי קרית שמע. אבל מיפרקא אע"ג דמצלי אסור. ודאי כי אורחיה דכולי עלמא [דעיילי] לבי כנישתא דמיכנפין ויתבין וקאמרין פסוקי זימרה כי יתבי ופתחי ביוצר וחתמי ביוצר המאורות ובהבוחר בעמו ישר' באהבה כי יתבי הם. הכי נמי מבעי ליה לקרוא קרית שמע כי יתבי. דהני דקא מוקמי מיחמרין אנפשייהו. למימרא דמקבלין עול שמים בעמידה טעות הוא והדיוטות וברות למה להו לאישתבושי כולי האי כבר קיימא לן הלכה כבית הלל בכל התורה כולה. ובכמה דוכתי גרסינן [ב]גמר' בית שמאי במקום בית הילל אינה משנה וכל פלוגתא דפליגי בית שמאי ובית הילל בכולי תנויי לא (איתו) [מתו]קמא הילכתי אלא בשית כדאמרינן התם. ותו ארבע דתנן בבחירתא כוותיה חזרו בית הילל להורות כבית שמאי אבל בכולי תנויי הילכתא כבית הילל. ולא סגי להן (דעבדי) [דעברי] אדבית הילל אלא אפילו כבית שמאי נמי לא עבדי דאי כבית שמאי בצפרא מעומד ברמשא מוטה ואינון לא שנא צפרא ולא שנא רמשא עומד. יש לך כסילות גדול מזה. מכדי מאן תקין לקרות שמע ערבית ושחרית רבנן ניזיל בתריהו כי היכי דעבדי בתרתי מתיבתא ובכל אספמיא ובכל קהילות שבארץ אשכנז כולם זכורים לאלף דור טובות ובזכות שמחמירין בבדיקות טריפות ובטבילת נדה ובכל מה שראוי להחמיר עליו אבל קרית שמע מיושב. אותם אנשים שאומרים במנהג בני [ארץ] ישראל אנו עושים הלא כך גורסינן [בתלמוד] (ב)ארץ ישר' תאנא יצתה בת קול ואמרה אילו ואילו דברי אלקים חיים הם אבל הלכה כבית הילל לעולם ועוד באותו עניין כת' בתלמוד ארץ ישראל [עד] שלא יצתה בת קול ה[מ]חמיר על עצמו כחומרי אילו וכחומרי אילו. עליו הכת' אומ' [ו]הכסיל בחשך הולך (קהלת ב׳:י״ד). כקולי אילו וכקולי אילו רשע אלא או כדברי בית שמאי כקוליהון וכחומריהון או כדברי בית הילל כקוליהון וכחומרי' אלא משיצתה בת קול הלכה כבית הילל לעולם וכל העובר על דברי

בית הילל חייב מיתה. ובתלמוד כעין אותה הלכה עשה כדברי כבית שמאי חייב מיתה. דתנן אמ' ר' טרפון אני הייתי בא בדרך והיטיתי לקרות כבית שמאי וסיכנתי בעצמי מפני הליסטין אמרו לו כדיי הייתה לחוב בעצמך שעברת על דברי בית הילל. והנך אינשי (דיקתני) [דקיתבין] וכי מטי זמן קרית שמע קיימי (לא) עבדי כבית שמאי (ועבדי) [ועברי] אבית הילל (ואי קמי) [ואיכא] בידייהו תרוויהו דרב נחמן בר יצחק ודבתר בת קול (וכשרו) [וכי לימרו] בית הילל [הא קא שרו] בעומדין. ממרייהו כחסף תביר דלית ביה ממשא (מדקתני) [מי קתני] בית הילל אומ' קורין בין עומדין בין יושבין בין מטים. עומדין וקורין יושבין וקורין קתני והכי קאמ' עומדין לא צריך למיתב יושבין לא צריך למיקם אלא כי אורחייהו. וכיון דאמ' כל העובר [וכו'] (ו)מאן דמשני מתקרי עבריינא. ותו גרסינן בגמרא דארץ ישר' רב הונא בשם רב אידי רב יהודה בשם שמואל צריך לקבל עליו עול מלכות שמים מעומד. מה אם היה יושב עומד. אלא אם היה מהלך עומד:

סימן יב

יב.

מאן דמסגי באורחא והגיע זמן קרית שמע יעמוד ויקרא עד על לבבך [ו]ילך. שעד כאן מצות כוונה מכאן ואילך מצות קריאה. וכד קרי אינש קרית שמע מיבעי ליה לאיכווני בין תיבה לתיבה. ובין אחד לברוך. וצריך להאריך באחד. דתניא סיפקס בן יוסף אומר כל המאריך באחד מאריכין לו ימיו ושנותיו. ואמ' ר' אחא בר יעקב ובדל"ת ולא בחי"ת דכל (כמא) [כמה] (לילא) [ד]אמ' אח' בלא דל"ת לא מישתמע מידי ומה בצע בהארכתו אבל בדל"ת יאריך עד שיעור שימליכנו יחידי בשמים ובארץ ובארבע רוחותיה. ולא יאריך באל"ף דמשמיע אי חד. אין חד. אמ' רב אשי ובלבד שלא יחטוף בחי"ת בשביל אריכות הדל"ת. לא ימהר בקרית חי"ת פן יחטפינה ויקראנה בחטף ולא פתח ואין כלום. ולא יאריך יותר מדאי אלא עד דמחשיב בארבע רוחות העולם להאמינו בכל הילודים על שם ממזרח שמש ועד מבואו גדול שמי בגוים (מלאכי א). ובארבע רוחות התהום לייחדו בכולן על שם ומתחת זרועות עולם (דברים לג). ובארבע רוחות הרקיעים לידע ולהודיע שאין בכולם אלא רשות אחד. כי היכי דדרשינן התם י"י [אלהי] צבאות (תהלים פט) אות הוא בצבא (שלא) [שלו]. לומר שהוא מלך בכולן: דר' ירמיה הוה יתיב קמיה דר' חזייה דהוה קמאריך טובא אמ' (כאן) [כיון] דאמליכתיה שיעור שתחשוב בלבבך י"י אחד בשמים ובארץ ובארבע רוחותיה תו לא צריך. ארבע רוחות קיימי אל מעלה ואל מטה ואמטה דמטה. ולא מיבעי ליה לגמגומי מילי. דתני רב עובדיה קמיה דרבא ולמדתם שיהא לימודך תם. ליתן ריוח בין הדבקים. עני רבא בתריה כגון על | לבבך.

על | לבבכם. בכל | לבבכם. עשב | בשדך. ואבדתם | מהרה. הכנף | פתיל. אתכם | מארץ. אמ' ר' מני לא תהיה קרית שמע קלה בעיניך מפני שיש בה רמ"ח תיבות למניין איברים שבאדם. ומהן ברוך שש כבוד מלכותו לעולם ועד. אמ' הקב"ה אם תשמר את שלי לקרותה כתיקונה. אני אשמור את שלך: א"ר שמעון בן חלפתא לאדם שבגליל ויש לו כרם ביהודה ואחד ביהודה ויש לו כרם בגליל. אותו שביהודה הולך בגליל לעדר כרמו. ואותו שבגליל הולך ביהודה לעדר כרמו. אמרו זה לזה עד שאתה במקומי שמור את שלי בתחומך. ואני אשמור את שלך בתחומי. כך אמ' דוד שומריני כאישון בת עין. השיבו הקב"ה שמור מצותי וחיה כך אמ' הקב"ה לישר' שמרו מצות קרית שמע ערבית ושחרית ואני אשמר אתכם: י"י ישמרך מכל רע ישמר את נפשך: א"ר יהושע בן קרחה למה קרמה שמע לוהיה אם שמוע אלא כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים תחילה ואחר כך עול מצות. והיה אם שמע משתעי בתלמוד תורה ולמדתם אותם את בניכם. ויאמר מישתעי במצות ציצית שאינה נוהגת אלא ביום. דכת' וראיתם אותו פרט לכסות לילה. והיה אם שמוע לויאמר שזה נוהג בין ביום ובין בלילה. וזה אינו נוהג אלא ביום. ומיבעי ליה לאינש לאפסוקי בין היום לעל לבבך דאמרי' בגמר' הבא גבי כורכין את שמע היכי עבדי. אמ' ר' יהודה אומרי' שמע ישר' י"י אלקינו י"י אחד ולא היו מפסיקין. אמ' רבה מפסיקין היו אלא שהיו אומ' היום על לבבך בבת אחת דמשמע היום על לבבך ולא למחר על לבבך. הילכך נימ' היום וליפסוק והדר על לבבך. ודכוות' אשר אנכי מצוה אתכם היום לאהבה: אמ' ר' חמא בר חנינא כל הקורא קרית שמע [ומדקדק] באותיותיה מצנ[נ]ין לו גהינם שנ' (תהלים סה) בפרש שדי מלכים בה תשלג בצלמון. אל תקרי בפרש אלא בפרש ואל תקרי בצלמון אלא בצלמות: וכשהוא קורא קרית שמע אסור ברמיזה ובקריצה ובהוריית אצבע. דאמ' רב יצחק בר שמואל בר מרתא משמיה דרב הקורא את שמע ומרמז בעיניו וקורץ בשפתותיו ומורה באצבעותיו עליו הכתוב אומ' (ישעיה מג) לא אותי קראת יעקב משום דקא (משום דקא) משוי ליה ארעי. ותניא (דברים ו) ודברת בם עשה אותם קבע ולא ארעי. וצריך לשוויה אינש לק"ש כל אימת דקרי ליה כפרוזדוגמא חדתא דהיא פרוזדוגמא דקודשא בריך הוא דלא מטרח לן דכת' (מיכה ו) עמי מה עשיתי לך ומה הלאיתיך: א"ר ברכיה מלך משגר פרוזדוגמא למדינה מה הן עושין בל בני מדינה עומדין על רגליהן ופורעין את ראשיהן וקורין אותה באימה וביראה וברתת ובזיע. אבל הקב"ה יתברך שמו ויתעלה זכרו אמ' להן לישראל הדא קרית שמע פרוזדוגמא דידי היא ולא הטרחתי עליכם לקרותה עומדין על רגליכם ולא פורעין ראשיכם אלא בשבתך בביתך ובלכתך וגו'. ולמה שהקב"ה אינו בא בטרחות.

ומאן דעביד איפכא לא יאות קעביד. ותניא הפטור מן הדבר ועושהו נקרא הדיוט. הילכך מצותה של קרית שמע בישיבה:

סימן יג

יג.

תני תנא קמיה דר' יוחנן טעה בין פרק לפרק ואינו יודע באיזה פרק טעה חוזר לראשון. באמצע הפרק חוזר לתהילת הפרק. בין כתיבה לכתיבה חוזר לכתיבה ראשונה. אמ' ר' יוחנן לא שנו אלא שלא אמ' למען ירבו אבל אמר למען ירבו סירכיה נקט:

סימן יד

יד.

וצריך להתיז זיין של תזכרו שלא יהא נשמע תשכרו. דמשמע על מנת לקבל פרס. תלמוד ירושלמי:

סימן טו

טו.

ואסור להפסיק בין ויאמר לאמת ויציב אלא כשאומר אני י"י אלקיכם חייב לומר אמת ויציב (מה כת') [דכתיב] (ירמיה י) וי"י אלקים אמת:

סימן טז

טז.

בקשו לקבוע עשרת הדברות בקרית שמע אלא שכבר בטלום מפני תרעומת המינים שלא יאמרו תלמידי... אין שאר התורה אמת ותדעו שאין קורא אלא מה שאמ' הקב"ה ושמעו מפיו בסיני:

סימן יז

יז.

ופרשת ציצית מאי טעמ' קבעוה אמ' רב יהודה מפני שיש בה ה' דברים אילו הן יציאת מצרים וציצית ועול מצות והירהור עבירה והירהור ע"ז: דתניא לא תתורו אחרי לבבכם זו (מצות) [מינות] וכן הוא אומ' (תהלים יד) אמר נבל בלבו אין אלהים. פי' (מצות) [מינות זו] תלמידי... ההופכים דברי תורה וכן הוא אומ' (שם שם) אמר נבל בלבו ואין לך נבל יותר מן ההופך דברי אלהים חיים. אחרי עיניכם זו הירהור עבירה. וכן הוא אומ' (שופטים יד) ויאמר שמשון אל אביו אותה קח לי כי היא ישרה בעיני: ואין להוסיף דבר על י"י ימלוך מפני שיש מי שטועה ואו' מה שלא תקנו חכמים בגלל אבות בנים

תושיע. ותביא גאולה לבני בניהם ברוך אתה י"י גאל ישראל: ואין אומרים דברים אחר אמת ויציב כדי שיסמוך גאולה לתפילה אם בא לומר אחר תפילתו כסדר וידוי של יום הכיפורים או': ואסור לספר עד שיגמור ויאמר יהיו לרצון אמרי פי כולו: ומיד צריך לעמוד בתפילה. כדי שיהא עומד מתוך דברי תורה. דתנן בשחר מברך שתים לפניה ואחת לאחריה ובערב מברך שתים לפניה ושתים לאחריה. ותני עלה בברכו' ירושלמי ר' יוסי בר אבין ור' יוסי משום ר' יהושע בן לוי שבע ברכות הללו על [שם] (תהלים קיט) שבע ביום הללתיך על משפטי צדקך: ומיבעי ליה למיסמך גאולה לתפילה. דאמ' ר' זירא בשם ר' אבא בר ירמיה ג' תכיפות הן. תכף לסמיכה שחיטה תכף לנטילת ידים ברכה. תכף לגאולה תפילה. תכף לסמיכה שחיטה. וסמך ושחט. תכף לנטילת ידים ברכה. (תהלים קלד) שאו ידיכם קודש וברכו את י"י תכף לגאולה תפילה (שם יט) יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך י"י צורי וגואלי. וכת' בתריה (שם כ) יענך י"י ביום צרה: א"ר יוסי בר אבין כל מי שסומך לסמיכה שחיט' אין פסול נוגע באותו קרבן. לנטילת ידים ברכה. אין שטן מקטרג באותה סעודה. גאולה לתפילה אין שטן מקטרג כל אותו היום: א"ר חמי כל מי שאינו סומך גאולה לתפילה למה הוא דומה לאוהבו של מלך שבא והרתיק על פתחו של מלך ויצא המלך לידע מה הוא מבקש מצאו שהפליג אף הוא הפליג. ואף חזקיה מלך יהודה הזכירה דכת' זכור אשר התהלכתי לפניך באמת ובלבב שלם והטוב בעיניך עשיתי. ואמרי' מאי והטוב בעיניך עשי' אמ' רב יהודה אמ' רב שסמך גאולה לתפילה: העיד ר' יוסי משום קהלא קדישא שבירושלם כל הסומך גאולה לתפילה אינו ניזוק כל היום כולו. ועומדין בתפילה: והמתפלל צריך שיכוין את לבו. אבא שאול או' סימן לדבר (תהלים י) תכין לבם תקשיב אזניך: אמ' רב יהודה מנהגו של ר' עקיבא כשהיה מתפלל עם הציבור היה מקצר והולך עד ועולה מפני כולן: וכשהיה מתפלל בינו לבין עצמו אדם מניחו בזוית זו ומצאו בזוית אחרת מפני הכרעות והשתחויות: יכול יתפלל אדם כל היום כולו כבר מפורש על ידי דניאל (דניאל ו) זימנין תלתא הוה בריך על בירכוהי ומצלי ומורי קדם אלקיה. יכול משבא דניאל לגולה התחיל ת"ל (שם) כל קביל דהוה עביד מן קדמת דנא. יכול מתפלל לכל רוח שירצה כבר מפורש על ידי דניאל (שם) וכוי־ן פתיחין ליה בעילתיה כנגד ירושלם. יכול יהי' כוללן בבת אחת כבר מפורש על ידי דוד (תהלים נה) ערב ובוקר וצהרים אשיחה ואהמה וישמע קולי: יכול ישאל אדם צרכיו ואחר כך יתפלל כבר מפורש על ידי שלמה (מלכים א' ח) לשמוע אל הרינה ואל התפלה. רינה זו תפלה. תפלה זו בקשה. אמי רב המנונא הני הילכתא גיברתא איכא למשמע מהני קראי דחנה:

סימן יט

יט.

והיא מדברת על לבה רק שפתיה נעות (שמואל א א׳:י״ג). מיכאן להה[מ]תפלל שתהא תפלתו בלחש. וממי למדה לעשות כן מן הקב"ה (ויקרא ו׳:י״ח) במקום אשר תשחט העולה תשחט החטאת. מפני כבוד הבריות. שהעולה באה בנדבה. והחטאת באה על חטא. ואם היה מקום מיוחד לשחוט את החטאת ידעו הכל שבחטאת היא זו וילבינו פניו שלזה. אבל כשנשחט החטאת במקום העולה. כסבורין שהיא עולה. ולא ידעי בחטאו של זה. אמרה חנה כיון שהקב"ה הם על כבוד הבריות אף אני צריכה לחוש ולהתפלל. שמונה עשרה בלחש שבהן אדם מתודה על חטאיו ולא ישמע חבירו. אבל שאר תפילות שאינן של ווידוי כגון ברכות שלפני קרית שמע ושל אחריה אין צריך לומר בלחש:

סימן כ

כ.

ויחשביה עלי לשיכורה. א"ר אלעזר מיכאן לשיכור שאסור להתפלל. והמתפלל צריך שיכנס שיעור שני פתחים בבית הכנסת ואחר יתפלל שנ' (משלי ה) לשמור מזוזות פתחיי. ומי שעומד חוץ לבית הכנסת כמי שאינו בבית הכנסת ואפילו פניו כלפי בית הכנסת. ואם יש תשעה בבית הכנסת אינו נמנה עמהן. דתנן גבי עירובין בזמן שתשעה במקום אחד ואחד במקום אחר אינו מצטרף עמהן. ומאן דקאים לצלוי מיבעי למיקם באימתא דאמ' רב חמא בר (כאנא) [ביזנא] א"ר שמעון חסידא המתפלל צריך שיראה כאילו שכינה כנגדו שנ' (תהלים יז) שויתי י"י לנגדי תמיד. ותנן אין עומדין להתפלל אלא מתוך כובד ראש. ומתנינן מנא הני מילי א"ר אלעזר דאמ' קרא (שמואל א א׳:י׳) והיא מרת נפש ותתפלל (אל) [על] י"י ובכה תבכה:

סימן כא

כא.

ומיבעי ליה לאיניש למיקבע דוכתא לצלותיה דא"ר חלבו אמ' רב הונא כל הקובע מקום לתפלתו אלקי אברהם בעזרו. וכשמת או' לו אי חסיד אי עניו תלמידו של אברהם אבינו. ואברהם גופיה מנלן דקבע לו מקום דכת' (בראשית י״ט:כ״ז) וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם ואין עמידה אל[א] תפלה שנ' (תהילים ק״ו:ל׳) ויעמד פנחס ויפלל: אמ' ר' חלבו אמ' רב הונא כל המתפלל אחורי בית הכנסת (נקרע) [נקרא] רשע. שנ' (שם יב) סביב רשעים יתהלכון (ו)א"ר אבא לא אמרן אלא דלא מהדר אפי לבי כנישתא אבל מהדר אפי לבי כנישתא לית לן בה. א"ר אבא בריה דר' חייא בר אבא בשם ר' יוחנן

צריך אדם שיתפלל במקום המיוחד לתפלה מאי טעמ' אמ' קרא (שמות כ':כ"א) בכל המקום אשר אזכיר את שמי וגו' אמ' ר' חייא צריך אדם לייחד לו מקום בבית הכנסת להתפלל מנא הני מילי דכת' (שמואל ב ט"ו:ל"ב) ויהי דוד בא עד הראש אשר ישתחוה שם אשר השתחוה שם לא נאמר אלא אשר ישתחוה ר' יוסי ור' חלבו בשם ר' ברכיה מטו בה משום ר' אבודימי דמן חיפה צריך אדם להסב פניו אל הכותל ולהתפלל. מאי טעמ' דכת' (ישעיהו ל"ח:ב') ויסב חזקיהו פניו אל הקיר ויתפלל (דאמ') [ואמר] רב יהודה אמ' [רב] ואיתימ' ר' יהושע בן לוי מניין להמ]תפלל שלא יהא דבר חוצץ בינו לבין הקיר שנ' ויסב חזקיהו פניו אל הקיר: אמ' ר' יצחק הרוצה שיתחכם ידרים ויתעשר יצפין. וסימנך שולחן בצפון ומנורה בדרום. א"ר יהושע בן לוי לעולם ידרים שמתוך שמתחכם מתעשר. שנ' (משלי ג':ט"ז) אורך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד. ומיבעי ליה לכווני (ד"א) [כרעיה] ושוינון כחדא כרעא לצלוייי. דאמ' ר' יוסי בר חנינ' משום ר' אלעזר בן יעקב המתפלל צריך שיכוין רגליו זו אצל זו שנ' (יחזקאל א':ז') ורגליהם רגל ישרה. וכי מצלי אנפיה לארעא וליביה לרקיעא דא' ר' ישמעאל ב"ר יוסי [כך] אמ' אבא המתפלל צריך שיתן פניו למטה ועיניו למעלה כדי לקיים שני מקראות הללו (איכה ג':מ"א) נשא לבבינו אל כפים אל א' בשמים. ואו' (הושע ה':ט"ו) (את) [עד] אשר יאשמו ובקשו פני לכך מפסיע לפניו שלש פסיעות [ו]לאחריו דכת' ורגליהם רגל ישרה הרי שלש רגלים ושלש פסיעות קודם תפלה ואחר כך ישרה. מיישרין תפלתן וכן הוא אומר שאו מנחה ובואו לפניו. כלומר כשתתפללו לפניו עשו עצמכם כאדם המביא דורון למלך וכשהוא מגיע לפניו ממהר ומפסיע שלש פסיעות ואחר כך השתחוו לו במגן אברהם וכף רגליה[ם] ככף רגל עגל הרי שלש פסיעות לאחר תפלה מל(א)כי צבאות ידודון ידודון בהליכה ידודון בחזרה וכמה ג' פרסאות בהליכה כנגד מחנה ישראל וכנגדן אנו עושין ג' פסיעות בהליכה ובחזרה. ופותח בתפלה כדא' ר' יוחנן בתהיל' הוא או' (תהלים כא) י"י שפתי תפתח ולבסוף (שם יט) יהיו לרצון אמרי פי: תניא המתפלל צריך שיכוין לבו בכולן. [ואם אינו] יכול יכוון באחת מהן. ובעי בגמרא אהייא. אמ' רב ספרא משום חד דבי ר' באבות. והבא להרגיל עצמו תמיד שלא ישנה בכוונתה יסביר את לבו בכינוי תיבותיה ובפירוש מטבע שלה. כל שעה שאומ' בתפלה אז יצא ידי כולה מעין פתחה נוסדה אע"פ שהתיבות נראים של פרקים. (ועניין כולן) [ועניינין הרבה] על יסוד אחד הוקבעו ועניין אחד לכולנה. אלקי אברהם אלקי יצחק ואלקי יעקב. כדי להזכיר שמותן של אבות. דאמר מר מניין שאומרין אבות שנ' (תהלים נט) הבו לי"י בני אלים:

סימן כב

כב.

הגדול על שם אברהם דכת' לגוי גדול גוי של אל הגדול וכאן שאמרו האל הגדול סיימו מטבעו של הקב"ה. משה אמ' האל הגדול הגיבור והנורא והרי גדולתו ונוראותיו לאבות נודעו תחילה (ד"ה טז) ויתהלכו מגוי אל גוי (ו)לא הניח לאיש [ל]עשקם. ועוד עד היום הזה הניח לבניהם שה פזורה בין אריות אומה יחידה בין שבעים אומות ובגבורתו גדולתו ונוראותיו מגן באמיתו צנה וסוחרה ובכן הזרה עטרה לקדמתה וקבעו בה אל עליון לפי שנתברך אל עליון על ידו שנ' (בראשית י"ד:י"ט) ברוך אברם לאל עליון. וברוך אל עליון קונה שמים וארץ. לכך קבעו בה קונה הכל גומל חסדים טובים דדרשינן כל א(ו)רחות י"י חסד ואמת לנוצרי בריתו ועדותיו (תהילים כ"ה:י') מי נוצר בריתו אברהם על המילה. וראשית תורה ואמצעיתה וסופה חסד. חסד וירא אליו י"י שביקר חולים ועמד עליו ובקש אברהם לעמוד עד שאמ' לו הקב"ה שב ואל תצטער. אמ' לפניו וכן בדין שאהיה יושב ואתה עומד אמ' לו אל תתמה שהרי בניך בני עתידין לישב בבית הספר ארבע וחמש שנין ואני עומד עליהם שנ' (תהלים פב) אלקים נצב בעדת אל בקרב אלקים ישפוט. מיד עמד וקלסו לה"ק (שם יח) ותתן לי מגן ישעך שעזרתני נגד המלכים (וימינו) [וימינך] תסעדני. שאחזתה במילה ואני קוצץ שנ' (נחמיה ט':ח') וכרות עמו הברית. וענוותך תרבני שאני יושב ואתה עומד הרי שגמל הקב"ה חסדים טובים ועוד אברהם לכשמדתו של הקב"ה ועיטרו בעטרתו ואיזו זו זקנה שנ' (משלי ט"ז:ל"א) עטרת תפארת שיבה בדרך צדקה תמצא. וכת' (דניאל ז':ט') ושער רישיה כעמר נקי ואברהם זקן וזוכר חסדי אבות לדורותם אחריהם. כדאמרינן י"י יראה יהי רצון בשעה שיהו באין בניו של יצחק לידי עבירות נזכר להם אותה עקידה ותמלא עליהם רחמים. ואו' (חבקוק ג':ב') ברוגז רחם תזכור. רחם בגימטריא אברהם. וקבעו בה ומביא גואל לבני בניהם למען שמו באהבה. לפי שאבות העולם מתפללים על הגאולה כי הא דאליהו במתיבתא [דרבי] (ואוקמנהו) [ולוקמינהו] לכולהו בהדי הדדי (ודחקי שינתיו) [דלא לידחקו שעתא] ואתי משיחא בלא זמניה ולפי שמעשים הללו על ידי אברהם נעשו קבעו וסדרו כאן שבחיו וחשוב כמו שמזכיר אברהם דגמרינן (דניאל ט':י"ז) שמע אל תפלת עבדך ואל תחנוניו למען (י"י) [אדני]. למענך (י"י) מביעי ליה. אלא למען אברהם שקראך אדון. הרי כאן שרצה להזכיר אברהם ולא הזכיר שמו אלא שבחו דלכך סידרו כל זה שבחו של אברהם הוא מונה והכל מעין מגן כדאמרינן סדר הבדלות הוא מונה. דיוקין הללו וכיוצא בהן שים על לבבך ונמצאת שלם בכוונה תמיד:

סימן כג

כג.

וכורע תחלה וסוף דא"ר חנינא סבא משמיה דרב המתפלל כשהוא כורע כורע בברוך. וכשהוא זוקף זוקף בשם דכת' (תהלים קמו) י"י זוקף כפופים: רב ששת כי הוה כרע כרע כחיזרא. וכי הוה זקיף זקיף כחיויא. פי' כחיזרא כשבט שביד וחובטן כלפי מטה בבת אחת. כך היה כופף ראשו תחילה דכת' (ישעיה נח) הלכוף כאגמון ראשו. כחיויא הנחש הזה כשהוא זוקף עצמו מגביה הראש תחילה וזוקף מעט מעט כן היה זוקף בנחת ראשו ואחר כך גופו:

סימן כד

כד.

מתפילת מוסף של יום אחרון של סוכות עד יום ראשון של פסח מזכיר בגבורות משיב הרוח ומוריד הגשם. יום ראשון של פסח הראשון [מזכיר] האחרון אינו מזכיר ומיום ס' לתקופת תשרי עד יום ראשון של פסח או' שאלה בברכת השנים. ואם לא עבר רובו של יום כשנפלה תקופת תשרי (או) [אז] יום תקופה מתחיל. ואיבעיא להו יום ששים כלפני ששים או כלאחר ששים. ואתא רב פפא ופסקה יום ס' כלאחר ס':

סימן כה

כה.

אמר. רב יהודה אמר רב טעה בכל הברכות כולן אין מעלין אותו. בברכת המינין מעלין אותו חיישינן שמא מין הוא. ואמר רב יהודה אמר רב ואיתימ' ר' יהוש' לא אמרן אלא כשלא התחיל אבל התחיל גומריה.

סימן כו

כו.

הגיע להודאה כורע תחילה וסוף וכשמגיע שליח ציבור למודים צריכין כל הציבור לשהות עמו. דתני ר' חלפת' בן שאול הכל שוחחין עם שליח ציבור בהודאה ר' זעירי אמ' במודים בלבד. בזמן ששליח ציבור או' מודים או' הן מודים אנחנו לך י"י אלהינו ואלהי אבותינו אלקי כל בשר יוצרינו יוצר בראשית ברכות והודאות לשמך הגדול על פי שהחייתנו וקיימתנו כן תחיינו ותקיימנו ותקבצינו מארבע גליות להודות לך בחצרות קדשך לשמור ולעשות רצונך בלבב שלם על שאנו מודים לך:

סימן כז

כז.

א"ר יהושע בן לוי המתפלל צריך שיכרע עד שיתפקחו כל חליות שבשדרה. עולא אמ' עד שיראה איסר כנגד לבו. ר' חנינא אמ' כיון שניענע ראשו שוב אינו צריך. רבא אמר והוא דמצער נפשיה וכייף רישיה ומתחזי כמאן דכרע ולא ליעביד כזרנוקין: תניא צבוע זכר לאחר שבע שנים נעשה נקיבה. שדרו לאחר שבע שנים נעשה נחש. והני מילי דלא כרע במודים. ולא מיבעי ליה לאיניש לאוספי סדר צלותא. דתניא שמעון הפקולי הסדיר שמונה עשרה ברכות על הסדר ביבנה: וא"ר ירמיה ואיתימ' ר' חייא בר אבא ואמרי ליה במתניתא תנא מאה ועשרים זקנים ומהן כמה נביאים תקנו שמונה עשרה ברכות על הסדר ותנן במתניתי' רבן גמליאל או' בכל יום ויום מתפלל אדם שמונה עשרה ברכות: הני תשע עשרה הויין. ברכת המינין ביבנה תיקנוה, בתר בן פנדירא. משום מינין: ומתני בגמרא הני תמני סרי כנגד מי אמ' הילל בריה דר' שמואל בר נחמני כנגד י"ח אזכרות שאמ' דוד בהבו לי"י בני אלים: רב יוסף אמ' כנגד י"ח אזכרות שבקרית שמע ור' תנחום א"ר יהושע בן לוי כנגד י"ח חליות שבשדרה: ובתר דמסיים צלותיה איבעי ליה למימר ווידוי אינמי מידי דבעי רשותא בידיה. והכי תקנו למימר בתר צלותיה אבינו מלכינו אלקינו יחיד שמך בעולמיך. אלקי נצור לשוני. אלקי עד שלא נוצרתי עד יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך י"י צורי וגואלי. כר' יוחנן ואף דוד אמרן אלא לאחר י"ח מזמורים כדאמרינן בברכות:

סימן כח

כח.

וצריך לפסוע ג' פסיעות לאחריו ואחר כך יתן שלום. ואם לא עשה כן כאילו לא נתפלל. ונותן שלום בתחילה לשמאלו שהוא ימינו של הק' שנ' (דברים לג) מימינו אש דת למו: ואמרי' משמיה דרב מרדכי מקום שכלו ג' פסיעות שם צריך ליתן שלום. ואינו צריך לחזור למקום שהתפלל וליתן שלום ואם חזר למה הוא דומה לתלמיד הנפטר מרבו והולך לו. ולא הלך אלא עמד בקרוב הימנו. ודומה לכלב ששב אל קיאו:

סימן כט

כט.

וכי פסע שלש פסיעות נפיל על אפוה ומצלו אצלוייי. תנו רבנן מניין שאומרי' אבות. שנ' (תהילים כ"ט:א') הבו לי"י בני אלים. ומניין שאומרי' גבורות שנ' (שם) הבו לי"י כבוד ועוז. ומניין שאומרי' קדושת השם שנ' (ישעיהו כ"ט:כ"ד) והקדישו את קדוש

יעקב. וכת' וידעו תועי רוח בינה ורוגנים ילמדו לקח. ומה ראו לומר תשובה אחר בינה דכת' (ישעיה י) השמן לב העם הזה וגו'. ולבבו יבין [ו]שב ורפא לו. אי הכי לימ' רפואה אחר תשובה. לא סלקא דעתך. דכת' (שם כה) וישוב אל י"י וירחמהו וגו' אלמא בתר תשובה (רפואה) סליחה. ומאי חזית דסמכת אהאי סמוך אהאי. כת' קרא אחרינ' (תהלים קב) הסולח לכל עווניכי הרופא תחלואיכי הגואל משחת חייכי. למימר[א] דגאולה ורפואה בתר סליחה. אלא הא כת' ושב ורפא לו. ההיא רפואה לא' דתחלואים היא אלא דסליחה היא. ומה ראו לומר גאולה בשביעית א"ר חייא בר אבא מתוך שישר' עתידין ליגאל בשביעית לפיכך קבעוה בשביעית והאמ' מר בשישי קולות בשביעית מלחמות במוצאי שביעית בן דוד בא. מלחמה נמי מתחלתא דגאולה בשביעית מיהא הויא. ומה ראו לומ' רפואה בשמינית א"ר אחא ואיתימ' ר' לוי מתוך שניתנה מילה בשמיני שצריכה רפואה לפיכך קבעוה בשמינית. ומה ראו לומ' ברכת השנים בתשיעית. א"ר אלכסנדרי כנגד מפקיעי שערים. דכת' (שם) שבור זרוע רשע וגו'. ודוד כי אמרה בתשיעית אמרה ומה ראו לומר קיבוץ גליות אחר ברכת השנים שנ' (יחזקאל ל"ו:ח') ואתם הרי ישר' ענפיכם תתנו (ופרי) [ופריכם] תשאו לעמי ישר' כי קרבו לבא וכיון שנתקבצו גליות נעשה דין ברשעים דכת' (ישעיהו א':כ"ה-כ"ו) ואשיבה ידי עליך ואצרוף כבור סיגייך ואסירה כל בדילייך וכת' (שם) ואשיבה שופטיך כבראשונה וכיון שנעשה דין ברשעים כלו המינים וכולל זידים עם המינים שנ' (שם) ושבר פושעים וחטאים יחדיו. וכיון שכלו המינין (מתרומות) [מתרוממות] קרנות צדיקים שנ' (תהילים ע"ה:י"א) וכל קרני רשעים אגדע תרוממנה קרנות צדיק וכולל גרים עם הצדיקים שנ' (ויקרא י"ט:ל"ג) מפני שיבה תקום וסמיך ליה וכי יגור אתך גר והיכן מתרוממות קרנות צדיקים בירושלים שנ' (מפני שיבה תקום) (תהלים קכ ב) שאלו (את) שלום ירושלים ישליו (אוהבייך) [אהביך]. וכיון שבאו לירושלים בא דוד. שנ' אחר ישובו בני ישר' ובקשו את י"י (אלקיכם) [אלהיהם] ואת דוד מלכם (ונהרו) [ופחדו] אל י"י ואל טובו באחרית הימים. וכיון שבא דוד באתה תפלה. שנ' (ישעיהו נ"ו:ז') והבאתי[ם] אל הר קדשי ושמחתים בבית תפילתי. וכיון שבאת תפלה באת עבודה. שנ' עולותיהם וזבחיהם לרצון על מזבחי וכיון שבאת עבודה באת הודאה. שנ' (תהילים נ':כ"ג) זובח תודה יכבדנני. ומה ראו לומ' ברכת כהנים אחר הודאה. שנ' (ויקרא ט':כ"ב) וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם וירד מעשות החטאת ולומרה מקמי עבודה מי כת' לעשות מעשות כת' ולומרה בתר עבודה הכת' זובח תורה יכבדנני [ומאי חזית] דסמכת (מהאי) [אהאי] סמוך אהאי מסתברא עבודה והודא' חדא מילתא. ומה ראו לומר שים שלום אחר ברכת כהנים שנ' (במדבר ו':כ"ז) ושמו את שמי

על בני ישר' ואני אברכם וברכה דהק' שלום היא שנ' (תהילים כ"ט:י'-י"א) י"י עוז לעמו יתן י"י יברך את עמו בשלום. ומיכאן ואילך אסור לספר בשבחו של הקדוש ברוך הוא. דא"ר אלעזר מאי דכת' (שם קו) מי ימלל גבורות י"י וגו' למי נאה למלל גבורות י"י למי שיכול להשמיע כל תהילתו אבל לאחר סיום י"ח ברכות אם בא להרבות בתפלה קודם שיאמר יהיו לרצון אמרי פי הרשות בידו ובלבד שלא יקבע ברכה לעצמו. ושנו רבותינו שואל אדם צרכיו בשומע תפלה. וכן בסוף כל הברכות כולן שואל מעין כל ברכה וברכה:

סימן ל

ל.

תנו רבנן המשמיע קולו בתפלתו הרי זה מקטני אמנה. והמגביה קולו בתפלתו הרי זה מנביאי השקר. המגהק (והכיפהק) [והמפהק] בתפלתו הרי זה מגסי הרוח. והמתעטש בתפלתו סימן רע הוא לו ויש אומ' הרי זה מכוער. והרק בתפלתו כאילו רק לפני המלך: המשמיע קולו. לא שנו אלא יכול לכוין לבו בלחש. אבל אם אינו יכול לכוין לבו בלחש לית לן בה. והני מילי ביחיד אבל בציבור לית אורח ארעא. המגהק והמפהק. הני מילי לרצונו. והמתעטש לא שנו אלא מלמטה אבל מלמעלה סימן יפה לו. דא"ר זירא הא מילתא איבעיא לי בי רב המנונא ותקולא לי מכולי תלמידאי. מתעטש בתפלתו סימן יפה לו כשם שעושין לו נחת רוח למטה כך עושין לו נחת רוח למעלה: ר' זירא הוה משתמיט מיניה דרב יהודה דבעי למיסק לארעא לישר'. דא' רב יהודה כל (העובר) [העולה] מבבל לארץ ישר' עובר בעשה. שנ' (ירמיה כג) בבלה יובאו ושמה יהיו עד יום פקדי אותם. א' איזיל ואשמע מילתא מיניה והדר איפוק. אזל ואשכח תנא דקת' קמיה דרב יהודה היה עומד בתפלה ונתעטש פוסק עד שיכלה הרוח וחוזר ומתפלל:

סימן לא

לא.

איכא דאמרי תנא קמיה היה עומד בתפילה ובקש להתעטש מרחיק ארבע אמות ומתעטש וממתין עד שיכלה הרוח ואומר רבון העולמים יצרתנו נקבים נקבים גלוי וידוע לפניך חרפתינו וכלימתנו בחיינו ואחריתנו רימה ותולעה. ומתחיל ממקום שפסק. א' אילו לא באתי אלא לשמוע דבר זה דיי: הרק בתפילתו. הני מילי דשדי לקמיה. אבל אי מיבלע (לקמיה) [במניה] לית לן בה. דא' רב יהודה היה עומד בתפילה ונזדמן (לררוק) [לו רוק] מבליעו בטליתו ואם היה טליתו נאה מבליעו באפריקסתו. ואם איניש דאנינא דעתיה שדי ליה לאחוריה ומסתייה. דא' רבינא הוה קאימנא קמיה דרב אשי ואזדמו

ליה רוקא ופתקיה לאחוריה. א"ל לא סבר לה מר מבליעו באפקריסותו. א' לדידי אנינא דעתיה:

סימן לב

לב.

ואסיר ליה לאיניש לצלויי לחודיה מקמי ציבורא. ואסיר למיתב בארבע אמות של תפילה. דכת' (שמואל א) אני האשה הנצבת (עמך) [עמכה] בזה. וא"ר יהושע בן לוי מיכן שאסור לישב בתוך ארבע אמות של תפילה. ואסיר ליה לאיניש למיחלף קמי מאן דקאי בצלותא. דא"ר יהושע בן לוי אסור לחלוף כנגד המתפללין. מאי טעמי דמיפסקא לצלותייהו: ואסיר ליה למיקם בתיבותא ומידליא דא"ר יוסי משום ר' אלעזר לעולם אל יעמוד אדם במקום גבוה ויתפלל. כגון על גבי מיטה וספסל וכסא. אלא במקום נמוך. שנ' (תהילים ק"ל:א') ממעמקים קראתיך י"י:

סימן לג

לג.

וכי קאי ומצלי מיבעי ליה לכוונ כרעיה. דאמר רב יוסי משום ר' אליעזר המתפלל צריך שיכוין רגליו שנ' (יחזקאל א) ורגליהם רגל ישרה. ואסיר למיטעם מידי מקמי צלותא. דא"ר יוסי משום [ר'] אליעזר מאי דכת' (ויקרא יט) לא תאכלו על הדם קודם (שיתפללו) [שתתפללו] על דמכם. וא"ר יצחק א"ר יוח' משום ר' אליעזר בן יעקב כל האוכל ושותה ואחר כך מתפלל וקורא ק"ש עליו הכת' אומ' (מלכים א יד) ואותי השלכת אחרי גוך. אל תקרי גוך אלא גיאיך. אמ' הק' אחר שנתגאה זה קיבל עליו עול מלכות שמים: א' רב יהודה לעולם אל יתפלל אדם לא כנגד רבו ולא כנגד חבירו ולא אחורי רבו. ותניא ר' אלעזר בן חסמא אומ' המתפלל אחורי רבו או כנגד רבו והנותן שלום לרבו והחולק על ישיבתו גורם שתסתלק שכינה מישר':

סימן לד

לד.

ומאן דמספקא ליה מילתא ולא ידע אי צלי אי לא צלי. אי קרא ק"ש אי לא. אי א' אמת ויציב אי לא. אי נמי אי בריך בשעת מזונא אי לא. וגבי ברכת ז' המינין נמי אי בריך אי לא בריך. הכי גרסי' בגמרא א' רב יהודה אמ' שמואל ספק קרא ק"ש ספק לא קרא אינו חוזר וקורא. אמת ויציב חוזר ואומר. ור' אליעזר אומ' אפילו ספק קרא ק"ש ספק לא קרא חוזר וקורא אותה משום כבוד מלכות שמים. אבל ספק התפלל אינו חוזר ומתפלל ור' יוחנן

אומ' חוזר ומתפלל. ר' יוח' לטעמיה דא' ולואי שיתפלל אדם כל היום כולו. והילכת' בכולהו כר' יוחנן. אבל ודאי קרא ק"ש. ובא ומצא ציבור שקורין ק"ש אומ' פסוק ראשון עמהם ותו לא. אי נמי ודאי התפלל ונכנס לבית הכנסת ומצא ציבור שמתפללין הכי א' רב יהודה א' שמואל אם יכול לחדש דבר בתפילתו יתפלל ואם לא אל יתפלל. אי נמי לא צלי בבי כנישת' ואשכח ציבורא דקא מצלו. פליגי בה רב הונא ור' יהושע בן לוי. והכי אמרי בגמ' א' רב הונא נכנס לבית הכנסת ומצא ציבור שמתפללין אם יכול להתחיל ולגמור עד (ער) לשלא יגיע שליח ציבור לקדוש יתפלל ואם לאו לא יתפלל. ואמרי' במאי קמפלגי רב הונא סבר אין היחיד או' קדוש. ומסקי' כר' יהושע. ותו אמרי' דכולי עלמ' מיהת מיפסק לא פסיק עד דעני קדיש. ואמרי' איבעיא להו מהו שיפסוק אדאמן יהא שמיה וכו'. ופשטי דלא מפסיק אלא שתיק ולא עני בהדייהו. דא' מר שמע ולא ענה יצא. שומע כעונה. וכד מתחיל וא' ויתברך. הדר לצלותיה. וכן נהיגין רבנן דכי עסקי בשמונה עשרה ושמעו קדוש או אמן יהא שמיה רבה שתיק ולא עני. וכן אמרין חכימייא וספרייא ודרשייא ורישיה עמה שמע ולא ענה יצא. שמע כעונה:

סימן לה

לה.

ומאן דעייל לבי כנישתא ואשכח ציבורא דקיימין (איתו) [איהו] נמי ליקום. ואי יתבן איהו נמי ליתיב דלא לתיחזי כפורש מן הציבור:

סימן לו

לו.

והיכא דמצלי ואשכח צואה היכא דצלי צלותיה לא צלותא. והדר מצלי. דתנו רבנן המתפלל וראה צואה במקומו אע"פ שחטא תפילתו תפילה. מתקיף לה. [רבא] האי זבח רשעים תועבה. אלא א' רבא כיון שחטא תפילתו אינה תפילה:

סימן לז

לז.

תנו רבנן הצריך לנקביו אל יתפלל ואם התפלל תפילתו תועבה. א' רב זביד ואיתימא רב יהודה לא שנו אלא שאינו יכול לעמוד על רגליו אבל יכול לעמוד על רגליו תפילתו תפילה. ועד כמה עד פרסה הילכך צריך לאפנויי אסיר לצלויי עד דמפני. ואי מצלי לא מיקבלא עלותיה. ותניא אידך הצריך לנקביו אל יתפלל משום שנ' (עמוס ד':י"ב) (הטו) [הכון] לקראת אלקיך ישר'. (קהלת ד':י"ז) שמור רגלך באשר תלך אל בית האלהי'.

א"ר יוסי ואיתימ' ר' חננא בר פפא שמור נקביך בשעה שאתה עומד בתפילה לפניו. ומיבעי ליה (לרבויי) [לדכויי] ולנקויי נפשיה והדר (מעלי) [מצלי] שנ' (תהילים כ"ו:ו') ארחץ בנקיון כפי ואסובבה וגו' ומאן דקאי בי כנישת' אחורי שליחא דציבורא מחייב לכווני דעתיה. ובתר דקא חתים שליח' דציבור' על כל חותם ברכה וברכה ליהוי עונה אמן. דהכי אמור רבנן מאי דכת' (תהילים ל"א:כ"ד) (פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים) [אמונים נוצר ה']. אילו שעונין אמן באמונה: אומ' השליח ציבור ברוך מחייה המתים. והן עונין אמן. ועדיין לא ראו תחיית המתים ומאמינין שהק' מחיה המתים. וכן גואל ישראל. והם מאמינין בהק' שעתיד לגאלם וכן בונה ירושלם: הוי נוצר אמונים:

סימן לח

לח.

ותניא אין עונין לא אמן חטופה ולא אמן קטופה ולא קצרה ולא יתומה ולא יזרוק ברכה מפיו. בן עזאי אומר העונה אמן חטופה יתחטפו ימיו. קטופה יתקטפו ימיו. קצרה יתקצרו ימיו. יתומה יהיו בניו יתומים. ארוכה מאריכין לו ימיו ושנותיו: ואמר ריש לקיש כל העונה אמן בכל כוחו פותחין לו שערי גן עדן. שנ' (ישעיהו כ"ו:ב') פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים. שאומ' אמן: א"ר יהושע בן לוי כל העונה אמן יהא שמיה רבא בכל כוחו קורעין לו גזר דינו. שנאמר (שופטים ה':ב') בפרוע פרעות בישראל. מה טעם בפרוע פרעות משום דברכו את י"י: א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן אפילו יש בלבו שמץ של ע"ז מוחלין לו. כת' הכא בפרוע פרעות. וכת' התם (שמות ל"ב:כ"ה) כי פרעה אהרן. הילכך צריך לענות אמן. ויהא שמיה רבא בכל כוחו מאי אמן אל מלך נאמן:

סימן לט

לט.

שאילו מקמי רב נטרונאי גאון מקום שאין רגיל לירד לפני התיבה אלא אחד ופעמים שטרוד במלאכתו. נערים שהגיעו לי"ח ולי"ז ולא נתמלא זקנם מהו שיעשו ממנו שליח ציבור ויוציא רבים ידי חובתם ואל יבטלו מן התפילה. והשיב כך (דאינו) [ראינו] שזה [ש]אמרו חכמי' אינו עובר לפני התיבה ואינו נושא את כפיו עד שתתמלא זקנו. כך מצוה מן המובחר וכמה דאיפשר למיהוי גברא מליא טפי עדיף מינוקא אכל ודאי במקום מיבטיל קדושה וברוך וימלוך לא מיבעיא בין י"ח וי"ז אלא אפילו בן י"ג שנה ויום אחד כי לא איפשר נעשה. דקאמרי' זה כלל גדול כל מי שאינו מחוייב בדבר אינו מוציא אחרים ידי חובתן. טע' דלא הניע לכלל מצות שאינו מוציא אחרים. אבל בן י"ג שנה ויום אחד כי לא איפשר שפיר דמי: ותו ששאלתם מהו לסמוך על דברי (תורה) ר' יהושע

בן לוי בשעת הדחק ויצטרפו תשעה ועבד. אין הלכה כר' יהושע ואין אנו עושין כמותו ועור השתא עבד משוחרר שמל ולא טבל אין אנו מזמנין עליו בזימון דרבנן. דתנן נשים ועבדים וקטנים אין מזמני' עליהן. ואמרי' פשיט' ומשנינן איצטריך מתני' לעבד שמל ולא טבל. וקמ"ל כי הא דר' חייא בר אבא א"ר יוחנן לעולם אינו גר עד שימול ויטבול לצרפו עם תשעה בתפילה. דגמרי' מתוך תוך. דכל דבר שבקדושה לא יהא פחות מי'. עבד מיבעיא. ועוד שמענו בפירוש מרבותי' שאילו שמועות של שלשה שאכלו כאחת. כגון ט' ועבד. וארון שנים ושבת. וקטן פותח. וקטן היודע למי מברכין אין הלכה ואין עושין מעשה כמותו:

סימן מ

מ.

ותו שאילו מקמי רב נטרונאי גאון הנכנס לבית הכנסת ומצא ציבור שמתפללין ועדיין לא קרא פסוקי דזמרה מהו שיתפלל עם הציבור ואחר כך יאמר פסוקי זמרה. והשיב כשתקנו חכמים תקנו לומ' פסוקי דזמרה ואחר כך יתפלל כדרש ר' שמלאי לעולם יסדר אדם שבחו של הק' ואחר כך יתפלל. ואם ראה שמתפללי' ואין מעכבין. כך שמענו מרב משה גאון ששמע מרבותיו שמברך מלך מהולל בתושבחות. ואו' פרשה ראשונה של תילים. כלומ' פרשה שנאמרה ראשונה לפרשיות שנאמרות מתילים שהיא תהילה לדוד. ומדלג ואומ' הללויה הללו אל בקדשו. עד לשם תפארתך. וחותם בישתבח וממהר ומתפלל עם הציבור שאין תפילתו של אדם נשמעת כמו עם הציבור אבל פסוקי דזמרה בתר צלותא לא לימדינהו [לימרינהו], שכשתקנום לא תקנום אלא קודם תפילה. אבל לאחר תפלה לא:

סימן מא

מא.

א"ל אליהו לרב יהודה אחוה דרב סלא לא תרתח דלא תיחטי. לא תרוי דלא תיחטי. וכשאתה יוצא לדרך המלך בקונך וצא. מאי המלך בקונך. א"ר יעקב א' רב חסדא יהי רצון מלפניך י"י אלהינו ואלהי אבותינו שתוליכני לשלום ותסמכיני ותסעדיני לשלום ותצילני מכף כל אויב ואורב בדרך ותניני היום ובכל יום לחן לחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואי ותחזירני לביתי לשלום ב"א י"י שומע תפלה. ואפי' לסגויי חד פרסה צריך להתפלל תפילת הדרך. אימת מצלי לה. א"ר יעקב א' רב חסדא משהחזיק בדרך. ועד כמה עד פרסה. ת"ר היה רוכב על החמור והגיע זמן תפלה אם יש לו מי שיאחוז

בחמורו ירד למטה ויתפלל. ואם לאו אל ירד. ר' אומ' בין כך ובין בך ישב במקומו ויתפלל לפי שאין דעתו מיושבת עליו א' רבא ואיתימ' ר' יהושע בן לוי הלכה כר':

סימן מב

מב.

ת"ר המהלך במקום גדודי חיה וליסטין ואינו יכול להתפלל י"ח והביננו. מתפלל תפילת קצרה מאי היא אומר צרכי עמך ישראל מרובי' ודעתם קצרה. יהי רצון מלפניך י"י אלהינו ואלהי אבותינו שתתן לכל אחד ואחד כדי פרנסתו ולכל גוייה וגוייה די מחסורה והטוב בעיניך עשה. בא"י שומע תפלה. א' רב הונא הלכה כאחרים. ולא בעי לצלויי ג' ראשונות וג' אחרונות ומצלי לה מעומד ואפילו מהלך. מאי איכא בין הביניו לתפילת קצרה. הביניו צריך לצלויי ג' לפניה וג' לאחריה. וכי מטי לביתיה לא בעי לצלויי. ותפילת קצרה לא בעי לצלויי ג' לפניה וג' לאחריה וכי מטי לביתיה צריך לצלויי: והילכתא הביננו מעומד מצלי לה. תפילה קצרה אפילו מהלך: ואילו הן שבע מעין י"ח. או' ג' ראשונות. ואחר כך אומר הביננו י"י אלהינו. רצה תשובתינו. סלח לנו. גואלינו ותרפא חליינו וברך שנתינו. א"ר חגי אם היו גשמים מרובי' או' וברך שנתינו בגשמי ברכה. ואם עת טל או' וברך שנתינו בטללי ברכה. כי מפוזרים אתה תקבץ והתועים בדעתך ישפוטו ועל הרשעה תניף ידך וישמחו כל חוסי בך בבינייך עירך וכסא דוד מהרה יכון כי טרם נקרא ואתה תענה. כאמור והיה טרם יקראו ואני אענה עוד הם מדברים ואני אשמע ברוך אתה י"י שומע תפילה: ובהלכות רב אלפסי מצאתי כך: ר' יהושע או' מעין י"ח. מאי מעין י"ח. א' רב מעין כל ברכה וברכה. ושמואל א' הביננו י"י אלקינו לדעת את דרכיך. ומול את לבינו ליראתך. מרבה לסלוח היה לנו. להיות גאולים רחקינו ממכאוב. ודשנינו בנאות ארצך. והנפוצים מארבע תקבץ. והתועים בדתך ישפוטו. ועל הרשעים תניף ידך. וישמחו צדיקים בבנין עירך ובתיקון היכלך. ובהצמחת קרן לדוד. ועריכת נר לבן ישי משיחך. בטרם נקרא ואתה תענה טרם נדבר ואתה תשמע. כי הוא עונה בכל צרה ופודה ומציל. בא"י שומע תפילה: א' רב נחמן א' שמואל כל השנה כולה מתפלל אדם הביננו חוץ ממוצאי שבתות וממוצאי ימים טובים. מפני שצריך לומ' הבדלה בחונן הדעת. א' רב ביבי בר אביי כל השנה כולה מתפלל אדם הביניו חוץ מימת גשמי' מפני שצריך לומר שאלה בברכת השנים: וקאמרי רבנן הני מילי בשעת הדחק אבל שלא בשעת הדחק אין מתפלל הביניו:

סימן מג

מג.

א"ר תנחום א"ר יוסי טעה ולא הזכיר גבורת גשמים בתחיית המתים מחזירין אותו ושאלה בברכת השנים אין מחזירין' מפני שאומרה בשומע תפילה והני מילי דאידכר קודם שומע תפילה. אבל אי לא מידכר מיקמי שומע תפילה מחזירין אותו. ואם טעה ולא הזכיר הבדלה בחונן הדעת אין מחזירין אותו מפני שצריך לאומרה על הכוס:

סימן מד

מד.

ועל עשרה שהתפללו כולו ושמעו קדוש' וברכו וסדר תפילה. שיכולין להימנות להמניין אחר בשביל אחד שלא התפלל. כמו שעושין לחתן. או למי שלא השכים לבית הכנסת ואפילו אחד מאותן שהתפללו כבר יחול לחזור ולהתפלל להוציא את החייב. וסומך ר' ומראה פנים. מן הציבור שמתפללין י"ח כל אחד לעצמו. וחוזר וכופלו השליח ציבור בשביל קדושה. נמצא שהמתפללין נימנין לסדר המניין על הקדושה לבדה. נענה מאן דהו וא'. שמא בשביל הקדושה שלא אמרו כל אחד לעצמו הן נימנין. נמצאו עדיין מחוייבין בדבר. והשיב ר'. לא מצינו בכל התלמוד חיוב קדושה אלא חביבה היא לנו ואינה בפחות מעשרה:

סימן מה

מה.

ועבריין שעבר על גזירת ציבור אם לא נידוהו הציבור נמנה הוא למניין עשרה וחייב בכל המצות. שכן נאמ' בעכן. (יהושע ז) חטא ישר' אעפ"י שחטא ישר' הוא. בקדושתיה הוי ולא יצא מכלל ישר'. אלא כי נחשד על השבועה. אבל אם נידוהו מאחר שיבדל מן הקהל. אם יצרפוהו עמהם היכן היא קללתן. ומה הועילו בתקנתן. ולכך אינו ראוי לצירוף כלל שכבר הבדילוהו מאגודתן:

סימן מו

מו.

חצות לילה כשישר' עומד לעסוק בתורה נוטל את ידיו ומברך על נטילת ידים ואשר יצר כו' אם נפנה. וכל הברכות שלאחריו ומברך על התורה. ואיזהו מקומן. ור' ישמעאל. וכשהולך לבית הכנסת להתפלל תפילת יוצר מתחיל בריבון העולמים ולא בעי לאיניש למיבטל ולאשתמוטי מקידושא ומיהא שמיה רב'. דמילת' רבתי היא קדם הק'. ומאי

רבותה. דתנן רשב"ג אומר מיום שחרב בית המקדש אין לך יום שאין בו קללה. ולא ירד טל לברכה וא' רבא בכל יום ויום מרובה קללתו משל חבירו. דכת' (דברים כה) בבקר תאמר מי יתן ערב (מערב) [ובערב] תאמר מי יתן בקר. הי בקר אילימ' דלמחר. מנא ידע מאי הוי אלא דחליף. ועלמ' אמאי מקיים אקידושא דסידרא. ואיהא שמיה רבה דאגדתא. שנ' (איוב י׳:כ״ב) ארץ עיפתה כאן כמו אופל צלמות ולא סדרים ותופע כמו אופל. טע' דאין סדרי' ובשביל כך ותופע כמו אופל. ומאי סדרי' קדושה דסידר': ושאילו מקמי רב צמח ראש ישיבת גאון יעקב בישיבה. הוא פומבדיתא: מהו שיאמר קידושא דסידרא אם קורא. והשיב כן אם תלמיד חכם הוא יעסק בשמעת' דגיד הנשה. כגון שלש כיתות של מלאכי השרת אומרי' (שירת) [שירה] בכל יום. שיש בה דברי קדושת הק'. ואם אינו תלמיד חכם יעסוק במקרא. פסוק שיש בה קדושה. כמו (ישעיהו ו׳:ב׳) שרפים עומרים ממעל לו. ומאי טע' של חכמים שאו' ומודה כך. כלומר תפילה זו וסדר זה נביאים הראשונים תיקנוה. וזקנים הקודמונים תקנו לומרה בקהל. ויחיד לא (תשיג) [ישיג] גבול (כקהל) [הקהל]. לפי שכל דבר שבקדושה אינה פחות מעשרה. הילכך יאמר מקרא או תלמוד שפירשנו ונמצאת אתה אומר (מלא) [ממילא]. ויש חכמים שאומרים כיון שהן מקראות אומ' ומה בכך. הילכך נהגו יחיד האומר קידושא דסידרא שיהא קורא הפסוקים כדרך שהתינוקות קורין לפני רבן:

סימן מז

מז.

וששאלתם וקרא זה אל זה ואמר. ותשאני רוח. מה יש לנו לתרגם. ומה טעם קבעום חכמים בסדר קדושה. דבר זה כן היה ומנהג הראשונים. מקום שיש תלמידי חכמים כשהיו מתפללין והיו נופלים על פניהם. ומקדשין. לאחר שעונין יהא שמיה רבא מברך. היו מביאין נביא וקורא בו כמה פסוקים הן חסר. הן יתר ומתרגמי' ואחריהן קורין הקדושה. ואומרים ותשאני רוח. ומתרגמי' כדי לסיים בשבחו של הק' ואחר כך מקדשין ועוסקין בתורה. ואם רצה במשנה עוסק. בתלמוד עוסק. וכל כך (לומר) [למה]. כדי לקיים מה שאמרו חכמים לעולם ישלש אדם שנותיו שליש במקרא שליש במשנה שליש בתלמוד. כיון שרבתה עניות ודלות. והיו צריכין למעשה ידיהם לא היו יכולין לעסוק בתורה תמיד ולשלש בכל יום. וסמכו על התלמוד לבדו כמו שאמרו חכמים כל הנחלים הולכים אל הים והים אינינו מלא. (קהלת א׳:ז׳) זה תלמוד שמקרא ומשנה ומדרש בו. ועקרו לקרות בנביא. בכל יום אחר תפילה, ואעפ"י שעקרו לקרות בנביא.

שנים פסוקים האילו לא עקרו. ועדיין הן קבועים ועומדין. ומפני מה לא עקרום לאילו. שקדושה משולשת היא ושלשה ג' פעמים בתפילה:

הלכות סעודה

סימן מח

מח.

גמרו את התפילה החזן אומ' קדיש. ואחר כך נפטרים העם לבתיהם לשלום: וכשמבקש לאכול לחם צריך ליטול ידיו ואחר יקבע סעודתו אע"פ שיאכל חולין. וכל המזלזל בנטילת ידים בר נידוי הוא דתנן א"ר יהוד' חס ושלום (שעקיבא) [שעקביא] בן מהללאל נתנדה. שאין עזרה ננעלת על כל אדם שבישר' בחכמה וביראת חטא (כעקיבא) [כעקביא] בן מהללאל אלא את מי נידו את ר' אלעזר בן הגר שפקפק בנטילת ידים וכשמת שלחו ב"ד והניחו אבן על ארונו. ללמדך שכל המתנדה ומת בנידויו ב"ד סוקלין את ארונו. וכל המזלזל בנטילת ידים בא לידי עניות. דא"ר אמי ואמרי לה במתנית' תנא. שלש[ה] דברים מביאין את האדם לידי עניות המשתין בפני מטתו ערום. ומי שאשתו מקללתו בפניו. והמזלזל בנטילת ידים. המשתין בפני מטתו ערום. הני מילי כלפי מטה ועל גבי קרקע. אבל מהדר אפיה ממיטה ובמנא לית לן בה: וא"ר זריקא ת"ר אלעזר המזלזל בנטילת ידים נעקר מן העולם א"ר אידי בר אבין א"ר יצחק בר אשיין מים (ראשונה) [ראשונים] מצוה ואחרונים חובה (דתנן) [תניא] מים ראשונים מצוה. אמצעיים רשות. מים ראשונים ניטלין בין בכלי בין על גבי קרקע אחרונים אין ניטלין אלא בכלי. ואמרי לה אחרונים אין ניטלין (אלא) על גבי קרקע מפני רוח רעה שהיא שורה. ואם הביא קינסא או חריות של דקל ורחץ ידיו למעלה שפיר דמי. ואיכא בינייהו קינסא. מים ראשונים ניטלין בין בחמין בין בצונן. אחרונים אין ניטלין אלא בצונן. מפני שמים חמין מפעפעין את הזוהמא. ואין מעבירין אותה. אמצעיים רשות. א' רב נחמן לא שנו אלא בין תבשיל לתבשיל אבל בין תבשיל לגבינה חובה. והאי דשרו רבנן בתר גבינה בשר בשמעתיה דרב נחמן. ואע"ג דמים אחרונים חובה אין טעונין ברכה:

סימן נ

נ.

רב[א] א' מצוה לשמוע דברי ר' אלעזר בן ערך שנ' (ויקרא ט"ו:י"א) וכל אשר. יגע בו הזב וידיו לא שטף כמים. א"ר אלעזר בן ערך מיכן סמכו חכמי' לנטילת ידים מן התורה. א"ל רבא לרב נחמן מאי משמע דהאי קרא בנוגע הזב הוא דכת' א"ל בנוגע הזב כי שטף

ידיו במים מי קא מטהרן. כיבוס בגדים וטבילה בעו. אלא הכי קא' ואחר שלא שטף ידיו במים טמא: ולא (משנינן) [משינן] אלא מן מנא. כ[ד]תנן בכל הכלים נוטלין לידים ואפ' [בכלי] גללים [ב]כלי אבנים [ב]כלי אדמה. ואין נוטלין לידים (אלא) [לא] (לדפנות) [בדפנות] הכלים. (ואין בישולי המיחם) [ולא בשולי המחץ]. פי' כלי חרס שנשבר ונשאר בו בית קיבול. ולא במגופת החבית. ולא יתן אדם בחופניו לחבירו. מאי טעמי אסמכינון רבנן אמי חטאת אינמי אקידוש ידי' ורגלי' (דמקדשי) [דמקדש]. דקת' אין ממלאין ואין מקדשין ואין מזין מי חטאת אלא בכל, אמר אביי מריש הוה אמינ' (מאן) [האי] דלא (משא) [משו] מיא בתראי אארעא משום זוהמא. א"ל מר משום דשריא רוח רעה עליה[ו]: אמר רב חסדא אנא משאי מלא חופנאי מיא ויהבו לי מלא חופנאי טיבותא. והיכא דקא מסגי על גב נהרא וליכא מנא בהדיה למימשי ידיה לא לישקול מיא בחד ידיה ולימשייה לאידך ידא. אלא לשטפינהו לתרוייהו בנהרא והויא ליה (העגלה) [הטבלה]: וכי משי ידיה לינגוב יתהון שפיר. דאמרי' בפ"ק דסוטה א"ר אבהו כל האוכל פת בלא ניגוב ידים כאילו אוכל לחם טמא. וגו' (יחזקאל ד':י"ג). לחמם טמא. בגימטריא בלא ניגוב ידים. ואית דאמרי לחמם טמא מאשר אדיחם שם. כלומר בהדחה בעלמא בלי ניגוב: וכי קאמרי צריך נטילת ידים. הני מילי דקא בעי למיכל נהמא. אבל היכא דקבעי למיכל פירי משבעת המינין האמורין בפסוק. גפן ותאינה וגו'. אי נמי חמשת המינין שעורין וחטין וכוסמין דעביד במעשה קדירה. אע"ג דטעונים ברכה לאחריהן לא בעי נטילת ידים. ובתר דאכיל לא מזמני בתלתא. דאי רבה בר בר חנה הוה קאימנא קמייהו דר' אמי ור' אסי ואייתו לקמייהו כלכלה דפירי אכלו ולא משו ידייהו. ולא ספו לי. וכל חד וחד בריך לחודיה:

סימן נא

נא.

ש"מ תלת. ש"מ אין נטילת ידים בפירות. וש"מ אין זימון בפירות. וש"מ שנים שאכלו מצוה ליחלק. מדלא ספו ליה בהדייהו. ואי מיטנפן ידיה אפי' לפירות צריך למימשי ידיה משום ברכה. דאמר ר' יהוד' אמר רב ואמרי לה במתניתא תנא והתקדשתם. אילו מים ראשונים. והייתם קדושים. אילו מים אחרונים. כי קדוש אני י"י. זו ברכה. והייתם לי קדושים אני י"י. אמר להם הק' לישראל כשם שאני קדוש כך אתם תהיו קדושים. כשם שאני טהור כך אתם תהיו טהורים: שמואל אשכחיה אבוה דקא בכי. א"ל אבוה אמאי קבכית. א"ל דמיחאי רבה. א"ל ואמאי קא מחייך. דא' לי אמאי לא משית ידך. וספית לינוקא. ואמאי לא תימשי. א"ל הוא אכיל ואנא משינא. א"ל אבוה דשמואל לרביה. לא

מסתייך דלא גמרת אלא מיחת נמי מחית: והילכתא אוכל מחמת מאכיל בעי נטילת ידים. מאכיל גופיה [לא] בעי נטילת ידים: וכל איתתא או גברא דמוכלי נהמא לינוקא. ינוקא צריך למימשי ידיה דזימנין דלא עיילא ליה אומצא ושדי ידיה לפומיה. ומעייל ליה. מאן דקא מוכיל להו לא בעי נטילת ידים:

סימן נב

נב.

וכשבוצע את הפת. מברך המוציא לחם מן הארץ. והיכא דאיכא קביעותא חד שרי המוציא לחם לכולהו. וחד מברך על היין לכולהו. ולא מיבעי ליה למישרי המוציא עד דמייתי ליה מלח או ליפתן. ואי לחמא דלא צריך ליפתן שרי לאלתר ולא צריך לאיעכובי. עד דמייתי ליה ליפתן. דאמר רבא בר שמואל משום ר' חייא אין הבוצע רשאי לבצוע עד שיתן מלח או ליפתן לפני כל אחד ואחד. דלא אשתעי. רבא בר שמואל איקלע לבי ריש גלותא. קריבו ליה ריפתא ושרא לאלתר. אמרו ליה הדר ביה משמעתיה אמר להו לית דין צריך בשש: בשש. מלח. היאכל תפל מבלי מלח. מתרג' מדלא בשש. כן ראיתי בערוך. ולי נר' לשון איחור. כמו כי בשש משה: והיכא דמיקרי דאכיל לחומא ואשתלי ולא שרא המוציא ולבתר הכי אידכר הדר שרי המוציא ואכיל. ודווקא דלא גמיר סעודתיה. דכי הדר שרי המוציא קאכיל. דבעו מיניה מרב חסדא שכח ואכל ולא בירך מהו שיחזור ויברך. א"ל מי שיאכל שום וריחו נודף יחזור ויאכל שום אחר ויהא ריחו נודף יותר: ואי גמר סעודתיה ולא יכיל למיכל לא ליבריך. א' רבינא אפי' גמר סעודתיה. ולית הילכתא כוותיה דמיעקרא הוה חזי לברוכי המוציא. וכיון דאכל (וגוזר) [וגמר] אידחי. וכל שנראה ונדחה שוב אינו חוזר ונראה:

סימן נג

נג.

והיכא דאכל ומספקא ליה אי בריך אי לא ברך. אי משבעת המינין אכל דמחייבינן ברכה דאוריית'. ארץ חטה. וכת' ואכלת ושבע' וברכת. אי מספקא ליה ליהדר וליבריך. ואי משאר מינין. על כל דחיובא דברכה דילהון מדרבנן. הא מספיק' לא הדר מברך. מה טע' הא דאוריית'. והא דרבנן. והיכא דשרא המוציא ובצע אסיר ליה לאשתעויי עד דטעים אותה פרוסה: ואי אשתעי מקמי דליטעום אותה פרוסה הדר מברך ואי לא מברך קאכיל פרוסה בלא ברכה: אמר רב יהודה בר שמואל בר שילת משמיה דרב אין המסובין רשאין לטעום עד שיטעום הבוצע. תניא הבוצע פושט ידיו תחילה. ואם בא לחלוק כבוד למי שגדול הימנו. הרשות בידו: רבה בר חנה הוה עסיק ליה ליבריה בי רב הונא בר קטינא

קדים והוה מתני ליה לבריה אין הבוצע רשאי לאכול עד שיכלה אמן מפי העונין: א"ר יוחנן משום ר' שמעון בעל הבית בוצע ואורח מברך. בעל הבית בוצע. בדי שיבצע בעין יפה. ואורח מברך. כדי שיברך בעל הבית. דכת' וברכת את אלקיך. את. לירבות בעל הבית. דאתין לרבות. כדאמר בכל שעה:

סימן נד

נד.

והשותה מים בתוך סעודתו אפילו פעמים ושלש. צריך לברך על כל פעם ופעם ואעפ"י שהן לפניו. ששנינו השותה מים (לעצמו) [לצמאו] או' שהכל. ואמרי' למעוטי מאי. אמר רב אידי בר אבין למעוטי דחנקתיה אומצא דלא מברך. הא לא הכי מברך והוה ליה כנמלך. ואית מרבנן דאמרי כיון דאיכא קמיה מיא בסעודתא מברך זימנא קמיה. ותו לא צריך לברוכי. אבל זימנא חדא צריך לברוכי מידי דהוה אחמרא וכיון דבריך חדא זימנא תו לא [צריך] לברוכי זימנא אחריתי: ואית מרבנן דכלל לא צריך לברוכי אמים בתוך סעודתו. מדגרסי' בברכות פ' כיצד פת פוטר כל מיני מאכל. ופריך יין נמי ליפטר. ומשני שאני יין דקבע ברבה לעצמו. מכלל דדווקא יין דקבע ברכה לעצמו. כלומר ברכת המזון. אין הפת פוטרתו. הא מים דלא קבע ברכה לעצמו הפת פוטרתן. תו': וכשהוא שותה מברך לפניהן שהכל נהיה בדברו. ולאחריהן. בורא נפשות רבות וחסרונן לכל מה שברא לחיות מהם נפש כל חי בא"י חי העולמים: והיכא דחנקתיה דקא' (בעירובין) [בברכות] דלא צריך לברוכי שהכל. הכי שדר רב פלטוי בר אבא ריש מתיבתא. מקמי דלשתי לא צריך לברוכי שהכל משום דאנוס. וברכתא קמייתא לא צריך לברוכי. ולית בה משום אסור לו לאדם שיהנה מן העולם הזה בלא ברכה. מידי דהוה אסם. שכל השותה סם. או כל דבר רפואה אין צריך ברכה לא לפניו ולא לאחריו. וכן אחר כל אכילתך אכול מלח. ואחר כל שתייתך שתה מים ואין אתה ניזוק לעולם ואין צריך ברכה לא לפניו ולא לאחריו כיון דאמור רבנן אכל כל מאכל ולא אכל מלח. שתה כל משקה ולא שתה מים [ביום] ידאג מפני ריח הפה. ובלילה ידאג מפני אסכרא. דאי אכיל ולא שתי הוי סכנה. הילכך אין צריך ברכה לא לפניו ולא לאחריו. ולאחר סעודה חייב אדם ליטול ידיו ואין צריך לברך. דאמר רבה בר אבין א"ר יצחק בר אשיין מים ראשונים מצוה וטעונין ברכה. ואחרונים חובה ואין טעונין ברכה. דליכא למימר וציונו. והיכא דבירך נמצא שם שמים לבטלה:

סימן נה

נה.

א"ר חייא בר אשי אמר רב מים ראשונים צריך שיהו ידיו למעלה. אחרונים צריך שישפיל ידיו למטה. שמא יצאו מים חוץ לפרק ויחזרו ויטמאו את הידים. ומים ראשונים בין בכלי בין על גבי קרקע. אחרונים אין ניטלין אלא בכלי. והנוטל ידיו באחרונה תחילה הוא מברך ברכת המזון. דאמר רב חייא בר אשי אמר רב הנוטל ידיו באחרונה תחילה הוא מזומן לברכה:

סימן נו

נו.

והיכא דאכלו כל סעודתייהו וסליקו ומשו ליה מים אחרונים אסיר להון למיטעם מידי עד דמברכי ברכת המזון. דא"ר חייא בר אשי אמר רב שלש תכיפות הן. כדאית' התם. כו' תכף לנטילת ידים ברכה. שנ' (תהילים קל"ד:ב') שאו ידכם קודש וברכו את י"י: והיכא דאכל כזית חייב לברוכי. דא"ר חייא בר אבא אני ראיתי את ר' יוחנן שאכל כזית ובירך עליו תחילה וסוף. אלמ' כר' מאיר סביר' דאמר עד כזית:

סימן נז

נז.

ולעיניין לאצטרופי אפי' לא אכל עמהם אלא גרוגרת אחת. ואפי' לא שתה עמהן אלא כוס אחד של יין מצטרף אבל לאפוקי רבים ידי חובתן לא עד דאכיל כזית של דגן. ואע"ג דאיכא עובדא דשמעון בן שטח רשתה ואפיק ליה [ליח] הילכת' כוותיה. דא"ר אבא בריה דר' חייא בר אבא שמעון בן שטח לגרמיה הוא דעבד. דהכי אמ' ר' אבא א"ר לעולם אינו מוציא עד שיאכל כזית דגן. ואותבינן ומשנינן. ומסייעינן. ומסקינן. להוציא רבים ידי חובתן אינו מוציא עד שיאכל כזית דגן. ומכי אכיל כזית דגן מיהא נפיק. ואע"ג דכזית דגן שיעורא דרבנן הוא. כדא' בפרק מי שמתו. מאן דמחייב מדרבנן מחוייב בדבר קרינא ביה ומוציא רבים ידי חובתן. ואם תאמר בקטן שהגיע לחינוך הא לא אמרי' הכי. ההוא אפי' מדרבנן לא מיחייב עליה. דאאבוה הוא דרמי לחנוכיה: ובהלכות גדולות פסיק דדווקא דאכלו (אינו) [אינהו] כזית או כביצה. (רבותיה) [דכוותיה]. אבל אכלו ושבעו לא מפיק: (ואי איפשי להעמידה. דהא ינאי וחביריו אכלו ושבעו לא מפיק): ואי איפשי להעמידה. דהא ינאי וחביריו אכלו ושבעו. ואפקינהו שמעון בן שטח ואע"ג דלגרמיה הוא דעבד. טע' הוא דלא אכל כזית דגן. הא אכל כזית דגן. הכי נמי דמצי מפיק. כך פסק המורה בברכות בג' שאכלו:

סימן נח

נח.

ותנן עד כמה מזמנין. עד כזית. ר' יהודה אומר עד כביצה. ר' מאיר סבר ואכלת. זו אכילה. ושבעת. זו שתייה. ואכילה בכזית ור' יהודה סבר (ואכלת) ואכלת ושבעת. חד מילת' היא. ובעינ' אכילה שיש בה שביעה. ושביע' כביצה. ולית הילכת' כוותיה. דא' ר' חייא בר אבא אני ראיתי את ר' יוחנן שאכל כזית מליח ובירך עליה תחילה וסוף. דרש רב (שירא) [עוירא] זימנין אמר לה משמיה דר' אמי. וזמנין א' לה משמיה דר' אסי. אמרו מלאכי השרת לפני הק' רבונו של עולם כתבת בתורתך אשר לא ישא פנים. ואתה נושא פנים לישר'. דכת' ישא י"י פניו אליך. א' להם וכי לא אשא פנים לישר'. שכתבתי בתורתי ואכלת ושבעת וברכת. והן מברכין על כביצה וכזית:

סימן נט

נט.

ונשי' ועבדי' וקטנים מחייבין בברכת המזון. דתנן נשים נשים ועבדים [וקטנים] פטורין מק"ש ומן (התפילה) [התפילין], וחייבים בתפילה ובברכת המזון. ואי (בעי) [בעו] (לארמוני) [לאזמוני] בהדי גברי לא מזמנין עליהם: ואיבעו נשים לאזמוני עם נשים מזמנין: ואי בעו נשים ועבדים מזמנין לעצמן. נשים ועבדים אם [רצו] לזמן אין מזמנין:

סימן ס

ס.

אמ' אבייי נקיטינן שנים שאכלו מצוה ליחלק. תניא נמי הכא שנים שאכלו מצוה ליחלק במה דברים אמורים בזמן ששניהם סופרי'. אבל אם אחד סופר ואחר בור סופר מברך ובור יוצא: ואתבעי ליה לבור לאודועי לסופר דהוא אינו מברך דלכוין דעתיה להוציא לבור. דנתכוין שומע ולא נתכוין משמיע. או משמיע ולא שומע לא יצא עד שנתכוין שומע ומשמיע: ואפי' למאן דאמר מצות אין צריכות כוונה. דקתני גבי ק"ש היה קורא בתורה והגיע זמן ק"ש אם כיון לבו יצא ואם לאו לא יצא. ואמרי' מאי אם כיון לבו לקרות. לקרות הא קא קרי. בקורא להגיה. פ' שאינו קורא התיבה בקריאתה אלא במסורת שלה בחסירות ויתירות. כמות היא שלא יטעה לעשות מהחסר היותר ובהפך בהגהתו: וג' שאכלו כאחת הוו חייבי' דא"ר אסי א' קרא (תהילים ל"ד:ד') גדלו ל"י אתי ונרוממה שמו יחדיו. וגמרי' מיניה דבעי מיפתח גדול בראשון. ומיעניה אינון בתריה. וגמרי' מיניה דבעו תרין ואנא בהדייהו. הא תלת כת'. אתי ונרוממה: ג' שאכלו כאחת אין רשאין ליחלק: יהוד' בר מרימר ומר בר רב אשי ורב אחא מדפתי כריכו ריפתא בהדי הדדי. לא

הוה בהו מאן דפליג מחבריה. אמרי (כדתנן) [הא דתנן] ג' שאכלו כאחת חייבין לזמן. הני מילי היכא דאיכא גדול. אבל הכא חילוק ברכות עדיף. (כריכו) [בריכו] כל חד וחד לחודיה. אתו לקמיה דמרימר א' להו ידי ברכה יצאתם ידי זימון לא יצאתם. וליהדור זימון. אין זימון למפרע. ואילו תלתא דאכלי בהדי הדדי וקדים חד מינייהו ובריך. ואע"ג דתרין אינון הואיל וקבעי בזימון מעיקרא מזמנין אינון והוא עמהון. נפקינון ידי זימון. מאי טע' זימון והדר ברכה הויא. ברכה והדר זימון לא הוי. דא' רבה תוספאה הני (מילי) תלתא דקבעי סעודתייהו בהדי הדדי וקדים חד מינייהו ובריך אינהו נפקו בזימון ומזמנינן עילווייהו. איהו לא נפיק בזימון דליהון ואין זימון למפרע. והיכא דקבעי למיקם חד מינהון. פסקו סעודתייהו ומזמנין (עליהון) [עליה] עד הזן. וגמר איהו ברכה כולה ונפיק. ואוכלין. וגומרי' סעודת' ומברכי', והא מילת' לפני[ם] משורת הדין עבדי' ליה. אבל גמר סעוד' דתרין מינהון. ומסרהבין למיקם. דינא הוא דפסיק הד לחרין. דא' רבא הא מילתא אמר' במערבא משמיה דר' זירא אחד מפסיק לשנים. ואין שנים מפסיקי' לאחד. איני. והא רב פפא אפסיק (להו) [ליה] לאבא מר בריה דרב פפא. לאחשובי הוא דעבד ולפנים משורת הדין הוא דעבד: והיכא [דאכלו] בי תלתא בזימון. וקמי דלברכי נפיק חד מינייהו לשוקא. קרי ליה פלוני ופלוני ומזמני'. דא' רב דימי בר יוסף א' רב שלשה שאכלו יצא אחד מהן לשוק קורי' לו ומזמני' עליו. והוא דקרו ליה ועניי ושומעין קליה. מצטרף בהדייהו. א' מר זוטרא לא אמרן אלא בתלתא. דלא צריכי לאפוקי שם. אבל מעשרה דבעי למימר נברך אלקינו. אע"ג דקרו ליה ועני אין מזמנין עליו עד דאתי לגבייהו. מתקיף לה אבי'. אדרבה איפכא מסתברא כו'. והילכת' כמר זוטרא. משום ברוב עם הדרת מלך: ושתי חבורות דיתבו בחד דוכתא בתרי כיתי אי חזו מקצתן אהדדי מצטרפן לחדא ואי לא לא מצטרפי: ומברכין כל חבורא חדא לחדא. ואי איכא שמש בינייהו דמשמש הכא והכא מצטרפין לחדא. ולית להו רשותא לאיפלוגי אלא מזמני תרוויהו כחדא. דתנן שתי חבורות שהן אוכלות בבת אחת בזמן שמקצתן רואין אילו את אילו. מצטרפי' לזימון. ואי לא אילו ואילו מזמנין לעצמן. ותנא ואם יש שמש ביניהן מצטרפין והלכה כב"ש. ומותר לשמש בשמש עם הארץ:

סימן סא

סא.

והיאך מברכין ברכת המזון באחד. ברוך משביע רעיבים ברוך משקה. בא"י אמ"ה הזן את העולם כולו בטובו. וכן לשנים. מג' ועד ט' אומ' נברך שאכלנו משלו. והן עונין. ברוך הוא שאכלנו משלו ובטובו חיינו. ועונה המברך כן. ומנא לן דהכי הוא. דתנן כיצד

מזמנין. (בשלשה) [בעשרה] או' נברך אלקינו שאכלנו. והכי אמרו משמיה דרב ביבי בריה דרב שמואל דהכי הוו בעשרה. ההוא דמזמין צריך לברך נברך אלהינו מה טעי משום דכת' (תהילים ל"ד:ד') גדלו לי"י אתי. (שם צה) זמרו לי"י. בלמ"ד. דלגבי ברכה אשכחן דכת' ברכו את י"י (ד"ה כט) ויברך דוד את י"י לעיני. (ברכה דלא) [ולא] אשכחן בלמ"ד. וכן הלכה: א' רב אדא בר אהבה ששה נחלקין עד עשרה. וכן מזמנין בי תלתא. גדול אומ' נברך שאכלנו משלו. מסובין שם אומ' ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו. ואם משנו מן הדין לישנא (דיבורי') [בורים] נינהו. אבל ברכו שאכלנו. לא נאמר מאן דבריך. דאפקיה לנפשיה מכלל המסובין. וא' שמואל אל יוציא אדם עצמו מן הכלל. ומברכותיו של אדם ניכר אם תלמיד חכם הוא אם עם הארץ הוא. דתניא ר' או' ובטובו חיים הרי זה בור. תניא אידך ר' או' חיינו הרי זה תלמיד חכם. חיים הרי זה בור. ומאן דלא גמיר ברכת המזון בלשון הקדוש מברך בכל לשון ויוצא ידי חובתו. דתנן במסכ' סוטה פ' אילו נאמרין בכל לשון. פרשת סוטה. ווידוי מעשר. קרית שמע ותפילה וברכת המזון:

סימן סב

סב.

ומאן דעייל ואשכח חברייא דאיכרוך ריפת' וקא מברכי מיבעי ליה לענוי בתריה[ו] (אמן) [כדאמרינן] בא ומצאן כשהן מברכי'. (וזה) [מה] הוא עונה (עונה אחריו) [אחריהן] ר' זביד אמר ברוך (י"י המבורך) [ומבורך]. רב פפא (ממאן) [אמן] (דאמרי') [ואמרי'] לא פליגו. אשכחינהו דקאמרי נברך א' איהו אמן. ותו מפרשי' ליה למילתא על איניש מעלמ' גבי דמברכין ברכת המזון. אי כי תלתא אינון עד פחות מי' אשכחיה למאן דמברך וקא מברך שאכלנו משלו. כדאמרי ברוך הוא שאכלנו משלו. מיבעי ליה למיעני בתריהון ברוך י"י המבורך לעולם ועד. ואי בעשרה א' איהו בהדייהו ברוך הוא אלקינו המבורך לעולם ועד. ואי עייל ואשכחינהו בתר דסיימי עונה בתרייהו אמן. וכל מאן דשמע מן חבריה דקא מברך בין ברכת היין בין ברכת הלחם ופירות וכן ברכת המצות מיחייב הוא למימר אמן. ואע"ג דלא קאכיל ולא קעביד הך מצוה: ואי גמר סעודתיה. עד מה שיעור מעכב ומברך. כדתנן עד מתי מעכב ומברך עד כדי שיתעכל המזון שבמעיו. ועד כמה הוי עיכול. ר' יוחנן אמר כל זמן שהוא צמא מים מחמת אותה אכילה. א"ר אבהו ואמרי לה במתניתא תנא אכל כשהוא מהלך יושב ומברך אכל כשהוא עומד יושב ומברך. מיסב על גבי מיטה יושב ומברך והילכת' בכולהו יושב ומברך:

סימן סג

סג.

אדם שאכל ושכח ולא בירך. ונפיק לאורחא או לשוקא. ב"ש אומ' יחזור למקומו ויברך. וב"ה אומר (למקום) [יברך במקום] שנזכר. והלכה כב"ש. ואפילו ב"ה לא פליגי אלא בשכח אבל במזיד חוזר למקומו ויברך ומאן דעביד שוגג כב"ש תבא עליו ברכה משום דהילכתא כב"ש: הנהו תרי תלמידי חד עבד בשוגג כב"ש ואשכח ארנקא. וחד עביד במזיד כב"ה ואכליה אריא. רבה בר בר חנה אזיל (בחסרה) [בשיירתא] כרך ריפת'. אשתלי ולא בריך. א' להו עכיבו לי דאנשיאי יונה דדהבא. הדר לדוכתיה ובריך ואשכח יונה דדהבא: אמר רב נחמן משה תיקן להם לישר' ברכת המזון בשעה שירד להם מן. יהושע תיקן להם ברכת הארץ בשעה שנכנסו לארץ. דוד ושלמה תיקנו להם בונה ירושלם. דוד תיקן רחם י"י אלקינו עלינו ועל ישראל ועל ירושלם עירך. שלמה תיקן להם לישראל על הבית הגדול והקדוש שנקרא שמך עליו. הטוב והמטיב ביבנה תיקנוה כנגד הרוגי ביתר. אמר רב מתנה אותו יום שניתנו לקבורה תיקנו הטוב והמטיב. הטוב שלא הסריחו. והמטיב שניתנו לקבורה:

סימן סד

סד.

ת"ר סדר ברכת המזון כך היא. ברכת ראשונה ברכת הזן ברכת שנייה ברכת הארץ. שלישית בונה ירושלם. רביעית הטוב והמטיב. ובשבת מתחיל בנחמה ומסיים בנחמה. ואומר קדושת היום באמצע. ר' אליעזר אומר הרוצה לאומרה בנחמה אומרה. בשנייה (ובשלישית) אומרה. (אבל) בברכה שתיקנו חכמים ביבנה (אין) אומרה. וחכמים אומרים אין אומרה אלא בנחמה בלבד. והלכה כחכמים: תנו רבנן מניין לברכת המזון מן התורה. שנאמר (דברים ח) ואכלת ושבעת וברכת. זו ברכת הזן. את י"י אלהיך. זו ברכת זימון. על הארץ. זו ברכת הארץ. הטובה. זו בונה ירושלם. ובן הוא [אומר] ההר הטוב הזה והלבנון. אשר נתן לך (דברים ג). זו הטוב והמטיב. אין לי אלא לאחריו. לפניו מניין. אמרת קל והומר כשהוא שבע (ויברך) [מברך]. כשהוא רעב לא כל שכן. ר' אומר אינו צריך הרי הוא אומר ואכלת ושבעת וברכת את י"י אלהיך. זו ברכת הזן. אבל ברכת זימון נפקא ליה מגדלו לי"י אתי. על הארץ. זו ברכת הארץ. הטובה. זו בונה ירושלם. וכן הוא אומר ההר הטוב הזה והלבנון. אשר נתן לך זו הטוב והמטיב. אין לי אלא לאחריו לפניו מניין ת"ל אשר נתן לך משעה שנתן לך חייב לברכו: ובהטוב והמטיב צריך לומר מלכינו המלך הטוב והמטיב. רב פפא אמר צריכה (שני) [שתי] מלכיות לבד (מדידיה)

[מדידה]: ומיבעי ליה לאדכורי ברית ותורה בברכת הארץ. דתניא ר' אלעזר אומר כל שלא אמר (ברית ותורה) [ארץ חמדה טובה ורחבה] בברכות הארץ. ומלכות בית דוד בבונה ירושלם לא יצא ידי חובתו. נחום הזקן אומר צריך שיזכור בה ברית. ר' יוסי או' צריך שיזכיר בה [תורה]. פלימו אומר צריך שיקדים ברית לתורה. שזו ניתנה בג' בריתות וזו ניתנה (בג') [בי"ג] בריתות. ר' אבא [אומר] צריך שיאמר בה הודאה תחילה וסוף. והפוחת לא יפחות מאחת. וכל הפוחת מאחת הרי זה מגונה. וכל החותם מנחיל ארצו' בברכת הארץ. ומושיע (ארץ) [את ישראל] בבונה ירושלם. הרי זה (מגונה) [בור]. וכל שאינו אומר ברית (ותורת) [ותורה] בברכת הארץ ומלכות בית דוד בבונה ירושלם לא יצא ידי חובתו. ובשתי ברכות קמייתא לא מיכפי ליה למאן דמבריך למעניה אמן לנפשיה אבל בבונה ירושלם עני בלחישה. דת"ר העונה אמן אחר ברכותיו הרי זה משובח. ותניא אידך הרי זה מגונה. לא קשיא הא בשאר ברכות הא בבונה ירושלם:

סימן סה

סה.

אביי עני אמן בקלא. כי היכי דלידעו פועלים דהטוב והמטיב לאו דאוריית'. רב אשי עני בלחישה. כי היכי דלא ליזלזלו ביה. האי מאן דשרו המוציא. או דמברך על מצות לולב ושופר. או על פירות. ברכה דקמי אכילה ועני אמן בתר נפשיה הרי זה דרך בורים. דת"ר המברך על הפירות ועונה אמן ברכה לעצמו הרי זה דרך בורות. אקשיה ליה רבנן למר רב יהודאי גאון. והרי בונה ירושלם דעונה אמן לעצמו. התם הכירא לפועלים קעביד. דלוקמוה לעיבידתייהן. תינח לאביי דאמר בקלא. לרב אשי דעני לה בלחישה. מאי שנא מקמי אכילה מבתר אכילה. בתר אכילה כיון דגמרא עבידתיה לית לן בה. דקמי אכילה כיון דלית ליה לאשתעויי עד דטעים. וכדעני אמן דמי (לא קמשתעי) [כמאן דקמשתעי]. והיינו דקת' דרך בורות. דבורין קמשתעיין והדר (טעון) [טעמן]:

סימן סו

סו.

א"ר זירא ואיתימא ר' אבהו ואמרי לה במתנית' תנ'. עשרה דברים נאמרו בכוס של ברכה. טעון הדחה. ושטיפה. חי. ומלא. עיטור ועיטוף. נוטלו בשתי ידיו. ונותנו בימין. ומגביהו טפח. ונותן עיניו בו. ויש אומ' משגרו (במתנה) [במתנה] לאנשי ביתו. א"ר יוחנן אנו אין לנו אלא ארבעה. הדחה. ושטיפה. חי. ומלא. תנא הדחה מבפנים ושטיפה מבחוץ. א"ר יוחנן כל המברך על הכוס מלא נותנין לו נחלה בלי מצרים. שנאמר (דברים ל"ג:כ"ג) ומלא ברכת י"י ים ודרום ירשה. ור' יוסי בר' חנינא אומר זוכה ונוחל שני עולמות. העולם

הזה והעולם הבא. עיטור ר' יהודה אומר מעטרהו בתלמידים. רב חסדא אמר מעטר ליה בנטלי. א"ר חנין ובחי. אמר רב ששת ובברכת הארץ. ואית דגרסי' וּבְחֵי. כלומר באיזה ברכה מעטר ליה ומשני לה בברכת הארץ. ולא באחרונה. עיטוף. רב פפא אומר מעטף ויתיב ומברך. רב אשי פריס סודרא על רישיה ומברך. נוטלו בשתי ידיו. א"ר חנינא בר פפא אמר קרא (תהילים קל"ד:ב') שאו ידכם קודש וברכו את י"י. ונותנו בימין. א"ר חייא בר אבא אמר ר' יוחנן ראשונים (שאלן) [שאלו] שמאל מהו שתסייע לימין. א"ל רב אשי הואיל וראשונים לא איפשיט להן אנן נעביד לחומרא. מגביה מן השלחן טפח. אמר רב אחא בר..... אמר רב אשי אין מסיחין על כוס של ברכה:

סימן סז

סז.

וזה הוסד מפי רבינו תנוח נפשו בצרור החיים. נטילת ידים על שם כלי ששמו אנטל. והוא מהזיק רביעית לוג. כדאמרי' אנפק' אנבג אנטל. מחזיק רביעית של [תורה] ושנו רבותינו [מי] רביעית נוטלין לידים (ו) לאחד ואפי' לשנים הואיל ומשירי רביעית קאתו ונטילה שאמרו אינה אלא בכלי ואי נמי אי טביל ידיו בנהר אז במעיין או במקוה של מי סאה סגי. וכשהולך בדרך נוטל עמו כלי קטן שהוא מחזיק רביעית ליטול ידיו ממנו ודיו. או נוטל ידיו שחרית בביתו ומתנה עליהם לכל היום שמא לא ימצא מעיין או נהר לטבילה. ושאלנו לר' הנפנה ונוטל ידיו צריך לחזור וליטול פעם (פעם) אחרת או לא ואמ' לנו אף אני כך שאלתי את רבינו יעקב בר' יקר. ואמר צריך לחזור וליטול. (ובדברי) [וכדברי רבי] נטילה אחת עולה לכאן ולכאן וראייה לדבר מיהא דרב. דאמר בפרק כל הבשר נוטל אדם ידיו שחרית ומתנה עליהם לכל היום כולו. ואמר להו רבינו לבני פקתין דערבות כגון אתן דלא שכיחי למיא משו ידייכו מצפרא ואתנו עלייהו לכולי יומא: והילכתא כרב באיסורי. ועוד מעשה דרבינא כרב. נטילת ידים פי' רב היי בתשובותיו על שם שצריך להגביה ידיו לאחר רחיצתן כמו (ישעיהו ס"ג:ט') וינטלם וינשאם כל ימי עולם. חייב אדם לברך על נטילת ידים על כל פעם ופעם שנוטל ידיו מכאן דמצוה לרחוץ משום ניצוצות כדאמר ביומא חייב לברך דנטילה זו לנקות עצמו שיהא ראוי לקרות בתורה. ולשאר מצות ואמרי' במסכת ברכות כל הנפנה ונוטל ידיו ומניח תפילין וקורא שמע עליו הכתוב אומר (תהילים כ"ו:ו') ארחץ בנקיון (כפות) [כפי] ואסובבה מזבחך וגו' אבל ברכת נקבים לאחר שבירך שחרית אינו צריך לברך כל היום ויש אומר שצריך לברך על כל פעם ופעם שנפנה ואפילו לנקבים קטנים ושאלתי לר' אם מברך עמה על נטילת ידים על כל פעם ופעם והשיבני אם אני עומד לעסוק בתורה לאלתר או

לילך לבית הכנסת או להוציא בפיו שום קדושה אז אני מברך על נטילת ידים ואשר יצר. אבל בשעה שאני יושב ובטל איני חושש לברך על נטילת ידים אלא אשר יצר. ואותה לפי שצריך לנקבים. ואם בא לאכל לאלתר אינו נוטל ידיו ב' פעמים בשאר אנשים אחת על אכילה ואחת על פנייה אלא פעם אחת מברך עליה על נטילת ידים ויושב ואוכל. ואם אמר אדם לחבירו לאחר שברך ברכת המוציא טול ברוך אינו הפסק ואינו צריך לחזור ולברך מיוחד שמעין אכילה דיבר. וכן הורה ר' ונראין דבריו שלא הסיח דעתו מן הברכה כדאמר רב טול ברוך אין צריך לברך ור' יוחנן אמר אפילו אמר הביאו מלח הביא ליפתן. ואפילו אמר תנו מאכל לבהמה אין זו הפסקה דחייב אדם להאכיל לבהמתו קודם שיאכל. דאמר רב ששת גביל לתורי גביל לתורי אין צריך לברך: ואמר רב יהודה אמר רב אסור לאדם שיאכל קודם שיאכל לבהמתו. שנאמר (דברים י״א:ט״ו) ונתתי עשב בשדך לבהמתך והדר ואכלת ושבעת:

סימן סח

סח.

אמר רב פפא הילכתא דברים הבאים מחמת סעודה בתוך סעודה אינן טעונין ברכה לא לפניהן ולא לאחריהן. כלומר דברים הרגילין לבא מחמת ליפתן ללפת בו את הפת כגון בשר ודגים ותבשיל והביאו בתוך הסעודה לאחר שבירך על הפת אע"פ שלא היו על השלחן בשעת ברכה. אינן טעונין ברכה לא לפניהן ולא לאחריהן דכי בריך דלייתו הוא דבריך והוה ליה פת עיקר ופוטר את הטפילה. שלא מחמת סעודה בתוך הסעודה. כלומר דברים שאינן דרכן לבא מחמת הסעודה שאינן ליפתן. ואוכלין אותו בסעודה לשביעה. כגון דייסין וטיצני וטרגוס. ובאו בתוך הסעודה לאחר שברך על הפת. מברך לפניהן הואיל ולא באו לפני הפת. וטפילה וליפתן ליתנהו כר' זירא דאמר הני בבלאי טפשאי דאכלי נהמא בנהמא. וברכותיהן אינן שוות אפילו הכי אינו מברך לאחריהן דמין מזון נינהו ומפטרי בברכת המזון. אבל אם באו קודם סעודה פת פוטרתן כדתנן בירך על הפת פטר פרפרת שלפני המזון: דברים הבאים (בתוך) [לאחר] סעודה שרגילין לאוכלן בקינוח סעודה שלפני ברכת המזון כגון פירות וכל מיני מגדים טעונין ברכה לפניהן ולאחריהן דלא ליפתן הוא ולא זייני ואפילו עשאן ליפתן בטלה דעתו ולא מפטרי בפת ומיהו אם הביאום לפני סעודה פת פוטרתן:

סימן סט

סט.

בא להם יין בתוך הסעודה. כל אחד ואחד צריך לברך כמפרש טעמא בברכות לפי שאין

בית הבליעה פנוי לענות אמן אחר הברכה. ואין מתכוין לפיכך אינו יוצא בברכת חבירו. וכן הלכה: מר'. כל הברכות דעת משמיע ושומע בענן. ופעם אחת שאלתי לר' אם אני יוצא בהבדלת בית הכנסת כיון שלא נתכוונתי בברכת היין. ואמר לי הואיל ונתכוונת לברכת הבדלה דייך: אגוז בדבש ר' מברך בתוך הסעודה. ומברך עליו שהבל. לפי שנשתנה האגוז מכמות שהיה: ז' מינין הן הכתובין על שבח ארץ ישראל. חטה ושעורה גפן ותאנה ורמון זית שמן ודבש. ודבש היינו דבש תמרים. מין אילן ומין פירי ולא דבש דבורים. ואילו הן חמשת המינין. חטה ושעורה וכוסמת ושיבולת שועל ושיפון. כולו מין תבואה. כל מין אילן מחמשת המינין. כגון ענבים תאנים ורמונים זיתים ותמרים. (ויברך) [מברך] עליו בורא פרי העץ ולאחריו ברכה מעין שלש. כלומר אחת שהיא דוגמא ודומה לשלש ברכות לברכת המזון שהיא דאורייתא כדאמר וברכת את י"י אלהיך זו ברכת המזון דקאי (או אכלת) [אואכלת] ושבעת וברכת דלעיל כלומר מאכילתך ושביעתך ברכיהו. על הארץ הטובה. זו ברכת הארץ. אשר נתן לך זו בונה ירושלים. הטוב והמטיב ביבנה תקנוה ואינה מן המניין. והני תלתא אלחם כתיבי דכת' לעיל מיניה. ארץ אשר לא במסכנות תאכל בה לחם. להכי מברכינן ג' ברכות שלימות. אבל אמיני פירות אע"ג דחשיבי בשבח הארץ מכי לא סעדי ולא זייני כי חיטה ושעורה לא בעינן שלימות אלא מעין שלש סגי:

סימן ע

ע.

וזו היא הברכה מעין ג' ברוך א"י אלקינו מלך העולם על העץ ועל פרי העץ ועל ארץ חמדה טובה ורחבה שהנחלת לאבותינו לאכול מפריה ולשבוע מטובה. רחם י"י אלקינו על ישראל עמך ועל עירך ונחלתך והעלינו בתוכה ושמחינו בה כי אתה טוב ומטיב לכל ברוך א"י על (העץ) [הארץ] ועל פרי העץ. והוא מעין ברכת המזון שמברך על אותו דבר שמילא כריסו ומשבעו על ארץ חמדה ומעין ברכת הארץ. רחם י"י אלקינו על עירך. ומעין בונה ירושלם כי אתה טוב ומטיב לכל. מעין הטוב והמטיב. ומעין ד' היא ומעין שלש דקרי לה תלמודא מעין ג' דאורייתא קבעי מימר ברוך א"י על הארץ בכל מקום צריך להזכיר שבח על פרי הארץ אחתימה בין אפירי בין אחמרא בין אדגן חי בין אמבושל דסוף חותם על פרי העץ מעין פתיחה שעיקר ברכתו לכך באה: אבל שתי חמרא מיגו דאחשביה (לעילומא) [לעילוייא ש]נעשה יין לגדולה ולמלכות אישתני למיקרי שמא באפי נפשיה ומברך לפניו בורא פרי הגפן ולאחריו על הגפן. וחותם על הארץ ועל פרי הגפן. בשבח האילן שבעולם אין זקוק לברך אחת מעין ג' (ג') כיון דגרעי כולי האי דלא

כתיבי בשבח הארץ אלא בתחילה בורא פרי העץ ולבסוף בורא נפשות רבות כמו על המים. ואפילו חובה לית בה. אלא ר' טרפון הוא דמברך (יומא) [אמיא] בורא נפשות רבות וחסרונם. וכן נוהגין אכולהו מיני דלא כתיבי בתורה לשבח להודאות על הנאת שביעתו. וכל מאן דאידכר ליה בהלכה לאו משום דקבע לה חובה. אלא לטפויי שבחיו:

סימן עא

עא.

כל שהוא מחמשת המינים. חיטה ושעורה דכתיבי בקרא. וכל מיניהו כגון כוסמין ושיבולת שועל ושיפון טחנו ואפאו פת כיון דאישתני לעילוייא שנעשה להם אישתני לברכה מיוחדת. בתחילה המוציא לחם. ולבסוף ג' שלימות דהיינו ברכת המזון ואי אכיל להו כמעשה קדירה כגון טרייש וורמשיילש. ואכיל להו בלא פת מקמי דלבריך המוציא בתחילה בורא מיני מזונות ולבסוף ברכה מעין ג' דחשיבי מידי דמזון נינהו. ומיהו ג' שלימות לא בעי (ברוכי) [ברוכי]. דלאו לחם נינהו: ופותח על המחיה ועל הכלכלה ועל ארץ חמדה. מחיה על דבר שאדם חי בהם. כלכלה זו שביעת הגוף. דמיני מזון הוא. הואיל ובישלו. וחתים [על] הארץ ועל המחיה בשבח הארץ. וכמעין פתיחה: ואי אכיל להו בעיניהו כגון קליות של חמשת המינין אי נמי דבסם להן מיבסם כמות שהן חיין דהשתא לא שייכא להן על המחיה ועל הכלכלה דהא לא עבידי כבעין מזון פתח בהו על השדה ועל תנובת השדה דפתיחה זו לא שייכא בפירות האילן ולא במעשה קדירה. אלא בכוסס. ובכסמין בלבד שהן תנובת השדה בעיניהו דלא משתני מברייתן וחותם על הארץ ועל הפירות. שצריך להיות כולל כאן על הפירות המקרא ביחד בחתימה זו אמורה כאן. ומשבחין לקונו על כל שבח הארץ אבל מעשה קדירה לא מצי חתים דלא אישתנו לעילוייא ונפקי מתורת פירי. כך נהוג עלמא למיחתם אפירות האילן. דשבעת המינין על הארץ ועל פרי הארץ. ואחמרא על הגפן ועל פרי הגפן. ואין חותמין על הארץ ועל הפירות אלא בפירות תבואות בעיניהו דלא חשיבי לייחודינהו כפרי העץ. ואהכי חתם פרי בחתימתו משום דאמרינן פ' כיצד מברכין בפירי מאי חתים ר' יוחנן אמר על הארץ ועל פירותיה משום דהוה מארץ ישראל ואכיל פירותיה רב חסדא אמר על הארץ ועל הפירות [ד]הוה מבבל ובני בבל לא אכלי פירותיה. להכי חתמי על הפירות. (הא) כדאוקמינן (חתם) [התם] [הא] לן והא להו. וקמפרשי עלמא אפירי מאי חתים. אי אפירות האדמה לחודייהו דכתבי בקרא דקבעו כגון חיטה ושעורה ומוקמי על הארץ ועל הפירות משום דחשיבי מייחדינן על פרי העץ אבל אני קבלתי בברכות אפירי מאי חתים. אכולהו פירי דקרא קבעי. בין פירות אילן בין פירות אדמה. כגון חיטין ושעורין

בקלי וכרמל דכל כמה דלא בטלינהו אהנהו פירי מאי חתים עלייהו כלומר מאי חתימה מעין פתיחה. כגון על הארץ (הפירות) [ועל פרי] העץ. אתאיני ורמוני על הארץ ועל תנובת השדה. אחיטי ושערי כי היכי דחתים אמעשה קדירה ואוקמינה על הארץ ועל המחיה. דהיינו מעין (פירותיו) [פתיחה] ומוקמי' רב חסדא לבני בבל כגון אנו על הארץ ועל הפירות. ועל כולן שיהיו כולל על פירות המקרא בחתימה ויהא משבח על כל שבח ארצנו. בר אמעשה קדרה הנעשה מזון. ובעי למיחתם על המחיה. אבל (אורי) [אורז] ודוחן אי עביד להו מעשה קדירה בתחילה בורא מיני מזונות. דקחזינן [דזייני] כשאר דייסות אבל לסוף לא בעי ברכה אחת מעין ג' דהא לא כתיבי בקרא ולאו מין דגן נינהו ככוסמין ושיפון. וכן הכוסס את האורז. או בקליות אכיל להו. בתחילה בורא פרי האדמה הואיל ואיתיה בעיניה ולבסוף לא כלום ואיבעי לימ' בורא נפשות רבות באמירה בעלמא. הואיל ולית ליה ברכה קבועה דאורייתא. חלב וביצה וכל מיני בשר. חיה ועוף ודגים אי אכיל להו בלא פת (בורא פרי האדמה) [שהכל נהיה בדברו] בין חיין בין מבושלין ולבסוף בורא נפשות. ואי אכיל להו בליפתן הפת פוטרתן ואין צריך ברכה לא לפניהן ולא לאחריהן. וזו היא ברכה שאחריהן. ברוך א"י אלקינו מ"ה בורא נפשות רבות וחסרונן על כל מה שברא להחיות מהם נפש כל חי ברוך א"י חי העולמים: פי' דקרא זה כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פרי י"י יהיה האדם: כלומר הק' ברא נפשות ואנשים הרבה ועל מאכלים הרבה שבא לחיות בהן שמאכלים נפש הי שאינן חיין לא על המאכלים לבדו יחיה האדם: וכן מיני ירקות חזרת. שומין כרישי' בצלי' אי מילפת בהו פיתא בולא [כלום] בין חיין בין מבושלין. (ומאכיל) [ואי אכיל] בלא פת בורא פרי האדמה ולבסוף אי בעי למימר בורא נפשות. אבל מעשה קדירה של מיני מזונות כגון טרייש ווירמשיילש אפילו אכיל להו בהדי ריפתא בטלה דעתו. דלאו מידי דמילפת הוא ולא כל הימנו לאפקועי ברכה דלפניהן. דבכל מקום חשיבי מזון לעצמו. בין אפת בין בלא פת. ומיהו בברכה דלאחריהן על המחיה ועל הכלכלה מיפטרי כיון דאכיל להו בתוך הסעודה ברכת המזון קרי אכל מידי [ד]סעודה והוא פוטרתן. והוא הדין לכל פירות האילן אי אכיל להו בהדי פיתא. כגון אנו שמלפתין לחמינו באגוזים בתפוחים. בטלה דעתו אצל כל אדם. שאין להם תורת ליפתן כל עיקר. ולא כל הימנו לפוטרן מברכה דלפניהן דברכת המוציא [לא פטרה] אלא מידי דמילפת. ואי משכה שום איניש דמלפת בה משונה הוא ואין שומעין לו. ומיהו אם באו על השלחן קודם ברכת המוציא לא בעי תו ברכת לפניהן ולא פירות ולא מעשה קדירה דכיון דקיימי לפניו בשעת ברכת המוציא. כי בריך המוציא דעתיה אכל מאי דמילפת בהדיה. דתנן בירך על הפת פטר את הפרפרת

כל מעשים על הפת קרי פרפרת. אבל בירך על הפרפרת לא פטר את הפת: זה הכלל כל שהוא עיקר ועמו טפילה. מברך על העיקר ופטר את הטפילה: ומתוך משנה זו אמר לנו ר' כל יינו של אדם ומשקהו שעל השלחן יכול לאכול על ידי חתיכות הפת שקורין שופש ואינו חייב לברך בורא פרי הגפן. ולא שהכל אם מים הם דכיון דשורה בהן את הפת בחתיכות הוה ליה פת עיקר ומשקה טפל. וכבר בירך על הפת המוציא ויפטור את הטפילה: לעולם אינו חייב לברך בורא פרי הגפן ושהכל עד שישתה המשקה בעיניה: וכן כשנותנין היין בקערה עם המלח שקורין שלמומרא כדי להטביל הבשר אין צריך לברך על אותו יין שהרי בשר עיקר ויין טפל. והבשר כבר מיפטר בברכת המוציא דהא מידי דמילפת הוא ואי אכיל בשר על ידי טיבול שלא על השלחן ליברך על הכשר שהכל ופטר טיבולו של יין מברכה דהוא טפל:

סימן עב

עב.

ויין הבא בתוך הסעודה. וכן פירות הבאות לקינוח סעודה נראה בעיני דבעו כי היכי דבעי ברכה לפניהן צריכי לאחריהן. שהרי ברכת המזון לא פטרה אלא מידי דמזונות דמילפתן כגון תבשילין ומאכלים. ומיני בשר ודגים שצריכין ללחם ללפת בהן פיתן. אבל הללו לעצמן הן באין. והן דומין כמו שבאין בלא שלחן. והכי נמי מוקמינן הילכתא בכיצד מברכין. דברים הבאים לאחר סעודה כלומר [קודם] ברכת המזין לקינוח סעודה והפת. כגון פירות מגדים טעונין ברכ' לפניהן ולאחריהן. לפניהן (לא) דלאו טפילה נינהי אלא לעצמן הן באין. ואין ברכת הפת שוה לברכתן שתהא פוטרתן. ולאחריהן (לא) דלאו מיני מזונו' נינהו. ואינן בכלל ברכת המזון: ומתוך כך אמר ר' כל המברך לאחר יין שבתוך הסעודה עד שלא יטול ידיו במים אחרונים הרי זה משובח: שהיין הבא לאחר ברכת המזון אינן פוטרין (מיין) [ליין] הבא בתוך הסעודה. שהרי הפסיק בינתיים ואסוחי דעתא הוא. כדאמרי' בערבי פסחים כיון דאמרינ' הבו נברך אסיר למשתי דאי לא אסוחי דעתא ולא נמלך הוי אמאי בריך איין שלאחר המזון בורא פרי הגפן ליפטר ביין שבסעודה. הא למדת דיין [זה] לא קאי אלעיל כלל לכך מברכין עליו לפניו ולאחריו אם כן יין דבסעודה במאי ליפטר לאחריו כיון דיין דברכת המזון לא פטר ליה. וברכת המזון (לאו) גופיה [לא קאי] (קרוי) אמשקה אלא אמזונא: הרי עיניך רואות שצריך לברך איין דסעוד' לאחריו בסוף כל שתייתן. קודם שיטול. וכבר ימים מקדם עמדנו על שולחן רבינו וחיזרנו עליו לברך אחר אותו היין ונראה הלכה למעשה ולא רצה ליטול כתר לפנינו לקבוע הלכה לדורות. אבל מרגלא בפומיה כל העושה כן ינוחו ברכות על ראשו:

סימן עג

עג.

השותה מים בסעודתו חייב לברך על כל פעם ופעם שהוא שותה שהכל. דכל שעתא ושעתא נמלך הוא. דאין אדם שותה אלא לצמאו ועל ידי הדחק. לפיכך אין קבע למים לפטור כל שתיותיו בפעם ראשונה. אבל יין שאדם שותה לתאות נפשו. ולהשביעו ולהברותו אפי' בלא צמא. התם אמרי' יש קבע ליין. וכיון דבריך לכסא קמא ושתה אפילו מאה כוסות בלא ברכה לית לן בה: וכבר פסק רבינו משולם הגדול בתשובותיו דאפילו מיא קמיה על השולחן דאיכ' למימר דעתיה עילויה. אפילו הכי בריך אכל זימנא. דלעולם אין קבע למים דאין אדם חוזר ושותה מהן מרצונו אלא אם הצמא דוחקו: כן ראה ר'. כל שדרכו לאכול חי ואכלו מבושל מברך שהכל כגון פירות דכיון דאישתני מדרכו והילכתו אישתני לברכה גרועה. וכשהוא חי ודרכו בכך ליבריך ברכה הראויה או פרי העץ או פרי האדמה: כל שדרכו לאכול מבושל. ואכלו חי מברך שהכל. דהא אכיל ליה שלא כדרכו וסגי ליה בהכי דמבושל (וגמרא) [ובגמרא] דכיצד מברכי' מפרשי' דהיינו כרישין פירש ב'. שהאוכלו חי בטלה דעתו אצל כל אדם ואו' אני בצלים ולפתות נמי דרכן לאכול מבושל והאוכלן חי משונה הוא לומר שהכל. אבל ירקות מוכיח בגמרא שאין דרכו לאכול כשלקות. אבל חיין חזרת ועולשי'. אפיא. צרפוייל. שחלין כרישן ב'. איבשיל להו לא ליבריך ולא מידי. ודעתי מכרעת: ערמונים לא נבראו אלא לצורך בישול. והמבשלן במים מברך בורא פרי העץ והאוכלן חיים משונה הוא ושהכל. וקרוב אני לומר [כן] בחבושין. ותלוייה זו בידי כי לא שמעתיה. פעמים ראיתי את ר' שהביאו לפניו על השולחן אגוזים מטוגנין בדבש. וקורין לו אב בשטרי ומברך עליהם בורא פרי העץ. כי הוא היה אומ' האגוז עיקר והדבש טפל. ואע"פ שמטוגנות הן בדבש לא נשתנה מחיותו ואין זה בישול. ובעיני הוי דבש עיקר. אלא כדיי הוא ר' לסמוך עליו. הביאו לפניו פירות על השולחן פליגי בה ר' יהודה ורבנן. אם יש ביניהן אחד מז' המינין עליו הוא מברך תחילה ופוטר את השאר דכיון דכולן לפניו ברכה אחת פוטרת לכולן. וקסבר ר' יהודה חשוב עדיף. ורבנן סברי חביב עדיף. מה שלב אדם אוהבו ומחבבו משאר המינין עליו הוא מברך ופוטר את השאר: והלכה כרבים: מר': ופעמים ראיתי את ר' כשמביאין לפניו בשר של (חירות) [חידוש] או בשר מבוסם או ביצים מטוגנין בדבש נוטל ומברך עליו שהכל. קורם שיבצע המוציא ואמ' לי ר' זה חביב בעיני יותר מן הפת ונוח לי ליתן ברכותיו לשבח את קוני. באשר אני אוהב. ואילו מביאין מן פרי (אחד) [אחר] לאחר שברך לראשון חוזר ומברך עליו כיון שלא היה לפניו בשעת ברכת ראשון ליכא מאן

דפטר ליה להאי: מר': לחמשת המינין אובלייש וקנטייל היכא דקבע סעודתיה עלייהו כמו שאנו עושין בלילי ברית מילה מברכין עליהן המוציא ולאחריהן ברכת המזון. דכיון דאחשובינהו פיתא לקבועי עיקר סעודתיה עליה בעי ברכה כי לחם ממש כדאמרינן גבי (ערקונין) [טרוקנין]. מר זוטרא קבע עלייהו ברכת [המוציא] וגו' ברכות. ואי לא קבע סעודתיה עלייהו אלא להתענג בעלמא אכיל להו מברך בורא מיני מזונות הואיל ומחמשת המינין נינהו. אבל לאחריהן לא מעי אומ' על המחיה ועל הכלכלה דלא מין מחיה נינהו. זמין מזון הן. ולא סעדי ליבא (אלא דלא מין מחיה נינהו, ומין מזון הן. ולא סעדי ליבא) אלא על השבע אכיל להו. וסגי ליה בבורא נפשות רבות כמו אמיא בעלמא. מידי דהוה אכוסס את האורז. דאמרי' התם לפניו בורא פרי האדמה ולבסוף ולא כלום: מר': המוציא יין כדי מזיגת כוס. מאי כדי מזיגת הכוס. תנא כדי מזיגת כוס יפה. מאי כוס יפה כוס של ברכה. כוס של ברכת המזון הצריכו חכמים לייפתו: כדאמרינן בברכות עיטור ועיטוף. הדחה ושטיפה. חי ומלא:

סימן עד

עד.

אמר רב נחמן כוס של ברכה צריך שיהא בו יין רובע רביעית הלוג. כדי שימזגנו שלש חלקי מים ואחד יין ויעמידנו על רביעית הלוג. כדאמ' רבא כל חמרא דלא דרא על חד תלתא מיא לאו חמרא הוא. יש טועים בשמועה זו. לומר רובע רביעית. רובע הלוג כדי שימזגנו ויעמד על רביעית. יעמד על לוג שהוא רביעית הקב: וטעות הוא בידם דרבותינו וודאי לא אמרו כן. וראייה לדבר יש במסכת נזיר. בפ"ג מינין. עשר רביעיות הן. חמש סומקאתא כלומר ביין ודם וחמש חיורתא שנאמר בשאר משקין. וחשיב להא דהוצאת שבת. גבי חיורתא דשאר משקין ועל כורחך הני כולהו ברביעית הלוג נינהו. דחשיב בהדייהו רביעית יין לנזיר. דהוא חצי שיעור של שמן התודה. כדאמ' במנחו'. וחצי הלוג שמן לתודה. וילפינן לה במנחות:

הלכות מנחה וערבית

סימן עה

עה.

וכשהגיע עת תפילת המנחה נוטל ידיו וצריך לברך. ואם אין לו מים ליטול ידיו אם יודע שיש מים לפניו עד ד' מילין ימתין עד שיגיע למקום מים ליטול ידיו ויתפלל. אע"פ שעובר זמן תפילה אבל יותר מד' מילין יתפלל מיד. ואל יבטל מן התפילה. אע"פ שלא

נטל ידיו מפני שאנוס הוא. ואע"ג דאמרי' א"ל רבינא לרבא חזי מר האי מרבנן דאתא ממערבא ואמ' מי שאין לו מים ליטול ידיו יקנח בצרורות. ואמ' ליה שפיר קאמ' מי כת' ארחץ במים. בנקיון כת' כל מידי דמינקי: ותו אמרי' רב חסדא לייט אמאן דמהדר (אמרא) [אמיא] בשעת צלותא. הני מילי לקרית שמע דבעי למיקרייה בעונתה. אבל לתפילה דרחמי הוא דכל אימת דבעי מצלי בעי לאהדוריה אמיא: ועד כמא עד ד' מילין והני מילי לפניו. אבל לאחריו פחות ממיל חוזר אבל מיל אינו חוזר:

סימן עו

עו.

מנחה גדולה משש שעות ומחצה ולמעלה. מנחה קטנה מתשע שעות ומחצה ולמעלה. פלג מנחה אחת עשרה שעות חסר רביע: תפילת המנחה עד הערב. ר' יהודה או' עד פלג המנחה: אבל מוספין כל היום. אמר ר' יוחנן נקרא פושע: ולית הילכת' כרב הונא דאמ' אסור לו לאדם שיטעום כלום קוד' שיתפלל תפילת מוספין. דלית הילכתא כר' יהושע בן לוי דאמ' כוון שהגיע תפילת המנחה אסור לו לאדם שיטעום כלום קודם שיתפלל תפילת המנחה: והיכא דפשע ולא צלי דמוסף עד דמטא זמן תפילת המנחה. מצלי מרישא דמנחה ובתר כן דמוסף: דתנו רבנן. היו לפניו שתי תפילות אחת של מנחה ואחת של מוספין. מתפלל של מנחה ואחר כך של מוספין. ר' יהודה אומר מתפלל של מוסף ואחר כך של מנחת שזו מצוה עוברת וזו מצוה שאינה עוברת. וא"ר יוחנן הלכה מתפלל של מנחה ואחר כך של מוספין. מאי טעמי כיון דמטא לה זמן מנחה כמאן תרוייהו דמי: שכח ולא התפלל שחרית. מתפלל במנחה שלש. אחת של ערבית ואחת של שחרית ואחת של מנחה. בתחילה מתפלל תפילת המנחה בעיתה: ת"ר במוצא שבת שתים. ומבדיל בראשונה ואינו מבדיל בשנייה. ואם הבדיל בשנייה ולא הבדיל בראשונה. שנייה עלתה לו. ראשונה לא עלתה לו: תפילת הערב אין לה קבע. מאי אין לה קבע אילמ' דאזיל ומצלי כולי ליליא. ליתני תפילת הערב כל הלילה. אלא מאי אין לה קבע. אינה קבע. כמאן דאמר תפילת רשות. והא דקאמרי' תפילת ערבית רשות או חובה. הני מילי היכא דלא קבעו כלל לצלויי. אבל [או] צלי או קבליה עליה חובה. ואי טעי בה הדר ומצלי. דאי לא תימ' הכי. בראש הדש דקאמרי' טעה ולא הזכיר של ראש חדש ערבית אין מחזירין אותו שאין מקדשין החדש אלא ביום. מאי איריא ראש חדש תיפוק לי בימים טובים ושבתות נמי אין מחזירין אותו דהא תפילת ערבית רשות. אלא ש"מ כי קאמרי תפילת ערבית רשות. הני מילי היכא דלא קבעי לצלויי כלל. אבל היכא דקבעי לצלויי. שוויה עליה כחובה. ואי טעי בשבת וימים טובים מהדרינן ליה ועוד דקאמרי'

ביציאות שבת. הני חברין בבלאי למאן דאמ' תפילת ערבית רשות כיון דשרא המייניה לא מטרחינן ליה: מכלל דכל כמה דלא התיר חגורו מטרחינן ליה והכא נמי כיון דמצלי גלי נפשיה עליה. דלא קבעי למיפטר נפשיה. ואי טעי הדר מצלי: מאימתי קורין את שמע בערבית משעה שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן. ועד סוף אשמורת הראשונה דברי ר' אליעזר וחכמים או' עד חצות. רבן גמליאל או' עד שיעלה עמוד השחר: תנו רבנן חכמי' עשו חיזוק לדבריהם וסייג להרחיק אדם מן העבירה. שלא יהא אדם בא מן השדה בערב ואומ' אכנס בביתי ואוכל קימעא ואשתה קימעא ואישן קימעא ואחרי כן אקרא קרית שמע ואתפלל ונמצא ישן כל הלילה: אלא אדם בא מן השדה בערב נכנס לבית הכנסת או לבית המדרש אם רגיל לקרות קורא לשנות שונה וקורא ק"ש ומתפלל ואוכל פתו ומברך וכל העובר על דברי חכמים חייב: א"ר יהושע בן לוי אע"פ שקרא אדם קרית שמע בבית הכנסת מצוה לקרותו על מיטתו. א"ר יוסי מאי קראה (תהילים ד':ה') רגזו ואל תחטאו אמרו בלבבכם על משכבכם וגו': אמר רב נחמן בר יצחק אם תלמיד חכם הוא אינו צריך. אמר אביי אף תלמיד חכם צריך למימר האי קרא בידך אפקיד רוחי פדית אותי י"י אל אמת (תהילים ל"א:ו'). א"ר אלעזר כל הקורא קרית שמע על מיטתו כאילו אוחז חרב פיפיות בידו. שנ' (שם קמט) רוממות אל בגרונם חרב פיפיות בידם. מאי משמע אמר מר זוטרא ואיתימ' רב אשי מרישיה דעיניינא (שם) יעלזו חסידים בכבוד ירננו על משבכותם. ואי אשתלי ולא קרא שמע באורתא קרי עד דסליק עמודא דצפרא. [דתנן]: ר"ג אומר עד שיעלה עמוד השחר (דהלכה) [והלכה] כר"ג: תניא א"ר שמעון בן יוחי פעמים שאדם קורא שמע שתי פעמים בלילה. אחת כשיעלה עמוד השחר ואחת אחר שיעלה עמוד השחר. ויוצא בה ידי חובתו אחת של יום ואחת של לילה: א"ר יהושע בן לוי הלכה כר' שמעון בן יוחי. ואיכא דמתני לה אהא דתניא ר' שמעון בן יוחי אומר משום ר' עקיבא פעמים שאדם קורא שתי פעמים ביום אחת קודם הנץ החמה ואחת לאחר הנץ ויוצא בה ידי חובתו אחת של יום ואחת של לילה כיון דאיכא אינשי דגנו בההיא שעתא. נפיק ידי חובתו דליליא: א"ר (יוחנן) [אחא] בר חנינא א"ר יהושע בן לוי הלכה כר' שמעון שאמר משום ר' עקיבא א"ר זירא ובלבד שלא (שלא) יאמר השכיבנו: קרית שמע ערבית והלל בלילי פסחים מצותן עד שיעלה עמוד השחר: כך היה מנהג טוב בירושלם לחנך בניהם ובנותיהם הקטנים ביום צום בן [י"א] שנה עד עצם היום (הזה): בן שתים [עשרה] להשלים. ואחר כך סובלים ומקרבן לפני כל זקן וזקן כדי לברכו ולחזקו ולהתפלל עליו שיזכה לת'ח'מ'ט' וכל מי שהיה גדול הימנו בעיר היה עומד במקומו והולך לפניו ומשתחוה לו להתפלל בעדו. ללמדך שהם נאים ומעשיהם

נאים. ולבם לשמים. ולא היו מניחין בניהם קטנים אחריהם. אלא היו מוליכין אותם לבתי כנסיות ולבתי מדרשות כדי לזרזן במצות: במסכת סופרים: ביום שהושיבו ר' אלעזר בן עזריה בישיבה פתח ואמ' אתם נצבים היום כולכם וגו': טפכם נשיכם. אנשים באים לשמוע נשים כדי לקבל שכר פסיעות. טף למה בא כדי ליתן שכר למביאיהן. ומכאן נהגו בנות ישר' קטנות לבא לבתי כנסיות ולבתי מדרשות. כדי ליתן שכר למביאיהם: הכל נשלם:

פיטום הקטרת

סימן עז

עז.

פיטום הקטרת כיצד. ברייתא היא בברייתות פ"ק [דכריתות] וכן שנוייה. תנו רבנן הקטרת הצרי והצפורן וכו'. עד שאין מכניסין מי רגלים למקדש מפני הכבוד: ועוד ברייתא שנוייה שם. תנו רבנן קטרת היתה נעשית שלש מאות וששים ושמונה מנה בכל שנה ושנה וכו'. ג' מאות וס"ה כמניין ימות החמה: אלא המסדר שתקנו לומר בכל ערב פסקו ושנו בעניין זה: פיטום כתישת סמנים ותיקון הקטורת קרי פיטום. ואינו לשון דישון וראוי כמו שור שלפטם. אלא כלשון מסיקה בזתים. ובצירה בענבים. גדירה בתאינים. כן לשון פיטום הקטורת. שס"ה מנה היו עושין ביחד בכל שנה ולא היו מפטימין לרביע ושליש כדלקאמ' פטימה לחצאין כשירה. לשליש ולרביע לא שמעתי אם כשירה היא אם לאו לפיכך היו עושין כולן ביחד: ומנה של קודש כפול היה והיה בו שני מנין שלנו והמנה שלנו הוא מנה של צורי. והוא ליטרא ששוקלין בה כסף למשקל ישר של קולוניא. והיא כ"ה סלעים שהוא זהובים שקורין קושטנטינין. שכל זהוב שוקל שנים פשיטים ומחצה למשקל הברזל נמצא שהמנה שוקל כ"ה דינרים למשקל הברזל. וזו היא ליטרא פילפלין שלנו: כמניין ימות החמה שבכל יום ויום היו מקטירין מנה אחת. פרס שחרית ופרס ערבית. נמצאו שס"ה מנים כמניין כנגד שס"ה ימים וג' מנים יתרים שמהן כהן גדול מכניס מלא חפניו ביום הכפורים לבד החצי מנה של שחרית וחצי מנה של ערבית כדרך שאר ימים. וביום הכפורים כתיב ולקח מלא המחתה וגו' ומלא חפניו וגו'. ואותם ג' מנים של קטורת אעפ"י שנכתשה עם השאר ביחד ערב יום הכיפורים. היה מחזירה למכתשת שעשה בצלאל וכותש אותה יפה יפה כדי שתהא דקה מן הדקה. דתניא מה ת"ל דקה. ללמדך שתהא דקה מן הדקה. כלומר דקה ביותר. שצריכה להיות דקה יותר מחבירתה. ולאחר כתישה היה כהן גדול ממלא חופניו מאותם

ג' מנים ומעלה ומקטיר. ומאותם ג' מנים היה נשאר לפי שאין לך מלא חפנים מחזיקין אפילו חצי מנה של קודש שהוא מנה שלנו. שמנה של קודש כפול היה. לפי שאין מידה לחופנים אלא כהן גדול כמו שהוא. ויש חופנא גדולים ויש חופנא קטנים לפיכך הוצרכו להוסיף על שס"ה מנים ג' מנים לצורך כך ששיערו חכמים אין לך חופנים גדולים מחזיקים יותר משלשה מנים. ומה שנשאר מאותה ג' מנים מה היו עושין בה מפרישין ממנה שכר האומנין ומחללין אותה על מעות האומנין שנוטלין שכרן מתרומת הלשכה ונותנין לה למחזיקי בדק הבית בשכרן. הכי תנו לה בשבועות ולוקחין אותה מתרומת חדשה הבאה בניסן דכת' זאת עולת חודש בחדשו לחדשי השנה אמרה תורה חדש והבא לי קרבן מתרומה חדשה בפ"ק דראש השנה אמרינן לה הכי: ובכל שנה ושנה בניסן היו מפטימין את הקטורת בתרומה חדשה של שס"ה מנים. וגם מותר המניין שנשאר בכל שנה מן חפינו של כהן גדול: והאי דנסיב תנא מניין ימות החמה לפי שכלל בחשבונו חדש עיבור שנה שיתירין ימות החמה על ימות הלבנה לשלש שנים. ג' יבא ידין ואדהכי פסיק ליה למימני שס"ה מנים שבכל יום כמניין ימות החמה: אילו הן הסמנין צרי צפורן וכו'. די"א סמנין נאמרו לו למשה בסיני. דכת' קח לך סמים תרי. נטף. שחלת וחלבנה הרי ה'. סמים אחריני כי הני הרי י'. ולבונה זכה הרי חד סרי. צרי זהו נטף. וכן תירגם אוקלוס נטופא. ומידי דמינטף הוא. שהצורי אינו אלא שרף הנוטף מעצי הקטף. ושרף היא אותה ליחלוחית שמטפטפת באילן שלועזין גומא. והיינו דתנן בקומוס. ואמרינן מאי קומוס. גומא. רישינא. ובדיו של ג' עפצים נותנין אותה גומא. שאותם מינין אינם ראויים כלל ליכתב. אם לא על ידי גומא. ובו כותבין בכל ארץ ספרד ונרבונא ופרוונצא: שחלת מתרגמינן טופרא. והיינו צפורין. שפניו חלקות כמו צפורן היד: לבונה כמשמעה. חלבנה יש או' זהו שקורין גלוון. ואע"פ שריחה רע מנאה הכתוב עם שאר סימני הקטורת. וכן אמ' רב חיבבא בר באנא א"ר שמעון חסידא כל תענית שאין בה מפריצי ישר' אינה תענית שהרי חלבנה ריחה רע ומנאה הכתו' עם סמני הקטורת: מר כמשמעו. מירא בלעז. כרכום. גרוק. זעפרן. שבולת נרד. סם אחד הוא ודומה לבית יד של שבולת. ונם בלעז קורין לו אשפיק: קציעה קידה. כתרגום וקידה וקציעתיו ודומה לפיגם. שקורין רוזא: דאמרינן אין מרכיבין פוגם על גבי קדה לבנה מפני שהוא ירק באילן. שדרך הוא להרכיבו לפני שהן דומין זה לזה: קלופה כך שמו. קנמון תשעה סך כל המניין שבא שמנין הללו עד כאן עולה החשבון לשס"ה: לא שמעתי מה טעם הוא נותן מהללו ע' ומהללו י"ז וכן מכולן. אלא נראה הדבר לפי חיזוקו וקשיותו של סם וסם. הוא מיקל במשקלו. ומן הסם הקל שאינו חזק כל כך נותן יותר ויותר: נרד וכרכם. שבולת נרד.

אין כתובין במקרא אלא ממינין הכתוב נפקי: מה הפרט מפורש דבר שקוטר ועולה אלא הני: בורית כרשינה מאותו מקום י"א עשב שכך שמו. ומלבנין בו בגדים וקורין לו יורבא שַבוֹנֵייְרָא. העשב עצמו הוי בורית כרשינא. מלה סדומית. גסה. ואין בידי טעם רובע רביעית הקב: מעלה עשן. עשב. ועל שם כך. היא נקראת כן. שהיא מתמר עשנו. ועולה כמקל. ואינו מפצל לכאן ולכאן. דמן הפסוק נפקא לן. מעלה עשן בסדר יומא. בין ביום הכפורים בין בשאר ימות השנה: כיפת הירדן וורד. ועל שם שגדל על שפת הירדן נקראת כפת. ויש לו ריח טוב. ששפין בו. שמשפשפין בה את הצפורן שהיא שחורה כדי שלא תשחיר שאר סמנין ומלבנה בבורית. יין קפריסין מאותו מקום. שהוא חזק. ולכך מביאין סאין תלתא וחצי סאה לקבין תלתא שכך שיערו לשריית ע' מנה של צורי שתהא עזה שיהא ריחה חזק ל"א (אחרינא) גרסינן מפני שהוא עז אותו יין שבא מקפרס. עז היה ונותן ריח בצורי. מי רגלים עזין הן והיו יפין לצורי אלא לפיכך לא היו שורין אותה בהן. לפי שהפיטום נעשה בעזרה ואי אפשר להכניסן לעזרה מפני הכבוד. ואם לא מפני הכבוד העזרה. היו שורין בהן. שהרי חלבנה שריחה רע והיא מנוייה בתורה: עם שאר. מי רגלים יש אומ' עשב הוא ששמו מי רגלים ויש אומרי' מעיין הוא ששמו מי רגלים. ועזין הן וריחן רע. ולא נהיר'. חדא דמאי האי דקאמ' מפני הכבוד. טפי מחלבנה שריחה רע. וגלי רחמנ' בהאי והוא הדין לאידך. ועוד דבזבחים פ' דם חטאת מוכח דמי רגלים ממש קבעי מימר. השתנה דקבעי התם דילד או דזקן וקמייתי עלה האי דפרקין דמי רגלים יפין לה אלא שאין מכניסין כו': היטב הדק. הדק היטב. התדקדק יפה לסמנים היה או' שיתדקדקו יפה. לפיכך היה או' כן. שהקול היוצא מפיו יפה לסמנים ותיבות הללו הטיב הדק כשאדם אומרן מוציא הקול שהרי בא מן הגרגרת וכשם שהקול יפה לבשמים כך רע ליין. דאמרינן יינא הגיד ק... הקיש בקנה. כשהגזבר הולך ליקח יין לנסכים. יצא הגיד הקילוח של שמרים מן החבית הקיש הגזבר בקנה שבידו להראות סימן שיסתום החבית שלא יצאו השמרים. ולא היה רוצה לומר בפה שהקול רע ליין: פיטמה לחצאין שלא עשה אלא (קס"ח) [קפ"ד] לשליש לא שמענו מרבינו. אם אדם רשאי לעשותה לשליש אם בת הרצאה היא. אם במידתה שנותן מכל סימן וסימן המשקל לפי המדה שאם עושה אותה (יותר) שליש נותן מכל סימן שליש המשקל שלו המפורש למעלה כשירה היא להרצאה אפילו לשליש חיסר בה מכל סימן וסימן מאותן שאמרנו למעלה. שלא נתן בה מכל אחד כמשקלו המפורש למעלה או (שנתן) [שלא נתן] לתוכה מעלה עשן אע"פ שאינו מעיקר סמני הקטורת אלא מעלה עשן בעלמא אחת מכל סממניה. אפי' יין אפילו בורית חייב מיתה אם הכניסה להיכל. דביאה ריקנית היא. דאותה הקטר'

אינה כלום והויא לה הכנסה יתירה וביאה שלא לצורך. דכת' (ויקרא ט"ז:ב') ואל יבא בכל עת אל הקדש זה היכל מבית לפרוכת זו לפניי ולפנים. ולא ימות הא אם יבא שלא לצורך ימות. אחת לשבעים ושלש שנים היה נותן בה חצאין של שיריים. כך מצאתי ונראה בעיני דגרסינן הכי וזה חשבון מכוון כשתצרף שתי מנים וחצי המותר לכל כיפור וכיפור הנה לכל מנין במניין מותרת סכום חצי מנין של שס"ח. שהן קפ"ד מנין וחצי שביום כיפור לא היו מקטירין אלא ג' הקטרות. על אחת חצי המנה וג' מנין שהיו מוספין בו ביום. הנה ליום כיפור יותר ב' מנין וחצי חשוב ב' מנין וחצי לכל שנה למניין ע"ג שני' ועולה למניין (קע"ב) [קפ"ב] מנין וחצי חצי המניין של סכום שס"ח מנין: ואית דגריס אחת לששים או לשבעים שנה. היתה באה הקטורת חצאין של שיריים חצאין. משמע חצאין הרבה ואם ואסמנין קאי. כלומר חצי כל סימן וסימן נשאר בה לסוף שנה. שרבו מן השיריים של ג' מנין שמשתייר בכל שנה ושנה מחפינתו של כהן גדול דאפילו ישמעל בן קמחית שהיה גדול שבכולן לא היה חופן אלא ד' קבין כדאמרי' ביומא ורבו אותן שיריים כל כך שכשמגיע לסוף ס' או לסוף ע' לא היו צריכין לפנים אותה שנה אלא (קע"ד) [קפ"ד] שהן חצאין של שס"ח: ולא הושוו את המידה לומ' אחת לשבעים וכו'. שמידת הפינה אינה שוה שיש כהן חפינתו גדולה ויש שחפינתו מועטת: כדתנן במסכת כלי' פי"ז יש שאמרו הכל לפי שהוא מלא קמצו מנחה מלא חפניו קטורת וכו'. משום הכי קתני אחת לס' או לע' פעמים לס' פעמים לע'. הכל לפי הכהנים ששימשו. ואותן שיריים הנותרים בכל שנה לא היו מפטימין אותן עד שמגיע לסוף ס' שיצטרפו הנשארים השיורים של כל שנה ושנה ויעלו לחצאין שהרי בכל שנה היו מחללין אותו שיור של אותה שנה מעות האומנין וחוזרין ולוקחין אותה מתרומה חדשה ומערבין אותה המותר עם שס"ח מנין. של שנה הבאה. וכך היו עושין בכל שנה עד שמגיע לששים ונמצא שמשתייר מן השס"ח מנין של שנת ששים כל חצאין ולא היו צריכין לפנים בשנת ס"א אלא קפ"ד והני ששים ושבעים לאו דליתרמי שיהא בה החצי ממש ולא יותר דאי נמי הוה קמייתא ד' וה' מנין יתר על חצאין היו מפטימין כל מחצה של שס"ח בשנה הבאה דבציר לא מפטמינן כדקתני לעיל לשליש ולרביע לא שמענו ואין לך ע' שנה שלא יהא שם מן הישנה יותר מקפ"ד וחצי נשאר ברוב השנים. שאין לך מלא חפנים מחזיקין חצי מנה של קדש שהוא כמנה שלנו משקל פילפלין שלנו. הילכך אי איפשר כל ע' שנה שלא יהא שבו קפ"ד מנין. וכל זמן שלא נשתייר מן הישנה עד שמגיע לחצאין היו מפטימין אותה שלימה. קירטוב. לשון גבי דבש דתאינים ורימוני' גופם כמות שהן קרי דבש וכל מיני מתיקה קרי דבש. בריחו מפני שיהא ריחו נודף ריח טוב: סליק:

סדר קריאת שמע על המיטה

סימן עח

עח.

(**כאדם**) [**כשאדם**] הולך לישן ירחץ ידיו ויטהר. (ויקרא) [אע"פ שקרא] קרית שמע בבית הכנסת מצוה לקרותו על מיטתו משום שנ' בשכבך. א"ר יצחק כל הקורא קרית שמע על מיטתו מזיקין בדילין הימנו שנ' (איוב ה':ז'-ח') ובני רשף יגביהו עוף. ואין עוף אלא תורה. שנ' (משלי כ"ג:ה') התעיף עיניך בו ואינינו ואין רשף אלא מזיקין שנאמר ולחומי רשף וקטב מרירי (דברים ל"ב:כ"ד). וקורין פרשה מן שמע עד והיה אם שמוע. ואו' ברוך אתה י"י אלקינו מלך העולם המפיל חבלי שינה על עיני ומשקיע שנת תרדמה על עפעפיי. ומאיר לאישון בת עין. יהי רצון מלפניך י"י אלקינו ואלקי אבותינו שתשכיבני לשלום ותעמידני לשלום ותן חלקי בתורתך ותרגילני לידי מצוה ואל תרגילני לידי עבירה. ואל תביאני לידי חטא ולא לידי נסיון ולא לידי בזיון ושמרני מבא בדמים וישלוט בי יצר הרע ומהרהור רע. ואל יבהילוני חלומות והרהורים רעים ותהי מטתי שלימה לפניך והאירה עיני פן אישן המות ברוך א"י [המאיר] לעולם בכבודו: ברוך י"י ביום ברוך י"י בלילה ברוך י"י בשכבינו ברוך י"י בקומינו: ויאמר י"י אל השטן יגער י"י בך השטן ויגער י"י בך הבוחר בירושלים הלא זה אוד מוצל מאש י"י שומרך י"י צלך על יד ימינך. י"י (ישמורך) [ישמרך] מכל רע ישמור את נפשך י"י ישמור צאתך ובואך מעתה ועד עולם בידך אפקיד רוחי פדית אותי י"י אל אמת אשר בידו נפש כל חי ורוח כל בשר איש. יברכך י"י וישמרך: יאר י"י פניו אליך ויחנך: ישא י"י פניו אליך וישם לך שלום: ר' יהושע בן לוי (או') [אמר] יושב בסתר עליון כו' וגו'. כו' וגני: ת"ר שיר של פגעים בכינורות ונבלים ואיזהו שיר של פגעים יושב בסתר עליון. עד כי אתה י"י מחסי: ואו' י"י מה רבו צרי עד לי"י הישועה. ואף ר' יהושע בן לוי מסדר להני קראי וגני: ומקשינן והיכי עביד הכי. והא"ר יהוש' בן לוי אסור להתרפאות בדברי תורה. להגן שאני. ואמרינן כאגדה שיר של פגעים היה אומ' משה בשעה שעלה לרקיע. יושב בסתר עליון. ואחר כך אומר. והיה אם שמוע תשמע לקול י"י אלקיך וגו': כי אני י"י רופאך: הנה מטתו שלשלמה. כולם אחוזי חרב. מזמור לדוד י"י רועי לא יחסר בנאות דשא ירביצני (ו)על מי מנוחות ינהלני: נפשי ישובב ינחני במעגלי צדק למען שמו: גם כי אלך בגיא צלמות לא אירא רע כי אתה עמדי שבטך ומשענתך המה ינחמוני. תערוך לפני שולחן נגד צוררי דשנת בשמן ראשי כוסי רוויה: אך טוב וחסד ירדפוני כל ימי חיי ושבתי בבית י"י לאורך ימים: אתה סתר

לי מצר תצרני. (רוני) [רני] פלט (תצרני). תסובבני סלה. סלה תסובבני. פלט רני תצרני מצר לי סתר אתה: לישועתך קויתי י"י: בשלום יחדיו אשכבה ואישן כי אתה י"י לבדך לבטח תו(ו)שכבני: אני שכבתי ואישנה הקיצותי כי י"י יסמכני: מימיני מיכאל משמאלי גבריאל מלפני אוריאל ומאחרי רפאל ושכינת אל על ראשי וסנויי וסנסנויי וסנמגלי: להימן בני הימן בוקיהו מתנייהו עוזיאל שמואל לירימות חנניה גדלתי ורוממתי אליעזר לך בקשת מלותי להותיר מחזיות עמים להותיר מלותי: כל אלה בנים להימם המלך. ודברי האלקים. להרים קרן ויתן האלקים להמם בנים ארבעה עשר ובנות שלש: עשה עמי אות (אות) לטובה. ויראו שונאי ויבושו כי אתה י"י עזרתי ונחמתי: כי בשמחה תצאו ובשלום תובלון ההרים והגבעות יפצחו לפניכם (לפניכם) רינה וכל עצי השדה ימחאו כף: ואמר ביום ההוא הנה אלקינו זה קוינו לו ויושיענו וגו'. הנה אל ישועתי וגו': וישן לשלום:

הטבת חלום

סימן עט

עט.

ואם יחלום ונפשו באיבה עליו יתענה למחר. דא' רבה בר מחסיא אמר רב חמא בר גוריא אמ' רב יפה תענית לחלום כאש לנעורת אמר רב חסדא ובו ביום. ר' יוסף אמר ואפילו בשבת. ומכל מה שחלם לא יספר לשום אדם (שאם) [שלא] יפתרנו להרע לו ואמרי' בברכות פ' הרואה כל החלומות הולכין אחר הפה. תנא אחר הפותר ראשון. ואם לא יספרנו כאשר בא כן ילך: דאמרינן כל חילמא דלא מתפרשא כאיגרתא דלא מתקרייא ואת אשר חפץ יבטלנו כדרב חמא: אמ' רב חמא בר אמי א"ר פדת א"ר יוחנן הרואה חלום ונפשו עגומה עליו יטיבנו בפני שלשה. ואומ' להם חילמא טבא חזאי ג' פעמים: ועונין ג' פעמים חילמא טבא חזית טבא הוא טבא ליהוי מן שמיא ליגזרו עליה דליהוי טבא ורחמנא לישוייה לטב: כן יאמרו ג' פעמים. ובפעם שלישית יאמרו ג' הפוכות: ג' פדיות ג' שלומות: הפכת מספדי למחול לי פתחת שקי ותאזרני שמחה: אז תשמח בתולה במחול בחורים וזקנים יחדיו והפכתי אבלם לששון וניחמתים ושמחתים מיגונם. ולא אבה י"י אלהיך לשמוע אל בלעם ויהפוך י"י אלהיך לך את הקללה לברכה כי אהבך י"י אלהיך: פדה בשלום נפשי מקרב לי כי ברבים היו עמדי. ופדויי י"י ישובון ובאו לציון ברינה ושמחת עולם על ראשם ששון ושמחה ישיגו ונסו יגון ואנחה: ויאמרו העם אל שאול (היהונתן) [היונתן] ימות אשר (את התשועה) [עשה הישועה] הגדולה הזאת

בישראל חלילה חי י"י אם יפול משערת ראשו ארצה כי עם [אלהים] (י"י) עשה היום הזה ויפדו העם את [יונתן] (יהונתן) ולא מת: בורא ניב שפתים שלום שלום לרחוק ולקרוב אמר י"י ורפאתיו ורוח לבשה את עמשי ראש השלישים לך דוד ועמך בן ישי שלום שלום לך ושלום לעזרך כי עזרך אלקיך ויקבלם דוד ויתנם בראשי הגדוד ואמרתם כה לחי ואתה שלום וביתך שלום וכל אשר לך שלום. י"י עוז לעמו יתן י"י יברך את עמו בשלום: כשבא אדם לסעודה נוטל ידיו ומברך על נטילת ידים: ובוצע פיתו בשתי ידיו ומברך המוציא לחם מן הארץ. ויש עשר תיבות בברכה זו כנגד עשר מצות התלויות בתבואה. לא תחרש. זריעת כלאים. לקט. שכחה. פיאה. חלה. תרומה. מעשר ראשון. עני. שיני: וכנגד עשר תיבות שבמקרא זה מצמיח חציר לבהמה ועשב לעבודת האדם להוציא לחם מן הארץ:

סדר סעודה

סימן פ

פ.

שנים שאכלו על שלחן אחד המברך על הלחם צריך ליטול מהן רשות על כל הסעודה. ואף על היין הוא או' ברשות רבותיי. והן עונין ברשות שמים. בא להן יין בתוך המזון אינו צריך ליטול רשות מאחר שבירך על הלחם. אבל צריך לומר סברי מרנן ומברך על היין. כדאמרי' התם. בא להם יין בתוך הסעודה כל אחד מברך לעצמו לפי שאין בית הבליעה פנוי. ואינן ראויין כלום לשתות. וגם אין מכוונין דעתם לכך. לפיכך אין נפטרים בברכה אחת אלא א"כ הניחו אכילתם בשעה שהאחד מברך כדי שיהא בית הבליעה פנוי. ולכן אומ' סברי מרבנן כלומר כולכם אתם מסכימין להיות בית הבליעה פנוי ולשמוע הברכה. והן עונין לחיים. אמנם מסכימין אנחנו: וכן השיב ר' יוסף טוב עלם: ואם תאמר קידוש והבדלה וברכת המזון למה אומ' סברי רבותיי הרי בית הבליעה פנוי. שלא לחלק בברכת היין. זה הכלל אין מרשין על היין ואין מסבירין על הפת. ומה טעם לחם שהוא רשות שאם ירצה שלא לאכול לחם אפילו בשבת הרשות בידו לפיכך נוטל רשות כדי שיסכימו כולן. אבל קידוש והבדלה וברכת המזון שהיא חובה אין צריך ליטול רשות. אלא אומ' סברי מרנן. כלומר תנו דעתכם על הברכה לצאת ידי חובתה. והן עונין לחיים. וכן יין שבתוך הסעודה כמו כן אינו צריך ליטול רשות. שהרי מכיון שישבו לאכול ודאי אי אפשר בלא שתייה לפיכך יש לומר סברי מרניי או סברי מרנן. וי"א אל יאמר סברי מרניי. דאין זו תיבה: ולאחר גמר סעודה נוטל ידיו משום

מלח סדומית (ש"מ) שמטמאה את העינים. או משום דמים אחרונים הרגו את הנפש. ואינו מברך אנטילת ידים דמים אחרונים חובה ואינן טעונין ברכה: ומוזג כוס יפה. הוא כוס של ברכת המזון. כדא' בשבת פ' המוציא שהצריכו חכמי' לייפותו בעיטור ועיטוף והדחה ושטיפה. חי ומלא. ואמר ר' נחמן כוס של ברכה צריך שיהא בו רובע רביעית הלוג כדי שימזגנו ג' חלקי מים ואחד יין ויעמוד על רביעית הלוג שהיא ביצה ומחצה. ואם הן ג' שאכלו כאחת חייבין לזמן. בשלשה אומ' נברך שאכלנו משלו. בעשרה אומר נברך אלקינו:

סימן פא

פא.

אמר רב נחמן קטן היודע למי מברכין מזמנין עליו. וכן הילכת'. והוא שנכנס בשנת י"ג אבל לא הגיע לשנת י"ג אין מזמנין עליו. ואנו לא סבירא לן הכי דכיון דקרי ליה קטן אפילו בן עשר ובן תשע מזמנין עליו. והכי חזינן לגאון. ואפילו ז' שאכלו דגן וג' שאכלו ירק מצטרף לברך אלקינו אבל ששה לא. דבענן רובא דמינכר. ואמרי רבנן דדווקא לאצטרופי (עשרה לבי') [לבי עשרה] אבל לבי תלתא אינו מצטרף עד שיאכל כזית דגן: כך מצאתי בהלכות רב אלפס. וי"ת אפילו זימון לתלתא: וכן כת' בברכות פ' ג' שאכלו. ולית הילכת' ככל הני שמעתת'. אלא כיהא דאמר ר' נחמן קטן היודע למי מברכין מזמנין עליו. פי' זימון לעשרה קא'. ואין לפרש זימון לשלשה קא'. דא"כ קשיא ליה מתני'. דתנן נשים ועבדים וקטנים אין מזומני' עליהם. ומשמ' אפילו קטן היודע למי מברכין. אלא ודאי זימון לי' קאמ'. והכי נמי מוקמי' לעיל מילתיה דר' יוסי דאמר קטן המוטל בעריסה מזמנין עליו. זימון לעשרה. כדי לשנויי אליביה. וכדר' יהושע בן לוי דא' אע"פ שאמרו קטן אין מזמנין עליו. אבל עושין אותו צניף לעשרה. פי' חיבור לזימון י'. כן פסק רש"י בברכות. וזה לשונו: ובתשובות שהשיב רב נטרונאי גאון כתב. ועוד שמענו בפירוש מרבותי' שאילו שמועות של ג' שאכלו כאחת. כגון תשעה ועבד. תשעה וארון. שנים ושבת. וקטן פרח. וקטן היודע למי מברכין. אין הלכה. ואין עושין מעשה כמותם. ויש לומר כי מה שפסק רב אלפס מזמנין עליו. זימון לעשרה קאי. וכן ההיא דאביי ורבא הוו יתבי קמיה דרבה כו'. וכן מצאתי בתשובות הגאוני'. האנשים הרגילים משלימין קטן לעשרה ונותני' בידו ספר. אין נר' למורי. ויש להחמיר ולא להקל פן יצא ממנו קדושת השם לבטלה. בלא עשרה בני מצוה. דהיינו עדה. כדא' עד מתי לעדה וגו'. יצאו יהושע וכלב. אך יש לומ' שסמכו רבותי' הגאוני' שמתפללי' בתשעה וקטן וספר חומש בידו על מה שנמצא כתוב בפרקי דר' אליעזר. והכי איתה התם. (שמות י"ב:א') ויאמר י"י אל

משה ואל אהרן לאמר. מהו לאמר. כך א' הק' למשה לך אמור להם לישר' עד עכשיו היה אצלי סוד העיבור מכאן ואלך של ישר' הוא לעבר השנה. ותניא סוד העיבור בכמה. ר' יוסי אומר בשלשה. ר' אליעזר אומר בעשרה. ואם נתמעטו מעשרה. מביאין ספר [תורה] לפניהן ועושין גורן עגולה לפניהן ופורשין לפניהן ולפני אביהן שבשמים וראש הישיבה מזכיר השם ושומעין את הקול כלשון זה. (וידבר) [ויאמר] י"י אל משה לאמר ומעון הדור אינם נשמעין מאומה אלא כביכול אינו יכול שלא ישכון כבודו עליהן. והחבר ר' יצחק בר יחיאל הראה דבר זה לחבר ר' מאיר בר יוסף. וא' לו שיש לסמוך מיכן שיהיה קטן וחומש (כידו') [בידו] נמנה לתשלום מניין עשרה להתפלל בבית. ונתיישר הדבר מאד בעיניו. וכן השיב לו. מעידני שמעתי מפי ר' יוסף בר' יהוד' שהיה מעיד שראה במלכות (לוהיד) [לותיר] את רבינו הרב הגדול ר' יצחק בר יהוד' בעת דליקה אחת שהיתה בעירו. שהיכין לעצמו מניין להתפלל ולא מצא זולתי ט' אנשים בני מצוה והביא נער קטן וחומש בידו להתפלל עשרה. והתפללו תפילת יוצר. ואומ' יש לומ' שעל זה סמך הרב ועשה זה שעשה. ומכאן ראייה לדבר:

סימן פב

פב.

וזו היא תשובת רבינו יצחק בר' שמואל זלה"ה: על אשר שאלת אם קטן וחומש בידו מצטרף לעשרה. אמנם ראיתי שלא רצה רבינו יעקב לעשותו צניף לעשרה. וא' כי אע"פ שבתשובתו לנדיב ר' שמואל מבר התיר בו גם בלא חומש בידו הוא עצמו לא היה רוצה לעשות מעשה אפילו חומש בידו. כי אע"פ שבמקום הרב ר' שמשון היו נוהגין כן במקומו. לא היה רוצה לעשות מעשה אפי' חומש בידו. והיה אומר שאינו בשום מקום שיעשה צניף על ידי חומש שבידו רק לעניין עיבור שנה מזכיר ספר להשלמת עשרה. בפרקי דר' אליעזר (פ"י) [פ"ח]. דקא' התם ר' יוסי אומ' בשלשה מעברין השנה. ר' אליעזר אומ' בעשרה. ואם נתמעטו מעשרה מביאי' ספר תורה לפניהן ופושטין גורן עגולה כו'. ואין מזכיר שם כלל שיהא הקטן אוחז בידו הספר להצטרף בין שניהן לי' אלא משמע דלעניין מילתא דהתם מועיל הספר תורה וקטן. ולעניין אשכחן דמסיק בברכות דתשעה וארון אין מצטרפין דארון לאו גברא הוא. ואפילו היה בשום מקום לעניין תפילה אומ' אני החתום דדווק' (דספר) [בספר] תורה העשוי בגיליון. או חומש אחד מחמשה חומשים העשוי בגליון (אם) [אז] כתוב על זה לשון חומש ולא לשון ספר. אבל חומשי' כעין שלנו לא היה כלל בימי חכמי'. ועל תשובת רבינו יעקב שהתירם לתפילה כמו לברכת המזון קשה מבראשית. ולאחר זמן שנתקשה בה הגיה בתשובתו. ודחה מה שדחה. ומה שאומ'

בירושלמי ובבר"ר קטן וספר עושין אותו צניפין. לא מיירי מידי בקטן שספר בידו. אבל בקטן בפני עצמו. ואיפשר דלעניין ברכת מזון דווקא ולא לתפילה כמו שאמרו בבר"ר. וספר תורה בפני עצמו דומיא דתשעה וארון דתלמוד דידן ואיפשר ראוי לתפילה. והא כדאית'. ולית הילכת' הכי. שיצטרף ספר. כדמוכח בתלמוד דידן בארון. וגם בירושלמי או' אחר כך. א"ר אסי כמה זימנין אכלית עם תחליפא אבא ועם חביבי ולא זמנין עלי עד שהבאתי שתי שערות. ובספר שבו סדר זרעים ומועד ירושלמי שהיה של רבינו יעקב כתוב בתחילתו. א"ר אסי כו' כמו שכתבתיו. ובדומה שהוא כתב יד החבר ר' שלמה בן רבינו יעקב. ואחר סיום הדבר כתב רבינו בכתב ידו הניכר לי. וכן מנהג העולם. ולא כמעשה דרבה ותלמידיו בברכות. ושלום. יצחק בר שמואל זלה"ה:

סימן פג

פג.

נברך שאכלנו משלו. ועונין ברוך הוא שאכלנו משלו ובטובו חיינו. ברוך משביע רעיבים ברוך משקה צמיאים. ברוך הוא ברוך שמו. ברוך אתה י"י אלקינו מלך העולם הזן את העולם כולו בטובו בחן בחסד וברחמים נותן לחם לכל בשר כי לעולם חסדו עמנו. ובטובו הגדול תמיד לא חסר לנו ואל יחסר לנו לעולם ועד בעבור שמו הגדול כי הוא זן ומפרנס לכל כאמור פותח את ידיך ומשביע לכל חי רצון ומכין מזון לכל בריותיו אשר ברא ברוך אתה י"י הזן את הכל: נודך י"י אלהינו על שהנחלת לאבותינו ארץ חמדה טובה ורחבה ברית ותורת חיים ומזון על שהוצאתנו מארץ מצרים ופדיתנו מבית עבדים על בריתך שחתמת בבשרינו ועל תורתך שלמדתנו על חוקי רצונך שהודעתנו ועל חיים חן וחסד שחוננתנו ועל אכילת מזון שאתה זן ומפרנס אותנו בכל יום ובכל עת ובכל שעה. (כאן או' על הניסים בפורים ובחנוכה). על כולם י"י אלקינו אנו מודים לך ומברכין אותך ויתברך שמך בפי כל חי תמיד לעולם ועד. ככת' ואכלת ושבעת וברכת את י"י אלקיך על הארץ הטובה אשר נתן לך ברוך אתה י"י על הארץ ועל המזון: רחם י"י אלקינו עלינו ועל כל ישראל עמך ועל ירושלם עירך ועל ציון משכן כבודך ועל מלכות בית דוד משיחך ועל הבית הגדול והקדוש שנקרא שמך עליו ועלינו. אלקינו אבינו רועינו רעינו זנינו פרנסינו וכלכלינו. והרויחינו והרווח לנו י"י אלקינו מהרה מכל צרותינו ואל נא תצריכנו י"י אלקינו לא לידי מתנת בשר ודם ולא לידי הלוואתם ולא נבוש לעולם ועד: (כאן אומ' בשבת רצה והחליצנו ובראש חדש יעלה ויבא): ותבנה ירושלים עיר הקודש במהרה בימינו. ב"א בונה ירושלם. אמן: בא"י אמ"ה האל אבינו מלכינו אדירנו גואלינו קדושינו קדוש יעקב רועינו רועה ישראל המלך הטוב והמטיב לכל שבכל יום

ויום הוא מטיב עמנו הוא גמלנו הוא גומלינו הוא יגמול בעדינו לעד לחן לחסד וריוח והצלה והצלחה וברכה וחיים ושלום וכל טוב: הרחמן הוא ימלוך עלינו לעולם ועד: הרחמן הוא ישתבח לדור דורים ויתפאר בנו לנצח נצחים ויתהדר לעלם ולעלמי עולמים: הרחמן הוא יתברך בשמים ובארץ: הרחמן הוא יברכנו ממעון קדשו: הרחמן הוא ישלח ברכה במעשה ידינו: הרחמן הוא ישלח ברכה בבית זה ועל שלחן זה שאכלנו עליו: הרחמן הוא יפרנסנו בכבוד ולא בביזוי בנחת ולא במנוד בהיתר ולא באיסור: הרחמן הוא ידרשנו לטוב וילמדנו לקח טוב וישלח לנו את אליהו הנביא זכור לטוב ויבשרינו בשורות טובות ויצליחנו בכל דרכינו לטובה: הרחמן הוא יוליכנו קוממיו' לארצינו: הרח' הו' ירבה גבולינו בתלמידי': הרח' הו' ירים קרנינו למעלה למעלה וישפיל כל שנאינו למטה למטה: הר' הו' ירפיאנו ויעזרינו (וסומכינו) [ויסמכינו] כרוב רחמיו וחסדיו הרבים: הר' הוא יברך בעל הבית הזה אותו ואת ביתו ואת בניו ואת כל אשר לו ואת עמדיו ואת סומכיו ואת דורשיו ואת דורשי שלומו וטובתו בבנים ובבנות בעושר ובנכסים כמו שנתברכו אבותינו אברהם יצחק ויעקב בכל מכל כל כן יתברכו יחד בברכה שלימה ונאמר אמן: יהי רצון מלפני אלקי השמים שלא יבוש בעולם הזה ולא יכלם לעולם הבא. ויצליח מאד בכל נכסיו ויהיו נכסיו ונכסינו מצליחין וקרובין לעיר ואל ישלוט שטן במעשה ידיו ולא במעשה ידינו ואל יזדקק לא לפניו ולא לפנינו שום דבר הרהור הט ועבירה ועון מעתה ועד עולם: ממרום ילמדו עליו ועלינו זכות שתהא למשמרת שלום ישא ברכה מאת י"י וצדקה מאלהי ישענו ונמצא חן ושכל טוב בעיני אלקים ואדם: הרחמן הוא יחיש לנו גואל. ויבנה חומות אריאל. ויקבץ נפוצות יהודה וישראל. ויזכינו לשני ימות המשיח ולחיי עולם הבא: מגדול ישועות מלכו ועושה חסד למשיחו לדוד ולזרעו עד עולם: עושה שלום במרומיו הוא יעשה שלוש עלינו ועל כל ישראל ואמרו אמן: ואו' בלחש. יראו את י"י קדושיו כי אין מחסור ליריאיו. כפירים רשו ורעבו ודורשי י"י לא יחסרו כל טוב. כוס ישועות אשא ובשם י"י אקרא: ומברך בורא פרי הגפן. ולאחר ששתה או' ברכה מעין ג': ברוך אתה י"י אמ"ה על הגפן ועל פרי הגפן ועל ארץ חמדה טובה ורחבה שרצית והנחלת את אבותינו לאכול מפרייה ולשבוע מטובה ולהודות לך עליה: רחם י"י אלקינו עלינו ועל כל ישראל עמך ועל ארצך ועל נחלתך ובנה ירושלם עירך במהרה בימינו ונאכל מפריה ונשבע מטובה ונברכך עליה בקדושה ובטהרה. בא"י על הארץ ועל פרי הגפן. ובסעודת החתן יאמר: הרחמן הוא יבנה ויסעוד ויכלכל בתי כנסיות ובתי מדרשות. ויברך את החתן ואת הכלה ואת השושבינים ואת השושבינות. ואת אחינו רבותינו היושבים כאן והמסובין כאן והמשמשין כאן בבני

ברית. כמו שנתברכו אבותינו אברהם יצחק ויעקב בכל מכל כל כן יתברכו הן ונתברך יחד בברכה שלימה ונאמר אמן: יהי רצון מלפניך י"י אלקי' ואלקי אבותינו שלא יבוש החתן ולא תכלם הכלה לא יבושו בבנים ולא יכלמו בבני בנים. ויצליחו מאד בכל נכסיהם ויהיו נכסיהם ונכסינו מצליחים וקרובים לעיר ואל ישלוט שטן לא במעשה ידיהם ולא במעשה ידינו ואל יזדקק לא לפניהם ולא לפנינו שום דבר הרהור חט ועבירה ועון מעתה ועד עולם. ממרום ילמדו עליהם ועלינו זכות שתהא למשמרת שלום ונשאו ברכה מאת י"י וצדקה מאלדד ישענו וימצאו חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם: הרחמן הוא יחיש לנו כו': יראו את י"י כו': מוניח הכוס לפניו ונוטל כוסו של חתן בידו ומברך עליו ששה ברכות: ברוך אתה י"י אלקינו מלך העולם שהכל ברא לכבודו. ברוך אתה י"י אמ"ה יוצר האדם: ברוך אתה י"י אלקינו מלך העולם אשר יצר את האדם בצלמו בצלם דמות תבניתו והתקין לו ממנו בניין עדי עד בא"י יוצר האדם: שוש תשיש ותגל עקרה בקיבוץ בניה לתוכה בשמחה בא"י משמח ציון בבניה. שמח תשמח ריעים האהובים. כשמחך יצירך בגן עדן מקדם בא"י משמח חתן וכלה: ברוך אתה י"י אמ"ה אשר ברא ששון ושמחה חתן וכלה גילה רינה ריצה חדווה אהבה ואחווה שלום וריעות. מהרה י"י אלקינו ישמע בערי יהודה ובחוצות ירושלים קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה קול מצהלות חתנים מחופותם ונערים ממשתה נגינתם בא"י משמח חתן עם הכלה: ומניח כוס של חתן ונוטל כוס של ברכת המזון ומברך בורא פרי הגפן ומערה ממנו אל כוס החתן ושותה החתן. ואחר כך תשתה הכלה באותו כוס. ועונין אחריו: ישמח חתן בכלה כלה תשמח בחתן בבנים ובני בנים בעושר ובנכסים בבנים עוסקי תורה ומקיימי מצות ישראל. חז"ק: מצאתי כת'. ת': בשבת פותח כמו בחול. רחם י"י. ומוסיף רצה והחליצנו באמצע. וכן נוהג ר': וכן מפורש בביאורי ברכות דרבינו יצחק בר' יהודה: והא דגרסי' ובשבת מתחיל בנחמה ומסיים בנחמה. ואו' קדושת היום באמצע. לא שיתחיל בלשון נחמה ויסיים. כי מה יתרון לשנותה בתחילת' ובסופה. וכנגד מה. אלא הברכה דבונה ירושלם נקראת נחמה. והכי קא מתחיל בברכה בנחמה כמו שהיא ומסיים בה כמות שהיא. ובלבד שיזכיר מעין היום באמצעיתה. והכי נמי אמרי' גבי ראש חדש מתחיל בעבודה ומסיים בעבודה. ואו' מעין המאורע באמצע. וכי תעלה על דעתך. שישנה ברכת רצה מכמות שהיא. אלא כהווייתה יאמרנה כדרכו בחול והיום מעין ודומה לו. כ"מ. ת': ומשום הכי תיקנו רצה והחליצנו בשבת ולא בימי' טובים. כי הוא יום מנוחה ושמחה וחייב להזכיר חורבן ירושלים ונחמתו בשמחתו. דכ' (תהילים קל"ז:ו') תדבק לשוני לחכי אם לא אזכרכי אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי. וכן מצינו ששבת נקרא יום שמחה.

דאמרי' בספרי. וביום שמחתכם. זה השבת. ובמועדים כמשמעם: ומשום הכי חותמי' בשבת וישמחו בך כל ישראל כו'. שנקרא השבת יום שמחה. ת': עוד מצאתי לכך או' בשבת רצה והחליצנו לפני שהוא לשון מנוחה. א"ר אלעזר בן יעקב הלשון הזה משמש שלש לשונות. ישזיב. יזיין. ינוח. ישזיב כמא דאתמר חלצה נפשי. יזיין. כמא דאתמר ועבר לכם כל חלוץ. כל דמזיין. ינוח. כסא דאתמר ועצמותיך יחליץ. יחליץ. עטיפה זיין. כלומר התורה שירדה מן השמים עטופה כזיין. א"ר אלעזר תורה וחרב ירדו כרוכין מן השמים. זכו טוב הארץ תאכלו. לא זכו חרב תאכלו. ת': רצה והחליצנו י"י אלהינו במצותיך ובמצות יום השביעי השבת הגדול והקדוש הזה כי יום זה גדול וקדוש הוא לפניך לשבות בו ולנוח בו באהבה כמצות רצונך. וברצונך הניח לנו י"י אלקינו שלא תהא צרה ויגון ביום מנוחתינו והראינו בנחמות ציון ובבניין ירושלם עירך כי אתה הוא בעל הישועות ובעל הנחמות כאמור כאיש אשר אמו תנחמנו כן אנכי אנחמכם. ובירושלם תנחמו. ותבנה ירושלם עיר הקודש במהרה בימינו ברוך א"י בונה ירושלם. אמן:

סימן פד

פה.

ואפילו יחיד עונה אמן בבונה ירושלם דברכת המזון. משום דלידעו פועלים ולוקמו לעיבדתייהן. דהטוב והמטיב לאו דאורייתא. ורבנן תיקנוה על הרוגי ביתר. הטוב שלא הסריחו. והמטיב שניתנו לקבורה: ובטוב ומטיב תיקנו ג' פעמים מלכות חד לגופיה. וחד לברכת הארץ וחד לבונה ירושלם. אבל ברכת הזן אית בה מלכות מתחילה. ת': (שמות כ) בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך. אבוא בגמטריא עשרה. מיכן זימון לעשרה שאו' נברך אלקינו. כשמזמנין. דהיינו אזכיר את שמי. ת':

סימן פה

פו.

בן מברך לאביו: כו'. אבל אמרו חכמי' תבא מאיר' לאדם שאשתו ובניו מברכין לו. ואי יהיב איניש רשותיה לבריה או לאחד לברוכי למה תבא לו מאירה כשאמרו חכמי' תבא מאירה לאדם. כשפשע ולא למד. שפעמי' הוא אוכל ואין שם בנו ואין מי שיברך לו. ונמצא בטל מן הברכה. אבל מי שהוא למד ופעמי' שהוא חולה או זקן נותן רשות לבנו או אל אחד מבני ביתו לברך ששלוחו של אדם כמותו ואין לו מאירה. ת':

פירוש הקדיש

סימן פו

פז.

פי' של קדיש: לכך תקנו רבותי' קדיש לאומרו בלשון ארמית כדי שלא יבינו המלאכים. שאילו יהיו מבינים בקדיש כשאומ' אותו למטה יבלבלו את כולם ויהיו דוחים אותו מלעלות למעלה לפי כי עצבון רב יש למעלה בשעה שעונין למטה יהא שמיה רבא מברך. אוה"ק במסכת ברכות. אוי לאב שככה מקלסין אותו בניו וריחקם מעל שלחנו. ומנענע הק' בראשו ואו' אשרי המלך שמקלסין אותו כך בביתו אוי לאב שהגלה את בניו. אוי לבנים שגלו מעל שלהן אביהם. וכשהמלאכי' שומעין את העצב הזה מתבהלין ונרתעין ביניהן. ולאלתר הציבור מתחילין לשון עברית. יתברך וישתבח כדי שיבינו המלאכים שבה משובח שישר' משבחי' לאביהם שבשמי' ולא ירגישו בעצב מחמת מה הוא בא. וכשצריכין לנחמו מזה העצב הופכין הלשון לארמית כדי שלא יבינו. שהכל יודעין שאין נחמה באה אלא על העצב. שנחמה באה על העצבון. ואומ' לעילא מכל בירכת' יתברך. ולעילא מכל שירתא תושבחתא ישתבח. ומכל נחמתא יתנחם אותו עצב של מעלה: ויתגדל ויתקדש לשון הפסוק והתגדלתי והתקדשתי וגו': מצאתי במדרש משלי. ברוב עם הדרת מלך. א"ר חמא בר חנינא שבחו וגדולתו של הק' אע"פ שיש לפניו אלף אלפי' וריבי רבבו' של מלאכי השר' שמשרתים לפניו אינו רוצה בשבחן של כולן. אלא בשבחן של ישראל שנאמר (ישעיהו מ"ג:כ"א) עם זו יצרתי. למה שיגידו בשבחו של הק' שנאמ' תהילתי יספרו. וכן הוא אומ' (תהילים מ"ז:י') נדיבי עמי' נאספו עם אלהי אברהם א"ר סימון אימתי הק' מתעלה בעולמו בשעה שישראל נאספי' בבתי כנסיו' ובתי מדרשו' ושומעי' הגדה מפי חכם ועונין יהא שמיה רבא מברך. באותו שעה שמח ומתעלה בעולמו ואו' למלאכי השרת בואו וראו עם זו שיצרתי לי כמה הם הן משבחין אותי. באותה שעה מלבישי' הוד והדר לפניו. לכך נאמר (משלי י"ד:כ"ח) ברוב עם הדרת מלך. וזה מצ' במדרש ר' תנחומ': א"ר ישמעאל סח לי זנגניא"ל שר הפנים א' לי ידידי שב בחיקי ואגיד לך מה תהא על ישראל. ישבתי בחיקו והיה מסתכל בי והיה בוכה ודמעות יורדות מעיניו ונופלות על פני. ואמרתי לו הדר זיוי מפני מה אתה בוכה. א' לי בוא ואכניסך ואודיעך מה גנוז לישראל עם קדוש תפשני בידו והכניסני לחדרי חדרים ולגנזני גנזים ולאוצרות של הפנקסים ופתח והראיני איגרות כתובות צרות ומשונות זו מזו. אמרתי לו אילו למי. א' לי אילו לישראל. אמרתי לו יכולים ישר' לעמוד באילו. א'

לי למחר בו וארך צרות משונות מאילו. אשר למות למות ואשר לחרב לחרב. ואשר לשבי לשבי. אמרתי לו הדר זיוי. וכי ישראל בלבד חטאו. א' לי תהא יודע שבכל יום ויום מתחדשין עליהן גזירות קשות מאילו וכיון שישראל נכנסין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ועונין אמן יהא שמיה רבא מברך. מיד [אין] אנו מניחין אותם לצאת מחדרי חדרים: ומה שנהגו לומר בסוף קדיש ואחר הרחמני' אמן בברכת המזון. אע"פ שאינו אחר חיתום ברכה שכן מצינו אמן בדברי קבלה. במלכים. כשצוה דוד להמליך שלמה בנו תחתיו. (מלכים א א':ל"ו) ויען בניהו יהוידע את המלך ויאמר אמן כן יאמר [ה' אלהי] אדני המלך. גם ירמיה אמר אמן אחר דברי חנניהו הנביא. (ירמיהו כ"ח:ו') ויאמר ירמיה הנביא אמן כן יעשה י"י יקם י"י את (דברו) [דבריך] אשר נבאת להשיב כלי בית י"י וכל הגולה מבבל אל המקום הזה: כ"מ: כך א"ר חשמונאי שראה באגדה אותיות יהא שמיה רבא. כמניין אותיות בראשית ברא. והן כ"ח אותיות. וצריך לומר לעלם לעלמי עלמיא. והאמ' ולעלמי מוסיף: תוספת: (נ"ב: ונר' כי אין לחסר וי"ו דועלמי אבל מן הבריית' דברכות משמ' כי פי' יהא שמיה רבה הוא יהי שמו הגדול וא"כ שמה חסר וכן הם כולם בתרגום דניאל. יצחק בה"ר חיים):

סימן פז

פח.

לכך אנו אומ' על כל חתימת ברכה וברכה. ב"א מ"ה כאדם המדבר לפני המלך פה אל פה. ובאמצע הברכה מברכים אנו כמו על ידי שליח שאין אומ' בא"י אמ"ה שבראת פרי הגפן וכן ואשר בחר בנו. ולא שבחרת בנו. וכן הרבה: והן טעמן של דבר: שכך אמ' דוד שויתי ה' לנגדי תמיד. כלומר היתה יראתו על פני. ומראה אני בעצמי כאילו שכינה שרוייה כנגדי. וכת' ברוך כבוד י"י ממקומו. כלומר יתברך שמו במקומו של מעלה. שאין אנו יודעי' מקומו. הרי שאינו מראה עצמו כאילו הוא לפני שכינה והיאך יתכנו שני מקראות הללו. אלא כך משמעותם. (כאדם) [כשאדם] מזכיר שמו של הק' או' שויתי י'י לנגדי תמיד. וצריך להראות עצמו כאילו הוא לפניו. וכיון שהוא לפניו מדבר אליו פה אל פה. אבל כשמברכים את הברכה לאחר שהזכרנו השם או' ברוך כבוד י"י ממקומו. וצריך לברך כמו על ידי שליח. בורא פרי הגפן. נותן התורה. כ"מ:

סדר שחרית

סימן פח

פט.

[1] **ואני** ברב חסדך אבא ביתיך אשתחוה אל היכל קדשיך ביראתך. ואני תפילתי לך יי עת רצון אלקים ברוב חסדך עניני באמת ישעך: מה טבו אהליך יעקב משכנתיך ישראל. שמחתי באומרים לי בית י"י נלך: שש אנכי על אמרתך כמוצא שלל רב: אמרי האזינה י"י בינה הגיגי: הקשיבה לקול שועי מלכי ואלקי כי אליך אתפלל: י"י בקר תשמע קולי בקר אערך לך ואצפה:

ברוך אתה י"י אלקינו מלך העולם אשר קדשינו במצותיו וציונו על [2] נטילת ידים: ברוך אתה י"י אלקינו מלך העולם אשר יצר את האדם בחכמה וברא בו נקבים נקבים [3] לשון חלל:] חלולים חלולים גלוי וידוע לפני כסא כבודך שאם יפתח [4] אחד מהם או יסתם אחד מהם אי איפשר להתקיים ולעמוד לפניך ב"א י"י רופא כל בשר ומפליא לעשות:

ב"א י"י אל' מ"ה שלא עשאני נכרי:..... עבד:..... אשה: [5]

אלהי נשמה שנתת בי טהורה אתה בראתה ואתה יצרתה ואתה נפחתה בי ואתה משמרה בקרבי ואתה עתיד ליטלה ממני ולהחזירה בי לעתיד לבוא כל זמן שהנשמה תהא תלוייה בקרבי מודה אני לפניך רבון כל המעשים אדון כל הנשמות ב"א י"י המחזיר נשמות לפגרים מתים:

ב"א י"י אל' מ"ה פוקח עורים. בא"ה אמ"ה מלביש ערומים. בא"ה אמ"ה מגביה שפלים. בא"ה אמ"ה סומך נופלים. בא'ה אמ"ה זוקף כפופים. בא"ה אמ"ה מתיר אסורים. בא"ה אמ"ה רוקע הארץ על המים. בא"ה אמ"ה המכין מצעדי גבר. בא"ה אמ"ה אוזר ישראל

[1] גליון כת"י: [צדק] (צדיק) לפניו יהלך וישם לדרך פעמיו. מיכן שאסור לו לאדם לעשות חפצו קודם שיתפלל. אמר להן ר יהושע בן לוי לבנוהי אקדימו (ואחשינו) [ואחשיכו] לבי כנישתא כי היכי דתורכון ימי. שנ' לשקד על דלתותי יום יום. וכתיב כי מוצאי מצא חיים:

[2] גליון כת"י: כשאין לו מים מנקה בצרור ומברך על נקיות ידים שלא נתקן על נטילת אלא לסעודה שאמרו חכמים שצריך כלי. תשבי:

[3] גליון כת"י: חלולים. לא נימא חללים דלא לישוי לכולי עלמא(מדיעי) [מריעי

[4] גליון כת"י: **שאם** יפתח אחד מן החללים הסתומים כגון הדקין וסמפוני הלב וקיבורת של זרוע וכל שוק שקורין בראון אם ניקבו כמלא חרירה של מחט מיד מת. או אם יסתם אחד מן הנקבים המפולשין כגון נקבים שלמטה והפה והאף: אפילו שעה אחת. לא גר' ליה. שהרי כמה מדוקרים וניקב בית חללם ומתרפאים. ובמסכתא נדה גרסי' ליה. והתם דווקא. דקת' התם דרש ר' שמלאי למה הוולד דומה במעי אמו מקופל ומונח כפינקס ושתי ידיו על שתי צדעיו ושני אצילין על שתי ארכבותיו ושתי עקיביו על שתי ענבותיו וראשו בין ברכיו. פיו סתום וטיבורו פתוח אוכל מה שאמו אוכלת שותה מה שאמו שותה ואינו מוציא ריעי שמא יהרוג את אמו. וכיון שיוצא לאויר העולם נפתח הסתום ונסתם הפתוח שאלמלא כן אינו יכול לעמוד אפילו שעה אחת:

[5] גליון כת"י: **אלהי** נשמה. ברכה הסמוכה לחבירתה היא לאשר יצר ששתיהן בשורת הגוף ולכך אינה פותחת בברוך:

בגבורה. בא"ה אמ"ה עוטר ישראל בתפארה. בא"ה אמ"ה שעשית לי כל צרכי. בא"ה אמ"ה הנותן ליעף כח. בא"ה אמ"ה אשר נתן לשכוי בינה להבחין בין יום ובין לילה. בא"ה אמ"ה המעביר שינה מעיני ותנומה מעפעפי:

יהי רצון מלפניך י"י אלקינו ואלקי אבותינו שתתן לי חלקי בתורתך וכוף את יצרי להשתעבד לך ותרגילני לדבר מצוה ואל תרגיליני לדבר עבירה ושמריני מבוא לידי הירהור עבירה ומבוא לידי חטא ומבוא לידי עון ומבוא ליד נסיון ומבוא לידי בזיון וישלט בי יצר טוב ואל ישלט בי יצר הרע ותניני היום ובכל יום לחן לחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואי ותגמילני חסדים: ב"א י"י הגומל חסדים טובים לעמו ישראל: יהי רצון מלפניך י"י אלקינו ואלקי אבותינו שתשכין בינינו ובפוריינו אהבה ואחוה שלום וריעות ותרבה גבולינו בתלמידים ותצליח בסופינו אחרית שלום ותקוה [6] ותקנינו ביצר טוב וחבר טוב בעולמך ונשכם ונמצא ייחול לבבינו לאהבה וליראה את שמך ותבא לפניך קירת נפשנו לטובה: יהי רצון מלפניך י"י אלקינו ואלקי אבותינו [7] שתצילני היום ובכל יום מעזי פנים ומעזות פנים מאדם רע ומחבר רע ומשכן רע ומפגע רע ומיצר רע ומשטן המשחית מדינה של גהינם מדין קשה ומבעל דין קשה בין בן ברית ובין שאינו בן ברית: **יהי** רצון [8] מלפניך י"י אלקינו ואלקי אבותינו שתתן לנו חיים ארוכים חיים של שלום חיים של טובה חיים של ברכה חיים של פרנסה חיים של יראת חטא חיים שאין בהם בושה וכלימה חיים של עושר וכבוד חיים של חילוץ עצמות חיים שתהא בנו אהבת תורה ויראת שמים שלימה חיים שתמלא כל משאלות לבינו לטובה:

יהי רצון מלפניך י"י אלקינו ואלקי אבותינו שלא אחטא ומה שחטאתי לפניך מרוק ברחמיך הרבים אבל לא על ידי ייסורין וחלאים רעים. יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך י"י צורי וגואלי: [9] של חיי עולם לא כ"ש. וכשמברך קודם עשייה נראה שמצווה ועושה:] ברוך אתה י"י אלקינו מלך העולם אקב"ו לעסוק בדברי תורה: [10] לכולהו(ן) אשר קדשנו. הערב. אשר בחר. מיהו זימנין דא' לה לבדה בקריאת התורה, ופתח בה בברוך כאילו אינה (כמזכה) [סמוכה] לחבירתה. מידי דהוה אאשר ברא ששון ושמחה. היכא דליכא פנים חדשות. כדפי' הקונט' בפ' קמ' דכתובות: תם.] הערב נא י"י את דברי תורתך בפינו ובפי פיות עמך בית ישראל ונהיה אנחנו כולנו וצאצאינו וצאצאי כולנו

[6] גליון כת"י: **לשון** קניין כמו והקנינו ובירושלמי כתוב והקנינו:
[7] גליון כת"י: **צלותיה** דר' בפ' ב' דשבת:
[8] גליון כת"י: **רב** בתר דמצלי א' הכי:
[9] גליון כת"י: **כל** המצות מברך עליהן עובר לעשייתן. של חיי שעה (בדרך) [מברך
[10] גליון כת"י: **הערב** נא. ברכה אחת היא. וסיומה היא זו כר' יוחנן. ואע"ג דאמרי' בברכות דאשר בחר בנו נתקנה לאחר הערב. דאמר רב פפא הילכך (נימדינהו) [לימרינהו

יודעי שמך ולומדי תורתיך ב"א י"י המלמד תורה לעמו ישראל: ב"א י"י אלקינו מ"ה אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו. ב"א י"י נותן [11] התורה:

יברכך י"י וישמרך. יאר י"י פניו אליך ויחנך. ישא י"י פניו אליך וישם לך שלום: אילו דברי' שאין להם שיעור הפיאה והביכורים והראיון וגמילות [12] חסדים ותלמוד תורה: אילו דברים שאדם עושה אותם ואוכל פירותיהם בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא אילו הן כיבוד אב ואם וגמילות חסדים והבאת שלום שבין אדם [(יב) **ביקור** חולים והכנסת אורחים אין כת' במשנה וגמילות חסדים הוא. כדאמר בפרק מפנין:] לחבירו ותלמוד תורה כנגד כולם: שליש במקרא. וידבר י"י אל משה לאמר. צו את בני ישראל ואמרת אלהם את קרבני לחמי לאשי ריח ניחחי תשמרו להקריב לי במועדו: ואמרת להם זה האשה אשר תקריבו ל"י כבשים בני שנה תמימם שנים ליום עלה תמיד: את הכבש אחד תעשה בבקר ואת הכבש השני תעשה בין הערבים: ועשירית האיפה סלת למנחה כלולה בשמן כתי' רביעית ההין: עולת תמיד העשויה בהר סיני לריח ניחח אשה לי"י: ונסכו רביעית ההין לכבש האחד בקדש הסך נסך שכר ל"י. ואת הכבש השני תעשה בין הערבים. כמנחת הבקר וכנסכו תעשה אשה ריח ניחח לי"י: [(יג) **וביום** השבת. רבנו תשבי היה מדלגו וכן בראש חדש דלא יתכן לומרם בתפילת יוצר והם למוספם:] וביום השבת שני כבשים בני שנה תמימם ושני עשרונים סלת מנחה בלולה בשמן ונסכו. עלת שבת בשבתו על עלת התמיד ונסכה: ובראשי חדשיכם תקריבו עלה לי"י פרים בני בקר שנים ואיל אחד כבשים בני שנה שבעה תמימים: ושלשה עשרונים סלת מנחה בלולה בשמן לפר האחר ושני עשרונים סלת מנחה בלולה בשמן לאיל האחד. ועשרון עשרון סלת מנחה בלולה בשמן לכבש האחד עלה ריח ניחח אשה לי"י. ונסכיהם הצי ההין יהיה לפר ושלישית ההין לאיל ורביעית ההין לכבש יין זאת עולת חדש בחדשו לחדשי השנה: ושעיר עיזים אחד לחטאת לי"י על עלת התמיד יעשה ונסכו: [13]

וערבה ל"י מנחת יהודה וירושלם כימי עולם וכשנים קדמניות: שליש במשנה. [14] איזהו מקומן של זבחים קדשי קדשים שחיטתן בצפון פר ושעיר של יום הכפורים שחיטתן בצפון וקיבול דמן בכלי שרת בצפון ודמן טעון הזייה על בין הבדים ועל הפרכת ועל מזבח הזה' ומתנה אחת מהן מעכבת. ושירי הדם היה שופך על יסוד מערבית של מזבח

[11] גליון כת"י: לאחר ברכת התורה או' ברכת כהנים שיש בה ס' אותיות כנגד ס' מסכתות שבתלמוד:

[12] גליון כת"י: **וגמילות**. אע"ג דאמרינן בנדרים ביקור חולים אין להם שיעור לא החשיב ליה דכלל גמילות חסדים שייך כדמוכח בפ' מפנין:

[13] גליון כת"י: **וערבה**. פ"ה במלאכי:

[14] גליון כת"י: **איזהו**. משנה היא בזבחים:

החיצון אם לא נתן לא עיכב: פרים הנשרפים שעירים הנשרפים שחיטתן בצפון וקיבול דמן בכלי שרת בצפון ודמן טעון הזייה על הפרכת ועל מזבח הזהב מתנה אחת מהן מעכבת שירי הדם היה שופך על יסוד מערבי של מזבח החיצון אם לא נתן לא עיכב: אילו ואילו נשרפין בבית הדשן. חטאת הציבור והיחיד אילו הן חטאות הציבור והיחיד שעירי ראשי חדשים ושל מועדות שחיטתן בצפון וקיבול דמן בכלי שרת בצפון ודמן טעון ארבע מתנות על ארבע קרנות: כאיזה צד עלה בכבש ופנה לסובב ובא לו לקרן דרומית מזרחית. מזרחית צפונית. צפונית מערבית. מערבית דרומית. ושירי הדם היה שופך על יסוד דרומית ונאכלין לפנים מן הקלעים לזכרי כהונה בכל מאכל ליום ולילה עד חצות: העולה קדשי קדשים שחיטתה בצפון וקיבול דמה בכלי שרת בצפון ודמה טעון שתי מתנות שהן ארבע וטעונה הפשט וניתוח וכליל לאישים: זבחי שלמי ציבור ואשמות אילו הן אשמות. אשם גזילות אשם מעילות אשם שפחה חרופה אשם נזיר אשם מצורע אשם תלוי שחיטתן בצפון וקיבול דמן בבלי שרת בצפון ודמן טעון שתי מתנות שהן ארבע ונאכלין לפנים מן הקלעים לזכרי כהונה בכל מאכל ליום ולילה עד חצות: התודה ואיל נזיר קדשים קלים שחיטתן בכל מקום בעזרה ודמן טעון שתי מתנות שהן ארבע ונאכלין בכל העיר לכל אדם בכל מאכל ליום ולילה עד חצות: המורם מהן כיוצא בהם אלא שהמורם נאכל לכהנים לנשיהם ולבניהן ולעבדיהם: שלמים קדשים קלין שחיטתן בכל מקום בעזרה ודמן טעון שתי מתנות שהן ארבע ונאכלין בכל העיר לכל אדם בכל מאכל לשני ימים ולילה אחד: המורם מהם כיוצא בהן אלא שהמורם נאכל לכהנים לנשיהם ולבניהם ולעבדיהם: הבכור והמעשר והפסח קדשים קלין שחיטתן בכל מקום בעזרה ודמן טעון מתנה אחת ובלבד שיתן כנגד היסוד ושינה באכילתן: הבכור נאכל לכהנים והמעשר לכל אדם ונאכלין בכל העיר לכל אדם בכל מאכל לשני ימים ולילה אחד: הפסח אינו נאכל אלא בלילה ואינו נאכל אלא עד חצות ואינו נאכל אלא למנויין ואינו נאכל אלא צלי: שליש בתלמוד. ר' [15] ישמעאל אומר בשלש עשרה

[15] גליון כת"י: [יתן] איש אל רעהו חמור או שור או שה. פרט. וכל בהמה. חזר וכלל. נעשה כלל מוסף על הפרט: מכלל ופרט וכלל. כיצד. ונתת הכסף בכל אשר תאוה נפשך. כלל. בבקר ובצאן פרט. ובכל אשר תשאלך נפשך. חזר וכלל. כלל ופרט וכלל. אי אתה דן אלא כעין הפרט מה הפרט מפורש שהוא וולד וולדות הארץ. אף כלל אין לי אלא דבר שהוא וולד וולדות הארץ: מכלל שצריך לפרט. ומפרט שצריך לכלל. כיצד. קדש לי כל בכור. יכול אפילו הנקיבות. ת"ל זכר. אי זכר. יכול אפילו יצאת נקיבה לפניו. ת"ל פטר רחם. אי פטר רחם. יכול אפילו נולד לאחר יוצא דופן. ת"ל בכור. וזהו כלל הצריך לפרט. ופרט שצריך לכלל: כל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד. לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצא. כיצד. והנפש אשר תאכל בשר מבשר זבח שלמים וגו'. והלא שלמים בכלל קדשים היו. ולמה יצאו להקיש עליהם. ולומר לך. מה שלמים מיוחדין שהן קדשי מזבח אף כל קדשי מזבח יצא קדש בדק הבית: כל דבר שהיה בכלל ויצא לטעום טעם אחר שלא כעיניינו יצא להקל ולהחמיר. כיצד. ואיש או אשה כי יהיה בו נגע בראש או בזקן והלא ראש וזקן בכלל עור היו: ולמה יצאו. להקל עליהם שלא ידונו בשער לבן. ולהחמיר עליהם שידונו בשער צהוב: כל דבר שהיה בכלל ויצא לטעום טעם אחד

מדות התורה נדרשת בהן, מקל וחומר, ומגזירה שוה, ומבניין אב, וכתוב אחד מבניין אב ושני כתובין, מכלל ופרט, מפרט וכלל, כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט, מכלל שהוא צריך לפרט, ומפרט שהוא צריך לכלל, כל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד. לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצא. כל דבר שהיה בכלל ויצא לטעום טעם אחד שהוא כעניינו יצא להקל ולא להחמיר וכל דבר שהיה בכלל ויצא לטעום טעם אחר שהוא [שלא] כעניינו יצא להקל ולהחמיר. כל דבר שהיה בכלל ויצא לדון בדבר החדש אי אתה יכול להחזירו לכללו עד שיחזירנו הכתוב בפירוש, דבר הלמד מעניינו, ודבר הלמד מסופו, וכן שני כתובים המכחישים זה את זה, עד שיבא הכתוב השלישי ויכריע ביניהם:

לעולם יהא אדם ירא שמים בסתר ומודה על האמת ודובר אמת בלבבו וישכם ויאמר: רבון העולמים לא על צדקותינו אנחנו מפילים תחנונינו לפניך כי על רחמיך הרבים י"י שמעה י"י סלחה י"י הקשיבה ועשה אל תאחר למענך אלקי כי שמך נקרא על עירך ועל עמך: מה אנו מה חיינו מה חסדינו מה כוחינו מה גבורתינו ומה צדקינו מה נאמר לפניך י"י אלקינו ואלקי אבותינו הלא כל הגיבורים כאין לפניך ואנשי השם כלא היו וחכמים כבלי מדע ונבונים כבלי השכל כי רוב (מעשתו) [מעשינו] תהו וימי חיינו הבל לפניך שכך כתוב ומותר האדם מן הבהמה אין כי הכל הבל: אבל אנחנו עמך בני בריתך בני אברהם אוהבך שנשבעת לו בהר המוריה וזרע יצחק יחידו שנעקד על גבי המזבח ועדת יעקב בנך בכורך כי מאהבתך שאהבת אותו ומשמחתך ששמחת בו וקראת אותו ישר' וישורון לפיכך אנחנו חייבין להודות לך ולשבחך ולפארך ולרוממך וליתן שבח והודייה לשמך וחייבין אנו לומר לפניך בכל יום תמיד. אשרינו מה טוב חלקינו ומה נעים גורלינו ומה יפה ירושתינו אשרינו שאנו משכימים ומעריבים ומייחדים שמך פעמיים בכל יום ואומרים שמע ישראל י"י אלקינו י"י אחד: אתה הוא אדון קודם שנברא העולם ואתה הוא אדון משנברא העולם אתה בעולם הזה ואתה הוא לעולם הבא ושנותיך לא

שהוא כעניינו יצא להקל ולא להחמיר. כיצד. ובשר כי יהיה בעורו שחין. והלא שחין ומכוה בכלל כל הנגעים היו. ולמה יצאו. להקל עליהם. שלא ידונו כמחייה ושלא ידונו אלא בשבוע אחד: כל דבר שהיה בכלל ויצא לידון בדבר חדש. כיצד. ושחט את הכבש במקום וגו'. שאין ת"ל כי כחטאת האשם הוא לכהן. אלא לפי שיצא לידון בבהן יד ובבהן רגל ובאזן ימנית יכול לא טעון מתן דמים ואימורים לגבי מזבח ת"ל כי כחטאת האשם הוא לכהן. החזירו לך הכת' לכלל בפירוש. מה חטאת טעון מתן דמים ואימורים לגבי מזבח. אף אשם טעון מתן דמים ואימורים לגבי מזבח: דבר הלמד מעיניינו כיצד. ואיש כי ימרט ראשו קרח הוא טהור הוא. יכול יהא טהור מכל טומאה. כשהוא אומר בקרחת או בגבחת. הדבר למד מעיניינו. שהוא טהור מכל טומאת נתקים בלבד. ודבר הלמד מסופו כיצד. ונתתי נגע צרעת בבית אחזתכם. משמע בבית שיש בו אבנים ועצים ועפר במשמע. וכשהוא אומר ונתץ את הבית. את עציו ואת אבניו ואת עפרו. דבר הלמד מסופו. שאין הבית מטמא עד שיהו אבנים ועפר. שני כתובים המכחי' זה את זה. כיצד. כתוב אחד אומר וידבר אליו מאהל מועד. והוא חוץ לפרוכת. וכתוב אחר אומר. ודברתי אתך מעל הכפורת בא זה והכריע ביניהם. ובבא משה אל אהל מועד ושם שומע את הקול הבא מעל הכפורת:

יתמו. קדש את שמך בעולמך וקדש את שמך על מקדישי שמך ובישועתך מלכינו תרום ותגביה קרנינו: ב'א י"י מקדש את שמך ברבים: אתה הוא י"י אלקינו בשמים ממעל ובשמי השמים העליונים אתה הוא ראשון ואתה הוא אחרון ומבלעדיך אין אלקים קבץ קוויך מארבע כנפות כל הארץ יכירו וידעו כל באי עולם בי אתה אלקים לבדך על כל ממלכות הארץ יכירו וידעו כל באי עולם כי אתה אלקים לבדך עליון על כל ממלכות הארץ אתה עשית את השמים ואת הארץ ואת הים ואת כל אשר בם ומי בכל מעשה ידיך בעליונים או בתחתונים שיאמר לך מה תעשה אבינו שבשמים עשה עמנו בעבור שמך הגדול וקיים לנו י"י אלקינו מהרה מה (שהטחתנו) [שהבטחתנו] בקבלה על ירי צפניהו חוזך ככת' בעת ההיא אביא אתכם ובעת קבצי אתכם כי אתן אתכם לשם ולתהלה בכל עמי הארץ בשובי את שבותיכם לעיניכם אמר י"י: ברכי נפשי את י"י וכל קרבי את שם קדשו. ברכי נפשי את י"י ואל תשכחי כל גמוליו: י"י בשמים הכין כסאו ומלכותו בכל משלה: ברכו י"י מלאכיו גבורי כח עושי דברו לשמוע בקול דברו: ברכו י"י כל צבאיו משרתיו עושי רצונו: ברכי נפשי את י"י י"י אלהי גדלת מאד הוד והדר לבשת: יהי כבוד י"י לעולם ישמח י"י במעשיו. אשירה ל"י בחיי אזמרה לאלוקי בעודי: יערב עליו שיחי אנכי אשמח בי"י. יתמו חטאים מן הארץ ורשעים עוד אינם. ברכי נפשי את י"י הללויה:

יהי רצון מלפניך י"י אלקינו ואלקי אבותינו שיבנה בית המקדש במהרה בימינו:

ברוך שאמר והיה העולם. ברוך הוא ברוך שמו. ברוך עושה מעשה בראשית. ברוך אומר ועושה. ברוך גוזר ומקיים. ברוך מרחם על הארץ ברוך מרחם על הבריות. ברוך משלם שכר טוב ליריאיו ולקוויו ולחוסי בו: ברוך הוא ברוך שמו ברוך הוא על כסא מלכותו. ברוך פודה ומציל. ברוך אל חי לעד וקיים לנצח. ברוך אתה י"י אלקינו מלך העולם האל אב הרחמן המלך הגדול והקדוש מהולל בפי עמו משובח ומפואר בלשון כל חסידיו ועבדיו ובשירי דוד עבדך נהללך י"י אלהינו בשבחות ובזמירות נגדלך אלקינו יחיד חי העולמים מלך משובח ומפואר לעדי עד: ברוך אתה י"י מלך מהולל בתשבחות: (הודו

[16]גליון כת"י: **הודו** לי"י כך אמר דוד וכל אחיו עונין אחריו. הודיעו בעמים עלילותיו מעשה גבורותיו ונפלאותיו שפעל עם הארון. קראו בשמו. י"י יעזור לארונו. זכרו נפלאותי במכת עכברים. ושלקחו פרות עלות ובניהם כלו בבית. וישרנה הפרות ולא חזרו לאחוריהן. ופרץ בעזא. וכל השיר הזה נעשה על הארון והיו אומ' אותו על תמיד של שחר. ולמי אני אומר שיזכרו נפלאותיו. לזרע ישראל עבדו בני יעקב בחיריו. כי הוא י"י אלהינו וגו'. זכר לעולם בריתו. דבר צוה לאלף דור. ועתה מספר מה היא. אשר י"י כרת את אברהם ושבועתו ליצחק ויעמידיה ליעקב לחק לאמר לך אתן את ארץ כנען וגו'. שעם כל אחד ואחד כרת ליתן להם את ארץ כנען. בהיותכם מתי מספר. אז נשבע לתת להם ארץ כנען. חבל נחלתכם וזהו דבר גדול שאין לומר מרוב עם שהייתם תפשתם את ארץ כנען. אלא במתי מספר. ואם תאמר אפי' לאלף ויותר יש מספר. וזה שכתוב בהיותכם מתי מספר. לכך אומר כמעט וגרים בה. פתרון אם למיושב הייתי אומר לאברהם בלבד. ליצחק בלבד. ליעקב בלבד. לאחד מהן היה אומר לך אתן את הארץ הזאת לא היה תימה שהרי מיושבים היו בה. ואם היה נשבע לתת להם את הארץ לא היה פלא כל כך כזה שאפילו גרים ותושבים לא היו אלא ויתהלכו מגוי אל גוי. אברהם הלך למצרים לגור. וכן יצחק בגרר. יעקב היה

[16] וכו' עד ופדנו למען חסדך בלי שינוי כמו בסדור שלנו): וחסד י"י מעולם ועד עולם על יראיו וצדקתו לבני בנים: מגיד דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל: שמעה עמי ואדברה ישראל ואעידה בך אלקי' אלקיך אנכי: ישראל אם תשמע לי לא יהיה בך אל זר ולא תשתחוה לאל נכר וכו' עד ודור אמונתו (כמו בסדור שלנו). בשבת מדלגין מזמור [17] לתודה לפי שאין תודה קריבין בשבת. וביום טוב יש שמדלגין. ופלוגתא היא פ"ב דביצה. אם תודה קריבה בחג הסוכות אם לאו. אבל בפסח כולהו מודו דאינה קריבה. בחג המצות לא מפני חמץ שבה. ולא בעצרת שהוא יום טוב. נדרים ונדבות אין קריבין ביום טוב: בשבת אומר [21] למנצח. [20] לדוד. תפלה למשה. ויהי נועם. הללויה. [19] הודו. [18]

בבית לבן. כ' שנים. גם עתה כי וילכו לא נאמר אלא ויתהלכו פוראלנט בל'. לא הניח לאיש לעושקם. אע"פ שהלכו ממקום למקום. ומנהג להזיק עוברי דרכים. וכשבאים למלון מוצאים עליהם עלילות. אבל אילו לא הניחם הק' להזיקם ולעושקם. וא"ת מה שלא עשקום חומסי דרכים ושרי המדינות שעברו אילו בתוכם לפי שלא הרגישו בם. אבל אם היו מרגישים בם היו עושקים לכך נאמר ויוכח עליהם מלכים. כלומר ודאי עשקם. כגון פרעה ואבימלך לאברהם ליצחק. ולבן ושכם ליעקב. וא' להם הק' אל תגעו במשיחי: באברהם כת' וינגע י"י את פרעה. ויאמר לו הנך מת. וביעקב כת' בלבן השמר לך מדבר עם יעקב. ובשכם ויהי חתת אלקים. שירו לי"י כל הארץ. ספרו ישוע' שעשה לנו כשגלה הארון. לפלשתים. כי כל אלקי העמים תהו. מעשה ידי אדם. וי"י שמים עשה. באלילים כת' לעשות אלילים אילמים. אבל הק' עשה השמים ואת הארץ. הוד והדר לפניו. אבל האלילים במקום שהם מוטלים במקום שמשימים אותם שם הם מונחים. השתחוו לי"י בהדרת קדש כי כן אמרנו הוד והדר לפניו. חילו מלפניו כל הארץ. אף תכון תבל בל תימוט. מלך בשר ודם כשרואה שדואגים ויראים ממנו אז הוא מטיל יותר עליהם אימה והם דואגים ממנו יותר. שלא יחריב כל בתיהם. ומידת הק' אינו כן. שכשהעולם יריאים ממנו אז תכון תבל בל תימוט. שהוא עושה נקמה מליסטים והישרים מתקיימים והארץ מתקיימת ואינה מתמוטטת. לכן חילו מלפניו כל הארץ. אך אל תדאגו ממנו. כי לא יבא הק' כי אם לתיקון העולם וליישבה. אבל כשאין הבריות דואגים ממנו אז יהפכם ויאבדם. ישמחו השמים ותגל הארץ ויאמרו בגוים י"י מלך. כשבשר ודם מולך הכל עציבים שאינם יודעים אם ישתתף בינינו. אבל כשימלוך הק' תשמח ותגל הארץ. וכל הישרים יאמרו עתה מלך י"י שהחזיר לנו את הארץ. ירעם הים ומלואו. כל בריות המים. הודו לי"י כי טוב כי לעולם חסדו. לפי שהתחיל המזמור בהודו סיימן בהודו. והוא נויו ושבחו של מזמור. כמו אשרי האיש. וסיום אשרי כל חוסי בו:

[17]גליון כת"י: **מזמור** לתודה להודייה. לאומרו על זבחי התודה: עבדו את י"י בשמחה. וכל כך למה. דעו כי י"י הוא אלקים שישלם להם שכר פעולתכם. אבל שכרי ש' אין להם לעבוד בשמחה שהרי אין משתלמים שכר: הוא עשאנו ולא אנחנו. כשלא היינו בעולם. בתודה. בהודייה:

[18]גליון כת"י: **הודו** לי"י בכינור. בנבל עשור. של עשר מיני נעימה. כנד. לש' גובה. וכן תירגם אונקלוס נצבו כמו נד. קמו כשור. וכן פתרו מנחם. ואין נד ונאד שוין. נותן באוצרות תהומות תחת הארץ. השגיח. הביט. היוצר יחד לבם לב כלם יחד. ורבותינו הסיבוהו אל ממכון שבתו השגיח יחד לבם היוצרם. ודרשו מכאן שכולם נסקרים בסקירה אחת.

[19]גליון כת"י: **הודו** ל"י כי טוב כל"ח למכה מצרים בבכוריהם. בכורי מצרים לא נאמר אלא בבכוריהם. עמדו בכורות וקיפחו שוקן של אביהם המעכבין בישראל כששמעו מכת בכורות מפי משה. לגזרים י"ב קרעים לי"ב שבטים. מלכים גדולים. כאן רמז ל"א מלכים. והשוה להם פרעה וחילו ומכת מצרים למלכים אדירים קשים מהם. שקל סיחון כנגד כולם ועוג כנגד כולם כל אחד לעצמו. וכן פירש למעלה. לסיחון מלך האמורי ולעוג מלך הבשן ולכל ממלכות כנען. כן באג'. שבשפלינו. במצרים זכר לנו. ויפרקנו מתוכם והפליא לנו כל זה. נותן לחם לכל בשר. רמז כאן חסד כל המעשים. הודו לאל השמים. המכין בהן מזון לכל ברייא. כ"ו חסדו נאמרו במזמור זה. כנגד כ"ו דורות שהיה העולם בלא תורה ונתקיים בחסדו של הק':

[20]גליון כת"י: **לדוד** בשנותו. בשנותו את טעמו. כעניין שנאמר ויתנו על דלתות השער. וישנה את טעמו לפני אבימלך. כל מלכי פלשתים נקראים אבימלך. וכל מלכי מצרים פרעה. ואע"פ ששמו אכיש קורין לו אבימלך. ומדרש אגדה שהיה צדיק כאבימלך. שלא רצה להורגו. ואנשיו אומרים לו הלא זה דוד מלך ישראל. כדאיתא במדרש תילים. בי"י תתהלל נפשי. מתפאר אני ומתהלל שיש לי פטרון כזה להושיע ולהגן. ישמעו ענוים ונפלאות

רננו. מזמור שיר ליום [2322] השבת. י"י מלך. יהי כבוד עד ביום קראנו. (בלי שום שינוי):
אשרי תמימי דרך ההלכים בתרת י"י: אשרי נוצרי עדותיו בכל לב ידרושוהו: אשרי אדם
עוז לו מסילות בלבבם: אשרי איש ירא י"י במצותיו חפץ מאד: אשרי העם יודעי תרועה
י"י באור פניך יהלכון:
אשרי יושבי ביתיך עוד יהללוך סלה וכו'. הללויה הללי נפשי. הללו יה. הללויה הללו.
הללויה שירו. הללויה הללו אל. ברוך י"י לעולם. ויברך דוד. ויושע. אז ישיר עד ושמו
אחד (כבסדור שלנו בלי שינוי). וכל אחד מתעטף בטליתו ומברך בא"י אלמ"ה אקב"ו

שעשה לי מתוך מהללי יבינו אותם וישמחו. מגורתי. לשון פחד. כמו ויגר מואב. הביטו אליו. כל אותם שהביטו אליו מתוך צרתם נהרו והאירו פניהם. בקש שלום. במקומך ורדפהו במקום אחר. צעקו הצדיקים וי"י שמע. רבות רעות צדיק. הרבה רעות ופחדים באים עליו ומכולם ניצול. שומר הק' כל עצמותיו. תמותת את הרשע רע שהוא עושה. תמותת. תמית. לא יאשמו כל החוסים בו. לא יתחרטו לאמר אשמנו שחסינו בך:

[21]גליון כת"י: **למנצח** השמים מספרים כבוד אל. המשורר עצמו פירש הדבר אין אומר ואין דברים. אינם מדברים עם הבריות אלא מתוך שבכל הארץ יצא קוום ומאירים לבריות ומתוך כך מספרים הבריות כבוד אל. ומודים ומברכים על המאורות. יום ליום יביע. מעשה מתחדש מיום אל יום. לערב חמה שוקעת וזורחת לבקר ומתוך כך יביעו הבריות אמרי שבח. על ידי הלילות והימים שמורים את הבריות לקלס ולהודות. בכל הארץ יצא קוום. קו לשמים שהם נמתחין על פני כל הארץ ומחמת כן מקצה תבל מיליהם שהכל מדברים בנפלאות שהם רואים. לשמש שם הק' אהל בהם. בשמים. מכאן שהשמש נתון בתוך תיקו תנחום': והוא כחתן. בכל בקר. וזהו השמים מספרים כבוד אל, ותקופתו. הקפת סיבובו מקצה אל קצה. ואין נסתר מחמתו. אלמלא ניתן ברקיע התחתון לא היה אדם נסתר מפניו מרב חמימותו. תורת י"י תמימה. גם היא מאירה כשמש. משיבת נפש. מגינה על לומדיה. עדות י"י נאמנה. להעיד בלומדיה. משיבת נפש. משיבתו מדרכי מיתה. לדרכי חיים. ברה. מצהרת. תורת. עדות. פקודי. מצות. יראת. משפטי. ששה כנגד ששה סדרי משנה. ובין כל שם חמש תיבות עם השם עצמו כנגד חמשה חומשי תורה. וחותם בסופם. אמת צדקו יחדיו. כלם יחד מקוים בצדק ואמת. מחכימת פתי. נותנת חכמה לפתאים. ונופת צופים. ומתק צופים. בשמרם עקב רב. נזהרתי בשמירתם בשביל רב טוב אשר צפנת ליריאיך. ד"א סופם של תלמידי חכמים לבא לידי גדולה. עקב לשון סוף. ויש לו חבר בלשון משנה. עקבות המשיח. שגיאות מי יבין. אני נזהרתי בהם. אבל אי איפשר ליזהר שלא אשגה בהם. ואתה נקיני מנסתרות שנסתרו ממני. ולא ידעתי בחטאי בשגגה. גם מזדים חשוך. מזדונות. אז איתם (אהיה) אהיה תמים. אמרו חכמים למה דוד דומה לכותי המחזיר על הפתחים והם מערימים בדבר מכל אדם. ואומר תנו לי מים לשתות דבר שאין בו חסרון כיס. אחר ששתה. אומר יש כאן בצל קטן. משנתנו לו אומר יש בצל בלא מלח משנתנו לו אומר תנו לי מעט לחם שלא יזיקני הבצל. כך אמר דוד בתחילה על השגגות ואחר כך על הזדונות ואחר כך על המרדים. פשעים אילו המרדים שהוא מתכוין להכעיס. וכן מלך מואב פשע בי. יהיו לרצון. לפיוס. לרצותך:

[22]גליון כת"י: **י"י מלך**. יאמרו לעתיד. אף תכון תבל. במלכו תשמח הארץ. נשאו נהרות י"י. לשון צעקה. אהה ה'. הנה האומות השוטפים כנהרות נשאו קולן (ויתמאו) [ויהמיון]. ואת דוד עמק נבכיהם ישאו ויגביהו תמיד להתגאות נגדך. מקולות מים רבים ידעתי אני כי יותר מקולות המים הרבים אשר יהמיון עלינו ומאדירות משברי הים הזה. אתה אדיר במרום י"י. וידך תקיפה עליהם. עדותיך. שהעידו והבטיחו נביאיך לביתך שהוא נאוה קדש נאמנו לביתך מאד ולארך ימים היא מצפה להם. ואע"פ שארכו הימים נאמנים הם לה'. נאוה כמו את נאות אלקים. לשון נוה ותדע שכל נאות שבמקרא אינם מפקין אלף. לפי שהם לשון נוי. וזה מפיק אלף: חז"ק.

[23]גליון כת"י: [בענין] העולם הבא שכולו שבת. להגיד בבקר חסדך. בעת הגאולה. ואמונתך בלילות. ובעוד צרת הגלות להאמין בך שתשמור הבטחתך. כל זה נאה וטוב. עלי עשור. כנור של עשרה נימין. איש בער לא ידע. את האמור למטה. בפרוח רשעים כמו עשב. אינו יודע שפריחתם אינה אלא להשמדם עדי עד. שמשלם לשנאיו אל פניו להאבידם ואתה מרום. בכל משפטיך ידך על העליונה. שהכל מצדיקים עליהם דיניך. בלותי בשמן רענן. לבלותי בשמן של שררה. בלותי לשון בלול בשמן. בשורי. בעוייני. כמו שוררי. בקמים עלי מרעים. על הרשעים הקמים עלי. שמעו אזני מאחורי הפרגוד שלא יועילו לכלות אותנו שכך שמעתי צדיק כתמר יפרח. כתמר לשו' פירות וכארז להחליף גזעו. שתולים. יהיו הצדיקים בבית י"י. ינובון. יצמחו. דשנים. שמינים ורעננים יהיו ואז יגידו כי ישר י"י:

להתעטף בציצית: ומי שיש לו תפילין ורוצה להניח מניח של יד תחילה ומברך בא"י אלקי' מ"ה אקב'ו להניח תפילין: ואחר כך מניח של ראש בלא ברכה: ואם אין לו אלא אותו של ראש מניחן ומברך עליהם על מצות תפילין: וחזן בית הכנסת עומד לפני התיבה ואומר ישתבח שמך לעד מלכנו האל המלך הגדול והקדוש בשמים ובארץ כי לך נאה י"י אלהינו ואלהי אבותינו שיר ושבחה הלל וזמרה עוז וממשלה נצח גדולה וגבורה תהילה ותפארת קדושה ומלכות ברכות והודאות מעתה ועד עולם בא"י אל מלך גדול בתשבחות אל ההודאות אדון כל הנפלאות הבוחר בשירי זמרה מלך אל חי העולמים: קדיש. (וכשהחזן מתחיל יתגדל אומר הציבור זה הפסוק. ועתה יגדל נא כח י"י כאשר דברת לאמר: זכור רחמיך י"י וחסדיך כי מעולם המה): יתגדל ויתקדש שמיה רבה בעלמא דיברא כרעותיה וימליך מלכותיה בחייכון וביומיכון ובחיי דכל בית ישראל בעגלא ובזמן קריב ואמרו אמן: ועונין אמן יהא שמיה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמיא: ויתברך וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא ויתהדר ויתעלה ויתהלל שמיה דקודשא בריך הוא. לעילא מכל בירכתא שירתא תושבחתא ונחמתא דאמירן בעלמא ואמרו אמן: וכשרוצה לסיימו אומ'.. תתקבל צלותהון ובעותהון דכל ישראל קדם אבוהון דישמיא ואמרו אמן: יהא שלמא רבא מן שמיא וחיים טובים עלינו ועל כל ישראל ואמרו אמן: עושה שלום במרומיו הוא ברחמיו יעשה שלום עלינו ועל כל ישראל ואמרו אמן: ואומר ברכו את י"י המבורך: ועונין ברוך י"י המבורך לעולם ועד: ובעוד שהחזן או' ברכו. או' הציבור בלחש: ישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא שמו של מלך מלכי המלכים הוא הקב"ה שהוא ראשון והוא אחרון ומבלעדיו אין אלהים סולו לרוכב בערבות ביה שמו ועלזו לפניו. ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד:

ברוך אתה י"י אלהינו מ"ה יוצר אור ובורא חושך עושה שלום ובורא את הכל: המאיר לארץ ולדרים עליה ברחמים ובטובו מחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית: מה רבו מעשיך י"י כלם בחכמה עשית מלאה הארץ קניינך: המלך המרומם לבדו מאז משובח ומפואר ומתנשא מימות עולם. אלהי עולם ברחמיך הרבים רחם עלינו אדון עזינו צור משגבנו מגן ישענו משגב בעדינו: אל ברוך גדול דיעה הכין ופעל זהרי חמה טוב יצר כבוד לשמו מאורות נתן סביבות עזו פינות צבאיו קדושים רוממי שדי. תמיד מספרים כבוד אל וקדושתו תתברך י"י אלהינו בשמים ממעל ועל הארץ מתחת תתברך מושיענו על שבח מעשה ידיך ועל מאורי אור שעשית יפארך סלה. תתברך צורינו מלכינו וגואלינו בורא קדושים ישתבח שמך לעד מלכינו יוצר משרתים ואשר משרתיו כולם עומדים ברום עולם ומשמיעים ביראה יחד בקול דברי אלהים חיים ומלך עולם. כולם אהובים.

כולם ברורים. כולם גיבורים. וכולם עושים באימה וביראה רצון קוניהם. וכולם פותחים את פיהם בקדושה בטהרה בשירה ובזמרה ומברכין ומשבחין ומפארין ומקדישין וממליכין ומעריצים את שם האל המלך הגדול והגיבור והנורא קדוש הוא וכולם מקבלים עליהם עול מלכות שמים זה מזה ונותנים רשות זה לזה להקדיש ליוצרם בנחת רוח: בשפה ברורה ובנעימה קדושה כלם כאחד עונים באימה ואומרים ביראה: קדוש קדוש קדוש י"י צבאות מלא כל הארץ כבודו: והאופנים וחיות הקודש ברעש גדול מתנשאים לעומת שרפים לעומתם משבחים ואומרים: ברוך כבוד י"י ממקומו: לאל ברוך נעימות יתנו למלך אל חי וקיים זמירות יאמרו תושבחות ישמיעו כי הוא לבדו פועל גבורות עושה חדשות בעל מלחמות זורע צדקות מצמיח ישועות בורא רפואות נורא תהילות אדון הנפלאות ומחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית. כאמור לעושה אורים גדולים כי לעולם חסדו בא"י יוצר המאורות: אהבת עולם אהבתנו י"י אלהינו חמלה גדולה ויתירה חמלת עלינו אבינו מלכינו בעבור אבותינו שבטחו בך ותלמדם חוקי חיים כן תחונינו ותלמד' אבינו מלכינו אב הרחמן רחם עלינו ותן בלבנו להבין להשכיל לשמוע ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולקיים את כל דברי תלמוד תורתך באהבה. והאר עינינו במצותיך ודבק לבינו ביראתך ויחד לבבנו לאהבה וליראה את שמך ולא נבוש לעולם ועד כי בשם קדשך באמת נקרא עלינו ועשה עמנו בעבור שמך הגדול והגבור והנורא מהרה באהבה תרום ותגביה קרננו ותושיענו למען שמך. בך בטחנו לא נבוש. ובשמך חסינו לא נכלם ולא נכשל לעד ולעולמי עד. כי אתה י"י אלהינו אבינו. ורחמיך וחסדיך הרבים אל יעזבונו נצח סלה ועד. והבא עלינו ברכה ושלום ומארבע כנפות הארץ תוליכנו קוממיות לארצינו כי אל פועל ישועות אתה ובנו בחרת מכל עם ולשון. וקרבתנו לשמך הגדול סלה באמת להודות לך ולייחדך באהבה בא"י הבוחר בעמו ישראל באהבה: ואום' ק"ש בדקדוק אותיותיו ותיבותיו. וצריך לכוין את לבם להשלים תיבות כנגד רמ"ח איברים: ומפני כבודו של יעקב שאמרו הוקבע כאן ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. ואו' אותו בלחש מפני כבודו של משה שלא אמרו: ויתן רוח בין הדביקים: אל מלך נאמן שמע ישראל י"י אלהינו י"י אחד: ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד; ואהבת וכו' עד אני י"י אלהיכם אמת (כבסדור שלנו בלי שינוי.) ועתה השלים רמ"ח תיבות. לכן לא יפסיק בין אלהיכם לאמת. אמת ויציב ונכון (ונכון) וקיים וישר ונאמן ואהוב וחביב ונחמד ונעים ונורא ואדיר ומתוקן ומקובל וטוב ויפה הדבר הזה עלינו לעולם ועד אמת אלהי עולם מלכינו צור יעקב מגן ישענו לדור ודור הוא קיים ושמו קיים וכסאו נכון ומלכותו ואמונתו לעד קיימת ודבריו חיים וקיימים נאמנים ונחמדים לעד ולעלמי עולמים. מושך

חסד ליודעיו וצדקתו לישרי לב עלינו ועל אבותינו על בנינו ועל דורותינו ועל כל דורות זרע ישראל עבדיך על הראשונים ועל האחרונים דבר טוב וקיים לעולם ועד אמת ואמונה חק ולא יעבר: אמת שאתה הוא י"י אלהינו מלכינו מלך אבותינו גואלינו גואל אבותינו צורינו צור ישועתינו פודינו ומצילנו מעולם שמך אין אלהים זולתך: עוזר אבותינו אתה הוא מעולם מגן ומושיע לבניהם אחריה' בכל דור ודור ברום עולם מושביך ומשפטיך וצדקתך עד אפסי ארץ. אשרי איש שישמע במצותיך ותורתך ודברך ישים על לבו: אמת אתה הוא אדון לעמך מלך גיבור לריב ריבם: אמת אתה ראשון ואתה הוא אחרון ומבלעדיך אין לנו מלך גואל ומושיע. ממצרים גאלתנו י"י אלהי' ומבית עבדים פדיתנו. כל בכוריהם הרגת ובכורך גאלת וים סוף בקעת וזידים טיבעת. יבשה עשית וידידים עברו ים ויכסו מים צריהם עד אחד מהם לא נותר. על זאת שבחו אהובים ורוממו לאל ונתנו ידידים זמירות שירות ותשבחות ברכות והודאות למלך אל חי וקיים רם ונשא גדול ונורא משפיל גאים מגביה שפלים מוציא אסירי' ופודה ענוים ועוזר דלים ועונה לעמו בעת שועם אליו תהילות לאל עליון ברוך הוא ומבורך משה ובני ישראל לך ענו שירה בשמחה רבה ואמרו כלם: מי כמוכה באלים י"י מי כמוכה נאדר בקדש נורא תהילות עושה פלא: שירה חדשה שבחו גאולים לשמך על שפת הים יחד כולם הודו והמליכו ואמרו י"י ימלוך לעולם ועד: גואלינו י"י צבאות שמו קדוש ישראל ופדה כנאמך יהודה וישראל בא"י גאל ישראל: וסומך גאולה לתפילה. שכל הסומך גאולה לתפילה אינו ניזוק כל היום. וכן שנינו במסכת ברכות. כל הסומך גאולה לתפילה מובטח לו שהוא בן העולם הבא. ויכוין כנגד אביו שבשמים לבו. ויתפלל י"י שפתי תפתח: י"י שפתי תפתח ופי יגיד תהילתך: כי שם י"י אקרא הבו גדול לאלהינו:

ברוך אתה י"י אלהינו ואלה' אבותינו אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב האל הגדול הגיבור והנורא אל עליון גומל חסדים וקונה הכל וזוכר חסדי אבות ומביא גואל לבני בניהם למען שמו באהבה מלך עוזר ומושיע ומגן: בא"י מגן אברהם: אתה גיבור לעולם י"י מחייה מתים אתה רב להושיע. (ממוסף יום שמיני עצרת עד מוסף יום ראשון של פסח או' משיב הרוח ומוריד הגשם): מכלכל חיים בחסד מחייה מתים ברחמים רבים סומך נופלים רופא חולים מתיר אסורים ומקיים אמונתו לישיני עפר מי כמוך בעל גבורות ומי דומה לך מלך ממית ומחייה ומצמיח לנו ישועה ונאמן אתה להחיות מתים בא"י מחייה המתים. (שליח ציבור אומר כאן נקדש את שמך בעולם כשם שמקדישין אותו בשמי מרום. וכן כתוב על יד נביאך. וקרא זה אל זה ואמר ק' ק' ק' י"י צבאות מלא כל הארץ כבודו: לעומתם ברוך יאמרו. ברוך כבוד י"י ממקומו. ובדברי קדשך כתוב לאמר.

ימלוך י"י לעולם אלהיך ציון לדור ודור הללויה. לדור ודור נגיד גודלך ולנצח נצחים קדושתך נקדיש ושבחך אלהינו מפינו לא ימוש לעולם ועד כי אל מלך גדול וקדוש אתה בא"י האל הקדוש): ויחיד או' כן. אתה קדוש ושמך הקדוש וקדושים בכל יום יהללוך סלה בא"י האל הקדוש: אתה חונן לאדם דעת ומלמד לאנוש בינה וחנינו מאתך בינה דיעה חכמה והשכל. בא"י חונן הדעת: השיבנו אבינו לתורתך וקרבינו מלכנו לעבודתך ודבקינו במצותיך והחזירנו בתשובה שלימה לפניך. בא"י הרוצה בתשובה: סלח לנו אבינו כי חטאנו מחול לנו מלכינו כי פשענו כי אל מלך מוחל וסולח אתה. בא"י חנון המרבה לסלוח: ראה נא בעוניינו וריבה ריבנו וגאלינו מהרה למען שמך כי אל מלך גואל וחזק אתה. בא"י גאל ישר': רפאינו י"י אלהינו ונרפא הושיענו ונושעה כי תהילתנו אתה והעלה רפואה שלימה לכל מכותינו ולכל תחלואינו כי אל רופא נאמן ורחמן אתה. בא"י רופא חולי עמו ישר': ברך עלינו י"י אלהינו את השנה הזאת ואת כל מיני תבואתה לטובה: (מיום ס' לתקופת תשרי עד פסח או'. ותן טל ומטר לברכה ובשאר ימות השנה. ותן טל לברכה): על פני האדמה ושבעינו מטובך וברך שנתינו כשנים הטובות. בא"י מברך השנים: תקע בשופר גדול לחירותינו ושא נס לקבץ גליותינו וקבצינו יחד מארבע כנפות כל הארץ לארצינו. בא"י מקבץ נדחי עמו ישר': השיבה שופטינו כראשונה ויועצינו כבתחילה והסר ממנו יגון ואנחה ומלוך עלינו אתה י"י לבדך בחסד וברחמים וצדקנו במשפט. בא"י מלך אוהב צדקה ומשפט..... תקוה וכל.....
כרגע יאבדו וכל אויבי עמך ישר' מהרה יכרתון..... ותכניע כל..... במהרה בימינו. בא"י שובר אויבים ומכניע..... על הצדיקים ועל החסידים ועל זקני עמך בית ישראל ועל פליטת סופריהם ועל גירי הצדק ועלינו יהמו נא רחמיך י"י אלהינו ותן שכר טוב לכל הבוטחים בשמך ושים חלקנו עמהם ולעולם לא נבוש כי בך בטחנו. בא"י משען ומבטח לצדיקים: ולירושלם עירך ברחמים תשוב ותשכון בתוכה כאשר דברת ובנה אותה בקרוב בימינו בניין עולם וכסא דוד מהרה לתוכה תכין. בא"י בונה ירושלם: את צמח דוד עבדך מהרה אתה תצמיח וקרנו תרום בישועתך כי לישועתך קיוינו כל היום. בא"י מצמיח קרן ישועה: שמע קולינו י"י אלהינו חוס ורחם עלינו וקבל ברחמים וברצון את תפילתנו כי אל שומע תפילות ותחנונים אתה ומלפניך מלכינו ריקם אל תשיבנו וענינו כי אתה שומע תפילות עמך ישראל ברחמים. בא"י שומע תפילה: רצה י"י אלהינו בעמך ישר' ובתפילתם והשב העבודה לדביר ביתך ואישי ישראל ותפילתם מהרה באהבה תקבל ברצון ותהי לרצון תמיד עבודת ישר' עמך. ואתה ברחמים תחפץ בנו ותרצינו. ותערב לפניך עתירתינו כעולה וכקרבן אנא רחום ברחמיך הרבים השב שכינתך לציון וסדר

העבודה לירושלים ואתה ברחמים תחפוץ בנו ותרצינו. (כאן או' יעלה ויבא): ותחזינה עינינו בשובך לציון ברחמים כמאז בא"י המחזיר שכינתו לציון: מודים אנחנו לך שאתה הוא י"י אלהינו ואלהי אבותינו צור חיינו מגן ישענו אתה הוא לדור ודור נודה לך ונספר תהילתך על חיינו המסורים בידך ועל נשמתינו הפקודות לך ועל ניסיך שבכל יום עמנו ועל נפלאתיך וטובותיך שבכל יום ובכל עת ערב ובקר וצהרים. הטוב כי לא כלו רחמיך והמרחם כי לא תמנו חסדיך כי מעולם קוינו לך. (כאן או' על הנסים). ועל כולם יתברך ויתרומם וישתבח תמיד שמך מלכינו לעולם ועד: וכל החיים יודוך סלה. בא"י הטוב שמך ולך נאה להודות. חזן מוסיף כאן ברכת כהנים ביוצר ומוספי' שבכל השנה ומנחה בתענית הציבור. אלהינו ואלהי אבותינו ברכינו בברכה המשולשת בתורה הכתובה על ידי משה עברך האמורה מפי אהרן ובניו עם קדושך כאמר: יברכך י"י וישמרך: יאר י"י פניו אליך ויחנך: ישא י"י פניו אליך וישם לך שלום. שים שלום טובה וברכה חן וחסד ורחמים [עלינו] ועל כל ישראל עמך ברכינו אבינו מלכנו כאחד באור פניך בי באור פניך נתת לנו י"י אלהינו תורת חיים ואהבת חסד צדקה וברכה ורחמים וחיים ושלום. וטוב בעיניך לברך את עמך ישר' בכל יום ובכל עת ובכל שעה בשלומך. בא"י המברך עמו ישר' בשלום: אלהי נצור לשוני מרע ושפתי מדבר מרמה ולמקללי נפשי תדום ונפשי כעפר לכל תהיה פתח לבי בתורתך ובמצותיך תרדוף נפשי וכל המחשבים עלי רעה מהרה הפר עצתם וקלקל מחשבותם ויהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך י"י צורי וגואלי. עושה שלום במרומיו הוא יעשה שלום עלינו ועל כל ישר' ואמרו אמן: באילו ג' תיבות. עושה שלום במרומיו צריך לפסוע ג' פסיעות לאחריו ואחר כן יתן שלום לשמאלו ואחר כך לימינו. ששמאלו כנגד ימין של הק'. ואם לא עשה כן ראוי לו כאילו לא התפלל. ויש שאומרים קודם אלהי נצור. אלהינו אבינו מלכינו יחיד שמך בעולך קרב קץ ביאת משיחך פדה עמך שמח עדתך. עשה למען חסדך. למען צדקתך. למען יחלצון ידידיך הושיעה ימינך ועניינו. אלהי נצור כו'. (בתענית ציבור קובע כאן שליח ציבור ברכה בפני עצמה בשחרית ובמנחה בין גואל לרופא):

סימן צא

צא.

עניינו י"י עניינו ביום צום תעניתינו כי בצרה גדולה אנחנו אל תפן אל קושיינו ואל רשעינו ואל תעלם אונך משמוע תחינתינו ואל תסתר פניך ממנו. היה נא קרוב לשועינו יהי נא חסדך לנחמינו טרם נקרא אליך עניינו כדב' שנ' והיה טרם יקראו ואני אענה עוד הם

מדברים ואני אשמע כי אתה י"י עונה בעת צרה ומושיע. (ויחיד אומרה ובוללה בשומע תפילה ומסיים בא"י שומע תפילה. למנחה בט' באב או' נחם ירושלים):

סימן צב

צב.

נחם י"י אלהינו את אבילי ציון ואת אבילי ירושלם ואת העיר האבילה הבזוייה החריבה והשוממה החריבה ממעונות ישר' והשוממה מבלי בניה והיא יושבת וראשה חפוי כאשה עקרה שלא ילדה ויבלעוה לגיונות וירשוה.... ויטילו עמך ישר' לחרב ויהרגו בזדון חסידי עליון על כן ציון במר תבכה וירושל' תתן קולה לבי לבי על חלליהם מעי מעי על הרוגיהם. כי אתה י"י באש הצתה ובאש אתה עתיד לבנותה כאמור ואני אהיה לה נאם י"י חומת אש סביב ולכבוד אהיה בתוכה בא"י בונה ירושלים: את צמח. (בראש חדש או' כשמגיע לותרצינו:)

סימן צג

צג.

אלהינו ואלהי אבותינו יעלה ויבא יגיע יראה וירצה וישמע ויפקד ויזכר זכרוננו ופקדוננו וזכרון אבותינו וזכרון משיח בן דוד עבדך וזכרון ירושלים עיר קדשך וזכרון כל עמך בית ישר' לפניך לפליטה לטובה לחן ולחסד ולרחמים ולרצון ביום ראש החדש הזה. זכרינו י"י אלהינו בו לטובה ופוקדינו בו לברכה והושיענו בו לחיים טובים בדבר ישועה ורחמים חוס וחננו וחמול ורחם עלינו ומלטינו מכל צרה ויגון כי אל מלך חנון ורחום אתה: ותחזינה. (בחנוכה אומ' על הניסים בברכת הודאה כשמגיע כי מעולם קיוינו לך): על הניסים ועל הפורקן ועל הגבורות ועל התשועות ועל המלחמות פדות ופורקן שעשית לאבותינו בימים ההם ובזמן הזה. בימי מתתיה בן יוחנן כהן גדול חשמונאי ובניו כשעמדה עליהם מלכות יוון הרשעה על עמך ישר' להשכיחם מתורתך ולהעבירם מחוקי רצונך. ואתה ברחמיך הרבים עמדת להם בעת צרתם רבת את ריבם דנת את דינם נקמת את נקמתם מסרת גיבורים ביד חלשים רבים ביד מעטים וטמאים ביד טהורים ורשעים ביד צדיקים וזידים ביד עוסקי תורתך. לך עשית שם גדול וקדוש בעולמך ולעמך ישר' עשית תשועה גדולה ופורקן כהיום הזה. ואחר כך באו בניך לדביר ביתך ופינו את היכלך וטהרו את מקדשך והדליקו נרות בחצרות קדשך וקבעו שמונת ימי חנוכה אילו להודות ולהלל לך על רוב ניסיך ונפלאתיך. וכשם שעשית להם ניסים וגבורות בימים ההם ובזמן הזה. כן עשה עמנו י"י אלהינו פלא וניסים לטוב' בעת הזאת: ועל כולם. (בפורים אומ'): על הניסים ועל הפורקן ועל הגבורות ועל התשועות ועל המלחמות פדות

ופורקן שעשית לאבותינו בימים ההם ובזמן הזה. בימי מרדכי ואסתר בשושן הבירה כשעמד עליהם המן הרשע וביקש להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים מנער ועד זקן טף ונשים ביום אחד בשלשה עשר לחדש שנים עשר הוא חדש אדר ושללם לבוז. ואתה ברחמיך הרבים הפרת את עצתו וקלקלת מחשבותו והשבת לו גמולו בראשו ותלו אותו ואת בניו על העץ. וכשם שעשית להם ניסים וגבורות בימים ההם ובזמן הזה כן עשה עמנו י"י אלהינו פלא וניסים לטובה בעת הזאת: ועל כולם.

בשיני ובחמישי שב"ד שלמעלה ולמטה שוין מרבים בתפילה ורחמים: ולאחר שסיים שליח ציבור שמונה עשרה. אומרים:

והוא רחום יכפר עון ולא ישחית והרבה להשיב אפו ולא יעיר כל חמתו: אתה י"י לא תכלא רחמיך ממני חסדך ואמיתך תמיד יצרונו: הושיענו אלהי ישענו קבצינו והצילנו מן הגוים להודות לשם קדשך להשתבח בתהילתך: אם עוונות תשמר יה י"י מי יעמד כי עמך הסליחה למען תורא. לא כחטאינו תעשה לנו אם עווינו ענו בנו י"י עשה למען שמך: זכור רחמיך י"י וחסדיך כי מעולם המה: ענינו י"י ביום צרה שגבינו שם אלהי יעקב: י"י הושיעה המלך יעניני ביום קראינו: אבינו מלכינו חונינו וענינו כי אין בנו מעשים צדקה עשה עמנו כרב רחמיך והושיענו למען שמך: אדונינו מלכנו שמע בקול תחנינו וענינו וזכור לנו ברית אבותינו והושיענו למען שמך: ואתה י"י אלהינו אשר הוצאת את עמך ישר' ממצרים ותעש לך שם כהיום הזה חטאנו רשענו: י"י ככל צדקותיך ישוב נא אפך וחמתך מעירך ירושלים הר קדשך: כי בחטאינו ובעוונות אבותינו ירושלים ועמך לחרפה לכל סביבותינו: ועתה שמע אלהינו אל תפילת עבדך ואל תחנוניו והאר פניך על מקדשך השמם למען י"י: הטה אלהי אונך ושמע פקח עיניך וראה שוממותינו והעיר אשר נקרא שמך עליה: כי לא על צדקותינו אנחנו מפילים תחנוניו לפניך כי על רחמיך הרבים: י"י שמעה י"י סלחה י"י הקשיבה ועשה ואל תאחר למענך אלהים כי שמך נקרא על עירך ועל עמך: אבינו אב הרחמן הראינו אות לטובה קבץ נפוצותינו מארבע כנפות כל הארץ יכירו וידעו כל הגוים כי אתה אלהינו הושיענו למען שמך: אתה י"י אבינו אתה אנחנו החומר ואתה יוצרינו ומעשה ידך כולנו: אבינו צורינו מלכינו וגואלינו חוסה י"י על עמך ואל תתן נחלתך לחרפה למשול בם גוים למה יאמרו הגוים איה אלהיהם: ידענו כי אין בנו מעשים צדקה עשה עמנו כרוב רחמיך והושיענו למען שמך: כרחם אב על בנים כן תרחם י"י עלינו: חמול על עמך רחם על נחלתך חוסה נא כרב רחמיך חנינו וענינו כי לך י"י הצדקה עושה נפלאות בכל עת: הבט נא רחם נא על עמך במהרה למען שמך ברחמיך הרבים י"י אלהינו רחם והושיעה צאן מרעיתך ואל ימשול בנו קצף

בי לך עינינו תלויות הושיענו למען שמך: רחם עלינו למען בריתך הביטה וענינו בעת צרה: כי לך י"י הישועה בך תוחלתינו אלוה הסליחות. אנא סלה נא אל טוב וסלה כי אל מלך חנון ורחום אתה: אנא סלך חנון ורחום זכור והבט לברית בין הבתרים ותראה לפניך עקידת יחיד למען ישר'. אבינו מלכינו מחסינו אל תעש עמנו כרוע מעללינו: זכור רחמיך וחסדיך כי מעולם המה: וברוב טובך הושיענו וחמול נא עלינו כי אין לנו אלוה מבלעדיך צורינו אל תעזבינו י"י אלהינו ואל תרחק ממנו נפשנו קצרה מחרב משבי ומדבר וממגפה ומכל רעה ויגון הצילנו ואל תכלימנו י"י אלהינו והאר פניך וזכור לנו את ברית אבותינו והושיענו למען שמך: ראה בצרותינו ושמע בקול תפילתינו וענינו כי אתה שומע תפילות כל פה. אל רחום וחנון אתה רחם עלינו ועל כל מעשיך. אין כמוך י"י אלהינו אנא שא נא פשעינו. אבינו מלכינו צורינו וגאלינו אל חי וקיים החסין בכה חסיד וטוב על כל מעשיך כי אתה הוא אל ארך אפים ומלא רחמי' עשה עמנו צדקה כרב רחמיך והושיענו למען שמך: שמע מלכינו תפילתינו ומיד אויבינו הצילינו. אבינו מלכנו אלהינו אתה ושמך הנדול בנו נקרא עשה עמנו למען שמך. אל תעזבינו אבינו אל תטשינו בוראינו אל תזניחנו יוצרינו ואל תשכיחנו נצח ואל תעש עמנו כלה כחטאותינו ואל תבישנו מסיברינו ואל תכלימנו מתקוותינו ואל תמסרינו ביד אויביני ואל תרחק ממנו בעת צרה כי אל מלך חנון ורחו' אתה: אין כמוך חנון ורחום אלהינו אין כמוך ארך אפים ורב חסד ואמת הושיענו ברחמיך הרבים מרעש ומרוגז הצילנו: זכור לעבדיך לאברהם ליצחק וליעקב אל תפן אל קושיינו ואל רשענו ואל חטאתינו: שוב מחרון אפך והנחם על הרעה לעמך והסר ממנו מכת המות כי רחום אתה כי כן דרכך עושה חסד חנם בכל דור ודור. חוסה י"י על עמך והצילנו מזעמך והסר ממנו מכת המגפה וגזירה קשה כי אתה הוא שומר ישר'. לך י' הצדקה ולנו בושת הפנים כהיום הזה מה נתאונן ומה נאמר מה נדבר ומה נצטדק נחפשה דרכנו ונחקורה ונשובה אליך כי ימינך פשוטה לקבל שבים אנא י"י הצליחה נא אנא י"י ענינו ביום קראינו לך י"י חכינו לך י"י קוינו לך י"י ניחל אל תחשה ממנו ותעננו כי נאמו גוים אבדה תקותם כל ברך וכל קומה לך לבד תשתחוה: הפותח יד בתשובה לקבל פושעים וחוטאים. נבהלה נפשינו מרוב עצבונינו אל תשכחנו נצח קומה והושיענו כי חטאנו לך. אבינו מלכנו אין בנו צדקה ומעשים טובים. זכור לנו ברית אבותינו ועדותינו בכל יום י"י אחד: הביטה בעונינו כי רבו מכאובינו וצרות לבבינו הרחיבו. חוסה י"י עלינו בארץ שביינו ואל תשפוך חרונך עלינו כי עמך אנחנו בני בריתך. אל הביטה דל כבודינו... ואל ימעטו לפניך תלאותינו ויקדמונו רחמיך בצרותינו לא למענינו כי אם למענך פעול ואל תשחית זכר שאריתינו

חון על אום המייחדים שמך בכל יום תמיד ואומרים פעמים באהבה שמע ישראל י"י אלהינו י"י אחד:

לאחר שסיים והוא רחום נופלין על פניהם ומבקשי' רחמים. ואינו שוכב אלא מוטה לצד אחד שאם יהיה על פניו נראה כמשתחוה למה שלפניו: כדאמרי' במגילה ואבן משכית כו'. ואמרי' חזינא להו לאביי ורבא דמצלו אצלוייי. וכן היושב בבהכ"נ ומבקש רחמים. או קורא ק"ש לא יכוף את ראשו על ידיו אלא לצד אחד. לפי שנראה כמשתחוה לעצים או למה שלפניו וכשהוא מוטה יטה לצד שמאל. דתנינן תמן הסיבה שמאל שמה הסיבה וזו היא הסיבה בני חורין מלכים ובאותו צד שהוא נראה כבני חורין צריך להיות נכנע: לדוד אליך י"י נפשי אשא. אלהי בך בטחתי אל אבושה אל יעלצו אויבי לי: גם כל קוויך לא יבושו יבשו הבוגדים ריקם: דרכיך י"י הודיענו ואורחותיך למדני. הדריכני באמיתך ולמדני כי אתה אלהי ישעי אותך (קויתי) [קויתי] כל היום: זכור רחמיך י"י וחסדיך כי מעולם המה: חטאות נעורי ופשעי אל תזכור כחסדך זכור לי אתה למען טובך י"י: טוב וישר י"י על כן יורה חטאים בדרך: ידרך ענוים במשפט וילמד (ישרים) [ענוים] דרכו: כל ארחות י"י חסד ואמת לנוצרי בריתו ועדותיו: למען שמך י"י וסלחת לעוני כי רב הוא: מי זה האיש ירא י"י יורנו בדרך יבחר: נפשו בטוב תלין וזרעו יירש ארץ: סוד י"י ליריאיו ובריתו להודיעם: עיני תמיד אל י"י כי הוא יוציא מרשת רגלי: פנה אלי וחנני כי יחיד ועני אני: צרות לבבי הרחיבו ממצוקותי הוציאני: ראה עניי ועמלי ושא לכל חטאותי. ראה אויבי כי רבו ושנאת (חנם) [חמס] שנאוני: שמרה נפשי והצילני אל אבוש כי חסיתי בך: תם וישר יצרוני כי קויתיך: פדה אלהים את ישר' מכל צרותיו: י"י מה רבו צרי רבים קמים עלי. רבים אומרים לנפשי אין ישועתה לו באלהים סלה: ואתה י"י מגן בעדי כבודי ומרים ראשי: קולי אל י"י אקרא ויענני מהר קדשו סלה: אני שכבתי ואישנה הקיצותי כי י"י יסמכני: לא אירא מרבבות עם אשר סביב שתו עלי. קומה י"י הושיעני אלהי כי הכית את כל אויבי לחי שיני רשעים שברת. לי"י הישועה על עמך ברכתך סלה. רבון העולמים. יהי רצון מלפניך שתבא לפניך תפילתי ואל תתעלם מתחינתי וחשבה כקרבן וכעולה וכתפילת אבותי הטובים אשר התפללו לפניך בעת צרתם ואשר שמעת בקולם כן תשמע בקולי ותקבל ברחמים את תפילתי ותצילני מכל צרה וצוקה ומכל יגון ואנחה ומכל דבר פשע ורשע מעין הרע מיצר הרע מדבר משונה מחיבוט הקבר ומדינה של גהינם ומכל אויב ושונא ורשע הפר עצתם וקלקל מחשבותם ופדני והצילני מכל מיני פורעניות וגזירות קשות. ועלילות רעות וקניני לחלקך ותן יראתך בלבי לאהבה אותך ולדבקה בך. ופתח לבי להבין דעת וחכמה. וזכיני ללמוד וללמד לשמור ולעשות

ושימיני מבני העולם הבא מן המשכימים לבתי כנסיות ולבתי מדרשות. ותניני לחן לחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואי. ותן לי מן העושר והכבוד אשר לפניך חלק טוב ומנה יפה והטריפני לחם חוקי כל ימי בכבוד ולא בבזוי בנחת ולא במנוד בהיתר ולא באיסור בריוח ולא בצמצום. עיני בני תלויות עלי ואני עיני תלויות עליך אבי שבשמים. יהי רצון מלפניך י"י אלהינו ואלהי אבותינו שתאריך ימי ושנותי ותחייני ביראתך וקבל ברחמים תפלתי עם תפלת עמך בית ישר': כתפילת אברהם אבינו בהר המוריה. כתפילת יצחק בנו על גבי המזבח. כ' יעקב בבית אל. כ' יוסף בבית האסורים. כ' אבותינו על ים סוף. כ' משה ואהרן במדבר. כ' יהושע בגלגל. כ' עלי בשילה. כ' שמואל במצפה כ' דור ושלמה בנו בירושלים. כ' אליהו בהר הכרמל. כ' אלישע ביריחו. כ' חזקיה בחליו. כ' יונה במעי הדגה. כ' דניאל בגוב אריות. כ' חנניה מישאל ועזריה בתוך כבשן האש. כ' עזרא בגולה. כ' מרדכי ואסתר בשושן הבירה. כ' כל הצדיקים והחסידים והתמימים והישרים אשר שמעת בקולם כן תשמע תפילתי כי אתה שומע תפילות כל פה ברוך שומע תפילה:

בשיני ובחמישי אחר כל בקשותיו אומ' כאן ש"צ בתחינת לב ובכיוון לב וכל ציבור עונים אחריו: י"י אלהי ישר' שוב מחרון אפך והנחם על הרעה לעמך. הבט משמים וראה היינו לעג וקלס בגוים נחשבנו מלך כשה לטבח (אבל) [יובל] להרוג לאבד למכה ולחרפה ובכל זאת שמך הגדול לא שכחנו נא אל אל תשכחינו. י"י: חוסה י"י עלינו ברחמיך ואל תתננו בידי אכזרים למה יאמרו העמים איה נא אלהיהם למענך עשה עמנו חסד ואל תאחר אנא שוב מחרונך ורחם סגולה אשר בחרת. י"י: זרים אומרים אין תוחלת ותקוה חון אום לשמך מקוה טהור ישועתינו וגאלתינו קרבה יגענו ולא הונח לנו רחמיך יכבשו את כעסך מעלינו אנא שוב מחרון אף ורחם סגולה אשר בחרת. י"י: קולינו תשמע ותחון ואל תטשנו למחות את שמנו זכור אשר נשבעת לאבותינו ככוכבי השמים ועתה נשארנו מעט מהרבה ובכל זאת שמך הגדול לא שכחנו נא אַל אל תשכחינו. י"י ניתן בעפר פינו ונכפש באפר כחינו כי מאד שבענו מרורים ורוינו לענה ורוש ולא שב ממנו חרון ובעתה. ובכל זאת שמך הגדול לא שכחנו נא אל אל תשכחינו: י"י אלהי כו'. עזרינו אלהי ישענו על דבר כבוד שמך והצילנו וכפר על חטאתינו למען שמך י"י אלהי ישראל שוב מחרון אפך והנחם על הרעה לעמך: (ועומד החזן על רגליו ואומ' פסוקי' האילו בלחש. והציבור כמו כן: וגם בשאר הימים אומרי' תכף לתחינה): ואנחנו לא נדע מה נעשה כי עליך עינינו: זכור רחמיך י"י וחסדיך כי מעולם המה: יהי חסדך י"י עלינו כאשר יחלנו לך: אל תזכור לנו עונות ראשונים מהר יקדמונו [רחמיך] כי דלונו מאד: חננו י"י חננו כי רב שבענו בוז ברוגז רחם תזכור: כי הוא ידע יצרנו זכור כי עפר אנחנו: קדיש עד דאמירן.

ואו' ש"צ: אל ארך אפים ורב חסד ואמת אל באפך תוכיחינו ואל בחמתך תיסרינו חוסה י"י על ישראל עמך והושיענו מכל רע חטאנו לך סלח נא כרוב רחמיך אל: ועונין הציבור: אל ארך אפים מלא רחמים אל תסתר פניך ממנו חוסה י"י על ישר' עמך והצילנו מכל רע חטאנו לך אדון סלח נא כרב רחמיך אל: ועונין שליח ציבור. ופותח התיבה ונוטל ס"ת. ואומ' פסוק זה ויש בו ו' תיבות כנגד ו' צעדים שצעדו נושאי ארון ברית י"י שנ' ויהי כי צעדו נושאי ארון י"י ששה צעדים ויזבח שור ומריא. כך מצ': גדלו לי"י אתי ונרוממה שמו יחדיו: ועונין הציבור שני מקראות הללו: רוממו י"י אלהינו והשתחוו להר קדשו כי קדוש י"י אלהינו: ונושא ס"ת על מגדל עץ העשוי לכך. ומגלה ס"ת ואו': תגלה ותראה מלכותו עלינו במהרה ובזמן קרוב ויחון וירחם פליטתינו ופליטת כל עמו בית ישר' לחן לחסד ולרחמים ואמרו כל העם אמן: ופותח ס"ת ואו': הכל הבו גודל לאלהינו ותנו כבוד לתורה כהן קרב עמוד ר' פלוני בר' פלוני הכהן: ואם אין שם כהן אומ': אין כהן ישר' קרב עמוד ר' פלוני בר' פלוני במקום כהן: והציבור עונין: ברוך שנתן תורה לעמו ישר' בקדושתו: תורת י"י תמימה משיבת נפש עדות י"י נאמנה מחכימת פתי. פיקודי י"י ישרים משמחי לב מצות י"י (ברא) [ברה] מאירת עינים: י"י עוז לעמו יתן י"י יברך את עמו בשלום: האל תמים דרכו אמרת י"י צרופה מגן הוא לכל החוסים בו: אורך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד: דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום: (עת) [עץ] חיים למחזיקים בה ותומכיה מאושר: ואו' כי [בי] ירבו ימיך ויוסיפו לך שנות חיים: ואתם הדביקים בי"י אלהיכם חיים כולכם היום: וקורא כהן ואחריו לוי ואחריו ישר'. ואילו דברים אמרו מפני דרכי שלום. ואם אין שם כהן. גדול שבציבור קורא במקומו או יקרא החזן אותו שירצה. והקורא בתורה פותח ספר תורה ורואה את הפסוק ואחר כך מברך וקורא ג' פסוקי' ולא יפחות. וכן הוא מברך תחילה: ברכו את י"י המבורך: ועונין: ברוך י"י המבורך לעולם ועד: וחוזר ואו': בא"י אמ"ה אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו. בא"י נותן התורה: וקורא בתורה. ולא יפחות מג' פסוקי' כנגד תורה נביאים וכתובים. ואין מתחילין בפרשת פחות מג' פסוקים. ואין פוחתין מעשרה פסוקים כנגד עשרה בטלנין של בית הכנסת לבד מפורים דקרינו ט' פסוקים. ובמקום שפוסק שחרית שם מתחיל במנחה בשבת ובשני ובחמישי והקורא צריך שיגלול ס"ת לאחר שקרא בו. ואוחז בידו ומברך כן: בא"י אלהינו מ"ה אשר נתן לנו תורת אמת וחיי עולם נטע בתוכינו בא"י נותן התורה:

אילו מתקנות שתיקן עזרא לישר' שיהו קורין במנחה בשבת ובשני ובחמישי מפני יושבי קרנות. ושיהו קורין עשרה פסוקים כנגד עשרה בטלנין של בית הכנסת: אמר רבה בר

רב הונא כיון שנפתח ס"ת אסור לספר בדברי תורה. שנ' (נחמיה ח':ג') וכפתחו (עזרא עמו) [עמדו] כל העם. ואין עמידה אלא שתיקה. שנאמר (איוב ל"ב:ט"ז) והוחלתי כי לא ידברו כי עמדו (ו)לא ענו עוד: ר' זירא אמר רב חסדא מהכא (ואני כעזרא) [ואזני] כל העם אל ספר [ה]תורה (נחמיה ח). אמר רב יהודה א"ר אמי מאי דכת' (ישעיהו א':כ"ח) ועוזבי י"י יכלו. זה המניח ספר תורה ויוצא: ר' אבהו נפיק בין גברא לגברא. בעי ר' פפא בין פסוקא לפסוקא מאי תיקו. רב ששת מהדר אפיה וגריס. (א' ר') [אמר] אינהו בדידהו ואנן בדידן: וא"ר שפטי א"ר יוחנן הגולל ספר תורה גוללו מבחוץ ואין גוללו מבפנים. וכשהוא מהדקו מהדקו מבפנים אבל לא מבחוץ. וא"ר שפטי א"ר יוחנן עשרה שנקראו בתורה גדול שבכולן גולל ספר תורה. וא"ר יהושע בן לוי עשרה שקראו בתורה הגולל ספר תורה נוטל שכר כולם. שכר כולם ס"ד. אלא אימא כנגד כולן. א"ר פרנך כל האוחז ס"ת ערום נקבר ערום. ערום ס"ד. אלא אימא ערום מאותה מצוה: א"ר ינאי בריה דר' ינאי סבא משום ר' ינאי רבה מוטב תיגלל המטפחת ואל תיגלל ספר תורה: ועומד החזן ואומר: יהללו את שם י"י כי נשגב שמו לבדו: ועונין הציבור יחדיו: הודו על ארץ ושמים: וירם קרן לעמו תהילה לכל חסידיו לבני ישראל עם קרובו הללויה: ומחזיר ספר תורה למקומו. ואחר כך אומר אשרי. למנצח:

מצאתי אין אומ' והוא רחום. למנצח. ושיר מזמור. ואין נופלין על פניהם. בימים טובים. וראשי חדשים. וחנוכה. ופורים. ויום שבוע הבן ובבית משתה חתנים. אלא שבפורים נהגו לומר שיר מזמור. מפני שלא זיכה להלל. ואע"ג דקיימא לן קריית' זו הלילא אבל לא למנצח. דצרה בפורים לא מדכרינן. ואם שיני וחמישי הוא פותחין באל ארך אפים. ושאר ימים תוכפין קדיש לגדלו. וכל ימי ניסן וימי תשרי מכיפור ועד סוף החודש. אפילו ימים שאין בהם יום טוב אין נופלין על פניהם ואין או' והוא רחום. אבל או' למנצח ושיר מזמור. מנהג הוא שנהגו כך ואין טעם מסויים בדבר מכיון שבטלה מגילת תענית: במחזור הרב ר' יעקב בר' שמשון: עוד מצאתי. ובכל מקום שחל יום טוב מנהג רוב קהילות צרפת שאין או' ערב יום טוב שחרית ומנחה תחינה. ולמנצח. אע"פ שבערב שבת אין מניחין מלאומרן. גם כשחל יום הכניסה בערב יום טוב מניחין לומר והוא רחום. ואין נופלי' על פניהם. ואין אומ' למנצח. ואיפשר לתת טעם קצת. דכיון דערב יום שמחה הוא לא (מדריכן) [מדכירן] ביה צרה. גם שיר מזמור אין או': ויש קהילות שאינו משנין ערב יום טוב מערב שבת ואו' שחרית תחינות והוא רחום אם חל בכניסה ולמנצח. ושיר מזמור. לבד ממנחתם ששוין בכך שאין נופלים על פניהם: עד כאן ת': אין

אומרים למנצח ושיר מזמור ביום שאין נופלין על פניהם כגון חנוכה ופורים וחולו של מועד וראש חדש:

למנצח מזמור לדוד יענך י"י ביום צרה ישגבך שם אלהי יעקב. ישלח עזרך מקדש ומציון יסעדך: יזכור כל מנחותיך ועולתך ידשנה סלה. יתן לך כלבביך וכל עצתך ימלא. נרננה בישועתך ובשם אלהינו נדגול ימלא י"י כל משאלותיך: עתה ידעתי כי הושיע י"י (את) משיחו. יענהו משמי קדשו בגבורות ישע ימינו. אלה ברכב ואלה בסוסים ואנחנו בשם [ה'] אלהינו נזכיר. המה כרעו ונפלו ואנחנו קמנו ונתעודד: י"י הושיעה המלך יעננו ביום קראינו:

ג' מקראות הללו או' ש"צ בפני עצמו כל אחד ואחד והציבור עונין אחריו על כל אחד ואחד:

ובא לציון גואל ולשבי פשע ביעקב נאם י"י. ואני זאת בריתי אותם אמר י"י רוחי אשר עליך ודברי אשר שמתי בפיך לא ימושו מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך אמר י"י מעתה ועד עולם ואתה קדוש יושב תהילות ישר': וקרא זה אל זה ואמר ק' ק' ק' י"י צבאות מלא כל הארץ כבודו: (ג' מקראות הללו או' שליח ציבור בקול רם והשאר בלחש עם הציבור): ומקבלין דין מדין ואמרין קדיש בשמי מרומא [עלאה] בית שכינתיה קדיש על ארעא עובד גבורתיה קדיש לעלם ולעלמי עלמיא י"י צבאות מליא כל ארעא זיו יקריה: ותשאני רוח ואשמע אחרי קול רעש גדול ברוך כבוד י"י ממקומו: ונטלתני רוחא ושמעית בתרי קל זיע סגיא דמשבחין ואמרין בריך יקרא די"י מאתר בית שכינתיה: י"י ימלוך לעולם ועד. י"י מלכותה קאים לעלם ולעלמי עלמיא: י"י אלהי אברהם יצחק וישר' אבותינו שמרה זאת [לעולם] ליצר מחשבות לבב [עמך] והכן (לבבינו) [לבבם] אליך: והוא רחום יכפר עון ולא ישחית והרבה להשיב אפו ולא יעיר כל חמתו: כי אתה י"י טוב וסלח ורב חסד לכל קוראיך: צדקתך צדק לעולם ותורתך אמת: תתן אמת ליעקב חסד לאברהם אשר נשבעת לאבותינו מימי קדם. י"י צבאות עמנו משגב לנו אלהי יעקב סלה: י"י צבאות אשרי אדם בוטח בך: י"י הושיעה המלך יעננו ביום קראנו: ברוך י"י יום יום יעמס לנו האל ישועתנו ועזרתנו סלה: ברוך הוא אלהינו שבראנו לכבודו והבדילנו מן התועים ונתן לנו תורת אמת וחיי עולם נטע בתוכנו הוא יפתח לבנו בתורתו וישם בלבנו יראתו לעובדו בלבב שלם למען שלא ניגע לריק ולא נלד לבהלה: יהי רצון מלפניך י"י אלהינו ואלהי אבותינו שנשמור חוקיך בעולם הזה ונזכה ונחיה ונירש ונראה לחיי העולם הבא ועם הצדיקים יורשי גן עדן תהא מנוחתינו. למען יזמרך כבוד ולא ידום י"י אלהי לעולם

אודך: ברוך הגבר אשר יבטח בי"י והיה י"י מבטחו: ויבטחו בך יודעי שמך כי לא עזבת דורשיך י"י: י"י חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר: קדיש וכו'. וישב החזן ואומר:
שיר מזמור לאסף. אלהים אל דמי לך אל תחרש ואל תשקוט אל: כי הנה אויביך יהמיון ומשנאיך נשאו ראש. על עמך יערימו סוד ויתיעצו על צפוניך: אמרו לכו ונכחידם מגוי ולא יזכר שם ישר' עוד: כי נועצו לב יחדיו עליך ברית יכרותו: אלהי אדום וישמעאלים מואב והגרים. גבל ועמון ועמלק פלשת עם יושבי צור: גם אשור נלוה עמם היו זרוע לבני לוט סלה: עשה להם כמדין כסיסרא כיבין בנחל קישון נשמדו בעין דאר היו דומן לאדמה: (שתימו) [שיתמו] נדיבמו כערב וכזאב וכזבח וכצלמנע כל (נכיסמו) [נסיכמו]: אשר אמרו נירשה לנו את נאות אלהים: אלהי (שתימו) [שיתמו] כגלגל כקש לפני רוח: כאש תבער יער וכלהבה תלהט הרים. כן תרדפם בסערך ובסופתך תבהלם: מלא פניהם קלון ויבקשו שמך י"י: עוצו עצה ותופר דברו דבר ולא יקום כי עמנו אל: האשימם אלהים יפלו ממועצותיהם ברוב פשעיהם הדיחמו כי מרו בך: וישמחו כל חוסי בך לעולם ירננו ותסך עלימו ויעלצו בך אוהבי שמך: ישישו וישמחו בך כל מבקשיך יאמרו תמיד יגדל י"י אוהבי תשועתך: ויבטחו בך יודעי שמך כי לא עזבת דורשיך י"י: יהי י"י עמנו כאשר היה עם אבותינו אל יעזבנו ואל יטשנו: להטות לבבינו אליו ללכת בכל דרכיו ולשמור מצותיו וחוקיו ומשפטיו אשר צוה את אבותינו: ויהיו דברי אלה אשר התחננתי לפני י"י קרובים אל י"י אלהינו יומם ולילה לעשות משפט עבדו ומשפט עמו ישר' דבר יום ביומו: למען דעת כל עמי הארץ כי י"י הוא האלהים אין עוד: כי כל העמים ילכו איש בשם אלהיו ואנחנו נלך בשם י"י אלהינו לעולם ועד: (ועומד הנער ואו' קדיש ומדלג תתקבל ואומר יהא שלמא רבה. שכשהציבור או' פסוק או משנה צריכין לומר קדיש אחריהם:

סימן צט

צט.

ולפיכך אומרי' קדיש אחר פסוקי זמרה ואחר סדר קדושה ואחר תהילה ואף לאחר משנה כמו במה מדליקין ואין כאלהינו ופיטום הקטורת. וכן בשבת לאחר שקראו בתורה או' קדיש וכן לאחר שהפטירן בנביא ואמרו תהילה חוזר ואומר קדיש לפני התיבה. אבל לא בשבת במנחה שאין מפטירין אין החזן צריך לומר קדיש עד לפני התיבה. ת' ואחר כך שמנה עשרה. אבל בשיני ובחמישי ובראשי חדשים וחנוכה ופורים וחולו של מועד. אומר קדיש על המגדל אחר קריאת ס"ת. וכשיורד לפני התיבה מתחיל בתהילה לדוד. ובמנחה של יום הכיפורים או' קדיש על המגדל אחר קריאת ספר תורה. ת': ואו' בלחש עלינו לשבח.

עלינו לשבח לאדון הכל לתת גדולה ליוצר בראשית שלא עשאנו כגויי הארצות ולא שמנו כמשפחות האדמה שלא שם חלקנו כהם וגורלינו ככל המונ'..... ואנחנו כורעים ומשתחוים ומודים לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה. שהוא נוטה שמים ויוסד הארץ ומושב יקרו בשמים ממעל ושכינת עוזו בגובהי מרומים. הוא אלהינו ואין עוד אחר אמת מלכינו ואפס זולתו ככת' בתורתך וידעת היום והשבות אל לבביך כי י"י הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עור: על כן נקוה לך י"י אלהינו לראות מהרה בתפארת עוזך להעביר גילולים מן הארץ והאלילים כרות יכרתון לתקן עולם במלכות שדי. וכל בני בשר יקראו בשמך להפנות אליך כל רשעי ארץ יכירו וידעו כל יושבי תבל כי לך תכרע כל ברך תשבע כל לשון. לפניך י"י אלהינו יכרעו ויפולו ולכבוד שמך יקר יתנו ויקבלו כולם עול מלכותך ותמלוך עליהם מהרה לעולם ועד. כי המלכות שלך היא ולעולמי עד תמלוך בכבוד: ושוהין שעה אחת אחר תפילתן כדתניא חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת קודם תפילתן ושעה אחת אחר תפילתן: ונפטרו לביתם לשלום: וכיוצא בו. י"י נחני בצדקתך למען שררי הישר לפני דרכך: א"ר יהושע בן לוי המתפלל צריך שישהא שעה אחת קודם תפילתו כדי שיכוין לבו לתפילתו. דכת' אשרי יושבי ביתיך. ויושבי לשו' שהייה. כמו וישבו שרי מואב. ושעה אחר תפילתן. דכת' אך צדיקים יודו לשמך ישבו ישרים את פניך:

סדר מנחה

סימן ק

ק.

מי שיש לו לעשות דבר ויודע שלא יפנה למנחה יתפלל תפלת המנחה משש שעות ומחצה ולמעלה. שכך שנינו איזו היא מנחה גדולה משש שעות ומחצה למעלה. ת': הגיע שעה המנחה כשבא לבית הכנסת אומ' ואני ברוב חסדך: ופותח בתהילה: ושליח ציבור עומד לפני התיבה ואו' קדיש עד דאמירן. ועומדי' על רגליהם ומתפללים י"ח. ואחר תפילתם פותח החזן באבות וגבורות וקדושה. כמו ביוצר. ואינו אומר ברכת כהנים. שכן (שנינו בפרקא קמ') [מצינו בפרק ד'] דתענית במנחה לא ישא כפיו ת'. מחמת שכרות. ואמרינן בעירובין פ' הדר. א' רבה בר [רב] הונא שתוי אל יתפלל ואם התפלל תפילתו (תועבה) [תפלה]. היכי דמי שתוי היכי דמי שיכור כל שאינו יכול לדבר בפני המלך. (שתוי) [שיכור] מקחו מקח וממכרו ממכר. ואי עבר עבירה דמיחייב קטלא קטלינו ליה מלקות מלקינו ליה. ושיכור שאמרו שעברו יין. (דלא) וידע מאן יהיב ומאן שקיל.

ולא כשכרותו של לוט. אבל הגיע לשכרותו של לוט פטור מכלום: ולא מיבעיא שיכור דאסיר (לעלויי) [לצלויי] אלא אפילו איניש הטריד ליה דעתיה לא מיבעי ליה לצלויי עד דצילא דעתיה. דאמר רב חייא בר אשי אמר רב כל שאין דעתו מיושבת עליו אל יתפלל. ובעידנא דרתח איניש (איניש) לא מיבעי לצלויי עד דניח. דר' חנינא ביומא דרתח לא מצלי. דאמר מר בצר אל יורה. ת': ולאחר ברכת השלום נופל על פניו בצדו השמאלית. דכת' (שיר השירים ב':ו') שמאלו תחת לראשי וימינו תחבקני. בבתחינה. בב'ר: ובנפילת אפים מבקש רחמים הוא והציבור: רב ששת כי הוה יתיב (בתענינו) [בתעניתא] בתר דמצלי א' הכי:

רבון העולמים ואדוני האדונים האל הגדול הגיבור והנורא רחם עלינו. שאנחנו עבדיך ומעשה ידיך בשר רימה ותולעה. מה אנו ומה חיינו מה חסדינו מה צדקינו מה כוחינו מה גבורותינו. מה נאמר לפניך י"י אלהינו ואלהי אבותינו הלא כל הגיבורים כאין לפניך ואנשי השם כלא היו וחכמים כבלי מדע ונבונים כבלי השכל כי רוב מעשהו תהו וימי חיינו הבל לפניך: ומה נאמר לפניך י"י אלהינו ואלהי אבותינו כי אנחנו הרשענו ואין בנו כח לעשות חובותינו לפניך ולא כהן גדול לכפר על חטאותינו. ולא מזבח להקריב קרבן ולא בית קדשי הקדשים להתפלל שם. אלא יהי רצון מלפניך י"י אלהינו שתהא תפילתינו שאנו מתפללים לרצון ותחשב לפניך כפרים וכבשים כאילו הקרבנום על גבי המזבח ותרציני:

רבון העולמים גלוי וידוע לפניך שרצונינו לעשות רצונך אבל שאור שבעיסה מעכב. יהי רצון מלפניך י"י אלהינו שתשמיד ותכניע ממנו יצר הרע והשפילהו והכניעהו והרחיקהו ממאתים וארבעים ושמונה איברים (שנו) [שלי] ואל יכשילני בדרכך הטובים ותן לבי בתורתך וביצר טוב וחבר טוב לשמור חוקיך ולעובדך בלבב שלם:

רבון העולמים יהי רצון מלפניך שתהא תורתך אומנותי ולא אשנה בה ואל תצריכני לידי מתנות בשר ודם מפני שמתנתם מעוטה וחרפתם (מדוכה) [מרובה] שבעינו בבקר חסדך ונרננה ונשמחה כל ימינו: הראינו י"י חסדך וישעך תתן לנו: רבון העולמים ואדוני האדונים עזרני וסמכיני וסייעיני בפרנסתי ובפרנסת בני ביתי ואל תביישיני ואל תכלימני לפניך ולא לפני בשר ודם: י"י שמעה י"י סלחה י"י הקשיבה ועשה אל תאחר למענך אלהי כי שמך נקרא על עירך ועל עמך: רבון העולמים חטאתי לפניך יהי רצון מלפניך י"י אלהינו ואלהי אבותינו שתתן לנו חיים ארוכים לב טוב ורוח נמוכה וחלק טוב ונפש שפלה וחבר טוב. ואל יתחלל שם שמים בנו ואל תעשינו שיחה בפי הבריות ולא תהא אחריתנו להכרית ותקוותינו למפה נפש. ואל תצריכני לידי מתנות בשר ודם ולא לידי

הלוואותם ואל תמסור מזונותי בידי בשר ודם. ותן חלקי בתורתך עם עושי רצונך ובנה ביתך ועירך והיכלך ועזרתך במהרה בימינו: מהר ענינו ופדינו מכל גזירות קשות והושע ברחמיך הרבים ימינו ומשיח צדקך ועמך: ועומדין הציבור והשליח ציבור ואומ' בלחש. ואנחנו לא נדע מה נעשה. כו' ואו' קדיש. כו' שצריך להפסיק בין שתי התפילות קדיש שלם. ת' מצאתי מה טעם נהגו לומר והוא רחום בתפילת ערבית על שם המקרא צדק ילין בה. מעולם לא לן אדם בירושלים ובידו עון. כיצד תמיד של שחר מכפר על עבירות שנעשו בלילה. ותמיד של בין הערבים על עוונות שנעשו ביום. וכנגד בן אנו אומרי' והוא רחום כלומר בזמן שבית המקדש קיים היו תמידים מכפרים ועכשיו שבית המקדש חרב ואין לנו תמידים וזבחים אלא תפילה הק' שהוא רחום יכפר עון בשביל התפילות שהן כנגד התמידים וגם בתפילת השחר אנו אומרים והוא רחום בסדר קדושה. כל חמתו. כלום מחמתו. כמו ולרש אין כל (שמואל ב יב). אין לשפחתך כל בבית (מלכים ב ד):

סדר ערבית

סימן קא

קא.

תקנו לומר והוא רחום במעריב לפי שאין במעריב קרבן לכפר עון. אבל יוצר ומנחה שיש תמידין שמכפרין אין צריך לומר מפי ר' אליעזר הגדול: ת'. יש להקשות והא איכא תמיד של שחר שמכפר על עבירות של ליל ותפילה השחר כנגד תמיד של שחר תקנו: ת'. אבל יש אומרים לפי שכן נהגו (לומר העם) החוטאים ללקות בשעת מעריב שאו' ציבור והוא רחום. שמקבל החוטא עליו את הדין ואחר שנלקה או' והוא רחום. ועוד שכל המלקה או' ג' פעמים והוא רחום. ויש בו מי"ג תיבות. ובין כולן מ' חסר אחת שהיא סוכמת את הארבעים. ומונה כן. והוא אחת. שתים כו': ועוד (שהכל) [שבכל] היום אדם חוטא ולערב צריך לומר והוא רחום: והקורא ק"ש מברך שתים לפניה ושתים לאחריה. תניא מאימתי מתחילין לקרוא ק"ש ערבית משעה שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן. וסימן לדבר צאת הככבים. ותניא הקורא קודם לכן לא יצא ידי חובתו. א"כ למה קורין אותה בבית הכנסת כדי לעמוד לתפילה מתוך דברי תורה: הכא תניא בברכות ירושלמי. ולפיכך חובה עלינו לקרותה משתחשך. ובק"ש פרק ראשון קורא על מטתו ויצא: ת' ור"ת השיב על זה. ועל ק"ש ששאל על פי שאילתו. עשה תלמוד ירושלמי עיקר ותלמוד שלנו (תפלה) [טפלה] שטובי שק"ש שעל מיטתו עיקר. וזאת לא תהיה. (שבקום) [שבמקום] שתלמוד ירושלמי חולק על שלנו דחינן ליה ומדחי. שכך שנינו אע"פ שקרא אדם ק"ש

בבית הכנסת מצוה לקרותה על מטתו. משום שנאמר ובשכבך. ומצינו למדין שאותו של בית הכנסת עיקר. ותוציא יקרי לאור. ותאור באור חיים. יעקב בר' מאיר: וכמה כוכבים יצאו ויהיה לילה. תניא ר' נתן אומר. כוכב אחד יום. שנים בין השמשות. שלשה לילה. (ד)א"ר יוסי לא כוכבים גדולים הנראים ביום ולא כוכבים קטנים הנראים בלילה. הכי איתה בשלהי במה מדליקין: לכך אומר בלילה אמת ואמונה. דכת' (תהילים צ"ב:ג') להגיד בבקר חסדך ואמונתך בלילות. ואי זו אמונה יש כאן. לפי שאין לך אדם שאין נפשו כאיבה עליו בלילה מרוב עמל וטורח שטרח ביום. וכשעולה ברקיע בלילה אין הנשמה רוצה לשוב בקרבו עד שאומר לה המק' שוב למקומך בתוך האדם איני רוצה לוותר אומנותי כנגדו. הוא האמין בי והפקידך אצלי. שנאמר בידך אפקיד רוחי. ועושה הק' אמונה ומחזירה לו ובבקר עושה לו נס ומחדש את כוחו ואינו חלש מכל מה שטרח אתמול. ועל זה נאמר (איכה ג':כ"ג) חדשים לבקרים רבה אמונתך: ולפי ששנינו תפילת ערבית רשות לפיכך הוסיפו ראשי ישיבות (שבכל) [שבבבל] ברכה זו. ב"א י"י המלך בכבודו כו' להודיע שתפלת ערבית רשות. ואין צריך לסמוך גאולה לתפילה. וקבעו שם ברכה זו ברוך י"י לעולם אמן ואמן. והתיבות שיש בהן י"ח אזכרות כנגד י"ח ברכות על הסדר ביבנה. כדאמרי' בברכות. שמעון הפקולי הסדיר י"ח ברכות על הסדר ביבנה. ולכך אנשי בבל תקנו את אלה ושלחום לחכמי יבנה ונתיישרה בעיניהם. ובטרם נשיאי ישר' קבעו י"ח שבחות בישתבח. שיר ושבחה הלל וזמרה. וי"ח קיומין באמת ויציב: ת'. ויציב. ונכון. וקיים. וישר. ונאמן. ואהוב. וחביב. ונחמד. ונעים. ונורא. ואדיר. ומתוקן. ומקובל. הרי י"ג. וה' קיומין. אחרי כן. הרי י"ח: ת'. גרסי'. בפ"ק דברכות א' מר קורא ק"ש ומתפלל. מסייע ליה לר' יוחנן דאמר איזהו בן העולם הבא זה הסומך גאולה של ערבית לתפילת של ערבית. ואע"ג דצריך לומר השכיבנו לאו מפסיק הוא. דכיון דתיקון רבנן השכיבנו בגאולה כגאולה אריכת' דמיא ובתפילת שחרית נמי כיון דתקינו רבנן י"י שפתי בתפילה כתפילה אריכת' דמיא ת'. החזן אומר בקול רם והוא רחום והציבור שותקים. ומטין אזנם למשמעו:

והוא רחום יכפר עון ולא ישחית והרבה להשיב אפו ולא יעיר כל חמתו: ועונין אחריו מקרא זה. י"י הושיעה המלך יעננו ביום קראינו. כי א' רחום י"י אלהיך לא ירפך ולא ישחיתך ולא ישכח את ברית אבותיך אשר נשבע להם. ועונין: והוא רחום. וכורע בברכו וזוקף בשם. דכת' י"י זוקף כפופים בברכות. ואומ' בקול רם: ברכו את י"י המבורך. ועונין ברוך י"י המבורך לעולם ועד:

ברוך אתה י"י אלהינו מלך העולם אשר בדברו מעריב ערבים בחכמה פותח שערים ובתבונה משנה עתים מחליף את הזמנים ומסדר את הכוכבים במשמרותיהם ברקיע כרצונו. בורא יום ולילה גולל אור מפני חשך וחשך מפני אור. מעביר יום ומביא לילה ומבדיל בין יום ולילה. י"י צבאות שמו אל חי וקיים תמיד ימלוך עלינו לעולם ועד ב"א י"י המעריב ערבים: אהבת עולם בית ישראל עמך אהבת תורה ומצות חקים ומשפטים אותנו לימדת על כן י"י אלהינו בשכבנו ובקומנו נשיח בחקיך ונשמח בדברי תלמוד תורתך ובמצותיך לעולם ועד. כי הם חיינו ואורך ימינו ובהם נהגה יומם ולילה ואהבתך אל תסיר ממנו לעולמים: ברוך אתה י"י אוהב עמו ישראל: (וקורין ק"ש כתיקון חכמים).
אמת ואמונה כל זאת קיים עלינו כי הוא י"י אלהינו ואין זולתו ואנחנו ישר' עמו הפודנו מיד מלכים. הגואלנו מלכנו מכף כל העריצים האל הנפרע לנו מצרינו והמשלם גמול לכל אויבי נפשינו העושה גדולות עד אין חקר נסים ונפלאות עד אין מספר. השם נפשנו בחיים ולא נתן למוט (למוט) רגלינו. המדריכנו על במות אויבינו וירם קרננו על כל שונאינו העושה לנו ניסים ונקמה בפרעה אותות ומופתים באדמת בני חם המכה בעברתו כל בכורי מצרים ויוצא עמו ישר' מתוכם לחירות עולם. המעביר בניו בין גזרי ים סוף. רודפיהם ושונאיהם בתהומות טיבע ראו בנים גבורתו שבחו והודו לשמו ומלכותו ברצון קבלו עליהם. משה ובני ישר' לך ענו בשירה בשמחה רבה ואמרו כלם. מי כמוכה באלים י"י מי כמוך נאדר בקודש נורא תהלת עושה פלא: מלכותך י"י אלהינו ראו בניך בוקע ים לפני משה זה אלי ענו ואמרו י"י ימלוך לעולם ועד. ונאמר כי פדה י"י את יעקב וגאלו מיד חזק ממנו. ב"א י"י גאל ישר': השכיבנו י"י אלהינו לשלום. והעמידנו מלכנו לחיים טובים ופרוס עלינו סוכת שלומך והושיענו ותקנינו בעיצה טובה מלפניך והושיענו למען שמך. והגן בעדינו והסר מעלינו אויב דבר חרב ורעב וצרה ויגון. והסר שטן מלפנינו ומאחרינו ובצל כנפיך תסתירנו כי אל שומרינו ומצילנו אתה כי אל מלך חנון ורחום אתה. ושמור צאתינו ובואינו לחיים ולשלום מעתה ועד עולם. ברוך אתה י"י שומר עמו ישר' לעד: (ובשבת או'). כי אל מלך חנון ורחום אתה. ופרוס עלינו סוכת שלומך ועל ירושלים עירך ברוך אתה י"י פורס סוכת שלום עלינו ועל כל עמו ישר' ועל ירושלם: ושמרו בני ישר' את השבת [לעשות את השבת] לדרתם ברית עולם: ביני ובין בני ישר' אות היא לעולם כי ששת ימים עשה י"י את השמים ואת הארץ וביום השביעי שבת וינפש: (ואם יו"ט הוא אומ'. וידבר משה את מעדי י"י אל בני ישראל):
ברוך י"י לעולם אמן ואמן. ברוך י"י מציון שוכן ירושלם הללויה: ברוך י"י אלהי ישראל עשה נפלאות לבדו וברוך שם כבודו לעולם וימלא כבודו את כל הארץ אמן ואמן: יהי

כבוד י"י לעולם ישמח י"י במעשיו יהי שם י"י מבורך מעתה ועד עולם: כי לא יטוש י"י את עמו בעבור שמו הגדול כי הואיל י"י לעשות אתכם לו לעם: וירא כל העם ויפלו על פניהם ויאמרו י"י הוא האלהים: והיה י"י למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה י"י אחד ושמו אחד: יהי חסדך י"י עלינו כאשר יחלנו לך: הושיענו אלהי ישענו וקבצינו והצילנו מן הגוים להודות לשם קדשך להשתבח בתהילתך: כל גוים אשר עשית יבאו וישתחוו לפניך י"י ויכבדו לשמך: ואנחנו עמך וצאן מרעיתיך נודה לך לעולם לדור ודור נספר תהילתך: ברוך י"י ביום ברוך י"י בלילה: ברוך י"י בשכבינו ברוך י"י בקומינו: אשר בידו נפש כל חי ורוח כל בשר איש: בידך אפקיד רוחי פדית אותי י"י אל אמת: אלהינו שבשמים יחיד שמך וקיים במלכותך ימלוך עלינו לעולם ועד: יראו עינינו וישמח לבנו ותגל נפשנו בישועתך באמת באמור לציון מלך אלהיך י"י מלך י"י מלך י"י ימלוך לעולם ועד כי המלכות שלך היא ולעולמי עד תמלוך בכבוד. כי אין לנו מלך אלא אתה ברוך אתה י"י המלך בכבודו תמיד ימלוך עלינו לעולם ועד ועל כל מעשיו: ואו' קדיש עד דאמירן. ועומדין לתפילה י"ח ואו' קדיש כו'. והולך החזן ויושב במקומו ואומרי' כולם: **פיטום** הקטרת כאיזה צד שלש מאות וששים ושמונה מנים היו בה ושלשה שהיה מוסיף עליהן ביום הכיפורים ומחזירן למכתשת ונוטל הימנו מלא חפניו כדי לקיים בו דקה מן הדקה. ואילו הן. צרי צפורן לבונה. חלבנה. משקל שבעים של שבעים מנה. מור וקציעה. שבולת נרד. וכרכום משקל ששה עשר על ששה עשר מנה. הקושט שנים עשר. קלופה שלשה קנמון תשעה. בורית כרשינה תשעה קבין. מלח סדומית רובע הקב. מעלה עשן כל שהו ר' נתן אומ' אף כפת הירדן כל שהו. יין כפריסין סאין תלתא קבין תלתא. אם לא מצא יין כפריסין מביא יין לבן ישן. כרשינה למה היא באה. ששפין בה הצפורן כדי שתהא נאה. יין כפריסין למה היא באה. ששורין בו את הצרי מפני שהיא עזה. והלא מי רגלים יפים לה אלא שאין מכניסין ריח רע לעזרה מפני הכבוד: כשהוא שוחק אומר היטב היטב הדק לפי שהקול יפה לבשמים. פטמה לחצאין כשירה לשליש ולרביע לא שמענו. ר' יהודה אומר אם כמידה כשרה חיסר בה מכל סימן וסימן או שלא נתן לתוכה מעלה עשן או שחיסר אחת מכל סממניה חייב מיתה. א"ר זעירא משום הכנסה יתירה: תני בר קפרא אחת לששים או לשבעים שנה היתה בה חצאין של שירים: תני בר קפרא אילו היה נותן לתוכה כיתות של.... לא היה יכול.... בריחה של קטרת אלא שאמרה תורה כי כל שאור וכל דבש לא תקטירו ממנו אשה לי"י: א"ר אלעזר בן עזריה הרי אני כבן שבעים שנה ולא זכיתי שתאמר יציאת מצרים בלילות עד שדרשה בן זומא. שנאמר למען תזכר את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך. ימי חייך. הימים. כל. הלילות.

וחכמים אומרים ימי חייך. העולם הזה. כל. להביא לימות המשיח: יעמוד הנער ואומר קדיש בלא תתקבל. וקדיש זה אינו אלא לחנך את התינוקות. ואינו בכלל שבע ביום הללתיך: גרסי' בפרק מאימתי. תניא אבא (בעצמו) [בנימין] אומר שנים שנכנסו לבית הכנסת להתפלל וקדם אחד מהן והתפלל ולא המתין לחבירו טורפין לו תפילתו לפניו. שנאמר טורף נפשו וגו' (איוב י"ח:ד'). הא מילת' פרשוה רבנן ואוקמוה בתפילת ערבית. מאי טע' שאם מניחו יחידי ויצא חוששין שמא יבא לידי סכנה. לפיכך צריך להמתין לחבירו עד שסיים תפילתו. אבל בשחרית לא: הכי כתב הגאון ז"ל:

הלכות שבת

סימן קב

קב.

סדר שבתות כך הוא:

תנו רבנן לא יאכל אדם בערבי שבתות ובערבי ימים טובים מתשע שעות ולמעלה כדי שיכנס לשבת כשהוא תאוה. דברי ר' יהודה. ר' יוסי אומר אוכל והולך עד שתחשך. ואפילו ר' יוסי לא קאמר אלא דאתחיל. אבל אתחולי לכתחילה לא. והמדליק נר לשבת צריך לברך. ברוך אתה י"י אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו להדליק נר של שבת. מה טעם דחובה היא דאמר ר' יהודה א' שמואל המדליק נר שבת חובה היא ואסמכוה רבנן אקרא (איוב ה':כ"ד) וידעת כי שלום אהלך הילכך צריך לברך. והיכן ציונו רב אוייא א' מלא תסור (דברים יז) רב נחמן בר יצחק א' (שם לב) שאל אביך ויגדך. ובלילי שבתות מקדימין ומתפללין. שכך אמרו רבותי' שאני אפוקי יומא מעיולי יומא. עיולי יומא כמא דאפשר מקדימין ליה. אפוקי יומא כמא דאפשר מאחרינן ליה. כי היכי דלא ליהוי עלן כמשאוי. וא"ר יוסי יהי חלקי ממכניסי שבת בטבריא וממוצאי שבת בציפורי. וכן המנהג: ומתפללין תפילת המנחה כסדרן בחול. יתגדל. תתקבל. ברכו: בשבתות וימים טובים אין אומרים והוא רחום. ואין אומ' ברוך י"י לעולם אמן ואמן. ואין אומ' יראו עינינו: ושאילו מקמי רב נטרונאי גאון. בלילי שבתות בברכות אחרונות שבק"ש אומרים ברוך י"י לעולם אמן ואמן. כשאר ימות החול. או אומרי' ושמרו: ושדר להו הכי. ברכה זו אינה מדברי חכמים כל עיקר. שהרי ברכה חמישית היא. וכן שנינו בערב מברך שתים לפניה ושתים לאחריה. ותו לא: וכיון דהילכתא כרב דאמ' תפילת ערבית רשות. אתו רבנן בתראי ותקינו בתר שומר עמו ישר' למימר פסוקים דאית בהו שבתות ושמירות. וכיון דאמרינן פסוקים תקינו רבנן בתרייהן ברכה זו בחול. אבל בשבת

דשכיחי מזיקין לא. משום דצריכי למיעל לביתייהו מקמי דליחשך. מפני סכנת שעירים. אי נמי מקמי אעקורי שרגא. ולכך סלקוה והעמידוה אדתנן בערב מברך שתי' לפני' ושתי' לאחרי'. וכן מנהג בישיבה שלנו: ובבית רבינו שבבבל. והכי אמ' מר רב שלום גאון בלילי שבתות וימי' טובים במעריב אומ' שומר עמו ישראל לעד. בישיבה ובבית רבינו אין מנהג כן אלא חותמין במקום ושמור צאתנו. ופרוס עלינו סוכת שלומך. ברוך אתה י"י פורס סוכת שלום עלינו ועל כל עמו ישראל ועל ירושלם:

מצאתי כת' משל לשני בני אדם שהיו לו שני עבדים. האחד משמר עדרו... ויושב לו מנגד. והאחד בנה לו דיר ונעל בפני עדרו כראוי. זה שלא נעל בפניו כראוי בא זאב וטרף בא ארי ודרס. אבל זה שסיכך סוכה על גבי עדרו ובנה דירו ונעל כראוי אינו מתייירא לא מפני הזאב ולא מפני הארי. כך בחול כשהולך אדם במבואות המטונפות או לבית הכסא ומתייירא הוא ממזיקין ומפני שיש להם רשות לילי רביעיות ולילי שבתות להזיק קורא אחר עמו. או נוטל אבוקה בידו שלא יוזק בהם. ולפיכך צריכין להתפלל ושמור צאתינו. שומר עמו ישר'. אבל שבת אעפ"י שיש להם רשות להזיק שמירת שבת משמרתו שבזכות שהן עסוקי' במצוה ומשמרי' את השבת ונזהרין שלא להדליק ולהבעיר ושלא לעשות בה שום מלאכה אינן צריכין לאבוקה ולא לשום שימור שהבטיחם הק' שאין להם לירא מפני שמסככת עליהן מצות שבת ואין ניזוקין כלל. שנאמר ושמרו בני ישראל את השבת וגו'. ברית עולם. ברית כרותה להם שלא יזוקו. אם ישמרוה כראוי. וזו היא אות שבינו וביניכם שאני משמרן. שנ' ושמרו וגו'. וכת' ביני ובין בני ישר' אות היא:

סימן קג

קג.

אתה קדשת. חמדת ימים אותו קראת. שנאמר ויכל אלהים. ומתרגם בירושלמי וחמיד. או משום דאין ויכל אלא לשון חימוד. וכן הוא אומ' נכספה גם כלתה נפשי. ויש אומ' לא נקראת חמדת ימים בשום מקום. אלא מילתא בעלמא קאמרי' שנחמד הוא לישר' מכל הימים. שאותו קריאת קודש. שנאמר ויקדש אותו. והוא זכר למעשה בראשית. שבת הוא זכרון למעשה בראשית. שעשה כל מעשיו בששת ימי החול ונח בשביעי. וקדשו. לכך קידש את יום שביעי לעשותו חמדה לישר' מכל הימי' ועדות זו אנו מעידין עליו בכל שבת ושבת. ולהכי קרי שבת בכולי תנויי שבת בראשית: והרב ר' מאיר שליח ציבור ההגון היה מתקן הדבר כן. ובשביעי רצית בו וקדשת. חמדת ימים אותו קראת זכר למעשה בראשית. לעשותו חמדה וסגולה לימים קדשתו ורצית בו וזכר למעשה בראשית קראתו. שנ' על כן ברך. ונ' ויברך ויקדש. כי בו שבת הרי הוא זכרון שבת בראשית. לכך

או' בכל ברכה וברכה זכר ליציאת מצרים. משל לעבד הנתפס ונידון ביסורין. וא' לו מלך אחד אם אני אוציאך לחירות אתה שומע בקולי ומאזין לי לכל אשר אני מצוך. אמ' לו הן. הוציאו משם. ובכל מקום שהוא מצוה לו דבר היה מזכיר לו טובתו כדי שיעשה חפצו בלבב שלם. כך הק' גאל את ישר' ממצרים. ועל רוב המצות הוא אומ' אני י"י אשר הוצאתי אתכם וגו'. וכן אנו מזכירי' ברוב תפילו' אשר הוציאנו ממצרים לקיים מצותיו. ואם טעה בשבת ופתח באתה חונן גומר אותה ברכה. ואו' של שבת דא' רב נחמן כי הוינן בי רבה בר אבוה איבעיא לן טעה בתפילת חול בשבת (וזהו) [מהו] לגומרה. וא' לן גומר אותה ברכה וחוזר לתפילת שבת. ת'. דבדין הוא דמתפלל י"ח ורבנן הוא דלא אטרחוה מפני כבוד השבת: ת'.

סימן קד

קד.

ואם טעה ולא הזכיר של שבת בערבית מחזירין אותו. ואעפ"י שאמרנו טעה ולא הזכיר של ראש חדש בערבית אין מחזירין אותו דהיינו טע' משום דאין מקדשין את החדש בלילה. ואע"ג דקיימ' לן תפילת ערבית רשות. הני מילי דלא קבעי לצלויי. דלא מטרחינן ליה. אבל טרח וצלי ולא מזכר דשבתא בצלותיה שוייה עליה חובה מדמצלי. ומהדרינן ליה. ועוד דקאמ' זעירי במס' שבת בפ"ק. הני חברין בבלאי למאן דאמ' תפילת ערבית רשות כיון שהתיר חגורו לא מטרחינן ליה. ולמאן דאמ' חובה מטרחי' ליה. והכא נמי כיון דצלי לה לצלותא דערבית שוייה עליה חובה וכי לא אדכר של שבת הילכך מטרחינן ליה והדר מצלי: ולאחר סיום תפילת לחש. החזן פותח ויכולו. אעפ"י שאינו צריך שכבר נפטר בויכולו שא' בלחש אלא מפני יום טוב שחל להיות בשבת שאין אומרי' ויכולו בלחש שהרי אומ' אתה בחרתנו. והוצרך לומ' ויכולו בקול רם. לכך תקנוהו לומ' בכל שבת לאחר תפילת לחש שלא לחלוק בין שבת שחל יום טוב לתוכו ובין שאר שבתות: ואומ' ברכה אחת מעין ז'. והיא מגן אבות בדברו: ת'.

סימן קה

קה.

העתקתי מתשובות רש"י תפילת מגן אבות מפורש בשבת דמשום סכנה תיקנוה דהא ניתנה רשות למזיקי'. כדתניא בערבי פסחים לא יצא אדם יחיד בלילי רביעיות ובלילי שבתות מפני שאגרת (כת) [בת] מחלת יוצאה ושמונה עשר רבוא מלאכי חבלה עמה וכל אחד יש לו רשות לחבל. ואפילו בדרי בתראי דגזר עלה אביי שלא תעבור ביישוב לעולם איכא סכנת נפשות מן המתים שמוצאים מנוחה בו בלילה. ודרכן לבא לבית הכנסת

תוך י"ב חדש. וחשו רבנן שמא בתר דנפקי ציבור' איכא מאן דלא צלי בהדי ציבורא ויתפלל יחידי ויסתכן. עמדו ותקנו לשליח ציבור ברכה אחת מעין ז'. ואי איכא דלא צלי יכוין לבו לכולהו תיבות דמעין ז' ויענה אמן על חתימתו ותעלה לו ברכה זו במקו' הז' ברכו' ויפטר ויוצא מהן ידי חובתו. מגן אבות בדברו. מחייה מתים. האל הקדוש. הרי מגן ומחייה ומשולש. המניח לעמו בשבת קדשו. כי בם רצה. הרי מעין אתה קדשת. ורצה במנוחתינו: לפניו נעבוד. ונודה לשמו. הרי מעין עבודה והודאה. מעין הברכות וההוראות. תוספת היא. כלומר מעין הברכות הללו שציינתי כאן והרבה הודאות נאות וראויות לבעל ההודאות. לאדון השלום. מעין שים שלום. מקדש השבת ומברך שביעי. הרי מעין חתימ' סמוך לחתימ': אלהינו ואלהי אבותי' רצה במנוחתינו. מקדש השבת: ואותו יחיד שלא התפלל יכוין לבו על הכל ויענה אמן בסוף הכל ויחשב כאילו התפלל ויפטר מכל וכל: העתקתי מתשובות רש"י: ת': והכי א' רב משה גאון יחיד שטעה בלילי שבת ולא התפלל אתה קדשת כיון ששמע משליח ציבור מגן אבות שהוא ברכה אחת מעין ז' מתחילה ועד סוף יצא ידי חובתו: והכי נמי א' רב נטרונאי גאון ז"ל ת'. אמ' רבא יום טוב שחל להיות בשבת שליח ציבור היורד לפני התיבה ערבית אין צריך להזכיר של יום טוב דבי תקינו רבנן דתפילת מגן אבות לא תקנו אלא בשבת מפני שבלילי שבתות ניתנה רשות לשידים לשלוט ולהזיק וחשו חכמי' ליחיד הבא מן השדה ולא יתפלל עם הציבור שלא יתפלל יחידי בבית הכנסת ויסתכן. והתקינו שיהא החזן מתפלל תפילת מגן דבין כך ובין כך יתפלל היחיד ולא ישאר יחידי. ובשבת אינו יכול להדליק (נ"ל) [וליטול] אבוקה בידו: וכן בראש חודש שחל להיות בשבת אין מזכיר ביעלה ויבא את יום המנוח הזה. לפי שיעלה ויבא אינו בא אלא מפני ראש חדש בלבד כי תפילת שבת כבר נאמרה בישמח משה: וכן הלכה: ואי קשיא לך הא דר' יהושע בן לוי דאמ' יום הכיפורים שחל להיות בשבת המתפלל תפילת נעילה צריך להזכיר של שבת. יום הוא שנתחייב בארבע תפילות הכא בשבת דין הוא דאין שליח ציבור יורד ערבית. ורבנן הוא דתקון משום סכנה. אבל ביום הכיפורים יום הוא שנתחייב בד' תפילות:

סימן קו

קו.

ומקדשין על היין להוציא אורחים ידי חובתם שאין להם יין. ואוכלין ומבדילין בבתי כנסיו' ובבתי מדרשו'. אעפ"י שאין אורחים אוכלין שם. לא מבעיא הבדלה דודאי מבדילין. וכיון דאבדיל שליחא ציבורא יצאו כל הציבור ידי חובתם. והרוצה להבדיל בביתו הרשות בידו. ואם לא רצה או שאין לו יין יצא בהבדלת שליח ציבור. אלא אפי'

קידושא דהלכות רווחות היא בישר' דאין קידוש אלא במקום סעודה. אעפ"י כן יקדשו על היין בבתי כנסיות ובתי מדרשו'. מפני שהטעמת יין של קידוש של שבת רפואה היא. וזה שטעם נעשה כאילו טעמו כולן. וכיון ששמעו קידוש יצאו ידי חובתם ואין צריכים לטעום: וזה שמקדש ומטעים משום רפואה מקדש ונותן להם כדי ליתן על עיניהם ממנו. כדאמרי' פסיעה גסה נוטלת אחת מחמש מאות ממאור עיניו של אדם. ובמאי מהדרא ליה בקדושא דבי שמשי. הילכך זימנא דאיכא ציבור דלית ליה חמרא ומקדש אריפת'. ותקנו חכמים לקדש על היין בבית הכנסת משום רפואה: ולאחר שמקדשין בבית הכנסת אומ' משנה ב"מ ממסכת שבת כדי להדכיר חיובי הדלקת שבת: ואו' קדיש: ותקנת חכמי' הוא משום סכנה דבי שמשי דשכיחי מזיקין דילמ' איכא דעייל ולא מצלי לאלתר. ועד דמצלי נפקי ציבורא ופייש לחודיה ומסתכן. ותקינו רבנן דמאחרי ציבורא אחר תפיל' כי היכי דגמיר צלותיה ונפיק בהדי ציבורא. ומיבעי לאיניש למיקם בי כנישתא עד דמקדש שליחא דציבורא אכסא דחמרא דקדושא עד דא' מקדש השבת: ואחר כך הולכין לבתיהם לשלום:

סימן קז

קז.

ומקדשין על היין בלילי שבתות. דת"ר זכור את יום השבת לקדשו (שמות יט). זכרהו על היין. אין לי אלא ביום. בלילה מניין. ת"ל את. אין לי אלא שבת. ימי' טובים מניין אלה מועדי י"י מקראי קודש (ויקרא כ"ג:ד'): ת"ר זכור את יום השבת לקדשו. זכרהו על היין. מיכן סמכו חכמים לקידוש מן התורה. אין לי אלא בשבת חג המצות מניין. ת"ל (דברים ט"ז:ג') למען תזכור את יום צאתך וגו': חג שבועות מניין. ת"ל (שם) וזכרת כי עבד היית (בארץ) [ב]מצרים ושמרת ועשית. חג הסוכות מניין. ת"ל (שם טו) וזכרת כי עבד היית [בארץ] (ב)מצרי' ומנא לן דאסוכות קאי מעילויה דקרא. כתיב (שם) העניק תעניק לו וגו'. (שם טז) חג הסוכות תעשה לך שבעת ימים [וגו']: ואע"ג דמדכר בקידושא צריך לאדם לאדכורי בצלותא וברכת המזון. מא טעמ' תרי קראי כתיבי. זכור. וזכרת. ואתו רבנן וילפינהו משבת. מה שבת בתפילה ועל הכוס. אף יום טוב כן: א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן מניין שאין או' שירה אלא על היין שנ' (שופטים יט) ותאמר להם הגפן החדלתי את תירושי המשמח אלהים ואנשים. אם אנשים משמח אלהים במה משמח. מיכן שאין אומ' שירה אלא על היין: וטועם ממנו כדי רביעית ואם לא טעם כדי רביעית לא יצא ידי חובתו דהכי אמרי' המקדש אם טעם מלא לוגמיו יצא ואם לאו לא יצא והיינו רביעית יין:

סימן קח

קח.

ואם אין לו יין יקדש על הפת. ובמקום בורא פרי הגפן יאמר המוציא לחם מן הארץ: ת"ר אין מקדשין אלא על היין ואין מברכין אלא על היין. קס"ד בורא פרי הגפן. אטו אמיא ושיכרא מי לא מברכינן שהכל. א' אביי הכי קאמ' אין אומ' הבא כוס לברך אלא על היין. ולא אמרו אלא דלא קבע אשיכרא אבל אי קבע אשיכרא היינו משתייא: ומאן דקדיש ומקמי דליטעם אישתעי. הדר מברך בורא פרי הגפן וטעים והיכא דיהבינו ליה לברוכי ואשתלי ולא טעים. ושקלוה ליה אחריני ושתיוה מייתו ליה כסא אחרינא ומברך בורא פרי הגפן וטעים. כדאמר מר המקדש אם (טעה) [טעם] מלא לוגמיו יצא ואם לאו לא יצא: והכי אמ' רב עמרם גאון כוס של קדוש כל שלא בירך עליו ברכת המזון חייב לברך עליו ברכה אחת מעין שלש. שהיא על הגפן ועל פרי הגפן. והני מילי היכא דלית ליה כוס של ברכת המזון. אבל אם יש שם כוס של ברכה לא צריך לברוכי אחר כוס של קדוש. ואי קשיא אם כן למה מברך על הכוס של ברכת המזון בורא פרי הגפן. משום דאפסקיה בברכת המזון. והיכא נמי דלא הוה ליה לבד מההוא כוס של קדוש ואקרי ובריך ברכת המזון נפיק בברכת המזון. ולא יכיל לברוכי על הגפן בתר ברכת המזון לא שנא קידוש מקמי פתורא ולא שנא לאחר פתורא כיון ששתה רביעית כבר נתחייב לברכה ראשונה ואחרונה מפני רביעית ששתה. ואם תאמר קידש ולא שתה רביעית. אם כן לא יצא ידי חובתו והילכך טעון לאחריו:

סימן קט

קט.

ואסור לו לאדם לטעום כלום עד שיקדש. ואם שכח וטעם אפילו הכי מקדש. דאמ' רבא הלכתא טעם מקדש [טעם] מבדיל. ואם בא לידי אונס מחמת שינה או מחמת שכרות או מכל דבר אונס ולא קידש בליל שבת מקדש למחר. ואפי' כל היום כולו. דאמרי בני ר' חייא מי שלא קידש בערב שבת מקדש והולך כל היום כולו:

סימן קי

קי.

ומקדש צריך לקדושי במקום סעודה. ויליף טעמי בתלמוד ירושלמי ממקרא מלא. (ישעי' נח) וקראת לשבת עונג לקדוש י"י וגו' במקום עונג שם תהא קריאת היום. מיכן שאין קידוש אלא במקום סעוד'. והיכא דקדיש ליה באושפיזיה. ואיתרמו ליה אינשי בדוכתא אחריני דלא גמורי קידוש. גמיר לקדושי והדר מקדש להו. דא' רב אשי כי הוינו בי רב

פפי הוה מקדש לן. וכי הוה אתי אריסיה מדברא הוה מקדש ליה: דלהוציא אחרים ידי חובתן שפיר דמי: ונשים ועבדים אע"ג דקידוש היום זימנא קביעא ליה וקיימא לן דכל מצות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות. גבי קידוש היום מיהא חייבין דא' ר' אד' בר אהב' נשי' חייבות בקידוש היום דבר תורה. ומפר' רבא טע' דכת' זכור ושמור. כל שישנו בשמירה ישנו בזכירה. ונשים ועבדי' הואיל ואיתנהו בשמירה איתנהו בזכירה: וא' רב זוטרא בר טוביה אין אומר' קידוש היום אלא על היין הראוי לנסך על גבי המזבח. לאפוקי שריחו רע דלאו אורח ארעא. ולאפוקי נמי מגולה דילמא נפיל ביה מידי. ואע"ג דאעבריה במסכנת ולא אשכח ביה מידי. אפי' הכי הקריבהו נא לפחתך קרינא ביה. אבל יין מגיתו שפיר דמי לקדושי עליה. דא' רבה סוחט אדם אשכול של ענבים לתוך הכוס ואומ' עליה קידוש היום: וכן הלכה. ת': ומה שאנו מקדשין שני פעמים אחת ביום ואחת בלילה כנגד זכור ושמור. ומטעם זה אין אנו מקדשין בסעודה שלישית: תם. ת': ולאחר שבירך על הכוס נוטל ידיו ומברך על נטילת ידים. אבל נטל ידו קודם שיקדש לא עשה ולא כלום. דא' רב ברונא אמ' רב הנוטל ידיו לא יקדש. מאי טע' יין אין צריך נטילת ידים ובשלא נגע בשום טינוף ולא נכנס לבית הכסא. ומשום דקאמרי' הנוטל ידיו לפירות הרי זה מגסי הרוח. ופת הוא דטעון נטילת ידי'. וכיון שנטל ידיו עקר דעתו מן היין ושם לבו אל הפת. הילכך לא יקדש:

סימן קיא

קיא.

וחייב לבצוע על שתי ככרות בשבת. שנ' (שמות ט"ז:כ"ב) לקטו לחם משנה. וא' ר' אשי חזינא ליה לרב כהנא דנקיט תרתי ובצע חדא. דנקיט תרתי דכת' לקטו לחם משנה. ובצע חדא. דאי אמרת לבצע תרתי מחזי כרעבתנותא: ושאילו מקמי רב נטרונאי גאון ביום טוב צריכין לבצוע על שתי ככרות או לא. והשיב הכין. הוו יודעין שצריכין אנו לבצוע על שתי ככרות ביום טוב כדרך שצריכין לבצוע עליהם בשבת. מה טעם מפני שבשבת עצמה לא נתחייבו לבצוע על שתי ככרות. אלא משום שלא ירד מן בשבת והוזהרו ישראל ללקוט לחם משנה. ואמר רבא חייב אדם לבצוע על שתי ככרות בשבת. וביום טוב נמי כיון שלא ירד בו מן חייבים אנו לבצוע על שתי ככרות. ומניין שלא ירד מן בימי' טובי' שכן שנו הימים ששת ימים תלקטוהו. ר' יהושע או' למדנו שלא ירד מן בשבת. ביום טוב מניין ת"ל שבת לא יהיה בו: חז"ק ת':

סימן קיב

קיב.

קשר של קיימא כגון רצועות מנעלים. וקשירת אבנט מותר. שכל אילו מתירין תדיר. ואין לאסור אבנט משום מנעל דרבנן דאמרי' בפ' אילו קשרי' דפטור אבל אסור. דהתם טע' דאסור שאעפ"י שאין קושרי' אותו בשביל קשר של קיימא ובדעתם להתירו עוד כשיצטרכו אפי' הכי אסור לפי שפעמים היו מניחים אותו קשור עד זמן מרובה שלא היו חוששים להתיר. ופעמים שלא היו מתירין לעולם. הילכך אסור. אבל אבנט. אע"פ שמניחי' אותו פעמים שבוע או שבועיים אין כאן איסור שאין שום אדם שלא יחליף בגדיו משבת לשבת. ולא דמי למנעל דרבנן אלא למנעל דבני מחוזא שמותר לכתחילה. כדא' התם: ת':

סימן קיג

קיג.

גרסי' בשבת פ' כל כתבי טלית שאחז בה האור מצד אחד נותנים עליה מים מצד אחד. מכאן מוכח ר' שמותר לתת מים מערב שבת בתוך אותם כלי זכוכית שאנו מדליקין בהן שקורי' לנפש. וכי תימ' גרם כיבוי הוא ואסור. בעיניין זה לא אמרנו גרם כיבוי. שמתחילה כשנתן המים בתוך הכלי והשמן למעלה מן המים אין המים מכבין את הנר עד שתכלה השמן. והא לא דמי למתניתין דבירה דא' ולא יתן לתוכו מים מפני שהוא מכבה. דהתם מיד כשנופלין הניצוצות בתוך הכלי מיד המים מכבין. וזהו ודאי גרם כיבוי. אבל הכא ליכא גרם כיבוי. כדפרי'. ודומיא ההיא דטלית שאחז בה האור. דבאותו צד שאחז בה האור אינו נותן המים ואינו גרם כיבוי גמור: מר': ת': טלית שאחז בה האור פושטה ומתכסה בה. ועל ידי הערמ' מותר לכתחילה אעפ"י שמתכוין לכבות. משום הצלה מיקל ר' שמעון שאינו מכבה ממש בידים אלא מחמת שפושטה מכבה האש ממילא. ולא הוי אפי' גרם כיבוי והלכך אם נפלה גחלת על מלבושיו של אדם אפילו אינו עליו עכשיו מותר ליקח אותו וללובשו ואם נופלת הגחלת מעצמה אינו חושש. וכ"ש אם הוא לבוש ונפלה עליו גחלת שיכול להתעטף בטליתו ולהתכסות בו ואינו חושש אם תפול הגחלת ותכבה: ונר' בעיני הכותב כי בפ' כל כתבי איתא בהדיא אמ' רב יהוד' טלית שאחז בה האור פושטה ומתכסה בה ואם כבתה כבתה: וכן ספר תורה שאחז בו האור פושטו וקורא בו ואם כבתה כבתה: וגם קיימא לן כר' שמעון בן ננס דא' פורסין עור של גדי [על גבי] שידה תיבה ומגדל שאחז בהן האור מפני שהוא מחרך כו'. ור' יוסי אוסר. ולית הילכת' כר' יוסי דא' גרם כיבוי אסור: ת': כך פסק רבינו האלפסי:

סימן קיד

קיד.

פ' כל כתבי. נר שעל גבי טבלא מנער את הטבלא והיא נופלת ואם כבתה כבתה ואליבא דר' שמעון היא דא' דבר שאין מתכוין מותר. ודווקא בשכח. אבל במניח נעשה בסיס לדבר האסור. ובדליכא פסיק רישיה: מכאן יש לראות שאם נפלה נר על גב טבלא וצריך לטבלא לאכול עליה או צריך למקומה מותר להגביה הטבלא אע"פ שתפול הנר ושמא תכבה. ובלבד שלא יהא נר של שמן או של חלב מהותך. שכשיגביה הטבלא יהי ודאי שופך לחוץ ממה שבתוך הנר והוי פסיק רישיה דמודי ביה ר' שמעון: מצ'. ת':

סימן קטו

קטו.

מותר לשום אבן או אגוז באנפליות שקורין קלינש ולקשור ברצועה כדי לקובעו באבנט שלא יפלו כעין שקושרין הזוגות באבנט שיהו מתוקנין יפה על שוקו. ואין לחוש בהוצאת אבן שבזוגות. והוא הדין לשאר כליו אם הוא צריך. ואף בשבת מותר לשים האבן ובלבד שלא יעשה קשר קיימא. וכך היא משנה שלימה בפ' במה אשה. פורפרת על האבן ועל האגוז ועל המטבע ובלבד שלא תפרוף לכתחילה. והאמרת רישא פורפרת. א' אביי סיפא אתאן למטבע. כלומר על המטבע הוא שלא תפרוף כבתחילה. אבל על האבן ועל האגוז פורפרת לכתחילה. ת':

סימן קטז

קיו.

אסור לשרטט על הקלף בשום דבר בשבת. כדי לסמן שום דבר. שכן מצינו בקרשי המשכן שרושמין לידע איזהו בן זוגו. ת':

סימן קיז

קיז.

ובשחרית של שבת מסדרין ציבור הפרשה מעניינו של יום שנים מקרא ואחד תרגום. דאמ' ר' הונא בר יהוד' א"ר מנחם א"ר אסי לעולם ישלים [אדם] פרשיותיו עם הציבור שנים מקרא ואחד תרגום. וכל המשלים פרשיות עם הציבור משלימין לו ימיו ושנותיו:

סימן קיח

קיח.

מצאתי בספר יוספון. ת': אז ראה ויספרה הכינה וגם חקרה. (איוב כח) ואחר כת' ויאמר

לאדם. לימדך שאם תהיה (בו) [בן] תורה לא תהא רוחך גסה עליך לומ' דבר לפני הציבור עד שתפשוט אותה בינך ובין עצמך שנים או שלשה פעמים: ומעשה בר' עקיבא שקראו החזן ברבים לקרות בספר תורה ולא רצה לעלות. אמרו לו תלמידיו רבינו לא כך לימדתנו כי הוא חייך ואורך ימיך. ולמה נמנעת מלעלות. א' להם העבודה לא נמנעתי לקרו'. אלא שלא סודרתי הפרשה ביני לבין עצמי שנים או שלשה פעמים. שאין אדם רשאי לומר דבר לפני הציבור עד שיפשוט אותה בינו לבין עצמו שנים או ג' פעמים. שכן מצינו בהק' שהוא נותן מענה לכל ברייא ולשון. והתורה גלוייה לפניו ככתב אחד. וכשבא ליתן אותה לישר' כת' (איוב כח) אז ראה ויספרה הכינה וגם חקרה. ואחר כך ויאמר לאדם. וכן כתב (שמות כ) וידבר אלקים את כל הדברים האלה בינו לבין עצמו. לאמר לישר'. ת': והולכין לבית הכנסת ומסדרין כל הברכות כמנהג דבר יום ביומו: ומוסיף אחר פסוקי צו את בני ישראל. וביום השבת עד ונסכו: ושונין באיזהו מקומן. ודורשי' בר' ישמעאל. ואו' רבון העולמים. עד ברכת השירי וחותמי' במהולל בתשבחות. ופותחים במזמורים כמו שתקנו חכמים סדר כל יום ויום. ומדלגין מזמור לתודה. לפי שאין תודה קריבה בשבת: ומוספין השמים מספרים כבוד אל. לדוד בשנותו. תפילה למשה. הלל הגדול. הודו לי"י בכינור. מזמור שיר ליום השבת: נכון כסאך מאז: ומכאן ואילך מתפללי' תפילת שחרית כהילכתה: נשמת: את זה מצאתי וחברתיו הנה להורות ולהבין:

סימן קיט

קיט.

על קריאת החומשים עוד לבי נוקפי. על מה שאמרו רבותי' וכי הספר תורה שאנו (קורא) [קורין] בו מעובד הוא וכו'. עת לעשות לי"י: אמנם על דבר שלא פסלו חכמים כגון עיבוד וארכו כהיקפו כתיקון סופרים דלא חזינן דהלכה למשה מסיני הוא. ודאי טרחינן למיעבד אי יכלינו. ואי לא אתרמי לו כגון רב הונא דכתב שבעין ספרי ולא אתרמי ליה אלא חדא. ולא חזינן דפסלוהו חכמים אם אינו עשוי כהילכתו. בההוא נימא עת לעשות לי"י כדברי רבותיי. אבל על ספר תורה שאינו תפור בגידין דאשכחן דפסלוהו חכמים כדא' במסכת מכות. ספר תורה שתפרן בפשתן ר' יהודה ור' מאיר חד אמר כשר. וחד אמר פסול. מאן דאמר פסול דכתב למען תהיה תורת י"י בפיך. ואיתקש כל התורה לתפילין. מה תפילין הלכה למשה מסיני לתופרן בגידין. אף כל לתופרן בגידין: ואנו קים לן כמאן דא' פסל. כדאמרי' במגילה א"ר חלבו א' רב חמא בר גוריא א' רב מגילה נקראת ספר ונקראת איגרת. נקראת ספר. שאם הטיל בה שלשה חוטי גידין כשירה. ומדקאמר נקראת ספר שאם תפרה בפשתן פסולה כמו ספר. מכלל דספר תורה שאינו תפור בגידין

פסול. וכל שכן החומשים שאין עשויין כדין ספר תורה כלל ואין בהם שום תפירה דגידין דפסולין לקרות בהן. ועל כל שאר הילכות ספר תורה לא מצינו דקראוהו פסול אם אינו עשוי כתיקנו. חוץ מחסרון יריעה וכיוצא בה. ואפי' ימצאו רבותיי שהעיבוד הלכה למשה מסיני דפסול. ואם כן יתירו לנו אותו ספר תורה שאינו מעובד כהלכה משום עת לעשות לי"י. אם כן בעת שאין מוציאין לולב אתרוג והדס כשירין. למה אין אנו מברכין על היבישים. והקטומין. והנפרצים. ועל האתרוג שעלתה חזזית על רובו. ושניטלה פטמתו. ועל הניקב ועל דניקלף. אף ביום ראשון של סוכות. משום עת לעשות לי"י. וגו'. אלמ' ודאי הואיל ופסלוהו חכמים לברך עליו ביום ראשון המברך עליו אינו מקיים מצוה. דכתב (שמואל א כ"ב:י"ח) הנה שמוע מזבח טוב וגו'. ואף על [לא] תשא עובר המברך. הכי נמי הקורא בספר תורה דפסלוהו חכמים אינו יוצא ידי קריאה. וכיון דאינו יוצא ידי קריאה נמצא דעל הברכה עובר לא תשא למפרע. דאי לא תימא הכי. א"כ למה קראוהו פסול. ומה שינה זה מאתרוג וסוכה וציצית. ועוד כי גידים דבר מצוי. וגם ספר תורה נוח לו לאדם ליכתב כמו חומש. ועל מה שהזכירו רבותינו בגיטין פ' הנזקין אין קורין בחומשים בבית הכנסת מפני כבוד הציבור. דמשמע הא משום לא כבוד ציבור קרינו. כך קיבלתי מרבותיי. דהנהו חומשים כגון אחד מחמשה חומשי תורה או ד' או ה'. עד שיהו ה' שלימין. בהנהו אמרו חכמים דלא קרינו משום כבוד ציבור דאין כבוד דליקרו בחומשי' שאין כולן ה' יחד. ולעולם אותם חומשים עשויין כספר תורה ותפורין בגידין. להכי אמרי' דאי לאו משום כבוד ציבור קרינן. דלא אמרו חכמים פסולי' בחומשין לקרות בהן כמו שאמרו לשאינו תפור בגידין. להכי אמרי' דאי לאו משום כבוד ציבור קרינן. ומנא תימרא דאותם חומשים עשויין כספר תורה. דהא חזינן דכל ספריהן עשויין כספר תורה. דאמרי' על חדא מילתא דמגילה. נקראת ספר ונקראת אגרת. אמר רב יהודה אמר שמואל הקורא במגילה הכתובה בין הכתובים לא יצא. אמר רבא לא אמרו אלא דלא מיחסרא ולא מייתרא. אבל מיחסרא או מייתרא לית לן בה. השתא חזינן דכתובים עשויין כמגילה דאי לא אמרת הכי אלא אמרת דעשויין כספרי' שלנו. היכי אמר רבא דאי מחסרא או מייתרא לית לן בה הא אמרת נקרא איגרת. שאם הטיל בה ג' חוטי גידין כשירה. ונהי דטפי מג' חוטין אינה צריכה הא ג' ודאי צריכה: והעשויין בספרים שלנו אין בהם שום תפירה. ועוד דת"ר הרוצה לדבק תורה נביאים וכתובים מדבק ועושה לו כדי היקף בתחילתו. וכדי היקף בסופו. ועוד מדתניא כל הספרים נגללים מתחילתו. וספר תורה נגלל מאמצעיתו. ועוד דתנן היה קורא בספר על האסקופה ונתגלגל הספר מידו גוללו אצלו. היה עומד על הגג ונתגלל הספר מידו.

עד שלא יגיע לעשרה טפחים גוללו. וכו'. שמעינו מכל הני דכל ספריהם עשוים כספר תורה: מפני אשר שמע מורי רבינו יצחק כי הגאון ר' יצחק בר' מנחם מתיר לקרות בחומשים בבית הכנסת ולברך כמו בספר תורה (הנסתר) [הנתפר] בגידין. צוה לכתוב תשובתו. ולשלחה לפני הגאון להשיב עליה. שאם הרשום בכתב אמת. נמצא המברכים עוברים על לא תשא. לכך צריך להעמיד דבר על בוריו להגיה ליושבי מאפל ולהגיד להם להוליכם דרך סלולה. ויתן מורי פנאי בדבר להוציאו לאור. כי אין נקל להוציא שם שמים לבטלה ולהחזיק כזה ידי האנשים: ואל יאמר הא דאמרינן במגי' שאם תפרה בפשתן פסולה לאו פסולה דווקא קאמר. אלא מאי פסולה דקאמר לכתחילה. דא"כ לימא נקראת ספר שלא יתפרנה בפשתן. דהוה משמע שלא יתפרנה לכתחילה בפשתן אבל דיעבד שפיר דמי. אבל מדקא[מר] שאם תפרה ש"מ דאפילו בדיעבד פסולה. ועוד א"כ פרכת אכל פסולים שבתלמוד דלא דווקא נינהו בין לעינין לולב ואתרוג וכל שאר פסולין והא ודאי לא מצית למימר. וכיון דהא ליתה כהאי נמי ליתה: למ"ה. עוד מצאתי בתשובות הגאונים. האנשים הרגילין לקרות בספר חומש בעשר במקום שאין ספר תורה אין רוח חכמים נוחה בהם. ור' אוסר לעשות כן. שאף בספר תורה גמור שאינו עשוי כתיקון חכמים אסור לקרות כגון שאינו תפור בגידין ושלא יהא בין שיטה לשיטה כמלא שיטה אסרו לקרות כל שכן ספר חומש שאינו מדקדקין בו לעשות אחד מן התיקונים האלה שאסור לקרות בו. והמיקל בזה לא נכון הוא עושה שמוציא ברכה לבטלה. ת': מעשה בספר תורה שלא היה תפור אלא בשלש חוטין של גידין. אחד בראש הדף ואחד בסוף הדף. ואחד באמצע ובא מעשה לפני ר' ואסר לקרות בתוכו. והביא ראייה ממה ששנינו בפ' מגילה נקראת. מגילה נקראת ספר ונקראת איגרת. נקראת ספר. שאם תפרה בחוטי פשתן פסולה. ונקראת איגרת שאם תפרה בשלשה חוטי גידין כשרה. מכלל דספר תורה דלא נקראת איגרת צריך תפירה שלימה מו' גידין. ובג' חוטי גידין לא סגי: בתשובות הגאונים. ת':

סימן קכ

קכ.

וששאלתם אם אסור לנקוד ספר תורה. ספר תורה שניתן למשה בסיני לא שמענו בו ניקוד. ולא ניתן ניקוד בסיני כי החכמים ציינוהו לסימן ואסור לנו להוסיף מדעתינו. פן נעבור בבל תוסיף. לפיכך אין נוקדין ספר תורה. ואע"פ שניתנו פסוקי טעמי' ונגינות הקרייה מסיני במסורת. (נחמיה ה) כדכת' ושום שכל וגו'. על פה נאמרו. ולא בסימני

נקידה בספר: וכן אתה דן למגילת אסתר. שמדמינו לה לדין שירטוט כאמיתה של תורה. במגיל' נקראת. והוא הדין לכל דיני מזוזה. ת'.

סימן קכא

קכא.

[24] **ובמוסף** מוציאין ספר תורה. והכי אמר רב שלום גאון ספר תורה בין כשמוציאין אותו תחילה. בין בשבת בין בחול. בין כשמחזירין אותו למקומו. עומדים לפניו לאלתר ויושבין לאלתר. ואין צריכין לעמוד עד שעונין יהא שמיה רבה מברך. ולא עד שעונין ברכו. ואין מנהג כך. ולא ראינו זו. כי שמא יש מי שנוהג כך. ולומר ממה שכת' בעזרא וכפתחו עמדו כל העם. (נחמיה ח':ה') וזאת לא. דאותה עמידה שתיקה היא. דאמר רב הונא כיון שנפתח ספר תורה אסור לספר אפילו בדבר הלכה. שנ' וכפתחו עמדו כל העם. ואין עמידה אלא שתיקה. שנ' והוחלתי כי לא ידברו כי עמדו לא ענו עוד (איוב ל"ב:ט"ז). אבל לעמד מפני ספר תורה לא כתיבא בתורה. אלא מפני שיבה תקום. ואתאי ספר תורה מקץ דתלמידי חכמים. דקאמרי' בהאשה נקנית. איבעיא להו מהו לעמוד מפני ספר תורה. ר' חלקיה ור' אלעזר ור' סימון אמרו מפני לומדיה עומדין מפניה לא כל שכן וכיון דמק"ו קאתיא משוינן לה כחכם ולא יותר. וקורין בתורה ג' בשיני ובחמישי. ובשבת במנחה. ואמרי' (הכא) [הני] שלשה כנגד מי. אמר רב אסי כנגד כהנים לויים וישר'. ותנ' רב שמואל מבירתא דשיחורי. אין פוחתין מעשרה פסוקים. בבית הכנסת. וידבר עולה מן המניין. ואחרון קורין ארבעה. ואמרי' הני עשרה פסוקים כנגד מי. ר' יהושע בן לוי אומר כנגד עשרה בטלנין שבבית הכנסת. רב אמ' כנגד עשרת הדברות שנאמרו למשה בסיני. ר' יוחנן אמר כנגד עשרה מאמרות שבהן נברא העולם. ואמר רבא ראשון שקרא ארבעה הרי זה משובח. דתנו שלש קופות של שלש סאין שבהן תורמין את הלשכה והיה כת' בהן אל"ף בי"ת גימ"ל. ותניא א"ר יוסי למה כת' בהן א' ב' ג'. לידע איזה מהן נתרמה ראשון. שמצוה בראשון. להקריב מנחת ראשון. ואמצעי שקרא ארבעה משובח. דתניא אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות. מלמד שהיה מסדר פניהם כלפי צד מערבי. א"ר נתן מיכן שאמצעי שקרא ארבעה הרי זה משובח. משום מעלין בקודש ואין מורידין ואע"ג דקת' ר' שימי אחרון קורא ארבעה. כרבא עבדינן: ותו' אמרי' עובדא. דרב פפא איקלע לבי כנישתא דאבי גוור. קם קרא בספרא ראשון ארבעה. ושבחיה אבי גוור לרב פפא. ותקינו רבנן דכולהו דקרו מברכין לפניה ולאחריה. גזירה

[24] גליון כת"י: **בכל** יום שיש בו מוסף גומרי' קדיש קודם שיוציאו ספר תורה מן הארון (ואם) [ויום] שאין בו מוסף אין גומרין.

משום הנכנסין וגזירה משום היוצאין: ותנו נמי בראשי חדשים ובחולו של מועד קורין ארבעה. תענית צינור ותשעה באב קורין שלשה. מדתניא זה הכלל כל שיש בו ביטול מלאכה לעם כגון תענית ציבור ותשעה [באב] קורין שלשה. חנוכה ופורים נמי קורין שלשה. וכן אילו הימים שיני וחמשי ומנחה של שבת. וחנוכה ופורים ותענית קורין שלשה. ואין פוחתין מהן. ואין מוסיפין עליהן: ואין מפטירין בנביא חוץ מתשעה באב דמפטירין באסף אסיפם: בראשי חדשים ובחולו של מועד קורין ארבעה אין פוחתין מהם. (אבל) [ואין] מוסיפין עליהם. ותנן נמי. ביום טוב [חמשה]. ביום הכיפורים [ששה]. בשבת [שבעה]. אין פוחתין מהן אבל מוסיפין עליהן. ומפטירין בנביא. ואין המפטיר עולה מן המניין. חמשה. ששה. שבעה. מאי טע' כדעולא דאמר עולא מפני מה אמרו המפטיר בנביא צריך שיקרא בתורה תחילה מפני כבוד תורה. וכיון דמשום כבוד תורה הוא למניין נמי [לא] סליק: נקוט האי כללא בידך. שמצאתי במקום אחר.

סימן קכב

קכב.

בפ' עומד ויושב. בשבת קורין שבעה. ביום הכיפורים ששה. בפסח ועצרת וראש השנה וסוכות ושמיני עצרת קורין חמשה. ת'. דכל דטפי מילתא מחבריה טפי ליה גברא יתירא. בראשי חדשים ובמועד דאיכא קרבן ומוסף ד'. ביום טוב שאסור בעשיית מלאכה ה'. ביום הכיפורים דענוש כרת ו'. בשבת דאיסור סקילה ז'. ת': (ובטלן) [ובכולן] החזן אומר קדיש עד דאמירן. ואחרי כן קורא המפטיר. בראש חדש ובחול של מועד קורין ארבעה. בתענית ציבור שחרית ובט' באב. בשיני ובחמישי. בחנוכה ופורים קורין ג'. ובכולן החזן אומר קדיש קודם שיכרוך ספר תורה: במנחה של ט' באב ובמנחה של תענית ציבור. ובמנחה של יום הכיפורים בכולו השלישי הוא מפטיר: ובמקום שפוסק בשבת שחרית שם מתחיל במנחה. ובשיני ובחמישי ובשבת הבאה: ומפסיקין לראשי חדשים וחנוכה ופורים. לראשי חדשים. כגון שחלו ראשי חדשים בשיני ובחמישי. דביניהון מפסיקין ולא קרו בעיניינא ארבעה בפרשה דההיא בשבתא. כדעבדינן בשיני דכולא שתא. ולתענית נמי מפסיקין. וליום הכיפורים שחל להיות בין בשיני בין בחמישי בין בשבת מפסיקין ולא קרו בעיניינא דההיא יומא. אבל במנחה ביום טוב שחל להיות בשבת. וכן שיני וחמישי שמראש השנה ועד החג אין קורין אלא בסדר פרשיות. ובמנחה של יום טוב שחל להיות בשבת קורא בוזאת הברכה. וכל השנה כולה קמי פסחא וקמי חגא דשבועיא. וקמי ריש שתא בסדר פרשיות:

סימן קכג
קכג.

וכד קרינן בספרא דאורייתא כהן קרי קמא. ובתריה לוי. והדר ישר'. דתנן אילו דברים אמרו מפני דרכי שלום. כהן קורא ראשון. ואחריו לוי. ואחריו ישראל מפני דרכי שלום. ואמרי' מנא הני מילי. אמ' רב מתנה דאמר קרא (דברים לא) ויכתוב משה את התורה הזאת ויתנה אל הכהנים בני לוי הנשאים את ארון ברית י"י ואל כל זקני ישראל. ברישא כהן והדר לוי והדר ישראל: ר' יצחק נפחא אמר מהכא (שם כא). ויגשו הכהנים בני לוי. וכת' וכל זקני העיר. ר' אסי אמר מהכא. בני עמרם אהרן ומשה ויבדל אהרן להקדישו (בקודש) [קדש] קדשים: ר' חייא אמר מהכא. (ויקרא כא) וקדשתו. לכל דבר שבקדושה. לפתוח ראשון ולברך ראשון. וליטול מנה יפה ראשון: ומקשי ליה אביי. והדר (מתריין) [מתרץ] ליה. ומכל מקום מתוקמא כהן ראשון ואחריו לוי. ושאילו מקמי רב נטרונאי גאון. כהן עם הארץ. וישראל תלמיד חכם. איזהו מהן קודם לקרות תחילה. ושדר הכי, כהן עם הארץ קודם. מפני דרכי שלום. וגרסי' בגמ' אמ' אביי נקטינן אם אין שם כהן נתפרדה החבילה. דלא קרי לוי כלל. ואמר אביי אם אין שם לו' כהן קורא. ומקשי' איני (והא"ד) [והא"ר יוחנן] כהן אחר כהן לא יקרא משום פגמו של ראשון. לוי אחר לוי לא יקרא משום פגם שניהם. ומשני כי קאמרי' באותו כהן שקרא ראשון שיעמוד במקומו ויקרא שינית במקום לוי. ת': הגאון רב שמואל בר דוד הלוי הורה שמותרים לויים לקרות בתורה אפי' שלא במקום כהן בכל עיניינים בין בראשונה בין באחרונה. כמו ישר'. וכן הורה מרינו שיחיה. ת': שלחו ליה בני גלילא לר' חלבו אחריהן מי קורא. לא הוה בידיה. אזל שייליה לר' יצחק נפחא בבי מדרשא. א"ל אחריהן קורין תלמידי חכמים הממונין פרנסי' על הציבור. ואחריהן תלמידי חכמים הראויין למנותן פרנסים על הציבור. ואחריהן בני תלמידי חכמים שאבותיהן פרנסין על הציבור. ואחריהן ראשי כנסיות ושאר כל העם: והכל עולין למניין שבעה. אפילו אשה ואפילו קטן. אבל אמרו חכמים אשה לא תקרא מפני כבוד הציבור:

סימן קכד
קכד.

הכי אמר רב נטרונאי גאון. דוכתא דמצלו בי עשרא ולית בהון שבעה גוברין דידעין למיקרי בספר תורה. קרא גברא תרי זמני. ושפיר דמי. חדא דלא ליבטיל מנהג ישר'. ולא ליבטלן [ברכות] ועוד לאשמועיה להנך דלא גמירי ולית בה משום מוציא שם שמים לבטלה. ת': גרסי' בפק' מאימתי. אמר רב חייא משמיה דעולא מאי דכת' (ישעיהו

א׳:כ״ח) ועוזבי י״י יכלו. זה המניח ספר תורה כשהוא פתוח ויוצא. ר' אבהו נפיק בין גברא לגברא. בעי רב פפא בין פסוקא לפסוקא מאי. תיקו: וגרסי' בפ' ואילו נאמרי'. א"ר תנחום א"ר יהושע בן לוי אין הציבור רשאין לצאת עד שינטל ספר תורה. ושמואל אמר עד שיצא. ולא פליגי. הא דאיכא פתחא אחרינא. הא דליכא פיתחא אחרינא: אמר רבא בר אהינא אסברה לי (דברים י״ג:ה׳) אחרי י״י אלהיכם תלכו: ופירש גאון: וששאלתם הא דא"ר תנחום א"ר יהושע בן לוי כו'. מהו שינטל. ומהו שיצא. דברים הללו שאמר שמואל במקום שאין מניחין ספר תורה בבית הכנסת אלא מצד בית הכנסת. או שיש עמו במבוי בית שבו שומרין ספר תורה. ודר' תנחום א"ר יהושע בן לוי בכל מקום קא'. כששליח ציבור אומר עושה השלום. אחר גמר התפילה. אין הציבור רשאין לצאת עד שינטל ספר תורה להצניע. והוסיף שמואל כי במקום שמוציאין אותו מבית הכנסת להצניע. אין רשאין לצאת עד שיצא וילכו אחריו ויעשו לו הידור. דאמר רבא בר אהינא אסברה לי אחרי י״י אלהיכם תלכו. ואי איכא פתחא אחרינ'. רשאין לצאת באותו פתח. ואמרי' תו התם אמר רבה בר רב הונא כיון שנפתח ספר תורה אסור לספר אפי' בדבר הלכה שנאמר ובפתחו עמדו כל העם וגו'. וקשיא לן ההיא דברכות. רב ששת מהדר אפיה וגריס אמר אינהו בדידהו ואנן בדידן. וכתב בעל הלכות. והני מילי דאיכא עשרא דצייתין לספר תורה. אבל ליכא עשרא דצייתי לא. ורבואתא אחריני פריקו להאי קושייא. וקאמרי דווקא כגון רב ששת דתורתו אומנותו. אבל כולי עלמא לא. ומסתברא כוותייהו. ומסתברא טע' נראה בפ"ק דשבת. ומפסיקין לק"ש ואין מפסיקין לתפילה. א"ר יוחנן לא שנו אלא כגון ר' שמעון בן יוחי וחביריו דתורתן זו היא אומנותן. אבל כגון אנו מפסיקין בין לק"ש בין לתפילה. ת׳: כתב ר"ת בקריאת התורה: נראין הדברים שגופו ועיקרו מפורש במס' גי' פ' הנזקין. דאמר אביי אם אין שם כהן נתפרד החבילה. משמ' החבילה ומסדר משנתינו נתפרדה לגמרי ותו לא אמרינן לוי ואחר כן ישר'. אלא כל הגדול מחבירו קודם. אם לוי גדול מישר' לוי קודם. ואם ישר' גדול קודם ללוי. זהו דינם של לוים ללמד משפטם שאין עליו תשובה. והאומר שדינם לקרוא ראשון במקום שאין כהן אין רוח חכמים נוחה הימנו. וראייה לדבר. מדגרסי' נמי התם. אם אין שם לוי קורא כהן. ואי ס"ד דלוי נמי קרי ראשון במקום שאין שם כהן למה לי' (לוי) למימר נתפרדה החבילה. לימ' נמי אין שם כהן קורא לוי. אלא מדשני תלמוד' לישנ' דכהן מלישנא דלוי. ש"מ דכהן הוא דנתפרדה החבילה שאין לוי קורא לפני ישר' אלא אם כן גדול ממנו. אבל היכי דליכא לוי לא נתפרדה החבילה. אלא כהן קורא במקומו ראשון ואפי' עם הארץ. ומכאן למדנו קושייא לאומרי' שאין הלוים קורין כלל במקום שאין כהן. דאי

איתא דלא קרו כלל למה לי למימר אין שם כהן נתפרד' החבילה. לימ' אין שם כהן אין קורא לוי. אלא מדאסקיה בהאי לישנא ש"מ דהכי קבעי למימר שמאחר שאין שם כהן נתפרד' החבילה. והסדר שתיקנו חכמים מפני דרכי שלום. אלא כל הקודם זכה. כשאר ישראלים שאין להם סדר. והכי עיקר: והמביאים קושיא מההיא דכתובו' דההוא דאתא לקמיה דר' יהושע בן לוי א' מוחזקני בזה שהוא כהן. א"ל ומה ראית. שקרא ראשון בבית הכנסת. בחזקת שהוא כהן. או בחזקת שהוא גדול. שקרא אחריו לוי. והשתי קא דייקי מינה. ש"מ שאין לוי קורא אלא אחר כהן. וכיון דליכא כהן אין ללוי מקום. ואומ' אני דליתה להההיא דוקיא. דההוא גברא. במקום שיש שם כהנים ולוים היה. והיה מכיר את הלוי ולא היה מכיר את הכהן. אלא מתוך שראהו קורא לפני לוי. א' האי ודאי כהן. שאילו גדול היה ובחזקת גדול קרא. לא היה לו לקרות לפני לוי. הואיל והיה שם כהנים אחרים. אלא ודאי מדקרא לפני לוי במקום שיש שם כהנים ש"מ כהן הוא. ובהאי שיטה גרסי' נמי לאידך עובדא דלוי. דההוא גברא נמי במקום שהיה שם כהנים ולוים היה. והיה מכיר את הכהן ולא היה מכיר את הלוי. ומתוך שראהו קורא אחר כהן. והכהן לא בירך שתים א' ודאי לוי הוא. שאילו ישר' גדול היה ובחזקת גדול קרא לא היה לו לקרות אחר כהן במקום שיש שם לויים אחרי' ש"מ לוי היה: ולא תטעה לומר שישר' גדול קורין לפני כהן ולפני לוי. לא ישמע על פיך. כי שנית בההיא משנ' דהוריות (דתקתנ') [דקתני] כהן קודם ללוי. ולוי לישר' וישר' לממזר כו'. וקת' בסיפא אימתי בזמן שכולן שוין וקס"ד דלעיניין ספר תורה קמיירי ולא היא. דהא להחיותו ולהשיב אבידה עסיקי' כדקת' רישא האיש קודם לאשה להחיות ולהשיב אבידה. סיפא דרישא נמי בלהחיות ולהשיב אבירה מיירי: ולא תטעה ברישא דרישא. דקת' כל המקודש מחבירו קודם את חבירו. וקמפר' בג' טע' מאי. משום דכת' וקדשתו. לכל דבר שבקדושה כו'. ההוא ודאי לעיניין ספר תורה נשנית ולעיניין קרבנו' של קדושה. כדמפ' בתוך המשנה. אבל מציעתא ובבא דסיפא לא מיירי אלא להחיותו ולהשיב אביד' כמוכיחין הדברים. בבא מציעת' דקת' להחיותו ולהשיב אביד'. הפסיק העיניין. וכי תעלה על דעתך. שממזר תלמיד חכם קורא לפני כהן עם הארץ. ח"ו לא היה ולא יהיה. והא מעשים בכל יום שכהן עם הארץ קורא לפני לוי תלמיד חכם. והלא במסכת גיטין שנינו אילו דברי' אמרו מפני דרכי שלום. כהן קורא ראשון ואחריו לוי ואחריו ישר' ואילו התם לא קתני אימתי בזמן שכולן שוין. אלמ' אע"פ שכהן עם הארץ קורא לפני לוי וישר' תלמיד חכם. ותו פרכי' להתם. א"ל אביי לרב יוסף מפני דרכי שלום. דאורית' היא. א"ל דאוריתא ומפני דרכי שלום. דכת' (משלי ג׳:י״ז) דרכיה דרכי נועם וגו'. אלא א' אביי (לכדמור) [לכדמר]. דתניא שנים ממתיני' בקערה זה

לזה. וקת' סיפ' ואם בא לחלוק כבוד לרבו או למי שגדול ממנו הרשות בידו. (ואמרת לו) [ואמר מר] עלה. לא שנו אלא בסעודה אבל בבית הכנסת לא. ש"מ אחד כהן ואחד לוי אינו יכולין לחלוק כבוד לא לרבן ולא לגדול מהן. אלמ' אין גדול רשאי לקרות בפני כהן ולפני לוי ואפי' כהן עם הארץ. והכי פרכי' התם והא רב קרי בכהוני. ומשני שאני רב דאפילו [רב] אמי ורב אסי כהני חשיבי דארעא דישר' מיכף כייפי ליה. ש"מ דשאר רבנן ובעלי הוראות לא הוו קרו במקום כהני. וכל שכן לפני כהן: ומההוא עובדא נמי דכתובו' פ"ב דיקינן שאין גדול קרוא לפני לוי מקום שיש שם כהן. מדקא"ל ר' אמי בחזקת שהוא כהן או בחזקת שהוא גדול וקמהדר ליה שקרא אחריו לוי. דהכי משמ' מדקרי אחריו לוי ודאי בחזקת כהן קרא. ואי ס"ד דגדול יכול לקרות לפני לוי מאי קמהדר ליה דילמ' בחזקת גדול קרא. אלא ודאי מדקמהדר ליה הכי ש"מ שאין גדול קורא לפני לוי במקום שיש שם כהן: את זה כתב ר"ת. וזה לשונו על אופנו. ת': עוד זה מצאתי. ת':

סימן קכה

קכה.

איגרת שלום מאתי גרשום בר' יהודה:

ותשובה לשואלי על עסק כהן שנשתמד ועשה תשובה. אם ראוי לישא כפיו. ולקרות בתורה תחילה או לא: כך דעתי נוטה. שאע"פ... כיון שעשה תשובה ראוי לעלות לדוכן ולישא את כפיו. ואע"ג דכת' וקדשתו. לכל דבר שבקדוש'. וזה כיון... חילל קדושתו. כיון שחזר חזרה בו קדושתו. ולא פקעה ליה קדושתיה. שנ' (מלכים ב כ"ג:ט') אך לא יעלו כהני הבמות אל מזבח י"י בירושלם. ואו' כי [אם] אכלו מצות בתוך אחיהם. ותנן התם. הרי הן כבעלי מומין. חולקין. ואוכלין. ובעלי מומין קרושה יש בהן. שאילמלא אין בהם קדושה ומחוללים הם. היאך אוכלי' וחולקי' בתרומה ובקדשי קדשי'. אלא פשיט' קדושה יש בהן והרי הן ככהנים בעלי מומין. ואסורי' בזונה ובחללה. ואסור ליטמא למתים. שבעלי מומין אסורי' כמו כן. וראוי לישא כפיו כמו בעלי מומין שאע"פ שיש בהם מומין נושאין את כפיהם והוא כיוצא בו נושא את כפיו וקורא ראשון בתורה. שאם אי אתה אומר כך אמאי תנא הרי הם כבעלי מומין ניתני ניפסלין מן הכהונה. אלא ש"מ דתנן תנן. דלא תנן לא תנן. וכי תימא האי דקתני הרי הן כבעלי מומין משום דכהנים ששימשו בבית חוניו דלאו לע"ז אבל לע"ז ניפסלו מן הכהונה. הא איפליגו רבנן במשתחוה לע"ז. ומודה לע"ז. דאתמר המשתחוה לע"ז. רב נחמן א' (קרבן) [קרבנו] ריח ניחח ולעניין עבודת מקדש איפליגו. הא לכל מילי כהונה לא איפליגי. לעלות לדוכן. ולקרות בתורה תחילה. וא"ת והרי כת' (נשא ו) ושמו את שמי על בני ישראל

ואני אברכם. הרי כהנים מברכים לישראל והק' מסכים על ידיהם. וזה שעזבו הק'. הק' עזב אותם. שנאמר (דברים ל"א:ט"ז) ועזבני והפר את בריתי. וחרה אפי ועזבתים. כבר כת' על ידי נביאיו. שובו אלי ואשובה אליכם. וכיון ששב קבלו המקום ומסכים על ידו בברכתו. הילכך אין לנו ראייה לא מן המקרא ולא מן המשנה לפוסלו. אלא יש לסייע מן המקרא וממשנ' שלא לפוסלו. דכת' (ויקרא כ"ה:י"ז) לא תונו איש את עמיתו באונאת דברים הבת' מדבר. כיצד אם היה בעל תשובה לא יאמר לו זכור מעשיך הראשונים. ואם תאמר לא יעלה לדוכן ולא יקרא בתורה תחילה. אין לך אונאה גדולה מזו. ועוד נמצאת אתה מרפה ידיהם של בעלי תשובה. ולא נכון לעשות כן. דא"ר יוחנן כל האומר מנשה (חטא) אין לו חלק לעולם הבא. (לפיש) מרפה ידיהם של בעלי תשובה. ואם תאמר לא יעלה לדוכן ולא יקרא בתורה תחילה מהרהר בלבו לשמרו. ואו' אוי לה לאותה בושה אוי לה לאותה כלימה. וימנע מעשות תשובה. ומצינו שהכת' עשה תקנה שלא יטמא ישר' בין הגרים. שנאמר (ויקרא כ"ה:מ"ז) ונמכר לגר תושב או לעקר משפחת גרי ואמרו חכמים לעקר משפחת גר. זה הנמכר לע"ז עצמה. וכת' (שם) אחרי נמכר גאולה תהיה לו. ותנא דבי ר' ישמעאל הואיל והלך זה ונעשה.... ידחה אבן אחר (הטפל) [הנופל]. ת"ל גאולה תהיה לו. הילכך מכל טעמים אילו אע"פ... כיון שעשה תשובה הרי הוא כשאר אחיו הכהנים ועולה לדוכן וקורא ראשון בתורה: גרשום בר' יהודה זצ"ל. ת': ת':

סימן קכו

קכו.

ובכל ברכה וברכה צריך לענות אמן. דאמן קיומא דשבועתא היא. כמא דאתמר ואמרה האשה אמן אמן: וגדול העונה אמן מן המברך. דזה קיום הברכה. ועוד שומע הברכה בעונה. וכי עני אמן הרי שהוא גדול. ועוד שם בי"ה ושם ביו"ד עולין לסכום אמן. צא וחשוב יהוה אדני בחשבון אמן. ת': מאן דעני אמן לא יגביה קולו יותר ממאן דבריך. דאמר רב חנן בר אבא מניין לעונה אמן שלא יגביה קולו יותר מן המברך. שנאמר גדלו לי"י אתי ונרוממה שמו יחדיו: ועומד המפטיר וקורא ג' פסוקים בפרשה ומברך לפניה כחוק הקוראים: ושבעה דשבתא כנגד שבעה רואי פני המלך. ובחול שלשה (כהנים) [כנגד] כהנים לוים וישר'. ובמגילה פ' עומד ויושב יהיב טע': ואינו מברך המפטיר עד שיגלל ספר תורה. דגרסינן (בפ"ק) [בפ"ז] דסוטה. א"ר תנחום א"ר יהושע בן לוי המפטיר אינו מפטיר עד שיגלל ספר תורה: והאידנא נהוג עלמא מכי התחיל לגללו. דלאו דווקא שיגלל קאמר. אלא מכי התחיל כמאן דגליל דמי. ובפרק עומד ויושב. איבעיא להו [מפטיר] מהו שיעלה רב הונא ור' ירמיה בר אבא. חד אמר עולה וחד אמר אינו עולה.

והילכת' עולה. דקאמרי' פ' בני העיר ראש חדש אדר שחל להיות באתה תצוה. קרו שיתא מן ואתה תצוה עד ועשית כיור נחשת. וחד חוזר וקורא מכי תשא עד ועשית כיור נחשת. וקיימא לן כוותיה: אלמא מפטיר עולה למנין ז'. וכן הלכה:

סימן קכז

קכז.

ותניא המפטיר לא יפחות מעשרים ואחד פסוקי'. כנגד שבעה שקראו בתורה. ואי סליק עיניינא בבציר מעשרים ואחד כגון עולותיכם ספו על זבחיכם (ירמיהו ז':כ"א) לא בעינן עשרים ואחד אלא אפילו לא קרא אלא עשרה פסוקי' שפיר דמי. דתניא ר' חלפתא בן שאול או' לא שנו אלא במקום שאין תורגמן אבל במקום שיש תורגמן פוסק. וא' רב נחמן בר אבא זימנין סגיאין הוה קאימנא קמיה דרב נחמן וכי הוה קרינן עשרה פסוקים במקום שיש תורגמן. א' לן אסיקן. ת': הפטרה לשון פיטור. שבה פוטרין הציבור את עצמם וגומרין ידי חובתם מלקרות. וכן הנפטר מחבירו פוטר עצמו ממנו והולך לו. ת': ובתורה אחד קורא ואחד מתרגם. והקורא בתורה לא יסייע לתורגמן שלא יאמרו תרגום כת' בתורה. ועוד כיון שבירך אסור להפסיק אפילו בדברי' אחרים ואפי' בתרגו'. מפני שהוא דרך חול עד שהותם. אבל חזן מותר לסייע את המתורגמן ואת הקורא בין בקול גדול בין בקול נמוך ואין בכך כלום. ואין מתרגם. מפני שהוא מקרא את אחרים. וכל המקרא אחרים אין עולה מן המניין לומ' ששניהן מתרגמין הן. (ואם) [ואין] שנים מתרגמי' אין בכך כלום. ואי משום דשמעי גברי ונשי לא ליפרוש להון. ויוצאין ידי חובתם בלא פירוש אע"ג דלא ידעי מאי אמרי. וכן אמ' רב נטרונאי גאון אילו (שהן) [שאין] מתרגמין. ואומרי' אנו אין צריכין לתרגם תרגום דרבנן בלא פירוש ואין יוצאין ידי חובתן] דלשון תרגום דרבנן על קראי אסמכוה רבנן למימר ליה דא' רב אידי בר אבין א' רב חננאל א' רב מאי דכת' (נחמי' ח) ויקראו בספר תורת אלהים מפורש ושום שכל ויבינו במקרא. ויקראו בספר. זה מקרא. מפורש. זה תרגום ושום שכל. אילו הפסוקי'. וכיון דכן הוא לא איפשר. דלא מתרגמין. כהדין תרגום דרבנן. ודקדקו חכמי' בתרגום: דא"ר ר' שמעון בן פזי אין המתרגם רשאי להגביה קולו יותר מן הקורא. מאי טע' דכת' משה ידבר והאלהי' יעננו בקול. שאין ת"ל בקול. מה ת"ל בקול. בקולו [של משה], ואין הקורא רשאי להגביה קולו יותר מן המתרגם ואם אין מתרגם יכול להגביה קולו. ימעט הקורא את קולו ויקרא: ואין המתרגם רשאי לקרות המתרגום עד שיכלה הפסוק מפי הקורא. דא"ר זירא א' רב חסדא אין הקורא רשאי לתרגם עד שיכלה פסוק מפי הקורא. ואין הקורא רשאי להתחיל עד שיכלה תרגום מפי התורגמן. וכן במשנה שנינו קטן קורא בתורה ומתרגם. הילכך אם

תאיבים הן לתרגם ילמדו ויתרגמו. והן יוצאין ידי חובתם. ואם יש מקום שרוצים לפרש להם יעמד אחר. חוץ ממתרגם ויפרש להם כרצונם: והקורא בתורה לא יפחות משלשה פסוקים כנגד תורה נביאים וכתובים. ולא יקרא לתורגמן יותר מפסוק אחד. ובנביא ג' פסוקי'. ואם היו שלשתן שלש פרשיות קורין אחד אחד. שנ' (ישעיהו נ"ב:ג'-ד') כי כה אמר י"י (צבאות) חנם נמכרתם ולא בכסף תגאלו. (שם) כי כה אמר י"י [אלהים] מצרים ירד עמי בראשונה לגור שם ואשור באפס (אשקן) [עשקו]. ועתה מה לי פה נאם י"י כי לוקח עמי חנם מושליו יהיללו נאם י"י ותמיד כל היום שמי מנואץ: והיינו טע' דאמרי' בכולי תלמוד' מדלגין בנביא ואין מדלגין בתור'. לפי ששנינו במגילה. הקורא בתורה לא יקרא לתורגמן יותר מפסוק אחד. ובנביא שלשה. ואם היה הקורא מהפך ומדלג בעיניין אחר. מתוך שאינו קורא אלא לתרגמו אין פנאי לשום אדם בו להבין ולהרגיש באותו עיניין אחר לתרגם בו. אבל בנביא אעפ"י שאינו באותו עיניין אחר שמפטיר מדלג. מתוך שהוא קורא שלשה בבת אחת. פנאי יש לזה המתרגם להבין וליתן לב לאותו עיניין. בכדי שיפסוק ויסיים זה תרגם של אותו פסוק שבידו בעוד שיקרא לו הלה ג' פסוקים יכול להתבונן:

סימן קכח

קכח.

לאחר שסיים המפטיר את ברכותיו יאמר השליח ציבור בקול נעים ובכיוון הלב. יקום פורקן. בלשון תפילה בארמית. ואע"ג דאמרי' כל השואל צרכיו אל ישאל בלשון ארמית שאין מלאכי השרת נזקקין לו שאין מכירין בלשון ארמית. הא פרכי' מינה ביציאות שבת לר' יוסי דכי אזיל לשיולי בפתיחא זימנין א"ל רחמנא לידכרך לשלם. (ומשמנינן) [ומשנינן] שאני חולה דשכינה עמו. אלמי דכי הוינן קמי הק' לא צריכינן למלאכי השרת לעיולי צלותא. והכא נמי בי עשרה (קיימא) [קדמה] שכינה ואתיא. בפ' מאימתי. ולהכי יכילינו למימר בלשון ארמית כל מה דצריכין למיבעי. ומטעם זה נתקן מחי ומסי וכמה פיוטים בתרגום וכן בקדיש. וזולתי טעם זה יש טעם ברור בדבר למה נתקן קדיש בארמית. כאשר פירש רבינו עזריאל מפני שיש בו גילוי הקץ. ת': ורב שלום ריש מתיבת' דמתא מחסיא שדר הכי: לומר בתפילה של שחרית של שבתות וימים טובים וביום הכיפורים פעמים באהבה שמע אומרים כו'. אין מנהג בישיבה ובבבל כולה. אלא בתפילת מוסף בלבד. וביום הכפורים אף בנעילה. מבני שכשנגזרה גזירה על שונאיהם של ישר' שלא לקרות ק"ש כל עיקר היה אומ' אותה שליח ציבור בהבלעה בעמידה בכל תפילת שחרית בין בחול בין בשבת. כיון שבטלה והיו פורסין את שמע כתיקנה.

ומתפללין. ביקשו לסלקה כל עיקר שהרי חזרה ק"ש למקומה. אלא אמרו חכמים שבאותו הדור נקבע אותה במוסף שאין בה ק"ש. ולמה קבעוה במוסף כדי שיתפרסם הנס לדורות לפיכך במוספים הוא שאומרים פעמים. אבל בתפילת השחר אין אומרי' שהרי קראו ק"ש כתיקנה:

סימן קכט

קכט.

תכנת שבת. לכך מיוסד באלפא ביתא. זו תשר"ק. לפי שהיא נשמעת על הגאולה. והגאולה בזכות שבת. כמא דאתמר לסריסי' אשר ישמרו שבתותי (ישעיהו נ"ו:ו'-ז'). וכת' והביאותי' אל הר קדשי (שם). וכת' בשובה ונחת תווּשעון (שם ל). וכיצד נשמעת על הגאולה. תשר"ק (שם ז) ביום ההוא ישרק י"י. צפע"ס. (יואל ד':י"ח) יטפו הרים עסיס. נמל"ך. והיה י"י למלך (זכריה י"ד:ט'). יטח"ז. יטו שכם אחד לעובדו. ויחזוהו ויאמרו הנה אלהינו זה. והד"ג ב"א יביאו הלוייתן ויכרו עליו חבירים:

סימן קל

קל.

ואחרי מודים. כהנים נושאים כפיהם. ובמועדים. ובחולו של מועד. ובראשי חדשי' בשחרית ובמוסף. ובחול בשחרית. ובמנחה של תענית. מפני שמתפללין אותה סמוך לשקיעת החמה. וכשם שיש נשיאות כפים בניעלה של יום הכיפורים כך יש נשיאות כפים במנחה של תענית ציבור. אבל במנחה של יום הכיפורים אין בה נשיאות כפים. מפני שאין מתפללין אות' סמוך לשקיעת החמה אלא קודם לשקיעה החמה ולפי שבשאר ימים וכן במנחת יום הכיפורים אין בה משום נשיאות כפים. דגזרי' מנחת יום הכיפורים אעפ"י שאין בה שכרות משום שאר מנחות שיש בהן שכרות. אבל בנעילה שאינה אלא פעם אחת בשנה לא ליגזור אותה מפני שאר מנחות. לפי שאין מתפללין אותה בעת תפילת המנחה קודם לשקיעת החמה. אלא סמוך לשקיעת החמה: וקים לן דהלכה כר' יוסי דא' נעילה יש בה נשיאו' כפים מנחה אין בה נשיאות כפים: ומנחה של תענית ציבור הואיל ומתפללין אותה סמוך לשקיעת החמה כתפי' נעילה מדמינן ליה. דלית בה שיכרות ויש בה נשיאות כפים. הכי נמי מנחת תענית ציבור דלית בה שיכרות יש בה נשיאות כפים כמו בתפילת נעילה: וכי האי שושילתא שפירת שפירתא נהגי ועבדינן:

כהנים נושאי' כפיהם בשחרית ובמוסף ובמנחה של תענית ציבור חוץ ממנחה של יום הכיפורים שתחת מנחה נושאים כפיהם בנעילה: וכהן שיש בידו מומין לא ישא כפיו.

בפניו ידו ורגליו לא ישא כפיו. זבלגן. אם דש בעירו מותר. ושכור לא ישא כפיו. א"ר אלעזר כל כהן שהרג את הנפש לא ישא כפיו. שנ' (ישעיהו א':ט"ו) ידיכם דמים מלאו. ושנו רבותי' אין כהנים רשאין לעלות בסנדליהם לדוכן וזו היא אחת מתשע תקנות שתיקן רבן יוחנן בן זכאי: אמ' אביי נקיטינן לשנים קורא כהנים. לאחד אין קורא כהנים. שנ' אמור להם. לשנים ולא לאחד: וכן הילכתא. ת': והחזן קורא כהנים ולא שליח ציבור. שלא להפסיק בתפילתו. דבכולהו הילכתא או' שליח ציבור. ולשם או' חזן. וזהו שמש הכנסת. וכן דרך התלמוד לקרות המתפלל לפני התיבה שליח ציבור. ושמש הכנסת. חזן: מפי רבינו יעקב מרמרו: א"ר יהושע בן לוי מניין שהקב' מתאוה לברכת כהנים. שנאמר (במדבר יב) ושמו את שמי על בני ישר' ואני אברכם: וא"ר יהושע בן לוי כל כהן שמברך מתברך. שנ' (בראשית י"ב:ב'-ג') ואברכה מברכיך: וא"ר יהושע בן לוי כל כהן שאינו עולה לדוכן עובר בשלשה עשה. כה תברכו. אמור להם. ושמו את שמי: וא"ר יהושע בן לוי כל כהן שלא נטל את ידיו לא ישא כפיו. שנ' (תהילים קל"ד:ב') שאו ידכם קדש וברכו: וחייבים כהני' לעלות לדוכן כשהשליח ציבור מתחיל ברצה. מאי מברך. א"ר זירא א' רב חסדא ברוך אתה י"י אלהינו מלך העולם אשר (קב"ו) [קדשנו] בקדושתו של אהרן [וצונו] לברך [את] עמו ישראל באהבה: וכשהוא עוקר את רגליו ומחזיר פניו כנגד לב הציבור לברך אותם. מה הוא אומ' יהי' רצון מלפניך י"י אלהינו ואלהי אבותי' שתהא הברכה הזאת שצויתה לברך עמך ישר' באהבה כפרה וסליחה ולא יהא בה מכשול ועון מעתה ועד עולם. ת': א' רב הונא מי שרואה הכהנים נושאי' את כפיהם שחרית צריך לברך בברכה ראשונה. ברכו י"י מלאכיו. שנייה ברכו י"י כל צבאיו. שלישית ברכו י"י כל מעשיו: במוסף בברכה ראשונה או' שיר המעלות הנה ברכו את י"י. שנייה. שאו ידכם קדש וברכו את י"י. שלישית. יברכך י"י מציון וגו': ואם היו ד' תפילו' חוזר תליתאי בקדמיתא ורביעתא בתנייתא. הכי הוא באילו נאמרין. בסוט': (ובמוספי דשבת) [במנחתא דתעניתא] מה הוא או' א' רב אסי בר יעקב אם עונינו ענו בנו י"י עשה למען שמך. ת': וכשהוא מתחיל לברך את הציבור כורעים הציבור על ברכיהם ומבליעין מקראות הללו בקולו: כשהוא או' יברכך. הם אומרי' יברכך י"י מציון עושה שמים וארץ: י"י. י"י אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ: וישמרך. שמרינו (י"י) [אל] כי חסיתי בך: והם עונין אמן: יאר. אלהים יחננו ויברכנו יאר פניו אתנו סלה: י"י: י"י י"י אל רחום וחנון ארך אפים ורב חסד ואמת: פניו. פנה אלי וחנני כי יחיד ועני אני: אליך. אליך נשאתי את עיני היושבי בשמים: ויחנך. הנה כעיני עבדים אל יד אדוניהם וכעיני שפחה אל יד גבירתה כן עינינו אל י"י אלהינו עד שיחננו. אמן: ישא. ישא ברכה מאת

י"י וצדקה מאלהי ישעו: י"י. י"י חנינו לך קוינו היה זרועם לבקרים אף ישועתינו בעת צרה: פניו. י"י אל תסתר פניך ממני כי עני ואביון אני: אליך. אליך י"י נפשי אשא: וישם. שם אצמיח קין לדוד ערכתי נר למשיחי: לך. לך י"י הגדולה והגבור' והתפארת והנצח וההוד: שלום. שלום שלום לרחוק ולקרוב אמ' י"י ורפאתיו: אמן:

וכד מהדר אפיה מציבורא מאי א'. אדבריה רב חסדא לרבנא (וא') [עוקבא ודרש] רבונו של עולם עשינו מה שגזרת עלינו עשה מה שהבטחתנו. (דברים כ"ו:ט"ו) השקיפה ממעון קדשך מן השמים וברך את עמך ישראל ואת האדמה אשר נתת לנו כאשר נשבעת לאבותינו ארץ זבת חלב ודבש: ואחר כך מתחיל שליח ציבור ואומ' שים שלום: א' רב חסדא אין הכהנים רשאין לכוף (כשרי) [קישרי] אצבעותיהם עד שיחזרו פניהם מן הציבור וא' רב חסדא אין שליח ציבור רשאי לקרות עד שיכלה אמן מפי הציבור. ואין הכהנים רשאין להתחיל בברכה עד שיכלה דיבור מפי הקורא: ואין הציבור רשאין לענות אמן עד שתכלה ברכה מפי כהנים: ואין הכהנים רשאין לחזור פניהם מן הציבור ער שיתחיל שליח ציבור בשים שלום: וא"ר זירא א' רב חסדא אין הכהנים רשאין לעקור רגליהן ער שיגמור שליח ציבור ברכת שים שלום: ואין הכהנים רשאין לישא את כפיהם אלא כנגד כתפיהם. ובעמידה ובלשון הקדש: ומאן דחזי חילמא ולא ידע מאי הוה. ניקו קמי כהני כד נשאי כפייהו. ויאמר הכי. רבון העולמים אני שלך וחלומותיי שלך. חלום חלמתי. ואיני יודע מה הוא. בין שחלמתי לעצמי בין שחלמתי (לי) [על] אחרים אם טובים הם חזקם ואמצם כחלומותיו של יוסף. ואם צריכין רפואה רפאים כמי מרה על ידי משה וכמי יריחו על ידי אלישע וכמרים מצרעתה וכנעמן מצרעתו וכחזקיהו מחליו: וכשם שהפכת קללת בלעם בן בעור מרעה לטובה כן תהפוך כל חלומותי לטובה ותרציני: ומכוין דעתיה בהדי כהנא כי חיכי דענו ציבורא אמן: ואי לא לימא הכי (אדיר) אדיר במרום שוכן בגבורה אתה שלום ושמך שלום. יהי רצון שתשים עלינו שלום לטובה: עד כאן יסוד העמרמי. ת':

ובהלכות גדולות הסדר כך: דכול עלמא מיהת שיכור אסור בנשיאות כפים. מנא הני מילי א"ר שמעון בן פזי א"ר יהושע בן לוי משום בר קפרא למה נסמכה פרשת כהן לפרשת נזיר לומר לך מה נזיר אסור ביין אף כהן מברך אסור ביין. ושיעור דשיכור כמה הוי רביעית חי בבת אחת. אבל מפסיק ביה או שנתן לתוכו מים כל שהו לא הוי שיכור. והני מילי רביעית דהא ביעתא ופלגא. אבל טפי מרביעית אעפ"י שהפסיק בה ונתן לתוכו מים אסור. כהן ששתה יין ועלה לדוכן ונשא ידיו פסל עבודתו. כהן שיש בידו מומין לא ישא את כפיו. תנא בפניו ידיו ורגליו. א"ר יהושע בן לוי בהקניות לא

ישא את כפיו. א"ר יוסי חיפני ובישני לא ישא כפיו. תניא נמי הכי אין מורידין לפני התיבה לא אנשי חיפה ולא אנשי בית שאן ולא אנשי טבעניו מפני שקורין לאלפין עייניו ולעייניו אלפין. א' רב הונא זבלגן לא ישא את כפיו. והא ההוא דהוה (בשיבטיה) [בשיבבותיה] דרב הונא והוה קא פריס ידיה. ההוא דש בעירו הוה. תניא נמי הכי זבלגן לא ישא כפיו ואם היה דש בעירו מותר: והא ההוא דהוה בשיבבותיה דר' יוחנן וקא פריס ידיה. ההוא דש בעירו הוה. תניא נמי הכי סומא באחת מעיניו לא ישא את כפיו. ואם היה דש בעירו מותר. ר' יהודה או' אף מי שהיו ידיו צבועות סטים או קוצה לא ישא את כפיו מפני שהעם מסתכלין בו. תנא אם רוב אנשי העיר מלאכתן בכך מותר. מניין לכהן שעולה לדוכן שלא יאמר הואיל וניתנה לי רשות לברך את ישר' אוסיף ברכה אחת משלי כגון י"י אלהי אבותיכם יוסף עליכם ככם וגו'. תיל לא תוסיפו על הדבר. וגו'. והא הכא כיון דבריך ליה עבר (על) [ליה] זימניה וקת' דעבר. הכי במאי עסיקינן בשלא סיים. והתניא סיים. שסיים ברכה אחת. והתניא שסיים כל ברכותיו. שאני הכי כיון דאילו מתרמי ליה ציבורא אחריני הוה מברך כוליה יומא זימניה הוא. מהכא גמרי דכהן פריס ידיה [כמה זימני] בכמה (דוכתתא) [דוכתא] ושפיר דמי: עד כאן ה"ג. מיכאן ואילך פרש"י בסוטה: א' אביי נקיטינן לשנים קורא כהנים בשיש שם שני כהנים לברך. שליח ציבור כשגומר ברכת הודאה קורא אותן כהנים והן הופכין פניהם לצד התיבה להתפלל. הא דאמרי' יהי רצון מלפניך שתהא ברכה זו כו'. לאחד אינו קורא. שנ' אמור להם. לשנים. וכן הלכה: מהכא נפקא לן ששליח ציבור קורא אותו ומזהירן לכך: א"ר יהושע בן לוי מניין לברכת כהנים שהק' מתאוה לה שנ' ושמו את שמי תלה הכתו' הדבר בהק' להיות ברכה שימת שמו של עמו. ולא עשאה צורך ישר' אלא צורך מקום: א"ר יהושע בן לוי כל כהן המברך מתברך שנ' ואברכה מברכיך. ואילו ואני אברכם אישר' קאי. כר' עקיבא דא' באילו טריפות. למדנו ברכה לישר' מפני כהנים. מפי הגבורה לא למדנו. כשהוא או' ואני אברכם. הוי כהנים מברכין לישר' והק' מסכים על ידם. א"ר יהושע בן לוי [כל כהן] שאינו עולה בעבודה שוב אינו עולה. קודם שיסיים שליח ציבור רצה צריך להעלות על הדוכן. שנ' (ויקרא ט':כ"ב) וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם וירד מעשות החטאת. אלמ' בעוד העבודה בידו בירך. ואחר כך וירד מעשות. מה להלן בעבודה אף כאן בעבודה. איני והא' ר' אמי ור' אסי סלקי. ר' אמי ור' אסי מיעקר הוו עקרי ממקומן בעבודה אבל רחוק היה מקומם מן הדוכן ולא מטו עד דגמרא ברכת עבודה. וכדתנא ר' אושעיא לא שנו אלא שלא עקר רגליו. אבל עקר רגליו עולה. ותנן נמי בברכות ואם הבטחתו כו'. רישא הכי אית'. העובר לפני התיבה לא יענה אמן אחר

הכהנים מפני הטירוף. ואם אין שם כהן אלא הוא לא ישא את כפיו שלא תטרף דעתו בשובו לתפילתו ולא ידע להתחיל מיד לשים שלום. ואם הבטחתו שהוא מלומד בדבר ולא תטרף דעתו ונושא את כפיו וחוזר לתפילתו רשאי לישא את כפיו: והוא לא עלה בעבודה אלא דעקר פורתא. וש"מ סגי בהכי שעוקר מעט רגליו לילך לצד הדוכן בעבודה. א"ר אדא א"ר שמלאי בית הכנסת שכולה כהנים כולן עולין לדוכן. למי מברכין לאחיהן שבשדות. איני והתני אבא בריה דרב (נמימן) [מנימין] בר חייא העם שאחורי הכהנים אינן בכלל ברכה. לא קשיא. הא דאניסי. שבשדות אניסן במלאכתן ואיני יכולין לבא. הא דלא אניסי. העומדים בבית הכנסת אחורי הכהנים לא אניסי. ואין הברכה חשובה עליהן לעקור ולבא לפני הכהנים להיות מתברכין פנים כנגד פנים כרת. הילכך אינן בכלל ברכה. כדאמרן לעיל כה תברכו. פנים כנגד פנים: והתני ר' שימי מבירתא דשיחור בית הכנסת שכולה נהנים מקצתן עולין ומקצתן עונין אמן. הא דלא אשתייר ביה עשרה לא חשיבי לברכה לחודייהו. הילכך כולן עולין ומברכין לאחיהם שבשדות: גופא. תני אבא בריה דר' מנימין בר חייא העם שאחורי כהנים אינן בכלל ברכה פשיט' אריכי (אריכי) באפא גוצי לא מפסקי בין כהנים לננסין מהיות בכלל ברכה. דא"כ אין לדבר סוף. תיבה נמי לא מפסקא. מחיצה מאי. ת"ש דא"ר יהושע בן לוי אפי' מחיצה של ברזל אינה מפסקת בין ישר' לאביהם שבשמים: פסק רבי שלמה בסוט' פ' אלו נאמרין:

יש ללמוד מיכן סדר נשיאות כך הוא. עוקר רגליו בעבודה ממקומו ובא לפני התיבה ומתפלל יהי רצון וכו'. ומאריך בה עד שיכלה אמן של הודאה מפי הציבור. ושליח ציבור קורא כהנים אם שנים הן. ואם יחיד הוא אינו קוראו והוא מחזיר פניו מאיליו כדאביי דא' לעיל. אין קורא כהנים. ובשכלה דיבור מפי הקורא (מברכו) [מברכין] אשר קדשנו כו'. ומתחילין כברכה. וכשכלה אמן אחרון מפי הציבור הן מחזירין פניהם וכופפים קשריהם אם רוצים. ושליח ציבור מתחיל שים שלום. והכהנים מתפללין רבו' של עולם כו' ומאריכין בה עד שתכלה ברכה מפי שליח ציבור ועוקרין רגליהן והולכין להן: כל זה הפי' משמעת דאביי: עד כאן פרש"י:

תנן באילו נאמרין הכהנים נושאי' כפיה' כנגד כתיפותיהם. וכשמברכין הכהני' לעם מפזרין אצבעות ידיהם: וכך מצינו (בפסיקא או' ופר) [בפסיקתא או לעופר] האילים. ר' יוסי בר' חנינא א' (לעוולי'הון) [לאורזליהון] דאיילתא. הנה זה [עומד] אחר כתלינו. אחר כותלי בתי כנסיות ובתי מדרשו' משגיח מן החלונות מבין כתפיהם של כהנים. מציץ מן החרכים. מבין אצבעותיהם של כהנים. ענה דודי ואמר לי. ומה אמ' לי. יברכך י"י וישמרך: תשובות הגאונים. ולעלות כהני' לדוכן כשמניחין כובעיהן בראשיהן אם

בשביל צינה הם עושין כדי להתחמם ולא לכבוד הן עושי' מותר. ואם אין צינה אלא לכבוד הן עושין. חיישי' שמא יפול כובעו מראשו ויחזור מן הדוכן הילכך אם מהודק כובעו בראשו יפה אין חוששין שמא יפול ומותר. אבל בסנדל אין עולין דחיישינן לפסלות דההוא כהן וזו אחת מט' תקנות שהתקין רבן יוחנן בן זכאי. ואמרי' מאי טע' לאו משום כבוד ציבור. לא משום דלא ליפסיק רצועה דסנדלא ואתי למימר בן גרושה הוא או בן חלוצה: וצריך שליח ציבור לקרותו לכהנים ברכת כהני' חיישי' שמא יטעו. וכד' באילו נאמרין: ובמקום שיש שם כהן שנושא את כפיו או' החזן אלהינו ואלהי אבותינו ברכינו בברכה. עד מפי אהרן ובניו כהנים. ולא יותר. והיא קריאת הכהנים. אבל הס. כי לא להזכיר בין שומע תפילה לעבודה. שאפי' נחש כרוך על עקיבו אינו מפסיק:

כן בערוך: שאילה לפני הגאונים:

כהן שלא התפלל ומצא ציבור מתפללין. מותר לעלות לדוכן או לא. לא מצינו דבר המעכב בברכ' אלא נטילת ידים. דאמרי' כהן שלא נטל ידיו לא ישא את כפיו שנא' (תהילים קל"ד:ב') שאו ידכם קדש וברכו. אבל תפילה לא מצינו שמעכבת. הילכך יעלה ויברך: כהן שעלה לדוכן מסייעו החזן שלא יטעה או לא: גם בזו לא מצינו חילוק בין אחד לשנים. אלא כדאביי דא' נקיטינן לשנים קורא כהנים. לאחד אין קורא כהני'. ורב חסדא א' אפילו לאחד קורא כהני' שאין קורא אלא לשבט. אבל להקרותו מקרהו. וכן מנהג פשוט בכל ישראל בין אחד בין שנים החזן מקרא אותו דבר דבר והן עונין אחריו: ראינו כהנים כשהן מכינין ובאים לברך פותחין אצבעותיהן יש בהן ממש או מסורת. לא מצינו בתלמוד כל עיקר אלא שאומר' רבנן בכהני' כמה טעמים. שהוא סימן שאימת שכינה עליהם. כאילו הן מתחלחלין והוא שם עוברת: ואעפ"י ששנינו בברכת כהנים. במקדש או' השם ככתבו ובמדינה ככינויו. וזה סימן הוא כלומ' שמזכיר ככתבו נאמר כאן אלא שהוא במדינה אנו מכנים. ועוד לשם אותו סימן לפסוקים כי בברכה ראשונה מניחים אצבע הסמוכה לגודל ומשהין אותה כן. בשנייה מניחין אמצעית הסמוכה לאמה ומשהין לאותה כן. בשלישית מניחי' רביעית הסמוכה לזרת. והיא נקראת קמיצה כסדר הראשון: כן בערך חית. ת':

סימן קלא

קלא.

ראש חדש שחל להיות בשבת אין מזכיר של שבת ביעלה ויבא. לפי שיעלה ויבא אינו בא אלא מפני שראש חדש בלבד. ותפילת שבת כבר נאמרה בישמח משה. ודמיא להא דאמ' רבא יום טוב שחל להיות בשבת שליח ציבור העובר לפני התיבה ערבית אינו

צריך של יום טוב. דכי תקינו מגן אבות לא תקינו אלא בשבת. כדפירישי': וה"ה לברכת המזון: ונמצא בתשובות הגאונים סייע למורי צדק נ"ע:

ראש חדש וחולו של מועד שחלו להיות בשבת ערבית שחרית ומנחה מתפלל שבע של שבת. ואומר יעלה ויבא בעבודה. ושל שבת אומרה ברכה רביעית בפני עצמה. וכיון שאמר' רביעית בפני עצמה למה הוצרך להזכיר בעבודה. ועוד שלא מצינו אזכרת שבת או יום הכיפורים או יום טוב בעבודה כל עיקר. ועוד אי ס"ד איפשר להזכיר של שבת בעבודה. א"כ שבת של שאר ימות השנה יזכיר של שבת בעבודה. אלא של שבת ויום טוב וכיפור בעבודה אינה כל עיקר בלא ראשי חדשים ובלא חולו של מועד. אלא בימים טובים בערבית שחרית ומנחה אומר יעלה ויבא. במוסף (או') אין אומרי' יעלה ויבא: וכן מנהג בשתי ישיבות:

סימן קלב

קלב.

ויום טוב שחל להיות בשבת בברכת המזון צריך [לומר] רצה והחליצנו. ויעלה ויבא כל אחד בפני לעצמו. רצה תחילה. ואחר כך יעלה ויבא. מפני שתדיר ואינו תדיר תדיר קודם. וכן בראש חדש. וכן בחולו של מועד שחל להיות בשבת. אומר בתחילה רצה ואחר כך יעלה ויבא: למ"ה: הא דאמרי' כשחל יום טוב להיות בשבת בברכת המזון רצה והחליצנו ויעלה ויבא. אע"ג דיכול לומר ביעלה ויבא את יום המנוח הזה. כדפטרי' בתפילות דשבת לאומרם בשביל תפילת דיום טוב: משום דדינא הוא דפטרי' תפילות שבת בשביל אותם דיום טוב: דהא מן הדין הוה לן למימר בשבת גמירא. אתה בחרתנו. ולברך במקום קידוש אשר בחר בנו מכל עם וכו'. אי לא משום כת' בהן בחירה דקיימא לן דלא אמרינן בחירה אי לא אתרחיש ביה ניסא כדאמרי' בפסח. משום דההיא שעתא אתרחיש ניסא דיציאת מצרים. וכיוצא בו. ושבת אינו נס אלא משום זכר לששת ימי בראשית שנה היוצר ביום השביעי. והאי נמי דמדכרינן כקידושין דשבת בחירא כד' כי בנו בחרת. היינו משום יציאת מצרים דא' בסמוך לו. כדאמרי' כי הוא יום תחילה למקראי קודש זכר ליציאת מצרים כי בנו בחרת. נמצא דדינא הוה למימ' אתה בחרתנו בשבת. ולברך בקידוש אשר בחר בנו. אי לאו משום טעי כדפרי' ולהכי פטרי' תפילת דשבת משום תפילות יום טוב. ובלבד שיאמר את יום המנוח. אכל משום יעלה ויבא דלא שייך בשבת כלל אין דין דליפטור רצה והחליצנו בשבילו אע"ג (דילמא) [דלימא] ביה יום המנוח הזה:

סימן קלג
קלג.

תנא קטן קורא בתורה ומתרגם ומפטיר בנביא ומתרגם. אבל אין פורס על שמע עד שיהא בן י"ג שנה ויום אחד. ויביא שתי שערות. ואין מוציא הרבים ידי חובתו לא ליפרוס על שמע ולא לברך ברכת המזון. ולא לקרוא המגילה. ולתקוע שופר בעשרה. ולקדש לבני ביתו בלילי שבתות ובלילי ימים טובים. ולומר הגדה בלילי פסח. ולהדליק נר של חנוכה. עד שיהא בן י"ג שנה ויום אחד. וכן חרש שוטה וקטן. זה הכלל כל שאינו מחוייב בדבר אינו מוציא את הרבים ידי חובתן:

סימן קלד
קלד.

לכך אנו אומרי' אין כאלהינו בשבת. שיש בו ד' פעמים אין. ד' פעמים מי. ד' פעמים נודה. שהן י"ב פעמים. כנגד י"ח ברכות שבכל יום. ועוד ברכת המינין שתיקנו ביבנה. הרי י"ט. ובשבת אין אנו אומרים אלא ז' ברכות. נמצא י"ב ברכות חסר תפילת היום מחול. כנגד י"ב ברכות החסירות אמרי י"ב פעמים אמן. אין. מי. נודה. ולבסוף ברוך אתה. נראה עתה כאן י"ב פעמים. ברוך אתה. אמן. והן י"ב ברכות. והשבע שאנו או' הרי י"ט ברכות. ת': ויש תימה. דאמרי' במסכת (ב"ר) [מנחות] רב [חייא בריה דרב] אויא טרח וממלי להו (באספוקי) [באספרמקי] ומגדי. ואם איתה למה לי לאטרוחי ולאתויי מיני פירות ולברוכי אכל חד וחד ולאשלומינהו. הא כבר נפיק חובתיה בצלותיה כי האי גוונא. ואי אכתי לא איתקין היכי סליק אדעתייהו דבתראי לתקוני השלמתם בכך הא קחזינן ליה לרב (אויא) [חייא] דלא מצי משכח אלא בכי האי גוונא באיתויי פירי וברוכי. ולא להרבות תפילות וברכות. ואינהו ז' ברכות תקון ולא יותר. על (תהילים קי"ט:קס"ד) שבע ביום הללתיך. ותו כיון דליכא בהו שום מלכות. ולא איתנהו כשאר ברכות היכי חשב להו ברכה: על כן נראה דהכי גרסי' מי. אין. והוא כמו כמי ששואל מי כאלהינו ומי דומה לו. ומשיב אין כמוהו. ואין דומה לו. וכן דרך מקרא לשאול מי זה ולהשיב על הדבר כגון (ישעיהו מ':י"ג) מי תכן. והשיב י"י. וכגון (שם מא) מי פעל ועשה קורא הדורות מראש. ומשיב אני י"י ראשון. וכגון (תהילים כ"ד:ח') מי זה מלך הכבוד. ומשיב י"י צבאות. וכמוה הרבה במקרא: ודוגמא לזה הסדיר רבינו שלמה זצ"ל בסדר פסוקי סליחות. (תהילים פ"ט:ט') י"י אלהי צבאות מי כמוך חסין יה. (שם פו) אין כמוך באלהים י"י ואין כמעשיך. ת': ומה שאנו מסיימין בו ליום שכולו שבת מנוחה לחי העולמים. האומר לחיי. טועה. אלא לחי. שזה עיקר הלשון. ליום שכולו שבת. כלומר

שהשבת מנוחה לחי העולמים. לרבונו של עולם שעתיד לשבות אותו יום. כדאמרי' בחלק. שיתא אלפי שני הוו עלמא וחד חרוב. שנאמר (ישעיהו ב':י"א) ונשגב י"י לבדו ביום ההוא. ותניא כשם שהשביעית משמטת שנה לז' שנים. כך העולם משמט אלף שנים לשבעת אלף. שנאמר (תהילים צ"ב:א') מזמור שיר ליום השבת. שאמר דוד שירה על אותו אלף שנים שהעולם עתיד ליחרב ולהיות תהו ובהו וישבות הק'. כמו שאנו עושין בשבת. אבל עתה בשבתות הללו הוא יושב ועוסק במתן שכרן של צדיקים. שהוא קרוי מלאכה. שנאמר (שם לא) מה רב טובך אשר צפנת ליריאיך וגו'. ואו' (ירמיהו ל"א:ט"ז) [כי] יש שכר לפעולתך. גם בפורענותם של רשעים שקרוי מלאכה דכת' (שם נ) פתח י"י את אוצרו ויוצא את כלי זעמו כי מלאכה היא לי"י. אבל באותם אלף שנים ישבות הק' מכל וכל. וכן הוא או' ונשגב י"י לבדו ביום ההוא. אותו יום ישבות הקב"ה מלבראות כלום בעולם. לפי שיהא העולם חרב. (ואם) [ועם] האמור באן. הן אלף שנים שנאמר (תהילים צ':ד') אלף שנים וגו' וזהו יום שביעי שהוא מנוחה לחי העולמים. ועליו אמר דוד שירה. ולבך אומרי' אותו בשבת. על שם שהק' עתיד לשבות עולם כבשבת:

סימן קלה

קלה.

תפלת מנחה. ת':

וששאלתם. חייב אדם לסעוד על שתי ככרות בשבת כל זמן שהוא סועד או לא. כך ראינו. א"ר אבא חייב אדם לבצוע בשבת על שתי ככרות. ולא פעם אחת אלא כל זמן שמבקש לסעוד ובוצע. וכן יש כמו כן שמקדשין על היין בשלישית. שהרי מתלתא היום נפקא להו לתלתא סעודתא. ומאי אולמיה דחדא מאידך. ת':

סימן קלו

קלו.

לכך אנו אומ' ואני תפילתי לך י"י עת רצון קודם המנחה. דכת' באותו מזמור תילים. למעלה מזה המקרא (תהלים סט) ישיחו בי יושבי ונגינות שותי שכר. ואני תפלתי וגו': וכך אמר דוד לפני הק' רבונו של עולם אומות העולם ביום שמחתם וביום אידם הן שותין ומשתכרין ומנגנים בבית משתאותם כל היום ואין מזכירין שמך. אבל אנו לא כן משהגדלת השמחה לישר' ובא יום מנוחתי ושמחתי לאחר שאני שבע מעונג ומפונק איני שוכחך. וכשמגיע זמן התפיל' אני פוסק מבית משתאותיי ותענוגיי והולך וקופץ לתפלתי לעת הרצון ושעה קבועה ונותן הוריי על חלקי. לכך נהגו העם לומר כך במנחה בשבת. ואם תאמר מה נשתנית מנחת שבת ממנחת יום טוב לומר פסוק זה. יש לומר

שגם לדבר זה נתקן לאומרן. מתוך שתיקן עזרא שיהו קורין בתורה במנחה בשבת מפני יושבי קרנות. לכך אנו מודים על חלקינו. שלא שם חלקינו כמשפחות האדמה לישב בקרנות. אלא לעת רצון תפילה אנו תדירין להתפלל. וביום טוב לא תיקן עזרא כן. ת':
ועוד יש לומר מפני שבשבת עושין ג' סעודות. כדדרשינן בשבת. מתלתא היום. אבל ביום טוב דלית בה חיוב סעודה שלישית. לא נתקן לאומרו. ת'. ת':

סימן קלז
קלז.

מה ששליח ציבור אינו אומר קדיש לאחר ספר במנחה כדרך שהוא מקדש אחר קרייתו ביוצר. זה סברו של דבר. אם יאמר קדיש על המגדל במה יתחיל להתפלל בלחש אלמלא הקדיש. שאומר לפני התיבה. ובעלילתו פותחין הציבור צקון לחשם. אבל ליוצר שזקוק לומ' אשרי יושבי על המגדל. מתוך שהוא צריך לשהות ולעמוד במוסף. דיושבי משמע שהייה ועכבה. דאמר מר חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת ומתפללין. שנאמר אשרי יושבי ביתיך. והדר יהללוך סלה. לכך הוא מקדש לספר תורה. וכשיורד למטה חוזר ומקדש על מקראות שאמרנו. ועל קדיש זה עומדין לתפילה. אבל בקרייה של מנחה אינו צריך לומר אשרי. שאין שם שהייה לתוספת תפילה. לכך הוא מעכב הקדיש של קרייה עד שירד למטה ויקדש לפני התיבה. ועל ידי כן עומדים הציבור לתפילה: יושבי. לשון שהייה. כמו שבו לכם פה. וישבו שרי מואב. ומתרג' ואוריכו:

סימן קלח
קלח.

וכן (תהילים כ"ב:ד') ואתה קדוש יושב תהילות ישר'. שוהא וממתין תהילותם של ישר':
ומצאתי סיג לדברי בב"ר. בפרשת וירא אליו. (תהילים פ"ב:א') אלהים נצב בעדת אל. ר' חנינא בשם ר' יצחק א' עומד אין כת' אלא נצב. מה נצב כמא דאתמר ונצבת על הצור. א"ר שמואל ב"ר חייא בשם ר' חנינא על כל שבח ושבח שישר' משבחין לפני המקום משרה שכינתו עליהם. מה טעם ואתה קדוש יושב תהילות ישר'. ועוד מצינו שם. הייתי ביום אכלני חורף. ומה היה אומר ר' יהושע בן לוי א' שיר המעלות שבתילים. א"ר שמואל ב"ר נחמני כל ספר תילים היה או'. שנאמר ואתה קדוש יושב תהילות ישר'. ישראל סבא. כלומר הזקן שלנו והוא הקדוש יושב ומצפה כל היום לתהילותיו של ישראל אבינו. וזהו טעמו של דבר. ואתה קדוש. בתוך הקרובה. לאחר מגן ומחייה. עומד ומכריז מנהג צורינו. כשמתחיל השבח בפזמונים וספירת מעשים. ואף בסדר קדושה שהיא תוספת שבח. אחר שסיימנו חובת הברכות של ק"ש ותפילה או' שם ואתה קדוש. ומעידים על

יוצרים שהוא מתעכב ומאריך שכינתו בבית הכנסת על תהילות ישר' ומקשיב לנדכאי לב: ונראה לר' דסבר קדושה עצמה בשעת השמד תקנוה שגזרו שמד על ישראל שלא לענות קדושה בשמונה עשרה. ולאחר שהולכין האורבים משם היו אומרים מקראות הללו של קדושה לאחר השם. ואף קדושה רבה של מוסף שבת. וביום טוב מפורש בסדר רב עמרם. לכך קבעוה בה שמע ישר' שגזרו שלא לקבל מלכות שמים וידעו זמן קרית שמע עד ג' שעות. ואורכי' שם בבל תפילת יוצר. אבל תפילת מוספים כל היום לאחר שנפטרו האורבים היו כוללין בתוך הקדושה של מוסף פסוק של ק"ש. שאין חובה אלא בו. כדאוקמינן בברכות הלכה כר' מאיר. ואמר מר שמע ישר' י"י אלקינו י"י אחד. זו היא ק"ש של ר' יהודה הנשיא. ואו' אף פסוק אחרון להיות לכם לאלהים. אני י"י אלהיכם. כדי לייחד חטיבת השם. בשלושה מקומות ת': נמצא בספר יצירה. למה נברא מעשה בראשית בששה ימים ולא נברא ביותר מכן או בפחות. מיכן אתה למד אלהותו של הק' שהן ג' מעידין על הק' ועל ישר' ועל השבת. כשאתה מחלק ששת ימי בראשית לשלשה חלקים. נמצא בכל אחת מהן (כת') [כת] להעיד שני ימים. והק' וישר' ושבת חוזרין ומעידין זה לזה. הק' וישר' מעידין על השבת שבחר בו מכל הימים. וישר' ושבת מעידי' על הק' שהוא אחד. שנאמר (שמות ל"א:י"ג) כי אות היא ביני וביניכם וגו' והק' ושבת מעידין על ישראל שהן גוי אחד בארץ. דכת' (ד"ה א יז) ומי כעמך ישר' גוי אחד בארץ: ואף חכמים הראשונים קבעו שלשתן בתפילת המנחה שסמכו על מדרש זה:

סימן קלט

קלט.

אתה אחד ושמך אחד. לעתיד כל השמות יהיו אחד. כדאמ' במסכתא (ברכות) [פסחים]. וזהו ושמך אחד. שליחוד אחד הן חשובין בפי כל. שנאמר (זכריה י"ד:ט') ביום ההוא יהיה י"י אחד ושמו אחד. ולכך יוסד אתה אחד ושמך אחד: וארבע שבתות הן בתפילות מיוסדות על אדני פז. אתה קידשת. שבת בראשית. ישמח משה. בשבת של מתן תורה. תיכנת שבת. (במדה) [במרה], אתה אחד. לשבת לעתיד. ליום שכולו שבת. לאלף השביעי. מי כעמך ישראל גוי אחד בארץ. אחד הם חשובים לייחדך. שאין הגופים מוחלקין. שכולן מייחדים שמך. תפארת גדולה. לעמך נתת. השבת שנקראת אחת. ואמרו רבותינו כל שומר שבת כראוי מקרב את הישועה. שנאמר (ישעיהו ל':ט"ו) בשובה ונחת תושעון. שובה ונחת זו שבת. וכן הוא אף (שם לב) וישב עמי בנוה שלום, ואף בב"ר מצינו, כי בו שבת מכל מלאכתו. אתמה לא כך. א"ר ברכיה בשם יהודה בר סימון לא בעמל ויגיעה ברא הק' את עולמו. ואתה אמרת מלאכתו. אלא להפרע מן

הרשעים שמאבדין את העולם שנברא בעמל ויגיעה. ומה נברא בו. שאנן ובטח שלוה והשקט וכדומה לו שאף הדורש כן בבראשית רבה מוצא זה הלשון וסומך על המקרא וישב עמי בנוה שלום וגו'. שהמקרא נדרש על שמירת שבת. ולפי ששתי מקראות הללו נדרשין על שמירת שבת קבעו חכמים לשון המקראות בתפילת מנחת שבת. שמתפללי' תפארת גדולה ועטרת ישועה. על לשון בשובה ונחת תוושעון. מנוחת שלום ושלוה והשקט ובטח על לשון וישב עמי בנוה וגו'. ולפי שהאבות שמרו שמירת שבת. שכן הוא אומר (בראשית כ"ו:ה') וישמר משמרתי וגו'. וקיים אברהם אבינו אפילו עירובי תבשילין. שנ' תורותיי. תורה שבכתב ותורה שבעל פה. ואו' (שם יח) כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו. זה יצחק. ואת ביתו. זה יעקב. וכולן שמחו בשמירת שבת. לבך הזכיר כאן שמירת אבות ושמחתם: ולמה נאמרה גילה באברהם. (רצה) [רינה] ביצחק. מנוחה ביעקב. גילה באברהם שנאמר (משלי כ"ג:כ"ד) גיל יגיל אבי צדיק. ונדרש אותו פסוק על אברהם אבינו שיגיל ביצחק בנו. (רצה) [רינה] ביצחק. שמצינו באגדה. (תהילים ל"ג:א') רננו צדיקים בי"י. ובזמן שצדיקים רואים את הק' מיד הן אומרי' שירה. שכן מצינו כשנעקד יצחק וראה שמים פתוחים מיד אמר שירה. יעקב ובניו ינוחו בו. שמצינו בבראשית רבה. (בראשית לד) ויחן את פני העיר (עד) [נכנס עם] דמדומי חמה וקבע תחומים מבעוד יום. הדא דאמרה ששמר יעקב אבינו את השבת: ות': פי' אחר. אתה אחד. אנשי כנסת הגדול תיקנו בתפילה שלשה אחדים. הק' יש שבת. י"י אחד. (ד"ה א יז) גוי אחד בארץ. (תהילים קל"ט:ט"ז) ימים יוצרו ולא אחד בהם. בתנחומ' נדרש בשבת שמכל ימי היצירה בחר לו שבת לגורלו. וכן סדר התפילה הק' שהוא אחד נתן לגוי אחד. עטרת תפארת. שזהו שבת שהוא אחד. אבל מפני שאינו מפורש בהדיא דשבת נקרא אחד לא קראו אחד בתפילה. ובאגדת' א' הק' כל הימים יש להם זוג. ראשון שיני. שלישי רביעי. חמישי ששי. לבד משבת. יהא ישר' בן זוגו. ואני בן זוגם. שאין לי זוג בעולם. ואין להם זוג באומות. וזהו שמור. לשמירת שבת, וזכור שתזכרו מה שאמרתי שבת בן זוג שלכם. תפארת לשון זיווג. כמו (ישעיהו מ"ד:י"ג) תפארת אדם לשבת בית. ועטרת לשון זיווג. כמו תפארת אשה עטרת בעלה. והכי קא' בתפארת וזיווג זה תזכו לגדולה. וכן בעטרת וזיווג זה תזכו לישועה. שנ' בשמירת שבת (ישעיהו נ"ח:י"ד) אז תתענג על י"י וגו'. וכת' (שם ל) בשובה ונחת תוושעון. אברהם יגל. כלומ' כמה יש לאברהם וליצחק להגיל על יעקב שיצא מחלציהם שיתחיל בברכה לברכו. ולגומרה. בראשית רבה. באברהם גילה גיל יגיל וגו'. ביצחק ירנן. (תהילים קמ"ט:ה') יעלזו חסידים בכבוד יררננו על משכבותם. וסמיך ליה חרב פיפיות בידם. ונדרש על אברהם ויצחק כשהיה

ביד אברהם המאכלת לשחוט את בנו. וילכו שניהם יחדיו. בלב שלם עוקד ועקוד. והלך יצחק ברנן שני (תנחומי) [תחומי] שבת וירש הארץ במדה. שנ' קום התהלך בארץ וגו'. יעקב שקבע תחום שבת. דכת' ויחן. והתקין ועשה עירובי (תנחומים וירץ) [תחומים וירש] את הארץ שלא במדה. שנ' ופרצת ימה וגו'. לכך תלה מנוחה וקיום שבת ביעקב. ויזכו המשמרים אותו נחלה בלי מצרים. שנאמר והאכלתיך נחלת יעקב אביך. מנוחת אהבת. מתוך חיבה נתן להם זאת המנוחה. כדאי בשבת. א' הק' למשה לך והודיעם שמתנה טובה יש לי בבית גנזיי ושבת שמה. ת':

סימן קמ

קמ.

ילמדינו רבינו למה מתפללין בחול י"ח ברכות. ובשבת שאנו בטילין אין אנו מתפללין אלא ז' ברכות: כך למדונו רבותינו. למה אין מתפללין י"ח ברכות בשבת. אמר רב הונא מפני שאסור לו לאדם לתבוע צרכיו בשבת. ואמר האלקים. שבת זו מנוחה היא לישראל. שנאמר (מלכים א ח׳:נ״ו) ברוך י"י אשר נתן מנוחה לעמו ישראל. למה לפי שהק' בחר בשבת תחילה. שנא' (שמות כ׳:י״א) וינח ביום השביעי. ובתפילה שאנו מתפללין בחול יש דברים דחול. כיצד אם היה אדם כסיל או' חונן הדעת. אם היה בעל תשובה או' הרוצה בתשובה. ואם היה בשבייה או' גאל. אם היה חולה או' רופא חולי. וכן כל שאר תפילות. ואמר האלקים למנוחה ניתנה שבת לישראל. ואם הוא מתפלל י"ח תפילות הוא נזכר מעשיו ומיצר ונמצא שם שמים מתחלל. שמחלל את השבת. לפיכך תקינו רבנן תפילה שאין בה צער משום דבר שבעולם: ומניין סמכו שיהו ז' ברכות ולא פחות. מן המזמור של שבת שכת' בה ז' אזכרות. (תהילים צ״ב:ו׳) טוב להודות לי"י. כי שמחתני י"י בפעליך. מה גדלו מעשיך י"י. ואתה מרום לעולם י"י. כי הנה אויביך י"י. שתולים בבית י"י. להגיד כי ישר דבר י"י. הרי ז' אזכרות. כנגד ז' ברכות. ד"א כנגד ז' קולות שאמ' דוד על המים. (שם כט) קול ה' על המים. קול י"י בכח. קול י"י בהדר. קול י"י שובר ארזים. קול י"י חוצב להבות אש. קול י"י יחיל מדבר. קול י"י יחולל איילות. ד'א כנגד ז' קולות שבתורה. (שמות י״ט:י״ט) ויהי קולות וברקים. וקול שופר. ויהי קול השופר. והאלהים יעננו בקול. וכל העם רואים את הקולות. ואת (כל) [קול] השופר. (שמות כ״ד:ג׳) (ויענו) [ויען] כל העם קול אחד. וכנגד א' דוד (תהילים קי״ט:קס״ד) שבע ביום הללתיך. אבל בחול מתפללין י"ח. כנגד י"ח ציווים שצוה הק' במשכן למיטה. כאשר צוה י"י את משה:

סימן קמא

קמא.

וצדקתך שאומרים במנחה בשבת לשם צידוק הדין. מפני כבודו של משה שנפטר באותה שעה בשבת. ת': ונהגו בצרפת שלא לאכול דאמרי' כל האוכל במנחה בשבת הרי זה גוזל את החיים ואת המתים ושלא ללמד. דאמרי' חכם שמת כל בתי מדרשות בטילין. ובני פרוונאצא ונרבונא וספרד אוכלין אחרי תפילת המנחה דאמרי' בשבת בפרק (עקיבא) [כל כתבין]. קערות שאכל בהן ערבית מדיחן שחרית. שחרית מדיחן במנחה ולא היא דסמוך למנחה קא בעי מימר וקודם תפילה. ומיכן מצינו לאוכוחי דסמוך מיהא אכלינן לה ולא בשחרית עם אכילת שנייה. דא"כ חוזר ומדיחן בשחרית מיבעי ליה. ועוד דאמרי' בפסחים ארבעה עשר שחל להיות בשבת (מצילין) [משיירין] מזון שתי סעודות. ואי אכלינן לשלישית בהדי שנייה שלש סעודות מיבעי ליה: צדקתך כהררי אל. כלומ' כגבוה שמים על הארץ כן הגבר צדקתך וחסדך עלינו. אבל משפטך השלך בעמקי מצולה. שלא יזכרו ולא יפקדו. שלא תבא במשפט עמנו. אדם ובחמה. ישר' שנקראו אדם וצאן. שנ' (יחזקאל ד) (ואתנה) [ואתן] צאני צאן מרעיתי אדם אתם. תושיע י"י. ת': והכי א' ר' שלום שר גאון במנחה בשבת מותר להתעסק בתלמוד תורה. ולא עוד אלא שמנהג בבית רבינו בבבל שאחר תפילת המנחה בשבת שונין אבות וקנייני תורה. בין תפילת לתפילת ערבית ישב בדד וידום. ומ"מ (להתעטף) [להתעסק] בתורה טפי עדיף. ומה שאין אנו עוסקין לא מפני שאסור אלא מפני כבודו של משה שנפטר באותה שעה שאמרו חכמים חכם שמת או נשיא כל בתי מדרשות בטילין. ת': מניין שאין אבילות בשבת שנ' (משלי י':כ"ב) ברכת י"י היא תעשיר. זו ברכת שבת ולא יוסיף עצב עמה. זו אבילות. כמא דאתמר נעצב המלך על בנו: בברכות ירושלמי:

סימן קמב

קמב.

ואין או' צידוק הדין בכל שבת שיש בו הלל. כגון מועדים וראשי חדשים. מפני כבודו של הלל ושמחתו של יום שניתוספה בו שמחה על תענוג שבת. וחולקין לו כבוד משאר שבתות שלא להזכיר בו דבר אנינות נפש. שכן המועדים נאמרה בהן שמחה מה שאין כן בשבת. וגדול השמחה מעונג: ואע"ג דא' בסיפרי וביום שמחתכם ובמועדיכם. ביום שמחתכם זה השבת. ובמועדיכם כמשמעו. מ"מ לא כתיבא ביה בהדיא כמו במועדים. שנ' (דברים ט"ז:ט"ו) ושמחת בחגך. (שם) והיית אך שמח: וי"א דטע' במועדים ושבת. משום דאמרי' בפרק בתרא דמועד קטן השבת עולה ואינה מפסקת. הרגלין מפסיקין

ואינן עולין. וכיון דמפסיקין האבילות אין לומר בהן צידוק הדין. וראש חודש מדקרייה רחמנא מועד. דכת' (איכה א':ט"ו) קרא עלי מועד. ודרשינן תמוז דההיא שתא מלוייה מלייוה כמועדים משוינן ליה ולא מדכרינן ביה צידוק הדין. גמגום: ואף בשבת שחל ראש חודש למחרתו יש שאין מניחין לומר צידוק הדין וכ"ש אם חל יום טוב למחרתו: וכן שלח הרב ר' שלמה מליאון. ונהגו אחריו. ת':

סימן קמג

קמג.

ומאחרין תפילת ערבית כדי להוסיף מחול על הקודש. ועוד שלא יהא לבו של אדם נוקף להדליק. או להכניס או להוציא מפני נידנוד עבירה. בזמן שאין ג' כוכבים בינוניים נראים ברקיע. ואף ביום השבת שחל יום טוב אחריו מאחרין. וכן במוצאי יום טוב עצמו שצריך גם לו תוספת מן החול. ומשום מלאכה: ואיחור הפסקה זו גם היא אינה לבטלה שנוטלין שכר בשפתים. אחת שמאחרין ושוהין לשם מצוה. כדפרי'. ועוד שעוסקין בתורה ואין איחורן עליהם למשא. והנהיגו הראשונים לשנות במסכת אבות מפני שלומדין ממנה יראת שמים ודרך ארץ. וכן אמרו חכמים מאן דבעי למיהוי חסידא ליקיים מילי דניזקין. רבינא אמר מילי דאבות. ואמרי לה מילי דברכות: ובמלכות אשכנז וצרפת שונין אותם בשבתות שמפסח ועד ראש השנה ומכוונין להתחיל ולהפסיק בין זה לזה משום מנהג אבותיהם בידיהן והן ששה סדורים וכופלים ומשלשין לפי הצורך עד הזמן. ויש בשאר מלכיות שאומ' אותם בימות הגשמים. ויש שאומרים מדברות ראשונות לדברות אחרונות. ויש שקורין אותם בכל שבת וישבת. ת': ומה שרגילין שתפילת מנחת ערב שבת מקדימי' אותה ותפילת ערבית של מוצאי שבת מאחרין אותה הרבה. כדאמרינן בערבי פסחים שאני אפיקי יומא מעיולי יומא. עיולי יומא מקדמינן ליה כדי שיהיה זריזין למצות. אפוקי יומא מאחרינן ליה דלא ליהוי עלן כמשאוי. ועוד טעם אחרינ'. דמוסיפין מחול על הקודש בין בכניסתו בין ביציאתו. כדמוכח בפ"ק דראש השנה (מועונותם) [מועניתם] וגו'. שבתות מניין. ת"ל תשבתו. ימים טובים מניין ת"ל שבתכם. הילכך מקדמינן בעיולי ומאחרי' באפוקי:

סימן קמד

קמד.

הא לך סדר מוצאי שבתות:

נמצא בספרי' הפנימי'. ת': מעשה בר' עקיבא שהיה מהלך בבית הקברות בדרך ופגע באדם אחד שהיה ערום ושחור כפחם והיה טעום משאוי גדול של קוצים על ראשו.

כסבור עליו ר' עקיבא שהוא חי והיה רץ כסוס. גזר עליו ר' עקיבא והעמידו. א' לו מה לאותו האיש לעשות עבודה קשה כזאת. אם עבד אתה [ואדונך] עושה לך [כך] אני אפדה אותך מידו. ואם עני עתה ובני אדם באים עליך בעקיפין אני מעשיר אותך. א' לו בבקשה ממך אל תעכביני שמא ירגזו בי הממונין עלי. אמר לו מה זו ומה מעשיך. אמר לו אותו האיש מת. ובכל יום שולחים אותי לחטוב עצים. אמר לו בני מה היה מלאכתך בעולם שבאתה ממנו. אמר לו גבאי המכס הייתי. והייתי נושא פנים לעשירים והורג את העניים. אמר לו כלום שמעת מאותם הממונין עליך לפורענות איזו דבר שיש לו תקנה. אמר בבקשה ממך אל תעכביני שמא ירגזו עלי בעלי פורענות שאותו האיש אין לו תקנה. אלא שמעתי מהם דבר שלא היה יכול להיות. שאלמלא היה לו לעני זה בן שהוא עומד בקהל ואומר ברכו את ה' המבורך והם עונין אחריו. ויהא שמיה רבה מברך מיד מתירין אותו מן הפורענות. ואותו האיש לא היה לו בן מעולם. והניח את אשתו מעוברת. ואיני יודע אם ילדה זכר. ואם ילדה זכר מי מלמדו תורה שאין לאותו האיש אוהב בעולם. מיד קיבל עליו ר' עקיבא לילך לחפש אם הוליד לו בן זכר כדי ללמדו תורה ויעמידנו לפני הציבור. אמר לו מה שמך. אמר לו עקיבא. ושם אשתך. אמר לו שושניבא. ושם עירך לודקייא. מיד נצטער ר' עקיבא צער גדול והלך ושאל עליו. כיון שבא לאותו מקום שאל עליו. אמרו לו ישחקו עצמותיו של אותו האיש. שאל על אשתו. אמרו לו ימחה זכרה מן העולם. שאל על בנו. אמרו לו הרי ערל הוא. אפילו מצות מילה לא עיסקנו בו. מיד מלו ר' עקיבא. והושיבו בספר לפניו ולא היה מקבל התורה. עד שישב (א') [מ'] יום בתענית. יצתה בת קול ואמרה לו לזה אתה מתענה. אמר לפניו רבונו של עולם והלא לפניך ערכתי אותו. מיד פתח הק' את לבו ולמדו תורה. וק"ש וברכת המזון. והעמידו לפני הקהל ואומר ברכו. והם ענו אחריו ברוך ה' המבורך. באותה שעה התירו אותו מן הפורענות. מיד בא אותו האיש לר' עקיבא בחלום. ואמר יהי רצון מלפניך הקב"ה שתנוח דעתך בגן עדן שהצלת אותי מדינה של גהינם. מיד פתח ר' עקיבא ואמר (תהילים קל"ה:י"ג) י"י שמך לעולם י"י זכרך לדור ודור: ועל כן נהגו לעבור לפני התיבה במוצאי שבת אדם שאין לו אב או אם לומר ברכו או קדיש:

סימן קמה

קמה.

ולכך מאריכין בתפילה במוצאי שבת ואו' ויהי נועם וסדר קדושה ופסוקי נחמות לאחריהם מפני שביום השבת יוצאין פושעי ישראל מנהיגם ויש להם מנוחה בשבת. כדאמ' בפ"ר עקיבא. עד שישר' מסיימין אף תפילת המעריב. לכך מאריכין בתפילה

שלא יחזרו מהרה לגהינם: ומצאתי בתשובות הגאונים: הא דאמור רבנן כל השותה מים בין השמשות כאילו גוזל את מתיו. בבין השמשות דכולה שתא קאי. משום דבתוך י"ב חודש לפטירתם ניתן רשות לנשמות לשתות מים. ואותו קרוב ששותה מים בין השמשות אין מניחין שאר נשמות לשתות לאותו קרוב שמת. ולא אמרו אלא בז' מתים שהכהן מטמא להם לאביו ולאמו לאחיו ולאחותו. ולבנו ולבתו ולשארו. ולא אמרו אלא תוך י"ב חדש שהגוף קיים ונשמה עולה ויורדת בגוף. אבל מי"ב חדש ואילך לית לן בה. תם: במוצאי שבת. עומד שליח ציבור ופותח והוא רחום יכפר. והציבור אומרי' כשמתחיל והוא רחום. כי אל רחום ה' אלהיך לא ירפך וגו'. ועונין והוא רחום אחריו. ומוסיפין ה' הושיעה וגו'. וחוזר ומגביה קולו ואומר ברכו. והן עונין אחריו ברוך ה' המבורך. ומיבעי ליה לאיניש לאוגודי בברוך י"י המבורך. באפוקי שבתא. ומסדר ק"ש בשתים לפניה ושתים לאחריה. ופסוקי דשבחיה דהק'. ועל שימור וברכה לאחריהן. ת': ומה שאומר' ויהי נועם לפי שהוא מזמור של ברכה. וראוי לאומרו ביום ראשון של שבוע. כמו שנהגו העם לומר פסוקים אחרים של נחמה וברכה ולא הוצרכו להתחיל בובא לציון שהרי לא תיקנוהו קודם סדר קדושה ביום אלא מפני שצריך אדם לשלש דבריו קודם שיבא לידי קדושה. ואיני יודע כנגד מה. ומאחר שהוא אומר ויהי נועם וחוזרין וכופלין אורך ימים כדי להשלים השם היוצא ממנו. לא הצריכו לומר אלא ואתה קדוש. ולאלתר אומר סדר קדושה שהרי שילש דבריו קודם לכן. ויהי נועם. משה אמרו לישראל בשעת שכלה מלאכת המשכן. ת':

סימן קמו

קמו.

וצריך להזכיר הבדלה בחונן הדעת. שכך שנינו מזכירין גבורות גשמים בתחיית המתים ושואלין גשמים בברכת השנים. והבדלה בחונן הדעת. גבורות מתוך שהיא שקולה בתחיית המתים. ושאלה מתוך שהיא פרנסה קבעוה בברכת פרנסה. והבדלה. מפני שהיא חכמה קבעוה בברכת חכמה. אי נמי מפני שהיא ברכה דחול קבעוה בתחילת ברכה דחול: אחר מוצאי שבח לחול. וכן מוצאי יום טוב לחול. וכן מוצאי יום טוב לחולו של מועד. בכאן אומר אתה חוננתנו בחונן הדעת. והבדלה על הכוס. אלא שבמוצאי שבת מברכין על המאור ובשמים. ולא במוצאי יום טוב. דתניא אומרי' הבדלה במוצאי שבתות ובמוצאי יום טוב ובמוצאי יום הכיפורים ובמוצאי יום טוב לחולו של מועד. אבל במוצאי יום טוב לשבת לא מבדלינן:

סימן קמז

קמז.

ואם טעה ולא הזכיר הבדלה בחונן הדעת אם יש לו יין להבדיל עליו אינו חוזר. דתניא טעה ולא הזכיר הבדלה בחונן הדעת אין מחזירין אותו מפני שיכול לאומר על הכוס. ואם אין לו יין חוזר ומתפלל: בעו מיניה מרב ששת טעה בזו ובזו מאי. אמר להם חוזר לראש. ואמר ליה רבינא לרבא הילכת' מאי. א"ל כי קידושא מה קידושא בתפילה וע"י הכוס. אף הבדלה בתפילה על הכוס. אמר ר' אבא א'ר יוחנן אנשי כנסת הגדולה תיקנו להם לישראל ברכות ותפילות קדושות והבדלות. בתחילה קבעוה בתפילה. והם אמרו המבדיל בתפילה צריך שיבדיל על הכוס. והמבדיל על הכוס צריך שיבדיל בתפילה. וכן אמר רב יהודה אמ' שמואל המבדיל בתפילה צריך שיבדיל על הכוס. הבדיל בזו ובזו ינוחו ברכות על ראשו: ומסדר את התפילה כסדר. ולאחר שמסיימין הציבור תפילתם מקדש שליח ציבור עד דאמירן. ופותח ויהי נועם. ומתחיל ציבור אחריו ויהי נועם עד סוף המזמור. וכן המנהג לאחר שמסיימין הציבור אורך ימים אשביעהו. חוזר ושונה שליח ציבור אותו הפסוק אורך ימים. ת'. מפני שכשתכפול אותו יהיה בו שם המפורש. ת': ואו' ואתה קדוש כו'. וקרא זה אל זה. וכולה סידרא. ומקדש. עד עושה שלום במרומיו: וזה שנהגו לומר ויהי נועם וקידושא דסדרא באריכות בנועם באפוקי שבתא כדי שישתהו כסידרן כדי להאריך לרשעים מנוח מלחזור לגהינם למות שכבר השלימו ישראל סידריהם. ת': צלמות ולא סדרים. כלומר צלמות של גהינם אינו כל זמן שישראל משלימין סידריהן. סדר קדושה. ת': ולכך מזכירין בסדר מוצאי שבתות ואו' ויהי נועם. מיכן ראוי לויהי נועם במוצאי שבתות: והכי שדר רב שלום גאון. אין אומ' ויהי נועם אלא במוצאי שבת בלבד: אבל לא במוצאי ימים טובים. ולא במוצאי (יום) [שבת] ליום טוב. כיון דבעי למימר ומעשה ידינו. דליכא ביומי טבי. אמטו להכי אין אומ' אותו. וקידושא דסידרא הכי נמי לא אמרי': כללא דמילתא כל היכא דלא אמרי' ויהי נועם לא אמרינן קידוש' דסידרא. ת'. שלא תיקנו סדר קידושא אלא כשאומרי' ויהי נועם. שאין דרך לברך התלמיד שלא יתברך רבו עמו. ומאחר שמתחיל בברכת עצמו מסיים בברכת הרב. ת':

סימן קמט

קמט.

ובמוצאי יום הכיפורים שחל להיות באמצע שבת לא אמרי' ויהי נועם. דלא אמרי' ויהי נועם אלא במוצאי שבת לחול. דאיכא שיתא יומי דחולא לקמיה. אבל איכא במיצעי יום

טוב או יומא דכיפורי אפילו חל יום טוב בערב שבת ואיכא לקמיה חמשא יומי דחולי לא אמרי' ויהי נועם: בההיא אפוקי שבתא. מאי טעמא כיון דכת' ומעשה ומעשה ידינו (בלא וי"ו. והשני ומעשה ידינו) בוי"ו. כלומר ו' מעשה ידינו. אלמא דבעינן שיתא יומי כולהו כחדא: ומביאין לו כוס של יין ואבוקה של אור בידו. דגרסי' בערבי פסחים כי מטא לאבדולי קם שמעיה ואדליק אבוקה משרגא. דאמר רבא אבוקה להבדלה מצוה מן המובחר: ומברך יבנ"ה: יין. דתדיר ושאינו תדיר תדיר קודם. בשמים ברישא. והדר מאור. כדמסיק בערבי פסחים. וא"ר יוחנן נהגו העם כב"ה ואליבא דר' יהודה:

סימן קנ

קנ.

וקודם שיטעום אומ'. אשבעית עלך פותה שר של שכחה שתסיר ממני לב טיפש ועל טוריא רמיא תפיל יתה בשם שמהתא קדישתא בשם ארמס ארימס ארמימס אנסיסיאל ופתחיאל. (בראשית ו':ח') ונח מצא חן בעיני ה'. (שמואל א י"ח:י"ד) ויהי דוד בכל דרכיו משכיל וה' עמו: ואו' (תהילים קכא) שיר המעלות אשא עיני אל ההרים וגו'. כל המזמור עד עולם. בראשית ברא וגו'. (תהילים מו) י"י צבאות עמנו וגו'. אלהינו ואלהי אבותי' החל עלינו את הימים האלה הבאים לקראתינו לשלום חשוכים מכל חטא. ומנוקים ומוצלים מכל דבר רע ומדובקים ללמוד תורתיך ומחוננים מאתך בינה דיעה והשכל. והשמיענו בהן ששון ושמחה ולא תעלה קנאתינו על לב אדם ולא שנאת אדם על לבינו וכל היועץ עלינו עיצה טובה אמצו חזקו קיימו וקיים עצתו. כאמור (שמות ל"ג:י"ט) וחנותי את אשר אחון וריחמתי וגו': וכל היועץ עלינו עיצה רעה אבדו בטלו בטל עצתו. כאמור (תהילים ל"ג:י') ה' הפיר עצת גוים הניא מחשבות עמים. (משלי י"ט:כ"א) רבות מחשבות בלב איש ועצת ה' היא תקום. (תהילים לג) עצה ה' לעולם תעמוד מחשבות לבו לדור ודור. עוצו עצה ותופר דברו דבר ולא יקום כי עמנו אל. (ישעיהו י"ד:כ"ז) כי ה' צבאות יעץ ומי יפר וידו הנטויה ומי ישיבנה. ברך מיפר עצות רעות מעלינו ומעל כל עמו ישראל מקים עלינו עצתו ועצת של צדיקים לטובה. לא יעזבנו ה' אלהינו ולא יטשנו ולא יכלימנו ולא יחפירנו לא בעולם הזה ולא בעולם הבא. ועם הצדיקים נפטר. בשלום. ושלום שלום יהיה עלינו: (ישעיהו י"ב:ב') הנה אל ישועתי אבטח וגו'. קודם שיבדיל 'גמור הכל כאשר כת'. הנה אל ישועתי אבטח ולא אפחד כי עזי וזמרת יה ה' ויהי לי לישועה. ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה: (אסתר ח':ט"ז) ליהודים היתה אורה ושמחה וששן ויקר: בשמחה נועדנו בבית הזה. קול ששון ושמחה ורווחה טובה והצלחה מרובה ורפואה שלימה וישועה קרובה ואהבה וחיבה עלינו בבית הזה. יהא

אדיר בעזרינו סימן טוב בביתנו ויברכינו יוצרינו יוצר בפריה ורבייה ברוב כל סימן טוב טוב סימן טוב יהיה לנו בכל. אנא שוכן שמים ברכינו בטוב כפלים ונייחדך בכל יום פעמים: שמחינו אזון מעודינו. שמחינו בטובך הדריכנו בישעך ברכינו טוב ומטיב אתה גן עדן נטעת לעם אשר בחרת. שמחינו אדון מעוזינו שמחינו בטובך הדריכנו: ומבדיל: ולאחר ששתה מיד מטיל מים בכוס של הבדלה [ושותה] ומה שנשאר מן המים נוטל ידיו ופניו כדי לחבב המצות ולפי מה שאמרו שירי מצוה מעכבין את הפורענות: וכששותה שותה מלא לוגמיו ומטעים לביתו ולבני ביתו: ומה שאו' זמירות במוצאי שבת מנהג כשר הוא. משל לבני מדינה המלוים את המלך בקולות וכנורות ונבלים. כך ישראל מלוין את השבת שהיא כלה מלכה בשמחה ובשירים: כך נזרקה מפי ר' יוסף טוב עלם בר' שמואל זצ"ל:

סימן קנא

קנא.

ומה טעם מברכין על בשמים מפני שניטלה נשמה יתירה באדם ותהנה הנותרת מן הבשמים. ותתרווה ותתחזק בצירוף הברכות: והגאון רבינו שלמה בר' יצחק או' בשם ר' יעקב בר' יקר דטעם בשמים במוצאי שבתות. דכל יום השבת שבת אור של גהינם ולא הסריח כלום. ולאלתר כשיוצא שבת חוזר ושורף ומסריח. ולכך מריח בבשמים: ת'. ובמוצאי שבת ליום טוב ליכא הני טעמי: ת'. והכי אמר רב נטרונאי גאון במוצאי שבת כשאומרין בורא מאורי האש כך עושין בשתי ישיבות שמסתכלין לכפות ידים. וכך ראינו רבותי שהיו עושין ואו' נסתכל בידינו כדי שנהנה מן האור. ושנינו בפרקים דר' אליעזר בן הורקנוס. מצוה להסתכל בציפורנין להבחין בינם לבשר. לפי שאין מברכין על הנר אלא א"כ נהנה ממנו. ומשום הכי פשטינן ידינו להבדלה למחזי אי איכא נהורא אי לא דכיון דלאו בורא האש קא מברבינן אלא בורא מאורי האש. אי איכא נהורא מברך. ואי לא משתמש לנהורא לא מברך. ואי חזי בחבריה או במידי אחרינא שפיר דמי. ומדאורייתא מנא לן דמברכינ' על נורא. דכת' (בראשית א':ד') וירא אלהים את האור כי טוב והדר ויבדל אלהים: אור של כבשן לא מברכינן עליה דלא לנהורא קא עביד. ואור של תנור ואור של כירה בתחילה מברכין עליו בסוף אין מברכין עליו. ואור של בית (הכסא) [הכנסת] היכא דאיכא אדם חשוב דמדליקין משום צוותא לא מברכין עליה. היכא דליכא אדם [חשוב] לנהורא קמדליק ומברכי' עליה: אמ' רב יהודה א' רב אין מחזירין על האור כשם שמהדרין על המצות. ואע"פ שכת' בפרקים דר' אליעזר ר' מונא או' [כיצד] אדם [מבדיל] בכוס יין מקריב ידו לאור [האש]. ואו' בורא מאורי האש.

[ואם הי' בדרך פושט ידו לאור המכוכים שהן של אש ומסתכל בצפורניו ואומר בורא מאורי האש ואם נתקדרו] (ולא) שמים בעבים. ואינו רואה את הכוכבים. תולש אבן מן הארץ ואו' המבדיל בין קודש לחול: אעפ"י כן לא סבירא [לן] דמבדיל אלא על היין. ואפי' בפת אין מבדילין. דהכי א' רב עמרם ריש מתיבתא אין מבדילין על הפת כל עיקר. ומה טעם שאין דומה הבדלה לקידוש שקידוש אי איפשר שלא יסעוד. דאין קידוש אלא במקום סעודה. וכיון ששולחנו קבוע וסעודתו קבועה ופת מתוקנת לפניו מקדש [על] הפת בדליכא חמרא. אבל במוצאי שבת שאין שולחנו קבוע ואין סעודתו קבוע ואי בעי לא אכיל הילכך (לא) אין מבדילין על הפת. אבל בשבת חייב לאכל ג' סעודות. מן התורה ומשום עונג: וכן מנהג בשתי ישיבות. ת':

סימן קנב

קנב.

ור"**ת** או' שאין מקדשין בפת כלל. דהא אמרי' בערבי פסחים שאין מבדילין על הפת. וכ"ש שאין מקדישין דלא גרע קידוש מהבדלה דאמרינ' התם. זימנא חדא איקלע אמימר לאתר[ין] ולא הוה לן חמרא כו' ובת טוות. למחר אייתינן ליה חמרא ומבדיל. אלמא שהתענה ולא רצה להבדיל על הפת. וכ"ש לקידוש. ודלא כרב יהודאי גאון שפסק שמותר לקדש ולהבדיל על הפת. וא"כ אמאי בת טוות ולא רצה להבדיל על הפת. אבל רב עמרם פסק שמותר לקדש על הפת אבל אבדולי לא. (וא"ת) [ור"ת] לא סבירא ליה הכי מטעם שפירשנו. ועוד דיש אמוראים שהתירו להבדיל בשכר שהוא חמר מדינה אבל בקידוש לא התירו וכ"ש בפת דאין ראוי להבדיל אך תנאים נחלקו בשכר. דאמרי' התם ת'ר אין מ מקדשין אלא על היין. ובברייתא אחרת אמרי' ת"ר זכור את יום השבת לקדשו. זכריהו על היין. ועל הפת לא נחלקו כמו על השכר. אבל כולהו מודו דאין מקדשין. ורב ושמואל נחלקו אלא בקידוש במקום סעודה לרב אינו צריך. ולשמואל צריך שיהא במקום סעודה. ועתה צריך לפרש מילתיה דרב ברונא אמ' רב הנוטל ידיו לא יקדש. וכן אמ' רב אדא בר אהבה א' רב הנוטל כו'. היו סבורין תלמידי דרב שרב היה סובר דעיקר מצות קידוש הוא שלא במקום סעודה. ומפרשי למילתיה דרב הכי. אותם בני אדם שקידשו בבית הכנסת. אמ' רב ידי קידוש יצאו. כלומ' דהכי עיקר מצותו לפיכך הם או' הנוטל ידיו לא יקדש. פי' הנוטל לצורך קביעות אכילה לא יקדש לכתחילה. דאין זה עיקר מצות קידוש. א' להו רב שמואל בר מרתא כו'. זימנין סגיאין הוה קאימנא קמיה דרב. זימנין דחביבא ליה ריפתא מקדש אריפתא. פעמים שהיה לו חביב לקדש במקום סעודה הוה מקדש במקום קביעות סעודה. וזימנין דחביבא ליה חמרא. כלומר

שהיה רוצה לקדש שלא במקום סעודה. ואיזה שירצה יכול לעשות. ולא דקדקתם יפה במילתיה דרב. ת': ר' יצחק או' כל שאינו מבדיל על היין במוצאי שבת או אינו שומע מן המבדילין אינו רואה סימן ברכה לעולם. וכל מי שמבדיל על היין או שומע הק' קורא אותו קדוש. ועושה אותו מסגולתו. שנ' (שמות י״ט:ו') ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש. וכת' (שם) והייתם לי סגולה מכל העמים: וא"ר יוחנן שלשה מנוחלי העולם הבא. אילו הן. הדר בארץ ישר'. והמגדל בניו לתלמוד תורה. והמבדיל על היין במוצאי שבתות. והוא דשייר מקידושא לאבדלתא: (א' רב נחמן) הילכך מאן דאית ליה חד כסא ולית ביה שיעור לקידושא ואבדלתא שביק ליה (לקידוש) [לאבדלתא] וקידוש היום מקדש אריפתא. ולא יכיל לאבדולי אריפתא. דכי תקינו רבנן אבדלתא אחמרא תקינו. (ואיכא) [והיכא] דלא שכיח חמרא כלל. ושיכרא הוה חמר מדינה מבדיל על שיכרא. כדאמרי' בערבי פסחים דמסיק ש"מ חמר מדינה הוא. ואבדיל: והיכא דאיכא דוכתא דלא שכיח חמרא ואיכא בתוך התחום דוכתא דשכיח חמרא וביממא דשבתא [הוא] דיכיל למיזל [ובליליא לא יכיל למיזל] אזיל ביממא ומבדיל. ואע"ג דלא נפיק שבתא. אינמי יתיב קא שתי ופשיטא ליה מילתא לאורתא לית ליה חמרא מבדיל (קא) [כד] בעי למיקם מן פניא דשבתא ואע"ג דאיכא עידנא טובא: דא' רב תחליפא בר אמי א' שמואל מתפלל אדם של מוצאי שבת בשבת ואומר הבדלה על הכוס. ואסיר ליה מיהא למיעבד עיבידתא עד לאורתא. וכד חזי נורא לאורתא מברך בורא מאורי האש:

סימן קנג

קנג.

ואסור לו לטעום כלום קודם שיבדיל. ואם שכח וטעם מבדיל. [דאמר רבא הלכתא טעם מבדיל ואם לא הבדיל במוצו"ש מבדיל] למחר ויום שני ושלישי כל היום. והוא שלא טעם. דאמרי בני ר' חייא מי שלא הבדיל במוצאי שבת מבדיל והולך כל השבת כולה. ועד כמה. א"ר זירא עד רביעי בשבת. כי הא דיתיב ר' זירא קמיה דרב אסי. ואמרי לה קמיה דר' יוחנן. ויתיב וקא' לגבי גיטין חד יומא ותרי ותלתי בתר שבתא. ארבעה וחמשה ומעלי [יומא] קמיה שבתא אלמ' עד רביעי דקא' ר' זירא עד ולא עד בכלל. והני מילי לאתויי כסא דחמרא וברוכי בורא פרי הגפן והמבדיל. אבל לא על האור. דקיימ' לן אין מברכין על האור אלא במוצאי שבת ובמוצאי יום הכיפורים. משום דהוה אסור לאשתמושי ביה עד השתא. אבל בימים טובים דשרי לאשתמושי ביה בנורא לא צריכינן לברוכי עליה בהבדלה דימי' טובים:

והכי שדר רב נטרונאי גאון. יום הכיפורים אעפ"י שחל להיות בחול מברכינן על האור. מפני שאסור להשתמש בו ביום הכיפורים. ולית הילכת' כרב יהודה א' שמואל דא' אין מברכין על האור אלא במוצאי שבתות. הואיל ותחילת ברייתו הוא. אלא כי הא דר' חייא בר אבא. ואיכא דמתני ר' בנימן בר יפת א"ר יוחנן מברכין על האור בין במוצאי שבת בין במוצאי יום הכיפורים. וכן עמא דבר: מיהו משונה יום הכיפורים משבת. דבמוצאי שבת מברכין על האור היוצא מן העצים ומן האבנים ובמוצאי יום הכיפורים אין מברכין אלא על אור (שבשבת) [ששבת]. ומאי ששבת. ששבת ממלאכת (עבודה) [עבירה] וכדתניא עששית שהיתה דולקת והולכת בשבת למוצאי שבת מברכין עליה. ותו אמרי' תני חדא אור היוצא מן העצים ומן האבנים מברכין עליו. [ותני חדא אין מברכין עליו] ומשני לא קשיא כאן במוצאי שבת כאן במוצאי יום הכיפורים. במוצאי שבת מברכין. במוצאי יום הכיפורים אין מברכין. אלא באור ששבת מברכין:

סימן קנד

קנד.

ובגמר' דארץ ישראל מתני א"ר לוי במוצאי שבת זימן הקב"ה לאדם הראשון שני רעפים והקישם זה בזה ויצא אור ובירך עליו בורא מאורי האש: א' שמואל לפיכך מברכין עליה במוצאי שבת שהיא תחילת ברייתו. ורב הונא בשם רבא. ור' אבהו בשם ר' יוחנן אמרי אף במוצאי יום הכיפורים מברכין עליו מפני שכבר שבתה האור כל היום כולו. ולעולם כדקאמ' על אור ששבת. אבל לא על היוצא מן העצים או מן האבנים:

סימן קנה

קנה.

ומי שצריך לעשות מלאכה במוצאי שבת קודם שיתפלל צריך לברך ברוך המבדיל בין קודש לחול ואחר כך עושה מלאכה. דא"ר אלעזר בן אנטיגנוס משום ר' אלעזר בר ינאי אסור לו לאדם לעשות חפציו קודם (שיתפלל) [שיבדיל]. וכי מבדיל מזכיר אזכרת השם ומלכות בד'א קודם שיתפלל. אבל לאחר שהתפלל כיון שהבדיל בתפילה אינו צריך לברך קודם מלאכה ואעפ"י [שלא] הבדיל על הכוס: ועל הנר שמדליקין בבית הכנסת במוצאי שבתות. נר' למורי שאין מברכין עליו וצריך להביא נר אחר לברך עליו מפני שאותו נר עשוי לכבוד. והילכך אין מברכין עליו. ומוקמי' לה בברכו' בדאיכא אדם חשוב. ומיהו היכא דלא מדלקיה אלא משום אימתא דגנבי ולא משום כבוד מברך עלי'. ופעמים שאו' מורי כגון אנו אין מדליקין לכבוד אלא להאיר. שאילו היה לנו אור הלבנה

נכנס לבית הכנסת יפה ומאיר יפה (דיים) [דיינו] והואיל שכן להאיר נעשה ומברכין עליה. והנוהג להביא נר אחרת לשם אורה ומברך עליה מנהג יפה הוא וישר כוחו:
שלימא הילכתא שבתא ואפוקי שבתא:

הלכות שבת מספר התרומה

סימן א

והא לן סדר הלכות שבת:

כאשר פי' ר' ברוך בר יצחק בספר התרומה בדרך קצרה:

ת"ר ארבע רשויות לשבת רשות היחיד ורשות הרבים כרמלית ומקום פטור. איזהו רשות היחיד חריץ עמוק עשרה ורוחב ארבעה או גדר גבוה עשרה ורוחב ארבעה. וכ"ש היקף מחיצה שמקיף ד' טפחים. איזהו רשות הרבים סרטיא פלטיא. מבואות המפולשין. ואין מוציאין ומכניסין מרשות זה לרשות זה ואם הוציא והכניס בשוגג חייב חטאת. במזיד ענוש כרת ונסקל. אבל ים ובקעה כגון שדות דלא דרסי בה רבים וכרמלית רחבה במקום שרבי' רגילין אלא אין רחבה ט"ז אמה. או אין שולטין בה ס' רוביא דומיא דרגלי מדבר. וכן עמוד רוחב ד' וגבוה ג' טפחים או יותר אבל אינו גבוה ט'. דא"כ מכתפי עלה רבים ולא מיקרי רשות הרבים אלא כרמלית ואין לה לא דין רשות היחיד. ולא דין רשות הרבים. ולשון כרמלית בירושלמי מפ' לשון כרמל רך ומלא ולא נגמר היטב. כך כרמלית אין לו לא דין רשות זה ולא דין רשות זה ואין מוציאין ואין מכניסין ממנו לרשות היחיד ולא לרשות הרבים. ואם הוציא והכניס פטור אבל אסור. וא"ר יוחנן אין כרמלית פחותה מארבעה רוחב. אבל מקום פטור הוי מקום ברשות הרבים שאין רוחב ד' וגבוה ג'. ומותר גמור לטלטל ממנו לרשות היחיד או לרשות הרבים. ואם המקום הזה שאינו רוחב ד' והוא גבוה ג' עומד בין רשות היחיד לרשות הרבים. על זה אמ' רב מקום שאין בו ארבע' על ארבע מותר לבני רשות היחיד ולבני רשות הרבים לכתף עליו. לתת משוי וחבילה על אותו מקום. ובלבד שלא יחליפו. שבני רשות הי' לא יקחו שם חפץ שבני רשות הרבים נתנו שם. דילמא יביאו החפץ מרשות הרבים לרשות היחיד דרך אותו מקום פטור בלא הנחה שם באמצע. וא"כ יהא חייב. דת"ר המוציא מחנות לפלטיא דרך סטיו חייב. ואותו סטיו מקום פטור הוא. ובן עזאי פוטר. דקסבר מהלך כעומד דמי. הנה פירשתי דיני רשויות שבת ופיטורן וחיובן ואיסורן:

דין אם צריך לחפץ שברשות הרבים או אש יש לו חפץ (חפץ) בבית אחר שלו. או להביא יין ורשות הרבים מפסקת. (איליך) [יוליך] תינוקות שם אם יקחוהו מאיליהן ויביאוהו

טוב הדבר. כדאית' פ' חרש גבי מפתיחות דבי מדרשא דאירכסו ברשות הרבים. וא'ר יוחנן לידבר טלייתא התם. ואם התינוקות לא יבחינו להביא יעשה מחיצה של בני אדם. יקבין שם אנשים שלא ידעו שלשם מחיצה נאספו ויסדרם שלא יהא ג' טפחים בין זה לזה ויועיל כמו קנים כדאית' פ' מי שהוציאוהו גבי זיקי דאשתאר בריסתק' דמחוזא. אבל מבית חבירו לא יועיל כן מפני שצריך עירוב:

סימן ב

דין סעודה גדולה כגון של חופ'. או רוב בני אדם האוכלים יחד אסור להתחיל מז' שעות ואילך דהיינו חצי שעה לפני מנחה גדולה. ואם התחיל אפילו לאחר מנחה זו אין מפסיק עד הערב שיוכל להתפלל תפילת המנחה ביום. אבל סעודה קטנה אינו אסור להתחיל עד יבא מנחה קטנה דהיינו ט' שעות ומחצ'. ואם התחיל לאחר מנחה זו שמא יפסיק:

סימן ג

והלכה למעשה צריך אדם להתנאות לפני בוראו בשעה שמתפלל ולהתעטף בטליתו ולחגור רצועתו אעפ"י שיש לו מכנסיים שעתה אין לבו רואה את הערוה:

סימן ד

וערב שבת עם חשיכה צריך למשמש בבגדיו כדתני חנניה. אם יהיה סכינו עליו או מחט תחובה בבגדו או מעות בכיסו ושמא ישכחם ועתה יסלקם מפני השבת:

סימן ה

דין אשה נדה ורגילה לתת בחול בנד כגון סינר מאחוריה סמוך לבשרה שיפול דם נידותה שם ולא יטנפו שאר בגדיה. וקושרתו ברצועות או בחוט משיחה לפניהן אסור ללובשו בשבת כדי להוציאו לבוש בכרמלית דמשוי הוא. ולא דמי לסינר שתיקן עזרא וסינר דפי המצניע דשרי. דהתם היה כעין לפניה ולאחריה בגד עד למטה לארץ:

סימן ו

דין סותר להרג בשבת כינה שקורין פוייל ששורצת מבשר אדם ורגילה להיות בראש. דב"ה מתירין. ורבא מקטע להו. אבל פוצא (המקפת) [הקופצת] לכאן ולכאן אסור להורגה כמו אילי' ותחשי' דמשכן ואסור לצוד אותה וללוקחה. אבל בשעה שהיא על בשרו ועוקצת אותו מותר ללוקחה ולהשליכה דהוי מלאכה שאינה צריכה לגופה ואסור. והכא משום צערא שרו רבנן כמו מפיס מורסא להוציא ממנה לחה דמותר. אבל בשעה שדולגת אסור ליקחנה:

סימן ז

דין שאסור לקרות לאור הנר שבשבת אלא א"כ קורא אחר עמו. ובמקום אחד. אבל לקרות בשני מקומות. אפי' בספר אחד אסור ובליל כיפור מותר לקרות כל אחד לבדו לומר סליחו' לאור הנר אף ביחידי. וכן מנהג. משום שהוא יום כפרה וסליחה. ואימת יום הכפורי' עליו ונזכר ולא יטה את הנר. וגם צורך שעה להרבות תחנונים. אבל לילי יום טוב שחל להיות בשבת אסור אלא א"כ יקרא אחר עמו בספרו ואפי' במקום ציבור. אבל אם יודע קצת הפיוט מבחוץ מותר לעיין ראשי הדברי' בתוך הספר והוא יגמור הדבר מבחוץ. וחוזר ומעיין בספר לאור הנר וגומרו מבחוץ. כדא' רבה בר שמואל אבל מסדר הוא ראשי פרשיות. וכן הדין בלילי פסח שחל להיות בשבת. וצריך לומר הגדה על השלחן אם הוא יחידי אסור לקרות בספר ולא יועיל בעיוני אשתו עמו. אם אינה יודעת לקרות. ואם בעיוני ראש הדבר ויודע לגומרו בחוץ מותר כדפרי':

סימן ח

דין מורסן לצורך פרתו או תרנגולין שאסור לתת מים בסובין בשבת. כר' דאסר בפ' בתר' וסתם מתניתי' ר' דאין שורין [דיו] וסמנין כותי'. והיכא שנתן המים מבעוד יום מותר להוליך מקל פעם אחת שתי ופעם אחת ערב כדי שיהו המים והמורסן מעורבן יחד. וא"ר יהודה מנערן בכלי. ינענע הכלי היטב כדי שיתערבו יחד כדאי' בפי מי שהחשיך. וחרדל שלשו מערב שבת. וכן שום שכתשו וריסקו אמרי' פ' תולין למחר ממעכו ביד או בכלי ונותן לתוכו דבש ובלבד שלא יטרוף הדבש בכף לתוך החרדל. וצריך לומר הא דשרי לערב המשקה בחרדל או בשום בשבת. היינו דווק' כשנתן המשקה מבעוד יום. אבל בשבת אסור לתת בו משקה בחרדל או בשום שנשחקו מאיתמל. כדאית' בירושלמי פ' כלל גדול ההוא דשחיק תומא חייב משום דש. והנותן משקין חייב משום לש:

סימן ט

דין אסור לתת חטין לתוך ריחים מבערב שבת אלא כדי שיטחנו מבעוד יום. משום דמשמעת קול והשומע סבור שנותן החטי' שם. אבל מותר לתת גחלים מערב שבת לתוך כלי מנוקב עשוי מבריחי ברזל ומתחממין שם בשבת. וגם מותר להשאיל לגוי מערב שבת קרדומו ואתו ומחבתו אעפ"י שהגוי עשה בהן מלאכה בשבת כב"ה דלית להו איסור שביתת כלים כלל אבל בשבת עצמה אסור להשאיל לו אף בחנם. כדתניא לא ישאילנו אלא כדי שיגיע לביתו קודם השבת. וב"ה מתירין כדי שיגיע לבית הסמוך לחומה. ור' עקיב' מפרש דברי ב"ה כדי שיצא מפתח ביתו של ישר' קודם לשבת. אבל בשבת עצמה אסור להשאיל לו. ודווק' בחנם מותר להשאיל כיליו לגוי מערב שבת.

אבל בשכר אסור. מפני שנרא' כשכיר בשבת. אבל בחמשי מותר. ודווקא שוכר לשבוע. אבל לימים אסור. אפי' רחוק משבת יותר. כיון שיעשה בו מלאכה בשבת. דתניא לא ישכיר כליו מערב שבת וברביעי ובחמשי מותר. אבל בהמתו אסור להשאיל לגוי אפי' הרבה רחוק משבת. לא בשכר ולא בחנם אם יודע שעושה מלאכה בשבת. משום למען ינוח וגו'. ומכירת בהמה לגוי פי' בע"ז:

סימן י

דין שמותר לתת בגדיו לנכרי בערב שבת בקיבולת. אע"פ שיודע שהגוי מתקנו בשבת כגון שהגוי מתקנו בביתו. כדתנן עורות לעבדן וכלים לכובס נכרי ב"ה מתירין עם השמש. ואסור לומר לגוי מערב שבת תעשה האש או הדלק הנר בשבת. אבל מותר לומר לו לאחר השבת מדוע לא עשית כך בשבת שעברה אעפ"י שיודע שעל ידי כן עושה בשבת הבאה. ומותר לעבדו שהוא גוי לעשות מלאכתו בשבת כיון שהמלאכה לגוי עצמו. וליכא משום לא ינוחו כדאיתא פ' ד' מחוסרי כפר':

סימן יא

ואין משלחין איגרות ביד גוי מערב שבת כיון שיודע שנושאן הגוי בשבת אבל אם קיצץ לו מעות מותר. דגוי אדעת' דנפשיה קעביד. אבל עבדו שכירו אינו כן. אם הדליק הנר או עשה האש בשביל ישר' תנן פ' כל כתבי לא ישתמש ישר' לאורו ואעפ"י שקצץ ושכרו לכך. לפי שגוף ישר' נהנה מגוף מלאכת שבת שנעשית בשבילו. ולא דמי לשולח איגרות דאין גוף ישר' נהנה משליחות. לכך קצץ מותר:

סימן יב

ואם ישר' שכר לגוי לבנות ביתו בקבלנות אסור לבנות בשבת. ולא דמי. לעבדן וכלים לכובס נכרי דמותר שהן תלוש אבל בית שמחובר לעורות אסור. כדפסי' בירושלמי פ"ק דע"ז ופ"ק דשבת כר' שמעון בן אליעזר דאסר מחובר. וכדמוכח בתוספת' דע"ז. ולתקן האבנים או לתקן הקורות והנסרים דזהו תלוש מותר לתקנן לגוי רחוק ממקום חומה ומקום בניין הבית שלא יהא נראה שבשביל בניין ישר' הוא מתקן. ושמא גם זה אסור כיון דצורך מחובר הוא. ובמחובר כי האי דווקא פליגי ופסיק כר' שמעון בן אלעזר. דלעשות הבניין שמא אף רבנן מודו דאסור דברשות ישר' הוא. דאף תלוש כמו כלי לכובס נכרי דשרי. היינו ברשות גוים דווקא:

סימן יג

ודין שדה באריסות או כרם או תנור פירשתי שלהי פ"ק דע"ז.

סימן יד

דין גיגית מלאה ענבים בעוטי' ויש הרבה יין צלול בגיגית ושוהא שם שבוע או יותר מותר ליקח בשבת מן היין שבגיגית אעפ"י שכל שעה יוצא מתוך הענבים השחוקו' כיון שמערב שבת היה שם כבר הרבה יין צלול ואותו שיוצא בשבת כל זמן שיוצא מעט מעט ומתערב ומתבטל ביין שכבר יצא ולא היה מעולם בעין יין היוצא בשבת דנאסור אותו מטעם יש לו מתירין אפילו באלף לא בטיל. וכן כשהענבים שלימים ונותנין יין צלול עליהן וקורא אותו רפיד. מותר למשוך יין בשבת דבשעת יציאתו מתערב ומתבטל ביין צלול של היתר. ומחוסרין דיכה דאסור היינו כי ליכא יין צלול מערב שבת ומתמצה בשבת מן הענבים המרוסק". וכן ענבים שדרכן היטב והוציאו יין ונותנין שם מים שקורין גיטואה שרי. ואפילו לא נתנו שם מים אלא היין זב ומתמצה מאליו כיון ששחקו תחילה הענבים היטב. כר' ישמעאל דא' במכת עדיות יגמור. פי' יניח למצות היין ולגמור. (ולא) [וגם] יאכל וישתה:

סימן טו

דין מותרים לצלות סמוך לחשיכה שפוד של בשר או עוף אם הוא לנתחי' בתוך התנור ופיו מכוסה. אע"פ שיש אש בתוך התנור. ואעפ"י שאינו כמאכל בן דרוסאי. כרב אשי דשרי בשיל ולא בשיל אבל עוף או טלה שלם אסור עד שיהא כמאכל בן דרוסאי. דפסח דווקא שרי משום בני חבורה זריזין הם. אבל חוץ לתנור אצל האש אסור אלא א"כ כמאכל בן דרוסאי (אצל) קודם שבת. כדתנן אין צולין בשר בצל וביצה אלא כדי שיצולו מבעוד יום ומוקמי' לה בבישרא אגומרי. פי' חוץ לתנור סמוך לגחלים ולצורך לאכל בלילה. ועוגה או פשטידא או פלאון יתן סמוך לחשיכה על מקום חם כדי לאפות בעת (שיקומו) [שיקרמו] פני העיסה תחתון ועליון ומה שבתוכה כמאכל בן דרוסאי קודם שבת:

סימן טז

דין אסור לילך בספינה בשבת ואפי' נכנס בה מערב שבת משום דנראה כשט (וגזי') [וגזרינן] שמא יעשה חבית של שייטין. או גזירה פן ינהיגנה ד' אמות דרך המים שהן כרמלית. וכ"ש אם הולך חוץ לתחום אסור ואם נכנס בה ימים קודם שבת שרי להיות בה וללכת תוכה אף בשבת כדתניא. אין מפליגין בספינה פחות משלשה ימים קודם שבת ולדבר מצוה שרי אפילו מערב שבת. ולעבור ים האי שקורין אנגלטירא רגילות לעבור ביום אחד בשיש להם רוח טוב ומותר ליכנס בבקר מערב שבת אפילו שלא לדבר מצוה. אמנם בכל עיניין שנכנס בספינה או בהיתר או אפילו בשבת עצמה מותר ללילך בכל הספינה אע"פ שהלך חוץ לתחום ואע"ג שלא שבת באויר מחיצות מבעוד יום. כרב

דפסיק פ' מי שהוציאוהו כר"ג בדיר סחר וספינה. אבל בקרון אסור לילך אע"י שהגוי מנהיג הבהמה משום שמשתמש בבהמה והוה ליה צדדין איסורין. פ' מי שהחשיך:

סימן יז

דין מי שהחשיך לו בדרך קודם שנכנס לעיר ויש עליו כיס או חבילה יתננה לנכרי. ואם אין נכרי יתננה מבעוד יום על הסוס. וכשתרצה ללכת יחזור ויתננה על הבהמה [שלא תעשה הבהמה] עקיר' והנח'. ואם אין לו בהמה יתננה לישר' קטן שעמו. ואם אין לו לא זה ולא זה יביאנה פחות פחות מד' אמות. וקודם שהלך ד' אמות יניח ויעמוד וילך. ואם מתיירא פן יראוה הגנבים ויגזלוה לו. יניחנה עליו וירוץ ולא יעמוד כלל. וכשיהיה לפתח ביתו יזרקנה בפני' כלאחר יד. ונראין תדברי' שאם ירא פן יבאו עבדי המושל ליקח בשבת מעותיו בתיבתו או כספו וזהבו שאינם כלים מותר להצניעם במקום שירצה ברשות היחיד. שהרי משום פסידא התירו אפילו להוליך פחות פחות מד' אמות אפי' דרך רשות הרבים שיש לחוש (לסורא) [לאיסורא] דאורייתא. ודווקא בדליקה לא התירו להציל מעות כי אם ספר עמהם דילמ' אתי לכבויי. וגם אפי' לחצר שאינה מעורבת וגם כשהדליקה דווקא באותו בית. כדפי' ר"ת:

סימן יח

נותנין לכלב מזונו' אם היש' נותן להם רשות לאכול בביתו דא"כ הוא אם יצאו עם הלחם אין בכך כלום. אבל צריך לצאת ולאכול חוץ לביתו אסור ליתן להם. ואסור ליתן עצים באש אלא א"כ יכול להיות נאחז האש ברוב העצים קודם השבת (אפילו) [אבל] בפחמים מותר אפי' כל שהו נבערין לפני השבת.

סימן יט

פרק במה מדליקין:

דין קנבוס שקורין קנבא. וכן צמר גפן שקורין קוטון. מותר לעשות מהן פתילות לצורך שבת. אע"ג דתנן כל היוצא מן העץ אין מדליקין אלא פשתן. הני קנבוס וצמר גפן לאו מן העץ. דאמרי' פ' כיצד מברכין. כל היכא דשקיל פירא הדר מפיק גווזא בורא פרי העץ. והני הענף אינו מוציא פרי בשנה שנייה. ופשתן שהוצרך להתיר לפי שקרוי עץ. (יהושע ב':ו') ותטמנם בפשתי העץ. ולא כפרש"י דאסר להן:

סימן כ

וזפת ושעוה וחלב מותר לעשות מהן כעין קנדוייל ב' להאיר בשבת. והא דתנן לא בזפת ולא בשעוה ולא בחלב היינו חתיכה מהן על הפתילה אסור. או אם הם מהותכין צלולים כעין שמן אסורי'. יבישין כרוכין ודבוקי' לפתילא כעין קונדייל מותר. כדא' מהו דתימ'

לפתיל' נמי לא. קמ"ל: וגמי ספק אם מותר לעשות פתילה או לא. ואם אסור א"כ הכי נמי יהא אסור לכרוך פשתן סביב הגמי לעשות פתילה. דכרך דבר שמדליקין בו (על גבי דבר שאין מדליקין בו) על גבי דבר שאין מדליקין בו אסור אם לא להקפות:

סימן כא

דין נר הדלק מערב שבת במרתף לראות למשוך יין או בחדר אסור להיות מחלב כי אם מדברי' שמדליקין לאכל בהן. דאמ' רב חסדא שמני' שאמרו חכמים אין מדליקין בהן לצורך שבת מדליקין בהן בחנוכה ובחול דכבתה אין זקוק לה. בחנוכה בשבת אין מדליקין דמותר להשתמש לאורה. ואיכ' למיגזר שמא יטה. ונר חנוכה היתה בחוץ סמוך לפתח. ושם לא היו אוכלי' וקא' כיון דמשתמש שפיר לאורה איכא למיחש שמא יטה. היה לנר של מרתף ליין או בחדר כדי לשכב:

סימן כב

דין מותר להדליק נר של חול או קיסם מנר מצוה כגון של שבת. היכא שמדליק מאותה של חול נר של מצוה אחרת. כגון של חנוכה או איפכא. דהלכה כשמואל דא' מדליקין מנר לנר. אבל אם אינו רוצה להדליק מאותה של חול נר של מצוה אסור להדליק של חול מנר מצוה. דהא אין שוקלין דנרי זהב כנגד מעשר שיני:

סימן כג

דין עינייני הטמנה מותר לתת קדירה מערב שבת על פיטפוט שקורין טרופייר ב'. אעפ"י שיש אש תחתיו ושוהה הקדירה שם בשבת אם התבשיל כמאכל בן דרוסאי. דהלכה כחנניה. דא' כל שהוא כמאכל בן דרוסאי מותר להשהותה על גבי כירה אעפ"י שאינה גרופה ואינה קטומה. ואפי' תבשיל שמשביח להשהות הרבה על האש ומצטמק ויפה לו. כר' יוחנן דשרי. וכן פסק ר"ח. אבל צריך ליתנה מבעוד יום כדי שיכולה להתחמם עם חשיכ'. אם היתה צוננת. דהא תנן לא יתן עד שיגרוף ומפר' לא יחזיר ואפי' מערב שבת. אבל לסמוך הקדיר' אצל האש מותר. אפילו סמוך לחשיכה ממש. אבל לא נתבשל כמאכל בן דרוסאי אסור להשהותה על גבי כירה. אפי' מבעוד יום אם אינה גרופה מגחלים או אינה קטומה. ואם שכח ושהא אסור לאוכלה בשבח. ולא דמי למבשל בשבת בשוגג דהתם ליכא לאיערומי: ובחופה רגילות ליתן היורה מערב שבת על הפטפוט והאש בוערת ומכסין היורה בנסרי' ועבדים גוים מחממין אותה למחר בשבת אם לא נתקררה כל כך שלא הית' ראויה לאכילה. דוגמת טעם מאכל בן דרוסאי קודם שחיממוה הגוים. אם כך אין חששא בחימום ושריא לאכול. ואעפ"י שמותר להשהות הקדירה על גבי כירה שיש גחלים בוערות מ"מ אם עושה הטמנה כמו שרגילין לעשות. א"כ גילה

בדעתו שלא תתקרר ומקפיד בכך אסור. שהרי תנן אין טומנין בדבר המוסיף הבל אפי' על גבי מלח וסיד וגפת פסולת זתי' ואפי' הקדירה מבושלת כל צורכה. דהא בסתם קדירות שרגילות להטמין מייר' מתני'. וקדירות בי השמשות רותחות וכ"ש מבושלות. ומה שנותני' הקדרה על המקום שהוא חם מאד בשעה שטומנין אותה. ופעמים שנותנין אותה בגומא שחיממוה אין כאן איסור אעפ"י שמוסיף הבל. דלא אסרו להטמין כמוסיף הבל גזיר' שמא יטמין ברמץ אלא דבר הדומה לרמץ המטלטל. ואסור לתת גחלים בוערות תחת הקדירה שמטמין אע"פ שאין גחלים סביבה כדאמרי' קופח' שטמן בה אסור להניח הקופה על הגפת. ואם מצא למחר קצת גחלים בוערות עם הדשן שטמן בו את הקדירה אין בכך כלום. כיון שעיקר הטמנתה מדבר היתר. להכי לא דמי למעשה דאינשי טבריא. ולשוכח קדירה על גבי כירה דאסור דעיקר הדבר נעשה באיסור:

סימן כד

ופירות חיות מותרות להטמין אפילו סמוך לחשיכה כיון שנאכלות כשהן חיים. ולא דמי לבשר בצל וביצה דאין צולין אלא כדי שיצולו מבעוד יום. דאין רגילות לאוכלן חיים. אמנם משחשיכה אסור להטמינן. ולא להוסיף כיסוי עליהן. ואפי' על קדירה שאינה מבושלת כל צרכה אעפ"י שהתבשיל כמאכל בן דרוסאי דבתוספת כיסוי בשבת הוה ליה מבשל בשבת. וכ"ש שאסור בשבת לתת תפוחים אצל האש ולאפות. ולא המים. אלא כדי להפיג צינתן. ואם לא הטמין מבעוד יום אסור להטמין משתחשך אעפ"י שהקדירה מבושלת כל צרכה. והיכא שהטמין בהיתר מבעוד יום מותר ליקח מן התבשיל משתחשך ולחזור ולכסות. כדתנן נתגלה פי' משתחשך מותר לכסותו. ותניא נוטל את הסדינין ומניח את הגלופקרין. אבל נתגלה מבעוד יום אסור לכסותו משתחשך. דדמי לתחילת הטמנה:

סימן כה

דין יין ומים ושמן מותר לפשר בכלי שיני. כדא"ל ר' לרב יצחק בר אבדימי הנח בכלי שיני. אבל בכלי ראשון אסור לפשר. גזיר' פן יבשל. וגם לתת כנגד המדורה אסור כדי לפשר. אבל כדי שתפיג צינתן שפיר דמי. כיון שאין דעתו להשהותו רק זמן מועט. וצריך עיון בירושלמי:

סימן כו

דין רחיצה כחמין הן בשבת הן ביום טוב כן הלכה. אסור לרחוץ כל גופו בשבת. אפי' הוחמו מערב שבת. ואפי' בקרקע. אבל בחמי בראשית כגון חמי טבריא ודוגמתייהו בקרקע דווקא מותר. כדתניא מרחץ שפקקו נקביו מערב שבת אסרו ברחיצה. והתירו

חמי טבריא. וה"ה אם אינו נכנס בחמין אלא רוחץ אבר אבר לבדו. וכן כל גופו אסור. אבל פניו ידיו ורגליו לחודיה שרי אפי' בכלי. כדא' שמואל ותניא כוותיה חמין שהוחמו מערב שבת למחר רוחץ פניו ידיו ורגליו אבל [לא] כל גופו אבר אבר. ואין צריך לומ' הוחמו ביום טוב. ואם החמים הם בקרקע מותר לשפוך מן המים על כל גופו אבר אבר. והיינו להשתטף כר' שמעון. אבל הוחמו בשבת אסור אפי' ידיו ורגליו לחודיה אפילו הן בקרקע כדתניא לעיל ואין צריך לומר הוחמו ביום טוב. אבל לרחוץ ידיו פניו ורגליו (גרירא) [גרידא] מותר. אפי' להחם לכתחילה ביום טוב. כדתנן לא יחם חמין לרגליו. וב"ה מתירין:

סימן כז

דין אסור לרחוץ ידיו ורגליו בשבת משלג וממים שמעורב בהן ברד שקורין גלצא. לפי שממעך ונמס בין שתי ידיו ונעשים מים והוה ליה נולד. כדתניא שלהי במה טומנין. אין מרסקין לא את השלג ולא את הברד אבל נותן לתוך הכוס או לתוך הקערה ואינו חושש. ולכך מותר לתת חתיכת ברד שקורין גלצא בתוך כוס יין לצנן. כמו שעושין בארץ אשכנז:

סימן כח

ופשטידה בימות החורף צריך לשמור ביום השבת. שלא ליתן סמוך לאש לחמם מפני השמנונית שנקרש. ועתה נמחה על ידו כמו ברד שהיה תחילה מים ונקרש שאסור ליטול מהן ידיו. אבל אם מערב שבת עירה ושפך חוצה המים והשומן שבתוכה מותר לחמם הפשטידא: (וכאן) [וכן] או' אני האוכל בשבת בפרדס כמו שרגילין בימות החמה צריך להזהר שלא יפלו מים על העשבים בשעה ששותה מים או נוטל ידיו שם לפי שהמים גורמים שהעשבים צומחים והוי אב מלאכה שמשקה מים לזרעים וגם הוי פסיק רישיה. וטוב לשמור עצמו בשבת מלאכול במקום עשבי' מחוברי' מפני שבקושי יכול ליזהר שלא יפלו המים על העשבים בשעת שתייה או בנטילת ידים. אבל מיין או משתן אין לחוש ששורפי' העשבי' ואדרבה מונעים אותם מלצמוח:

סימן כט

פרק במה בהמה:

פרה אסורה לצאת בשבת בחבל שבצוארה לא לנוי ולא לשמר. דאינה צריכה שמירה שלא תברח כרב דאמ' בין לגוי בין לשמר אסור. דהלכה כרב באיסורי לגבי שמואל כדאית' פ' יש בכור. חמור) אסור לצאת בפרומביא לפי שנשמר בטוב. באפסר או בשיר. חבל כרוך בצוארו. אבל סוס מותר בפרומביא שהוא חזק יותר מחמור. ואע"ג דתניא ארבע בהמות יוצאות באפסר הסוס והפרד והגמל והחמור. ונטירותא יתירתא משוי הוא

ואסור. מכל מקום פרומביא לא מיקרי שמיה שמירה יתירתא אבל חמור נוח יותר וסגי בשיר וגם באפסר מותר. ואין יכול לצמצם השמירה שלא להוסיף פורתא. שהרי תנן הסוס בשיר. ואפי' הכי תניא ד' בהמות. הסוס באפסר. וכו'. וכן לובדקים תנן באפסר ותנן בפרומביא אפי' הכי יש מחמירין שלא להוציא סוס בפרומביא. אבל אפסר עם פרומביא ביחד בסוס אסור דמשוי הוא. וגמל מותר באפסר לבד או פרומביא (גריר') [גרידא]. אבל בחטם אסור. ועגלים מותרים לצאת בחבל לפי שצריכין שמירה. ובורחים יותר מפרה גדולה. כדעביד רב הונא: וכשמוציא הסוס לרשות הרבים ותופס האפסר בידו צריך שלא יצא החבל חוץ לידו טפח. וגם צריך שיגביה טפח מן הקרקע החבל שבין ראש הבהמה לידו. ואו' אני שאסור להניח זמם בחוטמו של עגל כמו שרגילין לעשות. ויש בו יתירות דקות שלא יינק הפרה בשדה דמשוי הוא. דוגמא דתנן ולא הפרה בעור הקופר. הריצון ב'. כי היכי דלא למציוה יאלי: אין הסוס יוצא לרשות הרבים עם האוכף שעליו ולא חמור במרדעת שעליו אלא א"כ קשורה לו מערב שבת. וחמור דווקא שרי בקשירה. וכן אסור להסיר האוכף מעל הסוס אפי' בחצרו ולא להסיר מרדעת מעל החמור. ואם נצטנן מותר לתת על החמור. ודווקא המרדעת לחמור לחמם. דאית ליה צערא טובא בקור. כדאמרי' חמרא אפילו בתקופת תמוז קריר ליה. אבל על הסוס אסור. ואסור להעמיד הסוס במים כדי לצנן. גזיר' משום שחיקת סמנין.' דתניא בהמה שאחזה דם אין מעמידן אותה במים. ואם אכלה כרשינין מוליכה בחצר כדי שתתרפה לשלשל. דהלכה כר' יאשיה: ואין בהמה יוצאה בזוג שבצוארה לכרמלית אעפ"י שפקוק. (דלמיחזי) [דמיחזי] כמאן דאזיל לחינגא. להוליכה בשוק למוכרה וגם משום משוי. אבל בחצר מותר. ובלבד שהזוג פקוק ואינו משמיע קול. וה'ה לתרנגול אסור כעין בהמה. ואין הסוס יוצא בסולם שבצוארו כשיש לו מכה עבדין ליה שלא יחוף ראשו לחייך בשיניו על המכה ולא ברצועה שברגליה. דעבדינן ליה שלא יחוף רגליו זו לזו בלכתו. ולא תרנגולין בחוטין שקשורין להם לסימנא שלא יתחלפו. ולא ברצועה שברגליה. דעבדי ליה כדי שלא יברחו וגם לא ישליכו צרורות בלכתם. ולא העגל והפרה בגימון. עול שבצוארו. ולא סוס ולא חמור כמו כן. ואסור להוליך לרשות הרבים שני בהמות קשורים יחד דמיחזי כמאן דאזיל לחנגא. לשוק למוכרו. אבל (אבל) שני בהמות שאינן קשורי' יחד מותר להוליך יחד בידו אחת. ואם החבלים מבהמה אחת צמר ומבהמה אחת פשתן אסור לכרוך בידו החבלים ואפי' בחול משום כלאים:

סימן ל

דין סכין ומפרכין לאדם. דווקא שמן סכין. אבל חלב ושומן לא. לפי שנמחה והוה ליה נולד כמו אין מרסקין לא את השלג ולא את הברד. ובחול מותר לסוך חטטין מחלב ומאיסור. אע"ג דסיכה כשתייה פ'ר עקיבא (תהילים ק"ט:י"ח) מותבא כמים בקרבו וכשמן בעצמותיו. וזר אסור לסוך שמן תרומה (ויקרא כב) מלא יחללו. פ' בנות כותים. קראי אסמכת' ומדרבנן אינו אסור אלא כי עביד לתענוג. אבל משום צערא כגון לחטטין או למכה שרי. דהא ביום הכיפורים שנינו מי שיש לו חטטין בראשו סך כדרכו ואינו חושש. ופ' אמרו לו אמרי' כהן שסך שמן תרומה בן בתו ישר' מתעגל בו ואינו חושש. פי' משפשף עצמו. ותינוקות נר' שאסור לאימם לסוך גופם מחלב ומחזיר. שאין זה אלא תענוג. אבל יניח לגוייה לסוך. ולהאכילן דלהזהיר גדולי' על הקטנים. אינו אסור אלא דווקא כי ספו להו בידים. ומפרכי' לאדם מותר להסיר גילדי צואה וגילדי מכה ואפי' משום תענוג. ולבהמה משום תענוג אסור משום צער שרי. ומורסא שקורין קוייטוראה מותר להוציא ממנה לחה אע"ג שיש בה דם. כדאמרי' פ"ק דכתובות. גבי מתני' דהמפיס מורסא להוציא לחה פטור. ומפרכי' אע"ג דאית בה דם. משום דדם מיפקד פקיד אבל אם מתכוין לעשות לה פה ולהכניס הרוח ולהוציא הלחה חייב:

סימן לא

פרק במה אשה:

דין אשה אינה יוצאה בשבת בחוטין של צמר או של פשתן או רצועות כרוכות סביב שערות ראשה. דילמא מתרמיא לה טביל' ומסירה אותה משום חציצה ומייתייא להו ד' אמות ברשות הרבים. אבל אם הם בתוך קליעת שערות ראשה מותר דיש איסור בסתירת הקליעה. ואם החוטים ארוגים כעין תיכי חלילות מותרי' אפי' הן כרוכות סביב השערות משום דליכא בהו חציצה ואינה צריכה להסירה משום טבילה. ואם מוזהבת שמקפדת בטינופם אסור בכל עניין שמסירם בשעת טבילה פן יטנפו. אמנם יש פי' אחר. ואני אומר שיכול להיות דבכל ענין מותר לדידן דלית לן רשות רחב ט"ז אמה. ושישלטו בה ששים רבוא וליכ' למיגזר מידי. ואפי' לתנאים שהיה להם רשות הרבים לא מצינו שאסרו לכרמלית כי אם בתכשיטין דווקא:

סימן לב

דין תכשיטין אשה השוק של כסף או זהב סביב ראשה ואין צעיף עליו דהיינו עיר של זהב. והיינו עטרות כלות דאסרו אף בחול לכלות דווקא. או אשפינלא ב'. היינו מחט שאינה נקובה שראשה אחד עב וסוגרת מפתחי צוואר' או בצעיף. וטבעת שאין

עליה חותם בכל אלה תנן לא תצא אשה ואם (יצת) [יצאת] לרשות הרבים אינה חייבת חטאת ואסורי'. דילמ' שלפא ומחויא ורב אמ' אף בחצר אסורים. מדתנן וכבול ופאה נכרית יוצאין בחצר. מכלל דשארא אסורי. ונזמי האף כמו כן אסורי'. אבל נזמי האוזן פרש"י דמותרי'. דמהודקין היטב: אמנם פי' ר"ת דכל תכשיטי האילו מותרי' דהלכה כר' עינני בר ששון דלא אסר כי אם ברשות הרבים ופליג אמתני' א"כ לדידן דלית לן רשות הרבים גמור מותר. ואו' אני כדי ליישב מתני' דאפי' לדברי מתני' דאסר' כרמלית וחצר היינו לדידהו דאית להו רשות הרבים אבל לדידן דלית לן כי אם כרמלית מותר דליכ' למיגזר מידי. וגם דאף לדידהו הוי נמי כמו גזירה לגזירה. דאסרו כרמלית אטו רשות הרבים. וברשות הרבי' עצמה גזירה דילמ' שלפא ומחוויא. ולכך לדידן לא גזרינן דלית לן רק כרמלית. אבל לא נתיר לדידן להיות ברשות הרבים ולשתות ולרוק ולהשתין ברשות היחיד. משום דלדידהו לא הוה אלא חדא גזירה: ונושקא של כסף או של זהב דהוא כוליאר דהיינו מכבנתא. דתנן בה חייב חטאת גם לדידן אסור דכל שאסור בתורה משום רשות הרבים אסור לדידן אע"ג דלית לן רק כרמלית: אמנם יש לומ' דווקא תלוייה בלולאות חייב חטאת. אבל אם תקועה הנושקא בשלשלת כסף או זהב שיש [שם] תכשיטות עליה מותר. או אם יש מחט באותה נושקא שסוגרת בה מפתחי מלבושה סביב צוארה מותר. והוי כמו אפיקא ב'. שהיא תכשיט. וזה הדבר פשוט לסמוך היתר ודוגמא זה רגילות להוציא בשבת מפתח של כסף או של זהב ויש בה מחט וסוגרת בה מפתחי חלוקה סביב צוארה או קוטא שלה. ועושה כן מפני העבדים והשפחות שגונבות מפתח התיבה (שלהן ונותנות) [שלה ונותנת] כל מפתחות של תיבותיה בתיבה אחת. שהמפתח של זהב ונושאת בצוארה לתכשיט בשבת. וכן איתה בירושלמי על ר"ג שיצא במפתח של זהב בשבת:

עתה התרנו תכשטי אשה לדידן לן רק כרמלית דלדידהו אפי' ברשות הרבי' אינן אסורי' אלא דילמא שלפא ומחוויא. וכן טבעת שיש עליה חותם סותר באיש. ואפי' ברשות הרבים גמורה. דלא גזרינן באיש שליף ומחוי כדתניא קמיע לא (יקשתו) [יקשרנו] בשיר וטבעת. אלמא נושא טבעת ושיר. וכן בירושלמי תכשיטי אשה אסורין לפי שהן שחצניות. משמע אבל איש לא גזרי'. ולא קשה ממפתח שיצא בו ר"ג וגערו בו חבירו. אבל טבעת שיש חותם לאשה וטבעת שאין עליה חותם לאיש שניהן אסורין אפי' לדידן. דהא תנן בהו חייב חטאת. וא"כ בכרמלית אסור אפי' לדידן. והיינו דא' עולא וחילופיהן באיש. ומותר לאשה לקשור רצועה סביב בתי שוקיים שלה פן יפלו. ואעפ"י שאין הרצועה או המשיחה קשורה בהן כמו בירית. דאמר רב הונא ורב יוחנן דהוו כשתים

רגלים ויוצאין בהם דכבלים דאין יוצאין בהם. זהו כשיש שלשלת מזו לזו. ובני אדם הנחבשים ויש להן כבלים ברגליהם פן יברחו מנהג הוא שיוצאין בהן ברשות הרבים. ואומר מורי רבינו שמותר ואינו משוי וליכא למיגזר בהו. דילמא מפסיק ואתי לאיתויי שתוקעי' היטב. ויוצאה אשה במוך שנתנה באותו מקום. כשהיא נדה פן יפול הדם על בשרה ויסרט בשרה. אבל שלא יטנפו בגדיה אסור. כדפרישי' פ"ק דאצולי מטינוף אסור:

סימן לג

ואדם שיש לו ריח הפה מותר לתת פילפל בפיו ולצאת ברשות הרבים. אבל ספק אם [צריך] ליתנו מערב שבת כמו גילגל מלח. ומותר ליתן תבן או מוך במנעלו בשבת ולצאת בו. ובלא קשור. דליכא למיגזר פן יפול. אבל בסנדל אמרי' דבענן קשור. והאי דקא' וגם אם נפל לא יחזיר והא דקאמ' ובלבד שלא יתן לכתחילה לא קאי אסוך שבסנדל כמו דלא קאי על מוך שבנדתה שצריכה להסירו כשתצטרך לנקביה:

סימן לד

ומותר ליתן לכתחילה אגוז בטליתו או בסרבלו משני צדדין ולכרוך (רשם) [שם] הלולאות שתוחב שם ראשו. או אבן אחת [אם] התקינו מערב שבת. אבל על המטבע אסור וכדתנן פורפת על האבן כו'. וכן מותר ליתן אגוז בראש בתי שוקים לקשור שם הרצועה התלויה באבנט למותחן. ומותר לצאת בשבת בשני סרבלים מפני הצינה. אפי' היה אסור לצאת בשני חגורות. והא דקא' תלמודא תרי המייני קאמרת. פרש"י שני פירושים. אחד לאיסור ואחר להיתר:

סימן לה

ומותר לצאת בקמיע בשבת אם הוא מומחה. או האדם הנותן קמיע זה אדם לבדו מומחה שריפא ג' בני אדם כל אחד חולי משונה. ולחש של זה אינו כמו לחש של זה או האדם הנותנו אינו מומחה ולא נתעסק לעולם ברפואות אבל הקמיע הוא מומחה (שלבש) [שלחש] זה ריפא ג' פעמים חולי אחר ומותר ללכת בו לבית הכסא אעפ"י שיש בו שמות כיון שמחופה עור. ומותר לצאת באבן תקומה בשבת שלא תפיל. או באבן אחרת שנמצאת מכוונת כמו משקל אבן תקומה:

סימן לו

דין אדם שהוא חיגר או כווצו גידי שוקיו מותר ללכת בשבת במקל ברשות הרבים ולסמוך עליו כמו הקיטע יוצא בקב שלו. לפי' אחד וכן בכסא שלו וספסלים שבידו שמותר. כדפי' רש"י. וכן התיר ר"ת: אבל [זקנים] שמנענע גופם אינן יכולין ללכת ברשות הרבים ולסמוך על מקלות ללכת דרך ישרה:

סימן לז

מותר לתת בשבת מלח על נתחי עוף ואחרי כן יין ומים וינענע יחד. דאפי' לר' יוסי דאסר מים ומלח תחילה. הרי טעם וליחלוחית העוף הוי כמו שמן תחילה. והשתא דאין הלכה כר' יוסי בהילמי כדאית' פ"ק דעירובי' דאסר מים ומלה מועטין. א"כ מותר לערב תחילה מים ומלח מועטין ולטבול בו פתו או לשפוך על העוף או לטבול בו בליל ראשון של פסח שחל להיות בשבת. דטיבול ראשון אינו בחרוסת עד שיבא המרור שהוא עיקר המצוה שיהא לתאבון, וגם במשנה אינו נזכר חרוסת עד טיבול שני וצנון אסור למלוח כדי לשהות בתוך המלח יותר מחתיכה אחת. אבל לטבול במלח שרי. כדאמר רב נחמן. ויין בתוך העין אסור. וכן קילור אבל על גב העין שרי. ורוק תפל אסור: ומי שניגפה ידו או רגלו צומתה ביין בשבת אבל לא בחומץ דמחזי רפואה טפי. ואיכ' למיגזר משום שחיקת סימנין. אבל אי אגבה דידיה או דכרעיה שרי דהוי כמכה של חלל שמחללין עליה את השבת: ומי שיש לו חולי בשיניו לא יגמע חומץ לרפואה כדי לפלוט החומץ לאחר ששהה בפיו. אבל אם בלע החומץ מותר: כל האוכלין אוכל בשבת לצורך רפואה וכל המשקין שותה לצורך רפואה. אם רגילות בחול לאוכלן ולשתותן בלא רפואה. וכל האוכלין אפילו אינו רגילות לאוכלן לרעבו ולצמאו מותר לאוכלן אם אין לו חולי שהן לרפואה: החושש במתניו לא יסוך חומץ ויין. אבל סך הוא שמן. וורד כי אם בני המלכים על מכותיהם שכן דרכן לסוך בחול בלא מכה. ואסור ליתן תוך [המכה] מים חמין. אבל נותן חוץ למכה ושותת בתוך המכה. ואסור ליתן על המכה גמי יבש משום דעביד רפואה. כדאית' פ"ב דזבחי' ובירושלמי או' משום גזירה אטו משום להוציא דם. כדמשמ' פ' המוצא תפילין. ולא כתיתין יבישין מה שגורר מבגד פשתן:

סימן לח

דין קשר אם הוא של קיימא אסור מן התורה. כגון רצועה שתחוב במנעל דרך נקב. וקושרה בפנים שלא תצא. וקשר של רצועה בחוץ שקושר כדי להתיר בערב מותר גמור. ושל מנעל תלמידי חכמי' שקושרי' רצועות מנעליהן רפה כדי שיוציא רגליהן מתוך המנעל עם הרצועות הכרוכות סביב המנעל בלא התרת קשר מדרבנן. כן פרש"י: ומורי רבינו מפרש מנעל דתלמידי חכמים אסור מדרבנן שקושרין בחוזק רצועות מנעליהן. אבל לומדים בלילות ואינו חולצים מנעליהן ולא פושטין לבושיהן כי אם משבת לשבת. וא"כ אסור לקשור ולא להתיר שני ראשי אבנטו ברצועה כשהאבנט מונח במכנסיים שזהו משבת לשבת. וצריך לעשות עניבה. וטוב יותר לעשות בראשו כעין בוקלא ב' בראש אחד של אבנט כמו שעושין לחגורות:

סימן לט

חבל שתלוי בצואר פרה או סוס מותר לקושרין באבוס. או איפכא. שהרי יתירנו בו ביום להוליכה לשתות. אבל להביא חבל ולקשור ראש האחד לאבוס וראש אחד לבהמה אסור. דראש אחד יהיה של קיימא ואם בחגורו מותר לקשור חגורו לטבעת הדלי כדי לשלשל הדלי בבור למלאותו מים שיתירנו לאזור בו מתניו. אבל חבל דעלמא אסור שהוא של קיימא. ואם נפסק החבל באמצע אסור לקשור שני הראשין יחד אלא עונבן. כדתנן קושרין דלי בפסיקיא שזהו בחגורו. חבל דלי שנפסק אלא עונבן. דהלכה כרבנן דשרו עניבה. ולא כר' יהודה דאסר. אע"ג דלכאורה סתם מתנתין כר' יהודה. בד"א בישנות מכניסין זוג זוג. אבל בחדשות אסור משום שצריך לקושרן. ואפי' בעניבה לא הותרו להביא:

סימן מ

דיני סחיטה: אסור לאדם ליכנס במים בשבת אם בגדיו נוגעים במים פן יסחטום. כדאמרי' פ' אילו קשרים. פגע באמת המים כו'. והמלבן הוי אב מלאכה. אבל משום דבר מצוה מותר כדי להקביל פני רבו. כדאמרי' פ' בתרא דיומ'. ונדה שטובלת בבגדיה. כדא' פ' יום טוב. וגם מתוך שלא התרתה בגדיה להטביל אלא דרך מלבוש זכורה היא שלא תסחוט. ואם יש טינוף על בגדיו מקנחו בסמרטוט ואינו נותן עליו מים בשבת דשרייתו זו היא כיבוסו. כדאמרי' פ' דם חטאת. ופ' נוטל. [כיון] דאיכא טינוף שם. אבל [אי] ליכא טינוף אין נתינת מים בבגד קרוי ביבום ואינו אסור אלא גזיר' פן יסחוט דהוי ליבון. ובמקום מצוה ליכא גזירה כדפרי' לעיל. וכן מקנח ידיו במפה שאינו מתכוין ללבן ואין שם רק מעט מים. אבל יין ושמן ושאר משקין בלא מים אין חששא אם בגדו טובל בהן. ובלבד שלא יסחוט הבגד דאסור משום דש המשקה מתוכו. אבל ליבון לא שייך אלא במים. וליכא למיגזר שמא יסחוט לצורך משקה הבלוע בבגד דאין זה רגילות שאינו חפץ באותו משקה. ולכך מסננין יין בסודרין. אבל סתימת בד וחבית שהיא למעלה והסתימה היא מבגד או נעורת פשתן ובלועה מיין אסור לתוחבה בחוזק בנקב לפי שהמשקה נסחט לתוך הכלי והוי דש. כדאמרי' האי אודרא דשיטא אסיר להדוקה. ואם מן הצד כמו ברזא הכרוכה מפשתן או מקנבוס והיא בנקב החבית מן הצד אם יש בלי תחת החבית לקבל מה שנופל אסור למשוך באותה ברזא לפי שהמשקה נסחט. וגם אינו הולך לאיבוד. [כיון שיש כלי תחת החבית והוי חשוב כמין חתימת פך למעלה דאסור. ואם אין כלי תחת החבית דהשתא מה שנסחט מן הבגד הכרוך נופל לארץ לאיבוד]. ולא ניחא ליה באותה משקה. לפי' הערוך מותר למשוך בברזא. ומסוכריא דנזייתא דאסור להדוקה זהו כשהוא

למעלה שאין המשקה הנסחט הולך לאיבוד: ומורי רבינו מפר' דאיסור' דרבנן מיהא איכ'. אע"ג שהמשקה הולך לאיבוד. כמו ספוג אם אין לו בית אחיזה אין מקנחין בו את הקערה מן השמן והמאכל. א"כ אסור למשוך בברזא הכרוכה במוכין אפי' הן מן הצד וגם אין כלי תחת החבית. אמ' זעירי נותן אדם יין צלול או מים צלולים לתוך המשמרת ואינו חושש. משום בורר. אם יש קסמין קצת כיון דמשתתי הני מקודם. ומשום סחיט' ליכא למיגזר אע"ג דזהו מים כיון דהיינו משמרת שעשוייה לכך ולא קפיד בליבונה. כדאמרי' גבי פרוונקא פ' במה טומנין. אבל מים בסודר אסור אבל יין שרי. ומיכן הורה רבינו הלכה למעשה. על מעשה שקידים כתושים מערב שבת מותר לסננן דרך סדין או מטפחת בשבת. דמשום בורר ליכא כיון דמשתתי הכא בלא סינון ושמא יסחוט לא גזרינן אלא במים שהבגד מתלבן ומתכבס בכך:

סימן מא

פ' כל כתבי:

מצילין כתבי הקודש מפני הדליקה אפילו למבוי שאינו מפולש. ולימי התנאים והאמוראים דווקא תורה נביאים וכתובים שלא היו כותבין תלמוד משום כתב לך את הדברים האלה ולא תורה שבעל פה. אבל לדידן שאנו רשאין לכתוב הכל מפני שכחה יציל(הו) הן תלמוד הן תפילות. ואם יש לו מעות והניח עמהן תפילין או מזוזה או שאר כתבי הקודש [מע"ש יציל הכל בשבת אפילו למבוי שאינו מפולש כדין כל כתבי הקדש] אבל ככר או תינוק לא סגי ליתן על מעות אע"ג דשרי ליה בירושלמי. דהא אמרי' שילהי נוטל. לא אמרו ככר או תינוק אלא למת בלבד אם לא נאמר מפני הדליקה. התירו טפי. אבל טבעת לתוך ארנקי אינו נראה [דליהוי] מותר להציל בכך המעות בחצר דהטבעת בטל לגבי המעות ששוין יותר. אבל כתבי הקודש לא בטילי. ומציל לחצר שלו שאינה צריכה עירוב כל חפציו הן מזונותיו הן בגדיו כל מה שיש לו. אבל לחצר [חבירו] שיש עירוב דווקא כלי תשמישו הצריכין לו לאותו יום ומזון ג' סעודות לכל אחד בכל דרך שילך. ואם אינו הולך רק דרך אחד יציל אפילו ק' סעודות יחד. ובגדים לחצר שאינה מעורבת לובש ומוציא (ופוטר) [ופושט] וחוזר ולובש ומציל הרבה פעמים. ופי' ר"ת דווקא כשהדליק' באותו בית לא התירו רק כלים הצריכין לו. ודווקא ג' סעודות אפילו לחצר מעורבת, דמתוך שבהול אי שרית ליה טפי אתי לכבויי. אבל כשהדליקה בבית אחר מותר להציל כל מה שיחפוץ בחצר חבירו המעורבת. ומוסיף אני לומר דווקא בחצר שאינה מכוסה הדומה לרשות הרבים. ואם בחצירם דווקא שהיה סמוך לרשות הרבים אסרו אפילו מעורבת. אבל בבית חבירו המעורבת שאין לו כל זה מותר להציל

כל מה שירצה. ועוד שאין בינינו רשות הרבים דשלטי ס' רבוא. וגם (וגם) רוחב ט"ז אמה. וליכא למיגזר מידי:

סימן מב

ת"ר נר שעל השלחן כעין קרוייזוייל מנער הטבלא ונופל ואם כבתה אין בכך כלום. ודווקא בשכח שם מערב שבת. ונרות התקועות בגוף הדלת כעין נרות חנוכה אסור להיות פותח ונועל מפני רוח של נענוע הדלת והוי כמו פסיק רישיה: אמר רב יהודה אמר שמואל פותח דלת כנגד המדורה. ולייט עלה אביי דגזר רוח מצוייה שאינו מבעיר אטו רוח שאינה מצוייה: אמר אביי מותר לומר לפני גויים כל המכבה אינו מפסיד. אבל בשאר איסורי שבת אסור לומר כן כדאיתא פרק המדיר. לאפוקי הלכות גדולות דשרו:

סימן מג

אמר רב ואיתמ' ר' יהושע בן לוי יחיד מתפלל ויכולו באתה קדשת. ואחרי כן אומרים אותו כל הקהל יחד בקול רם. גזיר' אטו יום טוב שחל להיות בשבת שאומ' אתה בחרתנו. ואינו או' ויכולו בתפילתו. וצריך שיהא שולחנו ערוך ומטתו מוצעת. ונר דולק קודם שבת. וא"כ הוא מלאכי השרת אומרים יהי רצון שיהא לשבת אחרת כן:

סימן מד

וצריך שני מפות על השלחן והפת סדורה בינתיים מערב שבת ולאחר קידוש יסיר המפה. ועתה נראה שהסעודה באה לכבוד שבת. והיינו דאמרי' פורס מפה ומקדש. ואחרי' יסירנה ויסעוד. וכן למחר בבקר יפרוס שתי מפות זכר למדבר. מן היה טל תחתיו ועליו. וצריך לבצוע על שתי ככרות שלימות בליל שבת. וכן למחרתו. זכר ללחם משנה. וצריך לאחוז השני ככרות בשעה שבוצע.

סימן מה

פסק גדול מהרבה דברים הרגילין להיות מלאכת שבת על ידי ישר' (בא) [או על ידי גוי בין בשביל ישראל בין] בשביל גוי. או פירות שנלקטו או דגים והיה ועוף שניצודו בשביל גוי או בשביל ישר' בין בשבת בין ביום טוב מאיליהן. או עבדו של ישר' שעושה מלאכה לאדונו ישר' או לגוי או שואב מים (החרוץ) [מהחוץ]. או שירי פתילה או שירי (מרורה) [מדורה] הכל מבואר הנה בקוצר וקצת ראיות. משפט מלאכת שבת. ישר' שבישל בשבת בשוגג יאכל הוא לעצמו ואפילו באותו שבת. כדתנן סתם משנה במסכת' תרומות המבשל בשוגג יאכל. ואם שוחט הוא או מדליק הנר אסור בו ביום לכל ישר': ואם בישל גוי דבר אכילה שמא אסור טפי מבושל ישר' דליכא למיגזר פן ירשיע לבשל מזיד כמו פן יאמר לגוי לבשל דקיל טפי: ואם בשביל ישראל הדליק הנר

או כל דבר האסור לישר'. והלחם שאפה גוי בשבת או טחנו ונרקד ביום טוב יש פנים לאסור ולהתר. להתיר כמו המבשל בשבת בשוגג יאכל. וכמו נכרי שהדליק הנר. ויש חילוק בין מידי דאכילה למלאכה אחרת. וגם לא דמי למבשל בשוגג. דהתם ליכ' למיגזר שיהא הישר' רשע לבשל במזיד ולעשות איסורא דאורייתא. אבל יקל לומר לגוי לבשל בשבת: משפט פירות שלקט גוי או [צד] דגים וחיה ועוף בשבת או ביום טוב בשביל גוי [אסור] בו ביום (או בשביל ישראל) [לישראל] אפילו נשרו או ניצודו מאיליהן למוצאי שבת מותרים מיד. ואם בשביל ישר' עשה הגוי אסורים למוצאי שבת או למוצאי יום טוב בכדי שיעשו. כדתנן במסכת' מכשירי'. מרחץ המרחצת בשבת אם רוב העיר גוים למוצאי שבת רוחץ מיד. ואם רוב ישר' ימתין בכדי שיעשו. ואם ספק אם ניצודו היום או נתלשו היום תנן ספק מוכן אסור. ואם הגוי ליקטן או צדו או עשה מלאכה הדליק הנר או עשה כבש בשביל שניהן למען ישר' וגוים אסור כדמוכח בירושלמי ומפ' שואל ולשון אחר שתופס רש"י עיקר. ופירות שנתלשו היום או הדגים חיה ועוף שניצודו היום ואין ידוע אם בשביל ישר' היה אם בשביל גוי היה. או איפכא. ידוע בשביל ישראל היה אבל ספק אם נעשה בחול או ביום טוב אותו היום הוי ספק מוכן ואסיר. אבל למוצאי יום טוב פליגי פ' שואל רב א' בכדי שיעשו. ושמואל שרי מיד ואע"ג דבפ' יש בכור אמרי' הלכה כר' באיסוריה. בכאן הלכה כשמואל. כדתנן כוותיה דשמואל מרחץ המרחצת בשבת ר' יהודה או' אם יש [בה] רשות מותר פי' אם יש גוי חשוב שיש לו לספק בשבילו נתחמם מיד מותר. אלמ' אין צריך בכדי שיעשו. ומדרבנן דאמרי מחצה על מחצה אסור בכדי שיעשו לא תיקשי לשמואל דהתם ודאי לשם שניהן נתחמם. וכן פרש"י. ותופס גירס' זו עיקר. וכן נר"ה: ומשפט (של קטן) [שלקטן] גוי ביום טוב ראשון או צד דגים ועוף צריך להמתין עד כדי שיעשו בחול למוצאי יום טוב כדברי הלכות גדולות [של] רב יהודאי שלא ירויח במעשה יום טוב ראשון ללקט כדי שיתו מותרות לו ביום טוב שיני. ואם נלקטו בשביל גוי. וכן ניצודו מאיליהן. וכן ביצה שנולדה ביום ראשון הכל מותר בי"ט שני מיד. והני מילי פסח ועצרת וסכות. אבל ראש השנה נולדה בזה אסורה בזה דקדושה אחת הן. וכן הפירו' והדגים עד מוצאי יום טוב שיני מיד. וכן יום טוב הסמוכה לשבת לפניו או לאחריו. אע"ג דשתי קדושות הן כארבעה זקנים מ"מ ביצה שנולדה בזה אסורה בזה מפני הכנה. דאין יום טוב מכין לחבירו. ואין יום טוב מכין לשבת. וכן הדין בפירות והדגים אסורים עד החול: משפט פירות או חפץ הבא מחוץ לתחום בשביל ישראל זה מותר לישראל אחר. כיון דליכא רק איסור דרבנן. ואותו ישר' שהובא בגללו אסור בכדי שיעשו בחול. וקצת ראייה יש מפ"ק ומפרק שואל. וליל מוצאי יום טוב אינו מן החשבון

שאין רגילות לבא בלילה מחוץ לתהום. אלא למחרתו צריך להמתין שיעור שהלך בשבת וביום טוב: משפט עבד גוי או שפחה השואבים מים בשבת בשביל ישר' מבור שהוא ברשות הרבים ומביא בבית ישר'. ועוד שהבור [הוא] רשות היחיד עשרה ורוחב ארבעה. מתיר ר"ת לשתות. לפי שישר' היה יכול ללכת ולירד בבור ולשתות שם וכ"ש אם הגוי מביא מן הנהר מותר שהיה יכול הישר' לשתות שם בקל: ולאותו שמחמיר ואינו סומך על ההיתר זה מ"מ מותר לשתות אם הגוי מביא בשביל ישר' אחר לדידן דלית לו רשות הרבים רק כרמלית וליכא כי אם איסור' דרבנן כמו פירות הבאות מחוץ לתחום בשביל ישר' זה מותר לישר' אחר: ומותר להניח לעבדו ושפחתו לעשות מלאכתו בשבת לצורך עצמו כיון שאין צורך ישר' וליכא איסור' למען ינוח. דבפ"ד מחוסרי כפרה. פסיק כר' שמעון דשרי. אבל אם עבדו הדליק האש בשבילו אסור להשתמש בו ישר' ואין להתיר מטעם קצץ דאמרי' בפ"ק דמותר. דהני מילי שולה איגרות בשבת שאין גוף ישר' נהנה מדבר האסור. אבל הכא כ"ש ששכיר שעושה בשביל הישר'. ואסור ליהנות ממלאכת שבת הנעשה בשבילו: אבל אם עשה הגוי בשביל תינוק או בשביל גדול חולה אפילו אין בו סכנה מותר. ואם כבר היה מעט אש שראוי לחמם בדוחק ובא הגוי ונתן עצים והרבה אש. או היה נר אחד דולק מקודם והגוי הדליק עוד הרבה נרות מותר ישר' להשתמש באש ובאור הנרות: ואסור לומר לגוי מערב שבת עשה האש או הדלק הנר הלילה. אבל בחול מותר לומר לו מדוע לא עשית האש בשבת שעברה. אעפ"י שעל ידי כן יבחין לעשות בשבת הבאה:

סימן מו

משפט הפתילות שכבו ביום טוב ראשון של ראש השנה אסור להדליקו בלילי יום טוב שיני. וצריך פתילות אחרות. וכן ביום ראשון הסמוך לשבת אותם פתילות שכבו בשבת אסור להדליקן ליל מוצאי שבת שהוא יום טוב. בריש ביצה אמרי' דהכי הוי הכנה ונוחות יותר להדליקן: ואם הדליקן וכיבן מבחול הוכנו כבר. ואחרי כן כשהדליקן ונכבו בשבת או ביום טוב ראשון מותר לחזור ולהדליק ביום טוב הסמוך לזה: אבל בשני ימים טובים דפסח ועצרת וסוכות אין לחוש דשתי קדושות הן והאחד חול בודאי. כן הדין בלפידים שהובערו בשבת אסור להבעירן ביום טוב. שיהא למוצאי שבת. וכן לפידים של יום ראשון של ראש השנה אסורים ליום שיני. וצריך עצים אחרים להביא ולהרבות עליהן כדאמרי' ריש משילין. והיינו דא' בירושלמי דביצה שירי פתילה שירי מדורה שכיבו בשבת מהו להדליק' ביום טוב. רב ור' חנינא אסרי. ור' יוחנן מתיר. והלכה כרב דאסר דפסק תלמוד בריש ביצה כוותיה:

סליק הפסק המובחר:

סימן מז

כל כלי שמלאכתו להיתר מחמה לצל נמי שרי לטלטולי או שלא יגנוב. ואם מלאכתו לאיסור כמו קורנס של נפחים ודוגמתו מותר לטלטל לצורך גופו ולצורך מקומו. אבל שלא ינגב אסור. ומחט נקובה מותר לטלטל לטול בה הקוץ מרגלו. ואע"ג דחביל בשבת דהוי מלאכה שאינה צריכה לגופה. ואם ניטלה חררה. חור שלה או עוקצה אסור לטלטלה כאבן. אבל לסגור חלוקו סביב צווארו או אשה לקשור צעיפה אפילו נקובה אסור לצאת בה ברשות הרבים כי אם אותה שראשה עב כעין אשפיגלא שהיא תכשיט:

סימן מח

הלכה כר' שמעון בכל מוקצה דשרי מוקצה מיאוס ובמוקצה מחמת איסור (נר) [בר] מנר שהדליקו באותה שבת דדחייה בידים. פ' בתרא חוץ ממסר הגדול ויתד של מחרישה וסכין שמיוחד לשחיטה וסכינא דאושכפי. פ' כל הכלים: דג מלוח מותר לטלטל אפי' (לאביש לו) [לא בישלו]. אבל בשר אפי' תפל וחי מותר (פי') [פרק] מפנין מטלטלין עצמות מעל השלחן אם ראויין לכלב או לבהמה אחרת. מעות שעל הכר ינער הכר ויפלו מאיליהן. והני מילי בשכח. אבל במניח נעשה בסיס לדבר האסור. (ופירות) [ופירוש] שמניח היינו שמניח שם דבר האסור כדי (לשתות) [לשהות] שם כל שבת כולה. אבל נתנו שם במזיד מערב שבת כדי לנוטלן למחר מותר לנער. כמו שכח. כדתנן טומנין בגיזי צמר ואין מטלטלין אותן למחר נוטל הכיסוי והן נופלות: נוטל אדם בנו והאבן בידו. ואם דינר בידו אסור. דילמא נפלה ליה לתינוק ואתי אבוה לאיתויי:

סימן מט

מסננין יין דרך סודר לתוך הכלי ובלבד שלא יעשה גומא בסודר לקבל היין. ויין עכור אסור לפי שנראה כבורר. וכן הגיתות שכולו עכורין מותר: כובע של לבד מותר לצאת בו ברשות הרבים אם קשורה ברצועה תחת צווארו שלא יפל ברוח לפרש"י. וצ"ע כפר"ח שלא יאסר משום אהל כיון שהוא קשה אבל כובע של בגד ומטוה של נוצה מותר בלא קשור דשפיר מיהדק בראש. ואסור לגרוף האבוס אפילו היא של אבן או של עץ גזיר' אטו של קרקע אבל (שלחו) [שלחן] מותר: ולשפוך מים על הארץ להרביץ העפר שרי כר' שמעון אבל לכבד את הבית אסור אעפ"י שהלכות גדולות מתיר: ואסור ליקח מספוא או מאכל אחר לפני בהמה זו ולתת לפני בהמה אחרת שאינה מינה. אבל מקמי חמרא לתת לפני שור מותר: הקש שעל המיטה לא ינענענו בידיו אלא אם כן ראוי למאכל לבהמה. או היה עליו כר או סדין מערב שבת. טיט שעל רגלו לא יקחנו בכותל של אבנים שמוסיף

טיט אלא בקורה: לא יצא קטן במנעל גדול פן יפול ויביאנו. ולא תצא אשה במנעל בשבת אלא א"כ נסתה אותו מערב שבת: שומטין מנעל מעל האימוס. דפוס של עץ שבתוכו. אפי' הוא בדוחק: וחבית שמטפטף מציל שלש סעודות בהרבה כלים. אבל בחד כלי יכול להציל הרבה. ובלבד שלא יקלוט הקילוח מאויר בכלי אלא יניח הכלי על הארץ: קנה חלול מותר לקבוע בחבית ונותנין ברזא בתוך קנה החלול למשוך היין אפי' לא היה שם הקנה מעולם ולא ניסהו:

סימן נ

ואסור לשטוח בשבת בגדים לייבש ואפי' בחדרו שלא כנגד העם:

סימן נא

ואסור להניח על כתיפו שולי טליתו הנופל לאחוריו וכן שני קרנות טליתו התלויין למטה לפניו אסור להניחה על כתיפיו מימין ומשמאל:

סימן נב

ומותר ללבוש סרבלו בלא לולאות ולצאת ברשות הרבים. ואם נפסקו רצועות סרבלו או לולאות שמכניס ראשון בהן מותר ללכת בכך שהלולאות בטילות בסרבל. ואם הן מוזהבות וראויות עוד לשומם בסרבל. חשובות הן ולא בטילי. ואסור ללכת בהן ברשות הרבים כמו טלית (המצויינת) [שאינה מצוייצת] כהילכתה דהיוצא בה חייב חטאת:

סימן נג

ורצועות התלויות באבנט תוך המכנסיים שלו ופעמים שהן חשובים ויקרים והן של משי. ותלוי בהן קרסים מוזהבות וקושר ראשן השיני לאנפילאות של עור או בגד למותחם. ופעמים שהולך יחף שמא מותר. אעפ"י שנושא אותם החשובים התלויין באבנטו לפי שאם חפץ ילבש אנפיליאות ויצטרך להן ואפי' ביום הכיפורים פעמים שקושר בהן ראשי מכנסיים הנופלים למטה וזוקפו למעלה: והמחמיר לקושרן ולקובעם באנפיליות. וכשנועלן ולובשן כורך ראשו השיני באבנט וכשהולך יחף נשארו באנפיליות ולא באבנט טוב הדבר ויצא מכלל ספק ותבא עליו ברכה.

סליקו הלכות שבת. חז"ק:

סדר שבת

סימן קנה

קנה*.

ערבי שבתות מתפלל אדם מנחה כהילכתה ואינו נופל על פניו לבקש רחמים ושליח

ציבור פותח ברכו: ופורסין על שמע כשאר ימות החול. פורסין לשון ומברכין. כי הוא יברך (את) הזבח (שמואל א ט':י"ג). מתרגם ארי הוא יפרוס ית נכסתא. אלא כשמגיע להשכיבנו כי אל מלך חנון ורחום אתה: או' ופרוס עליו סוכת שלומיך ועל ירושלם עירך. ברוך אתה י"י פורס סוכת שלום עלינו ועל כל עמו ישר' ועל ירושלים: אמ' שמואל אל יוציא אדם את עצמו מן הכלל: ר' מאיר בר' יצחק שליח ציבור מוורמייזא דקדק שצריך לומר עלינו ועל כל עמו ישראל שאז כוללינו עם כל עמו ישראל. שאם יאמר עלינו ועל עמו ישר' משמע שאין אנו בכלל עמו ישר': וכן נוהג לומר בציבורו בוורמייזא. ורש"י אמ' יישר: וכן עיקר: ואו' בלחש: ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת לדורותם ברית עולם: בני ובין בני ישראל אות היא לעולם כי ששת ימים עשה י"י את השמים ואת הארץ וביום השביעי שבת וינפש: וביום טוב אומ': וידבר משה את מועדי י"י אל בני ישראל: קדיש עד דאמירן: ועומדין כל העם איש על מקומו ומתפללין בלחש ז' ברכות. אבות וגבורות וקדושות השם. ת': שנינו בשבת פ' כל כתבי הקודש א' רב ואיתימ' ר' יהושע בן לוי אפי' יחיד המתפלל בערב שבת צריך לומ' ויכולו. אל תיקרי ויכולו אלא ויכלו. ביני ובינך כיליתים שמים וארץ. הילכך צריך לכל יחיד לומר באתה קדשתה וכן כתוב בתורתך ויכולו השמים. ויברך אלהים וגו'. כולה פרשה כדאית'. כך קיבלתי ממורי ר' יו"ט: ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אותו. פי' הקונטרס ברכו במן לכופלו בששי לחם משנה וקידשו במן שלא היה יורד בו: ויש תימ' שהרי גם ביום טוב לא היה יורד המן. דאמרי' שבת לא יהיה בו. לרבות יום הכיפורים וימים טובים. ומצאתי בב"ר. ויברך אלהים את יום השביעי. במה ברכו שאין נר של שבת כבה מהרה כשם שכבה בחול. ויקדש אותו. במה קידשו תני ר' בשם ר' נתן קדשו בברכה. מיכן אמרו מקדשו על הכוס בכניסתו. ר' אלעזר בנו של ר' יוסף או' קדשו בנר ובי היה מעשה. פעם אחת הדלקתי נר לשבת והיה דולק והולך עד מוצאי שבת. ולמוצאי שבת מצאתי אותו מלא שמן ולא חסר כלום: אין לתכוף בתכיפה אחת לשמך תכלית. שהרי אין תכלית וסוף לשמו הגדול ונמצא מחרף ומגדף. וצריך להפסיק בין לשמך לתכלית. ת':

סימן קנו

קנו.

אתה קדשת את יום השביעי לשמך. תכלית מעשה שמים וארץ. וברכתו מכל הימים. וקדשתו מכל הזמנים. וכן כת' בתורתך: ויכולו השמים והארץ וכל צבאם: ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה וישבת ביום השביעי מכל מלאכתו אשר עשה ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אותו כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלהים לעשות:

אלהינו ואלהי אבותינו רצה במנוחתינו וקדשינו במצותיך ותן חלקינו בתורתך ושבעינו מטובך ושמחינו בישועתיך וטהר לבינו לעובדך באמת וישמחו בך כל ישר' [מקדשי] שמך והנחילנו י"י אלהינו באהבה וברצון שבת קדשך. ברוך אתה י"י מקדש השבת: כן צריך לומ' שיהא מעין חתימה סמוך לחתימה: רצה ומודים: שים שלום: וג' פסיעות כמשפט: ופותח שליח ציבור ואו' בקול רם ויכולו פסוק ראשון או' בקול רם וימתין עד יגמרו הציבור עד לעשות והוא יגמרנו בלחש: ת': ואמרי' פ' כל כתבי כל האומר ויכולו כאילו מעיד על מעשה בראשית. ונעשין האומרין אותו עדים. וכת' בהם (דברים יט) ועמדו שני האנשים בעדים הכת' מדבר. אשר להם הריב. אילו בעלי דינין: גרסי' פ' כל כתבי. אמר רב חסדא א' מר עוקבא כל המתפלל בערב שבת ואו' ויכולו שני מלאכי השרת מלוין אותו ומניחין ידיהן על ראשן. ואו' לו וסר עונך תכופר: תנא ר' יוסי בר' יהודה או' שני מלאכי השרת מלוין לאדם בערב שבת מבית הכנסת לביתו. אחד טוב ואחד רע. כשבא לביתו מצא נר דלוק ושולחנו ערוך ומיטתו מוצעת מלאך טוב או' יהי רצון שיהא לשבת אחרת כך ומלאך רע עונה בעל כורחו אמן. ואם לאו מלאך רע או' יהי רצון שיהא לשבת אחרת כך ומלאך טוב עונה בעל כורחו אמן: ת'. גמר ויכולו פותח בברכה מעין ז'. משום דאמ' רב משה גאון יחיד שהמתפלל בערב שבת ולא התפלל אתה קדשת כיון ששמע משליח ציבור ברכה מעין ז' מתחילה ועד סוף יצא ידי חובתו: ולעיל פירשתי. ת': ואם ישאלך אדם היאך יוצא ידי חובתו הא קיימי לן כר' יוחנן דא' כל ברכה שאין בה מלכות שמים אינה ברכה. תריץ כי כבר צפו הקס' נביאים שאי איפשר לומ' מלך העולם באבות כאשר פירשתי לעיל. כמו כן יש לומר שדקדקו הראשונים ותיקנו דוגמא למלכות במגן אבות אחר זכירת האבות האל הקדוש שאין כמוהו. ת': וזו ברכה מעין ז'. והפי' לעיל בהלכות שבת:

ברוך אתה י"י אלהינו ואלהי אבותינו אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב האל הגדול הגיבור והנורא אל עליון קונה שמים וארץ. מגן אבות בדברו מחייה מתים במאמרו האל הקדוש שאין כמוהו המניח לעמו שבת קודשו כי בם רצה להניח להם. לפניו נעבוד ביראה ופחד ונודה לשמו בכל יום תמיד. מעין הברכות וההודאות לאדון השלום מקדש השבת ומברך שביעי ומניח בקדושה לעם מדושני עונג זכר למעשי בראשית: אלהינו ואלהי אבותינו וכו'. קדיש וכו'. ונהגו לומ' משנה זו לספר סידור הדלקה: ת'. ואם חל יום טוב בערב שבת אין אומ' במה מדליקין כל עיקר. לפי שאין לומ' עישרתם עירבתם דקיימ' לן בשלהי ביצה דאין מגביהין תרומות ומעשרות ביום טוב. גזיר' משום מקח וממכר. ולדלג האי בבא ולומ' אינך לא יתכן דאם כן לא יאמר כל דיני הדלקה. הדליקו

את הנר: פעם אחת עיריבו בבית רבינו מערב שבת ובלילי שבת שכחו ואכלו העירוב ולא נשתייר ממנו אלא פרוסה אחת. וא"ר דמותר לסמוך על חתיכה זו לטלטל בדרבנן. דא' בעירובין. א"ר יוסי בד"א שצריך שתי סעודות לעירוב בתחילת העירוב. אבל בסוף אפי' כל שהו. ואע"ג דאיכא דפליג עליה אמרי' הלכה כדברי המיקל בעירוב: כ"מ. ת:

סימן קנז

קנז.

פי' של במה מדליקין:

במה מדליקין לעשות פתילה. לא בזפת. לאו לעיניין פתילה אלא לתת במקום שמן. וכל הני מזפת ואילך פסולי שמנים הן: לכש שוכא דארזא. עמרניתא דאית בה כמין צמר יש בין קליפתו לעצו. חוסן כי תנא דדייק ולא נפיץ. דכיון דלא נפיץ אין שמן נמשך אחריו. נפיץ קרפיר ב': כלך. נושקרא. פסולת של משי. וקורין לו פלוצוייל. פתילת האידן. אחוונא. ערבה. ויש כמין צמר בין קליפה לעץ: פתילת המדבר. שברה. ירוקה שעל פני המים. אוכמתא דארבי. ספינה המעכבת במים במקום אחד גדל ירקרוקית סביב שוליה מבחוץ. וכל הני פסולי פתילות. משום שהאור מסכסכת בהן קופצת ונפסקת ואין אורה ושלהבתה עומדת במקומה: לא בזפת ולא בשעוה כו'. פשיט' שעוה אצטריכא ליה. מהו דתימ' לפתילה נמי לא לעשות כמין פתילה ארוכה כעין שאנו עושין קנדויילא משעוה קמ"ל דלא אסר אלא ליתן שעוה על הפתילה. וכן זפת וחלב. אבל כעין קנדויילא הכל כשר ומותר: קיק. עוף אחר יש בכרכי הים וקיק שמו. ולא בשמן שריפה. שמן של תרומת שנטמאת. ומאי טעם לפי שאין שורפי' קדשי' ביום טוב. ובשבת מאי טעמ' לא מתוך שאתה מצווה עליו לבערו גזירה שמא יטה. עיטרן. פסולתא דזיפתא. מפני כבוד השבת. שריחו רע. צנונות. צנון. שמן דגים. קירבי דגים שנימוחו. פקועות. דלעת מדברית. נפט. מין שמן שריחו רע: כל היוצא מן העץ. פי' הקונט' כגון קנבוס וצמר גפן. ולי נראה דקנבוס וצמר גפן מדליקין בהן. דאפי' פשתן לא איצטריך למעוטי מכללא דכל היוצא מן העץ אלא משום דכת' ותטמנם. אבל עיקרו ירק הוי. וכן קנבוס וצמר גפן וכל דבר שזורעין אותו בכל שנה ומדליקין בה דירק נינהו. ואין מקבלין טומאה דצמר ופשתי' בעינן לשלש על שלש לדברי הכל: תם. כ"מ: שקיפלה. כדרך שגודלין פתילות. שפופרת של ביצה. שתהא מנטפת. ויתקיים הנר. שהשמן מטפטף כל שעה לתוך הנר. וטעמ' משום שמא יסתפק ממנה וכיון שהקצהו לנר חייב משום מכבה. אבל אם חיברה ליכא למיחש דמשום איסור שבת בדיל מינה. ויתן ראש הפתילה השיני שהוא יוצא דרך הנקב האחר שבנר לשאוב השמן ונמשך ראש הפתילה לראש הדלק. ור' יהודה מתיר. דלא

גזר. מפני גוים. כגון פרסיים שהיה להם יום איד שאין מניחין אור אלא בבית ע"ז שלהם. ומפני לסטים. שלא יראו שיש אדם ויבואו עליו. ומפני רוח רעה. הבאה לפניו. וכשאינו רואה נוח לו. כחס על השמן שרואהו שמתקלקל וחם עליו וכיבה את הפתילה. הנר. קרוייוייל בלעז שהוא עושה פחם. בכיבויין זה. עם חשיכה. שמא ימהר להזכיר ויפשעו ויאמרו עדיין יש שהות. עישרתם. פירות האילן לסעודת שבת. שאף אכילת עראי של שבת קובעת למעשר. עירבתם. עירובי תחומין וחצירות. והני תרי שייכא למימרינהו בלשון שאלה דשמא כבר עשו. אבל בנר לא שייך למימר הדלקתם. דדבר הנראה לעין הוא אי אדלוק אי לא. ספק חשיכה. כגון בין השמשות. את הודאי. דתיקון [מעלייא היא. ואין] מטבילין את הכלים. דהוי משום שבות כדאמרי' במסכת ביצה דנר' כמתקן כלי. ואין מדליקין את הנרות. וכל שכן דספיקה דאוריית' הוא. וזו ואין צריך לומ' זו קתני. אבל מעשרין את הדמאי. ולא דמי למתקן דרוב עמי הארץ מעשרין הן. ומערבין. וטומנין את החמין. נותנין בקופה של מוכין להיות חומם משתמר בהן אבל משחשיכה ודאי אין טומנין:

במה מדליקין ובמה אין מדליקין. אין מדליקין לא בלכש ולא בחוסן ולא בכלך ולא בפתילת האידן ולא בירוקה שעל פני המים. לא בזפת ולא בשעוה ולא בשמן קיק ולא בשמן שריפה ולא באליה ולא בחלב: נחום המדי או' (אין) מדליקין בחלב מבושל. וחכמים אומרים אחד מבושל ואחד שאינו מבושל אין מדליקין בו. אין מדליקין בשמן שריפה ביום טוב. ר' ישמעאל אומר אין מדליקין בעיטרן מפני כבוד השבת. וחכמים מתירי' בכל השמנים בשמן שומשמין בשמן אגוזים בשמן צנונות בשמן דגים בשמן פקועות בעיטרן ובנפט. ר' טרפון אומר אין מדליקין אלא בשמן זית בלבד. [כל היוצא מן העץ אין מדליקין בו אלא פשתן] וכל היוצא מן העץ אינו מטמא טומאת אהלים אלא פשתן. פתילת הבגד שקיפלה ולא הבהבה ר' אליעזר אומר טמאה היא ואין מדליקין בה. ר' עקיב' אומר טהורה היא ומדליקין בה. לא יקוב אדם שפופרת של ביצה וימלאנה שמן ויתננה על פי הנר בשביל שתהא מנטפת ואפי' היא של חרס ור' יהודה מתיר. אבל אם חיברה היוצר מתחילה מותר מפני שהוא כלי אחד. לא ימלא אדם קערה שמן ויתננה בצד הנר ויתן ראש הפתילה לתוכה בשביל שתהא שואבת. ור' יהודה מתיר. המכבה את הנר מפני שהוא מתיירא מפני גוים ומפני לסטים ומפני רוח רעה בשביל החולה שישן פטור. כחס על הנר כחס על השמן כחס על הפתילה חייב. ור' יוסי פוטר בכולן חוץ מן הפתילה מפני שהוא עושה פחם. על שלש עבירות נשים מיתות בשעת לידתן על שאינן זהירות בנדה ובחלה ובהדלקת הנר. שלשה דברים צריך אדם לומר

בתוך ביתו ערב שבת עם חשיכה עישרתם עירבתם הדליקו את הנר. ספק חשיכה ספק אינה חשיכה אין מעשרין את הודאי ואין מטבילין את הכלים ואין מדליקין את הנרות אבל מעשרין את הדמאי ומערבין וטומנין את החמין:

סליק פירקא:

א"ר אלעזר א"ר חנינא תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם. שנ' וכל בנייך לימודי י"י ורב שלום בניך. אל תיקרי בניך אלא בונייך. שלום רב לאוהבי תורתך ואין למו מכשול יהי שלום בחיליך שלוה בארמנותייך. למען אחיי וריעיי אדברה נא שלום בך. למען בית [ה'] אלהינו אבקשה טוב לך י"י עת לעמו יתן י"י יברך את עמו (ישר') בשלום: ועומד הנער ויאמ' קדיש בלא תתקבל ת': ומקדש בבית הכנסת. לאפוקי אורחים ידי חובתן דאכלי ושתי בבי כנישתא: בריש ערבי פסחים. ואע"ג דאמרי' במגילה פ' בני העיר בתי כנסיות אין אוכלין ואין שותין בהן. אותן שאוכלין בהן נעשין על תנאי והתם משוי חילוק: ושאילו מקמי ר' יהודאי גאון מישקידש לאנשי ביתו ובא אצל אנשים שיודעין לקדש מהו שיחזור ויקדש להם. וא' לא יקדש. ומצא' בתשובות הגאונים המברך ברכת קידש וברכת הבדלה לאחרים צריך שיכוין להשמיע. והשומע צריך שיכוין לשמוע. ואם לא נתכוין להשמיע ושומע לשמוע לא יצא: ת'. קידוש: ויכולו כו': ברוך אתה י"י אלהינו מ"ה בורא פרי הגפן: ברוך אתה י"י אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו ורצה בנו שבת קדשו באהבה וברצון הנחילנו זכרון למעשה בראשית. כי הוא יום תחילה למקראי קודש זכר [25] ליציאת מצרים. כי בנו בחרת ואותנו קדשת מכל העמים שבת קדשך באהבה וברצון הנחלתנו ברוך אתה י"י מקדש השבת:

סימן קנח

קנח.

ולאחר סעודה נהגו לומ' זמירות.

יקר יום שבת תגדיל. בברית שלום וחיים. וקדשתו ויהי מבדיל. בין ישראל לגוים: האומרים אך דבר לשון. לדמות ימיהם ליום קדשי. חגיהם מקדם ליום ראשון. עֶרֶב מאחור ליום ששי. תעתוע קדר ודישון. איך בעלי האמת ישיא. ידמו עִידִים לַעֲדַיִים והמתים אל החיים: וקדשתו: ומה לשכיניי המבקשים לעלות לכסא ממלאכה. מנוחה אלהים ואנשים. ושם צוה את הברכה. תחילה. למקראי קדשים. מימי בראשית נמשכה. פרי מצוותו עץ חיים. בצילו נחיה בגוים: וקדשתו: דגולה לשמך מכהנת. ושמך בידה

[25] גליון כת"י: כמה שנ' בדברות במשנה תורה וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים וגו' על כן צוך י"י אלהיך לעשות את יום השבת.

למשענת. היתה בחיקך מקוננת. ועל שלחנך מרננת. שביעה במן מעודנת. ועוד הותירה צנצנת. מודעת זאת באיים. ויצא לה שם בגוים: וקדשתו: הוסף (על) [אל] ידך שנית. לחדש (מלאכה קדמוניות) [מלוכה קדמונית] להולכת קדורנית. פזורה שמאלית וימנית. (ותטש) [ותבוש] ערבית ויוונית. והשב כהונה אהרונית. ותוקדש במחנה הלויים. שמך המחולל בגוים. וקדשתו: אחרת:

סימן קנט

קנט.

כל מקדש שביעי כראוי לו. כל שומר שבת מחללו. שכרו הרבה מאד על פי פעלו. איש על מחנהו ואיש על דגלו: אוהבי י"י המחכים לבניין אריאל. ביום שבת שישו כמקבלי מתן דת נחליאל: גם שאו ידכם קודש ואמרו לאל. ברוך י"י אשר נתן מנוחה לעמו ישר': דורשי י"י זרע אברהם אוהבו. המאחרים לצאת מן השבת וממהרים לבא. ושמחים לשמרו ולערוב מערבו. זה היום עשה י"י נגילה ונשמחה בו: זכרו תורת משה עבדי כמצות שבת גרוסה. חרותה ביום שביעי ככלה בין שתי ריעותיה משובצה: טהורים יירשוה ויקדשוה כמאמר אשר עשה. ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה. יום זה קדוש הוא מבואו ועד צאתו. כל ישר' כבדוהו כמשפט המלך ודתו: לנוח בו ולשמוח בתענוג שבת אכול ושתוה. כל עדת ישר' יעשו אותו: משוך חסדך ליודעך. אל קנוא ונוקם. נוטרי יום שביעי בזכור ושמור להקם: שמחים בביניין שלם. ואור פניך תבהיקם. ירוויון מדשן ביתך. ונחל עדניך תשקם. עזור שובתים בשביעי. בחריש ובקציר לעולמים. פוסעים בו פסיעה קטנה. וסועדים בו לברך שלש פעמים: צדקתם תזהיר כאור שבעת הימים. י"י אלהי ישראל הבה תמים: קדשם במצותיך יטהרם כעצם השמים לטוהר. רוחך (תנחומו כבבהמה) [תנחמו כבהמה] תרד בבקעה מן ההר: שבטיהם תשכנם בנחלת הסהר. כנחלים נטיו. וכגנות עלי נהר: אחרת:

סימן קס

קס.

בשבתות וימים טובים.

על אהבתך. אשתה גביעי. שלום לך שלום יום השביעי: ששת ימי מעשה לך כעבדים. אם אעבוד בהם אשבע נדודים. כולם בעיני הם כימים אחדים. מאהבתי בך. מאהבתי. יום מרגוע: שלום: אצא ביום ראשון לעשות מלאכה. לערוך ליום שבת. המערכה. כי האלהים שם. שם הברכה. אתה לבד חלקי. אתה. מכל יגיעי: שלום: מאור ליום קרשי. מאור קדושי. שמש וכוכבים קיוו לשמשי. מה לי ליום שני. או לשלישי. יסתיר

מאורותיו. יסתיר. יום הרביעי: שלום: אשמע מבשר טוב ביום חמשי. כי מחרת יהיה נופש לנפשי. בקר לעבודתי. ערב לחפשי. קרוי עלי שולחן. קרוי. מלכי ורועי: שלום: אמצא ביום ששי נפשי שמחה. כי קרבה עלי יום המנוחה. אם נע ונד אלך למצוא רווחה. ערב ואשכח כל. ערב: נודי ונועי: שלום: מה נעמה לי עת. בין השמשות. לראות פני שבת. פנים חדשות. בואו בתפוחים. הרבו אשישות זה יום מנוח זה. זה: דודי וריעי: שלום: אשיר לך שבת שיר אל ידידות. כי יאחה לך אַתְּ יום חמודות. יום תענוגים גם. שלש סעודות. תענוג לשולחני. תענוג. תענוג יצועי: שלום לך שלום יום השביעי: חזק:

סימן קסא

קסא.

פתרון נשמת.

נשמת כל חי תברך. כדאמ' ברכי נפשי את י"י (תהילים ק"ד:א') מן העולם ועד העולם. אתה אל. ברוך י"י אלהי ישראל מן העולם ועד העולם (שם קו). ומבלעדיך. כי מי אלוה מבלעדי י"י (שם יח). וי"י שמו ער לא ינום ולא יישן כלומר לכך נקרא שמו י"י להודיע לבאי עולם שהוא מנהיגם וסובלם ומגלגלים במרת רחמים. שי"י הוא מדת רחמים. הה"ד וארא אל אברהם באל שדי. (שמות ו':ג'). בשם של גבורה לפי מדת הדין. ושמי י"י. במידתי של שם זה לא הייתי נודע להם. שלא נגליתי להם במדה זו שאני מגלה לך. אלא ייסרתים ודקדקתי עמהם עד כחוט השערה. במדתו של אלהים. הדין והמשפט והחרץ והשורה. זש"ה וידבר אלהים אל משה ויאמר אליו אני י"י (שם). במדה זו שאני נגלה לך. שכן בגאולת בניי צריכה מדת רחמים. וכן אתה מוצא בראשית ב':ז'רא אלהים. ויברך אלהים את האדם. במדת הדין התחיל לבראותו. לאחוז בחרץ המשפט כיון שסרח אדם וראה שאי איפשר לעולם בדין עמד ועירב ועשאו במרת רחמים. הה"ד וישמעו את קול י"י אלהים מתהלך בגן (בראשית ג':ח'). כשירד לדין שיתף הרחמים בדין ליכנס לפנים מן השורה. והוא לא ינום ולא יישן. לשמר עולמו במדה טובה. דכת' (תהילים קכ"א:ד') הנה לא ינום ולא יישן שומר ישר'. ער ולא יישן. אינו פסוק. שומר ישר'. ומצפה לכך. מעורר ישינים וכו'. ואילו פינו. וי"ו מוסף על עיניין ראשון על זה ועל זה שניהגת עולמך בחסד. שנ' עולם חסד יבנה. ובריותיך ברחמים. אין מעצור כח בכל איברינו להללך על אחת מהרבה כחול הים שהפלאת לנו. אפילו אילו היה פינו מלא שירה כים ולשונינו מלא רינה כהמון גליו של ים. ושפתותינו רחבות להרבות דברים כמרחבי רקיע. ועינינו מאירות ונהוגות כשמש וירח להביט בסדר פלאיך וידינו כנשרי שמים לעוף ולמהר לפשפש סוף ניסיך. ורגלינו כאיילות. לרוץ בקלות רגל לחזר ולשוט בכל פינה ובכל

זויות חקר טובותיך. אפילו מצאנו כח בבל אלה עדיין אין אנו מספיקין כו': על אחת מאלף אלף אלפי אלפים וריבי רבבות הטובות כו'. כך או' ר'. ואינו או' פעמים. שאין לומר פעמים אצל הטובות מפני שהוא בא להדביק ריבי רבבות אל הטובות ואתה מפליגו בפעמים. אבל באלפי אלפים שלמעלה היה מכוון. כדכת' יוסף י"י עליכם בכם אלף פעמים. ויש שמחסרין ו' מוריבי רבבות. כדי להגדיל בחשבון. כלומר אלף אלפים פעמים של ריבי רבבות. ואין סוף לחשבון זה. אבל ר' עושה אותם שני חשבונות אלף פעמים אלפי אלפים הטובות. וריבי רבבות פעמים הטובות. וכמה וכמה פעמים אתה מונה החשבון הזה. ואין לו קץ. ואין צריך לחסר הוי"ו. ברעב זנתנו. בדבר מזון. מאכל ומשתה. שהעולם רעיבים ואנו שביעים מליאי בטן. ובשובע כלכלתנו. בשנת שובע נשאתנו להרים ראשינו. עד שגברה ידינו בעושר וכבוד והרמת קרן וטכסיסי על כל אומה ולשון כמו ספר מזונות בספר פרנסה וכלכלה. פירנוס וכילכול. פורנישמט ב'. לכל דבר מחסור לצאת ולבא לדבר אל בית הוועד להחזיק יד לכל צרכים לדיבור ולמעשה. וזהו פרנס הציבור. וכן הוא או' השלך על י"י יהבך (תהילים נ"ה:כ"ג). משאוי שלך לכל דבר והוא יכלכלך. ישאך ויסבול עולך. כמו (בראשית מ"ז:י"ב) ויכלכל יוסף. כל מחסורם וכל משאם קיבל עליו להכניס ולהוציא. כמו (מלכים א ח':כ"ז) ושמי השמים לא יכלכלוך לשון סבל ועול. נלאיתי כלכל. שוֹפְרִיר ב'. מר': מחרב הצלתנו. לשון ויצילני מחרב פרעה (שמות י"ח:ד'). מדבר מלטתנו. לשון אשקמוצייר ב'. הנמלט מן הרעה. כמו (איוב א) ואפלטה רק אני. אמלטה נא שמה (בראשית י"ט:כ'). ואבא דכולהו והמליטה זכר (ישעיהו ס"ו:ז'). וכן נפשינו כציפור נמלטה ואנחנו נמלטנו (תהילים קכ"ד:ז'). כן הדבר נופל בצידינו ואנו נשמטנו מתחתיו. ומחלאים רבים רעים ונאמנים דיליתנו. רבים ונאמנים לא שייכי גבי הדדי. אלא כדכתב (דברים כ"ח:נ"ט) וחלאים רעים ונאמנים. ואמרי' בתלמוד רעים (בחליותן) [בשליחותן]. ונאמנים (בשליחותם) בשבועתם בפר' ישמעאל. בשעה שנכנס החולי באדם משביעין אותו שלא יצא ממנו עד יום פלוני. על יד פלוני ועל ידי סם פלוני. דיליתנו. כמו (פי) (תהלים) ארוממך י"י כי (דיליתנו) [דליתני] חלאים. חטף קמץ. לשון חולי הוא. תחלואים הרבה. אבל חלאים בחטף לבדו. הן תכשיטין. כמו (שיר השירים ז':ב') חמוקי יריכיך כמו חלאים. וכמו נזר זהב וחלי כתם (משלי כ"ה:י"ב). עד הנה עזרונו רחמיך ולא עזבונו חסדיך. בלשון המקרא חסדך ואמיתך תמיד יצרונו. אם אמרתי מטה רגלי חסדך י"י יסעדיני. חסד ואמת מן ינצרוהו. שלח אורך ואמיתך המה ינחוני. ואף כי מיושב ללבי איברים שפילגתנו. עשאנו איברים איברים. ולא שפילגתה בנו. דמשמ' שאנו גופינו לבד והאיברים חילק ופילג בגופינו

ואינו כן שאף הגוף עשוי איברים איברים שכל פרק ופרק וכל חוליא וחוליא חשוב אבר. ויש שגורסין שפילגת בנו. ועל כן שהפלאת בנו כל זאת. איברים שפילגת בנו. שחילקת בנו אבר אבר לעצמו. ורוח ונשמה שנפחת באפינו. והאומ' בנו אין רוח חכמים נוחה הימינו. דהא כת' קרא ויפח באפיו (בראשית ב':ד'). והכותב תיבה זאת יכתוב באפינו. מלא יו"ד. דלישתמע לשון רבים. על שם שני נחירי האף כעיניין המקרא. וכן (איכה ד':כ') רוח אפינו משיח י"י. אבל אשר נשמה באפו (ישעיהו ב':כ"ב). דישעיה מדבר על כל האף כמו שהוא לשון יחיד. וכן (שמות ט"ו:ח') וברוח אפך (בראשית ג':י"ט) בזעת אפך. כולו לשון יחיד. ולכך נכתבי' חסר' מיו"ד. ויש שכותבי' יו"ד באפך דשירת הים. ואין נר'. דא"כ היה לו ליכתב יו"ד כמו כן בבזעת אפך. על פי המסורת שאומ' ב' בתורה. ורוצה לומר דשוין הן זה בזה. או ימסור ב' באורייתא חד חסר וחד מלא. שכן דרך המסורת. וקשה משוב מחרון אפך. ונר' משום דשוין ביחד בחד טעמ' כפשטא המסרן ב' בתורה. ואני מצ' יו"ד מוגה בשניהם. וא"כ יפה אומר המסורת. ואין להשוות אליהם שאר אפך. ומ"מ היה לו למסור ב' בתורה מלאים: ורוח. כמו מישמוש הניתן באיברים. כגון יד למשמש. רגל להלך. פה לדבר. חוטם להריח להתנודד באיברים. כל אחד לאומנותו. ונשמה. אליינא. המונחת בחדרי הלב. שנפחת באפינו. קרא כת' ויפח באפיו. תדע כי שני דברים הם. הנשמה ניתנת בעובר משעת יצירה. וכח מישמוש איברים אין בו עד שיגדל. וכשאדם ישן נודדים איבריו אעפ"י שהנשמה הולכה. והרי בהמה שחוטה פשוטה ומנותחת לא נותרה בה נשמה ועדיין בשרה מתנודדת ומנענע בבית המטבחיים. זהו מחמת הרוח. וַיְיַלֶּל. מר': ולשון אשר שמת בפינו. אינו זכור לשון שימה בלשון. ואני הכותב או' מדכת' (שמות ד':י"א) מי שם פה לאדם או מי ישום אלם. ואלם אישתקיל מילוליה. ואמרי' בפ' הרואה. ת"ר הלב מבין והכליות יועצות והלשון מדבר. וזה דבר ידוע לכל ואין צריך ראייה. כי באמת מות וחיים ביד לשון. המדבר גדולות. הרי מצינו שימה בלשון. אב"ן: הן הם יודו הנה המה. כלומר אמנם הרי הם האיברים הללו מוכנין ומזומנין שיהו מודים ומברכין. והאו' הן הן. אינו אלא טועה. יודו ויברכו. לשון הפסוק (תהילים קמ"ה:י') יודוך י"י (על) כל מעשיך וחסידך יברכוכה: ויקדישו ויעריצו. וכן הוא אומ' והקדישו את קדוש יעקב ואת אלהי ישר' יעריצו (ישעיהו כ"ט:כ"ג). ועל זה הפסוק הוסד נקדישך ונעריצך. בתחילת הקדושה. כסדר המקרא. לפי שיש בני אדם שמהפכין אותם. וכל לשון לך תשבע. זה יום הלידה שנשבעים לבוראם שלא יעברו על תורתו פסוק מלא בישעיה כי נשבעתי וגו' (ישעיהו מ"ה:כ"ג). כי לי תכרע כל ברך תשבע כל לשון. וכל הלבבות ייראוך אינו מושך וכל לבדו. אלא יאמר בדיבוק. וכל הלבבות הם

ייראוך. קרא הוא יחד לבבי ליראה (את) שמך. בתהילי' (פ"ו). וכל קרב. ימשוך טעם בקו"ף. כל עצמותי תאמרנה. כל איבריי. כמו חמור גרם. מנברוין ב'. בעל איברים. וכן מלח (גדמא) [גרמא] גרמא. פ' כל עצמותי. רמ"ח איברים שבאדם. וכנגדם רמ"ח תיבות בק"ש. לייחוד השם. וזהו מי כמוך. פ"ה כל עצמותי. ומתוך ראשו הצריך לו מסיים את כולו לשבח. ועל מי כמוך שהאיברים מעידין. בעלילה זו אתה מפרשו והולך. מי ידמה לך. מי ישוה לך. מי יערוך לך. היינו מי כמוך. בסדר רב עמרם רננו צדיקים וכל עצמותיי תאמרנה. ואין כתוב בו אריכות זה. מי ידמה לך. עד וכל קרבי את שם קדשו. ויש או' כל אותו תוספת. בין כך ובין כך המקרא שמביא סיוע וראייה שלפניו. וסמיכת המקראות עשויין באמת ויושר. אל עליון וכו'. מקרא מלא הוא. (בראשית י"ד:י"ט) ברוך אברם לאל עליון קונה שמים וארץ. ואותו האו' קונה ברחמים שמים וארץ. לא אשתבוש. כדאמרי' ששיתף הק' מדת רחמים עם מדת הדין וברא את עולמו. שנ' (בראשית ב) ביום (ברא) [עשות] י"י אלקים ארץ ושמים. והוא שיסד הקליר. כבודו איהל כהיום ברחמים. ולא יאמר קונה ברחמיו דלישתמע חסד גדול עשה ורחמים היו לו על שברא את העולם. ועל מי ריחם או למי משך חסדו מקדם שברא עולמו בעבורו כדי לרחם עליו. הלא הוא יחיד בכבודו. וקולו על המים. הילכך אם בא לומר יאמר ברחמים ולא ברחמיו. האל הגדול הגיבור והנורא. כך הוא המקרא. בתחילה כולל. ואחר כך מפרש כל אחד. האל בכך. הגדול בכך וכו'. ואתה הוא שגדול בכך. וגיבור ונורא. ואין כערכך. מעתה נאה לך להללך ולשבחך. ולא כן מדת בשר ודם: אדם משבח את חבירו ואין בו כל שבחו. אבל הק' נורא על נוראים. גיבור על גיבורים. הוא אלהי אלהים ואדני האדונים. הה"ד מי לא ייראוך מלך הגוים (ירמיהו י':ז') וגו'. וכת' מי ימלל גבורות י"י ישמיע כל תהלתו (תהילים ק"ו:ב'). תהילתיו לא נא' אלא תהילתו שאפי' תהילה אחת שבו אין אדם יכול לספר את כולו. אדם גיבור במלחמה מלומד בטכסיסי מלחמה. ויש דברים הרבה שאינו יודע להזהר מגיבור שכנגדו. דמי שיודע בקשת ובחצים אינו יודע (בהפגת תרסיסים) [בהגפת תריסין]. ומי שיודע באלה וברומח אינו יודע בחנית ובסייף ויכולין לספר כל שבחו. אבל הק' הכל יש בו ויודע עינייני מלחמה יותר ממה שאין אדם יכול לדבר. וכן אם משבחין רב החובל אין יכולין לשבחו בכל עינייני הים. והרבה דברים יש שאין יודע להשמט מהן. אבל הק' כחו וממשלתו בים וביבשה. הוא אלהי עמקים ואלהי הרים לכך נאמר כל תהילתו. ת'. וזהו שכת' אשרי שאל [יעקב] בעזרו וגו' (תהילים קמ"ו:ו'). עושה שמים וארץ את הים וגו'. שמלך בשר ודם אם יכול להציל בים אינו יכול להציל ביבשה. ואם יכול להציל ביבשה אינו יכול להציל בים. אבל הק' אינו כן שיכול להציל

בים וביבשה. וזהו שכתב אשרי שאל יעקב וגו'. כך נמצא במדרש: ויש משנין הסדר ואו' תכף לשמים וארץ נהללך ונשבחך כו' ותכף הפסוק שא' דוד או' האל בתעצומת עוזך כו' עד וקדוש שמו. ואחר כך וכתוב רננו צדיקים וכו'. והא ליתה. חדא לפי שכשכלל תחילה המקרא מפרש ואחר כך כל אחד למחלקותיו כל ארבעתן על ארבעת רבעין. ועוד היאך מחובר רננו צדיקים למלה שעליו. מה ראיה ממנו לכאן המחבר מדבר בשבחו של מקום. ואינו או' על כל אדם שישבחנו שצריך להביא ראיה מרננו צדיקים. אבל לאחר שפי' ארבע תהילותיו דכתבינהו משה באורייתא והיללו ושיבחו ובירך שם קדשו כמו שעשה דוד. או סמך רננו צדיקים לו לראייה כלומר וכן מצינו מקרא כתוב שכל הצדיקים מרננים לשמו וכזה יעשו כל אדם כצדיקים שכל המספר בשבחו הרי זה משובח ולפיכך סמך בפי ישרים. צדיקים. ונברך את שם קדשך. ברכי נפשי וגו'. כל אחד מעיד לעצמו. מר': והתולה בדוד ואו' כדוד אמר הרי הוא ממעט קילוסו. ונותן כבוד עצמו לאחרים. האל בתעצומת עוזך. נותן (שז') [עז] ותעצומת לעם. והנורא בנוראותיך. על ידי נוראותיך שאתה עושה אתה נורא ומאויים. ולכך נקרא שמו נורא. וכן נורא תהילות. על ידי התהילות שמספרין בני אדם זה לזה לומ' גבורה זו עשה וגבורה זו עשה נגד פלוני ופלוני זו בים וזו ביבשה. ועל ידי שם שיצא עליך אתה יראוי ומאויים. ואו' (איוב ט':ד') מי הקשה אליו (ויושלם) [וישלם]. ומי יעמד לפניך הרי שמענו שעשה לפלוני כך ולפלוני כך. לנצח עדי עד. גבורתו עולמית לנצחון. המלך היושב על כסא. לשון המקרא וארא (י"י) [את אדני] יושב על כסא רם ונשא (ישעיהו ו':א'). וכת' קרא אחרינ' כי כה אמר רם ונשא שכן עד וקדוש שמו (שם נז) וגו'. ועל שני מקראות הללו סידר שבחו. ואם חיבר כסא לרם ונישא ועשאו דיבור אחד להשמיע שהכסא רם ונשא לא משתבש. כי כן משמע המקרא שהוא יושב על הכסא (שהיה) [שהוא] רם ונישא למעלה. ואעפ"י שלא מגיעים למטה עד שממלאין כל ההיכל ולפי שדיבר בהיכל שהוא אמר על הכסא שהוא רם ונישא למעלה. ויש מפרשין דרם ונישא שבפסוק מוסב על וארא את (י"י) [אדני]. ואין כן משמעות המקרא. והכי משתמע המלך היושב על כסא. בכל מעלות הללו הוא יושב על כסאו כי לו יאתה מלוכה שהוא רם ונישא שוכן עד. כפי המקרא שכת' כי כה אמר (י"י) רם ונישא וכו'. וכתוב רננו צדיקים. הוא כמו וכתו' שבתלמוד שמביאין אנו אותו הפסוק לראייה למה שאמ' למעלה. אלא וכתיב לשון ארמי. וכתוב לשון עברי. אף כאן פסוק זו ראייה וסיוע למה שאמ'. כי לאחר שפי' ארבע תהילותיו הכתובים בתורה האל הגדול הגיבור והנורא. סמך לזה רננו צדיקים. כלומר וכן מצינו שצדיקים מרננים לשמו: בפי ישרים תתהלל. כעדות המקרא לישרים נאוה תהילה (תהילים ל"ג:א'). ולכך סמך

זה לכאן: והרב ר' יעקב בר' שמשון פי' בפי ישרים תתרומם: ובדברי **צ**דיקים תת**ב**רך: ובלשון **ח**סידים תתקדש: ובקרב קדושים תתה**ל**ל: ועל לשון יצחק שיסדו. וכתוב בו יצחק ורבקה. וכן בעל תחינת שיני וחמשי **עזריאל**. **עזרינו אל**קי ישענו [26]. כן. אבל אין עיניין יצחק ורבקה לכאן. ולא יתכן לפר' כן. דהא יצחק אבינו תיקן תפילת המנחה. שנ' ויצא יצחק לשוח בשדה (בראשית כ"ד:ס"ג). וא"ב בתפילת המנחה שיסד היה לו לייסד שמו ושם אשתו. ולא בתפילת שחרית שתיקן אברהם אבינו שנ' (שם כג) וישכם אברהם בבקר. הילכך יאמר בכל אחד שבח המצוי בו. בפי ישרים תתהלל. לישרים נאוה תהילה. ובדברי צדיקים תתרומם. לשון המקרי צדקה תרומם גוי (משלי י"ד:ל"ד). ומפרש במדרש שיר השירים שיהיו ישר' מקבלין פני שכינה שנ' (ישעיהו ל"ג:ט"ז) והוא מרומים ישכן ושכינה שרוייה עמהם. שנ' (ויקרא כ"ו:י"ב) והתהלכתי בתוככם: ובלשון חסידים תתברך. וחסידיך יברכוך. ובקרב קדושים תתקדש. ויש שאין אומ' כך לפי שבלשון הזה מצינו פירעון בצדיקים. שנ' בקרוביי אקדש (שם י). ואו' ובדברי צדיקים תתקדש. ובקרב קדושים תתרומם. ואין למשוך הנעימות של נגינה אלא בריש של ישרים. ובקוף של צדיקים. כמו שאתה מוצא הברתה בניקוד. ואז תהא תיבתך שלימה שאם אתה מושכה לעיל נשחתה התיב' והבל הוא וגידוף: ובלשון חסידים תשתבח. מה טיבו של כל אצל חסידים מאצל ישרים וחביריו. ובקרב קדושים תתרומם: רושם של ישרים צדיקים חסידים קדושים הוא יצחק. ושמא בעקידה נעשה שבח זה עם המקדש שמך ברבים: כ"ש. ואין נראת דבתפילת המנחה שיסד יצחק היה לו להזכיר שמו ולא בתפילת השחר שיסד אברהם כדפריש:

ובמקהלות רבבות עמך הישרים והצדיקים שבחו לעצמו גם בכל שאר הבינוניים יתפאר שמך בכל קהילות ורבבות כניסייתן של ישר' בכל מקום שהן. כשהוא דבוק אומ' מקהלות ישר'. כמו מצהלות אביריו אבל בעומד הוא או' מקהלות כמו במקהלות ברכו אלהים (תהילים ס"ח:כ"ז): על כל דברי שירות ותושבחות דוד בן ישי. יש לשאל איך אומ' בני אדם דבר זה ואינו תמיהין לעצמן וכי היאך יכול חובת כל אדם לשבח להק' יותר מכל דברי שירי דוד. ואפי' אם תפרש האי על כל דברי כמו מלבד כל דברי או על ידי כל דברי. א"כ חובה היא על כל אדם לומר כל השבחות שבתילים מה שלא [הי'] ולא נברא. ואם א' כן שכן חובת כל היצור לשבח על (כל) דברי שירות דוד. ולא א' כל אז נוח יותר. דמשמ' שחובה היא על כל אדם לומר לפני הק' משירי דוד. והאי על כל דברי

[26] גליון כת"י: ואני שמתי את עיני בתחינות ומצאתי שם חתום חזק. חוסה זרים קולינו ה' א"ה הבט ומה שלא חתם שמו כסדר... מפני עניוותו. יפה:

תפרש כמו על ידי. כלומר על פי השירות ועל ידיהן חייבין אנו להודות להק'. ובודאי חובה עלינו לשורר להק' משירי דוד. כמו שמצינו בפסיקתא. אמר דוד אגורה באהלך עולמים. וכי עלה על דעתו של דוד שהוא חי לעולם. אלא כך אמ' יהו אומרי' בשמי לעולם בבתי כנסיות ובתי מדרשות. (אלו) [א"ל] הק' חייך אעפ"י שאתה מת אין שמך (זו) [זז] מביתי לעולם. אלא על כל קרבן וקרבן מזכירים ואומרי' שירים משלך מזמור לדוד. ולא עוד שהואיל וחשבת לבנות בית המקדש אע"פ ששלמה בנך בנה אותו בשמך אני כותבו. מזמור שיר חנוכת הבית לדוד (שם ל): וטוב מזה ומזה זה הלשון דהאי על כל דברי שירות נדרש לאחריו. וכן חיבור המילה על כל דברי שירות וכו'. ישתבך שמך. מלבד כל דבר שירות ותושבחות דוד ששיבחך יותר מכל אדם בכמה הילולים מכמה ענייניים על כל דבר ודבר שאירע לו הן על הטובה הן על הרעה. וגם על מקרה בני אדם שר כמה שירים. ויותר על כל אילו יהא שמך עוד משובח לעולם. והכי עיקר: ויש מפרשי' שכן חובת כל כו' להודות לפניך על כל דברי. כלומר להוסיף עליהם איש ואיש לפי שכלו: ישתבח כו'. פי' הרב ר' יעקב בר' שמשון שיש כאן י"ח תושבחות כנגד י"ח ברכות שבתפילה שיר ושבחה כו' ונר' שאילו ג' משלימין גדול בתושבחות. אל ההודאות. אדון הנפלאות. כי בלא אילו אין כאן אלא ט"ו. וא"כ שמן החתימה הן וחותמין בשתים. ועושין ברכות חבילות. וליתה. דהא לא חתמינן בשתים. ואני שמעתי מפי הרב תיט"ב דט"ו שבחות יש בו. וט"ו ברוך בפתיחת הזמרה ובסיומה בברכה שלפניה ולאחריה כנגד ט"ו טובות שנתן הק' לישר' הכתובו' בהגדת פסח. הוציאנו ממצרים כו': אל ההודאות. בעל ההודאות. נאה וטוב להודות לו. אדון הנפלאות. ומפליא לעשות. הבוחר בשירי זמרה. שאמרנו למעלה בפסוקים. חי העולמים. הוה והיה ויהיה. שנ' (מלאכי ג) אני ה' לא (שנאניתי) [שניתי], הווה. פסוק הוא ואתה (הווה) [הוה] להם למלך (נחמיה ו':ו'). ויש גור' חֵי העולמים. כמו וישבע בחֵי העולם (דניאל י"ב:ז') או חי העולמים: כ"ש אב"ן:

סליק פירוש של נשמת:

נשמת כל חי תברך את שמך י"י אלהינו ורוח כל בשר תפאר ותרומם זכרך מלכינו תמיד: מן העולם ועד העולם אתה אל ומבלעדיך אין לנו מלך גואל ומושיע: פודה ומציל ומפרנס ומרחם בכל עת צרה וצוקה אין לנו מלך אלא אתה: אלהי הראשונים והאחרונים אלוה כל בריות אדון כל תולדות המהולל בתושבחות המנהג עולמו בחסד ובריותיו ברחמים: וי"י שמו ער לא ינום ולא יישן המעורר ישינים והמקיץ רדומים והמסיח אלמים והמתיר אסורים והסומך נופלים והזוקף כפופים ולך לבדך אנחנו מודים: אילו פינו מלא שירה כים ולשונינו רינה כהמון גליו ושפתותינו שבח כמרחבי רקיע ועינינו מאירות כשמש

וירח וידינו פרושות כנשרי שמים ורגלינו קלות כאיילות: אין אנו מספיקין להודות לך י"י אלהינו ואלהי אבותינו ולברך את שמך: על אחת מאלף אלף אלפי אלפים וריבי רבבות פעמים הטובות שעשית עם אבותינו ועמנו: ממצרים גאלתנו י"י אלהינו ומבית עבדים פדיתנו: ברעב זנתנו ובשובע גדול כלכלתנו מחרב הצלתנו ומדבר מלטתנו ומחלאים רבים רעים ונאמנים דיליתנו: עד הנה עזרונו רחמיך י"י אלהינו ולא (ולא) עזבונו חסדיך אלהינו נא אל תטשינו י"י אלהינו ואל תכלימנו לנצח: על כן איברים שפילגת בנו ורוח ונשמה שנפחת באפינו ולשון אשר שמת בפינו: הן הם יודו ויברכו וישבחו ויפארו וירוממו ויהדרו ויקדישו ויעריצו וימליכו את שמך מלכינו: כי כל פה לך יודה וכל לשון לך תשבע וכל ברך לך תכרע וכל קומה לפניך י"י אלהינו תשתחוה: וכל הלבבות ייראוך וכל קרב וכליות יזמרו לשמך. כדבר שכתוב כל עצמותי תאמרנה י"י מי כמוך מציל עני מחזק ממנו ועני ואביון מגוזלו: מי ידמה לך ומי ישוה לך ומי יעריך לך. האל. הגדול. הגבור. והנורא. אל עליון קונה שמים וארץ: האל בתעצומות עוזך. הגדול בכבוד שמך. הגיבור לנצח נצחים והנורא בחיילי נוראותיך: המלך היושב על כסא רם ונישא שוכן עד מרום וקדוש שמו: נהללך ונשבחך ונברך את שם קדשך. כדוד אמר ברכי נפשי את י"י וכל קרביי את שם קדשו: וכתוב רננו צדיקים בי"י ולישרים נאוה תהילה: בפי ישרים תתהלל: ובדברי צדיקים תתברך: ובלשון חסידים תתרומם: ובקרב קדושים תתקדש:

ובמקהלות ורבבות עמך בית ישר' ברינה יתפאר שמך מלכינו בכל דור ודור. שכן חובת כל היצורים לפניך י"י אלהינו ואלהי אבותינו להודות להלל לשבח לפאר לרומם להדר לברך לעלה ולקלס על כל דברי שירות ותושבחות דוד בן ישי עבדך משיחך: ישתבח שמך מלכינו האל המלך הגדול והקדוש בשמים ובארץ כי לך נאה י"י אלהינו ואלהי אבותינו שיר ושבחה הלל וזמרה עוז וממשלה תהילה ותפארת קדושה ומלכות ברכות והודאות נצח גדולה וגבורה מעתה ועד עולם. ברוך אתה י"י אל מלך גדול בתושבחות אל ההודאות. אדון כל הנפלאות הבוחר בשירי זמרה מלך אל חי עולמים: ואו' החזן קדש עד דאמירן וגו': ברכו: ברוך י"י המבורך לעולם ועד: ופותח ביוצר בנעימות קול:

ברוך אתה י"י אלהינו מלך העולם יוצר אור ובורא חושך עושה שלום ובורא את הכל: הכל יודוך והכל ישבחוך והכל יאמרו אין קדוש כי"י: הכל ירוממוך סלה יוצר הכל האל הפותח בכל יום דלתות שערי מזרח: ובוקע חלוני רקיע מוציא חמה ממקומה ולבנה ממכון שבתה: ומאיר לעולם כולו וליושביו שברא במדת רחמים: המאיר לארץ ולדרים עליה ברחמים ובטובו מחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית: המלך המרומם לבדו מאז משובח ומפואר ומתנשא מימות עולם: אלהי עולם ברחמיך הרבים רחם עלינו אדון עודנו

צור משגבינו מגן ישענו משגב בעדינו: אין ערוך לך ואין זולתך אפס בלתך ואין דומה לך: אין ערוך לך י"י אלהינו בעולם הזה ואין זולתך מלכינו לחיי העולם הבא: אפס בלתך גואלינו לימות המשיח ואין דומה לך מושיענו לתחיית המתים:

אל אדון על כל המעשים. ברוך הוא ומבורך בפי כל נשמה: גודלו וטובו מלא עולם. דעת ותבונה סובבים אותו: המתנאה על חיות הקודש. ונהדר בכבוד בכס המרכבה: זכות ומישור לפני כסאו. חסד ורחמים לפני כבודו: טובים מאורות שברא אלהינו. יצרם בדיעה בבינה ובהשכל: כח וגבורה נתן בהם. להיות מושלים בקרב תבל: מלאים זיו ומפיקים נוגה. נאה זיום בכל העולם: שמחים בצאתם וששים בבואם. עושים באימה רצון קוניהם: פאר וכבוד נותנים לשמו. צהלה ורינה לזכר מלכותו: קרא לשמש ויזרח אור. ראה והתקין צורת הלבנה: שבח נותנים לשמו כל צבא מרום. תפארת וגדולה שרפים וחיות עם אופני הקודש:

לאל אשר שבת מכל מעשיו ביום השביעי נתעלה וישב על כסא כבודו. תפארת עטה ליום המנוחה עונג קרא ליום השבת. זה שבח של יום השביעי שבו שבת אל מכל מלאכתו ויום השביעי משובח באומר מזמור שיר ליום השבת. לפיכך יפארו ויברכו לאל כל יצוריו ויתנו שבח יקר וגדולה לאל מלך יוצר כל ומנחיל מנוחה לעמו ישר' ביום שבת קודש. שמך י"י אלהינו יתקדש וזכרך מלכינו יתפאר בשמים ממעל ועל הארץ מתחת. תתברך מושיענו על כו'. ואו' כל הסדר כמו שסדור בחול עד גאל ישראל:

סימן קסב

קסב.

ועומדין ומתפללין מגן ומחייה משולש. ת': ואם תאמר מפני מה אנו משנין תפילתנו בשבת בלילה ויוצר ומוסף ומנחה. ואין אנו מתפללין בתפילה אחת כמו ביום טוב שאנו מתפללין אתה בחרתנו בכל תפילה ותפילה: ושמעתי מנרבוני אחד שכנגד ג' שבתות תיקנו חכמים אילו התפילות. אתה קדשת. כנגד שבת בראשית שהק' קדשו ומקודש ובא ששת ימי בראשית. ישמח משה. כנגד שבת סיני. שהתורה ניתנה בשבת בהשכמה. כדאמרי' פ"ר עקיבא מכדי בין מר ובין מר תורה בשבת ניתנה: ובתכנת שבת אין לתמוה שכל תפילת המוספין אנו משנין מתפילת ערבית שחרית ומנחה ובתפילת אתה אחד כנגד שבת של עתיד לבא. שנ' ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד וגם ישר' גוי אחד שנ' ועמך כולם צדיקים לעולם יירשו ארץ: ובפי' אתה אחד פירשתי היטב. ת':

סימן קסג

קסג.

ישמח משה במתנת חלקו כי עבד נאמן קראת לו. כליל תפארת בראשו נתת לו בעמדו לפניך על הר סיני. ושני לחות אבנים הוריד בידו וכתוב בהם שמירת שבת. וכן כתוב בתורתך ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת לדורותם ברית עולם: ביני ובין בני ישר' אות היא לעולם כי ששת ימים עשה י"י את השמים ואת הארץ וביום השביעי שבת וינפש: ולא נתתו י"י אלהינו לגויי הארצות ולא הנחלתנו מלכינו לעובדי פסילים. וגם במנוחתו לא ישכנו ערלים כי לישר' עמך נתתו באהבה לזרע יעקב אשר בם בחרת עם מקדשי שביעי כולם ישבעו ויתענגו מטובך ובשביעי רצית בו וקדשתו. חמדת ימים אותו קראת זכר למעשה בראשית: אלהינו ואלהי אבותינו רצה במנוחתינו וקדשינו במצותיך ותן חלקינו בתורתך ושבעינו מטובך וטהר לבינו לעובדך באמת וישמחו בך כל ישר' אוהבי שמך והנחילנו י"י אלהינו באהבה וברצון שבת קדשך ב"א י"י מקדש השבת: רצה ומודים שים שלום: ומתחיל שליח ציבור ואו' אבות וגבורות וקדושת השם. ת': פ"ר ת"ם דלכך אנו אומרי' ביוצר ממקומך. ובקדושת מוסף ממקומו. משום דבמוסף אין אנו יודעין מקומו אבל ביוצר אנו יודעין. וזהו שא' במוסף ומשרתיו שואלים זה לזה איה מקום כבודו. והכי אמרי' בפ"ק דע"ז איפוך. דג' שעות ראשונות יושב ודן כו'. ועומד מכסא דין ויושב על כסא רחמים. א"כ ביוצר אנו יודעים מקום שהוא יושב. אבל במוסף אין יודעים כלל איזה מקום הוא יושב. כדא' פ"ב דחגיגה ברוך כבוד י"י ממקומו. מכלל דליכא דידע ליה:

נקדישך ונעריצך כסוד שכל שיח שרפי קודש המקדישים את שמך בקדש. ככת' על יד נביאך. וקרא זה אל זה ואמר ק' ק' ק' י"י צבאות מלא כל הארץ כבודו: אז בקול רעש גדול אדיר וחזק משמיעים בקול מתנשאים לעומת שרפים לעומתם ברוך יאמרו: ברוך כבוד י"י ממקומו: ממקומך מלכינו תופיע ותמלוך עלינו בהדרך כי מחכים אנחנו לך מתי תמלוך. ותמלוך בציון בקרוב בימינו לעולם ועד תשכון. תתגדל ותתקדש בתוך ירושלם עירך לדור ודור ולנצח נצחים. ועינינו תראינה מלכותך בדבר האמור בשירי עוזך על ידי דוד משיח צדקך: ימלוך י"י לעולם אלהיך ציון לדור ודור הללויה: לדור ודור נגיד גודלך: וביום טוב אומ' אחר מלא כל הארץ כבודו:

סימן קסד

קסד.

וחיות בוערות בכס רם לויות. בארבעת רבעיו הכיל מנויות: נוצצות כגץ הסדן ובבזק

דומיות: נוחצות ברצוא ושוב אגפיים נטויות: יחד תחת לקפץ חדיות. יוצרם לקלס כשהן רשויות: מזמרות שירים תילים תיליות. מעריצות לקדוש תהילות דומיות: נוהמות כקול מים רבים בשאג והמיות. נראות כנשאות והם נשואות ותלויות: בזאת הנשקפת יביט מקירוי עליות ביטוייה לאזון יטה כרויות: רבוכה כבמרחשת בדובים ואריות. רחשה יסכית דלותה משאיות: שבותה ישיב כאפיקים בציות. שאריתה לחזק בקרב גליות. מבשן וממצולות יניפנה לתלפיות. מתנוססת כימי קדם באדמתה להיות. ויבהיק כמתהפכת חרב פיפיות. וינגע שוסיה במכות טריות: אך נטירותם נקבצו דיות. איים להעיק בוצרה וקריות: לאדר להדר שמו בחנויות. להקדישו ולהעריצו שכם אחד כארבע חיות: לעומתן ברוך יאמרו: ישמח משה רצה ומודים ושים שלום: קדיש שלם: ונוטל ספר תורה ומחזיר פניו כנגד הבימה ואומר בקול רם פסוק זה. ת': וששה תיבות של פסוק זה אומ' כנגד ששה צעדים של נושאי הארון לכל קרבן. וכת' (שמואל ב ו':י"ג) בדוד ויהי כי צעדו נושאי ארון [ה'] ששה צעדים ויזבח שור ומריא:

גדלו לי"י אתי ונרוממה שמו יחדיו: ועונין הציבור: רוממו י"י אלהינו והשתחוו להדום רגליו כי קדוש הוא: רוממו י"י אלהינו והשתחוו להר קדשו כי קדוש י"י אלהינו: שיר ליום השבת הטיבו נגן. ת':

סימן קסה

קסה.

על הכל יתגדל. פסוק הוא (יחזקאל ל"ח:כ"ג) והתגדלתי והתקדשתי. ופ"ה בדניאל (יא) כי על כל יתגדל ולאלוה מעוזים וגו'. בקדושתו על החיות ובקדושתו על כסא הכבוד. האו' כן קדושתו על כסא הכבוד. תלי תניא בדלא תניא: ואין נכון לומר יתקדש שמך. שהרי א' בקדושתו. ונאמר לפניו. א"כ אינו מדבר להק' פה אל פה. אלא אומ' כן יתקדש בנו י"י כו' סולו. לשון שבח. וכן לא תסולה בכתם אופיר (איוב כ"ח:ט"ז). המסולאים בפז (איכה ד':ב') ביה שמו. בשם יה שהוא לשון יראה. כדמתרג' דחילא די"י עזי וזמרת יה. שבחו לפניו. וגורו מפניו. וזהו דוגמת המקרא וגילו ברעדה (תהלים כ): אב הרחמים הוא ירחם על העמוסים. ישר' שכת' בהן העמוסים מני בטן (ישעיהו מ"ו:ג') ויזכור ברית איתנים. אבות נקראו איתנים. שנ' (מלכים א ו) בירח האיתנים בחג. ואמרי' בירח שנולדו בו איתני עולם. וזכות אבות קיימת. כמה שנ' כי אל רחום י"י אלהיך וגו'. ולא ישכח את ברית אבותיך אשר נשבע להם (דברים ד':ל"א): מכלל דעדיין היא קיימת. ולא כההיא דרשה דשבת דא' תמה זכות אבות: ויגער יצר הרע מן הנשואים. ישר' שכת' בהן (ישעיה מז) הנשואים מני רחם. וכת' ואשא אתכם על כנפי נשרים (שמות י"ט:ד'):

על הכל יתגדל ויתקדש וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא שמו של מלך מלכי המלכים הוא הקדוש ברוך הוא בעולמות שברא העולם הזה והעולם הבא. כרצונו וכרצון יריאיו ועבדיו וכרצון כל בית ישר'. צור העולמים אדון כל הבריות אלוה כל הנפשות. היושב במרחבי מרום השוכן בשמי שמי קדם. בקדושתו על החיות ובקדושתו על כסא הכבוד. ובכן יתקדש בנו י"י אלהינו לעיני כל חי ונאמר לפניו שיר חדש ככתוב. שירו לאלהים זמרו לשמו סולו לרוכב בערבות ביה שמו ועלזו לפניו. ונראהו עין בעין בשובו אל נוהו. ככת' כי עין בעין יראו בשוב י"י ציון. ונ' ונגלה כבוד י"י וראו כל בשר יחדיו כי פי י"י דבר: תגלה ותראה מלכותו עלינו במהרה ובזמן קרוב. ויחון וירחם פליטתנו ופליטת כל עמו בית ישר' לחן לחסד לרחמים ולרצון ואמרו כל העם אמן: אב הרחמים הוא ירחם על העמוסים ויזכור ברית איתנים ויציל נפשותינו מן השעות הרעות ויגער יצר הרע מן הנשואים ויחון עלינו בפליטת עולמים. וימלא משאלות ליבנו במדת טובה ישועה ורחמים ויעזרינו ויגן בעדינו ויושיע כל חוסי בו ונאמר אמן: ומגלה ספר תורה ואו' הכל הבו. שהוא בא לזרז את הציבור לענות ברוך אחר המברך על שם כי שם י"י אקרא הבו גודל לאלהינו: ועונין אחריו קול אחד ברכה זו. ברוך שנתן תורה כו'. לשם שבח בלא אזכרה ומלכות עמה. וד' מקראות הללו שיש בהם מ' תיבות כנגד מ' יום שעמד משה לקבל את הלוחות. וכנגד מ' יום של יצירת הוולד: וקורא כהן ולוי וישר'. ואין פוחתין מז' קוראים אבל מוסיפין עליהם ואין מפטיר עולה מן המניין. ומברכין לפניה ולאחריה. ואחר שקראו כולן אומ' קדיש חסר. ער דאמירן. ועומד המפטיר וקורא ג' פסוקים בפרשה ומברך לפניה ולאחריה. כחוק הקוראים. ת': ויש תימ' כי לפי ההיא דפ' בני העיר קרו שיתא בעיניינא דיומא כו'. הוה לו למקרי לשביעי חובת היום. ובכל המועדים. ויש לומ' כי סמכו אמסכת סופרים דפליגא אההיא דבני העיר. ת': ושבעה דשבתא כנגר שבעה מרואי פני המלך. ובחול ג' כנגד כהנים לוים וישר'. ובפ' הקורא עומד ויושב יהיב טעמ'. ואינו מברך המפטיר עד שיגלל ספר תורה דגרסי' פ"ק דסוטה א"ר תנחום א"ר יהושע בן לוי המפטיר. אינו מפטיר עד שיגלל ספר תורה. והאידנא נהוג עלמא מכי התחיל לגללו דלאו דווקא שיגלל קא'. ומכי התחיל כמאן דגליל דמי. ובפ' עומד ויושב. ת"ר הכל עולין למניין ז' ואפי' קטן ואפי' אשה. אבל אמרו חכמים אשה לא תקרא בתורה מפני כבוד ציבור. ואיבעיא להו מפטיר מהו שיעלה. חד א' עולה וחד א' אינו עולה. והילכת' עולה. דקאמרי' פ' בני העיר. ראש (אחד) [חדש אדר] שחל להיות באתה תצוה. א' אביי קרו שיתא מן ואתה תצוה עד ועשית כיור נחושת. וחד חוזר וקורא מכי תשא עד ועשית. וקיימ' לן כי ההיא דמסכת סופרים דפליג עליה: ירושלמי: משה תיקן להם

לישראל שיהו קורין בשבתות וימים טובים ובראשי חדשים וחולו של מועד. שנ' וידבר משה את מועדי י"י אל בני ישראל. עזרא תיקן להם שיהו קורין ג' בתורה בשיני ובחמשי ובשבת במנחה כו'. כאשר פירשתי ביוצר חול. ת': ובנביא מברך לפניו ולאחריו: וזו ברכה לפניה:

סימן קסו

קסו.

ברוך אתה י"י אלהינו מלך העולם אשר בחר בנביאים טובים. ורצה בדבריהם הנאמרים באמת. ברוך אתה י"י הבוחר בתורה במשה עבדו ובישר' עמו ובנביאי האמת והצדק: ולאחריה מברך חמש: ברוך אתה י"י אלהינו מלך העולם צור כל העולמים צדיק בכל הדורות האל הנאמן האומר ועושה המדבר והמקיים שכל דבריו אמת וצדק: נאמן (אתה י"י אלהינו) חי וקיים לעולם ועד נאמן אתה הוא י"י אלהינו ונאמנים דברך ודבר אחד מדבריך אחור לא ישוב ריקם כי אל מלך נאמן אתה ברוך אחה י"י האל הנאמן בכל דבריו: רחם על ציון כי היא בית חיינו ולעלובת נפש תנקום נקם במהרה בימינו ברוך אתה י"י משמח ציון בבניה: שמחינו י"י אלהינו באליהו עבדך ובמלכות בית דוד משיחך במהרה יבא ויגל ליבנו ועל כסאו לא ישב זר ולא ינחלו עוד אחרים את כבודו כי בשם קדשך נשבעת לו שלא תכבה נרו לעולם ועד: ברוך אתה י"י מגן דוד [27]: על התורה ועל העבודה ועל הנביאים ועל יום המנוח הזה שנתתה לנו י"י אלהינו לקדושה ולמנוחה ולכבוד ולתפארת: על הכל י"י אלהינו אנו מודים לך ומברכים אותך יתברך שמך בפי כל חי תמיד לעולם ועד ברוך אתה י"י מקדש השבת: ואם הוא פסח או שבועות או שום חג יזכירנו. ולא יאמר לקדושה. אלא יאמר. לששון ולשמחה לכבוד ולתפארת. על הכל: ת'. ואחר שנפטר המפטיר מברך החזן כל העוסקין בצורכי ציבור וראשי הישיבות שבכל מקום אשר מהם תורה והוראה יוצאה לישר'. ותקנוהו הראשונים לחזק ולאמץ ידי הרבים ביראת אלהינו. כי בראותם שמחזיקים להם טובה מזרזין עצמן יותר ויותר. ת': וביום טוב שנהגו לומר תרגום של הפטרה או' המפטיר ג' פסוקים ואחר יאמר המתרגם רשויות: ואילו הן:

סימן קסז

קסז.

איסב רשות מכולכון. מן רברבניכון ומן זעיריכון. בריבון תהוון קדם אלהכון וידרכון

[27] גליון כת"י: ועשיתי (לו) [לך] שם גדול כשם הגדולים אשר בארץ (שמואל ב ז':ט'). זה שחותמין מגן דוד. כמו מגן אברהם:

רגליכון על פריקת צוארי שנאיכון: י"י אלהא דאבתכון אסף עליכון כוותכון אלף זמנין ויברך יתכון כמו דמליל לכון: אמיר דאיתמר בנבואה על ידי פלוני נבייא. או נגידא. או מלכא. כמא דפריש יונתן בר עוזיאל וכדו הוה פריש ואמר:

ומתרגם אותם ג' פסוקים הראשונים שקרא מפטיר ומיכן ואילך המפטיר קורא אחד והמתרגם מתרגם אחד: וקודם שיתחיל המפטיר ברכות אחרונות. או' המתרגם: על דא יתברך וישתבח שמיה כולא דאתרעי בנבייא צדיקייא ויהב לנא אורייתא על ידי משה רבנא לשבוחי ולברוכי בריך שמיה דקודשא ואמרו אמן: ואחר כך או' המפטיר צור כל העולמים עד מקדש השבת: רשות אחר למתחיל:

סימן קסח

קסח.

נצחן קרביא ומרי מלכיא. שולטניה בדר ודר ובמדור עילאה: תמהותי רברבין תקיפין אתייא. במצבייה עביד בארעא ושמייא. ניחא וקרירות רוחא ורעיוני הנייה. יהי ליה בכל בנוהי עשיקי עלייביא: היתבין ואזדמן לאתאן יומייא. לעידן עידנין ולנחמתא דאתיא: מצליין וקריין באורייתא דכייא. ומתרגמין במילי בחירי נבייא: כתרגם יונתן רב רברבנייא מפומיה דמלאכי חגי וזכריה: יאיין שמעתתיה בסימו מילייא. והוא חד מתמנן תלמידי ספרייא: רב על כולהון במילי חכימיא. עוף דפרח עלוהי מיקיר כעסיק בעלוקייא: ועייפו מילוהי ארבע מאה פרסי פותיא. יסודי ושכלולי דארעא צבייא: אתרעישו ואתרגיפו תחות כל יקומייא. אורכא אזדעזעא ארבע מאה פרסייא: נפקא בת קלא משמי מרומייא. מאן הוא דמגלי סודי סתרייא: קם על ריגלוהי באימתא וזעיא. מתחנן קמי מרי מריא: לא ליקרי עבדית כך קדמך גלייא. ולא ליקר בית אבא ורבו ושבחייא: להן ליקרך דר על כרובייא. בדיל דלא יסגון בעלי פלוגתייא: ותוב צבי לפרושי כתיבי קדישיא. וקל מן שמיא נפל דיך בקדמיא: מטול דאית בית קיצא פריקייא. קץ משיחא צדיקא דאתי לסופייא: ומטו מן ריבוניי בחירייא. ברשותכון מפטרינא בנבכי פסוקייא: ובריכין תהוון לאלהא. ותזכון לקיומי כל פיקודייא: אמיר. אחר:

סימן קסט

קסט.

אתא ודוגמא בריבותא וקדושתך בריבבתא: בריר לית לכל בריתא. סכום גונדי גונדתא): גלי עמיקתא ומסתרתא. שכינתך לית דידע דוכתא: דלמחזי בחזוותא. עין כל יציר לא ארשיתא: האיתא שמייתא, ארעיתא ומייתא: ולהכי כל שיפוותא. לא לישתעיין ברברבתא: זעיר שביל ואורחא זעירתא. דלינקטן בתושבחתא: חדא היא לן ולא חדתא.

תושבחתא לן שתיקותא: טפי לית לן בשירתא. אילהין בעייתא: יהיב לחכימין חוכמתא. הב לי סוכל תנותא: כד אפתח באפטרתא. קמי קהלא דבי כנישתא. ליבא דידי אלף דעתא. דבין תרתין אזברתא: מיפק מילי מעלייתא. ולא מילי מולייתא: נהירין בקרא ושמעתא. סיפרא וספרי ותוספתא: סבי ודרדקי וכל חבורתא. דכניפי כינופייתא: עלית מינכון עלית השתא. מינקט מינייכו רשותא: פעוט אנא ונפשאי מבהתא. דמינייכו קא מירתתא: צהיבא אפיי מכסיפותא. דמסתפינא אשבשתא. קריא דידיה לא שויתא. כי גדייא בסינוקתא: רברבי אשלי ידעי הילכתא. מגירסא דינקותא: שאילנא לכון במטותא. דלא תבזון יתי כזיזתא: תהא גומרא דירי זמורתא. קמייכו אריוותא: שבשתא או מתרצתא. שפיר דתשמעון יתה: מדתשמעון אתון בפקתא. קל קרנא משרוקיתא: וגמרא דידיה ליתה. דדכון היא הא כדאיתא: אסיקתון חספא דתותא. אשכחית מרגניתא: לבי שלחין וצחוותא. נהרייכו פשוט פשוט ואתא: חלפיה ועבריה מייתבותא. ומכיפיה מיבריך בירכתא: זכאי וקשיט רב מגרעתא. זכי לי טעים ועינוותא: קמי הני אריוותא. אמיר דאיתמר בנבואתא: אמיר. אחר:

סימן קע

קע.

אילו פומי. וכל נימי. בני אינשא רישומי: גוילי ארעא ושמי מרומי. דיותא ימי וכל תחומי: הוצי קולמוס באלי ואגמי ופרסיה שבחיה דמריה עלמיה: זעירין כולהון לסיומי. חד מרבנן גבורן ואימי: טובא נפשי ואלימי. יאין עריבין לפרסומי: כל קבל נשרי מטרי וגשמי. ליהוי מברך בפי כל נשמי: מהרמנו עתרית קמי. נטרי פיקודוי וקיימי: סבי ודרדקי דחכימי. עבדי אוריית' בני ריחומי: פעוט אנא זעיר ליומי. צבית אנא לתרגומי: קלי ארים לבסומי. רחמני הב לי חסדא ורחמי: שבשתא דלא לאפגומי. תריצין מילין ופטומי: אמיר: אחר:

סימן קעא

קעא.

אוגר מתורגמנא. בעי הרמנא. למיהוי קריינא בסיפרא דקרייא: אלהא ברא עלמיה. וכל דאתקרי בשמיה. לייקורי קמיה רמשא וצפרייא: לעילאה ותחתאה. אוקי על זחלתא. ומשח במשחתא ית כל טורייא: לאנהרא חלליה. ברא תרין בממלליה. ולישניה אקליה. לחד מן חברייא: יקריה משבחין להון שמיא וחיליהון. ואף אנא כוותהון אפתח בשירייא: יחידאי ריש חליה. מן אדמתא גבליה. ברייה ואחוי ליה סוף כל דריא: על

עלמא כדו. דלא אתברי לצדו. אותיביה טן דו למיעבד פירייא; עיביד דא אזהריה. בסר [28] ולא נטריה. בת ולא בקריה. מתיל כבעירייא: [29] זיופא למה לסבא. הלא אמרין רובא. בזע מַכְתֵּבא גְּלַל וְכַנְבֵּירַיא: זכו שבתא דקלטא. לידי אדם מטא. קנא ליה פרטקילין מן קנטורייא: רשיעו נפישן. למיעבד אבאישו. לרבהון ארגישו. למחתם צורייא: ריגלא אתנשיאו. קולהון אקשיאו. ומילייא סגיאו אבב חוטרייא: בתיבותא עייליה. לנח וכל דיליה. ופתח ית לוליה: וטבע תראריא: בדרא מגדלאה. עבד מחאה. ואיניש גיראה. אתקטיל בגירייא: ריש כל קשיטין. אורי הדיוטין. ונצח שליטין בחרבא דעפרייא: רוחיה לטב אתמלא. עליה אמר מתלא. טבא חדא פלפלא ממאה קרייא: בר תלתא הימין. אלהא דמלקדמין. אף שעבוד עממין. חזא בין בתרייא: בריה קם בתרוהי. ואצלח בגיגרוהי. מאה בר שערוהי. אשכח שעריא: יעקב נפק ואתחמא. כזהרא באיפומא. נדר למרי עלמא כל עישורייא: יציב כיום דלהי. זבן בכירות משלהי. במיכל ובמיתהי. חמר דרדורייא: שבטייא גלו להון. בבית מפלחהון. עקו בחייהון שבעו מרודייא: שלחו ליה מתם. סתמתאי למישתם [30] ביד משה דאיכתם. רבא דסיפרייא: מאן דלא חש לקימחיה. אתקיף ית רוחיה. מאן אֵל לשלוחיה. אתיב מימרייא: מלכא נחת בגרמיה. ורמנו בימיה. ואעבר ית עמיה ביני גזריא: שבחו כחרא. דעקתהון אזדא. ושנאיהון חצדא. וליבהון תבירייא: שום ממאן במגרעא יציבא בארעא. ומותיב ברקיעא ית גיורייא: ובשיתא בסיון. רמיו כורסוון. יהב לן ריש אסוון למעץ ושרריא: וטוריה עלן אטלל. וממלל עם ממלל. לאורייתא אכלל בעשר דיברייא: נטר לנא מלכא. עד שעתא צריכא. ומנהגא איפכא. בדמא ובשרייא: גגה עלמא במיתיה. גלא תמן שכינתיה חזו כולהון קדושתיה מגו נורייא: ולישעיה אתחזי כעובדא איזי. וחזייה בר בוזי. במרכבת יקרייא: קהלא מרשותכון ואורייתא דיבכון. אפתח קמיכון ויבסם כמטרייא: אמיר: אחר:

סימן קעב

קעב.

אי ימיא ומיא כי מילנין [31]. וכל אגמי ואגומי הוו קנין. גויל ארעא ורקיעא ואף עננין: נשי וגברי לבלרי בנן ובנין. כתב עקין לא ספקין וריש דינין. והרפתקי טצדקי חזו עייניו: יהא רעווא. הב חדווא קבל כל שנין. המון בישין קדישין דבך מהימנין. דאיתעדן. עד

[28] גליון כת"י: כי דבר ה' בזה תרג' בסר. גן עדן.
[29] גליון כת"י: פ"ה אדם ביקר בל ילין נמשל כבהמות נדמו.
[30] גליון כת"י: כמו שתום העין.
[31] גליון כת"י: מילנין ודיו. בב"ר עלו מילנין וקונדילין. פי' קחו דיו וקולמוס.

עידן ועידנין: יקום ויתגלי נר [32] נפלי ורב סגנין: בבית מישריה ביקריה דחיל מנגנין. בחיר תקיף אתוקיף כזהבא סנין: עגא זיותן. דלוייתן. לצואורונין. לבוש מלכין. מכרכין וארגוונין. מעיל תיכלא ומילא וצבעונין: קרב זמירא וזמרא וקל שפנין. בארעא שמענא ורב סיגנין. דאיתמרן וגמירן בחזוונין: בבי כנישתא. מהשתא. בהורמנין [33]. דמלכנא אתינא ומרנין. בריכין יהו לאלההון סגן כנונים [34]: כהך שעתא הב דעתא אלף זמנין. לאוסופי [35] בו וטפי כתרגימנין. כמא דפרש רב מדרש ורברבנין: אמיר: אחר:

סימן קעג

קעג.

ארו שותא בלא רשותא. פרישותא לחכימא. ומשתוקא לינוקא. חלי מתקא דכל סמא: זעיר אנא. וריקנא. ודחילנא. הבאי וגוזמא: ובעינא להרמנא. דבריינא דמן עלמא: ותן בהרמן לחכימן. אנא תורגמן בקל בסימא: צבי השתא. בשבשתא. כפרשתא דאלימא: טעים בעיטה. לפעוטא. במיעוטא. מלי לוגמא: יהי רעוא. להאי זווא. כמלי כווא. ודלוסקמא: ברי שמייא. ועלמייא. רחיש מיא וכל נישמא: מטי אפרין. זעיר זעירין. בגו ספרין. לתרגומא: עזז רחמן. לחכימין כמדקדמין. בעולמא: מנן רישין עלי בישין. סגן נפישין בכל יומא: רעות רוחן. בכל פולחן. יקר תושבחן. דכי ושמא: ותוב יתהון. לארעהון. בחיליהון. ואת ודוגמא: והב לזעוון. בני זעוון. ובי טעוון. יחון ללמא: זקוף רישא. עביר דשא. במקדשא. ואולמא: עלי טורא. בבי מישרי. בשיפורי. כנוש עמא. נביאייא לעלמייא. יהון חייא וקיימא: רעי בארש. כתב מפרש. הדא מדרש. מלי חוכמא: יהונתן. גבר סוכלתן. עלי משכביה. יהי שלמא: אמיר: אחר:

סימן קעד

קעד.

יציב פתגם. לאת ודגם. בריבוא ריבבן עירין. עני אנא במיניינא. דפסלין ארבעה טורין: קדמוהי לגומוהי נגיד ונפיק נהר דנורין. בטור תלגא. נהר שרגא. וזיקין תור ובעורין: ברא וסכא. מה בחשוכא. ועימיה שריין נהורין. רחיקי צפא [36]. בלא שטפא. וגליין ליה דמטמרין: בעית מיניה. ית הורמניה. ובתרוהי עדי גוברין. ידעי הילכתא. ומתניתא. תוספתא. סיפרא וספרין: מלך חייא. לעלמייא. (ימגר) [ימגן] עם להון משחרין. אמיר

[32] גליון כת"י: משיח.
[33] גליון כת"י: ברשות.
[34] גליון כת"י: כהנים.
[35] גליון כת"י: יוסף י"י עליכם וגו':
[36] גליון כת"י: צפא. לשון נרי. אית דקריין למנרתא צפיתא. שיטפא. ריהטא.

עליהון. כחלא יהון ולא יתמנון חיך כעפרין: יחוורין (בעו) [כען] להון בקען. יטופון נעוויי חמרין. רעותהון הב. ואפיהון צהב. ינהרון כנהור צפרין: ולי הב תקוף ועינך זקוף. חזי ערך. דבך כפרין. יהון כתיבנא. בגו לבנא. כאבנא ישתקון חפרין: כקאימנא. ותרגימנא. במילוי דבחיר ספרין: יהונתן גבר (עצוותן) [ענוותן]. בכן ליה ינמטי אפרין: אמיר:

סימן קעה

קעה.

מר' שלמה. בר' אבון:

שדי עובדוהי מהחוויי סגיין מאן רב חכימין די ייכול להחוויין: לנהורין זקוקין. די נורא מיגליין. וכדי גליין אזלין כעגל אילין אתיין: מנדע מה בחשוכא. ינדע גלי רזיין. כן קדמוהי כל קטרוהי משתריין: האילין מי ימי לישניה משתוויין. היך גיברוותיה מינהון יהון משתעיין: ביקר כורסיה הדריה. שוי ארבע בריין. נשמתהון כי שום ארבע משריין: ריבון עלמא כתרב דעל תרתין כוליין. יתרע קל מילולן ישבוק לעווייין: יכנוש גלוות עמיה על חוביהן לקיין. די כן אנפיקינון מביני חור חיוויין. אדירא עילאה. מינך היינו בעיין. עיטה וטעם ורשו די לא ניהוי שליין: ברשותך אף ברשו סבי חוכמא מליין. די ריווי אנפיהון זיווי שמשא דמיין: וברם. קהלא הדין על דא אנחנא אתיין. דנתרגם אפטרתא דאפרין נמטיין: נבייא פלנייא. בחיזא חילמא חזיין. ויהונתן פירשה בקראי מקריין: אמיר: אחר:

סימן קעו

קעו.

שפר ישפר מלכי. קדם מרי דיכי. דלא יחזי ערכי. כטעם פלסתירא: למלכא אנסכא בקדמא. דהוא מרי עלמין. מיניה אבעי הורמין. בגזירת עירין. וברכן ארכן יתבריך. לשבחא ליה אוריך. אריך לי ואריך. אמטייה אפרא: הדא לדא נקשן. וקיטרי חרציי חלשן. ארי עמיק לישן אנא בסמפורין: בי גזא דרחמנא. קרי אנא קריינא. כאסתירא גינא. ולקל פסנתירין: רוחי אשתקיל ומלולי. צריר ועבי קלי. מאימת יתבי לקיבלי. בוציני דנהורין מסתיי עציבותי. דדחילנא משלותי. ולא תנופין יתי הני בר אוריין: נגיד ונפיק שלמא. מן מרי עלמא לסבא ועולימא. דהכא דיירין: חמי תיחמון בניינא. בית מקדש אלהנא. בפריע ביומנא. קיימין ושרירין: משיחא ייתי עינוותן. יהי לנא צוותן. כמא דפריש יהונתן. דגליה ליה מטמרין: אמיר: אחר:

סימן קעז

קעז.

אלהא מקמא בעינא רשותא. בתריה ממרנן דהכא בי כנשתא ; גמרא גמירי קרא ומתניתא. דייני דבבא ודייני דמתא. היכא דכנפיתון בהנך דרתא. ואתינא קמייכו תרגומי אפטרתא: זכויי כן נזכה לסוף נחמתא חוויי טמירי ועתידי למיתא: טפויי חדויי בקרתא קדישתא. ישתכלל היכלא ותתבני ברניתא: כטרקייא שוויי כוי ומגדלתא. לכלילא דחדווא ובתר תושבתא משוטי לאכולי ומוגלסי לדשתא. נמושי ינוקי ינועי מתותא: סמידי כפותי גלוסקי ומילתא. עדויי לבורנקי קולמונסי וכווצתא: פרכילי עינבין וחיטי ככולייתא. צחוונא צמוחי בירוון ומורניתא: קמוטי וסלעומי נגוון ומלכותא. רסוקי דבבי אכומצא ושריגתא: שרובא לאגמין. טרשי לגרגותא. תקופי פורקנא וסגויי זכוותא: שחולא כורדנקא. לאתקוני סעודתא לתמן ניהוי אנן וכל חבורתא: מלכייא תורביינין. ומלכוותא מיניקתא. הפוכי רומי כערסלא מבתותא: בריוני וטורני וכל חמדתא. רישי ואטורני ללמא וצדיותא: בנווה אשרויי קיפופי ונעימתא. יארודי וקרסולי וחוחי וקאתא: שלמא יסגא בנהרא ואריתא. מידץ ידוצון שרונא וכרמלתא: וניתי לירושלם ונשמע בשורתא. אתא משיחא כנושי גלוותא: לציון יתחזה אלהא במלכותא. חזויי נחזה ירושלם באצלחותא: זקוקי זכוון כאישא בעורתא. פרושי תורגמנא ומילי נביואתא. וכד פרש בר עוזיאל וגלי מסתרתא. מפומיה דקודשא בריך הוא דדיליה מלכותא: אמיר.

סימן קעח

קעח.

פירוש. אלהא מקמא. מתחילה. חוויי טמירי ועתידי למיתא. להגיד ולגלות את הנסתרות והעתידות לבא. כטרקיא שוויי. ושמתי כדכד שמשתייך. לשם שבו ואחלמה. מתרג' כנכירי טרקיא. כוי מגדלתא. חלונות ירושלם ושאר מגדלים. משוטי לאבולי. ספינות של צור היושבת על הים והיא ראש מלכות רומי. לאבולי. מהן יעשו שערים. בבא דאבולי. ומוגלס' לדשתא. והפותות לדלתי הבית. מתרג' מוגלסי. מזוזות. נמושי ינוקי בחורים וזקנים. כמו משילכו הנמושות. ינועי. יציצו מעיר כעשב השדה. פרח. מתרג' ינע. סמידי כפותי. ויגמל שקדים. מתרג' וכפית. כלומר יגדלו סלתות לגלוסקאות עשויות יצאו מן הארץ. גלוסקא ומילתא. עתידה ארץ ישר' שתוציא גלוסקאות וכלי מילת במסכת שבת. עדויי. כלומר עדי עדיים. להתקשט בתכשיטין האלה. לבורנקי קולמונסי וכווצתא. בתחלת ישעיה הם. הקשורים. תרג' קולמונסייא. המטפחות. ובורנקייא. והרדידים כווצתא. וחיטי ככולייתא. בימי שמעון בן שטח נעשו חטין כשתי כליות של

שור הגדול. צחוונא צמוחי בירוון ומורניתא. אתן במדבר ברוש ותדהר ותאשור יחדיו. ברוש. בירוון. קימוט. כעין בית הקמטים. וסלעומי. ולעו. מתרג' ויסתל עמון. רסוק. דבבי. לרסק ולמעך בעלי דבב. כמו ריסוקי איברים. אכומצא ושריגתא. העולה מתוך הפחת יפול בפח. מתרג' דיסק מגו כומצא יתאחד בשרגיתא. שרובא לאגמין. והיה השרב לאגם. טרשי לגרגות'. טרשים וסלעים יהיו מקוה מים. שחולא כורדנקא משה שנשחל מן המים יהיה שר המשקים לעתיד לבא. לאתקוני סעודתא: לצדיקים. כדאמרי' בפסחים שרא לכורדנקיא דבי ריש גלותא. מנשטריילי. מלכייא תורביצין. והיו מלכים אומנייך. ושרותיהם מיניקותייך. כערסלא מבתותא. כמלונה במקשה. מתרגמי' כערפל מכתותא. כמקטייא בתר דאיבעוהי. ערסל. ערס. מבתותא. מלונה עשויה ללון בלילה. וילן מתרגמי' ובת. כמקטייא. כמקשייא בתר דאיבעוהי. לאחר שליקטוהו. והוא לשון משנה. שלש אבעיות ביום. כאשר תעזוב המלונה שעשה הנוצר בראש המקשה לשמר הקישואין ומשתלקט מניחה והולך לו. בסוכה בכרם. לפי שדר בה נוצר ביום מפני העופות שלא יאכלו הענבים ובלילה מפני הגנבים קרי ליה סוכה. אבל שמירת קישואין אינה אלא בלילה שאין העוף אוכל מהן. שכך שנינו הקישות הזה מרה היא ואין לך מר בקישות כפנימי שבה. בריוני וטורני חומות ומגדלות. כאסא כת' ויבן לו בריונות. וסרני מתרג' ואטורני. ללמא וצדיותא. גבי רומים ונטה עליו קו תהו ואבני בוהו. מתרג' חוט דחורבנא ומשקולתא דצדיותא: וירשוה קאת וקיפוד ועלה ארמנותיה סירים קימוש וחוח. קימוש. מתרג' קרסולין. והיתה נוה תנין חציר לבנות יענה. מדור יארודין אתרא לבנת נעמיין. על יאוריהם. על אריתיהון. נשלם: אחר:

סימן קעט

קעט.

אלימו כען דמינכון כזיז. ועלימו בדילכון פזיז. דחיל כוואה בניב גחלין: בגו עמא ועול סבא. קדם עלי תרע בבא. גלי טרקא ומגלגלין: גבר וגמר דגמיר סבר. יאלפון זעיר דעל בבר. יהרמוניה קרי כהלין. דתרגם לישן דעיבר נהר. בר עוזיאל לעיינין נהר. בפתגמין דמקבלין: הדין ממלל. דאתחזיאו. נבייא ואיתנביאו. ארו חיוי עלמא חבלין: ואית מנהון (רובא) [דובא] דמיין. דלא נחין ושערניין. בבשרהון דמסרבלין: זמינא דא. גבי מנדא. בלו ואפחום הלך כעבדא. מענייא יתמי וארמלין: חיותא די רביעאה. מהשנא מן תליתאה. ולה שינין דפרזלין: טרידא אכלה (מרקא) [מדקא]. ושארא רפסא ארקא. בטופרין נחש לרע רגלין: ידא אתייהב להשנא דת. אלו מיהוד תקוף עדת. זמן כזמן דלא אזלין: כלא חשיבין קדם אלהין. לגב דהינא קרב ודהין דארעלין כליל כלילין: לבישין ליה לבושין

סרי. לכנושי (מבררי) [מבדרי]. ספיין גליין ומטלטלין: מנתהון הב. יקירת נור. מדורתא דאע וגומרין דנור. ויוקדון לעד לא מתעכלין: נסיכין אין מלכוותנא. סבור ליה דין ודיינא. ולית אחרן דביה חלין: סגידא בול עצב ופלחין. וטב זנחין ולא חששין. בידין תבעין זכור שאלין: עדי אמרין למרמי מן. להימנין דמר דאפקן מן. קדמיהון (ריס) [רוח] ועלעולין: פריקו ניר רטין רטין. כרועו כוות לאבדרטין. מציירין פוס ולא ממללין: צלו צלו צלם אילך. לאיעבר בר וברת למולך דדלכון שבח וליה הלין: קרא קריין תנא תניין. גמרא נמור כדין עניין. וחס דנכפור יהב קלין: רשו בעיי לארשויי. מבת טלליה וארשויי. נרוממיניה לפום שכלין: שרי און רב רבוון. מאה ואלפין חלוון. ישמשוניה סחור סחור סגלגלין: תמיהן רברבן אתוון. ועובדי פליאוון. דמיטמרן קדמוי גלין: צהרון נהור קבל אפוי. כביש תהומי ימוי חפוי. שמי וארעיה דמשתכללין. צמח אצמח שטר ושלטן דכל עידן בכל שלטן. כיבש להון ארעין סלילין: חשוב שיפוון כעלוון. כרום נוון דעל אצטוון. כניחוחין דלך עלין: קהלין מיטרח מיסתן. כדן פריש יהונתן. קבל (חלה) [קהלה] דקם קבלין. אמיר:

סימן קפ

קפ.

תרגום של הפטרות של פסח.

ויאמר יהושע:

ואמר יהושע לעמא אזדמנו ארי מהר יעביד י"י ביניכון פרישן: ויאמר: ואמר יהושע לכהניא למימר טולו ית ארונא (דקיימו) [דקיימא] ועיברו קדם עמא ונטלו ית ארונא דקיימא ואזלו קדם עמא: ויאמר י"י: ואמר י"י ליהושע יומא הדין אישרי לרביותך בעיני כל ישראל דידעון ארי כמא דהוה מימרי בסעדיה דמשה כן יהי מימרי בסעדך: בעת ההיא: בעידנא ההיא אמר י"י ליהושע עיביד לך אזמלוון חריפין ותוב גזר ית בני ישר' תניינות: ויעש לו: ועבד ליה יהושע אזמלוון חריפין וגזר ית בני ישר' בגבעתא דקרו לה גבעת ערלתא: וזה: ודין פתגמא דגזר יהושע כל עמא דנפקו ממצרים דכוריא כל גברי מגיחי קרבא מיתו במדברא באורחא במיפקהון ממצרים: כי מולים: ארי גזירין הוו כל עמא דנפקו וכל עמא דאתילידו במדברא באורחא במפקהון ממצרים לא גזרו: כי: ארי ארבעין שנין הליכו בני ישר' במדברא עד דסף כל דרא גברי מגיחי קרבא דנפקו ממצרים דלא קבילו במימרא די"י דקיים י"י להון בדיל דלא לאחזיותהון ית ארעא דקיים י"י לאבהתהון למיתן לנא ארעא עבדא חלב ודבש: ואת: ויית בניהון דקמו בתריהון יתהון גזר יהושע ארי ערלין הוון אדי לא גזרו יתהון באורחא: ויהי: והוה כד שלימו כל עמא למיגזר ויתיבון (בתריהון) [באתריהון] במשריתא עד דאיתסיאו: ויאמר: ואמר י"י ליהושע יומא

הדין אעדיתי ית חסודא דמצרים מנכון וקרא שמא דאתרא ההוא גלגלא עד יומא הדין: ויחנו: ושרו בני ישר' בגלגלא ועבדו ית פסחא בארבעא עשרא יומא לירחא ברמשא במישרי יריחו: ויאכלו: ואכלו מעיבורא דארעא מבתר פסחא פטיר וקליא בכרן יומא הדין: וישבת: ופסק מנא ביומא דבתרוהי במיכלהון מעיבורא דארעא ולא הוה עוד לבני ישר' מנא ואכלו מעללת ארעא בשתא ההיא: ויהי: והוה כד הוה יהושע ביריחו וזקוף עינוהו וחזא והא גברא קאים לקיבליה וחרביה שליפיה בידיה ואזל יהושע לוותיה ואמר ליה (הלמיסעתא אתינא) [הלמיסעדנא אתיתא] אם לבעלי דבבנא: ויאמר: ואמר ליה ארי אנא מלאך שליח מן קדם י"י כען אתיתי ונפל יהושע על אנפוהי על ארעא וסביר ואמר ליה מה רבוני ממלל עם עבדיה: ויאמר: ואמר מלאך שליח מן קדם י"י ליהושע שרי סינך מעל ריגלך אדי אתרא דאת קאים עלוהי קדיש הוא ועבד יהושע כן: ויריחו: וירחו אחידא בדשין דפרזלא ומתקפא בעברין דנחשא מן קדם בני ישר' לית דנפיק מינה ולית דעליל לגוה לית דנפיק מינה לאגחא קרבא ולית דעליל לגוה למישאל בשלמא: ויהי: והוה מימרא די"י בסעדיה דיהושע והוה שמע גבורתיה סגי ורבי בכל ארעא:

סימן קפא

קפא.

יום שני.

בן שמונה שנה:

בר תמני שנין יאשיה כד מלך ותלתין וחדא שנין מלך בירושלם ושום אימיה ידידה בת עדיה מבצקת: ויעש: ועבד דכשר קדם י"י ואזל בכל אורח דתקנו דוד אבוהי ולא סטא לימינא ולשמאלא: וישלח המלך: ושלח מלכא (ועשו) [וכנשו] לוותיה כל סבי יהוד' וירושלם: ויעל: וסליק מלכא לבית מקדשא די"י וכל אינשי יהודה וכל יתבי ירושלם עימיה וכהניא וספריא וכל עמא למזעירא ועד רבא וקרא קדמיהון ית כל פתגמי ספרא דקיימא דאשתכח בבית מקדשא די"י: ויעמד: וקם מלכא על אצטוונא וגזר קיימא קדם י"י למהך בתר פולחנא די"י ולמיטר פיקודוהי וית סהידוותיה וית קיימוהי בכל לב ובכל נפש לקיימא ית פתגמי קיימא הדא דכתיבין על ספרא הדין וקבילו כל עמא עליהון קיים: ויצו: ופקיד מלכא ית חלקיהו כהנא רבא וית סגן כהניא וית ארמלכיא לאפקא מהיכלא די"י ית כל מניא דעבידין לבעלא ולאשירתא ולכל חילי שמיא ואוקידינון מברא לירושלם במישרי קדרון ואביל ית עפרהון ביתאל: והשבית: ובטיל ית כומריא דיהבו מלכיא דבית יהודה ודאסיקו בוסמין על במתא בקרווייא דבית יהודה ובסחרני ירושלם וית דאסיקו [בושמין] לבעלא ולשימשא ולסיהרא ומזלתא ולכל חילי שמיא:

ויוצא: ואפיק ית אשירתא מבית מקדשא די"י מברא לירושלם לנחלא דקדרון ואוקיד יתה בנחלא דקדרון ואדקא לעפרא ורמא ית עפרא לקברי גלייא: ויצו: ופקיד מלכא ית כל עמא למימר עיבידו פסחא קדם י"י אלהכון כמא דכתיב על סיפרא דקיימא הדין: כי: ארי לא איתעביד כפסחא הדא מיומי נגודייא דדנו ית ישר' כל יומי מלכיא דישר' ומלכיא דבית יהודה: כי: אלהין בתמני עשרי שנין למלכא יאשיהו אתעביד פסחא הדין קדם י"י בירושלם: וגם: ואף ית בידין וית זכורן וית צלמניא וית (שעוותא) וטעותא] וית כל שקוצייא דאתחזיאו בארעא דיהודה ובירושלם פלי יאשיהו בדיל לקיימא ית פתגמי אורייתא דכתיבין על ספרא דאשכח חלקיה כהנא בבית מקדשא די"י: וכמוהו: וכוותיה לא הוה קדמוהי מלכא דתב לפולחנא די"י בכל ליביה ובכל נפשיה ובכל נכסוהי בכל אוריתא (דמשח) [דמשה] ובתרוהי לא קם כוותיה:

סימן קפב

קפב.

ואם שבת בחול המועד.

היתה עלי:

שרת עלי רוח נבואה מן קדם י"י ואפקד ברוח נבואה דשרת עלי מן קדם י"י ואשרייני בגו בקעתא חדא ומלייא גרמין והא דין גרמייא דנפקו ממצרי' בכוהון דלא איעכבו עד זמן קיצו די"י והוה גברא במצרי' ליומא ההוא ושמיה יאיר והוא הוה רב שיבטיא דבית אפרים אמר להון בעידנא ההוא כולהון בית ישר' הוו קיימין בעינויא ובפולחנא קשיא ואנן הכי הוינן עבדין יתהון מאתן ואלפין גברין בני חילא ונפקו ממצרים ואתגאו בלא פורקנא די"י ובכן מסרינון י"י ביד מלכא דגת וקטל יתהון גנון ועבדוהי ואשרייני בגו ההיא בקעתא ובזמן פורקנא לא דבר י"י ית ישר' בההיא בקעתא דילמא יזעזעון והיא בקעתא מלייא גרמי אינשא: והעבירני: ואעברני עליהון סחור סחור והא סגיאון לחדא על אפי בקעתא והא יבישן לחדא: ויאמר: ואמר לי בר אדם התיחון גרמייא האילין ואמרית י"י אלקים את גלי קדמך: ויאמר: ואמר לי אתנבי על גרמייא האילין ותימר להון גרמייא יבישיא קבילו פתגמא די"י: כה: כדנן אמר י"י אלהים לגרמייא האילין הא אנא מעיל בכון רוחא ותיחון: ונתתי: ואיתין עליכון גידין ואסיק עליכון בשרא ואקרום עליכון משכא ואיתין בכון רוחא ותיחון ותידעון ארי אנא י"י: ונבאתי: ואתנבאיתי כמה דאתפקדית והוה קל באתנביותי והא זיעא וקריבו גרמייא גרמא לות גרמיה: וראיתי: וחזיתי והא (עליכון) [עליהון] גידין ובסרא סליק וקרם עליהון משכא מלעילא ורוחא לית בהון: ויאמר: ואמר לי אתנבי על רוחא אתנבא בר אדם ותימר לרוחא כדנן אמר י"י

אלהים מארבע רוחייא איתא רוחא ועולי בקטיליא האילין וייחון: והנבאתי: ואתנבאיתי כמא דפקדני ועלת בהון רוחא וחיו וקמו על ריגליהון משריין סגיאן לחדא לחדא: ויאמר: ואמר לי בר אדם גרמייא האילין כל בית ישר' אינון והא אינון אמרין יבישן גרמנא פסק סברנא אבדנא לנא: לכן: (בכון) [בכן] אתנבי ותימר להון כדנן אמר י"י אלהים הא אנא פתח ית קבורתיכון ואסיק יתכון מקבורתכון עמי ואעיל יתכון לארעא דישר': וידעתם: ותדעון ארי אנא י"י כד אפתח ית קברתיכון וכד אסיק יתכון מגו קבורתיכון עמי: ונתתי: ואיתין רוחי בכון ותיחון ואשרי יתכון על ארעכון ותידעין ארי אנא י"י גזרית במימרי ואקיים אמר י"י:

סימן קפג

קפג.

יום שביעי של פסח.

ותהי עוד מלחמה בגת:

והוה עוד קרבא בגת והוה נבר דמישחן ואצבעת ידוהי ואצבעת ריגלוהי שית ושית עשרים וארבע מניין ואף הוא אתייליד לגיברא: ויחרף: וחסיד ית ישראל וקטליה יהונתן בר שמעא אחוהי דדוד: את: ית ארבעת אילין אתילידו לגיברא בגת ואתמסרו בידא דדוד ובידא דעבדוהי: וידבר דוד. ושבח דוד בנבואה קדם י"י ית פתגמי תושבחתא הדא על כל יומייא דשזיב י"י יתיה וית ישראל מיד כל בעלי דבביהון ואף לדוד שיזיב מחרבא דשאול: ויאמר: ואמר י"י תוקפי ורוחצני ומשיזיב (אני) [יתי]: אלהי: אלהא דאתרעי (ביה) [בי] קרבני לדחלתיה תוקפי דמן קדמוהי מתיהיב לי תקוף ופורקן לאתגברא על בעלי דבביי רוחצני דעל מימריה אנא רחיץ בעידן עקא מבעלי דבביי ואמר לארמא קרני בפורקניה סמכני דהוה מימריה סמך (ליה) [לי] בד הויתי עריק מן קדם רדפיי פרקני מבעלי דבביי ואף מכל חטופין ואנישין שיזיב יתי: מהולל: אמר דוד בתושבחתא אנא מצלי קדם י"י דבכל עידן מבעלי דבבי פריק יתי: כי: ארי (אפקתני) [אקפתני] עקא כאיתא דיתבא על מתברא וחיל לית לה למילד והיא מסכנא ליממת סיעת חייבין בעיתת יתי: חבלי: משריית רשיעין אקפוני קדמוני דמזיינין במני קטול: בצר: אמר דוד כד עקא לי אנא מצלי קדם י"י וקדם אלהי אנא מתחנן ומקבל מהיכליה צלותי ובעותי מן קדמוהי מתעבדא: ותגעש: ואיתרגיפת ואתרגישת ארעא שבלולי שמיא זעו ואתרכינו ארי תקוף רוגזיה: עלה: סליק זדוניה דפרעה רשיעא כתננא קדמוהי בכן שלח רוגזיה כאישא בערא דמן קדמוהי משציא מזופיתיה כגומרין דנור דלקא מימריה: ויט: וארכין שמיא ואתגלי יקריה וענן אמיטתא כיבש קדמוהי: וירכב: ואתגלי בגבורתיה על כרובין קליליין ודבר

בתקוף על כנפי רוח: וישת: ואשרי שכינתיה בערפילא דעננא יקר סחור סחור ליה מחית מיין תקיפין מריכפת עננין קלילין ברום עלמא: מנוגה: מזיו יקריה מבהקין שמי שמיא מזופיתיה כגומרין דנור דלקא מימריה: וישלח. ושלח כגירין מחתיה ובדרינון ברקין ושגישינון: ויראו: ישלח: יצילני: יקדמוני: ויוצא ; יגמילני: כי: כי: ואהיה: וישב: עם: עם: ואת: כי: כי: האל: כי: האל: משוה: מלמד: וחתן: תרחיב: ארדפה: ואכלם: ותאזרני: ואויבי: ישעו: ואשחקם: ותפלטיני: בני: בני; חי: האל: ומוציאי: על כן: על כן אודי קדמך י"י בעממיא ולשמך אימר תושבחן: מגדול: מסגי למיעבד פורקן עם מלכיה ועביד טיבו למשיחיה לדוד ולזרעיה עד עלמא:

סימן קפד

קפד.

ליום אחרון.

עוד היום:

עוד כען יומא רב וסגי עידן ליה למיעל. והא סנחיריב מלכא דאתור נטל (ועבד) [ועבר] תלת אוונין ודבר עימיה אלפין ארבעין גוספנין דדהב דבני מלכין קטרי תאגי יהבין בהון ודבר עימיה מאתן אלפין אחידי סייפין ורומחין גוברין דרהטין קדמוהי מאה אלפין ודבר עימיה מאתן אלפין מחצצי גירין מניין משירייתיה מאתן אלפין ושתין רבוא חסר חד אורכא דמשרייתיה ארבע מאה פרסין רוחב צוורי סוסוותיה ארבעין פרסין. משריתא קדמאה כד עברו בירדנא שתו מיא דהוו בירדנא משריתא תניינא כד עברו בירדנא דלו עקבי סוסוותהון ושתו מיא משריתא תליתאה כד עברו בירדנא לא אשכחו תמו מיא וחפרו בירין ושתו מיא אתא וקם בנוב קריית כהניא לקביל שורא דירושלם עני וכן אמר לחילוותיה הלא דא היא (קרתא) קרתא דירושלם דעלה ארגישית כל משירייתי ועלה כבישית כל מדינתי הלא היא זעירא וחלשא מכל כרכי עממיא דכבישית בתקוף ידי עלה קם ומניד ברישיה מוביל ומייתי בידיה על טור בית מקדשא דבציון ועל עזרתא דבירושלם: הנה האדון: חלף דאתרברב סנחיריב מלכא דאתור הא ריבון כל עלמא י"י צבאות רמו קטול במשרייתיה כבעוט דמתבעיט במעצרתא ורמי קומה (ית קטפון) [יתקטפון] ותקיפייא ימאכון: ונקף: ויתקטלון גיברי משרייתיה דמתגברין כפרזלא (ועברי) [ועבדי] קרביה על ארעא דישראל יתרמון: [ויצא. ויפוק מלכא] מבנוהי דישי ומשיחין מבני בנוהי יתרבי: ונחה: ותישרי עלוהי רוח מן קדם י"י רוח חוכמא (וסוכלתנן) [וסוכלתנו] רוח מילך וגבורה רוח מדע ודחלתא די"י: והריחו: ויקרביניה לדחלתא די"י לא לחיזו עינוהי יהא דאין ולא למשמע אוזנוהי יהא מוכח: ושפט: וידון

בקושטא מסכינין ויוכח בהימנותא לחשיכי עמא דארעא וימחי חייביה ארעא במימר פומיה ובממלל סיפוותיה יהא מאית ארמילנוס רשיעא: והיה: ויהון צדיקיא סחור סחור ליה ועבדי הימנותא מקרבא ליה: וגר: ביומוהי דמשיחא בר דוד יסגי שלמא בארעא וידור דיכא עם אמריא ונימרא עם גדיא ישרי ועגל ואריא ופטים כחדא ויניק זעיר יהא מדבר בהון: ופרה: ותורתא ודובא ירעיין כחדא ישרון ביניהון ואריא כתורא יכול תיבנא: ושעשע: ויחייך ינקא על חור חיוי פתן ועל חיזו גלגלי עינוהי חיוי חורמן חסילה ידוהי יושיט: לא: לא יבאשון ולא יתבלון בכל טורא דקודשי אדי תתמלי ארעא מדע ודחלתא די"י כמיא דלימא חפן: והיה: ויהי בעידנא ההוא בר בריה דישי ריקום את לעממיא ליה מלכוותא ישתמעון ויהי אתר בית משרוהי ביקר: והיה: ויהי בעידנא ההיא יוסיף י"י תניינות גוברתיה דאשתאר מאשור וממצרים ומפתרוס ומהודו ומעילם ומבבל ומחמת ומננות ימא: ונשא נס: וסרה: ועפו: והחרים י"י: והיתה מסילה: ואמרת: הנה אל: ושאבתם: ואמרתם ביום: ותימרון בעידנא ההוא אודו קדם י"י צלו בשמיה חוו בעממיא עובדוהי אדכרו ארי תקיף שמיה: זמרו י"י: שבחו קדם י"י ארי גבורן עבד גליא דא בבל ארעא: צהלי: בועי ושבחי כנשתא דציון ארי רבא אמר לאשראה שבינתי בגויך קדישא דישר':

סימן קפה

קפה.

יום ראשון של שבועות.

ויהי בשלשים שנה:

והוה בתלתין שנין לזמן דאשכח חלקיה כהנא רבא סיפרא דאורייתא בבית מקדשא בעזרתא תחות אולמא ביומי יאשיה בר אמון מלך שיבטא דבית יהודה בתמוז בחמשא לירחא אמר יחזקאל נבייא ואנא הויתי שרי בגו בני גלותא על נהר כבר אתפתחו תרעי שמיא וחזית בחיזו נבואה דשרת עלי מן קדם י"י חיזו יקר שכינתיה די"י: בחמשה: בחמשא לירחא היא שתא חמישיתא דגלו בני ישראל מעל ארעהון וגלא (עמכון) [עמהון] מלכא יויכין: היה היה: מיהוה הוה פיתגם נבואה מן קדם י"י עם יחזקאל בר בוזי כהנא בארעא דישראל תב תניינות ואיתמליל עמיה במדינת ארע כשראי על נהר כבר ושרת עלוהי חמן רוח נבואה מן קדם י"י: וארא: וחזית והא רוח עלעולא אתי מן ציפונא ענן רב ואישתא משתלהבא וזיהורא ליה סחור סחור ומיגו עננא ומיגו עלעולא כעין חשמלא מיגו אישתא: ומתוכה: ומגוה דמות ארבע ברייין ודין חזויהון דמות אינשא להון: וארבעה: וארבעא אפין לחדא וארבע אפין לכל חד וחד שיתא עשר אפין לברייתא חדא מניין

אפיא דארבע ברייז (שתא) [שתין] וארבעא אפין וארבעא גפין לחדא וארבעא גפין לכל חד וחד שיתא עשר גפין לכל אפא ואפא (שיתא) [שתין]. וארבעא גפין לברייתא חדא והוו מניין גפיא דארבעא ברייז מאתן וחמשין ושיתא גפין: ורגליהם: ורגליהון ריגלין כיונין ופרסת רגליהון בפרסת ריגלון סגלגלין ומזיעאן עלמא במהכון ומנצצין כעין נחש מצלהב: וידי: וידין כידי אינשא עבידא להון מתחות גפיהון על ארבע סטריהון למיחתי בהון גומרין דאישא מביני כרובייא מתחות רקיעא דעל רישיהון למיתן (דעל) [על] חופני שרפיא למיזרק על אתר רשיעיא לאובדא חייביא עברי על מימריה ואפיהון וגפיהון שוי לארבעתהון: חברות: מכוונן חדא לקביל חדא גפיהון לא מתחזרן במיזלהון בריא לקביל אפהא אזלא: ודמות: ודמות אפיהון אפי אינשא עבידא להון ואפי אריא עביד מימינא לארבעתהון ואפי תורא עביד משמלא לארבעתהון ואפי נשרא לארבעתהון: ופניהם: ואפיהון וגפיהון פריסן מלעילא לחדא תרתין מכוונן חדא ותרתין מכסיין ית גווייתהין: ואיש: וכד (חדא) [חזא] יחזקאל נבייא ית חזוונא דאחזי ליה שכינתא הי כמא דאחוי לישעיה בר אמון נבייא בהיכלא דחזא ארבע ברייז דכוונין חד לקביל חבריה לאחזאה עינוותנותיה וכן הוה תיקוניהון מהדרין אפין בקשוט ובריא לקביל אפהא אזלא לאתר דהוי תמן רעוא למיזל אזלין לא מיתחזרן במיזלהון: ותשאני רוח: ונטלתני רוחא ושמעית בתרי קל זיע סגי דמשבחין ואמרין ברוך יקרא די"י מאתר בית שכינתיה:

סימן קפו

קפו.

יום שיני.

וי"י בהיכל קדשו:

וי"י אמר לאשראה שכינתיה במדור היכלא דקודשיה יסופון מן קדמוהי כל רשיעי ארעא: תפילה: צלותא דצלי חבקוק נבייא כד אתגלי י"י ליה על ארכא דיתיהיב לרשיעיא הוא חבקוק נבייא דצר צורתא וקם בגוה עני וכן אמר חי וקיים שמיה לית אנא עדי מן צורתא הדא עד דייחזון יתי ית דינא דעתיד למיתי מתיבנא רוחא דקודשא וכן אמרת ליה לחבקוק נבייא חבקוק נבייא על עיסק ארכא דאיתיהיב לרשיעיא דאם יתובון לאורייתא בלבב שלים ישתביק להון ויהון כל חוביהון דחבו קדמוי בית ישראל הא בשלותא: י"י שמעתי: י"י שמעית שמע גבורתך מה דעבדתא בטופנא מן בראשית ודחלית ואף על מחת פורענותא דאייתיתא על אינשי סדום כד ארגיזו קדמך שמעית וזעית י"י כמה רברבין עובדך וחבינין ניסך דאת יהיב ארכא לרשיעיא דיתובון לאורייתא בלבב שלים ולא תבו ואינון מרגזין קדמך בגו שנייא דיהבתא להון חייא בכין את עתיד להודעא

גבורתך בגו שנין דאמרתא לאחדתא עלמא לאיתפרעא מרשיעיא עברי על מימרך בגו רוגזך דארגיזתא על רשיעיא וצדיקיא עבדי רעותך בגו רוגזך ברחמים תידכר ותרחם עליהון: אלוה: במיתן אורייתא לעמיה אלהא מדרומא אתגלי וקדישא מטורא דפארן בגבורת עלמין אתחפיאו שמיא מזיו יקריה ואמרי תושבחתיה מליא כל ארעא: ונוגה: וזיהור יקריה כזיהור יומיא מבראשית אתגלי וזיקוקין ממרכבת יקריה בפקין תמן גלא ית שכינתיה דהות מיטמרא מבני אינשא בתקוף רומא: לפניו: מן קדמוהי מישתלח מלאך מותא ונפיק כשלהובית אישתא מימריה: עמד: אתגלי ואזיע ארעא ואייתי מבולא על עם דרא דעברו על מימריה ואף בתנייתא כד חבו קדמוהי בכן בלבולינון בעממיא אתפרקו טורייא דמלקדמין מבא רמתא דמן עלמא גבורת עלמין דיליה: תחת: כד פלחו בית ישר' לטעוותא מסרתנון ביד כושן חייבא וכד תבו למיעבד אורייתא עבדתא להון ניסין וגבורן ופרקתנון מיד מדינאי על יד גדעון בר יואש: הבנהרים: (היו) [הא] על (מלכין) [מלכיהון] ומשרייתהון דסגיאין כמי נהרא הוה רגז ובימא הודעת להון פורענות ארי אתגליתא על מרכבת יקרך שכינתך לעמך תקוף ופורקן: עריה: איתגלאה אתגליתא כגבורתך בדיל קיימך דעם שבטייא מימרך קיים לעלמין להון (בדעתה) [בזעתא] טינרין תקיפין נפקין נהרין שטפין לארעא: ראוך: באתגליתך על טורא דסיני חיזו יקרך זעו טוריא ענני מטרא עדו ארים (תחומא) [תהומא] קליה חייליה מרומא תווהו וקמו: שמש: אף במיעבדך ניסין ליהושע במישר (גדעון) [גבעון] כד אתגברו וסליקו עליה חמשא מלכא דירושלם מלכין דחברון מלכא דירמות מלכא דלכיש מלכא דעגלון שמשא וסיהרא קמו במדוריהון תלתא ושית שעין עמך במימרך אתגברא בתקוף נצחן גבורתך: ואני: בכין על ניסין ופורקנא דתעביד למשיחך ולשארא דעמך דישתארון יודון למימר אמר נבייא קדם י"י ואנא במימרא די"י איבוע אידוע באלהא עביד פורקני: י"י אדני: אלהים י"י דסעיד לי בחילא ומשוי רגלי קלילין כאיילתא ועל בית תוקפי יקיימיני (לדדיליה) [לדיליה] נצחנין וגבורן קדמוהי (מנא) [אנא] מנגן בתושבחתי:

סליקו תרגום של הפטרות.

סימן קפז

קפז.

ואילו רשויות יאמר לאחר ההפטרות:

יהודון כל נשמי. למריה כולה שמיה. דארכין לנא שמיה וערפילא אדרך ועל דא יתברך: עדא אורייתא יהב. בגו אישא משלהב. ופירולין דדהב. קבל דנא לא איערך ועל דא יתברך: בחיזו ולא בחדוון. יקר שכינתיה חזיין. בחדוותא חדיין. כמאן דשתי וכרך. ועל

דא יתברך: חמון יתיה בצדקא. ולא הוות בן נזקא. ועיניה הוה מדקא. ברחמים עלן מן הרך. ועל דא יתברך: זרזין משתריין. בכל סגוי דבריין. כד אתייהבת אוריין. בספוון דשקר כרך. ועל דא יתברך: קרי מפרש בְּנִשְׁתָּוַון [37] תליסר ושית מאוון. ושוי לך ברעוון. מדורין בתקוף ברך. ועל דא יתברך: אחר:

סימן קפח

קפח.

ייתון בני עממין. למשאל בשלמין. בהתין ומתכלמין. בלו והלך משלמין. ומְנָדַא. נהוריה לחי עלמין על דא: עביד לן ברעותא. וקביל בעותא. כל קבל די מילתא. כַּדְבָא ושחיתא [38]. אודא. נהודיה בתושבחתא על דא: קלא נפל באודניי. כר אתגלי בסיני. לקיומי לתנאי. ארעא זְיָוה שנאי. בפחדא. נהודיה קדם י"י על דא: כזיקוקין דאישא. מלהטא נור כקשא. אורייתא מתפרשא. לחירותא מהפשא. עבדא. נהוריה לקדישא על דא: חשיבין אומייא. כלא ואופייא [39] דמיא. עלוהי צילמיא. אמיר עליהון לעלמיא. חצדא: נהוריה לאל שמיא על דא: זיווהי שנוהי. דבריין סנאוהי. משיחא ביומוהי. פלח להון בגירוהי [40]. כבדא. נהוריה קדמוהי על דא: קרב משיחניא. למכנש אחנא. לארע פולחנא. ונקשוט אנחנא פרנדנא. נהוריה לאלהנא על דא: אחר:

סימן קפט

קפט.

אתעבדנא [41] קלן ואפריה אמטי עלן. ואורייתא יהב לן. וניתי בה למיסרך. ועל דא יתברך: לתאין [42] תמן הוה. היא כד אתייהיבא. נשבחיניה טובא. דאריך אתארך. ועל דא יתברך: יתבי ארעתא. אחזתנון אימתא דחילו ופחזותא. ולבהון אתמרך. ועל דא יתברך: עטר יתהון רעוא. סליקו ליה לעדבא ואגיז להון סילוא. ואסתפק כל צרך. ועל דא יתברך: זהר על נבייא. דמורן מילייא שמעו טבייא. ובישא יתרך. ועל דא יתברך: רשם לך מהימניא. כבר אמוץ ישעיה. ודניאל חנניה. עביד נגו אף שדרך. ועל דא יתברך: יקריב שחרורא. וניסא וגבורא. דמלילו לבשרא. דבתרוהי מברך. ועל דא יתברך:

וקודם שיתחיל המפטיר ברכה אחרונה יאמר המתרגם:

[37] גליון כת"י: בכתב. בעזרא נשתוונא.
[38] גליון כת"י: לשון כחש וכזב.
[39] גליון כת"י: אשקומא ב'.
[40] גליון כת"י: יפלח בחציו כבידם.
[41] גליון כת"י: נעשינו בני חורין כמו קלניין.
[42] גליון כת"י: מזל שלנו בס"פ שנים אוחזין משום לתאי דידי פקע:

על דא יתברך וישתבח שמיה דמריה כולא ויתרעי בנבייא צדיקיא. ויהב לנא אורייתא על ידי משה רבנא. לשבוחי ולברוכי שמיה דקודשא בריך הוא ואמרו אמן: ומתחיל המפטיר ברכות אחרונות ברוך אתה י"י אלהינו מלך העולם צור כל העולמים צדיק בכל הדורות האל הנאמן אומר ועושה שכל דבריו אמת וצדק וגו': למעלה כתובים. ופותח החזן:

סימן קצ

קץ.

יקום פורקן מן שמייא חינא וחסדא ורחמי חיי אריכי ומזוני רויחי וסייעתא דשמיא ובריות גופא על ארעא זרעא חייא וקיימא זרעא דלא יבטול ודלא יפסוק מפתגמי אוריתא ובנן דחיין בעובדי אוריתא למרנן רבנן חבורתא קדישתא די בארעא דישראל ודי בבבל רישי כלי ורישי מתיבתא דייני דבבא ודייני דמתא ולכל תלמידי חכמים ולכל תלמידיהון ולכל תלמידי תלמידיהון ולכל מאן דעסקין באורייתא ולכל קהלא קדישא הדין רברבייא עם זעירייא טפלייא עם נשיא מלכא דעלמא יפיש חייהון ויסגי יומיהון ויפרוק וישיזיב יתהון מכל עקא ועקתא ומכל מרעין בישין מרן דבשמיא יהא בסעדהון וישמע בקול צלותהון (ויתן) ויתן יתהון לחינא ולחסדא קדם כורסי יקר מלכותיה וקדם שלטונייא דארעא ויקיים זכוותהון דכל ישר' בכל זמן ועידן ונאמר אמן:

מי שברך אברהם ויצחק וישרא' אבותינו וחסידים הראשונים הוא יברך כל קהילות הקדש ואת כל הקהל הזה. הם ונשיהם ובניהם ובנותיהם וכל אשר להם מי שתקנו בתי כניסיות לתפילה ומי שבאים לתוכו להתפלל ומי שנותנין נר למאור ויין לקידוש והבדלה ופת לאורחים וצדקה לעניים ומי שמכניסין אורחים בתוך ביתם וכל אותם שעוסקין בצורכי ציבורם הק' ישלם שכרם ויסיר מהן כל מחלה וירפא כל גופותם וישלח לכל עוונותם ויברך עובדי ידיהון בכל זמן ועידן ונאמר אמן. ת': ואם חל ראש חדש בשבת הבאה מכריז החזן ומודיע לרבים יום קביעותו מפני תקנת המועדות ותקנת תפילת המוספים והלל ולבטל בהם הנשים ממלאכה. ואו': מי שעשה ניסים לאבותינו וגאל אותם מעבדות לחירות יגאלינו ויקבץ נידוחינו מארבע כנפות כל הארץ חבירים כל ישר' לירושלם עיר הקודש ונאמר אמן:

ראש חדש פלוני יום פלוני:

אם הוא שני ימים אומ' ויום פלוני חשבונו של יום פלוני:

יחדשהו הקב"ה עלינו לששון ולשמחה לריוח ולהצלה ולהצלחה ולחיים ולשלום ונאמר אמן: וכשחל תענית כתוב בשבת הבאה יאמר הכי: מי שעשה כו'. עד לירושלם עיר הקודש ונאמר אמן: צום פלוני יום פלוני זה הבא עלינו יהפכהו הק' לנו ולכל ישר' לששון

ולשמחה ולברכה ולשלום ונאמר אמן. ככת' כה אמר י"י צום הרביעי צום החמישי צום השביעי וצום העשירי יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה ולמועדים טובים האמת והשלום אהבו: וזוכר את המתים שרבו תורה ותקנות בישר' ואותם שהניחו שום דבר בקהל ושהניחו אחרים בשבילם. ת': ומצאתי בפסיקתא שמא יאמר אדם כיון שמת אין לו תקנה ת"ל כפר לעמך ישר'. אשר פדית י"י. כיון שמת אדם ומבקשין עליו רחמים זורקין אותו מגהינם לגן עדן כחץ מן הקשת: ת': ופותח באשרי: ועומד להכניס ספר תורה למקומו. ואו' יהללו את שם י"י כי נשגב שמו לבדו: ועונין הציבור: הודו על ארץ ושמים וירם קרן לעמו תהילה לכל חסידיו לבני ישר' עם קרובו הללויה: ומחזיר ספר תורה למקומו ואו' קדיש עד דאמירן: ועומדין למוסף ואו' אבות וגבורות וקדושות השם:

סימן קצא

קצא.

תכנת לשון ותוכן לבות י"י. או ותוכן לבינים. מנית שבת בריצוי קרבנותיו על הימים. כדא' באגד' שור או כשב. א"ר יהושע משל למלך שנכנס במדינה והוציא כרוז שלא יכנס שום אדם לפניו עד שיראו פני מטרונא תהילה. כך אמ' הק' לישר' אל תביאו קרבן לפני עד שתקדשהו שבת. והדא היא דכת' ומיום השמיני והלאה ירצה. ואין שמונת ימים עד שיעבור שבת. פ"א רצית קרבנות' שהם עולות. פ"א רצית קורבנותיה דבכל קרבנות הרגלים כת' לחטאת. ואילו בשבת לא כת'. ת"ם: צוית פירושיה עם סידורי נסכיה. דכי היכי דזכור ושמור בדיבור אחד נאמרו. ושוא ושקר. וביום השבת. ולא תבערו. כך קרבן שבת ונסכיו נאמרו בדיבור אחד. והיינו עם: צוית פירו'. בצו את בני ישר' מפורשי' קרבנות שבת להקריבם. עם סידורי נסכיה. שהוא סידור לחם הפנים ולשון נסכים שייך בסלתות. כדא' במנחות פ"ב סלתות. ומזכיר סידור לחם על הנס שאירע בו. כדא' בסוף חגיגה לשום להם חם וגו' (שמואל א כ"א:ז'). טועמיה חיים זכו. תנא כל הטועם תבשילו בערב שבת מאריכין לו ימיו ושנותיו. ובירושלמי מפרש טעמא שלא יכעוס על בני ביתו מפני הקדחת תבשילו. וכת' וידעת כי שלום אהלך (איוב ה':כ"ד). ומוקמינ' ליה בשבת בהדלקת הנר וכל שכן שצריך להזהר פן יקדיח התבשיל: ותצוינו להקריב מוסף שבת כראוי. לכופלו. א' הק' שבת קורבנותיו כפוליים שד' כבשיים קריבין ב' לתמידין וב' למוספין. ובבל יום אינן אלא ב' וכל מעשיו כפולים. שתי נשמות. לחם משנה:

תכנת שבת רצית קרבנותיה ציויתה פירושיה עם סידורי נסכיה מענגיה לעולם כבוד ינחלו טועמיה חיים זכו וגם האוהבי דבריה גדולה בחרו אז מסיני נצטוו עליה ותצוינו י"י אלהינו להקריב בה קרבן מוסף שבת כראוי. יהי רצון מלפניך י"י אלהינו ואלהי אבותינו

שתעלינו בשמחה לארצנו ותטעינו בגבולינו ושם נעשה לפניך את קרבנות חובותינו תמידין כסדרן ומוספין כהילכתן. את מוסף יום המנוח הזה נעשה ונקריב לפניך באהבה כמצות רצונך כמו שכתבת עלינו בתורתך על ידי משה עבדך מפי כבודך כאמור: וביום השבת שני כבשים בני שנה תמימים ושני עשרונים סלת מנחה כלולה בשמן ונסכו. עלת שבת בשבתו על עולת התמיד ונסכה: ישמחו במלכותך שומרי שבת וקוראי עונג עם מקדשי שביעי כולם ישבעו ויתענגו מטובך ובשביעי רצית בו וקדשת אותו חמדת ימים אותו קראת זכר למעשה בראשית: אלהינו ואלהי אבותינו רצה במנוחתינו וקדשינו במצותיך ותן חלקינו בתורתיך ושבענו מטובך ושמחינו בישועתך וטהר לבינו לעובדך באמת והנחילנו י"י אלהינו באהבה וברצון שבת קדשך ב"א י"י מקדש השבת: רצה ומודים ושים שלום: אלהי נצור: וחוזר החזן ומתפלל אבות וגבורות: ויאמ' קדושה:

סימן קצב

קצב.

כתר לאדון נכתיר וברכה לברוך נברך ומלוכה למלך נמליך. ושם המיוחד נייחד יחד. עם קבוצי מעלה קדושה לקדוש נשלש ככת' וקרא זה אל זה ואמר ק' ק' ק' י"י צבאות מלא כל הארץ כבודו: כבודו מלא עולם משרתיו שואלים זה לזה. איה מקום כבודו. לעומתם ברוך יאמרו: ועונין: ברוך כבוד י"י ממקומו: ממקומו הוא יפן ברחמים ויחון על עם המייחדים שמו ערב ובקר בכל יום תמיד: פעמים באהבה שמע אומרים: ועונין: שמע ישראל י"י אלהינו י"י אחד: אחד הוא אלהינו הוא אבינו הוא מלכינו הוא מושיענו והוא יושיע את שאריתנו והוא יטעינו בארץ זבת חלב ודבש וישמיענו ברחמיו שנית. לעיני כל חי. להיות לכם לאלהים. אני י"י אלהיכם: אדיר אדירנו י"י מה אדיר שמך בכל הארץ באמור והיה י"י למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה י"י אחד ושמו אחד: ובדברי קדשך כתוב לאמר. ימלוך י"י לעולם אלהיך ציון לדור ודור הללויה: לדור ודור נגיד גודלך: תכנת: רצה ומודים: ברכת כהנים: שים שלום:

קדושתא לכבוד יום טוב:

ממקומו יתרומם מלך. כי הוא לבדו מלך. ויופיע ממעונו מלך. ויפדה עם מקבלי מאמר מלך. משכימים ומעריבים ומייחדים שם מלכותו עליהם. ומזכירים בכל יום תמיד. פעמים. שמע. אחד אתה ואין לך שיני ואין דומה לך בקרוב תפדינו ותושיענו ותצילנו..... ותשמיענו פדות לעיני כל אומים לענות ולומר הן גאלתי אתכם ראשית ואני אגאול אתכם אחרית: להיות: אני: אלהיכם אני ואתם עמי מלככם אני ואמלוך עליכם ואגלה מלכותי עליכם ואעבור מלך בראשיכם. ככת' על יד נביאך (ואעבור מלככם) [ויעבר

מלכם] לפניהם וי"י בראשם: ונאמר ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו והיתה לי"י המלוכה: ונאמר והיה י"י למלך על כל הארץ ביום ההוא וגו'. ודברי: ובשבת ויום טוב יש אומ' אלהינו אתה קיוינו לך מושיענו. מנחמינו אתה על מי מנוחות תנהלינו לתת בציון תשועת ישר' תפארתך. תושגב לבדך ותמלוך עלינו לעולם ועד: אדיר אדירנו: וביום טוב אומ' בשים שלום.:שמגיע צדקה ברכה רחמים חיים ושלום:

כאמור כי בי ירבו ימיך ויוסיפו לך שנות חיים: ונ' שלום שלום לרחוק ולקרוב אמר י"י ורפאתיו: ונאמר ואתם הדבקים בי"י אלהיכם חיים כלכם היום: היום תאמצינו. היום תברכינו. היום תגדלינו. היום תדרשינו לטוב. היום תשמע שוועתינו כהיום הזה תביאנו ששים ושמחים בבניין עירך. כאמור והביאותים אל הר קדשי ושמחתים בבית תפילתי עולותיהם וזבחיהם לרצון על מזבחי כי ביתי בית תפילה יקרא לכל העמים: ונ' ויצוינו י"י אלהינו לעשות את כל החוקים האלה ליראה את י"י אלהינו לטוב לנו כל הימים לחיותינו כהיום הזה. ונ' וצדקה תהיה לנו כי נשמור לעשות את כל המצוה הזאת לפני י"י אלהינו כאשר ציונו: וצדקה וברכה תהיה לנו ברוך אתה י"י המברך את עמו ישראל בשלום: קדיש כו': ויושבין במקומן ואומרי':

סימן קצג

קצג.

אין כאלהינו. אין כאדונינו. אין כמלכינו. אין כמושיענו. מי כאלוהינו. מי כאדונינו. מי כמלכינו. מי כמושיענו. נודה לאלהינו. נודה לאדונינו. נודה למלכינו. נודה למושיענו. ברוך אלהינו. ברוך אדונינו. ברוך מלכינו. ברוך מושיענו. אתה הוא אלהינו. אתה הוא אדונינו. אתה הוא מלכינו. אתה הוא מושיענו. אתה הוא שהקטירו אבותינו לפניך את קטרת הסמים בזמן שבית המקדש קיים: פיטום הקטורת כאיזה צד. הצרי והצפורן והחלבנה והלבונה משקל שבעים של שבעים מנה. מור וקציעה שיבולת נרד וכרכום משקל של ששה עשר של ששה עשר מנה הקושט שנים עשר קילופה שלשה קנמון תשעה. בורית כרשינה תשעת קבין. יין קפריסין סאין תלתא וקבין תלתא אם לא מצא יין קפריסין מביא חימר חיור עתיק (מלך) [מלח] סדומית רובע מעלה עשן כל שהו. ר' נתן אומ' אף כפת הירדן כל שהו. נתן בה דבש פסלה. חיסר אחת מכל סממניה חייב מיתה. א"ר זעירא משום הכנסה יתירה. רשב"ג אומ' הצרי אינו אלא שרף היוצא מעצי הקטף. בורית כרשינה ששפין בה את הציפורן מפני שהיא נאה. יין כפריסין ששורין בו את הצרי מפני שהיא עזה. והלא מי רגלים יפים אלא שאין מכניסין מי רגלים למקדש מפני הכבוד: השיר שהלוים היו אומרי' במקדש. ביום הראשון היו אומ' לי"י הארץ

ומלאה תבל ויושבי בה (תהלים כד): על שם שקנה ומקנה ושליט בעולמו: בשני היו אומרי' גדול י"י ומהולל מאד בעיר אלהינו הר קדשו: (תהלים מח) על שם שחילק מעשיו ונתעלה וישב במרום: בשלישי היו אומרי' אלהים נצב בעדת אל בקרב אלהים ישפוט (שם פב): על שם שגילה ארץ בחכמתו והכין תבל לעדתו: ברביעי היו אומרי' אל נקמות י"י אל נקמות הופיע (שם צד): על שם שברא חמה (חמה) ולבנה ועתיד ליפרע מעובדיהם: בחמישי היו אומרים הרנינו לאלהים עזינו הריעו לאלהי יעקב (שם פא): על שם שברא עופות ודגים לשבח בשמו: בשישי היו אומרי' י"י מלך גאות לבש לבש י"י עוז התאזר אף תכון תבל בל תמוט (שם צג): על שם שגמר מעשיו ומלך עליהם: בשבת מזמור שיר ליום השבת לעתיד לבוא ליום שכולו שבת שהוא מנוחה לחי עולמים; א"ר אלעזר א"ר חנינא תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם. שנאמר וכל בנייך לימודי י"י ורב שלום בנייך (ישעי' נד). אל תיקרי בנייך אלא בונייך. שלום רב לאוהבי תורתך ואין למו מכשול (תהלים קיט). יהי שלום בחילך. שלווה בארמנותייך (שם קכב). למען אחי ורעי אדברה נא שלום בך: למען בית ה' אלהינו אבקשה טוב לך: י"י עוז לעמו יתן י"י יברך את עמו בשלום (שם כט): וראה בנים לבניך שלום על ישראל (שם קכח): פ' כיון שבנים לבניך שלום על דייני ישראל. דלא ליתו לאינצויי עם (הצדיקין שהוא) [הצדוקין שהיו] אומ' תירש הבת עם בת הבן: ת'. ועומד הנער לומר קדיש: ומדלג תתקבל: ויאמרו עלינו לשבח: על כן נקוה לך: ונפטרין לבתיהם לשלום:

סימן קצד

קצד.

ואילו זמירות אומרי' על השלחן קודם קינוח סעודה.

ברוך י"י יום יום יעמוס לנו ישע ופדיום. ובשמו נגיל כל היום. ובישועתו נרים ראש עליון. כי הוא מעוז לדל ומחסה לאביון: ברוך הוא אלהינו אשר גמלנו. כרחמיו וכרוב חסדיו הגדיל לנו. כאלה וכאלה יוסיף עמנו. להגדיל שמו הגדול הגיבור והנורא שנקרא עלינו: ברוך הוא אלהינו שבראנו לכבודו. להללו ולשבחו ולספר הודו. מכל אום גבר עלינו חסדו. לכן בלב ובנפש ובמאד נמליכו ונייחדו. כי טוב י"י לעולם חסדו: שבטי יה לישראל עדות בצרתם לו צר בסבלות ובעבדות. ובלבנת הספיר הראם [43] בעוז ידידות. ונגלה להעלותם מעומק בור [44] ודות. כי עם י"י החסד והרבה עמו פדות: מה יקר חסדו

[43] גליון כת"י: בגלות מצרים.
[44] גליון כת"י: בור בחפירה ודות בבניין.

בצילו לגוננימו בגלות בבלה [45] שולח למענימו. להוריד בריחים נמנה ביניימו. ויתנם לרחמים לפני שובימו. כי לא יטוש י"י את עמו בעבור הגדול שמו: עילם שת כסאו להציל לידידיו. ולהאביד משם מעוזני מורדיו. מעבור בשלח פדה את עבדיו. קרן לעמו ירים תהילה לכל חסידיו. כי אם הוגה וריחם כרב חסדיו: וצפיר העיזים [46] הגדיל עיצומיו. גם חזות ארבע עלו ממקוממיו. ובלבם דימו להשחית את רחומיו. ועל יד כהניו מיגר מתקוממיו. חסדי י"י כי לא תמנו כי לא כלו רחמיו: נסגרתי..... ביד רעי מדני. שבכל יום ממלאים כריסם מֵעִדַנַיי. עזרתו עמי לסמוך את אדניי. ולא נטשני כל ימי עידניי. כי לא יזנה לעולם י"י: בבואו.... חמוץ בגדים. זבח לו בבוצרה וטבח לו בבוגדים. ויז נצחם מלבושיו להאדם בכוחו יבצור רוח נגידים. הגה ברוחו הקשה ביום קדים: ראותו כי כן..... יחשוב.... תקלוט כבצר. ומלאך... בתוכה ינצר. ומזיד בשוגג במקלט העצר. אהבו את י"י חסידיו אמונים נוצר: יצוה י"י חסדו קהילותיו לקבץ. ומארבע רוחות עדיו להקבץ. ובהר מרום הרים אותנו להרבץ ואתנו ישוב נדחים קובץ. וישיב לא נאמר כי אם ושב וקיבץ: ככת' ושב י"י אלהיך את שבותך ורחמך ושב וקבצך מכל העמים אשר הפיצך י"י אלהיך שמה:

סימן קצה

קצה.

לדונש בן לברט:

דרור יקרא לבן עם בת וינצרכם כמו בבת. **נ**עים שמכם ולא יושבת. **ש**בו ונוחו ביום שבת: דרוש נוי ואולמי. ואות ישע עשה עמי. נטע שורק בתוך כרמי. שעה שוועת בת עמי: דרוך פורה בתוך בוצרה. וגת באדום אשר גברה. נתוץ צריי באף ועברה. שמע קולי ביום אקרא: אלהי תן. למדבר הר. הדס ושיטה ברוש ותדהר. ולמזהיר. ולנזהר. נטה שלומים כמי נהר: הדוך קמיי אל קנא. במוג לבב ובמגינה. ונרחיב פה ונמלא לשונינו לך רינה: אדום עקר. אשר עיקר. עדי אובד נטע כנה. וגם הקדר. פני קדר. אשר אותי מאד עינה: ותצמיח צדקינו. וישענו כמו גנה. ותבנה עיר משושינו. ומדמנה וסנסנה: אבן מאסו בונים תשימנה לראש פינה. ופדויי י"י ישובון ובאו ציון ברינה: אחר:

סימן קצו

קצו.

דלה שובב מתוך פחת. ולא ימות לשחת. **נ**תוץ עלוון ומנחה. **ש**פו השפל ובני נחת: ראה

[45] גליון כת"י: למענכם שילחתי בבלה והורדתי בריחים כלם. בישעיה. ריחים משוטין. עץ המנהיג את הספינה.
[46] גליון כת"י: מלכות יון.

כי צר. לבן נעצר. וישע עוז תנה מבצר. שמע קולי מן המיצר. הבה לנו עזרה מצר: ומרום הר. והלבנון. חדש חיש הרוס פינון. כבודך חס והכן גנון. ישע הבֵא שלח ינון: צבי שלם והאדנים. עמוד בועז וסהרונים. דביר הקם ופעמונים. מנחם שלח לבנים: דעה חכמה לנפשיך. ויהי כתר לראשיך. נטור מצוה לדורשיך. שמור שבת קדשך:

סימן קצז

קצז.

אחר לר' אברהם אבן עזרא:

כי אשמרה שבת. אל ישמרני. אות היא לעולמי עד בינו וביני: אסור מצוא חפץ לעשות דרכים. גם בו לדבר בו. דברי צרכים. דברי סחורה או דברי מלכים. אהגה בתורת אל. אהגה ותחכמיני. אות: בו אמצא תמיד. נוח לנפשי. הנה לדור ראשון נתן קדושי. מופת בתת לחם משנה בששי. ככה בכל ששי. ככה. יכפיל מזוני. אות: רשם בדת היום. חוק אל סגניו בו לערוך לחם. תמיד לפניו. על כן להתענות. על פי נבוניו. אסור לבד מיום. אסור. כיפור עוני. אות: הן (אם) [יום] מכובד הוא. יום תענוגים. לחם ויין טוב. בשר ודגים. מתאבלים בו הם. אחור נסוגים. כי יום שמחות הוא. כי. וישמחני: אות: מחל מלאכה בו סופו להכרית. על כן אכבס בו. לבי כבורית אתפללה אל אל ערבית ושחרית. מוסף וגם מנחה. מוסף. ויעניני. אות היא לעולמי עד בינו וביני: אחר:

סימן קצח

קצח.

אשיר במישרים את שיר י"י. קול מהלל ארים כי רם י"י: את סוד שמו גילה אל עם קרובו. יום מעשיו כילה בו כי אהבו. ולמקדשו נגלה יופיו וטובו. כי הברכה בו. כי. צוה י"י: קול: בקר בהתנשאה. שמש וזרחה. מכל אנוש רואה תסיר אנחה. אמש בעת בואה. נפשי שמחה. אזי עלי נחה. אזי: רוח י"י. קול: ראשון לכל מועד. הוא בתעודות. יסעד לבב סועד. שלש סעודות. הבא לאות ולעד. אין בו עבודות. כי אם לבד הודות. כי. את שם י"י: קול: הקול מאד ערב. נשמע באזני. בנים ראו קרב לילה והנה נר בערו עורב. צועק ועונה. התקדשו לפני. התקדשו. בא יום י"י. קול: מבדיל באחריתו. עשיר ומסכן. הורם בצדקתו. סוכו יתקן. ובבית תפילתו. הודו ישכן. אמן ואמן כן. אמן. יעשה י"י. קול מהלל ארים כי רם י"י:

סימן קצט

קצט.

והיה לפנות ערב באים לבית הכנסת. ת':

ושלש סעודות בשבת דנפקא לן מתלתא היום. ויאמר משה אכלוהו היום כי שבת היום לי"י היום לא תמצאוהו בשדה: ואילו הן אחת בלילי שבת. ואחת ביום בשחרית. ואחת בצהרים. ובשבת קחשיב להו. דאמרי' התם. קערות שאכל בהן ערבית מדיחן שחרית. שחרית מדיחן בצהרים כו'. נמצא דערבית ושחרית וצהרים זמן סעודה הם. והמפסיקין על שלחנם ומברכין ברכת המזון בשחרית בין שני תבשילין טעות הוא בידם ולא יצא ידי חובתו: ולעיל בסדר שבת פי' היטב: כך נמצא בתשובות הגאונים: ת'. ובאים לבית הכנסת ופותחין באשרי. ושליח ציבור עומד לפני התיבה ופותח בסדר קדושה ובא לציון. והולכין ואומרי' עד יגדיל תורה ויאדיר: ואו' קדיש עד דאמירן: ואו':

ואני תפילתי לך י"י עת רצון אלהים ברב חסדך עניני באמת ישעך: ומוציא ספר תורה וקורין בו שלשה פרשת הסדר במקום שפסקו שם שחרית. ואינו או' קדיש בבימה אלא גולל ספר תורה. ובגלילתו אומ': יהי רצון מלפני אלהי השמים לכונן את בית חיינו ולהשיב שכינתו לתוכו במהרה בימינו ונאמר אמן: יהי רצון מלפני אלהי השמים לרחם על פליטתנו ולמנוע את המשחית ואת המגפה מעלינו ומעל כל עמו ישראל אמן: יהי רצון מלפני אלהי השמים לקיים בנו את כל חכמי ישראל הם ונשיהם ובניהם ובנותיהם ותלמידיהם ותלמידי תלמידיהם בכל מקומות מושבותיהם ונאמר אמן: יהי רצון מלפניך אלהי השמים שנשמע ונתבשר בשורות טובות ושמועות טובות מארבע כנפות כל הארץ אמן: אחינו אחינו כל בית ישראל ונשיאנו ואנוסי ישראל הנתונים בצרה ובשבייה העומדים בים וביבשה המקום ירחם עליכם ויוציאכם מצרה לרווחה ומאפילה לאורה בעגלא ובזמן קריב ואמרו אמן: יהי חסדך י"י עלינו כאשר יחלנו לך: ועומד להחזיר ספר תורה למקומו: ואו' יהללו את שם י"י וגו': והעם עומדי' איש נגדו עד שיחזור ספר תורה למקומו. ואו' קדיש עד דאמירן: ומתפללין בלחש אבות וגבורות וקדושת השם. ואומ':

סדר מוצאי שבת

סימן ר

ר.

אתה אחד ושמך אחד ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ תפארת גדולה ועטרת ישועה מנוחה וקדושה לעמך נתת. אברהם יגל. יצחק ירנן. יעקב ובניו ינוחו בו. מנוחת אהבה

ונדבה מנוחת אמת ואמונה מנוחת שלום ושלווה והשקט ובטח. מנוחת שלימה שאתה רוצה בה יכירו בניך וידעו כי מאתך היא מנוחתם ועל מנוחתם יקדישו את שמך: אלהינו ואלהי אבותינו רצה במנוחתינו כו': רצה ומודים. ושים שלום. וג' פסיעות: ושליח ציבור אחר תפילתו אומ' ג' מקראות הלל של צידוק הדין והציבור עונין אחריו כל מקרא ומקרא: צדקתך כהררי אל ומשפטיך תהום רבה אדם ובהמה תושיע י"י (תהילים ל"ו:ז'): וצדקתך אלהים עד מרום אשר עשית גדולות אלהים מי כמוך (שם עא): צדקתך צדק לעולם ותורתך אמת (שם קיט): קדיש שלם: ומפסיקין: למוצאי שבת שליח ציבור יורד לפני התיבה ופותח והוא רחום: ואומ' ברכו: ופורס את שמע בשתים לפניה ושתים לאחריה כמנהג בחול ואומ' קדיש עד דאמירן: ועומדין לתפילה ואו' הבדלה בחונן הדעת: אתה חננתנו מדע ותלמדינו לעשות רצונך ותבדילנו י"י אלהינו מכל העמים אשר על פני האדמה כי אתה הבדלתה בין קודש לחול בין אור לחשך בין ישר' לעמים בין יום השביעי לששת ימי המעשה. אבינו מלכינו החל עלינו את הימים האלה הבאים לקראתינו לשלום חשוכים מכל חט ומנוקים מכל עון ואשמה ומדובקים ביראתך ומחוננים מאתך בינה דיעה והשכל ברוך אתה י"י חונן הדעת:

ואם חל יום טוב בשבוע הבא אין אומ' ויהי נועם וסדר קדושה כל עיקר אלא לאחר סיום תפילת לחש אומ' שליח ציבור קדיש כו': ויתן לך: ואם בא לומ' ויהי נועם: לאחר שמונה עשרה אומ' קדיש עד דאמירן. ופותח ויהי נועם עד סוף המזמור והציבור כמו כן. אורך ימים אשביעהו ואראהו בישועתי. וכן מנהג שחוזר ושונה שליח ציבור אותו פסוק והציבור אחריו. ואומ' ואתה קדוש. וכל סדר קדושה. קדיש כו': ומביאין לו יין של כוס ברכה ומבדיל: ברוך אתה י"י אלהינו מ"ה בורא פרי הגפן: ברוך אתה י"י אלהינו מ"ה בורא עצי בשמים: ברוך אתה י"י אלהינו מ"ה בורא מאורי האש: ברוך אתה י"י אלהינו מ"ה המבדיל בין קדש לחול בין אור לחושך בין ישראל לעמים בין יום השביעי לששת ימי המעשה ברוך אתה י"י המבדיל בין קודש לחול: וטועם ממנו מלא לוגמיו ומיסב פניו לצד אחר מפני כבוד הרבים: ואומרי' כלם:

סימן רא

רא.

ויתן לך האלהים מטל השמים ומשמני הארץ ורב דגן ותירש: יעבדוך עמים וישתחוו לך לאומים הוה גביר לאחיך וישתחוו לך בני אמך אררך ארור ומברכיך ברוך: ואל שדי יברך אותך ויפרך וירבך והיית לקהל עמים: ויתן לך את ברכת אברהם לך ולזרעך (אתו) [אתך] לרשתך את [ארץ] מגוריך אשר נתן אלהים לאברהם: ושב י"י אלהיך את שבותך

ורחמך ושב וקבצך מכל העמים אשר הפיצך י"י אלהיך שמה: אם יהיה נדחך בקצה השמים משם יקבצך י"י אלהיך ומשם יקחך: מחיתי כעב פשעיך וכענן חטאותיך שובה אלי כי גאלתיך: אשריך ישראל מי כמוך עם נושע בי"י מגן עזרך ואשר חרב גאוותיך ויכחשו אויביך לך ואתה על במותימו תדרוך: ישראל נושע בי"י תשועת עולמים לא תבושו ולא תכלמו עד עולמי עד: ופדויי י"י ישובון ובאו ציון ברינה: ושמחת עולם על ראשם ששון ושמחה ישיגו ונסו יגון ואנחה: אנכי אנכי הוא מוחה פשעיך למעני וחטאותיך לא אזכור: ואתם הדבקים בי"י אלהיכם חיים כלכם היום: רנו שמים כי עשה י"י הריעו תחתיות ארץ פצחו הרים רינה יער וכל עץ בו כי גאל י"י את יעקב ובישראל יתפאר: ברוך אתה בעיר וברוך אתה בשדה: ברוך אתה בבואך וברוך אתה בצאתך: ברוך טנאך ומשארתך: ברוך פרי בטנך ופרי אדמתך שגר אלפיך ועשתרות צאנך: יתן י"י [את] אויביך הקמים עליך ניגפים לפניך בדרך אחד יצאו [אליך] ובשבעה דרכים ינוסו לפניך: יצו י"י אתך את הברכה באסמיך ובכל משלח ידיך וברכך בארץ אשר י"י אלהיך נותן לך: ברוך הגבר אשר יבטח בי"י והיה י"י מבטחו: השקיפ' ממעון קדשך מן השמים וברך את עמך ישראל ואת האדמה אשר נתת לנו באשר נשבעת לאבותינו ארץ זבת חלב ודבש: יפתח י"י לך את אוצרו הטוב את השמים לתת (את) מטר ארצך בעתו ולברך את כל מעשה ידיך והלוית גוים רבים ואתה לא תלוה: ואהבך וברכך והרבך וברך פרי בטנך ופרי אדמתך דגנך ותירושך ויצהריך שגר אלפיך ועשתרות צאנך על האדמה אשר נשבע לאבותיך לתת לך: ברוך תהיה מכל העמים לא יהיה בך עקר ועקרה ובבהמתך: והסיר י"י ממך כל חלי וכל מדוה מצרים הרעים אשר ידעת לא ישימם בך ונתנם בכל שנאיך: ואמרתם כה לחי ואתה שלום וביתך שלום ובל אשר לך שלום: י"י אלהי אבותיכם יוסף עליכם ככם אלף פעמים ויברך אתכם כאשר דבר לכם: י"י אלהיכם הרבה אתכם והנכם היום ככוכבי השמים לרב: ובא לציון גואל ולשבי פשע ביעקב נאם י"י: ואני זאת בריתי אותם אמר י"י רוחי אשר עליך ודברי אשר שמתי בפיך לא ימושו מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך אמר י"י מעתה ועד עולם: המלאך הגואל אותי מכל רע יברך את הנערים ויקרא בהם שמי ושם אבותי אברהם ויצחק וידגו לרב בקרב הארץ: י"י אלהים אתה החלות להראות את עבדך את גדלך ואת ידך החזקה אשר מי אל בשמים ובארץ אשר יעשה במעשך וכגבורותיך: מאל אביך ויעזרך ואת שדי ויברכך ברכות שמים מעל ברכות תהום רובצת תחת ברכות שדים ורחם: ואמר ביום ההוא הנה אלהינו זה קיוינו לו ויושיענו זה י"י קיוינו לו נגילה ונשמחה בישועתו: בית יעקב לכו ונלכה באור י"י: כי בשמחה תצאו ובשלום תובלון ההרים והגבעות יפצחו לפניכם רינה וכל עצי השדה ימחאו כף:

לכן אמור הנני נותן לו את בריתי שלום: והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם תחת אשר קנא לאלהיו ויכפר על בני ישר': ואמרתם ביום ההוא הודו לי"י קראו בשמו הודיעו בעמים עלילותיו הזכירו כי נשגב שמו: זמרו י"י כי גאות עשה מודעת זאת בכל הארץ: צהלי ורני יושבת ציון כי גדול בקרבך קדוש ישראל: חזקו ויאמץ לבבכם כל המייחלים לי"י: ושאבתם מים בששון ממעייני הישועה: י"י שומרך י"י צלך על יד ימינך יומם השמש לא יככה וירח בלילה: י"י ישמרך מכל רע ישמר את נפשך: י"י ישמר צאתך ובואך מעתה ועד עולם: והיה כאשר הייתם קללה בגוים בית יהודה ובית ישראל כן אושיע אתכם: והייתם ברכה אל תיראו תחזקנה ידכם: כי פדה י"י את יעקב וגאלו מיד חזק ממנו: (ירמי' לא) ובאו ורננו במרום ציון ונהרו אל טוב י"י על דגן ועל תירוש ועל יצהר ועל בני צאן ובקר והייתה נפשם כגן רוה ולא יוסיפו לדאבה עוד: (שם) אז תשמח בתולה במחול ובחורים וזקנים יחדיו: והפכתי אבלם לששון ונחמתים ושמחתים מיגונם: (שם) (וראיתי) [ורויתי] נפש הכהנים דשן ועמי את טובי ישבעו נאם י"י: (יואל ב) ואכלת אכול ושבוע והללתם שם י"י אלהיכם אשר עשה עמכם להפליא ולא יבושו עמי לעולם וידעתם כי בקרב ישראל אני ואני י"י אלהיכם ואין עוד ולא יבושו עמי לעולם: (צפניה ב) ביום ההוא יאמר לירושלם אל תירָאי ציון אל ירפו ידיך: (שם) י"י אלהיך בקרבך גבור יושיע ישיש עליך בשמחה יחריש באהבתו יָגִיל עליך ברינה: (ישעי' יב) ואמית ביום ההוא אודך י"י כי אנפת בי ישוב אפך ותנחמני (שם שם) הנה אל ישועתי אבטח ולא אפחד: כי עזי וזמרת יה י"י ויהי לי לישועה: (מלאכי ג) הנני שולח מלאכי (ופני) [ופנה] דרך לפני ופתאום יבא אל היכלו האדון אשר אתם מבקשים ומלאך הברית אשר אתם חפיצים הנה בא אמר י"י צבאות: (שם) זכרו תורת משה עבדו אשר ציויתי אותו בחורב על כל ישראל חוקים ומשפטים: (שם) הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא לפני בא יום י"י הגדול והנורא: כי י"י שופטינו י"י מחוקקינו י"י מלכינו הוא יושיענו: גואלינו י"י צבאות שמו קדוש ישראל: (ישעיה לג) י"י חוננו לך קיוינו היה זרועם לבקרים אף ישועתינו בעת צרה: (שם כה) י"י אלהי אתה ארוממך אודה שמך כי עשית פלא עצות מרחוק אמונה אומן: פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים: (שם כו) יצר סמוך (תסור) [תצר] שלום שלום כי בך בטוח: בטחו בי"י עדי עד כי ביה י"י צור עולמים: ויספו ענוים בי"י שמחה ואביוני אדם בקדוש ישראל יגילו: תתן אמת ליעקב חסד לאברהם אשר נשבעת לאבותינו מימי קדם: (שם נו) בורא ניב שפתים שלום שלום לרחוק ולקרוב אמר י"י ורפאתיו: (ד"ה א יב) ורוח לבשה את עמשי ראש השלישים לך דוד ועמך בן ישי שלום שלום לך ושלום לעזריך כי עזרך אלהיך ויקבלם דוד ויתנם בראשי הגדוד:

ואמרתם כה לחי אתה שלום וביתך שלום וכל אשר לך שלום: י"י עוז לעמו יתן י"י יברך את עמו בשלום: שיר המעלות אשרי כל ירא י"י ההולך בדרכיו: יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך: אשתך כגפן פורייה בירכתי ביתיך בניך כשתילי זיתים סביב לשלחניך: הנה כי כן יבורך גבר ירא י"י: יברכך י"י מציון וראה בטוב ירושלם כל ימי חייך. וראה בנים לבניך שלום על ישראל: לכך דימם לשתילי זיתים שאין שום הרכבת אילן קולטת בהם. אבל בשאר אילנות קולטת הרכבת אילן. וכן בניך מיוחסין אחריך:

א"ר יוחנן כל מקום שאתה מוצא גדולתו של הק' שם אתה מוצא ענוותנותו. דבר זה כתוב בתורה. שנוי בנביאים. משולש בכתובים. כת' בתורה כי י"י אלהיכם הוא אלהי האלהים ואדוני האדונים האל הגדול הגיבור והנורא אשר לא ישא פנים ולא יקח שוחד: וכת' בתריה עושה משפט יתום ואלמנה ואוהב גר לתת לו לחם ושמלה: שנוי בנביאים. כי כה אמר רם ונישא שוכן עד וקדוש שמו מרום וקדוש אשכון (את דכה) [ואת דכא] ושפל רוח להחיות רוח שפלים ולהחיות לב נדכאים: משולש בכתובים. שירו לאלהים זמרו (לשמו) [שמו] סולו לרוכב בערבות ביה שמו ועלזו לפניו: וכת' בתריה אבי יתומים ודיין אלמנות אלהים במעון קדשו: קדיש: ומקראות שיאמר בעל הבית קודם שיבדיל הנה הם כתובים לעיל בפי' סדר שבת:

סימן רב

רב.

וכשרואה הלבנה מברך עליה: דא' במסכת סופרים אין מברכין על הירח אלא במוצאי שבת כשהוא מבוסם ובכלים נאים. ותולה עיניו כנגדה ומיישר את רגליו: בסנהדרי' פ' היו בודקין. א"ר יוחנן עד כמה מברכין על החדש עד שתתמלא פגימתו. וכמה ר' יהודה אומ' עד שבעה נהרדעי אמרי עד ששה עשר. ותרווייהו כר' יוחנן סבירה להו. הא למיהוי כי יתרא. הא לשיהוי כי נפיא. א"ר יוחנן א"ר יוסי כל המברך על החודש בזמנו כאילו מקבל פני שכינה כת' הכא החדש הזה. וכת' התם זה אלי. תנא דבי ישמעאל אלמלא לא זכו ישראל אלא להקביל פני אביהם שבשמים בכל חדש וחדש דיים. אמר אביי הילכך [נמרינהו] מעומד. שאין דרך להקביל פני רבו אלא מעומד: מרימר ומר זוטרא מכתפי ומברכי: ת':

פתרון ברכת הלבנה.

אשר במאמרו ברא שחקים. שנ' בדבר י"י שמים נעשו. וברוח. פיו כל צבאם. שלא ישנו את תפקידם. מצוה שציויתם להתנהג בהילוך תקופותיהם. פ"א תפקידם. שמש להאיר ביום וירח בלילה. במה שנ' את המאור הגדול וגו'. ששים ושמיחים. ישיש כגיבור לרוץ

אורח. פועלי אמת הם שלא ישנו. ואני קיבלתי פועל אמת. ואקב"ה קאי. שפעולתו אמת. וללבנה אמר שתתחדש בכל חדש תפארת היא זו ועטרת לעמוסי בטן. דסימן טוב הוא להם לעתיד לבא. דכת' וחפרה הלבנה ובושה החמה כי מלך י"י צבאות בהר ציון ובירושלם ונגד זקיניו כבוד: שהן עתידין להתחדש כמותה. כמו שהלבנה עתידה. והיה אור הלבנה כאור החמה. וכת' ואוהביו כצאת השמש בגבורתו.

ברוך אתה י"י אלהינו מלך העולם אשר במאמרו ברא שחקים וברוח פיו כל צבאם חוק וזמן נתן להם שלא ישנו את תפקידם ששים ושמחים לעשות רצון קוניהם. פועל אמת שפעולתו אמת. וללבנה אשר שתתחדש עטרת תפארת לעמוסי בטן שהם עתידין להתחדש ולפאר יוצרם כמותם ברוך אתה י"י מחדש חדשים. ת': ואחרי ברכת הלבנה אומ' ג' פעמים סימן טוב תהוי לכל ישראל. ברוך בוראך. ברוך יוצרך. ברוך מקדשך: ורוקד ג' פעמים כנגדה. ואו' כשם שאני רוקד כנגדך ואיני נוגע בך. כך ירקדו אחרים כנגדי ולא יגעו בי. תפול עליהם אימתה ופחד. ולמפרע. אמן אמן סלה. הללויה ואו' לחבירו ג' פעמים שלום עליך: וילך לביתו בלב טוב: והדא דתנינן לכל מפסיקי' לראשי חדשים: פי"ט דמסכת סופרים:

סימן רג

רג.

זמירות למוצאי שבת.

אליהו הנביא. במהרה יבא אלינו בימינו: איש אזור אזור עור במתניו. אליהו הנביא: איש בעל שיער נקרא. א"ה: איש גש כעלות המנחה. א"ה: איש דיבר הבט לברית משמים. א"ה: איש הנקרא מתושבי גלעד. א"ה: איש וימים ארבעים הלך. א"ה: איש זירז בכח האכילה ההיא. א"ה: איש חייה בן צרפית הגבירה. א"ה: איש טען רומח בידו. א"ה: איש יצא לקראת עובדיה. א"ה: איש כלכלוהו העורבים להם ובשר. א"ה: איש מזבח בשתים עשרה אבנים בנה. א"ה: איש נגף נביאי המלכה. א"ה: איש סח י"י הוא האלהים לכו אחריו. א"ה: איש ענה מלאו ארבעה כדי מים. א"ה: איש פץ שנו וישנו שלש וישלשו. א"ה: איש צעק לי"י ונענה באש מן השמים. א"ה: איש קרא לי"י נותרתי לבדי. א"ה: איש רץ והשיב לב אבות על בנים. א"ה: איש שלא טעם טעם מות. א"ה: איש תתה לו ברית שלום. א"ה: איש תתה לו ברית כהונה. א"ה: איש תתה לו ברית חיים. א"ה: איש אשרי מי שיש לו פרוטה מידו. א"ה: במהרה יבא אלינו במהרה: אחר:

איש חסיד היה בלי מזון ומחיה. בביתו עוצר מליבוש. מבלי בגד ללבוש. גונן בחשובה אשה. וגם בבנים חמשה. דברה לו האשה. יותר אין להתייאשה: המבלי אין לחם לאכול.

בערום ובחוסר כל. תורה מצאת כי יגעת. מה נאכל מעתה: זהיר כבר נישוק. הלא תצא לשוק. חנון ורחום במרומיו. אולי יגמלנו ברחמיו: טוב לקוויו מחסה רצון יריאיו יעשה. יועצת בדעת ובחכמה, עצתך איך להסכימה: כצאתי לבושת ולכלימה. מבלי כסות ושלמה. לא יש בידי לפורטה אפילו שוה פרוטה: מיהרה ושאלה משכינים. מלבושים נאים מתוקנים. נלבש והשליך יהבו. על י"י אהבו: סחו ילדיו בפילולם. אל ישוב דך נכלם. עוברו בשוק לסברתו. והנה אליהו זכור לטוב לקראתו: פץ לו המתיישר. באמת היום תתעשר. צויני בכל כבודך. כי הנני עבדך: קרא למי בדעתו. קנות עבד אין כמותו. רחש איך ישנה דינו. עבד למכור אדונו: שת לו חכמתו בקרבו. והחזיק בו כמו רבו. תגר קנאו באהבים. שמונה מאות אלף זהובים: תבעו מה מלאכתך. אם בבניין חכמתך. תכלית בניין פלטירים. הרי אתה בן חורין: יום ראשון למפעלים. פעל עם פועלים. **ש**יוע בחצי הלילה. עניני עניני נורא עלילה: יזמתי ונמכרתי להעבידי. לכבודך ולא לכבודי. **ב**ורא עולם בקניין השלם זה הבניין: רחמיך יכמרו בחנינתי. כי גם לטובה כוונתי. [מלאכי רחמים ממעונתו אז החלו לבנותו]. רבו בני המלוכה. ותשלם כל המלאכה: דץ הסוחר בראותו. כי נגמרה מלאכתו. כלילות מגדלים נאים. לפי עניין הבנאים: יזכר לך עתה. אתמול אשר אמרת. חופשיני בוודאי וברור. בנמת לעיניין שחרור: זה קיימו באמת. ויבא אלינו איש האמת:

הנה אל ישועתי. וגו': **בשמחה נועדנו**: **כו'. בסדר פי' תפילות שבת**:

סימן רה

רה.

לאחר הבדלה:

המבדיל בין קודש לחול. חטאותינו ימחול. וזרעינו ירבה כחול. נפשי אויתיך בלילה: יום פנה כצל תומר. אקרא לאל עלי גומר. אמר שומר אתא בקר וגם לילה: צדקתך כהר תבור. חטאי עבור תעבור. כיום אתמול כי יעבור. ואשמורה בלילה: חלפה עונה מנחתי. מי יתן מנוחתי. יגעתי באנחתי. אשחה בכל לילה: קראתי יה הושיעני. אורח חיים תודיעני. מדלה יבצעיני. מיום ועד לילה: העתר נורא ואיום. אשווע תנה פדיום. בנשף בערב יום באישון לילה: קולי בל אבטל. פתח לי שער מנוטל. שראשי נמלא טל. קווצותי רסיסי לילה: טהר טינוף מעשיי. פן יאמרו מכעיסיי. איה אלוה עושיי. נותן זמירות בלילה: נחנו בידך כחומר. סלח על קל וחומר. יום ליום יביע אומר. ולילה ללילה: חון נא מנטליך. זכם לנטפי טלליך. קום כי עליך. שומר מה מלילה: יצוה י"י חסדו. זרע ישר' עבדו. יהודה חלקו ינחול. וזרעינו ירבה כחול: צדק ושלום נשקו. לעם אשר נעשקו.

ועושקיהם יגחול. וזרעינו ירבה כחול: שובו לכם לאהליכם. וברכו שם אלהיכם. יהללו שמו במחול. וזרעינו ירבה כחול: קדוש ישר' מושיענו. נשא ישא לפשענו. לא נירא ולא נדחול. וזרעינו ירבה כחול: אחר:

סימן רו

רו.

במוצאי יום מנוחה. המציא לעמך הנחה. שלח תשבי לנאנחה. ונסו יגון ואנחה: יאתה [47] לך צורי. לקבץ עם מפוזרי. מיד גוי אכזרי. אשר כרו לי (לי) שוחה: עת דודים תעורר אל, מלט עם אשר שואל. ראות טובך בבוא גואל. לשה פזורה ונדחה: קרא ישע לעם נדבה. אל דגול מרבבה. יהי שבוע הבא. לישועה ולרווחה: **בת** ציון השכולה. אשר היא היום געולה. עתה תהיה בעולה. אם הבנים שמחה: **מ**עיינות אזי יזובון. ופדויי י"י ישובון. ומי ישע ישאבון. והצרה נשכחה: **נ**חה עמך כאב רחמן. יצפצפו עם לא אלמן. דבר י"י אשר נאמן. בהקימך הבטחה: יהי החדש הזה. כנבואת אבי חוזה. וישמע בבית זה. קול ששון וקול שמחה: **רפא** נא יה באיבי. ורוב פשעי. ורוב חובי. למענך עשה נא אבי. הושיעה נא והצליחה: ידידים פליטי חרץ. נגינות יהגו במרץ. בלי צווחה ובלי פרץ. אין יוצאת ואין צווחה: **חי** ימלא משאלותינו. למייחלים בבקשתינו. ישלח ברכה והצלחה בכל מעשה ידינו. נגילה ונשמחה: וראה עוניי ואל קושיי. סלח מריי ועיוויי. קשור נא כאיבי בבית איוויי. בקול תודה לך אזבחה: בנה חומות ארמוניי. וישירו שם כהני. וקול הודו את י"י בקול ששון וקול שמחה: אחר:

סימן רז

רז.

במוצאי יום מכובד. ובמובאי ימי מעבד. שלח לובש כתונת בד. כתונת המשיח: אלהים לנו מחסה. יברך כל אשר נעשה. בששת ימי המעשה. בידינו תצליח: שלח: בצרה עוד בך נמצא. תמים דיעה. גדול עצה. דרוש הצאן הנפוצה. בכל פלך. ותשגיח: שלח: רעה אותם במרעה טוב. והרביצם בנוה טוב. היות נפשם כגן רטוב. שנותינו תזריח: שלח: המון זידים הניעמו. מעון תנים וריבצימו. באף תדוש. ועלימו. תריע ותצריח: שלח: משוך חסדך. על עמך. ואל עשו. שפוך זעמך. וידעו כל. כי ממך. פרותינו תצמיח: שלח: חבצלת השרון. תשיבנה לביצרון. ושיי מיד בני אהרן. קטרת מֹר תריח: שלח: זכור חסד

[47] גליון כת"י: יעקב מן יריחו

נעורים אל. והרביצם באות יואל. ואליה שלח גואל. ומלך המשיח: שלח: קרובה היא ישועתי. תבשר עוד גאולתי. מקדש מקום מנוחתי. תאריח. ותריח: שלח: אחר:

סימן רח

רח.

אדיר איום ונורא. בצר לי לך אקרא. י"י לי לא אירא: גדור פירצת היכלי. דגול מהר לגאלי. י"י היה עוזר לי: הן אתה תקוותי. ולישועתך קויתי. י"י עוז ישועתי: זך ונקי כפים. חון נשואי כנפיים. י"י ארך אפים: טובך תחיש לעמך. יהי עלינו נועמך. י"י עשה למען שמך: כונן בית מכונך. להרביץ בו צאנך. י"י באור פניך: מפחד להצילי. נוה ציון קודש היכלי. אלהים י"י חילי: סעוד וסמוך לנמהרים. עזור את הנשארים. י"י יוצר הרים: פדה עמך מעזים. צאן גינת אגוזים. י"י עושה חזיזים: קרב קץ נחמה. רחם אום אני חומה. י"י איש מלחמה: שכון כמאז באהלינו. תמיד מחמד עינינו. י"י מלכינו: מלכינו מחוקקינו. הוא יושיענו. לי"י הישועה על עמך ברכתך סלה. י"י צבאות עמנו משגב לנו אלהי יעקב סלה: אחר.

סימן רט

רט.

י"י חזקי אשר ארחם. שם נפלאות בארץ חם. מהר מבשר לעם נלחם. אליה בן ירוחם: **צ**יפיתי קץ חזיונך. וקוותה נפשי עת רצונך. מתי תקבץ את צאנך. אל מקום מקדש מעונך. מתי תשיב לבית מכונך. כרובי זהב עלי ארונך. ונסתר מעיני נוחם. עליהם לבי בקרבי חם: מהר: חושים השב לבית עילום. נופך ספיר ויהלום. מנוסה ונעקד וחולם חלום. תיכנס נדהם בשלום. מהר להשמיע שלום. לאט פניו ויגלום. נוגי מקוצר רוחם. תכנס בשלום נידחם: מהר: קדוש נקרא בשם אהיה. ועמך בשביו אל תנשייה. חיל גוג באפך טרוף כאריה. אחד מהם אל יחיה. מקום בל ידעו איה. ושרשם כמק יהיה. ועל בגדיך יז נצחם. ויעלה כאבק פרחם: מהר: **ברובי** חסדך משגבי. **מ**גר חורשי על גבי. **ש**רקו לירות אבן בי. הנה חיצם יורו תוך קרבי. מגיני גאות חרבי. תסובב תנחם לבי. רפא יגוני ואתנחם. אשר בך יתום ירוחם: מהר: חוסן ישעך איך תדום. וקץ כישן ואל תרדום. זרים בקצפך מחה מהדום. קרבם שחוח הפוך כסדום. שית שיר צח ואדום. וטבח גדול בארץ אדום. ותשביע מבשר טיבחם. הקאת והרחם: מהר: אחר:

סימן רי

רי.

נביא מנביאכם הנה אנכי שולח לכם: אני הוא לבדי. זכרו תורת משה עבדי: ביד דוד נשיאי. האומר לירושלם אל תיראי: גואלכם ימלוך עליכם. אל תיראו תחזקנה ידיכם: דוד ינשא עתה. באמור לציון עמי אתה: הנה שכח אתו. העלבנו העובד אותו: ובי"י ישראל נושע. ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע: זאת המנוחה תהיה לשלוה. שובו לביצרון אסירי התקוה: חרפה יסיר מכם. חדוות י"י היא מעוזכם: טהור בעולם יתייחד. לעובדו שכם אחד: יהי לבבכם לעד. לא תבושו ולא תכלמו עד עולמי עד: כל פשע ועון תכלה. כי הגדיל י"י לעשות עם אלה: למישור יהיה העקוב. כי פדה י"י את יעקב: מזרה ישראל יקבצנו. וגאלו מיד חזק ממנו: נכנה בית המקדש. שירו לי"י שיר חדש: סורו ממנו כל פשע ועון. לכן בזאת יכופר עון: עתידים יהודה ואפרים. לישב בהר הקודש ובירושלים: פנו דרך י"י. נכון יהיה הר בית י"י: ציון התנערי מאשפה. מחצתי ואני ארפא: קול קורא בהר גבעה. מבשר טוב מצמיח ישועה: רם ונישא תגדילו. כי תיימינו וכי תשמאילו: שירה רינה פיצחו. ובני ציון גילו ושמחו: תנו כבוד לאל עליון. ובאו ורונו במרום ציון: אחר:

סימן ריא

ריא.

יושב צל עליון. חדש קרן אביון. הטיבה ברצונך את ציון. תבנה חומות ירושלם: זרים מתוכה תמשה. ודברך לא תנשה. למען ציון לא אחשה ולמען ירושלם: כשדים תכרית מהדום. רומי ותימן הפוך כסדום. זכור י"י לבני אדום את יום ירושלם: וברית תורה ותעודה. תהיה לסלע ולמצודה. על איש יהודה וירושלם: רדה עמך בעוז מטה. תחת כי תהילה יעטה. וקו ינטה. על ירושלם: לעד יאמרו בהגיון. יושבי גיא (חדיון) [חזיון]. גילי מאד בת ציון. הריעי ירושלם: טינוף כבסי והתבוררי. ועל אויביך התגברי. התעוררי התעוררי קומי ירושלם: ועל ארון ועל בדיו. ועל אהרן ועל מדיו. פצחו רננו יחדיו. חורבות ירושלם: בלגה תשים קטורה. תיטיב מנורה וכפתורה. כי מציון תצא תורה. ודבר י"י מירושלם: אחר:

סימן ריב

ריב.

שעה שיח קהל ענייה. צור שוכן שמי עלייה. גהה מזורי בשבייה. שלח אלי אליה: לך יאתה לקרב זמן. לקבץ עם לא אלמן. ממזרח ומתימן. ומעגלה יפיפיה: שלח: מצפון ומדרום. יקבץ עם להר מרום. ויחיש צור אשר יחרום. נבל ושעיר וגליסייה: שלח: המוניי

אז יביאון שיי. פני צורי במקדשיי. ללשכותיי ומדרשיי. וליהוייריב ולידעייה. שלח: חמול על שה המפוזרת. קשוב שיח ועתרת. ככליות ויתרת. ולגברת תשלם יה. שלח: זמן החיש לקבץ עם. והזהב אשר יועם. והקשיבה לקול שוועם. וממעקים ותחתייה. שלח: קרב קץ הנעלם. וחיש על עמך לגאלם. ואל תבט במעללם. וחון שאירית שלישייה: שלח: אחר:

סימן ריג

ריג.

בגלות בארץ נכרייה. נשארתי סוערה ענייה. נשאו רדידי בני מואבייה. הניחוני ערום ועריייה. חולת אהבה אני. הצרופה בכור עוני. לרוייה תוציאני. אורח חיים תודיעני: נפשי בתוך לבאים. אהלי כוש וסבאים. מואב והגרים וצבאים. מחנותם עלי צובאים. במעלם אשר מעלוני. שנאת חמס שגאוני. חולת: ידו גורל על נחלתי. לכבות אש נחלתי. רפא נא את מחלתי. שכיניי ריעים שחתוני. בני בליעל יבעתוני: חולת: מנחת צפו ואונם. משיגי גבולי חנם. יתמו ועוד אינם. כדבורים סבוני. סבוני גם סבבוני: חולת: נוטרי איבת צרייי. פורשי מכמורת לנערייי. ונכרים באו שעריי. זדים מאד הליצוני. עד אנה ינאצוני: חולת: אחר:

סימן ריד

ריד.

סוערה ענייה. סוערה. שואפה וצופייה. יום פדות שנייה. בַּשְּׂרָהּ בְּאֵלָיֶיהָ: יעלו שחרים. נסתרו מאוריהם. מפני נמרים. ארבו בחוריהם. ולאסוף. עדרים. עזבו מגוריהם. רום ביד נטוייה. רום. לפרוץ פריץ חייה. והדר צבייה. בל יהי מעון דייה: העמד נוותי. על מכון תהילתי. לעלות לביתי. סקלה מסילתי. ורב מהיותי. נוטשה לאדמתי. שכנה לביאה. שכנה. ביתך פנימייה. ואני דחוייה. ממך כנכרייה: אדום ומואב. תמכו בפלוליהם. אדאג ואדאב מראות גלוליהם. אומרים לעת אב יצלחו.... קו לשון רמייה. קו. מעווה פלילייה יוצרי נשייה. תחליף במסכייה: דגלך תרומם. על שער זנוחיך. ולוחמיי תהומם. מפני משיחך. ומשאול תרימם. אל מקום מנוחיך. העלה אנייה. העלה. טבעה בתחתייה. ולאסוף זרוייה. (נכחנה) [נבחנה] עשירייה: הוד לבוש והדר. ועטה מעיל צדק. ומנטע סמדר. העבר סכך וחדק. ובת אדום וקדר. אל יחזקו בדק. אל נוה לוייה. אל. רֵד (נטל) [כטל] עלי צייה ולהיות רוייה. גפנך ופורייה: אחר:

סימן רטו

ריה.

צאן אובדות בגלות להו. תניח. תניח. ותנהלם באליהו ומשיח: **ישמח** לב מבקשי ישע עם גולה. יום גואל לשבי פשע יגלה. על ברכי זמן ישתעשע כן נקלה. וצפוני באף כילהו. תדיח. תדיח. ודמי חט בבור שמהו. תדיח. תדיח: **הן** לעקור שאר שרשיי צר נוטר. ובכתמי יקר תרשישי יתעטר. אומר כי לגזע ישי אין חוטר. נס הפליא ואת מטהו תפריח. תפריח. גם תרצה וכל מעשהו תצליח. תצליח: **ושבות** שובבה מציון אל ציון. ותכונן נטוי אפריון. בלי ריפיון. עד ישב בסתר עליון. עם אביון. ומי זדון אשר יגבהו. תבריח. תבריח. ושאון ים אשר כיסהו. תשביח. תשביח [48]: **דמעת** העשוקים תעלה למעונו. יציל מאריות טלה בימינו. רועה רחמים ימלא על צאנו. עד אחריו ינהו. תבטיח. תבטיח. ומאורי ישועות כהו. תזריח. תזריח: **החשך** ביפעת נרך תבקיע. אשרי המחכה אורך ויגיע. בנמטות ידך ובכורך תושיע. עת תמלוך ביום ההוא תצמיח. תצמיח. יום ישעו וכל אשר קרהו. תשכיח. תשכיח: אחר:

סימן רטז

ריו.

חדש ששוני. אל נא והביא. את אליהו הנביא: אמץ וחזק רפיון ידי. ברך מלאכתי וכל מעבדי. גואלי עוניי זכור ומרודי. דברך הטוב הקם לעודדי. האר ושלח ושמח לבבי. את אליהו הנביא: וועד והכן די סיפוקי. זמן מזוני ולחם הוקי. חלב חיל גוים חיש להניקי. טובך תשבע עוללי ויונקי. יבא משיחי לעיר מושבי את אליהו הנביא: כונן לעמך צור צורי לחבוש. לחם לאכול ובגד ללבוש. משנאי יחזה יחפור ויבוש. נוה הר שעיר בקרוב תכבוש. ששוני יגדל כראות סביבי. את אליהו הנביא: עמון ומואב ואדום תכלה. פדותך לעם זו. כמאז תגלה. ציון תעלה מעם אלה. קרית מלך עם רב תמלא. שכן תשכן בתוך עם צבי. את אליהו הנביא: אחר:

סימן ריז

ריז.

אותותינו התמהמהו. איה אלהי אליהו: כן שומע אל אמרותיו. זועק חמס מצרותיו. אמר איה צור ושמותיו. אלף שנים לא ענהו. איה אלהי אליהו: גזר תשבי על אפרים. ויעצר את השמים. ועל פיו ירדו (אשומים) [אש ומים]. הר הכרמל שם נסהו: איה: דיבר על כד

[48] גליון כת"י: לשון השפלה כמו משביח שאון ימים. אתה תשבחם.

עם צפחת. וברכה שם בו פורחת. השיב המת מן השחת. מי שמע זאת ומי ראהו: איה: הבעיר שרים וחמישיהם. (עם) [צם] ארבעים עם (אמושיהם) [אמשיהם]. נוסדו עורבים למבקשיהם. לתת לחמו וינהו. איה: ובעת עלה רום בסערה. במרכבת אש בוערה. ואלישע שב צועק במרה. אבי אבי ולא ענהו: איה:

סימן ריח

ריח.

אחר לאבן עזרא:

שיר אענה. כי הנה מבשר. חיש יצעד. אליה התשבי. מתושבי גלעד: אל חילי. בך גילי. בששת ימי המעשה. יום ראשון. בבת אישון. בצל כנפיך אחסה. בבל עניין. וכל קניין. וכן בשני. אעשה. ובשלישי. את ראשי. לא אגור משוסה. וברביעי. היה ישעי. בכל אשר אפנה. אנסה. ובחמשי. ובששי. במי גיל יגון תמסה. ונכונן. ברוב רנן. וגם דת זכור נעשה [תעשה]. והבשר. בל יחסר. ולחם לבב אנוש יסעד: אליה: בכל חֹדֶשׁ. גיל חֲדֶשׁ. ותשרי יבא בשמחה. ומרחשוון. עדי סיון. אהי בהשקט ובבטחה. ובכסליו [כי בכסליו], אהי שליו. טבת שבט אצלחה [במנוחה]. בחדש אדר. הנאדר. גבורות אל אשיחה. וניסן בא. בנס ואהבה. ונס יגון ואנחה. ואייר הוא. כמוהו. וכל תמוז ברווחה. ולא אדאב בחדש אב. ובאלול אין צווחה. וכל שניי. בי"י בטחתי ולא אמעד: אליה: ראה מלכי. לעולם כי. בך שָׁם עמך כסלו. שנת תהילה. וגאולה. כדברך. קרא נא לו. וקם ראובן. הוא הבן. הראשון לגורלו. בהתאסף. בית יוסף. ושב שמעון לגבולו. ויהודה בקול תודה. ולוי ישא קולו. וגד ואשר. ודן מיישר. ונפתלי בהיכלו. ויש שכר. לישששכר. וזבולון לזבולו. ובנימן. בקץ ימין. בבקר יאכל עד: אליה: אחר:

סימן ריט

ריט.

יד ושם חיש חדשם. אל איום. טוב טעמך. אל עמך. קום וקיום. ואהלל. אל מחולל. ליל ויום. יד תוסף. ולא בכסף הפדיום. דם אדה. על בגדי. מדם בוגדיי. ואדדה. כל שנותיי. את כל עינותיי. מתי לי תחדה: **עו**ל תשבור. צאת מכור. ושיח. אור אורר. צר צורר. תפשיח. לך אשאל. לבי אל. יקשיח. אך תביא. עם נביא. משיח: דם אדה: קץ ננלה. לכל תכלה. רק לזאת. קץ עתי. ציון תשב פרזות. עד עתה. דברת. בחזות. מהר עם. זו נועם. עיר לחזות: דם אדה: **בך** אבטח. שית מבטח. לחרמים. כילונו. סילונו. כערימים. תניעם. ותכניעם. רם רמים. נקומה. ונשכימה. לכרמים. דם אדה: חלותי. העלותי. אל ארצי. בנחלים. ובנעלים. ובלא צי. שוד מבליג. כי תדליג. את קיצי. צר נבאש מנו אשכיר חיצי:

דם אדה: זיו חתן. רב נתן. אל נאור. גם עלמה תעלומה. תוציא אור. בם שמצה. לא נמצא. כי כל שאור. אין במו אוייבימו. אור תאור: דם אדה: קח נא את. יתר שאת. ברכתי. איש עצתי. תודעתי. סוכתי. והכלה. חן חן לה. מרתי. במדינות. עלי בנות. שרתי: דם אדה: אחר:

סימן רכ

רך.

הנה כעב טל בצייה. אנכי שולח לכם את אליה: בעד חלוני אהבה. נשקף ידיד כי קרבה. עת דודים ורוחו נשבה. בך רעייה: בך. בך: אנכי: חסד אשר לא יחדל. נמצא למעוז דך ודל יהיה סביבנו מגדל. לתלפייה. לתלפייה: לתלפייה: אנכי: יה (ה' משיב) [המשיב] את נדחו. קרא עבדו וימשחו. ולבשר חוכיו שלחו. למחיה. למחיה. למחיה: אנכי: יד חסדך אל תאסוף. וזרועך יה תחסוף. ולביתך אל. תכסוף. שלישייה. שלישייה. שלישייה. אנכי: אחר:

סימן רכא

רכא.

שוכן מרום. אליך קיויתי. עד אן ירון. אויב על נחלתי. אל דמעתי. אל תחרש בצרה. רומה בעזך נשירה ונזמרה: למה תשכח. חנות אל לנצח. עמך לוקח על חנם לרצח. עזי מצח. הקדישם ליום עברה: רומה: משמים רחם פן יריעו. שטף מים אלי (לא) לא יניעו. אז יריעו. לך עמך אל נורא: רומה: הר הבית. שילה ובית עולמים. הן לשיית ולשמיר שוממים. הם מחרימים. עיר לשבות ועזרה: רומה: בכי אמרר. כי קצר המצע [49]. כי ישתרר פסלם באמצע. איך יעשה לך מסכה צרה: רומה: ראש הלבנון. אתה לי אל עליון. השב סיגנון משא גיא חזיון. מלא ציון משפט וצדק מהרה: רומה: בך מבטחי. אל סלעי. ממגור. מאוס וסחי. ישים צר קטיגור. חולף אל סגור. יוסגרו בחפירה: רומה: יגל **יהודה**. וישורון בחטיבה. רינה ותודה. כי שבתה מדהבה. גיל בית שואבה. החשובה העירה: רומה: מגן ישעי. תן עוזך אל עבדך. אמץ זרועי. ומשוך עלי חסדך. שיר לידידיך. האמיץ והאדירה. רומה: ארצות שלשה יהודה ועבר וגליל. לציון דרושה יעלו קבוצי בעליל. דורש אל אליל. יחלוף כליל. בעברה: רומה:

[49] גליון כת"י: מהשתרע. פ"ה כי קצר המצע מהשתרע והמסכה צרה. כי קצר מצעו של עולם שאני יכול להשתרע בכל העולם. שנ' הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך. ועוד הע"ז רוחקת אותי.

סימן רכב

רכב.

הבדלה לראש חדש שנכנס אחר השבת:

במוצאי יום קודש. והכנסת ראש חדש. שלח עזרי מקודש. אל נאדר בקודש: ידידים ניני אמוני הללו שוכן מעוני. והשתחוו לי"י בהדרת קודש: **עם** זו מצר לפרקו צור ישר' וחושקו. ונחל יהודה חלקו. על אדמת קודש: **קוראי** מקודש מקודש. ישורון לך שיר חדש. תתגדל ותתקדש. בתוך אנשי עם קודש: **בנה** בית אשר נפל. והרים גוי אשר שפל והמאור אשר שפל. מהרה אותו תחרש: אחרת:

סימן רכג

רכג.

צור יריח. צור ריח. צור יריח. בבשורה. צור יריח בבשורה. צאן מאפלה אל אורה. צאן. כי מלך עליון ונורא: בא יבא. בא. בא יבא משיח י"י. בא. לפדותי מבית העניי. לפדותי מבית. שוש אשיש בי"י: גם משלשת. גם. גם. מעדנים. גם משלשת מעדנים. יכין סעודה לנאמנים. יכין. גם כי נצרו האמונים: דגול ירד. דגול. דגול. עם קדושיו. וישכון בינינו במושב. וישכון בינינו במושב. וישמח לבות דורשיו: הנה מה טוב. הנה מה. הנה הנה. ומה נעים. הנה. שבת אחים גם ריעים. שבת אחים. וישמח בילד שעשועים: ויורה צדק. ויורה. ויורה לנו. ויורה לנו. אזי נשמח כולנו. אזי. נשמח כולנו. קיוינו לו ויושיענו: זה י"י. זה. זה. קיוינו לו. פתאום יבא אל היכלו. פתאום. אם יתמהמה חכה לו: חוסן ישועות. חוסן. חוסן. ודעת. חוסן. בכל הארץ מודעת. בכל. התיצבו וראו את ישועת: טהור עינים. טהור. טהור. מראות ברע. טהור. שלום בינינו יזרע. שלום. עינו מנו בל תגרע: ימים באים. ימים. ימים. נאם י"י. ימים. אצמיח קרן אמונייי. אצמיח. כי הם זרע ברך י"י: כארץ. כארץ. כארץ תוציא צמחה. כארץ תוציא. ודמעה מחה ימחה. ודמעה. רנו ליעקב שמחה: לא יבשו. לא. לא. לא עדי עד. לא. ירעו בשן וגלעד. ירעו. לְאַלְמֶלֶךְ ועמעד: מה נאוו. מה. מה. על ההרים. מה. רגלי מבשר קול להרים. רגלי. להוציא ממסגר אסירים: אחרת:

סימן רכד

רכד.

אל תיראי תולעת יעקב. אל תירא עבדי יעקב: בחר י"י ליעקב. אל תירא עבדי יעקב: גאל י"י את יעקב. אל תירא. דרך כוכב מיעקב. אל: הבאים ישרש יעקב. אל. וירד מיעקב. אל: זכור אלה ליעקב. אל. חסד י"י ליעקב. אל: טובו אלהיך יעקב. אל. יורו משפטיך

ליעקב. אל: כי לא נחש ביעקב. אל. לא הביט און ביעקב. אל: מי מנה עפר יעקב. אל. נשאת עון יעקב. אל: סלח נא לעון יעקב. אל. עתה לא יבוש יעקב. אל: פדה י"י את יעקב. אל. צוה ישועות יעקב. אל: קול קול יעקב. אל. רונו שמה ליעקב. אל: שוב י"י את שבות יעקב. אל. תתן אמת ליעקב. אל: אחרת:

סימן רכה

רכה.

אל אשר טוב גמלנו. וגם מגוף העלנו. הדוך צר אשר בעלנו. ואליה שלח לנו: **נ**צור חסד לאלפים. ותן כח לעייפים. אשר ביד צר הם טרופים. וממרור האכילנו: הדוך: **י**גענו בעול כבד. תעינו כשה אובד. קומה צורי ואבד. האיש אשר כילנו: הדוך: **י**היו אמריי לרצון. ומלטינו מלחצון. ביד צר אנחנו כצאן. אכלנו הממנו: הדוך: **ע**נה עתר הנפוצים. צו ויהיו מקובצים. ונהיה אז שיר פוצים. ברוך אשר גאלנו: הדוך: **ק**ומם גיא המחזה. וקבץ שם עם נבזה. ויושר השיר הזה. בתוך העיר עוז לנו: הדוך: **ב**בא צמח למלכות. עם שמונה לנסיכות. וקרבן שיי לעריכות. ושם נשמח כולנו: הדוך:

סליקו ההבדלות:

הלכות ראש חדש

סימן רכו

רכו.

בראש חדש ערבית שחרית ומנחה אומרים בעבודה יעלה ויבא. ובברכת המזון אומ' אותו בבונה ירושלם. דתני ר' אושעיא ימים שיש בהן קרבן מוסף כגון ראש חדש וחולו של מועד ערבית שחרית ומנחה מתפלל שמונה עשרה ואומ' מעין המאורע בעבודה. ואם לא א' מחזירין אותו ואין בהן קדושה על הכוס ויש בהן הזכרה בברכת המזון: ת'. וימים שאין בהן קרבן מוסף כגון שיני וחמשי של תעניות ומעמדות ערבית שחרית ומנחה מתפלל י"ח. ואומ' מעין המאורע בשומע תפלה. ואם לא א' [אין] מחזירין אותו ואין בהם קדושה על הכוס ואין בהם הזכרה בברכת המזון: מיהא שמעי' דמי שטעה ולא אמר ענינו בתפלת תענית שאין מחזירין אותו. וכן בעל הניסים דחנוכה ופורים אין מחזירין אותו. ועוד תניא בתוספתא בהדיא כל יום שאין בהן קרבן מוסף כגון חנוכה ופורים מתפלל י"ח ואומ' מעין המאורע בהודאה. ואם לא א' [אין] מחזירין אותו: רב אלפסי גאון: ת': א"ר תנחום א"ר יוסי טעה ולא הזכיר של ראש חדש בעבודה ונזכר בהודאה חוור לעבודה. בשים שלום חוור לעבודה. ואם סיים ועקר רגליו חוזר לראש:

אמר רב פפא בריה דרב אחא בר אדא הא דאמרת אם סיים חוזר לראש. לא אמרן אלא שעקר רגליו. אבל לא עקר רגליו חוזר לעבודה. א"ל מנא לך הא. א"ל מאבא מרי שמיע לי ואבא מרי מרב: אמר רב ענן אמר רב טעה ולא הזכיר של ראש חדש בערבית אין מחזירין אותו. מפני שאין ב"ד מקדשין החדש אלא ביום. אבל בשחרית ומנחה מחזירין אותו. וטע' בראש חדש. הא בחולו של מועד מחזירין אותו. והני מילי ביחיד: וגבי ציבור תניא טעה ולא הזכיר של ראש [חדש] (בערבית) [בשחרית] אין מחזירין אותו מפני שיכול לומרה במוספין. במוספין אין מחזירין אותו מפני שיכול לומרה במנחה. ועלה א' רב אבא בציבור שנו משום טירחא דציבורא. אבל יחיד הדר: בסוף תפילת השחר:

סימן רכז

רכז.

נהגו העם לברך בראש חדש לקרוא את ההלל. אבל רבינו תנוח נפשו בצרור החיים. לא מברך עליו: והא לך תשובתו: ששאלתם על היחיד הקורא את ההלל בימים שאינם מי"ח של תורה אם חובה על הציבור לברך יברך גם היחיד: אבל אני איני מברך עליו לא עם הציבור ולא ביחיד. לפי שאינו אלא מנהג. ואין מנהג צריך ברכה. כדאמרי' בסוכה פ' לולב. שקיל חביט חביט ולא בריך. קסבר ערבה מנהג נביאים הוא. כו'. לפיכך איני מברך עליו אשר קדשנו במצותיו וציונו. אבל אני מברך עליו ברוך אתה י"י אלהינו מ"ה המהולל בפי עמו משובח ומפואר בשירי דוד עבדך ברוך אתה י"י מהולל בתשבחות. ולאחריו יהללוך כדרכה: ולא שמעתי יותר כי לא דקדקתי מרבותיי: שלמה בר' יצחק: וראיתי ר' שלא קרא הלל דראש חדש עם הציבור וקראו בפני עצמו מיושב בשעת קריית ספר תורה: ת': וזו תשובה השיב ר"ת על רש"י זקינו: גרסי' בערכין פ' אין מעריכין. מאי שנא הני הואיל דגומרין בהן את ההלל. דא"ר יוחנן משום ר' שמעון בן יהוצדק. שמונה עשר ימים גומרין בהן את ההלל. ואילו הן. שמונת ימי החג ושמונת ימי חנוכה ויום טוב ראשון של פסח. ויום טוב ראשון של עצרת. מהכא שמעי' דאין חובה אלא באילו הימים. וצא ולמד מדקפריך במסכת' תענית בפ' ג' פרקי'. וניתני בניסן לא היה בו מעמד שהיה בו הלל קרבן מוסף וקרבן עצים. ועלה א' רבא זאת אומרת הלל דראש חרש לאו דאוריית'. דא"ר יוחנן משום ר' שמעון בן יהוצדק כו': ואמרי' התם רב איקלע לבבל חזנהו דהוו קא קרו. סבר לאפסוקינהו. כיון דחזא דקא מדלגי א' ש"מ מנהג אבותיהם בידיהם. הרי במקומו של רב לא היה מנהג לקרותו. (ובבל) [ובבבל] היה מנהג. הא למדת שמצוה לקרותו ולברך עליו. ואפילו יחיד שכן נהגו לברך ולקרות בבבל. ולא דמי להההיא דאמרי' בפ' לולב וערבה אייתו ליה ערבה חביט ולא בריך. קסבר מנהג נביאים

הוא. דהתם טילטולא בעלמא. אבל גבי הלל חייב לברך. דאמנהגא מברכי'. כדאמרי' גבי שני ימים של גליות. במסכת ביצה. היזהרו מנהג אבותיכם בידכם. ומברכינן ומקדשינן אמנהג אבותיכם. אבל אמנהג נביאים דטילטול לא מברכינן. ועוד דלא מייתי ראייה דלא מברכינ' ממנהגא: תדע דמברכי'. מדאיקלע רב לבבל ברכו כדי לקרותו. אמטו להכי סבר לאפסוקינהו כסבור דטועים הוו. ולא מצי למימר דרב באמצע הלל נכנס. דא"כ הוה ליה למימר רב איקלע לבבל. על לבי כנישתא. אלא מתוך ששמע שהם ברכו. סבר לאפסוקינהו. והילכך לא שנא יחיד ולא [שנא] ציבור קורין בראש חדש ומברכין דעל כורחי' ר' יוחנן דא' גומרין לא פליגי במילתיה למימר הכא גומרין. אבל בשאר ימים אין גומרין. אלא קורין בדילוג. דאם כן דאורייתא הוא בראש חדש ובחולו של מועד אלא שידלג. והוא בא ללמדינו שאילו מדאורייתא. ולא מדראש הדש. ולא נתכוון לומ' אלא שבאילו חייב לקרות. ולשון גומרין. היינו קורין. כדאמרי' גומרי' אותה עם הנץ החמה. והתם מוכח דקורין קא' כי מעיינת ביה שפיר. וכאלה רבות גומרין לשון קרייה בתלמוד. ואין לומר גומרין היינו מסיימין כדפרי': ואם [תאמר] אמאי נקט יחיד. אומ' אני דלא גרסי' הכא בעיניין יחיד בכל הספרים. ואי גרסינן ליה היינו טעמא דבמתניתין קת' בשנים עשר יום החליל מכה לפני המזבח. בשחיט' פסח ראשון. ובשחיט' פסח שני. ביום טוב הראשון. וקא' בגמ' מאי שנא הואיל וגומרין בהן את ההלל. דא"ר יוחנן י"ח ימים שיחיד גומר בהן את ההלל למעוטי שחיטת [פסח] ראשון ושני דתניא במתני' דאין שוחטין הפסח על היחיד ואע"פ כן לא מצאתי יחיד בכל הספרים. ועוד נ"ל מה שכתב בהלכות גדולות. דהיכא דלא כניפו כולו ישר' קרי יחיד לגבי הלל. לפי (שיהוא) [שהוא] מתוקן לשחיטת פסח שהוא ציבור דכולהו ישר'. כדא' בערבי פסחי'. אבל הכא באילו י"ח יום לא הוי ציבור אלא כעין יחיד לגבי כולהו ישר': וראיתי תשובה על זה שסותרת מה שכת' בהלכות גדולות. ואין בה ממש. דאי גרסי' יחיד כדבריהם כן הוא. ועוד אמרי' בתענית. תנא יחיד לא יתחיל ואם התחיל גומר. ופר"ח לא יתחיל בברכה. ואם התחיל בברכה גומר. כגון מקום שנהגו לברך ולקרות. לא שנא בין יחיד בין רבים. דמאחר דהוא מנהג מה לי יחיד מה לי רבים. צא ולמד מערבה דהוא מנהג ויחיד חייב. הילכך כל אדם חייב הואיל ואין מנהג. וגם לברך הוא צריך ולא דמי לערבה לגבי ברכה. ואי נמי גומרים ממש לאפוקי דראש חדש דמדלגין מ"מ מברכין דאמרי' בברכות פ' הקורא בימים שאין היחיד גומר בהן את ההלל. דלא פסקינ' ואי לא ברכה אמאי לא פסקי'. לא אשכחן בכולי תלמוד' דלא פסקי' אלא במקום ברכה. כגון במגילה ובק"ש. ואפי' בתחילה דמובטח לו שהוא בן העולם הבא. לא איירי תלמוד' דלא פסקי'. וכן

פוסק בה"ג בהילכות לולב דמברכינן תחילה וסוף. ואמרי' בתלמוד ירושלמי אם ראית הלכה רופפת בב"ד ראה היאך ציבור נוהגים. ובתלמוד שלנו אמרי' מנהג עוקר הלכה. ואמנהגא סמכי' וכל המשנה ידו על התחתונה. דאפי' בכ"א יום שיחיד גומר בהם את ההלל. לא מצינו ברכה אלא ממנהג. ה"ה נמי בשאר ימים דסמכי' אמנהג ומברכינן: יעקב בר' מאיר:

סימן רכח

רכח.

בשאלתות דרב אחאי טעה ולא הזכיר שאלה בברכת השנים ונזכר קודם שומע תפלה אומרה בשומע תפילה. נזכר לאחר תפילה חוזר לברכת השנים. והני מילי ביחיד. אבל בציבור לא בעי למיהדר דשמע ליה משליחא דציבורא: ספק בירך ספק לא בירך בתפילה. חוזר ומתפלל כר' יוחנן דא' ולוואי שיתפלל אדם כל היום כולו. ודווקא בתפילה דרחמי הוא. אבל בשאר ברכות לא שרי ליה למיהדר ולברוכי בברכות דרבנן. דספיקא דרבנן לקולא. ושלא יוציא שם שמים לבטלה. אבל בברכות דחיובא דאורייתא כגון ברכת המזון. או כגון אחריהם דשבעת המינין מברך מספק:

סימן רכט

רכט.

טעה ולא הזכיר של ראש חדש בתפילה חוזר. בברכת המזון אינו חוזר. דלאו חובה היא לאכל. אבל שבת ויום טוב דאקרו עונג ואכילתו חובה צריך לחזור:

סימן רל

רל.

טעה ולא הזכיר של שבת בברכת המזון. א' ברוך שנתן שבתות למנוחה לעמו ישר' ולאות ברית. ברוך מקדש השבת: של יום טוב אומ' ברוך שנתן ימים טובים לישראל עמו לששון ולשמחה ברוך מקדש ישראל והזמנים: יתיב תו וקא' טעה ולא הזכיר של ראש חדש. או' ברוך שנתן ראשי חדשים לעמו ישראל ולא ידענא אי א' בה זכרון אי לא. ואי חתים בה או לא. והילכך לא חתמי' בה. אמ' בר תחליפא משמי' דרב לא שנו אלא שלא פתח בהטוב והמטיב. אבל פתח בהטוב והמטיב חוזר לראש: פרש"י לתחילת ברכת המזון כדא' גבי תפילה עקר רגליו חוזר לראש. התם הוא דאיכ' עקירת רגלים. והכא סיום ברכות הוא עקירת רגלים. אמ' רב נחמן א' שמואל טעה ולא הזכיר של (ראש) ראש חדש בברכת המזון אין מחזירין אותו. דאי בעי לא אכיל. בתפילה מחזירין אותו דלא

מצי פטר נפשיה מתפילה. אבל בשבתות וימים טובים דלא סגי דלא אכיל חוזר לראש: ומיכן תשובה על פרש"י בפסחים מה שביעי רשות אף ששת ימים רשות: פי' שאם ירצה לאכול פירות או להתענות הרשות בידו: ואני הכותב שאלתי זה כמה שנים על זה לר' אשר בר' משולם מלונייל: והא לך תשובתו:

אשר שאלת ואמרת כי ברכת הלל ברכה לבטלה היא. לא היא. ועוד עד שאתה תמה על ברכת הלל. למה לא תתמה על ברכת קדוש ושהחיינו שאנו עושין בשני ימים של גליות. ואעפ"י שאין אנו עושין אלא בעבור מנהג אבותינו. דהא אנן השתא ידעי' בקיבועא דירחא כדמוכח בפ"ק דביצה. וראייה לדבר יום הכיפורים שהוא עשירי ליום טוב ראשון של ראש השנה וכן שביעי של ערבה. אלמ' כל מנהג צריך לעשות כמנהג האבות. וכן בהלל צריך לברך. כי אף הברכה מן המנהג הוא כדאמרי' לא יתחיל. ופר"ח לא יתחיל בברכה. מכלל דרבים מתחילין. ונ"ל דהיינו טעמי דנהגו לברך בהלל שלא יראה כקורא הלל בלא זמנו. ואמרינן בפרק הקורא. האו' הלל בכל יום הרי זה מחרף ומגדף. ובכל יום לאו דוקא. אלא בכל יום שאינו זמנו קאמ'. ואחריו נמי תיקנו ברכה. שאינו כברכת הפירות וברכת (המינות) [המצות]. שהרי מאריך בה הרבה. (בקידוש) [כקידוש] והבדלה. ואינו מטבע קצר: עד כאן תשובתו:

ומיהו יש להשיב דלאו ראייה כלל מקידוש שני ימים של גליות. דהא משום דלא ליתי. אי גזרו שמדא לאיסורא דאורייתא הוא דאחמור ומיהו ליום הכיפורים נמי משום חומרא (הא) [הוא] דהא ידעינן השתא בקיבועא דירח', ועבדי' הכא והכא לחומרא. אלא בהלל דראש חדש דלא דאוריית'. הוייא דומייא דערבה דהויא מנהג נביאים. דליכא למיחש כלל לאיסורא דאורייתא. הילכך כל עיקרא דתקנתא מנהגא דרבנן הוא. וכדאי (חדא) [חזא] דקא מדלגי דלוגי סבר לאפסוקינהו. א' ש"מ מנהג אבותיהם בידיהם. אלמ' שלא היה מנהג בכל המקומות. ולא פשט מנהגו במקום רב. א"כ לא מברכין עליה מן הדין. אבל אחומר שני ימים של גליות פשט חומרייהו בכל ישר'. משום דלא ליתי לידי איסורא דאוריית'. וכל עיקרן אטו דאוריית'. הילכך אפילו שניהם כאילו הן מן התורה לכל דבר: וסייעתא לרבי' שלמה בר' יצחק: עד כאן תוספת. תי'

סימן רלא

רלא.

פי' יעלה ויבא. כנגד שא' דוד אם לא (אזכר כי) [אזכרכי] אם לא אעלה את ירושלם על ראש שמחתי (תהלים קלד): וזהו כנגד זכרון ירושלם. ויבא. כנגד כל עמך בית ישר'. כדכת' וכי תבואו מלחמה בארצכם. וגו' ונזכרתם וגו' (במדבר י). ויגיע. כנגד זכרון

משיח בן דוד. כמא דאיתמר אשרי המחכה ויגיע וגו'. וכת' באותה פרשה בסוף דניאל זכרון. ויראה. כנגד זכרון אבותינו. וזהו יצחק. כמא דאיתמר אשר נשבעת לאבותינו מימי קדם. וכת' בעקידתו. ויקרא שם המקום י"י יראה. אשר יאמר היום בהר [ה'] יראה. כלומר יראה זכרון עקידתו לעולם שיעמוד זכותו לבניו. וזה שא' הכת' בי נשבעתי וגו' (בראשית כב). וירצה. כנגד זכרונינו ופקדונינו. כמא דאיתמר (זכרינו) [זכרני] י"י ברצון עמך (ופוקדינו) [פקדני] בישועתך (תהלים קו). וישמע. כדכת' ויקשב י"י וישמע ויכתב (בספר) [ספר] זכרון (מלאכי ג): אלהינו ואלהי אבותי' יעלה ויבא יגיע יראה וירצה וישמע ויפקד ויזכר וגו'. ותחזינה: מודים. והודאה. ושים שלום. אלהי נצור: וחוזר ומתפלל שליח ציבור בקול רם. מגן ומחייה. ומשולש. קדושה: וכל הסדר. וכולל בעבודה יעלה ויבא: מודים והודאה (וברכת.) וברכת כהנים ושים שלום: ומברך ברוך אתה י"י אלהי' מ"ה אקב"ו לקרוא את ההלל: ובימים שגומרין מברכין לגמור את ההלל. וכיצד מדלגין. מן לא לנו. עד י"י זכרנו. ומן אהבתי. ער מה אשיב. ולאחריו מברכינן יהללוך: **ואילו** ימים שגומרין בהן את ההלל. ח' ימי חנוכה. משום ניסא. ושני ימים ראשונים של פסח שהן עיקר הפסח. ושני ימים טובים של עצרת. ששניהן קדושים שתי קדושות. וט' ימי החג. מפני שחלוקין בקורבנותיהם: תנן התם מקום שנהגו לכפול יכפול לפשוט יפשוט. לברך אחריו יברך הכל כמנהג המדינה. אמ' אביי לא שנו אלא לאחריו אבל לפניו חייב לברך וא' רב יהודה אמר שמואל כל המצות מברך עליהם עובר לעשייתם. להכי נקט לישנא דעובר דכת' לא עברתי ממצותיך ולא שכחתי. וא' מר לא עברתי מלברך ולא שכחתי מלהזכיר שמך ומלכותך עליו: יתגדל כו'. תתקבל כו'. יהא שלמא שכל שיש בו מוסף גומרין בו קדיש אחר תפילת יוצר קודם שיוציא ספר תורה. ויום שאין בו (יוצר) [מוסף] כגון חנוכה ופורים ותענית ציבור אין גומרין בו קדיש ומוציא ספר תורה ואומ' גדלו. והציבור אומ' רוממו. והוא חוזר ואומ' הכל תגלה ותראה. הכל הבו גודל כו'. וקורא כהן ולוי וישר' וקורין סדר שסדרנו ואומ' החזן קדיש בבימה ועומ' ומחזיר ספר תורה למקומו. ואומר יהללו והציבור עונין הודו על ארץ ושמים. וחוזר ואומ' קדיש עד דאמירן ופותחי' באשרי ובא לציון וכל סדר קדושה קדיש עד דאמירן ועומדין ואומ' אבות וגבורות וקדושת השם:

סימן רלב

רלב.

ראשי חדשים לעמך נתת זמן כפרה לכל תולדותם בהיותם מקריבין לפניך זבחי רצון ושעירי חטאת לכפר בעדם זכרון לכולם יהיו תשועת נפשם מיד שונא מזבח חדש בציון

תכין ועולת ראש החדש ושעירי עיזים נעשה ברצון ובעבודת בית המקדש נשמח כולנו ושירי דוד עבדך נשמע בעירך האמורים לפני מזבחך אהבת עולם תביא להם וברית אבות לבנים תזכור. והביאנו לציון עירך ברינה ולירושלם בית מקדשך בשמחת עולם. אנא י"י אלהינו. ושם נעשה לפניך קרבנות חובותינו תמידין כסדרן ומוספין כהילכתן. את מוסף יום ראש החדש הזה נעשה ונקריב לפניך באהבה כמצות רצונך כמו שכתבת עלינו בתורתך על ידי משה עבדך מפי כבודך כאמור: ובראשי חדשיכם תקריבו עלה לי"י פרים בני בקר שנים ואיל אחד כבשים בני שנה שבעה (תמימים) [תמימם]. ומנחתם ונסכיהם כמדובר שלשה עשרונים לפר ושני עשרונים לאיל ועשרון לכבש ויין כנסכו ושעיר לכפר ושני תמידין כהלכתן: אלהינו ואלהי אבותינו חדש עלינו את יום ראש החדש הזה לטובה לברכה לששון ולשמחה לישועה ולנחמה לפרנסה ולכלכלה לריוח להצלה לחיים ולשלום למחילת חטא לסליחת עון ותרצה לפניך תפילת עמוסיך כתמידי יום וכקרבן מוסף כי בישר' עמך בחרת מכל האומות וחוקי ראשי חדשים להם קבעת. ברוך אתה י"י מקדש ישר' וראשי חדשים: רצה ומודים. הודאה ושים שלום אלהי נצור. וחוזר שליח ציבור ומתפלל. מגן ומחייה קדושה לדור ודור האל הקדוש ראשי חדשים. רצה ומודים והודאה וברכת כהנים ושים שלום. קדיש כו' עם תתקבל עלינו לשבח. ואם חל ראש חדש להיות בשבת. מתפלל במוסף מגן ומחייה ומשולש:

סימן רלג

רלג.

אתה יצרת עולמך מקדם כילית מלאכתך ביום השביעי בחרת בנו מכל האומות ורצית בנו ורוממתנו מכל הלשונות וקדשתנו במצותיך וקרבתנו מלכינו לעבודתיך ושמך הגדול והקדוש עלינו קראת. וחתן לנו י"י אלהינו באהבה שבתות למנוחה וראשי חדשים לכפרה יום רצון לכפר בעדינו ולפי שחטאנו לפניך אנחנו ואבותינו חרבה עירינו ושמם בית מקדשינו ונוטל כבוד מבית חיינו ואין אנו יכולין לעשות חובותינו בכית בחירתך בבית הגדול והקדוש שנקרא שמך עליו מפני היד שנשתלחה במקדשך. יהי רצון מלפניך י"י אלהינו ואלהי אבותינו שתעלינו בשמחה לארצינו ותטענו בגבולינו ושם נעשה לפניך את קרבנות תמידין כסדרן ומוספין כהילכתן. את מוספי יום המנוח הזה ויום ראש החדש הזה נעשה ונקריב לפניך באהבה כמצות רצונך כמו שכתבת עלינו בתורתך על ידי משה עבדך מפי כבודך כאמור. וביום השבת שני כבשים בני שנה (תמימים) [תמימם] ושני עשרונים סלת מנחה בלולה בשמן ונסכו. עלת שבת בשבתו על עלת התמיד ונסכה. זה קרבן שבת וקרבן היום נאמר. ובראשי חדשיכם תקריבו עלה

לי"י פרים בני בקר שנים ואיל אחד כבשים בני שנה שבעה תמימים, ומנחתם ונסכיהם כמדובר שלשה עשרונים לפר ושני עשרונים לאיל ועשרון לכבש ויין כנסכו ושעיר לכפר ושני תמידין כהלכתן: אלהינו ואלהי אבותינו חדש עלינו את יום ראש החדש הזה לטובה לברכה לששון ולשמחה לישועה ולנחמה לפרנסה ולכלכלה לריוח להצלה ולהצלחה לחיים לשלום למחילת חטא ולסליחת עון. חדשיהו עלינו לטובה כרוב רחמיך בגלל שמך הקרוי עלינו כמו שנכון זרע אברהם לפניך. יהי רצון מלפניך י"י אלהינו שתהא שבת וראש חדש זה קץ לכל צרותינו. תחילה וראש לכל רווחתינו. וישמחו במלכותיך שומרי שבת וכו'. עד זכר למעשה בראשית: אלהינו ואלהי אבותינו רצה במנוחתינו כו' עד באהבה וברצון שבת קדשך. ותרצה לפניך תפילת עמוסיך כתמידי יום וכקרבן מוסף כי בישר' עמך בחרת מכל האומות ושבתות להם נתת וראשי חדשים להם קבעת ברוך אתה י"י מקדש ישר' וראשי חדשים: רצה ומודים כו': פ' במה מדליקין. א' רב גידל א' רב ראש חדש שחל להיות בשבת המפטיר בנביא בשבת אין צריך להזכיר של ראש חדש שאלמלא שבת אין נביא בראש חדש:

סדר חנוכה

סימן רלד

רלד.

רמז לחנוכה מן התורה שכת' אחר כל המועדות בפר' אמר. ויקחו אליך שמן זית זך. וכן אמרי' במגילת תענית. ומייתי לה פ"ב דשבת. שנכנסו יוונים להיכל וטמאו השמנים כולן. לבד פך אחד שנמצא בחותמו של כהן גדול. ונעשה נס והדליקו ממנו ח' ימים: ומדכתביה עם המועדות. למדנו שהוא יום טוב כשאר ימים טובים. ת': בחנוכה מתפלל י"ח ובהודאה כשמגיע המרחם כי לא תמנו חסדיך. מזכיר על הנס:

סימן רלה

רלה.

על הניסים ועל הפורקן ועל הגבורות ועל התשועות ועל המלחמות. פדות ופורקן שעשית לאבותינו בימים ההם ובזמן הזה בימי מתתיה בן יוחנן כהן גדול חשמונאי ובניו כשעמדה עליהם מלכות יון הרשעה על עמך ישר' להשכיחם מתורתך ולהעבירם מחוקי רצונך ואתה ברחמיך הרבים עמדת להם בעת צרתם רבתה את ריבם דנת את דינם נקמתה את נקמתם מסרת גיבורים ביד חלשים רבים ביד מעטים וטמאים ביד טהורים ורשעים ביד צדיקים וזידים ביד עוסקי תורתך. לך עשית שם גדול וקדוש בעולמך ולעמך

ישר' עשית תשועה גדולה ופורקן כהיום הזה. ואחר כך באו בניך לדביר ביתיך ופינו את היכלך וטהרו את מקדשך והדליקו נירות בחצרי קדשך וקבעו שמנת ימי חנוכה אילו להודות ולהלל י"י אלהינו ואלהי אבותינו על רוב ניסיך ונפלאותיך. וכשם שעשית לאבותינו ניסים וגבורות בימים ההם בזמן הזה כן עשה עמנו י"י אלהינו פלא וניסים לטובה בעת הזאת: על כולם: וצריך להזכיר על הניסים בברכת המזון בהודאה. דר' יצחק אקלע לבי ריש גלותא. סבר לאדכורי בבונה ירושלם. א"ל רב ששת כתפילה. מה תפילה. בהודאה. אף כאן בהודאה: המדליק נר חנוכה חייב לברך. והרואה נמי חייב לברך. דא"ר חייא בר אשי א' רב המדליק נר חנוכה צריך לברך. ור' ירמיה בר אבא דידיה א' הרואה נר חנוכה צריך לברך. מאי מברך אמ' רב יהודה המדליק ביום ראשון מברך שלש:

סימן רלו

רלו.

ברוך אתה י"י אלהינו מ"ה אקב"ו להדליק נר של חנוכה: ברוך אתה י"י אלהינו מ"ה שעשה ניסים לאבותינו בימים ההם ובזמן הזה: ברוך אתה י"י אלהינו מ"ה שהחיינו וקיימנו והיגיענו לזמן הזה: והרואה מברך שתים. מיכן ואילך המדליק מברך שתים והרואה מברך אחת. והיכן ציונו רב אוייא א' מלא תסור. רב נחמן בר יצחק א' שאל אביך ויגדך זקיניך וגו':

מצות נר חנוכה משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק. פי' עד דכליא ריגלא דתרמודאי. מלקטי עצים דקים. ת': ומסיק בבמה מדליקין דאי לא אדליק מדליק. אינמי לשיעורא. פי' רב אלפס גאון שצריך שיהא בה שמן כשיעור הזה. ומכאן ואילך אם רצה לכבותה או להשתמש לאורה הרשות בידו. ת': אית דדייקי מדקא' מצותה משתשקע. כלו' דאי לא אדליק. מצותה מן המובחר להדליק משתשקע. עד שתכלה. מיהו כל הלילה יכול להדליקה עד הבקר. דלא נתנו בו הזמן הזה. אלא משום פרסומי ניסא דהוי אז יותר. אבל ביממא ודאי לא מצי לאדלוקה דשרגא בטיהרא מאי בעי. ומאי פרסומי ניסא איכא: ת"ר מצות חנוכה נר איש וביתו. והמהדרין נר לכל אחד ואחד. והמהדרין מן המהדרין. ב"ש אומ' יום ראשון מדליק שמונה מיכן ואילך פוחת והולך. וב"ה אומ' יום ראשון מדליק אחת מיכן ואילך מוסיף והולך. טעמ' דב"ש מפרי החג שמתמעטין והולכין. וטעם' דב"ה משום דמעלין בקודש ולא מורידין:

ונר חנוכה מצוה להניחה על פתח ביתו מבחוץ בטפח הסמוך לפתח משמאל: והילכת משמאל. כדי שתהא מזוזה מימין ונר חנוכה משמאל. כבתה אין זקוק לה. ואסור להשתמש לאורה. ומדליקין מנר לנר: ואפי' נשים חייבות בנר חנוכה. דא"ר יהושע בן לוי

נשים חייבות בנר חנוכה. שאף הן היו באותו הנס. הדליקה חרש שוטה וקטן לא עשה ולא כלום: אשה ודאי מדליקה: ואסור להסתפק ממנה משום בזויי מצוה. וכן להסתפק מנויי סוכה כל ז'. וכן לברך על הנר עד שיאותו לאורו. שלא יהו מצוה בזויות עליו. ואבוהון דכולהון. דם. ושפך וכסה. במה ששפך יכסה שלא יכסנו ברגל. שלא יהו מצות בזויות עליו. ר' שמעון בן יוחי אומר א' הקב"ה הוו מכבדין את המצות שהן שלוחיי ושלוחו של אדם כמותו. אילו כיבדת אותם כאילו כיבדת אותי. א' רב ששת אכסנאי דלא נסיב איתתא חייב בנר חנוכה: א"ר זירא מעיקרא כי הוינא בי רב הוינא משתתיפנא בפריטי בהדי אושפיזאי. בתר דנסיבנא אמינא השתא ודאי לא צריכנא דקא מדלקי עלאי בגו ביתאי:

סימן רלז
רלז.

אמר רב הונא חצר שיש לה שני פתחים משתי רוחותיה צריכה שתי נירות. אבל מרוח אחת לא: והיכא דבעי לאדלוקי נר שבת ונר חנוכה. מדליק ברישא של חנוכה והדר מדליק של שבת. דאי מדליק נר שבת ברישא איתסר ליה לאדלוקי נר חנוכה. משום דקביל שבת עליה: א' רב הונא הזהיר בנר הויין ליה בנים תלמידי חכמים. הזהיר במזוזה זוכה לדירה נאה. הזהיר בציצית זוכה לטלית נאה. הזהיר בקידוש זוכה וממלא לו גרבי יין: ת. גרסי' בירושלמי בפסחים פ' מקום שנהגו. ר' אלעזר בר אבון או' כל דבר שאינו יודע בו שהוא מותר וטועה בו באיסור נשאל ומתירין לו. וכל דבר שיודע בו שמותר ונהג בו באיסור נשאל ואין מתירין לו. כל הדברים תלו (אותו) [אותן] במנהג. ונשייא דנהגן דלא למיעבד עובדא בריש ירחא מנהגא. ודלא למיעבד באפוקי שבתא עד דתתפני סידרא. ובשיני ובחמישי עד דתתפני תעניתא כולהו מנהגא. וגם מה שנהגו שלא לעשות מלאכה בפורים ובחנוכה מנהג הוא דיום טוב לא קבילו עלייהו. ת': ששאלתם בנר חנוכה שלא הדליקה בלילה. כך דעתי נוטה. שכיון שלא הדליקה שוב אינו מדליקה. ודחוי הוא. כדתניא מצותה משתשקע החמה וכו'. ואמרי' דאי לא אדליק מדליק. דמשמע דמיכאן ואילך לא עשה מצוה ממובחר. ובין כך ובין כך צריך להדליק בלילה ולא ביום. משום דפרסומי ניסא הוא. ובלילה דאיכא נשפה הוי אור הנר פרסומי ניסא. אבל ביום לא. וכ"ש בשאר לילות לא מדליק. דעבר יומו בטל קרבנו הוא: יצחק בר יהודה: הרואה נר חנוכה מברך שתים. ומצאתי בשם רבינו יצחק בר' יהודה שא' משום רבינו יעקב בר' יקר לא הוזקקה ברכה זו אלא למי שלא הדליק בביתו עדיין. או ליושב

בספינה: ומפני מה מוסיפין בכל לילה נר אחד שמדליקין בה נרות של חנוכה ואינה מן המניין. לאפוקי נפשין מפלוגת'. דרב או' אין מדליקין מנר לנר. ת':

סימן רלח

רלח.

דיני חנוכה כמו שפי' ר' ברוך בספר התרומה: הלכה כרב יוחנן ורב דאמרי נר חנוכה כבתה אין זקוק לה. ואסור להשתמש לאורה. להרצות מעות או לאכול. או למלאכה אחרת. וזמן שיכול להדליקה עד שתכלה רגל מן השוק. דליכא תו פרסומי ניסא. והני מילי לקדמונים שהיו מדליקין ברשות הרבים. וליכא פירסום נס לאחר שכלה רגל מן השוק. אבל אנן דמדליקי' בפנים איכא היכירא לבני הבית עד שעלה עמוד השחר: וכן הא דא' רב הונא חצר שיש לה שני פתחים לשני צידי רשות הרבי' צריך להדליק לכל פתח משום (חשך) [חשד] עוברי דרכים. ולדידן דמדלקי' בפנים אין צריך רק רוח אחד דבני הבית ידעו דשני פתחים לאיש אחד הן. והלכה כב"ה דיום ראשון מדליק נר אחד ומוסיף והולך. ולילה ראשון מברך ג' ברכות מיכאן ואילך מברך להדליק ושעשה ניסים. (דבס') [דנס] בכל יומא איתיה. ולמעלה מעשרים אמה פסולה. ובתוך [עשרה] (עשרים) טפחים עדיף טפי: ומניחה לצר שמאל של כניסת פתח הבית. ובטפח הסמוך לרשות הרבים. ואם בדלת עצמה מניחה יניחנה מחציו לצד שמאל של כניסה. ונר שמן שיש לה שתי פיות עולה לשתי נרות: ואנשים הרבה בבית אעפ"י שחלוקין באכילה ישתתפו לקנות נר אחר ותו לא. ואם הוא במקום אחר כגון הבאים ללמוד חוץ לביתם או אורח אין צריך ליתן בנר אם יודע שאשתו או אביו ואמו מדליקין במקומן. כדא"ר זירא כי הוינא בי רב כו': דין מותר להדליק נר של חול או קיסם מנר של מצוה כגון של שבת היכא שמדליק מאותה של חול נר של מצוה אחרת. כגון של חנוכה או איפכא. דהלכה כשמואל דא' מדליקין מנר לנר. אבל אם אינו רוצה להדליק מאותה של חול שום נר של מצוה לא. דהא אין שוקלין דנרי זהב כנגד מעשר שני. ומזכירין על הניסים במוסף של שבת ובמוסף של ראש חדש שבת. אעפ"י שתפילה זו של מוסף אינה בחנוכה כלל משום דיום שנתחייב בארבע תפילות. ומהאי טעמ' יזכיר של שבת בתפילת נעילה. אבל במגן אבות בדברו אם הוא יום טוב אינו אומ' אלא מקדש השבת ולא יאמר והזמנים. לפי שברכת זו דמגן אבות ביום טוב ליכ' כלל. וגם בשבת לא תיקנוה אלא מפני הסכנה: וראש חדש או יום טוב שחל להיות בשבת אומ' רצה והחליצנו בברכת המזון. ולא יזכיר בו ראש חדש כלל לפי שיאמר יעלה ויבא ויזכרנו בו. ושני פעמים למה לי: עד כאן:

מיכאן ואילך יסד העמרמי:

שחרית מתפלל שמונה עשרה ומזכירין על הניסים בהודאה: גמרו תפילות שחרית. קראו את ההלל. וגומרין משמונה עשרה... מיסוד זקינים. דפרסומי ניסא הוא. ואומ' אני מתוך שחנוכה חלוק בנירותא גומרין אותו כל שמונה. ופסח אין גומרין אלא בעיקר גאולה בשני ימים הראשונים. דא"ר יוחנן משום ר' שמעון בן יהוצדק שמונה עשר ימים יחיד גומר בהם את ההלל. אילו הן ח' ימי החג ושמונת ימי חנוכה [ויום טוב הראשון של פסח] ויום טוב הראשון של עצרת ובגולה עשרים ואחד יום תשעת ימי החג ושמונת ימי חנוכה ושני ימים ראשונים של פסח ושני ימים טובים של עצרת. והכי א' רב שר שלום גאון יחיד המתפלל באילו עשרים ואחד יום חייב לברך לגמור את ההלל. ולקרות את כולו. ולחתום אחריו: וכן מנהג בשתי ישיבות: ומוציאין ספר תורה. וקורין בנשיאים שלשה: וכן הוא הסדר:

סימן רלט

רלט.

ביום ראשון קורא כהן ויהי ביום כלות משה. תחילת החינוך. לוי חצי פרשת נחשון. ישר' משלימו. מתוך שהיום ראשון לחנוכה והוא נשיא ראשון יקראו בו יום ראשון: בשני קורא בהן חצי נתנאל. ולוי משלימו. מתוך שהיום יום שני. והוא נשיא שני יקראו בו בהן ולוי. וישר' הבא אחריו יקרא אליאב לא הפסיד כאדם שקורא בתורה: בשלישי כהן קורא חצי אליאב ולוי משלימו. שהוא עיקרו של יום. וישר' אליצור בן שדיאור. כקורא בתורה: ברביעי כהן ולוי באליצור שהוא רביעי. וישר' שלומיאל כו': בחמשי כהן ולוי בשלומיאל. ישר' אליאסף שלם: בשישי כהן ולוי באליסף וישר' אלישמע כו': בשביעי כהן ולוי באלישמע וישר' גמליאל כו': בשמיני כהן ולוי בגמליאל. וישר' עומד באבידן וקורא והולך. אחיעזר. פגעיאל. אחירע. וכולל כל מספר החינוך עד סוף סידרא. ומוסיף בהעלותך עד שלהי פרשתא. משלים אורות החינוך עד למלאות עסק הנרות בשלהי חנוכה. ומה ראו לקרות בחנוכה חנוכת המזבח לפי שעשה משה אותם מאה ועשרים תעניות. שלשה פעמים ארבעים. ופעם שלישית ירד בעשרה בתשרי ונתבשר סלחתי. ביום הכיפורים בו ביום נאמ' לו ועשו לי מקדש. וידעו כולם שנתרצה להם ושמחו במלאכה ועשאוהו בזריזות: א"ר שמואל בר נחמני לשלשה חדשים תשרי מרחשוון ובכסליו (בגמרה) [נגמרה]: בתנחומא ובפסיקת'.. במדרש ותשלם כל המלכה. מאד עמקו מחשבותיך. א"ר חנינא בכ"ה בכסליו נגמרה מלאכת המשכן. נעשה מקופל עד אחד בניסן שהקימו משה. וכל זמן שהיה מקופל היו ישר' מלמלמין על משה לומר משה למה לא הוקם המשכן מיד. א' שמא שום דופי אירע כו'. דהק' רוצה לערב שמחת משכן

בחדש שנולד בו יצחק. והוקם באחד בניסן. ולא לימלם [אדם] עוד אחר משה: ומעתה תפסיד כסליו בו המלאכה. אלא ותשלם כל המלאכה. א' הק' עלי לשלם לו. ומה שילם לו חנוכה בימי חשמונאי. וסימן הוא בידינו. חנוכה. חנו בכ"ה בכסליו. ד"א חנוכה. חן בכ"ה בכסליו. מצאו חנוכה. מצאו חנינה: למעלה במדרש במזמור שיר חנוכת (המזבח והבית) [הבית] לדוד. שבע חנוכות הן. חנוכת ברייתו של עולם. ויכלו. אין ויכולו אלא חנוכה. כמא דאתמר ותכל עבודת המשכן. חנוכת מזבח משה. ויהי ביום כלות משה להקים. חנוכת המזבח. זאת חנוכת המזבח. חנוכת בית שני. שנ' וחנוכת חומות ירושלם. וזו של עכשיו של בית חשמונאי. וחנוכת העולם הבא. שאף היא יש בה נרות. כמא דאתמר והיה אור הלבנה כאור החמה וגו'. נמצאת אתה אומ' הושוו כל החנוכות זו לזו. וחנוכה שלנו רמז ורושם לשל מדבר. לכך נאותה פרשה שלה להיות קורין בתוכה: ומזכירין של חנוכה במוספין בין בשבת בין בראש חדש. מאי טעמ' יום הוא שנתחייב בארבע תפילות. הכי אסיק (בכמה) [בבמה] מדליקין: בשבת מוציאין שני תורות. לפי שאין גוללין ספר תורה ברבים מפני כבוד הציבור. וקורין ז' בפרשת היום. ומפטיר קורא מן הנשיאים. אם יום ראשון הוא יקרא בנחשון. ואם יום שני. יקרא בנתנאל. ואם יום שלישי באליאב. וכן כולן. והמפטיר ברני ושמחי: באו שתי שבתות בחנוכה. ראשונה מפטירין בזכריה. שנייה בנירות שלמה. על שם ויעש את המנורות חמש: וראש חדש טבת שחל להיות בחול מוציאין שתי תורות וקורין ג' בראש חדש ואחד בשל חנוכה: ואש חל ראש חדש בשבת התדיר תדיר קודם. ומוציאין ג' תורות. וקורין ששה בעיניינו של יום. והשביעי ובראשי חדשיכם. ומפטיר קורא בחנוכת המזבח. לפי עניין היום. ומפטיר בנבואת זכריה. רני ושמחי: על שם ראיתי והנה מנורת זהב: והשמים כסאי בטילה. דהא לא קרי מפטיר בשל ראש חדש דלימא הפטרה דידיה: ובמס' סופרי' גר' שמפטירין בשל ראש חדש. אבל לא נהגו העם כן. ושמעתי שנחלקו שני גדולי הדור במייאנצא. ר' יצחק בר' יהודה צוה להפטיר ברני ושמחי. ור' שמואל בר' דוד הלוי העיד משום (אבא) [אביו] שמפטירין בשל ראש חדש. וקבלו את עדותו: וכמדומה לי שחלוקין בין ראש חדש אדר שחל להיות בשבת. (דאין) [דאנן] נוהגין להפטיר ביהוידע: ת'. שאילו מקמי רב יהודאי גאון ראש חדש טבת שחל להיות בשבת היאך מפטירי'. וא' בשל חנוכה. וכן עמא דבר. וטעמ' דתדיר קודם. א"כ צריך למיקרי בספר תורה בראש חדש קודם ואחר כך בשל חנוכה. ומפטיר למאי דסליק מיניה. ת':

ד' פרשיות

סימן רמ

רם.

ראש חדש אדר שחל להיות בשבת קורין פרשת שקלים: ומוציאין ג' תורות וקורין שיתא בעיניינא דיומא. וחד קרי ובראשי חדשיכם. ומפטיר קרי בבי תשא. ומפטיר בנביא ביהוידע הכהן: ואי איקלע ההוא בכי תשא עצמה קרו שיתא בכי תשא וחד קרי ובראשי חדשיכם. ומפטיר קרי הדר בכי תשא עד ועשית. לשם השקלים. דתניא חל להיות בכי תשא עצמה קורין אותה וכופלין אותה: ואי לא איקלע ראש חדש אדר בשבת קורין פרשת שקלים בשבת שקודם ראש חדש: ומוציאין שתי תורות וקורין שבעה בעיניינא דיומא ומפטיר קרי כי תשא עד ועשית. ואי מיקלע שבת שלפני ראש חדש בכי תשא. קורין ז'. עד ואתה תצוה. ומפטיר חוזר וקורא מכי תשא עד ועשית: בשנייה שהוא שמיני באדר בשחל ראש חדש בשבת קורין ז' בעיניינו של יום. ומפטיר בסוף פרשת כי תצא. זכור אשר עשה לך עמלק. ומפטיר בנבואת שמואל פקדתי. בשלישית שהיא ט"ו באדר. מפסיקין. ברביעית שהוא כ"ב באדר מוציאין שתי תורות. וקורין ז' בעיניינו של יום ובשנייה קורא המפטיר פרשת פרה אדומה עד הטמא עד הערב. ומפטיר ביחזקאל. בן אדם בית ישר' יושבי על אדמתם: ומעשה באחד שפסק במים חיים אל כלי. והחזירו עליו רבינו השלום. והזקיקו לחזור ולברך תחילה וסוף ולגמור כל הפרשה כולה עד תטמא עד הערב. ת'. ומעשה בחזן אחד שקרא בפרשת פרה אדומה ופסק להגר הגר בתוכם לחקת עולם. וגלל ספר תורה וישב לו במקומו. והקפיד ר' על הדבר. וא' שלא אמרנו אלא רמז בעלמא. וחזרו ופתחו ובירך תחילה וסוף והתחילו בראש הפרשה וגמרו כל הפרשה כולה עד תטמא עד הערב: כך מצא בתשו' הגאוני'. ת': וארבעה ימים הם שראש חדש אדר הסמוך לניסן בא בתוכם. עיקרו של ראש חדש דהיינו יומא תניינא ואותו יום לא יבא לעולם אלא בד' ימים הללו: וסימניך זבד"ו: אבל אג"ה לא חזו גביה. כי היכי דלא ליתי פסח (בברו) [בבדו]. ויש לכל אחת מאותיות זבד"ו. סימן להפסקות. שזו שבת וזו שבת מפסיקין. והילך זבד"ו. זט"ו. בו. [ד"ד] וביו: לזיי"ן. סי' זט"ו. לבי"ת. סי' ב"ו. לדל"ת. סימן ד"ד. לוי"ו סימן ובי"ו: חל להיות יום שני של ראש חדש אדר בשבת מפסיקין בחמשה עשר: חל להיות בשני מפסיקין בששי: הל להיות ברביעי. מפסיקין ברביעי. חל להיות בששי מפסיקין פעמיים. בשני לחדש ובששה עשר: זט'ו. חל להיות יום שני של ראש חדש אדר בשבת קורין פרשת שקלים. ובשבת הבאה שהיא

שנייה פרשת זכור סמוך לפורים שיבא אחריה בערב שבת. והיינו כרב ובשבת ממחרת הפורים שהוא ט"ו לחדש מפסיקין והיינו זט"ו: שעדיין יש שתי שבתות באדר באחת קורא פרשת פרה אדומה ובאחת פרשת החדש. שממהרת לאותה שבת יבא חדש ניסן ביום ראשון: ב"ו. זהו ששנינו חל להיות בתוך השבת מקדימין לשעבר ומפסיקין לשבת הבאה. שהיא ו' בחדש: שעדיין יש לפרשת זכור שנייה של אדר שפורים אחריה ביום ראשון. שלישי'. שהוא סמוכה לפורים מאחריה קורא פרה אדומה. וברביעית החדש שראש חדש ניסן בא מאחריה ביום ג': והיינו ב"ו: ד"ד. חל להיות יום שני של אדר ברביעי וקדמו פרשת שקלים בשבת שלפניו. ומפסיקין לשבת הבאה שהיא ד' בחדש. שעדיין יש מקום לפרשת זכור שבת שנייה של אדר שהפורים בא אחריה ביום ג'. ובשלישית פרה אדומה. וברביעית החדש שניסן לאחריה ביום ה': והיינו ד"ד: ובי"ו. חל להיות יום שני של ראש חדש אדר בערב שבת. קורין פרשת שקלים בשבת שלפניו. כרב. ת'. משום דקם ליה רב בשיטתיה דר' יהודה הנשיא. ור' שמעון בן אלעזר בשטתיה דשמואל. וקיימ' לן בכולי תלמוד הלכה כרב מחבירו ולא מחביריו. והכא חבירו הוא. ת': ומפסיקין הפסקות באדר. מפסיקין שבת ראשונה שבו שהוא ב' לחדש. שכן פרשת זכור לה פנאי בשבת שנייה של אדר שהפורים בה מאחריה ביום ה'. ושוב מפסיקין שבת שלישית שבת שלאחרי הפורים שהוא י"ו לחדש מפני שיש מקום לפרה אדומה שבת רביעית של אדר. והחדש קורין בשבת המשיח שבו ביום חל ראש חדש ניסן. ומפטירין כה אמר י"י בראשון באחד לחדש: והיינו ובי"ו:

והזהר בסימנין הללו שהלכות קבועות הן:

ויש שנותנין בפרשיות אילו ובהפסקת שלהן סימן אחר. ב"ד כהלכה: בערב שבת ככוסות: פי ב"ד כהלכה. כשחל ראש חדש בשני בשבת או ברביעי בשבת עושין כהלכה זו. זו היא ששנינו חל להיות בשבת מקדימין לשעבר ומפסיקין לשבת הבאה. ובשנייה זכור. ובשלישית פרה אדומה. וברביעית החדש: בחמישית חוזרין לכסרן. ומאי שנייה שנייה להפסקה ומאי חוזרין לכסדרן. לסדר הפטרות כר' ירמיה: בערב שבת ככוסות. כשחל יום שני של ראש חדש אדר בערב שבת. מסרגין את השבתות. ומפסיקין שתי פעמים. שמקדימי' בשבת שעברה. וקורין בפרשת שקלים. ומפסיקין לשבת הבאה. ובשנייה להפסקה קורין פרשת זכור: כארבעה כוסות של פסח. בין ראשון לשני מפסיק ושותה כמה שירצה. ובין שני לשלישי מפסיק ואוכל ושותה כל צרכו. אבל בין שלישי לרביעי אינו רשאי להפסיק ולשתות יותר מכוסו. שכך שנינו בין הכוסות הללו אם רצה לשתות ישתה. בין שלישי לרביעי לא ישתה. אף כאן בין שקלים לזכור מפסיק

בין זכור לפרה מפסיק. בין פרה והחדש אינו מפסיק: בשבת. אם חל להיות ראש חדש בשבת קורא פרשת שקלים. בשנייה זכור. ומפסיקין לשבת הבא'. ברביעית פרה אדומה. בחמשית החדש הזה. נמצאת הפסקה המוצעת בינתים:

כך הוא סידריהם של פרשיות הללו ומסורת שלהן:

ולמה קורין פרשת שקלים בראש חדש אדר. שזמן שקלים בראש חדש הוא כמו ששנינו בריש שקלים. באחד באדר משמעי' על השקלים. ועל הכלאים. אבל בזמן הזה אין נוהגין. שכך שנינו שקלים וביכורים אין נוהגין אלא בפני הבית. דכת' ולקחת את כסף הכיפורים. בזמן אוהל מועד נוהגין: וא"ר אלעזר בזמן שבית המקדש קיים אדם שוקל שקליו ומתכפר לו. מכלל שאין שוקלין אלא בזמן שבית המקדש קיים. ואם שקל בזמן הזה כיון שקרא עליו שם השקלים תפסו את קדושתו. ואין להם פדיון. ואינו יכול ליתנו לעניים. שכך שנינו שקלים וביכורים הרי זה קדש. ותנן הקדיש והעריך והחרים. בהמה תעקר. פירות כסות וכלים ירקבו. מעות (וכל) [וכלי] מתכות יוליכם לים המלח: ובפורים אין קיצבה. וכל מה שיבקש כל אחד ליתן יתן. מפני שהיא צדקה. וצדקה כל אחד ואחד לפי (עון) [עין] שלו הוא נותן. וזהו שאמרו חכמים מקדימין ליום הכניסה. וקורין בו ביום. ומחלקין מעות בו ביום. לא בשביל שקלים אלא צדקה בעלמ'. משום שנאמר מתנות לאביונים: ולמה קורין זכור קודם הפורים כדי להקדים זכירה לעשייה. ותהא פרשת זכור (כדיי שתהא) סמוכה לפרשת שקלים ולמפלת המן. ומניין שצריכין אנו לקרותה שכך אמרו חכמים זכור את אשר עשה וגו'. יכול בלב כשהוא אומ' לא תשכח. הרי שכחת הלב אמור הא מה אני מקיים זכור בפה: ולמה קורין בשלישית פרשת אדומה. שכך אמרו חכמים שואלין ודורשין בהלכות פסח קודם לפסח שלשים יום. וטמא מת לא היה עושה פסח עד שיזה ויטהר לפיכך קורין פרה אדומה בשלישית שהיא הילכות טהרה. והזאה מטומאה לטהרה. ומתוכה ילמדו ישר' לטהר עצמם לפני הפסח. כדי שיעשו פסחיהם בטהרה: ולמה ברביעית החדש הזה. משום שעינייו של יום הוא: ר' לוי בשם ר' חמא בר' חנינא אמר בדין הוא שתקדום פרשת החדש לפרה אדומה שבאחד בניסן הוקם המשכן. ובשני לו נשרפה הפרה. ולמה פרה קודמת שהיא טהרתם של ישר'. דתניא ובנבלתם לא תגעו. ברגל. שכן ישראל חייבים לטהר (עצמו) [עצמן] ברגל:

מעשה [50] בא לפני ר' ששכח החזן וקראו ארבעה בפרשת החדש שבא בחנוכה כמו שרגילין לקרות בשאר ראשי חדשים ארבעה. וא"ר אם לא היתה ספר תורה של חנוכה מוצא מן הארון לא היה צריך לקרות חמשי בחנוכה. דהא אמרי' הילכת' אין משגיחין

[50] גליון כת"י: לעיל מסדר חנוכה.

בחנוכה ופורים כל עיקר. כלומר אם לא קרא כל עיקר בפרשת חנוכה ופורים אין לחוש. אבל עכשיו שהוציא שתי ספרי תורות משום פגמו של ספר תורה שני צריך להעמיד חמשי ולקרות בפרשת חנוכה. שלא יאמרו ספר תורה שני פגום הוא. לפיכך החזירוהו בלא קרייה: ואין צריך לומר שהרביעי עצמו יקרא בשל חנוכה קודם שיחתום ספר תורה ראשון בפרשת ראש חדש. דהוה ליה מדלג בתורה. ואין מדלגין בשני ענייניין. אבל הרביעי מאחר שקרא בראש חדש יחתום וירד. והחמשי יעלה ויקרא בתורת שנייה. דמוטב שתבטל הא דאמרי' בחנוכה ופורים אין פוחתין ואין מוסיפין עליהן ואל ייפגם ספר תורה. ואחר שקרא בתורה. אסור אותו לקרות בו פעם שנייה. משום ברכה לבטלה. מלבד הכהן שאחר שבירך וקרא עומד ומברך במקום לוי. דא' מר אם אין שם לוי קורא כהן:

סימן רמא

רמא.

הלל ביחיד אסור לברך עליו לפניו ולאחריו בימים שאין גומרין בהן את ההלל. שאף בציבור אינו כי אם מנהג בעלמ'. וציבור הוא דעבדי זכר למנהג אבותם. אבל יחידים אין זכר למנהג נוהג בהם. ואפי' עשרה שפירשו מן הציבור הרי הן כיחידים שמתפללין לעצמן אחורי בית הכנסת מאחר שלא היו באסיפת הכניסה כשנים ושלשה הן לצורך כן. שאין זכר למנהג אלא בכינופייא של אותה העיר כשהם באגודה שלהן ואפי' לקרותו בלא ברכה אינן צריכין. גור אריה: ומעשה בא על ידו שהלכו להתפלל כבית האבל בראש חדש ורצו המניין לקרות הלל והורה הלכה למעשה דאין צריכין. דעשרה שפירשו מן הציבור הרי הן כיחידים:

סדר פורים

סימן רמב

רמב.

בפורים שחרית ומנחה מתפלל שמונה עשרה ומזכיר בהודאה על הניסים: על הניסים ועל הפורקן ועל הגבורות ועל התשועות ועל המלחמות פדות ופורקן שעשית לאבותינו בימים ההם ובזמן הזה: בימי מרדכי ואסתר בשושן הבירה כשעמד עליהם המן הרשע ביקש להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים מנער ועד זקן טף ונשים ביום אחד בשלשה עשר לחדש שנים עשר הוא חדש אדר ושללם לבוז. ואתה ברחמיך הרבים הפרת את עצתו וקלקלת את מחשבתו והשבת לו גמולו בראשו ותלו אותו ואת בניו על העץ. וכשם

שעשית להם ניסים וגבורות בימים הזה כן עשה עמנו י"י אלהינו פלא וניסים לטובה בעת הזאת: על כולם: ובברכת המזון מזכיר על הניסים בהודאה. דא' רב ששת כתפילה. מה תפילה בהודאה אף בברכת המזון בהודאה וחייב אדם לקרות המגילה בארבעה עשר ביום ובלילה. דא"ר יהושע בן לוי חייב אדם לקרות המגילה בלילה ולשנותה ביום. שנא' אלהי (אקרם) [אקרא] יומם ולא תענה ולילה ולא דומיה לי (תהילים כ"ב:ג'): וא"ר יהושע בן לוי נשים חייבות במקרא מגילה שאף הן היו באותו הנס:

סימן רמג

רמג.

המבקש לצאת בדרך ורוצה לקרות המגילה בי'א בי"ב בי"ג. אם יכול ליקח עמו מגילה יעשה כל תקנה שיוכל ויקח אותה כדי שיקרא אותה בזמנה. ואם אינו יכול יקרא אותה בי"א או בי"ב או בי"ג ולא יברך כמו שמצינו בכפרים. כמו שאמרו חכמים. דתניא חנניה אומ' חכמים הקלו על הכפרים להיות מקדימין ליום הכניסה כדי שיספקו מים ומזון לאחיהם שבכרכים: מיכן אנו (להימן) [למדין] שאע"פ שזמן מגילה בי"ד. משום מים ומזון תיקנו להם חכמים להקדים. וכל שכן בשאינו יכול. ואי איפשר לו שמשימין אותו כבני כפרים. מקל וחומר: מקרא מן ויהי בימי. עד לכל זרעו: מיהו אל יקרא אותה שלא בזמנה אלא בעשרה. דאמ' רב מגילה בזמנה קורין אותה ביחיד. שלא בזמנה קורין אותה בעשרה. ורב אסי אמר בין בזמנה בין שלא בזמנה בעשרה. ועד כאן לא פליגי אלא בזמנה. אבל שלא בזמנה הכל מודים שאין קורין אותה אלא בעשרה. והילכך אם קרא אותה בזמנה בעשרה מברך לפניה ולאחריה. ואם היו פחות מעשרה. אל יברך לא לפניה ולא לאחריה. ת'. אילו דברי רב עמרם גאון. אבל רבינו שלמה חולק עליו וא' שצריך לברך אפילו ביחיד בין לפניה בין לאחריה. וכן עמא דבר: ואסור לכפרים ולעיירות גדולות שאין מוקפין חומה מימות יהושע בן נון לקרות את המגילה ולקרות בספר תורה בויבא עמלק כי אם י"ד לבדו. וכרכים המוקפין חומה מימות יהושע בן נון קורין בט"ו בלבד: וכן הלכה: ת': ומי שיבא מן הדרך לאחר זמנה בין ביחיד בין בעשרה לא יקרא. ואם מבקש לקרותה שיקרא כאדם שקורא בתורה ובנביאים. לא יברך לא לפניה ולא לאחריה שכך אמרו חכמים מגילה נקראת כו' לא פחות ולא יותר: ובמגילה שאינה משורטטת אין אדם יוצא בה ידי חובתו דאמרי' פ"ק דמגילה. מגילה צריכה שירטוט כאמיתה של תורה. פר"ח כמזוזה. דאמרי' נמי התם מזוזה צריכה שירטוט. תפילין אין צריכין שירטוט. קראה סירוגין ומתנמנם יצא. ר' מונא בשם ר' יהודה א' בסירוגין אם שהא כדי לגמור את כולה חוזר לראש. והכי אמ' רב נטרונאי גאון ריש מתיבתא. בהלל ובמגילה ובק"ש אם

פסק ושהא כדי לגמור את כולה אינו חוזר לראש. וא"ר יוחנן שמע תשע תקיעות בתשע שעות ביום יצא. והכי הילכת'. ואע"ג דאמ' שמואל הלכה כר' מונא שא' משום ר' יהודה אם שהא כדי לגמור את כולה חוזר לראש. מיהו קיימא לן שמואל ור' יוחנן הלכה כר' יוחנן. הילכך בהלל ובמגילה ובק"ש אע"פ ששהא כדי לגמור את כולה אינו חוזר לראש. אלא למקום שפסק. דהילכת' כר' יוחנן: והיכא דקרי לה מסיפא לרישא לא נפיק ידי חובתיה. דתנן הקורא את המגילה למפרע לא יצא. ומיבעי למיקרייה כולה. דא"ר חלבו א"ר יוחנן א"ר חמא בר גוריא אמ' רב הלכה כדברי האומר כולה. והיכא דאיכא מגילה כתובה בין הכתובים לא יצא. אי קרייה בה. והני מילי בציבורא. אבל יחיד נפיק בה ידי חובתיה. והיכא דשמע לה מחרש שוטה וקטן לא נפיק. דתנן הכל כשירין לקרות את המגילה חוץ מחרש שוטה וקטן. ר' יהודה מכשיר בקטן. ולית הילכת' כוותיה: דכיון דלאו בני חובה נינהו. לא מפקי אחרים ידי חובתן. ולא שנא קרי ליה חד גברא ולא שנא קרו ליה כמה גברי בהדי הדדי. כמו פרשתא. שפיר דמי. דתנן הקורא את המגילה עומד ויושב (קריאה) קראה אחד קראוה שנים יצאו. ומאן דקרי לה. ומאן דשמע לה צרינו לכווני דעתייהו. ואי לא לא נפקי. ומאן דעייל לבי כנישתא ואשכח ציבורא דקרו לה לא נימא אשמעה מרישא לסיפא והדר אהדר לרישא עד הכא. אלא מתחיל כולה מרישא לסיפא: כל היום כשר לקריאת מגילה. ולקריית הלל. ולתקיעת שופר. ולנטילת לולב. ולתפילת המוספין. זה הכלל כל דבר שמצותו ביום כשר כל היום. ושמצותו בלילה כשר כל הלילה: והיכא דלא קרי לה מפנייא דמעלי פורייא קרי לה בכולה ליליא. והוא דלא עלה עמוד השחר. וביממא נמי היכא דלא קריא מצפרא קרי לה כולי יומא ושפיר דמי. וכד קרי ליה מיבעי ליה למקרייה במגילה דכתיבא כהילכתא ומסרגלא. ודכתיבא בדיוטא. ודלא כתיבא בדיתפרא או על מחקא או דכתיבא בסימקא או ביורקא או בדהבא. כדאמרי' פ"ק דמגילה עד שתהא כתובה אשורית על הספר ובדיו. והיכי נמי דקא קרי בדכתיבא קרא וקרי בתרגומא. או דכתיבא תרגומא וקרי לה בקרא דלא נפיק. כדתנן פ"ב דמגילה קראה על פה לא יצא. ואי נמי כתיבא תרגום וקא קרא לה תרגום לא יצא. דאמרי' התם בגמרא. קראה תרגום היכי דמי. אילימא דכתיבא קרא וקא קרי לה תרגום היינו על פה. לא צריכא דכתיבא תרגום וקא קרי לה תרגום: והיכא דחייטא (בכתיבא) [בכיתנא] פסולה. דא"ר חלבו א"ר חמא בר גורייא אמ' רב מגילה נקראת ספר ונקראת אגרת. נקראת ספר שאם תפרה בחוטי פשתן פסולה. ונקראת איגרת. שאם הטיל בה שלשה חוטי גידין כשירה: אמ' רב נחמן בר יצחק ובלבד שיהו משולשין: שיור התפר הלכה למשה מסיני: ת'. מדקא' נקראת ספר. שאם תפרה בחוטי פשתן פסולה.

אך אהני להא זה שנקראת איגרת דיכול לתופרה בפשתן קצת ובלבד שיהו משולשין. אלמ' מסברא דנעשה כחומר ספר. וכן יישר. דלחומרא איתקש לספר. הילכך אית לן למיעבד בה תגין לזיונים ככל שעטג"ז ג'ץ. ושתהא מוקפת גויל:

סימן רמד

רמד.

וקוצו של יו"ד. וכל חומר אותיות מזוזה: ויש שעושין בה זרוע אחד לשנותה מספר תורה. לפי שאף בספר אין בה חובה שיהו בה העמודין תפורין כדא' בהשותפין. אלא שיהו כארון שעשה משה זה מכאן וזה מכאן וספר תורה באמצע. ואף אין לחוש אם יפשטנה כאגרת אם לאו. דהא כיון דלספר הוקשה למה יהא פושטה כאגרת. דהא לא הוקשה לאגרת ללמדינו שאנו חייבין לעשותה כאגרת. אלא שאם נחפוץ נעשה אותה כאגרת ונוכל להקל בה קצת מספר תורה. מיהו המחמיר תבא עליו ברכה: מר': ויש שעושין בה שני עמודים כספר תורה וכן מנהג קציני רואני. להיותה מזויינת בתגין וכל דיני מזוזה. ובשני עמודים. והכי נר' עיקר. ודלא כמנהג פרוונצא. שאין בו כל עיקר. ולפי מנהגם למה כותבין בקלף כתפילין טפי מאינך. הילכך ודאי יש לדקדק מדנקט צריכה שירטוט כאמיתה של תורה. וכ"ש דדמיא למזוזה לשאר דינין. דלא מיבעיא אינך דאיתנהו בספרי תורה ותפילין דאיתנהו במגילה. אלא אף שירטוט דליתיה באינך איתיה במגילה מדנקראת ספר. משמע דאיתקש לכל חומר ספר. והיינו מזוזה. דאמרי' התם מזוזה צריכה שירטוט. תפילין אין צריכין שירטוט: ת':

ועדיף מקרא מגילה ממיגרס באוריית'. דאמ' רב יהודה אמ' שמואל כהנים מעבודתם ולוים מדוכנם. וישר' ממעמדם כולן מבטלין מעבודתם ובאים לשמוע מקרא מגילה. ומיכן סמכו של בית ר' שמבטלין תלמוד תורה ובאים לשמוע מקרא מגילה: אמ' רב מגילה בזמנה ביחיד שלא בזמנה בעשרה. ורב אסי אמ' אחד זה ואחד זה בעשרה. הוה עובדא וחש לה רב להא דרב אסי: והלכה כר' אסי: וכשהוא קורא ואת פרשנדתא ואת דלפון וגו'. צריך למיקרינהו כולהו בנשימה אחת. ולא יפסוק בהם דא' רב אדא דמן (רפו) [יפו] עשרת בני המן ועשרת צריך למימרינהו בנשימה אחת. מאי טעמא כולהו בהדי הדדי נפיק נשמתייהו: וא"ר זירא וי"ו דויזתא צריך למימתחה בזקיפה. מאי טעמ' כולהו כחדא זקיפא אזדקיפו: תני רב יוסף שמחה ומשתה ויום טוב. שמחה שאסור בהספד. משתה שאסור בתענית. ויום טוב שאסור בעשיית מלאכה. רבה בריה [דרבא] אמ' הספד ותענית קבילו עילוייהו. יום טוב לא קבילו עילוייהו. דמעיקרא כת' ויום טוב. ולבסוף כת' לעשות אותם ימי משתה ושמחה. ואילו יום טוב לא כת': וסעודת פורים

שאכלה בלילה לא יצא ידי חובתו. מאי טעמ' ימי משתה כת': ת'. ועל כרחין ליל ט"ו לא אצטריך למעוטי. אלא אפי' ליל י"ד שקורין בה את המגילה לא יצא: ודוכתא (לא) [דלא] נהיגי למיעבד עיבידתא בפורים לא ליעביד. דרב חזייה להההוא גברא דזרע כיתנא בפורייא. ולטייה ולא (יצמח) [צמה] כיתנא. ואמרי' מכדי יום טוב לא קבילו עלייהו. אמאי לטייה. ומשני דברים המותרים ואחרים נהגו בהם איסור (הזה) [הוה]. ומנא לן דמנהג מילתא הוא. אמ' רב שמן בר אבא. א"ר יוחנן אמ' קרא שמע בני מוסר אביך ואל תטוש תורת אמך:

סימן רמה

רמה.

וזה הוסד לפני רבינו תנוח נפשו בצרור החיים:

איש יהודי וגו'. וכן ומרדכי יצא ליהודים. כי מרדכי היהודי. שנהגו העם לאומרו בפה א' בשעת קריית מגילה אינה חובה. ואינו מנהג. אלא שמחת תינוקת: אבל מקרא של י"ג מדות שנהגו העם לאומרו בשעת קריית ספר תורה. בתענית ציבור. מנהג כשר הוא. לפי שהן דברי (חיצונים) [חינונים] וסליחות. והן הן י"ג מדות שאינן חוזרות ריקם: ודרך הוא ששליח ציבור מתחיל בפסוק ושותק כדי לרמז לציבור לאומרו. ולא מפני שיהא חובה כן. וכן נהגו העם לומר וסלחת לעונינו ולחטאתינו ונחלתנו: ת'. כלומר וסלחת על ידי הי"ג מדות שאמרנו. לפי שאינן חוזרות ריקם. ומטעם זה נהג ר"ת כשעונין בעשרת ימי תשובה הקהל פסוקי דרחמי וקודם אומ' החזן. ויעבר. בקול רם וערב: והציבור אומ' י"ג מדות. ותכף סיומו ונקה. או וסלחת. קודם שמתחיל החזן כלל בפסוקי דרחמי: ת': מעשה שהיה ואירע פורים באחד בשבת. וקדמו להתענות בחמישי בשבת. וכן עמא דבר: ובאתה אשה אחת לפני ר' שהיה לה לרכוב אחר השלטונה. ושאלה [אם] איפשר שתתענה למחר ותאכל היום מפני טורח הדרך. ואמר ר' אעפ"י שאין [זה] תענית ציבור קבוע לא מדברי תורה ולא מדברי סופרים. אלא שנהגו העם כן. שהרי אותם תעניות שהתענה מרדכי בשושן בפסח התענה ג' ימים. דכת' ויעבר מרדכי. ואמרי' במגילה. שעבר יום ראשון של פסח בתענית. ואי משום דברי הצומות וזעקתם דכתיב בקרא לאו היינו קבלת צום לדורות. דא"כ וצעקתם נמי. מאי צעקה לדורות אנו צועקים. חס ושלום. אלא הכי קאמר על דברי הצומות וזעקתם והצרות שעברו עליהם בימי המן. קבלו עליהם היהודים פורים. זכר לניסים: מכל מקום אסור לו לאדם להיות פורש מן הציבור. כדאמרי' בפ"ק דיבמות. לא תתגודדו. לא תעשו מצות אגודות אגודות: ויש פרושים שאע"פ שמתענין בחמישי עם הציבור חוזרין ומתענין למחר כרי לסמוך

התענית לפורים שכן הוא דינו. הואיל ואי איפשר לו בשבת יעשה בערב שבת. ור' קורא עליהם [והכסיל] בחשך הולך. מפני שהוא עצמו אינו אלא מנהג [שעושין] זכר לדבר. והן מחמירין לעשותו במקומו. כאילו הוא קבוע מן התורה. וכיון שהורגלו רבים בחמשי (דין) [דיו] בכך: ולכך נהג בחמישי לפי שאין מתענין ערב שבת: וראינו בני אדם שנוהגים בפורים לחלק מתנות לעבדים ולשפחות הדרים עם ישר'. והיה הדבר קשה מאוד בעיני ר' כקוצים. שדומה כאילו הוא מקיים עכשיו ומתנות לאביונים הנא' בישר'. ומתוך שמתחילה התחילו עניים המתביישים לשלוח התינוקת על פתחיהם של ישר' נהנו לתת אף לשפחות ומיניקות שלא לצורך תינוקות. ואין ר' נוהג היתר בדבר. (וכדברי) [ובדבר זה אומר] ר' (יום טוב כזורק צרור לים. שמראה עצמו כי משלוח מתנות נעשו היום אף לגוים. וקורא ר' עליהם וכסף הרביתי (להם וזה) [לה וזהב] עשו לבעל (הושע ב':י'-י"א) שהרבה הק' להם זהב והביאו לעבודת המשכן. וכשבא לידם מעשה העגל. ויתפרקו כל העם את נזמי הזהב וגו': משל לארם שהיה מקבל אורחים מישראל בשמחה. ובאו אורחים מאומות העולם וקיבלם. איבד את הראשונה. שאומרים העולם שוטה ודרכו בכך. אף זה הנותן מתנות לגוי איבד מתנות שנתן לישר' שאינו נראה שהוא עושה לשם שמים אלא שדרכו בכך: והפורש מעשות זאת. יזכה בנועם י"י לחזות: ת'. ובשאלתות דרב אחאי. בראשונה היו מתענין ערב שבת. וערב שבת בבבל יומא דשוקא הוא. (וכשהא) [וכשהיו] מתענין אותו היום היו שוהים הציבור בבית הכנסת. ומרבים בסליחות ותחנונים כדרכן בשאר תענית ציבור. וביציאתם מבית הכנסת כבר פסקא רגל מן השוק. והעם צריכין לקנות יצאה. ולא מוצאין. התקינו לדחותו ממקומו. ולהקדימו לחמישי. שלא יתמעט כבוד השבת. ומאותה תקנה ואילך. נהגו העם להתענות בחמישי: ר"ח: ר"ב:

והקורא את המגילה בזמנה אינו קורא אלא בעשרה. שכך אמ' רבנא נתן ראש ישיבה לעניין מגילה אמ' רב מגילה בזמנה כו'. וכיון דחש לה רב להא דרב אסי. אלמא דהילכת' כוותי' דרב אסי: דאפי' בזמנה בעשרה: ובערוך בערך מגל. מגילה בזמנה ביחיד. בי"ד קורין אותה אפי' ביחיד שלא בזמנה. שמקדימין ליום הכניסה אין קורין אותה אלא בעשרה: ופר"ח דהילכתא כרב. דהא רבי יוחנן אמר בפירוש בפירקין דלקמן. הקורא במגילה הכתובה בין הכתובים לא יצא. ולא אמרן אלא בציבור. לאו מכלל דסבירא ליה שקורין אותה ביחיד. ואע"ג דחש לה רב להא דרב אסי הילכתא כרב: ועל ידי הדחק אנו קורין אותה ביחיד כיון שאין מצויין עשרה: ולעיניין ברכה כך השיב רבינו שלמה מ"כ. ועל מקרא מגילה אני אומ' בין שהן עשרה בין שאינם עשרה צריך לברך לפניה

ולאחריה. ואחד מוציא כל השומעים ידי חובתם: ויש חלוקים עלי. ואומרי' שאין מברכי' בפחות מעשרה: שלמה בר' יצחק: ותענית יש לו רמז מן המקרא שנ' נקהלו היהודים בעריהם בשלשה עשר בו ונוח בארבעה עשר בו. מאי קהילה יום תענית שנתכנסו. כמו ביום הכניסה. וקראו ספר תורה. והתענו בי"ג באדר ומיכן אתה למד י"ג לתענית וי"ד לשמחה: וכן הלכה:

סימן רמו

רמו.

מצאתי בתשובות הגאונים. שליח ציבור הקורא את המגילה בציבור צריך לסידרה כאחת. מפני שהיא כאיגרת אחת. אבל בנשימה אחת אין צריך לאומרה. אלא לעשרת בני המן. הילכך אם מפסיק בין פסוק לפסוק אין בכך כלום. ואם פסק באמצע פסוק משום נשימה אין בכך כלום. ושיעורו בין פסוק לפסוק ובאמצע פסוק כדי נשימה בלבד: א"ר חנינא בר פפא דרש רב שילא איש כפר תמרתא כל השירות כולן נכתבות אריח על גבי לבינה ולבינה על גבי אריח. חוץ מזו שאריח על גבי אריח ולבינה על גבי לבינה. מאי טעמ' כדי שלא תהא תקומה למפלתם של רשעים: וכן כתב ר"ת בספרו בהלכות ספר תורה ששירת האזינו כתובה כבני המן. שיש בה מפלה לעובדי ע"ז: מהיכן קורא [אדם את] המגילה ויוצא בה ידי חובתו. ר' מאיר כולה. ר' יהודה אומ' מאיש יהודי. ר' יוסי אומ' מאחר הדברים האלה. וא"ר חלבו אמ' רב חמא בר גוריא אמ' רב הלכה כדברי האומ' כולה. ואפילו למאן דאמ' מאיש יהודי צריכה שתהא כתובה כולה: עד כאן ת':

הלכות פורים

סימן רמז

רמז.

הילכות פורים ומגילה לרב יהודאי גאון פסוקות וקצובות וקלות:

בפורים אסור לעשות מלאכה. מזכירין על הניסים בתפילה ובברכת המזון. וכן בחנוכה: ובמגילה מברך ג' ברכות קודם קרייתו מנ"ח. מקרא מגילה. שעשה ניסים. שהחיינו. ולאחר שיקראנה מברך האל הרב את ריבינו. עד האל המושיע. בערב וביום אחד בלבד: וחייב אדם לאכול סעודת פורים ביום. וצריך לקרוא את המגילה בעשרה בין בזמנה בין שלא בזמנה. הרוצה לצאת לדרך מותר לקרוא את המגילה בא' עשר לחדש אדר השני. בזמן שיש ציבור. ובזמן שאין ציבור. קורין בי"א בי"ב בי"ג בי"ד. והבא מן הדרך לאחר הפורים ולא קראה קורא אותה עד ט"ו ימים. ויוציא בה ידי חובתו. וזהו שלא בזמנה.

ואם הולך בשיירא או אם הוא בכפר יכול לקרותה בין בספר בין במגילה ויוצא בה ידי חובתו. אבל בציבור לא יצא ידי חובתו אלא במגילה של קלף שהוא מן גויל. ובלבד שתהא תפורה בגידין בכל יריעה ויריעה בשלשה מקומות. ושיהו משולשין בכל מקום. אבל אם תפורה בפשתן או במשי או בכל דבר אחר פסולה. ואם במגילה הנתונה בין הכתובים קרא לא יצא. והני מילי בציבור אבל יחיד נפיק בה ידי חובתיה. ויחיד או מי שלא שמע או שלא קרא את המגילה מרישא עד סיפא לא נפיק בה ידי חובתיה. וצריך לומר עשרת בני המן בנשימה אחת. ואם טעה או נאנס יחזור אותם מראש. ואם קורא ומתנמנם כגון שקורין אותו ועונה וכשמזכירין אותו ונזכר זהו מתנמנם יחזור בפסוק שלו ויקרא. אבל ישן כגון שקורין אותו ואינו עונה וכשמזכירין אותו אינו נזכר זהו ישן ואסור: נשלמו: ע"כ ת':

והקורא את המגילה בציבור כורך וקורא בה כספר תורה. ורשאי הוא לפסוק בכל מקום שירצה. בין בסוף פסוק. בין באמצע פסוק. וכן מנהג בשתי ישיבות. והכי נמי אמ' רב עמרם גאון ריש מתיבתא. וכן כתב רב יהודאי גאון. הקורא את המגילה בציבור כורך וקורא בה כספר תורה ואינו פושטה כאיגרת. שבשתי ישיבות (ובית) [ובבית] רבינו שבבבל ובכל מקומות (ישר') [של א"י] קורין אותה כספר תורה: וכן עמא דבר: ת'. ורב היי גאון אמר מנהגא דחזנא קורא ופושטה כאיגרת. אבל הקורא וכורך כספר תורה לא חזא לנא: בערוך בערך מגל: ויש שנהגו לחבר הפסוקים משום דנקראת אגרת. ולא היא. דיש להוכיח ממגילה נקראת דאינו. מדקאמר התם עשרת בני המן ועשרת. צריך למימר בנשימה אחת. ולא קא' איש ועשרת. ואי מסתבר ליה למה צריך לומ' ועשרת: ומדקא' התם מגילה צריכה שירטוט כאמיתה של תורה. ופר"ח כמזוזה. אלמ' כמזוזה היא לכל דבר. ויש לעשות לה זיונין כל שעטנ"ז ג"ץ. דמזוזה. גנ"ז. תלתא תגין לכל חד וחד: ש'. בב"ג. ט' ב"ג. ע' ב"ג. ץ'. ב"ג: ונתתי סי' להם. מעלין בקודש ולא מורידין: שעטנ"ז ג"ץ. וח' דחור גדולה מכל האותיות. מאלפא רבתי. במסורת הגדולה: וכן ז'. דויזתא. זעיר: ות' דותכתוב אסתר. וי"ו דויזתא גדולה. כדא' במגילה. ובמסכת סופרים פי' דלא כפי ר"ת. דפי' צריך למימתחיה בקריאה ולא בכתיבה. ובמסכת סופרים צריך לממתחיה כמודייא דלברות. בפ"ר י"ג. ובפרק השוכר את הפועלים. האלהים צריך וי"ו כמודיא דלברות. פי' מודיא. משוט של מלחים. לברות. שם נהר: משום דכולהו בחדא זקיפה אזדקיפו: ועיקר: מקום שנהגו לברך יברך שלא לברך לא יברך. אמר אביי לא שנו אלא לאחריה אבל לפניה מצוה לברך. כדרב יהודה אמר שמואל כל המצות כולן מברך עליהם עובר לעשייתם כו': לפניה מנ"ח. ולאחריה. הרב את ריבנו. והכי אמ' מרנא ורבנא משה

גאון ריש מתיבתא. מגילה מעין ברכה דיליה קא חתים. ואע"ג דא' הרב. והדן. והנוקם. והנפרע. חתים הנפרע. לעמו ישר' מכל צריהם. ואית דאמרי האל המושיע. אמר רב פפא הילכך נימרינהו לתרווייהו. הנפרע לעמו ישר' מכל צריהם. האל המושיע:

ברוך אתה י"י אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וציונו על מקרא מגילה: ברוך אתה י"י אלהינו מלך העולם שעשה ניסים לאבותינו בימים ההם ובזמן הזה: ברוך אתה י"י אלהינו מ"ה שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה: וקורא את המגילה בעמידה: ולאחר קרייתו אומ': ברוך אתה י"י אלהינו מלך העולם האל הרב את ריבינו והדן את דינינו והנוקם את נקמתינו והנפרע לנו מצרינו והמשלם גמול לכל אויבי נפשינו. ברוך אתה י"י האל הנפרע לעמו ישראל מכל צריהם האל המושיע:

סימן רמח

רמח.

וזה פיוט מיסוד אנשי כנסת הגדולה:

אשר הניא עצת גוים. ויפר מחשבות ערומים. בקום עלינו אדם רשע נצר זדון מגזע עמלק: גאה בעושרו וכרה לו בור וגדולתו נוקשה לו לכד. דימה בנפשו ללכוד ונלכד. בקש להשמיד ונשמד מהרה: המן הודיע איבת אבותיו. מעורר שנאת אחים לבנים ולא זכר רחמי שאול. כי בחמלתו על אגג נולד אויב: זמם רשע להכרית צדיק. ונלכד טמא בידי טהור. חסד גבר על שגגת [אב] רשע הוסיף חט על חטאיו: טמן בלבו מחשבות ערומיו. ויתנכר לעשות הרע. ידו שלח בקדושי אל כספו נתן לאבד זכרם: כראות מרדכי כי יצא קצף ודתי המן נתנו בשושן. לבש שק וקשר מספד. גזר צום וישב על האפר: מי זה יעמוד לכפר שגגה. למחול חטאות עון אבותינו. נץ פרח מלולב. הן הדסה עמדה לעורר (ישינדי) [ישנים]: סריסיה מבהלים להמן. להשקותו יין חמת תנינים. עמד בעושרו ונפל ברשעו. עשה לו עץ ונתלה עליו: פיהם פתחו כל יושבי חלד. כי פור המן נהפך לפורינו. צדיק נחלץ מיד רשע. אויב ניתן תחת נפשו: קיימו עליהם לעשות פורים ולשמוח בכל שנה. ראית תפילת מרדכי ואסתר. המן ובניו על העץ תלית: שושנת יעקב צהלה ושמחה. בראותם יחד תכלת מרדכי. תשועתם היית לנצח. ותקוותם בכל דור ודור: להודיע שכל קוויך לא יבושו ולא יכלמו הבוטחים בך: כי אתה מגן לצדיקים ומושיע לעמו ישר' בעת צרה:

סימן רמט

רמט.

ניגון הפורים לר' יוספיה: וזה פתרונו:

יום שַׁקֵם שבט. לשון המקרא דגבי ישועת ישר' תפס לו. דרך כוכב מיעקב וקם שבט מישר' ומחץ. כשיקום שבט ומחץ. שקם. כמו שקם. כמו שַׁקמתי. תומכיי. הה"ד בי תמך ימינך. וצדיקים תומכים. שח גבהות. פסוק הוא. ושח גבהות אדם. ועוד כת' וישח אדם וישפל איש. ודרשי' איש זה המן. אותו שר שהיה לראש. זה המן. נשפל. מטה המן. תחת נעצוץ. סמך המשורר על אגרת מגילה דדריש האי קרא על מרדכי והמן. תחת נעצוץ. שעשה עצמו ע"ז. וכת' בע"ז ובכל הנעצוצים וכל הנהלולים. יעלה ברוש. זה מרדכי שהיה ראש לבשמים שנא' ואתה קח לך בשמים ראש. ומתרג' מירא דכיא: כדאמ' פ' בתרא דחולין מניין למרדכי מן התורה שנאמר ואתה קח לך בשמים מתרג' מירא דכיא: ובקום רשע. פ"ה ובקום רשע לדור וקם שאון בעמך. ודרשינן רשע זה המן. וקם שאון. שנתחייבו שנאיהם של ישר' כלייה. ולכך מלא וקאם. שהנפילה הייתה אתמלאה אלמלא שלא עשו אלא לפנים מה שנשתחוו לצלם די הקם נבוכד נצר. כדאמ' במגילה וקם שאון בעדת ישראל הגולים בגלות בבל. עד שמע הצור נאקם. שאותו יום נפילה בי"ד באדר בו ביום נגאלו. ללמדך כמה גדלו נפלאותיו של הק'. וזהו יום הולדת הצרה. כמו יום הולדת פרעה. ולפיכך נקוד (הולְדַת) [הוֶלֶדֶת]. שהוא כמו יום הולדת הצרה. ויקנא אל. פ"ה ויקנא י"י אל עמו. לעשות נקמות. כמעשהו. הוא בקש להרוג היהודים ונהפוך הוא אשר יהרגו אותם. בסאסאה. לזר. להיות לזר כלפי ישר'. ונקם הבורא נקמתו. כדת מה לעשות בבכור שטניי. לשון המקרא הוא. יאכל בדיו בכור מות. ותניא הוא שטן הוא מלאך המות. ובלשון תלמוד בסוף ט'ו נשים. בכור שטן הוא. שהיה חריף ובקי ומעניש ומבייש בני אדם וממית. כמו השטן שממית בני אדם. וכן בקש המן להיות מלאך המות להשמיד להרוג ולאבד. ודת הוא למחות של עמלק כדכת' תמחה את זכר עמלק מתחת השמים. שלא ישאר מגזעם לא שורש ולא ענף. וזהו ולשרש. תיבה הפוכה. כמו ותבואתי לשרש. כמו לדשנו. להסיר דשנו. עד שיתשלו מן העולם. ולשון המקרא דכת' ברשעים נקט. לא שורש ולא ענף. ודרשי' לא שורש בעולם הזה ולא ענף לעולם הבא. ולפי שתפס לו דרך שרשי האילן תפס תלישת האילן ושרשיו. ומספר ובא שהאל נקם. כאשר מחה יהושע שהיה ראש מחנה ישר' ובא משבט אפרים את עמלק. כדכת' ויחלש יהושע את עמלק ואת. עמו. ולכך תלה המשורר על מחייתו ומלחמת יהושע זה המעשה. לפי שנוסד במדרש עתידות מלחמת עמלק. כדכת' כתוב זאת זכרון בספר ושים באזני יהושע. ודרשי' במגילה. זאת מה שכת' כאן ובמשנה תורה. זכרון מה שכת' בנביאים על ידי שאול. בספר שמואל. בספר. מה שכת' במגילת אסתר. והזכירו קודם לשל שאול. והתחיל בחרוזתו השלישית סיבה היתה. כי על ידי סיבת שאול קם המן לישר' להיות

שטן. כדאמרי' במגילה ראו מה עשה לי יהודי ומה שילם לי ימיני. שאלמלא קטליה שאול לאגג לא מתייליד המן דגרים צערא לישר'. ויסד המשורר שכמו כן היתה סיבה לכפר על חט שאול שלא הרגו לשמעי שיצא ממנו מרדכי. שהקים האל מזרע שאול איש שהרג אותו צר שקם נגד ישר'. ומספר ובא כי סיבת לידת המן על ידי שהמלך שאול בן קיש ויך מחנה עמלק על שכת' בהם ראשית גוים עמלק. וכת' ויחמול שאול על אגג. עוד שאר שורש בסנה. כמו והסנה איננו אוכל. ונשאר בו שורש שלא נהרג אגג מיד ויצא ממנו המן שהיה מיצר לישר'. ולפי שרשעים נמשלו להמן המשיל כך. כאשר יסד המשורר בחרוזה רביעית קוץ מכאיב. הה"ד דכת' כקוץ מונד כולהם: ויש גורסי' נענש קישי ויחמול. העם על אגג והמקנה. שנסתלק ממלכותו על שם ויחמל. כדכת' נחמתי וגו'. אבות אכלו. שאול שהיה אב למרדכי שבא מזרעו. הקהו את שיניו. ועל שם שהוא משל בתלמוד אנו אין לנו אלא [שלש] אבות יאכלו בוסר ושיני בנים תקהינה. וזה היה עת חומסין אותי שגוזלין אותי משיעבוד היוצר. שהשתחוו לצלם לפנים. אז רבו עלי. לולי קדוש. אלמלא צור קדוש ישר' אשר שת תחתי בוססי' אותי. ולהודיע קדושות שמו עשה שהם לא עשו אלא לפנים. ופסוק הוא ציינו בוססו את נחלתינו. תחתי לכתוש. לפי אגרת מגילה נקרא' יסד כן. דגחץ ליה המן למרדכי כי ארב ביה אסוסייא דמלכא בעט ביה. כאשר יכתוש האויל במכתש. תחתי. ואתן ארם תחתיך. ודרשי' בברכות. אל תיקרי אדם אלא אדום. ועמלק מזרע עשו הוא.... ודוש. שדש ובעט בו. כדקא"ל מרדכי להמן. ואתה על במתימו תדרוך: פרח בראש. אית דגרסי' פרה. לשון פרה ראש הכת' ברשעים. והיא היא. פרח הוא הקוץ. מוסרח הוא מכאיב. לשון כאב בקוץ. על שם שמגדיל לנוגע בו. ויקם אל. ושם כנגדו איש שבא לכפר על חט שאול. ויקם אל. פ"ה. ויקם אל מושיע לעמו את אהוד. וכאן עשה גדר שהיה נפרץ. מאחי שאול. מקרובי שאול. כמו כי אנשים אחים אנחנו. שהיו מרדכי ואסתר ממשפחת שאול. והיו גורי. שבא משבט יהודה שנקרא גור אריה יהודה. ומבנימן שנקרא בנימן זאב יטרף. ולפי אגד' מגילה יסד כן. דאמרי' קרי ליה יהודי וקרי ליה ימיני. אביו מבנימן ואמו מיהודה וזה שאמרו לו אם מזרע היהודים שבא משבט יהודה שנא' בו ידך בעורף אויביך לא תוכל לו: וימן המן. פ"ה בריש דניאל. וימן להם המלך. וברשעים כת' בקהלת כדגים שנאחזים במצודה רעה בהם יוקשים בני האדם. וכן אירע להמן. גם באבדתו של האל. פ"ה בשיר של פגעים. באברתו יסך לך. על בת דוי. על בת ישר' שהיא אסתר שהיתה דות לב. כדכת' ותתחלחל המלכה מאד. שלבשתה רוח הקודש באברתו. או יש לומ' דאכנסת ישר' קאי. שהיו דוי לב. ונראה כפירוש הראשון דאאסתר קאי. וזה מוכיח. לומר מה תראי מאנוש.

שכשנסתלקה שכינה ממנה כשהגיעה לבית צלמי' ואמרה אלי אלי למה עזבתני. וחזרה רוח הקדש אליה. לאמר מה תראי מאנוש. אחשורוש או המן. רגע. יסד כן על נפילת הרשעים שהיא בפתע פתאום. כדכת' כדגים שנאחזים. לפי רגע. וכת' חבי כמעט רגע עד יעבר זעם. זו היא אסתר שהמתינה מעט קט עד שיעבר זעם אחשורוש. שבאו ג' מלאכי השרת אחד שמתח עליה חוט של חסד כדאית' במגילה. ונהפך שירי המן. וכבוד משתא שנשתבח בו. לוויי שאירע לו. אמנם יש לומר שיסד כן על שם שכבוד שאחשורוש עשה לו. נהפך לו לוויי. שכשבא מגינת הביתן אמי ווי מברא ווי מביתא. כדרשי' במגילה. (שקיש) [מקיש] שיבה לקימה. מה קימה בחימה. אף שיבה בחימה. כאשר זמם. המן. לענוש מרדכי הצדיק. פ"ה ועשיתם לו כאשר זמם. במדה שמדד שחשב לתלותו על העץ אשר הכין לו. ופ"ה גם ענוש לצדיק לא טוב: על אחת כמה וכמה שאין טוב לרשע צדיק. ולכך נענש בסאסאה: יזכר אל בית יעקב. שבח זו צריכין להזכירו. כעת צאת ישר' מבית פרעה שסח לי יאורי ואני עשיתיני. כדא' במגילה מאי דרוש. ומה מעבדות לחירות אמרו שירה ממיתה לחיים לא כ"ש. ובגאולת מצרים אמרו שירה דכת' השיר יהיה לכם כליל חג התקדש. ודרשי' בערכין ליל המקודש לחג טעון שירה:

לא מצאתי פי' יותר:

יום שקם שבט תומכיי. שח גבהות צר היה לראש. מט המן לפני מרדכי תחת נעצוץ עלה ברוש: **ו**בקום רשע לדור וקאם. שאון ומהומה בעדת גולים. עד שמע נאקם. צר מצרה יום הוֹלָדֶת. ויקנא אל לנקום נקמות. מעשהו לדר כדת. מה לעשות בבכור שוטניי. מה. למחות ולשרש עד תלוש. כאשר מחה ראש מחניו. איש אפרתי ויחלוש: מט: **ס**יבה היתה מאז במולכו בן קיש. ויך מחנה. ראשית [51] גוים ויחמול. עוד שאר שורש בסנה. אבות אכלו בוסר תמול ותקהינה שיני בניהם אחריהם עת חומסיי: הם: רבו עלי לולי קדוש. ישראל שתלי בוססי. תחתי לכבוש לכתוש ודוש: מט: **פ**רח כרוש נצר אגג. קוץ מכאיב שהגדיל כאב. ויקם [52] אל עושה סייג. מאחי שאול. גורי זאב. וימן המן לאחוז כדג. במצודה רעה. גם באברתו יסך על בית דוי. באברתו. לאמר מה תיראי מאנוש. רגע נהפך שירו לוויי. כאשר זמם צדיק ענוש. מט: יזכר אל בית יעקב. יום צאת מבית סח לי יאור. נין עשו אין דם לעקוב. מחמם אחיו השאיר שאור. יקבו אוררים ארור וקוב. למועד יחשכו צר ואור. נכון לו יום חשך ולי שרים. חבוש י"י את שבר עמו: את שברי. גם יד הוללי. קדקד וזרוע עד יבוש: מט: **ה**בו לצדיק מפרי. ידיו שם עולם לצבי. בלשן

[51] גליון כת"י: י"א נענש קיש. ויחמול העם על אגג והמקנה.

[52] גליון כת"י: ויקם אל עושה סייג. ויש מחזורי' שכת' בהם וַיַּפֵּר. כגון ויפר את עמון. ועיין בן פורת יוסף.

בלשונו שת צרי. לְחֲלֵיֵינו בצר שבי. האיר בן יאיר עם מרירי יום ותעש בת אביחיל לכן כדיי. זכר למו. כזכור לראש. הם האבידו למאבידיי. שורש פרה לענה ורוש: מט: אחר:

סימן רנ

רנ.

ארור המן אשר בקש לאבדי. ברוך מרדכי היהודי. ארורה זרש אשת מפחידי. ברוכה אסתר בעדי: ארור המן אץ לנפצי. ברוך מרדכי בתחינה חלצי. ארורה זרש גפרית לחצי. ברוכה אסתר דפקה להעליצי. ארור המן האגגי. ברוך מרדכי וזרעו בחגי. ארורה זרש זממה למוגגי. ברוכה אסתר חן נשאה להשגיא: ארור המן טיפש משונה. ברוך מרדכי היהודי ומשנה. ארורה זרש כל יענה. ברוכה אסתר לומר במענה: ארור המן מולי שינן לשונו כחץ. ארורה זרש סחה יעשו עץ. ברוכה אסתר עלצה את יועץ: ארור המן פור הפיל לכלות שושנה. ברוך מרדכי צעק בתחינה. ארורה זרש קריאה קריאה. ברוכה אסתר רננות רינה: ארור המן שובר וכובה. ברוך מרדכי שלום הרבה. ארורה זרש תימח שמה. ברוכה אסתר תיזכר לטובה: ארור המן. ברוך מרדכי. ארורה זרש. ברוכה אסתר. ארור המן. וארורים בניו. וחרבונא זכור לטוב: כל אלה הארורים והברוכים נוסדו על פי מסכת סופרים: אחר.

סימן רנא

רנא.

יום שאת ויתר. קיימו לדור דורים. מרדכי ואסתר לעשות ימי פורים: **צ**לצלי משושים. אקראה בניב שיחיי. אזכרה לניסים. נפלאו בתוך אחיי. יטפו עסיסים. יזלו במלקוחיי. כוס. מיין [יין] רקחיי. כוס יהלוך במישרים: מרדכי: **ח**ש באף חרונו. בן אגג עמלקי. חשבה ימינו. לעקור עצי מתקי. בעצת לשונו. שלחו אדון צדקי. גואלי וחזקי [וצדקי]. גואלי. לי ידך [ירד] בגיבורים: מרדכי: קום קרא רננים. הזמן עלי המן. עם עדת זנונים. שח בפח אשר טמן. דם בני נפנים. אתנה מקום דמן. עוז לרם ונאמן. (עוז אענה) [אקראה] בקול שירים: מרדכי:

ועומד החזן ואומ' ואתה קדוש. וכל סדר קדושה: יתגדל: תתקבל: פיטום הקטרת: קדיש: ואם מוצאי שבת הוא לאחר סיום תפילת לחש אומ' קדיש שלם. וקורא את המגילה: השלימה עומד לפני התיבה ואומ' ויהי נועם וכל סדר קדושה. ואינו אומ' ובא לציון. אלא בשאר מוצאי שבתות. לפי שאין גאולה בלילה: ת'. ויש מקומות שאין אומ' ויהי נועם בלילה ההוא כלל. אלא מיד לאחר מקרא מגילה אומ' ואתה קדוש. וכן בתשעה באב כשחל להיות במוצאי שבת אחר איכה אומ' מיד ואתה קדוש: ת':

סימן רנב
רנב.

שחרית מתפלל שמונה עשרה ומזכיר על הניסים בהודאה. סיים תפילתו או' קדיש עד דאמירן. ולפיכך אין אומ' הלל בפורים לפי שקריאת המגילה עולה לו להלל. כדאמ' רבא פ"ק דמגילה. קרייתה זו היא הלילא. ויש אומרי' לפי שאין אומ' הלל על נס שבחוצה לארץ: ת'. ובספר ילמדנו כת' למה אין אנו אומרי' הלל בפורים כחנוכה. והא כת' להשמיד להרוג ולאבד. אלא מלמד שאין קורין את הלל אלא על מפלתה של מלכות. ומלכות אחשורוש היתה קיימת. אבל במלכות ייון כיון שכילה אותו הקב"ה התחילו נותנים המנון) ואומרי' לשעבר היינו עבדים לייון ועכשיו להק'. הרי הללויה הללו עבדי י"י ולא עבדי ייון. אבל הכא הללויה הללו עבדי י"י ולא עבדי אחשורוש. אכתי עבדי אחשורוש אנן. כך מפורש בילמדינו. ובתלמוד בבלי במגילה: ת': ומוציא ספר תורה בגדולה ורוממות. וקורין בו ג' בפרשת ויבא עמלק. כל אחד ואחד ג' פסוקים. קדיש: ואחריהם מקרא מגילה. ומחזיר ספר תורה לתיבתו בהלל והודאה: ויש שמחזירין למקומו לכבדו. ושוב חוזר וקורא את המגילה פותח בתהילה וסדר קדושה: ת'. התחיל לקרות את המגילה מברך. מקרא. ניסים. ואינו אומ' שהחיינו. מידי דהוה אחנוכה שאינו אומרו מיום ראשון ואילך. (כד בכמה) [כדאיתא בבמה] מדליקין. ומידי דהוה אסוכות שבלילה אומ' אותו ולא בשחרית אכסא דקידושא. ולא אשכחן יום אחד שנאמר זמן בערב ובבקר. ואותו שנהגו כך על שלא כדת הן עושין. ואני ראיתי מקומות שאומ' זמן בערב ובבקר משום פרסומי ניסא גם ראיתי שבמקום שקורין את המגילה שם אומ' סדר קדושה ואין הולכין לפני התיבה ומנהג כשר הוא. ויש מדייקי' מפ' במה מדליקין ולא אמרי' בבקר ניסים מדקא' גבי נר חנוכה סיום ראשון ואילך אינו מברך אלא שתים. מאי ממעט לאו זמן דנס כל יומא ויומא איתיה. מכלל דבמגילה שאין הנס מחדש ביום שבלילה התחלת הנס ואין מחדש יותר דלא מברכי' אנס. אבל בחנוכה שבכל יומא הוא מחדש ובא כשהוא דולק יותר אמרי' נס: כ"ש: ורש"י כתב כשם שבלילה מנ"ח כך ביום מנ'ח: ת': וקורא את המגילה. ואומ' הרב את ריבנו: כו'. ואומ' פיוטין אילו:

סימן רנג
רנג.

מושיע ומגן לנו חוסים. מופתיו הרבה והגדיל ניסים. מירור הוא המתיק מאום עמוסים. מלוכה הלביש מוכתר בנימוסים: **נ**ודן רשע באשר אינה. נין ימיני כלאו בגדיו שינה. נפש אויבו צדיק עינה. נותץ טמא נשיר רינה: **ח**שב בלבו מחשבת און. חשוק חמור

לכלות כיון. חשבון שקליו נהפכו לתבן. חריצת משפטו סקילה באבן: **משורש** נחש יצא צפעוני. מרשעים רשע משל הקדמוני. מוקדם לתולדתו תולדות העצני. מכונה בשמו ממוכן ללשני: **ב**התחברם עלי גדול וקטן. בשמה הפריחה צלוחית של פלייטון. בנזק הצר מהרה לסטון. באשר דבר המלך ושלטון: **ר**בת ריבי צדיק ונושע. רפסת רודף החשת ישע. רצצת קרנות שיני רשע. ראש מחצת מבית רשע: יבולע יקולל תקולל חלקתו. ימחה יכרת תיפח נשמתו. ירקב שם רשעים כאש פשתן לנעורתו. יבורך צדיק בזכר מנוחתו: **ק**ובצו עלי בפח ללוכדיני. קלקלת עצתם מעריצים פרציני. קמו זידים מחיים לנתצני. קרבת ביום אקראך ותעניני: **ו**מה אשובה לכל תגמוליך. ומי יספר עוצם חיליך. ומי יוכל ערוך אליך. ומי ימלל תהילות גודלך: **ת**וקף ניסיך מי יספרה. **י**יחודך להעריץ שבחך להתגברה. **א**יילת השחר גבורתך לעוררה. **ל**ך י"י הגדולה והגבורה: להודיע שכל קוויך לא יבושו ולא יכלמו כל הבוטחים בך כי אתה י"י מגן לצדיקים ומושיע לעמך ישר' בעת צרה:

סימן רנד

רנד.

אחר: לר' אברהם אבן עזרא:

קוראי מגילה. הם ירננו אל אל. כי מקום תהילה היתה לישר': אחרי בלותי ואני בעיר בבל. נמשלה עדתי כְּאָנִי בלי חובל בא זמן פדותי. על ידי זרובבל [53] נבדלה קהילה. נבדלה. מֵעויל ומתנאל. ותהי סגולה עם שתיל שאלתיאל: בא דבר אגני. החזיק בפור ידו. באדר להורגי. נהפוך להשמידו. אתנה הגיגי. בו ואזכרה אידו. ואמת נְקֻלַה. ואמת. זאת לאל. וכן יואל. לעשות וכלה. אדבאל ומגדיאל. רועצים כעשן. נמשלו בתוך כבשן. בן אגג ככושן. קם ושב כבן בשן. מרדכי בשושן. מר דרור עלי שושן. כן שנת גאולה. כן. אל יצו לעם (לדל) שואל. עד לבית תפילה. יעלה להר אל. (יעלו וההראל): מעשה וניסים. שית לך (בך) לעד נאמן. גם בחיכך שים. צוף ומן. דבר המן. לך שתה עסיסים אחרי אכול משמן. אל זכור תחילה (בגילה). אל זכור. (גם שנה בימי) [ואמור ומי] כאל. תחזור חלילה. כוס פדות ובא גואל:

ולאלתר יאמר ובא לציון גואל: סדר קדושה: קדיש כו':

[53] גליון כת"י: שנ' אשר באו עם זרובבל ישוע נחמיה וגו' לבנות וגו'. נבדלה קהילה. ואחר כך נבדלו שנ' באדין בטילת עבודת בית אלהנא. מפני אותם שהיו מעוולים ומגאלים את הכהונה שנ' (ומפני) [ומבני] יוידע בן אליישיב הכהן הגדול חתן לסנבלט החרני ואבריחהו מעלי. זכרה להם אלהי על גואלי הכהונה. בסוף עזרא. ומכל מקום ותהי סגולה עם שאלתיאל. שנ' באדין קמו זרובבל בר שאלתיאל וגו' למיניה בית אלהנא דבירושלם וגו'. נ"ל.

ואין לומר למנצח מזמור לדוד משום דכת' יענך י"י ביום צרה. וצרה בפורים לא מדכרינן לפי שנא' בו יום משתה ושמחה: וגם אין לומר שיר מזמור לאסף: ת': ונר' שאומרי' שיר מזמור לאסף. כדי לסמוך שיר ממפלתן של רשעים למגילה שהיא מפלתן של רשעים: ת': וכן למחר בט"ו. אין אומרי' למנצח מזמור לדוד. ואין נופלים על פניהם בשניהם. משום שנאמר להיות עושים את שני הימים האלה שמוקפין בט"ו בשושן. וכפרים בי"ד. וא' במגילת תענית. יומי פורייא אילין דלא למיספד בהון ואמרי' פ"ב דתענית לאסור של זה בזה. ושל זה בזה: ת': ואסור לכפרים ולעיירות גדולות שאין מוקפות חומה מימות יהושע בן נון לקרות את המגילה ולקרות בפרש' ויבא עמלק כי אם יום ארבעה עשר לבדו: וכרכים המוקפים חומה מימות יהושע בן נון קורין בחמשה עשר בלבד: וכן הלכה: מצ' בן שמעי בן קיש. בן בית ראשון. ובן בית שני. קיש עולה בחשבון ד' מאות ועשר כמו שעמד בית ראשון. שמעי ד' מאות ועשרים. כמו שעמד בית שני. ומרדכי היה בבית ראשון שנאמר אשר הגלה מירושלם. ובבית שני. דכת' בעזרא (הבאים) [אשר באו] עם זרובבל [ישוע] נחמיה שריה רעליה (ומרדכי) [מרדכי] בלשן: כ"מ: ת':

סימן רנה

רנה.

פיוט אחד מרבינו יצחק מדנפירא:

יונה בחגוי. סלע נחבאה. ונפשה בקצוי. ארץ נכלאה. ופנים מסוה. נתנה כי יראה. ומה שר שוה. קולה לבוראה. ומצאה. ומצאה. בהשקט ונרפא ונרפא ונרצה עונה ומלאה צבאה: **צ**מחה ישועה. וששון ושמחה. בעדה נשמעה. והיתה רווחה. ויתד נקבעה. וצהלה זנוחה. ואל אֵל שוועה. נשמע וצווחה. ונחה. נחה. השקט ובטחה. ורומם קרנם. וקרן נבואה: ונרצה: **ח**סדי י"י. אזכיר תהילות. אשר רב לעוייני. והציב גבולות. למספר בחוניי. ושיר המעלות. ישוררו נבוניי. וסיללו מסילות. ועולות. ועולות. צללו מסילות. ויונה נצפנה. בכל התלאה: ונרצה: קוראים בעת צר. אלהים בחמלו. במגדל במבצר. רחפם בצילו. וכל טוב נאצר לעמו בנוחלו. ואויב הצר. ומאנוש סכלו. וצילו. וצילו. סר מאהלו. תשורר ברינה. בית השנואה: ונרצה: חזקה ימיני. בבן איש ימיני. ורמה קרני. בצורי וקיני. האיר ואוני. נהפך לאוני. ותאות רצוני. בבן צפעוני. ועיני. ועיני. כרקב מלשני. ראתה ועדה. ליום פור נקראה: ונרצה: חז"ק:

סימן רנו

רנו.

ראש חדש ניסן הבא בשבת מפקי ג' תורות. וקרן שיתא בעיניינא דיומא. וחד קרי ובראשי

חדשיכם. ומפטיר קרי החדש הזה. עד בכל מושבותיכם תאכלו מצות. ומפטיר בראשון באחד לחדש: דמפרשת החדש קסליק. ולא בהשמים במאי. אלא היכ' דקרי בראש חדש: לעולם קורין פרשת צו את אהרן. קודם הפסח: ופרשת וידבר. במדבר סיני. שאו. שהוא תחילת ספר קודם עצרת. וצומו בט' באב קודם ואתחנן. ופרשת אתם נצבים קודם ראש השנה. וסימניך פקי"ד ופס"ח. מנ'ו ועצר"ו. צומ"ו. וצל"ו. קומ"ו ותקע"ו: וזהו שאמרו חכמים ר' שמעון בן אלעזר אומר עזרא תיקן להם לישראל שיהו קורין קללות שבתורת כהנים קודם ועצרת. ושבמשנה תורה קודם ראש השנה. מה טעם כדי שתכלה שנה וקללותיה. שאף עצרת ראש השנה לאילן הוא. שכך שנינו פ"ק דראש השנה. ובעצרת על פירות האילן. וכל סימנין הללו אין זזין ואין משתנין מקומן לא בשנה פשוטה ולא בשנה מעוברת: ובצרפת אין משתנין כל הסימנין הללו אלא פקי"ד ופס"ח שהוא נוהג בשנה פשוטה ואינו נוהג בשנה מעוברת. שפעמים שקורין זאת תהיה המצורע קודם הפסח. וסימן סגי"ר ופס"ח. ובה"ח מעוברת. ובה"ש מעוברת קורין אחרי מות קודם פסח: וסימנך פטי"ר ופס"ח: או אוח"ר ופס"ח:

סימן רנז

רנז.

והקורא קללות שבתורת כהנים אינו מפסיק בהן. שכך שנינו אין מפסיקין בקללות אלא אחד קורא את כולם. מאי טעם לפי שאין אומרי' ברכה על הפורענות. וכיצד יעשה. אמרו חכמים כשהוא מתחיל מתחיל ג' פסוקים למעלה מהקללות וכשהוא מסיים. מסיים בפסוק שאחריהם. ואמר אביי לא שנו אלא קללות שבתורת כהנים. אבל שבמשנה תורה פוסק. ומאי טעם. הללו דאם בחוקותי בלשון רבים אמורות ומשה מפי הגבורה אמרן. והללו בלשון יחיד ומפי עצמו. (ופעם) [והעם] לא נהגו אפילו באותם של משנה תורה: שנינו במסכת סופרים. באחד בניסן הוקם המשכן. וי"ב נשיאים הקריבו קרבנם לי"ב יום. וכל אחד ואחד עשה יום טוב ביום הקריב את קרבנו. לפיכך אין אומרים תחנונים ואין נופלין על פניהם כל ימי ניסן. ואין מתענין עד שיעבר ניסן אלא הבכורות שהם מתענין בערב פסח. והצנועים כדי שיכנסו למצות מצה לתאבון:

סימן רנח

רנח.

ויש מקומות שאין נוהגין ציבור ליפול על פניהם משנכנס ניסן. משום דאמרינן במגיל' תענית מריש ירחא דניסן. כו'. ולא היא. דבטלה מגילה תענית. כדמסיק פ"ק דראש

השנה. הילכתא בטלו. והילכתא לא בטלו. ופריך הילכתא אהילכתא. ומשנינן לא קשיא הא בחנוכה ופורים לא בטלו הא בשאר יומי בטלו:

סימן רנט

רנט.

ושבת שלפני הפסח נהגו העם לקרותו שבת הגדול ואינם יודעין למה. שהרי אינו גדול משאר שבתות. אלא לפי שבניסן שבו יצאו ישראל ממצרים חמשי בשבת היה. כדאיתא בסדר עולם רבא. ובפ"ר עקיבא. ומקחו של פסח מבעשור. והיה בשבת שלפני הפסח. אמרו ישראל הן נזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלונו. אמר להם הק' עתה תראו הפלא שאעשה. הלכו ולקחו איש פסחו. להיות להם למשמרת עד ארבעה עשר יום. כשראו המצריים היו רוצים להנקם מהם. והיו מיעיהן מרותחין. ובאש נדעכים. ונידונין ביסורין. וחלאים רעים. ומרים. ולא הזיקו לישראל מאומה. ועל ידי שנעשו ניסים לישראל באותו שבת שלפני הפסח לפיכך נקרא שבת הגדול:

תמוז ואב

סימן רס

רס.

מפי ר' אברהם נ"ע:

כול"ן אצ"ל תמו"ז וא"ב:

אחד בניסן הוא פסח. הוא שבעה עשר בתמוז הוא תשעה באב. וסימניך השביעני במרורים הרוני לענה: ת': תרי בניסן בו שבועות. וחנוכה. בזמן שמרחשוון חסר. אבל בזמן שהוא מלא. חנוכה בג' בניסן. שהוא יום אחד (אחד) [אחר] שבועות: תלתא בניסן ראש השנה וסכות. ד' בניסן שמחת תורה. ה' בניסן צום כיפור: וסימניך א"ת ב"ש ג'ר ד"ק ה"ץ ו"ף:

סימן רסא

רסא.

א"ת ביום ראשון של פסח. ט' באב. ב"ש. שני לו שבועות. ג"ר. שלישי לו ראש השנה. ד"ק. רביעי (רביעי) לו קרית התורה. ה"ץ. חמשי לו צום כיפור. ו"ף. ששי לו פורים: והר"ב ר' אליקים נתן סימן מובהק במועדים שלא יטעה אדם בהם:

אם היום פורים: למחרתו בטול שמורים: **יקרא** לשליש ליל שמורים: **קדש** לרביע יום הבכורים: **יתקע** לחמשי תקיעה ושברים: **מפר** לערב ששי חרמות ונדרים: **השביעי** הוא

יום הכיפורים: **ליום** אכילת מצות וממרורים: ויקונן בירמיה מספד תמרורים: יקיים החזון מקרא השביעני במרורים: חוק נרות ולהלל גומרים: זמן מתן תורה לעם אדירים: קוף מזבח ערבה צריך בזמרים: שלשתם ביום תמים מתחברים: וזכר לדבר כי נר מצוה ותורה אור: נר. חנוכה. ותורה. מתן תורה. אור. יום ערבה: שמדליקין הנרות. שקורין צירייש: וביום פורים הוא ל"ג בעומר. וזכר לדבר שם האחד פל"ג: פורים. ל"ג בעומר: לעולם ביום תשרי סוכה: ביום גדליה כיפור: ביום אדר פורים: ביום פורים ל"ג: ביום ניסן. פסח: ביום י"ז בתמוז ט' באב: לעולם לכל החדשים כשראש חדש שני ימים מונין משני. והמלא אינו ראש חדש אלא יום אחד. והחודש הבא אחריו שני ימים. ויום ראשון הולך אחר המלא כדי למלאותו. ובזמן הבית היו מונין י' ימים עד יום הכיפור מיום שני של ראש השנה. ואחר החורבן מונים מיום ראשון: ע"כ ת': בי"ז בתמוז מתפללין סליחות: כעניין חמשה דברים שאירעו לאבותינו בי"ז בתמוז. נשתברו הלוחות וביטל התמיד. והובקעה העיר. ושרף (אפוסמוס) [אפוסטמוס] את התורה והעמיד צלם בהיכל:

וקדמונים פייטו בעניינים:

שבת שלאחר י"ז בתמוז מפטירין דברי ירמיהו. ומצמצמין. גורעין ומוסיפין. ומתקנין הפרשיות ומחברין. או מפזרין הפרשיות כדי שתהא נקראת הפרשה תחילת הספר שהוא אלה הדברים לשבת שלפני ט' באב. כדי שיקראו בתורה איכה אשא לברי. ומפטירין בחזון ישעיהו איכה היתה לזונה: ובשבת שאחר ט' באב קורין ואתחנן באותו סימן קומו וצלו:

ואלו הם סימני הפטרות מי"ז בתמוז עד סוף החומש:

דש"ח נו"ע אר"ק שד"ש:

סימן רסב

רסב.

דברי ירמיהו. שמעו דבר י"י. חזון ישעיהו. נחמו. ותאמר ציון. ענייה סוערה. אנכי אנכי הוא מנחמכם. רני עקרה. קומי אורי. שובה ישראל. דרשו שוש אשיש: בשבת שלפני ראש השנה מפטירין שובה. כדי ליזהר על התשובה. ושבת שבין ראש השנה ויום הכפורים מפטירין דרשו. על שהוא מצוי אף ליחידים. כדאמרינן פ"ק דראש השנה. דרמינן קראי אהדדי. כתב מי כי"י אלהינו בכל קוראינו אליו. וכתוב דרשו י"י בהמצאו ומשנינן כאן ביחיד כאן בציבור. ובעינן. ויחיד אימתי. ומשנינן (בעצרת) [בעשרת] ימים שבין ראש השנה ליום הכיפורים: ואם יש שבת בין יום הכיפורים לסוכות מפטירין להאזינו שוש אשיש על שנעשיית מעיל צדקה שנמחלו עוונותיהם. ויש מפטירין וידבר

דוד. עד מגדול ישועות מלכו. ואין מדלגין ממנה כלום. וכן נוהגין במייאנצא. שירה לשירה. וכשמפטירין שובה ישראל אומר כולה עד ופושעים יכשלו בם. מתחילין ספר יואל ומפטירין עד סוף הספר ולא יבושו עמי לעולם. וכשמפטירין ענייה סוערה. לפי שאין בה אלא י"ב פסוקים מתחילים אחריה דרשו שבאותו העניין ומסיימים ההפטרה במקרא זה אשר לא יכרת. ולכך אנו עושים סימן מן ההפטרות לפי שאין משנין אותם מכסדרן. וכמו שאנו אומרי' אותם בשנה זו כך אנו אומרי' אותם בשנה האחרת. שלש הפטרות ראשונות שהן דברי תוכחות אומ' אותה מי"ז בתמוז עד ט' באב. שהן דברי תוכחה. כדי להוכיח את ישראל. כאשר הוכיחום הנביאים על ירושלם. ויש ביניהם ג' שבועות בכל שנה. והאחרונות שכולן נחמה אומ' אותה מט' באב עד יום הכיפורים. כדרך המנחמים לנחם מעט מעט. שהאומ' לנחרב נחמה יותר מדאי דומה כמי שאומר למחזיר על הפתחים למחר אתה מלך שאינו מאמין. כמו שנאמר ולא שמעו אל משה מקוצר רוח ומעבודה וגו'. לפיכך נחמו. ותאמר ציון. אע"פ שהיא נחרבת אל תאמר שהיא נעזבת. ואחר כך ענייה. לפיכך הקדימוה לאנכי. אנכי אנכי הוא מנחמכם. מאחר שניחמה הק' בחסדיו שוב אינו קורא לה נוחמה. ועד כאן ניחמוה נביאים. מיכן ואילך הוא מנחמה. ואחר שקיבלה תנחומים פוסק לה כמה טובות וגדולות: רני עקרה. קומי אורי. שוש אשיש: ת'. וזה סידור ר"ת. וזה לשונו. סימן הפטרות מדברי ירמיהו ואילך עד אחר שבעה עשר בתמוז מפטירין לעיניין פרשיות מן התענית ואילך. דש"ח נו"ע ארק"ש ד"ש. הכל לפי הזמן ולא לפי הפרשיות. תלת דפורענותא. לפני ט' באב. שב דנחמתא. לפי הקללות שבמשנה תורה. מכריזים דברי נחמות. ולעולם שוש אשיש משב דנחמתא. ודרשו ושובה תרתי דתיובתא. בין שחולקין אתם נצבים שאו' דרשו לוילך משה. ובין כשאין חולקין שהרי אומרים בצום גדליה דרשו. שהוא אחר ראש השנה מיד. ואחריו שובה: ויש שקורין שובה בין ראש השנה ליום הכיפורים בשיש שבת בין יום הכיפורים לסוכות. ומאחרים שוש אשיש לאותו שבת שבין יום הכיפורים לסוכות. ואומ' משל. סהדין ניצוחייא דאזלינן לקרבא ונקטין לוליבא בידיהון. וזה משל הדיוט הוא ואינו עיקר. וטעות הוא בידם. שהרי בפסיקתא תהיה מדי חדש. (ונפסיק ת') [ובפסיקתא] דבאתי לגני סדורות תרתי דתיובתא. לבסוף. ועוד דאמרינן בבבא בתרא גבי סדרן של נביאים דסמכי נחמתא לנחמתא. ועוד שונה מכוונת לשאילת מטר. דמשלימין ביואל. ובחג נידונין על המים. ומכריזין עליהם לפני דינים. ועוד שיפה צעקה לאחר גזר דין. כדאמר בראש השנה שאם פסקו להם מים מועטין בראש השנה הקב"ה מורידן בזמנן. ולפי קללות השנה סדרו רבותי' הנחמות כנגדה. ואתם ניצבים היא מקללות של משנה

תורה. ולפיכך תיקנו לה שוש אשיש. שהיא נחמה. ומשום שתכלה שנה וקללותיה סידרו רבותי' קומו ותקעו. דאי לא תימ' הכי. הוה להו לאתקוני עולו. ותקעו. כי תבא. וכמה עיניני תפילת גשמים אנו מתפללין עד הושענא רבה. שהוא זמן גזירת גשמים. ולפיכך נכון לומר שובה אחר יום הכיפורים. אם חלה שבת אחריו דעיקרה לגשמים. מוי"י נתן קולו לפני חילו. עד ולא יבושו עמי לעולם: כך העתקתי הסדר מכתב יד רבינו ר' יוסף בר שמואל טוב עלם. וכן הורה רבינו יעקב: העתקתי מכתיבת הרב שמשון מפלאירא: עד כאן ת':

סימן רסג

רסג.

בתלמוד ירושלמי אמר מר הני נשי דידן דלא שתו חמרא משבעה עשר בתמוז עד תשעה באב מנהגא הוא. ורוב הגאונים שבלותיר נהגו שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין משנכנס אב עד ט' באב. וערב ט' באב פת ומלח ומים דיש שמקדימין מי"ז בתמוז עד ט' באב לנהוג כן. והגאון ר' יצחק בר' יהודה היה אוכל ערב תשעה באב ביצה אחת בלבד כעין אבילות. וסמך לנוהגין כן שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין קודם תשעה באב:

הלכות תשעה באב

סימן רסד

רסד.

בתשעה באב כך הוא הסדר: ערב ט' באב במנחה מקדימין לבית הכנסת ומתפללין תפילת המנחה. ואין נופלין על פניהם ויוצאין מבית הכנסת ואוכלין ושותין מבעוד יום וסעודה המפסיק בה ערב ט' באב לא יאכל על השלחן אלא על גבי קרקע ולא יאכל בשר ולא ישתה יין ולא שני תבשילין. ויש (פירושין) [פרושים] שמונעין מכל ליפתן אלא פת ומלח ומים במשורה. ויש פרושים אוכלין ביצה אחת לבדה מין מאכל שאין לו פה. כגון ר' יצחק בר יהודה: ת'. ובקונטרס (לוהיר) [לותיר] מצ' לא יאכל שני תבשילים כגון עדשים ופולין. וכל שהוא מבושל אפילו ביחד כגון מילת מגבינה ובצים טרופים בה (לא) הוי שני תבשילין. וכל שני מיני פירות מותר דאין זה שני תבשילין. ע"כ: ובקונטרס דמסכת כלאים מצי לא יאכל שני תבשילין. כלומר שני בישולין כגון דג מבושל וביצה מבושלת. או אפילו קטנית לא יאכל ב' מיני תבשיל. ופר"ח אפילו אורז ועדשים. כל דבר שאוכל כמות שהוא חי אין בישולו קרי בישול ואפילו (בושלו) [לבשל] יכול שני תבשילין כאילו. ועוד בשלהי תענית. לא יאכל בשר ולא ישתה יין. תנא (אכל) [אבל]

אוכל הוא בשר מליח ושותה יין מגיתו. בשר מליח עד כמה. פי' ישהא שאין בה שמחה כשלמים. שני ימים ולילה אחד. עד אין בה שמחה. דתוך הזמן כת' בהו שמחה. וזבחת שלמים ואכלת שם ושמחת וגו'. ולגבי תשעה באב מידי דאית ביה שמחה אסור. יין מגיתו. כל זמן שהוא תוסס. וכמה תפיסתו שלשה ימים: ומתקנין מתשעה באב למוצאי תשעה באב: ת': אמרו עליו על ר' יהודה בר אילעי שהיה יושב בין תנור לכיריים ואוכל ביצה אחת ושותה לוג מים ומפסיק. לערב שורה מפה במים ומנגבה למחר מקנח בה ידיו לנקיון ומעבירה על פניו לנהור. ולא מושיט אצבעו במים משום תענוג. כי אתא רב דימי א' ערב תשעה באב מביאין לו לר' יהושע בן לוי [מטפחת] ושורה (אותם) [אותה] במים ועשה אותה כמין כלים נגובים ולמחר מקנח בה ידיו. אבל יום הכיפורים דאסירא ליה סחיטא אין שורין כלל ומוטב להושיט אצבעו במים לשום ניקיון ובהכי לא הוי תענוג: תני זעירא בר אחא ערב יום הכיפורים מביאין [לו] מטפחת נגובה ומקנח בה פניו ידיו ורגליו שהיו שרויין במים של רחיצה. למחר מעבירה על גב עיניו ואינו חושש. סחיטא ליכא. דנגובה הוייא. תענוג ליכא משום מיעוט מים דשריית ידיו דעיילי לגווה כי מעבירה על גבי עיניו למחר הא קא מינגבא וליכא אלא רטיבא בעלמא: לאחר תפילת ערבית קורא שליח ציבור איכה. ומקונן לעגמת נפש. ואי קרו כולהו ליכא עגמת (ואיכול) [ואינו] אלא כקורא בתורה הוי: וחוזר על זכור י"י מה היה לנו. והציבור עונין אחריו אחר כל פסוק ופסוק זכור י"י מה היה לנו. אוי הביטה וראה את חרפתינו (או) [אוי] מה היה לנו. ומפסוק ואתה י"י לעולם תשב עד סוף הספר אומרים יחדיו השליח ציבור והציבור. ואין מוסיף אוי. מפסוק זה ואילך: ושוב אומ' קינות לשברון לב ועגומת נפש. ואחריהן יעמוד לסדר קדושה ומתחיל ואתה קדוש. ואינו אומ' ובא לציון גואל. לפי שאין גאולה בלילה. וכן אינו אומ' ואני זאת בריתי. דנראה כמקיים ברית על הקינה. ועוד לא ימושו מפיך לא שייך למימר בו ביום. לפי שהכל בטילין בו. ובאבל שרי למימר שאם אבל אסור בתורה המנחמין מישרא שרו. ואומ' קדיש. ואינו משלימן: והולכין (לכתיחם) [לבתיהם] ואינן נותנין שלום זה לזה אלא כנזופים ואבילים פונה איש לביתו בלא דבר. ת'.

סימן רסה

רסה.

תשובה שהשיבו קהל רומא על שירת הים דהיינו ויושע.

דעו כי שירת הים היה מנהגינו מנהג כל קהל רומא ומנהג כל קהילות אשר סביבותינו. ומנהג כל קהילות אשר בספרד מיום גלות ירושלם ועד עתה לומרה כל השנה כולה בכל

יום ויום זולתי תשעה באב בלבד. שאין אומרי' אותה משום אבל. וכן בבית האבל אינו אומ' אותה כל שבעה ימים. ומנהג אבותינו תורה היא. ובכמה מקומות אמרי רבותי' בתלמוד ארץ ישראל. מנהג מבטל את ההלכה. וכל שכן דבר זה שאין הלכה סותרתו ואין לו זכר בכל התלמוד. ושנהיגו רבותי' לאומרה יען כי הזמירות חובה היה עלינו לאומרה בכל יום דא"ר יוסי יהי חלקי מגומרי הלל בכל יום. ומסקנא כי קאמרי' בפסוקי דזמרה. ולפיכך תיקנו רבותינו לומר עמהם זו השירה שהיא על מפלת אויבינו. ולתת שבח למפליא פלאות ולברך את שמו לפניהם ולאחריהם. לפניהם ברוך שאמר. ולאחריהם ישתבח. הילכך אין ראוי למונעה אלא יום תשעה באב בלבד. לפי שהוא יום נפילה. המקום ברחמיו יקימנו ויקם סוכת דוד הנופלת. ויש אנשים שרצו לזמרה אפילו בבית אבל. ואמרו שאין ראוי למונעה. ולא יכלו. מפני המנהג. ושאמור בסידורים שאין אומרי' שירה בראש השנה וביום הכיפורים לא אמרן אלא על ההלל כלומר שאין אומרין הלל בראש השנה ויום הכיפורים. אבל שירת הים חובה עלינו לאומרה. והק' יאיר עינינו במאור תורה: ע"כ ת':

סימן רסו

רסו.

למחר גוללין ספר תורה במקומו שלא למעט בכבודו. וקורין כי תוליד בנים ובני בנים כהן ולוי וישראל. וישראל שהוא מפטיר אסף אסיפם וישיב ספר תורה למקומו: ואינם נופלים על פניהם משום שנ' שתם תפילתי. ת'. ויגמר תהילה ואומרי' למנצח. ובא לציון ומדלג ואני זאת בריתי. ת'. מפני שכפרו בתורה ואירע להם מה שאירע להם: ת': ואומר' ואתה קדוש וכל סדר קרושה: קדיש שלם. ישב לקינות לעגן לב הציבור וזכרון אבל. שוב עוסקין הכל באיוב ובדברים הרעים שבירמיה. ובכל מקום תלמידי חכמים בטילין מלימודים. ולא ילך אדם מטייל בשוק כיוצא לשוט. הרי תורה בטילה משום דכת' בה משמחי לב. ומאי יקל ראשו לעסוק בדברים בטילים אלא ליעיין במילי דעיגונא דברי כיבושים ומורך לב לשדי בהם להכניע מתורה:

למנחה קורין ויחל. ומפטירין דרשו. כשאר תעניות. ומתפללין נחם בבונה ירושלם. ת' במגנצא או' ענינו בתשעה באב שחרית ומנחה. ואף שמעתי (שבבל) [שבבבל] או' סליחות בתשעה באב בישיבה: ת': שחרית ומנחה מתפלל שליח ציבור ענינו בין גואל לרופא והיחיד בשומע תפילה: ויש שפורשים מבשר ויין גם הלילה הזה לאחר התענית משום אנינות הלב ותוקפו של צום. ועוד הא' רבן יוחנן בן זכאי אי הואי התם הוה קבענא ליה בעשירי דעיקר שריפה בדידיה הוה. שכן לערב הציתו בו האור ושרף לילו

של עשירי ויומו. אמרו לו אתחולי פרענות' מיהא בתשיעי הוה: ושבת שחל תשעה באב להיות בתוכה אסור לספר ולכבס בין מלפניו בין מלאחריו ואפילו לכבס ולהניח. אלא בחמשי לאחריו התירו מפני כבוד השבת. [אמר שמואל אין תענית ציבור בבבל אלא תשעה באב בלבד] אמר שמואל מעברתא ומיניקתא מחייבין למיתב בתענית בתשעה באב ואשלומה. (דרש) [דדרש] רבא עוברות ומיניקות מתענות ומשלימות בתשעה באב כדרך שמתענות ומשלימות ביום הכיפורים: ובין השמשות שלו אסור. וכן אמרו משום ר' יוחנן. ותנו רבנן כל מצות הנוהגות באבל נוהגות בתשעה באב אסור באכילה ושתייה ברחיצה ובסיכה ובנעילת סנדל ותשמיש המטה. ואסור לקרות בתורה בנביאים ובכתובים. ולשנות במשנה במדרש בהלכה. אבל קורא הוא במקום שאינו רגיל לקרותו ושונה במקום שאינו רגיל לשנות. ותינוקות של בית רבן אינן בטלין. דברי ר' מאיר. ר' יהודה אומר אינו קורא ושונה אף במקום שאינו רגיל לקרות. אבל קורא הוא באיוב ובקינות ובדברים הרעים שבירמיה. ותינוקות של בית רבן בטילין. משום שנאמר פיקודי י"י ישרים משמחי לב. ותנן מקום שנהגו לעשות מלאכה בתשעה באב עושין. שלא לעשות אין עושין ובכל מקום תלמידי חכמים בטילין. רשב'ג אומר יעשו כל אדם עצמו כתלמידי חכמים שיתענו. ר"ג אומר כל העושה מלאכה בתשעה באב אינו רואה סימן ברכה לעולם. ר' עקיב' אומר כל העושה מלאכה בתשעה באב כאילו עושה ביום הכיפורים. וחכמים אומרים כל האוכל ושותה בתשעה באב אינו רואה בשמחתה של ירושלם שנאמר שמחו את ירושלם וגילו בה כל אהביה שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה. וכל האוכל בשר ושותה יין בתשעה באב עליו הכתוב אומר ותהי עוונותם על (עצמם) [עצמתם]. ולא מיבעיא בתשעה באב גופיה אלא אפילו) מריש ירחא (לא) מיתבעי ליה לשנויי (כבריחותא) [בבדיחותא]. דתנן משנכנס אב ממעטין בשמחה: **שבת** שחל תשעה באב להיות בתוכה אסורין לספר ולכבס ובחמישי מותרין מפני כבוד השבת: תניא תשעה באב שחל להיות בשבת. וכן ערב תשעה באב שחל להיות בשבת אוכל ושותה כל צרכו ומעלה על שלחנו אפילו כסעודת שלמה בשעתה. חל להיות ערב שבת מביאין לו כביצה ואוכל כדי שלא יכנס לשבת כשהוא מעונה. דברי ר' יהודה שאמר משום ר' עקיב'. א"ר יהודה פעם אחת היינו יושבין לפני ר' עקיב' והביאו לו ביצה מגולגלת וגמעה בלא מלח. ולא מפני שתאב לה אלא להורות הלכה לתלמידים. ר' יוסי אומר מתענה ומשלים. וכן הלכה:

סימן רסז
רסז.

וכן אמר רב נטרונאי גאון בר הילאי ראש ישיבה תשעה באב שחל להיות במוצאי שבת להבדיל אי אפשר שכבר עשו תקנה כרב תחליפא בר אבדימי אמ' שמואל מתפלל אדם של מוצאי שבת בשבת ואומר הבדלה על הכוס. והיינו דווקא דאין לו יין במוצאי שבת. אבל במקום שמצוי שם יין אין עושין כך. וליפטר מן ההבדלה כל עיקר אי אפשר שהרי לא טעם כלום משנכנס חול. הילכך אין תקנה אלא להבדיל למוצאי תשעה באב. וכן אנו נוהגין. וכך ראינו רבותי שעושים אבל לא על (ידי) האור: תשעה באב שחל להיות במוצאי שבת. למוצאי שבת מברך ד' על האש אע"פ שאין מבדילין עד לאחר תענית למוצאי התענית. דלמוצאי שבת אין מבדילין שהרי כבר שהחשיך חל התענית ואינו יכול להבדיל לפי שאינו רשאי לטעום ואין מבדילין אלא על הכוס. ת'. וכי תימא ניתביה לינוקא. אתי למיסרך. ת'. ואם תאמר א'כ למה הוא מותר במלאכה כמו הבערה ובישול שמותר בתשעה באב. כגון שהבדיל בתפילה ובניו ובני ביתו: ת'. ואחר שיקראו איכה נהגו לומר מזמור זה: על נהרות בבל. ונתתי את לבי על זה המנהג אשר נהגו בבורגויינא מה שלא נהגו בשאר מקומות ובדקתי ומצאתי כת' במסכת סופרים: אב"ן: עוד מצאתי במסכתא סופרים. הקורא ברות ובשיר השירים ובקהלת ואיכה מברך על מקרא מגילה. ובמגילת אסתר מנ"ח. ובנביאים ובכתובים מברך לקרוא בכתבי הקודש. ת':

סימן רסח
רסח.

על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו בזכרינו את ציון: על ערבים בתוכה תלינו כנורותינו: כי שם שאלונו שובינו דברי שיר ותוללינו שמחה שירו לנו משיר ציון: איך נשיר את שיר י"י על אדמת נכר: אם אשכחך (את) ירושלם תשכח ימיני: תדבק לשוני לחכי אם לא אזכרכי אם לא אעלה את ירושלם על ראש שמחתי: זכור י"י לבני אדום את [יום] ירושלים האומרים ערו ערו עד היסוד בה: בת בבל השדודה אשרי שישלם לך את גמולך שגמלת לנו: אשרי שיאחז ונפץ [את] עולייך אל הסלע:

ועומד לפני התיבה ואומר ואתה קדוש וכל סדר קדושה. קדש ואינו משלימו. ואין אומר פיטום הקטורת: חל להיות במוצאי שבת אין אומר ויהי נועם. אלא מתחיל ואתה קדוש: ואף אינו אומר ויתן לך. ולא פיטום הקטורת:

תשעה באב שחל להיות בשני ובחמישי מפסיקין (הפרש) [הפרשה] וקורין כי תוליד. ומפטיר אסף אסיפם. וגולל ספר תורה. אשרי למנצח ומדלג ואני זאת בריתי. ואומר

ואתה קדוש כו': ובין יחיד ובין ציבור אומר נחם בבונה ירושלים קודם חתימת הברכה: ורב עמרם סידר בתשעה באב ערבית שחרית ומנחה אומר נחם: ולא נהגו לומרו כי אם במנחה:

סימן רסט

רסט.

נחם י"י אלהינו את אבילי ציון ואת ירושלם ואת העיר האבילה והבזוייה והחריבה והשוממה. החריבה ממעונות ישראל והשוממה מבלי בניה והיא יושבת וראשה חפוי כאשה עקרה שלא ילדה וַיִבעלוה לגיונות ויירשוה עובדי פסילים ויטילו עמך ישראל לחרב ויהרגו בזדון חסידי עליון על כן ציון במרר תבכה וירושלם תתן קולה לבי לבי על חלליהם מעי מעי על חלליהם כי אתה י"י באש הצתה ובאש אתה עתיד לבנותה כאמור ואני אהיה לה נאם י"י חומת אש סביב ולכבוד אהיה בתוכה ב"א י"י מנחם ציון עירו ובונה ירושלם: ושחרית ומנחה מתפלל שליח ציבור ענינו בין גואל לרופא: ויחיד אומ' במנחה בשומע תפלה:

סימן רע

רע.

ענינו י"י ענינו ביום צרה תעניתנו כי בצרה גדולה אנחנו אל תפן אל רשעינו ואל קשיינו ואל חטאתינו ואל תסתר פניך ממנו ואל תעלם אזנך משוע תחינתינו היה נא קרוב לשוועינו יהי נא חסדך לנחמנו טרם נקרא אליך ענינו. כדבר שנאמר והיה טרם יקראו ואני אענה עוד הם מדברים ואני אשמע: כי אתה י"י עונה בעת צרה פודה ומציל בכל עת צרה וצוקה:

הלכות תענית

סימן רעא

רעא.

זה סדר הילכות תענית:

אילו ימים שמתענין בהם מן התורה. וכל מי שיתענה בהם לא יאכל ולא ישתה עד הערב: באחד בניסן מתו בני אהרן. בעשרה בו מתה מרים הנביאה ונסתלקה הבאר: בששה ועשרים בו מת יהושע בן נון: בעשרה באייר מת עלי הכהן ושני בניו ונשבה ארון הברית: בעשרים ושמונה בו מת שמואל הנביא. וספדו עליו כל ישראל: בעשרים (ושלשים) [ושלשה] בסיון בטלו הקרבנות מלעלות לירושלים בימי ירבעם בן נבט: בעשרים וחמשה

בו נהרג רשב"ג. ור' ישמעאל בן אלישע. ור' חנניא סגן הנהנים: בעשרים ושבעה בו נשרף ר' חנניא בן תרדיון וספר תורה עמו: בשבעה עשר בתמוז נשתברו הלוחות ובטל התמיד והובקעה העיר ושרף (אפוטמוס) [אפוסטמוס] את התורה והעמיד צלם בהיכל: באחד באב מת אהרן הכהן הגדול: בתשעה באב נגזר על אבותינו שלא יכנסו לארץ וחרב הבית בראשונה ובשנייה: ונלכדה ביתר ונחרשה העיר: בשמונה עשר בו כבה נר מערבי בימי אחז: בשבעה באלול מתו מוציאי דבת הארץ במגפה: בחמשי בתשרי מתו עשרים איש מישראל ונחבש ר' עקיב' בבית האיסורין ומת: בשבעה בו נגזר על אבותינו שימותו בחרב וברעב: ובעשרה בו מתו עושי העגל: בששה במרחשוון עיוורו עיני צדקייהו ושחטו בניו לעיניו: בשמונה בכסליו שרף יהויקים את המגילה אשר כתב ברוך מפי ירמיהו: בשמונה בטבת נכתבה תורת יוונית בימי תלמי המלך והחושך בא לעולם ג' ימים: בתשעה בו סמך [מלך] בבל על ירושלים: [בחמשה בשבט מתו הצדיקים שהיו בימי יהושע בן נון] בעשרים ושלשה בו נתקבצו כל ישראל על בני בנימן על דבר פילגש בגבעה ועל צלם מיכה: בשבעה באדר מת משה רבינו. בתשעה בו גזרו תעניות על שנחלקו בית שמאי ובית הילל זה על זה: אילו תענית שקיבלו ישראל עצמן מן התורה: ועוד גזרו אבותינו שיהו מתענין בשני ובחמשי מפני שלשה דברים. על חורבן הבית ועל תורה שנשרפת ועל חרפת השם: ולעתיד לבא הק' הפכם לששון. שנאמר והפכתי אבלם לששון (ונימחתים) [וניחמתים] ושימחתים מיגונם:

א"ר זעירא אמר רב הונא יחיד שקיבל עליו תענית אפילו אוכל ושותה כל [הלילה] למחר מתפלל תפילת תענית. לן בתעניתו למחר אין מתפלל תפילת תענית: ר' עקיב' איקלע לגינזק בעו מיניה מתענין לשעות או אין מתענין לשעות. קנקנין של גוים אסורין או מותרין. במה שימש משה. כל שבעת ימי המלואים. לא הוה בידיה. אתא שאיל בי מדרשא. אמרו ליה הילכתא מתענין לשעות. וקנקנין של גוים לאחר שנים עשר חדש מותרין. ובמה שימש משה כל שבעת ימי המילואים. בחלוק לבן שאין בו אימרא. ת':

אמר רב יחיד שקיבל עליו תענית. אמר רבה בר שילא לימ' הכי. אהא למחר בתענית יחיד. יהי רצון שתהא תפילתי ביום תעניתי מקובלת. ר"ח. וקיימא לן כשמואל דאמר כל תענית שלא קיבלה עליו אינו מועיל לו. וצריך לקבלה בתפילת המנחה דווקא. דהא איפליג עלה פ"ק דתענית רב אמר מקבלה במנחה. ושמואל אמר בתפילת המנחה. כלומר צריך להיות כולל אילו הדברים בשומע תפילה. אמר רב יוסף כוותיה דשמואל מסתברא. דתנן ייסר עצמו בצלו. מאי ייסר. יאסר. כלומר מקודם מקבל עליו בתפילתו תענית ונמצא אוסר עצמו באכילה ושתייה בקבלת תענית בתפילתו. פר"ח. דאי לא

חיישינן שמא תענית ציבור קיבל עליו. ואסור בנעילת הסנדל וכו'. ואסקינ' רבנן דבי רב אשי באילו התעניות השנויות במשנתינו הוו מסיימי מסנייהו כי אורחייהו ואתי לבי תעניתא. סברי לה כשמואל דאמר אין תענית ציבור בבבל אלא בתשעה באב בלבד: וכן הלכה: והילכך בתפילת המנחה דווקא מקבלה. ולא קודם לכן שלא בשעת תפילה. ובשומע תפילה. ולא בשאר ברכות. דקיימא לן שואל אדם צרכיו בשומע תפילה. וכך יאמר הריני למחר כו'. ותרציני כי אתה שומע תפילות עמך ישראל ברחמים בא"י שומע תפילה: ע"כ ת':

תנו רבנן עד מתי אוכל ושותה. עד שיעלה עמוד השחר. ר' אליעזר אומר עד קרות הגבר. אמר רבא לא שנו אלא שלא ישן אבל ישן אינו אוכל. איתיביה אביי ישן ועומד הרי זה אוכל. התם שלא סילק איכא דאמרי התם במתנמנם. היכי דמי מתנמנם. אמר רב אשי נים ולא נים תיר ולא תיר. כגון דקרי ליה ועני ולא ידע לאהדורי סברא וכי מדכרו ליה מדכר: ת'. ובירושלמי אמרינן ישן ועומד אסור. לא שנו אלא שלא התנה אבל התנה מותר. פר"ח. קיימא לן דלגבי תענית דאכיל בלילייא ומפסיק אם גמר וסילק לא יאכל. אבל אם סילק ודעתו עוד לאכל אעפ"י שישן עומד ואוכל. אבל בתענית שפוסק בו מבעוד יום א' אעפ"י שפסק חוזר ואוכל עד שיבא השמש. כי הא דאמרי' באגדת איכה. ר' יהודה בן בתירא אזל לנציבין בערובת צומא רבא. אתא ריש כנישתא לזמוניה. א"ל כבר אבלי ופסקי לי א"ל אשגח עלאי דלא לימרו אינשי ההוא ר' לא אשגח עלוי. אזל עימיה. ובסיפא אמרין. אכל מן כל עיגול חד פתית. ואכל (מין) [מן] כל תבשיל חד פס. ושת מן כל כוס וכוס חד כוס. ש"מ. דאע"ג דפסיק אכיל. ולעניין משתייא מיא היכא דאית ליה למיכל אית ליה למשתי: כן כתב ר"ח. וכן פסק רב האיי גאון זצוק"ל: ע"כ ת':

אמר רב יהודה לוה אדם תעניתו ופורע. כי אמריתה קמיה דשמואל. אמר לי פשיטא. לא יהא אלא נדר נדר מי לא ישלם ואזיל: רבי יהושע בריה דרב אידי איקלע לבי רב אשי. אמרו ליה ליטעום מר מידי אמר להו בתעניתא יתיבנא. לוזיף מר וליפרע. לא סבר לה מר להא דאמר רב יהודה לוה אדם תעניתו ופורע. אמר להו תענית חלום הוא. דאמר רבה בר מחסיא אמר רב חמא בר גורייא אמר רב יפה תענית לחלום כאש בנעורת. אמר רב חסדא ובו ביום. רב יוסף ואפילו בשבת: בעא מיניה אשיאן תנא דבי רב מרב מי ששרוי בתענית מהו שיטעום. אכילה קביל עילויה והא לא קאכיל. או דילמא הנאה קביל עילויה. והא קא מיתהני. א"ל טועם ואין בכך כלום: תניא נמי הכי מטעמת אינה צריכה ברכה. שרוי בתענית טועם ואין בכך כלום. ועד כמה. עד רביעתא. ר' אמי ור' (יוסי) [אסי] טעמי עד רביעתא. ת'. פי' טועמים בפיהם. דכתיב וחיך יטעם לאכול. ומשליך מפיו ואינו

בולע כלום. שאם שתה כדי רביעית היינו מלא לוגמיו. ונמצא שתה והפסיד תעניתו. ת': אדבריה רב יהודה לרב יצחק בריה ודרש יחיד שקיבל עליו תענית מתפלל תפילת תענית. והיכן אומרה בין גואל לרופא. מתקיף לה רב יצחק וכי יחיד קובע ברכה לעצמו. אלא אמר רב יצחק בשומע תפילה. וכן אמר רב ששת בשומע תפילה. ואי אשתלי ולא אזכר. אומרה קמי יהיו לרצון אמרי פי. ומי שיושב בתענית בשבת או ביום טוב שאין בו שומע תפילה כך אומרה ביהיו לרצון אמרי פי: וציבור שיושבין בתענית ושליח ציבור לא נתענה יורידו לפני התיבה מי שנתענה שיאמר ענינו באמת. אבל מי שלא נתענה. אי אפשר לומר ענינו: רב ששת כי הוה יתיב בתעניתא בתר דמצלי אמר הכי. רבון העולמים גלוי וידוע לפניך שבזמן שבית המקדש קיים אדם חוטא ומקריב קרבן ומתכפר לו ואין מקריבין ממנו אלא חלבו ודמו עכשיו ישבתי היום בתענית ונתמעט חלבי ודמי [יהי רצון מלפניך שיהא חלבי ודמי] שנתמעט כקרבן מונח על גבי המזבח ותרציני: והכי אמר רבינו נתן שאין מנהג אצלינו לומר שלש (עשה) [עשרה] מדות בתפילתו לבדו אלא בציבור. ולוואי כשהציבור מתפללין ביום תענית ועושין צדקה ומבקשין רחמים ומכוונין לבם לאביהם שבשמים. הק' מרחם עליהם ואין מואס תפילתם ועונה אותם. שנאמר הן אל כביר לא ימאס. וכרת הק' ברית עם משה ועם אבותינו שאין תפילתם חוזרת ריקם. שנאמר הנה אנכי כרת ברית: לפיכך אין אומרין אותו אלא בציבור: א"ר אלעזר גדולה תענית יותר מן הצדקה שזה בגופו וזה בממונו:

תנו רבנן אדם שיש בו עבירה ואינה רוצה לחזור בו ומתוודה למה הוא דומה למי שתופס שרץ בידו ואפילו טובל בכל מימות שבעולם לא עלתה לו טבילה זורקו מידו עלתה לו. שנאמר ומודה ועוזב ירוחם: ואומר נשא לבבינו אל כפים אל אל בשמים. אמר רב זוטרא בר טובייה אמר רב מאי דכתיב היתה לי נחלתי כאריה ביער נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה. זה שליח ציבור היורד לפני התיבה שאינו הגון: תנו רבנן מעשה ברבי אליעזר שירד לפני התיבה ואמר עשרים וארבע רננות ולא נענה. ירד ר' עקיבא אחריו. ואמר אבינו מלכינו אין לנו מלך אלא אתה. אבינו מלכינו רחם עלינו ונענה. כסבורין העם לומר שזה גדול מזה. יצתה בת קול ואמרה לא שזה גדול מזה אלא שזה מעביר על מידותיו וזה אינו מעביר על מידותיו:

וכשמעבירין לפני התיבה מעבירין אדם הגן הראוי להתפלל ולהתענות. כדתנן גבי תענית של בצורת. עמדו בתפילה מעבירין לפני התיבה זקן ורגיל שיש לו בנים וביתו ריקם כדי שיהא לבו שלם בתפילה: תנו רבנן אעפ"י שיש שם זקן וחכם אין מורידין לפני התיבה אלא רגיל. ר' יהודה אומר שיטפל ואין לו ויש לו יגיעה בשדה וביתו ריקם

זקן ופירקו נאה שפל ברך ומרוצה לעם ויש לו נעימה וקולו ערב ובקי לקרות בתורה בנביאים ובכתובים. ולשנות במשנה ובמדרש בהלכות ואגדות ובקי בכל הברכות כולם. ואמרי' מיטפל ואין לו היינו ביתו ריקם. אמר רב חסדא מאי ביתו ריקם מן העבירה. ומאי פירקו נאה. אמר אביי שלא יצא עליו שם רע בילדותו. שנאמר היתה נחלתי כאריה ביער נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה. ואמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב זה שליח ציבור היורד לפני התיבה שאינו הגון: ושאילו מקמי ריש מתיבתא שליח ציבור שמרננים עליו דברים רעים מהו להוציאו ולהכניס אחר תחתיו. מי שמרצה בין ישראל לאביהם שבשמים הלא צריך להיות צדיק וישר ונקי מכל דופי. ואם אינו כבר אמרו חכמים היתה לי נחלתי וגו'. כו'. זה שליח ציבור היורד לפני התיבה שאינו הגון. סתמא אפילו בחול ואפילו בלא תענית. וכל שכן בראש השנה וביום הכיפורים וביום תענית שצריך להרבות ברחמים. וצריך להיות כמו ששנינו ר' יהודה אומר מטפל ואין לו כו'. ושלא יצא עליו שם רע בילדותו. השתא כל כך אנו צריכין אפילו מילדותו. מרננין עליו לא כל שכן שמסלקין אותו: ובשביל שליח ציבור סומא שדרו. סומא כשר הוא. ואין מסלקין אותו בזמן שמעשיו מתוקנין: ולומר סליחות כך ראוי כשמגיע שליח ציבור לחנון המרבה לסלוח אינו חותם. אלא מתחיל בסליחות. ובהתחלת סליחות הרבה מנהגים יש. כי יש שמתחילין כי על רחמיך הרבים. ויש שמתחילין בפסוקי ריצוי וסליחה. ויש שמתחילין לא בחסד ולא במעשים באנו לפניך. ויש שמתחילין שומע תפילה:

תענית של צום הרביעי י"ז בתמוז. צום החמישי. תשעה באב. צום השביעי. ג' בתשרי. צום העשירי. עשרה בטבת. כל התעניות אין קורין בהן אלא בויחל משה בין בשחרית בין במנחה. ובכולן אין מפטירין בשחרית. חוץ משחרית של ט' באב שקורין כי תוליד בנים. ומפטיר באסף אסיפם: וכן מנהג בשתי ישיבות: וכל תעניות שגוזרין ציבור בין בשני ובחמשי בין באחד בשבת בין בשלישי ורביעי קורין ויחל בין בשחרית בין במנחה. ובכולן יש בהן נשיאות כפים במנחה: חוץ מיום הכיפורים שתחת מנחה נושאין כפיהם בנעילה. וכן מנהג בשתי ישיבות: ת'. ודבר זה אינו מפורש בהדיא במסכת סופרים דלשם מפרש ויחל. ולא חילק בין שחרית למנחה. אבל יש לו להוכיח מפ' בני העיר דאנן לית לן למימר ויחל אלא במנחה. דאמרינן בשלהי פ' [בני העיר] תנן לכל מפסיקין לראשי חדשים לחנוכה ופורים לתעניות ולמעמדות ויום הכיפורים. ופריך ובתעניות למה לי הפסקה. ליקרי מצפרא בעיניינא דיומא ולמנחתא בתעניתא. אמר רב שישא בריה דרב אידי. מסייע ליה לרב הונא. דאמר מצפרא כינופייא. היכי עבדי. אמר אביי מצפרא לפלגא דיומא מעייני במילי דמתא. כדאיתא התם. ובשלהי פ"ק דתענית: מהכא שמעינן

דאי לא מצפרא כינופייא הוה קרינן מצפרא בעינינא דיומא ולמנחתא בתעניתא. א"כ השתא דלית לן כינופייא הוה לן למיקרי בצפרא בעינינא דיומא ולא בויחל. מ"ר: יב"ן: ומיכן סמך הרב ר' בכור שור שלא לקרות בשחרית ויחל אלא בפרשת דיומא: ופי' מצפרא כינופייא. מאספים בני העיר ובודקין ומזהירין. אם יש עבירה בידם ויחדלו כדי לקבל תעניתם ואין פנאי לקרות שחרית בתורה:

סימן רעב

רעב.

ופרשת ויחל שנתקן בתעניות. לפי שאין פרשה השוה לכל תעניות כי אם זו. שהרי אם מתענין בשבת ויקרא קורין ויקרא. ואם מתענין בשבת שמות קורין שמות. הרי לך שאין פרשת תענית קבועה: ועוד שויחל לפי עניין היום בקשת סליחה ורחמים. ועוד שנתעטף הק' כשליח ציבור והראה למשה סדר עבודות סליחה ומחילה וי"ג מדות האמורות בפרשת ויחל. לכך נתקן ויחל: כך מצאתי בשימושא רבא דגאונים: ועוד מצאתי כי השתא מפני שכולן באים בשחרית שיש מהן פושעים הבאים בשחרית וגם עניים שאם לא יבאו בשחרית שוב לא יבאו היום שיבקשו אוכל למו וישיבו את נפשם. (מספיקינן) [מפסקינן] בעיניינא דיומא וקרינן ויחל אף בשחרית: כך מצ': ע"כ ת'.

הטבת חלום הנה הוא כתוב לעיל קודם ברכות שחרית:

ת'. והא דאמרינן באין עומדין כל היושב בתענית (בתענית) [בשבת] קורעין לו גזר דין של שבעים שנה. פרשי לה רבנן בתענית חלום בלבד. ואית דגרסי לה בהדיא הכי. א"ר אלעזר משום דר' יוסי בן זמרא כל היושב בתענית חלום [בשבת] קורעין לו גזר דינו של שבעים שנה. אמר רב נחמן בר יצחק וחוזרין ונפרעין ממנו דין תענוג שבת. ומאי תקנתיה. ליתיב תעניתא לתעניתא:

סימן רעג

רעג.

ר' אלפסי גאון: ירושלמי: ר' אחא ור' אבהו בשם ר' יוסי בר' חנינא אסור להתענות בשבת עד שש שעות. איר יוסי בר אבין מתני' היא. קודם חצות לא ישלימו. עד כדין צפרא הוא. לאחר חצות ישלימו. כבר עבר רובו של יום בקדושה: אלפס: ומכאן קשה בעיני הכותב זה שנהגו בראש השנה להאריך התפילה עד אחר חצות: ובשלהי מגילות תענית. א"ר יוסי כל הנשבע להתענות בערב שבת הרי זו שבועת שוא שמקצת ערב שבת כשבת ומקצת ערב יום טוב כיום טוב: חזק:

הלכות אבל

סימן רעד

רעד.

אבל מן כד עייל יום שביעי אפילו כל דהו מותר ברחיצה ובכל מילי דהוה נהיג (בימי) [קמי] אבלו. דקיימא לן מקצת היום ככולו. ואי שכיב שכבא מקמי רגל חד יומא או תרין יומי ואפילו שיתא יומי. ואע"ג דלפנייא דחי ליה רגל לאבילות מיניה לא אמרינן מקצת היום ככולו אלא כולי יומא דמעלי יומא טבא נהיג ביה כל מילי דאבילות עד דעייל רגל. אבל שביעי ודאי אמרינן מקצת היום ככולו: מבטלין תלמוד תורה להוציא את המת ולהכנסת כלה: מי שמת לו מת בשבת לא יתאבל ולא יקרע את בגדיו בו ביום עד למחרתו. ואם היה יום שמועה בשבת שמת לו מת לא יתאבל עד יום ראשון ולא יחשוב ימי אבלו עד יום ראשון. ואם מת לו מת שני ימים קודם השבת או אפילו יום אחד עולה לו למניין ימי אבלו. ואינה מפסקת. מאי טעמא עונג כת' ביה. רגלים מפסיקין. דשמחה כת' בהו. היכי דמי אין עולין כגון דקברו ברגל. אבל קברו לפני הרגל יום אחד. או אפילו שעה אחת בטלה ממנו גזירת שבעה. ורגל גופיה דהוא ארבסר. והא דקאמרת קברו ברגל אינו עולה. הני מילי לעיניין ז'. אבל לעיניין שלשים עולים. ואם קברו ח' ימים קודם הרגל בטלה ממנו גזירת שלשים: בפסח ועצרת וראש השנה ויום הכיפורים וסוכות אם ימות אדם קודם אילו הרגלים אפילו יום אחד או שנים ויבא הרגל עליו ופוסק ואינו נוהג ז' ימי אבילות יותר ונתבטלה ממנו גזירת שבעה. ולאחר המועד ישלים שלשים יום עם ימי המועד. דקיימא לן הלכה כר"ג. דתנן ר"ג אומר ראש השנה ויום הכיפורים כרגלים: מאי טעמא הוקשו כל המועדים זה לזה. ואמר רב גידל אמר רב מניומי הלכה כר"ג: השלים שבעה קודם הרגל תבטל ממנו גזירת שלשים. ומותר לכבס ולרחוץ ולעשות כל צרכיו. ואע"ג דליכא אבילות בשבת ובמועד. אבל דברים שבצינעה נוהג. כגון תשמיש המיטה. ורחיצת פניו ידיו ורגליו בחמין: ת'. שמעתי על החבר ר' שמואל שעמד מאבילתו בערב יום טוב מבעוד יום. והלך לבית הכנסת ולא התפללו מנחה אצלו בבית האבל כדרך שעשו כל השבת כולה. וטעם הדבר מפי אביו הגאון מפני שיום טוב מפסיק ומבטל גזירת ז' ושלשים. וכשם שמבטל גזירת שלשים. ומותר בגילוח וגיחוץ ערב יום טוב. כך מבטל גזירת ז'. ויכול לעמוד מאבילותו ערב יום טוב מבעוד יום. ובשבת נהגו שמתפללין מנחה אצלו ואחר כך הולך לבית הכנסת: ת': ישראל דקבר מת ביום טוב ראשון מלקינן ליה. ומותר ללות עם המת ביום טוב ראשון בתוך

התחום. ועבדים דישראל אסיר למיקבר להו ביום טוב ראשון. דאמר רבא מת ביום טוב ראשון יתעסקו בו עממים. ביום טוב שני יתעסקו בו ישראל. ואפילו יום טוב של ראש השנה מה שאין כן בביצה. ומאי עממים. גוים. אבל עבדים לעניין מלאכה דשבת ויום טוב איתקוש למריה. דכתיב לא תעשה כל מלאכה וגו'. ועבדך ואמתך. כל מילי דאסיר למריה. אסיר ליה לדידיה למיעבד. ואי קברי מחינן בהו: ואם שמע שמת אביו או אמו או אחד (אחד) מקרוביו בתוך שלשים נוהג ימי אבילות וגזירת שלשים. ואם אחר שלשים. באה השמועה אינו נוהג אלא יום אחד ומקצת היום ככולו: ת'. גרסינן במועד קטן פ' אילו מגלחין. הקובר את מתו שלשה ימים לפני הרגל בטלה ממנו גזירת שבעה קברו שמונה ימים לפני הרגל בטלה ממנו גזירת שלשים. מפני שאמרו שהשבת עולה ואינה מפסקת. הרגלים מפסיקין ואינן עולין. כו': אמר רב גזירות בטלו. טרחו גזירות האבילות גבי הרגל שיש לו לגלח. וזולתי לא בטל מגזירת האבילות. דאם לא גילח לפני הרגל אסור לו לגלח אחר הרגל. אבא שאול אומר אף מגלח אחר הרגל. שכשם שמצות מבטלות גזירות כו'. כלומר שקיים מצות אבילות ודיי לו. כך מצות ז' מבטלות גזירות ל'. ופרכי' בגמרא. מצות ואנן ח' תנן. ופרקינן (אבל) [אבא] שאול סבר מקצת היום ככולו. יום שביעי בבקר עולה למניין ז'. ושאר יום שמיני כולה עולה לו למניין ל'. וכיון שקיים מקצת ל' במקצת דיי לו. ומגלח ערב הרגל. ואם לא גילח מגלח אחר הרגל. ואמרינן הילכתא כאבא שאול. דאמר ימים לא בטלו. ופריק רב. כי אמרי זו ואין צריך לומר בשמיני. כרבנן דפליגי עליה. ומודים חכמים לאבא שאול ביום ל' שמקצת היום ככולו. והני מילי בתשלום ז' ובתשלום ל'. אבל בזמן שהרגל מפסיק היום לית הילכתא. כרב הונא בריה דרב יהושע דאמר הכל מודים שאם חל שלישי שלי בערב הרגל שאסור ברחיצה עד הערב. ואמרינן הלכה כרב הונא בריה דרב יהושע: בעא מיניה רבא מרבה קברו ברגל עולה לו למניין שלשים או לא. ודאי למניין ז' אינו עולה דהא לא נהג בו מצות אבילות. כי תבעי לך למניין ל'. דהא קיים בו מצות גילוח. ואמר לו אינו עולה אפילו למניין שלשים. ומסקנא דשמעתא הילכתא למעשה. הקובר את מתו חיילא עליה אבילות. אבל הנקבר ברגל לא חיילא עליה אבילות אלא אחר הרגל ונקיט ז' ימי אבילות מיום טוב האחרון שהוא יום טוב שני אע"ג דלא נהיג ביה אבילות עולה למניין ז' ועצרת וראש השנה ויום הכיפורים מפסיקין אבילות (לרגלים) [כרגלים] כדפסיק רבינא: והילכתא אפילו יום אחד ושעה אחת. נמצאת אתה אומר דמי שמת לו מת בתוך הרגל נקיט ז' מיום טוב שני דיום טוב אחרון. או ביום טוב שני דעצרת נהיג אבילות בו ביום דהוא יום דקבורה. והא דאורייתא. דכת' ואכלתי חטאת היום (ויקרא י':י"ט) וכתב ואחריתה כיום (מרי) מר (עמוס ח':י'-

י"א) והיינו יום מיתה. ויום טוב שני דרבנן. ואתי דאורייתא ומבטל דרבנן. ונהיג אבילות ביה כשאר יומי: פר"ח מניין לאבילות שהוא ז'. שנאמר והפכתי חגיכם לאבל. מה חג ז'. אף אבילות ז' ומניין לרחוקה שאינה נוהגת אלא יום אחד. כבר הקיש הכתוב לחג. ומצינו לחג שהוא יום אחד כגון עצרת. ת"ר קרובה נוהגת ז' ורחוקה יום אחד. ואיזו היא קרובה ואיזו היא רחוקה. קרובה בתוך ל' יום. ורחוקה לאחר ל' יום דברי ר' עקיבא. וחכמים אומרים אחת זו ואחת זו נוהגת ז' ול': אמר רבה בר בר חנה כל מקום שאתה מוצא יחיד מיקל ורבים מחמירין. הלכה (כדברי המיקל.) [כרבים חוץ מזו שאע"פ שר' עקיבא מיקל וחכמים מחמירים הלכה כרי עקיבא.] דאמר שמואל הלכה כדברי המיקל באבל. והא דתניא במה דברים אמורים דשמועה רחוקה אינה נוהגת אלא יום אחד. בהנך מיתי מצוה. פי' בחמשה שמצוה להתאבל עליהם. והם בנו ובתו ואחיו ואחותו ואשתו אבל על אביו ואמו אפילו שמועה רחוקה נוהגת ז' ול' ולית הילכתא כוותיה. דהא יחידאה היא. כלומר ר' אליעזר בן יעקב היא. והזקינים שהיו עמו הורו דשמועה רחוקה יום אחד. ולמדנו ממנו ג' דברים. דאבל אסור בנעילת הסנדל. ושמועה רחוקה אינה נוהגת אלא יום אחד. וכי יש מקצת היום ככולו:

סימן רעה

רעה.

תשובת רבינו יעקב בר' מאיר לר' יוסף:

אני איני כדיי ששלחתם אלי. אמנם כך דעת, נוטה שמותר לכנוס לאלתר ואפילו בתוך ל' יום למי שלא קיים מצות פרייה ורבייה. אלא שימתין לאחר [ז']. ולמי שקיים לאחר ל'. אפילו מת אביו. מדקא' על כל המתים אינו נכנס לבית השמחה עד ל' יום. ועל אביו ואמו כו': (ותו) [ותניא] בברייתי' בשלהי ההיא שמעת'. כל ל' יום לנישואים. ולא קמיפלגי אלא (במתנה) [במתה] אשתו. אבל במת אביו ואמו לא פליגי. דודאי נישואין שרו דמצוה קא עביד. אפילו יש לו כמה בנים. ואי נישואין ובית שמחה דמו אהדדי. תיפוק ליה דהוה ליה בית שמחה. אלא ודאי לאו כבית שמחה דמו דהתם רשות. ומפליג בין אביו ואמו לכל המתים. אבל בנישואין מצוה היא. ולא מפלגינן. ולהכי איצטריך למיתנייה: וליכא למימר דבנישואין בלא סעודה מיירי. דהא אמרינן ביבמות פ' החולץ דנישואין בלא סעודה (ליכא) [איכא שמחה]. ומדקא אמרי' ואם אין לו בנים מותר לכנוס לאלתר. נ"ל דבתוך ל' יום מותר למי שאין לו בנים. דמצות עשה היא. ולא דחינן ליה כלל אפילו ל' יום דנישואין. (דהיינו) [דחינן] משום נישואין. וכל היכא דאיכא [ל' יום] לכל המתים. ואשתכח [באשתו] דאיכ' ג' רגלים שרינן משום הכי לאלתר. וממעשה (דא' רב)

דיוסף איכא למישמע דאפילו (ואחותו ואשתו) [אחות אשתו] וג' רגלים דידיה דחי משום בנים קטנים דהוו ליה. וכל שכן היכא דלית [ליה] בנים כלל: ולאלתר דקאמ' היינו לזמן מרובה. ל' יום. לאחר ל' יום. ומדקאמרי' בפ"ק דכתובות. הרי שהיה טבחו טבוח. היינו עליה דהא היתה אבילה ל' יום מפר' הכי. כנסה לאלתר ולא הכירה עד זמן מרובה. ומכל הני טעמי' אין לבטל מפרייה ורבייה. ומי שיש לו בנים גדולים וקיים שמתה אשתו. לא שנא אביו ולא שנא אשתו תקנו ג' מלים משום (ריעות' אמ' דחמות') [דיעות או רחמותא] ולא הויא לה רשות. ונישואין דידיה מצוה. ומדנקט בתוך ל' יום אעפ"י שלא בא עליה אלא לזמן מרובה. ומפרש מאי לזמן מרובה ל' יום. מכלל דלאחר ימי אבילות [יכנוס] אבל בתוך ז' ימי אבילות לא אמרו. מדקאמר בכתובות הרי שהיה טבוח טבחו כו'. ואל יעלה על לב איש לומר (הרי) [האי] לא בא עליה היינו כניסה. חדא דבא עליה קתני ומשום (דהא) [דהוה לי' בנים] לא בא עליה דהא (לא) היתה אבילה ל' יום מפני אחותה מיתוקמ' בבנים קטנים. ובירושלמי מפרש הכי כנסה לאלתר ולא היכיר' עד ל' יום. ומותר לישא לאלתר קתני. ובביאה נקט זמן מרובה: ומכל הני (טעמים) [טעמי] שמעי' דמי שאין לו בנים מותר לישא לאלתר. משום פרייה ורבייה. ומי שיש לו בנים קטנים מותר לישא לאחר ל' יום. ומי שיש לו כל בניו גדולים וקיים מצות פרייה ורבייה מותר לישא לאחר ל' יום חוץ [מי] שמתה אשתו לא שנא אביו ולא שנא (אביו) [אמו] ולא שנא כל המתים דכת' בבקר זרע זרעך וגו' ומצוה קעביד. (דכל) [אבל] באשתו תיקנו ג' רגלים משום דיעות במטה דכי היכי דעל [ידי] שמחת ג' רגלים מפר' (לי דחמותו) [לה רחמותא] דקמית' ולא הויא וזוג שני צריך חיזוק. ודבר פשוט הוא דבית שמחה רשות ונישואין דידיה מצוה. ומרשות אין לנו לאסור מצוה אי לא פירש בהדיא: ולי אני הכותב הראה מורי ראיה מפורשת ממסכת שמחות: דקתני התם על כל המתים אסור לילך לבית השמחה עד ל' יום ועל אביו ועל אמו עד י"ב חדש אלא אם כן היתה לשם מצוה: אלמ' דלסעודת מצוה מותר לילך אחר ל' יום על אביו. הרי שמעינן דהא דקתני כל שלשים לנשואין אף על אביו ואמו מיירי. (ומ'ו) [ומק"ו] דהשתא לסעודת מצוה מותר. כל שכן לסעודת נשואין. וקתני דאם אין לו בנים מותר לאלתר לישא:

ת"ר כל ל' יום לנישואין מתה אשתו אסור לישא אחרת עד שיעברו עליו ג' רגלים. ר' יהודה אומ' רגל ראשון ושני אסור שלישי מותר. ואם היו לו בנים קטנים מותר לישא אשה מפני פרנסתו לאלתר. ומעשה שמתה אשתו של יוסף ואמ' לה לאחותה בבית הקברות לכי ופרנסי בני אחותיך. אעפ"י כן לא בא עליה עד לזמן מרובה. מאי לזמן מרובה. (עד ל') אמ' רב פפא עד ל' יום. ומכאן מדקדק מורי (זיאף) [ר' יוסף] מי שמת

אביו או אמו. דאחר ז' לאלתר מותר לכנוס ולבעול. ולמי שאין לו בנים משום פרייה ורבייה. ולמי שהניחה לו בנים יכנוס ולא יבעול עד לאחר ל' יום. כדמפורש בתשובה. עד כאן תוספת מצאתי. ת"ר כל האמור בפרשת כהנים אין כהנים מיטמאין להן אבל מתאבל עליהם הוסיפו עליהם אחיו ואחותו [הבתולה מאמו ואחותו] נשואה בין מאביו בין מאמו ומתאבל אדם עם אשתו ואשה עם בעלה (מן) [ועם] אביו (ומן) [ועם] אמו ועם אחותו בפניהם אבל בחוץ אינו מתאבל.

ת"ר חולה שמת לו מת אין מודיעין לו שמא תטרף דעתו עליו ואין מקרעין לו ומשתקין הנשים מלפניו ומקרעין לקטן מפני עגמת נפש. וקורע על חמיו ועל חמותו מפני אשתו. אמ' רפרם בר פפא אבל לא יניח תינוק לתוך חיקו שלא ירגילנו לידי שחוק ונמצא מגונה על הבריות. תנו רבנן אבל כל שבעה [חייב] בכסיית הראש ובכפיפת המטה ואין מברין אותו אלא על מיטות (זקופות) [כפויות]. תנו רבנן האוכל בבית האבל אם לבו גס בו יברוהו על מטה כפוייה ואם לא יברוהו על מיטה זקופה: (רב) [רבא] איתיליד ליה (מילתיה) [מילתא] על לגביה [אבא] בר מרות דהוא אבא בר מניומי (ורבי) רבא זקף ליה. אבא בר מניומי כפה ליה אמ' כמה לית ליה דעתא להאי מדרבנן. תנו רבנן ההולך ממקום למקום. אם יכול למעט בעסקו ימעט ואם לאו יגלגל עמהן:

ת"ר מאימתי כופין את המיטות משיצא מת מפתח ביתו דברי ר' אליעזר ור' יהושע אומ' משיסתם הגולל. מעשה כשמת ר"ג הזקן כשיצא מפתח ביתו אמר להם ר' אליעזר כפו מיטותיכם וכשנסתם הגולל אמ' להו ר' יהושע כפו מיטותיכם אמרו לו כבר כפינו על פי זקן: ת"ר זוקפין את המיטות בערב שבת מן המנחה ולמעלה. אמ' רב הונא אעפ"י כן אינו יושב עליה עד שתחשך למוצאי שבת אע"פ שאינו נוהג אלא יום אחד חוזר וכופה אותה. ת"ר הכופה את מיטתו לא את מיטתו בלבד הוא כופה אלא כל המיטות שיש לו בתוך ביתו הוא כופה. ואפילו עשר מיטות בעשר מקומות כופה את כולן. ואפי' [חמשה] אחים שמת אחד מהם כולן כופין ואם היתה מיטה מיוחדת לכלים אין צריך לכפותה אלא זוקפה. רשב"ג אומ' דרגש מתיר את הקרביטין והוא נופל מאיליו. א"ר יעקב בר אידי א"ר יהושע בן לוי הלכה כרשב"ג. מאי דרגש ערסא דגדייא: ת"ר ישן על גבי מיטה על גבי כסא על גבי אבנים וגדולה מכולן על גבי קרקע לא יצא. א"ר יוחנן שלא קיים כפיית המיטה: ועל המתים שאמרנו חייב לקרוע. וכל קרועה מעומד. דכת' ויקם איוב ויקרע את מעילו. ואם עמד בשעת יציאת נשמה על כל מיתי ישראל חייב לקרוע טפח: על כל המתים מדחה מיטתו הרי זה משובח. על אביו ועל אמו הרי זה מגונה: היה ערב שבת או ערב יום טוב או שהיו גשמים וזולפין על מיטתו הרי זה משובח: על כל המתים

כולן רצה חולץ רצה אינו חולץ על אביו ועל אמו חולץ. על כל המתים כולן רצה ממעט [בעסקו] רצה אינו ממעט. על אביו ועל אמו ממעט: על כל המתים כולן רצה מספר לאחר ל' יום. רצה אינו מספר. על אביו ועל אמו מגדל פרע עד שיגרעו בו חביריו. על כל המתים כולן נכנס לבית המשתה לאחר שלשים יום. על אביו ועל אמו לאחר שנים עשר חודש: אמ' רבה בר רב הונא ולשמחה מריעות מותר לאלתר. והתניא לשמחה ולמריעות שלשים יום. לא קשיא הא בארשייתא הא בפונדנא: על כל המתים כולן קורע טפח. על אביו ועל אמו עד שיגלה את לבו. אמ' ר' אבהו מאי קראה דכת' (שמואל ב א':י"א) ויחזק דוד בבגדיו ויקרעם. ואין אחיזה פחותה מטפח: על כל המתים כולן אפילו לבוש עשרה בגדים ועשרה חלוקין קורע העליון. על אביו ועל אמו את כולן. ואפקריסתו אינה מעכבת אחד האיש ואחד האשה. ר' שמעון בן אלעזר אומר אשה קורעת תחתון ומחזרתו לאחוריה וחוזרת וקורעת את העליון: על כל המתים כולן רצה מבדיל קמיה שפה רצה אינו מבדיל. על אביו ועל אמו מבדיל. ר' יהודה אומ' כל קרע שאינו [מבדיל] קמי שפה שלו אינו (אלו) [אלא] קרע של תיפלה. א"ר אבהו מאי טעמא דר' יהודה דכת' ויחזק (דוד) בבגדיו ויקרעם לשנים קרעים [מלכים ב' ב]. ממשמע שנ' ויקרעם איני יודע שהם שנים. אלא שנראה כשנים: על כל המתים כולם שולל לאחר שבעה ומאחה לאחר שלשים. על אביו ועל אמו שולל לאחר שלשים. ואינו מאחה לעולם: והאשה שוללת לאלתר מפני כבודה: כי אתא רבין א"ר יוחנן על כל המתים כולן קורע בכלי על אביו ועל אמו קורע ביד: א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן על כל המתים כולן קורע מבפנים. על אביו ועל אמו קורע מבחוץ: תנו רבנן חכם שמת בית מדרשו בטל ובטל מלפסק סדריו. אב ב"ד שמת בתי מדרשות שבעירו בטילין. ובני הכנסת באים לבית הכנסת ומשנים את מקומם. היו יושבין בצפון יושבים בדרום. (בדרון) [בדרום] יושבין בצפון. נשיא שמת בתי מדרשות כולן בטילין. ימי אבילות שלשים יום. ז' מהם אסורין במלאכה ובסיכה וברחיצה ובנעילת הסנדל ותשמיש המיטה ובהעברת תער. לאחר שבעה אסור בכל אילו. אך עושה מלאכתו ומשמש מיטתו ונועל מנעלו. לאחר שלשים יום הרי הוא ככל אדם. ואשה במיתת אביה ואמה ועל כל מתיה אסורה בתשמיש המטה עם בעלה בז' ימים ואחר כך מותרת לבעלה. ובשבת וברגל אינה נוהגת בהם אבילות אלא לובשה צניף נקי בראשה ובגד נקי.

אילו דברים שאבל אסור בהן. במלאכה ברחיצה בסיבה בנעילת הסנדל ובתשמיש המטה. ולקרות בתורה בנביאים בכתובים ולשנות במשנה בהלכות ואגדות. ואם היו רבים צריכין לו אינו נמנע: מעשה ומת בנו של ר' (יהושע) [יוסי] בציפורי ונכנס לבית

המדרש ודרש כל היום כולו. ובתו של רבי בבית שערים ודרש כל היום כולו: תנו רבנן אבל שלשה ימים הראשונים אסור בעשיית מלאכה ואפי' עני שמתפרנס מן הצדקה. משלשה ועד ז' עושה בצנעה בתוך ביתו והיא טווה בתוך ביתה בפלך: תנו רבנן אבל שלשה ימים הראשונים [אינו] הולך לבית האבל. מכאן ואילך הולך ואינו יושב במקום המנחמים אלא במקום המתנחמים: ת"ר שלשה ימים הראשונים אסור בשאילת שלום. משלשה ועד שבעה משיב ואינו שואל. מיכאן ואילך שואל ומשיב: אמ' רב יהודה מת שאין לו מנחמים באים עשרה בני אדם ויושבים במקומו: ההוא דהוה בשיבבותיה דרב יהודה. דבר עשרה בהדיה ואזיל ויתיב בדוכתיה: אתחזי ליה בחילמיה ואמ' ליה תנוח דעתך שהוזנחה דעתי: אמ' רב תחליפא בר אבימי אמ' שמואל (כל של) [אבל שלא] פרע ושלא פרם חייב מיתה: אבל דלא קרע ולא שקל מן מזייה חייב מיתה: אמ' רפרם בר פפא תנא באבל רבתי אבל (רבתי) אסור לשמש מיטתו בימי אבלו. ומעשה באחד ששימש מיטתו בימי אבלו ושמטו חזירים את גוייתו: מי שמתו מוטל לפניו אוכל בבית (או בבית) אחר או עושה מחיצה ואוכל: והמוליך עצמות מת או ספר תורה ממקום למקום לא יתנם על גבי חמור וירכב. ואם מפני פחד מותר: תנו רבנן אבל שבת ראשונה אל יצא מפתח ביתו. שנייה יוצא מפתח ביתו ואינו יושב במקומו. שלישית יושב במקומו ואינו נותן שלום לכל אדם. ואם אחרים נותנין לו שלום מחזיר להם בשפה רפה ובכובד ראש. רביעית הרי הוא ככל אדם: תנו רבנן שלשים יום לנישואין. מתה אשתו אסור לישא אשה אחרת עד שיעברו עליו שלש רגלים. ר' יהודה אומר רגל ראשון ושני אסור. שלישי מותר. אין לו בנים נושא אשה לאלתר. מפני ביטול פרייה ורבייה. הניחה לו בנים קטנים נושא לאלתר מפני פרנסתן:

תנו רבנן תכפוהו אביליו זה אחר זה הכביד שערו מיקל בתער ומכבס בגדיו במים: אמ' רב חסדא בתער ולא במספרים. במים ולא בנתר ולא בחול: ת"ר אסור לעשות סעודת אירוסין ונישואין כל שלשים יום. אבל אם היה טבחו טבוח ויינו מזוג ופתו אפוייה ומת אביו של חתן או אמה של כלה מכניסין את המת לחדר ואת החתן ואת הכלה לחופה. ובועל בעילת מצוה ופורש. ואחר כך קובר את מתו ונוהג שבעת ימי משתה ואחר כך נוהג שבעת ימי אבילות. ובאותם הימים הוא ישן בין האנשים ואשתו ישינה בין הנשים. ואין מונעין תכשיטין מן הכלה כל שלשים יום. ודווק' אביו של חתן ואמה של כלה: תנו רבנן הגוסס הרי הוא כחי לכל דבריו. אין קושרין את לחייו. ואין פוקקין את נקביו. ואין נותנין כלי מתכות ודבר המיקר על טיבורו. עד שעה שימות. שנ' עד אשר לא ירתק חבל הכסף (קהלת י"ב:ו'). ואין סכין ואין מדיחין אותו. ואין מטילין אותו לא על גבי

החול ולא על גבי המלח עד שעה שימות. ואין מאמצין את עיניו. והנוגע בו הרי זה שופך דמים. למה הוא דומה לנר המיטפטף כיון שנגע בו מיד נכבה: איתתא דמית גברא אסור לאיניש אחרינא לשדורי (ליה) [לה] כסא דבירכתא דאבילות. כל הפורשים מן הציבור (ואין) [אין] מתעסקין עמהם לכל דבר. אחיהם וקרוביהם לובשין לבני' ומתעטפין לבנים. ואוכלין ושותין ושמחין מפני שאבדו שונא של מקום. ועליהם הכת' אוסר הלא משנאך י"י אשנא (תהילים קל"ט:כ"א) אמר רב יהודה אמר רב כל המתקשה על המת יותר מדאי על מת אחר הוא בוכה: ת"ר אל תבכו למת יותר מדאי. ואל תנודו לו יותר מכשיעור. שלשה ימים [לבכין]. שבעה להספד. שלשים לגיהוץ ולתספורת. מכאן ואילך אמ' הק' אין אתם מרחמים עליו יותר ממני: א"ר יהושע בן לוי שלשה דברים סח לי מלאך המות. כשתכנס אצל החולה לבקרו אל תשב לא למראשותיו ולא למרגלותיו מפני שאני עומד מיכן ומיכן ומעיינו אלא התעטף ושב לפניו כתלמיד לפני רבו. וכשהנשים חוזרות מאחורי מיטתו של מת לא תעמוד לפניהם מפני שאני מרקד בפניהם וסייפי שלופה ומרפרף ביניהם ויש לי רשות לחבל: וכיצד הוא מת. שלו' טיפות נוטפות מן החרב. באחת מת. באחת פניו מוריקות. באחת מסריח. וזו משמונה דברים שצריך אדם לרחוץ ידיו. מי שיוצא מבית המרחץ ואין רוחץ ידיו. ומי שנוגע ברגליו. ומי שנוטל ציפורניו. ומי שנועל מנעליו או חולצם. ומי שנוגע במת. ומי שמפלא את כליו. ומי שנוגע באמתו ואינו רוחץ ידיו. אם חכם תלמודו משתכח ממנו. ואם בור הוא יצא מדעתו קודם מיתתו: א"ר לוי הנפטר מן המת אל יאמר לו לך לשלום אלא לך בשלום. שנ' ואתה תבוא אל אבותיך בשלום. והנפטר מחבירו אל יאמר לו לך בשלום אלא לך לשלום שהרי דוד אמר (לב) [לאבשלום] לך בשלום והלך ונתלה. יתרו אמ' למשה לך לשלום והלך והצליח: עד כאן מהלכות גדולות דרב יהודה גאון

מכאן ואילך ליקוטין מדברי רבינו שלמה והוראותיו על פי מעשה:

מי שמת לו מת ולא נודע לו ונודע לבני עירו. מותרים היודעים לזמנו לסעודת מצוה. (שאע"פ) שאכלו מן התורה אינו חל עליו עד שעת אנינות לב. שהרי שבעה ושלשים אינו (מונח) [מונה] אלא ממשמע: מ"ר: עטיפת ראש לאבל כל שבעה יומם ולילה. אכל הרבה יש שאין נוהגים מפני שהאומות העולם משחקים עליהם ומתוך כך הם באים לידי שחוק ומתגנין בשחקם על הבריות. כדאמרי' אבל לא יניח תינוק בתוך חיקו מפני שמביאו לידי שחוק ונמצא מתגנה על הבריות: לא אמרו כבוד אשתו בחמיו ובחמותו אלא שבעה ימים בלבד. ובפניה. אבל שלא בפניה לא. וכל שכן כניסתם לכית השמחה שנים עשר חודש. שכך שנינו כופה מיטתו ונוהג עמה אבילות. אין כאן אלא כפיית

המטה בלבד: שמעתי שעמד ר' שמואל מאבילתו. בתחילת הילכות אבל כתבתיו: ת'. ואני יצחק בר' דורבלו ראיתי ברמרו דאתרייע ביה מילתא בר' יוסף בנו של רבינו יעקב בן רבנא מאיר מבנו. ואחר שהתפללו מנחה בערב שבת בבית הכנסת ישב לו ר' שלמה אחי רבינו שהיה מתפלל. ואמר לו רבינו יעקב אחיו לך להביא יוסף בני לבית הכנסת. שלח עמו החבר ר' יצחק בן רבינו שמואל ואחרים עמו. כיון שבא לבית הכנסת ירד הרב ר' שלמה לפני (האדון) [הארון] ואמ' ברכו:

תמהתי מה טעם איחרו להביאו עד אחר המנחה כי ראיתי במלכות ברגויינא שנהגו להוליך האבל לבית הכנסת משעה שהציבור הולכין. עד שנודע לי טעמו של דבר שלא אמרו רבותינו באבל מקצת היום בטלו אלא ביום ראשון שמתחיל אבילות וביום אחרון בלבד. אבל בשאר ימים לא. שאם לא תאמר כן. ישב בכל ז' ימי אבלו מקצת היום בבקר ואחר יעשה צרכיו וילך חוץ לביתו אלא ודאי לא אמרו מקצת היום ככולו אלא בראשון ואחרון בלבד: ואני נשאלתי ברוסייא. אבל אם מותר לרחוץ בחמין אחר שבעה. השבתי שאף ביום השביעי מותר כיון שעבר מקצת היום דמקצתו ככולו. והבאתי ראייה מהא דאמרי' במס' מועד פ' ואלו מגלחי' גמ' הקובר את מתו כמאן אזלא הא דאמ' ר' עמרם אמ' רב אבל כיון שעמדו מנחמים מאצלו מותר ברחיצה מיד. כמאן כאבא שאול. פי' שא' מקצת היום ככולו. ויום שבעה עולה לכאן. אמ' רבא הלכה כאבא שאול. ומודים חכמים לאבא שאול ביום שלשים. ואין הלכה כמותו ביום שבעה. נהרדעי אמרי הלכה בזו ובזו כאבא שאול. דאמ' שמואל כדברי המיקל באבל: פירש רבינו שלמה בר' יצחק אבל אין אסור ברחיצה אלא שבעה. ובשביעי גופיה כיון שעמדו מנחמין מאצלו בבקר מותר ברחיצה דמקצת היום ככולו כאבא שאול. וביום שלשים כיון שעבר מקצת היום מותר בתספורת וגיהוץ כו'. והמוסיף על זה גורע. כשבאתי אצל הרב רב יצחק בר' יעקב הלבן בבהם בעיר פרגא נומיתי לו שכן שאלוני ברוסייא וכן השבתי. אמ' לי זו בידינו היא. אין אנו חסירין בזה. אבל מעולם לא מלאני לבי להתיר לבני מדינה דבר שלא נהגו בו היתר. כדאמרי' דכותאי ובני מדינה סרכי מילתא. ואעפ"י שנוהגין איסור בטעות ואם ידעו בו היתר חזרו בהם אינו רוצה להתיר בפניהם: והרב ר' ניסים בן רבנא יעקב מתשובת הגאונים פי' במגילת סתרים שלו על פי תלמוד ירושלמי הא דאמרי' בפסחים פ' מקום שנהגו ובדוכתי טובא דברים המותרים ואחרים נהגו בהן איסור אי אתה רשאי להתירו בפניהם. הני מילי בדבר שנהגו בו איסור מדעת. שאפי' ידעו שהוא מותר נוהגין בו איסור אבל דברים שנהגו בהן איסור מחמת טעות שהיה בידם שאינן יודעין היתר בדבר. ואם היו יודעין בו היתר היו חוזרין בהן אתה רשאי להתירן בפניהם: יצחק בר דורבלו:

ומפירושי רבינו חננאל חושאיל איש רומי העתקתי. קיימ' לן היכא דחל יום שמיני של אביו ושל אמו להיות בשבת ערב הרגל מגלח אפי' ביום ששי בערב שבת. דלעניין כבוד יום טוב לא שנא אביו ואמו ולא שנא קרובים. הילכתא כאבא שאול. בפר"ח סתם רחיצה שאסרו באבל לא אסרו אלא בחמין אבל בצונן מותר וראייה מירושלמי. אבל שבא מן הדרך ורגליו קהות מותר לרחוץ בצונן שאין רחיצת צונן רחיצה: ר"ח: אבל אסור ברחיצה לילה הראשון אפילו אסטניס. והילכתא אנינות לילה דאוריתא. דלילה בכלל יום. דכת' ויעש לאביו אבל שבעת ימים. הילכך הא דכת' ואחריתה כיום מר. לילה בכלל יום הוא. ואם מסוכן הוא מותר על פי הבקיאים דוחי בהם בעינן בדאורייתא דהיינו יום ראשון. ובדרבנן אסטניס שרי. ואבל אסור ברחיצה בין בחמין בין בצונן כל שבעה כל גופו. פניו ידיו ורגליו מותר בצונן בחמין אסור: גם מכאן אני למד מנהג ר"ח: ומהלכות גדולות פסוקות בר' ברזילאי שהעתקתי מהן. מקיימא לן עד כאן שמתירין לרחוץ בחמין אחר שבעה: עד כאן הוספתי לפרש אני יצחק בר' דורבלו על פי אשר ראיתי מעשה. והביא לידי. ושפירשתי ושקיבלתי: ת': מכאן ואילך ממחזור ר' שמחה מויטרי: פעם אחת נפטר מת בחולו של מועד [והיה לר' לבוש חדש] וחס עליו (לקורען) [לקורעו] על המת. ורצה להפשיטו קודם יציאת נשמה. והביט בבית צואר חלוקו ונמצא שנקרע כבר על מת אחר. ונסתכל באיחוי וראהו רפה. ואמ' אין קורעין לא מתוך השלל ולא מתוך המלל ולא מתוך איחוי אלכסנדרי שהוא יפה וחזק. כדמפר' במועד קטן. ולקרוע מן הצד שלא במקום אותו איחוי לא היה יכול לכוין. והניח לבושו החדש עליו וקורעו. שמצוה בעליון. כדאמרי' היה לבוש עשרת לבושים אינו קורע אלא העליון על אביו ועל אמו קורע את כולן. וכשהוא קורע פונה פתיחת סרבלו כנגד לבו עד שיראה הקרע לעגמת נפש: ובשעת קבורה היו שם מוחים שלא לומ' צידוק הדין מפני המועד ואף לא הקדיש. שהקדיש אינו בא אלא על פסוקים של צידוק הדין ועליו קדיש:

סימן רעו

רעו.

ועמד ר' ואמ' צידוק הדין ועליו קדיש. שאין זה הספד וחילול מועד אלא הודאה וקבלת דין שמים. וכשחזר משם נכנס לבית האבל לנחמו ולדבר על לבו. והוא יושב. כדאמרי' התם אבל אחרים מתעסקין בו לנחמו ולדבר על לבו. והוא יושב על כסאו כשאר בני אדם ומקבל תנחומין. וקשה לר' לישב מחריש. כי מה תנחומים לשתיקה. ופותח ומדבר לאבל דברי תנחומים. ולך י"י החסד כי אחה תשלם לאיש כמעשהו. וכי חסד הוא זה שמשלם לאיש כמעשהו. פורענות הוא זה. אלא משלם לאיש ממעשהו. מעסקי גופו ומעמלו אתה

תשלם גמולו ונוטל בניו (וגידולו) [וגידוליו] כדי לכפר עליו. והוא פדיונו. זה חסד גדול שהוא עושה לבריות. ולמד ר' מדעולא דא' בבבא קמא בהדי תנחומא דבבלאי למה לי. דאמרי מה איפשר למיעבד. הא איפשר למיעבד עבדי. ואזל איהו. ופתח בבית האבל. אל תצר את מואב. וכי תעלה על דעתך כו'. אלא שתי פרידות העתידות לצאת מהן. רות (המואביה) המואביה ונעמה העמונית כו'. בתו של ר' על אחת כמה וכמה. אילו היתה ראויה להעמיד זרע בעולם היתה עומדת. ולכך אין להקפיד עליה. ולא חש ר' (להברותה) [להברותו] סעודה ראשונה. שהרי אבילות לא חלה עליו עד לאחר המועד. ומה מקום להבראה זו. וכשעבר המועד שכבר חל עליו אבילות כבר עברה סעודה ראשונה ובטלה (ראשונה) [ההבראה]: ולאחר המועד ראהו מתעסק בתיקון (חביותא) [חביותיו] בימי אבלו ונמנע ר' מליכנס אצלו לנחמו. כי אמ' אפי' על ידי אחרים בבית (אחר) [אחד] אסור לעשות מלאכתו. ומה לי לנחמו ועבירה בידו: לאחר שבעת ימי אבילות. הורה ר' ללבוש חלוק לבן ולרחוץ. דאין שלשים אסורין בתכבוסת אלא בגיהוץ בלבד ובתספורת. דאמרי' שלשה לבכי. שבעה לאבילות. שלשים לגיהוץ ואפי' בגיהוץ שלנו מותר לאחר שבעה. דאמ' מר גיהוץ שלנו ככיבוס שלהם. ואין לנו עכשיו גזירת שלשים נוהגת אלא לתספורת בלבד. אבל חליפות בגדים ורחיצת חמין מחליף והולך לו. משעבר אבילותו. וכן פשוט הדבר במועד קטן. גיהוץ. אנפשייר. ליקייר: שוב פעם נפטר בן אחד ד' ימים אחר מילתו. והיתה אמו מונה עליו תשעה חדשים מליאים מטבילתה. ופטר ר' את אביו מלהתאבל (אביו) [עליו] ומלקבל עליו הבראה ותנחומים ומלומד עליו קדיש וסמך ר' (אדר"ג) [אדרשב"ג] דאמ' כל שלא שהא שלשים יום באדם הרי זה נפל. והוינן התם במסכת נדה. הא ספיקא היא. ומשנינן התם דקים ליה בגויה שכלו לו חדשיו. ומהתם איכא למישמע דכל היכא דאיכא למיתלייה בשום ספיקא בעולם לא נפיק מידי נפל. והיינו דמשני לה למילתא בדלית ליה ספק כלל דקים ליה. כלומר דפשיט' ליה שכלו לו חדשים. וזו שמניין טבילתה בידה. אין זה ברור שמא לא נתעברה סמוך לטבילתה. (ועד) [עד] סמוך לווסתה. דמחלוקת היא במסכת נדה. ואימר הרחיקה ווסתה. ואשתכח דלא כלו לו חדשיו. דהא מעשים בכל יום שהנשים משנות ווסתן. פעמים רחוק פעמים קרוב וכל שכן זו שהיתה מניקה ומסולקת דמים ואין לה ווסת כל עיקר. והיכי דמי קים ליה בגויה כגון שבא עליה סמוך לטבילתה. ופירש ולא ידעה עוד עד חדש. ולסוף שני חדשים לביאה שנייה הוכר עוברה. הוי הדבר ידוע שנתעברה מביאה (שנייה) ראשונה. והוכר עוברה לג' חדשים כמשפטה. דאי מביאה שנייה [אי] אפשר שיהא ניכר בשני חדשים. וכי ילדה זו לסוף ט' חדשים לטבילתה לזה ודאי כלו לו חדשיו ואין

לתלותו כלל בבן שמונה מביאה שנייה שהרי הכרתו ענתה בו. ואם לא כיון זמן הכרתו מתוך שהעוברים הללו חלשים וחסירי כח שאעפ"י שהחיות נכנסת בו לסוף תשעים. כדאמרי' בנדה המשמש ביום תשעי' כאילו שופך דמים. אעפ"י כן אין האשה מרגשת בפרכוסו ובנידנוהו עד ד' חדשים. או ד' ומחצה ומתוך כך לא נתן עין בהכרתו בזה אין לעמוד בכליון חדשים אלא א"כ פירש ממנה ששה חדשים מביאה ראשונה. (דבששה) [דבשלש] חדשים הנותרים ודאי לא הוה חיי כלל כלל לא לרוח ולא לפירכוס. ומדחיה יום או יומיים ודאי מטבילתה איעברה ומי שלא יודע בכל אלה אינו יוצא מחזקת נפל כל שלשים יום. עבר שלשים הוכיח על חדשים שנתמלאו או שבעה או תשעה דמחוסר זמן לא מטי לשלשים לעולם. והרי הוא כבן עשרים לאבילות:

כשנושאים את המת לבית הקברות מניחין אותו ברחבה שלפני בית הקברות ועומדין סביב לו ואומ' החזן צידוק הדין והן עונין אחריו:

סימן רעז

רעז.

הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט. אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא: (ובהן) [והן] עונין אחריו (גם) [כמו] כן: וחוזר ומצדיק הדין והן עונין אחרי כל דיבור ודיבור הצור: הצור תמים פעלו. מי יאמר לו מה תפעל. צדיק במטה ובמעל. מוריד שאול ויעל: הצור: הצור תמים בכל מעשה. מי יאמר לו מה תעשה חסד חנם עמנו עשה ובזכות הנעקד כשה: י"י הקשיבה ועשה. הצור: הצור תמים. מלא רחמים. הבט נא ממרומים. ותושיע מעוטי עמים. כי לך י"י הצדקה והרחמים: הצור: צדיק (את) [אתה] להמית ולהחיות. אשר בידך פקדון כל רוחות. חלילה לך זכרונינו למחות. ויהיו נא ברחמים עיניך עלינו פקוחות. כי לך הרחמים והסליחות: הצור: ידענו כי צדק משפטיך. תצדק בדובריך תזכה בשופטיך. אין להרהר אחר מדת שפטיך. צדיק אתה וישר משפטיך: הצור: נפש כל [חי] בידך. צדק מלאה ידך. רחם על פליטת צאן ידיך. ותאמר למלאך הרף ידיך: הצור: גדול העיצה ורב העלילה אשר עיניך פקוחות על כל דרכי בני האדם. לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו: הצור: ברוך הוא כי אמת דינו. ומשוטט בכל עינו. ומשלם לאיש חשבונו. והכל ישנו. והודייה יתנו: הצור: דיין אמת. שופט צדק ואמת. ברוך דיין האמת. כי כל משפטיו אמת: הצור: אדם אם בן שנה יהיה. או אלף שנים יחיה. מה יתרון לו בלא היה יהיה. ברוך דיין האמת מימית ומחייה: הצור: והוא רחום יכפר עון ולא ישחית והרבה להשיב אפו ולא יעיר כל חמתו:

כאן מקומם של הספרות ואיגרות ההספד מניחין תחת מראשותיו של מת: תוספת.

סימן רעח

רעח.

איתּ דוכתא דנהגי לסלק הציציות מטלית המתים. משום דכת' במתים חפשי'. (תהלים פח). ודרשינן פ"ב דשבת. ובכמה דוכת'. כיון שמת אדם נעשה חפשי מן המצות. ואמרי' נמי בע"ז פ' השוכר. בגד שאבד בו כלאים כו'. אבל עושה אותו תכריכין למת. וראייה נמי בפי מי שמתו. ר' נתן ור' הוו אזלי בבית הקברות. א"ל חד לחבריה דלי לתכילתא שלא יאמרו למחר באים אצלינו ועכשיו מחרפים אותנו. ואני שמעתי כי הרב ר' אליהו לא (הני) [הניח] לסלקו. וצוה לבניו שלא יסלקוהו מטליתו. וגם הרב רב ידידיה אמר לי כן. וראייתם ממנחות פ' התכלת. גבי כלי קופסא חייבים בציצית ומודה שמואל בזקן שעשאה לכבודו. שפטורה. פ' לתכריכין שלו. וההוא שעתא ודאי רמינן ליה. משום שנ' לועג לרש. ורמי כמו רמי תכילתא דסוכה. וחזייה דלא רמי חוטי. וממיתי מדבר דפ' המוכר את הספינה. ואי משום דאמרי' במסכת שמחות אבא שאול מפקד להו לבנוהי קברוני תחת מרגלותיו של אבא והטילו תכלת מאפיליוני. התם משום דאין נכון שאותו ציצית שהיה בו בחייו שהיה חייב בציצית ובכל המצות יהיה בו בשעה שפטור מן המצות. וצוה לנטלו ולשום בו אחר. ודמי שמתו לאו דמוכח דפטורין. אלא שאינו חייבין כמו החיים. ובכולי תלמוד' במתים חפשי. כיון שמת אדם כו'. לבד מציצית קאמר. לפי ששקולה כנגד כל המצות. וציצית בני מטריא תרי"ג עם ה' קשרים וה' חוטים: וראייה גדולה מזאת שמעתי בשם הרב ר' יהודה בר אברהם גאון ז"ל שמצא בספרי בפנים שני ולמה נסמכה פרשת מקושש לפרשת ציצית. לומר לך מת חייב בציצית. הילכך ודאי אין לסלק הציצית מטלית הנפטר לעולמו כי עידותו היא לפני בוראו שקיים מצות ציצית (ציצית) ששקולה כנגד כל התורה כולה: ושמעתי כי הרב ר' אליהו כשצוה שלא לסלקן אמר לקפלו בטלית: וכשאומר קדיש בבי קברי יש להרחיק ד' אמות מן הקברים. לפי מה דא"ר יוחנן משום ר' אלעזר בן יעקב מת תופס ארבע אמות לקריית שמע ולתפילה: וכן גבי קדיש אין או' אותו בבית הקברות אלא אם כן מרחיק ד' אמות מן הקברים כי ק"ש: כך נמצא בתשובות הגאונים: ע"כ ת': קברוהו מכוין החזן פניו כלפי מזרח שהוא כלפי ירושלים. ואומר קדיש: ואינו אומרו אלא בעשרה. דכל דבר שבקדושה אינו בפחות מעשרה:

סימן רעט

רעט.

יתגדל ויתקדש שמיה רבה בעלמא דהוא עתיד לאיתחדאתה ולאחאה מתייא ולשכללא

היכלא ולמיבני קרתא דירושלם ולמעיקר פולחנא נוכראה מארענא. ולאתבא פולחן קודשא דשמיא לאתריה. וימליך קודשא בריך הוא מלכותיה ויקריה. (ויבע) [ויבא] משיחיה. ויצמח פורקניה. בחייכון וביומיכון ובחיי דכל בית ישראל. השתא בעגלא ובזמן קריב ואמרו אמן: יהא שמיה כו': יתברך וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא ויתהדר ויתעלה ויתהלל שמיה דקודשא בריך לעילא מן כל בדכתא שורתא תושבחתא ונחמתא דאמירן בעלמא הדין ודאיתאמרן בעלמא דאתי ואמרו אמן: יהא שלמא רבא מן שמיא כו'. עושה שלום כו': ונוטל כל אחד ואחד עפר או צרורות ומריחו ואומר זכור כי עפר אנחנו. וזורקין לאחוריו. ועושין (בו) [כן] ג' פעמים להפסיק בינם לבין המת: ויש שתולשין עישבי הקרקע ואו' יציצו מעיר כעשב השדה: וכן עושין באלמיצא: ת'.

סימן רפ

רף.

בפריש הלשינו פעם אחת (משמודים) [משומדים] אל המלך על כל ישראל שהיו משליכין עפר אחוריהם בשעה שחוזרין מאחרי המת להטיל כשפים על הגוים להמיתם. קיבל לשון הרע. וקרא אל הרב ר' משה בר' יחיאל בן הרב ר' מתתיה הגדול מפריש. ואמ' לו מה המעשה הרע הזה ששמעתי עליכם שאתם מטילין כשפים על הגוים בשובכם מאחרי המת. אמ' לו אדוני המלך ח"ו לא תהיה בזאת בישר'. אבל מאמינין בהק' שעתיד להחיות מתים. וכתוב אחד אומ' עליהם ויציצו מעיר כעשב הארץ. ואנו קורין אותו כשאנו תולשים העשבים ומשליכין כלפי המתים לומ' שמאמינין אנו בהק' שכשם שהעשבים לאחר שכמישין וגובלין בארץ הק' חוזר ומפריחם. כך המתים אעפ"י שמתים עתיד הק' להחיותם. אמ' לו א"כ יישר כחכם ויפה אתם עושין. אמנה גדולה וטובה היא זו. כי עם קדוש אתה לי"י אלהיך. ארורים המלשינים עליכם כי אינם יודעים בטוב אמונתכם כי זה כל האדם. כיון שחזר הרב מאת פני המלך לשלום סיפר לקהל. נתנו הודאה למקום ואמרו פלגי מים לב מלך ביד י"י לכל אשר יחפץ יטנו. וי"י הטוב בעיניו יעשה. ברוך המגלה סודו ליריאיו ומי"י מענה לשון: הוספתי זה לספר בשבחו של מקום מעשה שהיה בצרפת בעיר פריש. למען ייודע טעמו של דבר ולמען ימצא כי רבים נמנעים מלעשות המנהג מפני אימת הגוים שלא יחשדום בכשפים ואם ידעו להשיב דברי פי חכם חן: יצחק בר' דורבלו: נוהגין אצלינו בשעה שחוזרין מבית הקברות רוחצין ידיהם קודם כניסתן לבתיהם. ויושבין על הדרך: יש צורך לדבר או לא. נראה לנו דאין צריכין (לרחוק) [לרחוץ]. וכשאמרו חכמים מי שחוזר מאחורי המת לעשות שבעה מעמדות ושבעה מושבת. לא אמרו אלא מי שהולך לבית הקברות ובחזירתו יושב. ולא

אמרו אלא בקרובים. ולא אמרו אלא ביום ראשון. ולא אמרו אלא במקום שנהגו. שצריך לישב ז' פעמים. מפני שהרוחו' מלוות אותם. ובכל שעה ושעה שיושבים בורחת אחת מהן: כ"מ: ת': וברוסייא כשנוטלין ידיהם בשובם מבית הקברות מעבירין ידיהם על גבי עיניהם ואומ' מקרא זה. ומחה י"י דמעה מעל כל פנים וחרפת עמו יסיר ממנו: וגו': ת': הולך האבל לביתו והעם אחריו. דכת' וסר מרזח סרוחים. (עמוס ו':ז') מרזח נעשה שר לסרוחים. והוא הולך ראשון: וכשנכנס לביתו והעם אחריו ואין רשותם לדבר עד שיפתח האבל תחילה. שכן מצינו בריעי איוב. כל זמן שלא דיבר ישבו דוממים. שנ' וישבו אתו לארץ שבעת ימים ושבעת לילות ואין דובר אליו דבר כי ראו כי גדל הכאב מאד. ויען איוב ויאמר. ויען אליפז התימני ויאמר. ודברו אחרי כן כולם: ומברין את האבל סעודה ראשונה משל אחרים מדקא"ל רחמנא ליחזקאל להם אנשים לא תאכל. מכלל דשאר אבלים צריכין לאכול להם של אחרים. ונהגו להאכילו תחילה בצים דבר שאין לו פה. לומר אין לנו אלא שתיקה לקבל דין שמים. ועגול. גלגל הוא החוזר בעולם: ואחרי כן יכול לאכל בשר וכל חפץ המסובים. יצחק בר' דורבלו:

סימן רפא

רפא.

גמרו לאכל מברכין ברכת אבילים לנחמו ולברכו: נברך מנחם אבילים שאכלנו משלו. והן עונין. ברוך מנחם אכילים שאכלנו משלו ובטובו חיינו. ברוך הוא ברוך שמו: כו': עד ותבנה ירושלים עיר הקודש במהרה בימינו:

נחם י"י אלהינו את אבילי ציון ואת אבילי ירושלים והמתנחמים מן האבל הזה. נחמם מאבלם. ושמחם מיגונם. כאמור כאיש אשר אמו תנחמנו כן אנכי אנחמכם ובירושלם תנוחמו: ונא' בונה ירושלם י"י נדחי ישר' יכנס: ונאמ' שם אצמיח קרן לדוד ערכתי נר למשיחי: ב"א י"י מנחם אבילי ציון עירו ובונה ירושלם: אמן: ברוך אתה י"י אלהינו מלך העולם האל אבינו מלכינו אדירנו גואלינו קדושינו קדוש יעקב רועינו רועה ישראל המלך החי הטוב והמטיב שבכל יום ויום הוא מטיב לנו הוא גמלנו הוא גומלינו הוא יגמול בעדינו לעד לחן וחסד וברכה וחיים ושלום וכל טוב: אל אמת דיין אמת שופט בצדק ולוקח במשפט ושליט בעולמו לעשות בו כרצונו ואנחנו עמו ועבדיו. ובכל עת אנחנו חייבים להודות לו ולברכו. תִּכְלֶה הרעה מעלינו ומעל כל עמו ישראל ומן האבל הזה שבתוכינו. גודר פרצות ישר' הוא יגדור את הפרצה הזאת מעלינו לחיים טובים לברכה ולשלום: הרחמן הוא ימלוך עלינו לעולם ועד: כו' כדרכו: ת': ונמצא במדרש אין אומרי' החי אלא בבית האבל. אבל שמעתי רבינו יעקב בחתונת בתו ברמרו ואמ'

החי ושאלו ממנו למה אמרו. והשיב שהרבה טרח למצוא אותו מדרש ולא מצאו לא בתלמוד שלנו ולא באבל רבתי ולא במסכת שמחות. לפיכך אינו נמנע מלאומרו בכל עת תמיד: יצחק בר' דורבלא: ת': נשאל לרבינו שלמה אם אבילים מן המניין לכל דבר אם לאו: והשיב. וששאל אם אבילים מן המניין. הוא לא פריש שאילתו. אכן ידע אם לעיניין עשרה לקדושה ולתפילה ולברכה המזון הוא שואל. מן המניין הוא. ששנינו בפ"ק דכתובות. חתנים ואבילים מן המניין. ואוקימנא כי תניא ההיא לברכת המזון: וברכת רחבה אין לנו עכשיו. ובההיא ודאי אין אבילים מן המניין דהא רב ור' יוחנן דאמרי תרוויהו ברכת אבילים בעשרה ואין אבילים מן המניין. ומסקנ' דמילתיה דרבי יוחנן בברכת רחבה קאמר לה: שלמה בר' יצחק: ת'. שאילו מיקמי דרב יהודאי גאון ישראל שיש לו קרובים משומדים ומת אחד מהו להברותם. וא' לא מתבעי: ת':

הלכות עירובין

סימן רפב

רפג.

אם רוצה לעשות עירוב בערב הפסח לכל השנה כולה. יטול החכם קמח מכל בית ובית וילוש ויאפה עוגה אחת או שתים. ויעשה אותם קשות שלא ירקבו ושיהו שמורות. שכל זמן שהעוגות שמורות העירוב קיים. ומותר לטלטל. [ואם נאכל או נאבד אסור לטלטל] עד שיעשה עירוב בכל שבת ושבת. ואם עשה אחד מהם מקמח שלו עירוב לכולן עירובו קיים. אבל צריך להודיעם. בואו סמכו על עירוב שעשיתי לכם. וקודם שישים אותו עירוב (בחוכה) [בתיבה] או במקום המשתמר אוחזו. ומברך ברוך אתה י"י אמ"ה אקב"ו על מצות עירוב. ואו' בזה העירוב יהא לנו מותר ולכל הדרים בחצרות אילו להוציא ולהביא כל השנה כולה וכל השבתות שבה מבית לבית ומחצר לחצר: ויניח אותו עירוב בבית (עירוב) [אחד] מכולם. ובלבד שיהא הבית ד' אמות על ד' אמות: ואם גם בני המבוי רוצין לערב ולטלטל איש להכירו במבוי. אם המבוי פחות מד' אמות יעשה מלמעלה בין קיר לקיר קורה או קנה. ויערב. רוצה בחתיכות של בשר או בחתיכות של פת. רוצה ביין. רוצה בדגים. או בבצים שלימים. צלויים. או בכל מיני קטנית. ובכל דבר עושין עירוב חוץ ממים וממלח: ושיעור העירוב של מבואות ושל חצירות מכזית ועד כאגוז. ואם מוסיף מקודש: ואם החכם עשה [משלו] יודיעם ועירובו קיים עליהם. ומברך. (ותלהו) [ותולהו] או בפתח. או בקיר המבוי. בין באמצע. בין בכל מקום שרוצה. ובלבד שיהא העירוב גבוה מן הקרקע טפח: וצריך (לקנותם) [להקנותם] על ידי אחר: היאך נותן הבקי

לבנו שהוא בן שלש עשרה או לבתו בוגרת. או לאדם אחר. ויאמר לו אמור שיזכו בזה העירוב כל בני המבוי ותולהו בגובה טפח הרי זה עירוב מבואות וחצירות. אם המבוי רחב עשר אמות ולא יותר צריך לחי מן אבן או מן קורה או מן עץ. וימעטו. ואין צריך צורת הפתח למעלה ויכול לערב בתוכו. וזה לחי או קורה צריך להיות קומתו עשרה טפחים. [ואם רחב יותר מעשר אמות צריך צורת פתח] כיצד צורת הפתח קנה מכאן וקנה מכאן וקנה על גביהן. ואם אין [לו] קנים. עושה בעצים או בחבלים. ועושה עירוב (ומניחם בעיניין) [ומניחו כענין שאמרנו]. ואי איכא חצר והיא כולה לחד גברא. ואית ליה בני. או כמה נשי סמיכין עלוהי. וכולהו אכלי מפת אחת. ולא פליגי. לא צריכי עירובא. ואי פחה ביתא דההיא דרתא לשבילא. ואי איכא נמי בתי אחריני. ופתחין לההוא שבילא. צריכין למיעבד שיתופין בהדי הדדי. ומשתרי לטלטולי בין מבואות לבתים. ומבתים למבואות: מאי עירוב ומאי שיתוף. מערכין לחצירות בפת. ומשתתפין למבוי ביין. ואם בא להשתתף בפת משתתף. ומאן דאתי באורחא ומקדים חד וקני שביתה בדוכתא. ואע"ג דלא אתי גמליה אלא בשבתא שפיר דמי. והני מילי הוא דסגי ליה אלפים אמה. אבל טפי לא. פי' אסור לאדם להוציא מרשות לרשות כל שהוא ולא לרשות הרבים. ולא מרשות הרבים לרשות היחיד. ואסור להוציא מחצר לחצר. ומבית לבית. ומבית לחצר. ומחצר לבית. אלא בעירוב. ואפי' לחור או לחלון אסור להוציא. אבל בעירוב מותר. כיצד אם היתה חצר אחד ויש בתוכה מאה בתים. והם כולן לאדם אחד. וכולם נתלין בו ואוכלין על שלחנו מותר לטלטל בכולן בלא עירוב איש לחבירו. אבל אם מתפזרים איש על עצמו ואיש על שלחנו אפילו פחות מד' אמו' בין בית לבית אסור לטלטל בלא עירוב. ובעירוב מותרים. אם עשאו בערב שבת או בערב הפסח. וגם השוכר בית בחצר והוא על עצמו או על שולחנו אסור לטלטל. וסותר על ידי עירוב. ולעולם אם שכח אדם לעשות עירוב בערב הפסח יעשהו בכל שבת ושבת ובכל שבוע (ובשבוע) [ושבוע] עד תמימות השנה: ואם רוצה [לילך] מעיר לעיר או ממדינה למדינה מותר לילך עד אלפים אמה בכל צדדי העיר. ואם רחוקה אותה העיר יותר מאלפים אמה כן יעשה בערב שבת. יקח עירוב שלו שיהא בו שיעור עשרה תאינים בינוניים מן כל דבר שירצה חוץ ממלח ומים. ומברך ומניחו בתוך אלפים אמה רחוק מן המדינה שלו. ומותר לילך עד אלפים אמה אחרים. אבל אם רוצה לילך למדינה אחרת להציל נפשות. או ספר תורה אעפ"י שהיא רחוקה יותר מאלפים אמה מותר לילך לשם. ואם דרך רשות הרבים מפסיק בין מבואות יעשה צורת הפתח משני צדרין בקנים או בחבלים. ומותר לבל אותם בני המבואות שבתוך אותם הפתחים של קנים לטלטל איש לחבירו בעירוב. וכן כל המדינה כולה. ימעט

פתחיה בקנים או בחבלים ויעשה כעין צורת הפתח ומותרין בעירות. כגון דקאמרי' רבא מערב אכולה מתא בעירובא חדא:

סליקו הלכות עירובי חצרות קצובות מרב יהודאי גאון:

ובתשובות רב נחשון גאון: וששאלתם מי שהיה לו בביתו צינור השופך לרשות הרבים מותר לצוק בו (במים) [מים] והן יורדין לרשות הרבים. או לא. כך היא ההלכה. לצקת בפי הצינור אסור. כי הוא נחשב כשופך מידו לרשות הרבים. אבל מותר לשפוך מים בגג והן זוחלים ויורדים בצינור לרשות הרבים כאותה ששנו רבותי' לעיניין ביב. וחכמים אומרים אפילו גג או חצר מאה אמה לא ישפוך על פי הביב. אבל שופך על הגג והן יורדין לביב: כך מצאתי בתשובותיו. ועיקר:

סימן רפג

רפד.

דין עירובי תבשילין: שנינו בפ"ב דביצה יו"ט שחל להיות ע"ש לא יבשל בתחלה מי"ט לשבת. משום דכתי' (שמות ט"ז:ה') והיה ביום הששי והכינו [את] אשר יביאו. חול מכין לשבת ומכין ליו"ט. ואין יו"ט מכין לשבת ואין שבת מכין ליו"ט. כיצד הוא עושה. (אופה) [עושה] תבשיל מערב יו"ט וסומך עליו לשבת. ב"ש אומ' שני תבשילין. וב"ה אומרים תבשיל אחד. ואמרי' בגמרא אמר רבא הילכתא כתנא דידן ואליבא דב"ה. ופסק ר"ת הני מילי לאפות או לבשל עליו אבל לאפות ולבשל צריך שני תבשילין. כדאמרי' בריש פרקי' את אשר תאפו אפו ואת אשר תבשלו בשלו. מיכן א"ר אלעזר אין אופין אלא על האפוי ואין מבשלין אלא על המבושל. מיכן סמכו חכמים לעירובי תבשילין מן התורה. וכן תניא לקמן חנניה אומר משום ב"ש אין אופין אלא א"כ עירב בפת ואין מבשלין אלא א"כ עירב בו בתבשיל (בו) ואע"ג (דשנינו) בתוספ' עושה אדם תבשיל אחד מערב יו"ט ומבשלין ואופין עליו. כתלמודא דידן קיי"ל: ועירובי תבשילין פסקי' בפירקין דצריך שיהא בו כזית בין לאחד בין לסאה. (ותנו) [ותנן] אכלו או שאבד (עליו) לא יבשל עליו לכתחלה. נשתייר ממנו כל שהו. והיינו כזית סומך עליו לשבת. ומי שלא הניח עירובי תבשילין הוא נאסר וקמחו נאסר. כיצד יעשה. מקנה קמחו לאחרים. ואחרים אופים ומבשלין עליו. ופשטינן בפרקין (דעירובין) דעירובי תבשילין בעינן דעת מניח. שיהא בדעתו של מניח לזכות לבני העיר הסמוכים עליו אבל אין צריך להודיעם בשעת עשייתו. דשמואל מערב אכולה נהרדעי. ר' אמי ור' אסי אכולה טברייא. אלמא דאין צריך דעת מי שהניחו לו. ור' (עקיבא) [יעקב] בר אידי דהוה מכריז מי שלא הניח עירובי תבשילין יבא ויסמוך על שלי. ביו"ט הוה מכריז. תדע שכן הוא. דההוא סמיא

דהוה מסדר מתניתא קמיה דמר שמואל חזייה דהוה עציב. א"ל אמאי עציבת. א"ל דלא אותיבי עירובי תבשילין. ובשני ימים טובים של ראש השנה הוה דאי בשל גליות דאמר רבא לקמן מניח אדם עירובי תבשילין מיום טוב לחבירו ומתנה. א"ל סמוך אדידי. אלמא דאין צריך דעת מי שהניחו לו. ש"מ: וצריך לזכות ע"י בנו ובתו הגדולים. כדא' בגיטין פ' התקבל. ובמסכת עירובין ולא על ידי בנו ובתו הקטנים. דלאו בני זכייה נינהו. וכיצד הוא עושה. לוקח פת ומניח על גביו בשר או ביצה. או דג כשהן מבושלין. ומזכה לכל בני העיר על ידי אחר. או על ידי בנו ובתו הגדולים. או על ידי אשתו. ולוקח מידו ומברך אקב"ו על מצות עירוב. ואו' בדין יהא שרא לנא לאפויי ולבשולי ולאטמוני ולאדלוקי שרגא מיומא טבא לשבתא לנא ולכל ישר' הדרים בעיר הזאת: ומייחד לו מקום: פעם אחת הניחו בבית [רבי] עירובי תבשילין ערב יום טוב. למחר ביום טוב ראשון מצאו הפת לבדו שנשאר. והבשר שעמו נאכל. והרצה דברים לפני ר'. וא"ר אילו לא (לא) בא הדבר לפנינו עד למחר היא (תהא) [היה] תקנה בדבר. אבל עכשיו יש תקנה בדבר. דאמר רב מתנה אמ' רב מניח אדם עירובי תבשילין מיום טוב לחבירו ומתנה ולקח בשר מן הקערה שלפניו ואחת מן הככרות ואמר אם (יום) היום חול ולמחר קודש הרי זה עירוב. ואם היום קודש ולמחר חול אין (אנו) [אני] צריך לכך. ואין בדברי כלום: בדין יהא שרא לנא לאפויי כו'. וייחד לו ר' מקום:

סליקו הילכות עירוב:

הלכות פסח

סימן א

הילכות פסח מבוארות מבית מדרש של רבינו שלמה ב"ר יצחק צרפתי ז"ל:

בדיקת חמץ.

אור לארבעה עשר בודקין את החמץ לאור הנר. ובככר ראשון (שמוציא) [שמוצא] מברך בא"י אמ"ה אקב"ו על ביעור חמץ. ואחר כך הולך ומחפש לכאן ולכאן. סיים לבדוק ובא להצניע מזון שתי סעודות ששייר לפניו. מבטל באמירה את הסמוי מן העין. דכת' תשביתו שאור מבתיכם (שמות י"ב:ט"ו). ואומר כל חמירא דאית בהדא דירה דלא חמיתיה ודלא ביערתיה ליבטיל וליהוי כעפרא: ואית דאמרי כל חמירא דאיכא בביתא הדין דחמיתיה ודלא חמיתיה. ביערתיה ודלא ביערתיה ליבטיל וליהו כעפרא: ובהלכות גדולות כ" בלשון זה: כל חמירא דאיכא ברשותי ולא ידענא ביה לבטיל ולהוי כעפרא. וכן עיקר:

סימן ב

שריפת חמץ.

וחמץ הנמצא אוכל ומאכיל עד למחרתו כל ארבע שעות. ותולין כל חמש ובתחלת שש מבערתו. או באור או בכל דבר האבד שלא יראה ברשותו: ואע"ג דאיתותב ר' יהודה. במאי דאמר דחמץ בפסח בשריפה. אפי' הכי עבדינן כוותיה. משום דסתם לן תנא כוותיה. בפ' בתרא (דכריתות) [דתמורה]. דתנן ואילו הן הנשרפין כו'. וקחשיב חמץ בפסח. דנהי ודאי דבביטול בעלמא סגי ליה. מיהו עיקר מצותה בשריפה: כר' יהודה. ועושה לו מדורה קטנה ושורפו. אבל במדורת כירתו אם יש שם דוד או סיר או יורה אסור לשורפו שם. פן יהנה ממנו. שהרי הוא אסור בהנאה. ואם לאו שורפו בכירתו. ובשעה שריפה (למדור) לא יברך עליו כלום. ולהוציא מאותן בני אדם שמברכין עליו בשעה שריפה. וכסבורים הם שזהו ביעור שמברך עליו. ולא היא. כי מה שהוא מפנה ביתו מן החמץ קורא ביעור. כמו ביערתי הקודש מן הבית: ת'. מה ששורפין בני אדם חמץ חוץ לכירה במקצוע הבית או בחצר. לפי שפעמים שאדם עסוק ומעכב מלשרוף חמצו בתחילת שש. ושוב אסור בהנאה. ואילו היה שורפו בכירה נמצא נהנה בגחלים של חמץ. ולפיכך נוהגין עכשיו להדליק חבילה של תבן בחצירו ושורף חמיצו שם: העתקתי מתשובות רש"י: ת': ואם חל ארבעה עשר להיות בשבת מבערין את הכל מלפני השבת. ומה שמשייר מניחין בצינעה כדי לאכול עד ד' שעות. ושירי פתיתין שנשאר לפניו מבטל בלבו בשבת:

סימן ג

טהרת כלים.

בא לטהר כליו שוטפן ומדיחן יפה ואין צריך לגוררן. אך מגעילן ברותחין ובכלי ראשון. וכל כלי מתכות כגון יורה ומחבת. כל כלי שיש לו בית קיבול בין של ברזל בין של נחשת יעשה להם שפה של טיט על שפתם. כדא' בע'ז. ובעוד הם רותחין ישפוך המים. וישטפם במים קרים. ואחר כך יתן בכלי שטיהר המים וירתיחם. ובעוד הם רותחין יטבול בהן כל כליו. כוסות וקערות. סכין. וקופיץ. וכיסוי קדירה. כל כלי עץ. וכלי מתכות. דהילכת' אידי ואידי ברותחין ובכלי ראשון. ובלבד שיהו מנוקין ומדוחים תחילה. ויזהר שלא יטבול הכלי פעמים. פן יחזור ויבלע גיעולו. ואם שוקטין המים מרתיחתם. לא תועיל הטבילה. ויזהר שלא תניח היורה גדולה מרתיחתה. לפי שחוזרין ונבלעין בתוכה. והקטנים אעפ"י שנגעלו בין בזה אחר זה כולן טהורין. לפי שכל זמן שהמים רותחין אין כלי שבתוכה בולע אלא פולט. ולאחר הגעלת הקטנים חוזר ומגעילה כמשפט הראשון.

שלא תצטנן אלא מתוך טהרה: כך השיבו מר רב הילאי ורב היי: ור' או' שאין צריך לחזור ולהגעילה. ובלבד שישליך המים מתוכה כשהן מרותחין שלא יצטנו מתוכה. ותחזור ותבלע. וידיחנה מיד בצונן. ואף הכלים קטנים צריך להדיחם בצונן כשהוא מרתיחן:

סימן ד

טהרת סכין.

הסכינין מגעילן ברותחין ובכלי ראשון. מפני שפעמים שתוחבין בהן מן יורה רותחת שעל גבי האור. ואינן בכלל כל דבר אשר יבא באש ואעפ"י שפעמים שתוחבין בהן דבר ונותנין כנגד האור לצלותו. מפני שאין זה דרך תשמישן ולא דיבר הכת' אלא בשפוד ואסכלא. שכל תשמישו באור עד שמתלבנין:

סימן ה

טהרת קערות.

ועכשיו אנו רגילין להגעיל אף הקערות בכלי ראשון. לפי שאף הם פעמים שבולעות בכלי ראשון שהרי אנו מכסין בהן את התבשיל באילפס כדי שיתבשל מהר: ואבן מלח הדחתה מטהרתה:

סימן ו

דין כלי זכוכי'.

וכלי זכוכית חדשים צריכין טבילה. שהן ככלי מתכות. וכן כלי שטף חדשי' שלקחן מן הגוי מטבילן במים חיים. כדא' בע"ז. אמ' רב נחמן אמ' רבה בר אבוה אפי' כלים חדשים צריכין טבילה. דילפי' ממעשה מדין. ואותה טבילה לאו משום טהרה הוא. דהא כלים ישנים לאחר שנתלבנו טהורים מן האיסור. וכחדשים דמיין. ואפילו הכי בענן טבילה. כדנפק לו מקרא. ואשר לא יבא באש תעבירו במים. (במדבר ל"א:כ"ג) דהיינו גיעול. וכת' וטהר. ונפקא לן דהיינו טבילה:

סימן ז

כפות של כסף.

וכפות של גוים שהן של כסף שנשתמשו בהם חמין שאוכלין בהן צריכין גיעול ברותחין. וצריכין טבילה:

סימן ח

כוסות של כסף של גוים.

וכוסות של כסף. כיון שאין שימושם במידי דמירתח סגי להן בטבילה לחודה. והני מילי בלקוחים. וכגון מעשה שהיה דמדין שהן שלו. אבל שאולין שהשאילן הגוי אין צריכין

טבילה. וכלים של כסף הממושכנין מיד גוי אין צריכין טבילה. ואם ישר' רואה לפי דעתו שיניחם הגוי. מאחר שדעתיה לשקועי. כזבינתא דמי. וצריכין טבילה. ואם לאו הרי הן כשאולין. וכלי זכוכית הואיל (וניתנין) [ונתכין] הם צריכין טבילה. ושל חרס ושל עץ לאו בעו טבילה:

סימן ט

ריחים של ברזל.

אבל ריחים של פלפלין. שקורין מולינט. צריכין טבילה. דמתכת שלהם עיקר. ולא אמרו אלא בכלי מתכות. ובכלי סעודה. (ובמעשה) [וכמעשה] שהיה במדין שאותם כלים מתחילה היו של גוים. וגזירת הכת' היא דצריכין טבילה בין חדשים בין ישנים. אבל אם ישר' עשאן אפי' חדשים אין צריכין טבילה. וכל שכן אם היו ישנים שלו וליבנן. ולהוציא מאותן בני אדם המצריכין טבילה בכלים אחר גיעולם בפסח:

סימן י

ברכת טבילת כלים.

והבא להטביל כלים קודם טבילתן יברך אקב"ו על טבילת כלים. ויש אומ' על הטבלת כלים. דכל המצות מברך עליהם עובר לעשייתן. ואחר כך טובלן במים פעם אחת ודיין. וקונייא פלומידא ב'. הואיל ומתיכין עליהם עופרת ושועין עליהם ככלי מתכות דמו ובעו טבילה. ואעפ"י שאין (ניתנין) [ניתכין] אלא מיגבם. וכי ההיא פלוגת' דקונייא דרב אחא ורבינא. במסכת ע"ז. ופסיק הילכת' דאזלינן בתר סופו. שניתך עליו מתכות ובעי טבילה. ולא הוזכר שום חילוק בין ניתך מאוירן לניתך מיגבו.

סימן יא

קדירות של חרס.

וקדירות של חרס שנשתמשו בהן לפני הפסח מניחן עד לאחר הפסח ושוב עושה בהן. ואפי' במינם. ואין צריך לשוברם. דאע"ג דקיימ' לן הילכת' כרב באיסורי בעלמ'. הכא הילכת' כשמואל דאמ' לא ישברו. הואיל וכולהו תנאי קיימי כוותיה. ומפסקא הילכתא כוותיה דשמואל. דאמ' רבא (רבא) הילכת' חמץ בזמנו. בפסח בין במינו. בין שלא במינו. אסור במשהו כרב. שלא בזמנו (איסורן). אחר הפסח. בין במינו. בין שלא במינו. מותר. כר' שמעון. ושמואל כר' שמעון סבירא ליה. דאמ' להו שמואל להני דמזבני (ככרי) [כנדי]. אשוו זביניכו. ואי לא דרישנא לכו כר' שמעון:

סימן יב

מאני דצביעי בצריף.

והני מאני דצביעי וצריפי בצריף שלועזין אַלוּם. בין שחורים. בין ירוקין. בין לבנים. אסורין בפסח. ואפי' חלקים. דאמ' אמימר חזינא להו למאני דקונייא דמידייתי. אע"ג דשיעי וכיון דמדייתי ודאי בלעי. והתורה העידה על כלי חרס שאינו יוצא מידי (רופיין) [דופיין] לעולם:

סימן יג

דין עריבה.

עריבה צריך לגוררה שלא ישאר כזית בצק במקום אחד. פחות מיכאן בטל במיעוטו. ואינו עובר בבל יראה ובל ימצא. כדתנן בצק שבסדקי עריבה אם יש כזית במקום אחד חייב [לבער] ואם לאו בטל במיעוטו. ואז מותר להשתמש בה אחר הפסח. אבל בפסח עצמו אסור. דכיון דקא משהי ביה איסורא חימוצו קשה: ת'. השיב ר"ת לרב ר' ידידיה בר לוי: ועל חשש כלים המחמיצים שמבשלים בו מי תותים. אין לחוש אפי' אין להם כלים מתוקנין לכך. חדא דאחזוקי איסורא לא מחזקינן. ועוד דהא טעמינן לה כוליה שתא ואקפילא סמכינן. כדא' רבא. ותניא. הקמחים והבצקות של גוים. אדם ממלא כריסו מהן. וכו' ולא חיישינן למידי כיון דלא חזינן שיאור וסידוק. ואם תאמר כגון דקים לן שלא לשו בחמין ועל גבי שאור וטחנו בריחים מרוקדים הא ליתה. דא"כ לימא מצת גוים. כדאמרינן מצת כותי. אלא להכי נקט בצק. דבלא ישר' עומד על גבו ניכר שיאור וסידוק. ובצק (החדש) [החרש]. וכיון דליכא רובא מכל הני לא מחזקינן שאר איסורי. אבל מצה אפוייה יש לה סדקים. וכשאין ישר' עומד על גביו מי יודע אם בעודו בצק היו. לפי דבריי שאני פוסק חמץ בפסח בששים. לית דין ולית דיין שרי. ולפי דבריהם הרי בטל קודם הפסח ולא יחזור להיות ביעור: ועל דבר בית שאור שחימוצו קשה. ועריבות שיש בצק בסדקיהן. או (מפקירין) [מפקירין] אותן. או (נוהגין) [נותנין] אותם לגוי שכן במתנה. ואחר הפסח אנו לוקחין מהן. והמיקל יותר ממה שאנו אומרי' כל המירא דאיתא בהדא דירה כו'. שהוא לשון הפקר. (והוה) [מה] ליה כשל אחרים ושל גבוה. וכן הלכה: תם ת':

סימן יד

דין לישה במים שלנו.

אין לשין בפסח אלא במים שלנו בלילה. שהמים קרים ומצטננים. מפני שבימות הנשמים חמה מהלכת בשפילו של רקיע. וכל העולם צונן כנגד גובהו של רקיע. נמצאו מעיינות שסמוך לשפילו של רקיע רותחין. וניסן לעיניין הילוך החמה עדיין מימות הגשמים הוא. שאין החמה מהלכת בגובהו של רקיע עד לתקופת תמוז. הילכך כיון

דמעיינות רותחין חשו חכמים למי רוב עיירות. שאין להם מי נהרות אלא מי בארות. נובעים ממי מעיינות. דבשעת שאיבתם המים הם. לפיכך ידלם מבערב כדי שיצטננו:

סימן טו

דין לישה.

ואין לשין בפסח שתי מדות ביחד. כדי שלא תבא לידי חימוץ. ואף אין מקטפין והלש אותם (אינו) [ואינו] יודע (למה) [כמה] הוא. מודד. ולמה לנו מידה בפסח. (וכן) [כן] מצאתי. (ולא) לא תפחות המדה של פסח משיעור מ"ג ביצים וחומש ביצה. כדי שלא (להקפיע) [להפקיע] תורת חלה ממנה. ששיעור חלה בכך. וכן עולה חלה בגימטריא מ"ג. אבל אם היתה יתירה ד' ביצים או ו' ביצים. אין להקפיד ולחוש בכך. כיצד הוא עושה. מכניס מ"ג ביצים בכלי מלא על כל גדותיו. ובמים הנשפכים חוצה זהו שיעור מדת קמח לחלה. כאותה ששנינו בתוספתא דנזיר. נזיר ששתה מכל משקין האסורין לו. מתרין בו ושתה. מתרין בו ושתה. חייב על כל אחת ואחת. וכמה שיעורא בכזית. וכולן מצטרפין לכזית. היין והחומץ כיוצא בהן. וכיצד יעשה. מביא כוס מלא יין. ומביא זית איגורי ונותן לתוכו ושופע. אם שתה כיוצא בו חייב. ואם לאו פטור. וגזירת הכת' היא. דמדת העומר מתחייבת בחלה. שלמדנו לחם הארץ מלחם שמים. דכת' בלחם הארץ. והיה באכלכם מלחם הארץ תרימו תרומה (במדבר ט"ו:י"ט). וכת' בלחם שמים לקטו לחם משנה (שמות ט"ז:כ"ב). מה לחם שמים עומר ליום. שעולה למ"ג ביצים וחומש ביצה. אף לחם ארץ אינו מתחייב בחלה פחות ממ"ג ביצים וחומש ביצה. וזהו עשירית האיפה. וכדתנן בבחירתא ומייתי לה בפ"ק דשבת. חמשת רבעים קמח ועוד חייבין בחלה: ת'. ואם לש פחות נמצא עושה ברכה לבטלה. ואם היה לש עיסתו פחות ממ"ג. שעכשיו אינו חייב בחלה. ואפילו לא בירך. (להקפיע) [הפקיע] עיסתו מידי חלה. ואם רוצה להוסיף עד מ"ה ביצים מוסיף. אבל לא יותר משום חימוץ. ועד מ"ה מותר שלא יביא ללוש בפחות ממ"ג. שיצמצם ממחק מידתו: תשובה שהשיב רבינו יצחק בר' שמואל:

סימן טז

מדה של פסח.

מדה של פסח אין נוהגין כאן לעשות גדושה. וקבא מגלונאה לפסחא. וכן לחלה. דפ' אילו עוברין. משמע בלא גודש. כי ההיא דכיצד משתתפין. דככר בפונדיון [מ"ד סאין בסלע דלא אמרינן בסאה] גדושה מדא' חצי חצי חצייה לטמא טומאת אוכלין והוא

כביצה ממש. כדמשמע בכוליה תלמודא. ולא מדה גדושה המחזקת כביצה. וכן שתי ידות (לפסח) [לככר] משלש לקב. מיירי בקב שאינו גדוש: עד כאן: ת':

סימן יז

לוה ככר.

אשה שלוותה ככר מהבירתה צריכה לפורעה לאחר הפסח ואין בו איסורא משום חמץ שעבר עליו הפסח. הואיל ולא היה בעין בשעת ביעור. ויש בו משום גזל. ומשום לוה ואינו פורע. שהרי שנינו בע"ז פ' בתר'. דבי ר' ינאי יזפי פירי מעניים בשביעית קודם זמן הביעור ופרעי להו בשמינית. וא"ר יוחנן יאות הן עבדין:

סימן יח

דין טחינה.

לפני הפסח כשטוחנין חיטה למצות. נוהגין לשלוח. שם ישר' אחר ריחים של גוי להיות יושב ומשמר. דכת' ושמרתם את המצות (שמות יד). בעינן שימור לשם מצה ואין צריך לעמוד. אלא שיטחון כפי מה שהוא צריך לשלש מצות של לילה הראשון שהן חובה. והן צריכין שימור לשם מצה. אבל השאר אינן צריכות שימור. ומי שהוא טוחן ואין ישר' עומד על גביו מותר. ואפילו ליקח סלתות מן השוק שפיר דמי. דאמר מר בצקות של גוים אדם ממלא כריסו מהן ובלבד שיאכל כזית מצה כאחרונה. והוא שלא הכסיפו פניו. ואין לחוש שמא יערב מחמצו לתוך הקמח. הואיל ולאחר כך מרקדין אותו בנפה שאם יש חמץ נפה קולטתו. מ"ר:

סימן יט

דין אפיית מצה.

[**ערב**] **פסח** שחל להיות בשבת. אסור לאפות מצה מערב שבת. הראשונים אומרים משום הידור מצוה. אבל מצינו בו איסור מדאורייתא דהא הוקשו מצות לפסח. בשלהי פ' בתרא. צלי אש ומצות. מה עשיית הפסח אינו אלא משבע שעות ומחצה ואילך. אף עשיית המצה ואכילת המצה נמי הוקשה לאכילת פסח. כדרבא. דאמר רבא אכל מצה בזמן הזה אחר חצות לר' אליעזר בן עזריה לא יצא ידי חובתו. ואסור לאכול מצה מבעוד יום. קודם שיקדש ויאמר הגדה והלל. שנ' (שמות י"ב:י"ח) בערב תאכלו מצות. שיהא חביב עליו:

סימן כ

אסור לאכל מצה בערב פסח.

והאוכל מצה בערב פסח באילו בא על ארוסתו בבית חמיו. ולוקה. בתלמוד ירושלמי:

סימן כא

מותר לאכל בשר צלי.

ואין נמנעין מלאכול בשר צלי. בשני לילות הראשונים של פסח. ובלבד שלא יהא גדי מקולס בפסח. וכמו ששלחו לתודוס. אלמלא תודוס אתה (גוזרני) [גזרנו] עליך נידוי. שאתה מאכיל ישר' גדיים מקולסים כעין קדשים. ומיכאן סמכו רבותינו לנהוג שלא לעסוק בבצק לצורך מצה קודם ביעור חמץ. שנאמר לא תשחט על חמץ דם זבחי (שמות ל"ד:כ"ה)

סימן כב

דין לישה קודם ביעור חמץ.

לא תשחט את הפסח ועדיין חמץ קיים. ודנין מצה מפסח באסמכת' בעלמא. ואם לש קודם ביעור חמץ [כשרה]. דא"ר אלעזר א"ר אושעיא מכשיר היה בן בתירא בפסח ששחטו שחרית בארבעה עשר ועדיין חמץ קיים:

סימן כג

אופין מצה מערב שבת.

ורבינו ש"י הורה כשחל י"ד להיות בשבת מותר לעשות מצה בערב שבת לכתחילה. שהרי שנינו סוכה ישנה פסולה. ואילו עשאה לשם חג כשירה: ומצאתי בתשובות מר רב יהודאי גאון. פסח שחל להיות אחר השבת. אל תאפו מצה בערב שבת. מפני מראית העין שאעפ"י שמותר לאפות מצה בערב שבת. אל תעשו. כי נראה הוא כמכין שבת ליום טוב. והזהירו והזהרו את המצוה ואת המצה. ואופו את המצה במוצאי שבת בזמנה. ותאכל בזמנה: ובתשובות רב פלטי גאון נמצא כן:

סימן כד

בשר יבש בפסח.

בשר יבש שלא נזדהרו בו במליחתו מותר לאוכלו בפסח. דאפילו למאן דאמר חמץ בזמנו בין במינו בין שלא במינו אסור. דמשמע במשהו. הני מילי כי איתא בעיניה דקנסינן ליה משום דעבר בבל יראה ובל ימצא. אבל על ידי תערובת כגון הכא שלא נעשה שימור בבשר. ואיכא למיחש שמא (נמלא) [נמלח] בכלי. או בכל דבר שיש בו חמץ אפילו הכי אינו אסור אלא בנותן טעם:

סימן כה

קמח שנפל דלף לתוכו בפסח.

קמח שנפל לתוכו דלף אפילו כל היום כולו אינו בא לידי חימוץ. והוא דעביד טיף טיף. כנגד טיף טיף. דכיון שהטיפות תוכפות זו את זו אין מניחות אותה להחמיץ:

סימן כו

עשיית מורסן בימים טובים.

אין עושין מורסן בשני ימים טובים. של פסח. ושל עצרת. ושל סוכות. בין מלפניהם. בין מלאחריהם. דלגבי יום טוב כת' לכם לכל צורכיכם. ולא לצורך בהמתכם. אבל בחולו של מועד שרי. ובחולו של מועד של פסח צריך שינוי שלא יבא לידי חימוץ. הילכך צריך להכניס הסובין לתוך המים רותחין כשהן על האור בכלי וכל שעה יהא ממרס הסובין לתוך המים. ובעניין זה מותר: אבל יזהר שלא יערה המים על הסובין בכלי שני. ובעניין זה אסור פן יחמיץ:

סימן כז

דין אנפזיר ב'.

וכסכוסי קירמי שעושות הנשים בפסח. שקורין אנפשייר. התיר הרב. לפי שראה שנותנות הקמח לתוך הרותחין. והריתוח אינו מניח הקמח להחמיץ מידי דהוה אמורסן של תרנגולין שמתיר בפסח כעיניין זה. בפ' כל שעה אין שורין את המורסן. אבל חולטין קמח על גבי מיגלשים. ושמעתי כי ר"ט היה אוסר:

סימן כח

מי שמבקש לפרש בים קודם הפסח.

מי שמבקש לפרש בים קודם הפסח. ומבקש ללוש ולאפות מצה קודם הפסח כדי שיאכל מצה בימי הפסח. כך ראינו ודאי אם אינו יכול להגיע ליישוב בפרוס הפסח ואין יכול לאפות בספינה מצה כהילכתה. כגון במים שלנו הלילה. ושלש נשים עוסקות בבצק ושאר מה שהזהרו חכמים כמצות מצה. ילוש ויאפה וישא עמו כדי שלא יבטל מאכילת מצה: העתקתי מתשובות רבינו ש"י:

סימן כט

אסור לשתות בערב פסח אלא יין.

ומביעור חמץ ואילך אסור לשתות שום משקה אלא יין. משום דשאר משקין מיסעד סעדי ליבא ואתי למיכלה למצה אכילה גסה. ואסיר. אבל יין שפיר דמי. משום דחמרא מיגרר גריר. וקא אכיל מצה לתיאבון: וכן היה רבינו נוהג:

סימן ל

דין הכשר סכינין.

סכין שהטבילוה קודם רתיחתה בחמין לא עלתה לה טבילה. כל זמן שהאיסור בתוכה: כך שנינו (בפסיקת') [בתוספתא]. השפודין. והאסכלאות והסכינין. מלבנו באור. ואמרי' בע"ז עד כמה. עד שתשיר קליפתו. ובפסחים פסקי' הילכתא אידי ואידי ברותחין ובכלי ראשון. ופ' אידי ואידי. בין קתא דפרזלא בין פרזלא מגעילו ברותחין ובכלי ראשון. לאחר (שהבלין) [שהלבין] הברזל. דלעיל משתעי בליבון: מהני תרי מילי מצינן למילף דצריכין לבון והגעלה. וטעמא משום דרוב תשמישן משתמשין בהן בין על ידי (חמץ) [חמין] בין על ידי האור. וקיימא לן כבולעו כך פולטו:

סימן לא

דין תנור בשותפות.

שאלו את ר'. ישר' וגוי שיש להם תנור בשותפות. מהו שיאמר ישר' לגוי טול שבוע של פסח ואני אטול לאחר כך כנגדן: וא"ר מתנה ישר' קודם הפסח ונוטל ממנו דמים מאותו שבוע. ואינו דומה לישר' וגוי שיש להם שדה בשותפות. לא יאמר טול חלקך בשבת ואני אטול בחול. לפי שכל הטורח. שהן טורחים בשדה לאמצע. וכשזה עודר בשבת נמצא שטורח בשביל ישר'. אבל כאן כיון שנטל דמים מתחילה מותר: וכן ישר' שרגיל לקבל ככרות ממערופייא שלו בכל יום. בשבוע של פסח אינו מקבל. אבל מקבל לאחר הפסח מאותו שבוע עצמו:

סימן לב

אין לשין בפושרין.

אין לשין את העיסה במיא פשורי. דתניא ושוין שאין לשין את העיסה בפושרין. ואע"ג דגבי מנחות כת' בהו מצות. ואעפ"כ היו לשין אותם בפושרין. דתנן כל המנחות באות מצה ונילושות בפושרין. ומשמרין אותם שלא יחמיצו. אנן לא גמרי' ממנחות דלישתן בזריזין. ובמקום זריזין: ולא מבעיא במיא דפשורי דאסור אלא אפילו מיא דדלו ביומיה מן נהרא אסור עד דבייתי. דאמר רב יהודה אשה לא תלוש אלא במים שלנו בלילה: ולא מיבעיא מיתב בשימשא ומילש דאסור. אלא אפילו מיתב תותי רקיעא ומילש ביומא דעיבא אסור. אע"ג דלא נפלה שימשא בההיא דוכתא. מאי טע' יומא דעיבא כוליה שימשא:

סימן לג

דין עבד לש מצות.

ועבד ושפחה דלא טבלי אסירי למילש בפסח בשלש מצות של מצוה. אבל שאר עיסה דלאו דמצוה לית לן בה:

סימן לד

דין מדת עומר.

ואין לשין עיסה בפסח למצות של מצוה אלא בשיעור חלה בגימטריא מ"ג ביצים וחומש ביצה. כי היכי דלא ליתי לידי חמיעא. דאמר רבא קבא מגלונאה לפסחא. וכן תיקן חוני המעגל לשיעור עיסה למצות הפסח. וכן שיעור חלה. אבל טפי לא: תשובת רש"י: ועל התרומה אודיעך שמעולם לא נהגו בעיר הזאת להפריש שתי חלות כי אם בערב פסח. והיו מברכין על האחת להפריש חלה ועל השנייה להפריש תרומה. ובטלתיה. מפני שהיא לבטלה שאין חמור ערב הפסח משאר הימים. ופסוקה היא (בברכות) [בבכורות]. אמר שמואל אין תרומת חוצה לארץ אסורה אלא למי שטומאה יוצאה עליו מגופו. והני מילי באכילה אבל בנגיעה לא: אמר אביי הילכך נדה קיצה הלה ואכיל לה כהן קטן שאינו רואה קרי ואי ליכא כהן קטן שקלה ליה בריש עיסה ושדיא ליה בתנורא והדרא ומפרשא לה חלה אחריתי כדי שלא תשתכח תורת חלה. ואי משכחינן כהן קטן קחזינן בבכורות דלא מפרשינן אלא חדא. והשנוייה בסדר זרעים בחוצה לארץ שתי חלות. זהו הטעם כאשר פסקוה אמוריים בבכורות. במקום שאין שם כהן קטן ויש כהן גדול. ואין מברכין. וכן נוהגין בכל ערי (לוהיר) [לותיר]. שאע"פ שיש שם כהנים אין מברכין אלא אחת. ולשריפה:

סימן לה

ברכת תרומה.

(**המצה**) [הרוצה] להפריש חלה מן העיסה מברך אקב"ו להפריש תרומה. דלהפריש חלה לאו ברכה הוא. דחלה היא עוגה וחררה. ואינה שם הפרשה (כלה) [כלל]. וחלה תרימו תרומה כת'. והכי קאמר חלה אחת מן העוגות תרימו לשם תרומה. ומיהו תרומה נקראת ותרומה שמה. ואין לשנות. ועושה אותו כזית שהפריש דק. ופושטו כעין חררה מדקרי ליה קרא חלה. ואחרי כן (השליכו) [משליכו] לאור. (ואחר כך מפריש מן העיסה כזית) ושורפה באש. ואפילו יש שם כהן. שתרומת חוצה לארץ אסורה למי שטומאה יוצאה עליו מגופו. (ומכאן) [ומכיון] שהוא רואה קרי אסור לאכול ואחר כך אם יש שם כהן יפריש כדי מתנה הוגנת לו בלא ברכה. שהרי כבר נתפטרה העיסה בהרמה ראשונה כדי שלא תשתכח תורת חלה ונותנה לכהן:

סימן לו

יום טוב של פסח היאך יפריש תרומה.

ואם יום טוב של פסח הוא ולש עיסה ביום טוב. כיצד יעשה. שאם מפריש [54] תרומה ומברך עליה. לשורפה אינו יכול. לפי שאין שורפין קרשים ביום טוב. ואם תאמר שמעכבה עד לאחר יום טוב ואחר כך שורפה הרי באה לידי חימוץ בין כך ובין כך. ועובר עליה בבל יראה ובל ימצא. אלא כיצד יעשה. יפריש אותה בלא ברכה מן העיסה ויעשה אותה כמו עוגה קטנה ויאפה אותה עם שאר עוגות שיפריש מן העיסה. ולאחר אפייה יצרף כאחת בסל אחד או בקערה אחת העוגות והתרומה ונראות כאילו הן מחוברות יחד. לפי (שהכל) [שהסל] מצרפן. כדתניא ר' אליעזר אומר. הרודה ונותן לסל הסל מצרפן לחלה. שנ' כף אחת (במדבר ז׳:י״ד) הכת' עשאו לכל מה (שבסל) [שבכף] אחת. ואחר כך יברך עליה (להריש) [להפריש] תרומה. ויצניעה עד לאחר יום כשהיא אפוייה וישרוף אותה: ת'. בספר הישר: אם שכח ולא הפריש חלה מן העיסה עד שנאפה הפת. אומר רבינו דאינו יכול לפטור מחלה עד שיתן מכל אחד ואחד. דהכי אמרי' באילו עוברין הלכה כר' אליעזר (דהכל) [דהסל] מצרפם לחלה. כדאית' בפסחים. הני נשי דידן דקא אפיין קפיזא קפיזא. א"ל חומרא דאתי ליד קולא הוא. דקא מפקעינן לה מחלה. א"ל דעבדינו ליה כר' אליעזר. וכן הורה רש"י בתשובותיו. וכן בסדר המשנה מוכיח. דלא קאי ר' אליעזר אלא על עיסה דלא הוה בה שיעור חלה. אבל אם יש בכמה עיסות כשיעור חלה צירוף לא מהני לפוטרן מחלה. וצריך להפריש מכל אחת כזית. ומכל מקום בברכת אחת סגי. ובלבד שלא יסיח בינתיים. מידי דהוה אשחט מאה עופות דברכה אחת לכולן: ע"כ: ואם תאמר כשהיא בעיסה יברך עליה קודם אפייה. ומפרישה ואחר כך יאפה אותה. וימתין עד לאחר יום טוב וישרוף אותה: אם היה עושה כן אינו יכול לאפות אותה ביום טוב לאחר שיקרא לה שם. משום דהוה ליה מלאכה שלא לצורך. הואיל ואינה נאכלת. אבל קודם ברכה יכול לאפות אותה. לפי שעדיין ראוייה היא לבעל הבית כשאר עיסה. ולא הויא אפייה שלא לצורך ביום טוב: ויש שמפרישה מן העיסה ושורה אותה במים וסבור הוא שלא תחמיץ. וכדברי בן בתירא. דא"ר יצחק נפחא הלכה כר' יהודה בן בתירא. דאמר תטיל לה בצונן שלא תחמיץ. ואין הלכה כמותו. דתניא ר'

[54] גליון כת"י: אע"ג דאמרי' אין מגביהין תרומות ומעשרות ביום טוב. מ"מ מגביהין תרומות עיסה. דאמרי' בפ"ק דביצה אמ' רבא שחט צפור מערב יום טוב אין מכסין אותו ביום טוב. פי' ומשום (אמטעי) [אמנועי] משמחת יום טוב ליכא דמשום דלא מיכסי דם לא מיתסר צפור באכילה. גילגל עיסה מערב יום טוב מפריש ממנה חלתה ביום טוב. פי' אע"ג דתנן לקמ' (ואי) [ואלו] הם משום שבות אין מעשרין תרומות ומעשרות ביום טוב והאי נמי כתרומות דגן דמיא שהיה יכול להפרישה מערב יום טוב ואפי' הכי מפריש לפי שלא גזרו על תרומת עיסה שהרי מותר לגלגלה ביום טוב ולאפותה כדי לאכול פת חמה. עד כאן לשון הקונטרס. ואפי' לאבוה דשמואל דפליג עליה ואמ' אפי' גלגל מערב יום טוב אין מפרש חלתה ביום טוב. לא פליג אלא בגלגל מערב יום [טוב] שהיה יכול להפרישה מערב יום טוב אבל בגלגל ביום טוב אפי' אבוה דשמואל מודה שמפרישה: כך נ"ל ע"כ.

אומר הלכה כר' אליעזר דקיימא לן בכוליה תלמודא הלכה כר' מחבירו ולא מחביריו. והכא חבירו הוא. ובשאר ימים טובים שאינן של פסח. כמו כן אינו רשאי לשורפה משקרא עליה שם. לפי שאין שורפין קדשים ביום טוב. אלא (מכאן) [מכיון] שאין לחוש בהן משום חימוץ אם הוא משהא אותה עד לאחר יום טוב. יברך עליה לאלתר ביום טוב. ומפרישה. ומשהא אותה עד לאחר יום טוב. ואחר כך שורפה שאם חימצה אין בכך כלום:

סימן לז

אפה ושכח ולא הפריש.

ואם נאפית העיסה (ישכח) [ושכח] ולא הפריש ממנה לא תרומה ולא חלה. בין ביום טוב בין בחול. יבצע מן העוגה לאחר אפייה. ויברך כאילו מפריש מן העיסה: שלמה בר' יצחק זצ"ל:

סימן לח

מודדת אשה לחלתה.

ומודדת אשה חלה לעיסתה. בכל ימים טובים. כדי שתטול חלתה בעין יפה. ולא תפחות ממ"ג ביצים וחומש ביצה. כדי שלא תהא ברכתה לבטלה. ואמר רב יהודה בר אבא אמר רב מודדת אשה קמח לעיסתה כדי שתטול חלה בעין יפה. ואע"פ ששמואל אוסר. אין הלכה כמותו. חדא דהילכת' כרב באיסורי. ועוד אפילו הנהו דבי שמואל שרו: וכהן חייב להפריש חלה מעיסתו. כישר'. שאם אינו מפריש הרי הוא כאוכל טבל: ואסור לאכול על שלחנו: ת'. מצ'. בערך שאור בפ' ב' דחלה. תנן ה' רבעי' קמח חייבין בחלה הן ושיאורן ומורסנן. פי' השאור שנותן לתוך העיסה כדי לחמצה: ת': וכל ח' ימי הפסח אין מוסיפין על מ"ג ביצים וחומש ביצה משום חימוץ. ואין פוחתין. משום (בככה) [ברכה] לבטלה דלא חייבה תורה חלה בפחות מעשירית האיפה:

סימן לט

דין שכח והפריש בעודה עיסה.

ואם שכח והפריש תרומה בעורה עיסה בימים טובים של פסח. כיצד יעשה. יבצענה לפירורין פירורין פחות מכזית. שאם יחמיץ כל גרגיר וגרגיר מה בכך. שכיון שאין בכל אחד ואחד כזית אינו עובר בבל יראה ובל ימצא. ויזרקם לרוח על הגג ובלבד שלא ינהג בהו מנהג בזיון על גבי קרקע שלא ידרסם משום בזיון קדשים ולא יאכילם לא לעופות ולא לכלבים: כן נראה להורות. וכן שמעתי:

סימן מ

דין טהרת כלי עצם.

ועל כלי עצם כמו כפות מקרנים וטלפיים נהגו העם לשפשפם תחילה במלח ולהגעילם ברותחין. ויש אומ' בפושרין אבל דיים בכלי שני. כבולען כך פולטן:

סימן מא

ליקח מן השוק בפסח.

ובשעת הדחק מותר ליקח קמח מן השוק בפסח. משום דאחזוקי איסורא לא מחזקינן. ובלבד שיאכל כזית מצה באחרונה. אבל לכתחילה כת' ושמרתם את המצות. דבענן שימור לשם מצוה. וצריך להרקיד אותה בנפה לאחר כך שאפילו עירב הגוי את חמיצו עם הקמח נפה קולטתו. ואפילו בציקו של גוי מותר ובלבד שידע שלא החמיץ ולא נתערב בו חימוץ:

סימן מב

ואסור למילש מצות של מצוה בחמרא. או בדובשא. או במשחא. חדא משום דמחמעא. ועוד מפני שנראית כמצה עשירה. ולחם עוני בעינן וליכא. ואם לש. ישרף מיד דהילכת' (כרשב"ג) [כר"ג] דאמר אין לשין העיסה ביין ושמן ודבש. ואם לש. ר"ג אומר ישרוף מיד. והכי שדר רב צדק כהן ריש מתיבתא. ואם ישיב המשיב. הא קיימא לן דמי פירות אין מחמיצין. תריץ ואימא הכי. הני מילי מי פירות לחודייהו. אבל על ידי תערובת מהמעין. וכן כת' בירושלמי בריש גמרא דאילו עוברין בפסח. כותח הבבלי. כו'. ופריך. והא מי פירות נינהו. ותרוץ. כולהו ע"י מוי. ואפילו במי פירות לחודייהו בשני לילות הראשונים אסור. משום מצה עשירה. אבל מיכאן ואילך בלא תערובת שרי. אבל בביצים ופלפלין בין על ידי תערובת בין לחודייהן. ואפילו בשאר ימים אחרונים של פסח אסור משום דמחמעי. וכן במלח דאינה נקראת מצה. מדא' בשבת פ' המוציא שלש עורות. וקא חשיב מצה דלא מיעבד במלח: ואינך דאיכא (מלא) [מלח] לא מיקרו מצה: ועוד דמיחמעא:

סימן מג

אסור ללוש בביצים.

שאלו את ר' אם מותר ללוש בבצים בפסח אם יש בהן משום חימוץ או לא. ולא אמר ר' בדבר לא איסור ולא היתר. איסור לא אמר שאינו יודע אם דרך ביצים להחמיץ יותר ממים. שהרי אין לישה בלא מים. ומים אין מחמצין את העיסה כל זמן שעסוקין בו. והיתר לא אמר. לפי שעיסה הנלושה בבצים עבה ונפוחה יותר משאר עיסה. ויש לחוש.

כי שמא דרך ביצים להחמיץ יותר ממים. ושמא הלש בבצים אי איפשר בלא חימוץ. ואין בידו לשומרה מחימוץ (כדי) [כמו] לישת מים. דאיכ' למאן דבעי לאוקומי בפסחים. אין לשין ביין ושמן ודבש משום חימוץ. מכלל דאיכא מילתא דמחמעא יותר ממים. ואי איפשר לשומרה מחימוץ. אפילו בעודו עסוק בה. וכדומה אני. דמה שהעיסה נעשית עבה מפני הביצים. אין זה חימוץ. שאפילו עושין פת מפירורי פת נעשית עבה כמו כן:

סימן מד

חיטה הנמצאת בעוף בפסח.

חיטה הנמצאת בתרנגולת בפסח. אין אדם שמתירה. לפי שחמץ בפסח בין במינו בין שלא במינו אוסר בכל שהו. ואף ר' אומר שהיא אסורה. אבל יש להביא ראייה להיתר מטומא' אם לא מפני שאין אנו יודעין אם למידין איסור מטומאה או לא. מפני ששנינו גבי טומאה בפ' י"א דאהילות. בעוף כדי שתפול לאור והשרף. דברי ר' שמעון. דכיון שיהא האוכל בתוך (מעין) [מעיו]. כשיעור הזה שוב אינו ראוי לקבל טומאה. לפי שבא לידי סירחון מיד. ואינו חשוב אוכל. וכן יש לומר שאין זה בא לידי חימוץ. אלא על ידי סירחון. אי דפשיט' לן (למיגזר) [למיגמר] איסור מטומאה: והוסיף רבינ' ת'. דליכא למישרייה מהתם. ואומר בדבר זה טעו רבותי' דהך משנה בפי י"א דאהילות. והכי תנן לה התם בעופות ובדגים מעת לעת. ובשל תורה הלך אחר המחמיר. ובשילהי שבת מייתי לה משום כלב. דדריש התם יודע צדיק דין דלים. יודע הק' בכלב שמזונותיו מועטין. כו'. כדתנן כמה תשהא (במיעין) [במעיו]. והיא שנוייה באהילות. פ' בית שנסדק:

סימן מה

לבער דגן מלול התרנגולין.

ולכך נהגו לבאר דגן מבוקרו של י"ג בניסן מלול התרנגולין והמתירין ראו המשנה פ' (השואל) [מי שהחשיך]. שלא הביא התלמוד לשם. אלא רישא. לפשוט שיהא מעלה דכלב ולא נהיר'. דבהאי שיעורא כדי שתפול לאור ותשרף סגי. (דהאי) [דהא] במנחות פ"ר ישמעאל לא משמע הכי: חטה אחת נמצאת בתרנגולת ביום אחרון של פסח. והמתין ר' עד מוצאי פסח ואכלה:

סימן מו

צריך מים שלנו בכל ח' ימים.

וכל ח' ימי הפסח צריך ללוש במים שלנו. ויש שאינן חוששין למים שלנו אלא ביום ראשון בלבד. וחולק ר' עליהם. דכיון דמשום חימוץ הוא מה לי בימים ראשונים מה לי בימים אחרונים: ואני הכותב מגמגם. מדאמרי' בפסחים הקמחים והבציקות של גוים

אדם ממלא כריסו מהן ובלבד שיאכל כזית מצה המשתמרת באחרונה. אלמ' דלא חשו חכמים לשום שימור אלא לילי ראשונים של מצוה: ולא היא דודאי לכתחילה צריך מים שלנו:

סימן מז

חיטה הנמצאת בתרנגולית.

ובתשובות הרב ר' יצחק בר' יהודה מצאתי. ועל גרגיר חיטה שנמצאת בתרנגולית צלוייה. לא חיישינן לה להחמיץ. לפי שאינו מחמיץ בתוך מעיה. דהכי אמרי' במסכת שבת בעופות כדי שתפול לאור ותשרף. ואנן קים לן דלא נפל בתוך מעיה לאחר שנשחטה. אלא קודם שחיטה על ידי אכילה שרינן ליה: וליכא למיחש מידי:

סימן מח

דין קידוש של פסח.

שני ימים טובים הראשונים של פסח אין אומרי' קידוש על היין בבית הכנסת. לפי שקידוש אחד מארבע כוסות הוא. ואם שותה הוא בבית הכנסת אותו נמצא שותה חמשה כוסות. ולפיכך אין מקדשין. שהרי אין כאן להוציא שום אדם ידי חובתו בפסח. מפני שאין לך עני בישר' הפוחת מארבע כוסות של יין. ואין זה דומה לומר אגדה של פסח בשנים ושלשה בתים שהוא גומר ועושה כל העניין כסדר:

סימן מט

דין מרור.

ר' לא מצא חסא בפסח. והביא מרוייא. ועיקר של פופרץ. והם שנויים בפ' (ערבי פסחים) [כל שעה]. ומברכין עליהם אכילת מרור. ומה שמברכין על שאר ירקות בורא פרי האדמה לפי שאינו יכול לטעום מן המרור בלא ברכה. וברכת המרור אין זו ברכת שאר ירקות אלא ברכת המצוה. ולפיכך אינו מברך אכילת מרור ובורא פרי האדמה על המרור בלבד לפי שאין עושין מצות חבילות חבילות:

סימן נ

דין חרוסת.

וחרוסת שאמרו הן מיני ירקות הרבה הכתושין ביחד ושמם חרוסת בלשון ארמי. וכל דבר שטובלין בו קרי חרוסת. וכדא' התם. ובית חרוסת כבית שאור שחימוצו קשה דמי. ואמרו רבותינו שהחרוסת הזה צריך שיעשנו עב ומיסמך. זכר לטיט. ואף צריך לשום בו דבר קיהוי. ולשום בו תפוחים זכר לתפוח. שנאמר תחת התפוח עוררתיך (שיר השירים ח':ה'). ועוד נותן בו מיני בשמים (כגו) [כגון] תבלין זכר לתבן שבחומר:

סימן נא

הגבהת קערה.

יש טועים בסדר פסח ומגביהין הקערה עצמה כשמתחילין לומר הא לחמ'. ומסלק הבשר מתוך הקערה. וראיתי את ר' שאינו נוהג כן. אפס מסלק את הקערה כמות שהיא ומניחה על השלחן בקרן זוית ואם יש שם אז תינוק ישאל מה נשתנה הלילה הזה. הלא בכל הלילות אנו אוכלין מה שלפנינו בקערה. ועכשיו מסולקת היא מלפנינו. והיינו מגביהין את השלחן. כלומר מעקרין את השלחן. וכאשר גמר הא לחמא עניא. טרם התחיל מה נשתנה. מביא הקערה לפניו ואומר מה נשתנה. כו'. וכשמגיע למצה זו שאנו אוכלין. אוחז המצה בידו ומגביה למעלה ומניפה לכאן ולכאן ואומר מצה זו. וכמו כן למרור. אבל כשמגיע לפסח שהיו אבותינו אוכלי' כו' אינו מגביהן. והיינו דאמר מצה צריך להגביה. ומרור צריך להגביה. אבל פסח אין צריך להגביה: ולא עוד אלא שנראה כמקדיש קדשים בחוץ. ולכן נראה כמנהג ר':

סימן נב

דין הוצאת תבשילין מקערה.

ואשר נהגו העם להניף הקערה ונוטלין הימנה השני תבשילין שלא יהא נראה כמניף קדשים בחוץ. טועים הן בדבר. שלא אמרו חכמים להגביה מצה ומרור. ושלא להגביה השני תבשילין. שאחד מהן זכר לפסח ואחד מהן זכר לחגיגה. אלא בשעה שמגיע לסוף האגדה. כשמגיע למרור זה. ומצה זו שמגביה המצה והמרור. אבל כשמזכיר הפסח אינו מגביה השני תבשילין. שעושה עצמו כאוכל קדשים בחוץ. ולכן אנו אומרי' פסח שהיו אבותינו אוכלין. ואין אנו אומרי' פסח זה:

סימן נג

דין שלש מצות.

והשלש מצות שאמרנו רשאי אדם להתחיל המצוה באיזה מהן שירצה. מפני ששלשתן חשובות כאחת. שכשם שמצינו ראשון חשוב אצל תרומת הקופות. כך מצינו שני חשוב אצל העלאת נרות. ואחרונה אף היא ראוייה להתחיל המצוה בה משום דמעלין בקודש ולא מורידין. אבל אמרו חכמים הנזהר בראשונה תבא עליו ברכה: והשלש מצות שאמרנו. ר' אומר שמברך באחת המוציא. ובאחת על אכילת מצה. ובציעה לאפיקומן. ואחת לכריכה כהילל. וכן א' לו רבו ר' יעקב בר' יקר הזקן משום אביו הואיל ושלשתן באו לשום מצוה תיעשה מצוה בשלשתן. אבל שאר בני אדם מניחין השלישית שלימה. ולא נכון לעשות כן: ומה שנהגו בלילי פסח הראשונים לעשות שלש מצות למצוה

ממדה אחת. מפני ששלש מצות של תורה נעשות ממדה. ואמרי' בהרואה ארבעה צריכין להודות. יוצא מבית האיסורין כו'. וכבר יצאנו מבית האיסורין ממצרים. ונביא ג' מצות זכר לתרומת לחמי תודה שמביאין אותם הצריכין להודות. ולפי (שהתורה) [שהתודה] היתה באה משתי איפות. והעמר עשירית האיפה. ומדה. [היא עומר] נמצא בשתי (מידות) [איפות] עשרים עשרונות. כ' מדות. כל אחת עשירית האיפה. (עומר). ונעשין מהן ארבעים לחמי תודה. עשר לחמי תודה מהארבעים חמץ. מעשר עשרונות. והן איפה. ומאיפה השנית שהן עשר עשרונות עושין שלשים לחמי תודה מצה. עשר חלות. עשר רקיקין. עשר רבוכין. ושיעור מחמץ כשיעור שלשים ממצה. וכתב והקריב [ממנו] אחד מכל קרבן תרומה לי"י (ויקרא ז':י"ד) הנה שלש מצה שיקריב מהן. ונמצאו שלשים מצות מעשרה עומרין. ומגיע לעומר ג' מצות. ומרת העומר מ"ג ביצים. לפיכך נהגו העם לעשות שלש מצות ממדה אחת:

סימן נד

דין סימני ג' מצות.

ואת שאנו מסמנין את השלש מצות באחת סימן אחד. ובשנייה שני סימנין. ובשלישית שלשה סימנין. היינו טעמ' משום דתניא. א"ר יוסי בשלשה פרקים (היו) היו תורמין את הלשכה כו'. והיה כת' (הכהן) [בהן] א' ב' ג' לידע איזה מהן נתרמה תחילה. כו': ת'.

סימן נה

דין עריבת שולחן.

ליל שימורים נהגו לערוך שלחן מבעוד יום לצורך יום טוב. כאותה ששנינו גבי שבת בכל כתבי. א"ר יוסי בר' יהודה שני מלאכי השרת מלוין לו לאדם בערב שבת מבית הכנסת לביתו אחד טוב ואחד רע. כשבא לביתו ומצא נר דלוק ושלחנו ערוך ומטה מוצעת מלאך טוב אומר יהי רצון שתהא לשבת אחרת כך. ומלאך רע עונה אמן בעל כרחו כו'. מתוך כך עשו כן לימים טובים. דאע"ג דתניא בערבי פסחים ושוין שאין מביאין את השלחן אלא א"כ קידש ואם הביא פורס מפה ומקדש. דמשמע דלכתחילה לא יביאו. מ"מ מנהג יפה הוא שלא לחלוק בין שבת ליום טוב. ופריסת מפה מיחזי כמאן דליתיה לשלחן. ופי' רבינו שמואל מ"כ טעמ' כדמפר' בשאלתות דרב אחאי בפרש' וישמע יתרו. וכת' בהו הכי. וקרוב תכא מקמי קידושא לא מקרבינן. מאי טעמ' כי היכי דתיתי סעודתא ליקרא דשבתא. והיכא דקריבו לא מסלקינן ליה לאחוריה. אלא פורס מפה ומקדש. דתניא ושוין שאין כו'. ורב אחאי הכי פסיק. ופליג אר' יוסי בר' יהודה דלא ליעבד לכתחילה אלא ודאי הכי קאמר אין מביאין את השלחן קודם קידוש בלא פריסת מפה על הלחם ואם

הביאו אינו צריך לסלק אלא פורס מפה ומקדש אי סבירא ליה דלכתחילה לא. כי הוה חזי דמשמשין ובאין ורוצין להביא לימא להו המתינו עד דנקדש ולא ליפרוס מפה. ועוד הא דתניא ושוין שאין מביאין. הכי נמי משמע בשבת כמו ביום טוב. ואפילו הכי משמע דלכתחילה יערוך אותו משום תפילת הטוב ועניית הרע. והכי הוה לן למימר כדפרישית לעיל. מדנימ' דפליגי ר' יוסי ומתני' אהדדי. ומיהו אי לאו רב אחאי דנקט שבת במילתיה ומייתי ראייה ממתני' דהכא הוה אמינא לא פליגי אהדדי. דהוה אוקימנא בהא מתנית' בפסח דאיירי בה. והוא הדין לשאר ימים טובים. ומילתי' (דרב יוסף) (דר' יוסי) בשבת (גרירא) [גרידא] משום הטוב והרע: ועוד שמעתי טעם בפריסת מפה. דשתי הלחם דשבת כנגד המן הם. כדא"ר אבא חייב אדם לבצוע על שתי כיכרות בשבת. דכתיב לחם משנה וא"ר אבא חזינא ליה לרב כהנא דנקיט תרי ובצע חדא. א' לקטו כת'. וגבי מן אמרי' בסדר יומא. א"ר יוסי בר' חנינא טל מלמעלה טל מלמטה. ודומה כמי שמונח בקופסא. לפיכך מכסים הלחם זכר למן. ונראה לפיכך עורכין הלחם בין שתי מפות. דאם לא כן דיי בפריסת מפה אחת על הלחם. והלחם על השלחן. ואף ביום טוב כמו כן. שכן מצינו במכילתא. שכשם שהמן יורד מערב שבת לשבת כן יורד מערב יום טוב ליום טוב. וא"כ לפי דברינו זה אפילו הביא שלחנו לאחר שקידש פורס מפה על הלחם:

סימן נו

נטילת ידים קדם קידוש.

בא להסב נוטל ידיו קודם קידוש ואין כאן משום גסות. דנטילה זו אינה באה אלא משום דרוצה לטבול אחר קידוש. כדא"ר אלעזר אמר רב אושעיא כל שטיבולו במשקה צריך נטילת ידים. וקידוש לא הוי הפסק. דבנטילה שנייה אמרי' כיון דבעי למימר אגדת' והלילא דילמ' אסחיה לדעתיה ונגע. דהתם הפסקה גדולה הוייא ואסח דעתיה מן הנטילה. אבל קידושא הפסקה מועטת היא. ולא יסיח דעתו. דכל זמן (שיבירך) [שיברך] לא יגע בידיו בשום דבר מיאוס. ולאחר שיקדש מעט מברך על הירק וטובל ואוכל. תדע דכן הוא. דאמר רב ברונא אמר רב בערבי פסחים. הנוטל ידיו לא יקדש. וכן אמר רב אדא בר אהבא אמר רב הנוטל ידיו לא יקדש. אמר להו רב יצחק בר שמואל בר מרתא אכתי לא נח נפשיה [דרב] ושכיחנן לשמעתיה. זמנין סגיאין הוה קאימנא קמיה דרב זימנין דהוה חביבא ליה ריפתא מקדש אריפתא. וזימנין דהוה חביבא ליה חמרא מקדש אחמרא. ורוצה לומר דאף כשמקדש על היין נוטל ידיו קודם קידוש. ומה לי אריפתא. ומה לי אחמרא. (דילמא) [אלמא] לא הוי קידוש הפסקה. הילכך אין בכך כלום אם (לא) יטול ידיו קודם קידוש ומברך על נטילת ידים. וכמו כן פי' רבינו שמואל. אלמא

קידוש שאחר נטילה לא חשיב היסח הדעת. וכן הילכתא דמי שנטל ידיו קודם קידוש אין צריך לחזור וליטול אחר קידוש. ולא פלוג רבנן בין מקדש אחמרא למקדש אריפתא. מדלא קא מהדרי ליה לרב יצחק בר שמואל מידי: כך פסק הרב: והכי נמי מוכח בכיצד מברכין. דתניא כיצד (היסב סדר) [סדר הסבה] אורחים נכנסין ויושבין על גבי ספסלים ועל גבי קתדראות שלא במקום (היסיבת) [הסיבת] סעודה עד שיכנסו כולן. בא להם מים כל אחד ואחד נוטל ידו אחת. בא להן יין בעוד שמתאספין כל אחד ואחד מברך לעצמו ברכת היין. עלו והסיבו לאחר שנתאספו כולן במקום הסיבת סעודה. בא להם מים אע"פ שכל אחד ואחד נטל ידו אחת חוזר ונוטל שתי ידיו. ונטילה זו בשביל לאכול היא באה. דנטילה ראשונה דידו אחת בשביל לקבל הכוס בנקיות ובטהרה היא. בא להן יין לאחר נטילה זו דשתי ידים קודם שיאכלו אע"פ שכל אחד ואחד בירך לעצמו ביין ראשון עכשיו ביין שני במקום סעודה מברך לכולן ברכת היין ואינן צריכין לחזור וליטול לכשיאכלו אחר זה דאינן אוכלין עדיין מיד אחר נטילה עד שיתחיל גדול הסעודה ונותן רשות. ובעוד כן מכינין המשמשים. דגדול אינו נוטל ראשון כדתניא התם. אלמ' דיין הבא בין נטילה לאכילה לא הויא הפסקה ולא היסח הדעת הואיל ונטל מעיקרא אדעתא דאכילה הם הכי נמי קידוש לאו הפסקה היא ויכול ליטול קודם לו. ולאחריו אין צריך לחזור וליטול אלא יאכל אנטילה דקודם קידוש: כך נ"ל:

סימן נז

כוס ראשון מיין אדום.

מוזג כוס ראשון מיין אדום אם יש לו. כר' יהודה דא' צריך שיהא בו טעם ומראה דאמר קרא אל תרא יין כי יתאדם (משלי כג). וכן פסק הרב ר' (יוסי) [יוסף] טוב עלם בסדרו. יין כי יתאדם למצוה הוא מוקדם. וצריך שיהא בו רביעית הלוג מן היין [55] שלנו דהיינו ביצה

[55] גליון כת"י: **וארבעה** כוסות הללו צריך שיהא בהן רביעית יין בכל אחד ואחד. הוא רביעית הלוג. הוא ביצה ומחצה. שהלוג ששה ביצים. שלא מצינו בכל מקום משקים חשובים בפחות מרביעית דם המת ברביעית. הלכה למשה מסיני. במסכ' נזיר. דם נבילה ברביעית. בשקלים ומעילה. ובפ' המנחות והנסכים. הואיל ויכול [לקרוש] (לקדוש) ולעמוד על כזית. ועשר רביעיות הן. הן אדומות הן לבנות. בפ"ג מינין. ומכלל ששנינו כל המשקין. מצטרפין לפסול את הגוייה ברביעית. אנו למידין שאין שתייה בפחות מרביעית. וזה שאמ' רב גידל דמן (נדש) [נרש]. המקדש אם טעם מלא לוגמיו יצא. ואם לאו לא יצא. שמלא לוגמיו רביעית תוכן אחד להם. ואל תשיביני זו ששנינו אצל יום הכיפורים. והכוסות הללו הואיל (הואיל) ומיוחדין איש למצוה הדעת מכרעת. שאם טעם מהם אדם פגמו משום הקריבהו נא לפחתך. בקידוש והבדלה. ונוהגין העם שמוסיפין על הכוס יין אחר שלא נפגם. אבל ראיתי את רבינו שמזקיק למזוג כוס שני. ורואה אני לפי עניות דעתי את מנהג העם יפה הואיל והרבה עליו יין שאינו פגום ואיסור זה אינו אלא משום הקריבהו נא לפחתך כדיי הם חכמי' החולקין על ר' יהודה מין במינו לומר שבטל באיסור כזה. ואפילו לר' יהודה מכיון שעירה שיעור כוס דיי בכך. וסלק את הפגום כמי שאינו. והרי יש כאן שיעור כוס. כיוצא בו אמרו חכמי' כל מין ומינו ודבר אחר סלק את מינו כמי שאינו. ושאינו מינו רבה עליו ומבטלו:

ומחצה. והיינו ידי מזיגת כוס יפה מיין שלהם. פי' כוס של ברכה. וכן לכל אחד ואחד מן המסובין יתן כוס שיהא בו כדי יציאת חובת שתיית ברכה. דתנו רבנן. הכל חייבין (בארבעת) [בארבע] כוסות אחד האנשים ואחד הנשים. ומברך בורא פרי הגפן. ואשר בחר. ושהחיינו. וישתה מלא לוגמיו. דתני רב הונא וכן תני רב גידל. המקדש וטעם מלא לוגמיו יצא ואם לאו לא יצא. הילכך צריך לכל אחד לשתות מלא לוגמיו לכתחילה. ולגימה לאו היינו רביעית. מדתניא גבי יום הכיפורים. (במה) [כמה] ישתה ויהא חייב. ב"ש אומר כדי רביעית. וב"ה אומ' מלא לוגמיו. מדפליגי ב"ש וב"ה. ש"מ דלאו חד שיעורא הוא. ושיעור לגימה לגדול לפי גודלו ולקטן לפי קוטנו. דפעמים כביצה ופעמים פחות ופעמים יותר. לפי שיעור לגימתו של כל אדם. דהא תריץ הכי התם כי אתשיל בעוג מלך הבשן אתשיל דהוו להו ב"ש לחומרא וב"ה לקולא. (דכי) [דאי] בכל אדם פליגי א"כ ב"ש מקילי. וב"ה מחמירי. והוה ליה למיתנייה הך מתנית' גבי קולי ב"ש וחומרי ב"ה בבחירת'. דיקא נמי דקת' כמה ישתה וכו'. ב"ה אומ' מלא לוגמיו. דמשמע לוגמיו של אותו השותה. ולא קתני' לוגמא סתם. ש"מ דהכי הוא: וכן פי' בהלכות גדולות. אלמא מלא לוגמיו. דקאמרי' כל חד וחד בדנפשיה. וכן הלכה: ונר' דכי היכי דאמר רב יהודה אמר רב גבי חיוב יום הכיפורים לא מלא לוגמיו ממש אלא כדי שמסלקו לצד אחד ויראה כמלא לוגמיו. והכי נמי מסתברא מדקאמר רבא השקה מהן לבניו ולבני ביתו יצא. ואמר רב נחמן בר יצחק והוא דאשתי רובא דכסא. ואי דווקא מלא לוגמיו וסתם לגימה כביצה א"כ קשיא הילכת' אהילכת' דהא רב גידל בר מנשי ואם לאו לא יצא אפילו דיעבד. והכא אמר רב נחמן רובא דכסא. אפילו פחות מכביצה דבדיעבד שפיר דמי. אלא כמלא לוגמיו קאמר דהיינו פחות מכביצה. והוא רוב של ביצה ומחצה. דהא ליכא למימר מלא ממש ורובא דכסא היינו ביצה שבית הבליעה מחזקת. ולא פליגי. הא לא מצית למימר דכי היכי דגבי חיוב מלא כמלא. הכי נמי דבי מצוה מלא כמלא. דבהכי חשיבא שתייה ולא אצטריך מלא ממש. ולא היא. התם ביום הכיפורים טעמ' משום יתובי דעתא. וקים להו לרבנן דבהכי מייתבא דעתיה דאיניש. אמטו להכי מוקמי' ליה לאותו מלא כמלא. ולפיכך לא שוו שיעורייהו. דכל כמה שהוא גדול לגימתו גדולה. אבל הכי גבי מצוה שתייה בעינן. ובבציר ממלא לוגמיו לא חשיב שתייה. והיינו כביצה. וא"כ בין גדול בין קטן שוין בשיעור זה. ורובא דכסא דרב נחמן ולוגמא דגידל חד שיעורא הוא. דלא צימצם רב נחמן למילתיה למינקט רובא פחות מלוגמא. אלא לא פליג אדגידל: אחרי כן דקדקתי בסדר יומא. ועל כורחך אצטרך לאוקומי מלא לוגמיו דשתיית ברכה בכמלא כלגבי יום הכיפורים דמלא לוגמא יתר מרביעית ובכולי כסא לית ביה יתר מרביעית דא"כ מאי ואם

לאו לא יצא. דקאמ' גידול. תדע מדמתקיף רב אושעיא א"כ הוה ליה מקולי ב"ש כו'. והכי פי' בשלמא אי מוקמי' למתני' כדשמעי' לה דמלא לוגמיו ממש א"כ האי פלוגת' דב"ש וב"ה ניחא. וב"ש אזלי לחומרא וב"ה לקולא. דב"ש מחייבין ליה מכדי רביעית וב"ה פטרי ליה עד דשתי מלא לוגמ' דהוה ליה יתר מרביעית והוה ליה ב"ש לחומרא וב"ה לקולא. וא"כ אתיא שפיר הך ברייתא. אלא אי מוקמת לה למתני' כבמלא דהיינו פחות מרביעית א"כ ביש מקילין. וב"ה מחמירין. אלמא מלא לוגמא יתר מרביעית הוי. ואם מלא לוגמא דגידול דווקא מלא והיינו רביעית. ממה מלא שתי לוגמיו הא בכוס אין בו יתר מרביעית אלא ודאי צריך לפרש כמו ביום הכיפורים. כל שאילו יסלקנו לצד אחד ויראה כמלא לוגמיו ופי' כשמסלק ללועו מעט משקה ונופחה על כרחו נופח בשנייה עמה ואז נראה כמו שיהו השתים מליאות. והיינו פחות מכביצה הרבה. הילכך צריך לפרש גבי יציאת חובה כלגבי יום הכיפורים: וכן נמי כל המסובין חייבין לשתות שיעור דבבציר מהכי לא נפקי מידי חובותייהו אפילו נשים חוץ מן התינוקות דתניא ד' כוסות הללו צריך שיהא בהן כדי רביעית אחד האנשים ואחד הנשים. דלא דווקא נקט גדול מקדש. דכל השומעין מאחר שעונין מקדשין חשיב להו. דיוצאין מידי קידוש. שזה מקדש בשביל כולן ושומע כעונה. הילכך שתי כולן מלא לוגמ'. ולא סגי דלא שתי המברך והמסובין כולן. דהאמרי' המברך צריך שיטעום. ועוד השקה מהן לבניו ולבני ביתו יצא. אמר רב נחמן והא דאשתי רובא דכסא. וצריך לערות מכוס של ברכה לתוך כוס של חבירו ומכוס לכוס אחר עד שיהו כולן שותין מיין של ברכה. דכולן צריכין לשתות מיין הברכה ממש. מטול ברוך. ואם משבירך השומע ושתה כוסו ולא המתין עד שעירה לתוכו יצא בדיעבד. מדההוא דאגיד בקידושא רבא וחזייה להההוא סבא דקא גחין ושתי. ויש מפרשין דווקא סבא ואפילו לכתחילה. דלא חייש תו לברכת פרי בטן. אבל בר אולודי צריך למישתי מברכה ממש. וכן מוכח בעובדא דילתא. ואף המברך נמי אם נאנס ולא שתה הוא יצא ידי קידוש. מההיא דפרכינן ולותביה לינוקא. ופרקי' דילמא אתי למיסרך. ואיכא למידק הא לאו הכי דסירכא מילתא היא ליתבינן. ויפטר המברך מטעימה היכא דלא איפשר. והא ליכא למימר ולמידק טעמי דיומ' דתעניתא משום הכי לא יהבינן ליה דאתי למיסרך. הא ביומא אחרינא דלאו תעניתא דלא חיישי' לסירכא יהבינן ליה ואף לכתחילה. וא"כ מפרשינן המברך צריך שיטעום מי שהוא. הלא צריך מצי למימר דהא משום דתענית' הוא דלא מצי המברך למישתי לא סגי דלא שתי איהו. וא"כ שיטעום אמברך קאי. והכי נמי אמרינן בשלשה [שאכלו] אמר רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב אין המסובין רשאין לאכול עד שיטעום הבוצע: והכי נמי

אם יברך המברך על כוס גדול שדי מאותו יין של ברכה לכל המסובין שתיית יציאת חובה דיין בכך. אבל לפי שנהגו שנוטל כל אחד כוסו כשמגיע לפיכך. כלפי הא דאמרי' אין אומרי' שירה אלא על היין לומר הלל על הכוס נהגו כן גם לכל הארבעה ליתן לכל אחד כוסו שיעור יין כדי יציאתו. וכל זה להרבות שמחה גם לתינוקות שלא ישנו: וישתו בהיסיבה. אחד האנשים ואחד נשים חשובות. ואפילו בן בפני אביו מיסב. אבל תלמיד בפני רבו שלימדו תורה לא יסב. דאמר אביי כי הוינן בי מר הוה זגינן (אבורכי) [אבירכי] דהדדי. כי אתינן לבי רב יוסף אמר לן לא צריכיתו. מורא רבך כמורא שמים: ומצאתי בתשובות הגאונים שצריך לברך אחריהן לכל ארבעתן. משום דאמרי' כל חד וחד מצוה באנפי נפשה הוא. וכן נראה מהשלשה כוסות. חוץ מכוס שני. דאי לא בריך אשאר כסי אחריהן היכי מצי בריך לפניהן הא מכסא קמא קבע נפשיה להכי. וכולהו שאר כסי סמיכי אקמא. דהתנן בירך על היין שלפני המזון פטר את היין שלאחר המזון וא' עלה רבה בר מרי. א"ר יהושע בן לוי לא שנו אלא בשבתות וימים טובים ובשעת הקזת דם וביציאת מבית המרחץ. הואיל ואדם קובע סעודתו על היין. אבל בשאר ימות השנה דלאו על חמרא [קבע] מברך וחוזר ומברך והכי נמי כשאר ימות השנה דמי. דלא אתו הני כסי משום קביעות שתייה אלא משום מצוה וכל חד וחד תחילת שתייה חשיב ליה. הילכך בריך אכל חד וחד לפניו ולאחריו. ואפילו לר' יהודה דאית ליה עקירות בערבי פסחים דא' דהיכא דלא הניחו שם מקצת (מהו) [מהן] לא יברך כל שכן הכא דמסובים ובאו ולא עקרו משם דלא יברך. אפילו הכי מודי דיברך אהני כוסות דהתם קבעו אשתייה. כדתניא חבירים שהיו מסובים לשתות יין וכו'. אבל הכא לא משום קביעות דשתייה אלא מצוה וחובה הן עליו. ומדא' רב יהודה בד"א שהניחו שם מקצת חבירים אבל [לא] הניחו שם מקצת חבירים כשהן יוצאין טעונין ברכה למפרע וכשהן חוזרין טעונין ברכה לכתחילה. ש"מ כללו של דבר כל היכא דבריך לכתחילה להאי בריך להאי דמקמיה לאחריו. הילכך פסקו הגאונים שצריך לברך לאחריהם דהא איכא בינייהו הפסקה. וכל חד אתא למצותו ויש להן ברכה לכתחילה. אבל בכוס שני תימ' היאך יברך לאחריו הא קובע עליו סעודתו. ושוב אינו מברך על אותו יין הבא בתוך סעודתו דהא סמיך אכוס דקודם סעודתו. ומנא תימרא. דאיבעיא להו בכיצד מברכין. בא להם יין בתוך המזון. ובירך עליו וקודם המזון לא בא (מהם) [מהו] שיפטור היין לאחר המזון. והשתא משמע דמשום שלא בא יין קודם (הזמן) [המזון] בירך על זה דבתוך המזון. ומשום הכי קמיבעיא להו. הא לאו הכי אלא בא לו יין קודם המזון לא יברך על אותו הבא לו בתוך המזון (וקא) [והא] לא איבעיא ליה דהא מתני' היא. בירך על היין שלפני המזון פטר את היין

שלאחר המזון. וכל שכן דפטר את היין שבתוך המזון. ואפילו לר' יהושע בן לוי דמוקי לה בשבתות וימים טובים משום דזה וזה לשתות. אבל אותו דלשתות מודי דפטר אותו דלשרות. ועוד מדאיתמר בערבי פסחים אותן בני אדם שקידשו בבית הכנסת. רב אמר ידי קידוש יצאו (ידין) [ידי] יין לא יצאו. דכשבא לשתות על שולחנו בתוך סעודתו צריך לחזור ולברך ברכת היין. ומשמ' הא קידש על שולחנו במקום סעודתו יצא אף ידי יין דפטר היין דקידוש זה אותו היין שבתוך הסעודה. והדין נותן כדמוכח בכיצד מברכין. באותה בעיא. אם תימצי לומר מתני' דקא' בירך על היין שלפני המזון פטר את היין שלאחר המזון התם דין הוא משום דזה לשתות וזה לשתות. אבל הכא כיון דזה לשרות וזה לשתות לא דאותו דלשרות לא חשיב לא פטר ההוא דלשתות דחשיב. אבל ההוא דקידוש דלשתות פשיט' ליה דפטר ההוא שבתוך המזון דלשרות דיין דחשיב פטר יין דלא חשיב. ועוד הא מעשים בכל יום דאין אנו מברכין על אותו יין דעל השלחן דקודם סעודה לאחריו ולא על אותו דבתוך הסעודה לפניו. והכי נמי פי' רבינו שמואל בערבי פסחים אבל המקדים בביתו על שלחנו אין צריך לברך עוד על יין שבסעודה שהרי פטרו יין שלפני הסעודה. (כדתני') [כדתנן] בכיצד מברכין בירך על היין שלפני המזון פטר יין שלאחר המזון. ומוקי לה בגמ' בשבתות וימים טובים הואיל ואדם קובע סעודתו על היין. ואני מוסיף על דבריו מדפטר יין דקודם מזון יין דלאחר מזון דזה וזה לשתות כל שכן דפטר יין דבתוך המזון דזה לשתות וזה לשרות. הילכך לא יברך אחר השני. ואם בירך באותו כוס שבתוך המזון. הא ליתה. דארבע תקנו חמש לא תקנו. והרב ר' שמעיה פי' נמי בשם רבי שלמה דקידוש ודאי פוטר דהיינו (כיון) [ביין] בתוך הסעודה הואיל וקבע סעודתו עליו. אבל כוס דהבדלה לא פטר ליין דסעודה הואיל ואין אדם קובע סעודתו עליו דאין הבדלה צורך סעודה כלל. וכמו כן מצאתי בתלמידי הרב ר' משולם: וכן הסדר מפיו. ינקה את ידיו במידי דמינקי בצרור או בעפר ולא נטילת ידים דווקא דהלכה כב"ה דאמ' מוזגין את הכוס ואחר כך נוטלין לידים. ולאחר שקידש ושתה יברך על הגפן דהא מצוה באפי נפשה היא כדא' ד' כוסות תקינו רבנן וכל חד וחד מילתא באפי נפשה היא דלא דמי לשאר קידוש דעלמא דאינו מברך אחריו על הגפן. דהתם קבע עיקר סעודתיה ומשתייא בתריה אבל הכא עדיין לא קבע סעודתיה דאכתי מברך בורא פרי הגפן על כוס שני דמצוה באפי נפשה היא. אבל אחר אותו כוס שני לא יברך על הגפן. דהתם קבע סעודתיה אחריו והוה ליה כשאר קידוש דעלמ'. הילכך בראשון דלא קבע סעודתיה יברך על הגפן. והני מילי כשאינו רוצה לשתות אחריו יותר מן הקידוש. כדאמרי' בין הכוסות הללו אם רוצה לשתות ישתה. לא יברך על הגפן בכוס של קידוש אלא על הכוס

שישתה יותר דהשתא לא עקר דעתיה ממשתיא בכוס של קידוש שהרי דעתו לשתות יותר אבל באותו שישתה יותר אחריו יברך על הגפן דעקר דעתיה ממשתיא עד שיברך בכוס שני: ולאחר שיקדש יטול ידיו. משום דבעי לטבולי בחרוסת. דאע"ג דאמרי' הנוטל ידיו לפירות הרי זה מגסי הרוח. הכא כיון דבעי לטבולי בחרוסת צריך נטילת ידים. דא' כל שטיבולו במשקה צריך נטילת ידים. ולהכי מברך בשאר ירקי' דעדיין לא בירך המוציא. ואסור ליהנות בלא ברכה ואחריו יברך בורא נפשות כו'. כך פי' הרב: מ"מ קא' דלא יברך על כוס שני על הגפן. והרב ר' יעקב בר' שמשון נר' דלבו חלוק. פעמים פי' דצריך לברך אחריו. ופעמים פי' דאין צריך לברך. ועוד פי' והדעת מכרעת. שאין צריך לברך אחריו אלא על האחרון שמתחילה לדעת כן היסב לשתות אחריהם:

סימן נט

ברכה שצריך לברך על היין הנה היא כתובה לפניך:

נט.

ברכת על הגפן.

ברוך אתה י"י אלהינו מלך העולם על הגפן ועל פרי הגפן ועל תנובת השדה ועל ארץ חמדה טובה ורחבה שרצית והנחלת לאבותינו לאכול מפריה ולשבוע מטובה ולהודות לך עליה ועל ברית (ותודה) [ותורה] שנתת לנו רחם י"י אלהינו על עמך ועל ארצך ועל היכלך ועל מקדשך מהרה הקם מלכותך ומלכות בית דוד עבדך ובנה ירושלם עיר הקודש במהרה בימינו והעלינו לתוכה ושמחינו בה ונאכל מפרייה ונשבע מטובה ונברכך עליה בקדושה ובטהרה כי אתה טוב ומטיב לכל. בא"י. על הארץ ועל הפירות: כך חתים בהלכות גדולות. ובפר"ח. וכן מוכיח בכיצד מברכין. ובארץ ישר' חוחמין מברכין על הארץ ועל פירותיה: בכל הגאונים (מצאי) [מצאתי] סמוך לחתימה טוב ומטיב. ותימ' דהא ברכה זו מעין שלש נקרא ולא מעין ארבע. והטוב והמטיב דברכת המזון ברכה רביעית היא. וביבנה תקנוה על הרוגי ביתר. שמא משום דאיכא דמפיק לה (אקרא) [מקרא] ודאוריית' היא כי אחריני. לפיכך קבעוהו כאן לאפוקי מפלוגתא. דמה הפסיד בכך אם מוסיף: ברית ותורה צריך להזכיר בה בברכת הארץ. וברית קודם לתורה. ומלכות בית דוד בבונה ירושלם. וכיון דאדכר בה מלכות דוד לאו אורח ארעא דלא א' בה מלכות' דרקיעא כדאמר בפ' שלשה. דמוכח התם דמשום הכי צריכה בונה ירושלם ומלכות שמים. ולפי שאין לה מקום שאין לה פתיחה משלימה בהטוב והמטיב דיבנה הילכך לימ' בה מלכות שמים כמו שכתבתי. וכי האי גוונא מעין שלש היא:

סימן ס

צריך לברך אחר הירקות בורא נפשות כו'.

לאחר שתיית כוס ראשון וברכתו שלאחריו יקח מן הירקות אייקא או צרפוייל ויטבול בחרוסת ומברך בורא פרי האדמה ואוכל ומאכיל: וססתברא דצריך לברך אחריו בורא נפשות רבות. כדמוכח בברכות. אמ' רב אשי אנא (כי הוצא) [זמנא דכי] מדכרנא עבידנא (בכולהו) [ככולהו] אפי' אירקא ואפי' אמיא. ואע"ג (דתניא) [דתנן] בנדה בבא סימן. יש טעון לפניו ואין טעון לאחריו. ואמרי' בגמרא לאיתויי ירק. קיימ' לן כר' יצחק דאמ' נמי התם דמברך אירקא והא אתי לאיתויי (וריחני) [ריחני] דאין ברכה לאחריו. ופוק חזי מאי עמא דבר: והרב ר' משלם מצריך כמו כן ברכה לאחריו בסדרו. והאי טיבול עביד ליה כעיקר מצוה וצריך לטבול במשקה או בחומץ או בשום משקה. אבל לפי שהחרוסת לפניו שהוא מצוה יטבול בו דאי לא טביל אלא אכיל להו במלח אמאי צריך נטילת ידים הא נוטל ידיו לפירות הוא. והכא איירינן. אדבריה רב חסדא לרבנא עוקבא ודרש כל הנוטל ידיו בטיבול ראשון צריך שיטול ידיו בטיבול שני. ואסקינו אדרבה הכא איתמר. דאי ס"ד בעלמ' איתמר בעלמ' מי (אי) איכא תרי טיבולי. וכל מי שטיבולו במשקה צריך נטילת ידים. הילכך ליכא למימר סופת הוא במלח ואוכל. דהנטילות מוכיחות: נהגו העם לעשות ג' ככרות לפי שצריך (לפרות) [לפרוס] אחת וישארו השתים שלימות לכבוד יום טוב וכמו כן סידרו כל המסדרין. וגם בתשובות הגאונים מצאתי כן: וכן התשובה. ואוחזין שתי ככרות שלימות ופרוסה מאותם המצות שהגביהם ואומ' עליהם מצה זו. ומניין שחייבים לבצוע על שתי ככרות אמרו חכמים לא היה המן יורד לישר' ביום טוב. וכיון שלא היה יורד נעשה יום טוב כשבת וחייב לבצוע על שתי ככרות ביום טוב. לפיכך אוחז שתי ככרות ופרוסה ובוצע פרוסה ואחת משתי ככרות. כמו שאמרו חכמים. אמ' רב אשי חזינא ליה לרב כהנא דנקיט תרי ובצע חדא. אמ' לקטו כת': כך תשובת הישבת: וכן הרב ר' (יוסי) [יוסף] טוב עלם פייט בקרובה. יחצה אחת משלש מצות ואין ברכה עמה: וכן סידר רש"י. וכן הרב ר' משולם. וכל המסדרין כמו כן. אבל הגאון ר"ח פי' שדיי בשלימה אחת ופרוסה. וכן פי' ולשונו בכיצד. אמ' רב פפא הכל מודים בפסח שכת' בו לחם עוני. שמניח פרוסה בתוך שלימה ובוצע בפרוסה. כמו עני שאין לו לחם שלם ובוצע בפרוסה ודרשינן נמי לחם עוני. דלא ליבצע אתרתי כשאר ימים טובים אלא ימעט מב' שלימים. דצריך בשבת ויום טוב שנים שלימים ואמ' רב יהודאי משמ' שפסק כמו כן בהלכותיו. וכן כתב. אמ' רב פפא הכל מודים בפסח שמניח פרוסה בתוך שלימה ובוצע. מאי טעמ' לחם עני כת'. והיכא דמיקלע פסחא בליליא דשבתא בצע על תרתין

ופרוסה. השתא משמע דסבירא ליה לרב יהוד' דאי אקלע בשאר יומי דסגי בשלימה ופרוסה תחתיה כרב פפא. והכי נמי משמע הכל מודים. בין מאן דאמ' מברך על הפתיתין ופוטר את השלימה. בין למאן דאמ' מברך על השלימה. שהשלימה מצוה מן המובחר הכא בפסח מודי'. שמניח פרוסה בתוך שלימה. כלומ' אחת מהן תהא פרוסה. ולא קאמ' בתוך השלימות אלא שלימה אחת. ובתר מימרא דרב פפא הא שמעתא דר' אבא דאמ' חייב אדם לבצוע על שתי ככרות בשבת. ומשמע בפסח אחת פרוסה ואחת שלימה. אבל בשבת שתי ככרות שלימות:

סימן סא

דין למה עושין ג' מצות.

(**פירושו**) [פירשו] תלמידי הרב ר' משלם מפיו ראייה וסמך. דצריך ג' מעות של מצוה ולפרפר המצוה בשלחן. דהא מצוה ראשונה שציוה לנו הק' זו היא ההזאה שעשו ישר' על המשקוף מן הדם ומיד היה פסח. שהיה מצוה ראשונה שציוה לנו הק'. אנו עושין ג' מצות של מצוה משום חינוך כלומ' שזו היתה מצוה ראשונה שציוה לנו הק'. ומפרפרים אנו את המצוה כמו כן משום חינוך. זכר לכהן דעביד בעבודה ראשונה שהוא עושה ג' מינין ופירפור. אף אנו במצוה ראשונה שנצטווה לנו אנו עושין ג' מצות ופירפור: כך כתבו תלמידיו: עד כאן תוספת: מיכן ואילך יסוד העמרמי:

סימן סב

חל פסח בשבת אין אומרי' ברכה מעין ז'.

נמצא כת' במגילת סתרים לרבינו ניסים ליל שימורים שחל להיות בשבת שליח ציבור העובר לפני התיבה. בשאר לילי שבתות חייב לומ' ברכה מעין ז'. עכשיו (אינו) [אינן] אומרי' אותו. מפני שלא תקנו חכמים ברכה זו בערבי שבתות אלא בשביל בני אדם שפעמים מאחרין לבא שלא יעמדו יחידים בבית התפילה שאותו הלילה עלול מפני המזיקים כדאמרי' בתלמוד. לילי רביעיות ולילי שבתות (אגדת כת) [שאגרת בת] מחלת שרית של שדים ושל מזיקים מהלכת בהם ומזקת. ועוד מצינו בית הכנסת עלול מפני המזיקים ומלאכי חבלה. דא"ל מלאך המות לר' יהושע בן לוי שמניח בבית הכנסת את כליו. ועל זאת תיקנו אותה ברכה מעין ז'. וכשחל ליל שמורים בשבת אין צריך לומ' אותה. דאמרי' בפ"ק דראש השנה. (שמות יא) ליל שימורים (הזה) [הוא] לי"י לילה המשומר ובא מן המזיקים ומלאכי חבלה:

סימן סג

אין מברכין בלילי פסח לגמור את ההלל.

ואין מברכין בליל פסחים לגמר את ההלל. כמו שאנו עושין בכ"א יום שאנו גומרין אותו בהן. ואעפ"י שהוא חובה. מפני שחולקין אותו (באמצא) [באמצע]. והכי שדר רב צמח בר' שלמה דייני דבבא:

סימן סד

אין לו יין בלילי פסח מה יעשה.

מי שהיה בספינה או בדרך או במקום שאין יין לקדש עליו בלילי פסחים. יביא צימוקים וישרה אותם במים ויעשה מהן ד' כוסות הללו ומקדש. דאמור רבנן יין צימוקים לא יביא לכתחילה לקרבן ואם הביא כשר. וכיון דלקרבן אם הביא כשר. לקידוש ולד' כוסות. ולהבדלה. אפי' לכתחילה כשר. במקום שאי אפשר. והכי שדר רב נטרונאי ריש מתיבתא. ועור שדרו מתיבתא. צימוקין צריך שיהא בהן ליחלוחית. ועוד שדרו. (מה) [מי] שאין [לו] יין בלילי פסח ושני תבשילין. ומיני ירקות. אע"פ כן צריך לומ' האגד' עד הללו יה משום פרסומי ניסא:

סימן סה

סדר ערוך שסידר רבינו שלמה בר יצחק זצ"ל:

סדר פסח מרבינו שלמה. קדש.

כשחל לילי פסח להיות בשבת. אומ' ויכולו. בורא פרי הגפן. ואת יום המנוח הזה. ואת יום חג המצות. וחותם מקדש השבת ישר' והזמנים. ושהחיינו:

ורחץ. כרפס.

ונוטל ידיו ומברך על הירקות בורא פרי האדמה. וטובל בחומץ [או] בחרוסת ואוכל ובוצע אחת מן המצות לשתים ונותן חצייה בין שתי השלימות וחצייה תחת המפה [56] שיאכלנה בגמר סעודה ומוזג כוס שני.

מגיד.

ואומ' הא לחמא עניא. וכל האגדה. וכשהגיע לומ' מצה זו שאנו אוכלי'. יגביהנה מתוך הכלי. וכן המרור. כשיאמר מרור זה. ואומ' עד גאל ישר'. ומברך ושותה. ובהסיבה שמאל.

רחצה. מוציא. מצה.

ונוטל ידיו ומברך על השלימה. המוציא. ועל הפרוסה על אכילת מצה. ואוכל משתיהן יחד. ונותן לכל המסובין:

מרור.

[56] גליון כת"י: זכר למשארות' צרורות בשמלות'.

ומברך על החזרת על אכילת מרור. וטובל בחרוסת. ונותן לכל אחד ואחת כזית:
כורך.
וחוזר ובוצע ממצה שלישית. ואוכל ממנה ומן המרור הנטבל בחרוסת יחד. זכר למקדש כהילל. שהיה כורך מצה ומרור ופסח ביחד. משום שנאמר על מצות ומרורים יאכלוהו:
שלחן עורך. צפון.
ואוכלין סעודתן: וכשיגמרו סעודתן אוכלין מן הפרוסה שתחת המפה. והיא לחובת אכילת מצה באחרונה כשם שהיו אוכלין בימי המקדש החובה עם הפסח בגמר סעודה. ואחר כך נוטל ידיו למים אחרונים.
ברך.
ומברך ברכת המזון על כוס שלישי.
הלל. נרצה.
וחוזר ומוזג כוס רביעי. ואומ' עליו. לא לנו. עד גמר הלל. וחותם ביהללך: וחוזר ואומ' הלל הגדול.

סימן סו

ברכת השיר.
וחותם בנשמת כל חי. דנשמת כל חי היא ברכת השיר. ששנינו בערבי פסחים. ויש שאומרי' על אותו (כבל) [נבל] שמעון פטר חמור שהיא טעות של (דומה) [רומה] יסדו (עם אותו תחילה) [אותה תפילה]. ושאר תפילות כשהיה על הסלע. וחס ושלום שלא תהיה זאת בישר'. (ולכל האומות דיבר) [וכל האומר דבר] זה. כשיבנה בית המקדש (יביאו) [יביא] חטאת (שמצה) [שמנה]: ואחר ברכת השיר מברך ברכת יין ושותה: ובמוצאי שבת מברך יקנה"ז. יין. קידוש. נר. הבדלה. זמן. וחותם בין קדושת שבת לקדושת יום טוב הבדלת ואת יום שביעי משאת ימי המעשה קידשת. הבדלת וקדשת את עמך ישראל בקדושתך. ברוך אתה י"י המבדיל בין קודש לקודש:

סימן סז

בא להוציא אחרים ידי חובתן כיצד יעשה.
והבא להוציא אחרים ידי חובתם. באגדה והלל וסדר ברכת מצה ומרור: יקדש וישתה כוס ראשון. ויטבול טיבול ירק הראשון. ויאמר האגדה. וישתה כוס שני ויפרוס פרוסת ברכת מצה. המוציא. ועל אכילת מצה. ויאכל. ויברך על מרור ויאכל. ויכרוך כהילל. ויקום ויעשה כן בכמה בתים. וכן בביתו באחרונה. ויגמור סעודתו ויברך על מזונו. וישתה כוס שלישי ועל הרביעי יאמר עליו הלל המצרי. ויברך וישתה. שלא אסרו.

ואחר כך ילך לבית שני. והם יברכו על מזונם. וישתו כוסם. ועל הרביעי יגמור להם הלל המצרי. ויברך וישתה. שלא אסרו רבותי' לשתות אלא בין שלישי לרביעי. ופירשו הדבר בתלמוד ירושלמי שלא ישתכר. ולא (יבא) [יבין] באומרו את ההלל. אבל יין שבתוך המזון אינו משתכר. ואם יש עוד בית שלישי לגמור שם את ההלל לא ישתה בשני כלל. אלא יגמור להם את ההלל והן יברכו וישתו. ומי שגמר סעודתו בביתו ואוכל מצה הנאכלת באחרונה. לשום מצה אינו יכול לשוב ולקדש עוד בבית אחר. לפי שאין מפטירין אחר הפסח אפיקומן. ואסור לאכול. וגם לשתות הוא אסור. אחר ששתה ארבע כוסות בביתו שיגמור שוב את ההלל בבית אחר. לפי שנשתכר בכוסות שלאחר המזון. ואם צריכין לו יקדש ולא ישתה: ועל הירקות יברכו הם בורא פרי האדמה ויאכלו. ואת האגדה יאמר. והם יברכו וישתו. וברכת המוציא. ועל אכילת מצה. רשאי הוא לברך ולהוציאם ידי חובתן. ויאכילם. ולא יאכל הוא. וכן על המרור. שכן שנו רבותי' לא יפרוס אדם פרוסה לאורחים אלא א"כ אוכל עמהן. אבל ברכת היין של קידוש היום וברכת הלחם של מצוה התירו. לפי שהן חובה. וכל ישר' ערבים זה בזה. ואי אפשר לאכילת מצה בלא המוציא. ולא קידוש היום בלא ברכת היין. וכן ברכת מרור חובה היא. ומוציא אחרים אעפ"י שיצא. אבל ברכת הירקות שהיא בפני עצמה ובטיבול לעצמו. אע"פ שהיא לפטור את המרור מברכת (כהנים) [הנהנין]. שאסורין ליהנות בלא ברכה. דומה היא לברכת הלחם שבשאר ימות השנה שאינה חובה. ולא יברכנה להם. מאחר שאינו אוכל עמהן. ואת ההלל יגמור להן אחר סעודתם. והן יברכו על כוסות שלהן מזון והלל: וגם סדר ארוכה מבואר במדרשין טעמין ונסדר מפי רבינו שלמה יזכור לברכה טובה:

סימן סח

סדר ליל פסח דרך ארוך.

ליל שימורים שחל להיות בשבת מוזג אדם כוס של יין. ואומ' עליו ויכולו. בורא פרי הגפן. ואשר בחר בנו. ושהחיינו. ואינו אומ' שעשה ניסים מפני שצריך לומר באגדה. אשר גאלנו. וכו'. וכוס שאמרו צריך שיחזיק רביעית הלוג. ומוזג כוס אחד לכל אחד ואחד מבני ביתו אחד אנשים ואחד נשים: ואם חל להיות במוצאי שבת. מברך בורא פרי הגפן. ואשר בחר. בורא מאורי האש. ואינו מריח בבשמים. גזירה מפני שמא יקטמנו. ועוד מפני שלא אבדה הנפש יתירה. ואומ' המבדיל ושהחיינו. וסימניך יקנה"ז: ושותים בהסבת שמאל דרך חירות. ומברכין על הגפן. ונוטלין את ידיהן. ומברכין על נטילת ידים. על שם כלי ששמו אנטל. וזהו כללו של דבר כמו כן בכל שבתות השנה. שאין

נוטל ידיו עד שיקדש. דבעינן נטילת ידים לשם סעודה. ועכשיו נראה כנוטל ידיו לשם קידוש. ולא לשם סעודה. והוי כנוטל ידיו לפירות דהוי מגסי הרוח:

סימן סט

נטל ידיו לא יקדש.

וכן פירש רב עמרם גאון נטל ידיו לא יקדש. מאי טעמ' דיין אין צריך נטילה. דאמרי' הנוטל ידיו לפירות הרי זה מגסי הרוח. ופת הוא דצריך נטילה. וכיון דנטל ידיו עקר דעתו מן היין ושוי ליה אפת. לפיכך אם נטל ידיו לא יקדש: ומביאין לפניו קערה ובה ג' מצות וירקות שאינם מרים. כגון חמא. רַפָּנָא. או גרגירא. אירוגאי. או כרפסא. אייפא. או צרפוייל. או כוסברתא. איינלדרא. או קפליטות. פוריבָּש. ושני תבשילין. אחד זכר לפסח. ואחד זכר לחגיגה. דג ובשר. או ביצה ובשר. ואפי' ממין אחד כגון שהאחד צלי והאחד מבושל. שהרי אמ' רבינא ואפי' גרמא (ובישולאה) [ובישולא]. חשובין שני תבשילין: ונוטל מן הירקות ומברך בורא פרי האדמה וטובל בחרוסת ואוכיל ומאכיל לבני ביתו. ולאחר האגד' אינו צריך אלא טובל בחרוסת ואוכל בלא ברכה ומאכיל לבני ביתו: ושני טיבולין הללו זכר לתינוקות שישאלו מה נשתנה: ולאחר שיאכל מן הירקות נוטל אחת מג' מצות ובוצעה לשנים ומניח חצייה תחת המפה ויאכלנה בגמר סעודתו. זכר לפסח שכת' בו על מצות ומרורים יאכלוהו: ולכך אינו אוכל אף מן המצה באחרונה. מפני שכשיברך המוציא על השלימה יהא נראה כבוצע מן הפרוסה כדרכו של עני: ולפי שברכת המוציא תדירא מברכין אותה על השלימה. ולפיכך מניחין שלימה תחת הבצועה. לפי שמצוה לבצוע על שתי ככרות ביום טוב כבשבת. ואחר כך נוטלין הקערה מלפניו כמות שהיא עם שתי מצות וחצי המצה. וירקות ושני תבשילין ומניחין אותה בראש השלחן כדי שישאלו התינוקות מה נשתנה. ויפטירהו מן האגדה ואם אין תינוק שישאל. ישאל הוא לעצמו. ואומ' הא לחמא עניא. וכשמגיע למה נשתנה מחזירין אותה לפניו והולך וקורא וחותם בגאל ישר'. שאין חותמין גואל ישר' אלא בתפילה שהיא דברי בקשה ותחנונים אבל לא בק"ש ובהלל שאינם אלא ספירת דברים בעלמא. וכן אמרי' בערבי פסחים. בצלותא גואל ישר'. ק"ש והלילא גאל ישר': ואחרי בוצעו מן המצות ותינטל הקערה מלפניו מוזגין כוס שני לכל אחד ואחד מבני הבית. ופותחין באגדה וקוראין בשיר והלל שכן מצינו באבותינו במצרים שאמרו שיר והלל על אכילת פסח. שנ' (ישעיהו ל':כ"ט) השיר יהיה לכם כליל התקדש חג ומצינו באגדה שבא הכת' ללמד על סנחיריב. וללמד על פרעה. לומ' שאמרו אבותינו שיר והלל בשעת אכילת פסח:

סימן ע

צריכין להיות ג' בלילי פסח.

והקוראין צריכין שיהו שלשה כפי מה שאמרו שמצינו שוחר טוב כדי שיאמר האחד לשנים. הודו לי"י כי טוב. ואומ' הא לחמא. וכל האגדה עד כאשר נשבע לאבותינו. ונוטלין כל אחד ואחד איש כוסו בידו מפני שהן באים לפתוח בהלל ושיר. ומצינו באגדה מניין שאין אומרי' שירה אלא על היין. שנ' (שופטים ט':י"ג) החדלתי את תירושי המשמח אלהים ואנשים. אם אנשים משמח אלהים במה משמח. אלא מלמד שאין אומרים שירה אלא על היין. ופותחין בהלל ושיר. ואומ' לפיכך עד גאל ישר'. ומברכין בורא פרי הגפן. ושותין. ואין מברכין אחריו על הגפן. מפני שהוא יין בתוך המזון. שהרי כבר קידש דיין שבתוך המזון אין מברכין אחריו מפני שהידים עסקניות הן. ומתוך שהוא רוצה לומר הגדה והלל מסיח עצמו מן הנטילה ונגע. ומברך המוציא על מצה שלמה העליונה. ובוצע. ואינו אוכל עד שיבצע מן הפרוסה שתחתיה. ומברך על אכילת מצה. ומחלק לכולן משתיהן יחד. ואוכלין בהיסבה. ונוטל חסא או מרור. (ומרור) [ומברך] על אכילת מרור. ולא יפחות מכזית לכל אחד ואחד. שכן שנו רבותי' בפסחים:

סימן עא

אילו ירקות שאדם יוצא ידי חובתו בפסח:

ואילו ירקות שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח. בחזרת. חסא. לייטוגא. בעולשין. קרישפולא. (בתמנה) [בתמכא]. מדוכייא. בחרחבינה. סיב הנכרך סביב הדקל. ודילא ב'. ובאמירפולא דהיא פופרין. ומצטרפין לכזית. שהאוכל מכולן כזית מצטרפין לצאת בהן ידי חובתו אע"פ שהן מין אחר. שנ' מרורים ויוצאין בקלח שלהן בין לחים בין יבישים. אבל בעלים אינו יוצא אלא בלחים. ושורה בחרוסת. זכר לתפוח ולטיט החרסית. ושוקע משום קפא. ואוכל:

סימן עב

במצה ויין צריך היסבה ולא במרור.

ואינו צריך הסיבה באכילת מרור. אלא במצה ויין בלבד. מפני שהמרור זכר לעבדות. אבל מצה ויין זכר לחירות. והסיבה דרך חירות. ובדין הוא שהיה יכול לברך עכשיו בורא פרי האדמה. ועל אכילת מרור. אבל לכך מברכין על ירקות קודם האגדה. כדי שיתמהו וישתוממו התינוקות על אכילת ירקות קודם הסעודה. שהרי אין אנו רגילין לאכל ירקות קודם הסעודה. ומתוך כך הם שואלים מה נשתנה. ואי איפשר לברך על אכילת מרור קודם האגדה. לפי שנאמ' על מצות ומרורים יאכלוהו. דתכף למצה תהא

ברכת מרור. ואכילת מצה אינה עד לאחר האגדה בתחילת סעודה. לכך אמרו רבותי' דברכת מרור אינה עד אחר אגדה: ולאחר שיאכל את המרור חוזר ובוצע ממצה שלימה התחתונה כדי לקיים מצוה בשלשתן. וכורכה בחזרת. ואוכל ומאכיל לכולן. בלא ברכה. זכר למקדש כהילל. ואחר כך אוכלים כל צרכם. וכל אכילה שיש בה ברכה לא תהא בפחות מכזית: נפטרין מן הסעודה כאדם הנפטר מן הסעודה יאכלו בגמר סעודה המצה הבצועה המונחת תחת המפה שהיא זכר למצה הנאכלת עם הפסח. ושוב אינם רשאין לומר אפיקו מיני מתיקה לקינוח סעודה. פן ישכח טעם המצה מפיו. שכשם שאין אומרי' אפיקו מיני מאכל בקינוח סעודה אחר אכילת הפסח. שלא להפקיע טעמו. כך אין מפטירין אחר המצה השמורה למצוה. שאין אומרי' הביאו מיני מאכל בקינוח סעודה. ועל כרחינו אנו מברכין על אכילת מצה קודם סעודה אע"פ שאינה לשם חובה שאי איפשר לעכבה עד גמר סעודה בשעת אכילת מצה הבצועה השמורה תחת המפה. שאחר שמילא כריסו ממנה יחזור ויברך עליה: ואחר כך נוטלין ידיהם בלא ברכה שאינו אלא משום סכנת מלח: ומוזגים כוס שלישי לברכת המזון. ומברכין ושותין. וחוזרין ומוזגים כוס רביעי ואומ' עליו את ההלל. וישתה ארבעתן בהסיבה. ומברך אחריהן על הגפן. כו'. חוץ מן הכוס השני שאינו מברך עליו על הגפן. מפני שהוא בא בתוך הסעודה:

סימן עג

ד' כוסות על מה תקנום.

וארבעה כוסות הללו תקנו חכמים כנגד ארבעה לשונות גאולה בגלות מצרים. והוצאתי אתכם. והצלתי אתכם. וגאלתי אתכם. ולקחתי אתכם: בפרשת וארא: ובין כוס ראשון לשני אם רצה לשתות ישתה. דחמרא מיגרר גריר. ואכיל מצה לתיאבון. אבל בין שלישי לרביעי לא ישתה. פן ישתכר ולא יגמור את ההלל. ואין לומר והלא משתכר הוא ועומד מחמת היין שבתוך הסעודה. שכן שנו רבותינו בתלמוד ירושלמי שבארץ ישר'. יין שבתוך המזון אינו משכר. שלאחר המזון משכר. והלל המצרי יאמר על כוס רביעי. עד ואמת י"י לעולם הללויה. ועונה הגדול שבקוראים וקורא הודו. וכל המקראות שלאחריו ושאר הקוראים עונין על כל מקרא ומקרא הודו. וחוזרין וקוראין כולם כאחד. מן המצר קראתי יה. עד זה השער לי"י צדיקים יבואו. וממקרא זה ואילך. כופלין כל המקראות לפי שכל מקרא ומקרא חשוב בפני עצמו כפרשה. מפני שאמרום דוד וישי. ואחיו. ושמואל. בשעה שמשחו את דוד על ישראל למלך. דוד אמ' מקרא אחד ישי השני. אחיו השלישי. ושמואל הרביעי. וסימנך דיא"ש. חזרו וקראו אדי"ש (בשדך) [כשד"ך]. ומקרא תשיעי ושנים עשר אמרו כולן. וכשמגיעין לאנא. קורא הגדול לבדו שני מקראות הללו וכופלן

והן עונין אחריו על כל קריאה וקריאה. ומשם והלאה קורין כולן כאחד עד מלך מהולל בתשבחות. ויש שכופלין כל מקרא ומקרא עד יהללוך. והדין עמהם: ומברך בורא פרי הגפן ושותה כוס רביעי. ואם יש חולה שצריך לשתות חוזר ומוזג כוס חמישי. ואומ' עליו הלל הגדול. הודו לאלהי האלהים. עד על נהרות בבל. עשרים וששה כל"ח. ושוב אומ' ברכת השיר שהיא תיקון אנשי כנסת הגדולה. נשמת כל חי. וישתבח עד מלך חי עולמים:

סימן עד

שכח מלאכול אפיקומן.

פעם אחת שכח ר' ולא אכל מצה אפיקומן אחר סעודה קודם ברכת המזון. ולאחר ברכת המזון הוזכר. ולא רצה לאכול ממנה. לפי שהיה צריך לברך אחריה ברכת המזון ולשתות מכוס של ברכה. ואי איפשר לשתות בין כוס של מזון לכוס של הלל. דאמור רבנן בין [הכוסות] הללו אם רצה לשתות ישתה בין שלישי לרביעי לא ישתה. ולא רצה לברך עליה ברכת המזון בלא יין לפי שתקנו חכמים כוס שלישי עליה ונראה שהיא צריכה כוס. ואפילו אחר כוס רביעי של הלל לא רצה לאכל מצה ולברך ברכת המזון. מפני שהן לא התקינו אלא ד' כוסות בלבד. אבל חמשה לא התקינו. ועל כן נמנע מלאכול מצה אחר ברכת המזון: והחזיק טעם בדבר זה שאין צריך לחזור ולאכל מצה. מפני שסתם רוב מצות שלנו עשויות כתיקון חכמים ויש בהן שימר לשם מצה. ומצה שאוכל בגמר סעודתו עולה לו לשם מצה של מצוה הואיל ונעשית בה שימור לשם מצה: וכן (נוהג) [נהג] רבינו שלמה מ"כ: ת'.

סימן עה

ויש מדייקין מדתניא בירושלמי דערבי פסחים בין הכוסות הללו אם רצה לשתות ישתה. דיין שבתוך המזון אינו משתכר בין שלישי לרביעי לא ישתה. דלאחר המזון משתכר ולא יבין לגומרו את ההלל. מיכן שיוכל אדם לשתות אחר הד' כוסות דתו אין לחוש אם ישתכר שכבר גמר את ההלל. ועוד מדלא קאמר מיכן ואילך לא ישתה. אלא בין שלישי לרביעי דווקא משמע. ומיכן ואילך שרי: מ"ר: יב"ן: ומשום אין מפטירין ליכא אלא באוכל. שלא יפיג טעם מצה כטעמו של פסח. אבל משתייה ודאי לא יפיג. (דא"כ בשלישי) [דאל"כ שלישי] ורביעי [נמי לא] (במילא) ישתה. וזה אי איפשר שלא ישתו ד' כוסות. ועוד דמפרש תלמוד' מאי אפיקומן כגון ארדלי וגוזלייא לאבא: ת':

סימן עו

דיני ימים טובים וחולו של מועד.

עו.

דין עירוב.

פסח או שאר יום טוב שחל להיות בחמשי בשבת מניח אדם עירובי תבשיליו מערב יו"ט. שאין אופים ומבשלים מיו"ט לשבת אלא א"כ עירב בפת ותבשיל. וכיצד הוא עושה לוקח פת ומניח על גביו בשר או ביצה או דג כשהן מבושלין ומזכה להן לכל בני העיר על ידי אחר. וכגון על ידי בנו ובתו הגדולים. או על ידי אשתו. ולוקח מידה ומברך אשר קדשנו במצותיו וציונו על מצות עירוב. ואומ' בדין יהא שרי לנא לאפויי ולבשולי ולאתקוני ולאטמוני ולאדלוקי שרגא מיומא טבא לשבתא לנא ולכל בני ישראל הדרים בעיר הזאת: ומייחד לו מקום: פעם אחת הניחו בבית ר' עירובי תבשולין ערב יום טוב. למחר ביום ראשון מצא הפת לבדו שנשאר. והבשר שעמו נאכל. והרצו דברים לפני ר' על שלחנו. ואמר אילו היה הדבר בא לפנינו עד למחר לא היה תקנה בדבר. אבל עכשיו יש תקנה. דאמר רב מתנה אמר רב מניח אדם עירובי תבשולין מיום טוב לחבירו ומתנה. ולקח ר' בשר מן הקערה שלפניו. ואחת מן הככרות. ואמ' אם היום קודש ולמחר חול אין אנו צריכין לכך. ואין בדבריי כלום. בדין יהא שרי לנא כו'. וייחד לו ר' מקום:

סימן עז

בשלו כמה תבשולין אין צריך לאכול מכולן.

המבשל כמה תבשולין ביום טוב ולא אכל מכולן בתוך הסעודה הואיל ולצורך יום טוב נתבשלו כולן מתחילה. ועכשיו אינו צריך לאכול מכל אחד ואחד. אין בכך כלום. ולא הוי כמכין מיום טוב לחול:

סימן עח

דין שני ימים טובים של גליות.

שני ימים טובים של גליות. אחד מחובר שנתלש ביום טוב ראשון. כגון ענבים שבצרם. ואחד עופות ודגים שניצודו ביום טוב ראשון מותרים בשני ממה נפשך. הואיל ושתי קדושות הן. דאם יום טוב ראשון קודש ושני חול מותרין למוצאי יום טוב ראשון בכדי שיעשו. ואם יום ראשון חול ושני קודש. כל שכן שהן מותרין דחול מכין ליום טוב: וכן ר' נוהג: והביא ראייה לדבריו מהא דגרסינין בפ' ראשון דמסכת ביצה דאיתמר. שני ימים טובים של גליות. רב אמר נולדה בזה ומותרת בזה כו'. ואמרינן הילכתא כוותיה דרב בהני תלת בין לקולא בין לחומרא ועוד דאמרי' גבי שני ימים טובים של גליות שאירע יום

שני בערב שבת ולא הניח עירובו מבחול. מניח אדם עירובו מיום טוב לחבירו ומתנה. אם היום חול ולמחר קודש עירובו עירוב. ואם היום קודש ולמחר חול אין בדבריי כלום. ואינו צריך לעירוב דחול מכין לשבת. אלמא דשתי קדושות הן ואחד מהן חול:

סימן עט

האסור לזה מותר לזה.

ועוד דגרסי' בעירובין. ההוא בר טבייא דאתא (ביריש) [בי ריש] גלותא דאתציד ביום טוב ראשון (ואשתחט ביום טוב שני. רב נחמן ורב חסדא אכיל. רב ששת לא אכל. ומאן דאכל משום דשתי קדושות הן. ומאן דלא אכל משום דתני איסי. וכן היה ר' יוסי אוסר בשני ימים טובים של גליות דקסבר קדושה אחת הן. ומסקנא ומודה ר' יוסי בשני ימים טובים של גליות. (ושתי) [דשתי] קדושות הן. דאפילו למאן דתני איסי. וכן היה ר' יוסי [עושה איסור] בשני ימים טובים של גליות דשתי קדושות הן. ושמעי' מינה דמחובר שנתלש ביום טוב ראשון מותר ביום טוב שני. ממה נפשך. ואל תשיבני. בכדי שיעשו. אם ניצודו ביום טוב ראשון למוצאי יום טוב אסורין בכדי שיעשו. שיום ראשון קודש הוא. ובעינן שלא יהא מהנה מיום טוב לחול. ואם ניצודו בשני לערב יום טוב שני אסורין בבדי שיעשו. דאימר קדוש הוא: מ"ר:

סימן פ

דין מחובר.

ועל המחובר ששאלת. דע כי אמיתים דבריי. ואין לך קל שבקלים שאינו (נקי) [בקי] בהילכות מחובר ונולד. כי כבר פסקה רב פפא בביצה. אמ' רב פפא הלכתא גוי שהביא דורון לישר'. כי מדבריו אתה למד שאפילו מן הגוי מותר לקבל ועוד מההיא ליפתא דאתאי למחוזא. נפק רבא חזייה דהוה כמישא. אמר הא ודאי מאתמל עקרא. ואי משום (חזיק) [חוץ] לתחום. אדעתא דגוים אתא ושרא רבא למיזבן מינייהו. והרי לך שלקחו אותו מן הגוים. ובלבד שלא יהא מאותו המין במחובר. או שיהא ניכר שמאתמל נתלש: ומה שהביא ראייה מר' יצחק בר' יקר אני הייתי שם. ולא מפני זאת חיברו עליו. אלא מחרוזת דגים היתה. ושראה אותה בבית הגוי מערב יו"ט. ומחר הכירה בטביעות עין והביאה. ועל זאת הימר לרבותינו שיש בני אדם שאינן מהוגנין ויקלו בדבר. ויביאו מן הניצודים ביום טוב ויאמרו מאתמל ניצודו. אבל בדבר שאין במחובר במינו. אין לחוש:

סימן פא

אם השכיר פועלים קודם הרגל.

וששאלתם ישר' שהשכיר פועלים קודם הרגל לבנות לו בניין כולו. והתחילו לבנותו קודם יום טוב ולא הספיקו לגמור. מהו שיגמורו במועד. לפי שאינן רוצים ליבטל. ואם לא יהו מניחין לגומרם במועד שוב לא יגמרו. וכבר הוא הכל אבוד ונגנב. כה דעתי נוטה. שאסור להניח להם לגמור במועד. דאמ' שמואל מקבלי קיבולת בתוך התחום אסור. דהיינו גוי שקיבל מלאכה מישר' קודם יו"ט. בתוך התחום אסור. דכי אזלי בני אותה העיר וחזו לגוי דעביד עבידתא לישר' ביום טוב. אמרי האי ישר' יהיב עיבידתיה לגוי ביומא טבא לכתחילה. ונפיק מיניה חורבא. דלא ידעי דקיבלה גוי מישר' קודם יום טוב. ומשמע דכי אסר שמואל כגון במלאכה שהיא ידועה שהיא של ישר'. אבל חוץ לתחום קאמר שמואל דמותר. דהוי במקום שאין ישר' רגילין לבא שם. ואמ' אי איכא מתא דישר' דרין לשם דמקרבא להתם אסיר. דחזו ליה בני ההוא מתא. ומסקנא דבחולו של מועד דשכיחי אינשי דאזלי מדוכתא לדוכתא אפילו חוץ לתחום אסור. ואמרי' מר זוטרא בריה דרב נתן בנו ליה אפדנא בחולו מועדא. מקבלי קיבולת חוץ לתחום. איקלע רבא ורב ספרא ורב הונא בר חיננא. ולא עיול לגביה. דקסברי אפילו חוץ לתחום אסור. דרגילי למיזל להתם:

סימן פב

לשכור לכתחילה.

וששאלתם מהו לשכור גוים לכתחילה במועד. להוליך קורות עצי בניין ממקום למקום כדי שלא יאבדו: מותר לעשות כן. ובלבד שאם יכול בצינעה לעשות עושה. ואם אינו יכול בצינעה יעשה מה שיוכל. דתנן מכניס אדם פירותיו מפני הגנבים ושולח פשתנו מן המשרה בשביל שלא תאבד. ואמרי' רב יוסף הוו (להוי) [ליה] הני כשורי ועיילינהו ביממא. כו': יצחק בר' יהודה מ"כ:

סימן פג

דין לאגוד חביות.

וששאלתם מהו לאגוד ולזפות חביות בחולו של מועד לכתחילה. כן אנו נוהגין במקומינו. לפי שסמכו על דבר אבד ומותר. ובלבד שלא יתכוון מלאכתו במועד:

סימן פד

לחוף ראשו במועד.

מותר לחוף ולסרוק ראשו בחולו של מועד. ואין לאוסרו משום תלישת שער. דהשתא גילוח [שרי] לבא מן השבייה וממדינת הים [ועל כל אדם] לא נאסר [אלא כדי] שלא יכנסו לרגל כשהן מנוולין. לחוף ולסרוק מיבעיא:

סימן פה

לתקן פרסו' במועד.

וששאלתם מהו לתקן פרסות סוסים בניגרי ברזל כי נזדמן לו דרך בחולו של מועד. יש לומר כדבר האבד דמי ושרי על ידי אומן גוי לצורך המועד. כל הני מותר במקום שנהגו:

סימן פו

ליתן כלים לכובס.

אבל ליתן כלים לכובס אומן וליתן כלים לגוי אומן לתופרן מתחילה קיבולת הוי ואסור: ור"ת מתיר כל קיבולת בחולו המועד. ודומיא דדבר האבר דאי לא עבדי האידנא לא הוו עבדי לעולם. וההיא דאסר שמואל תוך התחום באבל מיירי. והאריך בדבר בספר הישר:

סימן פז

לתקן מנעליו במועד.

תניא ר' יוסי אומ' עולי רגלים מתקנין מנעליהם במועד. מיכן למדנו ששאר כל אדם אסורין לתקן מנעליהן במועד. דדוקא עולי רגלים שלא היו יכולין לתקן קודם המועד הוא דשרו רבנן. אבל שאר אדם לא:

סימן פח

בלקיטת ענבים במועד.

וששאלתם מהו להתחיל בלקיטת ענבים ודריכתן בגת בחולו של מועד. כדבר האבד דמי ומותר. מיהא דרב הונא חצדו ליה חצדא בחולו של מועד. ומסקניא דהא דתניא במחובר אפילו כולו אבד אסור. יחידאה היא. ועוד חצדו ליה חצדא ואיקפד שמואל דחצדא דחטי הוה ולא פסיד. אבל עינבי ודאי פסידי. דמיכחש כחשי כי שביק להו. ועוד כשמתחילין לבצור הכרמים ונותנין רשות ליכנס בהן כל מי שאינו בוצר כרמו ודאי (הא) [הוי] דבר האבד ומותר לבצור ולדורכן בגת:

סימן פט

ליקח מגוי ביום טוב.

וששאלתם מהו לילך אצל גוי הסבירו ביום [טוב] וליטול ממנו אגודת עשב לבהמה או עמרים או תבן ואומ' מה שאתה נוטל משאר אני אתן לך מאילו למחר. דבר זה אפילו מישראל אסור. לפי שהוא אזכרת סכום מקח. ותנן הולך אדם אצל חנווני הרגיל אצלו ואומ' תן לי עשרה ביצים. עשרה אגוזים. שכן דרך בעל הבית להיות מונה בתוך ביתו. ר' שמעון בן אלעזר אומ' ובלבד שלא יזכר סכום מקח. והני מילי בחנווני ישר'. אבל בחנווני גוי כיון שרגיל אצלו גזירה שמא יביא בשבילו מחוץ לתחום. והבא בשבילו

מחוץ לתחום אסור לטלטלו. וגבי בהמתו תניא. גוי שליקט עשבים מאכיל ישר' אחריו. ואם בשביל ישראל אסור. ומקשינן בה אהאי מאכיל ישר' אחריו. והאמ' רב הונא מעמיד אדם בהמתו על גבי עשבים בשבת דמשמע במחוברין לפי שהן מוכנין למאכל בהמה. אבל לא גבי מוקצה. כגון שתלושין ומונחין באוצר שמוקצין הם. וגוי שליקט עשבים מוקצין הם אצל ישר'. ומתרצינן. דקאים לה באפה ואזלא ואכלה. אבל להאכיל בידים אסור. דכיון דדבר מוקצה הוא [אסור] ליתן לבהמתו. הלכך הבא בשביל ישר' מחוץ לתחום אסור לו ליתן לבהמתו: יצחק בר' יהודה: ה"כ:

סימן צ

דין שפוד ביום טוב.

יתד של שפוד שתוחבין בו יריכי העוף היה ארוך יותר מדאי. ובא מעשה לפני ר'. ואסר לחתכו בסכין. ולא לשרוף ראשו באור כדי שיתקצר משום תיקון כלי. ואין זה דומה לחותכה באור לפי שתי נרות דהתם נראה כמדליק כדרכו. כאדם שצריך להדליק שתי נרות:

סימן צא

דין כתישת שומין ופלפלין.

ושומין ביום טוב ר' כותשן כדרכן. אבל פלפלין טוחנן קודם יום [טוב], או טוחנן בקערה או בכל דבר. בקתא דסכינא או בשינוי אחר. דאמר רב יהודה הני [פילפלי] מידק חדא חדא בקתא דסכינא שרי. תרתי תרתי אסור. רבא אמר כיון דקא משני אפי' טובא נמי. או בבוכנא ואסותא ובאצלי אצלויי. כדמסיק בביצה. אבל פלפלין בריחים שלהם ודאי אסור. כדאמ' בביצה. וריחים שלהן קרי לאותו מוֹלִינְט שלהן. תדע. מדגרסי' התם טמאה משום שלשה כלים. הברזל שבתוכו שהוא נקוב נקבים דקים אפילו הוא בפני עצמו טמא משום כלי כברה. והעליון משום כלי מתכות. והתחתון משום כלי קיבול:

סימן צב

לחתוך קשרי הכבש.

העיד ר' על אדם ומנו ר' שניאור בר' יהוד' בר' ברוך שראהו שחתך בשבת קשרי הכבש שהוא מוקשר בו בשפוד כשהוא צלי דהוה ליה כחותמות שבכלים. דאמרי' בביצה מתיר ומפקיע וחותך:

סימן צג

לומר צידוק הדין.

פעם אחת נפטר מת בחולו [של מועד]. ועמד ר' ואמר עליו צידוק הדין שאין זה הספד אלא הודאה וקבלת דין שמים: תמצא כת' בהילכות אבל:

סימן צד

לשחוק באגוזי' ובכדור.

אין ר' רוצה להתיר לשחוק באגוזים בשבת ויום טוב לא על גבי שולי קדירה ולא בגילגול שקורין וולי"אה. משום אולודי קלא. ועוד מפני שמשתכר: ובשלהי פ' המוצא תפילין. הגיה ריי"ש (של) [שלא] כגרס' הספרי'. וכן גר"ח אלא הא דאמ' רב יהודה. כו'. נשים המשחקות באגוזים כו'. לא. שאני התם דמשתמעי כי קלא דזמזומי ואלא הא דאמר ר"י נשים המשחקות בתפוחים אסור. התם מאי קלא איכא. דילמא אתי לאשווי גומות. והשתא קמיית' דנשים המשחקות באגוזים כו'. לא שאני התם דמשתמעי כי קלא מיירא כגון מקבל אחת וזורק אחת דהחליל. אלא דנוגעות זו בזו ומשתמע כי קלא דזמזומי. ובתרייתא דתפוחים היינו כשגוררות ומושכות התפוחים על גבי קרקע דאיכא השוואת גומות. והילכך אילו שני עניינים אסורים לעשות באגוזים. אסור לזרוק אחת ולקבל בהשמעת קולן. בתפוחים אסור לשחק בגרירה על גבי קרקע ובזריקה לתוך גומא. וכל שכן אגוזים בין בשבת בין ביום טוב. ואע"ג דכמה זימנין אין מתכוין לשיר כיון דמיחזי כי קלא דזמזומי ואיכא למיחש להשוואת גומות בעל גבי קרקע אסור: ואעפ"כ אין למחות בנשים ובתינוקות שרגילין לשחוק אלא במקום שידוע שיקבלו ממנו. דהנח להם לישר' מוטב שיהו שוגגין ואל יהו מזידין: מנימוקי ריי"ש: ולשחוק (בכדוד) [בכדור] שקורין פלוטא מתיר רבינו מפני שמחת יום טוב:

סימן צה

פירוש על אגדה:

הא לחמא עניא. כמה שנ' (דברים ט"ז:ג') שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם (עוני) [עני]. דאכלו אבתהנא. דכתיב ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים (שמות י"ב:ל"ט). כל דכפין. כמה ששנינו ערב פסחים סמוך למנחה לא יאכל עד שתחשך. כדי שיאכל מצה לתיאבון. כל דצריך. הראוי לעשות פסח. שאינו טמא. ייתי ויפסח. שלא יהא בכרת. דכת' (במדבר ט':י"ג) והאיש אשר הוא טהור ובדרך לא היה וחדל לעשות הפסח ונכרתה. או שאינו צריך לעשותו שאינו טהור לא יבא ויפסח. דכת' (שם שם) איש [איש] כי יהיה טמא לנפש. וגו': בחדש השני. השתא הכא. לשנה הבאה בארעא דישר'. כדאמ' בראש השנה. בניסן נגאלו ובניסן עתידין להיגאל. השתא עבדי. כפל מילה. לשנה הבאה. בטעם מלרע. לשון עתיד. בני חורין. יהי רצון שנהיה בני חורין: ונתקן לאומרו בתרגום.

דאי אמרי' בלשון עברי כל שרעב יבא ויאכל. נראה כמזמנין את המזיקין. והיא ליל שימורים מן המזיקין. ובלשון ארמי אינן מכירין: כ"ש:

מה נשתנה. כמו ששנינו חכם בנו שואלו ואם לאו הוא שואל לעצמו. שבכל הלילות של שאר ימים טובים ושבתות לא סגי דלא אכלינן או חמץ או מצה דכת' בהו עונג והיא הסעודה: הרי אני כבן שבעים שנה. ולא בן שבעים שקפצה (עלי) [עליו] זקנה. בשעה שמינוהו נשיא. כמו ששנינו אהדרו ליה תליסר דרי חיוורתא ואותו היום עמד בן זומא ודרש. ימי חייך. הימים. כל. הלילות. ימי חייך היה לו לכתוב. כל לרבות יציאת מצרים. בלילות. פרשה ציצית שבק"ש שיש בה יציאת מצרים. שלא היו נוהגין לומרה בק"ש של ערבית לפי שאינה אלא ביום. כדאמרי' במסכ' ברכות פ"ב. במערבא אמרו הכי. דבר אל בני ישר' ואמרת אליהם אני י"י אלהיכם אמת. והיינו דקא"ר אלעזר. לא זכיתי שתאמר יציאת מצרים בלילות. ולא אמת ואמונה. דודאי היו רגילין לקרות ק"ש עם ברכות שלפניה ולאחריה. לא זכיתי. לא נצחתי חכמים שתאמר יציאת מצרים בלילות שאני אומ' אומרים אותה בלילות והם חולקין עלי. ולא יכולתי לנצחם בדבר. לפי שהייתי יחיד. והם רבים. ואין דבריו של אחד במקום רבים. עד שבא בן זומא ודרש פסוק זה. כל ימי חייך. זכיתי. נצחתי. כמו (בהו) [בהא] זכנהו לרבנן. מאן דזכן למלכא. לשון ניצוח הוא: כנגד ארבעה [בנים] דברה תורה. מקראות הכתובים בארבעה פנים. ובכולן כת' כך. הדא למד שלא דברה תורה אלא כנגד ד' בנים: חכם מה הוא אומ' כו'. בסדר ואתחנן כת'. כי ישאלך בנך מחר לאמר מה העדות והחקים והמשפטים אשר צוה י"י אלהינו אתכם. הרי בבן חכם הכתוב מדבר. שיודע לדבר ולשאל בלשון חכמה. ואין כאן לומר שהוציא עצמו (עצמו). דכת' אתכם. דהא כת' י"י אלהינו. ומה אתכם. כלומ' אתם שיצאתם ממצרים שהיה הדבר אליכם. וכן החכם שואל. מה העדות והחוקים. כלומר למה אנו אוכלין החגיגה קודם לפסח הלא הפסח עיקר. ואף אתה אמור לו כהילכות הפסח. שלפיכך אנו אוכלין החגיגה קודם לפסח והפסח אחרון לפי שאין מפטירין אחר הפסח אפיקומן. בגמר אכילה כשנפטרים מסעודתם אוכלין כזית מבשר הפסח כדי שיהיה הטעם בפיו כל שעה ואחר שיאכל כזית פסח אין מפטירין אפיקומן. כלומ' אינו רשאי ליפטר מסעודתו בדבר (אחד) [אחר] ולומר אפיקומן. הוציאו והביאו מיניין של מאכל בקינוח סעודה. שלא להפקיע טעם פסח (בפיו) [מפיו]. ולכך אנו אוכלין כזית מצה באחרונה זכר לפסח מקדש ובהדיא גרסי' התם. כשם שאין מפטירין אחר הפסח אפיקומן כך אין מפטירין אחר המצה אפיקומן. שיהא צריך שטעמו של חגיגה בפיו וטעמו של פסח. ד"א בלשון יווני אפיקומן כלום של דבר. ה"ג ואף אתה אמור

לו כהילכות הפסח אין מפטירין אחר הפסח ול"ג ואין. מפי ר' קלונימוס איש רומי: רשע מה הוא אומ' בבא אל פרעה. והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה זאת לכם. מדאמ' לכם ולא אמ' לנו. הרי הוא כבן רשע שמתכוין להוציא עצמו מן הכלל. לכם היא העבודה ולא לו. ואף אתה הקהה. כמו (שיני בנים) [ושני הבנים] תקהינה (יחזקאל י"ח:ב'). כלומר הכעיסהו ואמו' לו כנגדך דברה תורה. בעבור זה עשה י"י לי בצאתי ממצרים. אני יצאתי. אבל רשע כמותך לא היה יוצא ולא היה נגאל: תם שאינו לא חכם ולא רשע אלא תמים ואינו חכם לשאול. אומ' מה זאת. אתה פתח לו. פתח פיך לאילם. והגדת לבנך. דרוש לו באגדה ופרסם לו את הנס. יכול שיהא חייב לדרוש לו מראש חדש ניסן. ת"ל ביום ההוא. ביום גאולה. יכול יהא חייב לדרוש לו מבעוד יום של יום י"ד. הואיל ונאמר כאן היום. ת"ל בעבור זה. כו': כנגד ארבעה בנים דברה תורה. באפי נפשיה קאי ואינו סמוך למה שכת' למעלה ברוך הוא כנגד ארבעה בנים. אלא שרוצה לדרוש קודם במקראות הללו אמ' קודם לכן. ברוך שנתן תורה לעמו ישר' ברוך הוא. ואחר כך אומ' כנגד ארבעה בנים. לפני שאינו מעיניין של מעלה הימנה: וירד מצרימה. אנוס היה יעקב אבינו. שנאנס על פי הדיבור של הק' שהוא אומ' לרדת. וירד משמע על כרחו. מדלא כת' ויצא. הדיבר לשון המקרא הוא (ירמיהו ה':י"ג). (והדיבר אין בהן) [והדבר אין בהם]. ויגר ללון. ולגור עראי ולא לקבוע יישוב. ויהי שם. מלמד שהיו ישר' מצויינין שם. כלומ' נתאספו שם יחד במקום אחד בעיר אחת שלא נפרדו בערים. גדול. כולי קרא קדריש. מצויינין. לשון ציון. פרישות דרך ארץ. הפרישום מנשותיהם שלא לשמש. ואת עמלינו. אילו הבנים. שהן עמל האדם. ומעשה ידיו. (הרחק) [הדחק]. תוכן לבינים. ועברתי והכיתי. אני מיעוט נינהו:

אמרו כשירד. כו'. אינו מסדר האגדה ואינו כת' במכילתי עם שאר דברי אגדה הכתובים על דברי ארמי אובד אבי. ואותו בקל וחומר האמור והלא עבדיו מקיפין אותו כדי שלא ימצא צער בגופו. ואתה מלך כו'. אטו מי איכא צערא קמי קודשא בדיך הוא. והכת' הוד והדר לפניו. לפיכך אינו עיקר. ואין ר' רגיל לאומרו. ועוד דההיא בבא (בבא) דאמרו כשירד. מפסקת בדרשה שהתחיל ובא לדרוש ויוציאנו י"י אלהינו. וגו'. והפליג בינתיים בדברים אחרים שאינם מן הדרשה ואחר כך חוזר לסיים ולדרוש הפסוק שבידו. כדקת' ביד חזקה זו הדבר. לפיכך ריבוי דברים הוא: וזו היא האגדה: ובארץ ישר' גזרו שלא לאמרו. ובפרוונצא נהגו לאומרו:

אמרו חכמים כשירד רבון העולם ירדו עמו תשעים אלפי רבבות. מהם מלאכי אש. מהם מלאכי ברד מהם מלאכי חבלה. רתת וחלחלה אוחזת לכל מי שרואה אותם. אמרו לפניו

רבונו של עולם הנח לנו ונעשה רצונך. אמ' להם הניחו (לו) [לי] ואעשה רצון בניי. אמרו לפניו רבונו של עולם והלא מלך בשר ודם שבראת בעולמך כשהוא יורד למלחמה שריו ועבדיו מקיפין אותו כדי שלא ימצא צער בגופו. ואתה מלך מלכי המלכים הקב"ה דין הוא שאנו עבדיך והם ישר' בני בריתך. נרד ונעשה נקמה במצרים. אמ' להם לא נתקררה דעתי עד שארד אני בעצמי ואעשה נקמה במצרים: ובמורא גדול. במראה גדול. וכן יורה תרגומו. בחזוונא רבא. ומהו המראה הגדול. זו גילוי השכינה. שנגלה ונראה להם במצרים וכן הוא אומ' במורא גדול במורא גדול במצרים לעיניך. מדכת' לעיניך. אלמא מוראם לשון ראייה. במצרים מה הוא אומ' כו'. בעשר מכות שלקו המצריים במצרים נאמר אצבע ובמכות שלקו על הים נאמרה יד. תן לכל אצבע ואצבע עשר מכות. הרי שלקו על הים חמשים מכות: כשמגיע לומ' מצה זו. מרור זה. מניח ידו עליהם. לראות את עצמו כאילו יצא ממצרים. דכת' בצאתי ממצרים. לא את אבותינו בלבד גאל הק'. כלומ' הרי אנו עצמינו בכלל כל הניסים שעשה לאבותינו שאנחנו בעצמינו יצאנו משם שאם לא יצאו הם עדיין היינו שם:

בא להיסב בביתו טרם יאכל מקדש על היין ועושה סדרו בתיקון רבותינו ולעולם לא ישנה מסדרו. יגרוס זה במסורת מטעם ר' יוסי הגדול: גפן. קידוש. זמן. נטילת. ירקות. אדמה. וטבל. בצע. עניא. כסא. ונשתנה. נטילת. שלימה מוציא. ופיוס אכילת עמה. חסא. מרור. טבל. ברך. וסעד. בצוע. מפטיר. ונוטל. שלישי למזון ורביעי להלל: ואם מקלע יום טוב באפוקי שבתא גריס ליה הכי. גפן. קדש. נר. הבדיל. זמן. נטילת ירקות כו': וברכת קידוש כך היא. וכך הוא אומרה:

ברוך אתה י"י אלהינו מלך העולם בורא פרי הגפן: ברוך אתה י"י אלהינו מ"ה אשר בחר בנו מכל עם ורוממנו מכל לשון וקדשנו במצותיו ותתן לנו י"י אלהינו באהבה מועדים לשמחה חגים וזמנים לששון את יום חג המצות הזה זמן חירותינו באהבה מקרא קודש זכר ליציאת מצרים כי בנו בחרת ואותנו קדשת מכל העמים מועדי קדשך בשמחה ובששון הנחלתנו ב"א י"י מקדש ישראל והזמנים:

סימן צו

אינו אומ' שעשה נסים מפני שצריך לאומרו באגדה.

ברוך אתה י"י אלהינו מ"ה שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה: ושותין כוס ראשון: ומברך: ברוך אתה י"י אלהינו מלך העולם על הגפן ועל פרי הגפן ועל השדה ועל תנובת השדה ועל ארץ חמדה טובה ורחבה שהנחלת לאבותינו לאכול מפריה ולשבוע מטובה רחם י"י אלהינו על עמך ועל עירך על ארצך ועל נחלתך ותבנה ירושלם עירך במהרה

בימינו והעלינו לתוכה ונחמינו בה כי אתה טוב ומטיב לכל ברוך אתה י"י על הגפן ועל פרי הגפן: ואי מיקלע פסח בשבת. מתחיל ויכולו. עד לעשות. בורא פרי הגפן: ברוך אתה י"י אלהינו מלך העולם אשר בחר בנו מכל עם ורוממנו מכל לשון וקדשנו במצותיו ותתן לנו י"י אלהינו באהבה שבתות למנוחה ומועדים לשמחה חגים וזמנים לששון את יום המנוח הזה ואת יום חג המצות הזה זמן חירותינו באהבה מקרא קודש זכר ליציאת מצרים כי בנו בחרת ואותנו קדשת מכל העמים שבת ומועדי קדשך בשמחה ובששון הנחלתנו. ברוך אתה י"י מקדש השבת ישר' והזמנים:

סימן צז

שהחיינו: ושותין: ואם מוצאי שבת הוא מברך בורא פרי הגפן: אשר בחר בנו כו'. עד מקדש ישראל והזמנים: ברוך אתה י"י אלהינו מלך העולם בורא מאורי האש: ברוך אתה י"י אלהינו מלך העולם המבדיל בין קודש לחול בין אור לחושך בין ישראל לעמים ובין יום השביעי לששת ימי המעשה בין קדושת שבת לקדושת יום טוב הבדלת ואת יום השביעי מששת ימי המעשה קידשת. הבדלת וקדשת את עמך ישר' בקדושתך ברוך אתה י"י המבדיל בין קודש לקודש: שהחיינו: וסימניך יקנה"ז. יין. קידוש. נר. הבדלה. זמן: ושותין כוס ראשון: ונוטלין ידיהם ומברכין על נטילת ידים: ומביאין הקערה שבה ירקות ויקח מן הצרפוייל ומברך בורא פרי האדמה: ויטבול בחרוסת ויתן לכולן שיעור כזית ואוכלין. ויקח את השלש מצות ויבצע אחת מהנה וישם חצייה תחת המפה וחצייה בין שתי השלימות: ואחר כך יקח כוס שני. ומסלק מן הקערה השני תבשילין גרמה וכוורא. בשר ודג. או ביצה. ומגביה הקערה ואומ' הא לחמא עד גאל ישר': ואחר כך יברך על הכוס אשר מזג בורא פרי הגפן. ושותין כוס שני. ולא יברך על הגפן ועל פרי הגפן: ונוטלין את ידיהם ומברכין על נטילת ידים: ויקח את השתי מצות השלימות ויברך עליה המוציא לחם מן הארץ. ועדיין לא יאכל ולא ידבר אלא יחזור ויברך על המצה הפרוסה אשר בין שתי השלימות. ברוך אתה י"י אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וציונו על אכילת מצה. ויאכל משתיהן יחד ויתן לכולם ואוכלין: ויטול חסא שקורין בלעז לייטונא. ומברך ברוך אתה. י"י אלהינו מ"ה אשר קדשנו במצותיו וציונו על אכילת מרור: ויטבול בחרוסת ויאכל ויתן לכל אחד ואחד: ויטול מהחסא פעם אחרת ומן המצה השלישית ויאכל ביחד בלא ברכה ויתן לכולן ויאכלו. ונכון לעשות מן המצה [השלישית]. כדי לקיים מצוה בשלשתן: ואחר כך יאכל כל צרכו. ואחר סעודתו יקח מן המצה פרוסה אשר תחת המפה ויאכל ויתן לכולם ויאכלו..... ומברכין ברכת המזון ושותין ומברכין על הגפן ועל פרי הגפן. ומוזגין כוס רביעי להלל. ויאמר שפוך חמתך

על הגוים. הלל הגדול. המלך. נשמת כל חי. ומברכין בורא פרי הגפן ושותין ומברכין על הגפן ועל פרי הגפן.

סליק סדר הלכות... היא האגדה:

הא לחמא ענייא דאכלו אבהתנא בארעא דמצרים. כל דכפין ייתי ויכול. כל דצריך [57] ייתי ויפסח. הא שתא הכא לשנה הבאה בארעא דישר'. הא שתא עבדי לשנה הבאה בני חורין: ולועז:

מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות. שבכל הלילות אנו אוכלין חמץ ומצה הלילה הזה כולו מצה. שבכל הלילות אנו אוכלין שאר ירקות הלילה הזה מרור. שבכל הלילות אין אנו מטבילין אפילו פעם אחת הלילה הזה שתי פעמים. שבכל הלילות אנו אוכלין בין יושבין בין מסובין הלילה הזה כולנו מסובין: ולועז:

עבדים היינו לפרעה במצרים ויוציאנו י"י אלהינו משם ביד חזקה ובזרוע נטויה ואילו לא הוציא הקב"ה את אבותינו ממצרים הרי אנו ובנינו ובני בנינו משועבדים היינו לפרעה במצרים. ואפילו כולנו חכמים כולנו נבונים כולנו זקנים כולנו יודעים את התורה מצוה עלינו לספר ביציאת מצרים שכל המספר ביציאת מצרים הרי זה משובח:

מעשה בר' אליעזר ור' יהושע ור' אלעזר בן עזריה ור' עקיבא ור' טרפון שהיו מסובים בבני ברק והיו מספרים ביציאת מצרים כל אותו הלילה עד שבאו תלמידיהם ואמרו להם רבותינו הגיע זמן קרית שמע של שחרית:

א"ר אלעזר בן עזריה וכו'. ברוך המקום וכו'. מתחלה. ברוך שומר. והיא שעמדה. צא ולמד וכו'. ויהי שם לגוי גדול. מלמד שהיו ישראל מצויינין [58] שם וכו'. דבר אחר. ר' יוסי הגלילי. כמה מעלות טובות וכו' אילו קרבנו לפני הר סיני [59] וכו'. על אחת כמה וכמה. רבן שמעון בן גמליאל אומר וכו'. בכל דור ודור. לפיכך וכו'.... ונאמר לפניו שירה [60] חדשה הללויה. (בלי שום שינוי מנוסחתנו). הללויה הללו [61].

[57] גליון כת"י: פר"ת דל"ג ליה דהאידנא לא אכלו פסחא.

[58] גליון כת"י: **מצויינין**. שכל זמן שהיו ישר' פרים ורבים היו נכתבים שמותם בבית המלכות כדי שיטול פרס מבית המלך פלוני כך וכך נפשות יטול כך וכך הדא דכת' ויכלכל יוסף וגו'. לחם לפי הטף. יותר ממה שהתינוק אוכל מפרפר: ד"א מצויינין שהיו מלבושם ומאכלם משונה מן המצרים ומסומנים היו ויודועים: לקח טוב:

[59] גליון כת"י: **שבשעה** שבא נחש על חוה הטיל בה זוהמא. ישר' שעמדו על הר סיני פסקה זוהמתם. גוים שלא עמדו על הר סיני לא פסקה זוהמתם: במסכת ע"ז:

[60] גליון כת"י: **לשון** נקבה. וכדאמרי' בזולת אי פתרוס. שירות אלה לשון שירה מלומדי':

[61] גליון כת"י: **מי** כי"י אלהינו: בשמים שיהא מגביה לשבת ומשפיל לראות. מגביהי. ומשפילי. מקימי. להושיבי. מושיבי. כולם יו"ד יתירה בהם. המשפילי לראות. שנותן עיניו להסתכל למטה הימנו בשמים ובארץ. להושיבי. להושיב את האביון עם הנדיבים כגון נדיבי עמו. כך עשה לישר' שהיו ירודים ומוטים במצרים עד עפר והושיבם לכסא עם מלכים מושיבי עקרת הבית. את העקרה אשר היא מרה וצעורה וחסירה בנים בתוך הבית הוא מושיבה ליעשות אם הבנים שמחה. דוגמ' ציון שהיא עקרה יושיבנה אם הבנים. כי חלה גם ילדה ציון את בניה. **מעם לועז**. עם שפת לשון אחר שאינו לשון הקודש. וחבירו את [עם] נועז (ישעי' לג). ונון ולמד נחלפות זו בזו. כמו

(נשבה. לשבה) [נשכה לשכה]. בספר עזרא (נחמי' יג): היתה יהודה לקדשו. לקח יהודה לגורלו חבלו וקדושתו. ואף הם קידשו שמו בירידת הים שנ' שרי יהודה רגמתם. הים ראה וינוס. מחמת אימתו של הק' נס ונקרע לפני ישר' ביציאתם ממצרים. יסוב לאחור שכל מימי בראשית [נבקעו]. ההרים רקדו. בשעת (מן) [מתן] תורה. שנ' למה לך הרים גבנונים. גבעות כבני צאן. מילה. מה לך הים. המשורר שואל והולך לגלות שבחו של הק'. מלפני אדון חולי ארץ. ועוד מאריך המשורר את השבח ואומ' אני יודע על מה נסים ומרקדים שיש לך ארץ להתיירא מפני האדון כמו מפני יחילו עמים כלומ' מלפני מושל יש לך ארץ לידאג ולהתחלחל שהוא הופך הצור אגם מים. שמן הסלעים יוצאין מים. ד"א חולי ארץ. חלל ארץ יו"ד יתירה בו. למעיינו מים. וי"ו יתירה בו. כמו חייתו יער: **לא לנו** י"י לא לנו. בשבילנו ורוע מעשינו תעשה עמנו. כי לשמך תן כבוד כדי שלא יאמרו איה אלהיהם. ואלהנו נודע שבשמים הוא. פה להם פה עשו להם ואינם מדברים. עינים חרוטות להם ואינם רואים. אזנים כריות להם ואינם שומעים. אף להם ואינם מריחים בו. אף זה קמץ. כמו נזמי האף. אַף שם דבר. אבל אף אין יש רוח בפיהם. נקוד בפתח. כמו אף כי אמר אלי. ולא ימישון. כמו אולי ימשני אבי. כמוהם יהיו עושיהם. ובוטחיהם יהיו לאפס. עזרם ומגינם של ישר' הוא. בית אהרן. בית אהרן אינם כלולים עמהם. שאין נלוים עמהם. יראי י"י אילו הצדיקים: **י"י זכרנו**. בטוח המשורר אחרי שביקש שהנזכרים יברך. כשיזכור בניו יברכם. כזכר צדיק לברכה. יוסף י"י. (יוסף י"י). גם המשורר מברכם. השמים שמים לי"י. השמים ברא לשבתו. והארץ נתן לשכון שם בריותיו. זהו כל אשר חפץ עשה. ובכך חשיבותו שהוא עושה שמים וארץ. לא המתים יהללויה. מוסב על לא לנו. לומר הדין עליך שתתן כבוד לשמך שלא ידונו ולא ימיתונו ואייבינו בתוך הגלות. כי מה בצע לך בדמינו אם נמות בידיהם. הרי לא המתים יהללויה אבל אנחנו נברך יה בעודנו חיים: **אהבתי** כי ישמע י"י. אהבתי שישמע י"י את קולי. ובימי אקרא. בימי אני אקראנו. ובימי גאולתי אשבחנו. חבלי מות. חבורות אויבינו המבקשים להמיתני. חבלי מות. חבלי שאול. כולם לשון חבורות הם. כמו חבל (רואים) [נבאים]. ומצרי שאול. גבולות שאול בארצות החיים. בארץ ישר'. (שירשוני) [שגרשוני] אויבי ורודפיי ממנה בימי שאול ועל כרחם חזרתי. האמנתי כי אדבר. האמנתי את דברי ציבא שאמ' על מפיבושת כשאדבר הנה [לך] כל אשר למפיבושת. (או) [אז] אני עניתי. דברתי (מזה) [קשה] ונעניתי לך. אני אמרתי בחפזי לנוס מפני אבשלום כל האדם כוזב ובוגד באוהבו. כי ראיתי בני מבקש נפשי. וכל ישר' גומלים לי רעה תחת טובה. לפיכך האמנתי לציבא ואמרתי אף מפיבושת כוזב ובוגד בי. כל לשון כזב אינה אלא חסרון מבטח שבטח. פליינצא ב'. כמו אשר לא יכזבו מימיו. ויש פותרין אותו. אני אמרתי בחפזי בסלע המחלקות שהיו שאול ואנשיו עוטרים (אלי) [עלי] ואל אנשיי לתופשינו. ושם נאמ' ויהי דוד נחפז ללכת. כל האדם כוזב. אף שמואל הנביא שהוא נאמן לנביא אף הוא כוזב. שמשחני למלך. מצ' כוס ישועות אשא. אביא הנסכים על התודות שנדרתי. כמו שאמ' לך אזבח זבח תודה. ועל אותו הכוס בשמך אקרא על ישועה זו. שהרי אין הלוי אמר שירו אלא על היין. נגדה נא לכל עמו נגד כל עמו. יקר בעיני י"י. הראני הק' שדבר קשה וכבד הוא בעיניו להמית את חסידיו. המותה. כמו הביתה. החוצה. עבדך בן אמתך. אין דומה תרבות לעבד לקוח מן השוק. פתחת למוסרי לקחת מעל צוארי מסורות ומוטות. זבח תודה. הודייה על ניסים שעשית לי. נדרי. קרבני שהבאתי. בתוככי. כמו בתוכך. כי גבר עלינו חסדו. ואף כי אנחני אשר גבר עלינו חסדו. ואמת י"י לעולם ששמר הבטחתו שהבטיח את האבות: טוב לחסות בי"י. חסיון אינו אלא לשון (חביון) [חסיון] צל ודבר (מועיל) [מועט]. ומבטח דבר בריא הוא וסמך חזק. ואע"פ כן טוב לחסות בי"י מהבטחת בני אדם. כל גוים סבבוני. במלחמת גוג ומגוג שכל הגוים [יהיו] שם כמה שנ' [ואספתי את] כל הגוים אל ירושלם למלחמה (זכריה י"ד:ב'). אמילם לשון ימל ויבש. אכריתם. דועכו. כל לשון דעיכה לשון קפיצה וניתור ממהר להיות ניתור ונתק ממקומו. על [כן] הוא נופל על לשון אש ועל לשון מים. כגון נדעכו ממקומם. וכן נרו עליו ידעך. כדרך שלהבת האש הניתקת מן הפתילה ועולה למעלה כשהיא כבה. דחה דחיתני. אתה... אויבי. עזי. גבורת הק' היה לי לישועה. עזי יו"ד יתירה. רינה וישועה תהיה לעתיד באהלי צדיקים. ומה קול הרינה ימין י"י עושה חיל ירננו. ימין י"י רוממה וגו'. לא אמות אני כנסת ישר' כשאר מיתת העולם כי אחיה וגו'. יסר יסרני (בנ') [בגלות] ושם נתכפרו עוונותי. ולמות לא יתן אותי. פתחו לי שערי צדק. ואילו הן שערי צדק. זה השער של בית המקדש שהוא לי"י. והצדיקי' יבואו בו. ושם אודך כי עניתני מן הגליות. אבן מאסו הבונים. עם שהיה שפל בין האומות. מאת י"י היתה זאת. כן יאמרו הכל. ברוך הבא. יאמרו למביאי ביכורים ועולי רגלים. ברכנוכם. ברכנו אתכם. אסרו חג. הזבחים והחגיגות שהם קונים ובדוקים ממום קושרין בכרעי מטותיהן עד שיביאום בעזרה לקרנות המזבח. ויש לפתור כל סוף המזמור הזה מן לא (כי) אמות כי אחיה נאמ' בדוד עצמו יסר יסרני וגו'. על מעשה בת שבע בייסורין. כגון ואת הכבשה ישלם ארבעתים. ושש חדשים נצטרע דוד. ולמות לא נתנני. שנ' גם י"י העביר חטאתכם (ולא) [לא] תמות. פתחו לי שערי צדק. ואילו הן שערי צדק. אותם שערים של בתי כנסיות ומדרשית אשר הם לי"י והצדיקים באו בהן. אודך כי עניתני. מיכן ואילך אמרו דוד ושמואל וישי ואחי דוד. כמו שמפורש בערבי פסחים מי שאמ' זה לא אמ' זה:

ברוך אתה י"י אמ"ה אשר גאלנו וגאל את אבותינו ממצרים הגיענו הלילה הזה לאכול בו מצה ומרור. כן י"י אלהינו יגיענו למועדים ולרגלים אחרים הבאים לקראתינו לשלום שמחים בבניין עירך וששים בעבודתך ונאכל שם מן הפסחים ומן הזבחים לכשיגיע דמם על קיר מזבחך לרצון ונודה לך י"י (י"י) אלהינו ואלהי אבותינו שיר חדש על גאולתנו ועל פדות נפשנו. ברוך אתה י"י גאל ישר':

ומברכין ושותין. וכל הסדר באשר כת' למעלה: לאחר ברכת המזון אומ':

שפוך חמתך על הגוים אשר לא ידעוך ועל הממלכות אשר בשמך לא קראו: כי אכל את יעקב ואת נוהו השמו. שפוך עליהם זעמך וחרון אפך ישיגם: תהי טירתם נשמה באהליהם אל יהי יושב. יהיו כמק לפני רוח ומלאך י"י דוחה. יהי דרכם חושך וחלקלקות ומלאך י"י רודפם. תן להם כפעלם וכרוע מעלליהם כמעשה ידיהם תן להם השב גמולם להם: האשימם אלהים יפלו ממועצותיהם ברוב פשעיהם הדיחמו כי מרו בך. תן להם מה תתן תן להם רחם משכל ושדים צומקים: תרדוף באף ותשמידם מתחת שמי י"י.

לא לנו. י"י זכרנו. אהבתי. מה אשיב. הודו. מן המצר. אנא. ברוך הבא בשם י"י וכו'.

יהללוך [62] י"י אלהינו כל מעשיך וחסידיך צדיקים עושי רצונך ועמך בית ישראל ברינה יודו ויברכו וישבחו ויקדשו וירוממו ויפארו ויהללו את שם קדשך הוד והדר יתנו לזכר מלכותך כי לך טוב להודות ולשמך נעים לזמר בכל יום תמיד כי מעולם ועד עולם אתה אל. ברוך אתה י"י מלך מהולל בתשבחות:

שיר המעלות הנה ברכו את י"י כל עבדי י"י העומדים בבית י"י בלילות: שאו ידכם קודש וברכו את י"י: יברכך י"י מציון עושה שמים וארץ:

הללו יה הללו את שם י"י הללו עבדי י"י: שעומדים בבית י"י בחצרות בית אלהינו: כו': הלל הגדול: הודו לי"י כי טוב כי לעולם חסדו: הודו לאלהי האלהים כי לעולם חסדו: כו': נשמת כל חי: וחותם בישתבח: ואומר:

סימן ק

מזמור לדוד י"י רעי לא אחסר: בנאות דשא ירביצני על מי מנוחות ינהלני: נפשי ישובב ינחני במעגלי צדק למען שמו: גם כי אלך בגיא צלמות לא אירא רע כי אתה עמדי שבטך

[62] גליון כת"י: הרב ר' אליעזר היה אומ' קודם יהללוך הלל הגדול ונשמת וישתבח וחותם בישתבח. ובכולהו.... דערבי פסחים ויש שמתחיל. יהללוך עד אתה אל. ואינו חותם. ומתחיל הודו. כו' חסדו ונשמת. וחותם בישתבח ואשר הנהיגו לחתום ביהללוך על דבר חולה שהתירו לו הלל הגדול ונשמת וישתבח וחותם בישתבח על חמשי: מהיכן הלל גדול. ר' יוחנן אומ' משיר המעלות. והללויה. והודו לי"י כי טוב. עד על נהרות בבל. והילכתא כר' יוחנן: חזק:

ומשענתך המה ינחמני: תערוך לפני שלחן נגד צררי דשנת בשמן ראשי כוסי רויה: אך טוב וחסד ירדפוני כל ימי חיי ושבתי בבית י"י לאורך ימים:

ומברכין ושותין כוס רביעי:

סימן קא

יצלצלו חובבים קול **ש**מחה וגילים. זבול כוננו רועים להמוני דגלים: טבח יובל שיי אלים ועגלים. ויעלו בשנה מדי שלש רגלים: **א**יותה לה נפשי משוש חדשי ומועדי. **ח**גים ינקופו ושמחת בית וועדי. **ס**יברתי עד מה ואין דורש בעדי. מביאי התודה בית י"י רגילים: טבח: **ב**ת נדיב בנעלים יפו פעמיך. **ט**הורה מנחתך וערבו טעמייך. **ע**ליזי גאוותך וזמירות נעימייך. נצו נם נעו טלטלים וגולים: טבח: **ג**לל בו ידותון בשיר לעולה. **י**ביאון מנחתי עיים עצם וכעלה (?) **פ**יטום הקטורת עשן עתר לבעלה הבאיש זבוב מות חביתים נפגלים: טבח: **ד**גלי המון חוגג בקול רינה ותודה. **כ**סא יום החג ומשפט העבודה. **צ**יפיתי עת תשוב ואין עומד בסעודה. אבד כל חזון דברים לא נגלים: טבח: **ה**עז את מקנך כמו חזון ביאר **ל**ילה גם יומם אור חיים האר. קחה לי לבוש ישע כחתן יכהן פאר. וכלכלה תעדה נזמים ועגילים: טבח: **ו**ועד שכינתך בנותני שבחך. **מ**חים עם אילים. יכונו מטבחך. **ר**יווי יז נצחם יעלו מזבחך. לארבע קרנותיו רבועים ולא עגולים: טבח: **ז**מרה וקול תודה בנבל וכינור. **נ**גן ינגן עם יגע בציבור. (?) **ש**ערים יפתחו ושער ניקנור. **ת**בואנה תופפות מדביר ומרוגלים. טבח יובל שיי אילים ועגלים. ויעלו בשנה מדי שלש רגלים:

בפסח ערבית שחרית ומנחה מתפלל אבות וגבורות וקדושת השם: **ואומ**'.

אתה בחרתנו מכל העמים אהבת אותנו ורצית בנו ורוממתנו מכל הלשונות וקדשתנו במצותיך וקרבתנו מלכינו לעבודך ושמך הגדול והקדוש עלינו קראת:

ותתן לנו י"י אלהינו באהבה מועדים לשמחה חגים וזמנים לששון את יום חג המצות הזה זמן חירותינו באהבה מקרא קדש זכר ליציאת מצרים:

אלהינו ואלהי אבותינו יעלה ויבא יגיע יראה וירצה וישמע ויפקד ויזכר זכרוננו ופקדוננו וזכרון אבותינו וזכרון משיח בן דוד עבדך וזכרון ירושלים עיר קדשך וזכרון כל עמך בית ישר' לפניך לפליטה לטובה. לחן לחסד לרחמים ולשלום ביום חג המצות הזה. זכרינו י"י אלהינו בו לטובה ופוקדינו בו לברכה. והושיענו בו לחיים טובים. בדבר ישועה ורחמים חוס וחנינו וחמול ורחם עלינו והושיענו ומלטינו מכל צרה ויגון כי אל מלך חנון ורחום אתה:

והשיאנו י"י אלהינו את ברכת מועדיך לחיים לשמחה ולשלום כאשר רצית ואמרת לברכינו. וקדשינו במצותך. ותן חלקנו בתורתך. ושבעינו מטובך ושמחינו בישועתך וטהר לבינו לעובדך באמת. והנחילנו י"י אלהינו בשמחה ובששון מועדי קדשך. ב"א י"י מקדש ישר' והזמנים: רצה: אם חל להיות בשבת מזכיר של שבת. ואומ'. ותתן לנו י"י אלהינו באהבה שבתות למנוחה ומועדים לשמחה חגים וזמנים לששון את יום המנוח הזה ואת יום חג המצות זמן חירותינו באהבה מקרא קדש זכר ליציאת מצרים: וחותם ב"א י"י מקדש השבת ישר' והזמנים: ובן בברכת המזון מזכיר של יום טוב בבונה ירושלים: ולאחר תפילת לחש אומר השליח ציבור קדיש שלם: ואין אומ' במה מדליקין כל עיקר: נמנעו מלקדש על היין בבית הכנסת שלא להוסיף על ד' כוסות. ואין לך עני בישר' שאין לו כוס בביתו: ואם חל להיות בשבת לאחר סיום תפלת לחש אומ' השליח ויכולו: מגן אבות בדברו: וחותם מקדש השבת: ואין צריך להזכיר של יום טוב. דאמ' רבא יום טוב שחל להיות בשבת שליח ציבור היורד לפני התיבה ערבית אינו צריך להזכיר של יום טוב שאלמלא שבת אין שליח ציבור יורד ערבית: ביום טוב בפסח או שאר ימים טובים שחלו להיות במוצאי שבת מתפלל ותודיענו. דאמ' רב יוסף אנו תקינו לן רב ושמואל מרגניתא בבבל ותודיענו: וכך הוא מתפלל:

סימן קב

אתה בחרתנו מכל העמים אהבת אותנו ורצית בנו. ורוממתנו מכל הלשונות וקדשתנו במצותיך וקרבתנו מלכינו לעבודתיך ושמך הגדול והקדוש עלינו קראת:

סימן קג

ותודיענו משפטי צדקך ותלמדינו לעשות בהם החוקי רצונך ותתן לנו י"י אלהינו משפטים ישרים ותורת אמת חוקים ומצות טובים ותנחילנו י"י אלהינו זמני ששון ומועדי קודשך וחגי נדבה. ותורישנו י"י אלהינו קדושת שבת וכבוד מועד וחגיגת הרגל בין קדושת שבת לקדושת יום [טוב] הבדלת ואת יום השביעי מששת ימי המעשה קדשת. הבדלת וקדשת את עמך ישראל בקדושתך: ותתן לנו י"י אלהינו באהבה מועדים. כו':

מתחילה היו אומרים ותודיענו במקום והשיאנו. והיו חותמין המבדיל בין קודש לקודש. ולא יפה עושין כן. שהן מדלגין ברכה שביעית דהואיל ולא בירך ברכת היום מקדש ישראל והזמנים מעלה עליו כאילו לא התפלל כלל: ואין אומ' ויתן לך: בשחרית מתפלל כמו בערבית: ומברכין לגמור את ההלל: יתגדל. תתקבל: ובמוסף מוציאין שתי תורות. באחת קורין פרשת משכו עד מארץ מצרים על צבאותם: וקורין חמשה. אין פוחתין מהם אבל מוסיפין עליהם. ובשניה. קורא המפטיר בפרשת פנחס דבחדש הראשון עד סוף

הפרשה: ושליח ציבור אומ' קדיש עד דאמירן. ומפטיר ביהושע מן ויאמר יהושע. עד ויהי שמעו בכל הארץ: ואומ' מפטיר ברכות שלאחריהם: ואומ' על התורה ועל העבודה ועל הנביאים ועל יום חג המצות הזה שנתת לנו י"י אלהינו לקדושה ולמנוחה לששון ולשמחה לכבוד ולתפארת. על הכל י"י אלהינו אנו מודים לך ומברכין אותך יתברך שמך בפה כל חי תמיד לעולם ועד ברוך אתה י"י מקדש ישר' והזמנים: ואם שבת הוא חותם מקדש השבת ישר' והזמנים: אשרי: קדיש עד דאמירן: ועומדין למוסף: ואינו מזכיר משיב הרוח ומוריד הגשם: שכך שנינו העובר לפני התיבה ביום טוב הראשון של פסח הראשון מזכיר האחרון אינו מזכיר: אבל מבקשין על הטל. משיב הרוח ומוריד הטל: ואומר קדושת השם: אתה בחרתנו: עד זכר ליציאת מצרים:

סימן קד

מפני חטאינו גלינו מארצינו ונתרחקנו מעל אדמתינו ואין אנו יכולין לעלות וליראות ולהשתחוות לפניך בבית בחירתך ולעשות חובותינו לפניך בבית הגדול והקדוש שנקרא שמך עליו מפני היד שנשתלחה במקדשך. יהי רצון מלפניך י"י אלהינו ואלהי אבותינו מלך רחמן שתשוב ותרחם עלינו ועל מקדשך ברחמך הרבים ותבנהו מהרה ותגדל כבודו ותבנה עירך ותחדש את היכלך ותכונן את מקדשך ותכנס את גליות ישר' לתוכו ותמלוך עליהם מהרה בהדרך בשבחך בתפארתך בבית בחירתך. אבינו מלכינו גלה כבוד מלכותך עלינו מהרה והופע והנשא עלינו לעיני כל חי. וקרב פזורינו מבין הגוים ונפוצותינו כנס מירכתי ארץ. והביאנו לציון עירך ברינה ולירושלם בית מקדשך בשמחת עולם. אנא י"י אלהינו ושם נעשה לפניך את קורבנות חובותינו תמידין כסדרן ומוספין כהילכתן: את מוסף יום חג המצות הזה נעשה ונקריב לפניך באהבה כמצות רצונך כמו שכתבת עלינו בתורתך על ידי משה עבדך מפי כבודך כאמור: ובחדש הראשון בארבעה עשר יום לחדש פסח לי"י. ונאמ' ובחמשה עשר יום לחדש הזה חג שבעת ימים מצות יאכל: ונאמר ביום הראשון מקרא קודש כל מלאכת עבודה לא תעשו: ונאמ' והקרבתם אשה עלה לי"י פרים בני בקר שנים ואיל אחד ושבעה כבשים בני שנה תמימים יהיו לכם: ומנחתם ונסכיהם כמדובר שלשה עשרונים לפר ושני עשרונים לאיל ועשרון לכבש ויין כנסכו ושעיר לכפר ושני תמידין כהילכתן:

אלהינו ואלהי אבותינו מלך רחמן רחם עלינו טוב ומטיב הדרש לנו שובה עלינו בהמון רחמיך בגלל אבות שעשו רצונך בנה ביתך כבתחילה והיכלך כבראשונה וכונן מקדשך על מכונו והראינו בבנייני. ושמחינו בתיקונו. והשב כהנים לעבודתם. ולוים לשירן ולזמרם. וישר' לנויהם. ושם נעלה ונראה ונשתחוה לפניך בשילוש פעמי רגלינו ככתוב

בתורתך. שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך את פני י"י אלהיך במקום אשר יבחר בחג המצות ובחג השבועות ובחג הסוכות ולא יראה את פני י"י ריקם: נאמ' איש כמתנת ידו כברכת י"י אלהיך אשר נתן לך: והשיאנו: עד מקדש ישר' והזמנים: רצה: מודים: ושים שלום: קדיש כו':

והיה לפנות ערב יבאו לבית הכנסת. ואומ' אשרי. ועומד שליח ציבור ואומ' ובא לציון וסדר קדושה: קדיש. עד דאמירן: ומתפללין כמו בשחרית: ולאחר סיום תפילת ערבית מברכין: ברוך אתה י"י אלהינו מ"ה אשר קדשנו במצותיו וציונו על ספירת העומר היום יום אחד: יהי רצון מלפניך י"י אלהינו ואלהי אבותינו שיבנה בית המקדש במהרה בימינו: וכן כל לילה ולילה עד שבועות: ומצוה למימני שבועי ומצוה למימני יומי. ובעמידה. לפי שכל מעשה העומר בעמידה היה. ועוד כת' מהחל חרמש בקמה. אל תקרי בקמה אלא בקומה. ת': ר' התפלל ערבית ביום. ולא רצה לברך על ספירת העומר עם האחרים כי היה דואג שמא יעשה ברכה לבטלה. וספר עם האחרים ולא בירך. והיינו תמיהים ספירה זו למה. ואמ' [שמא] אשכח ונמצאתי קרח מיכן ומיכן:

סימן קה

הילכות העומר.

קה.

העומר שהיו ישר' עושין היו ארבעים ושלש בצים וחומש ביצה. כמשקל אילו הבצים כך משקל עומר ומן שיעור כזה חייב להפריש חלה: קודם היו חוקרין בארץ ישראל על העומר באיזה מקום ימצא תחילה. והיו קוצרין אותו בערב הפסח. וממחרת הפסח היו מקריבין אותו לפני הארון מבחוץ. ונוטלו הכהן ומרימו. ומוליכו ומביאו. והיה טוחנו. ועושה ממנו לחם. ונותנו אל כהן גדול ואוכלו. ואחר כך היו החיטין מותרין לקצר ולאכל לכל ישראל. והעומר הזה מן חלק אחד של שדה היו מביאין אותו. אבל ביכורים של פירות כל זמן שרואים אותו אחד ואחד מישר' בגנו ובכרמו התאנים והענבים או כל מיני פירות המבכרות תחילה היה עושה בה סימן. ואחר כך ממלא את הטנא ומביאו לכהן. ומקריבו לפני הארון בחוץ. ומרימו ומוליכו. ומביאו ואוכלו הכהן עם כל אנשי ביתו. ומותרים כל אחד ואחד כפירותיו: סליק: ע"כ:

למחר מברכין כמו כן לגמור את ההלל. ומוציאין שתי תורות. וקורין שור או כשב. עד וידבר משה את מועדי י"י אל בני ישראל: ומפטיר קרי כדאתמול. ומפטיר במלכים. בן שמנה שנה יאשיהו עד ואחריו לא קם כמוהו: אשרי: קדיש: ומתפללים כיום ראשון: זו היא תפילת מוסף של שני ימים הראשונים: ומשעברו שוב אין מברכין לגמור את

ההלל אלא לקרות. לפי שאין חלוקין בקורבנותיהם. ואל יאמר (מפני) [במפני] חטאינו. אילו הפסוקים. ובחמשה עשר. וביום הראשון. אלא כאמור. והקרבתם: ויגמור הפרשה. וביום השביעי בכלל. להעיד על החג הבא לפניו. ועוד שאין משיירין בפרשה פחות משלשה פסוקין. אבל היאך תקרא ובחדש הראשון להיות ארבעה עשר וחמשה עשר וכבר הלכו להם:

סימן קו

אמנם ביום הראשון קורין את ארבעה עשר להגיד הילכות החודש הראשון. וכל חקת הפסח ומשפטו: ת': וזה טעם סדר הפרשיות וסדר קרייתם: ביום הראשון משכו. שהיא עיקר מצות הפסח ואזהרותיו. היאך נצטוו אבותינו. ואחר כך שור או כשב ששם מזהיר ומפרש דיני המועדות: ומשם ואילך ד' ימי חול המועד קורין ד' פרשיות. וכל אחת מקדמת בתורה יותר מחבירתה וכמו שהיא מוקדמת מקדימין לה לקרותה קודם לחבירתה. וזה הטעם שאנו מקדימין קדש. לאם כסף. ולחברותיה. ואפילו חל שבת להיות באחד מימות של חול מועד שקורין בה פרשת ראה. למחר קורין פרשת המוקדמת ולא תפסיד את מקומה. אבל האחרונה תדחה. והכי נמי אמרי' בסוכה שאחרון נדחה: [**בשביעי**] של פסח קורין בשלח. אע"ג שהיא מוקדמת יותר מקצת מהם. לפי שביום ז' עברו הים ואמרו שירה: כל הבכור מאוחרת לכולן. ויש בה מצות וחוקים: ואם לא תפרש כן יש לך לתמוה על הסדר. למה סידרו חכמים כן. אימא איפכא: הילכך נראה כמו שפירשתי. ועיקר: פר"ת:

ואני אומ' בראשון להזהיר על הילכות פסח. ובשני שור או כשב. על שם וספרתם לכם שהיא למחרת יום טוב ראשון. ודיני מועדות. ולא על סדר פרשיות אלא על סדר הימים. קדש. כסף. פסל. מדבר. ארבעת אילו כסדר פרשיות. וקדש. על שם שמכת בכורות תחלה. ונקדשו על דבר זה בכורות ישראל. לכך נקראת תחילה. וכסף. פסל. שתיהן מזהירות על חילול המועדות. כדאמרי' אלהי מסכה לא תעשה לך. וסמיך ליה. את חג המצות תשמור (שמות ל"ד:י"ז-י"ח). לומ' לך כל המבזה את המועדות כעובד ע"ז. וכת' תשמר. ודרשי' במועד קטן ובאין דורשין. לימד על חולו של מועד שאסור בעשית מלאכה. במדבר. שילוח טמאים לפסח שני. אחרי הילכות פסח יש לנו לאומרה. שלח. ליל שביעי ירדו לים. ובשחרית אמרו שירה. וזה פי' הקונ'. בוכרא. כד' בפ' בני העיר לאומרה בשמיני עצרת על שיש בה מצות וחוקים ובכור להזהיר על המתנות ולהחזיר לבעליהן: כנ"ל איתו: ע"כ ת': ביום השלישי. שהוא חול המועד. קורין בבא אל פרעה קדש לי כל בכור. עד ויהי בשלח: ביום הרביעי. שהוא שני לחול המועד. קורין אם כסף

תלוה. עד לא תבשל גדי בחלב אמו: ביום החמשי. שהוא שלישי למועד. קורין בכי תשא. פסל לך. עד בחלב אמו: ביום הששי. שהוא רביעי לחול המועד. קורין בבהעלתך. במדבר סיני בשנה השנית. עד לגר ולאזרח הארץ: ובאילו ד' ימים של חול המועד בכל יום מוציאין שתי תורות. וקורין באחת שלשה בעניינו של יום כאשר פירשנו. כמו שסידרו רבותינו משך. תורא כו'. הרביעי קורא בספר תורה שנייה בפנחס. מן והקרבתם עד וביום הביכורים: מתוך שהוא בא להיכר חובת היום. כדאמ' כל דטפי מילתא מחבריה טפי ליה חד גברא. לפיכך הנהיגו לייחד לו יחיד לקרות בפרשת מוסף: על ששאל אם שכחן וקראו ד' בעניינו של יום ולא קראו פרשת קרבן מוסף: אמנם כן נראה בעיני. שיחזור שליח ציבור ויקרא בפרשת והקרבתם. דהך רביעי כמאן דליתיה דמי. ואי איפשר שאין קורין בקורבנות דחובה. לפיכך יחזור שליח ציבור ויפתח ספר תורה ויקרא לכל מי שירצה או לרביעי או לאחר. ואין להקפיד בכך: ובמסכת סופרים יש מעין (רכר) [דבר] זה. כל ימות הפסח האחרון קורא והקרבתם. וקורא נמי וביום השביעי. דחדא פרשה היא ואין לשנות כלל: שלמה בר שמשון:

ומחזירין התורות למקומן. ואומ' שליח ציבור לפני התיבה. אשרי ובא לציון: סדר קדושה. כמנהג חול גמור: קדיש: עד דאמירן: ועומדין למוסף. ומתפללין מגן. ומחיה. ומושלש: ואו' אתה בחרתנו. עד זכר ליציאת מצרים. מפני חטאינו: כאמור והקרבתם: עד כהילכתו. מלך רחמן: והשיאנו: עבודה. הודאה. וברכת כהנים: שים שלום: קדיש כו'. וזהו הסימן שקבעו חכמים: משך. תורא. קדש. בכספא. פסל. במדברא. שלח. בוכרא: ואע"ג דסימנא הכי הוא. מכל שקום קרינן פסל לך בשבת של חול המועד. ומתחילין מראה אתה אומר אלי. לרבות הקוראים. עד ז'. דאמ' רב חנן בר אבא שבת שחלה בחולו של מועד בין בניסן בין בתשרי קרינן ראה אתה:

וכשחל להיות פסח בחמשי בשבת. קורין בפרשת משכו. למחר. שור כשב: יום ג' שהוא שבת של חול המועד. קורין ראה אתה דהיינו פסל לך. יום ד' קורין קדש. דהא חוזרין לכסידרן. ומהו הסדר. לקרות פרשת קדש אחר שור או כשב. וכן היינו עושין אם לא שהפסיק שבת של חול המועד. ועכשיו שהפסיק. קורין אותה מיד אחר השבת: וכן הלכה:

ומגילת שיר השירים אומ' אותה בשבת שחלה להיות בחולו המועד. ת'. ואם אין שבת בחולו המועד או' אותה יום שביעי של פסח. ת': ולכך אנו אומרי' אותה בפסח על שם ששיר השירים מדבר מגאולת מצרים. שנא' לסוסתי ברכבי פרעה. וגו'. וכל העניין מדבר מארבע גליות למבין: ושבת של חול המועד קורין מן ראה אתה אומר אלי. עד

לא תבשל גדי בחלב אמו. ומפטיר קורא והקרבתם עד סוף הפרשה. ומפטיר ביחזקאל. היתה עלי יד י"י. עד סוף הפרשה אך הוקשה הדבר לר' כי אין בה מעניין הפסח כל עיקר. ונר' לר' שצריך להתחיל למעלה. כה אמר י"י עוד זאת אדרש לבית ישראל. וגו' כצאן קדשים. כצאן ירושלים במועדיה. דמתרג' כעמא דמידכן ואתאן לירושלם בזמן מועדי פסחא. ויש מקומות שנוהגין כן: ור"ת פי' על שם שהיו מיוצאי מצרים לפני הקץ: למוסף מתפללין אבות וגבורות וקדושת השם. אתה בחרתנו. עד ותתן לנו י"י אלהינו באהבה שבתות למנוחה ומועדים לשמחה חגים וזמנים לששון את יום חג המנוח הזה ואת יום חג המצות הזה זמן חירותינו כו'. מפני חטאינו כו'. עד ומוספין כהילכתן. את מוספי יום המנוח הזה ואת יום חג המצות הזה נעשה כו'. עד מפי כבודך כאמור. וביום השבת שני כבשים בני שנה תמימים ושני עשרונים סלת מנחה בלולה בשמן ונסכו: עלת שבת בשבתו על עולת התמיד ונסכה זה קרבן שבת. וקרבן היום נאמ': והקרבתם וגו': מלך רחמן: והשיאנו. כו' והנחילנו י"י אלהינו באהבה וברצון שבת ומועדי קדשך ברוך אתה י"י מקדש השבת ישר' והזמנים: רצה. ומודים. ושים שלום: קדיש כו':

בשביעי של פסח. בלילי יום טוב מקדשין על היין. ואין צריך לומ' זמן: ת'. ובערבי פסחים מוכח הכי. דקא'. מדלא קאמ' זמן ש"מ בשביעי של פסח עסיקינן: דכל מה דהוה ליה אכליה. וסברא הוא: דזמן בהכנסת הרגל הוא: ת': ומתפללין כמו בימים הראשונים. בין בערבית בין בשחרית. אלא שבתפילת מוסף מוסיף על פסוקים של והקרבתם. ונא' וביום השביעי מקרא קדש יהיה לכם כל מלאכת עבודה לא תעשו: ומנחתם: וגו': ומוציאין שתי תורות. וקורין מן ויהי בשלח. עד. כי אני י"י רופאך. לפי שביום שביעי אמרו שירה על הים ומפטיר קורא מוהקרבתם עד סוף פסקא. ומפטיר בשמואל. מן ותהי עוד מלחמה בגת. עד סוף השירה. לפי שהיא שירה. ומדבר בה מיציאת מצרים. עלה עשן באפו. וישלח חיציו: וקטן מתרגם כל פסוק ופסוק מן ויהי בשלח. (ומשיהה) [ומשירה] כולה. שהיום עברו ישר' את הים. ומתרגם הפרשה לפרסם הנס. וכיון שנהגו לתרגם בתורה נהגו לתרגם אף בנביא. וכן בעצרת. ולא בשאר מועדים: ביום השמיני. קורין כל הבכור: עד סוף פיסקא. ומפטיר בישעיה. בעוד היום בנוב. עד צהלי ורני. לפי שמפלתו של סנחריב בפסח היה:

סימן קז

וביום שביעי של פסח. מתרגם ויהי בשלח:

קז.

והוה כד שלח פרעה ית עמא ולא (דברינו) [דברינון] י"י אורח ארעא פלשתאי ארי קריבא הוא. מאתן אלפין דנפקו ממצרים תלתין שנין קדם קיצא די"י. מאתן אלפין גוברין ריגלאין בני חילא הוו כולהון משבטא דאפרים מאחדין בתריסין ובמאני זיינא וברמחין. הן הן גרמיא. יבישיא. דאחיא יתהון י"י על ידי יחזקאל נבייא בבקעת דירא. ומהן גרמיא הוו מאני דשתי בהון נבוכד נצר רשיעא. ובשעתא דאחיא יתהון י"י על ידי יחזקאל נבייא. הוו טפחין ליה להההוא רשיעא על פומיה ומקרבין גרמא לות גרמיה. וחיו וקמו על ריגליהון. משירייו סגיאן לחדא לחדא. כולהון קמו. בר מן גברא חד דלא קם. אמר נבייא קדם י"י מה הוו עובדוהי דההוא גברא דלא קם ובכן אמר ליה י"י בחיבולייא יהב ובריביתא יסב ויחי [63]. לא יחיי. ובכן אחוי ליה י"י ליחזקאל אתא הדין שכן עתיד לאחאה מיתייא. ובכן אמר ליה י"י דילמא יזועון עמא במיחזיהון אחיהון מיתייא וידחלון ויתובון למצרים: ויסב: ואסחר י"י ית עמא אורח מדברא לימא דסוף ומזרזין סליקו בני ישראל מארעא דמצרים: ויקח: ואסיק משה ית גרמיה דיוסף עימיה ארי אומאה אומי ית בני ישר' למימר מדכר דכיר י"י יתכון ותסקון ית גרמיי מיכא עימכון: ויטעו: ונטלו מסוכות ושרו באיתם דבסטר מדברא: וי"י: וי"י מדבר קדמיהון ביממא בעמודא דענא לדברותהון באורחא ובלילי בעמודא דאישתא לאנהרא להון למיזל ביממא ובלילי: לא: לא עדי עמודא דענא ביממא ואף לא עמודא דאישתא בלילי קדם עמא: וידבר: ומליל: דבר: מליל עם בני ישרי ויתובון וישורון קדם פום חירתא בין מגדלא ובין ימא קדם בעיל צפון לקיבלי תשרון על ימא: ואמר: ואמר פרעה על בני ישר' מעורבלין אינון בארעא אחד עליהון מדברא: וחזקתי: ואיתקף ית ליבא דפרעה וירדף בתריהון ואתייקר בפרעה ובכל משרייתיה וידעון ארי אנא י"י ועבדו [כן]: ויוגד: ואיתחוה למלכא דמצרים [ארי] אזל עמא ואתהפיך ליבא דפרעה ועבדוהי על עמא ואמרו מה דא עבדנא ארי שילחנא ית ישראל מלמיפלחנא: ויאסר: וטקיס ית רתיכוהי וית עמיה דבר עימיה: ויקח: ודבר שית מאה רתיכין בחירן וכל רתיכי מצרים וגיברין ממנו על כולהון: ויחזק: ותקיף י"י ית ליבא דפרעה מלכא דמצרים ורדף בתר בני ישר' ובני ישר' נפקו בריש גלי: וירדפו: ורדפו מצראי בתריהון ואדביקו יתהון כד שרן על ימא כל סוסוות רתיכי פרעה ופרשוהי ומשריתיה על פום חירתא לקדם בעיל צפון: ופרעה: ופרעה קריב וזקפו בני ישר' ית עיניהון והא מצראי נטלין בתריהון ודחילו לחדא וצווחו בני ישר' קדם י"י: ויאמרו: ואמרו למשה המדלית קוברין במצרים דברתנא לממת במדברא מה דא עבדתא לנא לאפקותנא

[63] גליון כת"י: הכא אמרינן בפ איזה נשך. למה לי דכתב רחמנא לאו בגזל לאו בריבית לאו באונאה וצריכי כו'. מכלל שזה תלוי בזה ומצינו שבני נח נצטוו על הגזל. לפיכך קנס אותן לומר שלא יחיה. כדכת' ביחזקאל בנשך נתן ותרבית לקח וחי לא יחיה מות ימות דמיו בו יהיה. אבל ריבית לא מצינו שבני נח נצטוו. אם לא מפני איסור גזל:

ממצרים: הלא דין פיתגמא דמלילנא עמי במצרים למימר שבוק מיננא וניפלח ית מצראי [ארי טב לנא דנפלח ית מצראי] מרגמות במדברא: ויאמר: ואמר משה לעמא לא תדחלון אתעתדו וחמון ית פורקנא די"י ויעביד לכון יומא דין ארי כמא דחמיתון ית מצראי יומא דין לא תוספון למיחמיהון עוד עד עלמא: י"י: י"י יגיח לכון קרב ואתון תשתקון: ויאמר: ואמר י"י למשה קבילית צלותך מליל עם בני ישראל ויטלון: ואתה: ואת טול ית חוטרך ומרים ידך על ימא ובזעיר. וייעלון בני ישר' בגו ימא ביבשתא: ואני: ואנא הא אנא מתקיף ית ליבא דפרעה מלכא דמצרים וייעלון בתריהון ואתייקר בפרעה ובכל משרייתיה ברתיכוהי ובפרשוהי: [וידעו. וידעון מצראי ארי אנא ה' באתיקרותו בפרעה ברתיכוהו ובפרשוהי] ויסע: ונטל מלאכיא די"י דמדבר קדם משריתא דישר' ואזל מבתריהון ונטל עמודא דעננא מן קדמיהון ושרא מבתריהון: ויבא: ואתא בין משריתא דישר' ובין משריתא דמצרים והוה עננא וקבלא למצראי ולישראל נהר כל ליליא ולא איתקריבו דין לות דין כל ליליא: ויט: וארים משה ית ידיה על ימא ודבר י"י ית ימא ברוח קידומא תקיף כל ליליא ושוי ית ימא ליבשתא ואיתבזעו מיא: ויבאו: ועלו בני ישר' בגו ימא ביבשתא ומיא להון שורין מימיניהון ומשמאליהון: וירדפו: ורדפו מצראי ועלו בתריהון כל סוסוות רתיכי פרעה ופרשוהי ומשרייתי' לנו ימא: ויהי: והוה במטרות צפרא ואסתכי י"י על משריתא דמצראי בעמודא דאישתא ועננא ושגיש ית משריתא דמצראי: ויסר: (ואערי) [ואעדי] ית גלגלי רתיכוהי ומדברין להון בתקוף ואמרו מצראי ניעירוק מן קדם ישר' ארי דא היא גבורתא די"י דעבד (לבון) [להון] קרבין במצרים: ויאמר: ואמר י"י למשה ארים ית ידך על ימא ויתובון מיא על מצראי על רתיכוהי ועל פרשוהי: ויט: וארים משה ית ידיה על ימא ותב ימא לעידן צפרא לתוקפיה (ומיא) [ומצראי] ערקין לקדמותיה ושניק י"י ית מצראי לגו ימא: וישבו: ותבו מיא וחפו ית רתיכיא וית פרשיא לכל חילוות פרעה דעלין בתריהון בימא לא אשתאר בהון עד חד: ובני: ובני ישר' הליכו ביבשתא בגו ימא ומיא להון שורין מימיניהון ומשמאליהון:

ומנעים את קולו בנעימה ובנגינה: איזיל משה: ר' היה אומרו על ואתה הרם מטך והוא מקום הראוי לו לפי (לפי) הדיבור. ועליו הוא מתרגם בירושלמי: ותשובה ראיתי לאומרו. על ויושע לספר השירה:

איזול משה וקום על ימא. ואמור לימא זע מן קדם אל. בשמי תיזיל ותימור לימא דאנא שלוחיה. דיוצר בראשית. גלי אורחך שעתא זעירא ויעברון בגווך פריקוי דקיריס. דשבטוי דיעקב שריין בעקא. ושנאיהון רדפין בתריהון. הא אם את סגרת מן קדמיהון ופרעה רשיעא אתי מבתריהון: ואזל משה וקם על ימא ואמר לימא זע מן קדם אל. זע

ימא מן קדם משה כד חמא בידוהי חטר דניסיא. חימא ורוגזא עלת לימא והות מתרברב למחזור לבתריה. טען היא לך בריה דעמרם לית אנא שליט וקשיש (מונאי) [מינך]. יומין תלתא אנא רב מינך דאנא אתבריתי בתלתא ואת בשיתא. כד חמא משה ימא מסרהב וגלוהי מתרברבין עליה. הכדין אמר ליה. לית שעתא דא שעתא דדינא דישר' שריין בעקא:

מתיב משה ואמר לימא אנא שלוחיה דיוצר בראשית. נהפך ימא כד שמע מילתיה למיעבד רעותיה דמריה דשמיא. סוף מיליא אמר ימא למשה מן קדם ילוד איתתא לית אנא מיתכביש. ענה משה ואמר רב מינאי ומינך יכבוש יתך. פתח משה פומיה בשירה והכדין אמר בתושבחתא. צלותיה דמשה עלת בבעו ובתחנונים אמר מילתיה. קרא אמרת ליה בסיפרא דאורייתא כען תיחמי מה איעביד לפרעה רשיעה. ריבוניה דעלמא לא תמסור עמך בידוי דפרעה רשיעא. רם יהב ליה חטר דניסיא לחבלא כל מרודיא. שמע ים קל רוחא דקודשא דמתמליל עם משה מיגו נורא. תב ימא ונחו גלוהי ועברו בגויה בני ישר': ויושע:

ופרק ושיזיב י"י ביומא ההוא ית ישר' מידא דמצראי וחמון ישר' ית מצראי מייתין רמאין על כיף ימא: וירא: וחמון ישר' ית גבורא ידא רבתא [דעבד ה' במצראי ודחילו עמא מן] קדם י"י והאמינו במימרא די"י ובנביאותיה דמשה עבדיה: אז: הכדין שבח משה ובני ישר' ית שבח שירתא (חדא) [הדא] קדם י"י. ואמרו למימר נודי ונשבח קדם י"י דהוא רם על רמיא ומתגאה על גיותניא. וכל מאן דמתגאה קדמוהי הוא במימרי' מתפרע מיניה. מצראי וסוסוון ורתיכיהון על דאיתגאו ורדפו בתר בני ישר' רמא וטבע יתהון בימא דסוף: עזי: תוקפן ורב תושבחתן הא ריבון כל עלמא י"י ואמר במימריה והוה לן לפריק. דין הוא אלהנא ונשבחיניה. אלהא דאבהתנא ונרוממיניה: י"י איש מלחמה י"י שמו:

ארבע כיתון אתעבידו בני ישר' כד הוו קיימין על ימא דסוף. חדא הוה אמרה נפיל בימא. וחדא הוה אמרה נסדר לקיבליהון סדרי קרבא. וחדא הוה אמרה נחזור למצרים. וחדא הוה אמרה ניצווח ונימני לקיבליהון ונערבב יתהון. כתא דהוה אמרה נפיל בימא. אמר להון משה לא תדחלון: אתעתדו וחזו ית פורקנא די"י דיעביד לכון יומא דין. כתא דהוה אמרה נסדר לקיבליהון סדרי קרבא. אמר להון משה לא תדחלון. קומו ושתיקו והבו יקר ותושבחן ורוממו לאלהכון. כתא דהוה אמרה נחזור למצראי אמר להון לא תדחלון. ארי כמא דחמיתון ית מצראי יומא דין לא תוספון למיחזיהון עוד עד עלמא. כתא דהוה אמרה ניצווח ונמני לקבליהון ונערבב יתהון. אמר להון משה לא תדחלון. י"י אלהנא דהוא עביד לבון נצחני קרביכון י"י שמיה. כשמיה כן גבורתיה כן תוקפיה

וכן מלכותיה. יהא שמיה רבה מברך לעלם ולעלמי עלמין: מרכבות פרעה: רתיכי פרעה וחילוותיה רמא בימא ושפר עולימוהי ימא וטבע יתהון בימא דסוף: תהומות: תהומיא חפו עליהון נחתו במצולתא במיא רבא כאבנא: ימינך: ימינך י"י אדירא בחילא ימינך י"י חברת סנאה ובעיל דבבא: וברוב: ובסגי תוקפך תברתא שורי דבעלי דבביהון דקמו על עמך שלחת מלאך רוגזך ומלהט יתהון כמא דמלהט נורא לקשא: וברוח: ובמימר מן קדמך י"י אתעבידו מיא עורמין עורמין קמו להון צרירין כזיקייא מיא אזליא קפו תהומי בפילגוס תהומא רבא: אמר: אמר פרעה רשיעא סנאה ובעיל דבבא ארדוף בתר בני ישר' ונערבב יתהון כשהן שריין על כיף ימא אבוז מינהון ביזא רבה ואשבי מנהון שביא רבה. אפלג מינהון לעמי עבדי קרבא עד דתתמלי נפשי מינהון ובתר כן אשלוף חרבי מן תייקא ואשיצי יתהון ביד ימיני: נשפת: אשפת ברוח מן קדמך י"י כסו עליהון מיא דימא אישתקעו באברא במיא משבחייא: מי: מאן כוותך באילי מרומך י"י מאן כוותך אדיר בקודשא דחיל תושבחן עביד ניסין ופלאים לעמיה בית ישר': נטית: ימא וארעא הוו מדיינין כחדא ימא אמרה לארעא קבילי בנייכי וארעא אמרה לימא קבילי קטולייכי. לא ארעא צביא למיבלע יתהון ולא ימא צביא למיקבל יתהון. דחלא אחדת לארעא מן אבוהא דבשמיא דלית הוא תבע יתהון מינה לעלמא דאתי. מה הבל חד גברא כד קטליה אחוהי לט ורגז קודשא בדיך הוא על דבלעית ית דמיה אף על דמיה עמא רבא הדין אם אבלע יתהון. בכן ארכין קודשא בריך הוא ידיה בשבועה דלית הוא תבע יתהון מינה. מיד פתחת ארעא פומה ובלעת יתהון: נחית: דברתהי בטבוותך עמא דנן דפרקתא (סוברתי) [סוברהי] בתוקפך למדור בית שכינת קודשך: שמעו: שמעו עממיא ומתרגזין דחלא אחזת יתהון כל דהוו יתבי בפלשת: אז: בכין אתבהילו רבני אדום תקיפי מואבאי אחזת יתהון רתיתא אתברו ליבהון בגויהון כל דיירי ארעא דכנען: תפל: תפיל עליהון אימתא ודחלתא בתקוף אדרע גבורתך ובסגי תוקפך ישתקון כאבנא עד זמן דייעברון עמך י"י ית נחלי ארנונא עד זמן דייעברון עמך הדין דפרקתא ית מגיזת יובקא: תביאמו: תעיל יתהון ותחסין יתהון בטורא דאחסנתך אתר מזומן לבית מקדשא אתקינתא י"י בית מקדשך י"י תרתין ידך שכללו יתיה: י"י:

ארבע ליליון כתיבין (בוספר) [בספר] דוכרניא: ליליא קדמאה כד איתגלי י"י על עלמא למיברא יתיה הוה עלמא תהי ובהי וחשוכה פריס על אפי תהומא ובמימריה הוה נהיר ומנהיר וקרא יתיה ליליא קדמאה: ליליא תינייגא. כד איתגלי י"י על אברם בין פלגיא. הוה אברהם בר מאה שנין ושרה אתתיה ברת תשעין שנין כד אתיליד יצחק. למיקיימא מה דאמר כתבא אברהם בר מאה שנין יליד ושרה איתתיה ברת תשעין שנין תליד. הלא

בר תלתין ושבע שנין. הוה יצחק בריה בזמן דאתותב על גבי מדבחא שמיא ארכינו ונחתו (וחזו) [וחזא] יצחק שכלוליהון וזלגו עינוהי למרומא. וקרא יתיה ליליא תינייא: ליליא תליתאה. כד איתגלי י"י על מצראי בפלגות ליליא: הוה ידיה דשמאלא מקטלא בוכריהון דמצראי וידיה דימינא הוה משיזבא בוכריהון דישר'. למקיימא מה דאמר כתבא ברי בוכרי ישר'. וקרא יתיה ליליא תליתאה: ליליא רביעאה. כד ישלים י"י עלמא קיציה למתפרקא. ניריה דפרזלא יתברון ועבדי רשיעא ישתיצון. משה הוי נפיק מן מדברא ומלכא משיחא מן רומא. דין ידבר בריש ענא ודין ידבר בריש ענא ומימרא די"י מדבר בין תרויהון ואינון מהלכין כחדא ויימרון בני ישר' דין הוא אלהנא מלכותיה קאים בעלמא הדין ובעלמא דאתי לעלם ולעלמי עלמין דיליה הוא: כי בא:

ארי עלו סוסות פרעה ברתיכוהי ובפרשוהי בימא ואתיב י"י עליהון ית מי ימא ובני ישר' הליכו ביבשתא בגו ימא: ותקח: (ונשיב) [ונשיבת] מרים נביאתה אחתיה דאהרן ית תופא בידא ונפקו כל נשיא בתרהא בתופין ובחינגין: ותען: ומעניא (להין) [להן] מרים שבחו ואודו קדם י"י ארי איתגאי על גיותניא וגיאותא דיליה הוא סוסיא ורוכביה רמא בימא: ויסע: ואטיל משה ית ישר' מימא דסוף ונפקו למדברא דחגרא ואזלו תלתא יומין במדברא ולא אשכחו מיא: ויבאו: ואתו למרה ולא יכילו למשתי מיא ממרה ארי מרירו אינון על כן קרא שמה מרה: וילונו: ואתרעמו עמא על משה למימר מה נשתי: ויצעק: וצלי קדם י"י ואלפיה י"י אעא ורמא למיא ובסימו מיא תמן גזר ליה קיים ודין ותמן נסייה: ויאמר: ואמר אם קבלא תקביל למימרא די"י אלהך ודכשר קדמוהי תעביד ותצית לפיקודוהי ותנטר כל קיימוהי כל מרעין דשויתי במצרים לא אשוינון עלך. ארי אנא י"י אסך:

ויעמוד המפטיר: וקורא בתורה שנייה והקרבתם. ומפטיר בשירת דוד כולה בשמואל שיציאת מצרים באמציעתה. עם עקש תתפל. זה פרעה. ואין ר' מניח לדלג באותה הפטרה לפי שבאותו דילוג מדבר ביציאת מצרים. וכן נוהגין במלכות (לוהיר) [לותיר]: וגומרין כל השירה:

סימן קח

וששאל מאי שנא יום טוב ויום הכיפורים ושבת דמוסיפין ומפטירין. סברא הוא. שהרי משה תיקן להם לישר' שיהו קורין בתורה בשבתות וימים טובים ובראשי חדשים. ובחולו של מועד. שנ' וידבר משה את מועדי י"י אל בני ישר'. ועזרא תיקן להם לישר' שיהו קורין בשיני ובחמש' ובשבת במנחה. ואמרי' כל דטפי ליה מילתא מחבריה טפי ליה חד גברא. ואיכא למימר נמי היינו טעמא דמוסיפין ומפטירין ביום טוב כי היכי

דליהוו היכירא מעלייא בין יום טוב לחול. אבל בין יום טוב ושבת היינו טעמא דגבי תוספת ואפטורי כי הדדי נינהו. משום דביו"ט של שבת לא בעי היכירא כוליה האי דאין ביום טוב לשבת אלא אוכל נפש בלבד. ועוד יש לפרש היינו טעמא דאין מפטירין בחול. שהרי בחול קורין פרשה בלבד מן הסדר. ובשבת משלימין כל הסדר. ומפטירין בענייננו של יום כסדרן. לפיכך אין צריך להפטיר בחול מענייננו של סדר. וביום טוב הואיל ומפטירין בו מענייננו של יום לפיכך אין צריך להפטיר בחולו של מועד: ובראש חדש שחל להיות בחול נמי אין צריך להפטיר. שהרי מפטירין בראש חדש שחל להיות בשבת. וכשחל להיות אחר השבת בענייננו של ראש חדש: יצחק בר' יהודה נ"ע: ליום טוב האחרון של פסח מוציאין שתי תורות. וקורין כל הבכור עד סוף סידרא. ת'. ואם שבת הוא מתחילין מעשר תעשר. כדי להשלים שבעה הקוראים. ת': ומפטיר קורא והקרבתם. ומפטיר בישעיה בעוד היום בנוב. עד כי גדול בקרבך קדוש ישר'. שאף אותו הנס בפסח היה. ויצא חוטר. יוסיף שנית ידו. עתיד להיות בפסח. דקיימא לן כר' יהושע דאמר בפ"ק דראש השנה. בניסן נגאלו. ובניסן עתידין: והיום פוסקין צדקה ברבים על החיים לבדם. כלפי שנאמ' איש כמתנת ידו: והרמות מכס לי"י. והלך לפניו צדקך. ויוסיפו לך שנות חיים: ונאה להם לישר' לפסוק נדבתם בכל הרגלים בפרשת כל הבכור. מתוך האמור בה איש כמתנת ידו: כך נזרקה מפי האשל רב סגן לוייה: אשרי. ועומדין למוסף. ומתפללין אתה בחרתנו. מפני חטאינו: כשל אתמול. רצה ומודים. ברכת כהנים שים שלום: עד חיים ושלום:

סימן קט

ואומר כאמור כי בי ירבו ימיך ויוסיפו לך שנות חיים: ונאמר בורא ניב שפתים שלום שלום לרחוק ולקרוב אמר י"י ורפאתיו: ונ' י"י עוז לעמו יתן י"י יברך את עמו (ישר') בשלום: ונ' ואתם הדבקים בי"י אלהיכם חיים כלכם היום: היום תאמצינו: היום תברכינו: היום תגדלנו: היום תדרשנו לטוב: היום תשמע שוועתינו: כהיום הזה תביאנו ששים ושמחים בביניין עירך. ככת' על יד נביאך והביאותים אל הר קדשי ושמחתים בבית תפילתי עולותיהם וזבחיהם לרצון על מזבחי כי ביתי בית תפילה יקרא לכל העמים: ונאמ' ויצוינו י"י אלהינו לעשות את כל החוקים האלה ליראה את י"י אלהינו לטוב לנו כל הימים לחיותינו כהיום הזה: ונ' וצדקה תהיה לנו כי נשמור לעשות את כל המצוה הזאת לפני י"י אלהינו כאשר צונו: וצדקה וברכה וחיים ושלום תתן לנו. ב"א י"י המברך את עמו ישר' בשלום: קדיש:

הרי עברו לפניך כל סדרי ימי החג יום טוב חולו ושבתו:

סימן קי

רפה.

לאחר הפסח מראש חדש אייר רגילים בני הגולה לגזור ג' תעניות: וכן לאחר סוכות ממרחשון מתענין שני וחמישי ושני: בהם מפיגים ימי גלותינו. ומתפללין סליחות. וקורין ג' בויחל משה: ובמנחה מפטירין בנביא דרשו י"י בהמצאו: ב"ה מצאו:

סדר שבועות

סימן רפו

רפו.

פירוש של דברות.

אציתו למימרי. האזינו. הדברין רברבנין. הדברי מלכא ורברבנוהי. בדניאל: גבורתיה גלת עלן. הופיע מהר פארן. תרגו'. איתגלי בגבורתיה על טורא דפארן. ברתיכי אישתא. והנה רכב אש וסוסי אש: הרמונו. רשות כמו הרמנא דמלכא. עתיק. פ"ה ועתיק יומין יתיב. בכורסוון. עד דיכורסוון רמיו: ומינכון בחירין לוי. כמו לוי. בירושלמי. ואתם תהיו לי ממלכת כהנים. שבט לוי אשר בחר לו לכהן. זעית. יחילו הרים. תרגו' זעו טוריא. מגוון לגוון. לשון גוונים. חרצי משתריין. מתניי מפותחין. בדניאל וקטריה חרציה משתריין. ומטרפא רוחי. ותפעם רוחי. איסטלוון. מילת. לא איצטבן. לשון אצטבנא ספסל: ארוון. ללקט אורות. לשון אורה: כל דאכיל בלחמוי. לכו לחמו בלחמה של תורה. כדאכיל לחמא דחוון. משולחנו של מקום. כדאמרי' שלשה שאכלו על שלחן אחד ואמרו עליו דברי תורה כאילו אכלו משולחנו של מקום. שנ' וידבר אלי זה השולחן אשר לפני י"י. מארבע חיוון. מארבע מלכיות. בדניאל. ודחוון קדמוהי לא הנעל: סכום שית מאה. שס"ה לא תעשה. ורמ"ח עשה. בשבזיז. ופנטירין. בספיר. וישפה. חשובות מכל מרגליות. עניקין לצואריך. וענקים לגרגרותיך. ולרישא חינא מלוון. כי לווית חן הם לראשך. נסיב ליה חוטרין דלבן. יעקב שלקח לו מקל לבנה. צבאו ועבידו כו'. הואילו ועשו באברהם שאמ' מהרי שלש סאין. שקיים אפילו עירובי תבשילין. קרבת גלוותין במיא אזליא בנגוון. קרב גלותינו כמים הנוזלים באיים. ומאיי הים. תרג' ומנגוות ימא: רחמנא יתיב לן. שובה י"י את שבותינו. מעלוון וזעוון. שם האומות. בלהן מעוון. (שכינתי) [שכינתיה] תשרי בגוון. ובנחה יאמר שובה י"י. תוב י"י שרי ביקרך בגו ריבבן אלפיא דישר':

סימן רפז

רפז.

ארעא דקרא. כעין ההרים רקדו כאילים. שמיא זמרו. הגידו שמים צדקו. ישמחו השמים ותגל הארץ. כד אריס קיריס. כשאירס האדון בתלמוד בבלי. קירי. אדון. כירי. עבד. כדא' בע"ז סך קירי פלסתר. חשבון אדוני כזב: ובלשון ירושלמי מוסיף סמך (בראש) [בסוף] תיבותיו. וכן אתה מוצא בכל ספר יוסיפון. ואותו הלשון קורא לאדון קיריס. ועבד כיריס. וכן אתה מוצא בחנניה מישאל ועזריה. כיריס אתון דרמית רוחכון. כלמ' עבדים אתם ורוחכם גסה שלא לכרוע לצלמי. לברתיה דיעקב. תלה השבטים ביעקב. במיפקה לחירן. בצאתה לחירות. ממצרים. ונתן לה את התורה. היא כתובת החתן. וכלה. ואמרי' (ויהי בכלותו) [ויתן אל משה ככלותו] לדבר אתו (שמות ל"א:י"ח). ככלתו כת' חסר וי"ו. כהכנסת כלה לחופה. ושני לוחות כנגד שמים וארץ. כנגד חתן וכלה. כנגד שני שושבינין. לוחות אבן. כדמתרג' משם. רועה אבן ישר'. ואף על זה הוא תולה בברתיה דיעקב. ובחדוות שמיא וארעא. שהלוחות נעשות כלפיהן. וארץ יראה ושקטה. דרשי' במסכת ע"ז בתחילה יראה. ולבסוף שקטה. כשראתה שקיבלו ישר' את התורה: ל"א לברתיה דיעקב. יסד על שאמרו רבותינו כה תאמר לבית יעקב. אל תיקרי לבית יעקב אלא לבת יעקב. ומתי אירסה לאותה בת. כהוציאה ממצרים לחירות:

באצבעתה יהב לה. חמש טבעות על חמש אצבעותיה ביד הימנית כדי לארסה ולקדשה לו בהם. והם חמשה חומשי תורה. ולמה בימינה. משום שנ' ממינו אש דת למו. הנהירו. של צהר. אור. מתרגם נהורא. ותורה נקראת אור. שנ' ותורה אור. ארבע טבעין(בבהירו) [דבהירו]. לשון בהיר הוא בשחקים. היו מנומרות כארבע גוונים של טבעות. ומפרש ואזיל מה הן הטבעות האילו ומה הן גווניהן: גבילן כו'. ל"א באצבעתה יהב לה חמש עיזקן דנהירו. באצבעותיה נתן המארס חמש טבעות מצהיבו' ומאירו' יפה. כך הדוגמא ויסודן. הן חמשה חומשי תורה שהכל כלול בו הלכה ומשנה. כטבעת זו שמקיף האצבע סביב. טבעת. מתרג' עיזקא. גם אחר המקרא תפס לשון עזק. דכת' ויעזקהו ויסקלהו ויטעהו שורק. שורק בגי מטרייא שש מאות ושש מצות. ושבע מצות שקיבלו עליהם בני נח כבר קודם מתן תורה הרי לך תרי"ג מצות. ועל כל עיזקא ועיזקא ארבע טבעין בבהירו. ועוד הוסיף החתן לכלתו לכל טבעת וטבעת ארבע דוגמות. ארבעה פנים לאחת. מהם המבהירים ומצהירים. ומה הן הטבעות. צדק ומשפט חסד ורחמים. כאשר מפרש והולך: **גבילן** בצידקא. אני שמעתי לשון שרשרות גבלות. ויש ליפתור גבילן. (לשול) לשון גביל לתורי. פתוכות ובלולות בצדק ומישור. כלש את העיסה בתבלין שבה. חתימן בדינא.

חתומות היו הטבעות במשפט. נקישן בחיסדא. מעשה מקשה בחסד עשויות. כמו דא לדא נקשן. לשון מכה בפטיש. טביען בחסנא. מוטבעות היו ומולאות בחושן. תוקף הרחמים. ויתאפק. מתרגם ואיתחסין. באדם שמתאפק ומתחסן על כמירות רחמיו. ושבטך ומשענתך דקרא נדרש על מדת הדין ומדת הרחמים. שהן משען לעולם. ומה שאמ' המשורר חתימן בדינא נקישן כו'. סמך על זה המקרא וארשתיך לי בצדק ובמשפט באמונה ובחסד וברחמים (הושע ב':כ"א). מגיד לך הכת' שבארבע מיני הטבעות האילו נעשו האירוסין. ושלשה וארשתיך שכת' בקרא. יש אומרי' בלפי ג' הויות שמרגילין לאשה. תשומת יד תחילה. ואירוסין ונישואין. וכן היה אז. שלש מתנות. במצרים. מצות פסח. ואחד במרה. שנ' שם שם לו חוק ומשפט. ואחד בסיני. וארבע טבעין בבהירו. ארבע סדרים. כ"מ. ולא הבנתי כי ו' סדרי' הן:

ל"א. גבילן בצידקא. בכל ספר וספר כתב המלך ד' דרכים הללו צדק ומשפט חסד ורחמים. באברהם כת' ושמרו דרך י"י לעשות צדקה ומשפט (בראשית י"ח:י"ט). ובמקרא אחר כת' ושמר י"י אלהיך לך את הברית ואת החסד אשר נשבע לאבותיך (דברים ז':י"ב). ובנביאים כת' (וארסתיך) [וארשתיך] לי בצדק (ומשפט) [ובמשפט] ובחסד וברחמים (הושע ב':כ"א): דבהירו לשון בהיר הוא בשחקים. ודוגמא לדבר לקונה אבנים טובות ומרגליות. כשהן מנהרות הן לבנות. וכשהן מן הים הן דומות לרקיע. (כצת) [קצת] בחלמון בתוך חלבון. גבילן לשון גבלות מעשה עבות. את שנאמר במקרא תחילה לקח המשורר תחילה. וצדק נאמר במקרא תחילה והוא ראש הגבול. חתימן בדינא. הטבעת חתום וחותמו שקוע ונרשם בקץ הדין. נקישן בחסדא. לשון מקשה תעשה המנורה. בטדיץ ב'. שמכה בקורנס ומתפשט המתכת לכאן ולכאן. גם לשון המשנה כן הוא. ארכובתיה דא לדא נקשן ותצנח בארץ. מתרגם ונקשת בארעא. בחיסנא. אילו הרחמים. כמא דאתמר המון מעיך ורחמיך אלי יתאפקו. ולשון אפק. חוסן. ויתאפק. מתרגמין ואתחסין. וכשאדם רחמני מבקש ומעכב עצמו מלהוריד דמעות. אזי מתאפק הוא: ואשר שת המשורר לצדק גבילן. ולחסד נקשן. ולרחמים טביען. ולדין חתימן. לפי הלשון הנצרך לישב ארבעתם. העיד הק' מי שיש בידו ד' דברים הללו הולך בצדק. ודן דין אמת לאמיתו. ושופט בצדק ומרחם על הבריות מובטח לו שהוא בן העולם הבא. ובהם הושתת העולם. ובמקום משמיעי דרשה לרבים נוסדו דברים הללו ליאמן ביוצר הארץ ועושה לידע נפלאותיו: דהב אובריזא. זהב טהור. בני רומי קורין למופז אובריזא. וכן בירושלמי. אינון עזקיא דאחסנתא. ממנו היו טבעות הירושה. היא התורה שנקראת מורשה. חמש ספרי אורייתא אינהו חמש עיזקן. והם היו מוהרא דמטרונא: ע"א

אובריזא. אופריזא לשתי תיבות נחלק אופריזא. אופיר זא. זהב מופז. ופ' וב' מתחלפו'. נשפת. נשבת. מוהרא דמטרונא. הגברת: הוא יהב בידה. עשר יקינטייא. עשר מרגליות. כאשר אמרו רבותינו במאה קשיטה. אילו חליות ודיוקינטון. ב"ר: והוא שיסד הקליר חופות מחופות בחליות חרוזות. חופות מכוסות באבנים טובות. נערכות נחרזות. כמו מחרוזות של דגים. ואותן מרגליות הן עשרת הדברים. אע"פ שעל ידי שליח שמעום אמ' המשורר הוא יהב בידה. והם היו מוהר ראשון ששלח החתן לכלתו שידוכין ודברי חיבה וריצוי להאהיבו בעיניה: ע"א מוהרא קדמאה דחביביא. בראשונה נתן להם אילו לחביבות מוהר שלא להלאותם. ושוב פירש להן מעם מעט כולן: ותלת מאוון ושיתין וחמש מרגליא. מרגליות. המשולה בה שנ' לא יערכנה פטדת בוש ותמורתה כלי פז (איוב כ"ח:י"ז). לא גרסי' הכא מוהרא קדמאה אלא מוהרא דמחבבותא. מוהר החביבות שהזכיר למעלה בעשר יקינטיא מסדר והולך מעות התלויות בהן. בלאו ועשה. ותלת מאוון ושתין וחמש לאוין במניין ימות החמה. שהזהיר המקום שבכל ימות השנה יזהר שלא לעבור: ע"א ותלת מאוון. שס"ה לא תעשה נתן אחרי כן בתוספת כתובה במוהר השני גם הוא היה על ידי חיבה ונתנם בחיני חינות. אפרייא. חן. כמו אפרין נמטייה לר' שמעון. ואותם חינות על שקיבלם מאהבה: זמרגזין. נפך. מתרגמי' זמרגזין. גם רמ"ח עשה נתן לכל אבר ואבר שבאדם נתן הק' עשה ולא תעשה. עשה מזהירו לקיים את התורה. ולא תעשה מזהירו שלא לעבור עליה. ואיפוא תלאן החתן לאותם מרגליות על צואר הכלה. לקיים ונתתי עול ברזל על צואריך. אותו עול נמשל למסמר של ברזל שהוא קבוע כך דברי תורה קבועים. גם נתלן המאורות בשפתי כלה. הה"ד שפתותיו שושנים: ע"א מיתליין על צוארה דכלתיה. להיות עמילים בה. ובסיפוון. ודברת בם: חטף לארוסתיה. מיהר הקץ ודילג להוציאם. מבין בתרייא. והדבר נגזר. עגלה משולשת. על שם עגלה יפיפי' מצרים. בחזון. בחלום השינה. אני ישינה ולבי ער. נואשתי בגלות. והק' שהוא (לבו) [לבן] של ישר' ער עלי. ובזריזות קיחת אשה מצינו חטיפה. וחטפתם איש את אשתו. כד ארתיק על תרעא. קול דודי דופק. נקש על הדלת. פתחו לי. והות דמכא. ויישן. ודמוך. בחדרי ארץ גשן ישינה ונתיישנה. מחדרים אימה. מתרגמי' ומתווניא. אבל ר' אמ' לי אשתקד מבין בתריא בחזון. במראה ברית בין הבתרים הקדים וחטפו לחלקו. ועשה רושם. והנה תנור עשן ולפיד אש. סימן להר סיני עשן כולו וקולות ולפידים. בין הגזרים. סימן לגוזר ים סוף לגזרים. והיום לא נכון לבי לפרש כן לפי הלשון: כד ארתיק על תרעא. בברכת ירושלמי. משל לאדם שהרתיק על תרעו של מלך בנוקש על דלתי רחמים. ור' יוסי אומר באגרוף. מתרג' בירושלמי במרתוקא. ובב"ר וי"י המטיר. מה חסר

המקרא הזה מאת י"י. כמרתוקא מן גובר: ע"א כד ארתיק. כו'. באותו שמקשקש על השער והגברת ישינה בחדרי חדרים ואינו רוצה להקיצה משנתה. משלו משל למה הדבר דומה. לאחד שהרחיק על השער עומד שם עד שליש היום. עמד לילך. באו בני הבית לפתוח הבית. ראוהו הולך לו. וגם הם באו ונכנסו לביתם. זה מפליג וזה מפליג. ליום המחרת עשה כמו כן. שלח [65] בבליסטרא שלו מרגלית דלית בה [64] טימי. הכירה מטרונית דיוקני. סימן שלו צוותה לפתוח אף השערים הפנימיים. נכנס הוא לבקרה. ידע דלא הוה בר נש קומוי דידיה נתייחד עמה על שלבו גס בה. התחיל לחבבה [66] הגס הגס. לא זז משם עד שהכניסה לחופה בפרק מתן. כך בהגלותו החל להמשיכה בדברים יד על יד עד שרבו החביבות בינו לבינה: ע"א חסף. בחפיסה ובמהירות נגלה לארוסתו בין הבתרים במראות הלילה תחילה. ע"א חטף. חטפה ולקחה מבין האומות העולם על ידי מראות. ואימתי כד ארתיק על תרעא של פרעה הרשע בליל מכת. והות דמכא. והיא ישינה בחדריה ויושבת לבטח ושמחה. כאשר מפורש במכילתי: טען יתה על גפי נישרין. אל תעלו על לב לומר כי מקרוב היתה החיבה והריעות כי מקדם נתחבבו זה עם זה טרם נתקדשה ימים רבים ומה עשה לה קודם לכן נשאה על כנפי נשרים. הה"ד ואשא אתכם על כנפי נשרים. מה נשתנו כנפי נשרים משאר מעופפים. הנשר הזה רחמני הוא ונושא אפרוחיו על כנפיו מלמעלה. אמ' הנשר מוטב יבא החץ בי ואל יבא בבניי. כך אנכי תרגלתי לאפרים קחם על זרועותיו. ואוכיל יתה שילוא באורתא. אע"פ שהיה לרעה כבר אמרנו צדיקים אוכלים אותו בשלוה. ומנא בצפרין. לימדה תורה דרך [ארץ]. לחם בבקר ובשר בערב: ימא בזע לה. קרע לה את הים. גנון. כילת חופת חתנים. קטר לה. קשר לה חופת כבוד. בזיהורין. הן ענני כבוד ואורה. סיכך עליה. ומזהירין כזוהר הרקיע. מלאכיא שושבינין. שבאו לקשור לכל אחד שני כתרים בראשו כנגד נעשה ונשמע. ומשה בר גנון. הוא בן החופה. הוא המוציא והמביא והמכניס כלה לאפיריון. בפנטירין. פניו מאירות כמין ישפה. דמתרגמ' פנטירי. ועל אותה שעה נא' וקרנים מידו לו. כי קרן עור פניו. ושם חביון עזו. שם נגלה עוז שהיה חביון למפרע בסתר עליון. ויש מפרשין בזיהורין. לשון מאור וזוהר. ולא נכון לומר כן. שהוא הולך ומפרש ט"ו דברים שעשה לה כנגד ט"ו דברים שעשה במשכן. כולו מפורש בספר והזהיר. אצל תרומת המשכן. שושבינין לשון ריעות. כמו ויתנה למרעהו (שופטים ט"ו:ו'). מתרגם ויהבה לשושביניה. (רועה) [רעה] דוד (שמואל ב טו). שושביניה דדוד. וכן שנינו בסנהדרין. אוהב זה שושבינו. ששפריויץ

[64] גליון כת"י: ערך.
[65] גליון כת"י: חץ.
[66] גליון כת"י: מעט. מעט.

ב'. בפנטירין. בין החשובים. פנטיר. חשוב כאשר מצינו למלך ששלח פנטיר הוגניס דידיה לאקבולי אפי קומא. בויקרא רבה. סנטיר בלשון יוון חשוב: כליל מלכו ברישא. עתה הולך ומפרש היאך היא יושבת בגנונא. עטרת מלכות בראשה וצמידים בידיה. מקראות הן ביחזקאל. עגילין באודנהא. וטבעות בנחירי האף. נזמי האף. במסכת שבת: לבושא דריקמא. ואלבישך רקמה. מסאנא דססגונין. ואנעלך תחש. מציירין. התחשים הן גוונין הרבה. והיינו דמתרג' ששנונא. ששש בגוונין שלו. לבוש שזיר ותיכלא. ואלבישך שש משזר רקמה. הן יריעות מעשה רוקם. למשכן. ותכלת משזר שבהם עם בגדי כהונה. היינו דכת' בקרא תרי מיני רקמה. הות פרזימא. טלית של כהונה כדא' בסוכה רב עמרם חסידא רמא תכילתא אפרזומא דאינשי ביתיה. בשופרין. ביופי. ולי נר' בהיטב. כדמתרג' וייטב. ושפר: מן ביתא דאבוהא כד אתת למיפק. כאשר בא אברהם שהוא תחלה וראש לגרים ויצא ממולדתו והאמין במלכו של עולם באו בניו אחר יציאת מצרים ועשו משכן. וזהו שאמ' המשורר אעלת לארוסתה תרעין דקוסמרין. הביאה הארוסה שלו שערים מעצי אלמוגים. אלמונים. מתרגמי' קסמרין. שערים. מתרג' תרעין. וכל כך למה עשתה. בעיבידתיה למירפק. במלאכתו להתחבר. כמו מתרפקת. מתחברת ובכרכי הים קורין לחבר רפק: ע"א מביתא דאבוהא. מבית יעקב שדר במצרים. וישב בארץ גשן. כד אתת למיפק ככלה היוצאת מבית אביה. ונכנסת לבית חתן. אעלת לארוסתיה. הכניס החתן לארוסתו זאת. תרעין דקוסמרין. שערים חשובים. שהקיפם להר סיני. ויתייצבו בתחתית ההר לקבל תורה. היא שער הגבוהה והמשובחת. בעיבידתיה למירפק. לחפור במלאכתו ולהתעסק. כמו רפק ביה פורתא: נעביד ונקבל. נעשה ונשמע. משתעיין מספרים אחריהן באותה מלאכה שהזקיקן למירפק בה. מיהרו וחמדו לעשות לפני שמיעה. דלא לפקפק. שלא להרהר. ושלא לזלזל במצותיו. כמו פקפק בנטילת ידים. ומתפרשין. ואיתפרש קמיה. וישב משה את דברי העם אל י"י. וחדי. לשון חדוה. כלומר הוגד לו ושמח. וכלתא תירוץ. כלה זו תורה. התורה חדווה ודיצה. בהסיבה שלה צהלה ושמחה במכונתה. על שקיבלה תתקיים העולם. ברייספק. כמו אשקא דרייספק חרוב ביתר. בגיטין פ' הניזקין. שנבואה. ב' מרכבת הנשים לנוי ויופי. ואני שמעתי אוכף. והלעז אשקא. ארצון דשילא דיוספק. שילא: ע"א נעביד ונקבל. משתעיין בתריה דלא לפקפק. צאו וראו כמה הן מחוברין ומזומנין לעשות רצונו של מקום. שהרי באותו מעמד שהיו עומדין אמרו והודו לדבריו קודם ששמעו אם היו יכולין לעמוד בהן ושמו בטחונם על חקי ואמרו תחילה נעשה ואחר כך נשמע. ולא רצו לפקפק על כל אשר אמ'. וזהו שבחן של ישר' שכן מצינו במלאכי השרת שבמקום שהן שם משיבין שליחותם. שנא' (איוב ל"ח:ל"ה) התשלח

ברקים וילכו ויאמרו לך הננו. ויבאו לא נאמר אלא וילכו. מלמד שאחר השליחות אינן זזין משם עד שמורים ואומרים רבונו של עולם עשינו כאשר גזרת עלינו. וכן עשו ישר' לא זזו משם עד שהודו ואמרו נעשה. ויתפרשון קדם חתנא וחדי. ושמח. והודיעם הטיבו את אשר דברו. והכלה כמו כן שמחה כאשר שמעה מה שאמ' החתן הטיבו אשר דברו. כאילו ישבה באלונקי. שנבואה. ודומה לו באלה הדברים רב'. למטרונא שהייתה על ברייספק שלה. הגיעה לשלוליתו של נהר החזיקה בתפוס ארצון ב'. כאשר שנינו האוכף והתפוס שלו טמא מרכב: סלים אתקבע לה. סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה. ראה יעקב אבינו שבניו עתידין לקבל תורה. דתיסק לגנונא. על הר סיני. פרשז עלינו עננו. מן צורתא דאבוהא. כמו אתיצבה על מצור. וכמו צר צורתא וקם בגוה. עג עוגה ועמד בתוכה. צירנא ב'. לכך יסד כאן צורתא ולמעלה ביתא. שבתחילה היתה נמשכת אחר האומות ובקושי גדול פירשה מהן. כמ' דתמר הנבדלת מן הגוי קשה לפרוש. וכאשר נגלה אליה הארוס התחילה לחבב דבריו. וכל היוצא מפיו עושה. והיתה עומדת בדוחק גדול ומחכה את הגאולה. הה"ד משכני אחריך נחצה: לכורסייה דחתנא. שנינו בפרק מתן תורה: שפתח להם ז' רקיעים והראה להם כסא כבוד שלו: ע"א סלים. דרך כבושה כמין דרגא. דתיסק לגנונא. לחופת ענן שבהר. והנה סלם. סלם. בגימטריא סיני. ב"ר. ומלאכים עולים ויורדים בו. משה ואהרן. מצורתא דאבוהא. מצורת הבית של אביה. הוא מחנה ישר'. לכורסייה דחתנא. הוא הר סיני שהוא כסאו של מקום: עדרין בה שבעין. כלפי שאמ' בעבידתיה למירפק. לשון חופה אומ' כן. עדרין בה. עודרין וחופרין. שבעין בתולן. ע' סנהדרין צנועים כבתולת. לשננא. ושננתם לבניך. ודרך הכלה להיות עם הבתולות בחדר. דליהון כבמכא דחלבא. כותח החלב. להתל בו על הדבש. כמכא. מטון ב'. כלומר להיות עמלים בתורה שנמשלה לדבש וחלב. שנ' דבש וחלב תחת לשונך. להתלבן. ולהוציא דין אמת לאמיתו. ואז הדבר מלובן. כמו מחוורתא כדשנין. כלומ' כך הלכה מתלבנת ועיקר: ר' יוסף אומ' עדרין בה. אילו ג' עדרי צאן הכת' בפסוק. אילו ג' בתי דינין שבהר הבית. בחיל. ובעזרת הנשים. ובלשכת הגזית. ונאספו שמה כל העדרים. אילו הן סנהדרין: ע"א. עדרין בה שבעין בתולן לשננא. אותם הזקנים העומדים בתחתית ההר לומדין התורה ומחדשין בה ומחדדין אותה מפלפולם. בתולן לשננא. אותם אנשים אשר לבם אטום כבתולה שלא נבעלה. כאשר שנינו. אפילו לבו אטום כבתולה היין מפקחו. דכת' ותירש ינובב בתולות. ואמ' רבא חמרא וריחני פקחין. דלהוון ככמכא דחלבא. כמכא. מאכל. כאשר שנו רבותינו. חלב למאי ניחוש כו'. אי דקא בעי לה לכמכא דחלבא הכי נמי. על דובשנא להתלבנא. סדר מערכות ישר כאשר היו בהר סיני

הולך וחושב. ע' זקינים. כולן שערותיהן לבנות. ואחריהן שחורי ראש. בחורים. ואחריהם הנשים שעוטפות. הזקינים קורא חלב. על שהן לבנים כחלב. והבחורים קורא דבש. לאיתלבנא. כך קורא הנשים על שמעוטפות לבן: פרת אנבורשא ב'. לשון פעל. פדת. לשון ארנקי וסינר. בירושלמי. מטא חד שע מיזל צלויי בי כנישתא. א"ל לברוי זיל לביתוי קומוי דניזל צלויי. קטר פדתיה יהביניה ליה. כי אזל לביתיה נפל מן גו פרסייתא צררי דכספוי. וכו': וה"פ פדת למיקטר במדברא. הכניסה צרור כסף בארנקי שלה והוא תרומת הכסף והזהב וממנו עשו את המנורה. גנון לגו מן גנון. חופה לתוך חופה. הוא שאמ' הכת' והבדילה הפרכת לכם בין הקדש ובין קדש הקדשים: דליהוון צנועין בשביסתא. לשון השביסים והסהרונים' דישעיה. מין תכשיט: ע"א פרת. כמו אפרין נמטייה. נשאה חן בעיניו לקשור לה במדבר חופת זוהר. לארוסתיה. לחתנו. גנון לנו מן ננון. כילה בתוך כילה. עזרה. היכל. ודביר. לפניי ולפנים. פרת. לזכר אומ' פָּרָה. נשא חן. ולנקבה אומ' ? פרת. הלכה. רדפה ובקשה ושאפה. כי ההוא דהוה פָּרי בתר תורתיה. במדרש איכה רבתי. ופי' הלכה לקשור בסיני כילת זוהר לחתנה. ויש אומ' פדת. פונדא. ודומה לו בברכות ירושלמי פ' היה קורא. יהבין ליה לר' חייא קטר פודתיה. קשר פודנתו. ופי' פדת למיקטר. פונדאות וקשרים צוה לזמן לחופתה. לולאו' וקרסים. יריעות ומכסאות. ראשון שמעתי וזה נראה שמצינו פדת אצל קטר. מילה מליאה. ועל זה כיון המשורר. דלהוו צנועים בשביסתא. ר' יוסי אומי חדר. ולשון מדרש הוא באלה שמות. ויסב את העם. הסיבן בשביסתין. משל לכלה שתיקן לה אביה חדר בתוך חדר כדי שתהא צנועה ביותר. הן העננים השקיפין סביב: צוואה למרמוך. לשון צוותא. שולץ ב'. למדמוך. לישן. כלומ' נצוית הוא עשה. להיות הוא ישן ושוכב בין שני בדי הארון. ולשרות שם שכינתו לעשות צוות לארוסתו. לשכון קרוב לה. להתעלס באהבים. ביני תרין בריזתא. הבדים נוקבין בטבעות. והן בולטין ביתידות. כמו ברזא בחבית. ויש אומ' ברים. בתרג' ירושלמי בריזי וקווצתא. קווצותיו רסיסי לילה. תליין אסותא. תלויין על הפדחת. ונוי הן לבחור. והן. הן קווצותיו תלתלים. ע"א ביני תרין בדיתא. בין שני הבדים. והן הבדים שבולטין מחוץ לפרכת. ונראין כשני דדי אשה. וקוצתא דרססן תליין אפותא. תלויין אותם רסיסין על מצחה. וזה פתרו' לדוגמתו. החתן ישן בין שדיה ועשת צוות. ובאים תילים של טל ערב. כביכול מלמטן למעלן במצח כלתו. והריה ערב. רמז לביישנים שאם יריאים את השם טל ילדות צומח מבין סנפירין ובא ומצהילן. הה"ד ונתתי יראתי על פניכם לבלתי תחטאו. בספר אגדה נמצא דבר זה. וכן בתנא דבי אליהו רבא: קמתא כתמרא. כאתכלין תדיא. שדייך לאשכולות. אשכל מתרגם אתכלא. תדייא. שדיים צומקים. מתרגם תדיין יבישין.

ולכך נדמית לתמר. מה תמר זה אינו מתפצל אילך ואילך ואין לו אלא לב אחד. פי' מוחו (באצבעו) [באמצעו] הוא ולא (בחריות) [בחריות] של דקל. כך ישר' אין להם אלא לב אחד לאביהם שבשמים. ומה תמר זה מתמר ועולה כמקל וחריותיו וענפיו אינם מפוצלין לכאן ולכאן. כך ישר' נעשין אגודה אחת לעשות רצון קונם: בכמה פנים נדרש: ריחא דנחירא. לשון מקרא. וריח אפך כתפוחים. ותפוח מתרג' חזור. תפוחי זהב משכיות כסף מתרג' חזורי דהבא. ולמה נמשלה כנסת ישר' לתפוח. לומר לך מה תפוח זה ריחו נודף מכל פירות שבעולם אף ישר' ערבו לפני המקום מכל אומות העולם: רישא ככרמלא. על שם ראשך עליך ככרמל. שהיה בעל מום אצל סיני. כמו ששנינו למה תרצדון הרים גבנונים. וכת' התם או גבן או דג. וכסבורה את שדלה את במצות כמו שאמרת לפני דלותי ולי יהושיע חייך כל גופיך קודש ובן חורין. כארגווניא. תרגו' של ארגמן. ע"א לישב המילה. ראשך עליך ככרמל. אינו קל לישבר ולא נוח ליפרד. כי מלאה מצות כשבלים הללו המליאות דגן זו בצד זו. כך תלמידי חכמים שביך דוחקין זה את זה ללמוד תורה. כדאמרי' דהוו יתבי שיתא שיתא באמתא. דלת ראשך. שערותייך דומות לארגמן. אילו ראשי גולה (שבבל) [שבבבל] ודייני הדור ושופטיו. צאורה שעיע כעמוד דשן דפילינא. על שם המקרא צוארך כמגדל השן. מה השן הזה בונין עליו מגדלות וחומות בצורות וכרכום. ומחי קבלו. ואינו דואג מן השרב. כך בונייך אינם נוחים ליחרב. כי חלקים הם מזרעו של חלק. יעקב. ושנינו תרין אדרועי דיעקב אבינו כתרין עמודין (ד"א עמודין) די פרו שופו די שנים. פרו. פנים. שופו. בלשון יווני שו"ן. ודומה לו בפסיקתא אנכי ולא יהיה לך. די פרו שופו שמענום. ויעקב בא שיצחק. ויצחק שאברהם. ובאברהם כת' האדם הגדול בענקים. בתחילת מסכת סופרים זה אליעזר. והיה אברהם אבינו טומנו בכף ידו. ראה גדולתו של אליעזר פעם אחת כעס בו אברהם והפיל שינו של עבדו ועשה ממנו מיטה חשובה לבן ביתו. ציבחר מיכולן כך. גדול שבכולן על אחת כמה וכמה. לכך חזקים הן בשעה שעושין רצונו של מקום. שן אייבוייראי ב'. דפילייא. אוליפן ב' שם החיה: שרא לאגנא דזיתא. שרך אגן. בית הבד שנותנין בו זתים קורא אגן. מעהא כעין ערימת חטין. בטנך ערימת חטין. ע"א שרא לאגנא דסיהרא. שרך אגן הסהר. מה טיבור זה באמצעיתו של עולם. מקפא שושנים חניטין. מופקת שושנים בליחלוחו. לשון חנטה. אילן שחנטו פירותיו. שאז הוא בליחלוחו. וזהו סוגה בשושנים לשון סייג וגדר. ודרשי גבי נידה. אפילו כסוגה של שושנים לא יפרצו בהן פרצות: ע"א שרך. רוב תבואות בכח שור. אילו תלמידי חכמים. כמו ששנינו משלחי רגל השור והחמור. אילו בני אדם שנושאין ונותנין במלחמתה של תורה כשור לעול וכחמור למשאוי. רך.

לשון ריכא ולא בר ריכא. ומקרא מלא הוא. ואנכי היום רך ומשוח מלחמה. ותלמידי חכמים נקראו מלכים. כמו שכת' בי מלכים ימלוכו ורוזנים. וגו'. מי שמגלים לו רזי תורה. אגן. עוגל הסהר. מה הסהר הזה מתעגל ומשלים פגימתו לסוף י"ד יום ואז מבהיק זיוו של עולם. אף צדיקים שבדור כל זמן שמזקינים גבורה מתוספת בהם ומגינים על דורם. הה"ד רגלי חסידיו ישמור ללשון אחר. כמו (שנינו) [ששנינו] גרן עגולה (וכמה) וכמו נכנסו (לגרן) [לכרם] ביבנה. סהר על שם לא איברי סיהרא אלא לגירסא. שבאותו זמן לא היו ספרים ניתנים ליכתב וגורסין למאור הלבנה לפי שאין לכולם נר למאור: אל יחסר המזג. לא פיחת עלמא מתלתין וששה צדיקי. דכת' אשרי כל חוכי לו. לו בגימטריא הכי הוו. המזג לשונו כמו זביננא לך זיגא דמטיא עד כרעיך. דעירובי'. זיג. דבר צלול. זכוכית זגוגית. וכמו שאני גידים דזיגי. ופירשנו שהצדיקים זיוו של עולם. בטנך כעין ערימת חטין. בנים שביך דומים לחטים העתדים ליצא. כמה שנ' יהי פיסת בר בארץ. מה דברים הללו יצאו נקיים וברים כך בניך בלי מום וחטא. הה"ד בן שנה שאול במלכו. כבן שנה בלא חטא. במדר' באתי לגני. מקפא שושנין חניטין. מוקפות בנות ישר' גדר ואינם פורצות אותו. ואף בעליהן עושין משמרת למשמרת. אין אדם טורח בסעודה ומפסידה. נכנסה לחופה ואמרה שושנה אדומה ראיתי. זה הופך פניו וזה הופך פניו. זה פורש וזה פורש. וכי איזו נחש נשכו. איזו עקרב עקצו: תקוף עינהא בתרין כריכן דחשבון קשיטין. מראית עיניך כשתי מעיינות היוצאות מחשבון עיר סיחון. ולא בסתר הם. כי על שער בת רבים שכולם עוברים הנה הנם. ופסוק הוא עיניך ברכות בחשבון על שער בת רבים (שיר השירים ז׳:ה׳). בת לשון קול. כמו בת קול. המיית קול. ומתחלק לכמה פנים לפי משמעות הדבר אשר נאמר בו. קשיטין. נאות הן. ונחירה זקיף. חוטמה נאה. נהירים אילו נקבי החוטם שיש בבני אדם שאינם נאים. כמו ששנינו אצל בעלי מום. או חרום. זה שחוטמו שקוע. וכל כלה שעיניה נאות אין כל גופה צריך בדיקה. הה"ד הראיני את מראייך. וזקיפת החוטם למה הוא דומה לדמשק שהוא הר הגבוה ומשם צופים למרחוק. שני מקראות הן. דמשק. ודמשק. והוא הוא. ודמשק היא עיר מלוכה של מלך אשור כמא דאתמר משא בארץ חדרך ודמשק מנוחתו. ולא מחמטין. מאד הם יושבים יפה אילו העינים. אינם צופות למעלה ולא למטה. אין צריכין הכרע. הוא ששנינו דלא [לחמטן] אליתייהו. כרע בל (ישעיהו מ״ו:א׳) מתרג' המיט בל: ע"א כתרין בריכן דחשבון קשיטין. לשון מקושטין. וזה פתרונו. חשבון אינו עיר. לפי פשוטו. אלא כך אמ' הדמיון. עינייך ברכות בחשבון. במקום שמתקבצין בל העולם לחשב חשבון כל יופי עיני הנשים היפות: עיניך בחשבון הבריכות. והשאר אינן בבריכות. נמצא שאין עיניהם יפות בשלך. וסוף

המקרא מוכיח על פשוטו. על (שאר) [שער] בת רבים. במקום השער שרבים הולכין ובאים שם ומתקבצין לחשבון הנשים היפות שיעברו דרך עליהן לראות היפה שבכולן. ונחירה זקיף. לשון זוקף כפופים כלומ' אינו כורע אלא זקוף. וברכים כורעות תאמץ. תרג' וארכובא (דחמטו) [דהמטן] בעיבידתא (תהייל) [תהייל]. אי נמי. ולא מחומטין. לשון חשך. שלא יחשיך אפה את פניה. ועלטה היה מתרג' וחומטא. (איגמי) [אי נמי] לשון קב חומטון. שלא ישחה עד עפר:

סימן רפח

רפח.

דיברא קדמאה.

זיקין. הוא לשון גף היוצא מתחת הפטיש. גם ברקים יצאו עם אותם הגיצים בשעת מתן תורה. לפיד דנור מימינה. למיימינים בה. שעתידין להיות מוקפים בעמוד אש שמור מן המזיקין. אילו בני אדם שאין בלבם קנאה ואין עצמותיו מרקיבין. מה האש הזה כל זמן שאתה מרבה עצים נוחים להדלק והלהב רבה. והגחלים לוחשות. כך תלמידי חכמים בחייהם מרבים תלמידים ותלמודם מתקיים בידם. ד"א מה הגחלים הללו שאפרו צבור עליהן וחיותן תחת האפר. כך אותם תלמידי חכמים שלא היתה טינה וקנאה בלבם שמורים בקבר ובטוחים להיות חיים לעולם הבא. שכל מי שיש קנאה בלבו עצמותיו מרקיבין. הה"ד ורקב עצמות קנאה (משלי י"ד:ל'): ולפיד דאישא משמאליה. למשמאילים בה. כמה דאתמר ארך ימים בימינה בשמאולה עושר וכבוד. אש ונור מופלגים זה מזה בלשונם. ואע"פ שתרגומו של אש נור. מצינו הפלגתם. כאשר שנו רבותינו אש אוכלת ואינה שותה. שותה ואינה אוכלת. אוכלת לחים כיבישים. היא אש של מעלה. והוא שכת' אש אכלה הוא. ואינו מתורג' נור. ומצינו למידין דנור של מטה אינו כנור של מעלה. כי נמצא בספר יצירה מימינו נור של נוגה כקריוסים הללו המודיעים כל דבר ודבר. קריוסים. פי' מגידים. ועל שם שהעשירים פניהם מצהיבות על ידי היקום אשר ברגליהם נדמו לאש: הוה פרח וטאיס. דכת' דברי חכמים כדרבונות. כדור של בנות. מה (הדור) [כדור] הזה נזרקין מזו לזו. כך הדברות נזרקין מזו לזו מאומה לאומה ולא קיבלוה. וחזר וזרקם לישר' וקיבלוה. ומתחקק בלוחות. הוה פרח וטאיס. עכשיו חוזר לדיבור של מקום שהיה הולך על פני רקיע השמים. תוך חללו של עולם ובא והולך סביבות מחניהם של ישר' ואשריכם ואשרי העם שככה לו שרואה זיו סנקליטו של אוהבו. וכן מפורש בכמה מקומות שהרכין שמים העליונים ופתח למו ז' רקיעים וראוהו בכבודו. והולך הקול ונעשה ממש ומתיישב האות והתיבה על לוחות.

ואזיל ומקיף לאחר שהקיף המחנה לכל צד חוזר ונחקק (ונחקק) בלוחות. ונראה רישומו משני עבריהם שהיו חלולות. והיינו דמתרג' נבוב לחות. חליל לוחין. ונראה מעבר שני המילה נהפך. כגון נבוב. בובנ. סרו. ורס. שני' כתובי' משני עבריהם מזה ומזה הם כתובים. וזהו מתחקק. חקק. רושם. וזהו שאמר במגילה מם וסמך שבלוחות בנס היו עומדי' וכן הוה צווח. למדנו שהיה חיות באותיות:

וכן נמצא' האגדה. דיבור ראשון כשיצא מפי הק' יהי שמו משובח לעולם. כמה ברקים וכמה לפידים יוצאין ממנו. לפיד של נור מימין. ולפיד של אש משמאל. באותה שעה אדם לא הנשים. ועוף לא ציפצף. ארי לא נהם. שור לא געה. חמור לא ניער. פרא לא ניהק. סוס לא צהל. ואדם לא דיבר ודומה העולם חלול כמי שלא היה בו מאומה. ובדבור היה יוצא והולך בארץ כאדם שהולך בארץ. ומתהפיך הדבר לשבעים לשון שכל העולם שומעין בו. שנ' יודוך י"י כל מלכי ארץ כי שמעו אמרי פיך (תהילים קל"ח:ד'). והיה הקול יוצא ומתעגל על אזניהם של ישר'. והיה או' קבלו תורתי עליכם שיש בה שס"ה מצות לא תעשה והיו ישר' עונין הן. וחוזר הדיבור מן האוזן ונושקו על פיו. וחוזר הדבור מן הפה ומתעגל על האזן. והיה אומר קבלו תורתי עליכם שיש בה רמ"ח מצות עשה והיו עונין ישר' הן. וחוזר הדיבור ונושקו על פיו. הה"ד ישקני מנשיקות פיהו. ובא הדבור והופך פניו לדרום. והיו שומעים אותו ורצים אחריו לדרום. הופך פניו לצפון וכן למזרח. וכן למערב: ועל פי אגדה זו פירשתי למעלה כאשר פירשתי. ועל סמך אגדה זו יסד המשורר שיר זה. וכן הולך הלשון והעברי:

סימן רפט

רפט.

חנניה: ננסא. הוא נבוכד נצר. ושנינו בברא' רב'. ננוס קורטא. וקצר קטיע פושקא. גובהו לא היה אלא טפח בלבד. לצלמי לולבי דתמר. הצלם אעלה היה מן לולבי התמרים. פ"א אתם לולבי דתמר. שצדיקים נמשלו לתמר. שנ' אמרתי בתמר. ארמיית צדייא. השלכתי שממה בית המקדש. החרבתי אותם השוחטים קרבן המזבח וגם המזבח הרסתי. ע"א ארמית צדיין. בא בהיכל בחרבו שלופה (וגידד) [וגידר] את הפרוכת. ולקח ספר תורה שהמלך קורא בו. כמה שכת' וקרא בו כל ימי חייו והציעו תחת זונה ובא עליה. והוא שיסד המשורר ארמית צדיא. הארמית שצר מבחוץ והביאה בתוך מרפידו וחופתו של מלך. ע"א אדמית. על שם מזבח אדמה. ואותה אדמה שמתי שממה. כמה ששנינו בסוף סוכה לוקוס עד מתי אתה מכלה ממונם של ישר' ואי אתה עומד להם בשעת דוחקם: ואחר שעשיתי זאת כביכול. מבלתי יכולת. ואם כן בואו כרועו לצילמי: והם ענו אית לן

פטרן. לשון אב. כמו ששנינו בויקרא רבה. הוה נקיט נכסי מפטר מוניקא דידיה. ושמו של מלכינו לא ינום ולא יישן: ועוד הוסיפו לדבר באבונן דלעיל. באבינו שבשמים בו אנו בוטחים. לבטח. מתרג' (לרוחינן) [לרוחצן]. בו אנו בטוחים מילדותינו. טליותן. כמו כד (הוצא) [הוינא] טליא. בנורא אנן יקדין. טרם נשרוף באש שנכפור בו. ולא נאה להחליפו כי כן ציונו. לא יהיה לך אלהים אחרים: גרמין אתון גרמיכון למיקוד. גורמין אתם עצמיכם לישרף. גופיכון יתעביד קטם. אפר מתרג' קטמא בגו אתון נורא. בתוך כבשן האש. גבורה (ודצמיט) [ודינמיט]. כח וגבורה אם יש ביראתכם הוא יצילכם. נמיט. כח. ודומה לו בירושלמי. חד סב הוה אזיל באורתא. אשכחוי טליא. א' לון. לווי לית נמיט. סבון בהדי פיתי יומא דמעצרתא. סעדוניה. וכתפוניה. חזויי דכחש חלוי. פרנוסניה עד שרי מדמך. וה"פ זקן אחד היה הולך בדרך. מצאוהו בחורים. א' להם בי אין כח. לקחוהו ערב יום טוב של עצרת. פקדוהו ונשאוהו בכתף. פי' ואת אחיך תפקוד לשלום. תרג' וית אחך תסעד לשלם: ראוהו שתשש כוחו. פרנסוהו עד יום מותו. שרי מדמך. שהתחיל לישן שנת עולם: ע"א ודינמוס. לשון חן ורחמים. בע"ז. דימוס אתה. מרוחם אתה: דחלתא דצילמך. יראת צילמך. אינה בליבנו דע דפטרונן הוי יודע שפטר שלנו פעלך ובראך בצלם דמותך. תיאורן. על לשון המקרא במחוגה יתארהו. ויש מפרשין לשון תואר. דע שהק' נתן לנו תאר פנים כשציות להאכילנו פת בג המלך והאכלתנו זרעונים. כדמפורש בריש דניאל. ע"א דע דפטרונון תייארון יתן. דע שהק' תייר אותנו במדבר והוליכנו כאב שמוליך בנו. וי"י הולך לפני' יומם. וכמו כן הוא יכול להצילנו מידך: אנדרטי. דמות. כמו באנדרטי של מלכים שנינו: זעיף אנא עליכון. עוד בי רעה ותואנה אתם מבקשין שאתם מורדים עלי ועל דברי. שלא אביתם לכרוע לצילמי. ומן דתשמעון קל קרנא משרוקיתא ממללא. קול קרן הנשמע ומכריז כרועו לצלם. משרוקיתא. צועקת. מקר' הוא בדניאל: חבל. חבלא תהא על בנים שכופרין באביהם חס לן. חס ושלום. טבחית ונכסית גוזלוי דציון. בשעה שהרגו זכריה והיה דמו מבצבץ. שלח אחד משריו והרג תלמידי חכמים הרבה עד שהניח דמו. בפ' הנזקין: טיססנא לשון טיסה. מעופף, טליקית. חתכתי. ודוגמתו בבר' רב'. פ' וישלח. ר' יהושע בן לוי אמר שלח (פופירא) [פורפירא] וטלקיה קדמוי. פי' הפשיט לבושו וחתכו לפניו: מחסר. מגדף. חיסודא הוא: מן פרעה. הטוב אתה מפרעה שנטבע בים. וחילו. טנקליטין דידי. שרים שלי. בבר' רב' סנקליטין יועצים ושרים. כירים אתון. עבדים אתם ורוחכם גסה. שלא לכרוע לצילמי: פי' בארעא רקדא: ע"א כדאתון דרמית רוחכון. אין אדם מורד עלי ככם שנסה רוחכם: לית אין משגיחין. אין אנו משגיחין עליך. דבר איניש שפכיה. אין אנו חוששין. אין אנו חוששין באלה שבן אדם

עשאו: מישך שדרך. מדאורייתא דמשה אסתכלו והגו. מבדריתו ופלחיתו סמיי ולא סגו. מתורתו של משה לימדו. שכת' ועבדתם שם אלקי' מעשה וגו'. אשר לא יראון ולא יאכלון ולא יריחון: נחנא נהירין זהירין בקיימי. במצות אנו זהירין לשמור את פיך בשבועת אלהינו שלא נעבור על תורתינו. שנ' אני פי מלך שמור ועל דברת שבועת אלהים. והיינו דקא' נטורי פום מלכא במומי. אני פי מלך שמור. אני נכון לשמור דברת מלכי האומות המושלים בנו (בגולליות) [בגולגלויות] וארגוניות. ועל דברת שבועת אלהים. ובלבד שלא יעבירנו השבועה שנשבענו למקום. ועל דברת. ואצל שבועת אלהים אשמר פי המלכים. גולגלי ארנוני וזימי. עיניין מיסים הן: ספקתון בארעכון טפוסי דמשתמודעין מיהודאי. כשהייתם בארצכם הייתם שולחים צלמים והיו נכרין. שהאלילים של ישראל הן. שהן מוכרים לאומות. סמנין צייריתון. שנאמר צלמי כשדיים חקקים וגו' (יחזקאל כ"ג:י"ד) חצדאי לשון צדו: על דנא להתבותך לית אנן חשאין. מקרא הוא בדניאל. לכך אנו אומרין מלכא נבוכד נצר לית אנו חשאין על דא פתגמא להתבותך. אם מלכא למה נבוכד נצר ואם נבוכד נצר למה מלכא. אלא כך אמרין ליה לכך אנחנא אמרין דאת עלנא מלכא לעבודה ומסה וגולגליות: (אד) [אך] על דא שאתה אומר לעבוד ע"ז נבוכד נצר אתה ולא מלך. את וכלבא שוין: ומאתון שחין. הם. לשון שיחנא: פשחין. לשון ויפשחני: פסקי ורגושי. פסקים ורגשות של הבל הרביתם לשממה ועל לא דבר. לרעדו ותבן. ככלב שב על קיאו. מתרג' דתב על תוביה. ובפרש' ויקרא רב'. כשהייתם בארצכם פסקי שטרות והרגשות מעבדות ע"ז עשיתם והרחבתם. לעדו ותבו. לעובר (ושם) [ושב]. פריסנא לכון וילון. אפרוס לכם היריעה ותכתבו לי בספר פתקיכם לשמר מצותי. לתלתין יומין: אם אנשינן. אם שכחנו שם אלהינו וגו'. פרוז דוגמא. בב"ר. אל תהי בעיניך כפרוזדוגמא ישנה אלא כפרוזדוגמא חדשה. הלא י"י הלא אלהים יחקור זאת. פריש יאות. באר היטב. כי עליך הורגנו: צרופינהו. לקרוא הדברים בפני כל החיל בקול רם. בנס וקצף שגיא שחיל. בנס. לשון כעס. והנם זועפים. תורג' ואינון נסיסין. ופי' בכעס וקצף גדול מוצא משיתיהו. תרג' שחליתיה: צרצדא כדא. נפוח כנוד. לכלבא שוית. את וכלבא שוין. ברמיזא. במוחם: קרא דירמיה רישיה לבטולי שריתון. התחלתם לבטל ראש הפסוק שנאמר ועבדתם שם אלהים. קיומי סיפי דקרא צבונא. ואני רוצה לקיים סוף הפסוק. שנאמ' והיה הגוי והממלכה אשר לא יעבדו (אל) [אותו את נבוכדנאצר] מלך בבל. וגו'. (והשמדתי אותו) פ"א ואבדתם בגוים. ועבדתם שם אלהים אחרים: רבנותא בסכנתא לא שנו. אפילו בשעת הסכנה לא ישנה אדם מן הרבנות. שבכל תכשיטיהן הלכו שם אע"פ שיצאו לידון. רמין לנו. אתון נורא. הושלכו לתוך כבשן האש. ולא אינזקו בהבלא. מקרא

הוא בדניאל. וחבל לא איתי בהון. ובגושמיהון. ובגופיהון: מלאכא דטאיס (על מא) [עלמא] בתרין טיסי. גבריאל שמעופף כל העולם בשתי עפיפות. כמא דאמרי' גבריאל בשתים. מלאך המות באחת. שגר מלבר. חמימות היתה מבחוץ. נס בתוך נס. שש ניסים נעשו בו. בחלק השיב להן. דאתנסיאו הוגניסי. השרים. שַׂרַיִין. מותרים מאסוריהם: שבחו ואודו קדם י"י הללו את י"י כל גוים: שבחוניה כל אומיא. שבחוהו כל האומים. ארי תקיף. כי גבר עלינו חסדו:... [67] צורתיה דאדם ציירית. צורתו של אדם צייריתי. ולא אצטערית. בלא טורח עשיתיו. ברייתיה ברייתי. בנים שיצאו ממנו בראתי. ולא אתביירתי לא עשיתי דבר תיקון שלא יצטרך לעולם. כמא דאמר יתוש לחפפית: כו': בייר. כמו דביירי תרביצא במסכת תענית. שבורים הן ובטילים הן אותם המרביצים תורה בעת שטבת מנוולות. וכמו נחל איתן אשר לא יעבד בו ולא יזרע. דמתרג' נחל בייר. על שם שהיה בור: קנאי אנא בנאי. אני אל קנא שבניתי עולמי. ולא אתקניתי. ולא הוצרכתי להבנות לה כי אני ראשון ואני אחרון. קבע לקיבלי. קבע עצמך לנגדי. ולא תחלפיני. ולא תמיריני: ע"א קנאי. נוצח. ולא אתקניתי נלחמתי להנצח. טבע לקיבלי. טביעות עינך ובטחונך בי: ריחמתיך ברישיך. ריחמתיך בסופך. אהבתיך תחילה וסוף. תובי לאכסניך. לנחומי עקתיך. אמר לאכסניך. הוא נשמתך. שובי נפשי למנוחייכי. לנחם צרתך. כשיצר לך אויביך ותזעק לפני. אני הוא שאקבל תפילתיך: שמעי חדוותי. זו התורה שנקראת חדווה. ואהיה אצלו שעשועי' יום יום. שמעי ברתי. קבלי ונטרי אורייתי: תתייהיב למאן יהב לך. תתני נשמתך למי שבראה ותוצרר בצרור החיים (ואי לא) [ואלה] אוחרן לא יהוי לך. ואלוה אחר לא יהי לך כדכת' לא יהיה לך אלהים אחרים על פני:

סימן רצא

רצא.

דיברא תניינא:

לא תשא: אמר משה נבייא. ת'. לכך נהגו לומר זאת הדיברא ללא תשא. לפי מה שאנו אומרי' בחגיגה פ' ואין דורשין. ד' נכנסו לפרדס של מעלה אמר להם ר' עקיבא כשאתם מגיעים אצל אבני שייש טהור אל תאמרו מים (רבים) [מים]. משום שנאמר (דובר) [דובר] שקרים לא יכון לנגד עיני. וכל שכן לנשבע לשקר. דאמרי' בהילכת' רבתי אלף אלפים גלי מים שופכים מלאכי השרת באבני שייש בפתח ההיכל ואין לשם (אפי) אפילו טיפה אחת. וזהו חמית יקירא מתח מיין למיין. וכו'. וכל זה מזיעו של חיות: ועוד כת' במזמור לי"י הארץ ומלואה. מ• יעלה בהר י"י ומי יקום וגו'. נקי כפים ובר

[67] גליון כת"י: נמחק בכונה.

לבב אשר לא נשא לשוא נפשו ולא נשבע למרמה. זה משה שעלה לרקיע אשר לא נשא לשוא נפשו: אמר משה נבייא. לא קם נביא עוד בישר' כמשה. כד סליקות למרומיא. אמרו חכמים. כשעלה משה למרום הרכין הק' שמים ושמי שמים על הר סיני. באתה ענן ורבצה כנגדו ולא היה יודע אם היה רוכב עליה. מיד פתח הענן ונכנס משה בתוכו. ונשאו הענן. שנ' ויבא משה בתוך הענן. והיה מהלך מרקיע לרקיע עד שהגיע לרקיע השביעי וראה את י"י יושב על כסא רם ונישא: חמית ברוייא במעוניה. ראיתי הבורא במעונתו. וירא מתרג' וחמא. דייתיב על טוענייה. יושב על כסאו. נראה נישא והוא נושא. שנאמר ומתחת זרועות עולם. וכלתא ליה בימיניה. מימיניה אש דת למו: חמית גיבר גיברין. דמשתי רקיעא מן נורין. לשון או בשתי או בערב. כלומ' הנוטה כדוק שמים. הרקיע הושתת ונתייסר מאש ומים טרפם זה בזה וקראן שמים. וטפחית במים קרירין. ונטפח גופו של משה במים קרים. ולא חסרו המים. זו התורה שלימדה משה מפי הגבורה בארבעים יום ועדיין היא משועשעת אצלו: ע"א ובספר עתים נמצא היה משה רבינו טופח מים קרים. ומערבם בנהר דינור לידע אם ילחך האש במים. לא זה מכבה את זה ולא זה מלחיך את זה. אמר עושה שלום במרומיו. שוב ראה מלאכים חציים שלג וחציים אש. וטפחית. לשון וימיני טפחה שמים: חמית דטאיס. מעופף. וקא מעלי. נשמתן של צדיקים שמיכאל שר הגדול משימן במזבח של מעלה והוא כהן גדול וזה קרבנו. ויש מהן זוכין לאספקלריא המאירה ורחמים מחמלי. ורחום וחנון מתמלא רחמים אותה שעה. וכעתיק יומין מתגלי. ומתגלה בכבודו ומראה את כבודו כעתיק יומין. והוא (מתחמלי) [מתחמי] מלי. והוא רואה מלא עולם. רואה ואינו נראה. ל"א והוא נראה מלא רחמים דרך אותה אספקלריא. ל"א מלי. שבע ימים: חמית הדורא ראיתי אותו שנאמר בו זה הדור בלבושו. פרים בי נשרין בשופרא. פורס בכסאו דמות נשר. ע"א פריס בנשרין בשופרא. החיות פורסים כנפים כנשר. דלא תחמי עינא דסקרא מה דהוא עביד בטומרא. שלא יראה עין המביט מה שהוא עושה בסתר: חמית ויתקיא חמיך. חלשי' חמיך. כמו הויין ליה בנים ויתקין. במסכת שבת. מרומם וממיך. מרומם ומשפיל. והוא ער ולא דמיך. ולא יישן: חמית זה אלי ענוון. מחי ומסי מתכוון. מחצתי ואני ארפא: חמית חייא וגברא. צייר בקבלא. צר צורה בחשך. ועלטה. תרג' וקבלא. בלא בוצין. בלא נר. נר תרגם בוצינא. מנרא. מנורה: חמית טבע מאזניא. הוא שאמר הכת' אך הבל בני אדם כזב בני איש במאזנים לעלות המה מהבל יחד. מאוזנים ששוקל [68] בהן עוונות וזכיות של צדיקים ורשעים. שקלים לזויג בני אדם הוא שוקל גם לעניים גם לעשירים: חמית

[68] גליון כת"י: תקלא זיוגיא דמסכיני ודעתירי.

יקירא. מתח מיין למיין. יהי רקיע בתוך המים ויהי מבדיל בין מים למים. דילעיל לאבני שייש מיין. ותחתם מיין ומשם ואילך כוליה כליל דמיין. הבריכה כולה מים וכל זה מזיעם של חיות: חמית כביש חימתא. כובש חימה. ומקדים רחימתא. מקדים רחמים לרוגז. בינתא. בינה: חמית לכורסיה מקבע. בגצצין דנור. בשביבי נוגה. גצצין. כמו גץ. אשטנצלא. חשש להבה. מתרג' נצצי שלהוביתא. מצבע. ברוב גוונין. בחיזוון ארבע. בחיות ארבע צורות: חמית מלאכין. דקודמוי בורכין. המלאכים קודים לפניו ומברכין. חמש מאה שנין אריכין. מהלך ת"ק שנה קומתם. בנור ותלג מפתכין. מאש ושלג בלולים. כמו פתוך דיהה. דשבועות. ובחגיג' באין דורשין. זה סנדלפון שאורכו מהלך ת"ק שנה: חמית נהר דינור ושורין תלג על נור. זהו שאומ' באגד'. הגיע לרקיע הרביעי ששמו זבול פגע בו רגיון נהר של אש שגחליו שורפות מלאכי השרת כאש ששורף בני אדם. נטלו הק' והעבירו ממנו והראהו כל מה שיש בזבול. וראהו שהוא נטוי ברוח סערה ועומד על עמודי אש. ומלא גינזי גבורה. ובו אוצרות טללים ומלאכים בכל פינותיו מחצצים. ובו ז' נהרי אש. והמים עומדים עליהן מזה ומזה לאין מספר. ושורין דתלג. חומות של שלג על של נור. נור אכלה נור. אש אכלה אש. ושלם בין תלג ונור. כדכת' עושה שלום במרומיו: חמית שרפייא. שרפים. בגושמיהון. בגופם. כמו לא עדת נורא בגושמיהון. ע"א בנומהון. בבגדיהם. כמו וקרעים תלביש נומה: חמית עיניהון כייפין. אינם רשאין להסתכל אילך ואילך ומצי' באגד' הגיע לרקיע החמשי ששמו מעון ראה י"ב נשיאי הוד על י"ב כסאות של הוד ודמות מלאכים כסותם כמראה אש. מרובעים באמצע רקיע. ופונין לארבע רוחות העולם שלשה על כל רוח. ומלאכים רצים בשליחותם ומשאגתם רועד עולם. ומנשמתם יוצאי' ברקים. ולהן כנפי אש עטופים עטרות אש ומזיו פניהם מבהיק רקיע. וכו'. על אגד' זו יסד. כולהון כפופין. כפותין. מן שיתא ושיתא גדפין: חמית פתחין וקריין. ספרים פתוחין וקורין בתוכם. ומצלין. ומתפללין למלכם. ומתעניין. והוא עונה להם. בכל אתר דהויין הננו עניין. הננו עונין. כמו שכת' (איוב ל"ח:ל"ה) התשלח ברקים וילכו (תשלחם) ויאמרו לך הננו: חמית צווחין באימתא ק'ק'ק' תלתא. באגד' מצינו סנדלפון משביע את הכתר בשם המפורש ועולה הכתר מאיליו ויושב בראשו של הק'. ובשעה שיוצא הכתר מידו של סנדלפון כל חיילי מרום מזדעזעים וחיות מרוממות ונוהמות כארי ואומרו' ק'ק'ק' וגו'. ומיכסיין בטלפתא מן קדם מרי דרתא ומכוסים הם בפרסות רגליהם שלא ייראו מאימת אדון הדורות. והוא שמצינו באגד'. הגיע לרקיע ששי ששמו שחקים ושם שלש שרים על כסאותם ודמות הכסאות כאש והן כאש ומראיהן כלפידים. ולהם כנפים לעופף ודאים לכל רוח רוח. ושר שלהם סנדלפון. אמרו עליו על

סנדלפון. שהוא גבוה מחביריו מהלך ת"ק שנה ורגליו עד תהום התחתונה וראשו בין השרפים בין החיות הנושאות כסא רם ונישא. ועליהן נאמר ודמות החיות מראיהן כגחלי אש. ועל זה יסד. ומכסיין בטלפתא. מפרשת פרשה. תרגם מטילפא טלפין: ע"א ומיכסיין שמיתביישין מפני השכינה: חמית רוחא דנפקא. כו' הפייט תפס לשון המקרא. והנה רוח גדולה. וגו'. לא ברוח י'. ואחר הרוח רעש לא ברעש י"י ואחר הרעש קול דממה דקה ושם י"י: חמית שכינתיה דאלי. ותרין מלאכי חבלה קיימין לקיבלי. פגעו מלאכי חבלה ובקשו לשרוף אותי בהבל שבפיהם. כך נמצא באגד'. אמרו לו משה ממקום הטנופת באת ואתה מהלך במקום טוהר. ע"כ. נתגלגלו רחמיו של הק' ואמר לו להדרניאל מיום שבראת• אתכם בעלי מריבה אתם. בתחילה כשבקשתי לבראות אדם הראשון בעולם נעשיתם קטיגורין לפני ואמרתם מה אנוש כי תזכרנו וגו': בקום טינרייהו לגזלי. כאשר קמו אותם החזקים כסלע לגזול לי דרכי שמים ובקשו לשרוף אותי בהכל שבפיהם. וערק ממללי. וברח דיבורי. שלא היה לי פתחון פה לדבר עמם. ויברח. תרג' וערק: טינרייהו. סלע מתרג' טינרא. ועל פי אגדה יסדוה. כשעלה משה למרום עמדו עליו חמשה מלאכים ואמרו לו היאך נתגאית לעלות לכאן בשוגג עלית או במזיד. הלא אנו שורפים אותך בהבל שבפינו. והיו אומ' זה לזה באו ונתחבר כולנו יחד ונשרוף אותו בהבל שבפינו. ראה משה שאפס מתעשנת לנגדו נשא עיניו למרום. אמר לו הק' אל תירא מהם אחוז בכסא כבוד שלי. מיד אחז בכסא כבודו. שנאמר מאחז פני כסא פרשז עליו עננו. ודרשי' במסכת שבת. פרשז. פירס שדי זיו שכינתו עליו. ולכך תשש כוחו ולא היה לו גבורה לדבר עד שהבטיחו הק'. ועל זה חמית תמן יתהון וגו'. וטמרי מינהון. החביאני מהן. ע"א בקוסטנירי לגזלי. המלאכים השוטרים וממונים העומדים נגדי ובקשו לדחפיני ולגזול לי דרכי שמים. קוסטינר. ממונה. כמא דאתמר ויבקש להרוג את משה. מלמד שמסרו לקוסטינר שלו. פי' לממונה על חייבי הריגה: ע"א בקוסטנירי וגזלי. שני לסטין היו. והמלאכים חבלה קמו עלי כאותו שני לסטין:

סימן רצב

רצב.

אחר ללא תשא: אריא וגנבי. בכתובות פ' אילו נערות איכא האי לישנא. דילמא אאריא וגנבי אזהר להון יעקב. טובי מרעי ותונבי. הרבה חלאים. ביומ' פ' בתרא בגמרא חולה. אימר תונביא בעלמא נקטיה. ופי' בערך תנב. כעין טרידת דעת. זעיר מזוני ואינבי. פירות. כמו איבי. איכא בביתא דמשתבעין ביה: אעי סייפי. קורות של אותו בית כלות. וליבני שייפי. לשון שיפשוף. פרייר ב'. והורדי כייפי. בבבא בתרא. אחזיק להורדי לא

אחזיק לכשורי. בפ"ק: בכולהי מטרקיא דגיוותא לקיא. בפ"ב דיומא מטרקא קטירא דטייעי. פי' בערך מטרק פקיע מרוותא והיא מטרקיא. והיא כמו חבל מפתיל תלוי במקל כמו רצועה שב"ד מכין בה ובפ' בתרא דיומא ודילמא מסוסיא ומטרקא. ובכאן יש לפר'. בכל הכאות ומלקיות שהגוף לוקה. מוסתקא דרחמי מרקייא. אסיפת רחמים ממרקת. בפ' המביא כדי יין בגמרא. כי תניא ההוא במוסתקי. פ"י בערך מסתקי. קציעות מהודקין בתוך החבית. והיינו לשון אסיפה. בהא כתיב לא מנקיא. דכת' כי לא ינקה י"י אלהיך את אשר ישא את שמו לשוא. ואע"ג דדרשינן אבל ב"ד שלמטה מלקין ומנקין. אין מקרא יוצא מידי פשוטו. דמשמע שהוא חמור שלא ינקהו מאותו עון לעולם. ואי נמי בפר' שבועת הדיינין. כל עבירות שבתורה נאמר בהן ונקה. וכאן לא ינקה: ביה לא מהניא. אורייתא ומתניתין ותניא. אע"פ שיש בידו תורה ומשנה לא יועיל. באיספלידיה גניא. במערה שלו ישינה. בפ"ק דבבא בתרא גמ' סמך לו כותל. חד מטייה אספלידה. פי' בערך אספלידא. מערה. ע"א אכסדרא. מפני שאור במערה. תרגם באספלידא. באיגריה סלקא ולניא: גברא דאית להון אשתבועי לחד מנהון. חופייא מלו גרויהון. מדתם מליאה קצף. אשקומא ב'. גוזמא דשבועתא חיילא אתרויהון. גוזמא לשון גיזום. חיילא אחרוייהון. בשבועת הדיינין. מלמד שהשבועה חלה על שניהן: גרמיה מהדקא. ושארא מדקא. אכלה ומדקא ושארא ברגלא רפסא. כסמא חריפא בדקא. כסס חריף בודקו ואוכלו. גיוי דייקא ומדקדקא. גופו מדייקת ומדקדקת: דמו גושמא אהדמא. לנתח גוף לנתחים. כמו הדמין (תתעביד) [תתעבדון]. וכדא' בע"ז גבי צפור דרור. דילמא הדומי הדמוה ועיילוה. גובייגא מקדמא. כדא' בשבועת הדיינין. שאר עבירות אם יש לו זכות תולין לו וכאן נפרעים מיד. ניגרי קטעא ומגרמא. פסיעות. כמו אנקטה ניגרי ברייתא. מנדמא לשון גידם. בסילווא דלא מבע דמא. בקוץ שאינו מוציא דם. כלומר קללה ושמתה. ובתלמוד הוא. מחינא לכו בסילווא דלא מבע דמא. במי שמת. ובריש מי שהיה נשאוי: דחיווי ועקרבי. קללת חכמים שלחישתן לחישת שרף. ועקצתן עקיצת עקרב. משכיה אליתיה ותרביה. בפ' העור והרוטב. בשמתא דנריש משכיה אליתיה ותרביה. ווי לעבדא דמסהדי ביה. דאחיל שמה דרביה. שמעידין עליו שנשבע לשקר וחילל שם אדוניו: היך מוכח סיוטא. היאך מוכיח פחד. דנהיג בהדיוטא שנהג בה דיטות לישבע לשקר ולא חשש לפחד. ויש לומר היך כמה וכמה יוכיחנו פחד. כמו היך זיקין פחד. ביומא פ' בראשונה. חזא רב נחמן סיוטא בחילמיה. ובשור שנגח ד' וה'. מהו דתימא האי שופר קמא סיוטא בעלמא הוא דנקיט ליה. מומא וטיוטא. הא בדקי לה לסוטה. שבועת האלה ומחיקת מגילה היה בודק לסוטה. טיוטא בגט פשוט. דמטיט ליה: הדר איתוי וחזי. עוד בא

וראה. לא תיהוי פזיזי. בחול. כמו עמא פזיזא. בפ"ר עקיבא. ובשילהי כתובות. במומי אדייה לגזיזי. דוחה ומתשת כוחו. כמו אדייה אדויי. בפ' כיצד הרגל. לגזיזי. כח. כמו תבריה ר' עקיבא לגזיזיה. בפ"ק דבבא קמא. ועניש תיה לגחזי. שעבר על שבועתו ולקח ממון ודבקה בו צרעת נעמן: וסלוקי שכינתא גרמייא. לא ידעתי היכן מצינו בשבועה שוא שגורמת אילו דברים. דבמה מדליקין מצינו ששפיכות דמים גורמת אילו דברים. ויש לומר שכשנשבע וגוזל פעמים שבא לידי שפיכות דמים. ועוד שהוקשו דכת' הגנב רצח ונאף והשבע לשקר (ירמיהו ז':ט'). ומגליא ארעא ומטמיא. לְצַדְּקִיָּה עמיא. ותרין עינוי סמיא. שתי עיניו סימת. כדא' בנדרים פ"ר אליעזר: ועמודא דמשהיג זע. ביומא פ' בתרא גמר אסור באכילה. יהביה ליה עשרין וחד מלכי פרוותא דמשמהיג. שכלולי איתגזע. כמו איתזע. בשבועת הדיינין. בשעה שאמר הקב"ה לא תשא נזדעזע כל העולם כולו. ועל זה יסד רקיעא איתכזע. וכולי עלמא איזדעזע: זמן דאיתמר לא תימי. שמא די"י בחותמיה. וכדו את מתרמי. כזה אליך מושלך. מוטל עליך. ויש לומר כזה אי מתרמי. כלומר אם יארע שתתחייב שבועה. תהיה זהיר אכינויין מלישבע בהן ובכולהי שמיה: זרוזא ומזדהר. זריזות מביאה לידי זהירות הוי ברי ולא תתייהר. לשון יוהרא. דאנא סהיד ממהר. וכת' והייתי עד ממהר במכשפי' וגו'. ובנשבעים (בשמי) לשקר. גליא לי חשוכא כנהר: חטפת לאשתבועי ומשקל. ליקח משקל בלשון תלמוד. סופך נפיק מקולקל. מהניא בך בקל. מַזֶּקֶת לך מהרה. כמו גיריה דידיה הוא דאהנו ביה. חבול' כנרגא בדקל. בכתובות פ"ק. תמרי מקמי (נהרא) [נהמא] כי נרגא לדיקלא: חשיב למיבני ומסתר. סבור לבנות וסותר. מפיל ביה סתר ופתר. בפ' נושאין על האנוסה. ליפול בהא סתר ופתר. אני עושה חידה ומפיל לכם דבר סתר שצריך פתר. ובכאן רוצה הפייט לומר כן. דעו לכם דבר סתר ופתר שכן הוא מנהג שבועה. וכדו בכל אתר. מאן דלא מישתבע מיעתר. מנהג הוא כזה בכל מקום שמתעשר. ואיני יודע מניין. ושמא אגד' יש: טייל ונפיק במזמוט. מטייל ויוצא בזמירות ובשמחה. באין דורשין. גמ' ולא במרכבה. כבני אדם שמתקבצין לראות במזמוטי חתן וכלה ציל ועייל כשרג בפמוט. צלול בשרגא במנורה. בהקומץ רב'. ההוא פומט מיקרי. דוד איתנבי בזימוט. מדרש הוא דימוט רחמים. כמו דימוס שכתבתי למעלה. כל דעביד אילין לא ימוט. עושה אלה לא ימוט לעולם: טוביה דשתיק ואדיש. אשריו ששותק ונידוש. כלומר שפל. בסנהדרין פ"ק טוביה דשמע ואדיש. חלפוה בישתא מאה. וכן עשה הפייט. ומגדיש. ומתעלה. לשון גודש. חביבא בשמיה דייש. רגיל כמו כיון ביה. בחולין פ"ק. טיבעיה כברייה קדיש כקדיש. שהוא חביב וטבעו ומעשיו בבוראו שגומל חסדים ומבקר חולים ומלביש ערומים אותו יכול להיות דש

ורגיל בשמיה לישבע. כדכת' (דברים י׳:כ׳-כ״א) ובו תדבק ובשמו תשבע. ופי' האי קרא כדפרי': יהיבך קמיי לאיי. נתונים לפניך באמת. כמו לאיי אפנויי מפני. בבבא קמ'. בירכן ולווטין ומחויי. לשון מכות. ובידך מחאה למחויי. כלומר ובידך למחות עצמך מן הרע שהרי שני דרכים לפניך. איסטמר דתיתרעי בחיי. והשמר ובחרת בחיים:

סימן רצג

רצג.

ארקא ורקיעא. ארץ ושמים. ודיבהון. ואשר בם. ושב ימי. ושבע ימים. ואם תאמר תיבה אחת ושבימי. היה לו לומר. בדגישות ודיבמי במו ודיבהון. אבל שין לשון עברי היא. אדרע גבורתיה. בזרוע גבורתו. שכללא בשית יומי. שכלל עולמו בששת ימים. ואילו הן ז' ימים. יש הגדול. ים כנרת. ים המלח. ימה של סדום. ימה של טבריה. ים סוף. ימה של צפורי. ושב. במו שבע. והוא לשון תלמוד. שב סרי: בעיר ורחיש. בהמות ומעופפי'. וכל נשמי. וכל אשר נשמת רוח חיים באפיו. בעשרא פתגמי. בעשרה מאמרות. ויאמר ויאמר דבראשית: גמורא דכולא שבתא גמר. כל מעשה שבת. אתרעיתי ואצטביתי חפצתי בצביון להורות לאוהביי מתי ינוחו: דליקלעון בנייח שרכא. בנוח ביטול מלאכה. שרכא. כמו איש יודע ציד איש שדה (בראשית כ״ה:כ״ז). מתרג' גבר נחשירכן. ושנינו גבי משל הדיוט מטייל ואייל קינא גבי קינא דשרכי: ע"א דליקלעון בניח שדכא. לשון דאיקלע. שדכא. ותשקט הארץ. ושדוכת ארעא. צייתי פתגמי. שומעי דבריי. והאזנת למצותיו. תרגם ותצית לפיקודוהי. דתא לקיימא ולשעורי גרמידי תהומיי. לשער אמת התחום. כאשר שנינו בעירובין: היא ואשור לזרוזי בתפנוקי מיכלין. במסכת שבת מפ' נזהא דגמלא דאדא. נזהא דתורא זא זא. נזהא דקדרא אשור הייא. כלומר יכין עצמו לטרוח בערב שבת לצורך שבת. מעשה בחסיד שהיה אומר לתקן סעודת שבת במהירות והיה אומר אשור הייא. ומצינו רבה ורב יוסף מצלתי ציבי. הליוסטון יין חשוב. כדתניא יין הליוסטון כשר לנסכים. ובאדג. בלשון פרסי קורין יין מבושל ועומד על שלישו ומשובח. ע"א באדג. קורא משקה משובח. כדא' בחלק סוסיא באדג. כוורי. דגים. לפדא. מאכל תאינים. שיתין מיני לפדא. כבבא מציע'. ואנומלי. עושין אנומלין בשבת. פוייזון ב'. ובמסכת שבת. מפ' מה בין לפדא לאנומלין: ע"א הליוסטין חמרא מדקא. יין מתוק המבושל בחמה והוא יין עסיס. ופסול לניסוך: ובגלימא וכסו. לייקורי מעידן מעלי. מעת הכנסת שבת. והו' שאמר (ובביתו) [וכבדתו]. ושנינו במה מכבדו בכסות נקייה. אל יהי מלבושך של שבת כמלבושך של חול. מעידן מעלי. משהחשיך. ולתלותיה שירותיה. ולשלש סעודתו. ושנינו כל המקיים שלש סעודות בשבת ניצול מחבלו של

משיח. ולמיבצע אתרי חלי. מצוה לבצוע על שתי ככרות בשבת. מאי טע' להם משנה כת' חלי. חלות. ואמרי' נקיט תרתי ובצע חדא: זוודתיה. צידתו. מאדנהר. מבעוד יום. לבשולי לאטמוני לאפויי. צידתו הצריכה לו משהאיר יום השישי יזמיננה הן בישול הן הטמנה הן אפייה. זיפתא ופסיל פתילתא ומשחא דלא לאקפויי. בפ' במה מדליקין מפ' ולא בזפת. ושנו רבותי' עד כאן פסול שמנים מיכן ואילך פסול פתילות. ורוצה לומר הפייט אפילו שמן זית שהוא מן המובחר יזהר בן אדם שלא להציפו על הפתילה. למהר כיבוייה. ויצף הברזל. מתרג' וקפא פרזלא. ע"א זיפתא. זפת וכל פסול פתילות. ופסול שמנים. ופסול פתילות. כגון פתילות האידן ופתילת המדבר. וכיוצא בהן. במישחא שלא להקפו': חומרא לפלפולי. מאד צריך להחמיר ולפלפל להיות (נזכר) [נזהר] בדברים הללו. ומה הן הדברים. ברמצא. אל יחתה גחלים שבתוך (הרמין) [הרמץ]: ולי יצחק בר' יהודה נראה. חַמרא מפלפולי ברמצא יין מלחדד ברמץ. גומרי מלאחתויי. גזירה שמא יחתה בגחלים. כגון יין קרוש המתפשר. ומתחדד בחריפות כוחו על ידי חמימות האש. וכדאמרי' התם לא בשביל שיפשר גזירה שמא יחתה בגחלים אלא כדי שתפיג צינתם. ואע"ג דגבי מים אמרי' לה הוא הדין ליין: וטובא חדויי. הרבה יהיה שמה: טירדא וטירחא למיבטל. טרידא וטירחא בשבת ישבית ממנו. ונפשיה לעדוניה. ויעדן עצמו. כמו (ישעיהו נ"ח:י"ג) וקראת לשבת עונג. ואומ' (תהלים לז) והתענג על י"י. טעים רשוייתיה למידע דאינון תמני. ד' לעני. וד' לבעל הבית: יזפתא למיזף. הלוואות להלוות להרבות תענוג שבת. לא תלוה. לא תזוף. לאפושי אסקריטי וריחני. להרבות. צפיחי' בדבש. מתרג' איסקריטוון. הוא יערת הדבש. שקורין ברישקא. וריחני. בשמים לכבוד שבת. כאשר שנינו במה מענגו במאכל ומשתה. יימא. דאנא פרע בטופיצא לאתקוני. בשבועה שאני פורע הרבה שיוכל לתקן לשאר שבתות: אמר הקב"ה בניי לוו עלי וקדשו את השבת ואני פורע. דכל מזונותיו של אדם קצובים מראש ועד יום הכיפורים חוץ משבתות וימים טובים שאם פיחת פוחתים לו ואם הוסיף מוספים לו: כלדאי בדקו על יוסף מוקר שבי. צאו וראו מה אירע ליוסף המכבד שבתות. כבד. מתרג' יקר. כלדאי בדקו עליו. שעתיד לירש ממון שכינו. כייל ואכיל. מודד ואוכל. מיכל כייל. בנידה פ' כל היד. ופסוק הוא. וכל בשליש עפר הארץ. דשיבביה. שכינא: לודקאי דמברר. מנת שפיר טוביה. איש אחד מלודקייא. מאותו מקום. על שם מקומו נקרא. היה בורר מנה יפה ומניחה לשבת. כדאמ' במסכת שבת א"ר חייא פעם אחת נתארחתי אצל אדם אחד בלודקייא וראיתי שלחן של זהב וקערות של כסף ואבנים טובות ומרגליות קבועות בו. והיתה משאוי ששה עשר בני אדם. אמרתי לו בני למה זיכתה לזה. אמר לי כל ימי

עסקתי בכבוד שבת וטבח הייתי. מצאתי בהמה נאה אמרתי זו תהא לשבת. מצאתי אחרת נאה הימנה. אמרתי זו תהא במקומה. לפתור דדהב. לשלחן של זהב. וצעי דכסף. וקערות של כסף. זכא ליה רביה. הק': ממלל אסיר ורעיוני שרי. דיבור אסור. הרהור מותר. דכת' ממצוא חפצך ודבר דבר. ורעיון. נופל על מחשבת הלב. כמא דאתמר בדניאל ורעיוני לבך תנדע. רעיוני לבך על משכבך סליקו. נשי וגברי מיחייבי לנטורי. הלא ששנינו (במדבר ה':ו') איש או אשה אשר יעשו מכל חטאות האדם. השוה הכת' אישה לאיש לכל עונשין שבתורה: סכום דאתי חשבונות הבאים אסורין לומר כך וכך אוציא למחר. ודחליף שרי לגמרי. אותם חשבונות מותרין לומר כך וכך הוצאתי. ענייני מצוה שפיר למיחשב ולסבורי. כמו סברא. בדבר מצוה מותרין להתעסק בשבת כדא' במסכת שבת (ישעיהו נ"ח:י"ג) ממצוא חפצך ודבר דבר. חפציך אסורין. חפצי שמים מותרים. פוסקין צדקה לעניין ומשדכין על התינוקות ליארס: פנסא דטפא אסיר לטלטולי. נר שכבה אסור לטלטלו ונאמר שסמיך הפייט אמסקנא דשמעת' דפ' מי שהחשיך אמר רב נחמן הלכה כר' שמעון דלית ליה מוקצה ופליגי בה התם ר' אחא ורבינא. חד אמר בכל השבת כולה הלכה כר' שמעון לבר ממוקצה מחמת מיאוס ומאי ניהו (בר) [נר] ישן. וחד אמר בכל השבת כולה הלכה כר' שמעון ואפילו במוקצה מחמת מיאוס. לבר ממוקצה מחמת איסור. ומאי ניהו נר שהדליקו בו באותה שבת. דמיגו דאתקצאי לבין השמשות איתקצאי לכולי יומא. וקיימא לן דכל היכא דפליגי רב אחא ורבינא הלכה כדברי המיקל. ופליגי אליבא דרב יוחנן דפסיק כר' שמעון ורב ור' יוחנן הלכה כר' יוחנן ולכך אסיר לטלטולי: ומה שנהגו העולם לתת לחם בנר שכבה ומטלטלין אותו על ידי הפת. נר' בעיני שיבוש. דהא פסיק רב אשי דהוא בתרא בסוף פ' נוטל דאפילו בשוכח נמי לא אמרו ככר או תינוק אלא למת בלבד: וכן עיקר: דטפא. לשון כיבוי. לא תבכה. מתרג' לא תיטפי. צפרא ופניא לקדושי חזי ליה. כדא' (שמות כ':ח') זכור את יום השבת. זכריהו על היין. אין לי אלא בכניסתו. ביציאתו מניין. ת"ל את: צפרא ופניא. בקר וערב: קשיש ציבי במדברא אחליה איש אחד. היה מקושש עצים במדבר בשבת וחיללו. רגז אפיש ורגימו ליה. הרבה רוגז לפני המקום וציוה לרגום אותו. ורגמוהו כל העדה על פי הדיבור. פרו מתרג' פושו: שבייא דירי. כו'. ועיליה. ועיירים עשרה (בראשית ל"ב:ט"ז) מתרגם ועיליה עשרא. שאדם מצווה על שביתת בהמתו:

סימן רצד

רצד.

דיברא רביעאה:

אמר יצחק לאברהם אבוהי. מה נאה מדבחא דבנית לי אבא. אמרי' בב"ר. איפשר אדם רואה קלקלין דידיה בביתיה ואזיל ומיקטל ומידמך. פי' איפשר אדם רואה חדרים שלו בביתו נאות והולך ליהרג ולישן שנת עולם: אלא אמר הק' ליצחק רואה אתה פמליא שלי מה היא עושה. אמר לו הן. ועוד שאלו רואה אתה פטיקלין ואורגנון קסיסטין וקנדליא מתגנסין. א"ל למי. א"ל לדידך הויין ולחברותך. מיד אמר לו יצחק לאביו בפריע פשוט ידך. סטו מהר. תרג' סטו בפריע. וה"פ פטיקלין. הוא דבש שבקנים. ויש בו מטעם כל פרי עצי גן עדן. ואורגנין. כנור שמזמרין בו מלאכי השרת לפני הצדיקים. קסיסטין. היא מידה קצובה לתת מליאה לפני החסידים מיין עסיס. קנדליא. עששית. דמתגנסין. מבהיקין מסוף העולם ועד סופו. ופמליא שלמעלה מקבילים פני הצדיקים בכך. א"ל למי. א"ל לדידך. למי שמקדש שמו של מלך מלכי המלכים: מיד אמר לו יצחק: כו': עד דאנא מצלי קדם ריבוני. ומה היה מתפלל רבונו של עולם. יהי רצון מלפניך שיחשב חלבי ודמי וציבורין ציבורין של בשר כאילו כל קרבנות בניך העתידין להקרב לפניך יהיו על המזבח הזה. ובשעה שבניך יחטאו לך הן שוגג הן מזיד וישובו קבלם בתשובה שלימה לפניך. ואם יתחייבו כלייה אזכר לפניך ותמלא רחמים על בניך. מיד הלך אצל אביו מצאו עוסק בעבודת עקידתו ונתמלא שחוק פיו. ושמח. אף הוא שמח. הה"ד ירננו על משכבותם: כך אמר לי ר' שמצא אגדה זו: גלי אדרעך. גלה זרועך. ואסור חרצך. מתניך. ותיהוי כגיבר דעביד שירוי לבריה. ותיהוי כאיש גיבור שעושה סעודה לבנו: דין הוא יומא דיהוון אמרין. אבא לא חס על בריה. האב לא חס על בנו. באלה הדברים רבא. מה הון דקא' לוי בר לאבוי אסקלוטין דאורייתא מצער נפשוי דהורוי בגין דאזיל לתסבריא דמלכא. אלא איסטרטיגי עשו היינו שידין ושידתין זלין מבשרין לאימוי. א' לנפשוי אוחא לוי דניביד עובדוי דמרוי דלא ליתעכב: פי'. מה זה שאו' לו בן לאביו עמוד התורה בזה מצער נפשו של הורו. בשביל שהולך לאצרות המלך. אלא ראה נציבי עשן שרים שלו שהן השדים ההולכים ומבשרים לאמו שאביו רוצה לשוחטו: אמר לעצמו אטהר אותו שיעשה רצון קונו ולא יתעכב הדבר: נציב פלשתים מתרג' אסטרטיגי דמלכא: היך תיזיל ותימור לשרה אמי. היאך תוכל ללכת (כשתפח) [כשתפרוש] ממני ואיך תאמר כך וכך עשית: וכנוש קטמי. כנוס אפרי. ואוביליה לאמי: חיי ומותא. החיים והמות ביד מלכו של עולם. ומודי אנא ליה שכך בחר בי: טובך אבא. אשריך אבי. שיהו אומרי' דורות הבאים שאני חשוב בעיני בוראי שעשה ממני עולה: יתקוף רוגזך. בנא ומטו אני ומתחנן אליך שתכעוס עלי עד מאד ותהיה כאיש שלא חס על בנו: כגבר אכזרי. קח סכינך ותשחוט אותי שלא יארע בי שום פסול אחרי שאני קרבן: תסאיבני. לשון בעל

מום. כדאמר ירעה עד שיסתאב. ודרשי בת"כ שבעלי מומין נקראי' טמאים. כדתניא ואם (בהמה) [בבהמה] הטמאה ופדה בערכך במה הכת' מדבר אי בפסולי המוקדשין הלא כבר נאמר לא תפדה. אלא בבעלי מומין שלא נפדו הכת' מדבר: ירעה. לשון איחור. ובניכם יהיו רועים. מתרג'. מאחרין כלומר ישהנו אצלו עד שיפול בו מום: לא תשהא דידי. דלא איעכבך. כלומר אל תאחר אותי ומהר הדבר לעשות שלא אעכב על ידי פחד השחיטה פן אהיה בהול ואבעט בהגעת חרב כדרך בהמה המפרכסת. דלית אנא מן ידך נסיב גרמי כפל מילה: ע"א לא תהא דא דידי דלא איעכבך. ואל תדאג שאבעטך שלא אעכבך לעולם. דלית אנא מן ידך נסיב גרמי שאין אני ממקומך מסיר עצמי: מה תיבכי. טובי דבחר בי קיריס מכל קוזמוס. אשריי שבחר בי אדון מכל שבעים אומות. קוזמוס. שבעים. וחבירו בפסיקת' ברא הק' אומות קזמוטין ובחר באחד מהן המייחדים אלהותו. המאכילים חוצה ופנים ייחודו. המאכילים. מכריזים. ירעם משמים. תרג' אכלי מן שמא. לשון כרוז: ניחא רוחא דשרה אמי היך נפקינן תרינן בליבא שלימא. אף על פי שדואג אני אם ידוע לה שתעקדיני ותשחטיני שתעכב לך מעשות. אף על פי כן מכיר אני בה מרוב חסידותיה שייטב בעיניה ותנוח רוחה ותתיישב דעתה כשמעה שיצאנו בלב שלם. ואף על פי ששנינו במגילה ששרה נביאה היתה ועיקר בית היא ואברהם טפל לה. כמה שנאמר כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה. אע"פ [כן] פסקה נביאותה והעלים ממנה דבר זה מלכו של עולם מפני שנשים דעתן קלות: ואיגושיניה. ואמושנו. ואדע אם נפגם אם לאו. דלא תסאיבני. שני פעמים למה. אחד לשהייה ואחד לפגימת סכין ובעל מום. שאם צירם אזנו הוי מום ליפסל בבכור. כאשר שנינו בבכורות. ויצחק היה בכור לאמו: עיני חמיין. עיני רואות קיסין מסדרין. עצים נערכים. והאש דולק היטב כמשפט כי היום יום קרבני: צאית למימריה. האזין אביו לדבריו ולקח סכין לשוחטו. קמו מלאכיא. קמו המלאכים ומבקשין מאת רבונם. חוס על טליא. נער: רחמוי דאבוהי. רחמנות של אביו אנו מזכירין. גבר דאכלינן מלח בביתיה. הלא הוא האיש שהאכיל לנו סעודה בביתו. מלח. תיקון כמו והמלח לא הומלחת (יחזקאל ט"ז:ד'). פרוקא דאפרוקינך. גואל אני שאגאלך:

סימן רצה

רצה.

דיברא חמישאה:

איתגבר בחיליה. נתגבר בכוחו: ביני טוריא צווח יואב. בין ההרים. יש מפרשין בקברי אבות הלך. והרים אילו אבות. כמא דאתמר שמעו הרים את ריב י"י (מיכה ו':ב'). וא' אל

ההרים לא אכל (יחזקאל י״ח:ו׳). ולכך הלך לשם אולי יתראה דוד בחלום לבנו שלמה. ולא נכון לומר כן. מאחר שלא מציגו אגדה. ועוד דוד עצמו לא היה אוהב ליואב. דכת׳ והאנשים האלה בני צרוייה קשים ממני ישלם י״י לעושה הרעה כרעתו (שמואל ב יג). ולדבריי שהלך בין ההרים לשבעים סנהדרין הלך. לדונו ולהפוך בזכותו: וכל הבריות שומעין קולו: וכך היה אומר. גיבר הוינא. גיבור הייתי ואין כמותי. מה הנייתי. מה בצעי בכחי: גחלוי דימא. מקום שמלקטין מרגליות כחול הים. זעו מני. רעדו ממני. כל הגיבורים וכל האלופיו ברחו מפני. בשוחר טוב מפרש גבורתו אצל רבת בני עמון: חבל על הדין עלמא. אוי לעולם הזה אם דין בזה שדנין אותי למות הוא דין ראוי. גיבר דכוותי. גיבור שכמותי אם יהרג בחרב. ובשוחר טוב מפרש. וכי לא היה יודע יואב שבני לשכת הגזית לא יעוותו משפט. הלא הוא הרג שני שרי צבאות ישר׳. ואומ׳ באותו ספר כסבור אין עדים והתראה. והכי אית׳ התם בשוחר טוב. רבנין מרין (חכמינו) [הכמינו] עדים אחורי הגדר. ושנינו בסנהדרין עדים בלא התראה בסייף: טעם יואב כסא דמותא. טעם כוס של מות. כאדם שמספר לחבירו פלוני השקה לפלוני סם המות. יאי לכון דתקטלון יתי. נאה לכם שתהרגוני אחר שהרגתי כל שנאיכם ותשלמו לי רעה תחת טובה. כך היה אומ׳ בשהוציאוהו ליהרג. כד חמא יואב. כאשר ראה יואב. דאחדין זייניהון. ותתפשהו בבגדו. מתרג׳ ואחדתיה בלבושיה. סבול גרמך. סבול עצמך וכבוש כעסך ועבור על מידותיך. שעדיין יבא (אם) [יום] יציקו אויביך לך ואין מי יעזרך. ותצטרך לגיבור כמותי ולא תמצאהו. לא תשניק רוחי. לא תנער דעתי. וינער. מתרג׳ ושניק. ענא מלכא שלמה אל תאמר שמרוב כעס או מחמת שנאה אני מוציאך ליהרג כי על פי המשפט אני ממיתך. ואין דעתי נטרפת כבני אדם שבהולים בשעת כעסם. כי אמנם דעתי מיושבת עלי: צווארי תקיף וסייפך חליש. גדול אני בתורה ממך וחידודך ופילפולך נאים לפניך ואינך יכול להביא ראייה מפני מה אתה הרג אותי. ואשר הזכרתני הריגת אבנר ועמשא ביני ובין קוני. ונוח לי למות מיתת עצמי ואל יחבלוני בני אדם. והוא לא יודע הכמנת עדים: קיצץ (בנייה) [בניהו]. הוא מיגיבורי שלמה. ולא זהו בן יהוידע אשר על הכריתי ועל הפליתי. שמעין כל ישר׳. בפומהון חדיין ובלבהון בכיין. פקדין כל חד וחד לברוי דלא להוון קטולין:

סימן רצו

רצו.

דיברא שתיתאה:

יוסף תקיף יצריה. יוסף כבש יצרו. כשתבעו מרתו. לשכב עמה. ולא שמע אליה לשכב אצלה להיות עמה. שאם אדם עובר עבירה מלפפתו ומחבקתו ומביאתו ליום הדין. שנאמר ילפתו ארחות דרכם (איוב ו':י"ח). כן נדרש בע"ז פ"ק: ואכנישת כל שיבבתהא. קובצה כל שכינותיה. וכך אמר להון. חד טליא. בחור אחד. זעיר וינוק. קטן ראוי לינק עדיין. זיויה דעיבראי. דמותו מן היהודים. וזבינתיה מן ערבאי. מן הישמעאלים. בעיא אנא למידרי בגינתיה. רוצה אני שידור במיטתי המוצעות כעין כילת חתנים. והוא לא צבי. אינו רוצה. ואומ' שלא ידור עם אשה: גנימוס. לשון פרסי עיניין קונטצא ב'. וחבירו באיכה רבתי. חד ירושלמי הוה (זכין) [זבין] לבדין. אמר לחבריותא ונשיל קומוי רבנין. חלצה במוק מהו. לא נראה הרוק מהו. חלצה בחמשה או בשלשה. אתון בעון קומו ר' זכאי. ואמר לה קמוי דר' יודה. א' לון חליצה במוק פסולה. וכן נמי אם לא נראה הרוק. וחליצה צריכה חמשה. זלון רבנין בתחי דההוא בר נש למיזבן לבדין. א' לון גנימום דידך לרבנין הרדלאי. כלומר עינייניך כתלמידי חכמים. אך אנו סבורים שמתוך עניות אתה מוכר לבד. פלטרא ב'. הרדלאי. נר' לר' כאשר שנינו בעירובין שקורין לחרדל טור מסכן בלשון חכמה. טור. הר. מסכן. דל. והרדל כמו חרדל. שה' מתחלפת בח': כד זבינתיה בן שבע עשרה שנה היה רועה וגו'. ממללותיה דחכים. דבריו דברי חכם הם. דליס לית ביה. שום דופי אין בו. הא כמה זימנין דצחית למשתי. כמה פעמים צמאתי ובקשתי לשתות. בצמא. מתרג' בצחותא. והוא אינו רוצה להשקותי. ואי לגרמיה. לעצמו. גנבא למה את בעי. למה אתה רוצה לשתות מים גנובים. ותפס לו לשון מקרא שנדרש בתלמוד על זה. מיום שחרב בית המקדש ניטל טעם ביאה וניתן לעוברי עבירה. שנאמר מים גנובים ימתקו (משלי ט':י"ז). אמר חלילה לי להיות מאותם המכעיסים את בוראם. דנסיב הוני. לקח הון גדול ועושר גדול ונתמנה למלך בשביל יופיתו שהיה יפה. י"א דנסיב הוני. שבעלה נתן לו הון רב שתבעו למשכב זכור בגלל שהוא יפה. ועתיד דמשבח לעתיק יומין. על אשר לא נכשל כזה. אשת אדונו תובעתו בפה תמיד. כדאמרינ' ביומא בגדים שלבשה (ביום) שחרית לא לבשה ערבית. ערבית לא לבשה שחרית. כדי להראות נאה ביופיו ולהרבות יצרו היתה מתקשטת לפניו פעמים ביום. ואעפ"י כן כפה יצרו. ובזכות דבר גדול כזה שעשה זיכה ליקח הון רב לעתיק יומין כשנצל מעבירה: חינא וחסדא מלוין יתיה. חן וחסד מלוים אותו האחד בימינו והאחד בשמאלו. שני מלאכים הן. האחד תשמישו בחן והאחד תשמישו בחסד. באגד' דשמואל מצאתי: טירדא אנא לך מנו פלטין דידי. אחר כל השבח שעשתה ממנו התחילה (לקנתא) [לקנתו] ואמרה לו אנכי משליכך מן פלטירין שלי דאת מנית יתי היך כזניתא. אתה חשבתה אותי כמו

זונה. נורא בלבי יקדא. אש בלבי נבער. הוא שאמר הכת' אש היא עד אבדון תאכל (איוב ל"א:י"ב) היך דיקוד שלהובית דנורא. כמו שהאש בוער. והלהב עולה למעלה כך גיעגויי עליך. כולי ערסין דריבונך פריסין כל מיטות אדוניך מוצעות. ולמאן דאהני לך קום דמוך ולך שכב עליהן ותישן להנאתך: לא בנין חד ליליא דאידמוך יאות. לא בשביל לילה אחת שאישן שם יפה לא אפסיד מצעות המזומנות לי בגן עדן. וזהו שאומ' אנא מיטלטל. שאטלטל מעלי מה שמוכן לי לעתיד. ונימור מילוי. ונספר דברים. ותימרון קושטא. ותאמרו אמת. סלקא היא קמיית. עלת היא תחילה לפלטין שלה. והושיבה שכינותיה על סגמוטין. בסתרקי טפיץ ב'. ובמדרש לכו נרננה נמצא. חד פחתא הוה אזיל לדברא. כי מטא למללא. כרכו מעליה סגמוטין. א' לאכוונגר דידיה קרא להו קלניא. אכלין מללא קלנייא. ופתרונו שלטון אחד הנה הולך לעיר. הגיע לעיר שממה מללא. כרכו תחתיו בכל רחובות העיר אותם בסתרקי. אמר לשני שלו שקורין שנקל ב'. לך וקרא להם חירות. ודרור. שלא יתנו עוד מס. הכריזו. העיר מללא חורין. (ממלא) [מללא] שם העיר וישראל היו. כדא' בב"ר ר' חייא אזל למללא מצאם כולם שחורי ראש. אמר שמא ממשפחת עלי אתם שנאמ' וכל מרבית ביתך ימותו אנשים (שמואל א ב':ל"ג). והוא ששנינו משום דאתון ממולאי אמריתו מילי מולייתא. ור' לא גריס ממולאי כשאר בני אדם. עבדא קרת יתיה. קראתו עבד קום חגור חרבך ושמש כעבד. רוצה להסתכל בו וציויתו להשליך אדרתו מעליו. פיולא סב בידיה. כלי זכוכית. ונקרא בב"ר פלילא פוטרין. וי"א כוס מעצם הפיל. אפיה למרתיה. פניו לגבירתו. ולבו לאביו שבשמים. צפיין הוו ליה. צופות הם לו. ופניהו מכרכמות. מפרש באגדה. לולי כרכום פניהם של מטרוניות לא נפלט יוסף מן העבירה שמתוך שהן מתביישות הוא מבוייש כפלים. הוו טעון כסא היו נושאות הכוס עם היין ולא טעמוהו. מפני שטרודות להסתכל ביופיו. אינגיד. ויט מתרג' ונגיד. חרשיא. מכשפים. (ביופיא) [גיופיא]. מנאפים:

סימן רצז

רצז.

דיברא שביעאה:

ווי מאן דאיתתא. (או) [אוי] לכל האשה. דכולא בהיתתא. שכולה מליאה בצים. מרוב חמימות שבה. והחזיקה במבושיו (דברים כ"ה:י"א). מתרג' בבית בהתתיה. כ"ש: ולא מצאתי בפי': מגינתא. וישלחהו י"י אלהים מגן עדן (בראשית ג':כ"ג). ואלבישתיה. ויתפרו עלה תאינה (שם). בעפרא ורימתא. רימה ותולעה. דגרמת לכל דרין. כובין ודרדרין. וקוץ ודרדר תצמיח לך (שם). ווי דפנייתי. פינית הבתים מבני אדם ומלאת

הקברים מהן. תלת אפה לרומא. היא תולה פנים של מטה למעלה כדי לראות בערוותה. ודיכרא לית הוא. והזכר אינו כן שנוחה וכופה פניו כנגד מטה שלא יראה הערוה. איתכל: לשון כיליון. רצדא. לשון למה תרצדון (תהילים ס"ח:י"ז). לעייא. כמו ושמת שכין בלעך (משלי כ"ג:ב'). לחיים. תרג' (לזעא) [לועא]. בטולא. בצל. אידרעא זרוע שלה. מערטלא. מערמת ומגלה שהיא יפה. ואבשלום. אם אבשלום. היתה יפה מאד. ושערו דומה לשערו של אדם הראשון. לפיכך נתלה בשערו. כדכת' בשמואל. ראיתי את אבשלום תלוי באלה (שמואל ב י"ח:י'). ממללא. ימולל ויבש. ווי דרגליא. לא רגל על לשונו. לשון ריגלא בחבריה ידע בריש אין מעמידין בהמה. לשון שקרן. תלמידי חכמים המרגילין זה לזה בהלכה. המשקרין. אתה משקר. בדבר זה. קסם על שפתי מלך במשפט לא ימעל פיו (משלי ט"ז:י'). בדינא לא למעול פומיה. שדיא שדכן (ביהם) [בפיהם]. וכדיכת שרה. ותכחש שרה:

סליק פירוש של דיברות. והתרגום הפוך הדף ותמצא:

רשות למתרגם:

יציב ארבעה קדם קודשא. בריך הוא דיבני מקדשא. תמן נזכי לשמשא. בקורבני עלי אשא. גו..... אלי יונה בראש שורה במרה. חגרי שק על פעלך. וזכרה. נבון לבב. אשר נאסף וגוע. ואין גודר אלי פרצך. גבירה. יגונך מאד גדל. נעימה. בעת נלקח עדי יופייך הדורה:

סימן רצח

רצח.

אפילו כל נימי בפומי מיחלפן. גוילי דימתתי. דיו ימי זלפן. הדור אגמי לקולמוס. ואינשי גלפן. לעיר אינון ספקין. חדא לרבוא טלפן. טפי שבחא דבריין. יתור חיבא כלפן כלא. אומיה חשיבן. ללמא סוף שלפן. מטולא תרין אלפין. נהר קמיה אלפן. סדר עלמא בדילן. ערב לית ליה חולפן. פרק לן מענמי. בגו ימי חלפן. צהירין. ענני יקר דלא לינוק טילפן. קבל טורא דסיני. קריבו בחד ליפן. רניגין לקבולי. תרין לוחי גליפן. שמיא ארכינו ובושמני זלפן. תלת כל תליתאין. ואוריתא אלפן:

סימן רצט

רצט.

בירחא תליתאה למיפק בני ישר' מארעא דמצרים ביומא הדין אתו למדברא דסיני: ויסעו: ונטלו מרפידים ואתו למדברא דסיני ושרו במדברא ושרו תמן (ישר) [ישראל] לקבל טורא: ומשה: ומשה סליק קדם י"י וקרא ליה י"י מן טורא למימר כדנן תימר לבית יעקב

ותחוי לבני ישר': אתם: אתון חויתון ית דעבדית במצרים ואטילית יתכון כידעל גדפי נשרין וקריבית יתכון לפולחני: ועתה: וכען אם קבלא תקבלון למימרי ותטרון ית קיימי ותהון קדמי חביבין מכל עממיא ארי דילי כל ארעא: ואתם: ואתם תהון קדמיי מלכות כהנין ועם קדוש אילין פתגמיא דתמלל עם בני ישר': ויבא: ואתא משה וקרא לסבי עמא וסדר קדמיהון ית כל פתגמייא האילין דפקדיה י"י: ויענו: ואתיבו כל עמא כחדא ואמרו כל דמליל י"י נעביד ואתיב משה ית פיתגמיה עמא קדם י"י: ויאמר: ואמר י"י למשה איזיל לות עמא ותזמינינון יומא דין ומחר ויחוורון לבושיהון: והיו: ויהון זמינין (להון) [ליומא] תליתאה ארי ביומא תליתאה יתגלי י"י לעיני כל עמא על טורא דסיני: והגבלת: ותתחים ית עמא סחור סחור למימר איסתמרו לכון מלמיסק בטורא ולמקרב בסופיה כל דיקרב בטורא איתקטלא יתקטל: לא: לא תקרב ביה ידא ארי איתרגמא יתרגם או אישתדאה ישתדי אם בעירא אם אינשא לא יתקיים במיגד שופרא אינון מרשן למיסק בטורא: וירד: ונחת משה מן טורא לעמא וזמין ית עמא וחוורון לבושיהון: ויאמר: ואמר לעמא הוו זמינין לתלתא יומין לא תקרבון לצית איתתא: ויהי: והוה ביומא תליתאה במיהוי צפרא והוו קלין וברקן ועננא תקיף על טורא וקל שופרא תקיף לחדא וזע כל עמא דיבמשריתא: ויוצא: ואפיק משה ית עמא לקדמות מימרא די"י מן משריתא ואיתעתדו בשיפולי טורא: והר: וטור דסיני תנן כוליה מן קדם דאיתגלי עלוהי יקרא די"י באישתא וסלק תנניה כתננא דאתונא וזע כל טורא לחדא: ויהי: והוה קל שופרא אזיל ותקיף לחדא משה ממלל ומקדם י"י מתעני ליה בקל: וירד: ואיתגלי י"י על טורא דסיני לריש טורא וקרא י"י למשה לריש טורא וסליק משה: ויאמר: ואמר י"י למשה חות אסהיד בעמא דילמא יפגרון קדם י"י למיחזי ויפל מנהון סגי: וגם: ואף כהניא דקריבין לשמשא קדם י"י יתקדשון דילמא יקטול בהון י"י: ויאמר: ואמר משה קדם י"י לא יכול עמא למיסק לטורא דסיני ארי את אסהידתא בנא למימר תחים ית טורא וקדשהי: ויאמר: ואמר ליה י"י איזיל חות ותיסק את ואהרן עמך וכהניא ועמא לא יפגרון למיסק קדם י"י דילמא יקטול בהון: וירד: ונחת משה מן טורא לות עמא ואמר להון קריבו וקבילו עשרא דובריא: וידבר: ומליל י"י ית כל שבח פיתגמיא האילין למימר:

סימן ש

ש.

קודם שיאמר הברכה יאמר:

אחינו אחינו אחינו. החלו לומר עשרת הדברות שנתן הקדוש ברוך הוא לישראל על ידי משה רבנו בהר סיני. ונגלה כבוד י"י וראו כל בשר יחדיו כי פי ה' דבר. בבא כל ישר'

לראות: ברכו: ברוך אתה י"י אלהינו מלך העולם אשר בחר בתורה הזאת ורצה וקדשה והנחילה לעושיה. ברוך אתה י"י נותן התורה: ויאמר: וידבר: אנכי:

סימן שא

שא.

אציתו למימרי. הדברין רברבנין ומלכוון. בקיימי לתרגומי עשרא פיתגמין בספוון גבורתיה גלת עלן. ברתיכי אישתא ודינור סטוון: דתא יהב (יהב) לן. בירחא תליתאה סיון. הרמנו בעיית מיניה. עתיק יומין בכרסוון. ומינכון בחירין לוי. מהקרבין ניחוחין ועלוון: זעית ודחלית. ואתהפיכו אפיי מגוון לגוון: חרציי משתריין. ומטרפא רוחי לעילוי אצטלוון: טוביה לאדכרא. ואתמליאו כל נפשתא ארוון. יהיבת לתפנוקי מלכין. וסגיאות כל טבוון. כל דאכיל בלחמוי. כדאכיל לחמא דחוון. לפורקניה יסוברון. שרוק מארבע היון: מילת צבע זהורין. וצבעונין וארגוון. נטרי פיקודיי ילבשון ליקר ורבו בלא חושבן: סכום שית מאה ותלת עשרה. בשבזיז ופנטירין ומרגלוון. עניקין [69] לצווארין. ולרישא חינא מלוון: פיקודייא לכינשאת יעקב. נסיב ליה חוטרין (דילבן) [דלבן]. צביאו ועבידו כפקיד אוחאי תלת סאוון: קרבת גלוותא כמיא אזליא בגגוון. רחמנא יתיב לן מעלוון וזעוון ומגו ייוון: שבטוי דיעקב. שכינתיה תשרי בגוון. תוקפיה בשמי שמיא. אלף אלפין וריבוא ריבבן:

סימן שב

שב.

ארעא רקדא. שמיא זמרו. כד ארים קיריס לברתיה דיעקב. במיפקה לחירו: באצבעתה יהב לה. חמש עיזקן דנהירו. ועל כל עיזקא ועיזקא. ארבע טבעין דבהירו: נבילן בצדקא. חתימן בדינא. נקישן בחסדא. טביעו בחיסנא: דהב אובריזא. אינון עזקיא דאחסנא. חמש ספרי דאורייתא מוהרא דמטרונא. הוא יהב (בידא) [בידה]. עשר יקינטייא. מוהרא קדמאה. דחבירייא: ותלת מאוון. ושיתין וחמש מרגלייא. מוהרא תניינא דמחבבותא. באפרי אפרייא: זמרגזין ארבעין ותמנייא. ותרתין מאון. מתליין על צוארא. דכלתי ובספוון: חטף לארוסתיה. מבין בתרייא בחיזוון. כדארתיק על תרעא. והות דמכא בתוון: טען יתה. על גבי נשרין. ואוכל יתה סילווא באורתא. ומנא בצפרין. ימא בזע לה. גנון בסיני קטר לה בזיהורין. מלאכיא שושבינין ומשה בר גנון בפנטירין: כליל מלכו ברישא. ועל ידהא שירין. עגילין באוזנהא. וקדשיה טבע אנחירין: לבושא דריקמא.

[69] גליון כת"י: כי ליופית חן הם לראשך. וענקים לגרגרותיך.

מסאנא דססגורין מציירין. לבוש שזיר ותיכלא הות פרזומא בשופרא: מביתא דאבוהא. כד עלת למיפק. אעלת לארוסתיה תרעין דקסמרין בעיבדתיה למירפק: נעביד ונקביל. משתעיין בתריה דלא לפקפק. ומתפרשין קדם חתנא וחדי. וכלתא תירוץ כבדיוספק: סלים אתקבע לה. דתיסק לגנונא. מצורתא דאבוהא. לכורסייה דחתנא: עדרין בה. שבעין בתולן לשננא. דליהוון ככמכא דחלבא על דובשנא להתלבנא: פרת [70] למיקטר במדברא. גנון נהורא לארוסתא. גנון לנו מין גנון. דליהוון צנועין בשביסתא: צואה למידמוך. ביני תרי בזיתא. וקצוותא דרססן תלייא אסותא: קמתא בתמרא. כאתבלין תדיא ריחא דנחירא כריחא דחיזורייא: רישא ככרמלא. קליעתא כארגווניא. צוארה שעיע כעמוד דשן דפילייא: שררא לאגנא דסיהרא. מעהא כגון ערימת חטין. מקפא שושנין חניטין: תקוף עינהא. כתרין בריכן דחשבון קשיטין. ונחירא זקיף כצפיתא דדמשיק ולא מחמטין: **דיברא** קדמאה כד הוה נפיק מפום קודשא בריך הוא. יהא שמיה רבא מברך ומשבח לעלם. היך זיקין והיך ברקין והיך לפיד דנור. לפיד דנור מימיניה ולפיד דאישא משמאליה. פרח וטאיס באויר רקיע שמא ואזיל ומקיף על משרייתהון דישר' ומתהפיך בהון מסטר לסטר וחזר ומתחקק על תרין לוחי קיימא: וכן הוה צווח ואמר. עמי עמי בית ישראל. אנא י"י אלקכון דאפיקית יתכון ופריקית יתכון מגו דחוק פולחן מצראי כד הויתון מפלחין תחות ידיהון דמצראי מבית שיעבוד עובדיהון:

סימן שג

שג.

לא יהיה לך:

חנניה מישאל ועזריה אודעו שמיה דקודשא בריך הוא לעין כל חייא. כד טעין להון ננסא והכדין אמר להון. איתו כרועו לצילמאי לולבי דתמר. אמר להון גנסא. איתבוננו מה דעבדית לכון עד דאתון בציון. ארמאית צדיא בגו ביה גנוניה דקירים דידכון: אית (לו) [לן] (פטרו) [פטרן] שמיה לא ינום צווחו תלתיהון: באבונן דלעיל ביה רחצונן. אמר חנניה. ביה אנן רחיצין מן (טליותו) [טליותן]. אמר מישאל. בנורא אנן יקדין וביה לא כפרין אמר עזריה: אנן לא כפרין בלא יהוי לך צווחו תלתיהון. גרמין אתון גרמיכון למיקד. אמר להון ננסא. גופיכון יתעביד קטם בגו (בנו) אתון נורא. גבורה ודינמיט אם אית באלהכון. הוא ישיזבינכון מן ידי: אית לן: דחלתא דצילמך לית היא בליבן. אמר חנניה. דע דפטרונו תיאורון יתך. אמ' מישאל. דמות דצילמיך לית אנן פלחין. אמר עזריה: אנן לא כפרין וגו'. היך כפריתון בי דלא למכרוע לצילמי. אמר להון ננסא.

[70] גליון כת"י: ע"א פדת.

האידנא אתון כרעין קדם אינדרטי ואי לא יקדין. האית לכון למידרע דאתון כרעין דלא בטיבותכון: אית לן: ומה אנן אמרין לאלהא דשמיא. אמר חנניה. והוא גלי עמיקתא ומסתרתא. אמר מישאל. ועימיה שרי נהורא וחשוכא ליה גליא. אמר עזריה. אנן: זריק אנא יתכון לנו אתון נורא מכפתין. אמר להון ננסא. זעיף אנא עליכון על דאתון מרדין עלי ועל צילמי. זמן דתשמעון קל קרנא משרוקיתא ממללא כרועו קדם צילמי. אית: חי וקיים הוא פטרון דידן. אמר חנניה. חבל על בנין דכפרין באבוהון. אמר משאל. חס לן דניכפור בנעשה ונשמע. אמר עזריה: אנן: טבחית ונכסית גוזלייא דציון. אמר להון ננסא. טאיסנא ונהימנא כאריא בגו ביה גנוניה דקיריס דידכון. טליקית רישי מיניקיכון ולא פריק יתכון. אית: ייתי ווי עלך ננסא מה את מחסד. אמר חנניה. יאי לך למילף מן פרעה רשיעא דקודמוי מינך אמר מישאל. יחיד הוא אלהנא דתיירון יתן אמר עזרי': אנן: כולא אנא ממללא עליכון לחירן. אמר להן ננסא. כל סנקלטין קודין וכרעין קדם אינדרטי ואיניש לא מריד. כדאתון דרמית רוחכון דלא בעיתון למכרע לצלמי. אית: לית אנן משגיחין על צילמך. אמר חנניה לית לן חולק באלהא דבר אינש שפכיה. אמר מישאל. לזה אלי זמרינן בימא ואנחא דיליה. אמר עזריה: אנן:

מכאן ואילך יסד ר' מאיר שליח ציבור:

מישך שדרך ועבד נגו. אמר להון ננסא. מדאורייתא רדמה אסתכלו והגו. מבדריתו ופלחיתו סמיי ולא סגו. אית: נחנא נהירין זהירין בקיימי אמ' חנניה. נטורי פום מלכא במומי. אמ' מישאל. ניתיב גולגלי ארנוני וזימי. אמר עזריה. אנן: ספקתון בארעכון טפוסי דמשתמודעין מיהודאי. אמ' להן ננסא. סמניו צייריתון בכותלי כשדאי. סבריתון הכא למיעבד צלמי (השדאי) [הצדאי]. אית לן: על דנא להתבותך לית אנן חשחין אמר חנניה. עילאה יכול לשיזבותנא מן ידך ומאתון שחין. אמ' מישאל. עביד או לא עביד על שמיה נתרמי פשחין. אמ' עזריה. אנן: פסקי ורגושי אסגיתו לצדו ותבו. אמ' להן ננסא. פריסנא לכון וילון פטקי שקולו וכתובו. פיקודיי למיטר לתלתין יומין חובו: אית: פרטקא קמא אם אנשינן שום אלהנא. כתב חנניה. פרוז. דוגמא תניינא הלא י"י יבדוק דנא. כתב מישאל. פריש יאות ארי עלך אתקטלנא. כתב עזריה: צרופינהו ויהבינהו לינוקא למיקרינהו בחיל. פקיד להון ננסא. צווחינהו פרוס כל אומי וקומי כל חיל. צלים אנפוהי אישתני בנס וקצף שגיא שחיל: צרצדא כדא לכלבא שוית לאתבזויי. אמ' חנניה. צביט רבותא דקדיש ועיר לאחוויי. אמ' מישאל צחינן בדמיזא שבעא על דחזי למיזיית. אמ' עזריה: קרא (דירמי) [דירמיה] רישיה לבטולי שריתון. אמ' להן ננסא. קיימי סיפיה צבינא דבי מרודי התגריתון. קרא לגיברין דבחיליה למיכפתינהו

למירמינהו לאתון: רבנותא בסכנתא לא שנן. בסרבלא פשטא וכרבלא. רמיו לנו אתון נורא כפיתין ולא אינזקו בהבלא. ריח נור לא עדת בהון ובגושמיהון לא שלט הבלא: שלח מלך תקיף מלאכא דטאיס עלמא בתרין טיסי. שגר מלבר ואינין מלגיו ועבד ניסי בגו ניסי. שיתא איתעבדו ביה ביומא. דאיתנסיאו הוגניסי: חנוה ננסא וקם בהתבהלא כד חמא ארבע שריין מהלכין. תיתו ופוקי עבדוהי דאל עילאה מלך מלכין. תמהוהי ואתוהי אישתעו רברבנין נצחנוי בקרוי פלכין: שבחו קדם י"י כל עממיא. אמ' חנניה. שבחוניה כל אומיא. אמ' מישאל. ארי תקיף עלן טוביה דשמיא. אמ' עזריה. וקושטא די"י לעלמייא. אמ' גבריאל: טוביהון צדיקייא דעל שמיה דקודשא בריך הוא רחצין. דבשבוחיהון ובקילוסיהון למלאכי שימושא קיימין ונחיצין. ולעתיד לנו מניניהון קמי שכינתא נייחין במחיצין:

דיברא תניינא: כד הוה נפיק וגו': וכן הוה צווח ואמר עמי עמי בית ישר'. לא יהיה לך אלהי אוחרן בר מיני לא תעביד לך צלם וכל דמות דבשמיא דמלעיל ודי בארעא מלרע ודי במיא מלרע לארעא לא תסגוד להון ולא תפלחינין. ארי אנא י"י אלהך דמתפרע בקנאה מדכר חובי אבהן על בנין מרדין על דר תליתאי ועל דר רביעאי לשנאי כדי משלמין בנייא למיחטי בתר אבתהון. ועביד טיבו לאלפי דרין לרחמיי ולנטרי פיקודייא. אח"ר ל"א יהי"ה ל"ך:

סימן שד

שד.

אמין שיתין לרומא. היך אריך צילמא. כולה בושה וכלימה. חשיב ללמא: בנתון קוטרא. וכל זני זמרה. איך אתון ליה מקטרא. ומנפח הוא בכורא. נבול כמה דבליסא. שפיך כליש עיסה. מורקע מן כסף אוכלוסא. והוא מנפח בקורנסא: דהוא סייף וחסיל. שאני ומתחסיל. מתחליף ומתפסיל. במה הועיל פסיל: הוא בוטמא ומתקליל. יקיר וזליל. דיוקנין מחליל. ופום ליה ולא ממליל: ובנורא מתרמי. לא מתגבר ולא מומי. פסיח הוא וסמי. ועיינין ליה ולא חמי: זהים ומטנין ומטבע. ובבורא מקבע. ווי ליה דשמע. וסגיד למאן דלא שמע: חביש בקבלא ובריח. ומן גנבא בריח. מתעפיש והוא סריח. ונחיר ליה ולא מריח: טובעיה איך מתפש. על אנפוי מתרפש. היך יקום ולית ליה נפש. וידויי ולא מפשפש: יתיב שמם ולא מתמליך. ולא ידע מאן עבד ומאן מליך. בכורכתיה מתהליך. ורגלין ליה ולא מהליך: כפין וצחי וטעי. ובידויי מטעי. כלום לא בעי. ולא משתעי: לא פשיט ידויי. ולא מטלטל יסודויי. ולא מודע עובדויי. כן יהון דסגדין לויי: מן כורא לקלס

עבר. ולמחר מיתבר. [71] אלהנא לית אוחרן ולית ליה מתחבר: נפחית באדם קדמאי. נשמתא מן שמאי. דלא יימרון עימיה דבראי. אלא אנא בעלמאי: סביל אנא בכורסאי נורא. קדמי נהר נורא. שטיא איך אתאן לייהרא. נור אכלא נורא: עוד כל מליך פריס. וחמש מאה דריס. אית להון קפצא דדריס. דליהוו על עריס: פדון טפשי קהלי. דאפקון שום ביש עלי. דאמרי לדחלי. [72] ולא אצטערית. ברייתי ברייתי. ולא אתבייריתי: קנאי אנא בנאי. ולא איתקניתי. קבע לקיבלי ולא תחלפוני: ריחמתיך ברישיך. רחמתיך בסופיך. שובי לאכסניך לנחומי עקתיך: שמע חדוותי. שמעי ברתי. קבילי ונטרי אורייתי: תתייבי. למאן יהב לך. ואילה אוחרן לא יהיה לך:

סימן שה

שה.

דיברא תניינא. כו'. לא תשא:

אריא וגנבי. טוביה מרעי ותונבי. זוטרי מזוני ואינבי. איכא בביתא דמשבעין ביה: אעי סייפי. ולבני שייפי. והורדי כייפי. בביתא דמשתבעין ביה ומזייפי: בכולהי מטרקיא. דגיותא לקייא. מוסתקא דרחמי מרקייא. בהא כתיב לא מנקיא: ביה לא מהניא. אורייתא ומתניתא ותניא. באיספלידיה גלניא. אשתבועי לחד מנהון. חופיא מלא גרויהון. גוזמא דשבועתא. חיילא אתרויהון: גרמיה מהדקא. ושארא מדקא. כסמא חריפא בדקא. גיוי דייקא ומדקדקא: דמו גושמא אהדמא. גוביינא מקדמא. ניגרי קטעא ומגדמא. בסילווא דלא מבע דמא: דחיווי ועקרבי. משכיה אליתיה ותרביה. ווי לעבדא דמסהדי ביה. דאחיל שמיה דרביה: היך מוכח סיוטא. דנהיג בהדיוטא. מומא וטיוטא. הא בדקה לה לסוטה: הדר איתוי וחזי. לא תהוי פזיזי. במומי אדיתיה לגזיזי. וענישתיה לגיחזי: וסלוקי שכינתא גרמיא. ומגליא ארעא ומטמיא. לצדקייה עמיא. ותרין עינוי סמיא: ועמודא דמשהיג זע. ושכלולי איתנזע. רקיעא איתבזע. וכולי עלמא איזדעזע: זמן דאיתמר לא תימי. שמא י"י בחותמיה. וכדו את מתרמי. זהיר אכינוי וכולהו שמיה: זרוזא ומיזדהר. הוי בריה לא תתייהר. דאנא סהיד ממהר. גליא לי חשוכא כנהר: חטפת לאישתבועי ומשקל. סופך נפיק ומקולקל. מהניא בך בקל. חבולי כנרגא בדקל: חשיב למיבני ומסתר. מפיל ביה סתר ופתר. וכדו בכל אתר. מאן דלא מישתבע מיעתר: טייל ונפיק במזמוט. ציל ועייל כשרג בפמוט. דור איתנבי בדימוט. כל דעביד אילין לא ימוט: טוביה דשתיק

[71] גליון כת"י: נמחק נכוונה.
[72] גליון כת"י: נמחק נכוונה.

ואדיש. חליף בישתא ומגדיש. חביבא בשמיה דיש. טבעיה בברייה קדיש כקדיש: יהיבך קמך לאיי. בירכן ולווטין ומחויי. ובידך מחאה למחויי. איסתמר דתיתרעי בחיי:

סימן שו

שו.

דיברא תליתאה: בעיניין אחר:

אמר משה נבייא. כד סליקית למרומיא. אתפתחו לי שמיא. וחמית מה בעיליא: חמית ברוייא במעוניה. דיתיב על טוועניה. וכלתא ליה בימיניה. ודחילית מיניה: חמית גיבר גיברין. דמשתי רקיעא מן נורין. וטפחית במים קרירין. ומיא לא חסירין: חמית חטאים וקא מעלי. ורחמי מתמלי. וכעתיק יומין מתגלי. והוא מתחמי מלי: חמית הדורא פריס בטיהרא. כי נישרין בשופרא. דלא תיחמי עינא דסיקרא. מה דהוא עביר בטומרא: חמית ויתקייא (תמיד) [תמיך]. ונפלין סמיך. מרומם וסמיך והוא ער ולא דמיך: חמית זה אלי ענוון. וגיאות וגובה עימיה יהיבן. מחי ומסי מתכוון. אלף אלפין וריבי ריבוון: חמית חייא וגיברא. ממית ומחייה בגבורא. צייר בקבלא ומפיק לנהורא. בלא בוצין ובלא מנרא: חמית טבע מאזניא. בקושטא תליא. תיקלא זיווגיא. דמסכינייא ודעתירייא: חמית יקירא שמיין. מתח מיין למיין. דלעיל מיין ודלרע מיין. וכוליה כליל דמיין: חמית כביש חימתא. ומקדים רחימתא. ולמימחק חובין בינתא. ולמכתב זכוון דעתא: חמית לכורסייה מקבע. בגינצין דנור מצבע. בחוון ארבע. ובינורן ארבע: חמית מלאכין. דקדמוי ברכין. חמש מאה שנין אריכין. בגור ותלג מפתנין: חמית נהרין דנור. ושורין תלג על נור. נור אנלא נור. ושלם בין תלג לנור: חמית שרפיא בגושמיהון. קיימין על ריגליהון. תלג גופתהון. וגור אפיהון: חמית עיניהון כייפין. וקומתהון כפפין. כולהון גפיפין. מן שית ושית גדפין: חמית פתחין וקריין. ומצליין ומתעניין. בכל אתר דהווין. הננו עניין: חמית צווחין באימתא. ק' ק' ק' תלתא. ומכסון בטלפתא. מן קדם מרי דרתא: חמית רוחא דנפקא. ורעשה חזקה. וגירין ברקא. דדמה דקה: חמית שכינתיה דאלי. ותרין מלאכי חבלה קיימין לקבלי. כקוסטנירי וגוזלי. וערק ממללי: חמית תמן יתהון. ואיתבהילית מינהון. ואלי כסי יתי מנהון. ואיטמרי מנהון. וליה אנא יהיב שבחא:

דיברא תליתאה כד הוה נפיק מפום קודשא כו': וכן הוה צווח ואמר. עמי עמי בית ישר'. לא תימי בשמא די"י אלהך למגנא. ארי לא יזכי י"י ית דיימי בשמיה לשיקרא: ארום כל דמשתבע בשמי ומשקר אנא הוא אלהנא דעתיד לאיתפרעא מיניה. ארום בשמי רבא אתברי עלמא. וכל מאן דמשתבע בשמי לשיקרא גליא קדמי דבחוביה מחביבנא ליה.

וכל דמנטר נפשיה ולא משתבע לשיקרא גליא קדמי דבזכותיה מתקיים עלמא. וכל מאן דמתקיים עלמא בדיליה. טיבו ליה לעלמא הדין לעלמא ולעלמא דאתי:

סימן שז

שז.

זכור את יום השבת:

ארקא ורקיעא. ודבהון ושב ימי. אדרע גבורתיה. שכללא בשית יומי: בעיר ורחיש. וציפר וכל גשמי. בריתי ואתקניתי. לחוד בעשרא פתגמי: גמירא דכולא שבתא. אתרעיתי ואצטביתי לקמאי. גזירתיה והילכתיה לאלפא ולרחומיי: דליקלעון (בנייא) [בנייח] שרנא. צייתי פתגמי. דתא לקיימא ולשעורי. גרמידי תחומיי: הייא ואשור. לזרוזי בתפנוקי מיכלי. הליוסטין ובאדג. כוורי ולפדא ואנומלי: ובגלימא וכסן. לייקורי מעידן מעליי ולתלותיה שירותיה. ולמיבצע אתרי חלי: זוודתיה מאדנהר. לבשולי ולאטמוני ולאפויי. זיפתא ופסול פתילתא. ומשחא דלא לאקפויי: חומרא מלפפולי ברמצא. וגומרי מלאחתויי. חולא לאסופי על קודשא. וטובא חדויי: טירדא וטירחא למיבטל. ונפשיה לעדוני. טעים רשוייתיה למידע דאינון תמני: יזפתא למיזף. לאפושי אסקריטי וריחני. יימאיי דאנא פרע בטופיינא לאתקוני: כלדאי בדקו. על יוסף מוקר שבי. דהוה ההוא גוי בשיבבותיה דהוו נפישי נכסיה: אמרו ליה כלדאי. כולהו נכסך אכלינהו יוסף מוקר שבי. אזל ההוא איניש זבן בהן מרגינתא וצייריה בסדיניה: כד הוה עבר במברא. אתא זיקא אפרחיה לסדיניה. אתא כוורא בלעיה ואסקוה ציידי: אתיוה אפנייא דמעלי שבתא. קא קרן למיזבן כוורא מאן בעי: אמרו להו זילו לגבי יוסף מוקר שבי. דרגיל דזבין. הוא יזבין יתיה: זבניה קרעיה. ואשכח ביה מרגינתא. זבנה בתלת עשרה עיליתא דדינרי: לודקאי קצבא כד אשכח (חיזא) [חיוא] מעלייתא. נטרה לשבתא לייקורי: זכא לפתור דזהב. מטול תמני סרי אינשי דנטלין יתיה: ועלוהי כסי וקיתונייתא וצלוחיתא ומגיסתא דדהבא קביעין ביה: ועלוהי כל מיני מיכלא וכל מיני משתייא. על יקרא דשבתא זכא לעותרא דין (דביה) [רביה]: ממלל אסיר. ורעיוני שרי. נשי וגברי. מחייבי לנטורי: סכום דאתי אסיר. ודחליף אשתרי לגמרי. ענייני מצוה שפיר. למיחשב ולסבורי: פנסא דטפא אסיר לטלטולי. צפרא ופנייא. לקדושי חזי ליה: קשיש ציבי. במדברא אחליה. רגז אפיש ורגימו ליה. שבייא דיליה. ינטר עמי כוליה. תוריה ואמתיה ועבדיה ועיליה:

דיברא רביעאה כד הוה נפיק כו': וכן הוה צווח ואמר. עמי עמי בית ישר'. הוו זהירין ביקרא דשבתא לקדשותיה. ארי שיתא יומין עבד י"י ית שמיא וית ארעא וית ימא וית כל דבהון ונח ביומא שביעאה על כן בריך י"י ית יומא דשבתא וקדשיה. קדמאי הוא

לכל מועדייא ומסגי חביבותא דחביבתיה. חמידתיה מכל יומיא וחביבתיה ואריגתיה ואוריתיה לבני ישראל וכל מאן דמייקר שבתא דמי ליה כמאן דמייקר על כורסי יקרי. ארום בדיל יקרא דשבתא יחסנון בני ישר' עלמא דאתי דכוליה שבתא:

סימן שח

שח.

אמר יצחק לאברהם אבוהי. מה נאה מדבחא דבנית לי אבא: בפריע פשוט ירך וסב שכינך עד דאנא מצלי קדם ריבוני: גלי (אדרע) [אדרעך] ואסור (חרינך) [חרצך] ותהוי כגבר דעביד שירוי לבריה: דין הוא יומא דיהוון אמרין אבא לא חס על בריה ובריה לא עכב: היך תיזיל ותימור לשרה אמי. היך תפרוש מיני ותזיל לביתא: ונשק יצחק לאברהם אבוהי. ופקיד יתיה והכדין אמר ליה: זרוק דמי על גבי מדבחא. וכנוש קטמי ואוביליה לאמי: חיי ומותא כולא בידיה דמרי עלמא. ומודי אנא ליה דהכדין בחר בי: טובך אבא. דהוון אמרין. דאנא אימר עלתא דמלכא חייא: יתקוף רוגזך. על רחמך אבא. ותהוי כגבר דלא חס על בריה: כגבר אכזרי. סב סכינך. ותיכוס יתי ולא תסאיבני: לא תהי דא דידי. דלא איעכבך. דלית אנא מן ידך נסיב גרמי: מה תבכי אמר יצחק לאברהם אבוהי. טובי דבחר בי קיריס מכל (קוזמוט) [קוזמוס]: ניחא רוחא דשרה אמי. היך נסקינן תרינן בליבא שלימה: סכינך הב לי אבא ואנושיניה. בבעו מינך דלא תסאיבני: עיני חמיין. קיסין מסדרין. נור דליק ביום קרבני: פתח פומך וכריך אבא. ואשמע אנא ואומר אמן: [73] צאית למימריה. ונטל סכינא למיכוס יתיה: קמי מלאכיא. ומפייסין למריהון. בבעי מינך חוס על טלייא: רחמוי דאבוי אנן מדכרינן. גבר דאכלינן מלח בביתיה: שדי אמר ליה לא תדחל טליא. דאנא הוא פרוקא ואפרוק יתך: תקיף הוא אלהנא. ותקיפין עובדוהי. לית אוחרן כוותיה ולית דדמי ליה:

דיברא חמישאה כד הוה כו': וכן הוה צווח ואמר. עמי עמי בית ישר'. הוו זהירין ביקרא דאבוכון וביקרא דאמכון. וכל מאן דמייקר אבוי ואמוי יהיבנא ליה אריכות יומין וסגיאות שנין. ארום בדיל יקריא דאבא ודאמא מחסיננא ליה אחסנא לעלמא דאתי: לא תרצח:

סימן שט

שט.

איתגבר בחיליה. אדוניה בר חגית. כד קם בעינתי. יואב בר צרוייה: ביני טורייא צווח יואב. וכל ברייתא שמעון קליה: גיבר הוינא. ולית דכוותי. וכל גבורתי מה הנייתי: דיתיב

[73] גליון כת"י: י"א ארי פשוטי לך אבא. זה דניחא לך קום עיבידי:

מלכא שלמה. וחשיב עלי למקטלי. ולא צבי שמע לקל מילתי: הלא מדכר לי מלכא שלמה. כל טבוון דעבדית עם דוד אבוהי: וכרכין ומחוזין. כבישית קדמוהי. נחלוי דימא ודיבישתא: זעו מיני. כל רברבייא. וכל גיבריא. ערקו מן קדמוי: חבל על הדין עלמא. אם דין הוא דינא. גבר דכוותי. מתקטיל בחרבא: טעם יואב כסא דמותא. כד שמע אסרין לקל איתו ונקטליניה: יאי דיניכון דתקטלון יתי. בתר דקטילית כל שנאיכון: כד חמא יואב דמקטלין יתיה. שרי צווח ליואל בדיה: לך יואל ברי. אנא מפקד יתך. אורייתא תיטר. ולאחוך תרבי ולאמך תייקר: מה עבדית ליה למלכא שלמה. איך הוא אכזר למיקטל יתי: נחם יואב. בשעתא ההיא. כד חמא גיבריא דאחדין זיניהון: סבול גרמך ולא תקטלינני. דעתיד יום למיתי. דתיזכר יתי: עני ליה מלכא שלמה. תידכר לך דמא דאבנר בן נר. ודעמשא בן יתר: פתח פומיה יואב. בשעתיה. ההיא ובכא עם כל חברוהי: צווח יואב בשעתא ההיא. ואישתמע קליה בכל ארעא: קליה ארים מלכא שלמה. והוה צווח לרחבעם בריה: רחבעם ברי. קום שלוף זיינך. ותידכר לך דמא דאבשלום דודך: שמעיה קליה כל ישר'. שריין עיניהון דמעין מדלגין: תמה שלמה ואמר בליביה. מה איעביד לשבועתא דאבא: כד שמע יואב בר צרוייה. שרי צווח לבנייהו בן יהוידע. בנייה בנייה לא תשניק (רוחך) [רוחין]. צוארי תקיף וסייפך חליש ולא את יכיל למיקטל יתי: קיצץ בנייה רישיה דיואב. ורישיה דיואב על לבית מלכא שלמה: שמעו עממיא דאיתקטיל יואב. בפומהון חריין. ובליבהון בכיין: תווהו ובכו בני ישר' בכייא רבא על דמיתקטיל יואב בר צרוייה:

דיברא שתיתאה כ"ה נפיק מפום כו'. וכן הוה צווח ואמר. עמי עמי בית ישר'. לא תהוון קטולין לא חברין ולא שותפין עם קטולין. ולא יתחמי בכנישתהון דישר' עם קטולין. דילמא ילמדון בניכון בתריכון למיהוי עם קטולין. ארום בחובי קטולא חרבא נפיק על עלמא: לא תנאף:

סימן שי

שי.

יוסף תקיף יצריה. כד תבעתיה מרתיה. וסרב למישכב לוותיה. למיהוי עמה לעלמא דאתי: אכנישת כל שבבתהא. והכדין אמרא להון חד טליא זעיר ומינוק הוא. זיויה דעבראי וזבנתיה מן ערבאי: בעיא אנא למידריה בנינתיה והוא לא צבי ואמר. לית אנא רדי בתורתא ואתונא: גנימוס דידיה. כסב בר שבעין שנין. ומן שבסר שנין כד זבנתיה: דמותיה דמלכא. וממללותיה דחכים. דלים לית ביה. אלא כבר מלכין הוא: הא כמא זימנין דצחית למשתי. והוא לא בעי לאשקאה יתי: ואמר לגרמיה. גנבא גנבא למה את

בעי למישתי מיא גנוביא: זעיר ומינוק הוא. יוסף דנסיב הוני בגלל שופריה. והוא עתיד דמשבח לעתיק יומין: חינא וחסדא מלוין יתיה. חד מימיניה וחד משמאליה: טירדא אנא לך מגו פלטין דידי. דאת מנית יתי היך כזניתא: יומם ולילי. נורא בלבי יקדא. היך דיקוד שלהובית נורא: כולי ערסין. דריבונך פריסין. ולמאן דאהני לך קום דמוך: לא בגין חד ליליא. דאידמוך יאות. אנא מסלסל פריסין. מגינתא דעדן: מפייסא אנא לכון כל חברותיי. דתפקון עמי. בגו פלטין דידי: ניכול כחדא. ונישתי כחדא. ונימר מילוי ותימרון קושטא: סלקת היא קמייתא ואותיבת יתהון. על סגמוטין: עבדא קרת יתיה. גבורתיה דיוסף. קום קטור דינך ושמש כעבדא: פיולין סב בידיה. וקם ומזג להון. הוו טעון כסא ולא טעמן ליה: צפיין הוו ליה ואפיהון מכרכמין. אפיה למרתיה וליביה לאבוהי דשמיא: קמו כולהון ונשקו יתיה על רישיה. ואמרין ליה לך יאי ינוק מלכותא: רחמין וחינא וחיסדא. אתנגיד ליה מן שמיא. שדי יהביה ליקר ורבו בדיל יצריה דיכבש: תהכון באורחתיה כל ישר' ולא תהכן בתר גיופיא: ארי אנא סהיד אמר י"י בחרשיא ובגיופיא:

דיברא שביעאה כד הוה נפיקי מפום קודשא בריך הוא יהא שמא רבה מברך ומשבח לעלם. היך זיקין והיך ברקין והיך לפידין דנור. לפיד דנור מימיניה ולפיד דאישא משמאליה. הוה פרח וטאיס באויר רקיעא שמיא אזל ומקיף על משרייתהון דישר' ומתהפיך בהון מסטר לסטר. וחזר ומתחקק על תרין לוחי קיימא: וכן הוה צווח ואמר. עמי עמי בית ישרי. לא תיהוון גיופין. לא חברין ולא שותפין עם גיופין. דילמא ילפון בניכון בתריכון לסיועי עם גיופין. ארום בחובי גיופיא מותנא נפיק על עלמא: לא תגנוב:

דיברא תמינאה כד הוה נפיק כו': ובן הוה צווח ואמר: עמי עמי בית ישר' לא תהוון גנבין. לא חברין ולא שותפין עם גנבין. דילמא ילפון בניכון בתריכון למיהוי עם גנבין. ארום בחובי גנביא. כפנא נפיק על עלמא: לא תענה:

דיברא תשיעאה כד הוה נפיק כו': וכן הוה צווח ואמר. עמי עמי בית ישר'. לא תהוון סהדי שקרא. לא חברין ולא שותפין עם סהדי שיקרא. ארום בחובי סהדי שיקרא. ניגעין בישין אתיין על עלמא: לא תחמוד:

סימן שיא

שיא.

אוי מאן דאיתתא. דכולא בהיתתא. ווי דטרדת ארם מן גינתא. ואלבישתיה טרפי תאינתא: בלעת ברייתא. בכסי דמותא. ווי דשניית דמותא. בעפרא ורימתא: גרשת לגיברין. דמשיריין בשופרין. ווי דגרמת לכל דרין. כבין ודרדין: דחקת לחייא. חשכת לבתייא. ווי דפניית ביתא. ומלת קובררייא: הלא מסעי אימא. אצדעת ברומא. ווי במולדה

תלת אפא לרומא. למימחי עריית כנומא: ודיכנרא לית הוא כן. דאפוי מרכין. ווי דהכא לא איסתכל. וכד אתא איתכל: זרקא מציידא. ועולימין ציידא. ווי דלעתירין מרצדא. ועובדיהון רצדא: חשכא רפיין. חזקא בריין. ווי דיקירין מטפיין. ולאינתתא מתגריין: טעייא ומטעייא. לעייא ומלעייא. ווי דהיא נעייא ומגעייא. ונפשיה בישתא רעייא: יתבי שלם בטנא. ובלישן רע מערטנא. ווי דאינתתא מערבבנא. ואיתתא היא סטנא: כד היא יתבא בטולא. אדרעה מערטלא. ווי דלחכימין מטלטלא. ולגיברין קטלא: ללוט טילטלת. ולומרי קטלת. ווי דלשמשון קילקלת. ואבשלום בשעריה תלת: מן מייהא מאן דשתי. מן גומרי דגיהנם שתי. ווי לכל מאן דשתי. איזדהר ברי דלא תשתי: ניצוצין דמן עינהא. ניצוצין דנור גבינהא. ווי לכל מאן דארח בימינא. ולמאן דארח בשמאלה: סקרא כך ומארכא ולגיוותנו קדמך מהלכא. ווי דלחכימין מחרכא. ולגהינם מתהלכא. עברו טלייא ויתערבבון. ולגבר דאיתתא יתערבבון. ווי במותבה היך יתובון. כל באיה לא ישובון: פלטיאל פלט מינה. בועז דחל מינה. יוסף ערק מינה. ושלמה הימנה: צדיקיא קרסה. וגיברין רפסה. ווי דמצדיין כד היא פרסא. דעל אינש לא חייסא: קשה היא קדלה. ומרדא וקסמה ממללא. ווי דחבל רב על בעלה. כד ישתוק על קלקולה: רחיק בני מן בישתהון. ודבק בטובתהון. ווי ריגלא שדייא בפומהון. ותכחש שרה מסהיד עליהון: שמע ברי ולא תתייהר. ומינהון איזדהר. ווי דלשפירהן לא תסתהר. דכולהון דנור נהר: תהוי כחרס וסהר. וממבועה אזדהר וגופך טהר. לאיתתא דגבך נסיבא במוהר:

דיברא עשיראה כד הוה נפיק כו': וכן הוה צווח ואמר. עמי עמי בית ישר'. לא תהוון חמודין. לא חברין ולא שותפין עם חמודין. דילמא יילפון בניכון בתריכון אורח חמודין. ארום בחובי חמודייא מלכותא מתגרא בכנישתהון דישר'. וענין סלקין ומטרא לא נחית. ובצורתא אתיא על עלמא. ובכן אזהר יתיה י"י באתגליותיה על טורא דסיני במרכות יקריה. דאיתעביד משה שליחא בין מימרא די"י ובין ישר'. וכד הוו חזו קליא ובעורייא וטורא תנין מדעדעין ומרתעין ומרחקין. ואמרין בני ישר' די"י היא מלכותא בעלמא הדין ובעלמא דעתיד למיתי לעלם ולעלמי עלמין דיליה הוא: וכל העם:

וכל עמא (חזו) [חזן] ית קליא וית בעורייא וית קל שופרא וית טורא תנין וחזו עמא וזעו וקמו מרחיק: ויאמרו: ואמרו למשה מליל את עמנא ונקבל ואל ימלל עמנא [ה'] דילמא נמות: ויאמר: ואמר משה לעמא לא תדחלון ארי בדיל לנסאה יתכון איתגלי לבון יקרא די"י ובדיל דתהא דחלתיה על אפיכון בדיל דלא תחובון: ויעמד: וקם עמא מרחיק ומשה קרב (לצד) [לציית] אמיטתא דתמן יקרא די"י: ויאמר: ואמר י"י למשה כדנן תימר לבני ישרי אתון חזיתון ארי מן שמיא מלילית עמכון: לא: לא תעבדון קדמיי דחלן דכסף ודחלן

דדהב לא תעבדון לכון: מזבח: מדבח אדמתא תעביד קדמי ותהי דבח עלוהי ית עלוותך וית נכסת קדשך מן ענך ומן תורך בבל אתרא דאשרי שכינתיה תמן אשלח ברכתי לך ואיבריכינך: ואם: ואם מדבחא אבנין תעביד קדמיי לא תיבני יתהון פסילן דלא תרים חרבך עלה ותחללינה: ולא: ולא תיסק בדרגין על מדבחי דלא תתגלי ערייתך עלוהי:

וקורא המפטיר בפינחס וביום הכיפורים עד סוף פיסקא:

ומפטירין במרכבה ביחזקאל. על שם שנגלה בעצרת ברכב רבותים אלפי שנאן: ת':

למוסף אומרי' אתה בחרתנו. מפני חטאינו. עד מפי כבודך באמור: וביום הבכורים בהקריבכם מנחה חדשה לי"י בשבועותיכם מקרא קדש יהיה לכם כל מלאכת עבודה לא תעשו: והקרבתם עולה לריח ניחוח לי"י פרים בני בקר שנים (ואיל) [איל] אחד (ושבעה) [שבעה] כבשי' בני שנה תמימים יהיו לכם: ומנחתם ונסכיהם כמדובר שלשה עשרונים לפר ושני עשרונים לאיל ועשרון לכבש ויין כנסכו ושעיר לכפר ושני תמידין כהילכתן: מלך רחמן כו': והשיאנו. רצה ומודים. ושים שלום: ויפסיע ג' פסיעות:

סימן שיב

שיב.

ליום שני גומרין את ההלל: קדיש שלם: ויושבים וקורין מגילת רות: על שם שכת' בה בתחילת קציר שעורים (רות א':כ"ב). תחת עצרת שנקרא ביכורי קציר חיטים: ויש אומ' על שם רות שנתגיירה. כדכת' אשר באת לחסות תחת כנפיו (רות ב':י"ב). ואמרי' בהחולץ במסכת יבמות. דקא' לה נעמי אסור לן לילך חוץ לתחום שבת. אמרה לה באשר תלכי אלך. וכו'. וישר' נתגיירו בעצרת ונכנסו תחת כנפי שכינה בקבלת התורה: ת': ובמדרש רות אמרינן למה נאמרה רות בעצרת בזמן נתינת התורה ללמדך שלא ניתנה תורה אלא על ידי ייסורין ועניות. וכן כתב רב יהודה בר ברזילאי בהילכותיו. שכשיצאו ישר' ממצרים על ידי ייסורין נגאלו. וכן רות. ויהי רעב בארץ. וקיבלה תורה כשנתגיירה: ובמסכת סופרים אמרי'. הקורא ברות. ובשיר השירים ובאיכה וקהלת ובמגילת אסתר צריך לברך על מקרא מגילה. ואעפ"י שכתובה בכתובי'. והקורא בכתובים צריך לברך ברוך אתה י"י אמ"ה אקב"ו לקרות בכתבי הקודש: ת': קראו מגילת רות. קורא הנער קדיש. בלא תתקבל. ומוציאין שתי תורות. וקורין כל הבכור: ואם שבת הוא מתחילין בעשר תעשר לרבות מניין ז'. והמפטיר וביום הביכורים כדאתמל: ומפטיר בחבקוק. עד למנצח בנגינותי: (סוף חבקוק) על שם שכת' בה אלוה מתימן יבא (שם ג). במתן תורה: ופוסקים צדקה ברבים על החיים לבדם: ת': מפני שקראו היום (דברים ט"ז:י"ז) איש כמתנת ידו. וגו'. וכן מנהג בכל יום אחרון של רגלים שקורין פרשה זו לפסוק צדקה על

החיים לבדם ולא על מתים שלא להצטער עליהם. דכת' בהו ברגלים (דברים ט"ז:ט"ו) (והייתם) [והיית] אך שמח. וכן מנהג בארץ אשכנז שאין פוסקין צדקה על המתים בג' רגלים אלא ביום הכיפורים בלבד: אשרי: קדיש: עד דאמירן: ומתפללין תפילת מוסף: כדאתמל:

סדר עשרת ימי תשובה

סימן שיג
שיג.

סידור מעשרת ימי תשובה ואילך:

דרשו י"י בהימצאו. אילו עשרת ימים שבין ראש השנה ליום הכיפורים. ועושין בהם תשובה. ומתענין בהן ומשכימין בכל יום לבית הכנסת לפני עמוד השחר ומבקשין רחמים. [74] ומנהג ממוצאי שבת לפני ראש השנה: וכך מתחיל. ופותח שליח ציבור בתחילה. אשרי יושבי. ועונין אחריו. עד תהילת י"י ידבר פי. ועומד שליח ציבור לפני התיבה. ואומ' קדיש. אם יש שם עשרה. ומתחיל פסוקים של רחמים כמו שהן על הסדר: סליחות וידוי: ותפילות של חול כל עשרת ימי תשובה מראש השנה עד יום הכיפורים. אמ' בסוף מגן. זכרינו. ובסוף מחיה. מי כמוך אב הרחמים. ואו' המלך הקדוש. והמלך המשפט. ובסוף הודאה. וכתוב לחיים. ובשים שלום. בספר חיים ברכה ושלום. ובשחרית ומנחה לאחר שמונה עשרה אומ' בכל יום אבינו מלכינו. ואינם כתענית ציבור: ובשני ובחמשי שלהן אין קורין כי אם כסדר השבת כמנהג ימות השנה: ובשבת אין אומ' אבינו מלכינו לא בערבית ולא בשחרית ולא במנחה: והמלך המשפט שהוקשה בה שהיה לנו לומר מלך המשפט: גם אני הוקשיתי בה שנים רבות. ואו' לבי שהגרסני' לפי מרוצתם שנו בגירסתם המלך המשפט וגם המלך הקדוש. אך שלא לשנות מנהג ראשונים יש לנו לסמוך על כמה מקראות שדברו בלשון הזה. בספר יהושע. ויהי בנסוע העם מאהליהם. וגו' נושאי הארון הברית. ואין לנו לומר שהארון עצמו קורא ברית. אלא הלוחות שבו ברית. כמו שקורהו בכמה מקומות. ארון הברית. ארון העדות. ובספר מלכים ויקצץ אחז את המסגרות המכונות. ית גדפי בסיסיא. ובספר ירמיה וכל העמק הפגרים: כמו עמק פגרים. ואת מזבח הנחשת אשר לפני י"י. ויקח את ספר המקנה: יתן חביבי לבו וימצא הרבה לעזרה: שלמה בר יצחק:

[74] גליון כת"י: אדם שנכנס לדין ועולה לגרדום אינו עושה רגליו ושפמו ומתעטף בניוול. מפני פחד הדין שלא יצא חייב. אבל ישר' כשנכנסין בראש השנה הן מגלחין ומספרים ורוחצין ומקשטין עצמן כי בטחון יש להן לבוראן שדרכו לזכותם: ירושלמי:

הלכות ראש השנה

סימן שיד

שיד.

קידוש היום של ראש השנה כך הוא:

בורא פרי הגפן: ברוך אתה י"י אמ"ה אשר בחר בנו מכל עם ורוממנו מכל לשון וקדשנו במצותיו. ותתן לנו י"י אלהינו באהבה את יום הזיכרון הזה זכרון תרועה באהבה מקרא קודש זכר ליציאת מצרים. כי אתה אלהים אמת ודברך מלכינו אמת וקיים לעד ב"א י"י מלך על כל הארץ מקדש ישר' ויום הזיכרון: שהחיינו: ואם חל להיות בשבת אומ' ג' מקראות של ויכלו תחילה: ומברך בורא פרי הגפן: ואשר בחר בנו: ומוסיף בו ותתן לנו י"י אלהינו באהבה את יום המנוח הזה ואת יום הזכרון הזה זכרון תרועה כו'. וחותם כי אתה אלהים אמת כו'. וחותם מקדש השבת ישר' ויום הזכרון: זמן: למוצאי שבת יברך יקנה"ז. ובתפילה או' ותודיענו: ותודיענו כבוד קודש וחגי נדבה וכו'. על שאר מועדים הוא מספר והולך כסדר קדושות שלהן. כדאמרי' בעלמא סדר הבדלות הוא מונה:

סדר ברכות שליח ציבור אומ' אבות וגבורות וקדושת השם. וכלל מלכיות עם קדושת היום ותוקע. זכרונות ותוקע. שופרות ותוקע. ואו' עבודה והודאה וברכת כהנים:

סימן שטו

שטו.

ומניין שאומרי' מלכיות זכרונות ושופרות. שנאמר ותקעתם בחצוצרות. וגו'. שאין ת"ל אני י"י אלהיכם. מה ת"ל אני י"י אלהיכם. זה אב לכולם. כל מקום שאמרו מלכיות יהא אזכרת השם עמהם. ר' נתן או' ותקעתם בחצוצרות. אילו שופרות. והיו לכם לזכרון. אילו זכרונות. אני י"י אלהיכם. אילו מלכיות. וא"כ מה ראו חכמים לומר מלכיות ואחר כך זכרונות ושופרות. אלא המליכהו עליך תחילה ואחר כך בקש ממנו שיזכור לך. ובמה בשופר של חירות. שנאמר והיה ביום ההוא יתקע בשופר נדול. וגו': אין פוחתין מעשרה מלכיות. מעשרה זכרונות. מעשרה שופרות. הני עשרה מלכיות. כנגד מי. כנגד עשרה הילולים האמורים בספר תילים. הילולין טובא הוו. הנך דכת' בהו הללוהו בתקע שופר (תהילים ק"נ:ג'). רב יוסף א' כנגד עשרה דברות דכת' בהן שופר. ר' יוחנן א' כנגד עשרה מאמרות שבהן נברא העולם. והי ניהו ויאמר ויאמר דבראשית. הני תשעה הוו. בראשית נמי מאמר הוא. דכת' (שם לג) בדבר י"י שמים נעשו. וגו': והאי דלא חשיב דאמר אלהים לא טוב היות האדם לבדו. סבר ר' יוחנן דכי תנן בעשרה מאמרות נברא העולם. אאדם

קאי ולא אחוה. ובפרקי' ד"ר אליעזר פ"ג מפרש להו. בעשרה מאמרות נברא העולם. ואילו הן. ויאמר אלהים יהי אור. ויאמר אלהים יהי רקיע. ויאמר אלהים יקוו המים. ויאמר אלהים תדשא. ויאמר אלהים יהי מאורות. ויאמר אלהים ישרצו המים. ויאמר אלהים תוצא הארץ. ויאמר אלהים נעשה אדם. ויאמר אלהים הנה נתתי לכם. ויאמר אלהים לא טוב היות האדם לבדו: ויש לומר דסבר דכי קת' בעשרה מאמרות נברא העולם חשיב לחוה. אבל בראשית אע"ג דהוא מאמר לא חשיב ליה. דלא כת' בהו מאמר בהדיא: **בראש השנה** מתחיל בתורה ומשלים בנביא. ר' יוסי או' אם השלים בתורה יצא. והתניא ר' יוסי או' אם השלים בתורה הרי זה זריז ומשובח. אימא משלים. והא אם השלים קת'. הכי קא' מתחיל בתורה ומשלים בנביא. ר' יוסי אומר משלים בתורה ואם השלים בנביא יצא. תניא נמי הכי ר' אליעזר בר' יוסי או' וותיקין היו משלימין בתורה. וכן הלכה כותיקין. וכר' יוסי: ומתחיל ג' מקראות מן התורה תחילה. ואו' ככת' בתורתך. ושלש מן הכתובים באמצע. ואו' ככת' בדברי קדשך. ושלש מן הנביאים באחרונה. ואומ' ככת' על יד נביאך. ומשלים מקרא עשירי בשל תורה. ואו' ובתורתך כתוב לאמר:

סימן שטז

שיו.

תנו רבנן הכל חייבין בתקיעת שופר. כהנים ולוים וישר'. גרים ועבדים משוחררין. הרי אילו מוציאין. וטומטום ואדרוגינוס ומי שחציו עבד וחצי בן חורין. אנדרוגינוס מוציא את מינו. ואינו מוציא את שאינו מינו. טומטום אינו מוציא לא את מינו ולא את שאינו מינו. מי שחציו עבד וחציו בן חורין אף לעצמו אינו מוציא. ונשים פטורות מתקיעת שופר. דהוה ליה מצות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות: אין מעכבין את הנשים ואת התינוקות מלתקוע בשופר ביום טוב. ומתעסקין בהן עד שילמדו. אמר ר' אלעזר ואפילו בשבת. תניא נמי הכי ומתעסקין בתינוקות עד שילמדו ואפילו בשבת. ואם הגיע לחינוך מצות אסור: המתעסק ללמד לא יצא. והשומע מן המתעסק לא יצא. תניא דבי שמואל כל מלאכת עבודה לא תעשו. יצא תקיעת שופר ורדיית הפת שהיא חכמה ואינה מלאכה: א'ר יצחק כל שנה שאין תוקעין לה בתחילה מריעין לה בסופה. מאי טעמא דלא איערבב שטן. ולאו דאיקלע ראש השנה בשבתא אלא דאיקלע בשאר יומי ואתייליד אונסא. אבל כל ודכא דאיקלא ראש השנה בשבתא לא תקעינן. משום דרבה. דאמ' רבה הכל חייבין בתקיעת שופר ואין הכל בקיאין בתקיעת שופר. גזירה שמא יטלנו בידו וילך אצל בקי ללמוד ויעבירנו ארבע אמות ברשות הרבים. והיינו טעם דלולב ומגילה:

סימן שיז

שיז.

אמר ר' אבהו למה תוקעין בשופר של איל. א' הק' תקעו לפני בשופר של איל כדי שאזכיר לכם עקידתו של יצחק ומעלה אני עליכם כאילו עקדתם עצמיכם לפני: כל השופרות כשירין חוץ משל פרה מפני שהוא קרן. א"ר יוסי והלא כל שופרות נקראו קרן. דכת' (יהושע ו':ה') והיה במשוך בקרן היובל. בשמעכם את קול השופר. ורבנן כל קרן איקרי שופר ואיקרי קרן. דפרה קרן איקרי שופר לא איקרי. שנאמר (דברים כג) בכור שור הדר לו וקרני ראם קרניו. ועוד אין קטיגור נעשה סניגור. [משום מעשה העגל. קטי תיגרא. בעל קטטה] (כן מצאתי בנוסח אחר). אין ראוי להיות סני תיגרא. וכן כהן גדול אין נכנס לפניי ולפנים בבגדי זהב כי אם בבגדי בוץ. משום זהב העגל: ומאי משמע דהאי יובל לישנא דדיכרא הוא. א"ר עקיבא שכן בערבייא קורין לדיכרא יובלא: שופר שנסדק ודבקו פסול. דיבק שיברי שופרות פסול. פי' דיבק בדבק שקורין גלוד. פסול. דהוה ליה כשתי שופרות: ת"ר ארוך וקצרו כשר. גררו והעמידו על גילדו בשר. ציפהו זהב במקום הנחת פה [פסול. שלא במקום הנחת פה] כשר. ציפהו זהב. מבפני' פסול. (פי' אם אם) [מבחוץ אם נשתנה קולו מכמות שהיה פסול. ואם לאו כשר]. ניקב וסתמו אם מעכב את התקיעה פסול ואם לאו כשר. נתן שופר בתוך שופר ותקע אם קול פנימי שמע יצא. אם קול חיצון שמע לא יצא. פי' דאיכא חציצה. הפנימי מפסקת [הפכו ותקע בו לא יצא אמר רב פפא לא תימא דהפכיה ככתונא. (כתנת) כתונא. חלוק]. לעשות פנימי חיצון. אלא שהרחיב את הקצר וקיצר את הרחב. ברותחין. מאי טעמ' אמר רב מתנה אמר קרא (ויקרא בה) והעברת. דרך העברתו. בבהמה מחיים בעינן: דיבק שיברי שופרות פסול. הוסיף עליו כל שהוא (פסול) בין במינו בין שלא במינו פסול. ר' נתן או' במינו כשר. פי' אם אינו מעכב את התקיעה. שלא במינו פסול. א"ר יוחנן הא דאמרת במינו כשר. לא שנו אלא שנשתייר רובו. אבל לא נשתייר רובו פסול. מכלל דשלא במינו אע"פ שנשתייר רובו פסול. איכא דמתני' לה אסיפא. שלא במינו פסול. א"ר יוחנן לא שנו אלא שלא נשתייר רובו. אבל נשתייר רובו כשר. מבלל דבמינו אע"פי שלא נשתייר רובו בשר: הילכך ניקב במשהו וסתמו שלא במינו. אם מעכב את התקיעה פסול. וכי קאמרי' אם אינו מעכב את התקיעה כשר (משהו) [במשהו]. אבל טפי אע"ג דנשתייר רובו פסול דעבדינין כתרין לישני דר' נתן לחומרא. דבמינו כשר. והוא דנשתייר רובו. שלא במינו פסול. ואע"ג משתייר רובו: ת':

על נקיבת השופר במקומי אני עומד. ולא חזרתי בי מימיי. אך הוספתי לחלוק על רבינו אחי שסותר ומוחק הספרים משום דלא איתמר בגמרא מתני' מני ר' נתן היא. (או') [או] דלא כר' נתן. ובכמה מקומות תמצא בתלמוד תנאים שחולקין על המשנה ולא יאמר התלמוד מתני' דלא כפלוני. או שיאמר התנא כמו המשנה ולא יאמר מתני' לפלוני הוא. ודוק ותשכח טובא ואין לשנות סוגייא בכך: וכל שכן שאין למחוק: פר"ת: ת': נסדק לאורכו פסול. לרחבו אם נשתייר בו שיעור תקיעה כשר. ואם לאו פסול. וכמה שיעור תקיעה רשב"ג אומ' כדי שיאחזנו בידו ויראה לכאן ולכאן. פי' נסדק כלו וכן נסדק לרחבו כל רוחב הקיפו. אם נשתייר בו מן מקום הסדק עד מקום הנחת פה שיעור תקיעה כשר. דחשיב ליה כמאן דאישתקיל כוליה והוה ליה ארוך וקיצרו: היה קולו דק או עבה או צרור כשר. שכל הקולות כשירין לשופר. פי' צרור. כמו צריר של מנחות. לשון יבש. רוש בל': שלחו ליה לאבוה דשמואל קדחו ותקע בו יצא. פשיט'. כולהו נמי מיקדח קדחי להו. אמר רב אשי שקדחו בזכרותו. מהו דתימא מין במינו חוצץ. קמ"ל: פי' קדחו. נקבו. וקס"ד הנחת פה קאמר. שקדחו בזכרותו. פי' כשהוא מחובר בבהמה עצם בולט מן הראש ונכנס לתוכו. ומוציאים אותו מתוכו. (מה) [וזה] לא הוציאו אלא נקב את הזכרות: **התוקע** לתוך הבור או לתוך הדות או לתוך הפיטום אם קול שופר שמע יצא. ואם קול הברה שמע לא יצא. אמר רב הונא. לא שנו אלא לאותם שעומדין על שפת הבור. אבל לאותם העומדין בבור יצאו. פי' לפי שהן שומעין קול השופר לעולם: אמר רבא שמע מקצת תקיעה בבור ומקצת תקיעה חוץ לבור. פי' היה עומד בבור וחבירו תוקע ויצא לחוץ בחצי התקיעה. יצא בסוף התקיעה. ואשמעי' הכא דבמקצת תקיעה נמי יצא: שמע מקצת תקיעה קודם שיעלה עמוד השחר. ומקצת תקיעה לאחר שעלה עמוד השחר לא יצא. הכא לאו זמן חיובא הוא כאותן העומדין בבור. פי' קודם עמוד השחר לאו זימניה הוא. כדאמרי' במסכת מגילה. כל היום כשר לתקיעת שופר. ויליף טעמי מיום תרועה יהיה לכם (במדבר כ"ט:א') יום ולא לילה: אמר רבא בשופר של ע"ז לא יתקע ואם תקע יצא. פי' בשופר של ע"ז. ששימש בו ע"ז ונאסר בהנאה. כדאמרי' במסכת ע"ז אבד תאבדון את כל המקומות (דברים י"ב:ב'). בכלים שנשתמשו לע"ז הכת' מדבר. ואם תקע יצא. דמצוה לאו הנאה הוא. כלומר מצות לאו ליהנות ניתנו. פי' לא ניתנו לישראל להיות קיומם להם להנייה אלא לעול על צואריהם ניתנו: אמר רבא המודר הנאה מחבירו מותר לתקוע לו בשופר. המודר הנאה משופר אסור: שופר של ראש השנה אין מעבירין עליו את התחום. פי' לילך חוץ לתחום לשמוע התקיעה. ואין מפקחין עליו את הגל. ולא עולין באילן. ולא רוכבין על גבי בהמה. ולא שטין על פני המים. ואין חותכין אותו

לא בדבר שהוא משום שבות. ולא בדבר שהוא משום לא תעשה. פי' אין חותכין אותו אם בא לתקנו לא בדבר שהוא משום שבות כלי שאין לחתוך בו שופרות. כגון מגלא. שרפא ב'. דתיקון כלאחר יד הוא. ואין בו אלא משוש שבות. ולא בדבר שהוא משום לא תעשה. סכינא. דדרכו בכך. והוי מלאכה גמורה. מאי טעמא יום טוב עשה ולא תעשה הוא דכת' כל מלאכת עבודה לא תעשו. וכת' שבתון שבות. ותקיעת שופר עשה הוא ואין עשה דוחה את לא תעשה ועשה. אבל אם רצה ליתן לתוכו מים או יין יתן. ולא קאמרינן הא קא מתקן מנא: ת"ר. תקיעות וברכות דעלמא. כגון תעניות. אין מעכבות זו את זו. תקיעות וברכות של ראש השנה ושל יום הכיפורים מעכבות זו את זו. מאי טעמא אמר רבא אמר להם הק' לישראל אמרו לפני מלכיות כדי שתמליכוני עליכם. זכרונות. כדי שיעלה זכרוניכם לפני לטובה. ובמה בשופר. ושופרות. שתעלה תפילתך בתרועה לפניו:

בתוספתא ובמסכת ר"ה:

סדר תקיעות שלש של שלש שלש. שיעור תקיעות כשלש תרועות. ושיעור תרועה. כשלש יבבות. פי' סדר תקיעות ג'. אחת למלכיות. ואחת לזכרונות. ואחת לשופרות. של ג' ג'. תקיעה ותרועה ותקיעה. לכל אחת ואחת. שיעור תקיעה כו'. הכי קאמר ג' התקיעות כג' התרועות. שיעור תקיעה כשיעור התרועה. כשלש יבבות. שלש קולות בעלמא. כל שהן. ולא היינו שברים. כי שברים מרובים מיבבות: תקע בראשונה ומשך בשנייה כשתים אין בידו אלא אחת. פי' תקע בראשונה פשוטה שלפני התרועה. תקע כדרכה ומשך בשנייה. תקיעה שלאחר התרועה משך כשתים לצאת בה ידי שתים. שהיה צריך לעשות זו אחר זו. פשוטה שלאחריה דמלכיות. ופשוטה שלפניה דזכרונות. אין בידו אלא אחת. דאפסוקי תקיעה אחת לשתים לא מפסקינן: ת"ר מניין שבשופר. ת"ל (ויקרא כ"ה:ט') והעברת שופר תרועה בחדש השבעי בעשור לחדש ביום הכפרים. וגו'. אין לי אלא ביובל. בראש השנה מניין. ת"ל בחדש השביעי פירש [דהא כתב לן בכמה דוכתא דיום הכפורים] בחדש השביעי הוא. והכא יום הכיפורים כת'. ומה ת"ל בחדש השביעי. שיהו כל תרועות של חדש שביעי שוות. ומניין שפשוטה לפניה. ת"ל והעברת שופר תרועה. פי' והעברת. פשוטי משמע. העברה קול אחד. דהעברה ביד לא מצית אמרת דיליף העברה העברה ממשה כתיב הכא והעברת שופר תרועה. וכת' התם ויעבירו קול במחנה (שמות ל"ו:ו'). מה להלן בקול. אף כאן בקול. ומניין שפשוטה לאחריה. ת"ל תעבירו. פי' ביום הכיפורים תעבירו הרי העברה תחילה וסוף. ותרועה כתיבא בינתיים. והעברת שופר תרועה. תעבירו שופר. אין לי אלא ביובל. בראש השנה

מניין. ת"ל בחדש השביעי. שיהו כל תרועות של חדש שביעי שוות. ומניין לשלש של שלש שלש. פי' מניין דהנך פשוטה לפניה ולאחריה. ותרועה באמצע. עבדינן תלתא זמני. לכל אחת ואחת פשוטה לפניה ולאחריה. ומניין ליתן את האמור של זה בזה ושל זה בזה. פי' לפי שג' תרועות הללו לא נאמרו במקום אחד שהשתים נאמרו בראש השנה והאחת ביובל. ומניין ליתן את האמור בראש השנה ביובל. וליתן את האמור ביובל כראש השנה. שיהו כאן וכאן שלש. ת"ל שביעי שביעי לגזירה שוה. פי' נאמר בראש השנה בחדש השביעי. ונאמ' ביובל והעברת שופר תרועה בחדש השביעי בעשור לחדש. הא כיצד ג' שהן ט'. שיעור תקיעה בתרועה. שיעור תרועה כשלשה שברים: התקין ר' אבהו בקיסרי. תקיעה. שלשה שברים. תרועה. ותקיעה: שנייה תקיעה. שלשה שברים. ותקיעה: שלישית. תקיעה. תרועה. תקיעה: וסימנך קשר"ק. קש"ק. קר"ק. או תשר"ת. תש"ת. תר"ת: ולא ידעי' תרועה מאי היא אלא מדתרג' תרועה. יבבא גמרינן מאימיה דסיסרא. דכת' (שופטים ה':כ"ח) בעד החלון נשקפה ותייבב. ולא ידעי' אי גנוחי גנח. אי ילולי יליל. הילכך עבדינן הא והא. פי' גנוחי גנח. כאדם הגונח מלבו. כדרך החולים שמאריכין בגניחותם. ילולי יליל. כאדם הבוכה ומקונן. קולות סמוכים זה לזה. הילכך עבדינן הא והא. שברים ותרועה. דרחמנא כי אמ' תרועה באמצע פשוטה לפניה ולאחריה. הילכך בבבא קמא עבדינן תקיעה. וג' שברים. דילמא גנוחי גנח הוא. ועבדינן תרועה. דילמא ילולי יליל. ועבדינן תקיעה לפשוטה לאחריה. והדר עבדינן קש"ק קר"ק בתרייהן. דמספקא לן דילמא גנוחי גנח הוא. ולית בה ילולי. ואין לנו לעשות תרועה כלל. וקמפסקא תרועה בין שברים לתקיעה. פי' לפשוטה לאחריה: הילכך עבדינן בבבא תניינא קש"ק. תקיעה. שלשה שברים. תקיעה: ומספקא לן תו דדילמא ילולי יליל הוא ולית בה גנוחי. ואין לנו לעשות שברים וקמפסקי שברים בין תקיעה ראשונה לתרועה ואין כאן פשוטה לפניה. הילבך עבדינן בבבא תליתאה קר"ק. תקיעה. תרועה. תקיעה. אכתי יש לומ' א"כ קשר"ק למה לי. משום דדילמא גנח ויליל. הילכך עבדי' תרוייהו: אי הכי נעביד נמי איפכא קרש"ק. דדילמא יליל וגנח. ונעביד תקיעה. תרועה. שברים. תקיעה. הכי ליכא למימר דסתמיה דאינישׁ כי מתיילדא ביה מילתא ברישא גנוחי גנח. פי' גניחות ארוכות. קונפלייץ ב'. ותדר מייליל. פי' רצרייר ב'. הילבך תלתא בבי ותו לא. וכל כך למה כדי לערבב את השטן:

מי שברך ואחר כך נתמנה לו שופר תוקע ומריע ותוקע שלש פעמים. פי' מי שברך. נתפלל תפילת המוספין ובירך תשע הברכות. ונתמנה לו שופר. תוקע. ומריע. ותוקע. בשביל מלכיות. וכן בשביל זכרונות וכן בשביל שופרות: טעמ' דלא הוה ליה שופר.

הא הוה ליה שופר מעיקרא כי שמע להו אסדר ברכות שמע להו: רב פפא בר שמואל הוה קא מצלי ביחיד א"ל [לשמעיה] כי נחירנא לך תקע לי. פי' נחירנא נוחר בגרונו. לסימן שסיימתי הברכה. תקע לי. א"ל [רבא] לא אמרו אלא בחבר עיר. פי' לא אמרו שיהא תוקע לכל ברכה אלא בחבורת ציבור. אבל יחיד מברך על כולן. ואחר כך תוקע תשע תקיעות: תניא נמי הכי. כשהוא שומעו שומעו על הסדר ועל סדר ברכות. במה דברים אמורים בחבר עיר. אבל שלא בחבר שומעו על הסדר ושלא על סדר ברכות. ויחיד שלא תקע חבירו תוקע לו. יחיד לא בירך אין חבירו מברך לו. מצוה בתוקעין יותר מן המברכים. כיצד שתי עיירות באחת תוקעין ובאחת מברכין. הולך למקום שתוקעין ואינו הולך למקום שמברכין. פשיט'. הא דאוריית'. והא דרבנן. לא צריכא אע"ג דהא ודאי והא ספק. פי' ודאי הוא לו שאם ילך אצל מברכים ימצא שם עשרה ויתפלל שליח ציבור ויוציאנו ידי חובתו. ואם ילך אצל תוקעים שמא כבר עמדו והלכו לביתם:

וזו התשובה השיב ר' יוסף טוב עלם:

בראש השנה מקום שיש שליח ציבור מתפלל יחיד תשע. ושומע עלינו לשבח וסדר תקיעתא מפי שליח ציבור. ויוצא ידי חובתו. שכך שנינו כשם ששליח ציבור חייב. כך כל אחד ואחד חייב. ר"ג אומ' שליח ציבור מוציא אחרי' ידי חובתם. ואע"ג שר"ג יחיד הלכה כמותו. דאמ' רב הונא אמ' ר' יוחנן הלכה כר"ג: אבל במקום שאין שליח ציבור חייב לומ' עלינו לשבח בתוך התפילה. שאפי' ר"ג לא אמ' אלא לאותן העומדים בבית הכנסת ושומעים מפי שליח ציבור. ולאנוסים שאינם יכולין לבא בבית הכנסת מפני האונס. אבל שאר העם לא פטר. דאמר רב אחא אמר רב שמעון חסידא פוטר היה ר"ג אפילו עם שבשדות. ולא מיבעיא הני דקיימי. ומקשינן תו. מעם שאחורי הכהנים שאינן בכלל ברכה. ומתרצינן. אלא כי אתא רב אחא א"ר שמעון חסידא לא פטר ר"ג אלא לאותם העומדים בבית הכנסת. ועם שבשדות דאניסי. אבל יחיד במקום שאין שליח ציבור חייב. והני דעיר נמי שאין באים בבית הכנסת אע"ג דיש שליח ציבור חייבין. שלא פטר ר"ג כו': וכשהן מברכין תשע ברכות היכא דליכא חבר עיר. יחיד אינו תוקע על סדר הברכות אלא לאחר תפילתו תוקע. קשר"ק. קש"ק. קר"ק. בזה אחר זה. דתנן מי שברך ואחר כך נתמנה לו שופר. תוקע ומריע ותוקע שלשה פעמים. ואמרי' טעמ' שלא היה לו שופר מעיקרא. אבל היה לו שופר מעיקרא כי שמע להו אסדר ברכות שמע להו. ואמרי' תו רב פפא בר שמואל קם לצלויי. (א"ר שמעיה) [אמר ליה לשמעיה] כו': וכן הלכה: וכשם שאין אומרי' סדר עבודה ביום הכיפורים אלא במוסף כך אין אומרי' סדר תקיעות אלא במוסף בלבד: ואע"פ שזריזין מקדימין למצות. הרי אמרו חכמים שעת

השמד היתה ותיקנוה בסדר המוסף כדי שלא יכירו בהם אויבים. ושוב לא זז הדבר ממקומו ולא חזר ליושנו: וקריאת התורה מסדר המוסף. שהרי שנינו. בזמן שיש שני שליחי ציבור הראשון מקרא את ההלל. והשני מתקיע. מכלל שהשני מקרא את התורה. הא למדת שהיא מסדר מוסף. ועוד מטעם זה התקינו לתקוע אחר קריית התורה מפני העם המתאספים שם לשמוע קריית התורה. שאף מטעם זה התקין עזרא שישבו בתי דינין מפני אסיפת העם לקריית התורה. ולפיכך תוקעים בישיבה אעפ"י שעתידין לומ' בעמידה בתפילה על סדר ברכות. כדר' יצחק. דאמר ר' יצחק למה תוקעים ומריעים בישיבה ותוקעין ומריעין בעמידה כדי לערבב את השטן. ואם נפשך לומר יתקעו ביוצר וקריאת התורה. הרי תשובותיו בצידיו. האחת שאין ציבור מצויין בתפילת יוצר. ועוד מצינו באגד' א"ר פינחס בשם ר' יהושע בן לוי למה תוקעים בתפילת המוספים כדי שיהו (ישר) [ישראל] תוקעים ומליאים מצות ברימון. בשכבר קרו את שמע והתפללו וקראו בתורה. והואיל וכבר יצאנו ידי חובת ט' תקיעות אין חוששין עוד בתפילת המוספין אלא לתקיעה של שלש הואיל ויש שם עירבוב במקצת שלא להטריח את הציבור: ואו' מלכיות ותוקע קשר"ק דשמא הוא עיקר הסימן. ואומ' זכרונות ותוקע קש"ק. שיש לומר שכן היא סדר התקיעה. או יש לומר שסדר התקיעה הוא קר"ק. נמצא תוקע בסוף אחר הברכות בסדר ממה נפשך. ומנין שתוקעין על סדר ברכות. שבך שנינו כשהוא שומעם שומעם על הסדר ועל סדר ברכות. בד"א בחבר עיר כו':

וששאלתם ביחוד שקורא הלל. תשובה. מאן דצלי ביחיד באילו כ"א יום שהיחיד גומר בהן את ההלל. חייב לברך לגמור את ההלל ולקרותו כולו. ולחתום אחריו. ובשאר ימים שאין גומרין בהן את ההלל. כשם שאין פותחין כך אין חותמין:

וכן מנהג בשתי ישיבות:

ומה שחקקתם לפנינו. מצינו בהלכות קטועות. לא יחיד יחיד ממש אלא אפילו ציבור נקראו יחידים. לא שמענו מעולם לא בכתב ולא בעל פה. ולא תעשו כן. שאין מנהג אלא כמו שפירשנו לכם: ולא תטעו באותם הלכות קטועות. כי הם מוטעות ומקוטעות. והאל לנו למושעות:

יוסף טוב עלם בר שמואל:

וזו תשובת רבינו עזריאל בר' נתן:

אשר חכמים יגידו: את שלום ידידי קרובי החבר ר' שמחה בר' יצחק. אני צעירו החתום דורש עם שלום קרובתי הגברת ובן יקיר יגדל כחושים: על שאילתו אני משיבו לפי עניות דעתי: ששאל מה טעם אין אנו [תוקעים] בראש השנה. השלשים קולות על סדר ברכות

של מוסף והרי שנינו כולל מלכיות עם קדושת היום ותוקע. זכרונות ותוקע. שופרות ותוקע. ועוד שומעו שומעם על הסדר ועל סדר ברכות. וגם אותם עשר שאנו תוקעין למוסף על סדר ברכות מה טיבם. הלא אינו אלא במקום שלש דאורייתא משום ספיקא דגנוחי גנח או ילולי יליל. ואי משום דר' יצחק לערבב את השטן בישיבה ובעמידה היה לנו לעשות כל שלשים קולות על סדר ברכות. והשאר שאנו עושין בעמידה יעשו אותם בישיבה: תשובתו בצידו: שכששנינו שומעם על סדר ברכות. לא אמרו אלא במקום שאין כל יחיד ויחיד מתפלל לעצמו ברכות של מוסף. וסומכין על דברי ר"ג שאמר שליח ציבור מוציא את הרבים ידי חובתם שהרי קבעו רבותינו שהלכה כמותו בברכות של ראש השנה משום דאושי קראי. אבל עכשיו שהורגל כל יחיד ויחיד להתפלל לעצמו יכול לשומעם אף שלא על סדר ברכות. ומנא תימרא. דתניא כשהוא שומעם שומעם על הסדר ועל סדר ברכות. בד"א בציבור. אבל ביחיד שומעם על הסדר ושלא על סדר ברכות. וה"פ. בד"א דשומעם על סדר ברכות בזמן שהציבור שומעין הברכות מפי היורד לפני התיבה וסומכין על חבר עיר המתפלל להוציאן ידי חובתם. דהא בחבר עיר קיימינן. כדקת' לעיל. א"ל רבא לא אמרו אלא בחבר עיר. ועלה אמרי' תניא נמי הכי. כשהוא שומעם. ופתרון חבר עיר הוא גדול וחשוב שבעיר. דכל מילי דמתא רמו עליה. לחלק צדקה. ולהתפלל בתעניות ובימי רחמים. כאותה ששנינו בפ' בני העיר. בד"א בזמן שאין שם חבר עיר. אבל יש שם חבר עיר תנתן לחבר עיר. וכל שכן דדידי ודידכו עלי סמיכי. הכי משמע. בזמן שהציבור שומעין התפילה והברכות ונסמכין על חבר עיר היורד לפני התיבה להוציאן ידי חובתם. אבל ביחיד. כלומר בזמן שכל יחיד ויחיד מתפלל לעצמו שומעם שלא על סדר ברכות: לפיכך הורגלנו לעשות כל שלשים תקיעות שהן במקום התשע שהן מן התורה בישיבה. שלא על סדר ברכות ואחר כך אנו עושון דבר מועט לתפילת המוסף כדי לערבב השטן. גם בעמידה כדר' יצחק. ונאה הדבר ומקובל לעשותו על סדר ברכות אע"פ שאין צריך אלא שקבעום להם מקום הגון. קשר"ק למלכיות. קש"ק לזכרונות. קר"ק לשופרות. ודיי לנו בכך. מידי דהוה אבירך ואחר כך נתמנה לו שופר. ואמרי' תוקע ומריע ותוקע. שלשה פעמים: ותדע אחי כי כל המפרש חבר עיר. חבורת עיר. כלומר ציבור. אינו אלא שוגה: חדא דהוה ליה למימר לא אמרו אלא בציבור. למה עיקם לומ' חבר עיר. ועוד לא מצינו חבר עיר שהוא ציבור. ועוד אם כדברי הפותרים חבר עיר. ציבור. צריך לנו לפרש רב פפא בר שמואל הוה מצלי ביחיד שהיה מתפלל בראש השנה בלא מניין. נמצאת ממעט כבוד הזקן שהיה רגיל להתפלל תמיד בימי רחמים שלא במיניין. דהא לא קתני זימנא חדא צלי ביחיד. או כי הוה מצלי ביחיד. א"ל (ר'

שמעיה) [לשמעיה] כו'. אלא הוה מצלי ביחיד. דמשמע כן היה דרכו תמיד. ועל כורחך הכי משמע בציבור היה מתפלל ולא היה נסמך על שליח ציבור שיוציאנו ידי חובתו והיה מתפלל לעצמו תמיד. וא"ל רבא לא אמרו אלא בחבר עיר. חבר עיר ממש כאשר פירשנו: זו הדרך וזו העיר. צור ישראל יאיר עינינו בתורתו. ויורנו. ונלכה באורחותיו: עזריאל בר' נתן ז"ל:

ואני יצחק בר' דורבלו מצאתי תשובה זו מרבינו עזריאל וכתבתיה כאן למען תמצא. ואחריה אכתוב תשובת רבינו יעקב על דבר זה שהשיב לשזנא לר' שמעון בר' נתנאל: אלה הדברים חידש רבינו עזריאל בר' נתן על סדר תקיעות של ראש השנה: נראה בעיני דהאידנא קיימ' לן כר' שמואל בר נחמני דאמר אחת מדברי תורה ושתים מדברי סופרים. לפיכך אין אנו תוקעין על סדר ברכות אלא אחת שהיא מדברי תורה שהיא שלש. בפשוטה לפניה ופשוטה לאחריה שהן עשר. קשר"ק קש"ק קר"ק. מספיקא דגנוחי גנח וילולי יליל: אבל בישיבה לספר תורה תוקעי' אף השתים מדברי סופרים שהן שלש שהן תשע שהן שלשים. כדי להוציא את כל הציבור ידי חובתם שבאו כולן לשמוע קריאת התורה. כדכת' ואזני [כל] העם אל ספר התורה (נחמיה ח':ג'). אבל למוסף איכא דהוי למלכיות ולא הוי לזכרונות ולשופרות. או למלכיות ולזכרונות ולא הוי לשופרות. ולא שמע כל השלשים קולות. לפיכך דיינו על סדר ברכות על של ספר תורה. וספקותיה. דהיינו קשר"ק למלכיות. קש"ק לזכרונות. קר"ק לשופרות. כדי לערבב השטן בישיבה ובעמידה. ודווקא קש"ק והדר קר"ק. אבל איפכא לא. מההוא טעמא גופיה דאסרן גבי תקנת קשר"ק. סתמא דאיניש גנוחי גנח ברישא. דהיינו שברים. והדר ילולי יליל. דהיינו תרועה: עזרי אל בר' נתן ז"ל: והשיב רבינו יעקב בן רבנא מאיר אשר שאלו ר' שמעון בר' נתנאל לשזנא:

אשאלה מענה לשון מאת רבינו תם. שלפי שיטת ההלכה מסדר תקיעות משמע דעיקר סדר תקיעות על סדר ברכות. כדא"ל רב פפא בר שמואל לשמעיה כי נחירנא לך תקע לי. כו'. וא"ל רבא לא אמרו אלא בחבר עיר. כו'. לעיל: השיב ר"ת: מימיני בל אמוט. הקזתי. לנוח ולשמוט. עד נעזתי: אך על צורך השעה אשיב לך. כי האמת עיקר תקיעה על סדר ברכות. ואני הרגלתי בעירי לתקוע על סדר ברכות קשר"ק למלכיות. קשר"ק לזכרונות. קשר"ק לשופרות. כי בשלשה קשרק"ים הכל עשוי. ואין חסרון רק שאם אין גנח ויליל הפסיק בין פשוטה לפניה והפשוטה לאחריה בגינוח או ביליל ואין בכך כלום. כדא' ר' יוחנן שמע תשע תקיעות בתשע שעות ביום יצא. אבל קשר"ק וקר"ק אינו כלום. דכי קעביד קש"ק דילמא לא עביד תרועה. דגנוחי גנח. אבל כי עביד קשר"ק עביד כולהו.

וכיון דבישיבה עבדינ' תקנתא דר' אבהו בעמידה לא חיישינן. משום אפסוקי פורתא שלא להפסיק בסדר ברכות יותר מדאי. על תקיעות שאינו (כראי) [כדאי]: ואם בעיניך דומה עיקר תקנת ר' אבהו על סדר ברכות בעמידה. בעיני דומה עיקר תקנת ר' אבהו בישיבה. שלא להפסיק בברכות. תקיעות שאינן צריכות: יעקב בר' מאיר: וכנגד אילו שלשים תקיעותי היו שלשים תקיעות במקדש. שלש לנעילת שערים. ותשע לתמיד של שחר. ותשע למוספין. ותשע לתמיד של בין הערבים:

מיכן ואילך יסוד העמרמי:

א"ר יוחנן שמע תשע תקיעות בתשע שעות ביום יצא. מתשעה בני אדם יצא. ואפילו בזה אחר זה. ואפילו בסירוגין. ואפילו כל היום כולו. והני מילי דשמע להו ממאן דבר חיובא הוא. אבל שמע להו מאשה חרש שוטה וקטן דלא בני חיובא נינהו לא נפיק: דתנן זה הכלל כל שאינו מחוייב בדבר אינו מוציא את הרבים (ידי הרבים) ידי חובתן. והיכא דשמע מן מאן דנפיק ביה חובתיה יצא. דתני אהבה בריה דרב זירא. כל הברכות כולן אע"פ שיצא מוציא חוץ [75] מברכת הפירות וברכת המזון שאם לא יצא מוציא ואם יצא אינו מוציא:

ת"ר רועה שהרביץ צאנו אחורי בית הכנסת וכן חולה שהיה מוטל אחורי בית הכנסת ושמע קול שופר או קול מגילה אם כיון לבו יצא ואם לאו לא יצא. ואעפ"י שזה שמע וזה שמע זה כיון לבו וזה לא כיון לבו. את שכיון לבו יצא ואת שלא כיון לבו לא יצא. אין הכל הולך אלא אחר כוונת הלב. שני (תהילים י':י"ז) תכין לבם תקשיב אזנך. ואו' תנה בני לבך לי ועיניך דרכי תצרנה (משלי כ"ג:כ"ו): תניא נמי הכי. היה עובר אחורי בית הכנסת ושמע קול השופר או קול מגילה אם כיון לבו יצא ואם לאו לא יצא. אע"פ שזה שמע וזה שמע. זה כיון ווה לא כיון: נתכוון שומע ולא נתכוון משמיע. נתכוון משמיע ולא נתכוון שומע לא יצא עד שיתכוון שומע ומשמיע: כשם ששליח ציבור חייב כך כל יחיד ויחיד חייב. ר"ג אומר שליח ציבור מוציא הרבים ידי חובתם: תניא אמרו לו לר' גמליאל לדבריך למה ציבור מתפללין. אמ' להם כדי להסדיר שליח ציבור תפילתו. אמ' להם למה שליח ציבור יורד. אמרו לו להוציא את שאינו בקי. אמ' להם כשם שמוציא את שאינו בקי כך מוציא את הבקי: אמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן מודים חכמים לר"ג: כי אתא רבין א"ר יעקב בר אידי א"ר שמעון חסידא לא פטר ר"ג אלא עם שבשדות משום דאניסי:

[75] גליון כת"י: בסוף פרק ראוהו ב"ד חוץ מברכת היין וברכת הלחם.

סימן שיח
שיח

והילכת אומ' זמן בראש השנה ויום הכיפורים: וזמן אומרו אפילו בשוק. בראש השנה דאיכא קידושא אמרי' ליה על כסא דקידושא. ביומא דכיפורא דלא איפשר למימר אמ' ליה שליח ציבור בציבורא: ת'. והא דאמרי' ליתביה לינוקא גבי זמן דכוס של יום הכיפורים. וקשיא לך מה אהני המברך צריך שיטעום קאמ'. ולא שיטעים. ופרשו לן. ליתביה לינוקא וליבריך ינוקא. אי איפשר לומר כן. דמי שאינו מחוייב בדבר אינו מוציא את הרבים ידי חובתם. ואי בקטן שהגיע לחינוך כאשר פירשו לך וברכת זמן דרבנן היא. ואתי דרבנן ומפיק דרבנן. אי איפשר לומר כן. לחינוך כרת לא הגיע. דמשקינן ליה ביום הכיפורים. ועוד (לית ביה) [ליתביה] לינוקא. מאן ליתביה נהליה. מי הוזכר כאן. דקאמ' ליתביה. הכי איבעי למימר ליבריך ינוקא: לא זו הדרך: אני כך קיבלתי שהגדול יברך. וניתביה איהו לינוקא שלא הגיע לחינוך. ודקא קשיא לך שיטעום ולא שיטעים. היכא דאיפשר טעים איהו. והיכא דלא איפשר יהיב ליה לינוקא וטעים. כדי שלא יהא שם שמים נזכר לבטלה. כדא' אבל פורס לבניו ולבני ביתו כדי לחנכם במצות. אלמא כל על ידי הדחק כי לא טעים איהו וטעמי אחריני כגון בניו ובני ביתו שפיר דמי: וכן הלכה: למה: ת':

סימן שיט
שיט.

מאי טעמי לא אמרינן הלל בראש השנה ויום הכיפורים. א"ר אבהו אמרו מלאכי השרת לפני הק'. מפני מה אין אומר' שירה לפניך בראש השנה ויום הכיפורים. אמ' להן איפשר מלך יושב על כסא דין וספרי חיים וסיפרי מתים פתוחין לפניו ויש' אומרי' שירה: עד כאן מהלכות גדולות פסוקות דרב יהודאי גאון:

סימן שכ
שכ.

מיכן ואילך ליקוטים מגאונים ותשובות מרבינו שלמה והרב ר' יוסף טוב עלם:
ולומר זמן ביום טוב שני של ראש השנה נוהגין אנו במקומינו ובכל המקומות שעברתי בהם. ואין חילוק בין שני ימים טובים של ראש השנה לשני ימים טובים של גליות. אלא לעניין ביצה ומחובר ולאסור את של זה בזה. וטעמ' משום דאף בזמן הבית פעמים שיהו עושין שניהם יום ארוך. ואע"פ שלא היה שם ספק. דהא יום שני הוא היה עיקר יום טוב היו גומרין יום ראשון בקדושה שלא יזלזלו בה לשנה הבאה. וההוא מנהגא סמכינן

אנן. ולא משוינן לאיסורו תורת ספק. אבל לעיניין זמן. מה נפשך. אי ספיקא הוא אמרינן זמן כשל גליות. ואי אמנהגא דבית דין סמכינן שהיו נוהגין אותו היום קודש ולמחר קודש אומרי' זמן. דהא מיום שני היו מונין תיקון המועדות והוא עיקר ראש השנה וצריך לומר בו זמן: וכן הלכה: שלמה בר' יצחק: ורבותיו חלוקים עליו. וטעמם שמעתי. מפי מורי בשני ימים טובים של גליות שהן משום ספק דשתי קדושות הן (או) [אומרים] זמן בשניהם שמא יום ראשון חול והשני קודש. אבל בשני ימים טובים של ראש השנה שהן קדושה אחת כחד יומא אריכא דמי. ולא אמרי' זמן כי אם בראשון: בתשובת ר' יוסף טוב עלם מצאתי: שני ימים טובים של ראש השנה לאו דאורייתא נינהו. ואפילו הכי קדושה אחת הן. מה טעם. כיון דקבעום קודם חורבן הבית. דתנן בראשונה היו מקבלין עדות החדש כל היום. פעם אחת כו': ואם נפשך לומר והלא סנהדרים גדולים תיקנו לנו שני ימים טובים של גליות. ואפילו הכי שתי קדושות הן. אותם לא הוקבעו אלא לגולה ומשום דספיקא דקביעותא דירחא. ומקרא מעיד וצווח הרימו מכשול מדרך עמי (ישעיהו נ"ז:י"ד). ובני גולה טפילין היו לארץ ישראל ונעשת כמי שלא פשט איסורו ברב הקהל. אבל שני ימים טובים של ראש השנה דבפני הבית נתקנו. ופשט איסורו בכל ישראל נעשה הדבר כמו שניתנו מהר סיני. וקדושה אחת להן. שהן לא קבעום משום ספיקא. דהא אינהו בקיאי בקיבועא דירחא: יוסף טוב עלם בר' שמואל: ת':

סימן שכא

שכא.

וכבר נחלקו גדולי הדור על מוספי ראש השנה. הגאון ר' יצחק לוי ור': יש שמזקיקין לפרש מקראות של כל מוספי היום במפני חטאינו. כאמור. ובראשי חדשיכם וגו'. ונא' ובחדש השביעי. וגו'. שהרי א' את מוספי יום הזכרון הזה נעשה ונקריב לפניך. ובאותו המשמעות היה ראש חדש. כאותה שמועה השנוייה בעירובין שאו' זכרון אחד ועולה לכאן ולכאן. ואומ' ותתן לנו י"י אלהינו את יום הזכרון הזה. ומוסב אשניהם. שכן אי איפשר לראש השנה בלא ראש חדש. ויום חדש זה קרוי זכרון. דכת' באחד לחדש יהיה לכם שבתון זכרון תרועה. מה שאין כן בשאר שתי קדושות. לפי שיש שבת בלא פסח ופסח בלא שבת. לפיכך אין בהזכרת אחד מהן משמע אזכרת חבירו. וצריך לנקוב בו בהדיא את יום המנוח הזה ואת יום חג המצות הזה. והני נמי דפטר בזכרון אחד לשניהם: מיהו כשבא לפרש מניין המוספים בראש השנה אם אינו אומ' ובראשי חדשיכם. מנה מחצה ודילג מחצה. ונראה כממעט במוספין וכך אומרי' כל גאוני (לוהיר) [לותיר]: ויש שהן מוחין לומ' ובראשי חדשיכם בראש השנה. דדילמא נפיק מיניה חורבא. ולהוו

מדמו ומשוו ליה כשאר ראש הדש דכולא שתא למנות המועדות מיום שני. כדרך כל השנה שאנו מחשבין ומתקנין מועדים מיום (ראשון) [שני] של ראש חדש ועבדי ליה לראש השנה כשתי קדושות: ואמרי' הן שאין לנו לסמוך אלא אמסקנא דשמעת' זכרון אחד עולה לכאן ולכאן: וכבר נשתלחו הדברים לרבינו נ"ע. ובא והכריע כדברי האומ' צריך להזכיר פסוקין של כל מוסף ומוסף ולא להקפיד שמא יאמרו אלול מעובר הוא ויקחו מניינם מיום שני: והילך תשובתו: אשר הזקיקני לתת לב על סדר המקראות מוספי יום הזכרון. אשר הנהיג רבינו לפני פטירתו להזכיר ובראשי חדשיכם. ולאחר פטירתו חלוקין. להחזיר הדבר ליושנו. ואמרי' שיש איסור וחילול בדבר. שהשומע אזכרת ראש חדש ביום שני סבור אלול מעובר ובא לקלקל את המועדות. ועוד ראייה לדבריהם מאשר פסקו רבותינו או' זכרון אחד עולה לכאן ולכאן: לא שמענו את דברי כח החלוקין ולא להכריע באתי כי איני כדאי לעשות סעד לדברי הארי שן סלע וגבעת עולם. אך מעבור על משלחתו אשר הזקיקני להודיע מה קיבלתי מרבינו יעקב בר' יקר זצ"ל באותה שמועה: אני משיבו כששימשתי לפניו לא שמעתי מפיו קדוש באותה שמועה בסדר המקראות כלום. ומהו להזכיר בראש השנה את של ראש חדש. פירש לתלמידיו כגון ותתן לנו י"י אלהינו את יום הזכרון הזה ויום ראש החדש הזה וכן ביעלה ויבא. וכן במוסף את מוספי יום הזכרון הזה ואת יום ראש החדש הזה. וכן בחתימה. מקדש ישראל ויום הזכרון וראשי חדשים. אבל בסדר המקראות לא הזכיר. ואני לא שאלתי. כי לא ראיתי נוהגין במקומינו בשום יום טוב הזכרת מקראות של מוספין. לפי שאין שגורין בפה חוץ ממוספי שבת וראש חדש שהן תדירין ושגורין בפה. ומסיימין מפי כבודך. כדרב חננאל אמ' רב. ומשבאתי משם ושמעתי מפי צדיק ר' מאיר בר' יצחק שמסדרין. הנהגתי במקומי לסדרן. ועתה שמעתי שהנהיג רבינו הלוי להזכיר את מוסף ראש חדש במקראותיו. ורואה אני את דבריו. ולא כחולק על רבינו יעקב בר' יקר. שלא הנהיג כן. כי ידעתי מדתו בחר לו בגדולה מכולם. והנהיג עצמו באספוקה הנדרסת. ושם עצמו שירי שיריים. ולא מלאו לבו לעטרה הראוייה לו. לחדש דבר בדורו. ואם רבינו יצחק הלוי שם דברים ופיזר בשעת (המכנסיים) [המכנסין]. אומר אני. מקום הניחו לו אבותיו להתגדר בו. ועל שניהם אני קורא. ועמך כולם צדיקים. ואת אשר עם לבבי. אני משיב לנדיבי. כי דבריו נכוחים למבין. (ואין) [ואם] באנו לפרוש מהן בפורשים מחיים. ומן הטעם הזה מה ראו רבותינו לחלק שתי קדושות הללו. משאר כל שתי קדושות שחל ביום אחד. שהוזקקנו בשאר קדושות להזכיר את שניהם בפתיחה ובחתימה. ובזה אומר זכרון אחד. אלא שבזה יש לומ' (ששמע) [שמשמע]. (העולה) [האחד] עולה לכאן ולכאן מה שאין

(כאן) [כן] בשאר שתי קדושות לפי שיש שבת בלא פסח. ופסח בלא שבת. לפיכך אין במשמעות הזכרת אחד מהן הזכרת חבירו. (אצל) [אבל] יום הזכרון. [אינו] אלא בראש חדש השביעי. ויום ראש חדש זה קרוי זכרון. כדכ' באחד לחדש יהיה לכם שבתון זכרון תרועה. לפיכך כשמזכיר יום הזכרון הרי ראש חדש במשמע. וזהו פי' עולה לכאן ולכאן. מלשון התלמוד אנו למידין: וכשנשאלה השאלה בבית המדרש. ופירשו שני צידי טעמיה לדרך זו ולדרך זו כדרך כל השאילות שבתלמוד. ולא תלו שלא להזכיר בחשש איסור וחורבא. אלא בשלא לצורך תלאוהו. דהכי אמרי' כיון דחלוקין במוספין מדכרינן. או דילמא (או) אומר זכרון אחד ועולה לכאן ולכאן. כלומ' סגי בהכי. ולא אמרינן או דילמא חיישינן לחורבא פלונית. ואילו היה בידו לתלות הטעם בחשש איסור. (ולא) [לא] היה תולהו ברשות. הואיל וטעם דהזכרה משום עולה לכאן ולכאן הוא. תינח. היכא דאיכא לו למימר עולה לכאן ולכאן. כגון בפתיחה ובחתימה. שהוא אומ' את יום הזכרון הזה. שהרי ראש חדש במשמע. אבל כשבא לפרש את מניין המוספין. ומונה ומשייר. נראה כממעט את המוספין. שהרי או' את מוספי יום הזכרון הזה. ובאותו המשמע הזה ראש חדש. ומנה מחצה ודילג מחצה. טוב לו לשתוק משניהם ולסיים מפי כבודך כאמור. ואם בא להזכיר מזכיר שניהם. ואו' אני שכך נהגו הראשונים להזכיר את שניהם. ודורות האחרונים קבעו המקראות כמוספין ושגו במשמע זכיון אחד. ולא קבעו בו אלא מקראות של ראש השנה בלבד: שלמה בר' יצחק: והבא לומר אחרי ששעירי המוספין באים לכפר על טומאת מקדש וקדשיו. מאן נימא לן ששעיר ראש חדש לחטאת היה קרב היום. היי יש לסמוך על של ראש השנה: אין הדין עמו. ראוין שני שעירין ליקרב היום. על טומאה שאורעה לה בין זה לזה. כמו ששנינו בזבחים. פ"ק. ראויין היו ישראל להקריב קורבנותיהם בכל שעה על טומאה שאורעה בין זה לזה. אלא שחיסך הכת'. ועוד בשער של ראש חדש אמ' הק'. הביאו כפרה עלי על שמיעטתי את הירח. ובפ' החליל פרכינן גבי ארבעים [ושמונה] תקיעות. וליתני ראש השנה שחל להיות בשבת. דאיכא תלתא מוספי. מוסף דשבת. ודראש חדש. ודראש השנה. ש"מ כולן קריבין. ואין אחד מהן משוייר. ומלבד עולת החודש דכתיב במוסף ראש השנה. לאו למעט אתא. אלא אורחיה דקרא הוא. להזכיר את המרובה: כך נזרקה מפי ר': פעמים היה י' מסיים מפי כבודך. בלא שום פסוקין. לאפוקי נפשיה מפלוגתא. ממוראו של יום. והיה פוטר עצמו בדרב חננאל. ולא לשנות את המנהג: וכן היה נוהג רבינו שלמה זצ"ל: ת':

ורבינו ר' יצחק הלוי מזקיק לומר ובראשי חדשיכם בשיני בבראשון. מה נפשך. אם יום ראשון הוא יצא ידי חובתו. ואם חול הוא א"כ למה אנו אומרי' ובחדש השביעי. סוף

דבר כל זמן שאתה קורהו באחד לחדש אתה צריך לומר ובראשי חדשיכם. וזה בלא זה אי איפשר. אם אחד בחדש הוא ראש חדש הוא. ושני מוספין היו קריבין בו ביום. ואם ספק הוא. בשם שאנו רגילין לומ' בפסח בעצרת ובחג מוסף של יום ראשון בשני מחמת ספק. כך אנו צריכין לומ' מוספי של ראש השנה בשני כבראשון: ובספר הישר כת' ר"ת: מורי אבי היה מתפלל בראש השנה ושני שעירים לכפר ושני תמידין כהילכתן. האחד שעיר של ראש חדש. והשני שעיר של ראש השנה. כדמוכח ביומא. ובשבועות. שהרי שעירי הרגלים ושעירי ראשי חדשים אין כפרתן שוה. ופשוט הוא. אלא שטעו במקרא וקבעו בו להתפלל: ובתשובת ר"ת (לר"ס) [לר"מ]:

ואשר כתבתי כי היה לו לכתוב מלבד חטאת החדש. כדכת' גבי יום הכיפורים. דרשה זו אינה מסירה לכאן ולכאן ואין עיניינה לכאן. אך לתינוקות של בית רבן אנו מפרשים של יום הכיפורים שניהן לכפרת ישר'. והוצרך בו מלבד להודיע שיש שתי כפרות לדבר אחד. כדאמרי' גבי עצרת. אבל גבי (עצרת) [ראש השנה] ששעיר של יום כת' בו לכפר עליכם. ושל ראש חדש לי"י כת'. ואין כפרתם אלא זה לגבוה וזה להדיוט. ולמה יבטל זה את זה. אבל בשעיר יום הכיפורים ובשל עצרת הוצרך לפרש שלא יבטל זה את זה אע"פ שכפרה אחת היא. וגם בעולת התמיד שלא יבטלו משום עולות של יום. ולא זהו בכללם ליבטל בשבילם. וכו' ומאריך בתשובה. בעיניין אחר. פר"ת. ועוד ראייה לדבר בתוספתא. דקתני שלשים (ושלשה) [ושנים] שעירים קריבין בכל שנה. שנים עשר לכל חדשי השנה ושעירי הרגלים כו'. אלמ' דבראש השנה קרב שעירי של ראש חודש לבד אותו של רגל. ומיהו אין מזכירין אותו להדיא שהרי זכרון אחד עולה לכאן ולכאן. כד' בפ' בכל מערבין:

וטבל מקום במסכ' סופרים מצאתי ובראש השנה יאמר ביום טוב מקרא קודש הוא ובראש החדש הזה וביום ראש השנה הזה. וביום תקע שופר הזכרון הזה: ומיהו ההוא דבכל מערבין לא תקשי להא. דההיא לעניין פרשת חדש קאמ' דלא צריך. ולעולם מדבר דראש חדש במסכת סופרים. ומיהו סוף סוף הא ליתה. מדגרסי' בריש שבועות ירושלמי. ר' יעקב בר אחא בשם ר' אחא אמ'. העובר לפני התיבה ביום טוב של ראש השנה אין צריך להזכיר של ראש חדש. חד בר נש עבר קמי תיבותא ולא אידכר דירחא. וקלסוניה: ע"כ ת': (בלוהיר) [בלותיר] רובם היו או' והשיאנו בראש השנה ויום הכיפורים. ורבינו יצחק בר' יהודה בשם רבו ר' אלעזר אומר אותו כל ימיו. וכך היו נוהגין (במיצצא) [במגאנצא]: ור' משולם בר' משה שאל את פי אריות יושבי ירושלם. עיר הקדש. והשיבו. שאו' והשיאנו. ומביאין ראייה לדבריהם ממסכת ברכות ירושלמי בפ' הרואה: והגאון ר'

יצחק הלוי ביטלו בגרמייזא. מפני שרוצה לומר את ברכת מועדיך. וברכת מועדים לא כתיבא אלא אשלש רגלים. דכת' שלש פעמים בשנה יראה (דברים ט"ז:י"ז). וגו'. וכת' בתריה איש כמתנת ידו כברכת י"י אלהיך אשר נתן לך. וראש השנה לאו מן הזמנים הוא. דהא לא (חתמינו) [חתמינן] מקדש ישר' והזמנים: ת'. ואני אומ' דודאי מן הזמנים הוא. ומועד אקרי. וראייה ממסכת סוטה דאמרי' בפ' ואילו נאמרין. גמרא פרשת המלך. ואי כתב רחמנא במועד הוה אמינא מראש השנה. פרש"י שכולן נקראו מועד. כדכת' אלה מועדי י"י (ויקרא כ"ג:ד'). וקא חשיב נמי ראש השנה: יצחק בר' דורבלו: ולי נר' ראייה מפ' אילו מגלחין דפסקינן הילכת' כר"ג. דאמ' ראש השנה יום הכיפורים ברגלים. מאי טעמ' הוקשו כל המועדים זה לזה: (אב"ו) [אבן]: ובמקום אחר מצאתי:

סימן שכב

שכב.

אין אומ' בראש השנה והשיאנו י"י אלהינו את ברכת מועדיך לחיים לשמחה ולשלום כאשר רצית ואמרת לברכינו. לפי שלא הוזכרו ברכה ושמחה אצל ראש השנה ויום הכיפורים כל עיקר. אלא אצל שאר הרגלים. במשנה תורה. כביכול אין שמחה לפני המקום באותה שעה מפני העולם התלוי לחובה. וכן במצרים הוא אומ' ולא קרב זה אל זה כל הלילה וביהושפט הוא אומ' (ותעבר) [ויעבר] (הרינה) [הרנה] במחנה (מלכים א כב) הודו לי"י (כי טוב) כי לעולם חסדו (ד"ה ב כ). אבל כי טוב לא נאמר שם. מלמד שהק' אינו שמח על אבדן מעשה ידיו. וכן הוא אומ' חי אני נאם אדני יֱהוִה אם אחפץ במות הרשע (יחזקאל ל"ג:י"א). והואיל ולא הוזכרה בהם שמחה אין הדבר נאה ומתקבל לומרה בתפילה. ואף מן הטעם הזה אין אומ' הלל בראש השנה. דא' ר' אבהו אמרו מלאכי השרת לפני הק' כו': עוד מצאתי: כל האומ' והשיאנו בראש השנה ויום הכיפורים אינו אלא טועה. ועליו הכת' אומ' (קהלת ב':י"ד) והכסיל בחשך הולך. שאע"פ שהושבה תשובה מארץ ישראל שאומ' אותו אין בכך כלום. שמנהג ארץ ישראל לבדו. ומנהג בבל לבדו. כמו שמצינו תשובה שהרבה דברים בין בני בבל ובין בני ארץ ישראל. וזהו שפירשנו בתלמוד. וליוצא ולבא אין שלום (זכריה ח':י'). א"ר יוחנן זה היוצא מתלמוד לתלמוד. מפני שחלוקים במנהגם ובשמועותיהם. ובפסקי הלכותיהם. שהרי לדבריהם אומרי' והשיאנו בראשי חדשים. כדמפורש בתחילת פסיקתא הגדולה. ר' שמעון בר אבא אמ' בשם ר' יוחנן צריך לומ' והשיאנו בראשי חדשים. ואף חותמים בארץ ישראל בהזמנים כדמפורש בהרואה ירושלמי אצל תפילת ראש חדש רב אמ' צריך לומר בה זמן. ושמואל אמ' צריך לומר והשיאנו. לפיכך בארץ ישראל אומ' והשיאנו.

וחותמי' בהזמני' בראש השנה. כמו שמפורש במסכת סופרים. לפי שהוא ראש חדש. ואנו אין אומרי' בו בראש חדש. לפיכך בראש השנה אין לנו לעשות כמותם. שהרי אף לומר בה זמן נסתפק לנו במסכת ערובין. ואע"פ שחל מידי שנה בשנה. מפני שלא נקראו רגלים. דמדתרגמ' זימנין. ומתוך הדברים למדנו שכל שאינו רגל אינו חשוב לא מועד ולא זמן לקרותן כן בעיקר השם. ואע"פ שכלולין הן בכלל מועדו' שבתורה. שהרי ממד. נפשך מועד בלשון תורה. הוא זמן בלשון חכמים. צא ולמד. ממה שאנו מתרגמין וישששכר באהליך (דברים ל"ג:י"ח). במהכך למיעבד זימני מועדייא בירושלם. והיו לאותות ולמועדים (בראשית א':י"ד). ויהון לאתין ולזמנין. ומ"מ אינן חשובים זמן גמור לקרותם בעיקר השם לא מועד ולא זמן. ואע"פ שפסקנו שאומ' בהן זמן. הוא. מפני שחלין מזמן לזמן. ואין הלכה בזו כבארץ ישראל: וזהו שהוקשה לו לר' [דאיתא] במסכת ברכות מקדש ישראל וראשי חדשים. וכן בסנהדרין בהיו בודקין. עוד מצינו שחותמין כך מקדש ישראל וראשי חדשים. ועוד בעירובין מצינו שאינה לגירסת הרואה ירושלמי. שלא אמרו רב ושמואל כן לומר זמן בראש חדש. שהרי אין ראש השנה מוצא מכלל ראש חדש. ומצינו בעירובין רב ושמואל דאמרי תרוייהו אין אומ' זמן לא בראש השנה ולא ביום הכיפורים. מכלל שאינן חשובין מועד. ואע"פ שנקרא ראש חדש מועד. כדכת' קרא עלי מועד (איכה א':ט"ו). שעיברו את תמוז, ואף מהטעם הזה אינו ראוי לקרותו חג. לומר בתפיל' חגים וזמנים לששון ואע"פ שכת' בכסא ליום חגינו (תהילים פ"א:ד'). ועוד שמפרש בפסיקתא. ליום. שיש בחדשו רוב חגים. ועוד ראייה שאין חותמין מקדש ישראל והזמנים. אלא באילו הא למדת שאילו בלבד שם מובהק שלהם זמן ומועד. אבל לא הנותרים: ע"כ ת': ת':

סימן שכג

שכג.

אמרי' בפרקי דר' אליעזר בן הורקנוס בראש [חדש] אלול אמ' הק' למשה עלה אלי ההרה והעברת שופר בכל המחנה שהיה משה עולה בהר שלא יטעו עוד ישראל לע"ז. והקב"ה נתעלה באותו שופר. שנאמר עלה אלהים בתרועה י"י בקול שופר (תהילים מ"ז:ו') ולכך התקינו חיטים שיהו תוקעים בראש חדש אלול בכל שנה ושנה: מצ': בפ"א דכריתות גמרא המפטם את השמן. אמ' אביי השתא דאמרת סימנא מילתא היא. יהא איניש רגיל למחזי בריש שתא קרא כרתי סילקא ותמרי. מיכן נהגו בני צרפת לאכול בראש השנה תפוחים אדומים. וכן בפרוונצא אוכלין ענבים לבנים ותאנים לבנים וראש כבש. כל דבר חדש וקל וטוב לסימן טוב לכל ישראל:

סימן שכד
שכד.

מספר הישר. למה אנו מתפללין בכריעה בראש דשנה ויום הכיפורים. לפי שאנו נידונין באותו זמן. ומצינו במלך שהוא נידון בכל יום. שנאמר לעשות משפט עבדו ומשפט עמו ישראל דבר יום ביומו (מלכים א ח׳:נ״ט). ומלך היה מתפלל בבל יום בכריעה. ומניין דכת' ויהי ככלות שלמה להתפלל אל י"י וגו'. קם מכרוע על ברכיו וגו' (מלכים שם). ובראש השנה ויום הכיפורים אנו כמלכים. שאנו נידונין: פ"ר ת"ם:

סימן שכה
שכה.

ת': **גרסי'** בברכות פ' אין עומדין. אמ' רב יהודה אל ישאל אדם צרכיו לא בשלש ראשונות ולא בשלש אחרונות: יש שפוסקין מיכן שאין להאריך בתפילה לא קרובות ולא סליחות ואין להפסיק סדר תפילות בשביל פיוטין: ורבינו יעקב בר' מאיר פוסק. דבכל י"ח ברכות יכול אדם לחדש בין דברים שהן הודאה ותפילה. בין דברים שהן צרכיו. הואיל ומעין ברכה הוא מחדש. ולא הוי הפסק ברכה כלל. ומותר להאריך בהן כעין קרובות תפילות וסליחות שמסרו לנו רבותי' אנשי השם. מימות שמעון כיפה שיסד סדר של יום הכיפורים. אתן תהלה. ור' אלעזר בירבי קליר שהיה תנא. ויסד קרובות למועדי השנה. ומצינו בכמה מקומות בפיוטין שחולק על תלמוד שלנו באופן של ראש השנה. וחיות אשר הנה. שיסד כף רגל חמש מאות וחמש עשרה ישרה לכסא. ולפי תלמודינו צריך לומר דכף רגל החיות ט"ו פעמים ה' מאות. כדתניא בפ"ק דחגיגה. וכן בין כל רקיע ורקיע וכן עוביו של כל רקיע ורקיע. כו'. נמצאו ז' רקיעים וז' אוירים ואויר שמן הרקיע עד רגלי החיות הנשואות לכסא. הרי ט"ו פעמים. ה' מאות. וסיומא דבריית'. רגלי החיות כנגד כולן. שנ' ורגליהם רגל ישרה. וכך עולה ישרה. ש"ר. ה' מאות. ה"י. ט"ו פעמים. ואני ראיתי בתלמוד ירושלמי. פרק הרואה. א"ר לוי מהארץ ועד לרקיע מהלך ה' מאות שנה.) א"ר ברכיה ור' חלבו בשם ר' אבא סומקא גדול מזה רגל אחד מרגלי החיות מהלך ה' מאות וט"ו שנה. ומה טעם ורגליהם רגל ישרה. רגל אחד מניין י'ש'ר'ה'. ראה כמה הוא גבוה מעולמו. כו'. ולפי מימרא זו יסד הקליר. כף רגל חמש מאות וחמש עשרה. וכן עיקר: כי רוב דבריו לפי תלמוד ירושלמי. ובימיו היו מקדשין על פי הראייה. ומארץ ישר' היה. מקרית ספר. ותנא היה. וראיות יש. מדאמרינן [כד דמך] ר' אלעזר בר' שמעון פתח עליה ההוא ספדנא. מכל אבקת רוכל. דהוה תנא וקרא דרוש ופייטן. בעל קרובות. ודרשות. ופיוטין. ש"מ בימיו היו קרובות. ונראה לי דר' אלעזר קליר הוא ר' אלעזר בר

שמעון. שמצינו בפסיקת' שמתחילתו היה מוליך משאות ואוכל מלא התנור פת. פעם אחת כעס עם הסוחרים. והשליכם עם משאם על הגג. ושמא על שם אכילתו נקרא בירכי קליר. ובאותה שעה פייט קרובות הללו. בשעה שהיה משתכר והיה קונה עוגות משכרו. ושוב נעשה תלמיד חכם. ותדע. דבימיו היו מקדשין על פי הראייה. שלא תמצא לעולם בכל פיוטיו קרובה ליום שני של ימים טובים ואותה של יום שני של סוכות. כת' עליה במחזורים ישנים קרובה כעין קלירית: ואחות אשר לך כספת. נעשית ליוצר של יום טוב ראשון של גשם. תדע שמזכיר טל בברכת מחייה המתים. ואילו היה ליום אחרון היה מזכיר גשם. וכל האומ' שהוא עשה אומן שלא קם כמותו אינו אלא טועה.

וכל אותם פרשיות שבמסכת מגילה. לימים טובים שניים שבכל השנה לא הזכיר בפיוטיו. ואפילו תאמר שלא היה ר' אלעזר בר' שמעון ותאמר שעל ידי עוגה נתפקח. בעשותו פתיחת הלב. ואחר היה. מכל מקום יש לך לומר שמקרית ספר היה. ובימיו היה מקדשין על פי הראייה. ובהרבה דברים חולק על תלמוד שלנו. ותופס לו שיטת תלמוד ירושלמי. ותלמד ממנו דבצרכי רבים שרי להאריך באמצע הברכה. ואינו הפסק. הא למדת שבימי התנאים היה. שלא מצינו אמורא בתלמוד מארץ ישר' חולק על תלמוד שלנו באותם דברים שהוא חולק. ועל דא אנא סמיך לומ' פיוטין ויוצר ואופנים וזולתים וקרובות דצרכי ציבור נינהו. כעין רצה. וכל שלש אחרונות דתפילה צרכי רבים נינהו. וכן זכרינו לחיים:

ומבני פריצי עמנו. נתנשאו להעמיד חרון. ונכשלו. ירקב שמם. כי לא ליי המה: אך מתוך שראו בהלכות גדולות. אית מרבנן דלא אמרי זוכרינו. ולא קרובות. החזיקו בתרמית: ורבי' חננאל בשלהי אין עומדין. בגמ' העובר לפני התיבה. אל ישאל אדם צרכיו לא בשלש ראשונות ולא בשלש אחרונות. צרכי יחיד. אבל צרכי רבים שרי. דהא כל שלש אחרונות צרכי רבים נינהו. ועם מה שעבד מבקש מרבו יכול לשאול צרכי חביריו שהן רבים. דהיינו כבוד הרב שרבים צריכין לו. שכן מצינו בעבודה והודאה ושים שלום. כולם צרכי רבים. ועוד אל ישאל אדם צרכיו. כמו אל יתפלל ארם בבית שאין בו חלונות. וכמו אל יוציא אדם עצמו מן הכלל. שהמשנה לפי דרכה הוציאה עצמה. בעשרה הוא אומר ברכו. וכמו אל יעמוד אדם במקום סכנה. ורוב שבאל. כגון אילו דברים אינן דווקא. ודוק ותשכח: ומכל אילו תלמד שמצוה להרבות בשבחו של מקום: וכבר נחלקו על הקרובות ר' יוסי טוב עלם ור' אליהו הזקן. ועלתה בידם מותר. ומצוה מן המובחר. ומכוין אדם את לבו למקום על ידיהן. ואפי' באמת ואמונה והשכיבנו מותר. שלא כפי' רש"י זקיני שמפרש בפ' מאימתי קורין. אחת ארוכה. אמת ואמונה. ואחת

קצרה השכיבנו. לקצר אינו רשאי להאריך. להאריך אינו רשאי לקצר. ושמעתי מאבא מרי זלה"ה. ששמע מרבותיו. כשפייט ר' אלעזר קליר וחיות אשר הנה מרובעות לכסא. ביער היה. וליהטה אש סביבותיו. ומפי רבותיו גאוני לותיר העיד כן. וגם ר' שמעון בר' יצחק הגדול שהיה מלומד בניסים היה אומרם. ש"מ מותר ומצוה. ופ' משנה של אחת ארוכה ואחת קצרה. דפר"ק דברכות. לא כפירש"י. דמוקי לה באמת ואמונה. והשכימו. דמאי שנא הני. ומאי אורכא. ומאי קוצרא איכא. ומאי שנא הני מהנך דלעיל. ומאי טע'. אלא הים. בין ארוכה בין קצרה. ואכל ברכה וברכה קאי. ועל הראשונות פי' בן. כדאמ' אחת בתולות ואחת בעולות. מקום שאמרו לקצר אינו רשאי להאריך. דההיא משנה הייני ברכת מצות ופירות. כדמפרש בתוספתא דברכות. כלומר הני בין ארוכות ובין קצרות. אבל איכא אחריני. שאמרו לקצר. לפיכך אינו רשאי להאריך. להאריך אינו רשאי לקצר. כגון ברכת (המינות) [המצות]. וברכת הפירות. כדמפ' בתוס' דברכו'. וה"פ דמתני'. בשחר מברך שתים לפניה ושתים לאחריה. אחת ארוכה ואחת קצרה. בין ארוכה בין קצרה. כל ברכה וברכה. והוה ליה למימר אחת ארוכות ואחת קצרות. אלא דהוה משמע דהנך בין ארוכות בין קצרות. הא כל שארא לא. דאיכא נמי דרשאין לקצר ולהאריך. מקום שאמרו להאריך אינו רשאי לקצר. פי' שאמרו חכמים לקצר כגון בברכת (המינות) [המצות] וברכת הפירות. והנהו דמני בתוספת'. ולחתום ולשוח מיפרשי נמי התם. אבל במקום שתקנו ארוכה וקצרה אינו בכלל שאמרו להאריך ושאמרו לקצר. והכי אתי פי' מתני' שפיר. אבל לפי' רש"י זקיני שמפר' אחת ארוכה. אמת ואמונה. ואחת קצרה. השכיבנו. מקום שאמרו להאריך אינו רשאי לקצר. לקצר אינו רשאי להאריך. הייני רישא. והוה ליה למימר ארוכה לא יעשה קצרה. קצרה לא יעשה ארוכה. ועוד מאי שנא הני משל שחר לפניה. ומאי טעמ'. ועוד דלא מדכר להו בתוספתא. ובשביל שהוזכרו במשנה לא היה נמנע מלהזכירם בתוספת'. ועוד כמה ארוכות ומקצרין וכמה קצרות ומאריכין. ראייה לדבר קדיש שאחר צידוק הדין שנהגו להוסיף בו דברים. כגון בעלמא דהוא עתיד כו'. ובסופו כו'. דאיתמרן כו'. ומנהג הלכה היא: ת"ם:

סימן שכו

שכו.

ובתשובות הגאונים כך הושב. ולשאול אדם צרכיו בשלש ראשונות ובשלש אחרונות ולומר זכרינו לחיים במגן. ממנהג אתם עושי'. מה הויא מנהג ישיבה שאנן שואלין במגן. זכרינו. ובמודים. וכתוב לחיים. ובשים שלום. בספר חיים. מראש השנה ועד יום הכיפורים. ואם כדאמ' רב יהודה אל ישאל אדם צרכיו לא בשלש ראשונות ולא בשלש

אחרונות. הלכה הואי. אנו עושין שלא בהלכה. ואי איפשר לשאול. אלא כך הוא ואין אנו חלוקי' על הלכה זו. אלא כך הוא טעמ'. כשא' רב יהודה אל ישאל כו'. בצרכי יחיד. כגון יחיד שיש לו לבקש דבר שצריך. וכמה שאמרו חכמים נחום המדי אומ' שואל אדם צרכיו בשומע תפילה. בצרכי יחיד. ושוב אמרו חכמים. וחכמים אומרי' לא בדברי זה. ופסיק הילכת' בשומע תפילה. ומסיק אעפ"י שאמרו שואל אדם צרכיו בשומע תפילה. היה לו חולה בתוך ביתו אומרי' בברכת חולים. לפרנסה (או) [אומר] בברכת פרנסה. וכשאמ' רב יהודה אל ישאל כו'. כגון זה. וראייה לדבר. שלא אמ' רב יהודה אין שואלין. אלא [אל] ישאל אדם. ביחיד. שיש לו צריך. כגון חולה. וצריך לפרנסה. שהן צרכי יחיד. אבל צרכי ציבור. כגון זכרינו שכל ישר' צריכין לה שואלין. ולא קשיא על דרב יהודה. וכל שכן שבין ראש השנה ליום הכיפורים. שמותר לשאול כל צרכיו ושעה צריכה לכך: ע"כ:

סימן שכז

שכז.

מי שטעה ולא אמ' זכרינו. ומי כמוך. וכתוב לחיים. בספר חיים. אינו חוזר בו. אם סיים הברכה: אבל על המלך הקדוש. והמלך המשפט. חוזר אעפ"י שסיים הברכה. ואמרי' בברכו'. כל המשנה ממטבע שטבעו חכמים בברכות לא יצא ידי חובתו. ודווקא באלה שהם ממטבע חכמים אבל באינך שאינן אלא תקנת רבנן סבוראי לא: לפיכך אנו אומרי' זכרינו במגן לפי' שמצינו זכירה באבות. דכת' זכר לעבדיך לאברהם ליצחק וליעקב. (דברים ט':כ"ז). לכך אנו אומרי' זכירה בזכירה:

סימן שכח

שכח.

זכרינו לחיים. רבונו של עולם זכרינו לחיי העולם הבא. שכולו חיים. אל מלך חפץ בחיים. כד"א אמר אליהם חי אני נאם [אדני] ה' אם אחפץ במות (המת) [הרשע] (יחזקאל י"ג:י"א). וכת' ובחרת בחיים (דברים ל':י"ט). וכותבינו בספר חיים טובים. בספר של צדיקים לעולם הבא שהן טובים. כדכת' כל הכתוב לחיים בירושלם (ישעיהו ד':ג'). למענך אלהים חיים. שאתה חי לעולם. מלך עוזר. עונה לזכרינו. כלומ' רבונו של עולם זכור לנו אותו עוזר שאמרת לאברהם כד"א כי זכר את דבר קדשו את אברהם עבדו (תהילים ק"ה:מ"ב) ומושיע לישר'. כד"א ויושע י"י ביום ההוא (שמות י"ד:ל'). ומגן לאברהם. כדכת' אנכי מגן לך (בראשית ט"ו:א'): ועוד מצינו בזכירה חיים. כמא דאתמר ובשוב רשע מרשעתו ועשה צדק לא תזכרנה לו הרעות אשר עשה בצדקו אשר עשה

יחיה: האומ' זכרינו לחיים טובים. וכתבינו בספר חיים טובים. הרי זה פיקח ונשתכר. צא ולמד. ממעשה פילגש בגבעה. שלא ביחנו מה אירע להם. ועד כאן לא אמרו חכמים ניבעי רחמי אחיי. דכי יהיב רחמנא חיי לשיבעא הוא דיהיב. אלא כך אמרו. ניבעי רחמי אכפנא. דכי יהיב רחמנא שיבעא לחיי הוא דיהיב. וזהו שפירשו חכמים בשנות חיים. מפני אריכות ימים. שאילו מפני דרשה לא הוצרך הכת' לשנות: ושלא נהגו לומר כך. כסבורים הואיל ועת רצון הוא. אין הקב"ה נותן מתנה לחצאין: כ"פ רת"ם: ורי"ש פי' כי אין צריך להזכיר טובים. כי בתחילה יש לשאל חיים סתמא. ובברכת הודאה וכתוב לחיים טובי'. ובברכת השלום יאמר לחיים טובים ולשלום. כי לעולם ישאל אדם מעט מעט. ולהוסיף: וכן מצינו בפ' חלק. למה דוד דומה לסוחר: כו': מי כמוך אב הרחמן. שקראת לנו בנים. כד"א הבן יקיר לי אפרים. וגו'. רחם ארחמנו נאם י"י (ירמיהו ל"א:כ'). זוכר יצוריו. בריותיו. ברחמים. כד"א ויזכור כי בשר המה רוח הולך לא ישוב (תהילים ע"ח:ל"ט). וכת' למעלה מפסוק זה. והוא רחום יכפר עון וגו'. ונאמן אתה להחיות מתים. שני חדשי' לבקרים רבה אמונתך (איכה ג':כ"ג). וכת' [יחיו] מתיך נבלתי יקומון (ישעיהו כ"ו:י"ט):

מיושבים לפני ר':

ובכן תן פחדך. ובכן שם הוא. שהאותיות שלו עולות למיניין אנ"י וה"ו. או למיניין אנ"א יהו"ה. שהחשבון עולה ע"ח. ובבן תן פחדך. אני והוא. תן פחדך. ובכן תן כבוד. אנא י"י תן כבוד. אני והו. משורש בספר יצירה: ומאותו ג' מקראות הכתובים בויהי בשלח. ויסע. ויבא. ויט. הם מתפרשים שמות המפורשין ע"ב. על כל מעשיך. על ישר' שנקרא מעשה. כד"א ישמח ישר' בעושיו (תהילים קמ"ט:ה'). וייראוך וישמרו תורתך ומצותיך. כמו פחדו בציון חטאים (ישעיהו ל"ג:י"ד). שיחזרו בתשובה. ואמ' ואימתך על כל מה שבראת. כדי שייראוך. על ישר' שנקראו ברואים. כד"א כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו (ישעיהו מ"ג:ז'). וגו'. כל הנקרא בשמו של הקב"ה מעלה עליו הכת' כאילו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית: שנ' ויצר. ויברא. ויעש. ואין לך אומה ולשון שמכבדין שמו של הק' כישר'. ויעשו כלם אגודה. כמו שורה. שיחדין כלם ביחד לבם לעשות רצונך בלבב שלם. לפי שיהיו זוכין לחיי העולם הבא ותשוב אותם לארצם: כמה שידענו י"י אלהינו. שאנו יודעין שלפניך היכולת והשלטנות להוציאנו מגלות זה שהעוז בידך וגבורה בימינך. כד"א תעז ידך תרום ימינך (תהילים פ"ט:י"ד). ושמך נורא על כל מה שבראת. על ישר'. כד"א נשאתי אמיך אפונה (תהילים פ"ח:ט"ז): ובכן ששמך נורא על ישר' תן כבוד י"י לעמך. כד"א. כבוד הלבנון אליך יבא (ישעיהו ס':י"ג). וכת'

ואביא אתכם אל ארצכם. וכת' ולתתך עליון. וגו' (דברים כ"ו:י"ט). תהילה ליריאך. תחת אבל מעטה תהילה (ישעיהו ס"א:ג'). וכת' לתהלה ולשם ולתפארת (דברים כ"ו:י"ט). ותקוה לדורשיך. ותן תקוה לאותם דורשים שאמרת כה אמר י"י לבית ישראל דרשוני וחיו (עמוס ה':ד'). ופתחון פה למייחלים לך. כד"א ביום ההוא אצמיח קרן לבית ישר' ולך אתן פתחון פה בתוכם (יחזקאל כ"ט:כ"א). וגו'. שמחה לארצך וששון לעירך. כד"א ישמח הר ציון תגלנה בנות יהודה (תהילים מ"ח:י"ב). וכת' הנני בורא את ירושלם גילה ועמה משוש וגו' (ישעיהו ס"ה:י"ח). וצמיחת קרן. דוד שנשמח בקרן יחזירהו במקומו. ועריכת נר לבן ישי משיחך. כד"א שם אצמיח קרן לדוד (עבדי). ערכתי נר למשיחי(תהילים קל"ב:י"ז). וגו'. במהרה בימינו ואל תאחר: ואז צדיקים יראו וישמחו. פסוק הוא. אז צדיקים יודו לשמך ישבו ישרים את פניך (שם קם). וכת' ויראו צדיקים ויירא ועליו ישחקו (תהילים נ"ב:ח'). וישרים. צדיקים. וחסידים ברינה יגילו. כד"א. יעלזו חסידים בכבוד (תהלים קמט). וכת' יראי ה' הללוהו כל זרע יעקב כבדוהו (שם כב). וכת' יראו צדיקים וישמחו (איוב כ"ב:י"ט). יהללו (את) י"י דרשיו (תהילים כ"ב:כ"ז). וגו'. ועולתה. מלכות הרשעה שכולה עולה. תקפץ פיה. כד"א יקפצו מלכיש פיהם (ישעיה מב). כי כל הרשעה. מלכות הרשעה. פסוק הוא. וכל עולה קפצה פיה (תהילים ק"ז:מ"ב). כעשן תכלה. כד"א ואיבי י"י כלו (שם לו). וכת' לילה ויומם לא תכבה (ישעיהו ל"ד:י'). ענשם זה. כי תעביר ממשלת זדון. מלכות הרשעה. ותמלוך. כד"א ביום ההוא אצמיח קרן לבית ישראל (יחזקאל כ"ט:כ"א). וכת' יהיה י"י אחד ושמו אחד (זכריה י"ד:ט'). אתה בחרתנו מכל העמים. כד"א כי בחר י"י ביעקב. וכת' ואבדיל אתכם מן העמים (ויקרא כ':כ"ו). ורוממתנו. כדכ' ונתנך י"י אלהיך עליון על כל גויי הארץ (דברים כ"ח:א'-ב'): יעלה ויבא. כנגד מה שאמר דוד. אם לא אזכרכי אם לא אעלה את ירושלם על ראש שמחתי (תהילים קל"ז:ו'). וזה כנגד זכרון ירושלים. ויבא. כנגד זכרון משיח בן דוד. כד"א אשרי המחכה ויגיע לימים (דניאל י"ב:י"ב). וגו'. וכת' באותה פרשה זכרון. ויראה. כנגד זכרון אבותינו. וזהו יצחק. כד"א אשר נשבעת לאבותינו מימי קדם (מיכה ז':כ'). ובעקידתו כת'. ויקרא אברהם שם המקום ההוא י"י יראה אשר יאמר היום בהר י"י יראה (בראשית כ"ב:י"ד). כלומ' יראה זכרון עקידתו לעולם שיעמד זכותו לבניו. והיינו דכת' בי נשבעתי (שם). ויזכר. כנגד זכרונינו ופקדונינו כד"א זכרני י"י ברצון עמך פקדני בישועתך (תהילים ק"ו:ד'). וישמע כדכת' ויקשב י"י וישמע ויכתב ספר זכרון. וגו' (מלאכי ג':ט"ז): והנשא על כל הארץ ביקרך. שהארץ שלך היא. כד"א כי לי כל הארץ (שמות י"ט:ה'). והופע בהדר גאון עוזך. והגה בהדר גאון. בית המקדש שנקרא גאון. כד"א נשבע י"י בגאון

יעקב (עמוס ח׳:ז׳). וכת׳ מציון מכלל יפי אלהים הופיע (תהילים נ׳:ב׳): על כל יושבי תבל ארצך. כד"א כל ישבי תבל ושכני ארץ. וגו׳ (ישעיהו י״ח:ג׳). מלך ומלכותו בכל משלה. כד"א. והיה י"י למלך על כל הארץ (זכריה י״ד:ח׳-ט׳): והשיאנו כד"א תשא ובאת אל המקום אשר יבחר י"י (דברים י״ב:כ״ו). את ברכת מועדיך. כד"א איש כמתנת ידו כברכת י"י וגו׳ (דברים ט״ז:י״ז). והשיאנו כמו והזכירנו. כגון ישא פרעה את ראשך. (בראשית מ׳:י״ג). דמתרג׳ ידכרינך פרעה ית רישיך: מפי ר׳ משה בר ישעיה: החבר ר׳ יעקב נזיר אין מתפלל בזה היום והשיאנו. ושאלתי ממנו מה טעם. והשיבני. מפני שאין מקריבין בראש השנה חגיגה כי אם בחג המצות ובחג השבועות ובחג הסוכות. כד"א. שלש פעמים בשנה (שמות כ״ג:י״ז). וכת׳ איש כמתנת ידו כברכת וגו׳ (דברים ט״ז:י״ז): וברכת היכן. השיאנו. אבל ראש השנה דלא כת׳ ברכת חגיגה לא אמרינן ליה להשיאנו: ולי נר׳ דסדר תפילו׳ הוא מונה. כלומ׳ יהי רצון מלפניך שתשיאנו ברכת מועדיך האחרים. ולא אראש השנה קאי: כ"ש אב"ן:

וקדשינו במצותיך. כד"א והתקדשתם והייתם קדשים (ויקרא י״א:מ״ד). ושבעינו מרב טוב הצפון והטמון ליריאיך לחיי העולם הבא. כד"א מה רב טובך אשר צפנת ליריאיך (תהילים ל״א:כ׳). וטהר לבינו. שיהא לבינו אמת וטהר נגדך. כד"א וזרקתי עליכם מים טהורים (יחזקאל ל״ו:כ״ו). וכת׳ והסרתי את לב האבן מבשרכם. ואת רוחי אתן בקרבכם (שם). כי אתה אלהים אמת ודברך מלכנו אמת וקיים לעד. שטבעו חכמים בראש השנה סמכו על מה ששנינו בפסיק׳. בפרש׳ החדש השביעי. כך פתח ר׳ תנחומ׳. לעולם י"י דברך נצב בשמים. לדור ודור אמונתך (תהילים קי״ט:פ״ט-צ׳). מהו לעולם י"י. אלא אמ׳ דוד לפני הק׳ רבונו של עולם. אין אתה בא עלינו בדין אלא במדת הרחמים. שאילולי כך לא היינו יכולין לעמוד לפניך אפילו שעה אחת. אלהים אינו אומ׳ כאן. אלא י"י. בה אתה דנינו. באותה מידה של רחמים. בי"י. שנ׳ י"י י"י אל רחום וחנון (שמות ל״ד:ו׳). ולא לנו בלבד. אלא אף לאדם הראשון יציר כפיך. אילולי ששיתפתה מדת רחמיך בשעה שדנת אותו לא היה עומד שעה אחת. וכשם שדנת אותו ברחמים כך התניתה עמו שאתה דן את בניו ברחמים. וזה דברך נצב. קיים דברך שהתניתה עם אדם הראשון. מה כת׳ אחריו למשפטיך עמדו היום כי הכל עבדיך (תהילים קי״ט:צ״א). מכאן אתה למד שכל שלש תיבות האלה בהגדה זו. וביום הדין. ודברך. דאמרי׳ כת׳ במקרא לעולם י"י דברך אמת. הוא אמונתך שבמקרא. וקיים זהו נצב. לעד. זהו לעולם. וכן אנו מודים לפני הק׳. רבונו של עולם דבר זה ברור לנו שתתנהג עמנו במרת הרחמים. כי דברך שהבטחתה לאדם

הראשון שתדין דורות הבאים ברחמים אמת הוא. ולעלמי עד קיים יהיה. ותביט לרחמינו ולצדקינו במשפט:

סימן שכט

שכט.

מפני חטאינו. לכך מזכירין בכאן קרבנות מוסף. שהמוסף עצמו קרבן. ואין נכון לומר. ואין אנו יכולין לעלות ולראות. שלא נתחייבו בעולה ראייה אלא בג' רגלים בלבד: אלא יאמר ואין אנו יכולין לעשות חובותינו. כו': בבית הגדול והקדוש שנקרא שמך עליו. כד"א השמר לך פן תעלה עלתיך בכל מקום אשר תראה. כי אם במקום אשר יבחר י"י (דברים י"ב:י"ג-י"ד). מלך רחמן שתשוב אותנו לארץ ותרחם עלינו. ותגדל כבודו. של בית המקדש. כד"א גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון מן הראשון (חגי ב':ט'). והופע והנשא עלינו לעיני כל חי. בגלוי. כד"א שבתי לירושלם ברחמים (זכריה א':ט"ז). וכת' ושב י"י אלהיך את שבותך וגו' (דברים ל':ג'). וקרב פזורינו מבין הגוים ונפוצותינו כנס מירכתי ארץ. כד"א ונפצות יהודה יקבץ מארבע כנפות הארץ (ישעיהו י"א:י"ב):

סימן של

של.

עלינו לשבח. עלינו ליתן שבח ותהילה. לאדון הכל. להק' שנתן את התורה שנ' בו אדון הכל. כד"א הנה ארון הברית אדון כל הארץ (יהושע ג). ולתת תהילה ליוצר בראשית בשביל ישר' שנ' בהן קדש ישר' לי"י ראשית תבואתה (ירמיה ב). שלא עשאנו כגויי הארצות. ולא שמנו במשפחות האדמה. כד"א והעלה על רוחכם היו לא תהיה אשר אתם אמרים נהיה בגוים כמשפחות הארצות לשרת עץ ואבן (יחזקאל כ). שלא שם חלקנו וגורלינו ככל המונם. כד"א ופן תשא עיניך השמימה. וגו'. אשר חלק י"י אלהיך אתם לכל העמים וגו' (דברים ד). וכת' בל אסיך נסכיהם מדם. ובל אשא את שמותם על שפתי. ובת' בתריה י"י מנת חלקי וכוסי אתה תומך גורלי (תהלים טז). [בגליון הכתב יד נכתב: (א) נמחק בכונה.] כד"א ומתפללים לאל לא יושיע. שהוא נוטה שמים ויוסד ארץ. כד"א אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים (ישעיה מח). ומושב יקרו. שבמקום מרום כסא שם הולכת לפניו תפילתינו. כד"א כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשינו (ירמיה יז). והוא אלהינו ואין עוד אחר. כד"א י"י אלהינו י"י אחד (דברים י): על כן נקוה לך י"י אלהינו. כד"א קוה קויתי(אל) י"י ויט אלי וישמע שועתי (תהלים מ). לראות מהרה בתפארת עוזך. כמו שכתוב כי עין בעין יראו בשוב י"י (את) ציון (ישעיה נב). להעביר גילולים מן הארץ. מחשבות לבם הרע. כד"א גילולי לבכם. והאלילים ע"ז. כרות יכרתון.

כד"א ביום ההוא ישליך האדם את אלילי כספו ואת אלילי זהבו (ישעיה ב). וכת' (וגם) ואת רוח הטמאה אעביר מן הארץ (זכריה יג) לתקן עולם במלכות שדי. במלכות מי שאמ' לעולם דיי. וכן הוא אומ' וארא אל אברהם וגו'. באל שדי (שמות ו). שהיה מרחיב בתחילה עד מאד. עד שאמר לו הק' דיי. ובל בני בשר יקראו לשמך. וזה שאמ' הכת' כל אשר יקרא בשם י"י ימלט (יואל ג). אז אהפך אל עמים שפה ברורה לקרא כלם בשם י"י (צפניה ג). יכירו וידעו כל יושבי תבל. שאתה אלהים אמת: לא הביט און ביעקב. כנגד להעביר גילולים מן הארץ. וכת' והסרתי את לב האבן מבשרכם. ורוח חדשה אתן בקרבכם (יחזקאל לו). כי לי"י המלוכה. כנגד ואנו כורעים ומשתחוים. שאו שערים. כנגד לתקן עולם. כלומ' שאו שערים ראשיכם הרבה שמלך הכבוד בא לכאן. שלו אין מספיקין שמים. כד"א הנה השמים ושמי שמים לא יכלכלוך (מלכים א ח). וזהו שאמ' למעלה שדי. שדיי. שהיה מצמצם שכינתו על הכפרת. בין הכרובים טפח: שפוסקין כתובין כאן ג' מדברי תורה וג' מדברי נביאים וג' מדברי כתובים. כנגד ט' תקיעת שבראש השנה. ועוד פסוק אחר מן החומש יותר. ובו יש י' פסוקים כנגד ל' שברים. ותקיעות קשר"ק קש"ק קר"ק. קש"ק ג' פעמים שהרי יש כאן בין שברים לתקיעות י"ב. וקר"ק ג' פעמים הרי ט'. וקש"ק ג' פעמים הרי כאן י"ח. בין קש"ק וקר"ק וקשר"ק י"ב. הרי ל' תקיעות. ושברים: קשר"ק: מצאתי בסדר ישן:

סימן שלא

שלא.

העם נהגו לומר עד תמלוך בכבוד. ואחרי כן מתחילין התקיעתא של פיוטין. אבל רבינו יצחק הלוי מ"כ תיקן לסיים הפסוקים קודם שיתחיל התקיעתא. כי בתקיעתא אינם כתובים המקראות כסדר של תורה ושל נביאים ושל כתובים. ונראין דבריו שחובין הן בשליח ציבור לאומרן כשאר תפילה. ועליו אני אומ' מקום הניחו לו אבותיו להתגדר בו: ואילו ואילו מודים שצריך להתחיל לשליח ציבור סדר תפילה שתיקנו אנשי כנסת הגדולה קודם שיתחיל הפיוט שתיקנו אחרונים להוסיף בשבחו של מקום. ובאמצע תפילה קודם חתימה יסדר תפילתו ושבחו של מקום מלכיות בסדר מלכיות. זכרונות בזכרונות. שופרות בשופרות. שכל עצמן של פייטים לא יסדו פיוטם כי אם לאומרן באמצע ברכה. כל אחת ואחת מעיניינה. כמו שנמצא באגדה (ישעיהו כ"ו:ט"ו) יספת לגוי י"י. הוספת לנו ימים טובים. הוסיפו לך להרבות שבחות ותפילות. ולאחר שתיקנו אנשי כנסת הגדולה סדר תפילה של כל הימים. באו אחרונים ותיקנו לצחצח לשונם בשבחו של מקום ותיקנו על כל תפילה שבחו של מקום לכל אחת ואחת מעיניינה.

ולפיכך כי תקנו אנשי כנסת הגדולה לומר מלכיות זכרונות ושופרות באו הפייטים להוסיף בשבחו של מקום סדר מלכיות במלכיות. זכרונות בזכרונות. שופרות בשופרות: והבא לפטפט (ולוחוה) לגנס לבו בהוראה לסתור מעשה קדמונים אין זה כי אם ככסיל בחשך הולך. היאך יפתח שליח ציבור. בפיוט מלכיות ועדיין לא פתח בתפילת מלכיות שתיקנו אנשי כנסת הגדולה: ולדברי השוטים שכך בודים מלבם לחדש דבר (דבר) תיפלות. מה ראה ר' אלעזר קליר שיסד הטל והגשם בחתימת מחייה המתים. לימרנהו קודם התחלת ברכה. וכן אזרח בט חוץ. שיסד במכניע זדים. בפורים. לימרנהו קודם ברכה. ואם יאמר היאך מתחבר הפיוט לתפילה. תשובתו בצידו. היאך מתחבר למושיע ומגן. בדעתו אביעה חידות. וכן בכל שאר פיוטים. אלא שליח ציבור ישאל צרכי ציבור ויפתח בשבחו של מקום. והפייט נזהר בחתימת שבחו ותפילתו. שסיימו וחתימתו מעין חתימת הברכה. ואילו התקיעות לימרנהו בחתימת ברכה. כי חתימת הפיוט מעין חתימת הברכה. כמו ירומם וימלוך: אלהינו ואלהי אבותינו מלוך על כל העולם כולו כו'. למשפט יזכור. אלהינו ואלהי אבותינו זכרינו. כו'. קול קורא בשופר. אלהינו ואלהי אבותינו תקע. כו': וכן כולן. ועל כן צריך לומר תחילה סדר מלכיות שתיקנו אנשי כנסת הגדולה שזה עיקר וזה תוספת שבח. שניתוסף לאומרה בחתימתה. ובאמצעם יאמר סדר של פיוטים. וראייה לדבר גם מאנשי כנסת הגדולה. ושתיקנו לומר סליחות בחתימת כי אל מלך מוחל וסולח אתה. הא למדת. כל צריכין הנשאלין אין נשאלין כי אם בברכה מעיניינה. וכן יחיד אם צריך לרפואה ישאל ברופא חולים. וכן לפרנסה. ומה חטאו אילו תקיעות ומה נשתנו משאר פיוטים שכולן נשאלין באמצע ברכה ואילו נשאלין קודם ברכה. רוחות נשתנו ודיעות. ומטים ארחות. והולכי עקלקלות. ומנהג ראשונים עיקר. וכן היה נוהג רבינו יצחק בר' יהודה. ואחריו ר' יצחק לוי. ורבי' ר' אלעזר: ומטים אורח סלולה. להג הרבה יגיעת בשר. וצריכין להתייסר. כעכס לאויל מוסר. והדבר ביד נמסר. מפי אדון ושר. ועוקר דבר וחסר. צריך לבלום פיו באפסר. שלא יבטל דבר מלך וטפסר. ולחזור בו מקבל עליו באיסר. לחיים ולשלום יתבשר:

סימן שלב

שלב.

כך מצאתי: אתה זוכר מעשה עולם. מעשה בראשית. ופוקד כל יצורי קדם. לפניך. כמו שמפורש במזמור. חקרתני ותדע. אתה ידעת שבתי וקומי בנתה לרעי מרחוק (תהילים קל"ט:א'-ב'). וכן כל המזמור. אתה זוכר כל המפעל וגם כל היצור לא נכחד ממך. כד"א באותו מזמור. לא נכחד עצמי ממך אשר עשיתי בסתר רקמתי בתחתיות ארץ: זה היום

תחילת מעשיך. הא דאמרי' בראש השנה כמאן מצלינן האידנא זה היום תחילת מעשיך. כמאן כר' אליעזר. קשה. וכי תקון רבנן דלא כהילכתא. דהא קיימ' לן שר' אליעזר שמותי הוא. כדא' בהזהב. שבירכוהו. אינמי שמתי הוא. מתלמידי שמאי. כדפ' ר"ת. ומוכח ממסכת תרומות ירושלמי ומביצה ירושלמי. דפריך בההיא דר' אליעזר דעומד אדם על המוקצה כו'. ור' אליעזר ולאו שמתי הוא. ויש לומ' לפרש"י שפי' שמותי הוא. שנידוהו. הא דבתשרי נברא העולם אמרה קודם שנידוהו. וההיא דפ"ק דנידה. דר' אליעזר או' ד' נשים דיין שעתן. לר"ת קשה. דפליג אשמאי רביה. ודחינן דאמ' לך ר' אליעזר לא נחלקו ב"ש וב"ה בדבר זה. מיהו קשה מירושלמי דגריס שמתי הוא. מנא ליה הא. אלימא דר' אליעזר תלמיד רבן יוחנן בן זכאי. דהוא תלמיד שמאי. הכי נמי הוה מתלמידי הילל. דא' בפ"ב דאבות (דר' נתן). רבן יוחנן בן זכאי קיבל מהילל ומשמאי: גמגום: ויש לומ' לר"ת נמי אמרה ר' אליעזר קודם שלמד לפני רבן יוחנן בן זכאי: גי': ועל המדינות בו יאמר דיניהו. איזו לחרב כו'. כמו שמפרש ביחזקאל. בן אדם ארץ כי תחטא לי למעל מעל ונטיתי ידי עליה ושברתי לה מטה לחם והשלחתי בה רעב והכרתי ממנה אדם ובהמה. והיו שלשת האנשים האלה בתוכה. נח דניאל ואיוב המה בצדקתם ינצלו נפשם נאם אדני ה' (יחזקאל י"ד:י"ד). וכל הפרשה: תחבלותיו. מחשבותיו. ובן אדם יתאמץ בך. כד"א תהי ידך על איש ימינך על בן אדם אמצת לך (תהילים פ':י"ח). וגם את נח באהבה זכרת. ויזכור אלהים את נח (בראשית ח':א'). ותפקדהו בדבר ישועה ורחמים. וישוכו המים (שם). על כן זכרונו של נח בא לפניך י"י אלהינו להרבות זרעו. כד"א והיה זרעך כעפר הארץ (בראשית כ"ח:י"ד). וצאצאיו. וזרעו ישר' שנ' בהם והיה מספר בני ישר' וגו' (הושע ב':א'). ותראה לפניך. אשר יאמר היום בהר י"י יראה (בראשית כ"ב:י"ד). ברית ראשונים. אברהם יצחק ויעקב: זוכר הברית של אברהם:

סימן שלג

שלג.

אתה נגלית. כד"א וישכן כבוד י"י על הר סיני (שמות כ"ד:ט"ז). על הר קדשך לדבר עמם. בעבור ישמע (ישמע) העם וגו' (שם יט). מן השמים השמעתם קולך. מן השמים השמיעך את קלו (דברים ד':ל"ו). ונגלית עליהם בערפלי טוהר. כד"א ותחת רגליו. וגו' (שמות כ"ד:י'). וכעצם השמים לטוהר. כלומר בערפלי טוהר נתת להם את התורה. גם כל העולם חל מלפניך. ותגעש ותרעש הארץ (תהילים י"ח:ח'). וכת' מלפני אדון חולי ארץ (שם קיד). ובריו' בראשית חרדו ממך. ויחרד כל העם אשר במחנה (שמות י"ט:ט"ז). ודברות קדשך. עשרת הדברות: י"י בקול שופר. י"י מדת רחמים. כי חק

לישר' הוא משפט לאלהי יעקב. שיהא כל העולם דן ביום הדין הזה הגדול והנורא. יתקע בשופר גדול (ישעיהו כ"ז:י"ג). דשלשה שופרות הן לעתיד לבא. אחד להחיות מתים. כד"א בפתחי את קברותיכם (יחזקאל לו). ואחד לכינוס גליות. ובאו האבדים בארץ אשור (ישעיהו כ"ז:י"ג). ואחד להפיל שערותיהם של אומות העולם. לפני פחד קול שופר. כד"א וי"י אלקים בשופר יתקע (זכריה ט':י"ד). כלומ' הקב"ה יעשה דין כמו אלהים לא תקלל. שיתקע בשופר והלך בסערות תימן. סערות. כמו שערות. שהסמך מתחלפת בשין. כלומ' הוא ידין בדין תימן. היאך. בסערות. שיפלו שערותיהן מפי קול שופר הגדול: יש מחזורין שכת' בהן י"י צבאות יגן עלינו וגו'. ואין לומ' כן. כי מה ענייין זה אצל שופרות. פסוק הוא לעצמו. והלך בסערות תימן. ואחריו כת' וי"י צבאות יגן עליהם וגו'. ואם כדי להוסיף ברכה על הציבור אתה רודף לאומרו בתפילה. חטוף גם אותו שלאחריו והושיעם י"י אלהיהם ביום ההוא כצאן עמו. אלא לא כל הימך להוסיף במקראות מכדי חובת היום. ג' לתורה. ג' לכתובים באמצע. ג' לנביאים. אבל מפני שחייב להשלים בתורה כוותיקין וכר' יוסי. הוא אומ' ושם נעשה לפניך כמצוה עלינו כו'. כאמור וביום שמחתכם וגו' (במדבר י':י'). והרי הן עשר שופרות. כן מלכיות. כן זכרונות. בכללן אתה מוצא שלשים כסדרן ומטבען של חכמים: הן על כפים חקותים. אשר חכמים יגידו: קשר"ק:

סימן שלד

שלד.

אמרינן בראש השנה למה תוקעין ומריעין מיושב ומעומד כדי לערבב השטן: ואל תתמה איזה עירבוב יש במצוה זו יותר משאר מצות ונמצאת אגד' שלימה בפסיקתא. דא' קרא והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול (ישעיהו כ"ז:י"ג). וכת' בלע המות לנצח (ישעיהו כ"ה:ח'). זהו מלאך המות. נמצא שבשופר גדול שיתקע יבולע מלאך המות ואמרינן הוא סמאל הוא מלאך המות הוא יצר הרע. וכשהשטן שומע קול השופר הוא מתפחד וירא שלא יהא זה אותו שופר שעתיד שיהא יבולע בו. וזהו עירבובו: כ"מ אב"ן:

סימן שלה

שלה.

היום הרת עולם. לשון המקרא הוא ורחמה הרת עולם (ירמיהו כ':י"ז). הרחם יהיה הריון עולם. אשה שהריונה שוהא בגופה עולמים. והיום הזה היה הריונו של עולם. היום הרת הארץ כל תולדותיה. שהרי בתשרי נברא העולם. כד"א בראש השנה. כמאן מצלינן האידנא זה היום תחילת מעשיך. כמאן כר' אליעזר דא' בתשרי נברא העולם: עד

שתחונינו ותוציא לאור משפטינו ק': והאו' ותוציא היום לאור. טועה הוא. שבו היום לא יצא לאור. שהרי הדבר תלוי בתשובה עד יום כיפור. ואם תאמר הלא צדיקים נחתמים לאלתר לחיים. וכי תעלה על דעתך שנחזיק עצמינו צדיקים בתפילה:

סליקו הילכות ראש השנה:

סימן שלו

שלו.

מעשה בא לפני ר"ת באשה יולדת ביום שמיני ללידתה. ששאלה אם תוכל לאכול בצום גדליה. והשיב הרב שמותר. ואע"פ שמוכיח בשבת פ' מפנין. דמיכאן ואילך אם אמרה צריכה אני אין מחללין עליה את השבת. וצום גדליה דברי קבלה ודברי קבלה כדברי תורה אפי' הכי מותר. דאמרי' בפ"ק דראש השנה. קרי ליה צום. וקרי ליה ששון ושמחה. ומשני. אמ' רב פפא יש שלום לששון ולשמחה. יש שמד צום: אין שמד ואין שלום. רצו מתענין. רצו אין מתענין. ולכך התירה הרב לאכול: כ"מ:

סימן שלז

שלז.

עשרת ימים שבין ראש השנה ליום הכיפורים קבעום בתפילה ותחנונים. לפי שבראש השנה נידון כל חלד. והמושב לי"י כיפר לו תשובתו. ויום כיפור. כדכת' ויהי כעשרת הימים ויגוף י"י את נבל וימות (שמואל א כ"ה:ל"ח). ודרשינן לעשרת ימי תשובה אשר עיכבו לו מן השמים אולי יעשה תשובה. ועוד מצינו בפ' סדר תעניות. אחינו נאמר באנשי נינוה וירא אלהים כי שבו מדרכם הרעה וגו' (יונה ג':י'). שקם ותעניתם לא נאמר. אלא כי שבו. הא למדת שגדולה תשובה שמקרעת גזר דין. שנ' ושב ורפא לו (ישעיהו ו':י'). ונ' שובו בנים וגו' (ירמיהו ג':י"ד). ועוד דרשי' בפ"ק דראש השנה. כת' דרשו י"י בהמצאו (ישעיהו נ"ה:ו'). וכת' בכל קראנו אליו (דברים ד':ז'). לא קשיא. כאן ביחיד. באן בציבור. ויחיד אימתי מצוי להם. בעשרת ימים שבין ראש השנה ליום הכיפורים. וגרסינן בגמרא דבני מערבא ביציאות שבת. ר' חייא רבה מפקד לרב אי אתה יכיל למיכל כל שתא חולין בטהרה אכיל. ואי לא. תהא אכיל שבעא יומין מן שתא. פי' שבעה ימים שבין ראש השנה ליום הכיפורים. כד בצרת מינייהו שני ימים של ראש השנה ויום הכיפורים אשתיירו שבעה יומין:

סימן שלח

שלח.

כת' ארפא משובותיכם וגו' (ירמיהו ג':כ"ב). הק' מרפא משובות כל ישרי'. שלכך תיקן

להם ראש השנה בראש חדש. שכשהשטן מקטרג את ישר' ואומ' ישר' חטאו. והק' אומ' לו לך והבא עדים. והוא אומ' את מי אביא. אם לבנה ושמש איני יכול למצוא אלא שמש שהלבנה מתכסה. ועל השמש שהוא עד אחד איני מקיים. כי על פי שנים עדים יקום דבר. וכשהלבנה נראית בין ראש השנה ליום הכיפורים והשטן רוצה לקטרג אומ' לו הקב"ה כבר עשו ישר' תשובה. והיינו מרפא של תשובה

הלכות יום הכיפורים

סימן שלט

שלט.

מנהג אבותי' תורה היא. וכך היא בפסיקתא: ערב יום הכיפורים מביאין תרנגולין. זכרים לזכרים. ותרנגולות לנקבות. ונוטל בעל הבית לכל אחד מבני ביתו תרנגול אחד בידו. וקודם שישחטנו יאמר עליו חמשה פסוקים הללו שלשה פעמים: ואילו הן: אולים מדרך פשעם ומעונתיהם יתענו: כל אכל תתעב נפשם ויגיעו עד שערי מות: ויזעקו אל י"י בצר להם ממצקותיהם יושיעם: ישלח דברו וירפאם וימלט משחיתותם: יודו לי"י חסדו ונפלאותיו לבני אדם (תהילים ק"ז:כ'-כ"א): ולאחר שסיים אילו חמשה פסוקים. יקח התרנגול ויחזירנו סביב ראשו. ואומ' יהי רצון מלפניך אלהים חיים שתזכרנו ותפקדנו לחיים טובים. ויהא תרנגול זה תחת זה וחילופו ותמורתו. ויצא תרנגול זה למיתה ויכנס זה לחיים טובים ארוכים ותהא שחיטתו כפרתו. וכופר נפשו. וינצל מכל צרה וצוקה מכל יגון ואנחה. וימצא מנוחה ששון ושמחה אמן אמן סלה ועד: ובכל פעם שיאמר אותם הפסוקים יסביב התרנגול סביב ראשו. ויאמר זה תחתי וזה תמורתי וחילופי. ושלום: וישגרם לעניי העיר: ויהא כפרתו כמו כפרת שעיר המשתלח שהיה מכפר על כל ישר': וכן נהגו בפרוונצא ונרבונא:

סימן שמ

שמ.

טעם להדליק נרות ביום הכיפורים מצאתי:

בתנחומ' בפרשת ולקחתם לכם ביום הראשון. אמרתי להם ויקחו אליך שמן זך וגו'. אור שלכם אינו צריך. אלא בשביל לשמר נפשותיכם. שנמשלה הנפש בנר. שנ' נר ה' נשמת אדם (משלי כ): ולכך נהגו להדליק נרות ביום כיפור: נ"ל נט"ע:

סימן שמא

שמא.

ובערב יום הכיפורי' אין רשאין להטמין חמין. כמו שעושין בערבי שבתות. מפני שאין טומנין את החמין אלא לכבוד שבת. וזה אוכלו בחול למוצאי יום הכיפורים. ונמצא מטמין לכבוד החול. וכבר הפליגו אנשי אספמיא ועשו סמיכה. שאין טומנין: ורב נטרונאי גאון הכי אמ'. תבשיל מערב יום הכיפורים למוצאי יום הכיפורי' לא הוצרך לכך. בשלמא להטמין בשבת. דקא בעי מאכל תבשיל. אלא למוצאי יום הכיפורים חול הוא. למה הוצרך להטמין מערב יום הכיפורים ימתין למוצאי יום הכיפורים ויעשה כל צרכיו. אבל אין אישור בדבר. והעושה כך אין מוחין בו ואין מונעין אותו: וכן הלכה:

סימן שמג

שמג.

ערב יום הכיפורים טובל אדם את עצמו בשש שעות. או בשמונה. ונכנס לבית הכנסת ומתפלל שמונה עשרה כסדרה. ומתוודה קודם סעודתו. כדתניא מצות וידוי ערב יום הכיפורים עם חשיכה. אבל אמרו חכמים מתוודה אדם קודם אכילתו שמא תטרף דעתו עליו בסעודה. ואינו יכול להתוודות. ואע"פ שהתוודה קודם אכילה. מתוודה לאחר שיאכל וישתה. ואע"פ שהתודה ערבית מתודה שחרית. שחרית מתודה במוסף ובמנחה. והיכן אומרה אחר תפילתו. ושליח ציבור או' באמצע תפילה. מאי א'. א' רב אתה יורע רזי עולם. ואע"ג דאמוראי טובא פליגי עליה נקיטינן כרב. לפיכך צריך יחיד ויחיד לומ' אחר תפילתו במנחה דערב יום הכיפורים וידוי זוטי. וידוי רבה. אשמנו בגדנו. ועל חט. ועל חטאים. והשליח ציבור מתוך שאינו יכול לאומרו באמצע תפילה אינו מתוודה. אלא לאחר שמונה עשרה או' אבינו מלכינו. שלא תיקנו וידוי לשליח ציבור אלא באמצע תפילה: וידוי זה אינו חובה להוציא את שאינו בקי שלא אמרוהו אלא מפני שלא תטרף דעתו עליו. ומשום חששא דשמא לא חשו לשאינו בקי. דיי לו במצותו של וידוי שהוא עש חשיכה ערבית: ובסדר רב עמרם מצאתי שליח ציבור יאמר הוידוי בפני הקהל כדי להוציא את הרבים ידי חובתם: ויאמר אבינו מלכינו: קדיש שלם: ואין נופלין על פניהם: והולכין לבתיהם. ויאכלו ענוים וישבעו: ויהללו את י"י דורשיו. ילכו ויסבו בסעודה המפסיק בה כדי לקיים ועניתם את נפשתיכם בתשעה לחדש בערב (ויקרא כ"ג:ל"ב). יאכלו מבעוד יום ומבערב יתענו: ואין שורין את המפה במים. ואפי' הדר מינגבא. דילמא לא נגיב לה שפיר ולאורתא אתי לידי סחיטה. שכך שינוי זעירי בר חמא אושפיזכניה דר' יהושע בן לוי. א"ל רב יוסף בריה דר' יהושע בן לוי. בר אוריא תא ואימא לך מילי

מעלייתא דהוה עביד אבוך. ערב יום הכיפורים מביאין לו מטפחת ומקנח פניו ידיו ורגליו. ולמחר מעבירה על גבי עיניו ואינו חושש. וכן כי אתא רב מרי אמ' ערב תשעה באב מביאין לו מטפחת ושורה אותה במים ועושה כמין כלים נגובים למחר מקנח בה פניו ידיו ורגליו. א"ל רב יעקב לרב ירמיה בר תחליפא איפכא אמרת לן ואותיבנא לך סחיטה. הא למדת בט' באב דלא אסירה סחיטה אי שרי לה במים והדר מינגבה כי מקנח בה ליכא תענוג. הא ביום הכיפורים אי עביד בה הכי איכא לאותובי סחיטה כר' יעקב. אבל בנגובה אי עיילי בה מים דעל פניו ידיו ורגליו ומרטבי ביה ולמחר מצטנן בה ליכא סחיטה. ולא תענוג. וירא שמים יוצא ידי שתיהן. נוטל ידיו כדרכו לשם נקיין אבל לא פניו. וכן היה נוהג רבינו עליו השלום: ערב יום הכיפורים במנחה מתפלל אדם י"ח ברכות שבכל יום. ואחר עושה השלום יתחיל וידוי. אלהינו ואלהי אבותינו תבא לפניך תפילתנו. עד ומבלעדיך אין לנו אלא מלך מוחל וסולח אלא אתה: אלהי עד שלא נוצרתי. עד צורי וגואלי. והשליח ציבור אינו מתודה אלא לאחר שמונה עשרה אומ' אבינו מלכינו: קדיש: ואין נופלין על פניהם:

סימן שמד

שמד.

ונהגו העם ללקות. ותנן גבי חייבי מלקיות בית דין. כמה מלקין אותו ארבעים חסר אחת. שנ' כדי רשעתו במספר. ארבעים יכנו. וגו' (דברים כ"ה:ב'-ג'). מניין שהוא סוכם את הארבעים. אי כתיב ארבעים במספר. ארבעים במניינא. השתא דכת' במספר ארבעים. משמע והכהו לפניו עד אותו מניין. שאין בו לעשות אלא לגמור סכום חשבון של ארבעים: אמ' רבא כמה טיפשי הני גברי דקיימי מיקמי ספר תורה. ולא קיימי מיקמי (ספר תורה) גברא רבה. דהא בספר תורה כת' ארבעים יכנו. ואתא רבנן ובצרי חדא: רמז למלקות ל"ט. ונקלה אחיך. אחיך בגימטריא ל"ט. לעיניך. אם אתה רואה בעיניך לפי מעשיו ששב אל לבו אז יפטר מידי כרת. כיון שלקה. דחייבי כריתות שלקו נפטרו מידי כריתם. ואם לא לא: ואין מלקין אותו לא עומד ולא יושב אלא מוטה. שנ' והפילו השופט (שם). והמכה מכה בידו אחת ובכל כחו. ורצועה של עגל בידו כפולה אחת לשתים. ושתים לארבע: אמ' רב ששת מניין לרצועה שהיא של עגל. שנ' ארבעים יכנו. וסמיך ליה לא תחסום שור בדישו [שם]: אמ' רב חסדא מניין לרצועה שהיא מוכפלת. ונראית לארבע. שנ' והפילו וכו'. ושתי רצועות עולות ויורדות בה. שתפורה בהן. תנא ושל חמור. אותם העולות ויורדות של חמור הן. כדדרש ההוא גלילאה עליה דרב חסדא ידע שור קונהו וחמור אבוס בעליו (ישעיהו א':ג'). אמ' הק' יבא מי שמכיר אבוס בעליו

ויפרע ממי שאינו מכיר בעליו. וידה של רצועה טפח ורחבה טפח. והקורא קורא אם לא תשמור לעשות. וגו' (דברים כ"ח:נ"ח). והפלא יי וגו' (שם). פי' הא פשיט' לן דבעי קרייה. כדאמרי' ביבמות ובכריתות בקרת תהיה (ויקרא י"ט:כ'). בקראי תהא. להכי קתני והקורא. ועל שם כך עושין רצועה של מלקות רחבה טפח. כפולה מעור של עגל. וחמור: וערב יום הכיפורים אדם הלוקה בה אומ' וידוי. והמכה אומר והוא רחום יכפר עון וגו': ויש במקרא הזה י"ג תיבות. ואומרו ג' פעמים. ומונה מניין הבאות כמניין התיבות שהן ארבעים חסר אחת:

סימן שמה

שמה.

מיכן ואילך יסוד העמרמי:

יום הכיפורים אסור באכילה ושתייה [ורחיצה] וסיכה. ובנעילת סנדל. ובתשמיש המטה. מנא הני מלי. אמ' רב חסדא כנגד [חמשה] עינויין שבתורה. ובעשור. [ואך בעשור]. שבת שבתון. ושבת שבתון. והיתה זאת לכם לחקת. ומקשינן חמשה כתיבי. ואנן שיתא עינויין קא חשבינן. ופרקינן שתייה בכלל אכילה היא. ומאן דלא מיעני מיחייב כרת. דכת' [כי כל הנפש אשר לא תענה וגו' (ויקרא כ"ג:כ"ט) וכן מאן דעביד מלאכה נמי הכין דכתיב] וכל הנפש אשר תעשה כל מלאכה. וגו' (שם). וכמה שיעורים דכי אכיל מיחייב כרת. כדתנן האוכל ביום הכיפורים ככותבת הגסה כמוה וכנרעינתה. והשותה מלא לוגמיו. ואע"ג דשיעורא דאכילה בכזית. הא בכותבת. מאי טעמ' מדשני קרא בדיבוריה וכתב לא תעונה. ולא כתב לא תאכל. שוויה רבנן לשיעורא. דתניא ר' יהודה אומ' כל שיעורין שבתורה בכזית חוץ מטומאת אוכלין. ששינה הכת' במשמעו. ושינו חכמים בשיעורן. וראייה לדבר יום הכיפורים ששינה הכת' במשמעו. תענו את נפשותיכם ולא כת' לא תאכל. ושינו חכמים בשיערן בככותבת. וכי קאמרי' דחייב כרת הני מילי אגופיה דיומא. אבל אתוספת דמוסיף עליה. מעדנא דמפסיק סעודתיה. ועד דקדיש, יומא לא מיחייב כרת. דכת' [כי כל] הנפש אשר לא תעונה בעצם היום הזה. על עיצומו של יום ענוש כרת. ואינו ענוש כרת על תוספת עינוי. וכן תוספת מלאכה. וכן ברחיצה. דתנן [דתניא] אסור לרחוץ מקצת גופו ככל גופו. ואם היו ידיו מלוכלכות בטיט וצואה. רוחץ כדרכו ואינו חושש. כי אתא רב דימי א' מטפחת היתה לו לר' יהושע בן לוי ערב תשעה באב שורה אותה במים ועושה אותה כמין כלים נגובים למחר פושטה ומקנח בה ידיו ורגליו. ערב יום הכיפורים מקנח בה פניו ידיו ורגליו למחר מעבירה על גבי עיניו. א"ל ר' יעקב דר' ירמיה בר תחליפא איפכא אמרת לן ואותיבנא

לך סחיטה. והיכא דחזא קרי ביומא דכיפורי טובל בו ביום ומברך ומנגיב נפשיה בידיה. דת"ר הרואה קרי ביום הכיפורים יורד וטובל ולערב ישפשף. לערב. מאי דהוה הוה. אלא אימא אם מבערב ישפשף. קסבר מצוה לשפשף. ואיתתא דאית לה ינוקא [שרי] לה למימשה חדא ידא ומיתן ריפתא לינוקא. משום שיבתא. דתנא דבי מנשה אשה (מריחה) [מדיחה ידה אחת במים] ונותנת פת לבנה קטן. פי' שיבתא. רוחא [היא דשריא] על ידה דאינשא בליליא: ומאן [דנגע במיכלא] בלא מימשא ידה שרא ההוא רוחא על ההוא מיכלא ומסכנא. ומשום הכי שרו ליה רבנן למימשיא ומוספא לינוקא: תנא כל חייבי טבילות טובלין כדרכן בין בט"ב בין ביום הכיפורים: לא ישב אדם על נבי טופח המוטפח ביום הכיפורים. אבל על טופח שאינו להטפיח מותר. ואילו תלמיד' דקבעי קבולי אנפיה רביה. או אנפי גברא רבה או אנפי אבוה. ואיכא מיא באורחא שרי ליה למיעבר במיא עד צואריה. דתניא הרי שהיה מהלך להקביל פני אביו או פני רבו או פני מי שגדול ממנו עובר עד צוארו במים ואינו חושש. ובלבד שלא יוציא ידו משפת חלוקו. ודוקא עד צוארו. אבל מעבר לשוט הוא אסור: וכן בסיכה לא מבעיא כל גופו דאסיר אלא אפילו אצבע קטנה נמי אסור לסוך. ואי אית ליה צערא שרי למיסך. דתניא אסור לסוך מקצת גופו ככל גופו ואם היה חולה או שיש לו חטטין בראשו מותר. וכן בנעילת הסנדל היכא דמפנק. אינמי קא בעי מיעל לדוכתא דחורבא ומיעל ספר תורה ומיקרא ביה ציבורא. אינמי מיתן ריפתא לינוקא. אינמי אפוקי לבושא ומה דצריך ליומא. וקא דחיל למיעל בלא מסאנא מן עקרבא או מן רחשא שרי ליה למיכרך מידי על כרעי. אי נמי מיסס גורבי ומיעל. או אפוקי לצורכי שרי. דא' שמואל כל מחמת סכנת עקרב מותר. וכן נמי לעניין מאן דמפנק ולא יכיל לסגויי שפיר דמי למיפק בגורבי. דהא רב יהודה נפיק בסנדל דחייטני. אביי נפיק בדהוצי. רבא נפיק בדיקולי. רבה בר רב הונא כריך סודרא על כרעיה ונפיק. אבל מסאני בין מיפנק בין לא מיפנק אסיר. והיכא דאיכא חולה דאי לא יכיל מסתכן שפיר דמי לאוכליה ביום הכיפורים. מאי טעמ'. אשר יעשה אותם האדם וחי בהם (ויקרא י"ח:ה'). ולא שימות בהן. כי קאמ' רחמנ' קיומי מצוותא כי היכי דתיחון בהן. אבל נטורי מצוותא ואיסכוני לא. וכי מאכלינן ליה על פי בקיאין. ואי ליכא בקיאין מאכילין אותו על פי עצמו. ולא מיבעיא חולה. אלא אפי' עוברה וידעינן דאי לא אכלה מתעקר וולדה. ואע"ג דאיכא למימר ספק חי ספק נפל הוא. דתניא עוברה שהריחה קודש או בשר חזיר תוחבין לה כוש ברוטב. אם נתיישבה דעתה מוטב. ואם לאו מאכילין אותה שומן עצמו. שאין לך דבר שעומד בפני פיקוח נפש חוץ מע"ז וגילוי עריות ושפיכות דמים: אמרי דבי ר' ינאי חולה אומ' צריך אני. ורופא אומ' אינו צריך

שומעין לחולה. פשיטא. ספק נפשות להקל. מהו דתימ' [האי דקאמר חולה צריכנא בעותי הוא דקא מיבעית דסבר אי לא אכילנא מייתנא קמ"ל לב יודע מרת נפשו. חולה אמר איני צריך ורופא אמר צריך שומעין לרופא פשיטא ספק נפשות להקל מהו דתימא] לב יודע מרת נפשו. קמ"ל לרופא שמעין ליה. והאי דקאמ' לא צריך אנא. תונבא בעלמא הוא דנקיט ליה ולא ידע. (קמ"ל). וכן הלכה:

אמ' רבא חולה שאמדוהו כגרוגרת אחת. ורצו עשרה בני אדם והביאו לו עשר גרוגרות בבת אחת כולן פטורין. ואפי' בזה אחר זה. ואפילו קדם והבריא בראשונה: והיכא דאיכא תרתי בתרי עוקצי ותלת בעוקץ אחד. מייתינן תלת מעוקץ אחד. ולא מייתינן בתרי עוקצי. דקא מפיש בבצירה: מי שאחזו בולמוס מאכילין אותו אפי' דברים טמאים עד שיאורו עיניו: ת"ר מי שאחזו בולמוס מאכילין אותו דבש. רב הונא בריה דרב יהושע אומ' סלת נקייה בדבש. רב פפא אמ' קמחא דשערי בדבש: אמ' ריש לקיש ציר שעל הירק מצטרפת לככותבת. ביום הכיפורים. אלמא אע"ג דמשקה הוא ביון דמתכשר ביה אוכלא באוכלא דמי: ובן הלכה: ת"ר יש שאמרו הכל לפי מה שהוא אדם. מלא קומצו מנחה. מלא חפניו קטורת. והשותה מלא לוגמיו ביום הכיפורים. ותניא נמי במתניתין אחריתי. במה ישתה ויהא חייב. ב"ש אומ' כדי רביעית. וב"ה אומ' מלא לוגמיו. ומלא לוגמיו דקאמרי' ב"ה לוגמיו ממש. מתקיף לה רב פפא ליתנייה גבי קולי ב"ש וחומרי ב"ה א"ל רבא כי אתשיל גבי עוג מלך הבשן הוא דאיתשיל. דהוו ליה בית שמאי לחומרא וב"ה לקולא. אלמא מלא דקאמרי' כל חד וחד בדנפשיה: וכן הלכה: מימר הוא דקאמרי' דמחייב איניש לעינויי בהני חמשא עינויי דאמרן. אכילה ושתייה. רחיצה וסיכה. ונעילת הסנדל. ותשמיש המיטה. וכת' כי כל הנפש אשר לא תענה וגו' (ויקרא כ"ג:כ"ט). וכי מיחייב כרת. אהני חמשא עינוי כולהו מיחייב. או דילמא אאכילה ושתייה בלבד מיחייב מי אמרי' לא תענה סתמא כת'. ובהני המשא מילי אשכחן דאיכא עינוי. והילכך אכולהו מיחייב. או דילמא כיון דכת' תענו את נפשותיכם. וכל מלאכה לא תעשו (שם טז). וכת' והאבדתי את הנפש ההיא מקרב עמה (שם כג). אעינויי דאית ביה עינוי נפש הוא דמיחייב כרת. ומאי ניהו אכילה ושתייה. דאי לא אכיל ושתי מיית. אבל הנך דאי לא עביד להו ליכא איבוד נפש אימ' דלא מיחייב. ת"ש. דת"ר. אעפ"י שאמרו אסור בכולן לא אמרו אלא בכחצי שיעור. אבל כשיעור עונש כרת. כגון האוכל ושותה והעושה מלאכה בלבד. אוכל ושותה ועושה מלאכה. דכת' ועיניתם. וגו'. והאבדתי. אעינוי דאית ביה איבוד נפש הוא דמחייב כרת אהנך לא: וכן הלכה: מימר הוא דקאמרי' דמאן דאכיל ביום הכיפורים מיחייב כרת. ושיעוריה ככותבת. ומאן דאכיל חלב ודם ונותר ופיגול

ושאר איסורין דכתיב בהן כרת שיעורא בכזית. בפחות מכותבת. ובפחות מכזית הוא דלא מיחייב כרת. איסורא אית ביה או לא. ואם תימצי לומר בציר משיערא [אית ביה איסורא. מדאורייתא או מדרבנן למאי נפקא מינה להיכא דאישתבע דלא אכילנא ואכיל איסורא בציר משיעורא], דאי מדאורייתא לא חיילא עליה שבועה דהא מושבע ועומד מהר סיני הוא. ואי מדרבנן הוא דאסור חיילא עליה. אי נמי להיכא דאכל חלב דכוי. דספיק' הוא. אי פחות מכזית מדאוריית' אסיר. הוה ליה ספיקא דאוריית' ולחומר' אי מדרבנן אסור הוה לי ספיקא דרבנן ולקולא. מאי. ת"ש. דאיתמר חצי שיעור ר' יוחנן אמ' אסור מן התורה. ריש לקיש אמ' מותר. ר' יוחנן אמ' אסור. כיון דחזי לאצטרופי איסור קא אכיל. ריש לקיש אמ' מותר. אכילה בענן וליכא. ואמ' רבא כל היכא דפליגי ר' יוחנן וריש לקיש הילכת' כר' יוחנן. בר מן תלת. החולץ למעוברת והפילה. והמחלק נכסין על פיו. ומכר הבן בחיי האב. ובריש החולץ מייתי להו. ומאינך כולהו הלכה כר' יוחנן: ואמרי' נמי ההוא כי פלגו זיתא דתרבא דנפל בדיקולא דבישרא. סבר מר בר רב אשי לשעוריה בתלתין פלגו זיתים. א"ל אבוה לאו אמינא לך לא תזלזל בשיעורא דרבנן. ועוד האמ' ר' יוחנן חצי שיעור אסור מן התורה אלמא דהילכתא כר' יוחנן דאסור מן התורה: וכן הלכה: א"ר יוחנן שיעורי ועונשין הלכה למשה מסיני. עונשין מיכתב כתיבי. א"ר יודן שיעורים של עונשין: תניא נמי הכי שיעורין של עונשין. הלכה למשה מסיני: אמ' מר התירו לעוברה לאכול פחות משיעור משום הסכנה. אי דאיכא סכנה אפילו כשיעור נמי. אלא אימ' פחות מכשיעור ואפי' טובא נמי. ומיחייבינן למיכל ולמישתי במעלי יומא דכיפורי. דתני חייא בר רב מדפתי ועיניתם את נפשותיכם בתשעה וגו'. וכי בתשעה מתענין. והלא בעשור מתענין. אלא לומר לך כל האוכל ושותה בו מעלה עליו הכתוב כאילו התענה תשיעי ועשירי. וקיימא לן הלכת' כר' יוחנן דאמ' (בן) [בת] שתים עשרה שנה משלימין מדאוריית' בתינוקת בן שלש עשרה שנה משלימין מדאוריית' בתינוק:

ומיחייב כל בר ישר' לאודויי ביומא דכיפורי. שנ' כי ביום הזה יכפר. וגו' (ויקרא ט"ז:ל'). וההיא כפרה וידוי דברים הוא. דתניא וכפר בעדו ובעד ביתו (שם ז). בהוצאת דברים הכת' מדבר אתה אומ' בהרצאת דברים. או אינו אלא בהרצאת דם. אם נפשך לומר. נאמר כאן כפרה. ונאמר להלן כפרה. מה להלן בהרצאת דברים אף כאן בהרצאת דברים. מה אם נפשך לומר. וכי תימא נגמר משעיר הנעשה בפנים. דהרצאת הדם הוא. אמ' קרא והקריב אהרן את פר החטאת אשר לו (שם). ובפר. ועדיין לא נזרק הדם. וחכמים אומ' אין אומ' אלא חטאתי. עויתי. פשעתי. אמ' רבה בר שמואל אמ' רב הלכה בחכמים. והתם פליגי בה:

ומיבעי ליה לכל אינש לצלויי בערב יום הכיפורים תפילת המנחה. ומימר אתה יודע רזי עולם. אחר תפילתו. ואחר וידוי. מקמי דיתיב בסעודתא. דילמא מיטרפא דעתיה מחמת סעודתיה. ולא יכיל לאודויי. דת"ר מצות וידוי ערב יום הכיפורים עם חשיכה. אבל אמרו חכמים מתודה אדם קודם אכילה ושתייה שמא תטרף דעתו עליו. ואעפ"י שהתודה קודש אכילה ושתייה מתודה אחר אכילה ושתייה שמא יארע לו דבר קלקלה בסעודה. ואע"פ שהתודה ערבית מתודה שחרית. ומוסף ומנחה. ונעילה. והיכן אומרה אחר תפילתו. ושליח ציבור באמצע תפילה: ומתבעי ליה לאפסוקי ערב יום הכיפורים מאדנהר. דתניא ועיניתם את נפשותיכם בתשעה. יכול בתשעה מתענין. ת"ל בערב. אי בערב יכול משתחשך. ת"ל בתשעה: הא כיצד מתחיל ומתענה מבעוד יום. מיכן שמוסיפין מחול על הקודש. אין לי אלא בכניסתו. ביציאתו מניין. דבעי לן לאוחורי עד חשיכה. ת"ל עד ערב. אין לי אלא יום הכיפורים. שבתות מניין. ת"ל תשבתו. ימים טובים מניין. ת"ל שבתכם. הא כיצד. כל מקום שנ' שבות. מלמד שמוסיפין מחול על הקודש. ואתא לרבוי שביעית: א"ר אלעזר א"ר הושעיא מכל חטאותיכם לפני י"י תטהרו (ויקרא ט"ז:ל'). חט שאין מכיר בו אלא י"י יום הכיפורים מכפר: ואילו מאן דמצער לחבריה לא מיכפר ליה עד דמפייס ליה. דתנן עבירות שבין אדם למקום יום הכיפורים מכפר. שבינו לבין חבירו אין יום הכיפורים מכפר עד שירצה את חבירו:

א"ר יצחק כל המקניט את חבירו אפילו בדברים צריך לפייסו. שנ' בני (אדם) [אם] ערבת לרעך תקעת לזר כפך וגו' לך התרפס ורהב רעיך (משלי ו':א'). אם ממון יש לו בידך התר פיסת יד. ואם לאו הרבה עליו ריעים. אמ' רב חסדא וצריך לפייסו בשלשה שורות של בני אדם. שנ' ישור על אנשים ויאמר חטאתי וישר העויתי ולא שוה לי: א"ר יוסי בר' חניניא המבקש מטו מחבירו אין צריך לפייסו. יותר משלשה פעמים. שנא' אנא שא נא. ועתה שא נא (בראשית נ':י"ז). ואם מת. אמ' רב יוסף בר חנינא אמ' ר' אבהו מוליך עשרה בני אדם ועומד על קברו ואומ' חטאתי לי"י אלהי ישר' ולפלוני חטאתי שחבלתי בו:

א"ר יוחנן אחד עשר שמנין נאמרו למשה מסיני. מנא לן. אמ' רב הונא סמים תרי. נטף ושחלת וחלבנה. הא חמשא. סמים כי הני. חמשא. הא עשרא: ולבונה זכה. הא חד חסר: אמ' רב חנא בר ביזנא א"ר שמעון חסידא כל תענית ציבור שאין בה פושעי ישר' אינה תענית. שהרי חלבנה ריחה רע ומנאה הכתוב עם סימני הקטורת. אביי אמר מהכא. ואגדתו על ארץ יסדה (עמוס ט':ו'): מקום שנהגו להדליק את הנר בלילי יום הכיפורים מדליקין. מקום שנהגו שלא להדליק אין מדליקין: ומדליקין בבתי כנסיות

ובבתי מדרשות. ובמבואות האפילין. ועל גבי החולים: דרש רבא ועמך כלם צדיקים. (ישעיהו ס׳:כ״א). בין שאמרו שלא להדליק בין שאמרו להדליק שניהן לא נתכוונו אלא משום דבר אחד:

עד כאן מהלכות גדולות:

ליקוטין:

שמעתי על הגאונים ר' יהודה בר ברוך. ור' יצחק בר יהודה זכרונם לברכה. שהיו מתענין ממחרת יום הכיפורים. ובניהן ותלמידיהן עדיין נוהגין כן. וראיה לדבר. מההיא דרבא דהוה יתיב תרי יומי בתעניתא. ואשתכח כוותיה: ושאין מתענין אומרי'. דרבא לא הוה אכיל מערב יום הכיפורים עד מוצאי יום שני. שני לילות ושני ימים: ואם איפשר לעשות כן יפה לעשות. אבל למה אוכלין המתענין מוצאי יום הכיפורים בלילה עד מוצאי יום שני הלא לדבריהן יום הכיפורים הוא ואכילתו בכרת. והמתענין שומרים עצמן מכל מלאכות שיש בהן כרת: שמעתי שתוקעין בארץ ישר' מוצאי יום הכיפורים. קשר"ק. ולאחר כל התפילה כשיוצאין מבית הכנסת לפי שכבר הבדילו: ובגולה שלנו לא נהגו אלא תקיעה אחת לזכר בעלמא. זכר ליובל. לבד שבעיר קולונייא נהגו גם קשר"ק: נשאול נשאל מאת גור אריה. מפני מה תוקעים מוצאי יום הכיפורים קודם שיתפללו שמונה עשרה ויאמרו הבדלה בחונן הדעת. והשיב. תקיעת שופר חכמה ואינה מלאכה. ואינו אסור לתקוע בשבת אלא משום דלא ליתי לטלטולי ברשות הרבים לילך אצל בקי ללמוד אצלו סדר תקיעות. והוצאה מרשות היחיד לרשות הרבים מלאכה גמורה היא. אבל בתקיעה אחת מוצאי יום הכיפורים ליכא למיחש להכי. משום דבחדא תקיעה לא צריך למיזל אבקי: ועוד שהרי כבר תקע בראש השנה אתמל. וזכור הוא בבקיאות התקיעות יפה. והשופר מראש השנה בבית הכנסת הוא עומד. ואינו צריך להביאו ממקום אחר לשם: טעם בשמים במוצאי שבת משום נשמה יתירה שחסרה ויהיו למשיב נפש. וביום הכיפורים ליכא ייתור נשמה לפיכך אין מברכין על הבשמים במוצאי יום הכיפורים. ומפי הרב ר' יעקב ז"ל נאמר לי דטעם בשמים במוצאי שבת משום דבשבת שובת אור של גהינם ואינו מסריח. ולמוצאי שבת חוזר ושורף ומסריח. לבך מריח בבשמים להפיג ריח רע. ובשבת שובת אור של גהינם. אבל ביום הכיפורים לא מצינו: ת':

סימן שמו

שמו.

ואסור להבדיל במוצאי יום הכיפורים בורא מאורי האש אלא באור ששבת. ואם לא נמצא אור ששבת והביאו מן אור שלא שבת. הדליקה ראשונה אסורה. שנייה מותרת:

ויום כיפור שיבא בשבת מפסיק מבערב ואין צריך לקדש. לפי שלא קדש היום עדיין. וצריך לפסוק מבעוד יום מאכילה ושתייה. והיאך מקדש בחול: אין מקדש בחול אלא מי שהוא במקום אחד בערב שבת שיש בו יין ויודע שלא יהיה לו יין בשבת. יקדש מבעוד יום באותו יין שימצא וישתה. ולאחר כן אסור בעשיית מלאכה לפי שקיבל עליו את השבת. אבל בהבדלה אינו מבדיל עד שיצא שבת. ואם אין לו יין או' המוציא לחם. ואינו אוכל. ומבדיל: ובקידוש אם אין לו יין בערב שבת. יעשה קידוש על הפת. כיצד. רוחץ ידיו על שולחנו. ואומ' ויכולו. ובמקום בורא פרי הגפן יאמר המוציא. ואו' אשר קדשנו. כו'. עד מקדש השבת: וכן בכל המועדות:

כך נמצא בהלכות רב יהודאי גאון:

ובפרקי דר' אליעזר שנינו:

כשרואה סמאל הרשע שלא מצא עון בישר' ביום הכיפורים. אומ' לפני הק' רבון העולמים יש עם אחד בארץ שדומין למלאכי השרת שבשמים מה מלאכי השרת יחיפי רגלים. בך ישר' יחיפי רגלים. מה המלאכים קופצים ועומדים. אף ישראל עומדי' על רגליהן. מה מלאכי השרת אין בפיהם אכילה ושתייה. אף ישר' כן. מה מלאכי השרת נקיים מכל חטא. אף ישראל כן. מה מלאכי השרת שלום ביניהם. אף ישר' כן. והק' שומע עדותם של ישראל מפי קטיגור שלהם. ומכפר על כל עוונותיהם של ישראל. שנ' וכפר את מקדש הקדש. וגו'. ועל כל עם הקהל יכפר (ויקרא ט"ז:ל"ג):

סדר ראש השנה

סימן שמז

שמז.

תפילות של ראש השנה:

י"י שפתי תפתח ופי יגיד תהילתיך: כי שם י־י אקרא הבו גודל לאלהינו: ברוך אתה י"י אלהינו ואלהי אבותינו אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב האל הגדול הגיבור והנורא אל עליון גומל חסדים טובים וקונה הכל וזוכר חסדי אבות ומביא גואל לבני בניהם למען שמו באהבה. זכרינו לחיים מלך חפץ בחיים. וכתבינו בספר חיים למענך אלהים חיים. מלך עוזר ומושיע ומגן. ברוך אתה י"י מגן אברהם: אתה גיבור לעולם י"י מחייה מתים אתה רב להושיע. מכלכל חיים בחסד מחייה מתים ברחמים רבים. סומך נופלים. רופא חולים. מתיר אסורים. ומקיים אמונתו לישיני עפר. מי כמוך בעל גבורות ומי דומה לך מלך ממית ומחייה ומצמיח ישועה. מי כמוך אב הרחמן זוכר יצוריו לחיים

ברחמים. ונאמן אתה להחיות מתים. ברוך אתה י"י מחייה המתים: אתה קדוש ושמך קדוש וקדושים בכל יום יהללוך סלה:

ובכן תן פחדך י"י אלהינו על כל מעשיך ואימתך על כל מה שבראת. ויראוך כל המעשים וישתחוו לפניך כל הברואים ויעשו כולם אגודה אחת לעשות רצונך בלבב שלם. כמו שידענו י"י אלהינו שהשלטון לפניך עוז בידך וגבורה בימינך ושמך נורא על כל מה שבראת: ובכן תן כבוד י"י לעמך. תהלה ליריאיך ותקוה לדורשיך. ופתחון פה למיחלים לך שמחה לארצך וששון לעירך וצמיחת קרן לדוד עבדך ועריכת נר לבן ישי משיחך במהרה בימנו: ואז צדיקים יראו וישמחו וישרים יעלוזו וחסידים ברינה יגילו. ועולתה [בגליון הכתב יד נכתב: (א) פ"ה באיוב ועולתה קפצה פיה.] תקפוץ פיה. כי כל הרשעה כולה כעשן תכלה כי תעביר ממשלת זדון מן הארץ. ותמלוך אתה הוא י"י אלהינו מהרה על כל מעשיך. בהר ציון משכן כבודך ובירושלים עיר קדשך. ככתוב בדברי קדשך על ידי דוד משיח צדקך. ימלך י"י לעולם אלהיך ציון לדר ודר הללויה (תהילים קמ"ו:י"): קדוש אתה ונורא שמך ואין אלוה מבלעדיך. ונאמר ויגבה י"י צבאות במשפט והאל הקדוש נקדש בצדקה (ישעיהו ה':ט"ז). ברוך אתה י"י המלך הקדוש: אתה בחרתנו מכל העמים אהבת אותנו ורצית בנו ורוממתנו מכל הלשונות וקדשתנו במצותיך וקרבתנו מלכינו לעבודתך ושמך הגדול והקדוש עלינו קראת. ותתן לנו י"י אלהינו באהבה את יום הזכרון הזה זכרון תרועה באהבה מקרא קדש זכר ליציאת מצרים: אלהינו ואלהי אבותינו יעלה ויבא וכו'. לרצון. ולשלום. ביום הזכרון הזה. זכרינו י"י אלהינו בו לטובה. ופוקדינו בו לברכה. והושיענו בו לחיים טובים. בדבר ישועה ורחמים חוס וחנינו וחמול ורחם עלינו. והושיענו ומלטינו מכל צרה ויגון כי אל מלך חנון ורחום אתה: אלהינו ואלהי אבותינו מלוך וכו'. וידע כל פועל כי אתה פעלתו ויבין כל יצור כי אתה יצרתו. כל הבריות שאתה בראתם וכל הנשמות שאתה נפחתם. ויאמרו. כל אשר נשמה באפו י"י מלך ומלכותו בכל משלה: וקדשינו במצותיך. ותן חלקינו בתורתך ושבעינו מטובך ושמחינו בישועתך וטהר לבינו לעובדך באמת. כי אתה אלהים אמת. ודברך מלכינו אמת וקיים לעד. ברוך אתה י"י מלך על הארץ מקדש ישראל ויום הזכרון: רצה וכו'. ותערב לפניך עתירתינו כעולה וכקרבן. אנא רחום ברחמיך הרבים השב שכינתך לציון וסדר העבודה לירושלים. ואתה ברחמים תחפוץ בנו ותרצינו. ותחזינה עינינו בשובך לציון ברחמים כמאז. ושם נעבדך כימי עולם וכשנים קדמוניות. ב"א י"י שאותך לבדך ביראה נעבוד: מודים וכו'. שבכל יום ובכל עת ערב ובקר וצהרים הטוב כי לא כלו רחמיך והמרחם כי לא תמו חסדיך כי מעולם קוינו לך. על כולם יתברך ויתרומם וישתבח תמיד שמך מלכינו לעולם

ועד: אבינו מלכינו זכור רחמיך וכבוש כעסך מעלינו וכלה דבר וחרב ושבי ומשחית (ומשחית) ומגפה מבני בריתך. וכתוב לחיים טובים כל בני בריתך. וכל החיים וכו'. בספר חיים טובים. ברכה. ושלום ופרנסה טובה. נזכר ונכתב לפניך אנו וכל עמך בית ישראל לחיים טובים לברכה לשמחה ולשלום. ברוך אתה י"י עושה השלום:

אבינו מלכינו רגילין ובאים (ובאים) מימי ר' עקיבא. כמו ששנינו במסכת תענית. פעם אחת גזרו תענית ולא נענו. ירד ר' עקיבא לפני התיבה. ואמ' אבינו מלכינו חטאנו לפניך. א"מ עשה עמנו חסד למען שמך: וירדו גשמים וכשראו שנענה בתפילה זו הוסיפו עליהם מדי יום יום וקבעום לימי תשובה:

אבינו מלכינו חטאנו לפניך: א"מ אין לנו מלך אלא אתה: א"מ עשה עמנו חסד למען שמך: א"מ בטל מעלינו כל גזירות קשות: א"מ הפר עצת אויבינו מעלינו: א"מ קלקל מחשבות שנאינו: א"מ סתום פיות צוררינו ומקטרנינו: א"מ תסכים עם מלמדי זכותינו: א"מ כלה כל צר ומסטין מעלינו: א"מ כלה דבר וחרב ורעב ושבי ומשחית ומגפה מבני בריתך: א"מ שלח רפואה שלימה לכל חולי עמך: א"מ מנע מגפה מנחלתך: א"מ מחול וסלח לכל עוונותינו: א"מ קרע רוע גזר דיננו: א"מ מחוק ברחמיך הרבים כל שטרי חובותינו: א"מ מחה והעבר פשעינו מנגד עיניך: א"מ כתבינו בספר חיים טובים: א"מ כתבינו בספר שלום: א"מ כתבינו בספר מזונות: א"מ כתבינו בספר פרנסה וכלכלה: א"מ כתבינו בספר ישועה וגאולה: א"מ הצמח לנו ישועה בקרוב: א"מ הרם קרן ישר' עמך: א"מ הרם קרן משיחך: א"מ הרם קרן מזבחך: א"מ שמע קולינו חוס ורחם עלינו: א"מ קבל ברחמים וברצון את תפילתינו: א"מ עשה למען רחמיך הרבים: א"מ עשה למען שמך הגדול והנורא שנקרא עלינו: א"מ עשה למענך אם לא למעננו: א"מ עשה למענך והושיענו: א"מ נא אל יעכב חט ועון את תפילתינו: א"מ נא אל תשיבנו ריקם מלפניך: א"ם תהא השעה הזאת וכל שעה רצון שעה רחמיך מלפניך: א"מ חנינו וענינו כי אין בנו צדקה וחסד עשה עמנו למען שמך והושיענו:

אמ' שמואל כל הזהיר בארבעה דברים הללו זוכה ומקבל פני השכינה. עשה למען שמך: עשה למען ימינך: עשה למען תורתך: עשה למען משיח צדקך: עשה למענך ולא למעננו: מצ': יתגדל ויתקדש: ומוציא שתי תורות. וקורין חמשה בסדר וירא. מן וי"י פקד את שרה כאשר אמר. עד ויהי אחר הדברים האלה והאלהים נסה: ומפטיר קורא בפנחס מן ובחדש השביעי עד סוף פסקא: קדיש ער דאמירן. ומפטיר בשמואל. ויהי איש אחד מן הרמתים. עד וירם קרן משיחו. על שם שבראש השנה נפקדו שרה רחל וחנה: ביום שני מוציאין כמו כן שתי תורות. וקורין באחת מן והאלהים נסה. עד סוף סדרא. כדי שיזכר

לנו עקידת יצחק: ומפטיר קורא כדאיתמל. קדיש עד דאמירן. ומפטיר בירמיה. מצא חן במדבר. עד הבן יקיר לי אפרים. על שם זכר אזכרנו עוד: והמפטיר בנביא מברך שש ברכות וברכה ששית כך היא. על התורה ועל העבודה ועל הנביאים ועל יום הזכרון הזה שנתת לנו י"י אלהינו לקדושה [בגיליון הכתב יד נכתב: (א) ובשבת מוסיף ולמנוחה.] לכבוד ולתפארת. על הכל י"י אלהינו אנו מודים לך ומברכין אותך יתברך שמך בפה כל חי תמיד לעולם ועד: כי אתה אלהים אמת ודברך מלכינו אמת וקיים לעד. ב"א י"י מלך על כל הארץ מקדש ישר' ויום הזכרון: ובשבת אומ'. מקדש השבת וישר' ויום הזכרון: ת': והעובר לפני התיבה בראש השנה. השני מתקיע. א"ר יוחנן בשעת השמד שנו. שגזרו על ישר' שלא לתקוע בראש השנה ומארבים להם כל זמן תפילת השחר עד שש שעות. לכך תקנו תקיעת שופר במוסף. וכשבטלה הגזירה לא זזה ממקומה. וסמכו על האמור בפסיקת'. מפני מה תוקעין בתפילת מוסף ואין תוקעין ביוצר. מפני שאז מצויין ישר' מעוטרין במצות. שכבר נתעטפו בציציותם וקראו ק"ש. וקראו ספר תורה. עכשיו שהשופר יוצא ומצות מלמדות סניגורייא עליהם. מיד נרתע השטן ונאלם קטיגור: כן נמצא בדברי אגדה: ונראה והגון. שאלמלא כן היה לנו לתקוע בתפילת יוצר משום דזריזין מקדימין למצות. וכשהן יושבין קודם שיעמדו לתפילה. וקודם שיפתחו בתהילה אוחז שליח ציבור שופר בידו. ועומד על רגליו ומברך:

סימן שמח

שמח.

ברוך אתה י"י אלהינו מלך העולם אקב"ו על תקיעת שופר:

ברוך אתה י"י אלהינו מלך העולם שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה:

ובנרבונא ובפרוונצ"א אומ' לשמוע בקול שופר: ובהלכות רב יהודאי מצאתי לתקוע שופר: כללא דמילתא בכל מצוה שעשייתה זו היא גמר מלאכתה מברכינן על. וכל היכא דעדיין לא נגמרה. שיש בה להאריך דבר אחר מברכינן בלמד. להדליק נר של חנוכה. דמצותה עד שתכלה רגל מן השוק. להניח תפילין. שיש לעשות אחריהן מצות תפילין בשל ראש. ובשל יד נמי צריך לעשות קשירה עדיין. דכת' וקשרתם לאות [על] ידיך. ובתפילין של ראש שאין להאריך בה לא בקשירה ולא בשום דבר מברכינן על. ולקרות את ההלל. משום דמצוה לקרותו בכל יום. כדא"ר יהא חלקי מגומרי הלל בכל יום. והלל המצרי נמי בראשי חדשים ובמועדות כיון דאמרי' ליה בכל יום על כל צרה שלא תבא על הציבור כתמיד חשבי' ליה ונר חנוכה נמי כיון דעל נס היא באה כקריאת הלל דמיא. משום פרסומי ניסא. וכן להתעטף חייב אדם לעשות תמיד תמיד. וכן לעסוק בתורה.

ברכינן בלמ"ד. אבל כל מצוה שאינו רוצה לעשות תמיד אלא או פעם אחת או שני פעמים מברכי' על. כמו על מקרא מגילה. על תקיעת שופר: מברך על: וכולן נכוחות למבין: פר"ת: ת':

ותוקע קשר"ק. קשר"ק קשר"ק: קש"ק קש"ק קש"ק: קר"ק קר"ק קר"ק: כמו ששנינו סדר תקיעת שלש של שלש שלש. תקיעה. ותרועה. ותקיעה. לכל אחת ואחת. הא כיצד שלש שהן ט'. ופרשו רבותינו שתשע תקיעות של ראש השנה מן התורה הן. ואתקון ר' אבהו בקיסרי תקיעה. ג' שברים. תרועה. תקיעה: שנייה: תקיעה. ג' שברים. תקיעה: שלישית: תקיעה. תרועה תקיעה. משום דספוקי מספקא ליה תרועה מאי ניהו: ת'. וג' שברים בנשימה אחת. עבידנא להו דבמקום תרועה קיימן. אבל שלשה שברים ותרועה דקשר"ק לא מסתבר. דגנוחי ויליל בחדא נשימה לא עבדי אינשי: ת"ם: ת': מתקנת רב אבהו נמצינו למידין שאין יוצא ידי חובתו מן השלשה קולות אלא א"כ עושה אותם עשר. לפיכך אנו עושין קשר"ק קש"ק קר"ק. ג' פעמים כל אחת ואחת שהן ל' קולות. כדי לצאת אותם ט' תקיעות שהן מן התורה. וכשהן יושבין דליכא טורח ציבור עושין הל' קולות. ועל סדר ברכות כשהן עומדין למוסף. לסדר מלכיות זכרונות ושופרות. סומכין אעשר תקיעות לבדם כדרך שתיקן אותם רב אבהו. קשר"ק תחילה ואחר כך קש"ק. ואחר כך קר"ק. מפני טורח ציבור שעומדין על רגליהן. ת'. שהרי בדין כמו שעשינו מיושב היה לנו לעשות מעומד: ורבי יעקב זכרונו לברכה היה עושה מעומד בכל פעם קשר"ק למלכיות זכרונו' ושופרו'. ובספר הישר נתן טעם לדבריו. וכל כך שמריעין כשהן יושבין וכשהן עומדין כדי לערבב השטן: ת': גמר לתקוע הל' קולות מיושב. פותח באשרי. יהללו את שם י"י: ומחזיר הספר תורה למקומו: קדיש עד דאמירן: ועומדין למוסף. ואומ' בסוף מגן. זכרינו. ובסוף מחיי מי כמוך. ובסוף אתה קדוש ובכן תן פחדך. ואז. עד המלך הקדוש: אבל שליח ציבור יאמר באלפא ביתא. כשמגיע וחסידים ברינה יגילו. ויאתיו כל לעובדך כו': עד ויתנו לך נזר מלוכה: ותמלוך כו'. עד המלך הקדוש: אתה בחרתנו. כו' עד זכר ליציאת מצרים:

סימן שמט

שמט.

מפני חטאינו גלינו מארצינו ונתרחקנו מעל אדמתינו ואין אנו יכולים לעשות חובותינו בבית בחירתך בבית הגדול והקדוש שנקרא שמך עליו מפני היד שנשתלחה במקדשך. יהי רצון מלפניך י"י אלהינו ואלהי אבותינו מלך רחמן שתשוב ותרחם עלינו ועל מקדשיך ברחמיך הרבים ותבנהו מהרה ותגדל כבודו ותבנה את עירך ותחדש את היכלך

ותכונן את מקדשך ותכנס גליות ישר' לתוכו. ותמלוך עליהם מהרה בהדרך בשבחך בתפארתך בבית בחירתך. אבינו מלכינו גלה כבוד מלכותך עלינו מהרה והופע והנשא עלינו לעיני כל חי וקרב פזורנו מבין הגוים ונפוצותינו כנס מירכתי ארץ והביאנו לציון עירך ברינה ולירושלים בית מקדשך בשמחת עולם. אנא י"י אלהינו ושם נעשה לפניך את קרבנות חובותינו תמידין כסדרן ומוספים כהלכתן: את מוספי יום הזכרון הזה נעשה ונקריב לפניך באהבה כמצות רצונך כמו שכתבת עלינו בתורתך על ידי משה עבדך מפי כבודך כאמור. ובחדש השביעי באחד לחדש מקרא קדש יהיה לכם כל מלאכת עבודה לא תעשו יום תרועה יהיה לכם: ועשיתם עולה לריח ניחוח לי"י פר בן בקר אחד איל אחד כבשים בני שנה שבעה תמימם: ואם חל ראש השנה להיות בשבת שצריך להזכיר מוסף של שבת או' כן:

את מוספי יום המנוח הזה ויום הזכרון (הזכרון) הזה נעשה כו'. כאמור וביום השבת שני כבשים בני שנה תמימם ושני עשרנים סלת מנחה בלולה בשמן ונסכו. עלת שבת בשבתו על עלת התמיד ונסכה. (במדבר כ"ח:ט'-י"א) ונ' ובראשי חדשיכם תקריבו עלה לי"י פרים בני בקר שנים ואיל אחד כבשים בני שנה שבעה תמימם: ונ' ובחדש השביעי באחד לחדש מקיא קדש יהיה לכם: ועשיתם עלה לריח ניחח לי"י פר בן בקר אחד איל אחד כבשים בני שנה שבעה תמימם. ומנחתם ונסכיהם כמדובר שלשה עשרונים לפר ושני עשרונים לאיל ועשרון לכבש ויין כנסכו ושעיר לכפר ושני תמידין כהילכתן:

על כן נקוה לך י"י אלהינו לראות מהרה בתפארת עוזך וכו'. ונאמ' לא הביט וכו'. אלהינו ואלהי אבותינו מלוך וכו'. וידע כל פועל כי אתה פעלתו ויבין כל יצור כי אתה יצרתו. כל הבריות שאתה בראתם וכל הנשמות שאתה נפחתם. ויאמרו כל אשר נשמה באפו י"י מלך ומלכותו בכל משלה: וקדשינו במצותיך. ותן חלקינו בתורתך. ושבעינו מטובך. ושמחינו בישועתך וטהר לבינו לעובדך באמת. כי אתה אלהים אמת. ודברך מלכינו אמת וקיים לעד. בא"י מלך על כל הארץ מקדש ישר' ויום הזכרון: ואם שבת הוא יאמר: וטהר לבינו לעובדך באמת והנחילנו י"י אלהינו באהבה וברצון שבת קדשך. כי אתה אלהים אמת. ודברך מלכינו אמת וקיים לעד ברוך אתה י"י מלך על כל הארץ מקדש השבת וישר' ויום הזכרון:

אתה זוכר וכו'. אלהינו ואלהי אבותינו זכרינו וכו'. כן יכבשו רחמיך את כעסך מעלינו ויגולו רחמיך על מידותיך ותתנהג עם בניך במדת רחמים בעבור שמך הגדול וכו'.

אתה נגליתה בענן כבודך וכו'. או"א תקע וכו' ושם נעשה לפניך כמצווה עלינו בתורתך על ידי משה עבדך מפי כבודך כאמור: וביום שמחתכם וכו'. כי אתה שומע בקול שופר

ומאזין תרועה ואין דומה לך. ברוך אתה י"י שומע בקול תרועת עמו ישר' ברחמים: רצה: לאחר התפילה מריעין בלא תקיעה ובלא שברים: וכן מנהג בשתי ישיבות:

סליקו תפילות של ראש השנה:

סדר יום הכיפורים

סימן שנ

שנ.

ופרשת האזינו קורין אותה במקדש: והיאך אנו קורין אותה (במקדש: והיאך אנו). כך אמרו חכמים במוסף של שבת מה היו אומרי' אמ' רב חנן. הזי"ו ל"ך. וכל שבת ושבת היו אומרי' אחת. ואמ' רב חנן בר רבא אמ' רב כדרך שחולקין כאן כך חולקין בבית הכנסת: וכן פירש רב פלטוי ראש ישיבה. הזי"ו ל"ך סימן: האזינו השמים. עד זכור ימות עולם: ומן זכור עד ירכיבהו. ומן ירכיבהו עד וירא י"י וינאץ. ומן וירא י"י עד לו חכמו. ומן לו חכמו עד כי אשא אל שמים ידי. ומן כי אשא עד סוף השירה: ושאר הפסוקים יקרא השביעי עד סוף כל הפרשה: ת': ורבינו שלמה בר' יצחק ז"ל פי' בפ' בתר' דראש השנה. במוספי שיר דשבת מאי אמרי. פרשת שירת האזינו חולקין אותה לששה פרקים. שבת ראשון האזינו. השני זכור ימות עולם. שלישי ירכיבהו. רביעי. וירא י"י וינאץ: עד כאן ששה פסוקין לפרק. החמשי. לולי כעס. הששי. כי ידין: כדרך שחולקין פירקי השירה הזאת כך חולקין אותה בבית הכנסת: והשביעי קורא מן השירה ולהלן: עד כאן לשון הקונטרס: ואע"ג דבפרש' וירא י"י ט' פסוקי. לכל הפחות ח' לפרק משם ולהלן: ובתשובות הגאון רבינו ניסים בר' יעקב זצ"ל: שאילתא דהזי"ו ל"ך: מאי טעמ' ראשי פרקים דהאזינו בהזי"ו ל"ך. משום דאינהו בגימטרייא שבעין ותמניא. כנגד שבעין ותמניא צדיקי דאיכתיבה פרש' האזינו על ידיהון. אילו הן: חנוך. כרמי. פלוא. אליאב. נמואל. זכור: לראובן: ימין. יכין. אהד. צחר. שאול. נמרי. לשמעון: עמרם. חנניה. נתנאל. זתוא. בן סתרי. ללוי: זרח. חצרון. יונדב. בצלאל. שפטיה. נחשון: ליהודה: צהר. עזא. יגאל. פלטי. עתניאל. חגית: לישששכר: סרד. אלון. אהליאב. אליהו. נמשי. סודי: לזבולון: שניאה. כסלון. אלידד. אחיטוב. אחיאל. מתניה: לבנימן. יעזר. יאיר. מלכיאל. אדנירם. אחירם. זכור: לאפרים: גדליה. יגאל. אחינועם. אחיעזר. דניאל. שהי. לדן: אליוחנן. אליקים. אלישמע. סומכוס. זבד. יוחנן: לנפתלי. חנני. זרחי. שוני. קני. מתתיהו. זכריהו: לגד. פשחור. שלומי. שמואל. שלום. שכניהו. אחיהו: לאשר: הרי ע"ב: ששה לכל שבט: משה. יהושע. כלב. אלעזר. איתמר. פנחס: הרי ע"ח זקינים. כמניין אותיות של הזי"ו

ל"ך: רישי פרקים דשירתא: ואת זה פי' רב סעדיה גאון. זצ"ל: וששאלת' למה חולקין פרשת האזינו בסימן הזי"ו ל"ך: ה'. כנגד ה' אנשים שקורין בתורה בראש השנה וביום הכיפורים כשחלין להיות בחול: ז' כנגד ז' אנשים שקורין בתורה בראש השנה וביום הכיפורים כשחלין להיות בשבת: י'. כנגד י' ימים שבין ראש ליום הכיפורים: ו' כנגד ו' אנשים שקורין בתורה ביום הכיפורים כשחל להיות בחול. ל' כנגד ל' תקיעות שבראש השנה: ך'. כנגד כ' ימים שמתענין בהם היחידים. י' לפני ראש השנה. וי' בין ראש השנה ליום הכיפורים: זה השיב רבינו ניסים בשם רב סעדיה גאון:

וכשחל ראש השנה ביום ב' או ביום ג' חולקין וילך. וסימן ב"ג מלך פת וילך: אם יבא תשרי שהוא מלך ביום ב"ג. פת וחילק פרשת וילך: מלשון פתות אותה פיתים: כ"ש באלמיצא. אני יצחק בר' דורבלו: ת':

למנחת ערב יום הכיפורים. מתפלל שמונה עשרה. כדרך כל השבוע: וכשמגיע לעושה השלום אומ' וידוי. אלהינו ואלהי אבותינו תבא לפניך תפילתנו כו': יהי רצון מלפניך: על חט: על חטאים: אלהי עד שלא נוצרתי כו': ואחר כך יאמר אבינו מלכינו: קדיש: תתקבל: ואוכלין לשלום:

סימן שנא

שנא.

ליל יום הכיפורים למעריב: יתעטף בטליתו בלא ברכה. ויאמר בקול נמוך. נדרי נדרנא: ת'. פעם ראשונה יאמר נמוך יותר מדאי. כאדם שמשתומם ליכנס בהיכל מלך ולבקש פרס מאת המלך וירא מהתקרב אליו. ומדבר בחשאי דרך המאויים. ובפעם השנית יגביה קולו מעט מפעם הראשון. וכן בפעם השלישית יגביה יותר ויותר. כאדם בן בית שהורגל להיות מבני בית המלך ולבו גס בו בהקרבתו אליו. ונכון לבו לשמוע דבריו: שמעתי אין השטן שולט באדם ביום הכיפורים. אלא בכל השנה חוץ מיום זה בלבד. שנ' השטן בגימטריא שס"ד. יום אחד חסר ממניין ימות החמה. אמ' לו הקב"ה לבקר משפט. כיון שהגיע יום הכיפורים ורואה את ישר' עומדין על רגליהן ויחיפי רגלים. כמלאכי השרת. וכולם צגים לובן מוצעפים אין לו רשות לדבר: כ"ש. יצחק בר' דורבלו: ת':

ויאמר נדרי נדרנא: וישלש עד שלשה פעמים: ויברך שהחיינו: דכיון דליכא כוס דאתי למיסרך. כדאמרינן בעירובין. אמרי' מיהא זמן: ת': ויאמר. והוא רחום: ברכו: מעריב: כמו בחול: וחותם פורס סוכת שלום עלינו ועל כל עמו ישר' ועל ירושלים: קדיש עד דאמירן:

וזו היא תפילת ערבית שחרית ומנחה:

י"י שפתי תפתח ופי יגיד תהילתיך: כי שם י"י אקרא הבו גודל לאלהינו: ברוך אתה י"י אלהינו ואלהי אבותינו אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב האל הגדול הגיבור והנורא אל עליון גומל חסדים טובים וקונה הכל וזוכר חסדי אבות ומביא גואל לבני בניהם למען שמו באהבה. זכרינו לחיים מלך חפץ בחיים. וכותבינו בספר חיים טובים למענך אלהים חיים מלך עוזר ומושיע ומגן. ב"א י"י מגן אברהם. אתה גיבור לעולם י"י מחייה מתים אתה רב להושיע. מכלכל חיים בחסד מחייה מתים ברחמים רבים סומך נופלים רופא חולים מתיר אסורים ומקיים אמונתו לישיני עפר. מי כמוך בעל גבורות ומי דומה לך מלך מימית ומחייה ומצמיח לנו ישועה: מי כמוך אב הרחמים זוכר יצוריו לחיים ברחמים ונאמן אתה להחיות מתים ב"א י"י מחייה המתים: אתה קדוש ושמך קדוש וקדושים בכל יום יהללוך סלה:

ובכן תן פחדך י"י אלהינו על כל מעשיך ואימתך על כל מה שבראת. ויראוך כל המעשים וישתחוו לפניך כל הברואים ויעשו כלם אגודה אחת לעשות רצונך בלבב שלם. כמה שידענו י"י אלהינו שהשלטון לפניך עז בידך וגבורה בימינך ושמך נורא על כל מה שבראת: ובכן תן כבוד י"י לעמך תהילה ליריאיך ותקוה לדורשיך. ופתחון פה למייחלים לך שמחה לארצך וששון לעירך וצמיחת קרן לדוד עבדך ועריכת נר לבן ישי משיחך במהרה בימינו: ואז צדיקים יראו וישמחו וישרים יעלוזו וחסידים ברינה יגילו ועולתה תקפוץ פיה כי כל הרשעה כולה כעשן תכלה כי תעביר ממשלת זדון מן הארץ: ותמלוך אתה הוא י"י אלהינו מהרה על כל מעשיך בהר ציון משכן כבודך ובירושלים עיר קדשך. ככתו בדברי קדשך על ידי דוד משיח צדקך ימלך י"י לעולם אלהיך ציון לדר ודר הללויה: (תהילים קמ"ו:י') קדוש אתה ונורא שמך ואין אלוה מבלעדיך. ונאמר ויגבה י"י צבאות במשפט והאל הקדוש נקדש בצדקה. ב"א י"י המלך הקדוש: אתה בחרתנו מכל העמים אהבת אותנו ורצית בנו ורוממתנו מכל הלשונות וקדשתנו במצותיך. וקרבתנו מלכינו לעבודתך. ושמך הגדול והקדוש עלינו קראת: ותתן לנו י"י אלהינו באהבה [בגיליון הכתב יד נכתב: (א) ובשבת מוסיף את יום המנוח הזה.]. את יום הכיפורים הזה למחילה ולסליחה ולכפרה ולמחול בו על כל עונותינו זכר ליציאת מצרים: אלהינו ואלהי אבותינו יעלה ויבא יגיע יראה וירצה וישמע ויפקד ויזכר זכרוננו ופקדוננו וזכרון אבותינו וזכרון משיח בן דוד וזכרון ירושלים עיר קדשך וזכרון כל עמך בית ישר' לפניך לפליטה לטובה לחן לחסד לרחמים ולרצון ביום הכיפורי' הזה. זכרינו י"י אלהינו בו לטובה. ופוקדינו בו לטובה. והושיענו בו לחיים טובים. בדבר ישועה ורחמים חוס וחנינו וחמול ורחם עלינו והושיענו ומלטינו מכל צרה ויגון כי אל מלך חנון ורחום אתה:

אלהינו ואלהי אבותינו מחול לעוונותינו ביום צום הכיפורים הזה מחה והעבר פשעינו מנגד עיניך כאמור אנכי אנכי הוא מחה פשעיך למעני וחטאתיך לא אזכר: (ישעיהו מ"ג:כ"ה) ונ' מחיתי כעב פשעיך וכענן חטאותיך שובה אלי כי גאלתיך. (שם מד). ונ' כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאותיכם לפני י"י תטהרו (ויקרא ט"ז:ל'): וקדשינו במצותיך. ותן חלקנו בתורתך ושבענו מטובך ושמחינו בישועתך. וטהר לבנו לעבדך באמת. כי אתה אלהים אמת ודברך מלכינו אמת וקיים לעד. ב"א י"י מלך מוחל וסולח לעוונותינו ולעוונות עמך בית ישר' מעביר אשמותינו בכל שנה ושנה מלך על כל הארץ מקדש ישר' ויום הכיפורים: ואם שבת הוא יאמר: וטהר לבינו לעובדך באמת והנחילנו י"י אלהינו באהבה ורצון שבת קדשך. כי אתה אלהים אמת. כו'. ברוך אתה י"י מלך על כו'. מקדש השבת ישר' ויום הכיפורים: רצה י"י אלהינו בעמך ישר' ובתפילתם והשב העבודה לדביר ביתך ואשי ישראל ותפילתם מהרה באהבה תקבל ברצון ותהי לרצון תמיד עבודת ישר' עמך ותערב לפניך עתירתינו כעולה וכקרבן אנא רחום ברחמיך הרבים השב שכינתך לציון וסדר העבודה לירושלים ואתה ברחמים תחפוץ בנים ותרצינו ותחזינה עינינו בשובך לציון ברחמים כמאז. ושם נעבדך ביראה כימי עולם וכשנים קדמוניות ב"א י"י שאותך לבדך ביראה נעבוד: מודים אנחנו לך שאתה הוא י"י אלהינו ואלהי אבותינו לעולם ועד צור חיינו מגן ישענו אתה הוא לדור ודור נודה לך ונספר תהילתך על חיינו המסורים בידך על נשמותי' הפקודות לך על ניסיך שבכל יום עמנו על נפלאותיך וטובותיך שבכל עת ערב ובקר וצהרים הטוב כי לא כלו רחמיך המרחם כי לא תמנו חסדיך כי מעולם קיוינו לך ועל כולם יתברך ויתרומם וישתבח שמך מלכינו לעולם ועד: אבינו מלכינו זכור רחמיך וכבוש כעסך מעלינו וכלה דבר וחרב ורעב ושבי ומשחית ומגפה מבני בריתך. וכתוב לחיים טובים כל בני בריתך. וכל החיים יודוך סלה. ב"א י"י הטוב שמך ולך נאה להודות: שים שלום טוב וברכה חן וחסד ורחמים עלינו ועל כל ישר' עמך ברכינו אבינו כולנו כאחד באור פניך כי באור פניך נתת לנו י"י אלהינו תורת חיים ואהבת חסד צדקה וברכה ורחמים וחיים ושלום. בספר חיים טובים ברכה ושלום ופרנסה טובה. נזכר ונכתב אנו וכל עמך בית ישר' לחיים טובים לברכה לשמחה ולשלום. ב"א י"י עושה השלום: וידוי:

אלהינו ואלהי אבותינו תבא לפניך תפילתינו ואל תתעלם מתחינתינו שאין אנו עזי פנים וקשה עורף בדבר הזה לומר לפניך י"י אלהינו ואלהי אבותינו צדיקים אנחנו ולא חטאנו. אבל אנחנו. חטאנו. אשמנו. בגדנו. גזלנו. דברנו דופי. העוינו. והרשענו. זדנו. חמסנו. טפלנו שקר. יעצנו רע. כזבנו. לצנו. מרדנו. ניאצנו. סררנו. עוינו. פשענו. צררנו. קישינו

עורף. רשענו. שיחתנו. תעינו. תיעבנו. תעתענו. סרנו ממצותיך וממשפטיך הטובים וישר העוינו ולא שוה לנו ואתה צדיק על כל הבא עלינו כי אמת עשית ואנחנו הרשענו: מה נאמר לפניך יושב מרום ומה נספר לפניך שוכן שחקים. הלא כל הנסתרות והנגלות אתה יודע: אתה יודע רזי עולם ותעלומות סתרי כל חי. אתה חופש כל חדרי בטן ובוחן כליות ולב אין כל דבר נעלם ממך ואין נסתר מנגד עיניך יהי רצון מלפניך י"י אלהינו ואלהי אבותינו שתסלח לנו על כל פשעינו ותמחול לנו על כל עוונותינו ותכפר לנו על כל חטאותינו: על חטא שחטאנו לפניך באונס: ועחש"ל ברצון: עחש"ל בבלי דעת: ועחש"ל בדעת ובמרמה: עחש"ל בגלוי: ועחש"ל בסתר: עחש"ל בגילוי עריות: וחהש"ל בדיבור פה: עחש"ל בהרהור הלב: ועחש"ל בועידת זנות: עחש"ל בזדון: ועחש"ל בשוגג: עחש"ל בחילול השם: ועחש"ל בחוזק יד: עחש"ל בטיפשות פה: ועחש"ל ביצר הרע: עחש"ל ביודעים: ועחש"ל בלא יודעים: סלח לנו. מחול לנו. כפר לנו: עחש"ל בכפת שחד: ועחש"ל בכחש ובכזב: עחש"ל בלשון הרע: ועחש"ל במשא ומתן: עחש"ל בנטיית גרון: ועחש"ל בסיקור עיניים: עחש"ל בנשך ובתרבית: ועחש"ל בשיח שפתים: עחש"ל בעינים רמות: ועחש"ל בעזות מצח: עחש"ל בפריקת עול: ועחש"ל בצדיית ריע: עחש"ל בקלות ראש: ועחש"ל בקשיות עורף: עחש"ל בקפיצת יד: ועחש"ל בריצת רגלים להרע: עחש"ל בשמע אוזן: ועחש"ל בתשומת יד: סלח לנו. מחל לנו. כפר לנו: עחשח"ע חטאת: עחשח"ע אשם: עחשח"ע כרת: עחשח"ע מיתה בידי שמים: עחשח"ע מלקות ארבעים: עחשח"ע מכת מרדות: עחשח"ע ארבע מיתות בית דין: סקילה שריפה הרג וחנק על מצות עשה ועל מצות לא תעשה. את שגלויים לנו ואת שאינן גלויים לנו. את שגלויים לנו כבר אמרנו לפניך והודינו עליהם. ואת שאינן גלוים לנו לפניך גלויים וידועים כדבר שנאמר הנסתרת לי"י אלהינו והנגלת לנו ולבנינו עד עולם לעשות את כל דברי התורה הזאת (דברים כ"ט:כ"ח): כי אתה סולחן לישראל ומוחלן לשבטי ישורון ומבלעדיך אין לנו מלך מוחל ושולח אלא אתה: אלהי עד שלא נוצרתי איני כדאי. ועכשיו שנוצרתי כאילו לא נוצרתי. עפר אני בחיי קל וחומר במיתתי. הריני לפניך ככלי מלא בושה וכלימה. יהי רצון מלפניך י"י אלהינו ואלהי אבותינו שלא אחטא ומה שחטאתי לפניך מרוק ברחמיך הרבים אבל לא על ידי ייסורין קשים וחלאים רעים. ויהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך י"י צורי וגואלי: עושה שלום במרומיו הוא יעשה שלום עלינו ועל כל ישראל ואמרו אמן:

ואם חל יום הכיפורים להיות בשבת לאחר שיום תפילת לחש שליח ציבור אומ' ויכולו. מגן אבות בדברו. כסדר כל שבת וחותם מקדש השבת בלבד. ואינו צריך להזכיר של יום

הכיפורים. שכך אמרו אבותינו אלמלא שבת אין שליח ציבור יורד לפני התיבה ערבית: ומיד יאמר פסוקים של רחמים. ולא יאמר קדיש עד אחר הסליחות: ותוספת זו לשליח ציבור באלפא ביתא במקום שהיחיד אומ' אתה יודע רזי עולם. וכו':

סימן שנב

שנב.

אתה מבין תעלומות לב. אפס לך נגלות וגם נסתרות. באנו בדברים לרצותך בם. ברשעינו אל תפן ולא ברוע מעלילינו: גשתנו ביום זה כירא וחרד. גאה כרחום למענך עשה חסד. דין אל תמתח מול עפר ואפר. דע כי אחריתנו רימה ותולעה: האם שגגנו ונעלם ממנו. הלא אתה לבד מבין שגיות: ואל תחשוב לנו כועושה בזדון. וידוי שפתינו שעה בעת רצון: זה כפר לנו הודע ולא הודע. זדון ונעלם עשה ולא תעשה: חלצינו מעונש כרת ומיתה. חמול על חומר מעשה ידיך: טפשנו ברוע יצר אשר מנעורינו. טמון בקרבינו כרשת לפעמינו: יוצרינו ועושינו יודע יצרינו. יהמו רחמיך עלינו ואל תשחיתנו: כי מלפניך מי יסתר. כל גלוי לך כאור וצהרים: לבית דין הורית ארבע מיתות. למענך עשה ומהם חלצינו: מאז יצרתנו חקרתנו ותדע. מעשינו כי המה עמל ואון: נצור נפשינו כי בידך כל נפש. נא תייקר לך נפש. ממעני לך נפש: סקילה שריפה הרג וחנק. סודם גילית ליודעי אמיתך: על כל פשעינו אלוה כפר לנו. על ידוע לנו ועל נעלם ממנו: פשעינו הודינו לך חוקר לב. פדינו מחט נקינו מעון: צור אל תפן באנוש חציר. צדקה עשה עמנו כעשית עם כל חי: קידמנו בנשף קירבנו בשווע. קרבינו אליך קשוב קריאתנו: רשענו אל תפן רחמינו ונצטדקה. רחמיך יבואונו רחום וחנון: שמך מעולם עובר על פשע. שוועתינו תאזין בעומדינו לפניך בתפילה: תעבור על פשע. לעם שבי פשע. תמחה אשמותינו מנגד עיניך: יהי רצון מלפניך י"י אלהינו ואלהי אבותינו שתסלח לנו על כל פשעינו. ותמחול לנו על כל עוונותינו ותכפר לנו על כל חטאותינו: על חטא. על חטאים: כסדורין למעלה:

שחרית שליח ציבור עומד לפני התיבה ואומ' נשמת. קדיש עד דאמירן: ברכו: המאיר לארץ ולדרים עליה: ומתפללין בלחש. כמו שהתפללו ערבית. ושליח ציבור אומ' וידוי באמצע תפילה כשמגיע לפני י"י תטהרו. מתחיל בסליחות. לכשיסיים סליחות ופסוקיהן אומ' וידוי. תבא לפניך תפילתינו. אתה מבין. על חטא. עד כל דברי התורה הזאת. ודוד עבדך כו'. וקדשינו. רצה ומודים. ברכת כהנים. ושים שלום. אבינו מלכינו. קדיש שלם כו'. ומוציא שתי תורות. באחת קורין ששה בסדר אחרי מות. שהוא סדר עבודת היום. עד. כאשר צוה י"י את משה. ובשנייה. קורא המפטיר בסדר פנחס. ובעשור לחודש. ת'. ותמיהני שבפני הבית היו קורין אחרי מות. ואך בעשור. ובעשור על פה: ת':

ומפטיר בישעיה (נז) ואמר סלו. עד להחיות רוח שפלים. שמקבל וגוזר חיים לשבים. ומלמדת תשובה. הכזה יהיה צום. חלא זה צום אבחרהו (ישעיהו נ"ח:ה'): והמפטיר בנביא אל יחתום מלך מוחל וסולח. כי מה טיבה של מחילה אצל ספר תורה ונביא אלא יאמר כנוהג בקידוש ובכל מקום: ודברך אמת וקיים לעד. וחותם מלך על כל הארץ מקדש ישר' ויום הכיפורים: ואם שבת הוא יאמר מקדש השבת וכו': ת'. וכן במנחה אעפ"י שאילמלא יום הכיפורי'. אין נביא במנחה בשבת. ת'. מידי דהוה אשל חנוכה במוספי' דפסקי' בשבת הילכתא בבמה מדליקין. הילכת' כר' יהושע בן לוי דא' צריך להזכיר של שבת בנעילה: כללא דמילתא בכולהו יום הוא שנתחייב בארבע תפילות: וברכה ששית כך הוא אומרה:

סימן שנג

שנג.

על התורה ועל העבודה ועל הנביאים ועל יום הכיפורים הזה שנתת לנו י"י אלהינו לקדושה ולמנוחה לכבוד ולתפארת. על הכל י"י אלהינו אנו מודים ומברכים אותך. ויתברך שמך בפה כל חי תמיד לעולם ועד. כי אתה אלהים אמת ודברך מלכינו אמת וקיים לעד. ברוך אתה י"י מלך על כל הארץ מקדש ישר' ויום הכיפורים: ואם שבת הוא יאמר מקדש השבת ישר' ויום הכיפורים: ופוסקין צדקה ברבים על החיים ועל המתים: אין פוסקין צדקה למתים בכל ארץ אשכנז רק היום לבדו: ת': ומה שפוסקין צדקה ביום הכיפורים על המתים לפי שהוא יום כפרה וסליחה ומחילה וכפרה היא להם: שכך שנינו בפסיקתא שמא יאמר אדם כיון שמת אדם אין לו תקנה בצדקה. ת"ל כפר לעמך ישר'. כיון שמבקשין עליו רחמים זורקין אותו מגהינם לגן עדן כחץ מן הקשת. ושנינו בסיפרי. כפר לעמך ישר'. מלמד שהמתים צריכין כפרה: ואחר יפסקו על החיים. לפי שאין תענית בלא צדקה. כדאמרי' בתעניות וכל מי שמתענה ואינו עושה צדקה כאילו מקריב עולה בלא מנחה וזבח בלא נסכים: ת': ואין אומרי' יקום פורקן אם לא חל להיות בשבת. אלא לאחר שפסקו צדקה פותחין בתהילה: ומחזירין התורות למקומן. ועומדין למוסף ומתפללין כמו בערבית. עד זכר ליציאת מצרים:

סימן שנד

שנד.

מפני חטאינו גלינו מארצינו ונתרחקנו מעל אדמתינו. ואין אנו יכולים לעשות חובותינו בבית בחירתך בנוה הדרך בבית הגדול והקדוש שנקרא שמך עליו מפני היד שנשתלחה במקדשך. יהי רצון מלפניך י"י אלהינו ואלהי אבותינו מלך רחמן שתשוב ותרחם עלינו

ועל מקדשך ברחמיך הרבים ותבנהו מהרה. ותגדל כבודו. ותבנה עירך. ותחדש את היכלך. ותכונן את מקדשך. ותכנס גליות ישר' לתוכו. ותמלוך עליהם מהרה בהדרך בשבחך בתפארתך בבית בחירתך. אבינו מלכינו גלה כבוד מלכותך עלינו מהרה והופע והנשא עלינו לעיני כל חי וקרב פזורינו מבין הגוים ונפוצותינו כנס מירכתי ארץ והביאנו לציון עירך ברינה ולירושלם בית מקדשך בשמחת עולם. אנא י"י אלהינו ושם נעשה לפניך את קורבנות חובותינו תמידי כסדרן ומוספין כהילכתן. את מוסף יום הכיפורים הזה נעשה ונקריב לפניך באהבה כמצות רצונך כמו שכתבת עלינו בתורתך על ידי משה עבדך מפי כבודך כאמור. ובעשור לחדש השביעי הזה מקרא קדש יהיה לכם ועניתם את נפשתיכם כל מלאכה לא תעשו (במדבר כ"ט:ז'-ח'): והקרבתם עלה [לה'] ריח ניחח פר בן בקר אחד איל כבשים בני שנה תמימם יהיו לכם: ומנחתם ונסכיהם כמדובר שלשה עשרונים לפר ושני עשרונים לאיל ועשרון לכבש ויין כנסכו ושעיר לכפר ושני תמידין כהילכתן. אלהינו ואלהי אבותינו מחול לעוונותינו ביום הכיפורים הזה. כו': עד עושה השלום: ולאחר תפילתו יאמר וידוי. תבא לפניך. על חטא. ועל חטאים. כמו שסדורין למעלה. עד צורי וגואלי: ושליח ציבור כשיגיע לואו צדיקים יאמר ויאתיו. עד המלך הקדוש. אתה בחרתנו. מפני חטאינו. מחול לעוונותינו. עד תטהרו. עלינו לשבח. היה עם פיפיות. אוחילה לאל. אתן תהילה. אתה כוננת. או אמת יהגה חכי. או איזה מקום בינה. או שמור לבי מענה. סליחות וידוי. עד התורה הזאת. וקדשינו. רצה. כו': ואין אומרי' כאן אבינו מלכינו. אלא ליוצר ומנחה כדרך שאר ימים של תשובה: ותכף לחתימה שלאחר המוסף מיד מוציאין ספר תורה וקורין בעריות כדי שישמעו כריתות של עריות ויתפרשו מהן: ת':

סימן שנה

שנה.

אותו שעבירות של עריות בידו. לפי שעריות היא עבירה המצוייה שנפשו של אדם מתאוה להם ומחמדתם. או שמא עשה שום חט ויחזור בתשובה. כדאמ' בפ' בתרא דיומא ובפ"ק דשבועות. חומר ביום הכיפורים מבשעיר. דאילו יום הכיפורים מכפר עד שתחשך. ועוד שאנו מחננים לפני הבורא. שכשם שהזהירנו על העדיות שאמ' ערות אשה ובתה לא תגלה. כמו כך אנו מבקשין שלא יגלה ערוותינו מחטאותינו ומעוונותינו וישליך במצולות ים כל חטאותינו: וביומא פ' שני שעירי אמרי' דבר אחר. גזירה. אני י"י. אני י"י גזרתים שאין לך רשות להרהר בהם. ת"ל אני י"י בסוף הפרשה גבי עריות.

ולפיכך אומ' פרשה עריות במנחת כיפור. שדומה לעניין. כמו עריות שאסרתי לכם שאין להרהר אחר העניין. כך שעיר המשתלח אין להרהר עליו: כך מצאתי בסדר לותיר: ת':
וקורין נ' מן כמעשה ארץ מצרים עד סוף הסדר. והשלישי מפטיר ביונה: משום תשובת אנשי נינוה: והמפטיר בנביא במנחה חייב לברך שש כמו שבירך ליוצר. ת'. ומסיים מקדש ישר' ויום הכיפורים. ואם שבת הוא יאמר מקדש השבת ישר' כו'. ואעפ"י שאלמלא יום הכיפורים אין נביא במנחה בשבת ת': ואחר כך מיד עומדין להתפלל מנחה: ואין אומ' אשרי וסדר קדושה ובא לציון עכשיו עד לאחר המנחה. כדי להפסיק בין מנחה לנעילה. שבעלילה זו אתה מתחיל בנעילה:

כך נמצא בתשובות בשר על גבי גחלים: ממנהג שתי ישיבות:

ואל תשיבנו שבת. שהרי בשאר שבתות שאדם בא מביתו ועומד לספר תורה במנחה תיקנו לה תהילה לדוד. וסדר קדושה. אבל כאן שיורד ממוסף אוחז מיד ספר תורה ודיו. וכהפלגת מוסף מיוצר. כך הפלגת מנחה מן מוסף: אמנם בנעילה שאין לה הפסק פותחין בתהילה. ובא לציון:

למנחה אחד יחיד ואחד ציבור מתפללין כמו ליוצר: ושליח ציבור אומ' לאחר עושה השלום אבינו מלכינו: ויש אומרים שאומרי' ברכת כהנים במנחת של יום הכיפורים. ולא היא. דאמ' רב נחמן הלכה כר' יוסי. דאמ' מנחה אין בה נשיאות כפים. נעילה יש בה נשיאות כפים. מאי טעם' מנחה דאיתא כל יומי. ושכיחא בה שכרות גזיר' מנח' דהשתא אטו מנחה דשאר יומי. אבל נעילה דליתיה בכל יומי. כיון דלא שכיח' בכל יומי לא גזרי' ביה. ומסקינן התם בפ' בג' פרקי' בתענית אלא האידנא [בגליון הכתב יד נכתב: (א) פי' בכל שאר תעניות.] מאי טעמ' פרסי כהני ידייהן במנחתא דתעניתא. ומשנינן כיון דסמוך לשקיעת החמה קא פרסי משום אפושי ברחמי ונגהי עד נעילה. כתפילת נעילה דמיא. הכי מסקנא דתלמודא והכי מורין בי מדרשא. גם בתשובות הגאונים כן. ובשאלתות דרב אחא בפרשת נשא. אמר הלכה כר' יוסי דבנעילה סלקין. במנחה לא סלקין. והאידנא דקא סלקין במנחה. כיון דנגהין ברחמי עד זמן נעילת שערים כיומא דכיפורי הויא לה כתפילת נעילה ולא מיחלפא. תכף לחתימה שלאחר מנחה. מיד אומ' אשרי. ובא לציון. סדר קדשה. ועומדין להתפלל תפילת נעילה. ומתפללין כמו ליוצר. אלא שבמקום כתיבה יאמר חתימה. מי כמוך אב הרחמים זוכר יצוריו. אין צריך לומ' חותם יצוריו. שהרי אין כת' כאן כתיבה. אלא כמו זכרינו. לאחר עושה השלום יאמר וידוי. תבא לפניך תפילתנו. עד והנגלות אתה יודע: ובמקום אתה יודע רזי עולם. יאמר אתה נותן: ת'. פלוגת' היא בנעילת שערים בסוף יומא. דרב אמ' צלות' יתירתא. ושמואל

אמ' מה אנו. עולא בר רב נחית קמיה דרבא פתח באתה בחרתנו. בצלותא יתירתא כרב. וסיים במה אנו. כשמואל. ושבחיה רבא. ואנן בהכי קיימינן. כדי לצאת ידי שניהן: ונהי דשליח ציבור חתים מקדש ישר' ויום הכיפורים כבשאר צלותי משום דאומרה באמצע תפילה מיהו יחיד האומרה אחר תפילתו חותם בה בוידוי האל הסולחן: מגו דגמרא דוידויא הוא. דהא ר' מאיר הוא דאמ' בנעילה. מתפלל אדם שבע ומתודה. וחותם בוידוי. ורבנן לא פליגי עליה. אלא אם בא לחתום בוודוי חותם. וכן פי' הקונטרס בסוף יומא. דר' מאיר ורבנן אנעילה קיימי. והרי תפילת ערבית דקיימ' לן רשות היא. ומצלינן לה כי חובה. חתימת וידוי נמי לא גרעא הכא. בין למר. ובין למר. דבר נאה ומתקבל. ולכך תמצאנה במחזורים ישנים. ואשר לא ידעו מחקוה מבלי דעת: תם: ת':

סימן שנו

שנו.

אתה נותן יד לפושעים וימינך פרוסה לקבל שבים. ותלמדינו י"י אלהינו להתודות לפניך על כל עונותינו למען נחדל מעושק ידינו ותקבלינו בתשובה שלימה לפניך כאישים וכניחוחים בעבור דברי פיך ובעבור אמרתך כי אין קץ לאישי חובותינו ואין מספר לניחוחי אשמתינו. ואתה יודע שאחריתנו רימה ותולעה לפניך לפיכך הרבית סליחותינו. מה אנו. מה חיינו. מה חסדינו. מה צדקינו. מה מעשינו. מה כחינו. מה גבורתינו. מה נאמר לפניך י"י אלהינו ואלהי אבינו הלא כל הגיבורים כאין לפניך ואנשי השם כלא היו. וחכמים כבלי מדע ונבונים כבלי השכל כי רוב מעשינו תוהו וימי חיינו הבל לפניך. שכך כתוב ומותר האדם מן הבהמה אין כי הכל הבל:

אתה הבדלת אנוש מראש ותכירהו לעמוד לפניך. כי מי יאמר לך מה תפעל ואם יצדק מה יתן לך. ומה יתאונן אדם חי גבר על חטאיו: ותתן לנו י"י אלהינו את יום הכיפורים הזה קץ ומחילה לכל עונותינו למען נחדל מעושק ידינו ונשוב לעשות חוקי רצונך בלבב שלם. ואתה ברחמיך הרבים רחם עלינו כי לא תחפוץ בהשחתת עולם. שנ¬' דרשו י"י בהמצאו קראהו בהיותו קרוב (ישעיה נה): ונ' יעזב רשע דרכו ואיש און מחשבתיו וישב אל י"י וירחמהו ואל אלהינו כי ירבה לסלוח (שם): ואתה אלוה סליחות חנון ורחום. ארך אפים ורב הסד ומרבה להיטיב. רוצה אתה בתשובתן של רשעים ואי אתה חפץ במיתתן. שנ' אמי אליהם חי אני נאם י"י אלהים אם אחפץ במות הרשע כי אם בשוב רשע מדרכו וחיה: ונ' שובו מדרכיכם הרעים ולמה תמותו בית ישר' (יחזקאל לג): כי לא אחפץ במות המות נאם י"י אלהים והשיבו וחיו (שם יח): כי אתה סולחן לישר' ומוחלן לשבטי ישורן ואין לנו מלך מוחל וסולח אלה אתה: אלהי עד שלא נוצרתי: כו':

ושליח ציבור אומ' קדושה רבה למוסף: כבודו מלא עולם: ממקומו הוא יפן: פעמים. אחד הוא אלהינו: אדיר אדירנו: ימלוך: לדור ודור: ובכן. ובכן. ואז. אתה בחרתנו: יעלה ויבא. מחול לעוונותינו. ער תטהרו. וידוי. ובמקום אתה יודע. יאמר אתה נותן. עד השיבו וחיו: וקדשינו: רצה ומודים: וחותם ברכת כהנים. עד עושה השלום: קדיש כו': ותוקע תקיע אחת זכר ליובל. ועונין הציבור שבע פעמים י"י הוא האלהים. ת:

שמעתי שתוקעין בארץ ישר' במוצאי יום הכיפורים. קשר"ק. אחר תפילת חול. לפי שכבר הבדילו. ובגולה שלנו לא נהגו אלא תקיעה אחת לזכר בעלמא. זכר ליובל. דאמ' בראש השנה פ"ק מראש השנה ועד יום הכיפורים לא היו עבדים נפטרי' לבתיהן. ולא שדות חוזרות לבעליהם. הגיע יום הכיפורים. תקעו ב"ד בשופר עבדי' נפטרין לבתיהן. ושדות חוזרות לבעליהן: ובעיר קולונייא נהגו העם קשר"ק. ואו' החזן והציבור עונין י"י הוא האלהים ז' פעמים. מפני [בגליון הכתב יד נכתב: (א) נכרת מכ"י.] מעט עולה לו משבעה רקיעים לאחר תפילה: ולפיכך אין נכון לומ' עד אחר תפילת ערבית שיש מקומות שאומר' אותו לאחר תפילה נעילה. ואין נכון שמלוים שכינה ויש להם עוד להתפלל: ואחר כך אומ' שמע ישראל י"י אלהינו י"י אחד. פעם אחת. ויש אומ' אותו ג' פעמים. וטעם שניהם לא שמעתי. וברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. פעם אחת. ויש אומ' ג'. וי"י הוא. ושמע. וברוך. הכל יאמרו בקול רם. ונעים זמירות ישר'. ואינו כאומ' מודים מודים. שמע שמע. דכיון דכת' בקרא י"י הוא האלהים. י"י הוא האלהים. בפרשת אליהו. אין לחוש: ת': החזן אומ' והוא רחום. ברכו. תפילת ערבית. כדרך כל השנה. ומתפללין י"ח. כסדר הברכות. אלא שמבדילין בחונן הדעת: אתה חננתנו: קדיש כו': ומבדיל על הכוס בורא מאורי האש. לאור ששבת. הם הנרות שדלקו כל היום בבית הכנסת. ולא נעשית בהם מלאכה: ואם מוצאי שבת הוא יאמרו ויתן לך. והקטן יאמר קדיש: והולכים לבתיהם לשלום. ויתענגו לאכול בשמחה כי כבר רצה האלהים את מעשיהם: אמ' שמואל מפני מה מברכין על על הנר במוצאי שבת מפני שהוא תחילת ברייתו. רב הונא בשם ר' אבהו בשם ר' יוחנן אף במוצאי יום הכיפורים מברכין עליו מפני ששבת כל אותו היום: בבראשית רבה פ"ו:

הלכות סוכה

סימן שנז

שנז.

ועמק סכות אמדד:

תנו רבנן העושה סוכה לעצמו אומ' ברוך שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה: נכנס לישב בה אומ' ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו לישב בסוכה. היתה עשויה ועומדת אם יכול לחדש בה דבר כגון למיעטרה ולמימך ביסתרקי מברך שהחיינו. ואם לאו משנכנס לישב בה מברך שתים. אחת אסוכה ברישא ואחת אזמן. והשתא דאמ' רב אשי חזינא ליה לרב כהנא דמסדר להו כולהו אכסא דקידושא הילכך זמן בין עושה סוכה לעצמו בין עושה לולב לא צריך למימר. דסגי בדכסא: ת'. ובפ' לולב וערבה ה"ג. ואנן נמי כר' עבדינן. ומברכי' כל שבעה. ואע"ג דכחד יומא הוא. ובלולב נמי כל שבעה. ואע"ג דמדרבנן הוא מברכינן עליה. כי היכי דמברכי' בנר חנוכה ומקרא מגילה. דקים ליה רב ושמואל בחדא שיטתא. בלולב: כתב רש"י: ת': ת"ר בסוכות תשבו. אין תשבו אלא כעין תדורו. אמרה [תורה] צא מדירת קבע ושב בדירת עראי. מיכן אמרו. היה לו כלים נאים מעלן לסוכה. אוכל ושותה בסוכה. ישן בסוכה. ומטייל בסוכה: אמ' רבא מאני מיכלא לבר ממטללתא. כגון קידרי. ושפודי. ומגיסי. פי' קערות. לאחר שאכלו בהן צריך להוציאו חוץ לסוכה. משום מיאוס: מאני משתיא. [במטללתא] כגון גוסקי. וכובי וכסי ושרגא. פי' נר של חרס שקורין קרושייל. אמרי לה במטללתא. ואמרי לבר ממטללתא. ולא פליגי. הא בסוכה גדולה הא בסוכה קטנה. ואיזו היא סוכה קטנה. כדתניא. מחזקת ראשו ורובו ושלחנו כשירה. ר' אומ' פסולה. עד שיהא בה ד' אמות על ד' אמות. מאי טעמ' דרבנן. קסברי סוכת דירת עראי בעינן. וכי מחזקת ראשו ורובו ושולחנו שהו שבעת טפחים כשירה. ור' סבר סוכת דירה (עראי) [קבע] בענן. אי אית בה ארבע אמות על ארבע אמות דיירי בה אינשי. ואי לא לא דיירי בה אינשי: והלכת' כרבנן. דקיימ' לן הלכה כר' מחבירו ולא מחביריו. והכי דרבנן פליגי עליה: ת"ר שתים כהלכתן ושלישית אפילו טפח ר' שמעון אומ' שלש כהלכתן ורביעית אפי' טפח. והלכה כרבנן. ואותו טפח מעמידו לכל רוח שירצה: א"ר סימון א"ר יהושע בן לוי עושה טפה שוחק ומעמידו בפחות משלשה סמוך לדופן. וכל פחות משלשה כלבוד דמי. פי' טפח שוחק. מודדו בד' אצבעות שאינן נוגעות זו בזו דהוי טפח ומשהו. ומעמידו בפחות משלשה סמוך לאחת הדפנות ופחות מג' כלבוד. והויא לה כמחיצה של ד' טפחים ומשך סוכה קטנה שבעה טפחים נמצא רובו של דופן עשוי. רבא אמ' אינה ניתרת אלא בצורת פתח. היכי דמי צורת הפתח. קנה מיכן וקנה מיכן וקנה על גביהן. והכי קאמ' רבא טפח ששנינו בברייתא שמתיר בדופן שלישית אינו מתיר אלא א"כ עשאן לאותו טפח צורת פתח על פני כל הדופן כולה. כיצד קנה של חצי טפח אצל היוצא. וקנה של חצי טפח במקצוע שכנגדו. וקנה על גביהן. דהוה ליה כאילו הדופן כולו סתום. דפתח שיש לו צורת פתח סתימא מעליא

היא: גרסי' בפ"ק דעירובין וזהו טפח שאמרו חכמים: איכא דאמרי אמ' רבא וניתרת נמי בצורת פתח. פי' משמע דטפח ששנינו היינו כדמפרש ר' סימון לעיל סתימת פתח אצל היוצא. ואתא רבא למימר דאם עשה צורת הפתח על פני כל הדופן בשני קנים כל שהן וקנה על גביהן קאי ליה במקום טפח ומכש¬ר לה כוותיה. דאו האי או האי מכשר. איכא דאמרי אמ' רבא וצריכא נמי צורת הפתח. פי' דתרוויהו בעינן טפח אצל היוצא . וקנה בזויות שכנגדו. וקנה על גביהן. מטפח זה לקנה של (זולת) [זוית]: רב אשי אשכח ליה לרב כהנא דעבד לה טפח שוחק וקעביד לה נמי צורת הפתח. א"ל למה ליה למר כוליה האי. ולא סבר לה מר להא דאמ' רבא וניתרת נמי בצורת הפתח. א"ל אנא כאידך לישנא סבירא לי' דאמ' וצריכה נמי צורת הפתח: וכן הלכה: ושחמתה מרובה מצילתה פסולה: ת"ר חמתה מחמת סכך פוסלת בה ולא מחמת דפנות. ר' יאשיה אומ' אף מחמת דפנות. הכא קת' ושחמתה מרובה מצילתה פסולה. הא כי הדדי כשירה. והתם קת'. ושצילתה מרובה מחמתה כשירה. הא כי הדדי פסולה. לא קשיא כאן מלמעלה כאן מלמטה. הא דקת' כשירה. הא כי הדדי פסולה. מלמעלה. מאי טעמ' דכל דמה שמעילאי שיעור זוזא. מתתאי שיעור איסתירא. הילכך בי הדדי פסולה. דהויא חמתה מלמטה טפי ממאי דהואי מלמעלה. והא דקת' פסולה. הא כי הדדי כשירה. מלמטה: ת"ר סוכת ג'נ'ב'ך'. סוכת גוים. סוכת נשים. סוכת (גנבים) [בהמה]. סוכת כותיים. סוכה מכל מקום כשירה. ובלבד שתהא מסוככת כהילכתה. אמ' רב חסדא והוא שעשוייה לצל. מכל מקום. לאתויי מאי. לאתויי הא דתנו רבנן. סוכת ר'ק'ב'ש'. רועים. קייצים. בורגנין. שומרי פירות. מכל מקום כשירה. פי' סוכת גוים שעשאוה לדור בה כל ימות החמה. סוכה מ"מ. ואפילו פחותה מאילו. אמ' רב חסדא האי כהילכתא דקא' הכי קא'. והוא שמסוככת יפה. דמוכחא מילתא שעשייתה הראשונה לצילתה היתה ולא לצניעותא בעלמ'. דאע"ג דסוכה לשם חג לא בענן. עשוייה לשם סוכה בענן. ולצל הוא (דמי) דמיקרייא סוכה שסוככת מן החורב: רועים שעושין סוכה לישב בתוכה מפני השרב ושומרים צאנם. קייצים. שומרי קציעות השטוחים בשדה לייבש. בורגנין. שומרי העיר. וכולן ישר' הם. אבל סוכה זו לא לשום חג נעשית: הדלה עליה את הגפן ואת הדלעת ואת הקיסום וסיכך על גבם פסולה. שאין מסככין במחובר. דאמ' מר באספך מגרנך ומיקבך. בפסולת גורן ויקב הכת' מדבר. שמסככין בו. ואם היה סיכוך. הרבה מהן. או שקיצצן כשירה. הרבה מהן. פי' מבטלו ברוב. או שקיצצן. אף לאחר שסיככה בהן. ולא אמרי' תחילת עשייתה בפסול נעשית. זה (הכל) [הכלל] כל דבר המקבל טומאה ואין גידולו מן הארץ אין מסככין בו. מנא הני מילי. כי אתא רבין א"ר יוחנן דאמ' קרא באספך מגרנך

ומיקבך (דברים ט"ז:י"ג) בפסולת גורן ויקב לסיכוך הכת' מדבר. ורב חסדא אמ' מהכא. צאו ההר והביאו עלי זית ועלי עץ שמן ועלי הדס ועלי תמרים ועלי עץ עבת לעשת סכת ככתוב (נחמיה ח':ט"ו):

סימן שנח

שנח.

חבילי קש וחבילי עצים וחבילי זרדין אין מסככין בהן. לא מפני שפסולין לסיכוך. אלא פעמים שאדם בא מן השדה וחבילתו על כתיפו ומעלה ומניחה על גבי סוכה לייבשה ונמלך עליה לסיכוך. והתורה אמרה חג הסכות תעשה. ולא מן העשוי: פי' זרדין. מיני קנים הוא שעושה זרדין. טודיילש ב'. ומזרזין אותן. ובעודן לחים בהמה אוכלתן. ולכשיבשן עומדין להיסק. אין מסככין בהן כשהן קשורין. אבל אם היו מותרין כשירין לסיכוך. פעמים שאדם בא מן השדה כל ימות החמה ומניחה על גבי סוכה שיש לו כל ימות החמה למקנהו ומניח החבילין שם לייבשן ולא לסכך. וכשמגיע החג נמלך עליהן לסכך. והתורה אמרה תעשה ולא מן העשוי. בפסול. מה שנסכך שם שלא לשם סכך אפילו לצל אלא ליבש. אין שם סוכה עליו. הילכך גזור רבנן שלא יסככו בחבילין. אפילו הוא מטילו עליה לשם סוכת חג. גזירה משום חבילין דכל השנה דאיכא פסולה דאוריית'. מדקאמ' ואם התירן כשירה. ש"מ דכל היכא דאיכא אגד אסור לסכך בו. ואגד בחד לא שמיה אגד. פי' כל דבר יחידי שהוא מחובר יחד האוגדו בפני עצמו. אינה אגודה עד שיתן דבר אחר עמו ויאגד יחד: אמ' רב יהודה הני שוושי ושוצרי מסככינן בהן. שוושי פי' מיני ירקות הן. שוצרי. ארבא פלקיידא. והוא שעליו רחבים וגדל ביערים. מסככינן בהן. שאינו מאכל אדם לקבל טומאה. אבי' אמ' בשוושי מסככינן. בשוצרי לא מסככינן. כיון דסרי ריחייהו שביק לה ונפיק. אמ' רב חנן בר אבא היזמי והיגי מסככינן בהן. פי' מיני סנה הם. אבי' אמ' בהיזמי מסבכינן בהיגי לא מסבכינן. כיון דנתרין עליה שביק לה ונפיק: המשלשל דפנות מלמעלה למטה אם גבוהות מן הארץ שלשה טפחים פסולה. מלמטה למעלה עשרה טפחים כשירה. ר' יוסי או' כשם שמלמטה למעלה עשרה טפחים. כך מלמעלה למטה עשרה טפחים. והלכה ברבנן פי' המשלשל. כל מלמעלה למטה קרי שילשול. מלמעלה למטה. שהתחיל לארוג המחיצה אצל הסכך ואורג ובא כלפי מטה. שלשה טפחים פסולה. דהיינו כדי שיזדקר הגדי בבת ראש. דאמרינ' פסולה. מלמטה למעלה. שהתחיל לארוג בערב סמוך לקרקע ומגביה והולך. כיון שהגביה עשרה כשירה ואפי' אין מגיעות לסכך. ר' יוסי אומ' בשם שמלמטה למעלה דין באריגה. כך מלמעלה למטה דין באריגה עשרה. ואפי' גבוה מן הארץ הרבה כשירה. דקסבר מחיצה

תלוייה מתרת: הרחיק הסיכוך מן הדפנות שלשה טפחים פסולה. פי' לאו בגובהה קאמ'. אלא ברחבה שהניח אויר בסכך אצל הדופן. (והילכך) [והלכתא] אויר פסול בשלשה טפחים בין בסוכה גדולה בין בסוכה קטנה. סכך פסול פוסל בארבעה בסוכה קטנה: בית שנפחת וסיכך על גביו אם בין הכותל לסיכוך ארבע אמות פסולה פחות מארבע אמות כשירה. מאי טעמי דאמר' דופן עקומה. פי' בית שנפחת גגו באמצעיתו. ונמצא תקרת הבית שהיא פסולה משום תעשה ולא מן העשוי מפסקת בין דפנות לסכך כשר. אם יש מן הסיכוך ולכותל ארבע אמות פסולה. דארבע אמות לא נאמ' למשה מסיני דופן עקומה. אבל בפחות מיכן כשירה. דהלכה למשה מסיני. רואין תקרת הבית כאילו היא ראש הדופן שנעקם למעלה ואין כאן סכך פסול פוסל:

אין פורסין סדין על הסוכה.

פירס עליה סדין מפני החמה או תחתיה מפני הנשר. או שפירס על גבי הקינוף פסולה. פי' הנשר. שלא יהו עלין וקסמין נושרין על השלחן. וסדין דבר המקבל טומאה הוא ופסול לסכך. או שפירס על גבי הקינוף. או אפילו לא פירשו מפני הנשר אלא לנוי מיטתו על גבי הקינוף. שהן ד' קונדיסין לד' רגלי המטה. וגבוהין ומניח כלונסות מזה לזה על גביהן ופירס סדין עליה והרחיקו מן הסכך. דהשת' לא [משום] מסכך בדבר המקבל טומאה מיפסלא. דהשתא לאו לסכוכי שטחן שם. פסולה. משום דאינו יושב בסוכה דאהל מפסיק בינתים: מנימין עבדיה דרב אשי אטמישא ליה כותנתיה במיא ואשטחיה אמטללתא. א"ל רב [אשי] זיל שקליה. דלא לימרו בגוה קמסכך. והא קחזו ליה דרטיבא. לכי יבשה: פי' אטמישא. משורה במים. דרטיבא. שהיא לחה. ומוכחא מילתא דלנגבה שטחוה ולא לסכך. לכי יבשה. קאמינא לך דתישקלה:

אמר אביי אויר שלשה בסוכה גדולה. ומיעטו בין בקנים בין בשפודין הוי מיעוט: בסוכה קטנה בקנים הוי מיעוט. בשפודין לא הוי מיעוט. והני מילי מן הצד. באמצע. פליגי בה רב אחא (ורב חסדא) [ורבינא]. חד אמ' יש לבוד באמצע. וחד אמ' אין לבוד באמצע. פי' הוי מיעוט וכשירה. דלאו שיעור אויר יש. ולא שיעור סכך פסול יש. בסוכה קטנה. ששיעור מצומצם בקנים הוי מיעוט. דאמרי' לבוד. ואין כאן אויר. בשפודין לא הוי מיעוט. משום דשפוד גופיה סכך פסול הוא ואע"ג דלאו מזה ולאו מזה יש שיעור לפסול. מיהו כיון דאיכא שלשה טפחים בהדדי דנפיקי מהכשר סוכה חשיבי באנפי נפשייהו. ולא מצטרפי בהרא לאשלומה לשיעורא וליתה לשיעורא דסוכה. והני מילי דאויר פחות משלשה (לבדו) [לבוד]. ואינו פוסל בסוכה מן הצד. דאמרי' הרי הוא כלבוד מן הדופן. (ועד כאן) באמצע. אויר פחות מג'. שלא בסמוך לדופן. והילכתא אפי' בסוכה

קטנה נמי. ואפי' באמצע אמרי' כלבוד דמי וכשר. ומנא לן דכל פחות משלשה באויר אמרי' לבוד. וכל פחות מארבע אמות בדופן אמרי' דופן עקומה. דא' בפ"ק דעירובין ובפ"ק דסוכה איתה. אמ' רב חייא בר אשי אמי רב שיעורין חציצין ומחיצין הלכה למשה מסיני ואמרי' עלה לר' מאיר. כי אתאי הילכת' לגוד וללבוד ולדופן עקומה. גוד. דאמרי' גוד אסיק מחיצתה. לבוד. הא דאמרן. דופן. דאמרי' דופן עקומה. והני מילי פחות מד' אמות. ארבע אמות פסולה וכן בחצר שמוקפת אכסדרה. פי' כל חצר שבתלמוד לפני הבתים היא. והבתים פתוחין לה. וחצר זו מוקפת בתים מתוכה. ופתוחין לה סביב משלש רוחות. ולפני הבתים עשוי אכסדראות סביב לג' רוחותיה. ואכסדרה פתוחה היא ואין לה דופן לצד החצר ויש עליה תקרה. וזה סיכך על גבי אוירה של כל החצר שבאמצע היקף האכסדראות ואין דופן לסוכה אלא מחיצת הבתים המפסיקות בין בתים לאכסדרה. ונמצאת תקרת האכסדרא פחות מד' אמות מפסקת סביב בין סכך לדפנות. יש ברוחב האכסדרא ארבע אמות פסולה. פחות מד' אמות כשירה. דאמרי' דופן עקומה. דוגמא לדבר. קלוייששטרא. של מינין האומות שיש לה אויר שיש בו עשבים. והיקף האכסדרא סביב לו: איתמר סיכך על גבי אכסדרא שיש לה פצימין כשירה. ושאין לה פצימין. אביי אמ' כשירה. אמרי' פי תקרה יורד וסותם. רבא אמ' פסולה. לא אמרי' פי תקרה יורד וסותם: והילכת' כרבא: פי' סיכך על גבי אכסדרא שיש לה פצימין. כגון חצר המוקפת אכסדרא. כדפרשי'. וסיכך באוירה של חצר וסמך הסכך על שפת הקירוי של אכסדרא ואין מחיצות הפנימיות מועילות לתוכה. דיש בתקרת האכסדרא יותר מד' אמות. אבל לצד הסוכה יש לאכסדרא פצימין. (עומדין) [עמודין] כמין חלונות. וביניהן פחות משלשה כשירה. דאמרי' בהו לבוד. אמרי' פי תקרה יורד וסותם מכל צדי פי תקרה. עוביין של נסרים. בחודן. וכן עובי ראשיהן הכלה לצד הסוכה:

דרש ר' יהודה בר' אלעאי בית שנפחת וסיכך על גביו כשירה. אמ' לפניו ר' ישמעאל בר' יוסי ר' פרש כך אמ' אבא ארבע אמות פסולה. פחות מיכן כשירה:

ת"ר בסוכות תשבו. ולא בסוכה שתחת הבית. ולא בסוכה שתחת האילן. אדרבה בסכות תרתי משמע. אמ' רב נהמן בסכת כת': העושה סוכתו כמין צריף או שסמכה לכותל. ר' אליעזר פוסל. מפני שאין לה גג. וחכמים מכשירין. פי' ר' אליעזר סבר דומיא דאהל בענן. דכיון דלית ליה גג לאו אהל הוא. ורבנן סברי שיפועי אהלים כאהלים דמו: כמין צריף פי' כוך של ציידין. שאורבין בתוכו את העופות. ועשוי ככוורת שמשפעת והולכת שגגו וקירויו אחד או שסמכה לכותל. פי' היטה ראשי הקנים לכותל וראשו השני על הארץ. לפי שאין לה גג. שאינו ניכר מה הוא גג. ומהו הכותל. דאהל משופע לאו אהל

הוא אלא אם כן יש בו טפח זקוף ושוה: הילכת' מאי. ת"ש דאביי אשכחיה לרב יוסף דגני בכילת חתנים בסוכה. א"ל כמאן כר' אליעזר. דאמ' כל היכא דלית ליה גג לאו אהל הוא. שבקת רבנן ועבדת כר' אליעזר. א"ל ברית' איפכא תניא. ר' אליעזר מכשיר. וחכמים פוסלין. א"ל שבקת מתניתין ועבדת כברית'. א"ל מתנית' יחידאה היא. דתניא העושה סוכתו כמין צריף או שסמכה לכותל. ר' נתן אומ' ר' אליעזר פוסל. לפי שאין לה גג. וחכמים מכשירין. פי' כילה הפרוסה סביב המיטה. ויוצאין מאמצע המיטה שני נקליטין. אחד למראשותי המיטה. ואחד למרגלותיה ונותן קלונסא מזה לזה ופורסין סדין עליו. והוא משפע וירד לכאן ולכאן. ולפי שאין לה גג טפח שוה לא חשיב אהל להפסיק בינו לסכך כשר. של סוכה: כמאן כר' אליעזר דאמ' אהל משופע לאו אהל הוא. ברית' איפכא תניא. מצאתי ברייתא שהמהפך שיטתו. ר' אליעזר מכשיר וחכמים פוסלין. לפי שאין לה גג. יחידאה היא מתנית'. דר' נתן קתני לה. דר' אליעזר פוסל אליביה והויא יחידאה. אבל חכמים שבדורו חלוקין עליו. ואומרי' ר' אליעזר מכשיר וחכמים פוסלי'. וקיימ' לן כחכמים החלוקין עליו: שמעי' מינה מדרב יוסף דכילת חתנים שרי למיגנא בה בסוכה. דכיון דלית ליה גג לאו אהל הוא ולא מיחזי כסוכה שתחת הסוכה. ושמעי' מינה דסוכה דלית ליה גג ודעבידא כי צריפא פסולה. ושמעי' מינה. כילה דאית לה גג אסור למיגנא בה בסוכה. ואפי' למאן דאמ' סוכה דירת קבע בענן. אתי אהל עראי ומבטל דירת קבע. ואע"פ דפליג ר' יהודה ואמר לא אתי דירת אהל עראי ומבטל אהל קבע דתנן ר' יודה אומ' נוהגים היינו שהיינו ישינים תחת המיטות בפני הזקנים. סתמ' דמתניתי' דלא כר' יהודה. דתנן הישן תחת המיטה בסוכה לא יצא ידי חובתו. ותרגמ' שמואל במיטה שגבוהה עשרה טפחים. אלמ' אתא אהל עראי ומבטל אהל קבע. ותו ז'לקמ' משמע. דאסור לישן בכילת חתנים בסוכה. דאמרי' בהישן. רב שרא ליה לרב אחא בר אדא למיגנא בכילתא בסוכה. משום בקי. קסבר מצטער פטור מן הסוכה. וטעמ' דפטור משום דקמצטער כי הוה גני. אבל אין מצטער אסור: ת': החוטט בגדיש לעשות סוכה אסור. חדא משום גזירת אוצר. וחדא משום תעשה ולא מן העשוי: פר"ת: ת':

ת"ר מהצלת של חשיפה ושל גמי גדולה מסככין בה. קטנה אין מסככין בה [של קנים ושל חילת גדולה מסככין בה ארוגה אין מסככין בה] ר' ישמעאל בר' יוסי [אומר] משום אביו זו וזו מסככין בה. וכן היה ר' דוסא אומ' כדבריו. פי'. חשיפה. פביל. גמי. יונק. והן רכין הילכך סתם קטנה שבהן לשכיבה. לא שנא גדולה (ולא שנא קטנה). מעשה שרשרות שהוא עב ואינה חלוקה ולא שנא ארוגה שהיא חלוקה. והיינו דקת' גדולה מסככין בה. (והיא) קטנה אין מסככין בה. ואין חילוק בין גדולה לארוגה. אבל של

קנים שהן קשים. וכן של חילת. לישקא. והקלה שלה עב. גדילה. מעשה עבות. וקליעה מסככין בה. ואפי' קטנה, דאינה לשכיבה. לפי שעבה ואינה חלקה. ועץ שלה קשה. ארוגה אין מסככין בה. דסתם' לשכיבה. דלא היו רגילין לאורגה אלא לשכיבה שתהא חלקה ונוחה:

ואסור להסתפק מעצי סוכה. דאמ' רב ששת משום ר' עקיבא מניין לעצי סוכה שאסורין כל שבעה. ת"ל חג הסוכות תעשה לך שבעת ימים (דברים טז). ותניא. ר' יהודה בן בתירא אומ' מניין שכשם שחל שם שמים על החגיגה כן חל שם שמים על הסוכה. שנ' חג הסוכות תעשה לך שבעת ימים. י"י (ויקרא כג). מה חג לי"י. אף סוכה לי"י. פי' על החגיגה. לשם חגיגת שמים חל עליה. לאוסרה עד לאחר הקטרת אימורים. (דוכן) [דזכו] כהנים בתר הכי משלחן גבוה. כעבד הנוטל פרס מרבו. חג. חגיגה: ולא מיבעיא מעצי סוכה דאסור לאסתפוקי מינייהו. אלא אפילו תלא בה מגדי. נגד בה מאני אדעת' לאשפורה. אסיר לאסתפוקי מינייהו. דת"ר סיככה כהילכתה ועיטרה בקרמים ובסדינין המצויירין ותלה בה אגוזים שקדים רימונים אפרסקין פרכילי ענבים ועטרות של שבלים ויינות ושמנים וסלתות אסור להסתפק מהן עד מוצאי יום האחרון של חג. ואם התנה עליהם הכל לפי תנאו:

פי' בקרמין. ציורין מעשה ארג כמו מעשה צבעונין שקורין אובריין. ובסדינין המצו"רין. שצורתם בולטת. כמו מעשה רוקם. או מעשה אורג. שקורין גונלשקש. יינות שמנים וסלתות. נתונים בכוסות של זכוכית לנוי. הכל לפי תנאו. וכגון [דאמר] איני בודל מהן כל בין השמשות של ערב יום טוב הראשון דתו לא חיילא קדושה עלייהו. והכי מוקי לה במסכ' (סוכה) [ביצה]. בהמביא עיטורי סוכה שנפלו בשבת אסורין באכילה ואסורין לטלטלן ממקומם. נפלו ביום טוב אסורין באכילה. ומותר לטלטלן. נפלו בחולו של מועד אסורין באכילה ומחזירין למקומן. ולמה אסורין באכילה מפני שהוקצו למצוה: אבל אם התנה עליהן מתחילה בשעה שתלאן ואמ' בשעה שארצה אטול מהן הרי זה מותר: ת'. ואו' רבינו אליהו זצ"ל. דלא מהני תנאה אלא לאותם שנפלו. משום דקשיא ליה דמוקי טע' בביצה משום מוקצה. וכשהתנה אזל ליה מוקצה ואית בהו משום בזויי מצוה. וכשנפלו מן הסוכה אזל ליה טעם דבזויי מצוה ושרו לגמריה: ת': תניא בתוספתא. אין נוטלין עצים מן הסוכה ואפי' ביום האחרון. ואם אמ' כל זמן שארצה אטול מהן הרי זה מותר. ת'. ורבינו אליהו ז"ל מוקי לה בסוכה נפולה או בשמיני עצרת דלית בה מצות סוכה ואין בה משום בזויי מצוה ולא מוקצה דלא אתקצאי לשבעה: ת': ר' אליעזר אומ' ארבע עשרה סעודות חייב אדם לאכול בסוכה אחת ביום ואחת בלילה. וחכמים

אומרי' אין לדבר קיצבה חוץ מלילי [יום] טוב הראשון. מאי טעמ' דר' אליעזר אמ' קרא בסכות תשבו שבעת ימים. תשבו כעין תדורו. מה דירה אחת ביום ואחת בלילה: אף סוכה אחת ביום ואחת בלילה ורבנן כי דירה מה דירה איבעי אכיל איבעי לא אכיל. אף סוכה איבעי אכיל איבעי לא אכיל. אי הכי יום הראשון נמי. א"ר יוחנן משום ר' שמעון בן יהוצדק נאמ' חמשה עשר בחג המצות [ונאמר חמשה עשר בחג הסוכות], מה להלן לילי יו"ט הראשון לחובה. אף כאן לילי יו"ט הראשון חובה. והתם מנא לן. דכת' בערב תאכלו מצות. הכת' קבעו חובה: והלכה כרבנן. דאמרי' אין לדבר קיצבה. ת'. פי' ר"ת כלומ' יש אדם שלא יאכל ביום אלא פעם אחת. אבל ביום טוב ראשון חייב לאכול שתי פעמים אחת ביום ואחת בלילה: ת': ואם רצה להתענות אין אנו זקוקין לו אם ירצה יאכל בסוכה. אם ירצה יאכל חוץ לסוכה. או יתענה מכל וכל. חוץ מלילי יום טוב הראשון של חג שאינו רשאי להתענות אלא חייב לאכול. ובסוכה. מיכן ואילך רשות. והכי ילפי' לה בפ' בתרא דפסחים, ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי עצרת. גלי לן למימר דמה שביעי רשות. אף ששה ימים נמי רשות. לפי שהשביעי בכלל שבעת ימים תאכל מצות. ויצא מן הכלל. ללמד שתאכל מעות האמור בו אינו חובה. אלא אם באת לאכול תהא (אכילתו) [אכילתך] מצה ולא חמץ. ולא ללמד על עצמו יצא. אלא ללמד על הכלל כולו יצא. כו'. והתם גופיה מנא לן. (דיליה) [דלילה] הראשון מיהא חובה. בערב (תאכל) [תאכלו] מצות (שמות י"ב:י"ח). שנה עליו הכת' לקובעו חובה. תניא ר' אליעזר. אומר אין יוצאין מסוכה לסוכה. ואין עושין סוכה בחולו של מועד. מ"ט דר' אליעזר אמ' קרא חג הסוכות תעשה לך וגו'. עשה סוכה לשם חג הראויה לשבעה בענן. ורבנן ההוא מאי קאמ'. אמ' רחמנא עשה סוכות בחג: והלכה כרבנן: ושוין שאם נפלה במועד שחוזר ובונה אותה בחולו של מועד: פי' אין יוצאין מסוכה לסוכה. לאכול בזו ולישן בזו. או היום בזו ולמחר בזו. ואין עושין סוכה בחולו של מועד. מי שלא ישב בסוכה ביום טוב הראשון: עשה סוכה לשם חג של שבעת ימים: שמעי' מינה דאין עושין סוכה בחולו של מועד עד דאיכא לשבעה. וכיון דעבר ליה יום ראשון שוב אין יכול לעשות לשבעה. ושמעי' מינה דאין יוצאין מסוכה לסוכה לאכל בזו ולישן בזו. או היום בזו ולמחר בזו. דאם כן לאו סוכה לשבעה הוא אבל ודאי אם נפלה זו היא הראשונה ובאותה מודו תרוייהו שיכול לעשותה:

תניא ר' אליעזר אומ' כשם שאין אדם יוצא ידי חובתו ביום טוב הראשון של חג בלולבו של חבירו. שנ' ולקחתם לכם ביום הראשון(ויקרא כג). לכם. משלכם. כך אין אדם יוצא ידי חובתו ביום טוב הראשון של חג בסוכתו של חבירו. דכת' חג הסכות

תעשה לך. משלך. וחכמים אומרי' אע"פ שאין אדם יוצא ידי חובתו ביום טוב הראשון של חג בלולבו של חבירו. אבל יוצא הוא בסוכתו של חבירו. דכת' כל האזרח בישר' ישבו בסכות (שם). מלמד שכל ישר' ראויין לישב בסוכה אחת: והלכה כרבנן: פי' לכם. משלכם. להוציא את השאול ואת הגזול. כל האזרח בישר' ישבו בסכות כת'. דמשמע מינה סוכה אחת לכל ישראל שישבו בה זה אחר זה. ואי איפשר שיהא של כולם. דלא מטי שוה פרוטה לכל חד וחד. אלא על ידי שאלה: וכל אימת דעייל איניש לסוכה צריך לברוכי. ואפי' עייל ונפיק עשרה זמני ביומא צריך לברוכי. לישב בסוכה. מנא לן. מתפילין. דתניא תפילין. כל זמן שמניחן מברך עליהן. דברי ר'. וחכמי' אומ' אינו מברך עליהן אלא שחרית בלבד. ואיתמר. אביי אמ' הלכה כר'. ורבא אמ' הלכה כרבנן. אמ' רב מרי בריה דבת שמואל חזינא ליה לרבא דלא עביד כשמעתיה אלא כל אימת דמתנח להו מברך. אמ' מר זוטרא חזינא להו לרבנן דבי רב פפא דבל אימת דמתנחי מברכי. רבנן דבי רב אשי כל אימת דמשמשי להו מברכי:

והילכת' [סוכה] ואחר כך זמן. ואע"ג דתדיר ושאינו תדיר תדיר קודם. הכא שאני. לפי שזמן בא על שניהן על הקידוש ועל השובה: ואסיר למיקבע שעודתא לבר ממטללתא. דתנן אוכלים ושותים עראי חוץ לסוכה. ודווקא אכילת עראי. אבל אכילת קבע בסוכה. וכמה אכילת עראי. כדטעים צורבא מרבנן ועייל לכלה. פי' בבקר בהשכמה כשהולכין לבית המדרש לשמוע דרשת מסכת כלה. או שאר דרשות. ודואג שמא ימשכו השמועות וטועם מלא פיו וסובל: ושוב מעשה והביאו לו לרבן יוחנן בן זכאי לטעום את התבשיל. (ג') [ולר"ג] שתי כותבות ודלי של מים ואמרו העלום לסוכה: תנא לא מפני שהלכה כן אלא שרצו להחמיר על עצמן. וכשהביאו לר' צדוק אבל פחות מכביצה. נטלו במפה ואכלו חוץ לסוכה ולא בירך אחריו. ש"מ פחות מכביצה לא בעי שובה. ולא בעי ברכה. הא בביצה בעי סוכה ובעי ברכה. וכל הני שבעה יומי מיבעי ליה לשווי סוכתו קבע. דת"ר כל שבעת הימים עושה אדם סוכתו קבע ואת ביתו עראי. כיצד. יש לו כלים נאים מעלן לסוכה. אוכל ושותה בסוכה ומטייל בסוכה:

ת"ר הולכי דרכים ביום פטורין מן הסוכה ביום וחייבין בלילה. הולכי דרכים בלילה פטורין מן הסוכה בלילה וחייבין ביום. והולכי לדבר מצוה פטורין מן הסוכה. בין ביום ובין בלילה: פי' הולכי דרכים ביום פטורים מן הסוכה ביום. דכת' בסכות תשבו שבעת ימים כעין ישיבת ביתו. בשם שכל ימות השנה אינו נמנע מללכת בדרכים לסחורה. כך כל ימות החג שאינו יום טוב. לא הצריכו הכת' למנוע מללכת לדרכו. הולכי בדרך מצוה

פטורין בין ביום ובין בלילה. אע"פ שאין הולכים אלא ביום. משום דטרידי ודואגים במחשבת המצוה ובתיקוניה. פטורין מן הסוכה:

ת"ר שומרי העיר ביום פטורין מן הסוכה ביום וחייבין בלילה. שומרי העיר בלילה פטורין מן הסוכה בלילה וחייבין ביום. שומרי גנים ופרדסים פטורין בין ביום ובין בלילה: אמאי ליעבדן סוכה התם וליתבו. אביי אמ' תשבו כעין תדורו. רבא אמ' פירצה קוראה לגנב. פי' שומרי גנים ופרדסים אין זזין משם. כעין תדורו. כדרך שהוא דר כל השנה בביתו. הזקיקתו תורה להניח דירתו ולדור בו בסוכה עם מטתו וכלי תשמישיו ומצעותיו. ואינו יכול להביאם שם מפני הטורח. פירצה קוראה לגנב. משל הדיוט הוא. ואף כאן הגנב רואה אותו יושב בסוכה בלילה. והוא נכנס וגונב הפירות: חולים ומשמשיהן פטורין מן הסוכה: ת"ר חולה שאמרו לא חולה שיש בו סכנה אלא אפילו חולה שאין בו סכנה. אפילו חש בעיניו ואפילו [חש] בראשו. אמ' רשב"ג פעם אחת חשתי בעיני בקיסרי והתיר לי ר' יוסי בריבי לישן לי ולמשמשי חוץ לסוכה. פי' בריבי יוסי החכם וחריף בדורו. הוא יוסי בן חלפתא. רב שרא ליה לרב אחא בר דלא. למיגנא בכילתא במטללתא משום בקי. רבא שרא ליה לרב אחא בר אדא למיגנא בר ממטללתא משום סירחא דגורנצא. רבא לטעמי' דאמ' רבא מצטער פטור מן הסוכה. פי' למיגנא בכילה. ואע"פ שיש לה גג. וגבוה עשרה. והרי הוא כאילו הוא חוץ לסוכה. משום בקי. צינצולש. סירחא דגורנצא. קרקע לבנה שהיו טחין בה קרקעית הסוכה. מצטער. שהסוכה מצערתו: כל שבעת הימים (עושה) עושה אדם סוכתו קבע וביתו עראי. ירדו גשמים. מאימתי מותר לפנות הכלים. משתסרח המקפה. תנא המקפה של גריסין. פי' ממהרת להתקלקל בגשמים מעט: ת"ר היה אוכל בסוכה וירדו גשמים ויצא חוץ לסוכה [ואכל אין מטריחין אותו לעלות עד שיגמור סעודתו היה ישן בסוכה וירדו גשמים וירד חוץ לסוכה] וישן אין מטריחין אותו לעלות עד שיעור ויעלה עמוד השחר. פי' לאפוקי אם הקיץ משנתו. בלילה אין מטריחין אותו. ואם עלה עמוד השחר ולא ניעור אין מקיצין אותו: וכי נפקי הני שבעא יומי בתר דגמר סעודתיה בסוכה מפיק להו מאניה מסוכה לביתיה. משום יקרא דיום טוב. ואי לית דוכתא לאותובי מאני אלא בסוכה פסיל לה ברובא ויתיב בה. (דת"ר סוכות) [דתנן סוכה] שבעה כיצד. (גמרו) [גמר] מלאכול לא יתיר סוכתו. אלא מוריד הוא הכלים מן המנחה ולמעלה משום כבוד יום [טוב] האחרון. והוינן בה. אין לו כלים. אלא במאי (בו) אישתמש. אלא אין לו מקום להוריד כליו מהו. רב חייא בר אשי אמ' פוחת בה ארבעה. ור' יהושע בן לוי אמ' מדליק בה את הנר. ולא פליגי הא לן והא להו. לבני מערבא דלית להו ספיקא דמערב יום טוב דשלימו להו שבעא

יומי דסוכה לבתר דגמיר בה סעודתיה פוחת בה ארבעה. לדידן דאית לן ספיקא דשמיני איכא לספוקי בשביעי ובעי למיכל סעודתיה בסוכה. דקיימ' לן הילכת' מיתב יתבינן. ברוכי לא מברכינן. הוה ליה יומא טבא ולא איפשר למיפחת בה ארבעה מדליקי' בה שרגא. הא תינח סוכה קטנה דמיפסלא בשרגא. סוכה גדולה במאי פסלינן לה. במאני דמיכלא דאמ' רבא מאני מיכלא לבר ממטללתא. מאני משתייא במטללתא. והילכת' כרבא. (דאמ') שלוחי מצוה פטורין מן הסוכה:

עד כאן מן הילכות גדולות:

אמ' רב גידל אמ' רב האי אפקותא דדיקלא מסככינן בה. ואע"ג דאגידא אגד בידי שמים לא שמיה אגד. פי' אפקותא דדיקלא. מוצא הדקל. כשהוא סמוך לקרקע יוצאין בה דוקרנים הרבה סביב סביב. ואע"ג דאגידי. (שבחוברים) [שמחוברים] ענפים האלה יחד. ודמה לחבילין דאמרן אין מסככין בהן. ואע"ג דאגיד להו איהו הענפים מלמעלה כדי להושיבם יחד. מפני שנוקפין למעלה ומתפצלין לכאן ולכאן ואין סותמין הנקב. אגד בחד לא שמיה אגד. כל דבר יחידי שהוא מחובר יחד האוגדו בפני עצמו אינה אגודה עד שיתן דבר אחר עמו ויאגדם יחד:

אמ' רב חסדא אמ' רבא בר רב שילא הני דוקרי דקני מסככין בהן. ואעג"ב דאגידי אגד בידי שמים לא שמיה אגד. תניא נמי הכי קנים ודוקרנים מסככינן בהן פשיט'. אימא קנים הדוקרנים מסככין בהם: פי' דוקרי דקנים. כגון אפקותא דדיקלא. אלא שזה של קנים. ווה של דקלים. קנים ודוקרנים. משמע תרי מילי. אימא קנים של דוקרנים. שיוצאים בגזעם כמו דוקרנים הרבה. דוקרנים. כמו יחפור בדקר. פיילש בלע'. מסככין בהן. ולא משוינן להו כחבילים: אמ' רב חסדא אגד בחד לא שמיה אגד [שלש שמיה אגד] שנים. מחלוקת ר' יוסי ורבנן. דתנן מצות אזוב שלשה קלחים ובהן שלשה גבעולין [ר' יוסי אומר מצות אזוב שלשה גבעולין]. שירין שנים. וגרדומין כל שהוא. פי לא שמיה אגד. לא לעיניין חבילים לסכך. ולא לעיניין אגודת אזוב. שלשה קלחים. שרשים. ובהן שלשה גבעולין. גבעול לכל קלח. גבעול הוא הקנה האמצעי שהזרע בתוכו כבקנבוס. ובפשתן. ר' יוסי אומ'. לקמיה מפר' ליה. לר' יוסי שלשה לעכב. לרבנן שלשה למצוה. שירין. אם נפל האחד לאחר זמן. שירין. כשירים בשנים. גרדומין כשמזין בו פעמים רבות מתוך שגבעוליו רכין משתברין. וכל שהוא המשתייר באגודה כשר. ובלבד שישתייר בכל אחד ואחד כל שהוא שתהא שם אגודתו קיימת. לפיכך יש להזהר שלא יסכך אדם בחבילי עצים וחבילי [זרדין]. ולא בשום דבר שהוא קשור יחד. כגון קנים וערבה. ואפי' שנים זה עם זה:

ת"ר בסוכות תשבו. ולא בסוכה שתחת האילן ולא בסוכה שתחת הבית. אדרבה בסוכות תרתי משמע. אמ' רב נחמן בר יצחק בסכת כת': אמ' רב ירמיה פעמים ששתיהן כשירות. ופעמים ששתיהן פסולות. ופעמים שהתחתונה כשירה והעליונה פסולה. ופעמים שהעליונה כשירה והתחתונה פסולה: שתיהן כשירות. היכי דמי. כגון שהתחתונה חמתה מרובה מצילתה. והעליונה צילתה מרובה מחמתה. וקיימ' עליונה בתוך עשרים. שתיהן פסולות. כגון דתרויהו צילתן מרובה מחמתן. וקיימ' עליונה למעלה מעשרים: התחתונה כשירה והעליונה פסולה. כגון שהתחתונה צילתה מרובה מחמתה. והעליונה חמתה מרובה מצילתה. וקיימ' תרויהו בתוך עשרים: העליונה כשירה והתחתונה פסולה. כגון דתרוויהו צילתן מרובה מחמתן. וקיימ' עליונה בתוך עשרים: פשיט'. התחתונה בשירה והעליונה פסולה. אצטריכא ליה מהו דתימ' ניגזר דילמא מצטרף סכך פסול בהדי סכך כשר. קמ"ל: פי' שתיהן כשירות. היכי דמי שהתחתונה חמת' מרובה מצילתה. דסכך (דירה) [דידה] כמאן דליתיה דמי. ותרווייהו מיתכשרן בסכך העליון. והוא דקיימ' עליונה בתוך עשרים לארץ. דהוי סכך כשר אף להכשיר התחתונה. שתיהן פסולות כו'. וקיימ' עליונה למעלה מעשרים לגגה של תחתונה שהיא קרקעית של עליונה: תחתונה כשיר' והעליונה פסולה. דסכך של עליונה לאו סכך הוא. ולא מיפסלא תחתונה משום סוכה תחת סוכה. ועליונה פסולה. משום דחמתה מרובה מצילתה. וכגון דקיימן תרוייהו בתוך עשרים לארץ. דאי עליונה למעלה מעשרים אף תחתונה פסולה משום דמצטרף סכך פסול בהדי סכך כשר. משום דסכך שהוא למעלה מעשרים אמה פסול הוא: אבל כי קאי בתוך עשרים לצטרף ולצטרף ובלבד שלא יהא צילתה מרובה מחמתה. דתיפסיל תחתונה משום סוכה תחת סוכה:

סימן שנט

שנט.

פסק. מיכן אנו למידין שעושה סובה בתוך ביתו אין צריכין לסלק מן הגג אותם נסרים שקורין לטש. דהואיל שחמתן מרובה מצילתן על ידי האויר שביניהן הרי הן כמי שאינן. ולא מיפסיל סכך תחתון משום סוכה תחת סוכה: היכי דמי דתחתונה פסולה משום סוכה תחת סוכה. וקיימ' עליונה בתוך עשרים לגגה של תחתונה. דהוא קרקעית של עליונה: פשיטא. דכי חד מינייהו חמתה מרובה מצילתה לאו סוכה תחת סוכה היא. ומאי אשמעני' ר' ירמיה. תחתונה כשירה ועליונה פסולה אצטריכא ליה. כדקיימ' עליונה בתוך עשרים. מהו דתימ' ניגזר למיפסיל תחתונה. משום דזימנין דקיימא עליונה למעלה מעשרים ולא מסיק אדעתיה למיחש אתחתונה. משום צירוף פסול עם כשר.

ומדחזי לעליונה חמתה מרובה. [סבר] דכמאן דיליתיה הוא ולא פסיל תחתונה. קמ"ל דלא גזרינ' הא אטו הא:

סוכה המעובה כמין בית אע"פ שאין [הכוכבים] נראין מתוכה כשירה. פי' המעובה שסכך שלה עב מאד: ת"ר אין הכוכבים נראין מתוכה כשירה. אין כוכבי חמה נראין מתוכה. ב"ש פוסלין. וב"ה מכשירין. פי' כוכבי חמה. כשהחמה זורחת עליה. ואין זהרורי המה נראין מתוכה אין זו דומה לסוכה. אליב' דב"ש. וב"ה מכשירין. אבל אם סיכוכה עבה הרבה שאין הכוכבים נראין מתוכה. כשירה אפילו לב"ש. וי"ל אע"פ שב"ה מכשירין דיעבד. מיהו לכתחילה בעי שיהו כוכבי [חמה] נראין מתוכה. לפיכך יש להחמיר לעשות לכתחילה הסיכוך שיהו כוכבי חמה נראין מתוכה: ת"ר אוכלין אכילת עראי חוץ לתוכה. ואין ישינים שינת עראי חוץ לסוכה. מאי טעמ' אמ' רב יוסף גזירה שמא ירדם. ורבא אמ' אין קבע לשינה. וכמה שינת עראי. תני רמי בר יחזקאל כדי הילוך מאה אפה: תניא נמי הכי הישן בתפילין כו'. וכמה שינת עראי. כו': פי' אוכלין אכילת עראי כו'. נפקא לן מבסוכות תשבו. תשבו כעין תדורו. ומה היא דירתו של אדם לאכול בה אכילת קבע שלו. אבל אכילת עראי אוכל בלא דירתו. כמו אוכל בחצירו או בשדה ואינו מבקש דירה. וסברא היא. שלא הקפיד הכת' באכילת עראי. שתיית עראי נמי כששותה שתים או ג' פעמים אכל אם קובע סעודתו על היין כגון בני אדם ששותים בחנויות כל היום אסור: ירדם. שמא יחטפנו שינה וישן קבע. ורבא אמ' לשמא ירדם לא היישינן. וסוכה היינו טעמ' דאסיר שינת עראי. לפי שאין דירת קבע לשינה. אין בה חילוק בין קבע לעראי לעניין סוכה. שאין אדם קובע עצמו לשינה. דפעמים שאינו אלא מתנמנם מעט ודיו בכך. הילכך זו היא כוונתו:

פסק. הרי שמותר לאדם לאכול אכילת עראי חוץ לסוכה. וכמה אכילת עראי היינו כביצה. ומותר נמי לשתות. דשתייה שלנו אינה אלא עראי: ומותר לאכול פירות הרבה חוץ לסוכה. דפירי לא צריכי סוכה. כדאמ' רבא במסכת יומא פ' אחרון כותבות פירי (סוכה) נינהו ופירי לא צריכי סוכה: וכן הלכה:

ואסור לישן אפי' שינת עראי חוץ לסוכה. כדאמ' רבא אין קבע לשינה. ותניא היה אוכל בסוכה וירדו גשמים ויצא חוץ לסוכה ואכל. פי' שיכול לצאת חוץ לסוכה משתסרח המקפה. שתקלקל הסעודה. ופסקו גשמים. ואחר כך כשאוכל בביתו. אין מטריחין אותו לחזור ולילך בסוכה. אלא עומד בביתו ויגמור סעודתו: והתם נמי תניא. היה ישן בתוכה וירדו גשמים ובא לישן בביתו אין מטריחין אותו לקום עד שיעלה עמוד השחר. ויעור משנתו: הילך ששנאם יהד. לפי ששוין בחומרותיהם. ואין להקל מלישן בסוכה יותר מן

האכילה. הא למדת כל הישן חוץ לסוכה כלום חוטא ועובר על עשה: דברים הללו דברי הכל הם ואין לשנותם:

קטן שאינו צריך לאמו חייב בסוכה. פי' מדרבנן. שמאי מחמיר. ומעשה נמי וילדה [כלתו] של שמאי הזקן ופיחת את המעזיבה וסיכך על גבי המטה בשביל הקטן: היכי דמי קטן שאינו צריך לאמו. אמרי' דבי ר' ינאי בל שנפנה ואין אמו מקנחתו. ריש לקיש אמ' כל שניעור משנתו ואינו קורא אימא אימא. פי' שאינו כרוך אחריה לקרות ולשנות עד שתבא אליו. אבל קורא ושותק לאו צריך לאמו הוא: ת'. ואם תאמר מאי שנא דגבי סוכה יהיב שיעורא דקטן שאינו צריך לאמו חייב בסוכה. וכדר' ינאי. וריש לקיש. וגבי ראיה יהיב שיעורא אחרינא לקטן שהגיע לחינוך. אם יכול לאחוז בידו של אביו ולעלות מירושלם להר הבית. ובעירובין נמי יהיב שיעורא כמו בסוכה בפ' כיצד משתתפין. גבי קטן שצריך לאמו יוצא בעירוב עמו ומפרש התם בעירובין ההוא שיעורא כבר ארבע כבר חמש. והינו שיעור גדול יותר מההוא דחגיגה שנותן לעיניין ראייה. וגבי לולב אמרי' קטן היודע לנענע בו ואינו שוה לא זה ולא זה. ונר' לר' דהכל מעין מצות קא יהיב שיעורא התם גבי סוכה דמצותה הוא לישן בה קא יהיב שיעורא לישן. כל שניעור משנתו ואינו קורא אימא אימא. וגבי לולב דמצותו בניענוע יהיב שיעורא ביודע לנענע בו. וגבי ראייה דמצות ראייה ברגלים. יהיב שיעורא ברגלים. וגם עירוב נמי הואיל דבצריך ואינו [צריך] לאמו קאי טע' קים להו הכי דעד האי שיעורא גריר אחר (לאמו) [אמו] וסמיך עלה מיכאן ואילך לא גריר: ותו סברא היא. גבי עירוב להשוותו לשיעור דסוכה דתלי בדעתא. דאית ביה דעת כוליה האי שאינו קורא אימא אימא. אבל דלולב וראייה לא תלי בדעתא לגמרי. והא דמיחייב בראייה בשיכול לאחוז כו'. היינו בביאה ליראות. אבל בקרבן עולה וראייה. אינו נראה לר' שיהא חייב. דהא אינו אלא מדרבנן כדי לחנכו במצות. ואי יביא עולה ראייה קמייתי חולין לעזרה. הואיל ומדאוריית' לא מיחייב. ועוד היאך ידחה עולתו יום טוב מאחר שאינו מחוייב מדאוריית'. וגם אפי' בחולו של מועד אינו חייב להביא מאחר שאינו מן התורה שהרי מביא חולין לעזרה: ריב"א: ת':

נשאול נשאל מאת רבינו יצחק על קורות ורהיטין. והתיר היתר גמור כי כן נהגו העם. ואין לשנות המנהג. ואם יעלה על לב איש עדיין מן תעשה ולא מן העשוי. דיי לנו באותו תעשה שנוטל הנסרים מן הלטש. וגם הסגן הלוי נשאל. והשיב כמו כן. אלא שצריך לסלק מן הנסרים כנגד כל הסיכוך. והעיד אחד לפני גור אריה. על הרב ר' אליעזר הגדול זצ"ל שהיה עושה סוכתו בתוך הבית ולא היה מסלק הלטש. והיה בעיניו מאד קשה הדבר על שנעשית בתוך הבית והיה מיצר מאד. והיתה חצירו בינו ובין שכינו. וקנאה

כפלים בדמיה. ושאלו את גור אריה מפני מה היה מיצר. ואמ' להם מפני שהיה רוצה לקיים מצוה מן המובחר:

כן הורה ר' יצחק הלוי שאין מונעים מן הנשים לברך על לולב וסוכה. דהא אמרי' בפ"ק דקידושין כל מצות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות. לאפוקי (דאינו) [דאינן] חייבות ואינן צריכות אבל אם חפיצות להביא עצמם בעול המצוה הרשות בידה. ואין מוחין לה. דלא גרעא ממי שאינו מצווה ועושה. ומאחר דמקיימת מצוה היא אי איפשר בלא ברכה. תרע דהא אמרי' הכל עולין למיניין שבעה ואפילו אשה. אלמא אשה עולה ומברכת. אע"ג דפטורה מתלמוד תורה דכת' ולמדתם אותם את בניכם. בניכם ולא בנותיכם. שמעי' אם רצת לקיים מצות עשה הרשות בידה. ואין כאן משום ברכה לבטלה: ת'. ורבינו ש"ח קאסר לנשים לברוכי אלולב וסוכה משום דפטירן וקא עבדי ברכה לבטלה. והכי נמי אכל מצות עשה שהזמן גרמא הוא. מפני חילול השם. אבל מותרות לישב בה בלא ברכה: ומצאתי בתשובות: ובני אדם שאין להם סוכה והולכין ומברכין בסוכת חביריהם וכסבורין שיצאו ידי חובתם. טעות הוא בידם. שהברכה אינה מועלת אלא במקום שיצא מדירת קבע שלו ונכנס בסוכה. משום דאמרי' תשבו כעין תדורו. צא מדירת קבע ושב בדירת עראי. וההיא ברכה לבטלה היא. ועוד דאמרי' התם. ת"ר אוכלין אכילת עראי חוץ לסוכה. ולא אכילת קבע. וזה נמצא עובר על דברי חכמים שאוכל אכילת קבע חוץ לסוכה: מפי ש"ח:

סימן שס

שס.

ואילו הילכות סוכה קצובות לרב יהודאי גאון:

העושה סוכה לעצמו כשמתחיל צריך לברך שהחיינו. וכשיכנס בה בכל סעודה וסעודה צריך לברך לישב בסוכה. וצריך לכסותה היות צילתה מרובה מחמתה. ושתהא מרובעת ולעשות לה צורת הפתח. וגובה עד עשרה טפחים כשירה. פחות מיכן אסורה. ויותר מעשרים אמה פסולה. בתוך עשרים כשירה. ואם אינו יכול לעשותה גדולה יעשה אותה קטנה. עד שתהא מחזקת ראשו ורובו ושולחנו. והיא כשירה. פחות מיכן אסורה. ובלבד שלא ידליק בתוכה נר אלא ידליק בתוך הבית לראות. ואם מדליק על גבי שולחנו מותר. ושל חלב לא ידליק כל שבעה. ואסור להכניס לתוך הסוכה כל תשמיש שמבשלין בהן שום מאכל. אבל כלים ששותין בהם. כגון קנקנים. כוסות וקיתוניות. גביעית. צלוחית כל אילו מותרין. ואל יכסה הסוכה במחצלת אם נארגה. ולא בלוחות. ולא בכל מיני צמר ופשתן. אבל בכל אילנות וגפנים ובכל מיני עשבים יעשה. ובלבד מן העץ. ושלא יהא

ריחו רע. ובתלוש. משום שנ' תעשה ולא מן העשוי. ואם עושה אותה עבה וחשובה כמין בית. אעפ"י שאין כוכבי חמה נראין מתוכה כשירה. ואם הסוכה ישנה צריך לחדש בה דבר וכשירה. ואם לאו אסורה: נשלמו:

סימן שסא

שסא.

ואת זו פי' ר"ת:

מנא הני מילי. דת"ר תשבו כעין תדורו. מיכן אמרו היו לו כלים נאים מעלם לסוכה. כו'. האי פירושא היא. הא דאמ' רבא מאני מיכלא לבר ממטללתא. אלא דאפסקא בפירקא ופריק לה. ופירושא דרבא הכי איתה. אמ' רבא מאני מיכלא. כגון שלשין בהן ושטוחנין בהן. וכלים שמבשלין בהן. דלא חייבה תורה סוכה אלא בדברים שרגילין לדירה. ומאני מיכלא אין רגילין להיות אלא בחדר האופים. ואותם בני אדם שמחמירין להוציא מן הסוכה קערות לאחר שאכלו בהן. טועים הן. דמפרשי' משום מיאוסא וליכא: וכן מוכח בהלכות גדולות: מאני מיכלא כגון דמשהי בהו חמירא. ואגני דליישי בר ממטללתא. אבל מאני משתייא במטללתא. דבבית נמי מייתי להו. והוא הדין לקערות. כן כל מאכל המובאים בבית ולא בחדר האופים: תשבו כעין תדורו: פרת"ם: ועוד כת' ר"ת שרגא אמרי לה (במטלתא) [במטללתא] הדסיפא לאו רבא אמרה. אלא אגב גררה נסיב לה תלמודא. ולא משום תשבו כעין תדורו. (אלא) [ולא] משום מאיסותא. דאפי' שרגא דדהבא מיקרי שרגא. ועוד בלולב וערבה קרי לה נר סתם. וגבי ר' אבהו אמרי' דהוה מטלטל. דלא מיקרי מיאוס אלא נר ישן ושל חרס. וטעם' כדמפ'. ולא פליגי. הא בסוכה גדולה הא בסוכה קטנה. ומשום דמיבעית כיון דקטנה היא. (ולא) [וליכא] בסוכה אלא ראשו ורובו ושלחנו. כי מדליק שרגא ומעייל לנווה מיבעית ומימשיך (לבד) [לבר] מסוכה. ולא מקיים מצות סוכה אבל בגדולה שרי. ואי טעמ' משום מאיסותא מה לי גדולה מה לי קטנה. ועוד למאן דמפרש הכי. מאי שנא במאני מיכלא דלא פלוג. תדע דלא אמר. וטעמ' (כר') [כריב"ל] דבסוף לולב וערבה אמ' ר' יהושע בן לוי דקאמר' אין לו כלים להוריד מהו. רבא אמ' פוחת בה ד'. ור' יהושע בן לוי מדליק בה את הנר. דממעט לשיעורא. ועדיפא למיפסלא בהכי. מעיולי בה מאני מיכלא. ולא פליגי הא לן והא להן. לבני ישר' דליכא יום טוב פוחת. ולהנהו מודי רב לפחות. לבני בבל דאיכא יום טוב ומיתב יתבינן. מודה ר' יהושע בן לוי דמדליק בה את הנר. וכן דרך התלמוד היכא דאיכא הא לן והא להן. דבני בבל מודו לבני ארץ ישר' ובני ארץ ישר' מודו לבני בבל. כדאמרי' בפ"ק דשבת גבי תפילת ערבית רשות. ובקידושין פ"ק גבי ילמד תורה בטהרה. וריחיים

בצוארו. דר' יוחנן חשיב לבני בבל שהן עניים כריחיים בצוארו נושאין ואחר כך לומדין [וכן] שלח ר' אביתר בני אדם העולין משם לכאן כו' דלומד תורה ואחר כך ישא אשה. בפ"א דגיטין. ומהכא שמעי' נמי דמיתב יתבינן. דפירושי ר"ח פוסקין ר' יוחנן ור' יהושע בן לוי הלכה כר' יהושע בן לוי. וכן נ"ל. וכן פסק גבי פלוגת' דאבא שאול גדולים קנו עצמן בני חורין. וכן היתי' הגירס' בספרי'. גבי רב יהודה (הצדואה) [הגדואה]. בזה פי' למיתה וזה פירש לחיים. בקידושי'. וסייעתיה מדר' יהושע בן לוי. ממסכת גיטין. וה"פ איכא דאמרי גדול היה וזה פירש למיתה וזה פירש לחיים. וזכה בו. כדי שלא יזכה בעצמו. ואיכ' דאמרי קטן היה וצריך לזכות בו כדי שלא יזכו בו אחרים וכדאבא שאול דאמ' כל הקודם בהן זכה. והשתא אתי שפיר דהילכת' כאבא שאול. דקאי ר' יהושע כוותיה בגיטין. ופריך תלמוד' תינח סוכה קטנה. סוכה גדולה מאי איכא למימר. דמעייל (מיני) [מאני] מיכלא. וכדרבא. מכלל דשרגא לאו רבא אמרה. ולאו מטעמיה דמאני מיכלא. דאי חד טע' מאי טע' שבק ר' יהושע בן לוי פסולה דמאני מיכלא דשייך בכולהו. ונקט פסולה דהדלקת נר. אבל ודאי משום דעדיף פסוליה ממעט ליה. אבל מאני מיכלא אינו ממעט אלא ודאי מיחזי כי דירה: ותו לא מידי: לשון ר"ת:

הלכות לולב

סימן שסב

שסב.

ת': **ואילו הלכות גדולת קצובות מרב יהודאי גאון מהילכות לולב:**

לולב הגזול והיבש פסול. אם לקחו מנוי בדמי' כשר. אם הוא כמוש לא לח ולא יבש. כשר. וכן ארבעת מיני' שבלולב. ולולב צריך שיהא ארכו ג' טפחים. כדי שיהא טפח יוצא מן ההדס. וב' טפחי' בתוך ההדס פחות מג' טפחים פסול. וארבעה מינין מעכבין זה את זה. ולא יצא ידי חובתו אפי' חסר אחת מהן. והאתרוג שיעורו עד כאגוז בינוני. פחות מאגוז פסול. שנים ערבות ושנים הדסים בלולב כשירים. ויצא ידי חובתו. וחובת ציבור. פחות מיכן פסול. וההדסים שנים. אחד עבות ואחד שוטה כשר: נשלמו: פי' ר"ת. לולב הגזול והיבש פסול. לא שנא ביום טוב ראשון ולא שנא ביום טוב שני. גזול מאי טעמ'. דכת' ולקחתם לכם. ולאו דידיה הוא. וביום טוב שני פסול משום דהוה ליה מצוה הבאה בעבירה. יבש. בעינא הדר וליכא. אמ' רבא הדס של מצוה אסור להריח בו. מאי טעמ'י הדס דלריחא עביד. כי מקצי ליה למצוה מריחא קא מקצי ליה. אתרוג דלאכילה. כי קא מקצי ליה למצוה מאכילה קמקצי ליה ולא מריחא. לפיכך אסור למיכלה כל

שבעה. ר' שמעון בן יוחי אומ' כל המצות (כולו) [כולן] מברך עליהן עובר לעשייתן כגון לולב ושאר מצות חוץ מטבילת גר. וכיון דאגבהה נפק ביה. ואין יוצא ידי חובתו אלא דרך גדילתן. שנא' עצי שטים עומדים: ת"ר ענף עץ עבות. זה הדס. היכי דמי עבות. אמ' רב יהודה דקיימי תלתא טרפי בחד (קצא) [קינא]: והילכתא או' זמן בשמיני של חג ואין אומ' זמן בשמיני של פסח. דאמ' בפ' לולב וערבה. תניא כוותיה דרב נחמן שמיני רגל בפני עצמו לעיניין פזר קש"ב:

סימן שסג

שסג.

הילכות אתרוג.

פי' רת"ם. ת"ר אתרוג תפוח סרוח כבוש שלוק כושי לבן או מנומר. פסול אתרוג כדור פסול. דזה אינו הדר. ויש אומ' אף התיום עלתה חזזית. אבעבועות על רובו. ניטלה פיטמתו. נקלף. ניקב. נסדק. וחסר כל שהוא פסול. עלתה חזזית על מיעוטו כשר. לא שנו אלא במקום אחד. אבל בשנים ושלשה מקומות הוה ליה כמנומר ופסול. ביום ראשון חסר כל שהוא פסול. בשאר ימים כשר. דהא ר' (יוחנן) [חנינא] מטבל בה ונפיק בה כל מאכל על ידי טיבול כמו שמצינו בערבי פסחים. השמש מטבל (בפני) [בבני] מיעיים ונותן לפני האורחים: נשלמו ת"ם: ואם לחשוד אדם לומר כי היכי דבשמיני ספק שביעי דסוכה מיתב יתבינן ברוכי לא מברכינן. אמאי לא עבדינן הכי נמי גבי לולב בשמיני ספק שביעי לנוטלו בלא ברכה: השיבהו דלא דמו אהדדי. דסוכה דהוי כל ז' מדאוריית' כדכת' בסוכת תשבו שבעת ימים. מחמרי' ביה טפי מספיקא. אבל לולב דיום ראשון הוא דהוי דאורייתא בלבד. כדכתי' קרא (ולקחתם) ולקחתם לבם ביום הראשון מיכן ואילך דרבנן. לא אחמור רבנן בספיקא: מ"ר: רי"ש: עד כאן ת':

סימן שסד

שסד.

הילכות לולב.

אין אדם יוצא ידי חובתו בלולבו של חבירו אלא א"כ נותנו לו במתנה. אבל בשאול אינו יוצא ידי חובתו. ולא בגזול. והני מילי ביום הראשון. ובשאר כל ימי החג אדם יוצא בלולבו של חבירו: מנא הני מילי. דת"ר ולקחתם. שתהא לקיחה לכל אחד ואחד. מדהוה ליה למיכתב ולקחת. וכתב ולקחתם. לכם. משלכם. להוציא את השאול ואת הגזול. מיכן אמרו אין אדם יוצא ביום טוב הראשון של חג בלולבו של חבירו. אלא א"כ נותנו לו במתנה: ומעשה בר"ג ור' יהושע (ור' עקיבא ור' טרפון) [ור"א בן עזריה ור' עקיבא]

שהיו באים בספינה ולא היה לולב אלא לר"ג בלבד שלקחו באלף זוז. נטלו ר"ג ויצא בו. (נטלו) ונתנו לר' יהושע בן לוי ויצא בו. נטלו ר' יהושע ויצא בו ונתנו לר' אלעזר בן עזריה ויצא בו. ונתנו במתנה לר' עקיבא. נטלו ר' עקיבא ויצא בו. והחזירו לר"ג. למה לי למימר החזירו. מילתא אגב אורחיה קמ"ל דמתנה על מנת להחזיר שמה מתנה. כדרבא דאמ' רבא הנותן לולב לחבירו על מנת שיחזיר (בו) [לו]. נטלו ויצא בו. החזירו לו יצא. לא החזירו לו [לא] יצא: למה לי למימר שלקחו באלף זוז. להודיע כמה מצות חביבות עליהן. פי' למה לי למימר החזירו. מה אנו למידין דאיצטריך לתנא למיתנייה במתני'. הא קמ"ל דר"ג על מנת שיחזירו לו נתנו להם. ואפי' הכי הויא מתנה עד שיצא בו. דהחזירו יצא. דמתנה על מנת להחזיר שמה מתנה. והרי החזירו. אבל אם לא החזירו איגלאי מילתא דמעיקרא גזול הוא בידו:

פסק. ש"מ שצריך אדם לדקדק על לולב ואתרוג ביום טוב ראשון שיהו שלו גמור ולא שאול. וכל שכן בגזול דלא נפיק: וכל בני העיר שאין(שאין) להם אלא לולב ואתרוג אחד צריך שכולם יהא דעתם ליתנו לכל אחד בשעה שמברך בו. או כולם (יפקידוהו) [יפקירוהו]. ואותו שיקחהו לצאת בו יהא זוכה מן ההפקר. ולאחר שבירך בו צריך שיהא גם הוא מפקירו. או נותנו במתנה לחבירו הרוצה לצאת אחריו: וכן (יעשה) [יעשו] כולם. ומי שאינו מדקדק בדבר אינו יוצא ידי חובתו: ובשאר ימות החג. דליתנהו בנטילת לולב אלא מדרבנן. אדם יוצא בלולבו של חבירו. דהא כת' ולקחתם לכם ביום הראשון. ראשון דווקא: והיכא דמיקלע יום טוב הראשון של חג בשבת. לא מפקי להושענא. ולא מברכינן ביה. ואע"ג דכת' ביום הראשון. ואמור רבנן ביום ואפי' בשבת. הני מילי במקדש. אבל בגבולין לא. מאי טעם' אמ' (רבא) [רבה] גזירה שמא יטלנו בידו וילך אצל בקי ללמוד ויעבירנו ארבע אמות ברשות הרבים. והיינו טעמ' דלולב. והיינו טעמ' דשופר. והיינו טעמ' דמגילה: פי' ללמוד נענועו או ברכתו. ויעבירנו. כו'. ואם תאמר הוה ליה למימר ויוציאנו. דהא הוצאה קדמה להעברה. איכ' למימ' דאפי' (לו) [הוא] בשדה ולולב בידו יש לגזור אהעברה. ולכך נקט העברה: אינמי ההיא במאי עסיקינן שיש (סטין) [סטיו] שהוא מקום פטור סמוך לביתו. דמשום הוצאה לא מיחייב כדמוכח בפ"ק דשבת. אינמי שפינה הלולב מזוית לזוית ונמלך עליו והוציאו. דמשום הוצאה לא מיחייב שלא היתה עקירה משעה ראשונה לכך: אי נמי דמשום הוצאה לא מיחייב דטעה בדבר מצוה ולא עשה מצוה פטור. ואחרי שילך אצל בקי וידע דין נטילתו יעבירנו. דתו אינו טועה. שהרי כבר נפיק חובתיה: ולא נהירא דהא אמרי' פ"ב דביצה. דכולי עלמ' מיהא כלים בשבת לא (מטבללינן) [מטבילינן] ומסיק גזירה שמא יעבירנו. והתם ודאי ליכא למיפטר להוצאה

משום האי טעמ'. דמאי טעה בדבר [מצוה] שייך התם: אינמי להכי לא נקט הוצאה. כי טפי ידועה הוצאה שהיא מן התורה. ולא מצינו שחשו חכמים בדבר: ואי משום לא יצא החייט במחטו שמא ישכח ויצא. ההוא ויצא. ויעביר קבעי מימר שהרי הוא יצא מקודם חשיכה. והכי קאמ' לא יצא במחטו קודם חשיכה. שמא אחר חשיכה יצא עמה בדרכים כאשר היה יוצא מבעוד יום והיינו העברה: גי'. ואם תאמר הא דאמ' רבא הילך אתרוג זה על מנת שתחזירו לי החזירו יצא לא החזירו לא יצא. החזירו אמאי יצא. והתנן בנדרים פ' השותפין. כל מתנה [שאינה שאם] (שהיא) הקדישה אינה מקודשת אינה מתנה. מההיא מעשה דבית חורן ובקידושין מייתי ליה. והבא לאפוקי הוא דיהבתיה נהליה. ולא לאקדושי. דכיון דלא מצי מקדיש ליה היך נפיק ביה. תריץ. הא מיהא מצי לאקדושיה ולמיפרקיה ולאהדורי. וקא מיתהני מיני שוה פרוטה. בההיא (תנאה) [הנאה] דקמקדש ליה: ואם תאמר אמאי אם לא החזירו לא יצא והא קמסיק בגיטין פ' (הניזקין) [מי שאחזו] דתנאי בדבר אחד ומעשה בדבר (אחד) [אחר] בענן. וכי מעשה דתנאי בני גד ובני ראובן דאמרי' בקידושין פרק האומר. כל תנאי שאינו כתנאי בני גד ובני ראובן אינו תנאי. ובעינא תנאי כפול. ותנאי קודם למעשה. והן קודם ללאו. ושלא יהא מעשה ותנאי בדבר אחד. וא"כ אמאי לא יצא. דהכי ליכא חד מהני. תריץ משום דהוה ליה מצוה הבאה בעבירה: גימ': ואם היה חסר אחד מארבעת מינים שבלולב אינו יוצא ידי חובתו. דת"ר ארבעה מינין שבלולב שניש מהן עושין פירות ושנים אין עושין פירות. העושים פירות יהיו זקוקים לשאינם עושים פירות. ושאינם עושים פירות יהו זקוקין למי שעושין פירות. ואין יוצאין ידי חובתן עד שיהו כולם באגודה אחת. ובן הוא אומ' (בונה) [הבונה] בשמים (מעליותיו) [מעלותו] ואגדתו על ארץ יסדה (עמוס ט':ו'): פי' עושין שירות אילו תלמידי חכמים שהן מבקשי' רחמים על בעלי בתים שינצלו מבל מיני פורענות. (כד שלחו מיתם) [כדשלחו מתם] (ובעון) [יבעון] רחמי אתכליא על עליא. שאילמלא עליא לא מיתקיימין אתכליא. ושאינן עושין פירות. אילו בעלי בתים שצריכין לעשות נחת רוח לחכמים ולתלמידיהם. פי' לולב ואתרוג שעושין פירות מכפרי' על בעלי בתים שאינן עושין פירות. והדס וערבה שאין עושין פירות מכפרים על תלמידי חכמים שעושין פירות. ותניא ארבעת מינין כשם שאין פוחתין מהן כך אין מוסיפין עליהם: לא מצא אתרוג לא יביא פריש ולא רימון ולא דבר אחר. וכולם כמושין (כבושין) [כשרים] יבישים פסולים. פי' פריש קויינק. פשיט' מהו דתיימ' לייתי שלא תשתבח תורת אתרוג. קמ"ל דא"כ נפיק מיניה חורבא. כמושין פלטירש ב': וצריך למיהוי שיעור הדס וערבה שלשה טפחים. ואי טפי מג' טפחים כשר. בציר מג' טפחים פסול. דת"ר וכבר עלו זקני ב"ש

וזקני ב"ה לעליית בן בתירא ואמרו לולב אין לו שיעור כלל. והתנן לולב שיש בו שלשה טפחים בדי לנענע בו כשר. אלא אין לו שיעור למעלה דאי טפי מג' כשר. אלא יש לו שיעור למטה דאי בציר מג' טפחים פסול:

סימן שסה

שסה.

אמר רב יהודה אמר שמואל שיעור הדס וערבה שלשה. ולולב ארבעה. כדי שיהא לולב יוצא מן ההדס טפח. פי' כשם שהוא במינו גבוה מכולם. ור' פרנך א"ר יוחנן שדרו של לולב צריך שיהא יוצא מן הדס טפח. פי' זהו צד שהוא עשוי כשדרו של בהמה. שהחליות והצלעות מחוברות לה מיכן ומיכן. כמו כן הלולב גדל שמאותו מחציתו עליו עולין מיכן ומיכן. ואמצעו חלק. ועולה כמקל. ואותה שדרה האמצעית צריך שתהא יוצאה למעלה מן ההדס והערבה טפח. לבד מה שהעלין ארוכין למעלה לאחר (שנתלה) [שכלתה] השדרה שאין עוד (עליו) [עלין] מדובקין ועולין בו: והלכה כר' יוחנן מחבירו. כדאמרי' פ"ק דביצה: אמ' רבא לולב בימין ואתרוג בשמאל. מאי טעמ' הני תלת מצות והא חדא מצוה: א"ל ר' ירמיה לר' זריקא מאי טעמ' מברכין אלולב לחודיה. א"ל הואיל וגבוה מכולן. וליגביה לאתרוג טפי וליבריך עליה. אלא הואיל ובמינו גבוה מכולן. פי' אלולב לחודיה. שאנו מברכין על נטילת לולב ולא על נטילת אתרוג: ולגבהיה לאתרוג טפי. קס"ד הואיל וגבוה מכולן (דקא) [דקאמר] היינו דאמרן לעיל שדרו של לולב צריך שיצא למעלה מן ההדס טפח. ובמינו גבוה. אילנו גבוה משלשתן. לפיכך חשוב הוא. ונקרא כל האגד על שמו:

ת"ר לולב בין אגוד בין שאינו אגוד כשר. ר' יהודה אומ' אגוד כשר שאינו אגוד פסול. מאי טעמ' דר' יהודה יליף לקיחה לקיחה מאזוב. מה להלן אגודה. דכת' ולקחתם אגודת אזוב. אף כאן אגודה. ורבנן לא ילפי. פי' לא לימדוה מרבותיהם. ואין אדם דן ג"ש מעצמו אלא א"כ למדוה מרבו. ושמא מקראות הללו לא לדרוש ג"ש נכתבו: כמאן אזלא הא דתניא לולב מצוה לאגדו. לא אגדו כשר. כמאן אי כר' יהודה כי לא אגדה אמאי כשר. אי רבנן מאי מצוה. לעולם רבנן. ומאי מצוה. משום שנאמ' זה אלי ואנוהו (שמות טו). פי' אתנאה לפניו במצות. סוכה נאה. לולב נאה. ציצית [נאה]: ת"ר הותר אגדו. אוגדו כמין ירק. וליענביה מיענב. הא מני ר' יהודה דאמ' עניבה גופה קשירה היא. [אי] ר' יהודה אגד מעלייא בעי. האי תנא סבר לה כוותיה בחדא ופליג עליה בחדא: פי' הותר אגדו של לולב ביום טוב. אוגדו בכריכה בעלמא יכרוך האגד סביב ויתחוב ראשו בתוך הכרך כמו שאוגדין אגודת ירק. ולא יקשור שני קשרים בשני הראשים כאחד. דקשר של קיימא

הוא. מאבות מלאכות. כדתנן התם הקושר והמתיר וזה של קיימא הוא. שאינו חושש להתירו עולמית. וקפריך וליענביה מיענב. דהכי מקיים טפי. אמאי דחקת ליה בכי האי גוונא. דאיסור מלאכה ליכא דעניבה לאו קשירה היא. ר' יהודה היא. במסכת שבת. פי' אילו קשרים. דתניא חבל דלי שנפסק לא היה קושרו אלא עונבו. ר' יהודה אומ' כורך עליו פונדא או פסיקיא ובלבד שלא יענבנו. אי ר' יהודה (כשר) [קשר] מעליא הוא בעי. כדתניא לעיל אגוד כשר שאינו אגוד פסול. דגמר מאגודת אזוב. והאי לאו אגד הוא. האי תנא סבר לה כוותיה בחדא. ופליג עליה בחדא. דאין צריך אגד: שמעינן מהכא דבענן בלולב (כשר) [קשר] גמור שיקשור שני ראשי האגד. ולא יאגדנו כאגודה של ירק. דלאו אגודה היא. ואפילו רבנן דפליגי עליה דר' יהודה. דאמרי לולב שאינו אגוד כשר מודו דמצוה מיהא לאוגדו. כדתניא לעיל. משום זה אלי ואנוהו. ואוקימנא ליה כרבנן: א"ר חזקיה א"ר ירמיה משום ר' שמעון בן יוחי כל המצות כולן אין אדם יוצא ידי חובתו בהן אלא דרך גדילתן. שנא' עצי שיטים עומדים. שעומדים דרך גדילתן. התחתון למטה וצד העליון למעלה: שמעינן מהכא שצריך ליטול ד' מינין דרך גדילתן. כמו שגדילין באילן. אותו צד שמחובר יהיה למטה. ואם הפכו לא יצא. וצריך ליטול ולברך פעם שנייה: והיכא דנקיט ליה במנא דרך בזיון לא נפיק. אבל ודאי בסודרא או בשושיפא דרך כבוד הוא: וכן הלכה:

בהלכות גדולות: תנן התם במנחות. שתי הלחם ושני כבשי עצרת כיצד היה עושה. מניח שתי הלחם על שני כבשים ומניח ידו תחתיהם ומניף מוליך ומביא מעלה ומוריד. אמ' ר' חייא בר אבא אמ' ר' יוחנן מוליך ומביא למי שהרוחות שלו. מעלה ומוריד למי ששמים וארץ שלו. במערבא מתנו הכי. א"ר חמא בר עוקבא א"ר יוסי בר חנינא. מוליך ומביא כדי לעצר רוחות רעות. מעלה ומוריד. כדי לעצר טללים רעים: אמ' ר' יוסי בר אבין זאת אומרת שירי (ברכה) [מצוה] מעכבין את הפורענות. (והא) [דהא] תנופה שירי מצוה נינהו. ועוצרת רוחות רעות וטללים רעים: אמ' רבא וכן ללולב: פי' כיצד היה עושה. שהוא צריך להניפם יחד השני כבשים חיים עם שתי הלחם. כדכת' והניף הכהן אותם על להם הביכורים תנופה לפני י"י על שני כבשים. (ויקרא כג). הכבשים חיים. והלחם יחד. מניף את הלחם על שני כבשים: ואע"ג דרישיה דקרא משמע אותם על הלחם. ילפי' לה במנחות מלחם דמילואים דלחם למעלה: הונף. היינו מוליך ומביא. כדמתרג' ינפף ידו הר בת ציון (ישעיה י) מוביל ומייתי בידיה. וונטליר ב'. הורם. מעלה. ואי איפשר לעלייה בלא ירידה. הרי והורם מעלה ומוריד. משמע. והאי קרא לאו בכבשי עצרת כת'. אלא במילואים. וכולהו תנופות. ילפי' מינה. למי שארבע רוחות שלו. פי' מצוה זו אנו

עושין לשמו. כך מראה בהנפתו. זאת אומרת. הא דר' (יוחנן) [יוסי] דקאמ' תנופה עוצרת רוחות וטללים רעים. שירי מצוה. מצוה שהיא כשירים. כלומ' שאינה עיקר לעכב כפרה. אע"פ כן חשובה היא לעכב את הפורענות. שהרי תנופה שירי מצוה היא ואינה מעכבת כפרה. כדתניא בת"כ ומייתינן לה בגמר' דיומ'. בפ"ק. לתנופה. לכפר עליו. וכי תנופה מכפרת. והלא אין כפרה אלא בדם. אלא שאם עשאה לתנופה שירי מצוה מעלה עליו הכת' כאילו לא כיפר. וכיפר. פי' והלא אין עיקר כפרה אלא בדם. דכת' ואכלו אתם אשר כפר בהם וגו' (שמות כט). מלמד שהכהנים אוכלין ובעלים מתכפרים. שירי מצוה. פי' ששיירה ולא עשאה. כאילו לא כפר. כפרה גמורה מן המובחר. וכפר. כלומ' אע"פ כן וכפר. שאינו צריך להביא קרבן אחר. וכן ללולב. פי שמוליך ומביא מעלה ומוריד: וכן בהלכות גדולות מצאתי:

ת"ר העושה לולב לעצמו אומ' ברוך שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה. נטלו לצאת בו אומ' אקב"ו על נטילת לולב. ומוליך ומביא מעלה ומוריד. ור"ח איש רומי פי' וניענוע זה זולתי מוליך ומביא מעלה ומוריד. כמו ששנינו במנחות. (פי') [פרק] כל המנחות. ומייתי לה בפ' לולב הגזול. בעיניין שתי הלחם וכבשי עצרת. ואמ' רבה התם. וכן ללולב. אלמ' צריך לנענע בהולכה והובאה שש פעמים זולתי מוליך ומביא מעלה ומוריד: וכן קיבלנו מרבינו הרב זצ"ל: והעמידנו בעיקר הדבר מתלמוד ארץ ישראל:

לולב הגזול והיבש פסול. נקטם ראשו. נפרצו עליו [פסול]. נפרדו עליו כשר. ר' יהודה אומ' יאגדנו מלמעלה: פי' לולב. כף תמרים. ואע"ג דקרינן כפות תמרי'. כפת כת'. חסר בלא וי"ו ויש אם למסורת: גזול. פסול. דכת' ולקחתם לכם (ויקרא כ"ג:מ'). משלכם. והוה ליה מצוה הבאה בעבירה. ואשכחן קרא דאוסר מצוה הבאה בעבירה. דכת' והבאתם גזול ואת הפסח ואת החולה (מלאכי א':י"ג) גזול דומיא דפסח. מה פיסח שאין לו תקנה לאחר זמן להקריבו שהרי מום קבוע הוא עולמים. אף גזול אין לו תקנה לאחר זמן. ואפי' בייאוש. דשמעינ' ליה למריה דמייאש מיניה ואי' ווי ליה לחסרון כיס: ואע"ג דלעיניין מיקנא אמרי' בבבא קמא פרי הגוזל רבה. דקנייה ליה בייאוש והוי דידיה. אפי' הכי אקרובי למזבח לא. משום דהוה לי מצוה הבאה בעבירה: יבש פסול לפי שאינו הדר. ובירושלמי אמרי' יבש פסול משום דכת' לא המתי' יהללו יה (תהילים קט"ו:י"ז). כלומר כיון שהוא יבש הרי הוא כמת. ואינו כדיי להלל יה בו: נפרצו עליו. אמר רב פפא דעביד כי חופיא. שקורין אשקובא שמכבדין בה את הבית. ועושין אותה מעלין של לולב התלושין מן השדרה. ואוגדין מהן הרבה ביחד. והאי לאו הידור הוא. דאיפרוד אפרודי. מחוברין הן מלמטה בשדרה. אלא שלמעלה ראשיהן נפרדין לכאן ולכאן. כענפי אילן:

נקטם ראשו. פסול. אמ' רב הונא בר חנינא לא שנו אלא נקטם. אבל נסדק כשר. אמר רב פפא והוא דעביד כהימנק: פי' נסדק. נסדקו ראשי העלין. כפוף. הלכף (כאגמון) [כאגמן] ראשו (ישעיהו נ"ח:ה'). קווץ. שיוצאין בשדרה שלו עוקצים. כמין קוצים. עקום. דומה למגל. חדא מילתא היא. חרות. קשה. שנעשה חרשת. שכן דרך הלולב עליו נושרין בימות הגשמי'. השדרה מתקשת ונעשה עץ. דומה לחרות התחיל להתקשות ועדיין לא נעשה עץ: אמ' רב פפא האי דקתני סדוק פסול לאו שנסדקו ראשי עליו לשדרה אלא דעביד כיהימנק. פיינטור של ברזל של סופרים. שיש לו שני ראשים (שראשו מפוסל) [וראשו אחד מפוצל] כך גדול הלולב כמין [שתי] שדראות מחצית עליו לכאן ומחצית לכאן. ואמר רב פפא האי לולבא דסליק בחד הוצא בעל מום הוא ופסול. פי' שכל עליו עולין מצד אחד. בעי רב פפא נחלקה התיומת (מהן) [מהו]. בתר דבעיא הדר פשטה. נחלקה. נעשה כמין שניטלה ופסול. פי' נחלקה התיומת. שני עליו עליונים האמצעיים של גוף השדרה והן נחלקין זה מזה. ונסדקה השדרה (עם) [עד] העלין שלמטה מהם. תיומת. לפי שמדובקין (בתיומים) [כתאומים]: שמעי' מהכא דלולב יבש פסול. מאותם שיכולין להביא אחר. יבש פסול. יבש ממש ממראה שלו הראשון ונשבר במהרה אבל (כבוש) [כמוש] שקורי' פלטרי. כשר. נקטם ראשו של לולב פסול. הגבוה שבו. אם נחתך ראש שני עליו הגבוהין מכולן. קרי ראשו. אבל אם נסדקו העלין כשר. נפרצו העלין שאין מחוברין (כשדרה) [בשדרה] אלא ע"י האגד פסול. וכ"ש אם נשרו מכל וכל שיהא פסול. וכגון שנפרצו או נשרו הרוב. אבל המיעוט כשר. וצריך שבכל אורך לולב לא תהא מגולה השדרה מחמת דליכא ענבים (דראו) [דראוי] לכפות בעינן. ולצד מטה של לולב צריך להזהר שיהו מתחילין העלין שלא יחסר השיעור: כפוף. קווץ. עקום. דומה למגל. פסול. וכן נחלקה התיומת או ניטלה: מצאתי בה"ג: והיכא דלא אתנח ית לולב מערב יום טוב בהושענא מתנה ליה ביום טוב כמעשה רבה בר שמואל. ומר שמואל: הדס הגזול והיבש פסול. נקטם ראשו. נפרצו עליו או שהיו ענביו מרובין מעליו פסול. ואם מיעטו כשר ואין ממעטין ביום טוב: פי' נפרצו. נשרו. ענביו. פרי שבו הדומה לענבים. ואין ממעטין ביום טוב. משום דקא מתקן ביום טוב מנא: שהיה פסול ועתה מכשירו: ת"ר יבשו רוב עליו ונשתיירו שלשה בד' (עליו) [עלין] לחים כשר. דבציר משלשה בדי עלין לא הוי עבות. ובראש כל אחד ואחד שהיו עליו עלין הלחים בראשי הבדים. אבל באמצעם לאו הדר הוא: ת"ר ענף עץ עבות. עץ שהוא עבות. וענפיו חופים את עציו. זה הדס: ת"ר קלועה כמין קליעה דומה לשלשלת זה הדס: תנא עבות כשר. שאינו עבות פסול. היכי דמי עבות. אמ' רב יהודה דקיימי תלתא תלתא טרפי בחד קינא. ורב כהנא

אמ' תרי וחד. רב אחא בריה דרבא מהדר אתרי וחד. הואיל ונפק מפומיה דרב כהנא: א"ל מר בר אמימר לרב אשי אבא להההוא הדס שוטה קרי ליה: פי' ענף עץ עבות. עץ שכולו ענף. שהעץ מחופה בעלין על ידי שעשויין הן בקליעה ושרשרות (ושוככין) [ושוכבין] על אביהן ומורכבין זה על זה. תלתא תלתא בחד קינא. ג' עלין בקן אחד. ויוצאין מתוך עוקץ אחד: תרי וחד. שני עלין בעוקץ אחד. ועלה אחד מלמטה ארוך. ועולה ורוכב על השנים. מהדר אתרי וחד. אע"ג דתלתא בחד קינא נמי כל שכן דכשר. הואיל ונפק מפומיה דרב כהנא: והלכה כר' יהודה: אמ' רב חסדא. הדס שוטה לסוכה. עץ עבות. ללולב. והאי הדס [שוטה] פסול להושענא. בין לחודיה. בין(אהדס) [בהדי הדס] אחרינא. והיכי דמי הדס שוטה דרברבן אטרפיה ופתיין. תניא ר' (ישמעל) [ישמעאל] אומ'. פרי עץ הדר. אחד. כפות תמרים. אחד. וענף עין עבות. שלשה. וערבי נחל שתים. ואפי' שנים קטומים ואחד שאינו קטום. ר' טרפון אומר אפילו שלשתן קטומים. ר' עקיבא אומ' כשם שלולב אחד ואתרוג אחד. כך ערבה אחד והדס אחד. אמ' לו ר' אליעזר יכול יהא אתרוג עמהן באגודה אחת. אמרת. וכי נאמר וכפת. והלא לא נאמר אלא כפת. מניין שמעכבין זה את זה ת"ל ולקחתם. שתהא לקיחה תמה. ור' ישמעאל מה נפשך. אי שלימים בעי. ליבעי כולהו שלימים. ואי לא בעי שלימים. אפי' חד נמי לא ליבעי. אמ' רב אויא א"ר חזר בו ר' ישמעאל: אמר ר' יהודה אמ' שמואל הלכה כר' טרפון: פי' כפות תמרים. אחת משמע. כפת כת'. וענף. אחד. עץ. אחד. עבות. אחד. הרי ג'. אפי' שנים קטומים. אהדס קאי: יכול יאגדם כולן. ואף האתרוג עמה. אמרת. וכי נאמר וכפות תמרים. דליהוי וי"ו מוסיף על עניין ראשון. ליקח כפת עם פרי עץ הדר. והלא לא נאמר אלא כפת. משמע היא בפני עצמה ולא עם האתרוג. וענף עץ עבות. מוסב על כפות. וערבי נחל. מוסיף עליהן. שנ' בהן ווי"ן. לפיכך נאגדין עם הלולב. שמעכבין זה את זה. אם חסר אחד מארבעתם. אין הלקיחה לשם מצוה תמה. שלימה. דריש ולקחתם. לקח תם. כמו וכתבתם. כתיבה תמה. ור' ישמעאל דמכשר שני קטומים וחד מצריך שלם. היכן חלקו הכת'. אי בעי הדר. ניבעי בכולהו. ואי לא בעי הדר לא ניבעי אפי' בחד. רב אוייא. שם חכם. חזר בו ר' ישמעאל. מתחילת דבריו. ומכשר בחד. ומיהו הדר בעי: הלכה כר' טרפון. להקל. דקטום כשר. דקסבר אע"ג דקטום הדר הוא: שמעי' מהכא דנקטם ראשו של הדס כשר: ערבה גזולה. ויבשה פסולה. כלולב. דלכם אכולהו קאי. נקטם ראשה. נפרצו עליה. והצפצפה פסולה. כמושה. ושנשרו מקצת עליה. ושל בעל. כשירה. פי' צפצפה. מין ערבה. ועלה שלה עגול. כמושה פלטרי. ושל בעל. שגדילה בשדה. שלא על הנחל. בעל קרי קרקע שאינה צריכה להשקות' (דסגילה) [דסגי לה]. במטר השמים. כדאמרי' במשקין בית

השלחין. דבעל לישנא דמתיבותא הוא. כדכת' כי יבעל בחור בתולה (ישעיהו ס"ב:ה'). דמתרג' ארי כמא (דמתייהב) [דמתיתב] עולם עם בתולתא: ת"ר ערבי נחל. הגדילות על הנחל. ד"א ערבי נחל. שעלה שלה משוך בנחל. תניא אידך אין לי אלא ערבי נחל. של בעל ושל הרים מניין. ת"ל ערבי נחל. מכל מקום: פי' הגדילות על הנחל. נחלי מים. מצוה בזו. ומיהו של בעל כשירה (כדכת) [כדכתיב] ערבי. דמשמע לשון רבים. משוך. [ולא] עגול. פרט לצפצפה.

ת"ר ערבי נחל. שגדילות על הנחל. פרט לציפצפה שגדילה בין ההרים: ת"ר (ערבי נחל. שגדילה על הנחל. פרט לציפצפה) [איזהו ערבה ואיזהו צפצפה]. ערבה. קנה שלה אדום. ועלה שלה משוך ופיה חלק. צפצפה. קנה שלה לבן ועלה שלה עגול ופיה דומה למגל. פי' ערבה. קנה שלה. [עץ שלה]:

סימן שסו

שסו.

דין סימני ערבות.

ערבה שאין בה ג' סמנין הללו אינה ערבה. ופסולה ללולב. קנה שלה [אדום. ועלה שלה משוך] ופיה חלק. חודן של עליו חלק ואינו עשוי פגימות. פגימות. דומה למגל. מגל קציר. פגימותיה נוטות בולן לצד אחד. עקומות כלפי בית יד שלה: שמעי' מהכ' שצריך להחמיר בדבר לפסול כל ערבה שאין לה ג' סמנין הללו: א"ר יוסי א"ר יוחנן משום ר' נחונייא איש בקעת בית חוורתן עשר נטיעות ערבה וניסוך המים הלכה למשה מסיני. פי' אילו שלש שאילות נשאלו בבית המדרש מניין להם מן התורה. והשיבו. שהלכה למשה מסיני הן. ושמע השומע וגרסן כסדר ששמען. וכן בכל מקום: עשר נטיעות. משנה היא בסדר זרעים. ואינה ענייין לכאן לכך לא פירשתיה הנה: ומפורשת בפ"ק דתענית: ערבה. למקדש. להקיף את המזבח. דאילו ערבה שבלולב ממקרא מלא נפקא. וערבי נחל: וניסוך המים. לתמיד של שחר. של ז' ימי החג. שכל קרבנות של ימות השנה אין נסכיהם אלא יין. חוץ מן החג בתמיד של שחר שצריך שני ניסוכין אחד של מים ואחד של יין. ואע"ג דנפקא לן מנאמר בשני כו'. בו"ז. מים: ההיא אסמכת' בעלמא היא:

סימן שסז

שסז.

אין אדם יוצא ידי חובתו בערבה שבלולב.

אמר ר' אמי ערבה צריכה שיעור. ואינה ניטלת אלא בפני עצמה. ואין אדם יוצא ידי חובתו בערבה שבלולב. פי' בפני עצמה. אין דבר אחר נאגד עמה. וכמה שיעורה. אמ'

רב נחמן שלשה בדי עלין לחין. פי' שלשה ענפים צריך שיהא כל אחד עליו עלין לחין: וכן הלכה: וכן פסק ר"ח איש רומי:

סימן שסח

שסח.

ערבה צריך חיבוט ואינה צריכה ברכה.

אמ' אייבו הוה קאימנא קמיה דר' אלעזר בר צדוק. ואייתי ההוא גברא ערבה לקמיה. שקיל חביט חביט ולא בריך. קסבר ערבה מנהג נביאים הוא. בגבולין. ואמנהג נביאים לא מברכינן: אייבו וחזקיה בני ברתיה דרב. אייתו ערבה לקמיה דרב. שקל חביט חביט ולא בריך. קסבר מנהג נביאים הוא. הילכך ערבה צריכה חיבוט ואינה צריכה ברכה. כדאשכחן הלכה למעשה מכל הני דלא מברכי:

אתרוג הגזול והיבש פסול. עלתה חזזית על רובו. [נטלה] פיטמתו. נסדק. נקלף. ניקב. וחסר כל שהו. פסול. עלתה חזזית על מיעוטו. ניטל עוקצו. ניקב ולא חסר. כשר. אתרוג הכושי פסול. הירוק ככרתי. ר' מאיר מכשיר. ור' יהודה פוסל:

סימן שסט

שסט.

אתרוג שניקב כשר.

פי' חזזית. כמו אבעבועות דקות. רויינא ב'. (פיטמתן) [פיטמתו]. ראש האתרוג. מפי רבינו יעקב: ודוגמתו הפיטמה של רימון: ניקב וחסר כל שהו. חדא מילתא היא. דאילו ניקב ולא חסר כלל כגון שתחב בו מחט והוציאה כשר. כדקת' סיפא ניקב ולא חסר כשר: עוקצו. זנבו. כמו בעוקצי תאינים. הכושי. הבא מארץ כושי. ושחור הוא. כרתי. כרישין. שקורין פורט:

ת"ר פרי עץ (ויקרא כ"ג:מ'). שטעם עצו ופיריו שוה. הוי אומ' זהו אתרוג. ר' אומ' אל תקרי הדר אלא הדיר. (כו'). (אימה) [מה] דיר זה (שיש) [יש] בו גדולים וקטנים תמימים ובעלי מומים [וכ']. אלא הכי קאמר. עד שבאו קטנים עדיין גדולים קיימים. (ו"א הדר). [רבי אבוה אמר] אל תיקרי הדר. אלא הדר. שדר באילנו משנה לשנה. בן עזאי אומ' אל תיקרי הדר אלא אידור. שכן בלשון יווני קורין למים אידור. ואיזהו אילן שגדל על כל (המים) [מים] הוי אומ' זה אתרוג. פי' פרי עץ שהעץ כפרי. בטעם שוה. הדר. פרי עץ הדומה אילנו לדיר של צאן. אטו כולהו אילני לית להו פירי גדולים וקטנים. והלא כל תפוחי אילנות אינן שוות. הכי קאמ' עד שבאו. כלומר האי גדולים וקטנים. לאו של שנה אחת קאמ'. אלא גדולים של אשתקד. וקטנים של שנה זו. לפי שהאתרוג

(זה) [דר] באילן וגדל שתים שלש שנים. וכשבאים וחונטים קטנים של עכשיו עדיין גדולין דאשתקד קיימ' בו מה שאין כן בשאר אילנות. דאע"ג דבשאר אילנות נמי יש בהן תמימים ובעלי מומין. אין באין גדולים כשבאי' קטנים. הדר. והא דר' דא' דיר חדא היא. אלא במשמעותא פליגי. מר דריש לשון דיר. ומר דריש לשון דירה: גדל על כל מים. שלכל המים צריך בין לשאובים בין לגשמים. כשאין לו מי גשמים. צריך להשקותו מים שאובים: עלתה חזזית על מיעוטו. אמ' רב חסדא לא שנו אלא במקום אחד. אבל בשנים ושלשה מקומות הוה ליה כמנומר ופסול: אמר רבא ובחוטמו. בעובי גובהו שמשפע משם ויורד לצד (ראשון) [ראשו]. אפי' כל שהו פסול. ששם נראה לעינים יותר משאר מקומות. שבאותו עובי אדם נותן עיניו. ניטלה. (א"ר) [תנא רבי] יצחק [בן אלעזר] ניטלה בוכנתו. פי' רבינו. במתניתי' תנא פיטמתו. בכונתו. ולפי שהוא חד ועשוי כמין בוכנא. פילון. זהו לשון מורי הזקן רבינו יעקב. אבל רבינו יצחק הלוי פי' פטמתו ועוקצו שניהן בזנב. עוקצו. שניטל העץ מה שחוץ לגומא כשאתרוג נשר. פיטמתו. שנתלש העוקץ. מתוך האתרוג וחסרו. לפיכך פסול. והיינו דקתני [ר' יצחק] בן אלעזר ניטלה בוכנתו. מה שנכנס בתוך האתרוג. כבוכנא הנכנס ומכה באסיתא. ולשון רבינו יעקב הלוי נראה לי שלא מצינו בכל מקום פיטמא עוקץ: עד כאן פי' רבינו: גם ר"ח פי' נראין הדברים שהוא דד החוטם. כדתנן פיטמא של רימון:

סימן שע

שע.

דין ניטל בוכנא מן אתרוג.

אבל הא דא"ר יצחק בוכנתו. הוא קנה העץ. הנכנס באתרוג כמו בוכנא. שם המדוך. כדגרסינ' בוכנא ואסיתא. ובאתרוג עץ שהוא תלוי בו באילן. הוא כמו בוכנא. ובעיקר האתרוג כמו אסיתא. והעץ נתון בה. וקיימ' לן שאם נעקרה הבוכנא מן האסיתא חיישי' שמא ניטל מגופו של אתרוג עמה וחסר האתרוג ופסול. אבל אם הבוכנא קיימת בתוך האסיתא ונחתך העץ למעלה כשר. שהרי העיקר קיים. וזהו ניטל עוקצו כשר: נקלף פסול. אמ' רבא האי אתרוגא דאגליד (כאהיבא) [כאהינא] סומקא כשירה. והא אנן תנן נקלף פסול. לא קשיא הא בכולה. הא במקצתה. פי' דאגליד. נקלף. כאהינא סומקא. (תומרה) [תמרה] אדומה. אף זה לאחר שנקלף נהפך לאדמימות. כדרך כל הנקלפים כפירות. בכולה כשר. במקצתה פסול. דמנומר הוא: ניקב. תני עולא בר חיננא ניקב נקב מפולש במשהו. שאינו מפולש בבאיסר. פי' אנקב ולא (אחסר) [חסר] קאי. דמכשר תנא דמתניתין. ואתא האי תנא למימר. דאם מפולש שהוא מצידו לצידו. כדי שיראה נקב

משני צדדין. פסול בנקב כל שהו. ואפילו של מחט. ואי חסר אפילו אינו מפולש פסול במשהו. ונקב שאינו מפולש בבאיסר. אם רחב כאיסר פסול. ואע"פ שאינו חסר כלום. כגון שתחב בו יתד עבה. ומתני' בפחות מכאיסר. ובשאינו מפולש. וכמה שיעור איסר כדינרא זוטא: אתרוג כושי פסול. והתניא אתרוג כושי כשר. דומה (כושי) [לכושי] פסול. אמ' אבייי כי תנן נמי מתני' דומה לכושי תנן. (רבינא) [רבא] אמ' לא קשיא הא לן והא (להן) [להו]: פי' דומה לכושי. שגדל כאן. והרי הוא שחור. פסול נדמה הוא קוטראפייט ב'. כלומ' משונה הוא. אבל כושי עצמו שגדל שם. (חייבי) [היינו] אורחיה וכשר. רב אמ' לעולם מתני' כושי עצמו פסול. ולא קשיא. מתני' לבני [ארץ] ישר' הרחוקים מארץ כוש ואינן רגילין בהן. ברייתי'. לבני בבל שקרובים לבני כושים. ומכל מקום גדל כאן. ודומה לכושי. נדמה הוא ופסול:

ת"ר. אתרוג תפוח. סרוח. כבוש. שלוק כושי. לבן. ומנומר פסול. אתרוג כדור פסול. ויש אומ' אף התיום. אתרוג הבוסר. ר' עקיב' פוסל וחכמים מכשירין. גידלו בדפוס ועשאו כמין בריא אחרת פסול. פי' תפוח. אנפליק. כגון שנפלו עליו גשמים בתלוש ותפח. כמו נודות נפוחים. סרוח. נרקב. ל"א תפוח. נרקב. סרוח ריחו רע. מחמת תולעים שאכלוהו. כבוש. בחומץ או בחרדל. שולציק. שלוק. מבושל ביותר. באור וברותחין. כדור. העשוי כמין דור פלוטא ב'. עגול. ואינו ארוך כשאר אתרוגין. התיום. שנים דבוקים יחד. הבוסר. קטן כמין פול הלבן. כדא' בראש השנה. הוא בוסר הוא גירוע. הוא פול הלבן. (ופריק) [ופריך]. פול הלבן ס"ד. אלא אימ' שיעורו כפול הלבן. גידלו בדפוס. שעשה לו דפוס כשהוא קטן ונתנו בתוכו במחובר וגדל כמידת הדפוס. דפוס. פורמא ב'. כל דבר העשוי ליעשות למדתו דברים אחרים על גביו או בתוכו קרוי דפוס. כמו ברייא חדשה אחרת שאינה דומה לאתרוג כלל. טעמ' דכולהו דהדר אמר רחמנא וליכא: איתמר אתרוג שנקבוה עכברים. אמ' רב אין זה הדר. איני. והא"ר חנינא מטבל בה ונפיק. ולר' חנינא קשי' מתני'. בשלמא מתני' לר' חנינא לא קשיא. כאן ביום טוב ראשון כאן ביום טוב שני. אלא לרב קשיא. אמ' לך רב שאני נקיבות דעכברים דמאיסא. איכא דאמרי אמ' רב הרי זה הדר. דהא רב חנינא מטבל בה ונפיק. לר' חנינא קשי' מתני'. לא קשיא הא ביום [טוב] ראשון הא ביום טוב שני: פי' מה מטבל בה ונפיק. אוכל מקצתה. ונפיק. ויוצא ידי חובתו בנותר. ומברך עליה. והא דנקט מטבל. לפי שכל מאכלם על ידי טיבול. כדאמרי' בפסחי'. השמש מטבל בבני מעים. ר' יצחק מטבל בירקא. ופרכינן. ולר' חנינא קשיא מתני'. דקתני חסר כל שהו פסול. ומשנינן. בשלמא מתני' לר' חנינא לא קשיא. מתני' ביום [טוב] ראשון שלקיחתו מן התורה. ובעינן לקיחה תמה. דכת' ולקחתם. לקיחה

תמה. וביום טוב שני נפיק בה ר' חנינא אע"ג דלא הוי שלם. אלא לרב דאמ' אין זה הדר. קשי' דר' חנינא. דהא אפי' בשני לרב נמי לא נפיק. דהא מצוה הדורה בעינן הואיל ומזכירין שם שמים עליו. ומשנינן. אמ' לך רב אפי' ר' חנינא נמי מורי בה דאין זה הדר ואפילו בשני נמי לא נפיק. דשאני נקיבות דעכברים דמאיסא:

סימן שעא

שעא.

שאם חסר האתרוג מעט.

שמעי' מהכא שאפילו חסר האתרוג מעט כשר ביום טוב שני. כדאשכחן הלכה למעשה דמטביל בה ונפיק: וכן פסק ר"ח דקיימ' לן כר' חנינא ונקיבות דעכברים מאוסא ופסולה. דאזלינן לחומרא כרב:

סימן שעב

שעב.

שיעור אתרוג.

שיעור אתרוג קטן. ר' מאיר אומ' כאגוז. ר' יהודה אומ' כביצה. ובגדול כדי שיאחז שתים בידו אחת. דברי ר' יהודה. ר' יוסי אומ' אפי' אחת בשתי ידיו. בקטן הלכה כר' יהודה. בגדול הלכה כר' יוסי:

סימן שעג

שעג.

דין לולב יבש.

וששאלתם לולב הגזול והיבש פסול. כך ראינו ודאי. שהלכה כחכמים. במקום שאיפשר להביא כשהן הדורים. אבל במקום שאי איפשר יוצאין ביבישין ומניין שהוא כן. דתניא א"ר יהודא מעשה בבני ברק שהיו מורישין לולביהן לבני בניהן ולא אמרו חכמים דבר. ששלא כרצון חכמים. אלא אמרו לו משם ראייה. שעת הדחק שאני. וכן באתרוג והדס. וערבה. במקום שאי איפשר להביא אותם כשהן הדורין יוצאין בהן ביבישין: ולולב שיש בו הדסים כהילכתן. תלתא תלתא טרפא בחד קינא. אם בא להוסיף עליו כמה הדסין. ולעשותו אגודה גדולה מן ההדס שאינו (ערבות) [עבות]. הרשות בידו. כיון דמצות לולב לא נתנו בו חכמים שיעור יותר משלשה אפי' (בחמור) [כחמור] שבהן. עשה שלשה כתיקנן יצא ידי חובתו ואותם יתירים תוספת הן. ואין פוסלים את הכשרים: וכן מנהג בשתי ישיבות:

סימן שעד
שעד.

אין אומ' זמן בנטיל' לולב אלא ביום ראשון.

אני החתום נשאלתי אם אומרי' זמן בנטילת לולב בשני ימים טובים הראשונים של חג. הואיל ויום ראשון מן התורה. דכת' ולקחתם לכם ביום הראשון ויום שני ספק. ודיניה דלולב כקידוש היום שכשם שאומרי' זמן על הכוס ביום שני של חג ממה נפשך. הכי נמי אמרי' זמן בנטילתו של לולב ביום שני. או אין אומרי' אותו אלא ביום ראשון בלבד: כך מקובלני ממורי הזקן רבינו יעקב בר' יקר וכך דעתי נוטה. שאין אומ' זמן בנטילתו של לולב אלא ביום טוב ראשון. לפי שלא מצינו עיקר ושורש לברכה זו לא בתלמוד ולא במשנה ולא בתוספתא: וכלל כלל אין חיוב ברכה זו אלא בשעת עשייתו של לולב בחול בשעה שאוגדו ומתקנו. ובסוכה נמי בשעה שעושה אותה. דת"ר העושה סוכה לעצמו מברך שהחיינו. נכנס לישב בה אומ' אשר קדשנו במצותיו וצונו לישב בסוכה. העושה לולב לעצמו מברך שהחיינו. נטלו לצאת בו מברך על נטילת לולב. ותו תניא גבי סוכה. היתה עשויה ועומדת אם יכול לחדש בה דבר ביום טוב עצמו. כגון למימך בסתרקי ולעטרה בקרמין ובסדינין המצויירין מברך מיד שהחיינו. (עיקר) [דעיקר] חיוב [בשעת] מעשה. ואם אין יכול לחדש בה דבר מברך שתים. בכניסתו אחת אסוכה ברישא ואחת אזמן. אבל בלולב לא מצריך בשעת נטילה אלא אחת בנטילתו. אלמ' דכלל ליכ' ברכה זמן. אלא בשעת עשייה דהיינו בחול. אבל הראשונים שנהגו לברך שתים בנטילתו. הואיל ואין כל אדם עושה לולב לעצמו אלא סומכין על של ציבור. לכך מברך כל אדם שתים בנטילתו:

וגם זו פליאה בעיני על מה סמכו. והואיל שכן חיוב ברכה זו אינה אלא בשעת עשייתה בחול כיון שבירך זמן פעם אחת. מה לי תו לברך ביום שני בין שיהא יום ראשון ודאי יום טוב או ודאי חול. מה בכך. כיון שבירך פעם אחת זמן. אמאי חוזרין ומברכין ביום שני. הלא אין עיקר חיובה אלא בחול. וגבי נר חנוכה נמי אין אומ' זמן אלא ביום ראשון. (והם) [והכי] נמי הכא. ולא דמי הא לקידוש היום. דזמן דכוס תלוי בקידוש יום טוב. וכיון דשתי קדושות הן מספיקא מקדשינן. ואמרי' נמי זמן. אבל ברכה זו אינה תלוייה אלא בעשייתה ואפילו בחול. ואפילו בסוכה נמי אין אומ' זמן להדיא בישיבתה. אלא סומכין על אותו זמן שאומרי' על הכוס. דאמ' רב אשי חזינא ליה לרב כהנא דמסדר ליה אכסא דקידוש'. דמקדש ומברך זמן. ואי חיובא הוא לומר זמן בישיבת סוכה. ונטילת לולב. ליתנייה בהדיא. דאמ' זמן עליהו. כדאמרי' גבי נר חנוכה ומקרא מגילה דהוי כהנך

מדאוריית': ועוד מצאתי בהלכות גדולות דלא צריך לומ' זמן בסוכה ולולב. דסגי בדכסא: ובהלכות לולב דקמפרש רב יהודאי גאון תני הכי: ת"ר העושה לולב לעצמו אומ' ברוך שהחיינו וקיימנו כו'. נטלו לצאת בו. מברך אקב"ו על נטילת לולב. ומוליך ומביא ומעלה ומוריד. אבל זמן לא מצריך כלל. ולפיכך כיון שבירך זמן ביום ראשון סגי בהכי. ותו לא מידי: שלמה בר יצחק:

לולב שלא נאגד אלא אגד אחד כשר. דרב יהודה יליף קיחה קיחה מאגודת אזוב. ולא מצינו שם מניין אגדין: ובחד סגיא. אבל לנוי מצוה לאוגדו. אפילו לרבנן למט' ולמעלה. שלא יתפזרו ענפי הערבה לכאן ולכאן. משום שנ' זה אלי ואנוהו: שלמה בר יצחק: אתרוג בגימטריא שש מאות ועשר. ולולב והדס וערבה. הרי תרי"ג מצות ששקולה מצוותו לפני המקום כתרי"ג מצות:

בתשובות הגאונים מצאתי: העושה לולב צריך לשום בו שבעים פאורות שקורין רמייש. (דמניין) [כמניין] לולב בגימטריא ס"ח. ושתים כנגד אתרוג והדס. הרי שבעים סנהדרין: וכן מנהג בישיבה: וקושרין אותו ג' אגודות מן ערבה עצמה שאין קושרין אותו אלא במינו. וכפות התמר צריך לאגוד ולכפות יחד בכפות התמר עצמו. ושיצא חוץ לערבה טפח. וביום הושענא רבא מניחין אותו פרוד אבל לא אגוד: וכן מנהג ספרד ופרוונצא ונרבונא. ויש שאוגדין אותו בגימוניות של זהב מלמעלה. ובמינו למטה. כדמוכח בסוכה: גרסי' בסוכה פ' לולב (וערבה) [הגזול]. ר' יוסי אומ' שכח והוציא את הלולב (ברשות) [לרשות] הרבים פטור. מפני שהוציא ברשות. ופריך בגמרא אמאי מדאגביה נפק ביה. ומשני כשהפכו. מיכאן יש להוכיח דיש לנו להפכו בנטילתנו. ולברך אז. ואחר כך ליטלנו כדרך נטילתו וגדילתו. דאי לא תימ' הכי. הא דקיימ' לן כל המצות כולן מברך עליהן עובר לעשייתן. היכי מוקמת לה. הילכך אית לן למימר שיטלנו על ידי כלי או בהיפוך או יניחנו על גבי קרקע. עד שיברך עליו: ורבינו יעקב אומר כיון דעדיין יש לו לעשות הניענוע עובר לעשייתם קרינ' ביה:

הרוצה לקיים (מצות) [מצוה] מובחרת אינה יכול לקיימה בלולבו של חבירו דאפילו. כשיצא ידי נטילה ידי ניענוע לא יצא. ושנינו התם. והיכן היו מנענעין. בהודו לי"י תחילה וסוף. ובאנא י"י הושיעה נא. והא מיהא לא עביד. אף כי אמרי' התם. היה קורא ק"ש לולבו בידו. היה מתפלל לולבו בידו. היה קורה בתורה מניחו על גבי קרקע. כדי שיניח כל עסקיו כשיקרא בתורה. וכך היו עושין אנשי ירושלם: וכן עמא דבר. שנותנין ידיהן הקוראים על הספר תורה לאחוז בה אך זהירין מליגע בה בידו ערום משום דר' פרנך כדאית' בפ"ק דשבת ובכמה דוכתי: ורבינו אליהו אוחזו בידו מתחלת זמירות עד שיצא

מבית הכנסת ומוליכו עד ביתו. כדתניא א"ר אלעזר בר' צדוק כך היה מנהגם של אנשי ירושל' אדם יוצא מביתו ולולבו [בידו]. נכנס לבית הכנסת ולולבו בידו. קורא ק"ש לולבו בידו. קורא בתורה ונושא את כפיו מניחו על גבי קרקע. מתרגם לולבו בידו. הלך לבקר חולים ולנחם אבילים לולבו בידו. נכנס לבית המדרש משגרו ביד בנו ביד שלוחו להודיע כמה הן זריזין במצות:

סימן שעה

שעה.

בחג הסוכות: ערבית שחרית ומנחה מתפלל אבות וגבורות וקדושת השם:
אתה בחרתנו וכו' וכשחל במוצאי שבת אומ' ותודיענו: והנה הוא בתפילת פסח: ותתן לנו וכו'. אלהינו ואלהי אבותינו יעלה ויבא וכו'. בדבר ישועה ורחמים חוס וחנינו וחמול ורחם עלינו והושיענו ומלטינו מכל צרה ויגון כי אל מלך חנון ורחום אתה:
והשיאנו י"י אלהינו את ברכת מועדיך וכו'. ואם שבת הוא חותם: מקדש השבת ישר' והזמנים: רצה ומודים שים שלום: ואם חל להיות בשבת. שליח ציבור היורד לפני התיב' ערבית אחר שסיים תפילת לחש אומ' ויכולו: וברכה מעין שבע. מגן אבות בדברו: וחותם ב"א י"י מקדש השבת: ואין צריך להזכיר של יום טוב: וכן בכל המועדות שחלו להיות בשבת כך הוא סידרן שאין שליח ציבור מזכיר של יום טוב. שאלמלא שבת אין שליח ציבור יורד לפני התיבה ערבית לומ' ברכה מעין ז'. דהא בשבת תקנוהו חכמים: וזהו טעמו ופירושו. חוץ מלילי יום פסח הראשונים שאם חלו בשבת אין אומ' כלל ברכה מעין ז'. שמפני מזיקין דשכיחי נתקן לאומרן. ואמרי' בפ"ק דראש השנה. ליל שימורים הוא לי"י. לילה המשומר מן המזיקין: והולכים לבתיהם: ונכנסין בסוכה: ואוכלין ושותין. בסוכה: וכך אומ' קידוש על הכוס:

סימן שעו

שעו.

ברוך אתה י"י אלהינו מלך העולם בורא פרי הגפן: ברוך אתה י"י אלהינו מ"ה אשר בחר בנו מכל עם ורוממנו מכל לשון וקדשנו במצותיו ותתן לנו י"י אלהינו באהבה מועדים לשמחה חגים וזמנים לששון את יום חג הסוכות הזה. זמן שמחתינו באהבה מקרא קודש זכר לציאת מצרים כי בנו בחרת ואותנו קדשת מכל העמים. מועדי קדשך בשמחה ובששון הנחלתנו. ברוך אתה י"י מקדש ישראל והזמנים: ברוך אתה י"י אלהינו מ"ה אשר קדשנו במצותיו וציונו לישב בסוכה: ברוך אתה י"י אלהינו מ"ה שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה: ואם שבת הוא אומ' תחילה ויכולו: בורא פרי הגפן. ואשר בחר בנו.

ומוסיף בה. ותתן לנו י"י אלהינו באהבה שבתות למנוחה ומועדים לשמחה חגים וזמנים לששון את יום המנוח הזה ואת יום חג הסוכות הזה זמן שמחתינו באהבה מקרא קודש זכר ליציאת מצרים כי בנו בחרת ואותנו קדשת מכל העמים שבת ומועדי קדשך בשמחה ובששון הנחלתנו ב"א י"י מקדש השבת ישר' והזמנים: לישב בסוכה: שהחיינו: ובברכת המזון מזכירין יעלה ויבא בבונה ירושלם: בשחרית הולכין לבית הכנסת. ומתפללין כתפילת ערבית: ולשיגיע שליח ציבור להמברך עמו ישר' בשלום: נוטל לולב בימין ואתרוג בשמאל. ועומד ומברך. ת': ומצאתי כל מצוה שכת' בה לכם. מברכין מעומד. כגון לולב. וציצית. ומילה. בלולב כת' ולקחתם לכם (ויקרא כ"ג:מ') בציצית כת'. והיה לכם לציצית (במדבר ט"ו:ל"ט). במילה כת' המול לכם כל זכר (בראשית י"ז:י') וכולהו ילפי' מעומר. דכת' וספרתם לכם (ויקרא כ"ג:ט"ו). מה להלן מעומד דכת' בקמה ודרשי' בקומה. אף כולן. ועוד כת' לעמוד (לשרת) לפני י"י [לשרתו] ולברך [בשמו] (דברים י':ח'). איתקש ברכה לשירות: כך מצ'. ת': ומברך ב"א י"י אלהינו מ"ה אקב"ו על נטילת לולב: ברוך אתה י"י אלהינו מ"ה שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה: ומוליך ומביא ומעלה ומוריד: ומנענעו: והכי אמ' רב פלטוי גאון. מי שנוטל לולב לצאת בו חייב לברך עם נטילתם: שהלכה רווחת היא בישר'. כל המצות כולן מברך עליהם עובר לעשייתן חוץ מהטבילה: והמנענע בשעת נטילתו מברך עליו. ונוטלו ומנענעו ומחזירו למקומו: אבל שליח ציבור אוחזו בידו עד שיגמור את ההלל. כל אותם שבעה ימים. ומנענעין את הלולב בהודו לי"י. תחילה וסוף. פי' בסוף הפסוק בחסדו. ת'. וצריך להתיז סמ"ך של חסדו. דלא לישתמע חדו: ירושלמי: ויש אומ' בסוף. בהודו שני אחרי ברוך הבא: ת': ובאנא י"י הושיעה נא: ואם שבת הוא אין נוטלין את הלולב משום דרבה: וקורין את ההלל. וגומרין את כל שמונה: והן מי"ח ימים שהיחיד גומר בהן את ההלל. ומברכין בהן לגמור את ההלל. כשם שבכל יום ויום חלוק בפרי החג. ואף באחרון גומרין. שרגל בפני עצמו הוא. ושמחת תורה. וזהו ובגולה עשרים ואחד יום ט' ימי החג. ושני ימים טובים הראשונים של חג פסח. ושני ימים טובים של עצרת. ושמונת ימי חנוכה: ת'. שמאחר שהיה הנס גדל והולך כל ימי חנוכה הרי הוא כאילו חלוק בקורבנותיו. כשמונת ימי (חנוכה) [החג]. אבל שבעת ימי הפסח (אינו) [אינן] חלוקין: ת': קדיש. כו': ומוציאין שתי תורות. באחת קורין חמשה שור או כשב (ויקרא כ"ב:כ"ז). עד וידבר משה את מועדי ה' (שם כד): ואם שבת הוא קורין ז': ובשנייה קורא המפטיר בפנחס. ובחמשה עשר יום לחדש השביעי. עד סוף פיסקא: קדיש עד דאמירן: ת':

וכן עיקר להודות ולקדש אחרי קריית המפטיר במקום שהמפטיר קורא חובת היום. כמשפט ראש חדש וחנוכה הבאים בשבת. וחגים שקורין בשתי פרשיות והשנייה שגם היא חובת היום קוראה המפטיר. הדין נותן שאחרי קריאת שהיא חובת היום יאמרו קדיש. כמו שנהגו בכל שבתות השנה אחרי קריאת חובת היום. והמדמים. דמה מצינו בכל שבתות השנה קודם המפטיר קדיש אף כאן. לא יפה דקדקו. דשאני התם שכבר קראו חובת היום. מה שאין כאן: ת': ומפטיר בזכריה: הנה יום בא לי"י (זכריה י"ד:א'). על שם מגפת כל הגוים והבהמות שתהיה בחג הסוכות. וכדכת' באפטרת'. ולחוג את חג הסוכות: ת'. ועוד דקרובי דינא דינא בענן. שהרי עבר מעלינו יום הדין בסמוך. ומקרבינן ליה יומא דדינא דמלחמת גוג ומגוג: ת': אשרי: ואם שבת הוא יאמר יקום פורקן תחילה. ואחר כך אשרי: יהללו את שם י"י וגו'. ומחזיר התורות למקומן: ושליח ציבור אומ' לפני התיבה קדיש. עד דאמירן: ועומדין למוסף: ומתפללין אבות וגבורות וקדושת השם: אתה בחרתנו: עד זכר ליציאת מצרים: ואומ' מפני חטאינו:

סימן שעז

שעז.

מפני חטאינו וכו'. ותגדל כבודו ותבנה עירך ותחדש את היכלך ותכונן את מקדשך ותכנס גליות ישר' לתוכו. ותמלוך עליהם מהרה בהדרך בשבחך בתפארתך בבית בחירתך. אבינו מלכינו גלה כבוד מלכותך עלינו וכו'. ובחמשה עשר וכו'. והשיאנו י"י אלהינו וכו'. רצה ומודים: שים שלום: ולמחר ביום שני מתפללין כמו כן: וכל ימי חול המועד יזכור במוסף שני ימים טובים יחדיו לצאת ידי חובתו של ספק היום: וכן דרכו של אחרון הקורא בתורה: ת': וסימניך שלא תטעה סדר הקרבנות על פה יקח כלל זה בידו ולא יטעה. דע שבכל ימי חול המועד עד שמיני ספק שביעי. יש בין ימים ופרים ארבעה עשר. ימים רבים. ופרים מתמעטין והולכין: ת':

סימן שעח

שעח.

יום ראשון של חול המועד יאמר: מפי כבודך כאמור. וביום השני וכו'. ונ' וביום השלישי וכו'. ומנחתם וכו'. ביום שני של חול המועד יאמר: כאמור. וביום השלישי וכו'. ונ' וביום הרביעי וכו'. ומנחתם וכו': ביום שלישי של חול המועד יאמר: כאמור. וביום הרביעי וכו'. ונ' ביום החמישי וכו'. ומנחתם כו': ביום רביעי של חול המועד יאמר: כאמור. וביום החמישי וכו'. ונא' וביום הששי וכו' ומנחתם וכו': בחמישי לחול המועד הוא הושענא רבא: יאמר: כאמור וביום הששי וכו'. ונ' וביום השביעי וכו'. ומנחתם וכו': בשמיני עצרת

יאמר: את מוסף יום שמיני לחג עצרת הזה נעשה ונקריב לפניך באהבה כמצות רצונך כמו שכתבת עלינו בתורתך על ידי משה עבדך מפי כבודך כאמור: ביום השמיני עצרת תהיה לכם כל מלאכת עבדה לא תעשו: והקרבתם עלה אשה ריח ניחח לי"י פר אחד איל אחד כבשים בני שנה שבעה תמימם: ומנחתם ונסכיהם כמדובר שלשה עשרונים לפר ושני עשרנים לאיל כו': ותפילתו שלימה תסדיר. ברתת ואימה לאל אדיר: ומנהג אבותינו תורה היא לומר קרבנות של יום ויום: ואע"ג דקבעי' הילכת' כרב חננאל אמ' רב דאמ' כיון שא' ככתו' בתורתך שוב אינו צריך. אין להיפטר לאדם בכך לכתחילה ותדע שהרי בשבתו' וראשי חדשים דמרגלא בפומיה דכולי עלמ' לומ' בתפילה וביום השבת. ובראשי חדשיכם. ש"מ לא הנהיגו קדמונים כרב חננאל אמ' רב אלא בדיעבד: ובני אדם הנמנעים מלומר ולפרש מקראות המוספים ברגלים דבר יום לפי עינייהו בתוך מפני חטאינו. מתוך שאין רגילין ושגורין בפה. כשל שבת וראש חדש מצאו עילה להיפטר כדרב חננאל אמ' רב. ולא כל הימים. ואין שומעין להם: ומיהו במלכיות זכרונות ושופרות לא אמ' רב חננאל אמ' רב. אפי' בדיעבד. שכן הן באים ועולין למיניין: חל להיות יום טוב שני של סוכות במוצאי שבת. דיום טוב ראשון אי איפשר לחול במוצאי שבת. דלא אד"ו ראש השנה וסכות: מתפללין אבות וגבורות וקדושת השם. ומתפלל אתה בחרתנו: וכשמגיע עלינו קראת אומ' ותודיענו: והנה הוא כתוב בתפילת פסח: ואין אומרי' שום סידור שבמוצאי שבתות לחול לאמר ויהי נועם. ולא סדר קדושה. ולא ויתן לך. שאין אומרי' ויהי נועם אלא כשיש בשבת הבאה ששת ימי החול. דכת' ומעשה ידינו כוננהו. ודרשי' באגדת' וי"ו מעשה ידינו: וכן שאר הסדר: ונפטרין והולכין לבתיהם לשלום: ואין נוטלין ידיהם לעולם לא קודם קידוש ולא קודם הבדלה. דיין פירות הוא. וכל הנוטל ידיו לפירות הרי זה מגסי הרוח. והוא דהוי נקי כפים. אבל אם נתעסק בשום דבר ליכלוך או שנפנה לגדולים או לקטנים. ודאי צריך לרחוץ בנקיון כפיו ולטהר עצמו קורם שיקדש או שיבדיל: והבדלה של כוס הכי מברך. אם יש לו יין מברך בורא פרי הגפן: אשר בחר בנו. עד מקדש ישר' והזמנים: בורא מאורי האש: ברוך אתה י"י אלהינו מלך העולם המבדיל בין קודש לחול בין אור לחושך בין ישר' לעמים. בין יום השביעי לששת ימי המעשה בין קדושת שבת לקדושת יום טוב הבדלת. ואת יום השביעי מששת ימי המעשה קידשת. הבדלת וקידשת את עמך ישר' בקדושתך. ב"א י"י המבדיל בין קודש לקודש: לישב בסוכה: שהחיינו: וסימן יקנה"ז: יין. קידוש. נר. הבדלה. זמן: אלא שאמ' תחילה סוכה ואחר כך זמן: ואם אין לו יין מבדיל על הפת [ואע"פ שאין מבדילין על הפת]. זהו בשאר מוצאי שבתות שאין הפת באה עיקר. אבל שבת ויום טוב שיש

קידוש והבדלה אם אין לו יין מבדיל על הפת. ושפיר דמי: וכך אמ' הטעם אדונינו מאור עינינו מר ר' צדוק ריש מתיבתא ז"ל:

סימן שעט

שעט.

אם עמדה [הלכה] כד שלח אבוה דשמואל לר'. ילמדינו רבינו סדר הבדלות היאך. שלח ליה כך אמ' רב ישמעאל בר' יוסי משום ר' יהושע בן חנניה נהי"ק: נר. הבדלה. יין. קידוש. וא"ר חנינא משל למלך שיוצא ואפרכוס נכנם. מלוין את המלך. זו היא שבת. ואחר כך יוצאין לקראת אפרכוס. זה הוא יום טוב. אז. היינו אומרי' כיון שהבדלה קודמת. וקיימ' לן שאין מבדילין על הפת. דתנן אסור להבדיל על הפת. א"כ אסור להבדיל על הפת אפי' במוצאי שבת ליום טוב. אבל עכשיו (שיאמרו) [שאמרו] חכמים. אביי אמ' יקנז"ה. ורבא אמ' יקנה"ז. והילכתא כרבא. כיון שיין וקידוש אומ' קודם נר והבדלה. אומ' תחילה קידוש על הפת ואחר כך אומ' הבדלה. ומברכין על הפת עם קידוש. הילכך יום טוב שחל להיות במוצאי שבת מי שאין לו יין בתחילה מברך המוציא ואחר כך אשר בחר בנו. ונר והבדלה. וזמן: וביום טוב שאין בו זמן. כמו בשביעי של פסח הלכה כרבא דאמ' יקנ"ה: ותפילת יום טוב שני ביום טוב ראשון: ערבית שחרית ומנחה מתפלל אבות וגבורות וקדושת השם. אתה בחרתנו. יעלה ויבא. והשיאנו: רצה ומורים. שים שלום: ונוטלין את הלולב ומברכין שתים קודם נטילתו דעובר לעשייתו בענן. ומדאגבהיה נפק ביה: ואחר כך גומרין את ההלל: קדיש: כו':

סימן שפ

שף.

ומוציאין שתי תורות וקורין כיום אתמול כי יעבור. ומפטיר ותשלם כל המלאכה (מלכים א ז':נ"א). עד בהוציאי אותם מארץ מצרים: דמתוך שבסוכות היה יום חינוך הבית כשנגמר מפטירין בחג בהשלמתו: ועומדין למוסף: מפני חטאינו: ופסוקי מוסף כיום אתמול. ולא יאמר ביום השני כלל לא בקריאת התורה ולא בתפילת מוסף. כי היכי דלא ליזלזלו ביה לפי שכבר העדתה וקראת אותו מקרא קדש. ולא נאה לקרותו עוד שני. שהרי כבר קראתו חמשה עשר. וכיוצא בו שנינו לאחר שעשיתו קודש תעשהו חול: ת'. ורבינו אליהו היה אומ' שצריך לומ' בין בספר תורה בין בתפילה. וביום השני. עם ובחמשה עשר יום. לפי שאנו בקיאין בקיבועא דירחא. ונניח את קרבן י"י אשר אנו יודעין בבירור שזהו יומו. ונאמר את אשר אנו יודעין בבירור שאינו יומו משום גזירה:

ומה שאומ' לא שעשיתו כו'. הרבה אנו קורין בתורה שאינו מן היום. וגם בתפילה כמו כן. בכל ימי חול המועד: ונראין דבריו עיקר: ת':

ובתפילת ערבית של מוצאי יום טוב. מתפללין אתה חננתנו. כמו שמתפללין במוצאי שבת. ומבדילין על הכוס במוצאי יום טוב. וסימן י"ה. יין הבדלה. אבל אין מברכי' על המאור ועל הבשמים. דא"ר זירא יום טוב שחל להיות באמצע שבת או' המבדיל בין קודש לחול. וצריך לומ' בין יום השביעי כו'. מאי טעם' סדר הבדלות הוא מונה: שהבדלות מן התורה הם. בין קדש לחול. ולהבדיל בין הקדש ובין החול. בין אור לחשך. ויבדל בין האור ובין החשך. בין ישר' לעמים. ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי. בין יום השביעי. כו' היינו בין קדש לחול. אלא רבעי למיפרשיה סמוך לחתימה: ספ"ק דחולין: ת'. ואע"ג דחולו של מועד נקרא מקרא קדש. אפילו הכי לא ניבריך המבדיל בין קדש לקדש. שהרי הוא מותר במלאכת דבר האבד: ת': לשבת וסוכה גומרי' את ההלל: קדיש כו': וקורין כל הציבור ספר קהלת מיושב. ליתן חלק לשבעה וגם לשמונה: ואמרינן בפ' בכל מערבין. תן חלק לשבעה (קהלת י"א:ב'). אילו ז' ימי החג. וגם לשמונה. זהו שמיני של חג: ת'. (ז"א) [ד"א] קהלת על שם ויקהלו אל המלך שלמה בירח האיתנים בחג (מלכים א ח':ב'). ואז אמרו שלמה: ת': קדיש. יהא שלמא רבא. ומוציאין שתי תורות. וקורין ראה אתה אומר אלי (שמות ל"ג:י"ב). בשבת של חול המועד בין בפסח בין בחג. מתוך שלמדנו מתוכה הלכות המועד. שבך שנינו במס' חגינה את חג המצות תשמר (שמות כ"ג:ט"ו). לימד על חולו של מועד שאסור בעשיית מלאכה. ולא מסרה הכתוב אלא לחכמים. דבר האבד מותר: ומפטיר. יום ראשון דחול המועד הוא קורא וביום השני. וביום השלישי. שבכל מקום מפטיר עולה לחובת היום. הילכך ליקרי כאן בספיקא דיומא. והרי ספק שלישי הוא. וכן כל יום ויום דחולו של מועד האחרון קורא ספיקו של יום. שכך שנינו במסכת מגילה. ביום טוב הראשון של חג קורין [בפרשת מועדות] שבתורת כהנים. ושאר כל ימות החג קורין בקרבנות החג. והאי קורין דקתני אאחרון קאי. אחרון הבא בכל מקום קורא חובת היום. דאי אכולהו ארבעה גברי קאי. א"כ יומא קמא דחול המועד קרו ד' גברי. ביום השני. ביום השלישי. ביום הרביעי. ביום החמישי. יומא תניינא. ביום הששי. ביום השביעי. ביום השמיני. א"כ בתרי יומי הוו מסקי להו לכל קרבנות החג. אלא על כורחך. באחרון מיירי. המחוייב לקרות מוספי של יום בכל מקום: ואותו אחרון קורא ביום טוב ראשון של חג בפרשת המועדות ובחמשה עשר יום. בפנחס. ומפטיר הנה יום בא לי"י (זכריה י"ד:א'). והשאר כבר קראו תחילה קודם לזה בפרשה הקבועה ליום שור או כשב. ושאר כל ימות החג הם חולו של מועד

יהא קורא האחרון בזה בקורבנות החג בפרי החג המתמעטין והולכין. שעל זה מותר לספר מעשה מוסף היום העשוי באותו יום שהוא עומד בו:

ותוספתא דמגילה מוכחא הכי. דתניא בראשון קורא ובחמשה עשר יום. בשני. ביום השני. בשלישי. ביום השלישי. ברביעי. ביום הרביעי. בחמשי. ביום החמשי. בששי. ביום הששי. בשביעי. ביום השביעי. בשמיני. ביום השמיני עצרת. אלמ' לא פסיק ותני אלא בקרבן המיוחד לשמו של יום: ובסידרא דבריית' הכי אית'. ופירושא דמתני' מיתוקם כוותיה. בזמן שהשנים כתיקנם וישר' שרויין על אדמתן. שאין יום טוב אלא יום אחד התם איפשר להיותם נקראין כל קרבנות החג כסידרן דבר יום ביומו. ואנן דאית לן תרי יומי ובענן למיקרי ובחמשה עשר יום בתרי יומי קמאי מתוך הספק. ושני אי איפשר להזכיר ביום השני שכבר אתה קורא אותו חמשה עשר ומקרא קדש. והיאך תעשהו חול לקרותו שני: אנן הכי עבדינן שיהו כל הפרשיות נקראות בחג הואיל וקרינן חדא פרשתא תרי יומי ושני לא נזכר בהן: אמרי' במסכת סוכה אביי אמ' שני ידחה. מאחר שנדחה יום השני ממקומו שהיה ראוי ליקרא ביום שני של סוכות ידחה לגמרי. ולא יאמר עוד. אלא בראשון דחולו של מועד או' גם על המוסף ביום השלישי. ובשני של חול המועד וביום הרביעי. וכן כולן. רבא אמ' שביעי ידחה שלא יהא מפסיק ומדלג הקרבנות מכסדרן. הוי קורא ובחמשה עשר יום בשני ימים טובים הראשונים. ובראשון דחולו של מועד יקרא וביום השני. דראוי לקרותו שני מספק. ולמחר ביום השלישי. וכן כולם כסדר. נמצא שביום ערבה יארע לו ביום הששי. ושוב אין מקום לו ביום השביעי. והרי כולם כל ימי החג. עבר יומו בטל קרבנו. וידחה מכל וכל: לא כדברי זה. ולא כדברי זה אתקין אמימר בנהרדעא דמדלגי דלוגי. דולג הקורא וחוזר על עקיבו אחור לקרוא היום מה שקרא אתמול ולמחר מה שקרא היום. עכשיו לא שני ולא שביעי ידחה:

ראשון דחול המועד קורא בעל המוסף ביום השני. וביום השלישי. דשני ספק שלישי הוא: בשני יאמר ביום השלישי. וביום הרביעי. וביום החמשי. שלישי ורביעי ספק: בשלישי יאמר. ביום הרביעי. וביום החמשי. וביום הששי: ברביעי יאמר. ביום החמשי. וביום הששי. וביום השביעי: בחמשי. הוא יום ערבה. ביום הששי וביום השביעי: הרי (שבעה) [שביעי] נקרא ביומו ביום ערבה: ולגבי שני נמי קרי דילוג שהראוי ליאמר ביום טוב שני הוא חוזר ואומ' למחר בשלישי: ובשמיני לא יתכן לקרות ביום השביעי מחמת ספיקו של יום. לפי שאנו מקדשין אותו לקרותו שמיני עצרת. ויתחלל על פיך לחללו ולזלזלו (כשם) [בשם] שביעי: ובסדר הזה הנהיג רבינו זצ"ל את דורו. והעמיק בדבר

מכתב ידי רבו מובהק ר' יעקב בר' יקר שפירשה במסכת מגילה. לפני המאור הגדול מתקן לכולה גולה: רבנא גרשום זכרונו לברכה: וכן פירש:

בראשון דחולו של מועד. כהן קורא ביום השני. לוי. וביום השלישי. ישר' וביום הרביעי. האחרון דולג וחוזר אחור. וקורא וביום השני. וביום השלישי. ולזה קרי אמימר דילוג דהא לא איירי בקריית קמאי כלל אלא מיום ליום. של אתמול בזה. ושל היום למחר: בשני של חול המועד כהן קורא ביום השלישי. לוי וביום הרביעי. ישר' וביום החמשי. אחרון חוזר על עקיבו. וביום השלישי. וביום הרביעי: בשלישי של חול המועד. כהן קורא וביום הרביעי. לוי וביום החמשי. ישר' וביום השישי. אחרון וביום הרביעי. וביום החמישי: ברביעי של חול המועד. כהן קורא וביום החמישי. לוי וביום הששי. ישר' וביום השביעי אחרון חוזר וקורא וביום החמישי וביום הששי: בחמשי של חול המועד הוא יום הושענה רבה. כהן מתחיל מלמעלה ביום החמישי. לוי ביום השישי. ישר' ביום השביעי. האחרון ביום השישי וביום השביעי. שהיה רע בעיניו שיקרא כהן ביום ערבה ביום השישי. ולוי ביום השביעי. וישר' ביום השמיני עצרת. דשמיני יום טוב ורגל בפני עצמו ואיך אתה בא לקרותו בחול. לכך מקדים הוא לכהן מלמעלה ביום החמישי. כדי שלא יעבור אחד מהן מהשביעי ואילך. שקרבנות החג כלין שם. ומיהו הבא לקרותו וביום השמיני בשביעי אין מוחין בו. שהרי אותו ישר' שלישי לא לחובת היום הוא. דהא בחול גמור אין פוחתין מתלתא גברי. ומה שינה זה מראש חדש שהשלישי קורא וביום השבת. ואין אנו מקפידין אלא באחרון לבדו שהוא קורא מוסף של ראש [חדש]. ובראשי חדשיכם. ותלתא גברי דחולו של מועד אין לנו להקפיד במה הן קורין. שהרי שלשתן לא לחובת היום מעשה מוסף. אלא לקרות בתורה בעלמא הן באים. וכיון שהספר תורה מונח לפניהן ופתח לקרות בו מוסף היום קורין והולכין בקורבנות החג כמו שהיו קורין בשאר התורה. אבל הרביעי הבא באחרונה הוא מיוחד בכל מקום לספר מעשה היום ולקרות בו. והרי פסח שעושין כן. שהראשונים קורין בפרשיות הקבועות לימים. כגון. משך. תורא. כו'. והאחרון קורא בספר תורה לעצמו וקורא המוסף. ומתוך שהוא בא לשם היכירא להוכיח על קדושת היום. שהרי בחול אין קורין אלא ג'. ובמועד נוסף עליהם הרביעי. משום דאמרי' במסכתא מגילה. כל דטפי מילתא מחבריה טפי ליה גברא יתירא. מתוך כך תקנו הראשונים שתהא חובת היום נקראת על ידו. ואם יום טוב עצמו המפטיר שבא להוכיח ולגלות על קדושת דהא אילו היה הול לא היה מפטיר. הואיל וקצת היכירא דיומא בדידיה הוא בא לקרות את המוסף. מאחר שהרביעי מוכן לחובת היום. נכון הדבר ומקובל שיהא הוא קורא כאן בסוכות כולה ספיקא דיומא. שיהא כל

ספק של חובת היום נקראת על ידו. שהרי לצורך כן האחרון עולה לספר מעשה היום: לפיכך צריך הוא לקרות בכל יום אותם שני פרשיות שהן ספיקן של יום: ואנו לא מצינו בכל הסימנין שקבעו רבותינו בתלמוד כגון משך. תורא. וכל אינך. שיהא שום פרשת מוסף נזכר בהן כל עיקר. אבל הראשונים הנהיגו כן לקרות בכל יום טוב מוסף שלו. וייחדוהו לאחרון מתוך שהוא בא להיכירא דיומא. כדאמרי' במגילה. כל דטפי מילתא. כו': ומנהג כשר הוא לאחוז בו ומחזיקין אותו:

סימן שפא

שפא.

נחזור על הראשונות: שבת של חול המועד מפטיר קורא בשני ימים ספיקא דיומא. ומפטיר ביום בא גוג (יחזקאל ל"ח:י"ח). שאותה מפלה היא המגפה הכתובה הנה יום בא לי"י. על אותם האומות שמנסה הק' לעתיד שיעשו סוכה. כדאמרי' בריש ע"ז. ואותם החדילים מלחוג את חג הסוכות יבא עליהם מגיפה: ומסיים ובזזו את בוזזיהם. כשם שאנו מפטירין בשבת של חול המועד [פסח] בעצמות היבשות (שם לז). מתוך שהן היו מיוצאי מצרים בלא זמנן: ובמוסף יזכיר ספק המכוון ליום. בתוך מפני חטאינו: וכל ימות החג מתפללין הושענות לאחר תפילה. זכר לניסוך המים. שהיה בא כל שבעה לרצות על המים. אלא שאין מזכירין מוריד הנשם עד השמיני. מתוך שסימן קללה הם. כמוזג כוס לרבו. והוא שופך קיתון על פניו. לפי שכל ימות החג אינו אלא כמפתה מן הצד לרמוז טללים ורסיסים. שכן רשם הכת' בו"ז: בשביעי שכלו ימי סוכה מאמצים לבקש בה. כד פיתויים וריצויין. ולמחר בשמיני יום הזכרה. ועליו סידרו תפילה עריבה: משל למלך המספיק מזונות לחיילותיו. וכן א"ר תנחומא כל ז' ימי החג מתפללים לטללים. ויום טוב האחרון לגשמים. לכך נפטרין מן הסוכה שיהו מתפללין על הסוכה בלב שלם. ואף קרבן של שמיני יחידי הוא. כנגד אומה יחידית. וכן אמ' ר' אלכסנדריי כל שבעת ימי החג התורה מרמזת להם לישר' שאלו מי"י מטר. והן שלא התבונן כבשה להם התורה עוד יום אחד לתבוע. ועל זה שיתת המשורר מ"ם יו"ד מ"ם שאל ללא קצרה. לא הבינו ראיתם עצרה: וכל ימות החג (מכיפין) [מקיפין] את הבירה הוא הדוכן פעם אחת בלולב ואתרוג. ובשביעי שבע פעמים ונותנין עליה ספר תורה. שכן כהנים (מפיקים) [מקיפין] את המזבח בכל יום פעם אחת ואותו היום ז' פעמים ואומרי' אני והוא הושיעה נא: ומדקת' פעם אחת (וגו') [וז'] פעמים ש"מ דהקפה ברגל סביב מזבח הוא. ובמה מקיפין. פליגי בה אמוראי חד אמ' מקיפין בסעיפות סביב למזבח. חריות של ערבה בידיהן פעם אחת בכל יום ושבע פעמים לאותו היום. דהכי גמירי לה. וחד

אמ' בלולב מקיפין. לאחר שזקפו הערבה סביב המזבח. דאמ' רב זביד משמיה דרבא לולב דאית ליה עיקר מן התורה בגבולין. דהא לפני י"י כת' ושמחתם לפני י"י אלהיכם שבעת ימים (ויקרא כ"ג:מ'). ואבגבולין כת' ולקחתם לכם ביום הראשון (שם). ועבדינ' ליה שבעה זכר למקדש. ערבה דלית לה עיקר מן התורה בגבולין. דכי אתאי הילכתא למזבח לא עבדינ' שבעה זכר למקדש. ומברכין אלולב כל שבעה. דאביי ורבא תרוייהו מוקמי הילכת' כר' הלכה למעשה. תפילין כל זמן שמניחן מברך עליהן. ואע"ג דלולב בשאר יומי דרבנן הוא זכר למקדש. רב ושמואל בחדא שיטתא. כי היכי דמברכי' בנר חנוכה דרבנן. ובמקרא מגילה. דקים ליה רב ושמואל בחדא שיטתא בלולב שמצותו יל ז'. [וגבי סוכה נמי אע"ג] (ואע"ג) דלא פסקי לילות מימים וכחד יומא אריכא דמי. לא גרעא מתפילין. ואפי' חולצן ומניחן מאה פעמים: וערבה אינה צריכה ברכה לגבולין מדפלוני ופלוני אייתו ערבה קמיה. שקיל חביט חביט ולא ברין. קסבר מנהג נביאים הוא. ולא יסוד נביאים. ואמנהגא לא בעי ברוכי:

סימן שפב

שפב.

ועל היקף של כל ימות החג נשאל רבינו נ"ע: וכך השיב: על שכתב על היקף של כל ימות החג. שיש חולקין ואו' שאם [אין] לולב אין היקף. ויש או' יש הקיף אע"פ שאין לולב מצוי. אני כבר נשאלתי על זאת. כמה שנים. והשיבותי כדברי האומ' יש היקף. ושגיתי בה. שדמיתי דכי איתותב רב יוסף ממתניתין דחיבוט ערבה. אכולא מילתא איתותב. בין בהא דא' ערבה לאו בנטילה. בין במאי דאמ' היקף אחת. ושבע של שביעי בלולב. ואמרתי אחרי שהושב רב יוסף. ושמעי' דבערבה היה אותו היקף אלמ' לא הוזכר לולב לעיניין היקף. אלא ערבה דאמור רבנן דלא עבדי' ליה האידנא שבעה זכר למקדש. לפיכך דימיתי שהיקף שאנו מקיפין בכל יום לא חובה הוטל עלינו. לא בענן זכר למקדש. לערבה ז'. אלא מנהנא בעלמא. ולולב לא מחייבו ולא פוטרו שהרי אין זכר למקדש לולב בהיקף: אבל עתה יישר כוחו של אחי שלמדתי מפלפולו. ויש לומ' שלא לחנם הנהיגו הראשונים בלולב היקף. קסברי דמחזורתא היא. כי אתותב רב יוסף מהא מתנית' אהא דאמ' ערבה בזקיפה ולא בנטילה אתותב. ושמעי' מינה דבנטילה. אבל מילתא אחריתי דאמ' היקף דמתני' בלולב. וכן אמ' ר' אלעזר בדוכתיה קיימי. וההיקף בלולב היה. וכיון שהוטל עלינו חובה לעשות לולב זכר למקדש שבעה. הנהיגו להקיף בו כל ז' זכר למקדש. ואם אין לולב אין היקף: וכן נראין הדברים וחוזרני בי מבראשונה: ת':

והרב מברך טירי פסק הלכך למעשה שאם אין לולב בשאר ימות החג אין היקף כרבינו. אבל בשביעי אינו מודה לרבינו. דודאי כיון דשמא ערבה הוא בנטילה יש היקוף אעפ"י שאין לולב: ועיקר: ת': ובחולו של מועד מתפללין י"ח: כדרך שמתפללין בחול אלא שאומרי' יעלה ויבא בעבודה: וגומרין את ההלל: קדיש כו': ומוציאין ספר תורה. וקורין כמו שסידרנו למעלה: קדיש עד דאמירן: אשרי: ת': ואין מנהג בחול המועד לומ' למנצח. לפי שכת' בו יענך י"י ביום צרה. ואין נכון להזכיר צרה ביום טוב. וגם אין אומרי' שיר מזמור לאסף: ועומדין למוסף: ומתפללין מגן. ומחייה. ומשולש. אתה בחרתנו: מפני חטאינו: ופסוקי מוסף הסדורי' למעלה: והשיאנו: רצה. ומודים. ושים שלום: הושענא: והיקף: ובשבת שאין לולב אין היקף. כאשר פירשנו:

סימן שפג

שפג.

ביום שביעי של ערבה מנהג לומ' זמירות של שבת: ועל הכל בקול רם: ומנהג להוציא כל ספרי תורה. ולא לקריית היום הוצרכו כולם. אלא דרך כבוד של מעלה הוא. וכן בשמחה תורה: ומתפללין כמו שמתפללין בחולו של מועד: אלא שאומרי' למוסף קדושה רבה. כבודו מלא. ממקומו הוא יפן. פעמים. אחד הוא אלהינו: אדיר אדירנו: ימלוך: לדור ודור: מפני חטאינו: והשיאנו: רצה. ומודים. שים שלום: הושענא: ומקיפין ז' פעמים. ואומ' פזמונים בעמידה לפני התיבה: ת'. ונהגו לומ' בקול רם ז' פעמים. י"י הוא האלהים. כעל מוצאי [יום] כיפור. לפי שביום כיפור נחתם לחיים דיננו והיום נתקיים בחתימת החיים. ושכינה עולה למעלה בערבות. ועוד אומ' שמע ישר' וגו'. ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד: ת': קריש כו': שלא תקנו לומ' אין כאלהינו אלא ביום שאין אומ' י"ח ברכות ובא אין כאלהינו להשלים הי"ח. כאשר פי' רב עמרם גאון בתחילת המחזור שלו: נ"ל. יקר: ואין אומ' אין כאלהינו: ואתרוג בשביעי אסור באכילה. אעפ"י שעברה מצותו. דהא איתקצאי לכולה שבעה. ואתקצאי נמי אף לבין השמשות. וכיון דאתקצאי לבין השמשות אתקצאי נמי לכולה יומא דשמיני. ושמיני ספק שביעי הוא. אבל בתשיעי ספק שמיני דברי הכל אכול בשמחה:

סימן שפד

שפד.

בשמיני עצרת. ליל התקדש חג. שמיני ספק שביעי הוא ומקדש בסוכה את יום שמיני לחג עצרת הזה. וצריך לומ' זמן שהרי רגל בפני עצמו הוא. כדאמ' פ"ק דיומ'. וראש השנה לעיניין פז"ר קש"ב ת'. רגל לעיניין לינה. ואבל. כפר"ח. וברכה. ברכת מלך עולם.

כדאמ' בתוספת'. ושיר מפר' במסכת סופרים למנצח על השמינית. ותרי מזמור כתיבי על השמינית. ושמא חד נאמ' בשני עינייני'. והשני על המילה: ת"ם: ודלא כפי' הקונט'. חדא דפזר לקשב הוה ליה למימר ולמיחשב לינה. כדמוכח בלולב וערבה. ועוד ברכת המלך כל שבעה מי איכ' כדפריך גבי זמן התם. ועור דמסיק התם ברכת המזון ותפילה. וא"כ היינו רגל היינו ברכה: ת': וקיימ' לן הילכת' מיתב יתבינן לשם סוכה ברוכי לא מברכינן. ת': דתרתי דסתרו אהדדי בחד דוכתא הואי. שלאחר שעשיתו קודש בקידוש לומ' את יום שמיני לחג עצרת הזה. תעשהו חול. בברכת סוכה. ועוד דאמרי' בירושלמי מי שסוכתו עריבה עליו יקדש בתוך ביתו ויחזור ויאכל בתוך סוכתו. ואין זה קידוש שלא במקום סעודה. דכיון שדעתו מתחילה לאכל בסוכה כבמקום סעודה דמי. וכן כתב רבינו ניסים מההוא הירושלמי: והרב ר' יוסי מקינון לא היה אוכל בסוכה ליל שמיני עצרת: ת': ואתרוג לא מיתאכלא ביה. דהואיל ואתקצאי לשבעה אכתי לא נפק מקדושתיה עד תשיעי ספק שמיני דבטל שם ספק שביעי לגמרי. ומיהו במקרא פרשה לא משנינו למיקרי ביום השביעי. כי היכי דלא ליזלולו ביה. שאתה קורהו מקרא קודש ותחללנו בשם שביעי. ומהאי טעמא נמי לא קרינן ביום השני. בהדי חמשה עשר ביום שני של סוכות. שלא לפקפק קדושת היום מחזקתה. להכריעה לכאן ולכאן: ובפרשת היום עשר תעשר היא. בין שחל להיות בשבת בין בימי השבוע. שכך שנינו בשמיני עצרת. מצות וחוקים ובכור. ומחמת מצות הענקה. דכי קאי בפסח ביום טוב האחרון קרי ליה תנא כל הבכור בהדיא. ש"מ דחג דזמן אסיפא היא. ורישא דשתא לחינוך שמיטין ויובלות. הזקיקו רבותי' להוסיף על כל הבכור עשר תעשר. להכריז על המעשרות. וחוקי שמיטות. ולצוות הענקת עבד ופתיחת יד לאביונים. היינו דקת' מצות וחוקים ובכור: ומחמת חידוש הפרשה וחיבת המעשר ייסדו לו פייטנין קרובה מיוחדת. היא [איום] אמצה עשירייה. ושוררו עליו קיבוץ עשרונות ועשיריות המצויינין בתורה על פי הלכות ואגדות. ורמו המייסד בסילוק פרשה זו נקראת שתי פעמים בשנה. אחת של ראה אנכי. ואחת בשמיני עצרת. וכך התחיל. השקיפה ממעון קדשך מן השמים. וברך משנני עשר פעמיים: ובדורו של קלירי עמד המשורר ואחז בידו שער יסודו לפיוט: גומרין הלל וקורין קוהלת אם עדן לא נקרא: ת'. ורש"י הורה כן. פרשת עשר תעשר בפסח ועצרת אין קורין אותה אלא מתחילין כל הבכור. אלא א"כ אירע קריאתה בשבת מפני שקורין בה ז'. ויהא הפרשה קצרה. לפיכך מתחילין בעשר תעשר. אבל בסוכות ביום שמיני ספק שביעי מתחילין עשר תעשר בין בחול בין בשבת. מפני שיש בה מצות וחוקים ובכור. נתינת מעשרות וחילוק מתנות לעניים שמפורשין בה. ובסוכות עת הבציר ועת האסיף

הוא. וכדי להשמיע ולהזכיר חוקי הפרשה כדי שיחלקו לעניים ויתמכו האביונים נהגו לאומרה: ויש חולקין בדבר. ואומ' שאין צריך להתחיל אלא בכל הבכור. אך אין ממש בדבריהם. דקאמרי' במגילה פ' בני העיר. ביום שמיני של חג מפטירין במצות וחוקים ובכור. ובכור תרתי משמע. בכור. כל הבכור. ומצות וחוקים דעשר תעשר: ומצינו ראייה לדבר שר' אליעזר בירבי קליר יסד קרובה על פרשת עשר תעשר. בסוכות. מה שלא יסד בשאר רגלים. ועוד יסד בקרובה פרשה זו בסילוק. ונשנית בשנה שתי פעמים. כלומר חוק הוא ולא יעבר. שתהא נקרית ב' פעמים אחת במקומה לשבתה. ואחת לסוכות ביום שמיני של חג: ולדברי האומ' מתחילין כל הבכור שאלנו לר'. מפני מה נקראת ביום השמיני. הלא לא נזכר בה ביום שמיני כלל. ואמ' לנו ר' מפני שכת'. והיית אך שמח (דברים ט"ז:ט"ו). ואמרי' בפ' בכל מערבין. לרבות לילי יום טוב האחרון של חג לשמחה: והרב ר' חיים כהן בר' חננאל פי' מצות וחוקים ובכור. מצות אלה המשפטים. שהן גופי מצות ודיניו. וחוקים. אם בחקתי. שהן קבלת מצות ותוכחות. ובכור. כל הבכור. ופי' או מצות. או חוקים. או בכור: ואנו לאפוקי נפשין מפלוגת' קרינן בעשר. וכל הבכור: אע"פ שבירושלמי מצא הרב סייג לדבריו: וכן עמא דבר: ור"ת פי' לכך מתחילין מעשר תעשר. לפי שיש באותה פרשה מצות וחוקים הרבה שנוהגות באותו זמן. שהוא זמן האסיף. ועת שהעניים צריכין לאסוף מאכל ביתם. ויש באותה פרשה מצות מעשר עני. ומצות נתן תתן. פתה תפתח. הענק תעניק. העבט תעביטנו: ת"ם: ת': ומוציאין שתי תורות וקורין ה' בפרשת עשר תעשר. ואם שבת הוא קורין בה ז'. והמפטיר קורא בפנחס. ביום השמיני עצרת. וקורין בנביא ויהי ככלות שלמה (מלכים א ח':ס"ו). עד וכפיו פרושות השמים. מתוך האמור בו ביום השמיני שלח את העם: ת': היום פוסקין צדקה לעניים ברבים. שהרי המפטיר בנביא והמלך וכל ישראל עמו זובחים זבח לפני י"י. והקורא הכריז לא תקפץ את ידך. פתח תפתח. ובכל הרגלים אתה מוצא פיסוק צדקה ביום קרות איש כמתנת ידו: ת': מעתה עומדין למוסף: ומזכירין גבורות גשמים בתחיית המתים: משיב הרוח ומוריד הגשם: אתה בחרתנו. מפני חטאינו: פסוקי מוסף כמו שסדורין למעלה. והשיאנו: עבודה והודאה וברכת כהנים. ושים שלום: קדיש כו':

סימן שפה

שפה.

יום תשיעי ספק שמיני קורין וזאת הברכה. כדי לסמוך שמחת התורה. שזכו לסיימה לשמחת החג. שכן נכפלה שמחה במקרא בשמיני עצרת. לפי ששמחת החג מרובה. ועוד כדי לסמוך ברכת המלך לברכת משה. שביום טוב האחרון היתה ברכת המלך

כמו שאמרו חכמים שהוא חלוק מן החג שזקוק לברכה בפני עצמה. וקרית עניין החג הקדמנוהו כבר מיום ראשון של שמיני עצרת לפי שהוא עיקר. והמפטיר קורא כדרך שקרא אתמול. ביום השמיני: בפנחס. ומפטיר במלכים. ויעמוד שלמה (שם א ח). ואף הוא כדי לסמוך ברכת משה לברכת שלמה שבירך להק' ולישראל. כמו שמסיים בעניין היום ויהי ככלות. ובדין הוא לסיים העיניין היום אם לא מפני שקרינוהו כבר אתמול: ויש שמפטירין ויהי אחרי מות משה (יהושע א׳:א׳). וטועים הן. שכך פירשו חכמים בפר' בני העיר. ויעמוד שלמה. עד י"י אלהים: ואני מצאתי בספרים ישנים ויהי אחרי מות משה. וכן מצאתי בהלכות הגאון רב אלפסי זצ"ל: למוסף כיום אתמול כי יעבר:

הושענות

סימן שפו

שפו.

הושענא למענך אלהינו. הושענא. למענך בראינו. הושענא. למענך גואלינו הושענא למענך דורשינו הושענא: למען [76] אהבת קדומים מראשון. בבריתם עם נצורי כאשון: למען [78] גדודי תמימים בלי טפשון. בדרכם תדרוש שופכי לך לב רחשון: למען [77] השמיעך קול מדבר אני ראשון. בויעודם תוועד מתפללים בלחשון: למען [79] זרוע ולחי וקיבה נטל בראשון. בחסידותו תחסנינו ותשעינו כשיי נחשון: למען [80] טוביה נקרא נביא ראשון. ביישרותו תייקרונו כמי פרת וחדקל וגיחון ופישון: למען [81] כל נחלות חלק ראשון. (בלימודן) [בלימודו] תלהט קמינו כאלופי דישון: למען [82] משח בשמן מלך ראשון. בנעימותו תנקמינו מאויבינו כנקם שמשון: למען [83] סד יסוד בית ראשון. בענוותו תעשן צררינו בערוך מאתמל לעשון: למען [84] פוקד בחכמה מכל בני אדם הראשון. בצדקתו תצמית צררינו באופל ואישון: למען [85] קירץ נביאי האשירה בנחל קישון. ברבותו תרבץ

[76] גליון כת"י: אברהם.
[77] גליון כת"י: יעקב.
[78] גליון כת"י: יצחק.
[79] גליון כת"י: אהרן.
[80] גליון כת"י: משה.
[81] גליון כת"י: יהושע.
[82] גליון כת"י: שמואל.
[83] גליון כת"י: דוד.
[84] גליון כת"י: שלמה.
[85] גליון כת"י: אליהו.

שנאינו כסיסרא בנחל קישון: למען [86] שיוען [שיועך] ממצולה ונדדה עינו מלישון. בשפלותו תשפיל בני אדמוני יצא ראשון: למען [87] תיקן איגרת הנקראת בכל לשון. בתומו תבשר למרום מראשון: למען [88] חינך בית שני הנחרב ברגשון. בזריזותו תקבל אומרי' הושענא ביום הראשון: הושענא: אני והוא הושענא: פי' מע"ב שמות המפורשים (בוידוי) [באידרי] בשלח הם. ופתרונו כך שאם יושיע אותי יושיע אותו. כי גם הוא בצרה כמוני. דכת' עמו אנכי בצרה. בכל צרתם לו צר. ואם תאמר א"כ יאמר אלי והוא יושיע. תריץ. מעין שאנו אומרי' בשאר מקומות המוציא לחם אשר הוצאת היה צריך לומ'. אלא כך פתרונו. ב"א י"י. משום שנ' שיויתי י"י לנגדי תמיד. שאומרי' אנו כל שעה כאילו הוא מצוי לנגדינו. ולכך אנו אומרי' המוציא שאין אנו יודעין היכן הוא. כמו שאנו אומ' בקדושה ברוך כבוד י"י ממקומו: ממקום שהוא. ולכך כשאנו אומרי' אני והוא שמזכירין אותו. אומרי' אנו הושיעה נא. שאנו מדברין אליו: כ"מ:

סימן שפז

שפז.

ליום ראשון של חול המועד יאמר:

למענך אל אחד ואין שני. היום תברך עמך בשמאלי ובימיני: למען [89] גבר הנקרא אב המוני. היום תדשן פתי ושמני ויניי: למען [90] הורצה לשיי ונימול לשמיני. היום תוציא לאור משפטי ודיני: למען [91] זך הנבחר וסבל כמה עוני. היום תחסן ותושיע את עם עני: למען [93] טוביה בכל בית נאמני. היום תיימן לעמך מליץ רחמני: למען [92] כיפר עם שפתיו כשני. היום תלבין כתמי אודם שני: למען [94] מנחיל לעמך ארץ הכנעני. היום תנעים עם קראתו פרי בטני: למען [95] סח ביישרותו ענו בי הנני. היום תעש כנמתה אעשה למעני: למען [97] פקיד אדמוני והוא תחכמוני. היום תצמית שפתי אודם מלשני: למען [96] קיהל

[86] גליון כת"י: יונה.
[87] גליון כת"י: מרדכי.
[88] גליון כת"י: עזרא.
[89] גליון כת"י: אברהם.
[90] גליון כת"י: יצחק.
[91] גליון כת"י: יעקב.
[92] גליון כת"י: אהרן.
[93] גליון כת"י: משה.
[94] גליון כת"י: יהושע.
[95] גליון כת"י: שמואל.
[96] גליון כת"י: שלמה.
[97] גליון כת"י: דוד.

בזה חג סוכות שושני. היום תירש ותחיש לאמר לצפון תני: למען [98] שיוע עניני י"י עניני. היום תשעה עם ותאמר הנני הנני: למען [99] חינך כהוטל בים מאני. היום תיפן בבריתך וברית אל תניא: למען [100] חבוש בכבל ועתיד להבהיק אישוני. היום תתיר לגאול מוסיפים ביום השני: הושענא: אני והוא הושיעה נא:

סימן שפח

שפח.

ליום שני של חול המועד:

אנא אזון שוועת מייחלים. באי עדיך ואומרים מי כמוך באילים: גודלך בנ יתקדש אל אלים. דלות מעשינו אל תחפש בפלילים: הלא לך ייחלנו ולא לאלילים. ובשמך חסינו ולא בפסילים: זכור צדקת אב מאס אלילים. חש ונדר ובטח בך אל אלים: טובך עבורו תחתום לעוללים. יה אל תשימנו כזנוחים וגעולים: כבוש מנו כעס ואל תחרה ברעולים. למענך עשה ולך נהלל בהילולים: מאד נדכינו ונחשבנו כדלים. נא צפה לעודדינו ודלינו מדלדולים: סרעף אונסים אל תשור אל אלים. עון סלח נא והתם תרעילים: פרים נשלמה שפתינו בפילולים. צועקים שעה נא והעלה חובש ותעלים: קוראים היום ותחן מפילים. רם תזכרם בספר חיים כלולים: שוועתינו סכות ממעון תלולים. תעשה למענך ותחון בני אילים: הושענא והושיעה נא. אני והוא הושיעה נא:

סימן שפט

שפט

ליום שלישי של חול המועד יאמר:

אהל שכנת באדם. בחורה תתה לבני אדם: גוי הנקרא צאן אדם. דתך חקת בויעודם: היום ישוררוך בעבדם. והם מבשר ודם: זכות תמציא בעדם. חקוק בכסאך צורת אדם: טובות תגזור בעדם. ישועה תחיש לנינם ולנכדם: כלה צריהם להכחידם. לאין יחשבו נגדם: מייחדיך בכל מאודם. נוראות חיש לעודדם: סובבי מזבח וערבה בידם. ערוב פילולם ושיר תודם: פדות תשלח לקרואי צאן אדם. צמח תצמח בעדם. קוראיך במשאת אדם. רחשם שעה כשיי תמידם: שוחריך רצה בזכות אדם. תחון ותחיש נסיכי אדם: הושענא:

[98] גליון כת"י: אליהו.
[99] גליון כת"י: יונה.
[100] גליון כת"י: משיח בן דוד.

סימן שצ
שצ.

ליום רביעי של חול המועד:

אום בלי קשר אסורה. בכבלי אהבתך היא סגורה: גנון בעדה להאירה. דוד במסגירה דרוך פורה: הלא על חנם מכורה. ועל דתך הרוגהן סגורה: זכור אדיריה וחיש להתירה. חדש תארה כחמה ברה: טרם בלאומים תעש גמירה. יה פקח עין להאירה: כי מתייחסת בשם יוצרה. לבד היא תמיד מאירה: מכת עמים בלתי סרה. נובלת וצפר עורה: סובלת וסומכת בשם יוצרה. עבורה תשבי תשלח לבשרה: פניה לאטה והיא קדורה. צופה ומחכה ליום אורה: קולה נאלמה והיא צרורה. ראה רחשה והין עתירה: שלח בגוזיה אף ועברה. תחיש יום ישע להאירה: הושענא: לאחר הושענא אומ':

סימן שצא
שצא.

כהושעתה אלים בלוד עמך. בצאתך לישע עמך. כן הושענא: כהושעתה גוי ואלהים. דרושים לישע אלהים. כן הושענא: כהושעתה המוני צבאות. ועמם מלאכי צבאות. כן הושענא: כהושעתה זכים מבית עבדים. חנון בידם מעבירים. כן הושענא: כהושעתה טבועים בין גזרים. יקרך עמם מעבירים. כן הושענא: כהושעתה כנה משוררת ויושע. לגוחה מצויינת ויוושע. כן הושענא: כהושעתה מאמר והוצאתי אתכם. נקוב כהוצאתי אתכם. כן הושענא: כהושעתה סובבי מזבח. עומסי ערבה להקיף מזבח. כן הושענא: כהושעתה פלאי ארון כהופשע. ציער פלשת בחרון ונושע. כן הושענא: כהושעתה קהילות בבלה כשילחתה. רחום למענם שלחתה. כן הושענא: כהושעתה שבות אהלי יעקב. תשיב ותשוב שבות שבטי יעקב. והושיעה נא: אני והוא הושיעה נא:

סימן שצב
שצב.

אחרת:

בהושעתה אב המון השליך עליך יהב. בעדן רדתה ומלטתו בלהב. כן הושענא: כהושעתה גזעו מסר יחידתו לשלח. דברתה להורו ידך אל תשלח: כן הושענא: כהושעתה הנאבק עם קדיש ועיר. ומלכותו מסוטם שעיר. כן הושענא: כהושעתה זרעו בבואם על העיר לבטח. חירדת עוייניו בנוסעם והלכו לבטח: כן הושענה: כהושעתה טהורים ממפריכימו במלבן. ירדו במצולות כמו אבן: כן הושענא: כהושעתה כליל כנתעלמה בגמי צורתו. לויתו אל חיק הורתו. כן הושענא: כהושעתה מוצנף בד כנתעבר.

נאמן חל בעדו ונתגבר. כן הושענא: כהושעתה סוגר ביד ישבי בנוב הגתי. עזרו אבישי ויך את הפלשתי. כן הושענא: כהושעתה פקיד כנד שבע ממעונו. ציפית לישעו ושובבתו למעונו. כן הושענא: כהושעתה קיצב פר ושעיתו למעלה. רישפתו האש וגם המים אשר בתעלה. כן הושענא: כהושעתה שיווער כי מת הילד. תשב רוחו אליו ויחם בשר הילד: כן הושענא: כהושעתה שומרי מצות וחוכי ישועות. האל לנו למושעות. כן הושענא: אני והוא:

סימן שצג

שצג.

הושענא לשבת:

אמוני ארץ אמונתך שוחחים. אומץ אלהותך בפלץ פוצחים: בך סיברם ישימון ועליך בוטחים. ביום מרגוע ברצונך נחים: גבול אלפים גובלים להתחים. גיחוץ מחליפים. ממדי מלתחים: דליקת נר כדת מצחצחים. די תענוגם יכינו להלחים: הן על מזג גודלך משבחים. הם עליו מבדילין לנוגוהי אחים: ונוהגים אט מפסוע ארחים. וחושבים מרוץ ומדילוג מנצחים: זימון משלשים על שלשה ארוחים. זמר שיר שבת לך משבחים: חצירות מערבים להוציא מפתחים. חדים אלי גיל ואינימו טופחים: טועמים להסיר כל מיני מרזחים. טומנין במגרע מהוסיף רתחים: יקוד אור הנגחל עוד מהפחים. ימנעו מילת חול וניבי שיחים: כביר כח הנוטה מתוחים. כוננם עקב זאת במשכנות מבטחים: לימדתם בטובך אל חונן ומרחים. לעשות סוכה בגרש ירחים: מופתי קדם להזכיר בשבחים. מעללי יה מהיות נשכחים: נועדה לשבת בה כל האזרחים. נובבים בתוכה חניון נכוחים: סוד סלסלי טעמי לקחים. סודרים שלש דפנות מרווחים: עלי דלעת וכל מיני צמחים. עשות תחתם במחובר אמרו להנחים: פורסין בה קרמים סדינין ומטפחים. פרי עץ ושקדים רימונים ותפוחים: צילתה כגרע מחמתה אינן מטפחים. צורתה מגביהין עד עשרה טפחים: קדוש מקרה עליות מרווחים. קודרים משגיב ומרפא מזיחים: רצה שוועתינו כעולות מיחים. רעה בשבטך נוגים ונידחים: שובה לנוה צדק אגפיים ומבריחים. שעריו תכונן באבני אקדחים: תעמיד אלי שיר ניני הקרחים. תכין על דוכנם נתחי נתחים: מקטירי קטרת רוקח מרקחים. מכהני בקדש באבני פיתוחים: נפלאות תפליא והיינו שמיחים. ניני אזרחים יעטו שבחים: חרס מבוא ומאסוף סהרת תפוחים. חובש להעלות ללהקת אנוחים: משושם יגלה נגד כל נפוחים. ממלכתם לא תכלה לנצח נצחים: הושענא:

סימן שצד
שצד.

כהושעתה יהודה ואפרים. מיד מצרים. מבלי שירים: קול נוגש נשבת. צינוק ואזיקים. עלובים וניזקים. ובשמך מחזיקים. יודעי ברית שבת. כן הושענא: אני והו: כהושעתה חרידי שגב. מכף מלך נגב. ויעגיב עגב: הבן את הבת. פגועי מלחמה. [101] ורבה משטמה. יטור נפיש וקדמה. גומרי הילכות שבת. כן הושענא: אני והו: כהושעתה המוני יורם. מיד מלך ארם. ותמלא ותרם: האיפה ובת. קו קו ומבוסה. [102] גוי אשר בך חסה. ישירו במשא. דברי שיר שבת. כן הושענא: אני והו: כהושעתה טרודי מצור. מכף מלך [103] חצור. אכן לא למעצור: במלחמת לבת. נדודים בבל פיאות. לאלפים ולמאות. לבד להם יאות. לקרוא עונג לשבת: כן הושענא: אני והו: כהושעתה חבל חלק. מיד מדין ועמלק. [104] ותדליק דלק: אבל [105] מחולת על טבת. דברך אוינו. לשמך קוינו. דעת חיוינו. קרא מקרא חדש ושבת. כן הושענא: אני והו: הושיעה נא:

סימן שצה
שצה.

ליום חמשי של חול המועד הוא יום הושענא רבא:

למען אדם אשר בכף נוצר. בוטחיך תענה ממיצר: למען גדלתו וחן בעיניך מצא. דרוש לטובה יפה כתרצה: למען השבטים נולדו בארם נהרים. ואפילתו תזריח כצהרים: למען זכתה ובעבורה ניתן באר מים. חיש לחיותינו מיומים: למען טבח מדנים ובני קדם. יום זה חון עם לך מקדם: למען כאחד דן שבטים. לא חפר בריתך מפליטים: למען מלח השליך לרפאות המים. נא תאזין לתחנון מחנני עלי מים: למען שיכל ובי"י אלהי ישר' דבק. עזור עם בך נדבק: למען פילל והפיל תחינה בגולה. צבאותיך תוציא לאורה וצהלה: למען קנאו לשמך ונוצלו מכבשן. רחם עמוסיך ער ולא יישן: למען שלשה התנבאו בפרק אחד. תושיע אומרים י"י אחד: הושענא:

סימן שצו
שצו.

למען אב נצטוה על דם ברית. היום ברחמיך שים לנו שארית: למען גבר הנעקד כשה.

[101] גליון כת"י: הכנעני מלך ערד.
[102] גליון כת"י: גוי שנפרע בעונו מדה במדה וניתץ למבוסס על יד יהורם בן אחאב.
[103] גליון כת"י: על יד יהושע.
[104] גליון כת"י: על יד גדעון.
[105] גליון כת"י: שם הנהר.

היום דורשיך תרחם מחסה: למען הנפגע במקום ולן שם. היום וותיקים תנקה מכל אשם: למען זך ונאמן בכל בית. היום חון וברך עמך בשדה ובבית: למען טוב שמן אחיו יצק על ראשו. היום מעמך תשמע רחשו: למען כהונת ברית עולם ניתנה לו במתנתו. היום לטובה נתבשר בבשורתו: למען משרת מלא רוח חכמה. היום נאק תאזין מאני חומה: למען סיבב בית אל והגלגל והמצפה. היום עבורו למכתינו רפא: למען פיהו תמיד בתהילות. היום צקון תקבל ממקהילות: למען ידידיה ובית לשמך בנה. היום רם תמלא לשונינו רינה: למען שוע על המים. תענינו אתה מן השמים: הושענא.

סימן שצז

שצז.

אלהי אברהם מאויבי עז. הושענא: בוחן לבות מבוא בדמים. הושענא: גאון יעקב. מגוי לא חסיד. הושענא: דובר צדק. מדור באהלי רשע. הושענא: הודך והדרך. מהררי נמרים. הושענא: ופחד יצחק מושיע לישרי לב. הושענא: זה זכרי. מזרם וממטר. הושענא: חנון ורחום. מחשך וצלמות. הושענא: טוב ומטיב. מטיט ורפש. הושענא: יושב מרום. מיד שאול סלה. הושענא: כך תהילתך. מכל אורח רע. הושענא: נאור אתה. מן גערתך. הושענא: סתרי ומגיני. משפת שקר. הושענא: עוז ישועתי. מעוצר רעה ויגון. הושענא: פחד יהודה. מפח יוקשים. הושענא: צור לבבי. מצור ירושלם. הושענא: קדוש ישר'. מקול רעמיך. הושענא: רם ונישא. מרשע חרבך. הושענא: שופט צדק. משערי מות. הושענא: תהילתך תמיד. מתגרת ידך. הושענא: יריאי שמך. מיד בני נכר. הושענא: צדקות אהב. מצרי ומאוייבי. הושענא: חכם לב. מחרון אפך. הושענא: קרוב לקוראיו. מקוצר רוח. הושענא: הושענא:

סימן שצח

שצח.

למען [107] אב הנוסה בעשרה. היום אמץ וחזק אהובה ובחורה: למען [106] בך נושע והורצה באמרה. היום ברחמיך ברך כחמה ברה: למען [108] גביר באונו לאלהים שרה. היום גבר מייחליך בכל לב לבשרה: למען [109] דגר בר ואבות ובנים הברה. היום דרוש ודאול מכורי בלא מחירה: למען [112] הוקם על לקחת [111] שפרה. היום הוגים מסברם אל תחפירה: למען

[106] גליון כת"י: יצחק.
[107] גליון כת"י: אברהם.
[108] גליון כת"י: יעקב.
[109] גליון כת"י: יוסף.
[110] גליון כת"י: משה.

[110] וותיק. ובגללו הוענן לסתרה. היום וולדיו המציא ישע וסברה: למען [113] זר מאחיו ובעדו נגף הועצרה. היום זרעו אחריו בריתו ינצורה: למען [114] חרב שנונה השיב לתערה. היום חקקינו לחיים ומעפר לנערה: למען [115] טוב ישיש ועליך למות הוגרה. היום טרם נקרא תענה לעינה כמים נגרה: למען [116] יקיר הוכן לעדות ואתה העדת בו לבוררה. היום ידעינו לכת חופש. למען [117] כבל הכביר בכל עוז לכרכרה. היום כגודל זרועך הותר לך עין מסקרה: למען [118] לשמך הוסיף שבע על שבע בזבח וקטרה. היום לריוח מים תנינו וממך לשלום נפטרה: למען [119] מוגהר ארצה עד שבע ובשביעית נקרא. היום מוסרינו תנתק כי שמך נקרא: למען [120] נוצר בריתו ומשם עלה לגבורה. היום נא כנס אל נא שמע מנו עתירה: למען [121] סיתת וכיתת נחש נחשת ואשירה. היום שגבינו לשורר כאז ישיר משה ובני ישר' שירה: למען [122] עצים שנים לאחדים חברה. היום עולמך לשכם אחד חברה: למען [123] פקוח עינים נברא להוציא ממסגר אסירה. היום פנינו אל יחוורו ממצוא עזרה: למען [124] צלם תיעבו כהוסמנו פסנתירין וכל זני זמרה. היום צקון לחש תשקיף מדמתה לתמרה: למען [125] קרוי יהודי על שם שכפר בעבודה זרה. היום שאילתינו תמלא ביום י"י הגדול והנורא:

סימן שצט

שצט.

אמר ישר'. מאנשי דמים. הושענא: בוחן לבות. מבור שאון. הושענא: גדול העצה. מגערת פניך. הושענא: דורש דמים. מדבר הוות. הושענא: היודע ועד. מהמון רשעים. הושענא: ואתה קדוש. מודיעים לחדשים. הושענא: זה זכרך. מזאיבי ערב. הושענא: חסין יה. מחרב נפשי. הושענא: טוב וישר. מטיט היון. הושענא: יושב קדם. מיורדי

[111] גליון כת"י: יוכבד.
[112] גליון כת"י: עמרם.
[113] גליון כת"י: אהרן.
[114] גליון כת"י: פנחס.
[115] גליון כת"י: יהושע.
[116] גליון כת"י: שמואל.
[117] גליון כת"י: דוד. ודור מכרכר.
[118] גליון כת"י: שלמה. שבעה כותרת וגו'.
[119] גליון כת"י: אליהו.
[120] גליון כת"י: אלישע.
[121] גליון כת"י: חזקיהו.
[122] גליון כת"י: יחזקאל קח לן עץ וגו'.
[123] גליון כת"י: דניאל.
[124] גליון כת"י: חנניה מישאל ועזריה.
[125] גליון כת"י: מרדכי.

בור. הושענא: כונן שמים. מכף מעוול. הושענא: לך זרוע. מלשון רמייה. הושענא: מעוז לדל. ממעונות אריות. הושענא: נאור אתה. מן בלהות. הושע נא: סלעי ומצודתי. מסוד מריעים. הושענא: עליון ונורא. מעוצר ומשפט. הושענא: פועל ישועות. מפחד אויב. הושענא: צדיק וישר. מצרה נפשי. הושענא: קדוש יעקב. מקטב ישוד. הושענא: רב ומושיע. מריבי עם. הושענא: שומר ישר'. משחת בלי נרד. הושענא: תולה ארץ. מתוך ומחמס. הושענא: ירוע כבירים. מיד רשע. הושענא: צח אדום. מצר תצרני. הושענא: חנון ורחום. מחץ יעוף. הושענא. קורא הדורות. מקרני ראימים. הושענא: הושענא:

סימן ת

ת.

למענך אל עוטה אורות. הושענא: למען [126] בלול תבל תחילת ראש עפרות. הושענא: למען [128] גבר צדיק ותמים בדורות. הושענא: למען [127] דורשי מצות וחוקים ותורות. הושענא: למען [130] הועקד ובכוהו אלאלים במרורות. הושענא: למען [129] ולד זריז לקבל ברכות כהולבש בעורו'. הושענא: למען [132] זכירת עקרות כשהן סכורות. הושענא: למען [131] חביבים חשו כמנהג הורים להורות. הושענא: למען טעמו נעשה ונשמע וכוללו בעטרות. הושענא: למען ישר משרת בבגדי תפארות. הושענא: למען כהן קינא באזהרות ושיכך עברות. הושענא: למען לסבוב מסגרת צוה ולהריע בשופרות. הושענא: למען מדי שנה בשנה סיבב עיירות. הושענא: למען נות בית יסד ופץ זמירות ושירות. הושענא: למען סבר בית בנה וצג קירות. הושענא: למען עין עיניי ושחט נביאי האשירות. הושענא: למען פקיד החיה בן השונמית. והמת מקברות. הושענא: למען צדיק כלכל המשים איש במערות. הושענא: למען קראך ממעי הדגה ועניתו בצרה. הושענא: למען ריעים שלשה נגרפו במדורות. הושענא: למען שלם ניצל מאריות בוערות. הושענא: למען שלמו הפורים וכתבו בכל אגרות. הושענא: למען תורה כתב חסירות ויתירות. הושענא: למען תיקן עשרים וארבעה משמרות. הושענא: למען תאזין לחשם ותאמר קבלתי עתירות. הושענא: הושענא:

[126] גליון כת"י: אדם הראשון.
[127] גליון כת"י: אברהם.
[128] גליון כת"י: נח.
[129] גליון כת"י: יעקב.
[130] גליון כת"י: יצחק.
[131] גליון כת"י: ישראל.
[132] גליון כת"י: אמהות.

סימן תא

תא.

למען [134] אסף להחיות שבעה ושבעה. ברכתך יבורכו יושבי בסוכה שבעה: למען [133] גלילות פלשת הציב לעדה שבעה. דרוש לטובה סופרי שבועות שבעה: למען [135] הואיל ברחמתים שבעה. וותר חסדך נותני חלק לשבעה: למען [137] זן בשביעה שוד וכפן [136] שבעה. חוננה שומרי ימי מצה שבעה: למען [138] טרח ושימש ימי מילואים שבעה. ישישו בך מהלליך שבעה: למען [139] כהן העלה בקודש נרות שבעה. לשמך הגן במוצקות שבעה: למען [141] משרת הסב בית האלי שבעה. נהל בעזך נוחלי גוים שבעה: למען [140] סוככים עשה לכותרות לאחת שבעה. ערבה משעשעים חצבה עמודיה שבעה: למען [142] פץ לנערו שוב פעמים שבעה. צדקה תצמיח נסו דרכים שבעה: למען [144] קדוש [143] זורר על הנער פעמים שבעה. רבבותייך תדריך בנעל נחלים שבעה: למען [145] שבות שלם ניבא לשבועים שבעה. תפילנה בנחלה כאז לחלקים שבעה: למען [146] יקרתו להוציא אבן עינים שבעה. אובדות בקש בראשם שבעה: למען [147] חמדת אהבה בני אליהו עיני שבעה. קבל תחינת כובבי שבעה: הושענא: אני והוא הושיעה נא:

סימן תב

תב.

כהושעתה ישע לזכרון. מליאי יגון ושברון. ביד משה ואהרן: אזי פדות הוחל. צפור אין לה קן. הר שמם ומתרוקן. המון נער וזקן. לוקחי ערבי נחל. כן הושענא: אני והו הושיעה נא: כהושעתה חלוץ גינון. מברק חץ שנון. על ידי בן נון: יהודה חלקו ניחל. קבועי מלחמה. ורבת משטימה. יטור נפיש וקדמה. לוקחי ערבי נחל. כן הושענא: אני והו

[133] גליון כת"י: אברהם. ויצב אברהם.
[134] גליון כת"י: נח.
[135] גליון כת"י: יצחק.
[136] גליון כת"י: שני רעב.
[137] גליון כת"י: יעקב.
[138] גליון כת"י: משה.
[139] גליון כת"י: אהרן.
[140] גליון כת"י: שלמה.
[141] גליון כת"י: יהושע.
[142] גליון כת"י: אליהו.
[143] גליון כת"י: נתעטש.
[144] גליון כת"י: אלישע.
[145] גליון כת"י: דניאל.
[146] גליון כת"י: זרובבל.
[147] גליון כת"י: עזרא

הושיעה נא: כהושעתה הומי לב. מכף כושן עולב. על ידי [148] אחי כלב: והשיעבוד נמחל. קדורנית הולכים. בלחץ המלכים. חוות ופלכים. לוקחי ערבי נחל. כן הושענא: אני והו הושיעה נא: כהושעתה טמוני מסגירה. מבכי עין נגרה. על ידי בן גרא: ומואב נתחלחל. נפוצות יהודה. פתרוס כוש ולודה. לתורה ולתעורה. לוקחי ערבי נחל. כן הושענא: אני והו הושיעה נא: כהושעתה חבל ננעים. מבוז ורבת עם. על ידי בן אבינועם. ויצד ציד כשחל. גרי משך וקדר. עלי גזית גדר. בקולות ובהדר. לוקחי ערבי נחל. כן הושענא: אני והו הושיעה נא: כהושעתה דגל נבאש. אשר אמר נואש. על ידי גדעון בן יואש. ותיקוד אש ותגחל. להוטים תוך לבאים. מובאים [149] סבאים. רדופים כצבאים. לוקחי ערבי נחל. כן הושענא: אני והו הושיעה נא:

סימן תג

תג.

אנא אל נא הושענא והושיעה נא:

אל נא תעינו כשה אובד. שמינו משמך אל תאבד. והושיעה נא. אל נא רעה צאן הריגה. קצופה ועליך הרוגה. הושענא והושיעה נא: אל נא צאנך וצאן מרעיתיך. פעולתך ורעייתך: הושענא והושיעה נא: אל נא עניי הצאן. שיחם ענה בעת רצון. הושענא והושיעה נא: אל נא נושאי לך עינים. ממעייני הישועה ישאבון מים. הושענא והושיעה נא: אל נא למנסכי לך מים. כל צריהם יהיו כאין. הושענא והושיעה נא: אל נא יעלו לציון מושיעים. טפולים ובך נושעים. הושענא והושיעה נא: אל נא חמוץ בגדים. זעום לנער בוגדים. הושענא והושיעה נא: אל נא וזכור תזכור. המכורים בלתך וכור. הושענא והושיעה נא: אל נא דורשיך בענפי ערבות. גיעיים שעה מערבות: הושענא והושיעה נא: אל נא ברך בעיטור שנה. אומרי בפילולם שעה נא. הושענא והושיעה נא:

סימן תד

תד.

אנא אל נא הושענא והושיעה נא אבינו אתה:

למען [150] תמים בדורותיו. הנמלט ברוב צדקותיו. מוצל משטף בבוא מבול מים לאום אני חומה. הושענא והושיעה נא אבינו אתה: למען [151] שלם בכל מעשים. המנוסה בעשרה ניסים. כשר מלאכים נם יוקח נא מעט מים. לברה כחמה. הושענא והושיעה נא אבינו

[148] גליון כת"י: עתניאל בן קנז.
[149] גליון כת"י: מובאים לניאף מסביב ביחזקאל.
[150] גליון כת"י: נח.
[151] גליון כת"י: אברהם.

אתה: למען [152] רך ויחיד נחנט למאה. צעק איה השה לעולה. בשרוהו עבדיו מצאנו מים. לגולה וסורה. הושענא: למען [153] קידם שאת ברכה. הנשטם ולשמך חיכה. לייחם במקלות בשקתות המים. לדמתה לתמר. הושענא: למען [154] צדק היות לך לכהן. כחתן פאר יכהן. מנוסה במסה תריבהו על מי מריבת מים. לההר הטוב. הושענא: למען [155] פואר היות גביר לאחיו. יהודה אשר גבר באחיו. מספר רובע מדליו יזל מים. ולא לנו כי אם למענך. הושענא: למען [156] עניו מכל ונאמן. אשר בצדקו כלכל המן. משוך לגאול ומשוי ממים. לזאת הנשקפה. הושענא: למען [157] שמחו כמלאכי מרומים. הלובש אורים ותומים. מצווה להביא לבית קדשי הקדשים דם ושמן ברחיצת מים. לחולת אהבה. הושענא: למען [158] נביאה מחולת מחנים. לתמיהי לב הושמה עינים. לרגלה רצת ועלת וירדה באר מים. לטובו אהליו. הושענא: למען [159] משרת לא מש מאהל. ורוח חכמה עליו איהל. בעוברו בירדן נכרתו המים. ליונה תמה. הושענא: למען [160] לימד לטובה אות. זעק איה נפלאות. מיץ טל מגיזה מלא הספל מים. לכלת לבנון. הושענא: למען [161] כלולים עשות מלחמתך. אשר בידם תתה תשועתך. צרופי מניין בלוקקם בידם מים ללא בגדו בך. הושענא: למען [162] יחיד צוררים דש. אשר לנזיר מרחם הוקדש. וממכתש לחי הבקעת לו מים. למען שמך. הושענא: למען [163] טוב הולך וגדל. מקשיות לב עדה חדל. בשוב עם מחטוא. צוה לשאוב מים. לנאוה בירושלם. הושענא: למען [164] חיך מכרכר בשיר. המלמד תורה בכל כלי שיר. מנסך לפניו כתאיו שתות מים. לסגולה מעמים. הושענא: למען [165] זך עלה בסערה. המקנא ומשכך עברה. לפילולו ירדה אש ואכלה עצים ואבנים. ועפר וליחכה מים. לעיניה בריכות. הושענא: למען [166] ומשרת באמת לבדו. ופי שנים ברוחו נאצל בו כנגן המנגן נתמלאו הגבים מים. לפצו מי כמוך. הושענא והושיעה

[152] גליון כת"י: יצחק.
[153] גליון כת"י: יעקב.
[154] גליון כת"י: לוי.
[155] גליון כת"י: יהודה.
[156] גליון כת"י: משה.
[157] גליון כת"י: אהרן.
[158] גליון כת"י: מרים.
[159] גליון כת"י: יהושע.
[160] גליון כת"י: גדעון.
[161] גליון כת"י: גדעון. ויהי מספר.
[162] גליון כת"י: שמשון.
[163] גליון כת"י: שמואל.
[164] גליון כת"י: דוד.
[165] גליון כת"י: אליהו.
[166] גליון כת"י: אלישע.

נא אבינו אתה: למען [167] הרהר עשות רצונך. המכריז תשובה לצאנך. בבא מחרף סתם מעיינות מים. לציון מכלול יופי. הושענא: למען [168] דורשיך בתוך הגולה. וסודך למו נגלה. בלי להתגאל דרשו זרעונים ומים. לקוראיך בצרה. הושענא: [169] (ספיר) [סופר] מהיר מפלש אמונה. מחכם אמרים ברחבה ממים. לרבתי עם הושענא: למען באי היום בכל לב. שופכי לך כמים לב. שואלים ממך מטרות עז מים. לשחורה ונאוה. הושענא: למען אוסרי יגדל שמך. והם נחלתך ועמך. צמאים לישעך בארץ עייפה למים. לתרתה למו מנוחה. הושענא והושיעה נא אבינו אתה:

סימן תה

תה.

הושענא אל נא. אנא הושיעה נא. והושענא והושיעה נא והצליחה נא:

תענה אמונים. שופכים לך לב כמים. והושיעה נא: למען באי באש ובמים. גזר ונם יקח נא מעט מים. והצליחה נא: תענה דגלים גזו גזרי מים. והושיעה נא: למען הנעקד בשער השמים. ושב וחפר בארות המים. והצליחה נא: תענה זכים חונים עלי מים. והושיעה נא. למק חלק מפצל מקלות בשקתות המים. טען וגל אבן מבאר מים והצליחה נא: תענה ידידים נוחלי [דת] משולת מים. והושיעה נא: למען (כר) [כרו] במשענותם מים. להכין לצאצאימו מים והצליחה נא: תענה מחננים בישימון עלי מים. והושיעה נא: למען נאמן בית מספיק מים. סלע הכה (מזובו) [ויזובו] מים. והצליחה נא: תענה (עולים) [עונין] עלי באר מים. והושיעה נא: למען פקיד במי מריבת מים. צמאים להשקותם מים. והצליחה נא: תענה קדושים מנסכי לך מים. והושיעה נא: למען ראש משוררים. (תאץ) [כתאב] שתות מים. שח חלילה ויסך לך מים והצליחה נא: תענה שואלים בריבוע אשלי מים. והושיעה נא: למען תל תלפיות מוצא מים. תפתח ארץ ותרעיף מים. והצליחה נא:

סימן תו

תו.

הושיענו אל מעוזינו. כי לך עינינו ולכה לישועתינו: אנא רחום אל תפן ברשעינו. בינה הגיגינו ושעינו ולכה לישועתינו: גואל חזק שמחת גילינו. דגול בשמך הדגילנו. ולכה לישועתינו: האר פניך וניוושעה. ועמך בשמך הושיעה. ולכה לישועתינו: זכור רחמיך י"י וחסדיך. חשוב נא מפעלות חסידיך. ולכה: טבח להורגים כמו צאן נחשבנו. ישועתה אין

[167] גליון כת"י: חזקיה.
[168] גליון כת"י: דניאל.
[169] גליון כת"י: עזרא.

קשבנו. ולכה: כרוב רחמיך פנה אלינו. לבלתי כרוע מעללינו. ולכה: שמחינו בישועתך כמו קוינו. עזרינו תקותינו ומקוינו. ולכה: פועל ישועות הושיענו. צלול במצלול כל פשעינו. ולכה: קץ יום נקם חיש לגאלינו. רחום מתהומות תעלינו. ולכה: שובינו אלהי ישענו. תשוב ברחמים להושיענו ולכה:

סימן תז

תז.

אנא. אזון תאיבי ישעך. בערבי נחל לשעשעך. והושיעה נא: אנא גאול כנת נטעך. דרוך פורה בטאטאך. והושיעה נא: אנא הבט לברית טיבעך. ומחשכי ארץ בהטביעך. והושיעה נא: אנא זכור לנו אב יידעך. חסדך לנו בהודיעך. והושיעה נא: אנא טהורי לב בהפליאך. יוודע כי הוא פלאך. והושיעה נא: אנא כביר כח תן ישעך. לנו בהשפיעך. והושיעה נא: אנא מלא משאלות עם משמעך. נעקד בהר מור בשוועך. והושיעה נא: אנא סגב אשילי נטעך. עריצים בהניעך. והושיעה נא: אנא פתח אוצרות ריבועך. צייה בהרביעך. והושיעה נא: אנא קוראיך בשמעך. רעם בטוב מרעך. והושיעה נא: אנא שעריך תעל ממשואיך. תל תלפיות בהודיעך. והושיעה נא:

סימן תח

תח.

אנא אנקת אסירי הבן. בחירת מטה בני ראובן. והושיעה נא: אנא גנון והצל ושעון. דגל מטה בני שמעון. והצליחה נא: אנא יהא לבן מצודה. וועד מטה בני יהודה. והושיעה נא: אנא זרים ישלחו כר. חבל מטה בני ישששכר. והצליחה נא: אנא טהר מקום ללון. יסוד מטה בני זבולון והושיעה נא: אנא כלה בוגד בגד. להלה מטה בני גד. והצליחה נא: אנא משוך חסדך לשיריים. נדודים מטה בני אפרים. והושיעה נא: אנא סגולתך אל תנשה. עוררה מטה בני מנשה. והצליחה נא: אנא פשט שמאל וימין. צבאות בני בנימן. והושיעה נא: אנא קרית שבא ודדן. רדה מטה בני דן. והצליחה נא: אנא שפתי תפתח לי. תחינת בני נפתלי. והושיעה נא: אנא יצב חבלי בכושר. קבוצת מטה בני אשר. והצליחה נא:

סימן תט

תט.

קול מבשר מבשר ואומר: אומץ ישעך בא. קול דודי הנה בא מבשר ואומר: בא מרבבות כתים. לעמוד בהר הזיתים: מ"ו: גשתי בשופר לתקע. תחתיו ההר יבקע. מ"ו: דפק והציץ וזרח. ומש חצי ההר ממזרח. מ"ו: הקים מילול נואמו. וכל קדושים עמו. מ"ו. ולכל באי

עולם. בת קול תשמיע בעולם. מ"ו: זרע עמוסי רחמו. נולד כילוד ממעי אמו. מ"ו: חבלה וילדה מי זאת. מי שמע כזאת. מ"ו: טהור פעל כל אלה. מי ראה כאלה. מ"ו: ישע וזמן הוחד. היחל ארץ ביום אחד. מ"ו: כביר רום ותחת. אם יולד גוי פעם אחת. מ"ו: לעת יגאל נאור. לעת ערב יהיה אור. מ"ו: מושיעים יעלו להר ציון. כי פקד י"י את ציון. מ"ו: נשמע בכל גבולך. הרחיבי מקום אהלך. מ"ו: שימי עד דמשק משכנותייך. הביאי בנייך ובנותייך. מ"ו: עלזי חבצלת השרון. כי קמו ישיני חברון. מ"ו: ופנו אלי והוושעו. היום אם בקולו תשמעו. מ"ו: צמח איש צמח שמו. הוא דוד בעצמו. מ"ו: קומו כפושי עפר. הקיצו ורננו שוכני עפר. מ"ו: רומו עם במלכו. מגדול ישועות מלכו: מ"ו: שם עדינה להאביד. ועושה חסד למשיחו לדוד. מ"ו: תנה תשועה לעם עולם. לדוד ולזרעו עד עולם. מ"ו: קול מבשר מבשר ואומר:

סימן תי

תי.

לשמחת תורה. קודם שיוציאו ספר תורה:

אתה הראיתה לדעת. כי י"י הוא אלהים אין אין עוד מלבדו: אין כמוך באלהים י"י ואין כמעשיך: לעושה נפלאות גדולות לבדו כי לעולם חסדו: ואמרו הושיענו אלהי ישענו וקבצינו והצילנו מן הגוים להודות לשם קדשך להשתבח בתהילתך: יהי י"י אלהינו עמנו כאשר היה עם אבותינו אל יעזבנו ואל יטשנו: מי כמוכה באלים י"י מי כמוכה נאדר בקודש נורא תהילות עושה פלא: י"י מלך י"י מלך י"י ימלוך לעולם ועד: י"י עוז לעמו יתן י"י יברך את עמו בשלום: יהי נא אמרינו לרצון לפני אדון כל: שמע ישראל י"י אלהינו י"י אחד: ויהי בנסוע הארון ויאמר משה קומה י"י ויפוצו אויביך וינוסו משנאיך מפניך: קומה י"י למנוחתיך אתה וארון עוזיך: בהניך ילבשו צדק וחסידיך רנן ירננו: בעבור דוד עבדך אל תשב פני משיחך. שאו שערים ראשיכם והנשאו פתחי עולם ויבא מלך הכבוד: מי הוא זה מלך הכבוד י"י עיזוז וגיבור י"י גיבור מלחמה: שאו שערים ראשיכם ושאו פתחי עולם ויבא מלך הכבוד: מי הוא זה מלך הכבוד י"י צבאות הוא מלך הכבוד סלה: פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים: כי מציון תצא תורה ודבר י"י מירושלם: ומוציאין ספרי תורות מן הארון ובעוד שאוחזין ס"ת יאמר שליח ציבור בקול רם:

סימן תיא

תיא.

אוהבי י"י ורע עבדיו. ספרו שבח מעבדיו. גדלו לי"י אתי ונרוממה שמו יחדיו: מושל בגבורה. יקבץ שה פזורה. יביאנו לבית הבחירה. מקדש י"י כוננו ידיו: השב ישיב

לקדמתו. הררי קודש ויסודתו. כמו זכר לעולם בריתו. וינחם כרוב חסדיו: הכן מזבח ומנורה. וישימו באפך קטורה: כליל ומנורה טהורה. בהקבץ עמים יחדיו: חזון משיחך הקם כניבא. אלהים יבנה ערי חרבה. ואוהבי שמו ישכנו בה. וינחלוה זרע עבדיו: גדלו: אחר:

סימן תיב

תיב.

ידיד אל עדת לאומו. שבחוהו בעולמו. גדלו לי"י אתי ונרוממה יחדיו שמו: שוכן בשמי מרומו. ימהר ויחיש לעמו. בן דוד להקימו. ובן יוסף להרימו ולהרים קרנימו: בכל קצוי הדומו יביאם לבית אולמו. כהבטיח תמימו. יקים דבר נאומו. על אדום ישליך זעמו: ונבנתה עיר על תילה. והיתה דרך מסילה. אל עיר מקומו לה. יבואהו לבית התפילה. ויהי אלהיו עמו: אל אדיר וקדש ועיר. תורתו נתן לצפיר. מסיני בא והעיר. וגם זרח משעיר. והופיע מהר למו: לך עמד שיר יחדשו. ולשמך יקדישו. בני נכר ירחשו ויכלמו ויבושו. ויאדרוך עמו בפימו: ואחר כך יאמר:

סימן תיג

תיג.

גדלו לי"י אתי ונרוממה שמו יחדיו: רוממו י"י אלהינו והשתחוו להר קדשו כי קדוש י"י אלהינו: ואמר ביום ההוא הנה אלהינו זה קיוינו לו ויושיענו זה י"י קיוינו לו נגילה ונשמחה בישועתו: אנא י"י הושיעה נא. אנא י"י הצליחה נא. אנא י"י ענינו ביום קראינו: ופוסע מעט מעט באלפא ביתא:

סימן תיד

תיד.

אל אלהי הרוחות הושיעה נא. בוחן לבות הצליחה נא. גואל חזק ענינו ביום קוראינו: דובר צדק הושיעה נא. הדור בלבושו הצליחה נא. וזוכר נשכחות ענינו ביום קוראינו: זך וישר הושיעה נא. חנון ורחום הצליחה נא. טוב ומטיב ענינו ביום קוראינו: יושב מרום הושיעה נא. כביר כח הצליחה נא. לבש נאות ענינו ביום קוראינו: מלך מלכים הושיעה נא. נורא ונשגב הצליחה נא. סומך ועוזר ענינו ביום קוראינו: עיזוז וגיבור הושיעה נא. פודה ומציל הצליחה נא. צדיק ומצדיק ענינו ביום קוראינו: קורא הדורות הושיעה נא. רוכב ערבות הצליחה נא: שועה תחינות. תומך תמימים ענינו ביום קוראינו: עלה למגדל אומ' על הכל: לאחר שקראו כולם אומ' החזן למסיים את התורה רשות זה:

סימן תטו
תטו.

מרשות האל הגדול הגבור והנורא. ומרשות מפנינים ומפז יקרה. ומרשות סנהדרי גדולה קדושה ובחירה. ומרשות ראשי ישיבות ואלופי התורה. ומרשות זקנים ונערים יושבי השורה. אפתח פי בשירה וזמרה להודות ולהלל לדר בנהורה. שהחיינו וקיימנו ביראתו התורה. המשמחת לב ועינים מאירה. הנותנת חיים ועושר וכבוד ותפארה. לאוהביה ולשומריה בציווי מורא. לעוסקיה ולנוצריה באהבה ומורא. ובכן יהי רצון מלפני הגבורה. לתת חיים חן וחסד ונזר ועטרה. לפלוני בר פלוני הנבחר להשלים את התורה. לאמצו לברכו לגדלו בתלמוד תורה. לדרשו לחיים להדרו לוועדו בתוך חבורה. לזכותו לחסנו לטכסו בטכס אורה. ליישרו לכלכלו ללמדו לקח טוב וסברה. למלטו לנשאו לסעדו בסעד ועזרה. לעדנו לפרנסו לצדקו בתוך עם נברא. לקרבו לרחמו לשמרו מכל צרה. לתקפו לתמכו לתממו ברוח נשברה. לראות בנים ובני בנים עוסקים בתורה. ומקיימי מצות בתוך אום ברה. ויזכה לשמוח בשמחת בית הבחירה. כניבא ישעיה מלא רוח עצה וגבורה. שמחו את ירושלים וגילו בה מהרה. שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה באבלה וצרה: עמוד עמוד ר' פלוני בר' פלוני מתוך קהל הקדוש הזה והשלם את התורה:

סימן תטז
תטז.

מושך חסד ליודעיו וצדקה לחושבי שמו. לו הנצח וההוד נורא מאוד בעולמו כשמש וכמגן כן יגן במרומו. על עבדו ויריאו נאמנו ותמימו. יפיח צורריו יהרוס ויפרוס אליו שלומו. יצרנהו יבוננהו ויהי עליו נועמו: אליו רע לא יקרב. וכל און לא יאונה. במניין ובבניין עולם יכונן ויבנה. יהי לו ער בחכמים ובתלמידים עונה. ישכיל גם יצליח בכל פינות אשר יפנה. מלאך י"י יגוננהו וכל סביבותיו חונה. גנון ופסוח והצל מלט פלט רני: ידעתיך עמיתי מאהבה ומיוקר. בסדר פורק הרים וממקומם עוקר. כל רז סתום וחתום מפענח וסוקר. לא עממוך סתרים ולא נאנס כל חוקר. מצהרים תקום ותעופה כבקר: רוממתי איש לייש ארי שבחבורה. כמו נגיד אקרבנו אענדנו עטרה. הרימותי בחור מיושבי השורה. היותו קורא עמי פרשת זמירה: סורה אדוני. סורה אלי סורה: עמוד עמוד עמוד ר' פלוני בר' פלוני מתוך קהל הקודש והשלם את התורה: ושמונה פסוקים אחרונים יחיד קורא אותו המשלים את התורה:

סימן תיז

תיז.

אחר למתחיל את התורה:

מרשות אלהי האלהים ואדוני האדונים. בשחק אין זולתו ואין בלעדו בתחתונים. נותן ליעף כח ועוצמה מרבה לאין אונים. מגיד מראשית מה באחרית השנים. יועץ ואין מי יפר לדורות המונים. ומרשות קדומה לעולם אלפיים שנים. שבה מלכים נמלכים ושרים וסגנים. ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים ושאונים. טהורה ומתוקה מצוף דבש ושמנים. כל חפצים לא ישוו בה יקרה היא מפנינים. אורך ימים בימינה ובשמאלה עושר וכבוד נתונים. מגנת בעליה והוגיה ועוסקיה בשינונים. מאשרת ומיישרת פעמי בה נשענים. סוערת באהב תומכיה למלטם מאישונים: ומרשות חכמים ידועים רועים ונבונים. ומרשות בעלי ישיבה הגונים וזקנים. ומרשות שאר הקהל גדולים וקטנים. עמוד ר' פלוני בר' פלוני מתוך עדת אמונים. ופה עמוד עמדי על המגדל העשוי לנו בבנינים. וברך את י"י המבורך ממזרח למערב. בפי כל בריונים. תן לו ברכה תחילה וסוף כהורו נבונים. ותן לו מעין ברכותיו בתך קהל אמונים. שהגיעך ביום זה להתחיל התורה ולשמוח ביום חיתונים. ובכן יהי רצון מלפני שוכן מעונים. לייסד את בית המקדש מרום מראשונים. לשכלל היכל ואולם בכדכור ואבנים. ששם עתיד לקבץ אבות ובנים. ותשמח בשמחת בית השואבה בעידון מגדנים. ותזכה לראות בנים ובני בנים. עוסקים בתרה מקיימי מצות וחוקים נאמנים. ותזכה לראות שבעה רועים ושמונה נסיכים מזומנים. ותשבע מטוב הצפון ותניח יתרך לבנים. ויהי מושבך בית אלהים בין הגונים. ותרדוף צדק ותמצא כבוד חן וחסד וחביונים. עמוד ר' פלוני בר' פלוני החתן לבראשית. והתחיל בקדומה קדם כל בניינים. וקרא מבראשית עד אשר ברא אלהים לעשות. מעשיו שלימים והוגנים ומתוקנים:

סימן תיח

תיח.

מקדים וראש לקוראים זוכה עומד וקורא. יהי כזית הודו וכרעננים יפרה. יהיו לרצון אמריו ורוח קודש לו יערה. רוב ברכות נערכות יעטנו מורה. את מציקו ואת עושקו יזרנו במזרה. או סקל יסקל או ירה יירה: אני פותח בברוך ובעתרת שלום. אצלתי לך ברכה בכתר בראשך להלום. מעטה ברכה תעטה תתעטף אף תגלום. כל יקר באוצרותיך נפך ספיר ויהלום. אמנם צדק תדבר ופן תאלם אלום. התיצב והכן לך קום ועמוד וקרב הלום: יחליף ימיר ילבש כח עוז ותעצומות. כבוד חכמים יירש וינחל יש עולמות. ברכות טוב

באסמיו ואוכל לו בשדמות. עיניו מישרים יחזו ונאות הוד נחמות. חיים ארוכים יחיה נצח בימינו נעימות. חיים של עושר וכבוד חיים של חילוץ עצמות: רחש לבי בקרבי עיני ליתן להשית. על מאור המנהיר ומזהיר בעששית. מתחזק במשמרתו קבוע כעמוד ואשית. מיוסד וניצב ונכון כאבן היסוד ושית. ראש מעדנים יתיר לבו יכונן וישית: עמוד עמוד עמוד ר' פלוני בר' פלוני החתן לבראשית:

לעיל: שמונה פסוקים אחרונים שבתורה יחיד קורא אותם שלא להפסיק בפטירתו של יסוד עולם. והוא נקרא החתן הגומר את המצוה. כאילו עשאה כולה. ונקראת על שמו. והוא נוטל ספר תורה בזרועו וגוללו. דין גדול שבכולן: ומביאין ספר תורה שני וחוזר חלילה. חינוך לתורה בהדרן עלך. וקורא בראשית עם כל ימי היצירה והמנוחה. גם הוא חתן נעלה. כמחנך ונכנס לחופה. ונוטל תורתו וגוללה. ומביאין ספר תורה שלישי וקורא בפנחס. ביום השמיני עצרת: ומפטיר בנביא ויעמד שלמה. תפילת גמר הבניין בגמר החג: כך נהגו העם על פי ההלכה: ורב יהודאי גאון פסק בה"ג. ויקרא תחלה ג' פסוקים ביהושע ויהי אחרי מות משה. עד כאשר דברתי אל משה. לשם עינייני של יום. ואחרי כן ויעמד שלמה. כהלכה שנוייה במגילה: ועומד השליח ציבור ופוסקין צדקה בציבור איש כאשר ידבנו לבו: וחוזר למקומו ופותח באשרי: קראו תהילה יעמדו על עמדם. ויאמרו על המגדל אחת אחת. והציבור יענו שנייה לה:

סימן תיט

תיט.

אשר בגלל אבות בנים גידל ובעבורם תורה ניתן: בגלגלי רוח אלהים מלאכי צבאות ואלפי שאנן: גיבור גיאים אלוה אדיר קרא למשה לקבל לוחות: דברי אל חי שמעה הארץ ועמודיה יתפלצון: היטה שמים וירד וידא על כנפי רוח: ויצאו דברים מתוך האש ויתחקקו על לוחות האבן: זמירות אמרו כל בני אלהים שופר תקע משמי מרומים: חרדה לבשו כל בני עשו כי משעיר י"י זרח: טפחו כולם בני ישמעאל כי מפארן י"י הופיע: ימין י"י טפחיים בלחות וימין משה טפחיים טפחיים מפורש בין יד ליד: לך משה שמח בגדולתך כי אין כמוך בכל הנביאים. מי עלה שמים בתוך הענן ומי ראה תמונת אלהינו משה עלה בתוך הענן וגם הוא ראה תמונת אלהינו: נשיא נשיאים היה משה רבינו אב לחכמים וראש לנביאים: סגר הים בתפילתו ועל יד שלוחו חרון אף השיב: ענה י"י ואמר לעמו אנכי י"י אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים: פתחו פיהם כולם ואמרו י"י ימלוך לעולם ועד: (צעקה) [צעק] משה צעקה גדולה בשעה שאמ' לו הק' עלה ומות בהר: קרע בגדיו והרים קולו יהושע בן נון שמור נא צאני: ראה משה מראש הפסגה

נחלת שבטים עומדים לנגדו: שם מת משה עבד י"י מול בית פעור אספו אלהינו: תניח ברכה על אסיפתו כי על פי י"י מת משה רבינו: תפילתו לעולם לא תשוב ריקם כי רועה נאמן היה משה לישר': יהושע בן נון קם אחרי משה וגם הוא לימד תורה לישר': תפילת משה קרע רקיע וענה לעמו בעת צרתם: ברוך אתה י"י מגן לצדיקים ונתן תורה לעמו ישר' על ידי משה רבינו:

סימן תכ

תכ.

לא קם נביא כמשה בישר' צדקת י"י עשה ומשפטיו עם ישר': לא קם עוד נביא כמשה: תורה צוה לנו משה מורשה: לא קם נביא עוד כמשה הוקרן בהוד. והאיש משה עניו מאד: לקנע"כ לאחור ולא לפנים. אשר ידעו י"י פנים אל פנים. לקנע"כ דת חרותה על לוחו. לא כהתה עינו ולא נס לחה: לקנע"כ קונו בכל מידות שבחהו. בכל ביתי נאמן הוא: לקנע"כ בנביאים. אב לחכמים וראש לנביאים: לקנע"כ במשיבי טעם. ויתא ראשי עם: לקנע"כ אשר אהבו. פה אל פה אדבר בו: לקנע"כ בקדושי ארץ. ומשה בחירו עמד בפרץ: לקנע"כ בשכר כי ירא מהביט. זכה ותמונת י"י יביט: לקנע"כ בשכר כי ירא מגשת אליו. זכה ויראו מגשת אליו: לקנע"כ בענוה ושפל. ומשה נגש אל הערפל: לקנע"כ בחודי חידות. ומראה ולא בחידות: לקנע"ב עבדי. זכרו תורת משה עבדי:

סימן תכא

תכא.

מי עלה למרום. מי עלה למרום. משה עלה למרום והוריד עוז מבטחה: התקבצו מלאכים זה אל זה. ואמר זה אל זה מי הוא זה ואיזה הוא מאחז פני כסא פרשז עליו עננו: מי עלה למרום מי עלה למרום. יקותיאל עלה למרום והוריד עוז מבטחה: התקבצו מלאכים כו':
אביגדור. טוביה. אבי זנוח. אבי סוכו. חבר. ירד. שמעיה. נתנאל: התקבצו:
אות ראשון אנכי. אות שני לא יהיה. אות שלישי לא תשא. אות רביעי זכור ושמור: התקבצו: אות חמישי כבד הורים. אות ששי לא תרצח. אות שביעי לא תנאף. אות שמיני לא תגנוב אות תשיעי לא תענה. אות עשירי לא תחמוד: התקבצו:

סימן תכב

תכב.

אשריכם ישר'. אשריכם ישר' אשר בחר בכם אל. והנחילכם התורה ממדבר מתנה. וממתנה נחליאל: אשריכם אדירי אל. אשריכם ישר'. אשריכם בחירי אל. אשריכם ישר'.

אשריכם גדולי אל. אשריכם ישר'. אשריכם דרושי אל. אשריכם ישר': אשריכם ישר' אשר בכם בחר אל. והנחילכם את התורה ממדבר מתנה. ממדבר מתנה וממתנה נחליאל: אשריכם הדורי אל. ועודי אל. זכורי אל. חסידי אל. טהורי אל. ישרי אל. כבירי אל. למודי אל. משרתי אל. נדיבי אל. שרי אל. ענוי אל. פדויי אל. צדיקי אל. קדושי אל. רגוגי אל. שלומי אל. תמימי אל. אשריכם ישראל אשר בחר בכם אל והנחילכם את התורה ממדבר מתנה. ממדבר מתנה וממתנה נחליאל:

אגיל ואשמח בשמחת תורה. בא יבא צמח בשמחת תורה. תורה היא עץ חיים. לעולם היא חיים. כי עמך מקור חיים: אברהם שמח בשמחת תורה. יצחק שמח בשמחת תורה. יעקב שמח בשמחת תורה: בא יבא צמח בשמחת תורה: משה שמח בשמחת תורה. אהרן שמח בשמחת תורה. בא יבא צמח בשמחת תורה: שמחו אהובים בשמחת תורה: שמחו ברוכים בשמחת תורה: גאולים. דרושים. הדורים. וותיקים. זכורים. חסידים. טהורים. ידידים. כלולים. למודים. מהללים. נדיבים. סגולים. עמוסים. פדויים. צדיקים. קדושים. רגוגים. שלימים. תמימים: שמחו בשמחת תורה. כי נתנה אלהים למשה על הר סיני ודיבר עם משה:

סימן תכג

תכג.

פיוט לר' אברהם אבן עזרא:

אשריך הר העברים. על ההרים הגבוהים. יען בך מבחר קברים. הקבר איש האלהים: בלבבי לבה. וכף אך. על מות ציר נאמן אשר לא קם כמוהו עוד ומלאך. נראה מתוך הסנה לו. בוער באש הסנה אך. לא נאכל עצמו וחילו: ויאל עיניו להרים. ויואל. ויקרא אליו אלהים. הסתיר פניו היקרים. מהביט אל האלהים: רבו מופתיו אך באמונה. אל חי עצמו בחכמה. הוא הוריד דת נאמנה. דת מליאה דעת וחכמה. כבד הוריך ואל נא. תשאל איך היה ובמה. הנפלאים הזכורים. למה יקצוף האלהים. הדוברים עליו שקרים. לא האמינו באלהים: הוא הוריד לוחות שתים. ובעת תעיתי במעלי. ארבעים יום פעמים לא אכל לחם בשלי איך אוכל לחם ומים. אשתה כי נאסף פלילי. בחייו פירש לי אמרים. אשר אמר לו האלהים. ובמותו בירך ישרים. ויברך אותם אלהים: מה נכבד מקרא ומדרש. דת היתה אמון בשחק. הורידה (עיניו) [עניו] וירש דור מדור קרוב למרחק. ויסוד השם המפורש על ספר ואלה שמות חק. ויקרא סוד הספרים. ויקרא. וידבר אתו אלהים. דיבר אלה הדברים ובראשית ברא אלהים:

ומחזיר ספר תורה למקומו. ואומ' יהללו את שם י"י וגו': קדיש עד דאמירן: ועומדין למוסף. אתה בחרתנו. מפני חטאינו. והפסוקין כמו שסדורין למעלה. כו' כיום אתמול. רצה ומודים. ברכת כהנים. שים שלום. כו':

סליקו הילכות סכות: חזק: שמעיה לא יוזק:

פרקי אבות

פרק א

משנה א

תכד.

ודין סימנהון כשאומ' בבקר: בראשית. שמות. ויקרא:

כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא שנאמר ועמך כולם צדיקים לעולם ירשו ארץ נצר מטעי מעשה ידי להתפאר: משה קיבל תורה מסיני ומסרה ליהושע ויהושע לזקינים וזקינים לנביאים ונביאים מסרוה לאנשי כנסת הגדולה והם אמרו שלשה דברים הוו מתונים בדין והעמידו תלמידים הרבה ועשו סייג לתורה:

כך תחילת המשנה משה קיבל. ומסכת זו מסדר ישועות היא וסידרה אחר מסכת ע"ז למעלה מהוריות. ונקראת מסכת אבות על שם שמפורש בה סידרן של אבותינו הראשונים דור אחר דור. היאך קיבלו תורה זה מזה. ונהגו העם לשנותה בבית הכנסת בין מנחה למעריב בשבת. לפי שעמי הארץ נאספים לקרית התורה. ומשמיעים אותם מידות תרומות השנויות במסכת זו פרק ליום. כלפי שאמרו חכמים בהמניח את הכד. הניחוהו חסיד. מאן דמקיים מילי דאבות. והן הנהיגו להתחיל בה כל ישראל יש להם חלק. כלפי שהתחלה יפה היא. וכדי להמשיך לב עמי הארץ שלא יתייאשו מן התשובה ומן הגאולה לומר שאבדה תקוותם מחמת קצת עבירה שבידם. אבל אין בבא זו ממסכת' זו. ותחילת פרק היא במסכת סנהדרין. וכמו כן הנהיגו לסיים בכל פרק ופרק: ר' חנניא בן עקשיא ואף אותה בבא אינה ממסכתא זו אלא סוף פרק היא במסכתא מכות, פרק אילו הן הלוקין. ולפי שיש בה סיום נאה נהגו העם לומר בסוף כל פרק ופרק: משה קיבל תורה מסיני. כל התורה כולה שבכתב ושבעל פה. כאותה שפירשו חכמים במאימתי קורין. א"ר [לוי] בר חמא א"ר ריש לקיש מאי דכת' עלה עלי ההרה והיה שם ואתנה לך את לחת האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורתם. לחות. כמשמען. תורה זו משנה. מצוה. אילו מצות וחוקים. אשר כתבתי. אילו נביאים וכתובים. להורותם. זו תלמוד. מלמד שכולן ניתנו למשה מסיני. ועוד מצינו (בפסחים שאר) [בפסיקתא ושאר] אגדות.

שכשפתח לו הק' למשה במסכת פרה. אמר לו אלעזר בני כך הוא אומר. יהושע בני כך הוא אומר. וזהו שכת' דברי חכמים כדרבונות. וגו'. ניתנו מרועה אחד. ודרשי' בהכל חייבין בראייה. אע"פי שהללו מטמאין והללו מטהרין הללו אוסרין והללו מתירין. כולם ניתנו מרועה אחד. רועה אחד אמרן. ואילו ואילו דברי אלהים חיים. ותורה שבעל פה היא סמנטירין של הק'. כמו שפירשו רבותי' באגדה. והוא שאמר הכת' אכתוב לו רובי תורתי כמו זר נחשבו. שאין לך דבר הכתובה בנביאים שצריכה תלמוד שלא נאמרו למשה בתלמוד' בסיני אבל לא ניתנו ליכתב על ידו. עד שבאו סופרים שבכל דור ודור וכתבום על פי רוח הקודש כמו שנגזר עליהם משׁשׁת ימי בראשית. כמו שנאמר זה ספר תולדות אדם בלפני אידיהן. והוא שאנו אומרי' בתלמוד בכמה דברים. בסנהדרין פ' כהן גדול וביומא. גמרא גמירי לה ואתא יחזקאל ואסמכה אקרא. לכך אני אומ' שנקראו נביאים וכתובים דברי קבלה שהיו מקובלין ובאים מימות יהושע. ומ"מ אינם שוים לחמשה ספרים שכולן מצות וחוקים. ולא אילו בלבד נאמרו למשה מסיני בעל פה. כאותה ששנינו באין בין המודר. א"ר יצחק מקרא סופרים ועיטור סופרים. וקריין ולא כתבין וכתבין ולא קריין הלכה למשה מסיני. ואמר רב חננאל אמר רב (ויקרא) [ויקראו] בספר (תורת אלהים מפורש) [בתורת האלהים מפרש] ושום שכל ויבינו במקרא. ומסיק זו פיסוקי טעמי'. וזהו כי (הוא) [הא] דאמר פ' הוציאו לו. (שלש) [חמש] מקראות שאין להם הכרע מן התורה. ומההיא דהכל חייבין בראייה. הכי קאמר ויעלו עולות (כנשים) [כבשים] וגומ'. נפק' מינ' לפיסוקי טע'. שטעמי לנגינות הם שנאמרו למשה מי תולש. ומי זוקף. ומי יושב ומי עומד. ומי העולה ומי היורד ומי המונח. אבל סימני הנגינות סופרים הוא שתקנום. ולפיכך אין ניקוד טברני דומה לניקוד שלנו. ולא (שניחם) [שניהם] דומים לניקוד ארץ ישראל. ומפני שהטעמים והנגינות משתכחין הוא שתקנום. וסמכו על מה שאמר הכת' עת לעשות לי"י הפרו תורתך (תהילים קי"ט:קכ"ו). ולפיכך לא ניתן ספר תורה לינקד. שאע"פ שניתנו פסוקי הטעמים ונגינות הקרייה מסיני במסורת. דכת' ושום שכל (נחמיה ח׳:ח׳) על פה נאמרו. ולא בסימני נקידה בספר. ועוד מצינו במסכת מגילה שהתרגום ניתן בסיני. אלא שכחוהו (וחסרו) [וחזרו] ויסדוהו. ולפיכך זכה תרגום שאמרו חכמי' להשלי' פרשיותיו עם הציבור. שנים מקרא ואחד תרגום. מה שאין כן בכל מקום. וכן אמ' רב עמרם שהשיב מר רב נטרונאי גאון. ואמרי' נמי בהקורא את המגילה למפרע. ואמ' רב אבא בריה דרב חייא בר אבא א"ר יוחנן מאי דכת' ועליהם ככל הדברים. מלמד שהראה לו הקב"ה למשה בסיני דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים. ומסרה ליהושע. דכת' ויען יהושע בן נון משרת משה. ואומ' ומשרתו

יהושע בן נון נער וגומ'. ויהושע לזקינים. ועל ידי יהושע נמסרה לזקינים. הם שופטים שעמדו לישראל עד שמלך שאול וקורא אותם זקינים. שכן דרך למנות זקינים על הציבור. דכת' אשר ידעת כי הם זקני העם ושוטריו. ומצינו שיהושע מסרה לזקינים שהיו רודים ושוטרים את ישראל. כדכת' ויעבדו העם את י"י כל ימי יהושע (והזקינים) [וכל ימי הזקנים] אשר האריכו וגומ'. ואותם וקינים מסרוה לשופטים שאחריהם שהיו זקינים וכל אחד מהזקנים והשופטים מסר לחבירו: והא לך סדר השופטים. עתניאל. אהוד. שמגר. ברק. גדעון. אבימלך. תולע. יאיר הגלעדי. פנחס. יפתח. אבצן. זה בעז. אלון. (עברון) [עבדון]. מנוח. שמשון: וזקינים לנביאים. ונביאים התקבלו זה מזה: וזה סדרן של נביאים. עלי שמואל. גד. שמעיה. עדוא. אחיה השילוני. אליהו. אלישע. (מיכייהו) [מיכיהו]. עובדיה. יונה. מיכה המורשתי. יואל. נחום. חבקוק. צפניה. ירמיה. יחזקאל. ישעיה. חולדה. חגי. זכריה. ומלאכי: ונביאים מסרוה לאנשי כנסת הגדולה. ואילו הן. עזריה. הוא עזרא שעלה מבבל. וגלותו עמו. זרובבל. ישוע. נחמיה. מרדכי בלשן. בכל לשון היה יודע. כדא' במסכת מגילה. שמיושבי (לשכי) [לשכת] הגזית היה. ואית דאמרי דהוה (כייל) [בייל] לישני ודריש להו. כדאמ' במנחות פ"ר ישמעאל. זימנא חדא לא הוו ידעי ודכא עומר לאיתויי. אכרוז. אתא ההוא חרשא. אותיב חדא ידיה אאיגרא וחדא אצריפא. אמ' להו מרדכי מי איכא דוכתא דשמיה גגות צריפין בדוק ואשכח: ובאבות דר' נתן כך שנינו. משה קבל תורה מסיני. שנאמר ויתנם (י"י) אלי. ואומ' זכרו תורת משה עבדי. יהושע קבלה ממשה. שנאמ' ונתת מהודך עליו. זקינים מיהושע. שנאמר ויעבדו העם את ה' וגומ'. שופטים קבלו מזקנים. שנא' ויהי בימי שפט השפטים. ונביאים קבלו משפטים. שנאמר ואשלח אליכם את כל עבדי הנביאים יום השכם ושלוח ולא שמעו. ואנשי כנסת הגדולה קבלו מנביאים האחרונים הן חגי זכריה ומלאכי: ובריית' זו קורין אותה אבות דר' נתן. ולא ידעתי על מה. אם מפני שהוזכר בתחילה. הרי ר' יוסי הגלילי הוזכר שם ראשון. שני לו ר' עקיבא. שלישי לי ר' נתן. וכך מתחלת. משה נתקדש בענן. בריש (אמ') [יומא] מייתי לה. ויש לומר שר' נתן סידרה וכך מסורת בידם. כמו משנת ר' חייא. ור' הושעיא. ומשנת בר קפרא. בפ"ב דע"ז. ודשמואל ולוי. וכן תני לוי במתניתין בפ"ק דיבמות. וזו היא משנת ר נתן האמורה במדרש קהלת. ומדרש פסיקתא רבתי: מסרוה לאנשי כנסת הגדולה. לכך נקרא שמם כנסת הגדולה. לפי שהיו כנסייא גדולה. וחשובה. וקדושה. לפני המקום. שכן גדלוהו להק' והחזירו עטרה ליושנה. כדא' במסכת יומא. בפ' בא לו. משה אמר האל הגדול הגיבור והנורא אשר לא ישא פנים. בא ירמיה ואמר האל הגדול והנורא. אמר גוים מרקדין בהיכלו איה גבורותיו. בא דניאל ואמר האל

הגדול. אמ' גוים משעבדים בבניו איה נוראותיו. באו אנשי כנסת הגדולה והחזירו עטרה ליושנה. ואמרו האל הגדול הגיבור והנורא. אמרו הן הן גבורותיו. שנעשה ארך אפים אף לרשעים. הם הם נוראותיו. שאילמלא נוראותיו היאך אומה יחידה מתקיימת בין האומות. ובאגדה נותן מוראות המקרא למוראת מקדש. על שם שנאמר ומקדשי תיראו. ואיזהו מוראת (מוראת) מקדש. לא יכנס אדם להר הבית. בפ"ק דיבמות. ואומ' נורא אלהים ממקדשך. אלמ' דמורא במקדש. וזהו שאמ' גוים מרקדין בהיכלו איה נוראותיו: הם אמרו שלשה דברים. אנשי כנסת הגדולה אמרו ג' דברים. הוו מתונים בדין. דמתין מסיק אליבא דשמעתא. בסוף הוריות. כלומר ממתינין לחשוב עומק הדין ולישא וליתן בו. ומפר' בסיפרי בפרש' אלה הדברים. אם בא לפניך דין אחד שנים ושלשה פעמים לכשבא לפניך פעם רביעית אל תחתכהו מיד לומר כבר פסקתה פעם ראשונה ושנייה אלא חזור ופשפש בו שמא תמצא בו טעם אחר. ובבריית' דר' נתן מפורש שכן מצינו באנשי כנסת הגדולה שהיו מתונין בדין. שנאמ' גם אלה משלי שלמה אשר העתיקו אנשי חזקיה. לא שהעתיקו אלא שהמתינו. ובפ"ק דסנהדרין מוציא מלא תעלה במעלות. וסמיך ליה ואלה המשפטים. והעמידו תלמידים הרבה. להרבות חכמתם. מרבה ישיבה מרבה חכמה. דאמ' מר הרבה למדתי מרבותיי ויותר מחביריי ומתלמידיי יותר מכולם. וכן מצינו ביעבץ שביקש רחמים על הדבר. שנאמר ויקרא יעבץ לאלהי ישראל לאמר אם ברך תברכני והרבית את גבולי ופרשו רבותינו במסכת תמורה. והרבית את גבולי. בתלמידים: ועשו סייג. גדר והרחקה לדברי תורה. שתהיו גוזרין גזירה למצות. כגון שניות לעריות. בפ"ב דיבמות. כדי להרחיק אדם מן העבירה עצמה שאסורה מן התורה. וכן הוא אומ' ושמרתם את משמרתי. עשו משמרת למשמרת. הרחק מן הכיעור ומן הדומה לו. שאף גזירה לגזירה פלוגת' דאביי ורבא. ומאן דלא גזר דייק לקרא הכי. ולא משמרת למשמרת משמרתי. ובמשנת ר' נתן אמרי' בן עזאי אומ' הוי זהיר בדבריך מבטלתן ועשה סייג לדבריך כדרך שעשה הק' סייג לדבריו. אדם הראשון תורת משה. נביאים וכתובים כו': כדמפר' התם. ושנינו במכילתא. ולא תותירו ממנו עד בקר. והנותר ממנו ער בקר למה בא. לא בא הכת' אלא לקבוע תחום. לבוקרו של בקר. ואיזה זה עמוד השחר. מיכן אמרו חכמים אכילת פסחים ואכילת זבחים והקטר חבלים ואיברים מצותן עד שיעלה עמוד השחר. כל הנאכלין ליום אחד. מצותן עד שיעלה עמוד השחר. ולמה אמרו חכמים עד חצות כדי להרחיק אדם מן העבירה. ולעשות סייג לתורה. ולקיים דברי אנשי כנסת הגדולה שהיו אומרי' ג' דברים הוו מתונין בדין והעמידו תלמידים הרבה ועשו סייג לתורה:

משנה ב

שמעון הצדיק היה משירי כנסת הגדולה הוא היה אומר על שלשה דברים העולם עומד. על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים:

שמעון הצדיק כהן גדול היה. ובימי אלכסנדרוס מוקדון שהרג דריוש בן אסתר. היה משירי כנסת הגדולה. מן האחרונים שבהם. שכבר בימיו נפטרו לבית עולמים רובה של כנסת הגדולה. על התורה. מפורש בברייתא דכת' אם לא בריתי יומם ולילה. וכדא' בלפני אידיהן. שהתנה הק' עם מעשה בראשית אם ישר' מקבלין את התורה מוטב ואם לאו אחזיר אתכם לתהו ובהו. ועל העבודה. עבודת בית המקדש. אמרן כל זמן שבית המקדש קיים היה העולם מתברך ליושביו והגשמים יורדין בזמנן. שנאמר והיה אם שמע תשמעו וגומ'. ונתתי מטר ארצכם בעתו. ואיזו זו עבודת בית המקדש. ובזמן שאין בית המקדש קיים אין העולם מתברך על יושביו ואין הגשמים יורדין בזמנן. שנאמר השמרו לכם פן יפתה וגו'. וחרה אף י"י בכם ועצר את השמים. וגומ'. וכן בנביאים. בחגי הוא אומר מהיותם בא אל ערמת עשרים וגומ'. ועוד מצינו בראש השנה ובמגילה. אלמלא מעמדות לא נתקיימו שמים וארץ. ועל גמילות חסדים. שנאמר כי חסד חפצתי ולא זבח. ועולם לא נברא מתחילתו אלא בגמילות חסדים. שנאמר אמרתי עולם חסד יבנה. ועכשיו שאין (עבודת) [עבודה] מתקיים העולם בתורה ובגמילות חסדים ובתפילה. שהתפילה חשובה כעבודה. כדמפרש בסיפרי. ובתפילת השחר ירושלמי. ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם. וכי יש עבודה בלב (ולא) [אלא] בתפילה. וכן הוא אומר אלהך די אנת פלח ליה בתדירא הוא ישזבינך. וכי יש עבודה בבבל אלא זו תפילה. הא למדת שגדולה תפילה. ואף מן הקרבנות נראה לי היא חשובה. שהרי חשובה היא כקטורת. שנאמר תכון תפלתי קטרת לפניך. ואמרי' רשב"ג אומר מיום שחרב בית המקדש אין לך יום שאין בו קללה. ולא ירד טל לברכה. ואמרי' בגמרא. ועלמא אמאי מקיים. אקידושא דסדרא ואיהא שמיה רבה מברך. דאגד'. וגדולה היא גמילות חסדים מן הצדקה. כמו שאמרו חכמים שזה מחיים וזה בין מחיים בין לאחר מיתה. זה בממונו וזה בגופו וממונו. זה דרך הלואה שמלוה את העני מעות בשעת דוחקו ואינו מתבייש. ואילו צדקה כשנותנה לו מתבייש. זה לעני וזה אף לעשיר.

משנה ג

אנטיגנוס איש סוכו קיבל משמעון הצדיק הוא היה אומר אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס אלא היו כעבדים המשמשים את הרב על (שלא) מנת [שלא] לקבל פרס ויהי מורא שמים עליכם:

איש סוכו. שם עירו. כדכת' ירמות ועדלם סוכה ועזקה. פרס. מנה. לחם חק. פרוונדא ב'. ונקראת פרס. לשון פרוס החג. לפי החג. שנוטל הרב משאות מאת פניו ונותן להם. ויש לומר לשון פרוסת לחם שפוסק עליו לתת לו כך וכך. או שמא לשון משאת הוא (כאחת) [באחת] הלשונות. אלא על מנת שלא לקבל פרס. ומתוך דבר זה פקרו המינין. כדמפורש בברייתא שהיו יושבין לפניו שני תלמידים צדוק ובייתוס. וכששמעו כך פרשו והלכו להם ונעשו אומה לעצמן שלא לשמוע עוד דברי חכמים מפני שכל דבריהם הבל וריק. וכי למה אדם יגע לריק ועמל לרוח אם אינו נוטל שכר על המצות. כסבורים הם שכן אומר אנטיגנוס שאין תשלום שכר לצדיקים. ועמד.... ירקב שמו וזכרו. אחד מן התלמידים מבני פריצי עמנו וכתב להם ספר גזירות חקק און עון גיליון. ומכתב עמל חוקים לא טובים ומשפטים בל יחיו בהם. שמם. נקראו תלמידי צדוקין ובייתוסין. וחס ושלום שלא עלה על דעתו של אנטיגנוס לומר כך. אלא כך אמר. שלא יאמר אדם אעבוד את יוצרי כדי שיספיק לי צרכיי. אלא מספיק ואינו מספיק יעבוד את בוראו מאהבה. משום כאשר ציוני י"י אלהי ואעפ"י שייסורים באים עליו. אל יהרהר ואל יעיין אחריו אלא יקבלם מאהבה. דכת' אשרי הגבר אשר תיסרנו יה. שאע"פ שמיצר עכשיו שמח הוא לאחר זמן שסוף הכבוד לבא. כדכת' בשמרם עקב רב. ואילו כל המקיים מצות על מנת. כשיראה תנאי כלה מניחו והולך לו. שכך אמרו חכמים כל אהבה שהיא תלוייה בדבר בטל דבר ובטילה אהבה ושאינה תלוייה בדבר אינה בטילה לעולם: ותנן בפ"ק דראש השנה האומר תנו סלע זו לצדקה בשביל שיחיו בניי ושאזכה לעולם הבא הרי זה צדיק גמור. לא בעל מנת קא'. דמאן דעבד הכי לאו מעליותא היא. מיהו התם מוקי לה בישראל [170] שמתוך שלא לשמה בא לשמה. ועוד שלא יתחרט אם לא יחיו בניו. ובאומות העולם דליכא למימר הכי מוכח התם מנא לן (דאחמיין) [דאחמיץ] מהכא ומצליין לחיי מלכא ובנוהי: ואף מטעם אהבה תלוייה בדבר אמרו חכמים שיעבוד אדם את בוראו מאהבת המקום ולא מאהבת שכר המצות דכת' ואהבת את י"י אלהיך. ולא מתוך יראה. שמא יחתוך אטונה ויפסוק פרנסתו. שכל העובד את רבו מאהבה אפי' מכביד עליו כל היום אינו דומה עליו לכלום. בדרך שמצאנו ביעקב ויהיו בעיניו כימים אחדים באהבתו אותה. ואילו העובד את רבו מיראה כשרואה רבו מכביד עליו מניחו והולך לו. ויהי מורא שמים עליכם. עם אהבה. שלא ינהג קלת ראש כלפי מעלה. כבן המתחטא לפני אביו. מחמת אהבה שלבו גס בו. כמו שמצינו בחוני המעגל. ששלח לו שמעון בן שטח אלמלא

[170] גליון כת"י: עם הארץ.

הוני אתה גוזריני עליך נידוי אבל מה אעשה שאתה מתחטא לפני הק' כבן המתחטא לפני אביו ועשה לו רצונו:

משנה ד

יוסף בן יועזר איש צרידה ויוסף בן יוחנן איש ירושלם קבלו מהן. יוסי בן יועזר אומר יהי ביתך בית וועד לחכמים והוי מתאבק בעפר רגליהם והוי שותה בצמא את דבריהם: ויוסף בן יוחנן איש ירושלם אומר יהי ביתך פתוח לרווחה ויהיו עניים בני ביתך ואל תרבה שיחה עם האשה: באשתו אמרו קל וחומר באשת חבירו מיכן אמרו חכמים כל זמן שאדם מרבה שיחה עם האשה גורם רעה לעצמו ובוטל מדברי תורה וסופו יורד לגהינם:

צרידה. שם מקום. קיבלו מהם. מאנשי כנסת הגדולה. וכל הזוגות השנויין כאן. ראשי סנהדראות היו. ופירשו חכמים במסכת חגיגה שאחד מהם נשיא שני לו אב ב"ד. בית וועד לחכמים. מפורש בבריית' מלמד שיהא ביתו של אדם מזומן לחכמים לבית וועדים. כאדם האומר לחבירו שמר לי בבית פלוני. והוי מתאבק בעפר רגליהן. כיצד בזמן שתלמיד חכם נכנס לעיר אל תאמר איני צריך לו. אלא לך אצלו ושב לפניו. ואל תשב לפניו לא על הכסא ולא על המיטה ולא על הספסל. אלא על הקרקע. שתתעפר בעפר רגליו. שמתוך כך תזכה. כדאי בפ"ק דסנהדרין ושמעון התימני דן לפניהם בקרקע. ויש תימא דאמרי' במגילה מניין לרב שלא ישב על גבי מיטה וישנה לתלמידין על גבי קרקע. שנאמר ואתה פה עמד עמדי. ובבא מציעא פ' השוכר את הפועלים. מימיהם אנו (אנו) שותין ועל גבי קרקע הם יושבין. ויש לומ' הא למינרס כמשה. הא לעיוני נשמעון. והוי שותה בצמא את דבריהם. ברצון ובנפש חפיצה. כמים קרים על נפש עייפה. ששותה לתאבון. ומתקבלין ברצון על לבו. פתוח לרווחה. מפורש בברייתא שיהא ביתו פתוח לעוברים ושבים ומרויח להם ומספיק ברוחב ידים כדרך שהיה ביתו של איוב פתוח לצפון ולדרום למזרח ולמערב. ולמה עשה איוב ד' פתחים כדי שלא יהו עניים מצטערים עד שיקיפו את כל הבית אלא כל הבא יכנס בדרכו ויצא בפתח שני. שלא יראוהו העומדים דרך כניסתו ויתבייש מהן. ויהיו עניים בני ביתך. אל תרבה עבדים ושפחות לשרתך. אלא הבא עניים במקומם להיות בני ביתך. ויעבדוך. ותקבל שכר עליהם. כדרך שעשה רבא. כדמפורש בהזהב. ובבריית' מפורש לא בני ביתך ממש. אלא שיהו עניים משיחים שאוכלים ושותים על שולחנך כו'. ואל תרבה שיחה. דברים בטילים. באשתו אמרו. רבינו הקדוש כשסידר המשנה פי' כן. ק"ו באשת חבירו. מפני טענת הבריות ולזות שפתים. באשתו נדה. לא גרסינן. שאף באשתו טהורה אמרו מפני ביטול תורה.

מיכן אמרו. מתוך דבר זה למדנו הבאים אחריו והוסיפו על דבריו. ופירשו שלפיכך לא ירבה אדם שיחה עם האשה שכל זמן כו'. גורם רעה לעצמו. מפרש בברייתא. כיצד בזמן שאדם הולך לבית הכנסת ולא היו נוהגין בו כבוד. או שעירער עם חבירו אם ילך ויספר לביתו כך וכך עירערתי עם חביריי כך וכך אמרתי לו. וכך אמר לי. נמצא מבזה עצמו ומבזה חבירו. וכיון שסח לה כל אותם הדברים אף היא מבזה אותו בלבה. ובוטל מדברי תורה. שמתעסק בדברים בטלים. עומד עמה ומשחק עמה. וסופו יורד לגהינם. שהשחוק וקלת ראש מרגילין אדם לערוה ופעמים שאין האשה מקבלת ממנו. ויצרו תוקפו ונכשל בה:

משנה ו

יהושע בן פרחיה וניתאי הארבלי קבלו מהם יהושע בן פרחיה אומר עשה לך רב וקנה לך חבר והוי דן את כל האדם לכף זכות. וניתאי הארבלי אומר הרחק משכן רע ואל תתחבר לרשע ואל תתייאש מן הפורענות:

קבלו מהם. מיוסף בן יועזר ומיוסף בן יוחנן. וכן כולם קבלו זה מזה. עשה לך רב. מפורש בברייתא. כיצד יעשה אדם את רבו קבוע שילמד ממנו מקרא ומשנה [מדרש] הלכות ואגדות. טעם שהניח במקרא סופו לומר במשנה. טעם שהניח לו במשנה. סופו לומר במדרש. במדרש סופו לומר בהלכות וכן באגדות. נמצא אותו אדם יוצא מלפניו מלא מלא. וברכה לראש משביר: ד"א עשה לך רב. שלא תהא תוקע עצמך לדבר הלכה. דכת' ושונא תוקעים בוטח. השונא את מי שתוקע עצמו ואינו נוהג כמותו הוא יעמוד לבטח. ומהו תוקע. דאתא דינא קמיה וגמר הילכת' ומדמי מילתא למילתא. ואית ליה רבא במתא ולא אזיל למיגמר מיניה. דכיון דלא אמרוהו חכמים בפירוש צריך לו לילך בפני רבו וללמד. וקנה לך חבר. דכת' חרב (על) [אל] הבדים (וגואלו) [וגאלו]. חרב על תלמידי חכמים שיושבין בד בבד ועוסקין בתורה. ולא עוד אלא שמטפשין. דכת' ונואלו. וכת' (ונואלו) [נואלו] שרי (צוען) [צען], ועוד נאמר טובים השנים. מפורש בברייתא טובים שנים שיושבין ועוסקין בתורה טעה אחד מהם הלכה או פסוק או שאומר על טהור טמא ועל טמא טהור וחבירו מחזירו יש להם שכר טוב בעמלם. והוי דן את כל האדם לכף זכות. אם עשה אדם דבר שיש להכריע עליו לזכות ולחובה הכריעו לכף זכות. כאותה ששנינו במסכת שבת פ' מפנין. מעשה באדם אחד שהשכיר עצמו בגליל העליון. ור' יהושע סיפר עם מטרונית בחדר. כשיצא הלך וטבל. והכריעוהו תלמידיו לזכות. שמפני שנתזה צינורא מפיה עליו הוזקק לטבילה. וכן באותו חסיד שפדה ריבה אחת והשכיבה למרגלותיו מפני התלמידים שלא היה בקי בהם הרחק משכן

רע. מפורש בברייתא אחד (שנינו) [שכינו] שבבית ואחד שבשדה. שאין הנגעים באים אלא מחמת ביתו של רשע עוונותיו של רשע גרמו לסתור כותלו של צדיק. כיצד נראה נגע בכותל שבין רשע לצדיק סותרין כותלו של צדיק א"ר ישמעאל בנו של ר' יוחנן בן ברוקה אוי לרשע אוי לשכנו. עוונותיו של רשע גרמו לסתור כותלו של צדיק. ויש תימא. מדתני בת"כ ונתתי נגע צרעת. בשורה היא (לכם) [להם] שהנגעים באים עליהם לפי שהאמוריים הטמינו מטמונית של זהב. בפרש"י. בוזאת תהיה. ולי נראה דבשורה היה להם לצדיקים כשמוצאים מטמונית ולכך בא צרעת בבתיהם. אבל כשבא צרעת ואינן מוצאים שום מטמון בידוע שהוא רשע וגרם לסתור כותלו של צדיק. ואני אומר הרחק משכן רע. מי שהוא רע לשמים ורע לבריות. כמו שפירשו חכמים. אוי לרשע רע. כגון שאותו אדם רמאי גנב וגזלן. ואמרו חכמים שלא יהא אדם נמשך אצלו. שלא ילמד ממעשיו. מפני שהן דברים שהנפש מתאוה להם ומחמדתם. וכ"ש אל תתחבר עמו. ואפי' לאדם שאינו אלא רשע שהוא רע לשמים. ואינו רע לבריות. כגון מי שהוא עובד ע"ז או אוכל טריפה ונבילה. ואין צריך לומר שלא יהיו נחשב ונמשך עמו. אלא אפילו שום עסק ושותפות בעלמא. לא יהא לו אצלו ולא אקראי בעלמא. ואל תתחבר לרשע. שכן מצינו ביהושפט מלך יהודה. שנתחבר לאחאב לילך ברמות גלעד והיה עליו קצף מאת הק'. שנאמר (ויאמר כה אמר י"י) הלרשע (לעזור ולשונאי) [לעזר ולשנאי] י"י תאהב: ואל תתייאש מן הפורענות. אל תהי מיואש. אשאוריץ ב'. כך נחבר במשנת ר' אפרים. כלומר אם ראית פורענות ממשמשת לבא התקן עצמך לעמוד (בפריו) [בפניו] קודם שתחזק לבא. וסמך אל תתייאש לאל תתחבר שאם תתחבר לאדם רשע תדאג מן הפורענות. תראה ותחשוב איך ינצל ממנו. שבודאי יבא. ובברייתא שנינו אל תתייאש מן הפורענות. מלמד שיהא אדם מתפחד בכל יום. שנאמר כי פחד פחדתי ויאתיני. שמתוך כך לבו שלם כל שעה עם הק' אלא על מנת שלא יקלקל. ד"א אל תתייאש. כיצד. בזמן שאדם רואה את ביתו מצליח אל יאמר בשביל זכותי הק' נותן לי פרנסתי בעולם הזה והקרן קיימת לי לעולם הבא. אלא יאמר אוי לי שלא נמצא לי בפני הק'. אלא זכות אחד והוא נותן לי מאכל בעולם הזה. כדי שיאבד שכר לעולם הבא:

משנה ח

יהודה בן טבאי ושמעון בן שטח קבלו מהם. יהודה בן טבאי אומר אל תעש עצמך כעורכי הדיינין. וכשיהיו בעלי הדין עומדים לפניך יהו בעיניך [כרשעים וכשנפטרים מלפניך יהיו בעיניך] כזכאים לכשיקבלו עליהם את הדין: ושמעון בן שטח אומר הוי מרבה לחקור את העדים והוי זהיר בדבריך שמא מתוכם ילמדו לשקר:

יהודה בן טבאי ושמעון בן שטח קבלו מהם. מצינו בסנהדרין ירושלמי. אנן תנא יהודה בן טבאי נשיא. ואי תנא תני' חליף. מאן דאמר יהודה בן טבאי נשיא עובדא באלכסנדריא [מסייע ליה], שלחו להו בני ירושלם. מאתי ירושלם הגדולה. לאלכסנדריא אחותי הקטנה. עד מתי ארוסי יושב אצליך ואני יושבת עגומה. על פרש מייתי: אילפא. כלומר נכנס ובא לו. למדנו שהיה נשיא: ומאן דתני שמעון בן שטח נשיא. עובדא דאשקלון מסייעא ליה. דתנן א"ר אלעזר מעשה בשמעון בן שטח שתלה שמונים נשים באשקלון. דהוו תמנן נשין חרשין יתיבו במערת אשקלון. יתיבן ומחבלן עלמא. עמד שמעון בן שטח ביום סגריר. ונסיב עימיה תמנן גוברין בהירן. ויהב בידיהון תמנן לבושי חדתין. יהיבן גודקררין חדתין וכפיין על רישיהון. ואמ' להון אין נחרית צפרית חדא זימנא אתון לבשין. ואין צפרית זמן תניינות אתון עלון כולכון כחדא: פי' אם אני נוחר פעם אחת לבשו הבגדים. ואם אני נוחר פעם שנייה בואו עלינו: וכיון דאתון עלון יהב כל חד וחד מנכון חדא ויטלטלונה מארעא ולא מצלח. אזל קם על תרעא דמערתא. אמרו ליה מה את בעי הכא. אמ' לון למילף ולמילפא. כל מינוי יעביד מה דהוא חכים. והות כל חדא וחדא אמרה מה דהיא אמרה. ומתיא חמרא. או קפרא. או תבשילא. אמרין ליה מה את יכיל עביד. אמר יכיל אנא מציפור תרין. ומייתי הכא תמנין גוברין בחירין דכוותי לבישין תמנין לבושין נקרין יתבין הבא עמהון חדיין ומחדיין לכון. אמרין אוף אנן כי בעיין. נחר צפר (חר) [חד] פעם זמן ולבשין לבושיהון צפר זמן תניינות עלון כלהון. אמ' כל מינוי יחכם וטענונין ואזלון (וצלנונון) [וצלבונין]: אל תעש עצמך כעורכי הדיינין. במקבלי טענות שבב"ד שמלמדים בעלי דינין להערים ולהסדיר טענותיהן היאך יטענו. כאותה שמצינו בתלמוד בכמה מקומות בכתובות פרק נערה שנתפתתה. בר' יוחנן ור' נחמן שמלמדין קרוביהם לטעון. ומשעשו כך מתחרטין בעצמן. ואומרין עשינו עצמינו כעורכי הדיינין. מעיקרא סבר כו'. ובברייתא כך שנינו אל תעש עצמך כעורכי הדיינין. ויש גורסין כארכי. באלף. והיא היא. כיצד מלמד שאם באת לבית המדרש ושמעת דבר הלכה או טעם אל תבהל להשיב. ואל תהא יושב ושותק. אלא שאל באיזה ענייין הדין ובאיזה טעם אמרוהו. ואל תעש עצמך כאילו אתה יודע טעם הדין כאותם שהן גדולים ובקיאין בדין. כמו איש פלוני ארכן ובאגדה יש ארכי הרבה. וכי חושי הארכי שהיה יושב ויועץ בראשי ערכאות של דוד: ויש לפרש אל תעש עצמך כארכי הדיינין. לכפות בני אדם לדון לפניך ביחיד שהן רשאין ולא אתה: וכשיהיו בעלי הדין עומדין לפניך בתחילתו של דין כדכת' ועמדו שני האנשים. יהו בעיניך כרשעים. שלא תהרהר בלבך לומר זה זכאי יותר מזה. שמתוך כך תראה לו זכות ולא חובה. ושמא חייב הוא. אלא

שניהן יהו בעיניך כחייבין. וחפש' אחריה' אם מעירים בטענותם. וכשנפטרין מלפניך. לאחר שקיבלו עליהן את הדין שלא תחשדם בשום דבר אלא הכרע שניהן לזכות. שזה היה סבור בברור שזה חייב לו ואינו כך. וזה נשבע על הודאי. והוי זהיר בדבריך. שלא תאמר להם דבר שיוכלו להבין מתוכו מה יאמרו כדי להחזיק את הדברים. כאדם האומר שמא כך וכך היה. שלא ילמדו לשקר מתוך דבריו ויאמרו כך היה כאשר דברת ולא היה מעולם כן:

משנה י

שמעיה ואבטליון קבלו מהם שמעיה אומר אהוב את המלאכה ושנא את הרבנות ואל תתוודע לרשות: ואבטליון אומר חכמים הזהרו בדבריכם שמא תחובו חובת גלות ותגלו למקום מים הרעים וישתו התלמידים הבאים אחריכם וימותו ונמצא שם שמים מתחלל:

אהוב את המלאכה ושנא את הרבנות. שכך אמרו חכמים גדולה מלאכה שמחממת את בעלה. ואל יחזיק אדם עצמו כגדול שלא לעשות מלאכה. שכן אמר לו רב לרב כהנא פשוט נבלתך בשוקא ולא תימר כהנא רבא אנא. גברא רבא אנא (וסבי ביה) [וסניא בי] מילתא כדכת' טוב נקלה ועבד לו וגומ'. ועוד אמרו חכמים כל מי שאינו לומד את בנו אומנות מלמדו לסטיות. שמתוך שאינו יודע להשתכר במלאכה הוא גוזל וחומס ומלסטם את הבריות. (ובב"ר) (ובברייתא) שנינו. ר' יהודה אומר הרי שאין לו מלאכה שיעשה והית' לו חצר הריבה ושדה חרב. מניין שילך ויתעסק. ת"ל ששת ימים תעבוד. מה ת"ל כל מלאכתך. להביא כל מי שיש לו חצר שילך ויתעסק בה. וזהו ושנא את הרבנות. שישפיל עצמו כדי להשתכר. ואל תתודע לרשות. שאפילו תנהוג ברבנות. מ"מ רבנות שהיא מצד המלכות אל תאהב שסוף מעליל עליך ונוטל כל עמלך. כדרך שהמלכות עושה. ובברייתא שנינו ושנא את הרבנות. מלמד שלא יהא אדם מניח עטרה לעצמו אלא יניחו לו עטרה אחרים. וכן הוא אומר יהללך זר ולא פיך. ומצינו בשאול בשעה שאמר לו הק' עלה היה מתחבא בין הכלים. שנאמר ויאמר ה' הנה הוא נחבא אל הכלים. מה טעם לפי שאמרו הוי קבל וקיים. תהי שפל וחייה. ועוד אמרו קשה רבנות שמקברת את בעלה שכן מצינו ביוסף שמת קודם לאחיו. שנאמר וימת יוסף וכל אחיו. וכל כך למה. לפי שנהג שררה בעצמו. רבנות. שררה. ואל תתוודע לרשות. שנינו בברייתא שלא יוציא אדם שם במלכות. שמתוך שמוציאין לו שם סוף שנותנין בו עיניהן והורגין אותו ונוטלין ממנו את ממונו: רשות. היא המלכות. שהרשות בידה לפתוח ולהסגיר להשקיט ולהרשיע: וליתן רשות ולבטל רשות. כדא' פ"ק דסוטה גבי גדולתו

של משה שבת של דיוזגי היתה ניטלה רשות מזה וניתנה לזה. כלומר ניטלה שררותו של משה וניתנה ליהושע. וכן גבי מעלה אמרי' בחגיגה. אמר אחר בלבו חס ושלום שמא שתי רשויות יש. ואבטליון אומר חכמים הזהרו. הוא קורא לחכמים ואומר להם חכמים הזהרו. שמעו והבינו. מה שאנו אומרי' לכם. הזהרו בדבריכם. מפורש בברייתא ראו שלא תורו שלא כדברי תורה. ותחייבו עליה גלות. ועוד היזהרו למי אתם שונים שתאמרו דבריכם לתלמידים יריאי השם ולא להדיוטות. שמא הם יורו שלא כדברי תורה ותחייבו עליו גלות. ותגלו למקום מים הרעים. אילו הגוים. שנאמר בהן (הם) [הן] גוים כמר מדלי. וישתו התלמידים הבאים אחר שתגלו. וילמדו ממעשה הגויים וימותו. כמה שנאמר ויתערבו בגוים וילמדו ממעשיהם. ונמצא שם שמים מתחלל על ידכם. שגרמתם לעצמכם גלות. ואומות העולם והמינין אומר שאין בשכינה כח להצילכם דכת' וקדשתי את שמי הגדול אשר חללוהו בית ישראל באמור להם עם י"י אלה ומארצו יצאו. ואני אומר חכמים הזהרו בדבריכם. שלא תאמרו דבר קל בדברי תורה. ואפי' אתם עומדין עכשיו במקום בני תורה שאתם יודעים בהם שלא (יפקדו) [יפקרו] מתוך דבריכם. שמא תחובו חובת גלות. כמו שמצינו בהרבה תלמידי חכמים שגלו מארץ ישראל לבבל ומבבל לארץ ישראל. (והגלו) [ותגלו] למקום עמי הארץ שמנהגם רע. וילמדו התלמידים העומדים אחרי כן ממעשיהם ויוסיפו להקל בדברי תורה מתוך דבריהם. וימותו. כדכת' כי רבים חללים הפילה. ונמצא שם שמים מתחלל. שאומ' אוי לו לפלוני שלמד תורה ראו מה אירע בו. וזה שמצינו רב בקעה מצא וגדר בה גדר:

משנה יב

הילל ושמאי קבלו מהן, הילל אומר הוי מתלמידיו של אהרן אוהב שלום ורודף שלום אוהב את הבריות ומקרבן לתורה: הוא היה אומר נגד שמא אבד שמיה ודמוסיף יוסיף ודלא [מוסיף] יסיף, ודלא יליף קטלא חייב ודאשתמש בתגא חלף: הוא היה אומר אם אין אני לי מי לי וכשאני לעצמי מה אני ואם לאו עכשיו אימתי: שמאי אומר עשה תורתך קבע אמור מעט ועשה הרבה והוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות:

הילל ושמאי. ולשון המקרא הלל בדברי הימים. הוי מתלמידיו של אהרן. הוי למד ממעשיו. אוהב שלום. שנינו בברייתא מלמד שיהא אדם רודף שלום כמו שהיה אהרן רודף שלום בין כל אחד ואחד. שנאמר בשלום ובמישור הלך אתי. הרי שני בני אדם שעושין מריבה זה עם זה הולך אהרן ויושב לו אצל כל אחד ואחד. ואמר לו בני ראה חבירך מהו אומר הרי מטרף את לבו ומחנק עצמו ומתלש בשערו. ואומר אוי לי היאך אשא עיני ואראה את חבירי בושתי ממנו שאני סרחתי עליו. ויושב אהרן אצלו עד

שמוציא כל קנאה שבלבו. ואחר כך הולך אצל חבירו ואומר לו כך עד שמתביישין זה מזה ונושקין זה את זה. וכן בין איש לאשתו היה אהרן מטיל שלום. שאם אמר אדם לאשתו קונם שאין את נהנית לי עד שתרוק בפניו של כהן גדול הולך לאשה ואומר לה חשתי בעיני ורוק שלך רפואתי ורוקקת לו בעיניו. והיינו דכת' באהרן ויבכו אותו כל בית ישר' אנשים ונשים. שהיה מטיל שלום בין איש לאשתו. ואילו במשה נאמר ויבכו אותו בני ישראל אנשים בלבד: ורודף שלום. שנאמר בקש שלום ורדפהו בקשהו במקומך ורדפהו במקום אחר. אוהב את הבריות. עיניין אחר הוא ואינו מוסב על תלמידיו של אהרן. כלומר ועוד הוי אוהב את הבריות. ומצינו בב"ר שכן אנשי מגדל מתוך שהיו אוהבין זה לזה לא רצה הק' לאבדן אלא לבלבלן. אבל אנשי סדום שהיו שונאין זה את זה איבדם מן העולם. שנאמר ואנשי סדם רעים וחטאים. רעים זה עם זה. וחטאים בגילוי עריות. ועוד אמרו חכמים שאפילו ישראל עובדי ע"ז ושלום ביניהן אין כל אומה ולשון שולטת בהן. שנאמר חבור עצבים אפרים הנח לו. וקשה היא המחלוקת שאפילו ישראל מקיימין כל התורה כולה כיון שיש מחלוקת ביניהן הם נעשים הפקר. וחולין למזיקין: ומקרבן לתורה. שנינו בבריית' שיהא אדם מפקח את הבריות ומקרבן לתורה תחת כנפי השכינה. ובאותו שבא לפני הילל עצמו. ואמ' נייריני על מנת שתשימני כהן גדול. בפ"ב דשבת. שכל המלמד תורה לחבירו מעלה עליו הכת' כאילו ילדו. שנא' ואת הנפש אשר עשו בחרן. ותרג' אונקלוס ית נפשתא דשעבידו לאורייתא בחרן. וכל כך למה. מפני שמביאו לחיי העולם הבא: הוא היה אומר. הוא הילל היה אומר ד' דברים בלשון הבבלי. נגד שמא אבד שמיה. כיצד מלמד שלא יוציא אדם שם במלכות שכיון שיצא לו שם הורגין אותו ונוטלין את ממונו. נגד. מושך. כמו משכו. ומתרגם נגודו. אם ראית אדם שהמשיך עליו את השם הרי הוא כמו שאבד כבר שמו. ד"א נגד שמא. המושך עליו שם תורה. שעוסק בתורה להתגאות בה ולא לשמה אינו זוכה לשם. וכן הוא אומר אם נבלת בהתנשא. אם נושא ומגביה את עצמו אחריתו יהיה נבל. שכל הרודף אחר שררה. שררה בורחת ממנו. והדוחק את השעה שעה דוחקתו. כמו שמצינו בקרח. ובאבשלום. ובאדניה בן חגית: ודלא מוסיף יסיף. שנו רבותינו שאם שנה אדם מסכת אחת או שתים ואינו מוסיף ומחזר עליהן סוף שישכח את כולן. מאחר שהוא מייאש מהן ותלמודו נספה וכלה בידו לפיכך זקוק הוא לחזר אחריו. יסיף. כמו וזכרם לא יסוף מזרעם. ד"א דמוסיף מט"ו באב ואילך ללמד בלילות שהרי ארוכות הן מיכן ואילך. יוסיף יוסיפו לו ימים ושנים, כדאמ' בשילהי תענית, ודילא מוסיף שאינו סובר בתלמודו ללמד דבר מתוך דבר. ואף אינו מוסיף מן הלילות על הימים ללמד. יסיף. יאסף. מאי

יאסף. תרגם רב יוסף תקבריניה אימיה. בשילהי תענית. ודילא יליף, מי שלא למד תורה מימיו, קטלא חייב. חייב מיתה. דין הוא שימות שנן היא מידותיה של תורה מכלל הן אתה שומע לאו ומכלל לאו הן. כיצד. למד אדם תורה כי היא חייך ואורך ימיך. לא למד. הרי ימיו מתקצרין. ומסתלק מן העולם. וכן הוא אומר ושמתם את דברי אלה. זכה נעשית לו סם חיים. לא זכה נעשית לו סם מות. וכדא' משמחי לב. זכה משמחו. לא זכה משמהו. יש משניות שכת' בהן ודילא יסבר קטלא קסמין. אם אינו סובר בתלמודו הכל קוסמין ומתנבאים עליו שמיתתו קרובה לבא. ואית משניות דגרסי ודי לא ישפר. מי שאינו משפר בתלמודו להכין דבר מתוק. ושלשתן לשון אחד הן. ודאשתמש בתגא חלף. ושנשתמש בכתרה של תורה. שמתגאה ומשתחץ על בני אדם ומראה בעצמו כתר לכבדו בשביל כבוד התורה. חלף. נטרד מן העולם. ולא יאריך ימים כצל אשר אינינו ירא מפני האלהים. שאינו עוסק בתורה לשמה אלא ליהנות עצמו. שכן מצינו בנדרים בפ' קונם יין שאיני טועם בר' טרפון שבא מעשה לידו והיה דואג על דבר זה כל ימיו. ועוד יש לפרש המשתמש בתלמוד חכם שנטל כתר של תורה, חלף. שכן מצינו בנדרים. שנענש אברהם על שעשה (אנגדייא) [אנגרייא] בתלמידי חכמים שנאמר וירק את חניכיו ילידי ביתו. ועוד ק"ו שהרי תלמידי חכמים הן כלי תשמישו למלכו של עולם. ומה אם מלך בשר ודם אין רוכבין על סוסו ואין משתמשין בשרביטו. המשתמש בטכסיסו של מלכו של עולם על אחת כמה וכמה שחייב מיתה. ואעפ"כ אמרו חכמים לישתמש איניש במאן דתני ארבעה ולא לישתמש במאן דתני שיתא. ובברייתא שנינו ודאשתמש בתנא אבד ואזיל ליה. מלמד שכל המשתמש בשם המפורש אין לו חלק לעולם הבא. אי נמי המשתמש בכתרה של תורה. חלף. אין לו עוד שכר תורה שהרי קיבלו בכך שהרי מכבדין בכך אותו: הוא הילל היה אומ' אם אין אני לי מי לי. מפורש בברייתא אם איני זוכה בי. מי הוא שזוכה בי. וכשאני זוכה לעצמי מה אני. ואף בזמן שאני טורח לעצמי. מה אני. לכמה עולה הזכייה הא ודאי אינה עולה אלא לדבר מועט בכל מה שאני טורח. כמו שאמר (ר' שמעון) [מר עוקבא] אורחין רחיקא וזוודין קלילא. שקשין הן חיי העולם הבא לקנותם. ואם לאו עכשיו אימתי. ואם איני זוכה לעצמי בחיי מי הוא שיזכה לעצמי. לאחר מיתה. וכן הוא אומר כי לכלב חי הוא טוב מן האריה המת. זה רשע שמתקיים בעולם הזה שאם יעשה תשובה הק' מקבלו. אבל צדיק כיון שמת שוב אינו מוסיף זכות. ובפ"ב [דעירובין] דורשו בעיניין אחר. ועוד אמרו חכמים מי שטרח בערב שבת אוכל בשבת. מי שלא טרח מה יאכל בשבת. שמאי אומ' עשה תורתך קבע עשה לך עתים לתורה וקבע לך זמן ללמוד תורה. והתבטל מעסקיך. שאם אי אתה עושה כן מתוך טירוד עסקיך

אתה מתבטל ונואש מן התורה. קבע כמו (שיתבעוהן) [שיתבעוהו] לדין העתיד לפני מי שאמר והיה העולם. קבעת עתים לתורה כו'. ובאור לארבעה עשר. דלא ליפתח איניש בעידניה באורתא דתליסר נהגי ארבסר. דילמא מתוך כך שיקבע עצמו ללמד משכא ליה שמעתתיה. וכו': ד"א עשה תורתך קבע כמו שאמרו חכמים. מאי דכת' (ושננם) [ושננתם]. אל תיקרא ושננתם. אלא ושלשתם. לעולם ישלם אדם שנותיו שליש במקרא שליש במשנה שליש בתלמוד. ומי ידע כמה חיי. לא נצרכא אלא ליומי. ולפיכך תיקנו דבר יום ביומו בשחרית שליש במקרא. כו': ושלשתן בקרבנות איירו. ולכך לא נתקנו מע"א. דתפילות כנגד תמידים תיקנום: ובבריית' שנינו. עשה תורתך קבע. כיצד מלמד שאם שמע אדם דבר מפי חכם בבית המדרש. אל יעשה אותו עראי אלא קבע. ומה שלמד אדם יעשה ואחר כך ילמוד לאחרים שיעשו. שנאמר ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם. אמור מעט ועשה הרבה. יותר ממה שתאמר, כמו ששנו (רבינו) [רבותינו] באברהם שאמ' למלאכי השרת פת חריבה אתם סועדים. שנאמר ואקחה פת לחם. ובאחרונה כמה הביא לפניהן ג' סאין. ויקח חמאה וחלב ובן הבקר. והאכילם ג' לשונות בחרדל שנאמר בן בקר רך וטוב. שבן בקר מסתמ' רך. ומדכת' רך. ללמד אשני. וטוב להורות אשלישי: אבל הרשעים כים נגרש. שאומ' הרבה ואפי' מעט אינם עושין. שכך מצינו בעפרון שבתחילה אמר השדה נתתי לך. ואחר כך נאמ' ארץ ארבע מאות שקל כסף ביני ובינך מה היא. וכת' וישקל אברהם וגומ' עובר לסוחר. כתרגומו. עובר בכל הארצות שאין אדם פוסלו. כלומר שהיה מקפיד על המשקל והוסיף לו את הקלבונות: והוי מקבל את כל האדם בשבר פנים יפות. שאם נכנסו אורחים אצלך קבלם ברצון. שיהא סברך ודעתך טוב להם. ואף להם יוודע ויסברו שבסבר פנים יפות ובחבר טוב ובלב טוב אתה נותן להם. מפני שכל העושה ואין דעתו נוחה בכך פניו משתנות ברע. ושנו רבותי' מלמד (שאין) [שאם] אדם נותן לחבירו כל מתנות שבעולם ופניו כבושות בקרקע כאילו לא נתן לו כלום:

משנה טז

רבן גמליאל אומר עשה לך רב והסתלק מן הספק ואל תרבה לעשר אומדות: שמעון בנו אומר כל ימי גדלתי בין החכמים ולא מצאתי לגוף טוב משתיקה ולא המדרש עיקר אלא המעשה וכל המרבה דברים מרבה חט:

עשה לך רב. כדמפורש לעיל. והסתלק מן הספק. אל תעמוד בדבר הלכה בספק אלא עשה לך רב. ד"א הסתלק מספק איסור. שכן אדם זקוק להביא אשם תלוי על הספק. ואל תרבה לעשר אומדות. ואל תרגיל לעשר באומד. שאע"פ שהמרבה במעשרות פירותיו

מתוקנין. מ"מ יש לחוש לפעמים שלא יטול כשיעור. ופירותיו טבלים ונמצא מביא עצמו לידי ספק. ואפילו הוא מרבה במעשרות יש איסור בדבר. שאע"פ שפירותיו מתוקנין מעשרותיו מקולקלין. שהן טבלים וחולין מעורבין זה בזה. לפיכך לא יטול מאומד אלא במדה מדודה ומחוקה ולא גדושה. שנמצא עכשיו מתוקנין הפירות והמעשרות ואע"פ שהתרומה ניטלת באומד. דתניא אלעזר בן גמליאל אומר ונחשב לכם תרומתכם וגומר. כשם שהתרומה ניטלת באומד ומחשבה כך תרומ' מעשר ניטלת באומד ומחשבה. אין תרומה דומה למעשר. שהמעשר נתנה לו התורה שיעור. אבל תרומה אין לה שיעור. דאמ' שמואל אפי' חיטה אחת פוטרת את הכרי. שנאמר ראשית דגנך. ושאמרו חכמים עין יפה אחד מארבעי'. רעה אחד מששים. בינונית אחד מחמישים. תקנת חכמים היא. אלא שסמכוהו על המקרא. אהד מארבעים. מוששיתם (את) האיפה מחמר השעורים. אחד מששים כפשוטו של מקרא. דאיפה ג' סאין. וששית האיפה הוא חצי סאה. והוא אחד מששים לחומר שהוא ל' סאין: אחד מארבעים. דכת' ששית האיפה מחמר החטים. וששיתם (את) האיפה מחומר השעורים. ונר' בירושלמי. אמר שמואל תן ששית של וששיתם דהוו להו שלש ששיות ונמצא תורם אחד (מארבע) [מארבעים). ולפיכך כת' וששיתם לשון רבים. לומר שנוטל משני חומרים שלש שתותי איפה. שהן סאה וחצי לששים סאין. שהן ק"כ חצאי סאה. חצי סאה למ' חצאין. ואחד מחמשים דכתיב במדין תקח אחוז מן החמשים יש לך תרומה שהיא אחוזה כזו. ואיזו היא תרומת דגן תירוש ויצהר. וכדברי ר' יוסי:

משנה יז

שמעון בנו אומר כך הוא סדרן של נשיאים מבני בתירה ואילך, הילל ושמעון, גמליאל ושמעון, גמליאל הוא ר"ג הזקן, שמעון, הוא רבן שמעון שנהרג ויהודה, הוא ר' יהודה הנשיא, גמליאל יהודה נשיאה, הילל ושמעון, פרשו רבותינו ביציאות שבת, שנהגו נשיאותם בפני הבית ק' שנה, וקצת נהגו לאחר הבית, ולפי שלא הושלם נשיאותו בפני הבית לפיכך לא נמנה עם אילו, ועוד קטן היה באותו הימים: ורבן יוחנן היה ראש ישיבה מפני שהיה זקן מתלמידיו של הילל, ואותו רבן גמליאל בן בנו של הילל, הוא ר"ג הזקן, דיבנה היה, כמו שמצינו בכל כתבי, באבא חלפתא אביו של ר' יוסי בן חלפתא, תלמידו של ר' עקיבא, שאמ' לו לר"ג דיבנה, זכורני בר"ג הזקן אבי אביך שהיה עומד על גב מעלה בהר הבית כו', וכן ביבמות פ' בתרא, הוא ר"ג שבקשו להורגו שאמרו עליו בעל החוטם מתבקש, ושמעון בנו הוא רבן שמעון שנהרג, עם ר' ישמעאל בן אלישע שאמ' עליהם שמואל הקטן בשעת מיתתו שמעון וישמעאל לחורבא וחברוהי לקטלא, בשלהי מסכת

סוטה, אבל ממה שמצינו אומר אני שהוא רבן שמעון אביו של רבינו הקדוש שהרי נער קטן היה באותה שעה בימי ר' יהושע, כדמוכח בגיטין פ' (מי שאחזו) [הניזקין], ר' יהושע ור"ג דיבנה הם חלוקין, ואחריהם ר' עקיבא ור' ישמעאל כאחת, בימי רבן שמעון בן גמליאל, אבל גדולים היו ממנו לימים ר' יהודה ור' יוסי בני גילו, כמו שאפרש למטה, ואחריו ר"ג דיבנה, גם הוא שביקש רבן יוחנן עליו ועל זרעו מלפני אספסיינוס קיסר, בגיטין, (במי שאחזו) [בהניזקין], הוא נחלק עליו ר' יהושע במסכת ברכות, ובבכורות, ובראש השנה, ונטלו נשיאותו ממנו, ואחריו רשב"ג, חבירם של ר' יהודה ור' יוסי בערבי פסחים, הוא שביקשו ר' מאיר ור' נתן להורידו מנשיאותו, כדמפורש בסוף הוריות, הוא אביו של רבינו הקדוש הנקרא שמו ר"ג כדמפורש בפרק אחרון של כתובות, ור"ג אומ' עשה לך רב ששנינו כאן הוא בן בנו של הילל ור"ג הזקן היה נקרא, ושמעון דכל ימי גדלתי בין החכמים, הוא רבן שמעון שנהרג, ומה שקורהו שמעון, יש לומר שעד שלא נסמך א' דבר זה ונתקבלה בעיני התלמידים וקבעוהו בשמו, ואעפ"י שנסמך אחרי כן משנה לא זזה ממקומה, וכיוצא בדבר שנינו בסנהדרין פרק היו בודקין, מעשה ובדק בן זכאי בעוקצי תאינים, ופי' בגמר' שהוא רבן יוחנן בן זכאי, אלא (שבעירו) [שבעודו] תלמיד יושב לפני רבו א' דבר זה, וניאותה לרבו, וקבעוה בשמו, ואעפ"י שנסמך אחרי כן משנה לא זזה ממקומה שכיון שנקבעה נקבעה: כל ימי גידלתי בין החכמים ולא מצאתי לגוף טוב משתיקה, לא מצאתי ולא למדתי מהם שתהא מידה יפה באדם יותר משתיקה, שמעליבין אותו והוא שותק, כמו ששנינו הנעלבין ואנן עולבין שומעין חרפתם ואינם משיבים, עליהן הכת' [ואהביו] כצאת השמש וגומ', שאינו עומד וחוזר ומוציא דבה על חבירו, שנאמר ומוציא דבה הוא כסיל, וכ"ש אם מוכיחים אותו, שנאמר אזן שמעת (תבחן תוכחות מוסר) [תוכחת חיים] בקרב חכמים תלין, וזהו שאמרו חכמים מלה בסלע משתוקא (במים) בשתים, וכן הוא אומר אויל מחריש חכם יחשב, וזהו שאמרו יפה שתיקה לחכמים ק"ו לטפשים, ולא עוד אפילו בדברי תורה יפה השותק ועושה מן הלומד ודורש ברבים ואינו מקיים, ולא המדרש הוא עיקר, לא זהו עיקרו של דבר שיהא אדם עיסקן ללמד ולדרוש ולא לקיים, אלא המעשה, כשהוא משתדל אף לקיים לשמר ולעשות לבד הלימוד הוא עיקרו של דבר, כדכת' ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם, אבל מעשה בלא תלמוד, ותלמוד בלא מעשה, תלמוד גדול, לפי שאין בור ירא חט, ולא עם הארץ חסיד, לפי שאין לו מהיכן ללמד, אבל התלמוד מביאו לידי מעשה, וכמו כן שנינו בשלהי האשה נקנית, שנשאלה שאלה לפני רבותינו תלמוד גדול או מעשה גדול, נענה ר' עקיבא ואמר תלמוד גדול שמביאו לידי מעשה, אמנם יש לומר, כאן ללמוד,

כאן ללמד, לעצמו גדול תלמוד, ללמד אחרים מעשה גדול, מוטב שיעשה מעשה מצוה, משילמד לאחרים, כדמפר' בס"פ אבות נזיקין: וכל המרבה דברים מביא חט, ואין צריך לומ' בדברי' של גנאי דבלא ריבוי מיתסר ניבול פה, כדאמרי' בפ' בתולה נישאת, הכל יודעין למה כלה נכנסה לחופה כו', וזה שאמרי' במגילה כל ליצנותא אסורה, דניבול פה בין ברב בין במועט אלא אפי' ריבוי דברים של שבח אל ירבה, כאותה שאמרו חכמים אל יספר אדם בשבחו של חבירו יותר מדאי, שמתוך שבחו בא לידי גנותו, וכן הוא אומ' ברב דברים לא יחדל פשע ואו' וקול כסיל ברב דברים:

משנה יח

רבן שמעון בן גמליאל אומר על שלשה דברים העולם קיים על הדין ועל האמת ועל השלום שנאמ' אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם: ר' חנניא בן עקשיא אומ' רצה המקום לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצות שנאמ' י"י חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר:

סליק פירקא:

רבן שמעון זהו אביו של רבינו הקדוש בנו של ר"ג בן מחלוקתו של ר' יהושע: העולם קיים. שאלמלא אילו שלשה לא יתקיים העולם, שכיון שלא יעשו דין ויגזלו ויחמסו זה לזה ולא יאמיתו דבריהם אחד לחבירו ואין שלום ביניהם העולם אבד וכלה שהורגין זה את זה וכל דאלים גבר, והכי קאמ' על הדין מתקיים העולם ואפי' יעשו הדין לא יתקיים אם לא ישפטו אמת, כדכת' ושפטתם צדק, מה כת' בפרש' איש על מקומו יבא בשלום, ואפי' ידונו וישפטו אמת לא יתקיים אם לא בשלום, דכמה גדול כח השלום, דכת' ונתתי שלום בארץ, הכל תלוי בזה, ודריש מכילתין על ג' דברים העולם עומד, הכי קאמ' בזכות ג' דברים שישראל עושין עומד אפי' כשדנין אמת ובשלום לא יעמד ויחזור לתוהו ובהו, אם לא בחוט המשולש, ואז לא במהרה ינתק: ובמשניות מדוייקות אין כת' המקרא, אמת ומשפט וגומ': ונראין הדברים לפי שבמקרא אין כת' ושלום אלא ומשפט שלום, בלא וי"ו, והמקרא בתרי עשר בנבואת זכריה, אלה הדברים אשר תעשו (דברי) [דברו] אמת איש אל רעהו אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם: ר' חנניה בן עקשיא, פי' בריש פירקי' (למה נהגו) למה נהגו לאומרו:

סדר מקבלי התורה ולומדיה:

שכחתי לעיל בריש פירקי:

משה קיבל תורה מסיני ומסרה ליהושע ויהושע לזקינים וזקינים לעתניאל, ועתניאל לאהוד, לשמגר, לדבורה וברק, לגדעון, לאבימלך, לתולע, ליאיר הגלעדי, לפנחס, ליפתח, לאבצן, לאלון, לעבדון, למנוח, לשמשון, לאלקנה, לעלי, לשמואל, לגד,

לשמעיה, (לעידן) [לעידו], לאחיה השילוני, לאליהו, לאלישע, למיכיהו, לעובדייהו, ליונה, לאליעזר, להוידע, לזכריה בנו, להושע, לעמוס, לשעיהו, למיכה המורשתי, ליואל, לחבקוק, לצפניה, לירמיה, ליחזקאל, לחולדה, לחגי, לזכריה, לעזריה, ועזריה לכנסת הגדולה, ומי הם זרובבל, ישוע, נחמיה, ומרדכי בלשן, מספר, בגוי, רחום, בענה, וכנסת הגדולה לשמעון הצדיק, ושמעון הצדיק לאנטיגנוס, ליוסף בן יועזר, ליוסף בן יוחנן, לר' יהושע בן פרחיה, לניתאי הארבלי, ממדינת ארבל, לשמעון בן שטח, ליהודה בן טבאי, לשמעיה ואבטליון, להילל הזקן שעלה ממדינת בבל בראשונה, והוא היה אב ב"ד, ומן הילל נקראו נשיאים, והילל מסר לרבן שמעון בן גמליאל הזקן, לשמעון בנו, לר' יהודה הנשיא, הוא רבינו הקדוש, לר"ג, לר' יודן אחי ר' חנניה, הנולד באוסייא, לר"ג היושב באושא, ומושבו בית שערים, לר' יודי בציפורי, לר"ג בטברייא, לר' יהוד' הנשיא גדול הדור, לר"ג, לר' הילל: ואילו הן נשיאי ישראל, הילל הזקן, ושמעון בנו, ורבן שמעון שנהרג עם ר' ישמעאל בן אלישע, הללו בבית שני, ובשנת ש"ע למניין שטרות שחרב הבית, יהי רצון שיבנה במהרה בימינו: ורבותינו כך כוללין אותם, הילל ושמעון אב גמליאל הזקן ושמעון של זקנים, וגמליאל דיבנה, ויהודה אב שמעון, ובן ר"ג, ויהודה בנו מת, א"ר ירמיה בנו של ר' זעירא בן ט' אבות לו נשיאים, ואחר כך ר"ג, ורבן יהודה ורבן גמליאל, ור' הילל, ותינוקות שמתו, ובאותו זמן נוהג נשיאות ר"ג, ורבן שמעון בן גמליאל, ור' יהודה הנשיא, בנו של רבן שמעון בן גמליאל, בנו של רבי יהודה הנשיא, ורבן גמליאל ור' יהודה נשיאה ור"ג בתראה: בשנת (תק"ו) [תק"ל] שנים בימי רבינו הקדוש ירד רב לבבל והורה איסור והיתר בנהרדעא, ומצא את ר' אבא מנהיג שררות בבבל, וכן זמן שהיה קיים לא היה נוהג רב שררות, ונפטר ר' אבא, ורב ושמואל ורב הונא קמא היו מנהיגים בנהרדעא, וניהג רב שררות בנהרדעא כ"ה שנים, ונפטר בשנת תקנ"ה למניין שטרות, וניהג אחריו שמואל שררות י' שנים, ונפטר בשנת תקס"ה, והיתה מדינה נהרדעא בישובה בימי יהויכין, עד שנאסף שמואל ובא פפא בן נצר פולמוסא והחריב אותה בשנת תק"ע, ובאותו הזמן היה ר' יוחנן בארץ ישראל והיה מנהיג שררה ונאסף בשנת תק"ץ, ונאסף ריש לקיש קודם ר' יוחנן שנה אחת, ואחר כך רב הונא ורב חסדא ועשו שתי ישיבות, והלך רב חסדא למחסיא ועשו אותו ראש ישיבה, וזכה אותו ד' שנה, ומתיבתא דרב הונא בנהרדעא, ונאסף רב הונא בשנת תר"ח, ורב חסדא בשנת תר"ב ואחריו רב נחמן בר יעקב בשנת תרל"א, ואחריו רבה בר רב תנא, ונאסף בשנת תרל"ג, ואחריו רבה בר נחמני בשנת תרמ"ה, ואחריו רבה בר יוסף בשנת תרמ"ז, ואחריו אביי בשנת תרמ"ח, ואחריו רבה בריה דרב יוסף בר חמא בשנת תרס"ג, ובו ביום (נהרג)

[נהרגו] בניו של רב פפא, ואחריו רב נחמן בר יצחק בשנת תרס"ז, ואחריו רב פפא בשנת תרפ"ו, ואחריו רב זביד בשנת תרצ"ו, ואחריו רב דימי מנהרדעא בשנת תרצ"ט, ואחריו רב כהנא בשנת ברק"ת, ואחריו מר זוטרא בשנת (תשב"ו) [תשכו], ובו ביום היתה זועה גדולה בעולם ונזדעזעה הארץ, ואחריו רב אחא בריה דרבא בשנת תש"ל, ובו ביום בלע התליאת הירח ונראו כוכבים ביום, ואחריו רבינא בשנת תשל"ג, ואחריו רב אשי בשנת תשל"ה, ובשנת תשמ"ב נאסף רב יימר ונראה עמוד אש ברקיע ועמד יום, בשנת תשנ"ג נאסף רב הונא ראש גולה, בשנת תשס"ב נאסף רב אידי בר אבא, בשנת תשס"ו נאסף רב נחמן בריה דרב הונא, וגזר ארגזור מלך פרסיים על אבותינו לחלל שבתות, בשנת תשע"ט נאסף רבה בריה דרב אשי, בשנת תשפ"ב נאסף רב חמא בריה דרבא, ונהרג הונא בר מר זוטרא ראש גולה, ונמסרו יהודים למלכות, בשנת תשפ"ח הרסו בתי מדרשות, וגזרו על היהודים להיות בדין פרסיים ונאסף רבה תוספאה, בשנת תשצ"ג עוד נדדה הארץ ונהרג פירח מלך פרסיים, בשנת תתי"א נאסף רבינא סוף הוראה ונסתם, ואתו רבנן סבוראי, ואלה שמותם רב אחאי מבר חתים, רב גברא מארגוזתא, רב אחא בר נהילאי, רבנא סמא בר רבנא יהודה, ר' שמואל מפומבדיתא רבינא בר אומצוא, רב אחדבוי בר קטינא, ומר זוטרא בני רב חנא, ובימיהם יצא מחומט בשנת תתכ"ח, ומברייתו של עולם יש היום אלף ותרמ"ז, ולמניין יוונים אלף וקצ"ה, שנת קצ"ב (לרבות) [לחרבות] הבית בשנייה, שלמו ד' אלפים, ותנו תנאים קודם לחרבות הבית קי"ע שנה:

והרי לך סדר חכמי שבכל דור ודור:

תחילת חכמים היה שמעון הצדיק שהיה בישיבת כנסת הגדולה והוא ריבץ תורה בישר', ואחריו אנטיגנוס, יוסף בן יועזר, יוסף בן יוחנן, ואחריהן יהושע בן פרחיה, ניתאי הארבלי, ואחריהן יהודה בן טבאי, ושמעון בן שטח, ואחריהן שמעיה ואבטליון, ואחריהן הילל ושמאי, והילל הוא (עולה) [עלה] מבבל בראשונה והוא מבי נשיאה, ואחריו רבן שמעון, ר"ג בנו, ואחריו רבן שמעון, ואחריו ר' ור' נתן: הרי אילו כולן תנאים הם: מימות משה ועד הילל היו שש מאות סידרי משנה, כמו שנתן הק' למשה בסיני, ומן הילל ואילך העולם, וחלשה כבודה של תורה, ולא תיקנו הילל ושמאי אלא שש סדרים, והן אנשי משנה מהילל ועד ר' נתן ור' והן הן סוף משנה, רב רבא התחיל בהוראה, מרב הונא ועד רב אשי ורבינא ד' שנה היו, והן היו סוף הוראה, ואחריהן רבנן סבוראי שבזכותן נמתחו שמים ונרקעה הארץ, עד רב גוזא ורב הונא. שהיו סוף סבוראי. לא הוסיפו ולא הפליגו מדעתן כלום אלא תיקנו פרקים שבכל תנויי כסדרן:

והרי לך סדר תנאים:

שמאי והילל היו בבית. בסנהדרין. ורבן יוחנן בן זכאי קיבל מהם. והיו בחורבן הבית. ולאחר חורבן הבית קבע ישיבה לתורה ביבנה שנה. ור' (אלעזר) [אליעזר] ור' (יהודה) [יהושע] ור"ג קיבלו מרבן יוחנן בן זכאי. ורבי טרפון ור' עקיבא ור' ישמעאל קיבלו מר' אליעזר ור' יהושע ור' מאיר ור' יהודה ור' יוסי ורבי נחמיה ור' אלעזר בן שמוע קיבלו מר' טרפון. ור' עקיבא ור' שמעון, ור' נתן קיבלו מר' מאיר וחביריו. ור' חייא. ור' שמעון בר'. ובר קפרא ור' חנניא קיבלו מר':

הרי לך סוף תנאים:

תחילת אמוראים. רב ושמואל בבבל. ור' יוחנן וריש לקיש בארץ ישר'. תלמידי דרב ושמואל. רב הונא ורב כהנא ורב אסי ורב יהודה ורב נחמן למטה מהן. רב חסדא ורב ששת למטה מהן. רבה ור' יוסף למטה מהן. אביי ורבא למטה מהן. רב פפא ורב הונא בריה דרב יהושע למטה מהן. רב אשי ורבינא סוף הוראה: ותלמידי דר' יוחנן. ריש לקיש ור' יהושע בן לוי ור' אלעזר. ולמטה מהן עולא ור' אבא. ולמטה מהן ר' אמי ור' אסי. ואחריהן רב זגא ורב סמונא סוף חברא. ור' יונתן סוף מעשה: מיכן אתה למד בתנאין ואמוראין. הי רבה והי תלמודא. והי בר זוגיה. אינך דהון תלמידייהו בתרייהו לא קהשיב להו: כל סתם משנה כר' מאיר היא. כל סתם ברייתא ר' נחמיה. סתם סיפרא ר' יהודה בר' אלעאי, סתם סיפרי ר' שמעון בן יוחי וכולהו אליבא דר' עקיבא. והן תלמידי ר' עקיבא. ולא ראו ר' עקיבא. ולא היו עמו בדור אחד. אלא הפליגו על דעתו: אמ' בן עזאי כל חכמי ישראל לפני כקליפת השום חוץ מן הקרח הזה. ומנו ר' עקיב' בן יוסף. ור' יהושע בן קרחה הוא בנו של ר' עקיבא הקרח. ור"ג שהיה בימי ר' עקיבא בן יוסף הוא אבי אביו של רבינו הקדוש. ורבינו הקדוש בר זוגו של ר' נתן הוא בן בנו של ר"ג: כל אחרים אומרים. הוא ר' מאיר. וכל יש אומ' ר' נתן. וכל ר' יהודה סתם. במשנה. שמפליג עם ר' יוסי ועם ר' מאיר ועם חכמים הוא רבי יהודה בר' אלעאי. כל ר' שמעון סתם הוא ר' שמעון בן יוחי. וכל ר' אלעזר במשנה סתם הוא ר' אלעור בן שמוע. כל ר' אליעזר במשנה סתם הוא ר' אליעזר בן הורקנוס. כל ר' יהושע במשנה הוא ר' יהושע בר חנינא שהיה בימי קיסר: כל תקנת סתם תקנת עזרא היא. וכל מקום ששנינו בראשונה תיקנו כך וכך ואין שם שם חכם כך הלכה: ר) וכל מקום ששנינו במשנתינו במד"א. אימתי. באמת. הלכה למשה מסעי. וכל סתם משנה הלכה. מחלוקת ואחר כך סתם הלכה כסתם. סתם ואחר כך מחלוקת אין הלכה כסתם. סתם במשנה ומחלוקת בברייתי' הלכה כסתם. מחלוקת במשנה וסתם בברייתא אין הלכה כסתם. לפיכך כל מקום שחולקין חכמים בתוספת' בסיפרא וסיפרי וסתום במתניתא כחד מינייהו הלכה כמאן דסתימא מתניתא כוותיה.

וכל מילת' דפליגי בה במתניתא וסתמא בברית' כחד מינייהו לית הילכתא כההיא ברייתא: וכל מקום ששנינו חזרו בית הילל להורות כבית שמאי. הלכה כב"ש. אבל בכל שאר מקומות שחולקין ב"ש וב"ה הלכה כב"ה חוץ מזו. ב"ש אומ' מכבדין את הבית. ואחר כך נוטלין הידים. וב"ה אומ' נוטלין את הידים ואחר כך מכבדין את הבית. שהלכה כב"ש. ולמי שמהפך ושונה אותה אף בזו הלכה כב"ה. וכל עדות שהעידו בבחירתא דבר ברור הוא. וכל מקום ששנים חלוקין ואחד מכריע הלכה כדברי המכריע. ומכריע לאו בהדייהו הוא אלא לאחר זמן ופליג לחד מינייהו. וכל מקום שנחלק ר' עקיבא עם יחיד הלכה כמותו. לפי שהלכה כר' עקיבא מחבירו ולא מחביריו. והלכה כר' מחבירו ולא מחביריו. והלכה כר' יוסי מחבירו ולא מחביריו. ר' מאיר ור' יוסי הלכה כר' יוסי. ר' יהודה ור' יוסי הלכה כר' יוסי. ר' שמעון ור' יוסי הלכה כר' יוסי. ר' אליעזר בן יעקב ור' יוסי הלכה כר' יוסי. ר' מאיר ור' יהודה הלכה כר' יהודה. ר' שמעון ור' יהודה הלכה כר' יהודה. והלכה כר' בכל עירובין. אבל לא במחיצות. ר' מאיר ור' שמעון מי שמחמיר הלכה כמותו. והלכה כר' שמעון בכולה שבת ואפי' בדבר שאין מתכוין. כגון הוצאת דם בתולים שאינו מתכוין לחבורה. אלא לבעילה. וכגון פקק החבית שאינו מתכוין לסחיטה אלא לפקוק חביתו. ושניהן מותרין חוץ ממוקצה מחמת איסור שאין הלכה כמותו. ר' יהודה ור' נחמיה הלכה כר' נחמיה. ר' יהודה ור' אליעזר בן יעקב הלכה כר' אליעזר. ר' מאיר ור"ג הלכה כר"ג. ר' יהודה ור"ג הלכה כר"ג. ר' שמעון ור"ג הלכה כר"ג. ר' ור' אלעזר בן שמעון הלכה כר'. ר' ור' יוסי הלכה כר'. ר' ור' ישמעאל בר' יוסי הלכה כר'. ואם אמ' משום אביו הלכה כאביו. ר' ור' שמעון בן אלעזר הלכה כר'. וכל מקום ששנה ר' אלעזר בלא מחלוקת הלכה כמותו. והלכה כר' יהושע בן לוי בכל מקום במשנה. ר' ורשב"ג. הלכה כרשב"ג. ר' טרפון ור' עקיבא הלכה כר' עקיבא. ר' ישמעאל ור' עקיבא הלכה כר' עקיבא. רבי יוחנן בן נורי ור' עקיבא הלכה כר' עקיבא. ר' (אלעזר) [אליעזר] ור' עקיבא הלכה כר' עקיבא. ר' אליעזר ור' יהושע הלכה כר' יהושע ואעפ"י שאמרו חכמים הלכה כפלוני ופלוני היכא דאיכא אמוראי בתראי דקיימי כחד מינייהו הילכת' כוותיה: והיכא דקא מקשו תרי תנאי [או] תרי אמוראי אהדדי ולא איתמר הילכת' לא כמר ולא כמר חזי אי איכא רבה בהדי תלמידא אין הלכה כתלמיד במקום הרב:

תוספתא לא דבר קצובה הוא ולא דבר מסויים הוא. וכן תורת כהנים שהוא סיפרא דבי רב. וסיפרי שהן חומש ואלה שמות. וחומש הפיקודים וחומש משנה תורה. ששמן מדרש והללו נקראו בתלמוד ברייתא יש מהן שהן הלכה ויש מהן שאין הלכה. כיצד כל ברית' שאין חולקין עליה בתלמוד הלכה כמותה. כגון זו אדם שהוא עומד בשדה ערום

הרי זה מכסה עצמו בתבן או בקש. ובכל דבר. וקורא ק"ש. אבל לא יתפלל עד שיכסה את עצמו. זו ודאי הלכה כמותה. שאין חלוקין עליה בתלמוד ולא עוד אלא שיש סיוע מן התלמוד. דאמ' רב תחליפא אמ' שמואל הישן בכילה [ערום] מוציא ראשו חוץ לכילה וקורא קרית שמע. ואוקימנא בכילה שאינה גבוהה עשרה טפחים. דכיון דפחיתא דמי כמאן דכרוך בגווה ומכסה: לא מצ' יותר:

פרק ב

משנה א

תכה.

נח: וישלח: וארא: תצוה:

רבי אומר איזהו דרך ישרה שיבור לו האדם, כל שהיא תפארת לעושיה ותפארת לו מן האדם. והוי זהיר במצוה קלה כבחמורה שאין אתה יודע מתן שכרם של מצות. והוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה. ושכר עבירה כנגד הפסידה. הסתכל בשלשה דברים ואי אתה בא לידי עבירה. ודע מה למעלה ממך עין רואה ואוזן שומעת וכל מעשיך בספר נכתבים:

ר' אומ'. הוא ר' יהודה הנשיא האמור למטה. אלא תלמידים שבאותו הדור העלו את שמו ר'. לפי שהרבית תורה כישר' מכל הנשיאים שהיו לפניו. מפני שהיה אהוב לאנטונינוס מלך רומי. כדאמרי' בלפני אידיהן. ואותו הפרק אין שטן ואין פגע רע. ושלח וקרא לכל התלמידים ושנו לפניו איש ואיש מה שבידו. והוציא הסלת מתוך הדברים וסתם וסידר את המשנה. כדא' מכדי מאן סתמיה למתני' ר'. דאמ' מר מימות עזרא ואילך לא מצינו תורה וגדולה במקום אחד, ואמרי' נמי מימות ר' ועד רב אשי לא מצינו תורה וגדולה במקום אחד. ולכך סתם וסידר ר' המשניות. ורב אשי סידר התלמוד שהיה פנוי לכך. ולפי שהיה ר' בסתם רב שלהן באותו הפרק לא היו צריכין להזכירו בשמו. וכן רב חבירו של שמואל היה שמו אבא. כמו שמצינו בראשית הגז, מאן ריש סידרא בבבל א"ל אבא אריכא. ולפיכך כעם עליו שקורהו לרבו בשמו. ולפי שהעמיד תלמידים הרבה והוא היה רבן סתם של בני בבל לא היו צריכין להזכירו בשמו. והיו קורין אותו רב. והוא תרגומו של שר וגדול. שכן בבבל היו מספרין בלשון ארמי. ושמואל לאו בבבל הוה אלא בנהרדעא. ודלא כפי' הקונטרס בהבא על יבמתו. דפי ומודה לי אבא לשון חשיבות הוא שקורהו כך. דאי לשון חשיבות מה זה כעס. דקא"ל אבא אריכא קרית ליה. ומיהו שמואל שהיה חבירו של רב קורהו בשמו. ואי משום דבהכל חייבין אמר רב כהנא דמי פומיה דאבא כדלא טעים תבשילא. והיאך קורהו לרבו בשמו שבדבר זה

נענש גיחזי. בסנהדרין פ' (נגמר) [חלקן], תלמיד חבר הוה. כדאמר בפ' אחד דיני ממונות. דלגמריה צריכי ולא לסבריה. ובסוף ב"ק דרבי יוחנן קא משאיל לרב כהנא ספיקותה. אלמא חשיב הוה בעיני דר' יוחנן חבריה דרב. ואי משום דרב הונא תלמיד' דרב. כדא' פ' מפנין והא רב הונא תלמידיה דרב הוה כו'. ואילו רב הונא קורהו לרב בשמו בפרק בתרא דיומא. גבי ההוא טבתא דרב הוה ליה מילתא בהדיה במעלי יומא דכפורי כו'. יש לומר דרב הונא תלמיד חבר של רב הוה. דהא' במציאות האשה אזל רב ענן קמיה דמר עוקבא וא"ל חזי מר רב הונא מאי שלח לי. וא"ל מר עוקבא גברא דלא ידע מאי מרזיחא. א"ל למר בר רב הונא הונא חברין. אלמא שהיה חשוב בעיני מר עוקבא עד מאד. ואילו מר עוקבא היה חשוב עד מאד בימי רב שמואל. כדאמר בפ' האיש מקדש. גבי קטנה שנתקדשה [שלא] לדעת אביה. וההיא דערבי פסחים כגון ארדילי וגוזליא לאבא. כך היה שמו: שיבור שיברור שכל אדם צריך לבוררה לעצמו להתהלך בה. כל שהיא תפארת לעושה. כלומר הנה לך דרך זה שיבור לו כל שהיא כו'. כל אותה דרך שהיא הגונה ונאה לאדם המתהלך בה ועושה אותה, וכמו כן היא נאה בעיני שאר בני אדם שדעת הבריות כולן שוות כיוצא בה שבעיני כולם היא מפוארת. ומתחמדת. היא הדרך ישרה והאמת והמשפט והשלום וכיוצא בה המתקבל על הכל: והוי זהיר במצוה קלה כבחמורה. מצינו בפסיקתא אורח חיים פן תפלס נעו מעגלותיה לא תדע. מיטלטלא אינון שבילי דאורייתא. תני ר' חייא. משל למלך שהיה לו פרדס והכניס בהם פועלים ולא גילה להם המלך שכר נטיעותיו. שאילו גילה להם היו רואין איזוהי נטיעה שכרה מרובה ועושין אותה. נמצאת מלאכת הפרדס מקצתה בטילה ומקצתה קיימת. א"ר אחא בשם ר' אבא בר כהנא לא גילה הק' שכר של תורה שלא תהא מקצתה בטילה ומקצתה קיימת. וא"ר אחא בשם ר' אבא בר כהנא טילטל הק' שכר עושי מצות בעולם הזה כדי שיהו עושין בלב שלם. ובפ"ק דקידושין תני ר' שמעון בן יוחי שתי מצות שבתורה גילה הק' מתן שכרן. ואילו הן קלה שבקלות וחמורה שבחמורות. קלה שבקלות. שלח תשלח את האם וגו'. למען ייטב לך והארכת ימים. חמורה שבחמורות. כבד את אביך ואת אמך. למען יאריכון ימיך. א"ר אבא בר כהנא ומה אם דבר שהוא פריעת חוב כת' בו אריכות ימים. דבר שהוא הפסד כיס וחסרון נפשות על אחת כמה וכמה. וכל כך למה. כדי שלא ישב בפני עצמו ושוקל ואומר זו קלה וזו חמורה. זו שכרה מועט וזו שכרה מרובה: והוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה. אם מפסיד אתה לפי ראות עיניך על ידי קיום המצוה כגון נבילה וטריפה שאתה זקוק ליתן לכלב. או למסור לגוי בדמים מועטים. או שהיה לך תבואה בשדה וגשמים יורדין עליה בשבת. ואתה מפסידה. אל תעלה על דעתך לומר

היאך אעמוד מנגד ואפסיד. אלא הוי מחשב מה שאתה מפסיד עכשיו כנגד שכר שאתה נוטל כנגדה אלף ידות לעולם הבא. דסבול את עצמך. וחשוב ההפסד תחת השכר. ושכר עבירה כנגד הפסידה. ואל תחמד בלבבך ממון חבירך גזילתו. וגניבתו. ואבידתו. אלא מנה וחשוב בלבך מה שאתה משתכר עכשיו תחת ההפסד. והשב אל לבך שאלף ידות אתה מפסיד כנגדו לעולם הבא: כיוצא בדבר בהמוכר את הספינה. מאי דכת' על כן יאמרו המושלים באו חשבון. אילו צדיקים שמושלים ביצרם. דכת' צדיק מושל יראת אלהים. באו חשבון. בואו ונחשב הפסד מצוה כנגד כו'. כדאיתא התם: ודע מה למעלה ממך. בשמים. הק' שהוא צופה ומביט בך. כמצפה העומד במקום גבוה על משמרתו, עינו רואה מעשיך. ואוזן שומעת דבריך. ואי איפשר לך להסתר ממנו. כמה שנאמר אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו. וכל מעשיך בספר נכתבים. ולא ניתנו להשתכח שאף הוא בעצמו מעיד עליהן וכותבן. שנא' ביד כל אדם יחתום:

משנה ב

רבן גמליאל בנו של יהודה הנשיא אומר יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ שיגיעת שניהם משכחת עון וכל תורה שאין עמה מלאכה לסוף בטילה וגוררת עון וכל העוסקין והעמילים עם הציבור יהיו עוסקין ועמילים עמהן לשם שמים שזכות אבותם מסעייתן וצדקתם עומדת לעד ואתם מעלה אני עליכם שכר הרבה כאילו עשיתם: הוו זהירין ברשות שאין מקרבין לו לאדם אלא לצורך עצמן נראין כאוהבין בשעת הנייתן ואין עומדין לאדם בשעת דוחקו: הוא היה אומר עשה רצונו כרצונך כדי שיעשה רצונך כרצונו, בטל רצונך מפני רצונו כדי שיבטל רצון אחרים מפני רצונך:

ר"ג בנו של ר' יהודה הנשיא. הוא ר' האמור למעלה רבינו הקדוש. עם דרך ארץ. שעוסק בתורה פרק. ופרק בדרך ארץ. בפרגמטיא. ושאר שכר. ויש תימה דאלמא דרך ארץ עיקר. דהכי נמי דייקי' בכתובות פרק האשה כי האי גוונא דיקא נמי דקתני יחלקו יורשי הבעל עם יורשי האב. הכא נמי מדתלי תלמוד תורה עם דרך ארץ. אלמא דרך ארץ עיקר. מיהו יש לדחות ששניהן שוין. מדקתני אבתר הכי שיגיעת שניהן כו'. וכדתנן לקמן אם אין תורה אין דרך ארץ. כו': שיגיעת שניהן משכחת עון. שמתוך שרואה כת' בתורה לא תעשק ולא תגזל והוא משתכר מצד אחר לא יעלה על לבו לגנוב. ולגזול ולחמוס. שאין עמה מלאכה. שאינו משתכר בפרגמטיא ומלאכה כדרך כל הארץ. לסוף בטילה. לפי שאין לו מה יאכל. והוא צריך להיות גולה ממקומו לחזר אחר פרנסתו. ומתבטל וגוררת עון. מפני שלא ניסה במלאכה עד עתה. ופעמים שאינו עולה בידו פרנסתו ועומד ומלסטם את הבריות. וגוזל וחומס. וכל העמילים. הרי זה ע"א. ואין סמוך למעלה. וכל

העמילים וטורחים עם הציבור לעסוק בדבריהם לדבר אל המלך או אל שר הצבא. יהי עמילים עמהן לשם שמים לעזור אותם ולסייעם לשם מצוה. ולא יטול שררה להתגאות על הציבור. ואפי' אין דעתם של ציבור שלם עמהן. ואין דבר זה נוח להם. מפני שזכות אבותם של ציבור מסייעתן הוא מסייע העמלים ליתן להם חן והצלחה מאחר שכוונתם לשמים. וצדקתם של אבות עומדת להם לעמלים לעד: ואתם מעלה אני עליכם כוי. הרי ר"ג עצמו כמדבר אל העמלים. כלומר ואתם עמלים. אם טרחתם פעם ראשונה ולא עלה בידכם להועיל לכם כלום בכל זאת. מ"מ אל תרפו ידיכם לומר אין לנו שכר מאחר שאינו ניאותין. ולרוח עמלים. שהרי בוודאי אין הק' מקפח שכרן. אלא מעלה עליכם כאילו עשיתם מעשה ועלה בידכם. שהרי אמרו חכמים מחשבה טובה מצרפה הק' למעשה. בסוף האשה נקנית: ובסדר ויכולו. מהו מעלה עליכם. שמתעלין על ידי ציבור. צא ולמד מכל הנביאים שלא חסרו משלהם כלום ונתעלו על ידי ישר': הוו זהירין ברשות. היא המלכות. ובמועד קטן שטרות של רשות. שלטנית. שהרשות בידה לעשות כל אשר תחפוץ. ומהו הזהירות. שישמר עצמו מלהיות טריד עמהן. ומלהוריד עליהם את עיניכם שכן דרכן לשאול. ואם הוא נותן להם הרי הוא כמוליכו לים המלח. ואין לו הנייה בהן כלום. ונראין כאוהבין כו'. כדא' בפ"ב דשבת אבב [חנואתא] (חנמתא) נפישי אחי ורחמי. אבב בזיונא לא אחי ולא מרחמי: ד"א הוו זהירין. שאם ישאלו אנשי השלטנות מכם דבר ויחניפו ויבטיחו אתכם הזהרו שלא תשענו על דבריהם שהן אין מקרבין לאדם אלא לצורך הנאתן. שנראין כאוהבין בשעת שנהנין ואין עומדין כו': הוא היה אומר ר"ג עשה רצוני. הוי מחזר ומשתדל לעשות רצון המקום. כרצונך. בלב שלם ובנפש חפיצה. ובטל רצונך. אפי' אם רצון המקום עליך למשא. בטל רצונך. רצון אחרים שמבקשין שלא כדעתך. אפי' היה דעת המקום נמשך אחריהן. יהא נמשך אחריך. כמו שמצינו בחוני המעגל. בתענית. וכדכת' ותגזר אומר ויקם לך. אלא שאין דרך כבוד שלמעלה לומר כדי שיבטל רצונו מפני רצונך:

משנה ד

הילל אומר אל תפרוש מן הציבור. ואל תאמן בעצמך עד יום מותך, ואל תדין את חבירך עד שתגיע למקומו, ואל תאמר דבר שאיפשר לשמוע וסופו להישמע, ואל תאמר לכשאפנה אשנה שמא לא תפנה: הוא היה אומר אין בור ירא חט, ולא עם הארץ חסיד, ולא הביישן למד, ולא הקפדן מלמד, ולא כל המרבה בסחורה מחכם, ובמקום שאין איש השתדל להיות איש: אף הוא ראה גולגולת שצפה על פני המים ואמ' לה על דאטפת אטפוך וסוף מטיפיך יטופון: הוא היה אומ' מרבה בשר מרבה רימה, מרבה

נכסים מרבה דאגה, מרבה שפחות מרבה זימה, מרבה עבדים מרבה גזל, מרבה נשים מרבה כשפים, מרבה תורה מרבה חכמה, מרבה עיצה מרבה תבונה, מרבה ישיבה מרבה שלום, מרבה חכמה מרבה צדקה קנה שם טוב קנה לעצמו, קנה לו דברי תורה קונה לו חיי העולם הבא:

הילל אומר. הילל כת' במשנת רבינו נרשום ור' אפרים בלא ר'. והוא הילל הזקן. אבל המעתיקים קלקלו השורה וטעו בד' של מניין הבבות ונתחלפה להם ד' ברי"ש. וכתבו ר' הילל. ומדלקמן יש להוכיח. דקת' אף הוא ראה גולגולת. ומעשה זה שנוי בפ' אחרון דסוכה על הילל הזקן חבירו של שמאי הזקן: הילכך נר' למיגרס הילל. ולא ר' הילל: אל תפרוש מן הצבור. אלא השתתף עמהן לעול מלכות ולתעניות ולתפלה. שכן שלח לה מרדכי לאסתר אל תדמי בנפשך. שלא תפרוש מן הצבור. ושנינו [בפ"א] (בפ"ב) דתענית אדם הפורש מן הציבור שני מלאכי השרת המלוין לו לאדם. שנאמר כי מלאכיו יצוה לך. מניחין ידיהן על ראשו. ואומ' פלוני זה שפירש מן הציבור אל יראה בנחמת ציבור. ועוד פירשו ואני תפלתי לך ה' עת רצון. אימתי תפילתו של אדם נשמעת בשעה שהציבור מתפללין. דכתיב הן אל כביר ולא ימאס (תם): ואל תאמן בעצמך. לומר יכולני להיות מותר בדבר זה שאסור משום גזירה. שאני זהיר שלא אבא לידי עבירה. עד יום מותך. שהרי יוחנן כהן גדול שמש שמונים שנה בכהונה גדולה ולבסוף נעשה צדוקי. ועוד ג' מצות כתובות בתורה שנתן בהן הכתוב טעם. והאמין שלמה בחכמתו. ונשען בתבונתו. ונכשל בשלשתן. לא ירבה לו נשים ולא יסור לבבו. וכסף וזהב לא ירבה לו מאד. לא ירבה לו סוסים. ולכך לא נתגלו טעמי תורה: ואל תדין את חבירך. וגם אם עבר חבירך עבירה אל תדיננו ותאמר דינו לישרף. דינו ליסקול. דינו ליחנק. על שנכשל בעבירה זו. עד שתגיע למקומו. עד שתבא לידך אותה עבירה ותשמט ותנצל ממנה. כמו שמצינו בירבעם בן נבט. שבשעה שנשא שלמה את בת פרעה הכניסה לו כל מיני זמר שבעולם. ואמרה לו כך עושין לע"ז פלונית פעם אחת הלך לישן והעריב היום. הלכה וקראה לחרשי העץ ולבונים העושים במלאכת חרש וחשב. ועשו על מיטתו כענן רקיע ובו חמה ולבנה כוכבים ומזלות. וכל צבא השמים. ויהי בבקר. העיר משנתו לפתוח דלתות ההיכל שהיו מפתיחות ההיכל תחת מראשותיו. ראה שהרקיע בהיר בכוכבים וצבא כסבור עדיין לא פנה לילה. חזר לישן. וישן עד ד' שעות. עד שהבין והכיר מעצמו שאין הלילה ארוך כל כך. ועל אותה שעה שנינו עדות על תמיד של שחר שקרב בד' שעות. בבחירתא. ובטרם הקיץ משנתו הלך ירבעם בן נבט על פתח ביתו ויעבר קולו. רשע עד מתי תישן ומבטל תמיד של שחר. מה לך נרדם. קום קרא אל אלהיך. יצתה

בת קול ואמרה רשע בן רשע עתיד אתה לבטל מישר' כמה וכמה קרבנות במזיד ואתה מחייבו על השוגג כמזיד. ועל האונס כרצון. והיינו דכת' כדבר אפרים רתת נשיא הוא בישר'. ויאשם בבעל וימת. בדבר ירבעם שהוא משבט אפרים רתת. קטיגורין על שלמה. הוא ירבעם נשיא בישר' ומלך. ובת קול השיבתו שיאשם בבעל וימות. כ"ש: ואל תאמר שאי אפשר לשמוע. אם אינך טרוד ועסוק במלאכה ואיפשר לך לשמוע דברי תורה עכשיו אפי' אם סופו לישמע בפעם אחרת. אל תאמר הרי סופו להשמע ואותה הפעם תלך ותשמיענו. כי לא תדע מה ילד יום. אם תוכל לשמוע עוד אם לא ולא עוד אלא אפי' אתה טרוד הפנה מעסקיך ועסוק בתורה. ואל תאמר כו'. שמא לא תפנה. ונמצא בטל כל ימי חייך מדברי תורה. אין בור. והאדמה לא תשם תרגום לא תבור. כמו שדה בור. וגרוע הוא מעם הארץ. שאפי' בטיב משא ומתן אינו יודע. ומדת הארץ שקורין נורטירא ב'. ולי נראה בור שלא למד כלל. ואפי' קריאת שמע. ומהו בור. ריקן. ועני. ונקי. כאדם האומר לחבירו יצא פלוני נקי מנכסיו. דהואיל ואינו מכיר בשום דבר ואינו יודע שכר המצוה. איך ייירא ממנו. לפיכך ישתדל אדם שילמוד. ולא עם הארץ חסיד. אבל איפשר להיות ירא חטא. דאמר מר איזה עם הארץ. קרא ושנה ולא שימש תלמידי חכמים. ולא הביישן למד. מפני שמתבייש ללמוד מרבו. וכן הוא אומר אם נבלת בהתנשא ואם זמות יד לפה. כל המנבל עצמו על דברי תורה סופו בהתנשא. ואם הניח זמם על פיו שלא ביקש לשאול סופו ששואלין ממנו דבר הלכה והוא מניח ידו על פיו שאינו יודע מה להשיב. וזה שכתב כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם. שצריך לאדם להסביר פניו לתלמידו. בפרשת החדש השביעי. בפסיקתא רבתי: וכדאמרי' מעיקרא פתח (להוא) [להו] בבדיחותא ולבסוף יתיב באימתא. ולא כל המרבה בסחורה מחכם. כלומר לא על ידי סחורה בלבד מחכם האדם. שהרי מי שרוצה להתחכם צריך לעסוק בכל עיניין יישוב בין בסחורה ובין שאר חכמות שבדרך עולם להיות מבין בכל: ובמקום שאין אנשים להשתדל ולעמוד בפרק תשתדל להיות איש לצאת ולבא ואין כאן משום שררה. ולא מחזקינן ליה ביהורא. ובירושלמי בתר דלית גבר תמן תהי גבר: והיא היא: אף הוא. הילל הזקן. על דאטפת אטפוך. רשע היה ואמר לו לפי שהרגת אנשים והיית מציפם בנהר. שהייתה משליכם בנהר שלא יוודע. לפיכך הציפו גם אותך והרגוך ודנוך לפי מעשיך. כדאמ' בסנהדרין. אע"פ שבטלו ארבע מיתות דין ארבע מיתות לא בטלו. מידה במידה. שנאמר בסאסאה בשלחה תריבנה. בסאה שאדם מודד בה מודדין לו כי בדבר אשר זדו עליהם. בקדירה שבישלו בה נתבשלו. ולסוף מטיפיך יטופון. אותם שהציפוך גם הם יהרגום אחרים. ויהיו צפים על פני המים. אשר הציף. מתרגם דאטיף. יש משניות שכתב בהן דעטפת

עטפוך. והיא היא. שאותיות א"ח ה"ע. מתחלפות. אשה אל אחותה. ויש שכתוב בהן על דאקפות אקפוך. מתרגם וקפא ברזלא: מרבה בשר. חוזר לומר שבל הריבויין אין בהם תועלת זולתי ריבוי התורה בלבד. מרבה רימה. שאוכל מעדנים ומבריא עצמו ומתעדן כדי להרבות בשר. וכשמת יש לו רוב רימה ותוליעה. מרבה נכסים מרבה דיון. דוי ודאבון נפש שמפחד תמיד שלא יאנסו נכסיו מבית המלך. וזהו שכת' והשבע לעשיר איננו מניח לו לישן. נמצא שזהו ריבוי שאין לו לאדם נחת רוח ממנו: מרבה עבדים. בערבי פסחים מוכיח כמו כן. שגזל וזימה מצוייה בעבדים ושפחות שהן מן הדברים שצוה כנען את בניו. וכדי לטובתם נתכוון. שמתוך שיהו גזלנין וחמסנין ובעלי זימה ואין מדברים אמת ושונאים אדוניהם ישחררום מהר להוציאם מעליהן. ולפיכך תלה הזימה בשפחות אעפ"י שמצויה בשניהם לפי שזימת השפחות מצויה שמפקירות עצמה לכל. מרבה כשפים. שמתוך שמתקנאות זו בזו מבקשות לנצח על ידי כשפים. כדכת' מכשפה לא תחיה. מלמד שהכשפים מצויין בנשים. מרבה תורה מרבה חיים. כך היא כת' במשנה דווקנית. מרבה חיים. דכת' בה בתורה כי בי ירבו ימיך ויוסיפו לך שנות חיים. מרבה ישיבה [עם] (אב) תלמידים. מרבה חכמה. כדאמר מר הרבה למדתי מרבותיי ומחביריי יותר מרבותיי ומתלמידיי יותר מכולן. מרבה צדקה מרבה שלום. כדאמר בבבא בתרא כל העושה צדקה לחבירו משים שלום בפמליא של מעלה ושל מטה קנה לעצמו. הוא קניין שיש לעצמו נחת רוח בו מכל אילו. והוא ריוח טוב. וכל שכן המרבה בתורה וקנה לו דברי תודה שקנה לו חיי העולם הבא:

משנה ח

רבן יוחנן בן זכאי קיבל מהילל ומשמאי הוא היה אומ' אם עשית תורתך הרבה אל תחזיק טובה לעצמך כי לכך נוצרת: חמשה תלמידים היו לו לרבן יוחנן בן זכאי, אילו הן ר' אליעזר בן הורקנוס, ר' יהושע בן חנניה, ר' יוסי הכהן, ר' שמעון בן נתנאל ור' אלעזר בן ערך: הוא היה מונה שבחן, אליעזר בן הורקנוס בור סיד שאינו מאבד טיפה, יהושע בן חנניה אשרי יולדתו, יוסי הכהן חסיד, שמעון בן נתנאל ירא חט, אלעזר בן ערך מעיין המתגבר: הוא היה אומר אם יהיו כל חכמי ישראל בכף מאזנים ור' אליעזר בן הורקנוס בכף שניה מכריע את כולם: אבא שאול אומ' משמו אם יהיו כל חכמי ישר' בכף מאזנים ור' אליעזר בן הורקנוס אף עמהם ור' אלעזר בן ערך בכף שניה מכריע את כולן:

רבן יוחנן בן זכאי. בתחילה פסק סדרן של נשיאים ואחר כך חוזר לדברי קבלה זה מזה ממשה בסיני. והוא שאמרתי שר' הילל הכת' בספרי' טעות. והוא הילל הזקן. וחזר

להזכיר דבריו של הלל כדי לסמוך בהן רבן יוחנן בן זכאי קיבל כו'. ויש תימא בביצה ירושלמי פ' המביא דפריך גבי הא דתנן ועוד א"ר אלעזר עומד אדם על המוקצה. ור' אליעזר ולאו שמתי הוא. ובירושלמי דתרומה. פ' סאה תרומה וא"כ היאך קרי לה שמאי משום דלמד לפני רבן יוחנן בן זכאי תלמיד שמאי דהא מהילל נמי קבל. וכדא' [שמונים] (חמשים) תלמידים היו לו להילל וקחשיב רבן יוחנן בן זכאי. וי"ל כיון דכלל למד לפני שמאי הוד, ליה למסבר כשמאי. ולכך פריך בתרומות וביצה ולא שמתי הוא. בתמיה. ודריש נדה דתנן ר' אליעזר אומר ד' נשים דיין שעתן. לאו דפליג אשמאי רביה. אלא הכי קאמר לא נחלקו שמאי והילל בדבר זה: אם עשית תורתך הרבה. שלמדת הרבה. אל תחזיק טובה לעצמך. לומר כסה גדולה הטובה שעשיתי עם קוני שלמדתי תורתו. וכמה אני גדול כי לכך נוצרת. ללמד תורה נבראת. ויהי ערב ויהי בקר יום הששי. ודרשי' בלפני אידיהן מלמד שהתנה הק' עם מעשה בראשית. אם ישרי מקבלין את התורה מוטב ואם לאו אחזיר אתכם לתהו ובהו. ה' דהששי דייק. נתלה העולם בששי אחד הידוע הוא ששה בסיון שניתנה בו תורה: ואילו הן ר' אליעזר בן הורקנוס. ר' יהושע בן חנניה. ולא גרסי' ור'. וכן בכולן אין וי"ו כתב בהן אלא ר' פלוני. חוץ מן האחרון שכת' במשניות ור' אלעזר בן ערך. והכי נמי אורחיה קרא דמשתעי הכי. ראובן שמעון לוי ויהודה. וכן כולן: הוא היה מונה שבחן. רבן יוחנן בן זכאי מחשב מספר מעלותם. בור סיד. סיד שם דבר. הוא בור של מים מכונסין שעשאוהו בטיט המתוקן בסיד כדי שלא יהו המים מובלעים בקרקע. שהסיד מקשה את הטיט. וכמו כן לא היה ר' אליעזר מאבד דבר משמועתו: באילו אתה שונה. אליעזר. יהושע. בלא ר'. שאין דרך הרב לקרות לתלמידיו ר'. אשרי יולדתו. אמו שילדתו. מפני שהיה בקי בחכמת כל דבר ולהיות יוצא ונכנס לפני המלך. כמו שמצינו בתלמוד בכמה מקומות. א"ל קיסר לר' יהושע בן חנניה. ואני שמעתי לכך אומר אשרי יולדתו. שכשהיתה אמו מעוברת ממנו היתה הולכת תמיד לבית המדרש שיברכו התלמידים את העובר שבמיעיה. ואשרי יולדתו שזיכהו לכך. חסיד. שהיה עוסק בתורה וגמילות חסדים. נ"ל הוא יוסי הכהן שאנו מביאין ממנו ראיה בתלמוד. שהלך אחרי רבו לציידן ללמוד תורה. וכשחזר מבית הקברות שקבר את אשתו אמר לאחות אשתו לכי ופרנסי בני אחותך: ירא חט. היה מתרחק מאבק החט: כמעיין המתגבר. שמוסיף על מה ששמע ומבין דבר תוך דבר. אבל ר' אליעזר בן הורקנוס. מצינו במסכת (סוטה) [סוכה]. שלא אמר דבר עד שלא שמע מפי רבו לעולם. ואע"פ שחריף ומפולפל יותר מדאי ומוסיף חכמה על חכמתו מתוך פילפולו אפי' הכי בור סיד עדיף. והוא סיני ועוקר הרים סיני עדיף. דהכל צריכין למרי חטיא. כדאמר בסוף הוריות. ולכך היה אומר

רבן יוחנן. ר' אליעזר בן הורקנוס מכריע את כולם: אבא שאול אומר משמו דרבן יוחנן. דקסבר דעוקר הרים עדיף. ותרי תנאי ואליבא דרבן יוחנן:

משנה ט

אמר להם צאו וראו איזהו דרך טובה שידבק בה האדם, ר' אליעזר אומר עין טובה, ר' יהושע אומ' חבר טוב, ר' יוסי אומ' שכן טוב, ר' שמעון אומ' הרואה את הנולד, ר' אלעזר אומ' לב טוב, אמר להם רואה אני את דברי ר' אלעזר בן ערך מדבריכם שבכלל דבריו דבריכם: אמר להם צאו וראו איזהו דרך רעה שיתרחק ממנה האדם, ר' אליעזר אומ' [עין רעה ר' יהושע אומ' חבר רע, ר' יוסי אומ'] שכן רע, ר' שמעון אומ' הלוה ואינו משלם, אחד לוה מן האדם כלוה מן המקום, שנאמר לוה רשע ולא ישלם צדיק חונן ונותן: ר' אלעזר אומר לב רע, אמר להם רואה אני את דברי ר' אלעזר בן ערך מדבריכם שבכלל דבריו דבריכם:

אמר להם רבן יוחנן בן זכאי לתלמידיו. בפעם אחת שאלם איזה דרך טובה ורעה. דכת' בקרא ראה נתתי לפניך את החיים ואת הטוב את המות ואת הרע. מה תקראו טוב שיזכה בה, ורע שיאבד בשבילה והשיבו על שניהם. זה טוב שידבק וזה רע שיתרחק. דאי לאו בפעם אחת שאלם. מכיון שהודיעוהו דרך הטובה יש להבין שכנגדה דרך הרעה. ואי משום דר' שמעון דאינה כנגדה לא חזר לישאל: שידבק בה האדם. כדי שיזכה לחיי העולם הבא. עין טובה. שלא תהא עינו צרה בטובת חבירו. שמתוך שאין עינו צרה ואין לו קנאה על חבירו נמצא שהוא שלם עמו. והרי פירשנו בפרק ראשון שגדול כח השלום. ולא עוד אלא שאפי' תלמיד חכם (ואינו) [ועינו] צרה בחבירו בעולם הזה עיניו מתמלאות עשן לעולם הבא. כדאמר בהמוכר את הספינה. מדכת' וברא י"י על [כל] מכון הר ציון ועל (כל) מקראה ענן יומם ועשן: חבר טוב כבר פירשנו למעלה: וקנה לך חבר. דכת' טובים השנים מן האחד. שכן טוב. שיתנהג באחור. עמו. שנאמר טוב שכן קרוב מאח רחוק. ואדם כשר שילמדו בני אדם ממעשיו הטובים שרגילין שם. ד"א שצריך אדם לחזר אחר שכן טוב מחבר טוב. שחבר טוב אינו רואה מעשיו אלא ביום. ושכן בין ביום ובין בלילה. ולמד ממעשיו הטובים יותר מחבירו: הרואה את הנולד. שמשיב אל לבו ואומר אם עושה אני דבר זה הרי הוא בא לסוף לידי כך וכך. שמתוך כך הוא שם דרכיו ומחשב הפסד מצוה כנגד שכרה. ושכר עבירה כנגד הפסידה. והרי הוא אומר ושם דרך אראנו בישע אלהים. וכיוצא בו א"ר חידקא במסכת דרך ארץ. אהוב את השמא. ושנא את הכי מה. ומה בכך. לב טוב לשמים ולבריות. שהקב"ה ליבא בעי. שנאמר למען תפש את בני ישר' בלבם. הא למדת שהכל תלוי בלב. ואז לא יבא לידי תקלה: שיתרחק. כדי

שינצל מדינה של גהינם ויזכה בה לחיי העולם הבא. עין רעה. שעינו של אדם צרה בטובה של חבירו ומתוך קנאה שיש לו עליו הן באים לידי המחלוקת. וקשה המחלוקת לפני המקום. דכת' חלק לבם עתה יאשמו. שכן רע. מפני שמרבה במחלוקת. ובני ביתו למידין הימנו ממעשיו הרעים יותר מחבירו שכל שעה עומד לאזנו ומוציאו לתרבות רעה: אחד לוה מן (המקום) [האדם] כלוה מן המקום. שניהן שוין זה לזה. מפני שמזקיק הק' לשלם לזה מפני שגוזל זה הימנו. שנאמר לוה רשע ולא ישלם. דרכו של רשע שלוה ואינו משלם. והקב"ה שהוא צדיק חונן ונותן. ומרחם על הנגזל. לשלם מה שנגזל ממנו. והרי לך מדה רעה שמזקיק הק' לתקן את אשר עיות. שהוא אמר לעשותו אדם עשיר והלוה מבקש לעשותו עני. וכן הוא אומר צור ילדך תשי. ואני כך קיבלתי אדם אחד שלוה מן האדם ולא שילם הרי הוא כמי שלוה תחילה מן המקום. שאותו המלוח לא את זה האמין אלא לשלישי שביניהם. שהפקיד על המצוה. וכי הא דאמר בירושלמי ההוא גברא דאנח תפילי. ואפקידו גביה. וכפר א"ל אנא לא הימנת אלא (למילין) [לאילין] דברישיך: והרי הוא גוזל את אביו. להק'. ואמו. לתורה. שאינו נושא פנים לתורה חבר הוא לאיש משחית. לירבעם בן נבט: הק' הוא קורא מקום. ומפורש בסיפרי לפי שהוא מקומו של עולם. ואין העולם מקומו. שנא' ומתחת זרועות עולם. והקדוש ברוך הוא. תכף שאנו מזכירין שמו אנו צריכין לברכו. שנאמר זכר צדיק לברכה. ואומר כי שם י"י אקרא הבו גדל לאלהינו:

משנה י

הם אמרו שלשה דברים, ר' אליעזר אומר יהי כבוד חבירך חביב עליך כשלך, ואל תהי נוח לכעוס, ושוב יום אחד לפני מיתתך, והוי מתחמם כנגד אורן של חכמים והוי זהיר מגחלתם שלא תכוה שנשיכתן נשיכת שועל ועקיצתן עקיצת עקרב, ולחישתן לחישת שרף וכל דבריהן כגחלי אש, רבי יהושע אומר עין רעה ויצר הרע ושנאת הבריות מוציאין את האדם מן העולם:

הם אמרו שלשה דברים. כל אחד מהן אמר ג' דברים של תוכחה. יהי כבוד חבירך חביב עליך כשלך. ואל תהי נוח לכעוס. אחת היא. שנו רבותינו מלמד שכשם שאדם רואה את כבודו יראה כך כבוד חבירו. וכשם שאין אדם רוצה להוציא שם רע על עצמו. כך לא ירצה להוציא שם רע על חבירו. ואל יהי נוח לכעוס עמו ולהוציא שם רע עליו שמתוך כך שלום ביניהן. והא למדת שגדול כח השלום: ושוב יום אחד לפני מיתתך. היא השנייה. שאלו תלמידיו את ר' אליעזר. וכי אדם יודע יום שימות בו שיעשה תשובה. אמר להן וכל שכן שיעשה היום תשובה שמא ימות למחר. ולמחר שמא ימות ליום שלאחריו.

ונמצאו כל ימיו בתשובה: והוי מתחמם. כנגד אורן. אור. הוא האש. כמו חמותי ראיתי אור. כלומר הוי יושב כנגדן. והסכת ושמע לדבריהן. והוי זהיר בגחלתן. שלא תעבור על דבריהן. כדכתיב לא תסור. שלא תכוה. שדברי תורה נמשלים לאש. דכת' הלא כה דברי כאש. מימינו אש דת למו. וכשם שאם זכה אדם נהנה ומתחמם ממנו. כך אם לא זכה נכווה בו. כך הן דברי תורה. זכה קונה חיי העולם. לא זכה טורדתו מן העולם. ולמה אני אומר לך שתזהר בהן שנשיכתן נשיכת. כלומר הקשה עונשו כנשיכת שועל. ששיניו דקות ועקושות. ועקיצת עקרב. שדרכו לעקוץ מן הזנב. וכלחישת שרף. שמוציא להב בפיו בשעה שהוא לוחש. ולא עוד אלא כגחלי אש כל דבריהם. שהכל הגחלת קשה מהבל הלהב. לכך מזהירך אני שתזהר מגחלתם. ואני קיבלתי לחישת שרף היא נשיכתו. שרף כשבא לישוך דרכו להיות שורק ולוחש בפיו. כדרך שעושין אווזין זה לזה. שקורין שיפליר בל': כדא' בפרק אין מעמידין. איהו נמי חיויא טרקיה. חיווייא דרבנן קא"ל דלית ליה אסותא כלל. דלא מסתייעא מילתא כדמוכח בפ"ה שרצים. מהו ששנינו כמו ולחישתם לחישת שרף שאין לו רפואה: עין רעה. שנו רבותינו שכשם שארם רואה את אשתו ואת בניו בלב שלם. כך יהא רואה ביתו של חבירו. שכל המכניס עין רעה בממון חבירו מאבד את שלו. ולא עוד אלא אפי' את עצמו. שנאמר ורוח נביאה תיבש גרם. ואומר ורקב עצמות קנאה. ויצר הרע. שכל הנותן מקום ליצרו למלאות תאותו טורדו מן העולם. ששני יצרים יש בו באדם יצר טוב ויצר הרע. יצר הרע נכנס בו ממעי אמו. שנאמר לפתח חטאת רבץ. ויצר טוב לי"ג שנה משנת י"ג חיים במצות. ושנאת הבריות. שהוא קשה עורף עד שהכל שונאין אותו. מוציאין כו'. מפני שהכל מקללין אותם. ופירשו חכמים באילו הן הלוקין, אל תהי קללת הדיוט קלה בעיניך שהרי אבימלך קילל את שרה ונתקיים בזרעה. שנאמר הנה הוא לך כסות עינים. ואומר ויהי כי זקן יצחק ותכהין וגומר. ואעפ"י שיסד הקליר ותכהין עיניו, בעשן טיפש. וכדמפורש באגדה. דילמא כהו מזה ומזה. שנו רבותי' ר' עקיבא אומר ואהבת לרעך כמוך. בעושה מעשה עמך אתה אוהב. ושאינו עושה מעשה עמך אינך אוהב. ר' שמעון בן אלעזר אומר בשבועה גדולה נאמר זה ואהבת לרעך כמוך אני ה'. נאמן ליפרע ולשלם שכר. הא למדת שאין לנו לשנוא את הבריות. ולכך מוציאין אדם מן העולם שנאה שהבריות שונאין אותו שמדברות עליו ומלעיגות אותו שיפטר מן העולם מתוך צערי. כדאמרי' בחוני המעגל. שמת על אשר לא כיבדו אותו. והיינו דאמרי' אי חברא אי מיתותא:

משנה יב

ר' יוסי אומ' יהי ממון חבירך חביב עליך כשלך והתקן עצמך ללמוד תורה שאינה ירושה לך, וכל מעשיך יהיו לשם שמים: ר' שמעון אומ' הוי זהיר בקרית שמע ותפילה וכשאתה מתפלל אל תעש תפילתך קבע אלא תחנונים לפני המקום ברוך הוא, שנאמר כי אל רחום וחנון הוא ארך אפים ורב חסד וניחם על הרעה, ואל תהי רשע בפני עצמך:

יהי ממון חבירך חביב עליך כשלך. שתחזר אחר אבידתו כשלך ושנו רבותינו שכמו שאדם רואה את ממונו כן יהי רואה ממון חבירו. וכשם שאדם רוצה שלא יצא שם רע ועין רע על ממונו. כן ירצה על ממון חבירו. והתקן עצמך ללמוד תורה. שאם בא תלמיד אצלך ואמר לך שנה לי פרק אחד אם יש בידך ללמוד למדהו מיד. ואם אין בידך פטרהו מיד. שנאמר אל תאמר לרעיך לך ושוב ומחר אתן (לך). שאינה ירושה לך. כת' במשניות. ונקוד מלמעלה לומר שאין גורסין אותו. ופ"א התקן וזרז עצמך ללמוד תורה. ולא תאמר אבי היה תלמיד חכם אף אני אהיה כסותו בלא עמל ויגיעה. שבודאי אם לא תזרז ותטרח בה לא תדענה. כדא' אם אמר לא יגעתי ומצאתי אל תאמן. יגעתי ומצאתי תאמן. שאינה ירושה לך. לפיכך אין אתה יודע כלום אא"כ אתה יגע ולומד אותה: וכל מעשיך יהיו לשם שמים. דאמר מר גדולה עבירה לשמה. לשם מצוה. ממצוה שלא לשמה. לשם מצוה. אלא לשם עטרה. שנאמר בין רגליה כרע נפל שכב. וכת' תבורך מנשים יעל וגומ': הוי זהיר בק"ש ותפילה אין אנו גורסין במשנה הוי זהיר בק"ש. הוי זהיר בק"ש לומרה בשעתה כדי שתקבל עליה שכר מקיים מצוה בשעתה. ואמר מר חביבה מצוה בשעתה. בת"כ אצל אם לא תשיג ידו. ובתלמוד אנו מביאין אותה במסכת מנחות. א"ר יהודה. חביבה מצות בשעתה. שמיד בערכין מביא סלע. ואין ממתינין עד שיעשיר ויביא חמשים סלעים. א"ר שמעון חביבה מצוה בשעתה שהקטר חלבים ואיברים כשירין כל הלילה ודוחין את השבת ואין ממתינין להם שיקרבו למוצאי שכת. וכך אמרו חכמים הקורא ק"ש שלא בעונתה שכר ק"ש יהבי ליה שכר ק"ש בשעתה לא יהבי ליה. וכשאתה מתפלל כו'. שנא' כי אל. הרי דבר שני. קבע כאדם שהדבר קבוע ומוטל חובה מפני שהמה עליו למשא וממהר להפטר ממנו. ואין זה דרך כבוד ודרך בקשה אפי' למלך בשר ודם. אלא עשה תפילתך תחנונים. שנאמר כי אתה אל חנון וגו' (י"י). בעל תחנונים. שמתאוה לתחנונים. וגדולה היא תפילה. כמו שפירשנו בפ' ראשון. ובפרשת ואתחנן בסיפרי. וכן הוא אומר גם כי תרבו תפילה אינני שומע, בתחילת ישעיה. ואל תהי רשע בפני עצמך. היא השלישית. ואל תעש דבר שהוא רע בפני עצמך. ואתה מבין בו. ואעפ"י שאין אחרים מכירין בו. כך קיבלתי: ולי נר'. ואל תהי. ואל תרשיע להיות עצמך יחיד

שלא לנהג אחוה וריעות לשום [אדם] אלא עמוד בפני עצמך כאילו אתה בעצמך יחיד בעולם. וכך אנו זקוקין לפי' זה שאמרו רבותינו פז"ר קש"ב בפני עצמו: ואני שמעתי בשם ר"ת. אל תהי רשע. אל תחזיק עצמך כרשע. כדא' בפ"ק דקידושין לעולם יראה האדם את עצמו כאילו חציו זכאי וחציו חייב. עשה מצוה אחת אשריו שהכריע אותו ואת כל העולם לכף זכות. כי כשאדם מחזיק עצמו כרשע מחשב לבלתי עשות עוד צדקה. שסבור שלא יועיל לו והרשיע יותר מדאי. והא דאמר בפ' המפלת הוי צדיק ואל תהי רשע. ואפי' כל העולם כולו אומר' עליך צדיק הוי בעיניך כרשע. הכי קאמר כדי להחזיק ביראתך ולהטיב דרכך יותר ויותר: ת':

ר' אלעזר אומר הוי שקוד ללמוד תורה מה שתשיב את אפיקורוס, ודע לפני מי אתה עמל, ומי הוא בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעולתך: ר' טרפון אומר היום קצר והמלאכה מרובה והפועלים עצילים ושכר הרבה ובעל הבית דוחק: הוא היה אומר לא עליך המלאכה לגמור ולא אתה בן חורין ליבטל ממנה, אם למדת תורה הרבה נותנין לך שכר הרבה, ונאמן הוא בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעולתך, ודע מתן שכרן של צדיקים לעתיד לבא: רבי חנניא בן עקשיא כו'.

משנה יד

הוי שקוד. אנייטנץ שתתן לבך ועיניך במקראות שבתורה... פוקרין בהן ידי שתדע להשיבנו. כדי שתשיב את אפיקורוס בכל ישר' יש להם חלק נחלקו בו חכמים. יש מפרש זה המבזה תלמיד חכם. ויש מפרש זה המגלה פנים בתורה שלא כהלכה. כגון מנשה בן חזקיה שהיה יושב ודורש באגדות של דופי אפיקורוס, לשון הפקר. כגון עוף וגבינה נאכלים באפיקורן. ליסטיס. ליסטין. אפוטרופוס. בכולן הסמך לתיקון השם. ובפ' אחד דיני ממונות. א"ר יוחנן לא שנו אלא אפיקורוס גוי אבל אפיקורוס ישראל כל שכן דפקר טפי. ודע לפני מי אתה עמל. הרי השנייה השב אל לבך כמה גדול מי שאתה משתכר במעשיך כל מה שתוכל. כדי שתשא חן וחסד בעיניו והוי ירא מלפניו. ומי בעל מלאכתך והוי יודע מי הוא שאתה עושה מלאכה עמו הוא הקב"ה שיש בידו ספק לשלם לך שכר מעשיך כי הוא אל אמונה ואין עול. שמשלם שכר פעולה לפועליו באמונה. וזו היא השלישית. והיא סוף בבא. ואין כת' במשניות ונאמן הוא: היום קצר, ימי חייך בעולם הזה. דכת' ימי שנותינו בהם שבעים שנה ואומר כלינו שנינו כמו הגה. והמלאכה של תורה מרובה. ואי אפשר לשנותה בכדי חייו אלא א"כ דוחק את השעה. לפיכך ישתדל לעסוק בתורה כמה שיוכל. כדי שיטול שכר הרבה. לפי מה שהיא מרובה שכרה הרבה. והפועלים עצילים. ואין לומדין תדיר. ואף בעל הבית שהוא הק' שאתה

משתכר עמו דוחק. ואינו נוגש לעשות במלאכתו. ומכריז ואומר לא ימוש והגית בו יומם ולילה. ואתה זקוק לרוץ אחר דברו ולמהר עצמך: הוא היה אומר ר' טרפון. לא עליך המלאכה לגמור. כלומר אעפ"י שהיום קצר והמלאכה מרובה אל יפול עליך לומר שאם לא תגמור את כולה לא תטול שכר. ותעמוד יושב ודומם שלא תוכל לגמור. לפי שלא עליך המלאכה לגמור אלא כל אשר תוכל לעשות בכוחך עשה. שנה כמא שאיפשר לך לסבול ותיטול שכר כנגדו. ולא אתה בן חורין ליבטל. שלא תאמר אחרי שאין עלי המלאכה לגמור אהא אשב ובטל. שאין אתה בן חורין ליבטל ממנה. שעל מנת כן הוציא הק' את ישר' ממצרים. לקבל תורתו ומצותיו. ועסוק בה. שאם למדת תורה הרבה נותנין לך שכר הרבה. ונאמן הוא בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעולתך. שאין מלאכתו דומה למלאכת בשר ודם. בשר ודם כשהוא עושה אנגריא בעבדיו מכיון שמלאכתו מוטלת על העבר חובה שוב אינה נוטל עליה שכר. אבל הקדוש ברוך הוא אינה כן שהיא חובה ונוטל שכר. ודע מתן שכרן של צדיקים. ותן לבך לדעת כמה גדול מתן שכרן של צדיקים לעתיד לבא כדי שיקחך לכך לעסוק בתורה. שנאמר מה רב טובך אשר צפנת ליריאיך פעלת לחוסים בך נגד בני אדם. א"ר יהושע בן לוי שני שערי כדכוד יש בגן עדן כו'. כך מתחיל פרק גן עדן. ומאריך בחופות הצדיקים וכבודם גדול לעתיד. ע"א ודע מתן שכרן כלומר אל ישיאך לבך לבלתי עסוק בתורה. ולומר אני רואה אותם שאינן עוסקין ומלאים כל טוב ואתה תטרח לריק. אלא תאמר כך. שנאמן הוא בעל מלאכתך שישלם לך שכר ולא יקפח שכרך, כי מתן שכרן של צדיקים אינו אלא לעתיד לבא:

פרק ג

משנה א

תכו.

לך. וישב. בא. תשא.

עקביא בן מהללאל אומר הסתכל בשלשה דברים ואין אתה בא לידי עבירה, דע מאין באת ולאן את הולך, ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון. מאין באתה, מטיפה (מליחה) **סרוחה, ולאן אתה הולך למקום עפר רימה ותולעה, ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון לפני מלך מלכי המלכים הוא הקב"ה:**

הסתכל. התבונן בהם ושוב לא תעלה על דעתך להיזקק לעוברי עבירה: מטיפה סרוחה. היא שכבת זרע. שאינה כדיי ליראות. למקום עפר רימה ותוליעה. שנאמר כי עפר אתה ואל עפר תשוב ואומר כי אנוש רמה ובן אדם תולעת. ומעתה לא יעלה על ליבך ליטול עטרה לעצמך לעשות עצמך חפשי מן המצות. לפי שאינך כדיי ליטול שררה. ואם על

כל זאת. הגבר עליך יצרך הוי משיב אל לבך. לפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון מעשיך. הוא שהכל צפוי לו ואי איפשר לך להישמט ממנו: ושלשתן מוציאים בויקרא רבה ממקרא אחד. וזכור את בוראך בימי בחורותיך. קרי ביה בארך. בורך. בוראך. בארך. הוא שכבת זרע שנובע כבאר. בורך. הוא הקבר. בוראך הוא הבורא. כמשמעו. בורא עולם ה':

משנה ב

ר' חנינא סגן הכהנים אומר הוי מתפלל בשלומה של מלכות, שאלמלא מוראה איש אל רעהו חיים בלענו:

סגן הכהנים. ואת כהני המשנה. מתרגם וית סגן כהניא. והוא שני לכהן גדול. לשון פחות וסגנים. הוא הכהן המתוקן לעמוד תחת כהן גדול ביום הכיפורים אם יארע בו פסול. לפי שכל עבודות יום הכיפורים אינם כשירות אלא בכהן גדול. וכך שנינו בפ' אחרון דהוריות, למה סגן הכהנים ממונה שאם יארע פסול בכהן גדול נכנס זה ומשמש תחתיו: בשלומה של מלבות. אפי' באומות העולם. שאלמלא מוראה מפיק ה'. שאילולי לא היתה יראתה של מלכות עלינו איש אל רעהו חיים בלענו. היינו בולעים אחד את חבירו כשהן חיים. ולשון המקרא הוא נבלעם (חיים) כשאול חיים. וכן הוא אומר ודרשו את שלום העיר וגומ'. כי בשלומה יהיה לכם שלום. שיהיה עליכם מוראת מלכות. שמתוך כך בני המקום שלימים זה עם זה ואינם מתגרים זה בזה. ושלום בכל עבדיו שלא יבטחו למרוד בו: ובמשניות מדוייקות כת' חיים בלעו:

ר' חנניא בן תרדיון אומר שנים שיושבין ואין ביניהם דברי תורה הרי זה מושב לצים, שנאמר ובמושב לצים לא ישב, אבל שנים שיושבין ויש ביניהם דברי תורה שכינה שרוייה ביניהם, שנאמ' אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו ויקשב ה' וישמע ויכתב ספר זכרון לפניו ליראי ה' ולחשבי שמו, אין לי אלא שנים ומניין אפילו אחד שיושב ועוסק בתורה שהקב"ה קובע לו שכר, שנאמר ישב בדד וידום כי נטל עליו:

שנאמר ובמושב לצים לא ישב. ומיעוט לצים שנים. וסמיך ליה כי אש בתורת ה' חפצו. מי שחפצו בתורת ה'. זהו שבמושב לצים לא ישב. הא אין חפץ בתורת ה' הרי זה ישב במושב לצים. הא למדת שמעלין עליהם כאילו ישב במושב לצים כשאין ביניהם דברי תורה אבל שנים שיושבין ועוסקין בתורה שכינה שרוייה ביניהם שנאמר איש אל רעהו. הרי כאן שנים. ויקשב ה' וישמע. הרי שהשכינה שרוייה ביניהם. ויושבין אינו דווקא. ומה שמצינו במשניות ומניין אפי' אחד. כו'. אין אנו גורסין דבר זה במשנת ר' אפרים ושאר משניות מדוייקות. אלא מסיים ליראי ה' ולחושבי שמו. ולפי מה שכת' בקצת

משניות לא תיקשי בהדי ההיא דאמ' בכמה דוכתי. חרב אל הבדים ונאלו. חרב על שונאיהן של ישר' שיושבין בתורה בד בבד. והיכא דאיפשר אמרי' חרב על הבדים. ודלא איפשר קובע לו שכר. נטל עליו. נחה עליו רוח ה': וידם. לשון המתנה. כי נטל ולקח עליו שכר פעולתו:

משנה ג

ר' שמעון אומר שלשה שאכלו על שלחן אחד ולא אמרו עליו דברי תורה כאילו אכלו מזבחי מתים, שנאמר כי כל שלחנות מלאו קיא צואה בלי מקום, אבל שלשה שאכלו על שלחן אחד ואמרו עליו דברי תורה כאילו אבלו משלחנו של מקום ברוך הוא, שנאמר וידבר אלי זה השלחן אשר לפני ה':

מזבחי מתים. תקרובת ע"ז דנפקא לן בפ' אין מעמידין שאסורה בהנייה משום דאיתקש למת. שנאמר ויצמדו (ישר') לבעל פעור. ויאכלו זבחי מתים. כי אלהי העמים הבל הם ואת המתים הם עובדים. אבל אנו עובדין להק' שהוא אלהים חיים וקיים לעולם ומלך על כל: והתם קבעי ומת גופיה מנא לן. גמר שם שם מעגלה ערופה. ועגלה ערופה כפרה כת' בה כקדשים: ויש תימ' דבלא ג"ש דשם שם איתסר מת בהנאה. כדאמר פ' נגמר הדין. מפני מה אמרו מת אסור בהנאה כדי שלא יעשה אדם מעור אביו ואמו שטיחין לחמור. וי"ל דמקרא ומסברא קחזינן ליה: ונ"ל לתרץ. דאי מג"ש הוה אמינ' עגלה ערופה גופה. אפי' כי מקשת לחומרי כל הקדשים. עור העולה לכהן לו תהיה. וכי אתיא לגזירה שוה בשם שם. הוה אמינא דעור המת מיהא לישתרי. דכל בשרו הוא דמיתסר מגזירה שוה. אבל עורו מותר. אתו רבנן וגזרו עליו בנגמר הדין. מיהו הא קשיא לי. למה לי למיחזי בעגלה ערופה מדכת' בה כפרה. תיפוק לי משם דמשתמע שם תהא קבורתה. כדא' בסוטה. ועוד תי' לי. כי כתב בה כפרה וילפת לה מקדשים. מאי חזית דילפת לה מקדשים האסורין. גילף מקדשים המותרין. כגון בשר שלמים. ודם לאחר זריקתו. כדאמ' בכל שעה. ואימא דעגלה ערופה תשתרי בהנאה לאחר עריפתה. ואפילו תימא דשאני הכא דגלי קרא הערופה. כדאמר בשלהי כל הבשר. אינמי משום דלחומרא מקשינן ולא לקולא. כדאמרינן בריש יבמות. גבי אחות אשה. הא תינח. אלא מהא תיקשי. כיון דכת' שם תהא קבורתה משמע. דאפילו העור שלה מיתסר בהנאה. ואיצטרך אע"ג דכפרה כת' בה בקדשים משום דכל הקדשים עורן מותר אצטריך שם תהא קבורתה. למיסרה. א"כ ההיא דנגמר הדין למאי כן אצטריך מעגלה נפק' למיתסר אפילו עור. והשתא מיהא דמת אסור בהנאה יש תימא להאי כן אצטריך למעוטי מונפל שמה שור או חמור שור ולא אדם גבי בור: מוהמת יהיה לו. אימעט אדם. דיצא אדם מת שאין המתה שלו לעולם

דהא מיתסר בהנאה: וצ"ע: כי כל שלחנות מלאו קיא צואה בלי מקום. סתם שלחנות יש בהן ג' לזימון. מלאו קיא צואה. הרי הן כמי שמלאו תקרובת ע"ז. שהוא משוקץ ונתעב ומגואל בקיא צואה. אימתי בלי מקום בזמן שאין מדברין בעסקי הק' שנקרא מקום. והרבה יש במשנתינו. וכן והניף ידו אל המקום ואסף (את) המצורע. וכן ויפגע במקום: ולכך חשוב תקרובת שהשלחן קרוי מזבח. ולחם שעליו תקרובת כמפורש למטה. והרי בזמן שאמרו עליו דברי תורה השלחן חשוב מזבח כפרה. והלחם קרבן בשר. וכשלא אמרו עליו דברי תורה הואיל ואין אתה קורא בו תקרובת הק' על כורחך חשוב הוא תקרובת ע"ז. כמה שנאמר הערכים לגד שלחן. כאילו אבלו משלחנו של מקום. שנאמר וידבר אלי וגו'. סיום המקרא הוא (במשכנת) [במראות] יחזקאל. ומשמ' שדברו אליו בדברים הללו של תורה. ולכך נקרא שלחן אשר לפני ה'. כך קיבלתי: ולי נראה כמו שפירשו חכמים במסכת' חנינה. בסופו. שבעינין המזבח הכת' מדבר. ופרשו חכמים פתח הכת' במזבח וסיים בשלחן אלא לומר לך בזמן שבית המקדש קיים מתכפר אדם על המזבח. וכשאין בית המקדש קיים אדם מתכפר על ידי שלחנו. שמאכיל ומשקה העניים. ולכך נקרא השלחן מזבח. שהשלחן ומזבח שוין. ואם השלחן חשוב מזבח. הלחם שעליו קרוי תקרובת המקום. והאוכל עליו הרי הוא כנוטל פרס משולחנו של מקום שהוא דרך כבוד:

משנה ד

ר' חנינא בן חכינאי אומר הניעור בלילה והמהלך בדרך יחידי והמפנה לבו לבטלה הרי זה מתחייב בנפשו:

הניעור בלילה. אפילו בבית. מאחר שאינו עושה שום מלאכה. והמהלך בדרך. ואפי' ביום. וביחידי אנו עוסקין בשניהם. אבל אין אנו גורסין אותו במשנה דווקנית. הניעור בלילה יחידי. מסתכן. לפי שמזיקין ההולכים בלילה פוגעין בו. פעמים שאין מראים עצמם ופוגעים ברואה בהם. כגון אילו שקורין פיאש. והן מצויות במדברות. מקום שאין בני אדם רגילין. כאותה שאמר ר' יוחנן במדרש קהלת. כל הדרך בחזקת סכנה. והואיל וכן אע"פ שיש בידו תורה הרי זה מתחייב בנפשו. כאותה שאמרו חכמים היכא דשכיהא היזיקא שאני. כדכת' ויאמר שמואל איך אלך ושמע שאול והרגני. וכן המפנה לבו לבטלה. שמבטל מדברי תורה ועוסק בדברים בטלים. מפני שנעשה גופו חולין למזיקין. ואפ' בעיר וביום יש לו לדאג. מאחר שאין תורתו משמרתו מי ישמור עליו. ולא עוד אלא מחמת בטילתו. הוא נכשל בדבר תורתו ונטרד מן העולם. וגורם גלות לבניו. שנאמר ותשכח תורת אלהיך אשכח בניך גם אני:

משנה ה

ר' נחוניא בן הקנה אומר כל המקבל עליו עול תורה מעבירים ממנו עול מלכות ועול דרך ארץ. וכל הפורק ממנו עול תורה גוזרין עליו עול מלכות ועול דרך ארץ:

לא מצאתי מפורשת דבר זה. ונ"ל כדאמרי' בהשותפין שרצו. מנדא בלו והלך לא שליט למירמא עליהן. מיכן שאין מטילין ארנוניות ומסים על תלמידי חכמים. שמאחר שהן עוסקין בתורה מעבירין מהן עול מלכות. ובבבא קמא נמי אמרינן דפרדכת מסייע מתא. אבל רבנן לא מסייעי מתא דהן שומרי העיר ע"י תורתם. ועול דרך ארץ. שאיני צריך לטרוח אחד מזונותיו. שהרי מן השמים מזמנין לו פרנסתו: אבל הפורק ממנו עול תורה. כמו עמי הארץ. גוזרין עליו עול מלכות. כי ההיא דמי כלילא. דשדו אטברייא. בהשותפין וערוק כולהו עמי הארץ. משום דרבנן לא הוו מסייעי להו. דליוה לדמי כלילא. א"ר ראיתם שאין פורענות בא לעולם אלא בשביל עמי הארץ. וההיא דפ"ק דע"ז. דליעביד טבריא קלניא. בת חורין. אף מעמי הארץ וגוים קאמר. דמדרבנן לא איצטריך דהא מיפטרי. כדא' בהשותפין:

משנה ו

ר' חלפתא איש כפר חנניה אומ' עשרה שיושבין ועוסקין בתורה שכינה שרויה ביניהן. שנא' אלהים נצב בעדת אל. ומניין אפי' חמשה. שנאמר בקרב אלהים ישפוט. ומניין אפילו שלשה. שנאמ' (אלהים) ואגדתו על ארץ יסדה. ומניין אפי' שנים. שנאמ' אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו. ומניין אפילו אחד. שנאמ' בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבא אליך וברכתיך:

בעדת אל. בעדה שנתאספו לשמו הכת' מדבר. ומניין לעדה שהיא עשרה. שנא' עד מתי לעדה הרעה הזאת. יצאו יהושע וכלב. הרי הן עשרה. מניין אפי' חמשה. שנא' בקרב אלהים ישפוט. הרי אלהים האמור כן לשון ב"ד. כמו אלהים לא תקלל. דמתרגמ' דייניא. ואשר ירשיעון אלהים. וכן פתרון המקרא. אלהים נצב בעדת אל. וגם נצב ועומד בקרב אלהים ישפוט. עם הדיינין. בשעה שישפטו. ור' חלפתא בשיטת ר' אמרה. דת"ר דיני ממונות בג'. ר' אומר בה'. מניין אפי' בג' שנאמר ואגודתו וגו'. בשביל אגודת הצדיקים שיש לו להק' בארץ יסדה לארץ, וסתם אגודה ג'. כמו שמצינו אצל לולב. פשיט' תלתא הוי אגד. וכן אצל אגודת אזוב. ג' גבעולין. וכן שנו רבותינו. הא למדת שלשה שישבו ועסקו בתורה מעלה עליהן כאילו נעשית אגודה לפני הק'. מניין שאפי' שנים. שנאמר אז נדברו. ואין כת' יותר במשנה. אזכיר את שמי. כל מקום שמדברין בו בדברי תורתי לכשאזכיר שם את שמי אבא אליך וברכתיך. לך המדבר. מאחר שכתב לשון יחיד למדנו

שביחיד הכת' מדבר. ובפ' ראשון דברכות מפרש שיש הפרש בדבר. שהאחד דבריו אינן נכתבין. ושנים דבריהם נכתבין. וג' משיש בו ב"ד בא שכינה על ידם:

משנה ז

ר' אלעזר בן יהודה איש ברתותא אומר תן לו משלו שאתה ושלך שלו. וכן בדוד הוא אומר כי ממך הכל ומידך נתנו לך:

במשניות כת' איש ברתותא. ובמכילתא בפרשת ויושע שנינו איש כפר תותא. ואלמלא שנקוד כך במשנה הייתי אומר שמכפר תותא הוה. וכן בדוד הוא אומר כי ממך וגו'. מקרא הוא בדברי הימים. כשהתנדב דוד ושרי ישר' הכסף והזהב לבית המקדש הודה להק' על רוב הנדבה. ואומר וכי מי אני ומי עמי כי נעצר כח להתנדב כזאת כי ממך הכל ומידך נתנו לך. כלומר הדין עלינו לתת לך כי מברכתך נתת לנו וממנה נתנו לצורך ביתך. וכת' בתריה י"י אלהי אברהם יצחק וישר' אבותינו שמרה וגו'. כלומר שמור לבם של ישר' לעולם שיהו מזורזין ליתן לך ממה שנתת להם. כמו שהן עכשיו מזורזין לנדבת ביתך. נתנו. כמו נתננו:

ר' יעקב אומ' המהלך בדרך ושונה. ומפסיק משנתו ואומר מה נאה אילן זה מה נאה ניר זה מעלה עליו הכת' כאילו מתחייב בנפשו:

המהלך בדרך יחידי ל"ג. אלא אפי' בחבורה. ואפי' בעיר. ולא תפש דרך זה אלא מפני שאילו מצויין בדרך. ואדם עשוי להפסיק כדי להסתכל בהן ומפסיק משנה ששונה בה. ניר. משקצרו את התבואה מהפכין את הקרקע על ידי חרישה מפני שנשרשין העשבים שם ועכשיו מעלין שרשיהן. ומתייבשין שלא יגדלו עם התבואה. לשנה הבאה. והוא קרוי ניר. והוא שאמר הכת' נירו לבם ניר ואל תזרעו אל קוצים. וב' קורין להם קרדונש. ויש לועזין שנברא. מעלה עליו הכת' כאילו מתחייב בנפשו. הרי הוא כמי שמתחייב בנפשו. כלומר שאף בעון מועט כזה קרוב הוא להיתפש ולהתחייב בו. הואיל ופסק מדברי תורה לעסוק בשיחת חולין. שנאמר הקוטפים מלוח עלי שיח שרש רתמים לחמם. שנשרפים בגחלי רתמים בגהינם. אותם שפוסקין מדברי תורה שניתנו בלוחות. עלי שיח בשביל שיחת חולין. שורש רתמים לחמם. שמאכילין אותן גחלי רתמים. יינבראי. והרי כאן (בית) ב' פורעניות מרירת עשב המר. ושריפת הנשמה. ולאו מקרא דייק גחלי. אלא שסתם מאכלם של רשעים בגהינם הם הוא כגחלים: הקוטפים. לשון וקטפת מלילת. לא תבצר. מתרגם לא תקטוף: ויש אומרים לכך נקט גחלי רתמים. שמשפט רשעים בגהינם יש מהן כי תולעתם לא תמות. ואשם לא תכבה. כדאמר בארבעה ראשי שנים. ואפי' לאותן שתכבה אשם. שוהא מיהא לכבות. וגחלי רתמים

שוהין לכבות. כדאמר בבבא בתרא בהמוכר את הספינה. אמר רב אשי (אישתבע) [אישתעי] לי רב הונא בר נתן כו'. ואין לומר דהא עלי שיח מתפילה קאמר דאטו משום דפוסק מדברי תורה להתפלל ידון בגחלי רתמים נהי דלאו שפיר עבד ותפילתו תועבה מיהו אין מאכילין אותו גחלי רתמים. הילכך על כורחא עלי שיח. שיחת חולין קאמר. וחס ושלום לא דיבר הכת' בדבר כזה. לפיכך הוא אומר כאילו מתחייב בנפשו. ולא נתחייב ממש. דהוה ליה למימר הרי זה מתחייב בנפשו. ויש לפרש. לפי שנאמר ודברת בם בשבתך בביתך ובלכתך בדרך. וכת' בהתהלכך תנחה אתך בשכבך תשמר עליך. שכל זמן שאין אדם מסיח עצמו מדברי תורה תורתו משתמרת עליו. וזה הואיל והסיח דעתו ממנה קרוב היה להתחייב בנפשו. משום שכת' התעיף עיניך בו ואיננו. ואית דגרס הרי מתחייב בנפשו. כלומר מסתכן בעצמו. שמאחר שפסק מדברי תורה ניתנה רשות לשטן להזיק:

משנה ח

ר' דוסתאי בר' ינאי משום ר' מאיר אומ' תלמיד חכם שהוא יושב ושונה ושכח דבר אחד ממשנתו מעלה עליו הכתוב כאילו מתחייב בנפשו. שנאמר רק השמר לך ושמר נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך יכול אפילו תקפה עליה משנתו ת"ל ופן יסורו מלבבך. הא אינו מתחייב עד שישב ויסירנה מלבו:

ושכח דבר ממשנתו. שהסיח דעתו ממנה מלחזור עליה עד ששכחה. ושמור נפשך. כלומר הרי נפשך ערבון נתונה תחת דבר זה שאם עשית כן הריני נוטל את נפשך. תקפה. יש לפרש אנסה. שכחה באונס. כמו תקפתו ועלתה. תקפתו זימה. דאמרי' גבי בהמה המסורה לרועה. וכמו התוקף בעבדו של חבירו. או תקפה כמו חמרא דתקיף. שנתחמצה ונתייקרה והכבידה עליו משנה שלו מתוך שהיא חמורה. ונשתכח ממנו בעל כרחו. ת"ל ופן יסורו. עד שישב ויסירנה מלבו. מדעת. שיסורו מעיקרא משמע. שאינו זכור בהן כל עיקר. וא' אתה מוצא שאינו זכור כל עיקר. אלא בהסיח דעתו מדעת ומפנה לבו לבטלנות ואינו מחזיר עליה ואז מתחייב בנפשו. אבל תקפה נזכר עליו במקצת:

משנה ט

ר' חנינא בן דוסא אומר כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת. וכל שחכמתו קודמת ליראת חטאו אין חכמתו מתקיימת: וכל שמעשיו מרובין מחכמתו חכמתו מתקיימת [וכל שחכמתו מרובה ממעשיו אין חכמתו מתקיימת]: כל שרוח הבריות נוחה הימנו רוח המקום נוחה הימנו. וכל שאין רוח הבריות נוחה הימנו אין רוח המקום נוחה הימנו:

קודמת לחכמתו. שכל מה שהוא עוסק לעשות דבר בחכמתו הוא נותן לבו תחילה ליראה את המקום. ולהבין ולעשות שלא יתגלגל הדבר לידי עבירה. חכמתו מתקיימת. חכמתו יפה לו ועולה בידו שמתוך כך אינו נכשל בעבירה לעולם. וכל שחכמתו קודמת ליראת חטאו. שאינו ירא לפני האלהים כל כך לראות תחילה את הנולד הרי זה נכשל בחכמתו. כדרך שנכשל שלמה שאמר אני ארבה ולא אסור. וכן הוא אומר ראשית חכמה יראת ה'. ועוד שפירשו חכמים ביומא פ' בא לו. כל אדם שיש בו תורה ואין בו יראת שמים הרי הוא כאדם שמסרו לו מפתיחות החצר הפנימיות. ומפתחות החצר חיצונות לא מסרו לו אלא שאין לו דרך ליכנס לשם. אף זה אין חכמתו מתקיימת. ורבותינו שנו שאל תלמיד אחד לרבן יוחנן בן זכאי. חכם וירא חט מהו. אמר להם הרי זה אומן. וכלי אומנתו בידו. וחכם ואין ירא חט מהו. אמר לו הרי זה אומן ואין כלי אומנתו בידו. ירא חטא ואינו חכם מהו. אלא שאין כלי אומנותו בידו. נ"ל שברייתא משובשת היא זו. וכן ראוי לגרוס בסיפא. אין זה אומן אלא כלי אומנתו בידו: שחכמתו מרובה ממעשיו. שאינו מקיים מה שהוא לומד. ואין תורתו מתקיימת. שמתוך כך הולך ושוכח אותה. וכדאמרי' כל הלומד ואינו מקיים דומה לאדם שזורע ואינו קוצר. ולאשה שיולדת וקוברת: שמעשיו מרובין מחכמתו. שמרבה לעשות גדרים וסייגים והרחקות לתורה. וליכנס לפנים משורת הדין יותר ממה שלמד. חכמתו מתקיימת. שמתוך כך אינו נכשל בעבירה לעולם. ורבותי' למדו בברייתא. מדכת' נעשה ונשמע. שהקדים מה שלא שמע כדי שיתקיים שמועתו בידו הבאה לאחר מיכן: נוחה הימנו. שיש לו נחת רוח בו. שכל מי שמתקבל ואהוב למטה בידוע שהוא אהוב למעלה. שנאמר ומצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם. ואומר וחסד ה' מעולם ועד עולם על יריאיו. שכל מי שמושך עליו חוט של חסד בידוע שהוא ירא שמים:

משנה י

ר' דוסא בן הרכינס אומ' שינה של שחרית ויין של צהרים. ושיחת ילדים וישיבת כנסיות של עמי הארץ מוציאין את האדם מן העולם:

שינה של שחרית שהיא עריבה לו לאדם. ויין של צהרים. ששותה כל היום עד הצהרים. ושיחת ילדים שמרבה שיחה עם הילדים. בחורים היושבים בבתי מנגינתם. וישיבת כנסיות של עמי הארץ. שמתכנסין עמי הארץ ומתעסקין בדברים בטילים. מוציאין את האדם מן העולם. שנמשך אחריהם ובוטל מדברי תורה. ונטרד מן העולם. שנו רבותי' שינה של שחרית כיצד. מלמד שלא יתכוין אדם לישן עד שיעבור זמן ק"ש ונמצא בטל מדברי תורה. שנאמר הדלת תסוב על צירה ועצל על מיטתו. יין של צהרים כיצד. מלמד

שלא יתכוון אדם לשתות בצהרים. ונמצא בטל מדברי תורה. שנאמר אי לך ארץ שמלכך נער. ואומר אשריך ארץ שמלכך בן חורים. ושריך בעת יאכלו בגבורה ולא בשתי. בגבורה של תורה ולא בשתייה של יין שאינן מרבים בשתייה:

משנה יא

ר' אלעזר המודעי אומ' המחלל את הקדשים והמבזה את המועדות והמיפר בריתו של אברהם אבינו. והמגלה פנים בתורה שלא כהלכה והמאדים פני חבירו ברבים אע"פ שיש בידו תורה ומעשים טובים אין לו חלק לעולם הבא:

המודעי. מן המודעים היה. הר שהוא סמוך לירושלם ט"ו מילין. שאסרו חכמים מן המודעים ולפנים כלפנים. המחלל את הקדשים שאינו משמרן כהלכה ונוהג בהן מנהג בזיון. או כישששכר איש כפר (בדקאי דבריך) [ברקאי דכריך] ידיה בשיראי ועביד עבודה. בסוף מקים שנהגו. ותא חזי מאי סליק ליה. והיינו דאמר רב יוסף התם בריך רחמנא דשקליה למטר' דיש' איש כפר (בדקאי) [ברקאי] בהאי עלמא כדי שיהא לו חלק לעולם הבא. והמבזה את המועדות. חולו של מועד. ומיקל לעשות בהם מלאכה. אפי' בדבר שאינו אבד. והמיפר בריתו של אברהם אבינו. שאינו רוצה למול. והמגלה פנים בתורה. פנים. עינייניים. ומראות טעמים. כאותה שאמרו חכמים במ"ט פנים התורה נדרשת. שמחפש לגלות טעמי גנאי. שלא כהלכה. אין אנו גורסין במשנה. ופירשו חכמים בכל ישראל יש להם חלק. כגון מנשה שהיה יושב ודורש באגדות של דופי. ואומר מה לי לכתוב מקרא זה ואחות לוטן תמנע. ותמנע היתה פילגש. וילך ראובן בימי קציר חטים. מה לכם ולדודאים. ודברים הללו של בזיון הן. ומ"מ טעם הגון יש בהן. כמפורש שם. והמאדים פני חבירו. גרסי'. שמביישו בדברים ע"ד שפניו מאדימים. מפני שנעשה כשופך דמים. ופירשו חכמים. תדע דאזיל סומקא ואתי חיוורא. עוד מציגו בכל ישראל יש להם חלק. כי דבר ה' בזה. זה האומר אין תורה מן השמים. ואפי' כל התורה כולה מן השמים חוץ מפסוק זה שלא אמרו הק' אלא משה אמרו מפי עצמו. זה דבר ה' בזה. ד"א כי דבר ה' בזה. זה אפיקורוס. ואת מצותו הפר. זה המיפר ברית בבשר. הכרת תכרת. הכרת בעולם הזה תכרת לעולם הבא. מכן א"ר אלעזר המחלל את הקדשים כו'. סביון שדרשנו בו הכרת בעולם הזה. תכרת לעולם הבא. מיכן יש ללמוד על כל דבר שנוהג בו בזיון כגון מחלל קדשים. ומבזה מועדות. שמיקל בחולו של מועד כבחול דעלמא. והרי אף הן נקראו מקרא קודש ועל כולו מעיד הכתוב. שכל המבזה אותם ומיקל בהם אין לו חלק. ולפי שברוב מקומות במקרא כת' חילול לקודש הוא תופש לשון חילול אצל קודש. ולשון בזיון האמור במקרא אצל מועדות. ואעפ"י שיש לנו מקרא אחד המלמד

שהקדשים וימים טובים שוין ונותן בזיון לקדשים וחולין לשבת. שנאמר קדשי בזית ואת שבתתי חללת. וכל כך. לפי שאחד לשון חילול ואחד לשון בזיון נופל לכאן ולכאן. והמיפר בריתו של אברהם אבינו. דכת' ואת מצותו הפר. מצותו יחידה משמע. ואיזה היא מצוה שניתנה יחידה הוי אומר מילה. מגלה פנים בתורה. כגון מנשה שהיה מבזה דברי תורה. שהיה אומר לא נאמר על פי רוח הקדש וילך ראובן. ותמנע היתה פלגש. אלא דברי הבאי הן. ומשה מפי עצמו אמרן. ואף היא בכלל כי דבר ה' בזה. ואילמלא שנינו באותה משנה והמאדים פני חבירו הייתי מוציאו אף מכלל מקרא וכדברי האומר זה אפיקורוס. ולפי מה שפירשו חכמים. יש אומ' זה המבזה תלמיד חכם. ויש אומר זה המבזה חבירו בפני תלמיד חכם. אבל מאחר שאינו שם. מכלל שאינו יוצא ממקרא זה ולא שנאו עם אילו. אלא לפי מה שדינו שוה. ומהך למדו ר' אלעזר. אומר אני. שלמד מאותה ששנינו עבירות שבין אדם לחבירו אין יום הכפורים מכפר עד שירצה את חבירו. שיבקש מטו ממנו. דמסתמא כיון שביזהו בפני רבים שבושתו גדול לפיכך עונשו גדול ואעפ"י שיש בידו מעשים טובים אין לו חלק צא ולמד מתמר שאמרו חכמים לעולם יפיל אדם עצמו לתוך כבשן האש ואל ילבין פני חבירו ברבים. דמוטב ימות זכאי. ואל ימות חייב. תורה. ל"ג. אעפ"י שיש בידו תורה:

משנה יב

ר' ישמעאל אומ' הוי קל לראש ונח לתשחרת והוי מקבל את כל האדם בשמחה: ר' עקיבא אומר שחוק וקלת ראש מרגילין לערוה. מעשרות סייג לעושר. מסורות סייג לתורה. נדרים סייג לפרישות. סייג לחכמה שתיקה: הוא היה אומר חביב אדם שנברא בצלם. חיבה יתירה נודעת לו. שנאמ' כי בצלם אלהים עשה את האדם: חביבין ישר' שנקראו בנים למקום. חיבה יתירה נודעת להם. שנאמ' בנים אתם לה' אלהיכם: חביבין ישר' שניתן להם כלי חמדה שבו נברא העולם. שנאמ' כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו: הכל צפוי והרשות נתונה. ובטוב העולם נידון. והכל לפי רוב המעשה: הוא היה אומר הכל נתון בערבון. ומצודה פרוסה על כל החיים. החנות פתוחה. והחנוני מקיף. והפנקס פתוחה. והיד כותבת. וכל הרוצה ללות בא ולוה. והגבאים מחזירין תדיר בבל יום. ונפרעין מן האדם לדעתו ושלא לדעתו. ויש להן על מי שיסמוכו. והדין דין אמת. והכל מתוקן לסעודה:

הוי קל לראש. הקל את ראשך והוי רך כקנה. שהולך לכאן ולכאן. וזריז כאדם קל להקביל פני ראש העיר ושופטיה. ונוח לתשחורת. והוי נוח אצל [ראש] העיר שתלך אחר דברו. ואחר עצתו. ואל תתגרה בו. ואל תעמד כנגדו. וכן אתה כשתהיה נוח אצלו כל אשר

תחפוץ תעשה. וכן מתלין מתלא. עבד מלך מלך. הדבק לשחוור וישתחו לך. תשחורת. הוא הממונה של מלך לעשות אנגריא בבני אדם. והעומד כנגדו מכבידין עליו עולו. ואונסין בהמתו ממנו. ומקילין לנוח להם. לשון תשחורת. כמו ממטי ליה ולחמריה לשחוור. וכמו לא חמור אחד מהם נשאתי. תרג' שחרית. תשחורת. קורביאה ב': שחוק ליצנות. גבוייש ב'. וקלת ראש בלדירא. מרגילין את האדם לערוה. שמתוך שהוא מיקל ראשו ושוחק את האשה סוף שהוא תובעה לזנות: מסורות. כגון אילו שכותבין בגליון הספרים. היא מסורת הגדולה. שכל הבקי בהן עומד על פתרון רוב המקרא ואינו טועה בהן. להחליף דבר בדבר. סייג. גדר. לעושר שמתוך כך מתעשר. שנאמר עשר תעשר. ופירשו חכמים בתענית. עשר בשביל שתתעשר. ומתמה. ומי שרי לנסויי הק' והכ' לא תנסו. ואמרי' חוץ מזה. שנאמר ובחנוני נא וגו'. נדרים סייג לפרישות לא איתפרש. ויש לפרש שאם קיבל לפרוש מכל דבר מכיון שנדר. הוא נזהר ביותר ומקמי מר רב יהודאי גאון. שאלו. נדרים סייג לפרישות. ואמר הדין גמרא דאית בנדרים. הא דתקינו חכמים קונם קונס. דילמא אית למימר נדר לה' וכי אמר הכי מאי הוי דילמא אית למימר לה' נדר. סייג לחכמה שתיקה. שמתוך כך שנזהר לשתוק הוא מתחכם בדבר וזהיר בתשובתו. ואינו נבהל להשיב. וכן הוא אומר אויל מחריש חכם יחשב ואמרו חכמים יפה שתיקה לחכמים. ק"ו לטפשים: חיבה יתירה נודעת לו. כלומר חיבה יתירה חיבבו שנבראו בצלם אלהים עצמו. שנאמר כי בצלם אלהים. בצלם אלהים עצמו עשאו המקום. ואית דלא גרסי הא. דכיון דאין לצור דמיון ולא תמונה מי שאומר כזה חיישינן שמא מין הוא. ואף כי בצלם. אית מתרג' ארי בצלמא ה' עבד. ולא בצלמא די"י. ובעברי היקף גדול בצדין של בצלם לפיסק הטעם. להכין פתרונו. כמו שפירשו בהכל חייבין בויעלו עולות וכן נקוד כי בצלם בצלם כלי חמדה. תורה שהיא כלי חמדה. שנאמר ויקר מכלי חמדה. ואומר לא יערכנה זהב וזכוכית. שבו נברא העולם. דכת' בראשית ברא אלהים. ואין ראשית אלא תורה שנאמר י"י קנני ראשית דרכו. ואומר ואהיה אצלו אמון. אמרה תורה אני הייתי כלי אומנותו של הק'. בתחילה. שבה נסתכל וברא את העולם. בברייתא דר' אושעייא. כי לקח טוב. וגו. הרי שטובה ויפה לישראל. ואם לא שמקרא מבואר הוא יש לנו ראייה מן התורה. שנאמר ראה נתתי לפניך החיים וגומר. ועוד טוב משמוע גדול וחשוב. הכל צפוי. הק' צופה כל מעשה בני אדם. שנאמר (כי) עיני ה' המה משוטטים בכל הארץ. וכשבא לעשות שלא כהוגן הוא רואה ויודע. ואעפי"כ אינו מוחה בידו. אלא הרשות נתונה ביד כל אדם. רצה חוטא. רצה נמנע מלחטוא. דכת' ראה נתתי לפניך וגומ'. וכת' ובחרת בחיים. אין לומר לאדם בחר. אלא בדבר שיש לו רשות לבחר. אלמא

הרשות בידו. ואית דאמרי הכל צפון. מלמד שכל מעשיהם של בני אדם צפונין הן אצל הק' שנאמר הלא הוא כמוס עמדי. ועד כאן מדברי ר' עקיבא. וההיא נמי דהכל נתון בערבון. ואני מצאתי בתוספתא. ועד כאן מדברי ר' ישמעאל הן. ונר' שיבוש הסופר. דא"כ מיקמי מילתיה דר' עקיבא הוה ליה למיתנינהו. לבתר מילתא דר' ישמעאל. ובטוב העולם נידון. מלמד שהק' מפרנס עולמו בטובו. אבל לא על פי רוב המעשה. אעפ"י שיש בעולם חוטאים ויש עושין צדקה וזכות. העולם נידון בטובתו של הק'. שאינו הולך אחר רוב מעשיהן המקולקלין שלא להחריב עולמו. ומ"מ מעשיהן גנוזין להפרע מהן ליום הדין. מניין אנו למידין מברייתו של עולם עד שלא ניתנה תורה. כדאמר בערבי פסחים הני כ"ו חסדו שבהלל הגדול כנגד מי. כנגד כ"ו דורות שמאדם ועד נתינת התורה. שאילו לפי מעשיהן היה העולם מתחייב שלא היה להן זכות. וזן אותם בחסדו. ואומר תכין בטובתך לעני אלהים. וזהו שאנו אומ' בברכת הזן. נותן לחם לכל בשר כל"ח. ובטובו כו'. שהעולם ניזון בטובתו של הק'. כך קיבלתי. אבל לא לפי רוב המעשה. כדפרי'. ואני מצאתי במשניות הכל לפי רוב המעשה. ופי' כל זה שאמרנו שהעולם נידון בטובה הוא מפני רוב מעשיו שהיו רעים ואוכל חלקו בעולם הזה; הכל נתון בערבון. כל מה שהק' מקיף את האדם ע"י ערב הוא נותן לו ומקיפו משנולד. ונשמתו של אדם ערב בכל האיברים. וכשזכו הן. זכתה היא. וכשלא זכו. היא נדונת עמהן. שנאמר יקרא אל השמים מעל. זה נשמתו של אדם שנבראת מן השמים. ואל הארץ לדין עמו. זה הגוף שנברא מן האדמה. ומצודה פרוסה. זהו מצודתו של מלאך המות. שאין אדם יכול להשמט מיום המיתה ומיום הדין. כמה שנאמר כי גם לא ידע האדם את עתו כדגים שנאחזים במצודה רעה ואומר אנה אלך מרוחך ואנה מפניך אברח. החנות פתוחה. זה דרך הטוב והרע שנפתחין לו לאדם דכת' ראה נתתי לפניך וגו'. ועוד כת' אם ללצים הוא יליץ ולענוים יתן חן. ודרשו חכמים בא לטמא פותחים לו. שבדרך שאדם רוצה לילך רגליו מוליכות אותו. ומניחין אותו לחטוא אבל לאחר מכאן נפרעים ממנו כחנוני הזה שמניח ליקח את אשר לו באמונה. ומאמין בהם הרבה. ואחר כך חוזר ותובע הכל. וזה שאמר החנוני מקיף. זה יצר הרע שמקיף לאדם מעט מעט כדי שימלא ספקו. וכיון שנתמלא ספקו יצר לו וכל יד עמל תבואנו: והפינקס פתוחה. זהו פינקסו. שנכתב מה שעשה. זהו שאומר הכת' גלמי ראו עיניך. הפינקס פתוחה. ומזומנת לכתוב כל מעשיו של אדם. פנקס. היא טבלאות של גלחים. ומדרש איכה רבתי מוכיח. דאמר ההוא. חזית בפילמאי חד פנקס דאית ביה ד' לווחין. ובמסכת כלים שנינו. פינקס שיש בה בית קיבול שעוה. והכי הוי אורחא דמילתא. ובתלמוד שני לווחי פינקס. והיד כותבת. כדכת' אבל אגיד לך את הרשום

בכתב אמת. וכת' וביד כל אדם יחתום. ואמרו חכמים אעפ"י שגלויים וידועים הן לפני המקום נכתבין הן משעה שנוצר אדם. כתובים לא נאמר אלא יכתבו. ואומר כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך. ואומר והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו. ללמדך שני מלאכים מהלכין ומלוין לו לאדם ביום. ושני מלאכים אחרים מלוים לו בלילה. אותן שמהלכין עמו ביום כותבין מה שעושה ביום. ואותן שמהלכין עמו בלילה כותבין מה שעושה בלילה. ובאים ומעידין לפני הק' והגבאים מחזירין. מלאכי המות הם הגבאין. שמשתלחים בחמתו של הק' להפרע על עסק עבירות שהקיפוהו והמתינו לו שמא יעשה תשובה. משנתמלאת ספקו. ומחזירין ומחבבין אותו תדיר. כלומר אילו פירות מעשיהן של רשעים שהן עונשין בעולם הזה. והק' פורע מהן בין מדעתו כו'. בין רוצה וחפץ בין אינו חפץ. כחנווני שכותב על פינקסו ונפרע מן האדם לאחר מיכן. ומחבב עליו תמיד עד שמוציא ממנו כל אשראיותיו. בכל אשרי גבאי בעיא. רצה מדעתו. רצה על כרחו. וכן הוא אומר במלאות ספקו יצר לו. ואומר ויאכלו מפרי דרכם וממועצותיהם ישבעו. ואם תאמר עבירה יש לה קרן ואין לה פירות שנאמר אוי לרשע רע כגמול ידיו יעשה לו. כבר פירשנו באשה נקנית. עבירה לה שיש פירות אם עושה פירות אוכל פירות. אבל קרן כולו קיים לעולם הדין: ולצדיק אמרו כי טוב שנאמר כי פרי מעלליהם יאכלו: ויש להם על מה שיסמוכו. אילו טעמים שאמרנו על כל אחת ואחת והדין דין אמת. מה שק' דן. דין אמת הוא שבדין נפרעין ממנו. והכל מתוקן לסעודה. מצאתי כת'. אילו משניות שמתוקנות לסעודה ללמוד שמשם תצא כל התלמוד. ואינו דומה עיניין לכאן. ועוד והלא שנינו התנאים מבלי עולם. והוה ליה למינקט תלמוד: ע"א ויש להם על מה שיסמוכו. ויש לגבאין שהולכין לגבות ממון החנווני המקיף על מה שיסמכו על פירעון זה שהן גובים. שהרי אינם גובים לצרכם אלא שליחות חנווני הם עושין ועליו הם סומכין. שהזקיקם לכך. והדין דין אמת כלומר בדין הוא שיגבה החנווני המקיף מעותיו מהן על יינו ששתו. והכל מתוקן לסעודה. כלומר מה שאינו יכול לגבות מהם מעט מעט הוא מניח בידם ומייחד אותם לצורך סעודה אחת שהוא עתיד לתקן ביום פלוני לקרוביו שיבואו אצלו ואז יצטרכו לו. כך הק' שולח שלוחיו לחזור ולפשפש על דרכי בני אדם ולגבות חובותיהן בין מדעתם בין שלא מדעתן. ויש להם לשלוחיו על מי שיסמוכו. שהרי הם סומכים על המקום ששלחם על כך. והדין דין אמת. שבדין הם עושין והאמת עמהן. וכל מותר פשעיו מזומנין ומוצנעין ליום אחר שעתיד לבא עליהם דהיינו ליום הדין: ור' משולם בר' קלונימוס איש רומי פי' לסעודה. ליום המיתה. כדאמרינן לקמן סוף אדם למות. הכל למיתה הן עומדין. שנאמר הכל כאשר לכל מקרה אהד לצדיק ולרשע.

לסעודה. זה כינוי של מיתה. מלמד שכל מתוקן למיתה. ולמה נקרא שמה של מיתה סעודה ללמד שכשנקראין בני אדם לסעודה הכל נכנסין בפתח אחד. אבל כשיושבין אין יושבין בעירבובייא אלא כל אחד ואחד לפי מה שהוא. הכל לפי כבודו. אף בשעת פטירתו של אדם מקרה אחד לצדיק ולרשע. ולעיניין כבוד. לסוף נוטל כל אחד ואחד לפי מעשיו. כמה שנאמר בעדן גן אלהים היית. ואומר כי הלך האדם אל בית עלמו. שלכל אחר ואחד עושה לו הק' מדור לפי כבודו. כמו שמפורש בפ' גן עדן. שיסד ר' יהושע בן לוי. וזהו שאמרו מתוקן לסעודה לכל אחד ואחד בגן עדן יש לכבודו. ויש לגנותו. כאותה ששנינו בשבת בס"פ שואל. בכל עת יהיו בגדיך לבנים. ופי' יותיו חתנו של ר' מאיר משום ר' מאיר שהקב"ה עושה כמי שמזמין את הצדיקים ואת הרשעים הללו בבגדים נקיים והללו בבגדים צואים. והק' מזמין להם ויושבין אילו ואילו. הללו אוכלים והללו רעיבים שנאמר לכן כה אמר אדני אלהים הנה עבדי יאכלו ואתם תרעבו הנה עבדי ישתו ואתם תצמאו וגו':

משנה יז

ר' אלעזר בן עזריה אומר אם אין תורה אין דרך ארץ. ואם אין דרך ארץ אין תורה. אם אין חכמה אין יראה. אם אין יראה אין חכמה. אם אין דעת אין בינה. ואם אין בינה אין דעת. אם אין קמח אין תורה. אם אין תורה אין קמח:

אם אין תורה אין דרך ארץ. אין שום אדם שבקי יפה בדרך ארץ ותרבות ומנהג כל דבר אלא א"כ למד תורה שבכללה של תורה הוא מוצא כל עיניניי חכמות ומשלות כל דבר. ואיך יתנהג. ואם אין דרך ארץ אין תורה. שאם אין תרבות לאדם לנהג כשורה אין תורתו מועלת לו כלום ואינה מתקיימת בידו. דרך ארץ נורטורא ב'. שהתורה מלמדתו תרבות. כגון הילכות מסכת דרך ארץ. אם אין יראה אין חכמה וכן הוא אומר ראשית חכמה יראת ה'. דכיון דאינו ירא חט אינו נמנע מעבירה. וכיון שאינו נמנע מעבירה נמצא שאינו חכם. ואם אין חכמה אין יראה. וכן הוא אומר רוח דעת ויראת ה'. שכיון שאינו עמוק בחכמה אינו יודע להבין ולפשפש ביראת שמים. אם אין דעת אין בינה. וכן הוא אומר אחרי הודיע אלהים אותך את כל זאת אין נבון וחכם כמוך. ואם אין בינה אין דעת. וכן הוא אומר אז תבין יראת ה' ודעת אלהים תמצא. ואומר לדעת חכמה ומוסר להבין אמרי בינה. אם אין דעת. מה שלומד מרבו קרי דעת. ומה שמבין מלבו קרי בינה. אם אין דעת. כלומר אם לא למד מפי השמועה. אין לו בינה. אין לו בינת הלב בדברי תורה. שמה יבין בלבו מאחר שלא שמע כלום. ואם אין בינה. ואם אין לו בינת הלב להבין ולעשות סברא מלבו ולהוסיף על שמועתו. אין דעת. כלומר מה יתרון לו בכל מה

שלמד שהרי אינו יכול לעמוד בה אם לא יוסיף על מה ששמע: אם אין קמח. לחם. אין תורה. שאם אין לו לאדם מה יאכל אינו יכול לעסוק בתורה הואיל וחייו תלוים לו מנגד. ממעשה דר' זריקא. שהיה סמוך אפלטיר. במנחות. ובשקלים. לפיכך יעסוק באומנות ובסחורה עם הלימוד. ואם אין תורה אין קמח. דכת' אורך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד. ומידותיה של תורה כך הן. מכלל הן אתה שומע לאו. ומכלל לאו אתה שומע הן ואומר הכסיל חבק את ידיו ואכל את בשרו. שבשעה שהן(עסוקים) [מפסיקין] מלעסוק במלאכה. וסופו אוכל את בשרו שמתחכך ומתחופף בעצמו מחמת צערו. ואית דגרסי היש תורה יש קמח. בזכות התורה. והיא היא לפי ראות העין. מכלל דאין תורה אין קמח. ובזה תווהי אינשי. והא מעשים בכל יום אשר ישליו אהלים לשודדים. ואינן בני תורה. לאשר הביא אלוה בידו. ומילי דכדי נינהו. לפי שאין בידינו שלות רשעים:

הוא היה אומר כל שחכמתו מרובה ממעשיו למה הוא דומה. לאילן שענפיו מרובין ושרשיו מעוטין והרוח בא ועוקרתו והופכתו על פניו שנאמר והיה כערער בערבה ולא יראה כי יבא טוב ושכן חרירים במדבר ארץ מלחה לא תשב. אבל כל שמעשיו מרובים מחכמתו למה הוא דומה לאילן שענפיו מעוטין ושרשיו מרובים שאפילו כל הרוחות שבעולם באות ומנשבות בו אין מזיזות אותו ממקומו. שנאמר והיה כעץ שתול על מים ועל יובל ישלח שרשיו ולא יראה כי יבא חום והיה עליהו רענן ובשנת בצרת לא לא ידאג ולא ימיש מעשות פרי:

שחכמתו מרובה ממעשיו. שאינו מקיים כל מה שהוא לומד. ושרשיו מעוטין. המעשה הוא תולה בשרשים. מפני שהן עיקר. כאותם שאמרנו למעלה ולא המדרש הוא עיקר אלא המעשה. חכמתו זהו ענפי האילן. והרוח באת ועוקרתו והופכתו על פניו. שמאחר ששרשיו מעוטין אינו יכול לעמוד לפני הרוח. וכאן נמי שאף חכמתו אינה מתקיימת. דהואיל וגוזל וחומס ואינו מקיים מה שהוא לומד נעקר מן העולם. שנאמר והיה כערער בערבה. אותו שאינו בוטח בהקב"ה ואינו מקיים מצותיו. הרי הוא כאילו יחידי ומקולל העומד בערבה בארץ צייה ושממה. שלא נעבדה מעולם שאין דרך אילנות להיות שם אלא הוא יחידי גדל שם. ולא יראה כי יבא טוב. אותו אילן כשיבא טוב לשאר אילנות הוא לא יראנו. שלא נעבד מעולם ולא נעדר. ולא מקושקש כעיניין קשקושי ואברויי אילנא. אלא שכן חרירים במדבר. בארץ מלחה לא תשב. ועצמי חרה מני חרב. צייה וחריבה. וכן חרירים לשון יבש. ארץ מלחה. כלומר הרי הוא עומד שם כאילו עומד בקרקע שהיא מלוחה במלח שלא יתיישב לעולם. דכל קרקע שזרקו עליה מלח אינה מתיישבת לעולם בזרעים לפי שהמלה מכלה הזרעים. לא תשב. ארץ נושבת שאינו נעבדת לעולם. ערער.

לשון עירים ימותו. בלא וולד. שולטא. שהכת' מבשרן שלא ישאר נין ונכד. ואין לך קילקול גדול מזה. אי נמי לשון חורבה וששה. שנסתר בניין ביתו. כמו חמות בבל הרחבה ערער תתערער: וכל שמעשיו מרובין. הן מעשיו שמעמידין אותו בעולם. שעושה מצות יותר ממה שלמד. נושבות לשון משיב הרוח. וישב אותם אברם. ואית דגרסי נושפות. כמו נשפת ברוחך. נושבות. רוחות. לשון נקבה כמו והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה. ופעמים לשון זכר. ויגע בארבע פנות הבית. ויצא הרוח. רוחו של נבות: ועל יובל. יבלי מים ונהרות. לעיל מיניה כת' ברוך הגבר אשר יבטח בה'. ישלח. מתפשט. אשטנט. לא ירא כי יבא חם. כשבא החום הוא עומד כנגדו כמי שאינו. ואינו רואהו. שלא ייבש מפניו. שהמים אשר תחתיו מרטיבין אותו וכל שעה עלהו רענן לח. כמו דשנים ורעננים יהיו. ובשנת בצורת לא ידאג. שנת רעבון. שהגשמים כלים ומבצרים מן העולם אע"פ שיש חורב בעולם ששאר אילנות פירותיהן כלין. לא ידאג ולא ימיש. ולא יסיר מעשות פרי. מפני שהמים שהוא שתול עליהן נותנין בו ליחלוחית.

משנה יח

ר' אלעזר חסמא אומר קינין ופתחי נדה הן הן גופי הלכות תקופות וגימטרייאות פרפראות לחכמה: ר' חנניא כו':

ר' אלעזר חסמא. פירשו רבותינו בירושלמי. שיצא לעיירות ושאלו ממנו הלכות ולא ידע להשיבם. וחזר לעירו ולמד הרבה והיו קורין לו חסמא על שם שחזר ונתאמין ונעשה חסום באומנותו. כמו מפני שצריך לחסמן. דרעפים. במסכת ביצה. וכן הלשון בויקרא רבה בסדר אחרי מות בפרשה ראשונה ר' אלעזר חסמא אזל לחד אתר, אמרו ליה חכים ר' למיפרס על שמע. אמר להו לאו. אמרי ליה חכים ר' למיקרב קדם תיבותא. אמר להו לאו. אמרו ליה על מגן צווחין לך ר'. (נתכרסמו) [נתכרכמו] פניו והלך אצל ר' עקיבא רבו. אמר לו למה פניך חולניות. תני ליה עובדא. א"ל צבי ר' דיילף. א"ל אין. אלפיה. לבתר זימנא אזל להההיא אתר. אמרין ליה חכים ר' למיפרס. אמר להו אין. למיקרב. אמר להו אין. אמרין ליה הא חסים ר' אלעזר. והוו קרוו ליה ר' אלעזר חסמא. לשון משניטל החיסום דסכין: קינין. כגון האשה שאמרה הרי עלי קן במסכת יומא. ובזבחים פ' חטאת העוף. וכמה הלכות יש במסכת קינים שאינו יכול לעמוד על עיקרן. וכן פתחי נידה. נדה שאבדה פתחה. ומן ראייתה. ואמרה יום אחד טמא ראיתי. שני ימים טמאים ראיתי. ואינה יודעת אם בימי נידתה. אם בי"א יום שבין נידה לנידה. הן הן. הן הנה. אותם שני דברים. גופי הלכות. עיקר הלכות למשה מסיני היאך תוכל עוד למצוא פתחיה. שתטהר לבעלה. דעכשיו כל ראיותיה אנו מספקין בנידות וזבות. והרי אנו מטילין עליה

חומר נידה וחומר זבה. כדמפורש במסכת נדה. ובמסכת ערכין. ושם אנו מפרשין אימתי היא ראוייה לבעלה. שיש לחזר לנדה של י"ח יום. כיצד. כשהיא רואה פעם ראשונה היא טמאה כל ז' ימים. אם חזרה וראתה או לא חזרה וראתה כל תוך ז'. טובלת אור לשמיני ומשמשת עם בעלה כל י"א יום. שלאחר אותם ז' ימים ראתה יום אחד. שממתנת יום אחד חוץ מאותו יום שאינת משמשת מיטתה. ואם לא ראתה יום המחרת טובלת לערב ומשמשת מיטתה. ואם חזרה יום המחרת שומרת עוד יום אחד לשניהם. ואם לא ראתה טובלת לערב ומשמשת. וכל אותו זמן של אותם ראיות קרוייה זבה קטנה. ואינה צריכה להביא קרבן וחזרה וראתה יום שלישי צריכה לישב ז' נקיים. חוץ מיום שראתה בו. ובזמן שבית המקדש צריכה להביא קרבן. ואור ליום שמיני טובלת ומשמשת. ודין זה נוהג בי"א יום שלאחר ז' ימים של ראייה ראשונה. אחד בתחילת יום. אחד בסופו. אחד באמצעיתו ומשעמדה ז' נקיים אם ראתה אחרי כן חוזרת להיות נידה. וחזר הדין: תקופות. היא הילוך החמה. היא מקפת את העולם בזמניה. ובמה אריכות הימים והלילות וקוצר שלהן. וניסן ותשרי נושקין זה את זה שהלילות והימים שוין: וגימטריא. דרישת חשבון קרוי נוטריקון בלשון ייוני. שאדם יודע לחשב סימני האותיות עד שאין הפה יכולה לדבר. כדרך שהייונים עושין. כדמפורש בסידור רב סעדיה גאון של ספר יצירה. וקורין אותו אומות העולם אבק. והכין הוא בספר יצירה. שתים עשרה פשוטות הן. הוז. חטי. לן. סע. צק. צרפן חקקן. שקלן והמירן. כיצר צרפן. שתים אבנים בונות שנים בתים. שלש בונות ששה. ארבע בונות עשרים וארבעה. חמש בונות ק"כ. שש בונות שבע מאות ועשרים. מיכאן ואילך צא וחשוב מה שאין הפה יכולה לדבר ואין אוזן יכולה לשמוע. וסוף דבר באותיות עגל או באדם מונין ובונין עמהם. ואיברי להו. כך נ"ל גימטרייא. אבל אני קיבלתי הן הנה טעמי התורה התלויין בחשבון האותיות. כגון רדו שמה. שנרמז להם שעתידין לעמוד במצרים כמניין רד"ו. בזא"ת יבא אהרן רמז שעתיד בית ראשון לעמוד ד' מאות ועשר שנים. ציצית. עם ח' חוטין וה' קשרים כמניין כל המצות תרי"ג. יראי"ת ה'. תור"ה. שוין בחשבונן. ויראת עם תורה וי"י תרי"ג. יצחק. יוד לי' נסיונות. לצ' שנה ילדתו שרה. לח' נמול. לק' לאברהם נולד. ובמפורשים בתנחומא. ברית. חסר אחד מתרי"ג. ותורה חסר שנים. דכיון שנימול בבריתו לא נחסר אלא לקיים מניין המצות שעולה ברית. תרי"ב. ותורה צריכה להעמיד על ב' דברים גמילות חסדים ועבודה. והרבה כאילו: פרפראות לחכמה. אני שמעתי מביאין את האדם לידי חכמה. לשון פרפרת הפת. בפ' כיצד מברכין. הוא דבר הממשיך את הלב וגריר את האוכל. ורב נתן הבבלי שסידר את הערוך פי' לשון פופירין האמור באגדה. עין בגד ארגמן. כלומר

תכשיט. ונראין דבריו שנאה לחכם להיות יודע מדבר בהם. ואעפ"י שאינן הלכות. לפי שזו היא חכמה ובינה שהיא לעיני העמים. והרי כת' ושמרתם ועשיתם (אותם) כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני (כל) העמים. ואמרינן איזהו חכמה ובינה שהיא לעיני העמים הוי אומר זו חישוב תקופות ומזלות. ובלשון ערבי קרוי פירפאורא. ואני הכותב תמה עלה דההיא דאמרינן דכל היודע לחשב בתקופות ומזלות ואינו מחשב עליו הכת' אומר ואת פעל ה' לא יביטו ומעשה ידיו לא ראו. והא אמרו חכמים. מניין שאין שואלין בכלדיים. שנאמר תמים תהיה עם ה' אלהיך. ואיני יודע אם שאלה הוא דאסור. הא חישוב בעלמא מותר. דמאי חכמה לעיני העמים איכא בחישוב גרידתא:

פרק ד

משנה א

תכז.

וירא מקץ. בשלח. ויקהל.

בן זומא אומר איזהו חכם הלומד מכל אדם. שנאמ' מכל מלמדי השכלתי כי עדותיך שיחה לי: איזה גיבור הכובש את יצרו. שנאמ' טוב ארך אפים מגבור ומשל ברוחו מלכד עיר: איזה עשיר השמח בחלקו שנא' יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך. אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא: איזהו מכובד המכבד את הבריות שנא' כי מכבדי אכבד ובזי יקלו:

בן זומא. זהו שמעון בן זומא חבירו של שמעון בן עזאי שנכנס עמו לפרדס. חביריהם של שמעון התימני. ושמעון בן ננס. וכדי שלא תחלפו זה בזה קורין אותם בשם אביהם בלשון קצרה ושמעון התימני על שם מקומו תמנת. כדכת' שמשון חתן התמני. ועוד לפי שנפטרו בילדותן קודם שנסמכו ולא באו לכלל אנשים. לא נקראו ר'. וקראם על שם אביהם. כמו שפירשו חכמים בפ"א דסנהדרין. היושבין לפני חכמים שמעון בן עזאי ושמעון בן זומא. כשנפטרו עדיין היו יושבין לפני חכמים על הקרקע כדרך התלמידים היושבין לפני רבן. ועוד שנינו הורו ב"ד. וידע היושבין אהד מהן שטעו. או תלמיד הראוי לתורה כגון שמעון הראוי ושמעון בן זומא. למדנו כשנפטרו עדיין לא נסמכו ולא הושיבום בישיבה. ומכללן אתה למד בשמעון בן ננס. וראייה לדבריי מעשה ובדק בן זכאי בעוקצי תאנים. והוא היה רבן יוחנן בן זכאי אלא שהיה תלמיד יושב לפני רבו. כמו שפירשנו למעלה: הלמד מכל אדם. ואפי' מן הקטן ממנו. בשנים ובחכמה. מכיון שאמר לו דבר טעם לא יבוש מלקבלו ממנו. ולא יבוז לדבריו. שנאמר על דוד מלך ישראל. מכל מלמדי השכלתי. כל אדם שבא ללמדיני הייתי משכיל ושומע לדבריו. ואין סיום

המקרא כתוב במשנה. כי עידותיך שיחה לי. כלומר במקום ששאר בני אדם מטיילין ומשיחין בדברי שחוק אני משיח ומטייל בדברי תורתך כל היום. ודאמרי' לקמן כל הלומד מן הקטנים כו'. תלמידים קטנים שלא שימשו כל צורכם ואינן מבינין בטעמי הדברים: הכובש את יצרו. ואינו הולך אחרי תאותו ושרירות לבו. טוב ארך אפים מגיבור. מי שהוא מאריך אפיו ושותק ואינו ממהר להנקם בשעת כעסו אלא ממתין ומצפה עד לאורך ימים. טוב הוא וייפה כוחו מכח הגיבור ומושל ברוחו. שאינו הולך אחרי יצר הרע שלו אלא כובש כעסו ואע"פ שהגיע למקום שיכול להנקם ויצרו אומר להנקם. טוב הוא מגיבור ומלוכד עיר: איזה עשיר. איזה אדם נקרא עשיר. השמח בחלקו. שהוא שמח במה שה' מזמין לו. בין ברב בין במעט. ואינו רודף אחר העושר לאסוף ולכנוס. שנאמר יגיע כפיך כי תאכל. כלומר כשתאכל יגיע כפיך ולא רדפת אחרי הגזל והעושק לאסוף ולכנוס. אשריך בעולם הזה. שלא נצרכת לבריות. וטוב לך לעולם הבא. על שאין לך חמס בכפך. ואין לך שאין רודף אחר חמס וגזל אלא א"כ שמח בחלקו. ועוד אפי' עשיר ועצב בחלקו אין לו יתרון והנאה בעושרו. וכל שכן אם עני הוא והוא מתרעם על מדותיו של הק' שאין לו טובה לא בעולם הזה ולא לעולם הבא. בעולם הזה שהרי עני הוא. ולעולם הבא. מה לו להשתכר בעניותו. שהרי ראוי להתכפר מעוונותיו והיה לו לקבלו מאהבה והוא מתרעם על מידותיו של הק'. המכבד את הבריות. שמתוך שהוא מכבדם אף הן מכבדין אותו. כי מכבדי אכבד. כך אמר הק' על בני עלי. ואף אתה לך ולמד ממידותיו. וכבד מכבדיך. כדי שיכבדוך אף הם. ובוזי. והבוזים אותי. יקלו. תבואם חרפה וקלון:

משנה ב

בן עזאי אומר הוי רץ למצוה קלה ובורח מן העבירה שמצות גוררת מצוה ועבירה גוררת עבירה. ששכר מצוה מצוה ושכר עבירה עבירה: הוא היה אומר אל תהי בז לכל אדם ואל תהי מפליג לכל דבר שאין לך אדם שאין לו שעה. ואין לך דבר שאין לו מקום: ר' לויטס איש יבנה אומר מאד מאד הוי שפל רוח שתקות אנוש רימה:

הוי רץ למצוה קלה. אפי' מצוה הנראית בעיניך קלה הוי רץ ורודף לקיימה. ובורח מן העבירה. אפי' עבירה הנראית בעיניך קלה. הוי בורח והתרחק ממנה. שמצוה גוררת מצוה. שעל ידי שהוא עוסק במצוה קלה סוף בא לידי חמורה. ועבירה גוררת עבירה. שנו רבותינו. עבירה קלה שאדם עובר ואינו דואג עליה. סוף בא שהוא גוררתו לידי עבירה חמורה הימינה. כמו שפירשו רבותי' בלפני אידיהן. אשרי האיש אשר לא הלך וגו' ואמר ר' שמעון בן פזי. וכי מאחר שלא הלך מהיכן עמד. ומאחר שלא עמד מהיכן

ישב. ומאחר שלא ישב מהיכן לץ. אלא לומר לך שאם הלך סופו לעמוד. ואם עמד סופו לישב. ואם ישב סופו להתלוצץ. שכך דרכו של יצר הרע. היום אומר לו עשה כך. ולמחר עשה כך. עד שעובד ע"ז. כמו ששנינו במשנת ר' נתן. ובשבת פ' האורג. הוי שעבירה גוררת עבירה. ששכר מצוה מצוה. אם תקיים מצוה קלה. זהו שכר מצוה. שתגרור על ידה מצוה אחרת גדולה הימנה. ונמצאת מקבל שכר הרבה על כולם. ושכר עבירה הקלה היא גוררת לך עבירה אחרת חמורה. שמתוך שהקלת את ראשך באחת סוף אתה מיקל באחרת חמורה הימנה. וטורדך מן העולם. שכך שנינו עבר עבירה אחת אל ידאג לאותה עבירה בלבד שלא מביאתו לידי חמורה ממנה. עשה מצוה אחת אל ישביח לאותה מצוה בלבד. שלסוף מביאתו לידי מצוה אחרת. אל תהי בז לכל אדם. בז. מבזה. שנו רבותינו משום שנאמר בז לדבר יחבל לו. ומהו יחבל לו. עוד יגיע זמן שהוא מיצר. כמו שאחזוהו חבלים למוצאין ולמובאין. שא דולור שרא פור לוי ב'. לכל אדם. לשום אדם. אל תהי מבזה אפילו לקל שבקלים. ואל תהי מפליג לכל דבר. אל תהי דוחה ואומר על דבר הלכה למחר אשמענה. וזהו שאמרנו בפירקי' דלעיל. ואל תאמר דבר שאיפשר לשמוע כו'. מפליג. כמו הפליגו בדברים. לשון הבדלה וחילוק. ולשון מפליגין בספינה. בשבת. ולפיכך אני מזהירך. לפי שאין לך אדם קל בעולם שלא תהא שעה עומדת לו. שעה מזל. בין ברב. בין במעט. שתהיה צריך לו. לפיכך אל תהי בז לכל אדם ואין לך דבר כו'. לפיכך אל תהי מפליג לכל דבר דשמא אם תראה עצמך עכשיו שוב לא תשמענה. וסוף אתה צריך לה ואינך יודעה: כך קיבלתי. ולי נר'. ואל תהי מפליג לכל דבר. אל יהא שום חפץ ושום דבר ושום כלי תשמיש קל בעיניך להניחו במקום התורפה והפקר והוא אבד והולך לפי שאין לו חפץ בו. שאין לך מקום וצורך לפעמים. שתקות אנוש רימה. שכל אדם מקוה ומייחל ויודע שסופו הוא עתיד להיות רימה ותוליעה. ולפיכך אל תהי רוחו גסה עליו. כי מה לו אצל גאוה:

משנה ד

ר' יוחנן בן ברוקה אומ' המחלל שם שמים בסתר נפרעין ממנו בגלוי אחד שוגג ואחד מזיד בחילול השם: ר' ישמעאל אומ' הלומד על מנת ללמד מספיקין בידו ללמוד וללמד והלומד על מנת לעשות מספיקין בידו ללמוד וללמד לשמור ולעשות: ר' צדוק אומ' אל תעשם עטרה להתגדל בהם ולא קורדום לאכול מהן. וכן היה הילל אומ' ודאישתמש בתגא חלף הא כל הנאות מדברי תורה נוטל חייו מן העולם:

המחלל שם שמים בסתר. שעבר עבירה בסתר שאילו היתה גלוייה לעולם היה בה חילול השם. כגון שזה העובר עבירה הוא תלמיד חכם והבריות למידין ממנו. נפרעין ממנו

בגלוי כדי לפרסם את חניפותו. כדכת' ובשוב צדיק מצדקו ועשה עול וגומ': ע"א המהלל שם שמים בסתר. שעובר עבירה בסתר. הק' פורע ממנו בגלוי. שעושה בו דבר שמודיע לכל שהוא עבר עליה ומגלה חרפתו כדכת' בדוד הנני מקים עליך רעה וגומ'. ושכב עם נשיך לעיני (כל נגד) השמש הזאת. כי אתה עשית בסתר (עם אשת אוריה) ואני אעשה את הדבר הזה נגד כל ישראל ונגד השמש: אחד שוגג ואחד מזיד בחילול השם. כלומר שוגג ומזיד חשובים הם דבר אחר אצל חילול השם. כי כשם שנפרעין ממנו פירעון אם הזיד בחילול השם. כך נפרעין ממנו אם שגג בחילול השם. וכמו כן מצינו אצל דבר אחד שהמזיד ושוגג שוין אין עושין לו כחנווני המקיף אלא נפרעים ממנו מיד. ופר"ח התם. תנן התם בפרקי אבות. וזו היא דר' יוחנן בן ברוקה: חילול מפורש בפ' אחרון דיומא היאך הוא. דאמר רבא היכי דמי מחלל. כגון אנא כו'. שכשרואים תלמיד חכם שעושה דבר שאינו הגון הבריות מליזות ואומרות חבל על כל הלומד תורה שאינו לומד מתוכה אלא דברי תפלות. ראו פלוני שלמד תורה כמה מעשיו מכוערים. ונמצא נוהגין בדברי על ידו חילול ובזיון. ולפיכך עשה בחילול השם שוגג כמזיד עונשו ממנה. שמצינו בפרשת דברי ירמיה שתים שאלתי מאתך וגו'. שנייה קשה. שמצינו שויתר הק' על ע"ז ולא על חילול השם. שנאמר ואתם בית ישר' וכו' גלוליו לכו עבדו. מה כת' שם לא תחללו עוד: וקשה חילול השם ממזיד. דמזיד אפשר בצינעה בתוך ביתו. והילכך פירעון דידיה נמי הוי חמר ממזיד. שמחמירים עליו את דינו מן השמים שהרי העולם תועים על ידו. ע"א אחד בשוגג. כלומר אם עשאה בשוגג גובה ממנו כעניין השגגה. כד"א מפני מה נתחייבו שונאיהם של ישראל שבאותו הדור כלאה מפני שהשתחוו לצלם בימי נבוכדנצר. וכי משוא פנים יש בדבר. כלומר למה ניצולו הואיל והשתחוו יהו כלים לגמרי. ואמרי' הם לא עשו אלא לפנים. מפני אימתו של נבוכדנצר. ולא מפני שכוונתם לכך. ואף הק' לא עשה עמהם אלא לפנים. ובאותו ענייין שחטאו פרע עמהם. והיינו פירעון דשוגג. ולכתחילה הראה להם כאילו רצונו לכלותם. ואחר כך הצילם מידו. ואחד במזיד. כלומר אם עשה העבירה במזיד גובה המקום ממנו בפירעון גמור בגלוי. חילול השם היינו נמי מזיד. אלא שבלבד המזיד יש בו חילול השם כאשר אפרש, פ"א אחד שוגג. בתלמיד שלמד ומזלזל בה: על מנת ללמד שאין דעתו לקיים לפי שאינו יכול. או אפי' יכול אינו עושה אלא לעשות לו שם על מנת שיקראהו ר'. ללמוד וללמד. ולא יותר. מספיקין בידו. מן השמים נותנין לו ספק אף לעשותה, שהמעשה עיקר. כמו שמצינו בפ"א לא המדרש הוא עיקר אלא המעשה: אל תעשם עטרה. שלא תלמוד דברי תורה על מנת להתגדל ולהתגרד ולהתעטר בהן: אלא הוי מלמדה לשם בוראך. וסוף הכבוד לבא. ולא קורדום.

הוי מלמד אותה לאחרים ולא תטול שכר עליה. ואל תעש עצמך כפועל הנשכר. לחטוב עצים בקרדומו. ולאכול מיגיע כפיו. וטעמו של דבר מפורש בנדרים פרק אין בין. כדכת' ראה למדתי אתכם חוקים ומשפטים באשר ציוני ה' אלהי. מה אני למדתי בחנם אף אתם בחנם תלמדו. למדנו שאסור עליה ליטול שכר. ועוד כת' אמת קנה ואל תמכור: ואת אשר נהגו ליטול שכר. שסמכו על מה שמצינו באגדה. שאין זה אלא שכר ביטול. אבל שכר תורה אין כל בריה יכולה לשער. ומ"מ מלמדי תינוקות של בית רבן מותרין. כדמפורש באין בין המודר. שאין נוטלין אלא שכר שימור ושכר פיסוקי טעמים. וכן היה אומר. כבר פירשנו למעלה דבריו של הילל. והכי קאמר ודאישתמש בתגא. שמקבל שכר לימוד כתר תורה. חלף. עבר שכרו לעתיד. ושוב אין לו שכר אחר מכיון שנוטל עכשיו: ור' אלעזר בר' צדוק הביאם ראייה לדבריו. שמדברי הילל למדנו שכל מי שיש לו הנאה בדברי תורה נוטל חייו מן העולם: שאינו מאריך ימים אחרי כן. הניאות. כמו הנשים ניאותות בהן. ומאי ניאותות. רוחצות. וכמו שברא את אילו בעולמו לתנאות מהן בני אדם. ועד שיאותו לאורן. בנר של הבדלה:

משנה ו

ר' יוסי אומר כל המכבד את התורה גופו מכובד על הבריות, וכל המחלל את התורה גופו מחולל על הבריות: ר' ישמעאל בנו אומ' החושך עצמו מן הדין פורק ממנו איבה וגזל ושבועת שוא. והגס לבו בהוראה שוטה רשע וגס רוח: הוא היה אומ' אל תהי דן יחידי שאין דן יחיד אלא אחד ואל תאמר קיבלו דעתי שהן רשאין ולא אתה:

כל המכבד את התורה. שמלמדה לתלמיד הגון. ואינה מניחה לא על גבי מיטה ולא על ספסל. ושאינו מניח לא חומש על גבי ספר תורה. ולא נביאים וכתובים על גבי חומש. ולא תלמוד על גבי נביאים. ובירושלמי דמגילה אמרי' לא ישב אדם על ספסל שספר תורה נתון עליו. ומעשה בר' אליעזר כו'. ואם היה נתון על גבי דבר אחר מותר. ועד במה. ר' אבא בשם ר' הונא אמר טפח. ר' ירמיה בשם ר' זעירא אמר אפי' כל שהו. ועוד מצאתי בירושלמי פ' מי שמתו. תיבה שהיא מלאה ספרים נותנה מראשות המטה ואינה נותנה מרגליות המטה. רבון בשם ר' הונא אמור והוא שתהא מטה גבוהה עשרה טפחים ולא יהו חבלי המטה נוגעין בתוכה: ועוד מצינו במגילת ירושלמית דסיקייא שהיא מליאה ספרים או שהיו בתוכה עצמות המת הרי אילו מפשילן לאחוריו ורוכב. ומכאן יש ראייה להתיר מה שנהגו בני אדם לרכוב וספרים אחריהם: גופו מכובד. שמכבדין אותו הכל. כדכת' וחסד ה' מעולם ועד עולם על יריאיו. שכל מי שהוא ירא חט הק' מושך עליו חוט של חסד. ומכבדין אותו מתוך פרישותו. המחלל. שנוהג בה דרך בזיון שאינו נזהר

בכל אילו שאמרנו. העולם מבזין אותו: החושך עצמו מן הדין אני קיבלתי שעל כרחינו אין לפרשו על הדיין. לפי שאין לו לדיין אלא מה שעיניו רואות. ועל בעל הדין צריך לפרשו. ומהו החושך עצמו מן הדין. המתפשר עם בעל דינו קודם שירד לדין. פורק ממנו איבה. נוטל משאוי מעליו שאינו בא לידי כל אילו. שכל הבאים לב"ד לטעון טענותם מתקוטטים זה עם זה. [ונעשין] שונאים זה לזה. וגזל. פעמים שהוא חייב לחבירו. וכשהוא חפץ לריב עמו טוען טענה שהוא נפטר בה ונשבע לשקר. וזהו ושבועת שוא. ולי נר' שבהיטב יש לפרשו על הדיין ואעפ"י שאין לו לדיין אלא מה שעיניו רואות. מ"מ מצינו בר' פלוני שהיה אומר כשהיה יוצא לדין ברעות נפשיה לקטלא אזיל. כו'. ולואי שתהא יציאה כביאה. ורב הונא דמעיף בי עשרה. ואמר כי היכי דממטיין שיבא מכשורא. שבשעת הכעס עונשין על הדבר. כמו שמצינו בפ' התכלת. במסכת מנחות. שאמר לו רב קטינא למלאכא ענשיתו אעשה. וא"ל בעידנא דאיכא ריתחא ענשינן. ומ"מ אי איפשר להשמט אלא על פי ב"ד. שיפריד בין עצומים. וישבית מדיינים. ויסמוך על מה שכת' ועמכם בדבר המשפט. שאין לו לדיין אלא מה שעיניו רואות. דהואיל ולבו לשמים אין עונשו מצוי. וגזל. שהרי נוטל מזה ונותן לזה. ופעמים שטועה בדין ונמצא שהוא גזלן. ושבועת שוא. שקר. כשמטיל עליו שבועה והוא נשבע לשקר. כל העומדים שם נענשים בדבר כמו שפירשו חכמים בפ' שבועת העדות. והוא שהטילה עליו והיה לו לעיין בדבר. יותר על כולן: והגס לבו בהוראה. שמעתי. שמגיסם לבו בהוראתו ואומר ראו כך וכך דנתי. כך וכך חייבתי. שוטה. הרי זה שוטה. שהתורה אינה שלו. ועוד שמא לא דן יפה. רשע. שלא למד תורה אלא להתנאות בה. וגס רוח. שמראה בעצמו שאין דוגמתו בעולם: ולי נר' והגס לבו בהוראה. שקופץ לעשות הוראה מתוך גסות הרוח אשר בו. כאדם שאומר בקי אני יפה בדבר הזה. שוטה. שאינו מבין לאשורו. שמתוך שהוא נמהר רוב פעמים נכשל בדבר. רשע. שהוא קרוב למזיד הואיל ואינו חפץ לעיין בדבר. כאותה ששנינו שאמר ר' יהודה הוי זהיר בתלמוד ששגגת תלמוד עולה זדון. וגס רוח. שממהר ומרגיל עצמו לעשות הוראה לעצמו למעשה להתגדל בו. וכל מי שיש בו גסות הרוח שנוי הוא לפני המקום כמו שפירשו רבותי' במסכת ערכין ובהרבה מקומות שנאמר גבה עינים ורחב לבב אתו לא אוכל. כביכול אמר הק' אין אני והוא יכולין לדור במדור אחד. אלא אחד זה הק'. וכן הוא אומר והוא באחד מי ישיבנו. שהק' דן באחד. ומי יוכל להשיבנו. אבל בני אדם אין דנין פחות משלשה. שמתוך שהם שלשה נושאין ונותנין בדבר. ומוציאין את הדין לאמיתו. לפיכך אל תהי דן יחידי. ד"א אל תהא רגיל לדון יחידי. ואפי' שיש עמך שנים. ותוכל לשאל להם בדבר המשפט. צריך שיעסקו בדין

כמוך ואל תאמר קבלו דעתי. אל תכריח שום אדם לדון לפניך. ולומר לבעלי דינין קבלו דעתי. ויעשה האחד עם חבירו כמה שאדון לפניכם. שהן רשאין. מה טעם. לפי שהם הרשות בידם או לקבל או לילך לפני אדם אחר. מאחר שלא קבלוך עליהם לדיין:

משנה ט

ר' יונתן אומר כל המקיים את התורה מעוני סופו לקיימה מעושר, וכל המבטל את התורה מעושר סופו לבטלה מעוני: ר' מאיר אומר הוי מעט בעסק ועסוק בתורה, והוי שפל רוח בפני כל אדם, ואם ביטלת מן התורה יש לך בטלים הרבה כנגדך, ואם עמלת בתורה יש לך שכר הרבה ליתן לך:

מעוני. בעוד שהוא עני. דכת' אורך ימים בימינה. למיימינים בה. וכל שכן עושר וכבוד. ובשמאלה. למשמאילים בה עושר וכבוד מיהא איכא. וכל המבטלה מעושר בעוד שהוא עשיר. סופו לבטלה מעוני. שאינו יכול ללמוד מרוב דוחקתו ועניותו. שטרוד אחר מזונותיו. ומקרא דאיתינן שמעינן לה דדברי תורה מכלל הן אתה שומע לאו. ומכלל לאו הן. למי שלומדה עושר וכבוד. הא אינו לומדה ותהי להפך: הוי מעט בעסק. בסחורה. שתעשה עסקין מועטין בשאר דברים. ותעסוק בתורה. ושפל רוח בפני כל אדם. ואף הוי שפל רוח בפני כל אדם ותחיה. יותר. כמו שאמרו חכמים הוי קבל וקיים. וזהו שאמרו בחלק ובתורת כהנים. מיכן אמרו בית אפל אין פותחין לו חלונות לראות את נגעו. אם בטלת מן התורה כו'. שנו רבותינו במשנה ר' נתן. הוא היה אומר כל השוקד על דברי תורה הרבה שקדנים כנגדו. וכל המבטל מדברי תורה מוסרים לו הרבה בטלים כנגדו. זאב. ארי. נמר. ברדלס. נחש. גייס. וליסטין. באים ומקיפין אותו ונפרעים ממנו. שנאמר אך יש אלהים שפטים בארץ:

משנה יא

ר' אלעזר בן יעקב אומר העושה מצוה אחת קונה לו פרקליט אחד. והעובר עבירה אחת קונה לו קטיגור אחד תשובה ומעשים טובים כתריס בפני הפורענות.

פרקליט אחד. מליץ יושר. שהמצוה עומדת לו למליץ. כדכתיב והלך לפניך צדקך. ואומר בהתהלכך תנחה אותך. והקיצות היא תשיחך. לעולם הבא. קטיגור. וכן דילטור. רכיל בגימטריא. ושניהם לשון יוון. ואני נהוג לפרש קטיגור. קטי תגרא. כלומר בעל קטטה ותגר. או קני תגרא. וסניגור. סני תגרא. קטיגור. אנקווייריש ב'. עומדין לו למגן. ומקדימין לפניו. וסוגרין בעדו מפני הפורענות. תריס. הוא המגן שלפני אדם במלחמה להכות בו מפני אויב הנלחם בו. ומחזיקין אותו. לשון תריסי חנויות:

ר' יוחנן הסנדלר אומ' כל כנסייא שהיא לשם שמים סופה להתקיים, ושאינה לשם שמים אין סופה להתקיים.

הסנדלר. כך שמו. כניסייא. אסיפה. וכן בית הכנסת. בית האסיפה. שהיא לשם שמים. שנאספו כאחד ללמוד וללמד. סופה להתקיים. אף באחרית הימים. היא מתקיימת עדיין. שעומדת לאורך ימים. אין סופה להתקיים. שהקי מכניס ומעביר רוח קנאה ביניהן. ומתפלגין כדרך שעשה בדור הפלגה. וכן מפורש בסוף משנת ר' נתן. כניסייא שהיא לשם מצוה זו כניסיית אנשי כנסת הגדולה. ושלא לשם שמים. של אנשי דור הפלגה:

משנה יב

ר' אליעזר אומ' יהי כבוד תלמידך חביב עליך בכבוד חבירך. וכבוד חבירך כמורא רבך, ומורא רבך כמורא שמים:

בכבוד חבירך. ואל תנהוג בתלמידך מנהג בזיון. אלא נהוג בו כבוד כשם שאתה זקוק לנהוג כבוד בחבירך. ולא שיעשה שניהן שוין. אלא שיעשה בו כיוצא בו. כדרך שעשה משה ליהושע. שאמר לו בחר לנו אנשים. שאם אתה אומר ככבוד חבירך ממש. דבר זה אי אפשר. שהרי הוא אומר ומורא חבירך כמורא רבך וכיוצא בו שנינו בתכלת. תכלת דומה לים וים דומה לרקיע. ורקיע דומה לכסא הכבוד. דומה לדומה במשנת ר' נתן. ובמכילתי מצאתי. יהי כבוד תלמידך חביב עליך כשלך. מלמד שיהא כבודו של אדם חביב ככבודו. ילמדו כל אדם ממשה. שאמר ליהושע תלמידו בחר לנו אנשים. ולא אמר בחר לי. אלא לנו. שעשאו כמותו. ומניין שכבוד חבירו חביב עליו ככבוד רבו. שנאמר ויאמר אהרן אל משה בי אדני אל נא תשת עלינו חטאת. והלא קטן ממנו היה. אלא עשאו רבו. ואע"פ שקטן היה. כמו ששנינו במסכת עירובין. כיון שקטן ממנו היה. ואהרן נביא כמותו היה ועוד כת' הוא יהיה לך לפה. הואיל וכן דיי אם עשאו כמותו. ומורא רבך כמורא שמים. שנאמר ויען יהושע בן נון משרת משה מבחריו ויאמר אדני משה כלאם. חייבין הן כלייה. שקלם כנגד שכינה. שחייבין כלייה על שדברו כנגדו כאילו דיברו נגד שכינה. שהיו מתנבאים ואומרים משה מת ויהושע מכניס את ישר' לארץ. ובסנהדרין אית דא בע"א. ע"א יהי כבוד תלמידך חביב עליך כשלך. סברא הוא. שהרי אתה מתפאר בו וכבודו הוא כבודך. שאומרים ראו תלמיד הגון זה שלימדו פלוני תורה. ובכך אתה מתכבד. ולכך דין הוא שיהא כבודו חביב ויקר עליך כשלך. כלומר ככבוד עצמך. אבל בכבוד חבירך לא מצי למיתני חביב עליך כשלך. כי היכי דתנא בתלמידו. שהרי אין לו חלק בכבוד חבירו. דמה טיבו של כבוד חבירו אצל כבוד שלו. ולכך גלה כבוד חבירו כמורא רבו. שיהא מקובל עליו כבוד חבירו כמוראת רבו. ולא ככבוד רבו. ומורא רבך כמורא שמים. אין תימא בדבר. דהא דרשינן את י"י אליך תירא. לרבות תלמידי חכמים.

בכל שעה. וכל שכן שחייב לירא את רבו. ובפ"א דקידושין מפ' מורא היכי דמי. לא ישב במקומו. לא יעבור על דבריו. אבידתו ואבידת אביו. רבו קדמת. באילו מציאות:

משנה יג

ר' יהודה אומ' הוי זהיר בתלמוד ששגגת תלמוד עולה זדון:

הוי זהיר בתלמוד לידע ולהבין דקדוקי המצות. שאם שגגת בתלמוד והוריתה שלא כהוגן חשובה היא עליך אותה שגגה כזדון. שנפרעין ממך כאילו עשית במזיד מפני שהיה לך ללמד יפה ולא למדת. וכן מפורש בפ' אילו מציאות והגד לעמי פשעם ולבית יעקב חטאתם. הגד לעמי פשעם. אילו תלמידי חכמים ששגגות חשובות להם כזדונות. ולבית יעקב חטאתם. אילו עמי הארץ שזדונות חשובות להם כשגגות. פשעים. אילו המרדים. וחטאים. אילו השגגות. כדמוכח ביומא פ' בתרא:

ר' שמעון אומ' שלשה כתרים הן, כתר תורה וכתר כהונה וכתר מלכות וכתר שם טוב על גביהם:

שלשה כתרים הן. ג' זֵרים הן. כמו ששנינו במס' יומא. זר זהב שבארון סימן לכתר תורה שבו. וזרו של שלחן סימן לכתר מלכות. שלחן של מלכים. זרו של מזבח סימן לכתר כהונה. זרו של ארון. ועשית זר זהב למסגרתו סביב. זר מזבח כת' כמו כן. ועשית לו זר סביב. תשמיש המזבחות. כהנים זוכים במתנותיהם. זר שלחן. דכתיב ועשית זר זהב למסגרתו סביב. הוא סימן לכתר מלכות. ששלחנם גדול וחשוב משאר שלחנות. וכהנים זכו משלחן גבוה. וכתר שם טוב עולה על גביהן. על ידיהן בא שם טוב לאדם. אם נזהר בהם כמידה וכשורה. ונוהג עצמו כדין. שהרי עסק בתורה לשם שמים. נמצא שמביא שם טוב עליו. ואומר אשרי מי שיצא זה מחלציו. ראו פלוני שלמד כמה מצות קיים. וכן כהן הזהיר בעבודתו ומזורז שלא להביא קדשים לבית הפסול יוצא עליו שם טוב על כך. וכן מלך המושל בעמו ומנהיג את בני דור בצדק ומשפט יוצא עליו שם טוב: על גביהן. כמו היו עושין אילו על גב אילו. דמסכת ביצה. וכמו מטבילין על גבם. כך קבלתי. ולי נראה על גביהן. למעלה מכולן. שאין לך בהם מתקיים בלא טוב שאם אינו נוהג עצמו כדין ואם אינו קונה שש טוב הכל מבזים אותו. ונמצא כתרו בטל. ועוד כת' טוב שם משמן טוב:

משנה יד

ר' נהוראי אומ' הוי גולה למקום תורה, ואל תאמר שהיא תבא אחריך שחביריך יקיימוה בידך ואל בינתך אל תשען: הוא היה אומר אין בידינו שלוות רשעים ואף לא ייסורי הצדיקים:

ר' נהוראי. הוא ר' אלעזר בן ערך. כמו שפירשו חכמים בשבת פ' חבית. ונקרא שמו נהוראי על שמנהיר עיני חכמים בהלכה. ובא מעשה לידו. שנמשך אחר היין. ונשתכחה ממנו תורתו. ובקשו עליו רחמים וחזרה לו. הוא שהיה אומר הוי גולה למקום תורה. לא כדרך שעשיתי אני. שגליתי למקום ליצני הדור השותים במזרקי יין. ונמנעו תלמידי חכמים לבא אחרי אלא הוי גולה למקום תורה. למקום תלמידי חכמים. ואל תאמר בלבך שהיא תבא אחרי. שיבואו תלמידיך אחריך ותחזור תלמודך על ידם. ותוסף מתוך כך על שמועתך. כדרך שאמרו חכמים הרבה למדתי מרבותיי כו'. ומתלמידיי יותר מכולן. שהרי חביריך יקיימוה בידך שאם תשכחנה יבקשו עליו רחמים כדרך שביקשו עלי. דלאו כל שעתא ושעתא מתרחיש ניסא. ואתה אל בינתך אל תשען. לומר שאתה מחזיר הכל מתוך פלפולך. כדרך שעשה עתניאל בן קנז שהחזיר מתוך פלפלו הלכות שנשתכחו בימי אבלו של משה. כמו שפירשו חכמים במסכת תמורה. וזה אשר כתוב (איש) אשר יכה את קרית ספר. ספרי הלכות: ולכך לא חשיב כלב בריש תענית בהדי אותם ג' ששאלו שלא כהוגן דמובטח היה כלב שלא יוכל להחזיר אותם הלכות אם לא אדם מיוחס שאין בו שום פסולת. כ"ש. ואל בינתך אל תשען. סוף מקרא הוא בספר משלי. ולצחות לשון תפס לו לשון המקרא. וכמו יוקץ הפיגול. בזבחים ולכך קא' הוי גולה כו'. גלות קרי כאדם שנעתק ממקום זה ונתקע במקום אחר. ולדברי האומר בחבית שאין זה ר' אלעזר בן ערך כך אנו מפרשין אותה. הוי גולה למקום שהרב שם ואל תמתין ותאמר שהיא תבא אחרי. שהרי חביריך יקיימוה בידך. חביריך שהלכו מאצלך לשם ללמוד. הם יקיימוה בידך לכשיבואו. שישאו ויתנו עמך. לפי שאינו דומה שומע מפי הרב לשומע מפי תלמיד. ואתה אל בינתך אל תשען. שהרי אין התורה מתקיימת ביחיד. חרב על הבדים ונואלו. ולכך הוי גולה למקום הרב: אין בידינו שלוות רשעים. אני קיבלתי אין בידינו לידע מדוע דרך רשעים צלחה. ולמה צדיקים נידונין בייסורין. ולי נר' אין בידינו כו'. לעולם ישתדל אדם לקנות חיי העולם הבא. שהרי יש ספק בידינו לעשות. כי גם יודע אני שאין חשובים הרשעים לפני הק'. שהרי אין בידינו משלוות רשעים שאין לנו שלווה כראוי לרשעים. שנאמר שלו כל בגדי בגד. ואומר ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו. ומ"מ יודע אני שאין אנו חשובין לומר דיי לנו במה שעסקנו במצות עד עתה. שהרי אין ייסורין באים עלינו כייסורי הצדיקים אלא ייסורין של פורענות הן:

משנה טו

ר' מתיא בן חרש אומ' הוי מקדים לשלום כל אדם והוי זנב לאריות ואל תהי ראש לשועלים:

כל אדם. ואפי' לשלום גוי הוי מקדים. ושואל בשלומו מפני דרכי שלום. כאותה שאמר ר' יוחנן לעולם לא הקדימני אדם שלום בעולם. ואפי' גוי בשוק. והוי זנב לאריות. כבודך לעשות עצמך זנב לאריות. ולהשפיל עצמך לילך אחרי תלמידי חכמים מלהיות ראש לשועלים לאנשים קלים. שאינם חשובים אלא כשועלים הללו. ומצאתי לו מן המקרא הולך את חכמים יחכם. מי שעושה עצמו טפל לחכמים יחכם. כאותה ששנינו את בשרו את הטפל לבשרו. ורוע כסילים ירוע. מי שנעשה ראש ופרנס לכסילים ורועם. ירוע. יתרוצץ. אינו משתכר כלום משבר עצמותיו ומתייגע לחנם. כמו שאנו מתרג' עשוק ורצוץ. עשוק ורעיע. לשון סוכה רעועה וסולם רעוע. או יש לומר ירוע. סופו שמרועע ונופל. כנופל בדרך שמצינו באלימלך שנעשה ראש לאנשי שכם ונפלו כאחת:

משנה טז

ר' יעקב אומ' העולם הזה דומה לפרוזדור בפני העולם הבא והתקן עצמך בפרוזדור כדי שתכנס לטרקלין: הוא היה אומר יפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים בעולם הזה מכל חיי העולם הבא, ויפה שעה אחת של קורת רוח לעולם הבא מכל חיי העולם הזה:

פרוזדור. בדל"ת. ואולם לכסא. מתרגמ' ופרוזדודא. הוא בית כניסת הבית שקורין פורקא. וטרקלין הוא מעין היכל שקורין פלייץ. בית גדול שעושין השרים. והתקן עצמך כו'. דרך אדם הרוצה ליכנס לטרקלין לתוך הבית שמתקן עצמו ומצמצם קודם שיכנס. כך צריך אדם לתקן עצמו בעולם הזה בתשובה ומעשים טובים כדי שיזכה ויתגאה לעולם הבא. שאם לא עשה כן בעולם הבא אי אפשר לתקן. שהעולם הזה דומה ליבשה והעולם הבא לים. העולם הזה דומה לערב שבת והעולם הבא דומה לשבת. מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת. וכן המתקן מזונותיו ביבשה יש לו לאכול בים. לא טרח ולא תיקן אין לו מה יאכל. ויפה שעה אחת בתשובה כו'. לעשות בה תשובה ומעשים טובים. מכל חיי העולם הבא. שבכל העולם הבא אי אפשר לעשות תשובה ומעשים טובים שאינו עשוי אלא לקבל שכר על מה שקיים בעולם הזה. ויפה שעה כו'. ושעה אחת של עולם [הבא] יפה להיות בה קורת רוח לאדם מכל חיי העולם הזה. שכל חיי העולם הזה אינו כנגד שעה אחת של עולם הבא לעיניין קורת רוח. שאין כאן קורת רוח שלימה. קורת רוח. נחת רוח. לשון נתקררה דעתו. וכלפי שהחרון אף ועצבת רוח נקרא חימה. הרצון והנחת רוח נקרא קורת. שמתקררת ומיישבת דעתו עליו מרוב שמחה והנאה. רפריידמנט ב':

משנה יח

ר' שמעון אומ' אל תרצה את חבירך בשעת כעסו ואל תנחמנו בשעה שמתו מוטל לפניו ואל תשאל לו בשעת נדרו ואל תשתדל לראותו בשעת קלקלתו:

אל תרצה. לפי שאינו מועיל לך. שאינו מקבל ריצוייך בשעת כעסו אלא הנח עד שתקרר דעתו. ואחר כך אמור לו דברי ריצוי וישמע אליך כאותה שפירשו חכמים בברכות פ"ק. אמר ר' יוחנן מניין שאין מרצין לו לאדם בשעת כעסו. שנאמר פני ילכו והניחותי לך. אמר לו הק' המתן לי עד שיעברו פנים של זעם. ואל תנחמנו כו'. שלא יקבל תנחומים ממך. דהיאך יתנחם ומתו מוטל לפניו. אלא משיתסתם הגולל יש לך לנחמו. ואל תשאל לו להתיר נדרו. מפני שאתה מצערו כשאתה מזכיר שום נדרו אלא לך אצל אחר ויתיר לך נדרך. וכל שכן אם הידירך. אל תבקש ממנו להתיר את נדרו באותה שעה עד שיתקרר דעתו עליך. ואני שמעתי פ"א אם שמעת חביריך נודר אל תפתח לו בחרטה לשאל לו כזה נדרת וכזה נדרת. שמחמת כעסו יאמר לך. בכל ענייניך נדרתי ומצאת גורם לו להיות באותו נדר כל ימיו. לכן אל תשאל לו ואל תפתח בחרטו עד שתשוך חמתו ותתקרר דעתו: ת': ואל תשתדל. ואל תטרח ואל תבקש לראותו בשעה שאירע לו שום תקלה מפני שמתבייש מכל אדם. כך דרש ר' תנחומא בפ' שלח לך. ובספר ערוך מצאתי שבך מפורש בהגדת ילמדנו המתחלת סנדל יחידי בפרשת שלח לך. אל תרצה מניין אתה למד ממשה רבינו. בשעה שעשו ישראל את העגל אמר לו הק' לך רד כי שחת עמך. אמר משה איני צריך לדבר עכשיו. מה עשה ירד מן ההר ודנם ובדקם שלש בדיקות כמו שמפורש שם. סייף. ומיתה והדרוקן. ואחר שהמתין כל כך חזר לפני הק'. וביקש רחמים על הדבר: ואל תנחמנו בשעת אבלו. מניין אתה למד מהקב"ה. כשגלו ישר' לבבל. כביכול. היה הק' כאילו מתאבל. שנאמר ויקרא ה' אלהים לבכי ולמספד. בקשו מלאכים לנחמו. אמר להם הק' אל תאיצו לנחמני. מאי אל תאיצו. אין אילו תנחומים אלא ניאוצים הם לפני: ואל תשאל לו בשעת נדרו. מניין אתה למד ממשה. כשאמר ליש' שמעו נא המורים. נשבע הקב"ה שלא יכנס לארץ. שנאמר לכן לא תביאו את הקהל. ואין לכן אלא שבועה. שנאמר ולכן נשבעתי לבית עלי. אמר משה שעת שבועת היא איני צריך לדבר עכשיו המתין מ' שנה ואחר כך התחיל להתחנן לפניו. שנאמר ואתחנן אל ה'. אמר הק' בשביל שהמתנת לי עלה ראש הפסגה וגו'. ואל תשתדל לראותו. מניין אתה למד מאדם הראשון כשאכל מן האילן ונתקלקל. שנאמר וידעו כי עירמם הם. לא נגלה עליהם הק' באותה שעה שהיו מקולקלין אלא ויתפרו עלה. ואח"כ וישמעו את קול ה' אלהים וגו':

משנה יט

שמואל הקטן אומ' בנפל אויביך אל תשמח ובכשלו אל יגל לבך פן יראה ה' ורע בעיניו והשיב מעליו אפו: מלמד שמוחלין לו כל עונותיו: אלישע בן אבוייה אומ' הלמד ילד למה הוא דומה לדיו כתובה על נייר חדש, והלמד זקן למה הוא דומה לדיו כתובה על

נייר מחוק: ר' יוסי בר' יהודה איש כפר הבבלי אומ' הלומד מקטנים למה הוא דומה לאוכל ענבים קהות ושותה יין מגיתו, והלומד מן הזקנים למה הוא דומה לאוכל ענבים בשולות ושותה יין ישן:

בנפול אויבך. מקרא הוא בספר משלי. כיוצא בו לעיל ואל בינתך אל תשען: אל תשמח. כנגד בני אדם השמחים בתקלת חביריהם היה רגיל לומר מקרא זה לקיימו בידם. כאותו שהיה קורא למעלה א"ר ינאי מאן בעי חיי כמו שפירשו חכמים ביבמות ובמדרש ויקרא רבה שאמר עליו ר' ינאי שקיים מקרא זה בידו מי האיש החפץ חיים. וגו'. ואע"פ שהיה בקי בו קודם לכן כל אדם דזיל קרי ביה רב הוא, להודיע ולהוודע ולהזהיר העולם היה רגיל לאומרו. וכן זה או' יש לומר שהמקרא זה אינו מדבר אלא בשני בני אדם ששונאין זה את זה בעסק העולם. ושמואל אמרו כנגד שני תלמידי חכמים שנתרוצצו זה עם זה בדבר הלכה. שלא ישמח למפלתו. ולא ישתדל לראותו. ושנקרא שמואל הקטן לפי שהיה מקטין עצמו. כאותה ששנינו שממינו שביקשו להספידו אי חסיד אי עניו. בפ"ק דסנהדרין ובסוף סוטה. ובתלמוד ירושלמי מפרש שהיה מעט קטן משמואל הרמתי. שאף הוא נתנבא בשעת מיתתו וראוי שתשרה שכינה עליו אלא שאין דורו ראוי לכך: אלישע בן אבוייה. נ"ל הכותב אלישע בן אבוייה הוא אחר. כדאמרי' באין דורשין. וקודם שיצא לתרבות רעה נאמרה. או אפי' לבתר דנפקי. ומי שסידרה רימון מצא תוכו אבל קליפתו זרק. הלמד ילד. בעודנו ילד. כדאמרי' אי זכאי גמירנא מעיקרא. והא גמרה. נפקא מינה לגירסא דינקותא לדיו כתובה על נייר חדש. הוא אותו קלף שעושין הקלפים. ובתשובות הגאונים מצאתי הוא אותו שעושין מן צמר גפן שנקרא קיטון ב'. שכורכין בו שירים הבאים מארץ ישמעאל. ועודנו חדש. הדיו נדבקת בו ועומדת ימים רבים כתיבתו. וקורין אותה קאגד. והלומד זקן. כשהוא זקן. שלא למד בנערותו. ומשהזקין בא ללמד. על נייר מחוק שכתבו בו כבר ונמחק. דמובלע הוא ועומד מן הכתיבה ראשונה ולפיכך אין כתיבתו עומדת לעד. וכן מוכיח אצל הוצאה במסכת שבת. וכן בגט פשוט. הוא על הנייר ועדיו על המחק. וכן אדם שמפנה לבו לבטלה. ונותן מחשבותיו לדברים בטלים. ומייאש את עצמו מלעסוק בתורה. אם בא לחזור וללמדה בעת זקנותו. אינה עולה בידו שכבר נתייאש ממנה. וקשה היא משלא למדה מעולם. וזהו שאמרו מיגמר בעתיקא קשה מדחדתא. וסימנין טינא בר טינא. והוא שפירשו חכמים. אם שכח תשכח. אם שכח בחדש תשכח בישן. ואם שמע תשמע. חיי ואם שמע בחדש תשמע בישן. מחוק כגון והמוחקו דאבות מלאכות. וכגון מחק דמידות. דבבא בתרא. פ' המוכר את הספינה. ועל שם שסתמו מחליק נקרא מחקא בלשון ארמי. כמו שפירשו חכמים במסכת מגילה.

נייר. מחקא. אצל אין כותבין כו'. מפני שמחליקין אותם בשעת כתיבתם. עשייתם: קהות. לשון ושני הבנים תקהינה. ענבים שלא בישלו כל צרכם. ולשותה יין מניחו. ועוד דומה לשותה תירוש מגיתו. חדש. ועודנו בגת. שלא החמיץ שהוא מתוק וקשה ללב. וכל שכן שהשותה יין של ענבים קהות שהוא חמוץ שקשה ללב. וגם לשתותו. כך התלמידים תלמודם קשה שלא שימשו כל צורכם. ולא הבינו בטעמי של דבר. והלמד מן הזקנים. הם שנו ושילשו והבינו כל הטעמים. והלמד מהן דומה לאוכל ענבים בשולות שנתבשלו. ושותה יין ישן. שהוא טוב ובריא לגוף ומתיישב על הלב:

משנה כ

ר' אומ' אל תסתכל בקנקן אלא במה שיש בו. יש קנקן חדש מלא ישן וישן אפי' חדש אין בו:

אל תסתכל בקנקן. אל תבט אל מראה האדם ואל גבה ואל קומתו. לומר זה הגון ותלמיד. אלא במה שיש בו. ביין שבתוכו תן עיניך אם טוב הוא. כלומר לך והריח בו אם יש בו ריח תורה אם לאו. כההוא דאמר ליה תהי ליה אקנקניה: מלא ישן. יש לך אדם בחור ומיושב בתלמודו כיין ישן שהוא משוקט על שמריו. ויש קנקן ישן. שאפילו מן הגרוע החדש אין בו שכולו ריקם. בך יש אדם זקן ובעל צורה שאפי' מיעוט תורה אין בו. תורה נמשלה ליין. שנאמר לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי. ואדם דומה לקנקן שהוא בבית משמרתה של תורה. כשם שהקנקן בית משמרתו של יין. ועוד המשיל עיקר של תורה ביין ישן. ושאינו עיקר ביין חדש שאינו טוב כיין ישן. אבל מעולה הוא מן המים:

משנה כא

ר' אלעזר הקפר אומ' הקנאה והתאוה והכבוד מוציאין את האדם מן העולם: הוא היה אומ' הילודים למות והמתים להחיות והחיים לידון לידע, להודיע, ולהיוודע, שהוא אל, הוא היוצר, והוא הבורא, והוא המבין, הוא הדיין, הוא עד, הוא בעל דין, הוא עתיד לדון, ברוך הוא, שאין לפניו לא עוולה ולא שכחה ולא משוא פנים ולא מקח שוחד, שהכל שלו, ודע שהכל בא לחשבון, ואל יבטיחך יצרך לומר שהשאול בית מנוס, שעל כורחך אתה נוצר, ועל כורחך אתה נולד. ועל כורחך אתה חי, ועל כורחך אתה מת, ועל כורחך אתה עתיד ליתן דין וחשבון לפני מלך מלכי המלכים הוא הקב"ה: ר' חנניא בן עקשיא כו':

הקנאה שיש לו לאדם על חבירו. והתאוה שנמשך אחר תאות לבו לניאוף ולשאר עבירות. והכבוד. שרודף אחר שררה וכבוד. מוציאין את האדם מן העולם. קנאה. שנאמר ורקב עצמות קנאה. והתאוה. שנאמר תוחלת ממשכה מחלה לב. והכבוד. שררה. דכתיב וימת יוסף תחילה. וכל אחיו וכל הדור ההוא. הא למדת שקשה היא הרבנות שקוברת

את בעלה. ועוד כתב חזון ישעיהו. בימי עוזיהו יותם אחז יחזקיהו. הרי שקיפח ד' מלכים בימיו. הא למדת שהגדולה מקברת את בעלה. מחמת שהוא משתרר יותר מדאי: הילודים. כמו הילדים במדבר בדרך. הנלודים כבר סופם למות. תמה לי הכותב. דבפ"ק דגיטין משמע דנולדים להבא. גבי לנולדים דלא הוו בשעת מתן מעות. [וביבמות] (ובפ' החולץ) משמע דנולדים לשעבר וילודים להבא. דקאמר מאן אחיו, אחיו הילודים. ולע"א מאן אחיו. אחיו הנולדים. ובשילהי פרק קמא דגיטין נולדים להבא. ובקרא. הנה בן נולד. והבן הילוד לשעבר. כתרג' דאיתיליד. ובכאן משמע הילודים. לשעבר. והמתים כבר. סופם להחיות. והחיים. ומשיחיו סופם לידון. כשיגיע יום הדין בעמק יהושפט. הוא עמק המלך. וכל כך אני אומר לידע. למען דעת כל עמי הארץ. גלגל זה. שהעולם חוזר כן. כדי שיטיבו מעשיהם. ולהודיע. גם הם לאחרים אשר ילמדו את בניהם. ולהיודע. שיהא הדבר גלוי לכל העמים. כדי שיראו מלפני המקום. שהק' הוא היוצר. וכשם שהיוצר הזה עושה בכליו כל אשר יחפץ כו'. כן כל אדם ביד הק' לעשות בהם ככל הישר בעיניו. להוליד ולהחיות ולמות. ולדון. והוא הבורא שעושה אדם בריא בעולם בצלם דמות תבניתו. והוא היודע מה בסתרי טוחותיהם. שהרי הוא עשאן ואין להסתיר בהן דבר ממנו. והוא המבין אל כל מעשיהם. דכתיב היוצר יחד לבם. הוא הדיין. הוא המומחה לדין ובקי. בקו המשפט. שנא' והוא באחד מי ישיבנו. ואם תאמר מה ידין ואין מעיד עלי. והוא עד. כלומר והוא עצמו יעיד בדבר שהוא רואה את הכל. שנאמר עיני ה' המה משוטטים בכל הארץ. וכתיב וקרבתי אליכם למשפט והייתי עד. ואמרי' בהכל חייבים. עבד שרבו מקרבו למשפט וממהר להעידו מה תקנה יש לו. והוא עצמו יהיה בעל דין לצעוק על האדם להורידו לדין. והוא עתיד לדין. שאין לפניו לא שכחה. ואל תאמר בלבך בשכבר הימים הבאים הכל נשכח. שבברור יוודע לך שיעמידך בדין כי הוא עתיד לדון. ומ"מ באמת וביושר ישפוט אותך ואם ניהגת כשורה אל תפחד ותדאג. כי ישים עליך דבר שלא כדין שלא מדעת אלא מתוך שכחה. שאין לפניו לא עולה. דכתיב אל אמונה ואין עול. ולא שכחה. שהכל כתוב לפניו בספר שנאמר ויקשב ה' וישמע ויכתב בספר זכרון לפניו ליראי ה' ולחושבי שמו. ואומר ביד כל אדם יחתום. ולא משוא פנים. שלא יבטח אדם על דבר שקר לאמר שישא לו פנים. או יקח שוחד. ולא מקח שוחד. מקרא הוא בדברי הימים ביהושפט. כי אין עם ה' אלהינו עולה ומשא פנים ומקח שוחד. ובמשנה יש נקוד מֶקח. ויש נקוד מַקח. ואני אומר שהאומר כן משתבש. דלשון תורה לחוד ולשון חכמים לחוד: שהכל שלו. אין כאן. ודע. במשניות. ומניין שהכל שלו. שנאמר לי הכסף ולי הזהב נאם ה' צבאות. ולמה יקח שוחד מאחר שהכל שלו. אין כאן.

וכן בדוד הוא אומר כי ממך הכל ומידך נתנו לך. ודע שהכל בא בחשבון. שכל מעשיך באים בחשבון ואין נעדר דבר. שנאמר אחת לאחת למצוא חשבון. ומצרפן זה עם זה עד שעולין לחשבון גדול: ואל יבטיחך יצרך כו'. שלא תאמר בלבך. הקבר לי בית מנוס. שאפטר מן הדין אחרי בואי בקבר. לא אתעורר לי לעולם. שעל כורחך כו'. ועל כורחך כו'. וכשם שנולדת בעל כורחך וחייך לעולם לעמל ולרוח. על אפך ועל חמתך. שהרי פעמים רבות התאוית למות. ואינך משיג. ומי שהגיעה עונת מיתתך לא יכולת להשמט ולהפטר ממנה. כמו כן אתה עתיד ליתן דין וחשבון לפי חשבון מעשיך. וכן בדוד הוא אומר אם אסק שמים שם אתה ואציעה שאול הנך. שם ידך תקחני ותאחזני ימינך:

סליק פירקא

פרק ה

משנה א

תכח.

חיי: ויגש: יתרו: ויקרא:

בעשרה מאמרות נברא העולם, מה תלמוד, והלא במאמר אחד יכול להבראות, אלא ליפרע מן הרשעים שמאבדין את העולם שנברא בעשרה מאמרות, וליתן שכר טוב לצדיקים שמקיימין את העולם שנברא בעשרה מאמרות:

בראש השנה מפרש מאמרות מאי ניהו. ויאמר ויאמר הבראשית. הני תשעה הוו. בראשית נמי מאמר הוא. דכתיב בדבר ה' שמים נעשו. ובפרקי דר' אליעזר ובפסיקתא משלימן מאותם הכתובים אצל יצירת האדם ואעפ"י שאינם אצל מעשה בראשית לפני ויכולו. מה תלמוד. ויאמר ויאמר האילו מה תלמוד. מה אנו למידין מהן והלא במאמר אחד היה יכול להבראות את כל העולם. אילו אמר יתקיים כל העולם כולו לרצוני. וזהו מאמר אחד. מה טעם לא בראו כולו במאמר אחד ומפרש. כדי להיפרע מן הרשעים פירעון גדול וכבד. שמאבדין את העולם שנברא בעשרה מאמרות שטרח בו הק' לבראו בעשרה מאמרות. וכדי ליתן שכר כו'.

משנה ב

עשרה דורות מאדם ועד נח, להודיע במה ארך אפים לפניו, שכל הדורות היו מכעיסין לפניו עד שהביא עליהם מי המבול: עשרה דורות מנח ועד אברהם, להודיע במה ארך [אפים] שכל הדורות היו מכעיסין לפניו עד שבא אברהם אבינו וקיבל עליהם שכר כולן: עשר נסיונות נתנסה אברהם אבינו ועמד בכולן להודיע במה חיבתו של אברהם אבינו:

עשרה דורות מאדם ועד נח. אדם. שת. אנוש. קינן. מהללאל. ירד. חנוך. ומתושלח. למך. נח. ולמה עשרה כנגד י' מאמרות של בריית עולם: היו מכעיסין. ובאים ל"ג. ולפיכך שימר והמתין להם הק' י' דורות. כנגד י' מאמרות. עד שהביא עליהם מי המבול. כיון שראה שלא היתה בהן תועלת. משהודיע ארך אפים לכל באי עולם הביא עליהם מי המבול ולא נשתייר מהם אלא נח ובניו ודיי להם שיצילו את עצמם שלא היה בהם זכות להציל כל העולם כולו: עשרה דורות מנח ועד אברהם. שם ארפכשד. שלח. עבר. פלג. רעו. שרוג. נחור. תרח אברהם. עד שבא אברהם אבינו וסיגל מעשים טובים. וניסהו הק' בי' נסיונות. ועמד בכולן. והיה מדריך כל העולם בדרך ישרה. והציל את כולן. ונתן הק' שכר לו על שהחיה את כולן. לפי שאין הק' חפץ במיתתן של רשעים והוא הורה אותם דרך תשובה. שנאמר ואת הנפש אשר עשו בחרן. כתרגו'. ויש לומר. שכר כנגד מה שהיה ראוי לכולן. כאותה שמצינו בתלמוד. לעולם יקדים אדם לבית הכנסת כדי שימנה עם עשרה ראשונים. שאפי' הם מאה נוטל שכר כולם. שכר כולם ס"ד. אלא שכר כנגד כולן. הכא נמי נוטל כנגד הצדיקים שהיו באותם הדורות. שם. ארפכשד. שלח. עבר. יקטן. לפי שהוא סיגל מעשים טובים הרבה יותר מכולן. ובאים. מחוק ממשניות. וכת' באין מלפניו: עשר נסיונות. וכולו מפורשת בפרקים דר' אליעזר בן הורקנוס: תחילה ביקש נמרוד להורגו ונחבא בקרקע י"ג שנה. שוב הוליכו לעיר כשדים וגלה ממולדתו. והביא הק' רעב בארץ כנען לצרפו. ונלקחה שרה. ובא עליו כדרלעמר וחביריו והגלו את לוט בן אחיו. והראה לו הק' בין הבתרים שיעבוד מצרים. ומן הד' מלכיות. שנאמר קחה לי עגלה משולשת. וציוהו על המילה. ואמר לו לגרש ישמעאל עם אמו. וצוה לשחוט את בנו: ובמדרש תילים הוא נדרש. וכך הם מנויים. אני י"י אשר הוצאתיך מאור כשדים. לך לך. ויהי רעב בארץ. ושנים. אחד בפרעה ואחד באבימלך ושל בתרים. ושל יצחק. ושל ישמעאל. ואחד במלכים: ובמשנת ר' נתן הן נכללין כך. שנים בלך לך. שנים בשתי נשיו. ושנים בשני בניו. ואחד בשני בניו. ואחד באור כשדים. ואחד בברית מילה: וכל כך למה. כדי שיטול אברהם שכרו ויהיו כל אומות העולם אומרים יתר מיכן שוה לאברהם שיטול שכרו. עליו הכת' אומר לך אכול בשמחה לחמך: ולמה ניסהו בעשר. לא פחות ולא יותר. כנגד י' מאמרות שבהן נברא העולם. כדיי היה אברהם שנתנסה בי' נסיונות ונמצא שלם שיעמיד העולם שנברא בי' מאמרות:

משנה ד

עשרה ניסים נעשו לאבותינו במצרים ועשרה על הים, עשר מכות הביא הקב"ה על המצריים במצרים ועשר על הים: עשר נסיונות ניסו אבותינו את הקב"ה במדבר שנאמר וינסו אתי זה עשר פעמים ולא שמעו בקלי:

בבא זו כך היא כתובה ברוב סיפרי משנה. עשרה ניסים. כו'. ואין כת' בם ה' מכות כו'. ואומר הייתי שזה הכת' במחזורים שלנו עשר מכות הביא. פי' הוא. שאילו הן הניסים שנעשו לאבותינו במצרים. ועל הים שלקו במצרים עשר ובים עשר. וישר' נוצלו מאילו ומאילו. שהגין הק' עליהם. אבל מצאתי אחרי כן מוגה במשנה דווקנית שהוגה ממשנת ר' אפרים עשר מכות כו'. ואילו הן שבמצרים. דצ"ך עד"ש באח"ב. דם. צפרדע. כנים. ערוב. דבר. שחין. ברד. ארבה. חשך. מכות בכורות. ולכך עשה סימנין שלא תחליפם בדוד בתהלים. אלא כסדר הכתובים בבא. ושלש תיבות למה כלפי ששנינו בסנהדרין. מי שלקה ושנה בהתראה ב"ד כונסין אותו לכיפה לשלישית אף בלא התראה. וכן השנים ראשונים בהתראה והשלישית לעולם בלא התראה לבד מבכורות שהתרה בראש כולן על שם שהיתה קשה מכולן: כ"ש: ועשר על הים. שכת' בהן עשרת מיני מיתה בפרשת ויושע. רמה. ירה. טבעו. תהומות יכסיומו. ירדו במצולות. תרעץ אויב. תהרס קמיך. יאכלמו כקש. נערמו מים. נצבו כמו נד נזלים. שנעשו המים כערימה וקמו נד אחד והיו משברים ראשיהם של מצרים. צללו כעופרת. הרי כאן עשרה. תבלעמו ארץ מניין. דבשבחם דיבר הכתוב שזכו לקבורה. עשר מכות שנעשו על הים. שנאמר במשנת ר' נתן כנגד עשר נסיונות אברהם אבינו ובכולן עמד ונעשה שלם הביא הק' לבניו נס במצרים וכנגדו הביא עשר מכות במצרים. וכנגדו עשה להם ניסין על הים. בשעה שעברו כו'. ובמכלתא כך היא שנוייה. בשעה שבאו משה ואבותינו על ים סוף אמר להן משה קומו עברו. אמרו אין אנו יכולין לעבור. עד שיעשה לנו הים גזרים גזרים. שנאמר לגוזר ים סוף לגזרים. עד שיעשה הים בקעים בקעים. וכן הוא אומר בקע ים ויעבירם. עד שיעשה הים טיט. וכן הוא דרכת בים סוסיך חמר מים רבים. נקבים נקבים. וכן היה. שנאמר נקבת במטיו ראש פרזיו. מדברות מדברות. וכן היה שנאמר המוליכך במדבר. פירורין פירורין וכן היה. שנאמר אתה פוררת בעזך ים. סלעים סלעים. שנאמר שירת ראשי תנינים על המים. היכן נשברין ראשי תנינים. הוי אומר על הסלע: יבשה יבשה. שנא' ובני ישר' הלכו ביבשה בתוך הים. נודות נודות. נצבו כמו נד. ומים שהיו בין הגזרים ירדה אש מן השמים וקלטן. שנאמר כקדח אש המסים מים תבעה אש. וסימן נבט נמף סינן: העשירית. נודות של שמן ושל דבש היו יורדין לתוך פי תינוקות של ישר'. שנ' ויניקהו

דבש מסלע ושמן מחלמיש צור. ויש אומ' מים היו נובעים מן הים שמהן היו שותין. מפני שמי הים מלוחים הם. ר' אלעזר אומר תהום קפה להם למעלה כדי שלא יצטערו: עשר נסיונות דבמדבר. מפורשות במסכת ערכין. בפ' יש בערכין. ובמשנת דר' נתן. בפ' יוסף בן יועזר. אילו הן. שנים במים. שנים במן. שנים בשליו. אחד בעגל. ואחד במדבר פארן. שנים בים אחד בירידה. ואחד בעליה. בירידה דכתיב המבלי אין קברים וגו'. ובעלייה. אמר רב הונא ישר' שבאותו הדור מקטני אמנה. שנא' וימרו על הים בים סוף. מלמד שהיו ישר' ממרים באותה שעה ואומרי' כשם שאנו עולין מצד זה כך מצריים עולין מצד אחר. עד שאמר לו הק' לשר של ים פלוט אותם ליבשה ופלטם: שנים במים. במרה. וברפידים. במרה דכת' ויבאו מרתה וילנו העם על משה. ברפידים. ויחנו ברפידים. וירב העם עם משה. שנים במן. אל תצאו. ויצאו. אל תותר. ויותירו. שנים בשליו. בשליו ראשון. בשבתנו על סיר הבשר. בשליו שני. והאספסוף אשר בקרבו וגו'. אחד בעגל שעשו. ואחד במדבר פארן במרגלים. דכת' ויבאו אל משה ואל אהרן ואל כל עדת בני ישר' אל מדבר פארן קדשה. והוא נסיון עשירי. דכת' וינסו אותי זה עשר פעמים. ומי מריבה. לאחר מיכן היה. ועל כולם הוכיחן משה. וכמפורש אף במשנת ר' נתן. שנאמ' אלה הדברים. במדבר. על שעשו ישר' העגל. שנאמ' עשו להם עגל מסכה. בערבה. על המים. שנאמר ויצמא שם העם למים. מול סוף. על שהמרו בים. שנאמ' וימרו על הים בים סוף. כמו שפירשתי למעלה. ויש אומ' פסלו של מיכה. ר' יהודה אומר אף בים המרו. וכבר פירשתיו. בין פארן. אילו המרגלים. ובין תפל. אילו דברים של תיפלות. שנטפלו על המן. ולבן. זה מחלוקתו של קרח. נ"ל לפי שבאותו הפרק פרח מטהו של אהרן. וחציות על העריות. נר' לי לפי שנאמ' וישמע משה את העם בכה למשפחותיו. על עיסקי משפחותיו. ואותה בכייה היה סמוך למעשה מרגלים. ואעפ"י שאין הפרשיות סמוכות. כמו שמפורש בכל כתבי. שאין שם מקומה. הרי כאן שבעה. ובמקום אחר הוא אומר ובתבערה ובמרד. ובקברות וגו'. הרי כאן עשרה. ותרגום אונקלוס מוכיח קצת אוכח יתהון על דחבו במדברא כו'. ונוח וקל להבין:

עשרה ניסים נעשו לאבותינו בבית המקדש, לא הפילה אשה מריח בשר הקודש, ולא התליע בשר הקודש מעולם, ולא אירע קרי לכהן גדול ביום הכיפורים, ולא נראה זבוב בבית המטבחיים, ולא נמצא פסול בעומר, ובשתי הלחם ובלחם הפנים, ולא כיבו גשמים אש של עצי המערכה, ולא נצחה הרוח לעמוד העשן, עומדים צפופים ומשתחוים רווחים, ולא הזיק נחש ועקרב בירושלם, ולא אמר אדם לחבירו צר לי המקום שאלין בירושלם:

משנה ה

לא הפילה. אשה עוברה. מתאות הריח. ואע"ג דאמרי' עזים שביריחו היו מתעטשות מרוח פיטום הקטורת. ומירושלם ליריחו עשר פרסאות. אפי' הכי לא הפילה אשה. ולא התליע. שהרי כשלא היה להם פנאי להקטיר כל האיברים שניתותרו מן הערב מעלין אותו לראשו של מזבח. לפי שנאמר ולא ילין חלב חגי עד בקר. ומתרג' ולא יביתון בר ממדבחא כו'. והן עומדין שם ב' ימים או ג' עד שיהו פנויים. לפי שאין לינה מועלת בראשו של מזבח. ואעפ"י כן לא הסריחו: ולא אירע קרי. ודוקא קרי אבל שאר טומאות אירעו בו. כגון טומאת שרץ. וכגון יוסף בן אילם שנתזה צינורא של עם הארץ על בגדו. בפ"ק דיומא. וכל כך. מפני שהטומאה היוצאה מגופו מכוערת היא מכל שאר טמאות שבעולם. ואעפ"י שלא אירע קרי. לא סמכינן אניסא. והיינו דתנן שבעת ימים כו'. שמא יארע בו פסול. ופי' הקונטרס קרי או שאר טומאה המעכבתו מלבא במקדש. ואי לאו פי' הקונטרס הוי אמינא מדנקט פסול התם במשנה והכא קרי. אלמא פסול דהתם לאו מקרי קאמר אלא משאר טמאות. ולא נראה זבוב בבית המטבחים שבעזרה ששם היו השלחנות של שיש כדמפרי' במסכת שקלים. שעליהן היו מניחין בשר הקרבן. ולא נמצא פסול. ליגע שרץ במנחת העומר. או בקומצה. שלא כהילכתה. ונס גדול הוא זה. שאילו היה בו פסול היה נדחה לגמרי ואין לו תשלומין. שהרי אי איפשר ללקיטתו. וקצירתו אלא בליל י"ו. וכדמפורש במנחות. פ"ר ישמעאל. ובשתי הלחם של עצרת. אף בם לא אירע פסול. דשוב אין לו תשלומין מאחר שחל עליהן יום טוב. שהרי צריכין לאפותו מערב. שאין אפייתן דוחה לא את שבת ולא את יום טוב. כדמפורש בפסחים. ונמצא שהיו נדחים לגמרי. ואם נמצא בלחם הפנים בשבת היה נדחה עד שבת הבאה. שאי אפשר לסדרן אלא בשבת. שנאמר ביום השבת יערכנו: לא כיבו. ולא נצחה. הן כתובין במשניות. אבל לפי שאנו מקשי' בפ"א של יומא על ולא הזיק. ותו ליכא. והא לא כיבו ולא נצחה. למדנו שאין דרכם ליכתב במשניות. ונראה לפי אותו עניין. דעומר ושתי הלחם. ולחם הפנים. חשובין הן בשלשה. עומדין צפופין. דחוקים ומצומצמים. שמתוך הדחק היה נראה לאדם כאילו הוא על גבי חבירו. וכשהיו מתפללין ומשתחוים כלפי היכל לבקש צורכיהם היו רוחים עד שיהיו בין כל אחד ואחד ד' אמות. כדי שלא ישמע אחד מהן תפילתו של חבירו. כשהיה תובע צרכיו ומתודה עוונותיו כדי שלא יתבייש. ובבר' רב' אמרי' עלה דעומדים צפופים. א"ר שמואל בר אחא ארבע אמות היה לכל אחד ואחד לכל צר: ולא הזיק שלא נשך אדם ומת. שהיתה ירושלים משמרת על יושביה שאין אדם נפגע בה. וזהו שקראה הכת' עליזה. צר לי המקום שאלין שאהא לן. דחוקה שעתי. שאין

לי במה להתפרנס ואי אפשר לדור וללון בירושלם לפי שכל הדרין בה הק' מזמן פרנסתם להם. שלא היו צריכין לצאת. כך קיבלתי: ולי נראה שאינו מדבר אלא על עסק הרגלים. שכל ישר' נאספין לשם וסיפוקם מרובה. ועומדין בבקר ונפטרין והולכין. שנאמר ופנית בבקר והלכת לאהליך. ולא אמר אדם לחבירו מעולם כדרך אדם הקובל ומתרעם על עצמו צר לי המקום שאהא לן הלילה בו. אם מפני שלא היה מוצא בית ללון. או מפני שלא היה מחסורו בעיר. ופ"א של סדר יומא הוא משיב. פתח במקדש. בנסים שנעשו במקדש, וסיים בירושלם. בניסים שנעשו בירושלם. בתמיה. ומשני. אילו שנים אחרונים העסוקין בירושלם אינם עולין מן המניין הרי יש לך שני ניסים אחרים למלאות החשבון. לא כיבו. ולא נצחה. שלא כיבו גשמים אש של עצי המערכה. ואעפ"י שהיה המזבח עומד בגלוי החצר. שלא היה החצר מסוכך על גביו. ועוד שעשן המערכת של עצים אפי' כל הרוחות שבעולם באות ונושבות בו אין מזיזות אותו ממקומו. שהיה מתמר ועולה כמקל. שלא יזיק לעיני הכהנים העסוקין בעבודה. ועוד ללמד השיבות לכל באי עולם שהיה בו כח לעמוד לפני הרוח: ושם הוא מונה עומר ושתי הלחם ולחם הפנים. הני תלתא פסולי כחד. ומכניס תחתיהן הא דאמר אביי מוראה ונוצה ודישון מזבח הפנימי ודישון המנורה נבלעין. ושברי כלי חרס נבלעין במקומן. ובלועים כולהו חשבינהו כחד. איכא אחריתי. דאמר ר' יהושע בן לוי נס גדול נעשה בלחם הפנים שסילוקו כסידורו. שנאמר לשום להם חם ביום הלקחו: הכי איתא בשילהי פ"ק דיומא:

משנה ו

עשרה דברים נבראו בערב שבת בין השמשות. פי הארץ. ופי הבאר. ופי האתון. והקשת. והמן. והמטה. והשמיר. והכתב והמכתב והלוחות. ויש אומרי' אף המזיקין. וקבורתו של משה. ואילו של אברהם אבינו. ויש אומרי' אף צבת בצבת עשויה:

בערב שבת בין השמשות. בתוך כך מעריב והולך. בערב שבת בראשית סמוך לחשיכה. לפי שעד אותה שעה נתעסק הק' במלאכה האמורה בעינין. ופי' בין השמשות. כמו בין כך ובין כך שמסיים מעשה ששת ימי בראשית עשה את אילו. אחר לכולן. שמעין בשר ודם שעושה מעשה אחר חבירו עשה הק'. נמצאו אילו הן המאוחרים לאותם הכתובים במקרא סמוך לחשיכה. ומחלוקת ב"ש וב"ה בבר"ר. ור' שמעון בן יוחי מכריע לומר שהיתה מלאכה עם דמדומי חמה כבא השמש. ויש לומר בין השמשות ששנינו לא מפני שהיה סמוך לחשיכה אלא מפני שכל בין השמשות שבתלמוד סתמו בערב שבת הוא מדבר. ועל שם שאותו בין השמשות חלוק משאר בין השמשות. לפי שמוסיפין בו מחול על הקודש. ובברייתא דר' אושעייא הוא אומר יש מהן שנבראו ויש מהן שעתידין

להבראות. אלא שנגזר עליהן מאותה שעה. לפי שאין כל חדש תחת השמש. פי הארץ. לבלוע את הרשעים. דכתב ותפתח הארץ את פיה. וגו'. ופי הבאר. שהיו ישראל אומ' עליו עלי באר עלי באר והיה מתגלה מיד. והיה מתגלגל עמהם במדבר. מנחליאל במות. ומבמות הגי. ופי האתון שנברא הדיבור והיה עומד ומצפה עד שדיברה בו האתון. ועל שם ויפתח ה' את פי האתון הוא אומר פי האתון. ועוד כת' מי שם פה לאדם. למדנו שציחצוח הלשון הזה הוא קורא לדיבור פה. והקשת. שבענן. דכת' את קשתי נתתי בענן. והמן. שאכלו ישראל במדבר. והמטה. שבו קרע משה את הים שלא היה דוגמתו בעולם שהיה חקוק עליו שם המפורש. ואדם מסרו לשת. וכל הדורות מסרוהו זה לזה עד שירד יעקב אבינו למצרים ומסרו ליוסף. וכשמת יוסף חיפשו עבדי פרעה כל מה שבביתו והניחוהו בבית גנזיו של פרעה. והיה שם יתרו חתן משה שהיה מאצטגנוני פרעה וידע מתוך אסטגנוניתו חשיבותו של מטה. ונטלו ושתלו בגן ביתו. ונשתרש בארץ. וראה (באסגנוניתו) [באסטגנוניתו] שכל העוקרו יהיה מושיעו של ישראל. והיה מנסה בו בני אדם. וכשנזדמן לו משה ועמד ועקרו השליכו לבור בחצירו. וציפורה נכנס אהבתו של משה בלבה ותבעתו מאביה. ועמד יתרו והשיאה לו. כמו שמצינו באגדת השכם. ודברי הימים של משה. ועוד מצינו שהיה מטהו של אהרן שגמל שקדים וכדי שלא להטיל קנאה ועמד משה וחלקו לי"ב מטות. ופשטו של דבר שנגזר עליו שיעשו כל האותות והמופתים שעשה משה על ידו. והשמיר. כמו תולעת. ובו נרשמו שמותם של ישראל באבני האפוד והחושן. כדמפורש (ביומא) [בסוטה], שהיו כותבין את השם על גבי אבנים ומוליכין השמיר על האבן לפי תבנית האות. והאבן מתבקעת כנגדו במקום הכתב. ובעיניין זה אתה מוצא פתוחי חתם במלאתם. שלא היו חסירות כלום. ולפי מה שאנו אומר' ביומא כי אברהם יצחק ויעקב ושבטי ישורון כתב שם. יש לומר כמו כן שיש בכל אבן ו' אותות. והויין שוות כולן. וזהו במלאותם כך קיבלתי: והכתב. תיקון הכתב. כמו שהאות מתהפכת במסיבותיה. אשקיבשמט ב'. והמכתב. עט שבו נחרתו הלוחות. שקורין גרייפא. ואני קיבלתי והמכתב. והלוחות. שהן מעשה אלהים. הם הלוחות שנכתבו הדיבור עליהן. אף המזיקין. רוחין. ושידים. ולילין ורשפים. ופרחים. טולטן. ושעירי. וצעירי. וטיהרנון. שלא הספיק הק' לבראותם עד שחשך עליהם היום. ולפיכך אין כח בעין לראותם מפני שדומים לרוח הקודש. ובבר"ר פירשוהו חכמים מן המקרא. שנאמר תוצא הארץ נפש חיה למינה. נפש חיה. אילו המזיקין. וקבורתו של משה. ולא ידע איש את קבורתו. ואילו של אברהם אבינו. שנאמר והנה איל אחר נאחז. שנזדמן מאותה שעה. אף צבת. שקורין טניילש ב'. ובלשון הקודש מלקחיים. אף היא

נעשית בו ביום. שהיא דרך צבת ומלקחיים ליעשות על ידי צבת. וצבת ראשונה מי עשאה. על כרחך ברייא בידי שמים הית' שהרי אי איפשר לאומן לעשות דבר באור אלא על ידי צבת שלא ישלוט בו האור. וכן אנו אומרי' בפ' מקום שנהגו. צבתא בצבתא מתעבדא. צבתא קמייתא במאי (כו) מתעבדא. הא למדת שמששת ימי בראשית נבראת. ומלקחיים. מתרג' וצבייתהא. והוא כגון צביתו ליה זוודתא. לשון תיקון והכנה וזימון. ולדברי חכמים איפשר לצבת ראשונה שתעשה בכמה עיניינין. או על ידי בית יד ארוך או על ידי יציקה:

משנה ז

שבעה דברים בגולם ושבעה בחכם. החכם אינו מדבר בפני מי שגדול ממנו בחכמה ובמניין. ואינו נכנס לתוך דברי חבירו. ואינו נבהל להשיב. ושואל כהלכה. ומשיב כעיניין. ואומר על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון. ועל מה שלא שמע אומר לא שמעתי. ומודה על האמת וחילופיהם בגולם:

אדם בלא בינה והשכל קרוי גולם. שדומה שלא נגמרה מלאכתו. לשון גולמי כלי עץ. והם כלים שלא נגמרה מלאכתם: בפ"א דחולין. פורמש ב'. והוא לשון גלימא דאליהו. לט באדרתו ויגלום. שכיון שאדם נתעטף בטליתו דומה לכלי שלא נגמר. שאין לו לאדם חיתוך איברים. החכם אינו כו'. הרי אחת. בחכמה ובמניין. אין כת' במשניות. וחכמה. שרובץ תורה ולמד יותר ממנו. ובמניין. בתלמידים ולכך נקרא מניין. לפי שכשהיה מעשה בא לפניהם בבית המדרש היו נושאין ונותנין בדבר. ועומדין למניין. רבו המטמאין טמאים. רבו המטהרין טהרו: נכנס. הוא שאינו מניחו להשלים דברו אלא מפסיקו מדבר עמו קודם שיכלה הדבר מפיו. וכן הוא אומר משיב דבר בטרם ישמע. אולת היא לו וכלימה. ואינו נבהל להשיב על דבר חבירו. להשיב בחפזון ובבהלה. אלא מבין ואחר כך משיב. כמו שמצינו בדניאל. אשתומם כשעה חדא. שואל כהלכה. אם בא הוא לשאול. שואל בפי ההלכה שהן עסוקין בו. ואם נשאל ממנו דבר משיב לשואלו באותו עיניין בדבר ששאלו שאינו מפליגו בדבר. ומשיאו לדבר אחר. ואומר על ראשון ראשון. אם שאלוהו שנים ושלשה דברים משיב כסדר ששאלוהו. על ראשון ראשון. ואינו מחליף. מוקדם ומאוחר. לפי שהוא דרך ילדות. כמו שמצינו ברבקה ויעקב. ברבקה. כשהשיחה עם אליעזר. ביעקב כשהשיח עם לבן. אומר לא שמעתי. כמו שמצינו בר' אליעזר בן הורקנוס. במסכת (סוטה) [סוכה], שאינו מחזיק עצמו כחכם אלא א"כ יש בו. ועוד למד לשונך לומר איני יודע שמא תתבדה ותאחז. ומודה על האמת. אם טעה ונכשל בדבר מודה ואינו בוש. אשר חכמים יגידו ולא כחדו מאבותם: וחילופיהן בגולם.

ובמשנת ר' נתן מפרשם כך. חכם אינו מדבר. אי איפשר. שבמקום שאחי גדול ממני איפשר לי לדבר. לפיכך אמר לו משה לאהרן דבר. שנאמר וידבר אהרן את כל הדברים (האלה) אשר דבר ה' אל משה. ואינו נכנס זה אהרן ששתק עד שסיים זה משה דברו. ולא אמר קצר דבריך. וכן הק' לאברהם במעשה סדום. ואע"פ שהכל גלוי לפניו. ואינו נבהל להשיב. זה אליהו בן ברכאל הבוזי. שנאמר אמרתי ימים ידברו. ומניין שלא ענו בערבובייא. שנאמר ויען איוב. ויען אליפז. בלדד. אליהו. לא סידרן הכתוב אלא להודיע לכל באי עולם. שאין חכם מדבר כו'. ואין נבהל כו'. ואינו נכנס כו'. שואל כהלכה זה יהודה. דקא"ל לאבוה אנכי אערבנו. ואומר על ראשון. זה יעקב. על מה שלא שמע. אילו אנשי חרן. ומודה על האמת זה משה רבינו. שנאמר וישמע משה וייטב בעיניו. וכן הק' כן בנות צלפחד דברת:

משנה ח

שבעה מיני פורעניות באים על שבעה גופי עבירות. מקצתן מעשרין ומקצתן אינן מעשרין. רעב של בצורת באה מקצתן רעיבים ומקצתם שבעים. גמרו שלא לעשר רעב של מהומה ושל מצורה באה: ושלא ליטול את החלה רעב של כלייה באה: דבר בא לעולם על מיתות האמורות בתורה שלא נמסרו לב"ד. ועל פירות שביעית: חרב בא לעולם על עינוי הדין ועל עיוות הדין. ועל המורים בתורה שלא כהלכה: חיה רעה בא לעולם על (שביעית) [ושבועות] שוא ועל חילול השם: גלות בא לעולם על עובדי ע"ז ועל גילוי עריות ועל שפיכות דמים ועל שמיטת הארץ:

על שבעה גופי עבירות. על ז' חבילות גופים של עבירות. והרי שכמה עבירות בחבילה אחת. ואילו הן. מקצתן מעשרין כו'. שבשעה שישראל מקצתן כו'. רעב של בצורת. שמתייקרת התבואה מתוך ששמים נעצרים. ונעדרין ומתבצרין. שהחלקה אחת תמטר. והחלקה אחת לא ירד עליה מטר. ומתוך כך מקצתן רעיבים ומקצתן שביעים. שבמדה שמדדו בה מודדין להם. גמרו שלא לעשר. שבטלו כלם תורת מעשר לגמרי. רעב כבד בא עליהן של מהומה. שמהמה אותם ומשגשם וטורדן מן העולם. כד"א וגם יד ה' היתה בם להמם וגומ'. שלבד פורענות הבצורת הק' מכניס מאירה באותו מיעוט תבואה שגדלה. ואף בבני מיעיים ואוכלין ואינם שביעים. ומתוך כך הרעבון מצוי בכל. ושל מצורה. שצריכין לאוכלו במצור ובמצוק. כדכת' במצור ובמצוק וגומ': ואם גמרו שלא ליטול אף החלה. שבטלו תורת חלה ומעשר לגמרי. רעב של כלייה באה. רעב כבד שמכלה את כולן והן מתים ברעב. במכילתי בפרש' השירה. ויהם את מחנה מצרים. הממם ועירבבם ונטל סיגניות שלהן. ולא היו יודעין מה הן [עושין]. ד"א אין הממה אלא מגפה. כעיניין

שנאמר והמם מהומה גדולה עד השמדם. ומניין שלעבירה זו באה פורענות זו שכן מצינו בפ"ב דשבת בעון ביטול תרומות ומעשרות שמים נעצרין מלהוריד טל ומטר. והיוקר הווה. (והשבר) [והשכר] אבד. ובני אדם רצין אחר פרנסתם ואין מגיעין שנאמר ציה גם חם יגזלו מימי שלג שאול חטאו. ותנא דבי ר' ישמעאל בשביל דברים שציויתי אתכם בימות החמה ולא עשיתם. והן תרומות ומעשרות יגזלו מהם מימי של גשמים. למדנו שבעון ביטול תרומות ומעשרות התבואה מתייקרת והרעב בא. ומצינו שאין הק' נפרע מן האדם אלא מידה כנגד מידה. דכת' כי בדבר אשר זדו עליהם. וכמו שפירשו חכמים במסכת סוטה. מבסאסאה בשלחה תריבנה. שבסאה שאדם מודד בה מודדין לו. ועוד תניא בעון חלה אין ברכה מצויה במכונס. ומאירה משתלחת בשערים. וזורעים זרעים ואחרים אוכלים אותם. שנאמר אף אני אעשה זאת לכם והפקדתי עליכם בהלה. אל תיקרי בהלה אלא בחלה. בעון חלה. דכתיב וזרעתם לריק זרעכם ואכלוהו אויביכם. ומתוך כך הם כלים ברעב. ואע"פ שכת' בהא אותיות אחה"ע מתחלפות זו בזו: שלא נמסרו לב"ד אלא במיתה בידי שמים הן. שאם הרגילו בני אדם בעבירות שאין בהם מיתת ב"ד אלא מיתה בידי שמים הק' מביא דבר לעולם והוא נפרע מהן. והוא המיתה בידי שמים. דאילו על אותם שנמסרו לב"ד אין דבר בא לעולם אפילו בזמן הזה. אלא כדוגמתם ומעיניינם הקב"ה נפרע מן האדם. כאותה שמצינו בתלמוד. אע"פ שבטלו ארבע מיתות. דין ד' מיתות לא בטלו. מי שנתחייב סקילה או נופל מן הגג או חיה דורסתו. מי שנתחייב שריפה או נופל בדליקה או נחש מכישו. מי שנתחייב הריגה ליסטין באים עליו והורגין אותו. מי שנתחייב חנק או טובע בנהר או מת בסרונכי. ובאילו הן הנחנקין מפר' אילו שבמיתה בידי שמים האוכל טבל כו'. והא דאמרי' דין ד' מיתות לא בטלו בדאיכא עדים והתראה. דומיא דפני הבית שדנו ד' מיתות. אבל ליכא עדים ואפילו איכא ולא התרו בו ודאי בטלו ובטלו. כך קיבלתי: ועל פירות שביעית. שגוזל את העניים. והרי הכת' אומר אל תגזל דל כי דל הוא. וגומ'. וקבע את קבעיהם נפש. על עינוי הדין. שמשהא את דינו של אדם יום או יומיים. ודן לאחרים. והוא מתענה ומצטער בעצמו שמצפה ועומד ואף אינו יודע אם יתחייב אם לאו. ובכולו אנו למידין בבמה מדליקין מדכתב והבאתי נקמת נקם וגומ'. ואין ברית אלא תורה. שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה. יען וביען במשפטי מאסו. ומה ששנינו במכילתי. אם ענה תענה אותו וגומ'. וחרה אפי' והרגתי אתכם בחרב, אם ענה תענה. אחד עינוי מרובה ואחד עינוי מועט. וכבר היו יוצאין רשב"ג ור' ישמעאל בן אלישע כהן גדול ליהרג. אמר לו רשב"ג לר' ישמעאל. ר' לבי יוצא שאין אני יודע למה נהרג אני. מוסף עליו במשנת ר' נתן שלבו היה מצטער. מפני שדומה

לעובד ע"ז ומחלל שבתות ושופך דמים ומגלה עריות. אמר לו ר' ישמעאל מימיך לא בא אדם לפניך לדין ושהיתו עד שתהא קושר כיסך או נועל סנדלך. או עוטף טליתך. והתורה אמרה אם ענה תענה אתו. אחד עינוי מרובה ואחד עינוי מועט. ואם על העינוי חייב ק"ו לעיוות. ועל המורה שלא כהלכה. ועוד יש לפרש על העיוות. כלפי שאמרו חכמים שכל הגוזל את חבירו כאילו נוטל נשמתו ממנו. שנאמר אל תגזל דל וגומ'. והמעוות את הדין. נוטל ממון מזה ונותן לזה שלא כדין. ועל המורה בתורה שלא כהלכה. שאינן מורין יפה. שנאמר כי רבים חללים הפילה. זה תלמיד שלא הגיע להוראה ומורה: על שבועת שוא. פירשו חכמים בפ"ב דשבת. מדכת' ואם באלה לא תוסרו. והשלחתי בכם את חית השדה. אל תיקרי באלה אלא באלה. דיש אם למסורת. ולא (שרי) [שני] קרא למסורת דומיא דיראה יראה ברישׁ סנהדרין. וכת' ביה בשבועת שקר ולא תשבעו בשמי לשקר וחללת את שם (י"י) אלהיך. וכת' ביה בחילול השם ולא תחללו את שם קדשי. ונלמד חילול חילול משבועת שקר. ואע"פ שבשבועות מחלק בין שוא לשקר. לשוא גופיה מתרג' לשיקרא: גלות בא לעולם כו'. ועל השמט הארץ. וכולן אנו למידין בפ"ב דשבת מדכת' בעריות כי את כל התועבת האל עשו אנשי הארץ וגומ'. וכת' ותטמא הארץ ואפקוד עונה עליה. וגומ'. ובע"ז כת' ונתתי את פגריכם על פגרי גילוליכם. וגומ'. כאדם המשליך את חבירו מעל פניו. שכן פליטת כלי קרי גיעול. בלשון תלמוד. ובשמטות כת' תרצה הארץ. ותרץ את שבתותיה כל ימי השמה תשבות וגו'. ובמשנת ר' נתן שנינו על גילוי עריות כיצד. א"ר ישמעאל בר יוסי כל זמן שישר' פרוצים בעריות שכינה מסתלקת מביניהם. שנאמר ולא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך: שפיכות דמים. ואפילו שוגג. שכן גולה לערי מקלט כל מכה נפש בשגגה:

משנה ט

בארבעה פרקים הדבר מתרבה. ברביעית. ובשביעית. ובמוצאי שביעית. ובמוצאי החג: ברביעית. מפני מעשר עני שבשלישית: ובשביעית מפני מעשר עני שבששית: ובמוצאי החג שבכל שנה מפני גזל ומתנות עניים:

הדבר מרובה. פירשו חכמים אל תגזול דל כי דל הוא. וכי מה יש לו לגזול את הדל. אלא מתנות עניים. שכל המעכבם ואינו נותנם לעני כאילו נוטל נשמתו ממנו. וקבע את קובעיהם נפש. נפשו של גזלן. שהגזלן שולח יד ומחייב לעצמו מיתה. הא למדנו שהגוזל מתנות עניים ומעכבם חייב מיתה. ואף במשנת ר' נתן שנינו כן. בפ"ז מיני פורעניות. ואפי' אם תימצי לומר נפשו של נגזל. הרי הוא אומר שפך דם האדם באדם דמו ישפך. שמודדין לו מדה במדה. ולפיכך הדבר מרובה ומצוי באותם ד' פרקים. משעה שהחזיקו

בהן. ובמוצאי החג. של סוכות. שבכל שנה. ברביעית. כו'. שבשלישית שנאמר מקצה שלש שנים תוציא את כל מעשר תבואתך בשנה ההיא והנחת בשעריך. ובא הלוי כי אין לו חלק ונחלה עמך והגר והיתום והאלמנה אשר בשעריך ואכלו ושבעו. מה ת"ל תוציא בשנה ההיא. והנחת. ואכלת. לפי שנאמר למעלה בעיניין עשר תעשר וגומר: ואכלת לפני ה' אלהיך. שזקוק ליטול מעשר שני בכל שנה ולהעלותו לירושלם.... ראשון שנותן ללוי. כדכת' ולבני לוי הנה נתתי וגומ'. ואותו מעשר שני אסור לאוכלו חוץ לירושלם. כמה שנאמר להלן לא תוכל לאכל בשעריך מעשר דגנך. לכך בא הכתוב עתה ללמדך שאין תורת מעשר שני נוהג בכל השנים כולן להעלותו לירושלם. אלא בכל ג' וג' שנים של שמיטה הוא מתחלק לעניים. ואינו עולה לירושלם. ומעשר ראשון נתון ללוי בכל מקום. וכך הוא סדר המעשרות. שנה ראשונה ושנייה מעשר ראשון ומעשר שני. שלישית מעשר ראשון ומעשר שני. וכן רביעית וחמישית מעשר ראשון ומעשר שני. ששית מעשר ראשון ומעשר עני. במוצאי שביעית. שמינית היא קרוייה מוצאי שביעית. בכל מקום מפני פירות שביעית. שלא נהגו בהן הפקר כדין שביעית. מפני גזל. שזמן אסיפה הוא בסוכות. ולכך נקרא חג האסיף. חג הבא בזמן אסיפה. וכשגוזלין מתנות עניים שאין מניחין להם לקט שכחה ופיאה. הק' נפרע מהן מיד לאחר אסיפתם:

משנה י

ארבע מידות באדם. האומר שלי שלי ושלך שלך זו מדת בינונית. ויש אומרים זו מדת סדום. שלי שלך ושלך שלי עם הארץ. שלי שלך ושלך שלך חסיד. שלך שלי ושלי שלי רשע:

שלי שלי ושלך שלך. כלומר המתנהג במדה זו שאינו רוצה ליהנות משל אחרים. ואף אינו רוצה ליהנות אחרים מנכסיו. ונעשה כאומר לחבירו שלי שלי ושלך שלך איני רוצה להנותך. ואף לקבל טובתך איני חפץ. מדת בינונית. אנו גורסין זו בינונית. מדה שוה היא זו. שאינו נהנה לא עם הצדיקים ולא עם הרשעים שהרי אינו גוזל כלום משל אחרים. ויש אומרי' זו מדת סדום. שלא היו נוטלין משל אדם כלום. ואף לא היו רוצין ליהנות שום עני מנכסיהן. כדכת' הנה זה היה עון סדם אחותך גאון שבעת לחם ושלות השקט היה לה ולבנותיה ויד עני ואביון לא החזיקה. וכדמפרש בחלק. מעשיהם המקולקלין. כי חזו דקא יהבי ריפתא להלך. ואומר הנשכחים מני רגל שפסקו מעליהם רגלי בני אדם: עם הארץ. דישנוריץ. אין זו תרבות ודרך ארץ. והרי הוא נוהג כאחד מעמי הארץ. שאינם בושים מליקח טובת חביריהם. אלא עושים עצמם גאים לבקש מהן מתנות בעזות מצח. וזהו ששנינו במסכת סוטה פרק אחרון. משרבו מקבלי טובה רבו איש (כל) הישר בעיניו

יעשה. פתרון עם הארץ. עמיא דאורייתא. כהה מתרגם עמיא ומארצו יצאו... חסיד שרוצה... משלו. ושונא מתנות יחיה. רשע, שחומד ממון אחרים ואינו רוצה להגותם.

משנה יא

ארבע מדות בדיעות. נוח לכעוס ונוח לרצות יצא שכרו בהפסידו. קשה לכעוס וקשה לרצות יצא הפסדו בשכרו. קשה לכעוס ונוח לרצות חסיד. נח לכעוס וקשה לרצות רשע: ארבע מידות בלמידים. מהר לשמוע ומהר לאבד יצא שכרו בהפסדו. קשה לשמוע וקשה לאבד יצא הפסדו בשכרו. מהר לשמוע וקשה לאבד זה חלק טוב. קשה לשמוע ומהר לאבד זה חלק רע: ארבע מדות בנותני צדקה. רוצה שיתן ולא יתנו אחרים. עינו רעה בשל אחרים. שיתנו אחרים והוא לא יתן עינו רעה בשלו. יתן ויתנו אחרים חסיד. לא יתן ולא יתנו אחרים רשע: ארבע מדות בהולכי לבית המדרש. הולך ואינו עושה שכר הליכה בידו. עושה ואינו הולך שכר מעשה בידו. הולך ועושה חסיד. לא הולך ולא עושה רשע:

יצא שכרו בהפסידו. שכר שהוא מרויח במה שהוא נוח לרצות הוא מאבד בהפסד שיש לו במה שהוא נוח לכעוס. שהרי כל שעות שביום צריך להרבות עליו ריעים לפייסו. ואינו משתכר כלום מעכשיו. שגדול הפסדו משכרו. אבל קשה לכעוס וקשה לרצות (וקשה לרצות). מדה טובה הימנה קצת דשכרו דאינו כועס אלא בקושי מרובה הוא יותר מהפסדו. שהוא קשה לרצות. ויצא הפסדו מועט מן המניין. שאינו נחשב לכלום מפני רוב שכרו שמרויח במה שאינו כועס תמיד. שמתוך כך בא לידי עון. דאמר מר לא תירתח דלא תחטי: מהר לשמוע מרבו. ומהר לאבד. שמשכח. יצא שכרו שמשתכר במהירות שמועתו. בהפסידו. שמיד ממהר ומשכח ונמצא שלא עלה בידו כלום. יצא הפסדו. ששומע בקושי מחמת שכר שבידו. שמאבד בקושי. ונמצא שמועלת לו מדה זו מקצת: עינו רעה בשל אחרים. שאינו רוצה שיעשו צדקה. כדי שלא ירבו נכסיהם. ואינו רוצה שיצא עליהם שם טוב. עינו רעה בשלו. שמתוך כך נכסיו נמנעים מלהרבות. והמשל מלה ממון חסד. ואמרי לה חסר. והיא היא. וכן הוא אומר אם שלמים וכן רבים וכן נגוזו ועבר. שיתן ויתנו כו'. ואין אנו גורסין במשנה רוצה אלא בראשון גרסי' רוצה שיתן ולא יתנו כו': שכר הליכה בידו. שטרחם לשם מצוה ואינו הולך. כגון שלמד בתוך ביתו. חסיד. שמקיים שכת' בו והגית בו. ולמדתם ושננתם. רשע. שלא חשש לזה:

משנה טו

ארבע מדות ביושבי לפני חכמים. ספוג. ומשפך. משמרת. ונפה: ספוג. שהוא סופג את הכל. משפך. שמכניס בזו ומוציא בזו. משמרת שמוציאה את היין וקולטת את השמרים. ונפה שמוציאה את הקמח וקולטת את הסולת:

ספוג. אשפונצא ב'. והוא בולע ומוצץ את המים. כשנותנין אותו במלא ספל מים. משפך. אטונוייר. שראשו האחד רחב מלמעלה. וראשו השני קצר מלמטה. והקצר מכניסין בנקב שבחבית מלמעלה מעל גביו ומערה המשקה למשפך והוא נשפך לתוך החבית דרך נקב שבחבית. ושבמשפך מלמטה. משמרת. שהוא כמין שק שנותנין לתוכו השמרים ותולין אותו והיין מתמצה ומטפטף ממנו. וכמו כן יש אדם שמניח עיקר שמועתו וטעמו של דבר. וקופא והולך כאדם שצף על פני המים ומניח את העיקר ואוחז את הטפל. נפה. שמרקדין את הקמח. שמוציאה את הקמח. במקום שטוחנין בריחים של גרוסות לצורך סולת. הוא אותו קמח שאינו נטחן הדק. אותו קמח דק שנופל מן הנפה קרוי אבק של מנחות. וגרוע הוא ופסול. אבל מה שנשאר בנפה חוזרין עם אותו שבנפה דק ומוציאין סלת נקייה (והיא דרכן) [והוא דרכו של חכם] שמניח את הטפל ומחזיק בעיקר:

משנה טז

כל אהבה שהיא תלוייה בדבר בטל דבר ובטילה אהבה. ושאינה תלויה בדבר אינה בטילה לעולם: איזו היא אהבה שהיא תלוייה בדבר זו אהבת אמנון ותמר. ושאינה תלוייה בדבר זו אהבת דוד ויהונתן:

בדבר. על שמהנהו משלו ולא מחמת קורבה. בטל דבר. מתוך שבטל דבר בטילה אהבה. ושאינה תלוייה בדבר. שאינו אוהבו בשביל שיהנה ממנו אלא בשביל קורבה או בשביל טובות שיש בו דזהו דבר שאינו בטל אף האהבה אינה בטילה: אמנון ותמר אחותו. שאהבת אמנון כדי לשכב עמה. ולא נתקיימה מחשבתו. וגדלה שנאה ביניהן. מפני שנימה קשרתו לו ועשאו כרות שפכה. דוד ויהונתן. שכך אמר דוד כשקינן עליו נפלאתה אהבתך לי מאהבת נשים:

משנה יז

כל מחלוקת שהיא לשם שמים סופה להתקיים ושאינה לשם שמים אין סופה להתקיים. איזהו מחלוקת שהיא לשם שמים זו מחלוקת הילל ושמאי. ושאינה לשם שמים זו מחלוקת קרח וכל עדתו:

לשם שמים. להעמיד דבר על אמיתו. או להוכיח בני אדם על דבר עבירה. ולא להשתרר ולקנות שם ולהתגאות בחנם איש על חבירו. שהיא לשם שמים. מחלוקת הילל ושמאי. אין אנו גורסין לא בבבא ראשונה ולא בבבא זו. תיבה זו. אלא בזו מחלוקתו של קרח. הילל ושמאי היו מתכוונין לשם שמים להעמיד דבר על בוריו. זו מחלוקת של קרח. שהיה מתכוין ליטול שררה. ראה שסופה לא נתקיימה המחלוקת ולא עמדה לאורך ימים. אלא בא עליו פורענות. כדכת' ותפתח הארץ וגומ': נמצא בטל המחלוקת:

משנה יח

כל המזכה את הרבים אין חט בא על ידו, וכל המחטיא את הרבים אין מספיקין בידו לעשות תשובה, משה זכה וזיכה את הרבים, זכות הרבים תלויי' בו, שנאמ' צדקות ה' עשה ומשפטיו עם ישראל: ירבעם בן נבט חטא והחטיא את ישר' חט הרבים תלוייה בו, שנא' על חטאות ירבעם בן נבט אשר חטא ואשר החטיא את ישר':

המזכה, שמדריכן בדרך ישרה. שעל ידיהן זוכין. במה יזנה הנער. זכיתי לבי. צדקה. מתרגמ' זכותא. שנינו במשנת ר' נתן כל המזכה את הרבים אין מגלגלין עבירה על ידו כדי שלא יהו תלמידיו נוחלין העולם הבא והוא יורד לשאול. שנאמר כי לא תעזוב נפשי לשאול. וכל המחטיא את הרבים אין מספיקין בידו לעשות תשובה. כדי שלא יהו תלמידיו יורדין לשאול והוא נוחל לעולם הבא. שנא' אדם עשק בדם נפש עד בר ינוס אל יתמכו בו: ומשפטיו. של הק' עשה. עם ישר'. שמתנהגין ישר' על ידי אותו מחוקק האמור באותו פסוק והוא משה. שכיון שעל ידו נעשית. שעל ידי שלימדם חכמה הן מקיימין. ומעלה עליו הכת' כאילו עשאו:

משנה יט

כל מי שיש בו שלשה דברים תלמידיו של אברהם, ושלשה דברים של בלעם. עין טובה, ורוח נמוכה, ונפש שפלה, תלמידיו של אברהם, עין רעה ורוח גבוהה, ונפש רחבה תלמידיו של בלעם הרשע. ומה בין תלמידיו של אברהם אבינו לתלמידיו של בלעם, תלמידיו של בלעם יורדין לגהינם, שנאמר ואתה אלהים תורדם לבאר שחת אנשי דמים ומרמה לא יחצו ימיהם ואני אבטח בך. אבל תלמידיו של אברהם אבינו אוכלין בעולם הזה ונוחלין לעולם הבא שנאמר להנחיל אהבי יש ואצרתיהם אמלא:

עין טובה כו'. שכן היו באברהם ג' מידות הללו. עין טובה. דכתיב וישקל אברהם לעפרן וגומ'. עבר לסחר. שנתן לו קנתורין שהן עוברין בכל מקום. ורוח נמוכה ואנכי עפר ואפר. ואומר גר ותושב אנכי עמכם. ונפש שפלה. שמתוך שנפשו של אדם שפלה בפניו נראה בעצמו שיש לו רחבת ידים בריוח כל שהו. ורב לו במלא כף נחת. שכן אמר אברהם לפני הק' לו ישמעאל יחיה לפניך. ולא ביקש ממנו גדולות. וכן אמר למלך סדום אם מחוט וגומ'. עין רעה. דכת' וישא בלעם את עיניו וירא את ישראל שכן לשבטיו. שהכניס בהן עין רעה. ונפש רחבה. שדעתו רחבה. ונחשב עליו הכל כאפס ותהו. שכן שלח לבלק. אם יתן לי בלק מלא ביתו. וכו'. וכך אנו שונין בסדר ויכולו. נפש של בלעם רחבה היתה עליו. ואומר רום עינים ורחב לב נר רשעים חטאת. הא למדת שמדת רשעים רחבי לב: ורוח גבוהה. כי מאן ה' לתתי להלך עמכם. אלא עם שרים גדולים מכם. והוא שנאמר ויסף עוד בלק שלח וגומ'. וכן דרש ר' תנחומא: לא יחצו ימיהם. שכן בלעם הרשע לא

הגיע לחצי ימיו. שהרי שנותיו של אדם ע' שנה. וחציו ל"ה. ומציגו באגדת חלק כת' על פנקסיה דבלעם. בר תלתין ותלת שנין הוה בלעם חגירא כד קטל יתיה פנחס לסטאה. ויש תימא דאמרינן בפ"ק דסוטה. שלשה היו באותה עצה דכל הבן הילוד. בלעם ואיוב ויתרו. ובאותו זמן נולד משה. שאז הושלך ליאור. ומשה בן שמונים שנה בעמדו. ובלעם נהרג כמה שנים אחרי כן. ויש לדחות דאין משיבין על האגדה. ושמא פלוגתא דאמוראי הוי: להנחיל אהבי יש. וקרא מיירי באברהם. דכתיב זרע אברהם אהבי:

משנה כ

יהודה בן תימא אומר הוי עז כנמר וקל כבנשר ורץ כצבי וגיבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים:

עז כנמר. אנגריש ב'. כדאמר בביצה. שלשה עזין. ישר' באומות. הוי בעל זרוע לעסוק בתורה בכל כחך. וקל כנשר. שהוא חש לאכול ומגביה לטוס מכל העופות. וגבור כארי. ולשון המקרא הוא. כמו שאמר דוד בשאול ויהונתן. מנשרים קלו מאריות גברו:

חסלת מסכת אבות:

שמואל הקטן אומר בן חמש שנים למקרא, בן עשר למשנה, בן שלש עשרה למצות, בן חמש עשרה לתלמוד, בן שמונה עשרה לחופה, בן עשרים לרדוף, בן שלשים לכח, בן ארבעים לבינה, בן חמשים לעצה, בן ששים לזקנה' בן שבעים לשיבה. בן שמונים לגבורה' בן תשעים לשוח, בן מאה כאילו מת, עבר ובטל מן העולם:

ברוב המחזורים שנינו ההיא דשמואל הקטן אומר בנפול אויביך אל תשמח. בסוף בי' מאמרות. ואעפ"י ששנויה למעלה בפ' בן זומא. כדי לסמוך עליה הוא היה אומר בן חמש שנים למקרא. ויש שאין כת' למעלה לדשמואל הקטן וכת' הכא: בן ה' שנים למקרא. שכן מצינו בערלה. שלש שנים יהיה לכם ערלים לא יאכל לאסור אף בהנאה כדמוכח בכל שעה. אבל ברביעית מותר על ידי (פרייה) [פדייה]. דכתיב ובשנה הרביעת יהיה כל פריו קדש הלולים לי"י. אל תיקרי הלולים אלא חילולים. אחליה לקדושה והדר אכליה. ובשנה החמישת תאכלו את פריו. וכן התינוק בשנה שלישית יגמל. משעברו עליו שתי שנים. שכן דרך לתינוק להניק כ"ד חדש. ומשמואל נפקא לן. וממניין לא תבש"ל. חוץ מיום שמת בו. ומיום שנתארסה בו. גבי מניקה שמת בעלה. בכתובות. וברביעית יעמידוהו על הספר. או ילמדוהו קצת על פה תורה צוה לנו. כדי להשגירו בפיו. ושנת חמש יחזיקוהו על המקרא. וכן מצינו בויקרא רבה. ובמדרש ר' תנחומא: בן עשר למשנה. שכך מצינו בלוים. שכת' אחד אומר זאת אשר ללוים מבן חמש ועשרים שנה ומעלה יבוא לצבא צבא בעבודת וגומ'. וכת' אחד אומר מבן שלשים שנה ומעלה

ועד בן חמשים שנה. ופירשו חכמים בהכל שוחטין. הא כיצד בן כ"ה להתלמד. בן שלשים לעבודה. שאפי' הוא לוי שלא למד מעולם יכול הוא ללמוד טכסיסי לויה בחמש שנים הוא זמן לימוד המקרא. והוא מחמש ועד עשר. ואחר שלמד והוא בן עשר. חוזר ומתחיל לעסוק במשנה. ועוסק מי' ועד ט"ו. וכשהגיע לט"ו שלמד כבר המשנה קבועה בה' שנים שהוא הגמרא של תנאים חוזר ולומד התלמוד שלנו. שאנו קורין גמרא. שהוא גמרא של אמוראים. וכי הא דר' מאיר אתא לקמיה דר' ישמעאל וגמר גמרא. הדר אתא לקמיה דר' עקיבא וסבר סברא. וגמר גמרא. היא גירסת המשנה בלא פירוש הטעמים. וסבר סברא. הוא פירוש המשנה וטעמיה. הוא גמרא שלנו. אלא שהתנאים שהיו מארץ ישר' שהיו מספרים בלשון עברי קורין אותה משנה. ואמוראים שעמדו אחריהם שהיו עומדין שם בבל. שהיו מספרין בלשון ארמית יסדו התלמוד בבלי פירוש וטעם למשנה. ובלשון ארמית וכן התלמוד ירושלמי: ולעסק התלמוד אין שיעור. לפי שנאמר דדיה ירוך בכל עת. שבכל עת אדם מוצא טעם בדברי תורה. כדפרי' לעיל: בן שלש עשרה למצות. דמבן י"ג הוא מביא שערות בזקן התחתון. ונקרא איש. כמו שפירשו רבותי, במסכת נדה. ואף במקרא מצינו שבן י"ג נקרא איש. בלוי בן יעקב שנקרא איש במעשה שכם. ולא היה באותה שעה אלא בן י"ג שנה. ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי אחי דינה איש חרבו. צא וחשוב בן כמה שנים היה באותו מעשה ותמצא שהיה בן י"ג. כיצד. לאחר שנשא יעקב את לאה עבד את לבן ז' שנים ברחל. שכן כת' מלא שבע זאת. השלם שבוע של חופת לאה. ואחרי כן אתן לך את רחל בשבוע שנייה בעבודה אשר תעבוד עמדי. וגו'. משתשאנה. ושש שנים עבד בצאנו. ובבואו מפדן ארם כת' ויעקב נסע סכתה. שעמד שם ו' חדשים של קיץ שדרים בני אדם בסוכות. ויבן לו בית. הן חודשי החורף. שבני אדם עושין להם בית מפני הצינה והגשמים. ולמקנהו עשה סכות. שעשה שם ו' חדשים בקייץ. הרי י"ח חדשים. כמו שמצינו בסוף מגילה נקראת. ובסדר עולם הלך לסוכות ועשה שם שנה ומחצה. הרי לך י"ד שנים וחצי. ששה חדשים נשתהה בדרך. הרי לך ט"ו שנים. צא מהן שנה ומחצה. או שתי שנים לג' עיבורים של ראובן. שמעון ולוי. שנולדו לשבעה חדשים. ויולדת לשבעה יולדת למקוטעין לדברי הכל. הרי שהיה לוי בן י"ג כשבא מסוכות לשכם וקראו הכת' איש: אבל אינו לא בכרת ולא במיתה בידי שמים אלא מעשרים שנה ואילך. כמו שמצינו במעשה מרגלים שהוא כרת בידי שמים ולא נגזרה גזרה על פחות מעשרים. דכת' וכל פקדיכם לכל מספרכם מבן עשרים שנה ומעלה. וזהו בן עשרים לרדוף. שמרדפין אותו מן השמים. ומענישין אותו. כך קיבלתי. ולבי מהסס. ולולא לא נגזרה גזירה אף על יותר מבן ס'. ויש לפרש שלדבר זה שוין פחות

בן כ' ויותר מבן ס'. לעיניין עונש מיתה. שכשם שאין מיתה הבאה לאדם בפחות מכ' שנה אינו משום עונש מיתה בידי שמים וכרת. שכן פירשו חכמים בסוף ואילו מגלחין כמו כן מס' שנה ואילך מיתת זיקנה היא זו. שנאמר תבא בכלח. ודוק התם ותשכח הכי. בן שמונה עשרה לחופה. י"ח פעמים כת' אדם בספר בראשית עד שנזדווגה לו חוה. ואף דרך ארץ כן הוא. ומידה שוה היא זו. כדאמר רב חסדא בפ"א דקידושין האי דעדיפנא מחבריא משום דנסיבי בר שיתסר ואילו נסיבי בר ארבסר. הוה אמינא לסטנא גירא בעיניה. ואע"ג דאמר בלולב הגזול לא לימא איניש לסטן גירא בעיניה דילמא אתי לאיגרויי ביה. לפי' הקונט' לא קשי מידי דפ"א דקידושין דשטן דהתם הוא יצר הרע. ואף למפר' שטן ממש ה"פ יכילנא למימר אע"ג דלא עבידנא. ואעפ"כ אין זו דרך ארץ שהרי ממהר לישא אשה יותר מדאי. שכן ריחים בצוארו ואי איפשר לו לעסוק בתורה. אלא יעסוק ג' שנים ואחר כך ישא אשה. כמו שפירשו חכמים בהכל שוחטין. שאין עסק פחות מג' שנים קרוי עסק. ואפי' בדבר קל. כדכתיב ולגדלם שנים שלש וללמדם ספר ולשון כשדים. ולהמתין עד עשרים שנה אי איפשר. דאמר רב הונא. כיון שעמד אדם עשרים ולא נשא אשה כל ימיו בעבירה: בן עשרים לרדוף. אני מקובל לרדוף אחר מזונות אשתו ובניו. שהרי נשא בי"ח ויש לו בנים ממנה. ולי נראה לרדוף אחר המלחמת ארץ ישר'. דבן י"ח נשא אשה וצריך להיות נקי עם ביתו שנת י"ט. שנאמר נקי יהיה לביתו וגו'. ובשנת כ' ירדוף אחר המלחמה ולא יהיה עוד נקי. וכן מוכיח בריש ספר וידבר. מכן עשרים שנה ומעלה כל יצא צבא. מגיד שאין יוצא פחות מעשרים. ובד"א במלחמת הרשות. אבל במלחמת מצוה יצא חתן מחדרו וכלה מחופתה. פ"א לרדוף. שמרדפין אותו מן השמים ומענישין אותו. כדאמ' בפ' האשה נקנית. כיון שהגיע אדם לעשרים ולא נשא אשה א' הק' תיפח עצמותיו כו' בן שלשים לכח. שכן מצינו בלוים שנכנסין לעבודה מבן ל' שנה ומעלה. שנאמר כי עבודת הקודש עליהם בכתף ישאו. בן ארבעים לבינה. דכתיב ולא נתן ה' לכם לב לדעת וגומ'. עד היום הזה. והיא היתה שנת מ' ליציאת מצרים ולמתן תורה. ואף שאמר להם שכינה לישר' בשעת מתן תורה מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אתי. לא הרגיש בו משה עד מ' שנה. שהיה אומר משה לישר' שמשעת מתן תורה ואילך לא הספיקו ללמוד ולעמוד על דעתו של משה עד שנת מ'. ומשה לא הודיעם כי טוב בעיני ה' שיבינו מדעתם ויאמרו מעצמם ולא על ידי משה רבם. מיכן לתלמיד שאינו עומד על סוף דעתו של רבו מ' שנה. והיינו דא"ל חסדא חסדא צריכת לי עד ארבעין שנין: בן חמשים לעצה. שכן הכת' אומר ומבן שנה ישוב. וגומ'. ושרת את אחיו. שמשיאו עצה ההוגנת להם לכל צרכי העבודה ושאר הדברים: בן ששים לזקנה.

פירשו חכמים תבא בכלח עלי קבר. בכל"ח בגימטריא ס' הוו. בן ע' לשיבה. שכן כת' במלכים בן שלשים שנה דוד במלכו ארבעים שנה מלך. ובמיתתו של דוד כת' בדברי הימים. וימת (דוד) בשיבה טובה שבע ימים עשר וכבוד: בן שמונים לגבורה. שנא' ואם בגבורות שמונים שנה. שהגביר והעצים להחיות יותר מדאי מכדי הראוי. לגבורה. לזמן הקרוי גבורה. ויש מפרשין גבורה גדולה היא זו. אם הגיע לשמונים שהרי אין בו כח לאכול ולשתות ובגבורתו של הק' הוא חי. ולא מחמת כח שבו. כמו שמצינו בברזילי הגלערי בספר שמואל בן שמונים שנה אנכי היום האדע בין טוב לרע אם יטעם עבדך את אשר אכל. ואי משום דכלב אמר ליהושע הנה אנכי היום בן חמש ושמונים שנה עודני היום חזק כאשר ביום שלח אותי משה ככוחי אז וככוחי עתה למלחמה ולצאת ולבא. שאני בלב דרב גובריה: בן תשעים לשוח. שהיה שחוח וכפוף. ויש אומ' לשוחה. לקבורה. ושוב אינו יכול לצאת ולבא. בן מאה. כאילו מת. שהרי כהו עיניו ונשתנו פניו. ומעיין החכמה פסק ממנו והוא משתטה והולך:

תניא ר' נתן אומר עז פנים לגיהנם ובוש פנים לגן עדן, עז פנים ר' אליעזר אומ' ממזר' ר' יהושע אומ' בן הנדה, ר' עקיבא אומ' ממזר ובן הנדה, אף לא עמדו אבותיו על הר סיני, ועל כולם אליהו כותב והק' חותם. אוי לו לפוסל את זרעו ולפוגם את משפחתו ולנושא אשה שאינה הוגנת לו, שכל הנושא אשה שאינה הוגנת לו אליהו כופתו והק' רוצעו, וכל הפוסל פסול, ואמ' שמואל במומו פוסל: סוף אדם למות, וסוף בהמה לשחיטה הכל למיתה הן עומדין: ר' אבא אומר אשרי מי שגדל בתורה, ועמלו בתורה, ועושה נחת רוח ליוצרו, וגדל בשם טוב ונפטר בשם טוב מן העולם, ועליו אמר שלמה בחכמתו טוב שם משמן טוב ויום המות מיום הולדו: למוד תורה הרבה כדי שיתנו לך שכר הרבה, ודע שמתן שכרן של צדיקים לעתיד לבא: ר' חנניא בן עקשיא כו':

תניא ר' נתן אומר. ברייתא ואף הוא נהג לאומרו בסוף בעשרה מאמרות. וקמפריש ואזיל עז פנים מהו. ולי הכותב נר' לגרוס ר' יהודא הנשיא. דכך היא שנוייה במסכת כלה. ועלה דר' יהודה הנשיא קיימי הנך תנאי ר' אליעזר ור' יהושע ור' עקיבא. שנחלקו על תלמיד אחד שהלך ועמד עליהם בקומה זקופה. ר' אליעזר אומר ממזר הוא זה. ר' יהושע אומר בן הנדה. ר' עקיבה אומר ממזר ובן הנדה. אמרו לו היאך תנוח דעתך לעמוד על דברי חבירך. הלך ר' עקיבא אצל אמו. ואמר אם תגלה לי הדבר הזה אני מביאך לחיי העולם הבא. אמרה לו השבע לי. והיה ר' עקיבא נשבע בשפתיו ומבטל בלבו. שאל לה מה טיבו של עובר זה. אמרה לו כשנכנסתי לחופה פירשתי נדה ופירש ממני בעלי ובא עלי שושביני. קראו עליו סוד ה' ליריאיו: מיכן ועד סוף הבבא בי' יוחסין: הפוסל את

זרעו. שנושא ממזרת או שפחה שהן פסולות לו מן התורה. ונושא אשה שאינה הוגנת לו. שאינה כדיי לבא בקהל. ופוגם את משפחתו. כגון אלמנה לכהן גדול. גרושה וחלוצה לכהן הדיוט. דפסול ודאי לא הוי אלא פגום הוא שנתחלל מזרע כהונת עולם. ונושא אשה שאינה הוגנת לו. אע"פ שאינה פגומה. כגון חבר לבת עם הארץ. כדאמרי' לעולם ימכור אדם כל אשר לו וישא בת תלמיד חכם. לא מצא כו'. ואל ישא בת עם הארץ. מפני שהן שקץ ובנותיהן שרץ. ועל בנותיהן הוא אומר. ארור שוכב עם כל בהמה: כופתו. לשון בעבד כפות. כפתיה ואודיה. עוקד ידיו ורגליו כיצחק בן אברהם. רוצעו מכהו ברצועה. כופתו על העמוד ומלקהו. ומשל הוא זה. כלומר ייסורין באים עליו. מכות גדולות ונאמנות. וחלאים רעים ונאמנים: ועל פי אליהו שכותב ייחוסן של ישר' כדכת' והשיב לב אבות על בנים: וכל הפוסל פסול. אדם הרגיל ודרכו בכך לומר לכל אדם שהן פסולים ומחרפם ומגדפם. ומשיאם שם רע של פסול בידוע שהוא פסול. לפיכך אינו מדבר בשבחם לעולם. אינו יכול לדבר בשבח של שום אדם לעולם. שברצונו הוא שיהו הכל פסולין כמוהו. אמר שמואל במומו פוסל. במום שהוא פוסל לאחרים מן הסתם. שלפי שמכיר בעצמו שהוא פסול. באותו פסול הוא רוצה לעשות את הכל פסולין כיוצא בו: הכל למיתה הן עומדין. מיכן א"ר אבא [171] אשרי מי שגדל בתורה. כי אדם שגדל. ועמל. ועושה וגדל. נפטר בשם טוב. ומה טיבו עולה על כולן. כאמור לעיל. כשמן שהוא טוב על כל המשקין. שכל המשקין מתערבין האחד עם חבירו. אבל שמן כשנתערבו עם כל המשקין שבעולם הולך ובא למעלה, כן השם הטוב עולה על גביהן: ודע מתן שכרן של צדיקים. ותן לבך לדעת כמה גדול שכרן של צדיקים לעתיד לבא כדי שיקחך לבך לעסוק בתורה: ולעיל פי' ס"פ ר' אומר: ע"א ודע שמתן שכרן של צדיקים לעתיד לבא כלומר אל ישיאך לבך לבלתי עסוק בתורה מפני שאתה רואה שאותם שאינם עוסקין מלאים כל טוב. אל תאמר כך כי מתן שכרן של צדיקים אינו אלא לעתיד לבא. ופירות אוכלין בעולם הזה והקרן קיימת לעולם הבא:

פרק ו

משנה א

תכט.

תולדות: ויחי: משפטים: צו:

כך שנו חכמים בלשון המשנה ברוך שבחר בהם ובמשנתם: ר' מאיר אומר כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה. ולא עוד אלא שכל העולם כולו כדיי הוא לו.

[171] גליון כת"י: מאחר שלמית' הן עומדין.

נקרא ריע. ואהוב. אוהב את המקום אוהב את הבריות. משמח את המקום. משמח את הבריות. ומלבשתו ענוה ויראה. ומכשרתו להיות צדיק. וחסיד. וישר. ונאמן. ועניו. ומרחקתו מן החט. ומקרבתו לידי זכות. ונהנין ממנה עיצה ותושייה בינה וגבורה. שנאמר לי עצה ותושיה אני בינה לי גבורה. ונותנת לו מלכות וממשלה וגדולה וחיקור דין. ומגלים לו מן השמים רזי תורה. ונעשה כמעיין שאינו פוסק וכנהר שמתגבר והולך. והוי צנוע וארך רוח ומוחל על עלבונו ומגדלתו ומרוממתו על כל המעשים כולו:

כך שנו. אומר אני שהחכמים שהנהיגו לומר פרקים הללו בבית הכנסת לא היו שונין כלום אחר בעשרה מאמרות. מתניא ר' אומר והולך. אלא הוא היה אומר כו'. איפשר לומר שהיו רגילין לשנותה בסוף בעשרה מאמרות כדי לסמוך לזה הוא היה אומר. כמו שמצינו בכל המחזורים הישנים. ואע"פ שבסדר המשנה היא שנוייה למעלה וסידרה אחרי כן כעין פרק מעין אבות מברייתא ודברי האמוראים והיה יכול לאומרו בשבת בפני עצמו: וזהו שאנו אומרי' כך שנו חכמים בלשון המשנה. דבריית' היא. ובלשון משנה היא שנוייה. שאף הברייתא נקראת משנה. משנת ר' חייא. משנת ר' אושעיא. ובר קפרא אומר כו'. חכמים האחרונים הוסיפו אותה. שאף היא מעינייה בפרקים הראשונים. שאלמלא קבעוה הראשונים היו קובעים אותה בפ' ר' מאיר. זוכה לדברים הרבה. כדמפר' שזוכה להיות חסיד. כדיי הוא לו. דיי אם נברא כל העולם כולו בשבילו. כמו שפירשו חכמים במסכת שבת. את האלהים ירא ואת מעותיו שמר כי זה כל האדם. כל העולם כולו לא נברא אלא לצוות זה את זה. ריע ולי מה יקרו ריעיך. ואהוב. אני אוהביי אהב. ומלבשתו שנעשים לו הענוה והיראה כמלבוש שאדם עוטה בו. כדכת' צדק לבשתי וילבישיני. וילבש צדקה כשריון. והענוה מביאה לידי יראת שמים. דכת' עקב ענוה יראת ה'. ויראה מביאה לידי תורה. דכת' ראשית חכמה יראת ה'. הרי שכל מי שיש בו תורה יש בו מדת הללו. ואני הכותב איני אומ' כך. שהרי שנינו בע"ז פ"ק. תורה מביאה לידי זהירות. ענוה ליראה. אמר ר' יצחק ממה שעשתה חכמה כפה לראשה עשתה ענוה עקב לסולייתה. בע"ז ירושלמי' איתה הכי. וכן בפ"ק דשבת ירושלמי: צדיק. הולך בתומו ואינו (ואינו) עושה עול. ומהנה לאחרים משלו. אבל אינו גומל טובה מגופו לטרוח בשביל אחרים. דצדקה לחיים ולא למתים. לעניים ולא לעשירים. והגומלו רעה משלם לאיש כמעשהו. אבל מדת חסידות בין בגופו בין בממונו: בין לחיים בין למתים בין לעניים בין לעשירים. דאינו גומלו רעה. אלא עושה עמו לפנים משורת הדין. כמו שפירשו חכמים מועשית הישר והטוב. ונאמן לא יעשה עולה. ולא ידבר כזב. ולא ימצא בפיו לשון תרמית והוא נאמן רוח לכסות דבר. כדכת' בכל ביתי נאמן הוא. והוא למשענת

ארז לכל הבוטחים בו. עלוב. ואינו עולב. שומע בזיונו ושותק. ומרחקתו. דתנא דבי ר' ישמעאל אם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש. אם אבן הוא נימוח. שנאמר אבנים שחקו מים. ואין מים אלא תורה. שנאמר הוי כל צמא לכו למים. ואם ברזל הוא מתפוצץ. שנאמר הלא כה דברי כאש וגומ' ונהנין ממנו. בני אדם נהנין ממנו. להימלך בו ולהתייעץ ולקחת ממנו עצה ותושיה. ליאטיר ב'. פירשו חכמים שלכך נקראת התורה תושייה מפני שמתשת כוח של אדם ע"י טורח ומחשבה. וכדאמרי' אלמלא שקיבלו ישראל את התורה שמתשת כוחם אין כל אומה יכולה לעמוד בפניהם: לי עצה ותושייה. בריש משלי הוא. ובשביל התורה אמרו שלמה בחכמתו. מלכות וממשלה. וספק בידו למלוך. שמתנדבים הכל לעשותו ראש וקצין. וחולקין לו כבוד. שנאמר בי מלכים ימלוכו. ומיכן פירשו חכמים בגיטין שתלמידי חכמים נקראו מלכים. וחיקור דין. כדרך הרשות. שאמרו חכמים במסכת שבת שאין מספיקין לכתוב חללה של רשות. שנאמר שמים לרום וארץ לעומק ולב מלכים אין חקר. רזי תורה. סתרי תורה. כגון מעשה בראשית. מעשה מרכבה. וספר יצירה. וכל שכן שאר התורה. שנאמר ונביא לבב חכמה. ומההיא אמרי' חכם עדיף מנביא. שנאמר ונביא לבב חכמה. רז. לשון מי הוא שמגלה רזיי לבני אדם. דיונתן בן עזיאל. רזי לי רזי לי. וכל רז לא אנס לך דדניאל. כמעיין. דכת' שתה מים מבורך ונוזלים מתוך בארך. בתחילה מבורך שהן מכונסין. ולבסוף מבארך שהן מים נובעים. ושוב מה כת' יפוצו מעיינותיך חוצה. שנעשה נהר גדול. ומוחל על עלבונו. מעביר על מידותיו מרוב ענוה. ומרוממתו על כולן. כדא' כל המעביר על מידותיו מעבירין לו על כל פשעיו:

משנה ב

אמר ר' יהושע בן לוי בכל יום ויום בת קול יוצאת מהר חורב ומכרזת ואומרת אוי להם לבריות מעלבונה של תורה שכל מי שאינו עוסק בתלמוד תורה נזוף. שנאמר נזם זהב באף חזיר אשה יפה וסרת טעם: ואומ' והלוחות מעשה אלהים המה והמכתב מכתב אלהים (המה) הוא חרות על הלוחות: אל תיקרי חרות אלא חירות שאין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתורה. וכל העוסק בתורה הרי זה מתעלה. שנאמר וממתנה נחליאל ומנחליאל במות. ואם הגיס דעתו הק' משפילו. שנאמר ומבמות הגי: והלומד מחבירו פרק אחד או הלכה אחת. או פסוק אחד. או אפילו דבר אחד צריך לנהוג בו כבוד. שכן מצינו בדוד מלך ישראל שלא למד אלא מאחיתופל שני דברים בלבד ועשאו רבו אלופו ומיודעו. שנאמר ואתה אנוש כערכי אלופי ומיודעי. והלא דברים קל וחומר. ומה דוד מלך ישראל שלא למד מאחיתופל אלא שני דברים בלבד עשאו רבו אלופו ומיודעו.

הלמד מחבירו פרק אחד או הלכה אחת או פסוק אחד או אפילו דבר אחד על אחת כמה שצריך לנהג בו כבוד. ואין כבוד אלא תורה. שנאמר כבוד חכמים ינחלו ותמימים ינחלו טוב ואין טוב אלא תורה שנאמר כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו:

אמר ר' יהושע בן לוי אגד' היא בתנחומ'. בת קול אינו מלאך אלא מדת קול היא. ונמצאת בפני עצמה ברוח המנשבת. ורב סעדיה פי' שהוא קורא בין ההרים והקול נענה לו מבין שברי ההרים והמערות שבסלעים. ולשון בת. שאין שומעין הקול ממש. אלא את שכנגדו. שנראה ההר העונה כנגד אדם הקורא אצלו. מהר חורב. מקום שניתנה בו תורה. לפיכך היא נשמעת לו משם. מעלבונה. שמעלבין את התורה. שהיא עלובה על שאין לה עוסקין. נזוף. נוטרייקון. נזם זהב. ואף ולשון ויגער בו אביו. מתרג' ונזף ביה אבוהי. שהוא כמנודה לשמים. דכת' ארור אשר לא יקים וגומ'. ושאינו לומד היאך יקיים. דאין בור ירא חט. ולא עם הארץ חסיד. ואמרי' במסכת (סוטה) [שבועות], ארור. בו נידוי בו קללה. נמצא שהוא מנודה כמו נזם זהב באף חזיר. כן אשה יפה וסרת טעם, דתלמיד חכם המסיר עצמו מללמוד הרי הוא כמנודה. שפורשין בני אדם. שאע"פ שכת' אשה לא דיבר הכת' אלא כנגד התורה. שכך אמר שלמה בחכמתו כל דבריו כעין משלי והוא שאמרו חכמים ביבמות כמה טובה אשה טובה שהתורה נמשלה בה. חרות על הלוחות. נעשה בן חורין. על עסק הלוחות שבני אדם מכבדין אותו. ומשמשים לפניו. וכן כת' בספר בן סירא סלסליה ותרוממך. נחליאל. בפר' יום הכיפורים אמרי' שבתורה הכת' מדבר. לפי שכת' למעלה וממדבר מתנה. ופירשו חכמים כיון שעושה אדם עצמו כמדבר שהוא מופקר לכל. ניתנה לו במתנה. ומשניתנה לו במתנה נחלי אל. שנא' וממתנה נחליאל. וכיון שנחלו אל. עולה לגדולה. שנ' ומנחליאל במות. ואם הגביה עצמו הק' משפילו. שנא' ומבמות הגי. ולא עוד אלא ששוקעים אותו בקרקע. שנא' על פני הישימון. ואם חוזר בו הק' מגביהו. שנאמר כל גיא ינשא: שני דברים. שמצינו שאמר לו אחיתופל לדור. אשר יחדיו נמתיק סוד בבית אלהים נהלך ברגש. מתשובת אחיתופל אתה למד דברי דוד. שפעם אחת מצאו אחיתופל לדוד שהיה יושב ושונה לבדו. אמר לו מה אתה עושה. הרי כבר כת' חרב על הבדים ונואלו. חרב על תלמידי הכמים שיושבין בד בבד ועוסקין בתורה. ולא עוד אלא שמטפשין. דכת' ונואלו. וכת' ונואלו שרי צוען. אשר נואלנו. די טפשנא. אמר לו אשר יחדיו נמתיק סוד. נעסוק בתורה אני ואתה. ושוב פעם אחרת מצאו שהיה הולך יחיד לבית המדרש בנחת. אמר לו מה אתה עושה. הרי כבר כת' ברב עם הדרת מלך. אמר לו ומה אעשה. אמר לו בית אלהים נהלך ברגש. בריגשת בני אדם נלך אני ואתה. אבל בכבישת התהום לא לימדו כלל מפני שהוא עצמו

כתבו ואית דאמרי שלימדו קל וחומר דהחליל להתיר למכתב שם אחספא. דמה בין איש לאשתו אמרה תורה כו'. ואתה אנוש כערכי. דוד היה משבח לאחיתופל ועושה אותו כערכו וכמותו. ואף חשוב ממנו. אלופי ומיודעי. חכם ורב שלי. כמו אנשים חכמים וידועים. הלמד מחבירו אדם הדיוט. על אחת כמה וכמה. כל שכן שזקוק להשפיל את עצמו. להכניע עצמו אצל חבירו כיוצא בו באות אחת. ואין כבוד אלא תורה. אין לך אדם הראוי להתכבד יותר ממי שהוא בעל תורה. וכ"ש זה שלמדו חכמה. ואף התמימים על עסק שנחלו טוב. ואין טוב אלא תורה:

משנה ד

כך היא דרכה של תורה. פת במלח תאכל. ומים במשורה תשתה. ועל הארץ תישן. וחיי צער תחיה. ובתורה תעמל. אם אתה עושה כן אשריך וטוב לך. אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא. אל תבקש גדולה ואל תחמוד כבוד. ויותר מלימודך עשה. ואל תתאוה לשלחנם של מלכים. ששלחנך גדול משלחנם. וכתרך גדול מכתרם. ונאמן הוא בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעולתך:

פת במלח תאכל. שאם אין לו לאדם אלא פת חריבה שיטבול במלח. אע"פ כן אל ימנע עצמו מלעסוק בתורה. ואם הוא עשיר כל שכן שיעסוק בתורה. וטוב לו. כדי שינחל שני עולמים. כמו שמצינו באגדה (חלק) [כהן משיח]. אטו (צדיק כי אכול) [צדיקי אי אכלו] תרי עלמ' (מיסני) [מי סני] להו. ומים במשורה מדת הלח. ואין לך אדם שותה במדה אלא בשביל עצירת מים. ואפי' הכי החוק ללמוד תורה. ואל תחמוד כבוד. להתכבד בתורתך. דא"כ אתה נראה כלומד שלא לשמה. ויותר מלימודך עשה. שיהו מעשיך מרובין מחכמתך. ואל תתאוה. שאם יפתוך לעשות כמעשיהם וליתן לך שררה לא תשמע ולא תאבה. ואל תתחר. ואל תקנא בהם. ואל תפקפק בדברי תורה מפני שאתה רואה אותם מצליחין. מפני ששלחנך לעולם הבא גדול משלחנם בעולם הזה וכתרך גדול מכתרם. ואפילו בעולם הזה. דג' כתרים הם. וכתר שם טוב על גביהן. בעל מלאכתך. הק' שאתה עושה מלאכה שלו:

משנה ו

גדולה תורה יותר מן הכהונה ומן המלכות. שהמלכות נקנית בשלשים מעלות. והכהונה בעשרים וארבעה. והתורה נקנית בארבעים ושמונה. אילו הן הדברים. בתלמוד בשמיעת האוזן. בעריכת שפתים. בבינת הלב בשכלות הלב. באימה וביראה. בחכמה ובענוה. בשמחה. בשימוש חכמים. ובדיבוק חבירים. ובפילפול התלמידים. בישיבה במקרא. במשנה. במיעוט שנה. במיעוט תענוג. בארך אפים. ובמיעוט דרך ארץ. במיעוט שיחה. במיעוט סחורה. במיעוט שחוק. בלב טוב. באמונת חכמים.

ובקבלת ייסורין. המכיר את מקומו. והשמח בחלקו. והעושה סייג לדבריו. ואינו מחזיק טובה לעצמו. אהוב. אוהב את המקום. אוהב את הבריות. אוהב את הצדקות. אוהב את התוכחות. אוהב את המישרים. ומתרחק מן הכבוד. ואינו רודף אחר הכבוד. ולא מגיס לבו בתלמודו. ולא שמח בהוראה. והנושא בעול עם חבירו. ומכריעו לכף זכות. ומעמידו על האמת. ומעמידו על השלום. ומתיישב בתלמודו. שואל ומשיב. שומע ומוסיף. והלומד על מנת ללמד. והלומד על מנת לעשות. המחכם את רבו. והמכוין שמועתו. והאומר דבר בשם אומרו. שכל האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם. שנאמ' ותאמר אסתר למלך בשם מרדכי:

שהמלכות בשלשים מעלות. מקצתו במקרא ומקצתן במשנתינו בסנהדרין. ואילו הן. מלך לא דן. ולא דנין אותו. לא חולץ ולא חולצין אשתו. לא מייבם ולא מייבמין אשתו. ואין נושאין את אלמנתו. מת לו מת אינו יוצא מתוך פלטירין שלו. וכשמברין אותו כל העולם יושבין על הקרקע והוא מיסב על הדרגש. ערסא דסלא. ופורץ לעשות לו דרך ואין ממחין בידו. וכל העם בוזזין ונותנין לפניו. והוא נוטל חלק בראש. ולא ירבה לו נשים אלא י"ח. ולא ירבה לו סוסים אלא כדי מרכבתו וכסף וזהב לא ירבה לו מאד אלא כדי אכסניא שלו. וכותב לו ספר תורה לשמו. והיתה עמו. בין במלחמה. בין במדינה. בין בהליכה. בין בישיבה. ואין יושבין על כסאו. ואין רוכבין על סוסו. ואין משתמשין בשרביטו. ואין רואין אותו ערום. ולא כשהוא מסתפר. משום שנאמר שום תשים עליך מלך. שתהא אימתו עליך. אשר יבחר ה' אלהיך בו. על פי נביא. מקרב אחיך. ולא חוצה לארץ. אחיך ולא אחרים. כדכת' לא תוכל לתת עליך איש נכרי אשר לא אחיך הוא. מלמד שהגוי פסול. ואף ישראל פסול בעבד וממזר. משום שנאמר כלך יפה רעייתי. שלא יהא ראוי להושיבו בסנהדרין. ואע"פ שאמרו אין מושיבין מלך בסנהדרין. ואיפשר להו הכניס תחתיהן. זה יהיה משפט המלך אשר ימלך. שפירש שמואל הרואה. את בניכם יקח. ושם במרכבתו ופרשיו. ורצו לפני מרכבתו. ולשום לו שרי אלפים ושרי המשים. ולחרוש חרישו. ולקצור קצירו. ולעשות (לו) כלי מלחמתו. וכלי רכבו. ואת בנותיכם יקח לרקחות ולטבחות. ולאופות. ואת שדותיכם ואת כרמיכם וזיתיכם הטובים יקח. וזרעיכם וכרמיכם. יעשר. ואת עבדיכם ואת שפחותיכם ואת בחוריכם הטובים ואת חמוריכם יקח. צאנכם יעשר ואתם תהיו לו לעבדים. הרי כ"ג מן המקרא. מוסיף עליהם שום תשים עליך מלך אשר יבחר ה' אלהיך בו. מקרב אחיך תשים עליך מלך אשר יבחר ה' אלהיך בו. מקרב אחיך תשים עליך מלך. שתהא אימתו עליך. וכתב לו את משנה התורה. הרי שלשים ומסתפר בכל יום אינו מן הכלל של מקראות הללו. אלא משום

שנאמר מלך ביפיו תחזינה עיניך. והכהונה בכ"ד. ואילו הן. קדושה. טהרה. בגדי שש. תספורת ראש וזקן כל ל' יום. וכהן גדול כל ז' ימים. לנפש לא יטמא בעמיו. לא יקרחו קרחה בראשם. ופאת זקנם לא יגלחו. ובבשרם לא ישרטו שרטת. אשה זונה וחללה לא יקחו. ואשה גרושה מאישה לא יקחו. כל אשר בו מום לא יקרב איש עור. או פסח. או חרום. או שרוע. לא שבר יד. ולא שבר רגל. לא גבן. ולא דק. ולא תבלול בעינו. לא גדב. ולא ילפת. ולא מרוח אשך. לא בעל מום. וחייב לנקות עצמו מכל מום וכיעור. ולהיות קדוש. ואת אהרן ואת בניו אקדש לכהן לי. וכת' וקדשתו. וכנגד כ"ד מעלות ניתנו לכהנים כ"ד מתנות כהונה. מוסיף עליהם כהן גדול שאסור ליטמא לאביו ולאמו. והוא אשה בבתוליה יקח. ומן המקדש לא יצא. כשהוא מתנחם מאחרים אומ' לו הרי אנו כפרתך. והוא אומר להם תתברכו מן השמים. וכשמברין אותו כל העם מסובין על הארץ והוא מיסב (בעל הדרגש) [על הארץ]. וכשהוא עומד בשורה לנחם אחרים סגן מימינו. וראש בית אב משמאלו. ולובש בגדי זהב. חשן ואפוד. מעיל וציץ. שנאמר והיה על מצחו תמיד. ודומה למלאך ה' צבאות: והתורה במ"ח. בעריכת שפתים. במציאה בפה. ומשמיעה לכל איבריו כשהוא סודרה בפיו. כאותה ששנינו בעירובין. ברוריא אשכחתיה להההוא נברא דהוה גריס בלחישה. בטשא ביה. אמרה ליה כת' ערוכה בכל ושמורה. אם ערוכה ברמ"ח איברים אז שמורה בו ואם לאו אינה שמורה. ועוד כת' כי חיים הם למצאיהם. למוצאיהם בפה. ולכל בשרו מרפא. בבינת הלב. ובשיכלות הלב. שמסתכל להקשות. וחוזר ומסתכל לתרץ. ולהעמיד דבר על בוריו. ושם את הטעמים. ורואה ושוקל בלבו. כדאמר אז ראה ויספרה הכינה וגם חקרה ויאמר לאדם. ואומר איה סופר איה שוקל. באימה וביראה. אימת שמים. שמכוין שלא יטעה. ומוראת הרב. שאינו נוהג קלת ראש לפניו. כדא' באין עומדין. וגילו ברעדה. במקום גילה שם תהיה רעדה. ואף מזה הטעם נהגו לשבור הכוס אחר ברכת חתנים במקום החופה. בענווה. כדכת' בקשו צדק בקשו ענוה. ואמרו חכמים לא הביישן למד. לפיכך צריך אדם להיות עניו ולשאול מרבו מה שצריך לו. ולא יחזיק עצמו כאדם גדול. בשימוש חכמים. שמשמשין ועובד עבודם. כדי ללמוד לפניהן תלמוד וסברא. דאמ' גדולה שימושה יותר מלימודה. ועוד אמרו חכמים איזהו עם הארץ כל שקרא ושנה ולא שימש תלמידי חכמים. לסבור סברא. ובפילפול התלמידים. פילפול. חריפות. לשון פלפלתא חריפא. שמלמד לפני החכם חוזר ומתווכח. ומתחזר עם התלמידים. כמו שא"ר ומתלמידיי יותר מכולם. וכמו שאמר הכת' ברזל בברזל יחד. ואיש יחד פני רעהו. כמו כן. בדיבוק סופרים. בישיבה. שמתוך שמרבה בישיבה מתחכם. כמו שאמרו רבותי' אם יאמר לך אדם יגעתי ולא

מצאתי אל תאמן. במיעוט תענוג. דכת' ולא תמצא בארץ החיים. במי שמחיה עצמו עליה. ובארך אפים. מצינו (בסיפרי) [בספרא] אמר ר' יהודה ר' חנינא בן יהודה היה דורש כל ימיו. בא וראה קשה הקפדה. שהקפדתו של משה גרמה לו שנשתכחה ממנו הלכה. ובספרי כך שנינו. א"ר אלעזר בשלשה (מזימות) [מקומות] בא משה לכלל כעס ובא לכלל טעות. כיוצא בו אתה אומר ויקצף (משה) על אלעזר ועל איתמר. מלמד שנשתכחה ממנו הלכה. בדרך ארץ. כמו ששנינו למעלה יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ. באמונת חכמים. שמאמין בדבריהם. ולא כצדוקי' וביתוסין. ובקבלת ייסורין. שאם ייסורין באים עליו יקבלם מאהבה. ולא יבעט בהם. ולא יאמר בלבו מלבטל את התורה. ולקרוא תגר. ולאמר לרוח הוא עמל. מאחר שאינה מגינה עליו מן הייסורים. דשכר מצות בהאי עלמא ליכא. במיעוט עסק. שרוב עיסקו אינו אלא בתורה. המכיר את מקומו. שמקדים ובא לבית המדרש והוא צריך להכיר את מקומו בבקר בהשכמה. והוא שאמר הכת' קווצותיו תלתלים שחורות כעורב. במי אתה מוצא דברי תורה במי שמשחיר עצמו עליה. ומשכים ומעריב עליה. השמח בחלקו. שכל מה שהק' מזמן לו הוא מקבל מאהבה. ואינו מהרהר אחר מדת הק'. שמתוך שאין לבו טריד ואינו מחשב בדבר אחר תורתו מתקיימת בידו. והעושה סייג. בשמורה מדברי תורה נזהר לעשות סייג לדבריו כדי שלא יכשלו בני אדם בהוראתו. ונזהר אף בתשובתו. כמו שאמרנו בפ' ראשון חכמים הזהרו בדבריכם. ואיזהו סייג. כגון אילו (המטיין) [המנויין] באימתי קורין. שמצותם עד שיעלה עמוד השחר. ואמרו חכמים עד חצות. וכן פירשו חכמים במכילתי אצל אכילת פסחים: ואינו מחזיק טובה לעצמו. במה שלמד אינו מתפאר בלבו. אלא אומר בלבו שהדבר מוטל עליו לחובה. ומעכשיו אין דיי לו במה שעסק. אוהב את הבריות. שמתוך כך מתכבדת תורה ומתייקרת בעיני הבריות והכל רצין אחריה. ומחזיקין את ידו לעסוק בה. ואינו רודף. אלא מתרחק אפילו כשמגיע לידו כדרך שעשה שאול. שנחבא אל הכלים. שמתוך כך אינו נבזה בעיניו ונמאס מללמוד מכל אדם. ומאחר שלומד מכל אדם היא מתקיימת בידו כמו שאמר דוד. מכל מלמדי השכלתי: ואינו מגיס לבו. להיות שמח בהוראה. מפני שדואג שמא יכשל בדברי תורה. ונושא בעול עם חבירו. ואפילו למנת המלך. ואע"פ שאינו צריך. ומכריעו. במקום שיש להטות הדבר לזכות ולחובה. על האמת. שאינו דוחהו בקש. ומעמידו על השלום. כשיש שנאה בינו ובין חבירו. ומוסיף מבין דבר מתוך דבר. דמאן דלא מוסיף יסיף. אמר רב יוסף תקבריניה אימיה. והמחכם את רבו. כשם שמצינו שהיה (ר' ישמעאל) [ריש לקיש] מחכם את ר' יוחנן. גמר ליה שמעתא. ומקשי ליה עשרין (תרתין) [וארבע] קושייתא. ומפרק ליה ר' יוחנן

עשרים וארבעה פירוקי וממילא רווחא שמעתתא. והמכוין. שאינו מכוין לא להוסיף עליה ולא לגרוע ממנה. ע"א שחייב אדם לומר בלשון רבו. כדא' בג' שאכלו. וביציאות שבת. הילל אומר מלא הין מים שאובים כו'. (ובעריות) [ובעדיות]. והאומר דבר בשם אומרו. שאינו תולה דברי רבו בעצמו. ותאמר אסתר. אילמלא אמרה בשם עצמה לא באה גאולה. שמתוך כך שאל המלך מה נעשה יקר וגו':

משנה ז

גדולה [תורה] שהיא נותנת חיים לעושיה בעולם הזה ובעולם הבא. שנא' כי חיים הם למוצאיהם ולכל בשרו מרפא. ואומר רפאות תהי לשרך ושקוי לעצמותיך: ואומר כי לויית חן הם לראשיך וענקים לגרגרותיך: ואומר תתן לראשך לוויית חן עטרת תפארת תמגנך: ואומ' עץ חיים היא למחזיקים בה ותומכיה מאושר, ואומר כי בי ירבו ימיך ויסיפו לך שנות חיים: ואומר ארך ימים בימינה ובשמאלה עושר וכבוד: ואומר דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום: אמר ר' יהושע בר' לוי משום ר' אלעזר בר' שמעון הנוי, והכח, והחכמה, והעושר, והכבוד, והשיבה, והבנים, נאה לצדיקים ונאה לעולם, שנאמר עטרת תפארת שיבה בדרך צדקה תמצא, ואומר עטרת זקנים בני בנים ותפארת בנים אבותם, ואומר תפארת בחורים כחם והדר זקנים שיבה: ואומר וחפרה הלבנה ובושה החמה כי מלך ה' צבאות בהר ציון ובירושלם ונגד זקניו כבוד: ר' שמעון בן מנסיא אומר אילו שבע מידות שמנו חכמים בצדיקים כולן נתקיימו ברבי ובניו: א"ר יוסי בן קיסמא. פעם אחת הייתי מהלך בדרך ופגע בי זקן אחד ונתן לי שלום והחזרתי לו שלום, ואמר לי ר' מאיזה מקום אתה, אמרתי לו מעיר גדולה של חכמים ושל סופרים אני, אמר לי ר' רצונך שתדור עמנו במקומינו ואני נותן לך אלף אלפים דינרי זהב, ואבנים טובות ומרגליות, אמרתי לו אפילו אתה נותן לי כל כסף וזהב שבעולם איני דר אלא במקום תורה, אמר לי ר' מפני מה אמרת לי כך, אמרתי לו מפני שבשעת פטירתו של אדם אין מלוין לו לאדם לא כסף ולא זהב ולא אבנים טובות ומרגליות אלא תורה ומעשים טובים בלבד, שכך כת' בספר תילים על ידי דוד מלך ישראל טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף: ואומר בהתהלכך תנחה אותך ובשכבך תשמר עליך והקיצות היא תשיחך: בהתהלכך תנחה אותך בעולם הזה בשכבך תשמר עליך, בקבר, והקיצות היא תשיחך, לעולם הבא, ואומר לי הכסף ולי הזהב אמר ה' צבאות:

כי חיים הם. בעולם הזה. ולכל בשרו מרפא. לעולם הבא. שאין חלאים מתגרים בו. כמו שפירש ר' יעקב בהאשה, בלמען ירבו ימיכם, שכל זמן שעוסק בתורה אין חלי מזיקו. כמו שפירשו רבותינו בעירובין. חש בכל גופו יעסוק בתורה ויתרפא. שנ' רפאות. ואומר

כי לוית חן. שכל זמן שעוסק בתורה אינו חש בכל אילו. ובמקום שלא עסק וחש יעסוק בתורה ויתרפא. שנאמר תתן לראשך לוית חן. עץ חיים היא. לעולם הבא. ולא עוד אלא שמוליכתו לשלום. הא למדת שגדול כח השלום שברכת כהנים חתומה בו. בסיפרי. אמר מיכן שאין תועלת האדם בחייו בלא שלום. שאם תאמר ימים ולא שנים. ת"ל ושנות חיים. ושמא תאמר בלא עושר וכבוד. ת"ל ובשמאלה עשר וכבוד. ושלום יוסיפו לך. תוספת על תוספת: הנוי. זה קלסתר פנים. שמתוך זיו קלסתרו דומה (בורא) [נורא] כמלאך ודבריו נשמעים. שנאמר עטרת. הנוי. תפארת. כח. יריאים ממנו. ונאה לעולם. שהדור נאה שיש בו אנשים כאלה. והכבוד. דכת' ונגד זקניו כבוד. שנעשין מכובדין ומתענגין מזיו כבודו ואינן צריכין לאור החמה ולבנה: בר'. הוא רבינו הקדוש. הוא ר' יהודה הנשיא. סופרים. בעלי מקרא. אין מלוים. לשון לוייה. ומעשים טובים. ואני למדתי אותם מתוך דברי תורה. ואם אטעה חבירייי מיישרים אותי. תנחה אותך. לשון לך נחה. תשמר עליך. להגן ולהציל. תשיחך. תדבר בשבילך. פורפרלטוי ב':

משנה י

חמשה קניינין קנה הק' בעולמו, אילו הן, תורה קניין אחד. שמים וארץ קניין אחד אברהם קניין אחד, ישראל קניין אחד, בית המקדש קניין אחד, תורה קניין אחד מניין, שנאמר י"י קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז: שמים וארץ קניין אחד מניין שנאמר כה אמר ה' השמים כסאי והארץ הדום רגלי, ואמר מה רבו מעשיך ה' כולם בחכמה עשית מלאה הארץ קנינך: אברהם קניין אחד מניין, שנאמר ויברכהו ויאמר ברוך אברם לאל עליון קונה שמים וארץ: ישראל קניין אחד מניין, שנא' עד יעבר עמך ה' עד יעבר עם זו קנית, ואומר לקדושים אשר בארץ המה ואדירי כל חפצי בם: בית המקדש קניין אחד מניין, שנאמר מכון לשבתך פעלת ה' מקדש י"י כוננו ידיך: ואומר ויביאם אל גבול קדשו הר זה קנתה ימינו: וכולם לא בראם הקב"ה אלא לכבודו, שנאמר כל הנקרא בשמי לכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו: ואומר ה' ימלוך לעולם ועד. ה' מלכותיה קאים לעלם ולעלמי עלמיא: בן בג בג אומר הפוך בה והפוך בה' דכולה בה, ובלה בה, ובה תהוי ומינה לא תזוע שאין לך מידה טובה הימנה: בן הא הא אומר לפום צערא אגרא: יהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו שיבנה בית המקדש במהרה בימינו: ר' חנניא בן עקשיא אומר רצה המקום לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצות, שנאמר ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר:

חמישה קניינין. כת' ברוב מחזורים. וראיתי מדרשו של ר' שמעון קרא בספר משלי. שמוצא קניינו של אברהם אבינו. מדכת' אלה תולדות השמים והארץ בהבראם. אל

תיקרי בהבראם. אלא באברהם. זהו שאמר הכת' ברוך אברם לאל עליון קנה שמים וארץ: וכן פתרונו בהמקרא. ברוך אברם לאל עליון הקונה אותו כדרך שקנה שמים וארץ. אבל בסיפרי אצל הלא הוא אביך קנך אין כת' אלא שלשה קניינין. וכן בפסחים פרק האשה. אבל במכילתי אצל עם זו קנית מונה אותם ארבעה. וכן ראיתי במחזור ישן אחר. ומפני שקשה לומר קניין של אברהם מברוך אברם לפי שאין המקרא נשמע כן. אלא קנין שמים וארץ. ואני אומר כשם שהסיפרי והמכילתי חלוקים שזה אומר ג' וזה אומר ד'. כך איפשר שהגדת שלישית חולקת לס"ה ה'. והא לך לשון ספרי ומכילתי. בספרי שנינו. הלא הוא אביך קנך. זה אחד משלש שנקראו קניינין למקום. תורה. שנאמר ה' קנני ראשית דרכו. ישראל הלא הוא אביך קנך. בית המקדש הר זה קנתה ימינו. ובמכילתי כך שנינו. ארבעה נקראו קניינין. ישראל עם זו קנית. שמים וארץ. דכת' קונה שמים וארץ. בית המקדש. הר זה קנתה ימינו. תורה ה' קנני וגו': ויבאו ישראל שנקראו קניין לארץ ישראל שנקרא קניין. ויבנו בית המקדש שנקרא קניין. בזכות התורה שלימדו שנקראת קניין: ולדברי האומ' ה' קניינין הוא מוציא קונה שמים וארץ מדכת' השמים כסאי וגומ'. וכת' הן כל אלה עשתה. והקניין והעשייה אחד הוא. כל חפצי בם. שהן חשובין לפני המקום בכל קניינין. שאילמלא הם אין העולם עומד. כוננו ידיך. אף זה לשון קניין. ואם נפשך לומר הכנה לבד וקניין לבד הרי הוא אומר ויביאם אל גבול קדשו וגו'. לכבודו. שיתכבד בהן העולם. וימליכהו עליהם: הפך בה והפך בה. חזור וחזור על דברי תורה. וכולה בה. שבל חכמות העולם כלולה בה. כמו שאמרו חכמים דדיה ירווך בכל עת. מה הדד הזה כל זמן שהתינוק ממשמש בו מוצא טעם חלב אף דברי תורה כל זמן שאדם עוסק בה מוצא טעם ויש ללמוד מתוכן דרך ארץ וחכמה. ובלה בה. לשון בלויי הסחבות. אחרי בלותי. הזקן עצמך בתורה. אם למדת בבחרותך גם בזקנותך החזק בתורת אלהים. לא תזוע. תזוז. לזעוה. לזיע. שאין מדה שוה כזו שהעולם זיים עליה: לפום צערא. לפי הצער שתצטער בה תקבל שכר: ולפי שדברי שניהם כעין משל בני אדם. היו אומרי' אותו בלשון ארמי שהכל מכירין בו. שהיה שגיר בפיהם משעלו לבבל. וכן שנינו בפרקי שלמעלה ודלא מוסיף יסיף. ודאישתמש בתגא חלף. (אין) [אף] כאן לפום צערא אגרא; שמעתי אני הכותב דבן בג בג ובן הא גרים היו. וב"ג עולה ה'. כלומר בן אברהם (שהיה) שיש בו ה' אותיות. וכן הא הא. חמש. כאותיות אברהם. ולא רצה לפרסום. וכינה המסדר בלשון הצנע ובלשון נקייה. כמו רב מרי בר רחל שהיה בן גוי קראו על שם אמו. מישראל. ואילו אביהם ואמם לאו מישראל. אי נמי בן בג בג. בן אברהם שניתוספה בו ה' כשנתגייר. וכן

בשרה, וזהו כמו בן הא הא. ה' של אברהם וה' של שרה. בן בג בג מיירי בקידושין ובבא קמא. ובן הא הא בהכל חייבין:

סליקא לך מסכת אבות. חזק:

רשויות למעריבים

סימן תל

תל.

עם אשר יה ברך. שם אל המבורך ברכו: יחדיו הללוהו. בקהל רוממותו. ואתי גדלוהו. ופלאי מעשהו. תחכו: שם אל: **צור** דר שמים. לו שאו כפים. והשתחוו אפים. ולבכם כמים שפכו: שם: **חי** שוכן זבוליו. שת רקיע מעלליו. כל מתי מפעליו. אור נוגה מעליו. ידרכו: שם: **קץ** לחשך עשה. גם נשי אור כסה. יום ולכל בם נעשה. בשמו רם ונישא. ימלכו: שם: ספרו תעצומיו. עושה שלום במחמיו. בין אש שרפים ומימיו. שיר והלל עמיו. תערכו: שם. אחר:

סימן תלא

תלא.

יחדיו לב נשלם. שם אלהי עולם. ברכו: וענות לו הורות. יום ביום על אודות. נפלאו הסודות. כי לכמה ידות. נמשכו: שם: סוד פעליו רב הוא. וממש מתוהו. שם שחקים גבהו. צור היכל כלכלוהו. ויתמכו: שם: פירש עב למכסה. מול פני הכסא. ולולא מתנשא. כס וחיות נושא: הומכו: שם: יה יסוד כל הווים. שת כעין מאזניים. כאן וכאן ובינתים. אש ורוח ומים. נסמכו. שם: המשל בעצומיו. ושלום במרומיו. מבלי אש שמיו. נכבית ולא מימיו. לוחכו: שם: חי ברוחו שפרה. תולדות היצירה. כל למענו ברא. ועל זרוע גבורה. נתמכו. שם: זר לבבו ימרה. ושורשו ראש פורה. עם לפסלו קורא. ומה דמות לבורא. תערוכו. שם: קושט אמריו יחוו. עם אשר לו יקוו. ושיר בפיהם ישוו. יכרעו וישתחוו. ויברכו. שם: אחר:

סימן תלב

תלב.

מתי יעקב תפארון. צדק תדברון. אין כאל ישורון. רונו: מבקשי צור בינו. שיחי האזינו. כבוד לאל עליון. תנו: אין: בזוכרי עידניי. פילאי איתניי. שם צדקות ה'. יתנו: אין: יסרני במידה. כאב את בנו רידה. לה' בתודה. ענו: אין: רע וטוב בחמלו. הלא זה הילולו. חסדי ה' לא תמנו: אין: בכל דרכי שיכן. פלט רני דכן. סביב למשכן. יחנו. אין: יעצני לילות.

הרצני לגלות. ה' לו עלילות. נתכנו: אין: שיכלני יחד. שמרים בלא שחד. מרועה אחד. נתנו: אין: יהירים במדויהם. אסירים בסבליהם. מעוונותיהם יתנו: אין: חרוצים כל קמיו. אמוצים כל רחומיו. לא יכזבו מימיו. נאמנו: אין: זידים יהיו להידד. והם ישבו בדד. ואנחנו נתעודד. קמנו: אין: קרב קץ חבושים. צאת לאור חמושים. נחלץ חושים אנחנו: אין כאל: ואורות יהלו. נתיבות יחילו. סולו סולו. פנו: אין: מסילה ליוצרינו. יפנה צירינו. האומר שנו. וישנו: אין: מציון קדש. צח בהדרת קודש. שאו ידכם קדש וברכו: אחר:

סימן תלג

תלג.

ידכם שאו משאת. רננו וברכו את. ה': יזם ויברא. כל בקול כי קרא. שר בי זיירא. הוא לי ולא אירא. מוניי.: רננו: **ש**ת לי אלי זה. סביב חורב חוזה. עוד נתן במחזה. מפני ה' זה. סיני: רננו: **ע**מד וימודד. ארץ ויעודד. עמו בו מודד. שם נפל שודד. לפני: רננו: **י**הירים הורגמו. עטים רוגעו. שורק נוטעו. ועליו הוטבעו. אדניי: רננו: **ה**ותרו מציקים. לחרץ בלוקים. ואתם הדביקים. ברית חיים חקים. לעיניי. רננו: רועים ישורו. בעמי יעצורו. ומשפטים יורו. דבש וחלב אורו. עיניי: רננו: אלי והוא באחד. הללוהו בלי כחד. ומכחכם שחד. הוסדו יחד רוזניי: רננו:

סימן תלד

תלד.

אשיר בהוד נועם. בתוך משיבי טעם. ואיתניי כפעם. בהתנדב עם. ברכו: גדלו ונרוממה. עושה עש כסיל וכימה. ביעדה ואימה. גילו: יצר מנשייה. אביר רם עלילייה. בהמה וגם חיה. הורו. למען ישכילו: דרשו עלי ספר. נתון אמרי שפר. לאשכל הכופר. למנות ידי סופר חדלו: ירה אבן פינה. עלי נטע כנה. בעיר קרית חנה. מדי חדש ושנה. יעלו: דרך כוכב מיעקב נפש חיה. במצב תחתייה. שם עושה רמייה. נפלו: ידבר צור במענה. כוכב אשר ירנה. ומפחדו מקנו. הסוף והקנה. קמלו: השח יושבי המון קרייה רבה. רדפס עד חובה. מסיני אלהים בא. ונגלו: ברכה לו בחסדו. יקח מאת עבדו. המשרת בפחדו ברכיי עמוד כנגדו. כשלו: לדור אחרון אספרה תוקף ותפארה. למושל בגבורה. ואיתם גם בשירה. הללו: יאירו שבעה. נסיכי הישועה. וזאת המרגיעה. כל הר וגבעה. ישפלו: נבואה למשכנות. האל המחנות. נביע רננות. העם בשגיונות צלצלו: חללה יד ה'. בצאתו פני מחניי. כעס בעלי מדניי. הן כאשר נעניי. שאלו: זקן ורב לכן. זמרו לצור שוכן בציון בימיכם. יאמר לעיניכם סולו: אעלה בבמותיי. נצח בנגינותיי. ועמים צבאותיי. עמדו בברכותיי. ברכו: אחר:

סימן תלה
תלה.

אמרו לאלהים עד אחריו נוהים. במקהלות אלהים. ברכו: להמליכו יחד. השור האחד. יחד שכם אחד. לעובדו: יה שוכן ערץ. שעשועיי ארץ. מלא כל הארץ. כבודו: על המערכת. טרם נערכת. שלח במלאכת. ידו: זיקק משחקת. לנפש שוקקת. עד אל השוקת. כדו: רם שוכן עלטה. עם זו הביטה. כי ימוך ומטה. ידו: בגזע הלחמי. ישב שבות עמי. הנקרא בשמי כבודו: רטייה למכתו. מסר לעדתו. תיכון במלכותו כמדו: בידי הוקם על. חץ לדולקים יפעל. שק תפארתי על. גלדו: יקם הוד אריאל. צור פודה וגואל. זרע ישר'. עבדו: שובח עם מכהן. ורועים על ידיהם. ולבניו הכהן. מדו: לפניו לא נוצר. אל מפלטי מצר. והוא ישסה אוצר. חמדו: מאור הנעלם. בו צדיק ישולם. כי טוב כי לעולם. חסדו: הללוהו בגודלו. עמו מנת חבלו. תשמרו להקריב לו במועדו: אחר:

סימן תלו
תלו.

שירו לה'. בחוריי וזקניי. במקהלות ה'. ברכו: למשפיל הרמים. אודה בעמים. לו שם הימים. ארכו: מזורה הרשת ופלשת. הרשעים קשת. ידרכו: הופכים קערתי. לכבות גחלתי. ארץ מדורתי. שפכו: במר לענה ורוש. אני לאל אדרוש. את ידיהם על ראש. סמכו: רצץ מוחם חש. אל עונה לחש. עפר כנחש. ילחכו: בורא כל וסובל. כל מנאציו יחבל. אחרי ההבל. ילכו: יתן עוז לעמו. ויפיל אויבימו. ועל במותימו. ידרוכו: האל נשפט באש. הורים אל תבאש. עצים על האש. ערכו: לך יהיו לרצון. כדם פנימי וחיצון. למשפחת צאן. משכו: יקר עדת ברוכים. אשר שמך ממליכים. ואלה המלכים. מלכו: עורד לידידים. וחבל עול רודים. ובשאול צעדים. יתמכו: זכרה לבני ארם. זרע בני אברם. משחור תארם. חשכו: ריבה ריבותיי. וכלה מצמיתיי. כמים שאגותיי. נתכו: חזקו זה העם. והדרוהו ברוב עם. מתנדבים בעם. ברכו: אחר.

סימן תלז
תלז.

שיר ושבח ערכו. במקהלות ברכו. אלהים: **ש**ביב אש בוערה. וממים חשרה. וחושך שת סתרה. סוכו מה נורא. אלהים: למעלה רם גדלו. ובכרוב שם רגלו. בתוך עם הוד חבלו. גוי גדול אשר לו. אלהים: **מ**אור שמש ימרץ. פלאיו עת יירץ. בלי פה דר ערץ. רם על כל הארץ. אלהים: **ה**מון שיר קול ארוך. בתכריך הוד כרוך. נותן סוד ערוך. עוז לעמו ברוך.

אלהים: **ברוח** פיו שפרה. שחקים גם קירה. עליות לו דירה. **בראשית** יום ברא. אלהים: **אמנים ברעיי**. **ונועם** הגיוניי. שאו נא למעוניי. קול ברוך ה'. אלהים: אחר:

סימן תלח

תלח.

שירו לאל נועם. מהלל אמוניי. מתנדבים בעם. ברכו ה': **שדי** אשר בשמו. די כל ברואים. נמצא בלב אישים. אליו מצואים. אך מראות עיני. פקחים ורואים. נפלא ונפלאים. מעשי ה': מתנדבים בעם: **למענהו** כל. עשה ופעל. אדיר אשר מדד. מים בשעל. אל תחקרו בו מה. מטה ומעל. כי אין לחקר על. דברי ה'. מתנדבים: מכון [לכם] שבתו תיכן ויעד. בשמו יסדו פן ירעש וירעד. [נראה בנושאו. אך הוא לו למסעד.] כי קט מעט (מזער) [ימעד]. לולי ה': מתנדבים: **הן** איש ולו יהי. דרדע וכלכל. להגיד קצת הודו. ישיג ויכול. כי הוא אשר תולה. עולם כאשכל. צור רב ורם על כל. גוים ה': מתנדבים: **בניו** אשר לשמו. **הודו** ושרו. קץ בם **הכי** אליו. הקשו [ומרו]. עשו וישמעאל. (עינים) [עצו] והמרו. לבם ולא אמרו. איה ה': מתנדבים: איך בן בכור אשכח. ונעים רנניו. זכרון ברית **שתי**. ביני וביניו. קום בשרו ספו עוייניו ומוניו. אך (לא) [לו] לבד פניו. יאר ה': מתנדבים: אחר:

סימן תלט

תלט.

יחדיו בשיר מעלות. על אור נגוהים. עמים במקהלות. ברכו אלהים: **ישאו** בני אל חי. אל אל ברכה. שמש לאור נתן. ברא חשיכה. חמל כרוב חסדו פרוכה. יאמרו עלי ככה. ברוך אלהים: עמים: **ויעוד** נות ביתו. מתוק ונופת. אך ריחקו אותי. גומר (זיפת) [ויפת], (אבן) [אכן] בתוך עדה. אות היא ומופת. שמה מרחפת. רוח אלהים: עמים: **סודו** מאד הפליא. נאזר בגבורה. כי הוא בחכמה צר. צורה בצורה. (משגם) [משגב] לעמו הוא. (ינוחו מה בצורה). [מבטח בצרה], חושך וגם אורה. ברא אלהים: עמים: **פינות** צבא שחק עולים ויורדים. ערב עדי ארץ. כורעים ומודים. לעשות רצון יוצר. ששים וחדים. בם אות ומועדים. נתן אלהים: עמים: גבה. ולא בזה. עני ונבזה. גדול. ולא שר (בן) [בו]. נביא וחוזה. לילה ויום הפליא מחזה מול מחזה. את זה לעומת זה. עשה אלהים: עמים: ברכו צבאיו אל. עושי (דכא) [דברו]. ברכו משרתיו אל. על הוד הדרו. ברכי **לִיהָ** נפשי. גודלו וזכרו. כי כל במאמרו ישפוט אלהים: עמים: אחר:

סימן תמ

תם.

אור עט אדרת. נוגה עוטרת. סביבותיו סוחרת. ברכו: ביטה והרקיע. טיהרו הבקיע. תהומות השקיע. ברכו: גילה הפרכים. ימים בתככים. סידר בערכים. ברכו: דידה הדשאים. רעננו בכאים. הציץ פרי נושאים: ברכו: הצהיר לטוהר. חרס לזוהר. אגן הסהר. ברכו: וקבע בחכמה. כל כוכבי חמה. עש כסיל וכימה. ברכו: זימן כל רמשים. עטויי קשקשים. כנפים פורשים. ברכו: חברבור ואריות. צר צור וכל חיות. רב העליליות. ברכו: טיכס קוממיות. נגיד בנקיות. נפח בו חיות. ברכו: ייפה לו בניין. צלע לקניין. קילע לעיניין. ברכו. כיתר הכלה. כבודה וכלולה. זיכה לכילה. ברכו: ליהק מלאכיו. שמשו מבורכיו. חתן במערכיו. ברכו: מרומם בברכה. ערובה ונסוכה. עיטרם כהלכה. ברכו: נח בשביעי. קידש מרגועי. זה דודי וזה ריעי. ברכו: סידר המפעל. למעני כל פעל. מלך הוקם על. ברכו: עדה מקודשת. דובבו בארשת. הכל צר בששת. ברכו: מאיר השחר. כיתר לצחר. ברכתי בחר. ברכו: מתקן שיר נערך. קול נועם ורך. האל המבורך. ברכו: אחר:

סימן תמא

תמא.

אראה לפני. אלהים ברנני. ולבי לו אפנה. ואעיד נאמני. ואענה לו מענה. שירים בהמוניי. ועבדיו הנה. ברכו את ה': **מ**ילתי פצתה. להגיד מישרים. ולשוני עיוותה. נצפנה בחורים. ומעט קט נטתה. לקחת אמרים. לכו נא הגברים. ועבדו את ה': ועבדיו **ש**יתו לב אישים. וסוד אל תביעו. ושאלו מישישים. אם לא תדעו. כי לכל חרשים. מצפוניו נבעו. והביטו ודעו. כי הפלא ה': ועבדיו: **ה**נה במעונים. סהדי מפעלך. עדים נאמנים יעידון מהללך. ויבינו נבונים. כי אין בגללך. בשחק יערוך לך. ידמה (לה) [לך]: ועבדיו: **ח**דשים לבקרים. על זאת משתאים. כי עדרים עדרים. צבא שחק יוצאים. וכעלות השחרים. צבאיו יום באים. מה זה נפלאים. מעשיך ה': ועבדיו:

זיקים וברקים. נשלחים מאת. שחקים וארקים. וערפל למשאת. לעם בו מציקים. לי לא יוכל שאת. מי יעשה כי את. המלך ה': ועבדיו: **ק**דמו את פניו. נדריכם שלמו. חלף שיי כהניו. אמריכם נעמו. איש איש על רנניו. בנגינות עצמו. והביטו וטעמו. וראו כי טוב ה': ועבדיו: אחר:

סימן תמב

תמב.

(**יעידוני**) [יעירוני] בשמך רעיוניי. וישימו חסדיך לפני: **ה**בינני. דבר נפש יצרת. קשורה

בי. והיא נפלאת בעיני. ולבי ראך. ויאמין בך. כאילו מעמד היה בסיני: דרשתיהו. בחזיוניי ועבר. כבודך בי. וירד בענני: הקימוני. סעיפיי. מיצועיי לברך שם כבודך ה'. אחר:

סימן תמג

תמג.

אחי שאו משאת. רננו וברכו את ה': **לשמך** אל תן כבוד. עם אלילים יזבוד. תשמידהו עדי אבוד. ואנכי וביתי נעבוד. ה': **חי** הכה צור ויזוב. תחטאינו ונטהר באזוב. מייחליך עזב תעזב. חלילה לך מעזב. את ה': **נכרים** מקדשיך בוססו. ואת מזבחותיך הרסו. יחדיו קרעו קרסו. ישתחוו ויכעיסו. את ה': **נפלאות** שדי מללו. מלכות הדרו קבלו. אתי לה' גדלו. שירו לה': חזקי ומפלטי. פלט עיר מקלטי. הנה בו מבטי. אכן משפטי. את ה': רננו וברכו את ה':

סימן תמד

תמד.

(**ראתה**) [יאתה] שדי לך. מלוכה וגדולה. ומרומם על כל. ברכה ותהילה: **הודות** לך בחרו. לבבות וכליות. מיום אשר נקשרו. בנפשות החיות. ולקראתך (מהרה) [מהרו]. כאופני חיות. לשמוע קולך. דממה והמולה. ולראות במאורך. נאוה וחתולה: **וידבקו** (בו) [בך] כל מתים. עבודתך חמדו. ולהיות למשרתים. לפניך עמדו. וזה כמה שובתים. ואליך חרדו. שואפים לזבולך. ברינה ותפילה. (ובאם ידי) [וכאסירי] בית שבי. מייחלים לגאולה: דבר דבור **עלי**. אופניו דברת. יום ניגלית **אלי**. קדושים בחרת. להאמירך **בעלי**. ברית שהאמרת. להיותם חבלך. לנחלה וסגולה. ולהיות שמך לשם. עליהם לתהילה: **הלעולם** תטשם. מחוץ לגבולם. ולעבדים תכבשם. בשנער ובעילם. והם יקראו שם בשם. אל אלהי (עילם) [עולם]. נכח היכלך. לבבם למסילה. אשר היה לו שם אהלה בתחילה: אחר:

סימן תמה

תמה.

אהבו את ה'. חסידיו איתנייה. במקהלות ה' ברכו: נבוני קדוש מחנה. תהילות שוכני סנה. מה מענה. תערכו: במקהלות: יחד ברון כוכביו. יריעו כל אוהביו. ועל במות אויביו. ידרכו: במקהלות: לאל היכון הלום. איש עדיו לבלום. שמן ראש להלום לעלו: ותיטב משור פר. נאומי לו ישפר. כי אין על עפר. משלו: יכון לו רחשי. ינוחח כעל אישי. נרו עלי ראשי. בהילו: ברוב עם [לו] אדנו. רחום זכור וחונן. עמך כי יחנן. קולו: בזרוע מפוזז.

שכני בדד. נדבותיו מדד. כשעלו יחדני להאמר. כבודו בהון חמר. בהיכלו אומר. כולו: צל סתרו אישי. כלולות כעב פילשי. הן תחת לראשי. שמאלו: דור קומו הפכן. דוק כסאו שיכן. ויטוש משכן שילה: קול יעורר נבל. הפוך לששון אבל. עינו בכבל. רגלו: (חשוך) [חשוף] זרועך. והואל. נדחי ישראל. תקחנו אל. גבולו. זכרה לטוב וערוב. אומר חקת קרוב. ובא הקרוב. גואלו: קנות ראשית קודש. בציון הר הקודש. שאו ידכם קודש וברכו: במקהלות אלהים ברכו:

סימן תמו

תמו.

מעריבים של פסח:

ליל שימורים אור עולמו נגלה. בצאתו לשבור מוטות עול עגלה. גוי מקרב גוי באותות לגאולה. דוד מעריב יום ומביא לילה: המעריב: ליל שימורים הוכן אחרית מראשית. מו שמר ובא משמת ימי בראשית. זכר עשה לפועל אשר השית. חומות וחיל חוק אהבתו ישית: אוהב:

ליל. שימורים אאמיץ עוז גדולות. לעושה נפלאות גדולות. בלילי חג פסח: בראות עולמו נגלה.

ויאר את הלילה. בח"פ: גילגל עריצים להלום. ירדפם יעבר שלום. בח"פ: דולקים לאחד נגלו. מצות אפה ויאכלו: בח"פ: הסעיר בתי פלך. ויבא אלהים אל אבימלך: בח"פ: וויכח תואן אח ועקוב. השמר לך מדבר עם יעקב: בח"פ: ליל שימורים זורז בעוצם נעימו. ויאבק איש עמו: בח"פ: ל"ש חלק עשות נוראים. ויך בל בכור במצרים: בח"פ: ל"ש טיכס בעזים נתיבה. וישם את הים לחרבה: בח"פ: ל"ש ידודון מלאכי רזה. ולא קרב זה אל זה: בח"פ: ל"ש כיבש קרייה לתוהו. וילן יהושע בלילה ההוא: בח"פ: ל"ש לוחצי עם נהלמו. מן שמים נלחמו: בח"פ: ל"ש מחנות צוררים היפך. והנה צליל שעורים מתהפך: בח"פ: ל"ש נועדו שוכני שור. ויך במחנה אשור: בח"פ: ל"ש סידרי קדושה הנטיל. ביה בליליא קטיל: בח"פ: ל"ש עתיר לאיש חמודיו. גלה סודו אל עבדיו: בח"פ: ל"ש פי אריות חתם. מפותחות פיתוחי חותם: בח"פ: ל"ש ציווי ישועה עמדה. בלילה ההוא נדדה: בח"פ: ל"ש קיים עוד לאחרונות. את ספר הזכרונות: בח"פ: ל"ש ריבה עוז ישועות. האל לנו למושעות: בח"פ: ל"ש שמור לשיר יוחג. כליל התקדש חג: בח"פ: ליל שימורים תומך לשמוע גאולה. **יוסיף** שנית ידו לגאולה. **בר**אשם **יע**לו ק**בו**צי גולה. ועליהם כבודך נגלה: בגילה: ליל שימורים טבע זכרו לדורות. יומו לבנות בחוק גזירות. בליל התקדש חג לענות בו הדורות. לבוקע יש שירות נאדרות: זה צור ישענו פצו פה ואמרו ה' ימלוך לעולם

ועד. ונאמר כי פדה ה' את יעקב וגאלו מיד חזק ממנו: ליל שימורים מועד יצאו גאולים. נועד ראשון וראש לרגלים. סגנון עולה ודברים נגלים. עוברי עמק הבכא עלות נגאלים: גאל: ליל שימורים פקח קוח שבי ואוסר. צמח להרים קרנות עשר. קולות להשמיע רגלי מבשר. שלום תחיש וטוב נתבשר:

תוספת מר' מאיר שליח ציבור:

אזכרה שנות עולמים ימים מקדם. בנעלים יפייפית בת נדיב הקודם. גבול גבוה תחום צעיר רודם. דוגמת מלכים בית אלהים אדדם. היראות בעזרה בקרבן פנים לקדם. ובדמי פסחי מזבח הקודש לאַדֵם: זבח המיוחד לשם. בקר וערב. חק הליכתו כל השנה. קרב. טעון הקדמה ערב פסחים להתקרב. ירושלם הבנויה צדק ילין בה בקרב. כאין אחריה היתר. והמקדש חרב. לעבוד בפה נכספתי לריח ערב: מדבר נוה. משוש הארץ ועילוסיה. נשחט בה הפסח בשילוש אוכלוסיה. סודרת עניית הלל לויה בקילוסיה. פירחי כהונה עומדים בשורות פילוסיה. צידי היסוד זרוק דמי מקולסיה. קטר אימורים על מזבח מילוסיה:

תוספת לתוספת:

אומר אף אני כשומע ולא כמורה. **נ**גד זקנינו בכתב קורא. **יו**ם העשור יביאוהו למבקרי. **יב**קרוהו מכל קבועים ועוברי. **צ**ללי ערב אדע עשרה. **ח**שים להביאו בעזרת בחירי. **קרצו** ישר' וכהן מערה: **ב**שלש כיתות. קהל ועדה וישרים. **נ**שחט בה הפסח כנצטוו הורים. **ר**אשונה נכנסה וננעלו השערים. **ב**חצוצרות תוקעים ומריעים ומשוררים. **יקרי** כהונה מפה ומפה סדורים. יאחזו בזיכי כסף וזהב יקרים. **צ**ועקי הלוים הלל אומרים וגומרים. **ח**לפה ראשונה שנייה ושלישית כהן הן הדברים: **קי**בל הכהן ונותנו לחבירו. וחבירו לחבירו. **מ**לא מקבל וריקם מחזירו. **ש**וליים לא היו לו פן יניחו ויקררו. **ועל** היסוד בזריקה אחת סערו. **א**וחזו וקורעו ומוציא קרביו ופדרו. (במגם) [**ב**מגס] מוליכו למזבח להקטירו. **יצא** כל אחד ואחד ונותן פסחו בעורו: **מ**פשילו לאחוריו. והלכו לאהליהם. **יצאו** חשיכה וצלו את פסחיהם. **מ**יחוי קרביו והקטר חלביו דוחה את שבתותיהם. **יקריב** למרום מזבחי תמידיהם. **ועד** חצות נאכל למנוייהם: עד כאן:

ריעים למנוייו. בלילה נאכל צליל. ששים מצות טעון ריבוע חכליל. תוף וחליל ישאו יהודה וגליל. מקים דבר עבדו ועצתו בעליל. אומר לירושלם תושב וחרבותיה תתליל. ברביון יופי ציון חיק תכליל. חילה וארמנותיה בסוכת שלם תטליל. תחפוץ זבחי צדק עולה וכליל: ופרוס עלינו סוכת שלומך:

סימן תמז

תמז.

מעריב לליל שני:

ליל שימורים אור ישר' קדוש איומה כנדגלות. בצוען עצת מלאכיו השלים כהגלות. גדולתו מאז ירננו במקהלות הלילות. להגיד בבקר חסדך ואמונתך בלילות: המעריב: ליל שימורים הפליא עצה מרחוק עמוק ונעלם. [ובו] (ובן) כאומן (ונינין) [נינין] משיעבוד העלם. זיקת חטיבה אחת נעשו לעלם. באהבת ה' את ישר' לעולם: אוהב:

ליל שימורים. אדיר ונאה לתהילותיו. זכר עשה לנפלאתיו: בח"פ: ל"ש אנוה גומל חסדים. תהילתו בקהל הסידים: בח"פ: ל"ש בגין קרבן פסחי. יערב עלי שיחי:בח"פ: ל"ש בא מבראשית להתאמר. לנו הלילה למשמר: בח"פ: ל"ש גיה עולם התאיר. פתח דברך יאיר: בח"פ: ל"ש גש רצוי לכהן. מבכורות צאנו ומחלבהן: בח"פ: ל"ש דרך כוכב מזרחי. משכיל לאיתן האזרחי: בח"פ: ל"ש דלק מלכים ולבם. חרבם תבא בלבם: בח"פ: ל"ש הוללה יסכה בפלך. לרקמות תובל למלך: בח"פ: ל"ש הוסחף נדחף אחוריים. מופת על מצרים: בח"פ: ל"ש וועד לברר עולינו. נפלאותיך ומחשבותיך אלינו: בח"פ: ל"ש ווכח חשאי בחילה. אבימלך בחלום הלילה: בח"פ: ל"ש זידים רידוי שפך. שלח ידו הפך: בח"פ: ל"ש זיהר בטוב לאלם. לבן הארמי בחלום: בח"פ: ל"ש חמודה ברכות כיוונה. אל יעקב בנה: בח"פ: ל"ש חקוק בהוד כסאך. וישר אל מלאך: בח"פ: ל"ש טוב הסכים לידו. מקים דבר עבדו: בח"פ: ל"ש טעמה כי טוב סחרה. לא יכבה בלילה נרה: בח"פ: ל"ש יוצרו חלקו בחכמה. יודע עד מה: בח"פ: ל"ש יללה בנוף נפלה. ותקם בעוד לילה: בח"פ: ל"ש כודן ושבי לוקה. שמח לאיד לא ינקה: בח"פ: ל"ש (כובם) [כוכם] נחטט ונכאו. הפך לילה וידכאו: בח"פ: ל"ש להדק נשחק איקונם. ראשית לכל אונם: בח"פ: ל"ש לובטה יראתם ולוקה. בוקה ומבוקה ומבולקה: בח"פ: ל"ש מאורי ישע להזמיני. אחזת ביד ימיני: בח"פ: ל"ש מאורי הודאות לאדקך. על משפטי צדקך: בח"פ: ל"ש נוראות בעשותך נקוה. ולילה ללילה יחוה: בחיים: ל"ש נלחמו כוכבי אורים. לעזרת ה' בגיבורים: בחיים: ל"ש סייע צדק נעורים. צליל לחם שעורים: בח"פ: ל"ש סוגב במבטח ומעוז. גבר חכם בעוז: בח"פ: ל"ש עריצי פול שקד. ותחת כבודו יקד: בח"פ: ל"ש עומר חרמשו פלחם. ובמלחמת תנופה (בלחם) [נלחם]: בח"פ: ל"ש פאר עליון באמירות. מכנף הארץ זמירות: בח"פ: ל"ש פיענח צפנת מעבדיו. גלה סודו אל עבדיו: בח"פ: ל"ש צפית סדורה וארוחה. והנה יד שלוחה: בח"פ: ל"ש צומת בו בליל. קודש ה' חילל: בחיים: ל"ש קומת תמר הוצלה. הדסים אשר במצולה: בח"פ: ל"ש קומץ השביע לשננה. יתן לידידיו שינה:

בח"פ: ל"ש ריוח והצלה עמדה. בלילה ההוא נדדה: בח"פ: ל"ש רוחי יחפש למללה: אזכרה נגינתי בלילה: בח"פ: ל"ש שמור לנקמה נטורה. על צור המעטירה. בח"פ: ל"ש שמע מצרים לנצור. יהילו כשמע צור: בח"פ: ל"ש תבוע מספר התורה. אחת מהנה לא נעדרה: בח"פ: ל"ש תיכנו לישע ונס. נדחי ישר' יכנס: בח"פ: ל"ש מאמרי ירצה לשעות. מקדם פועל ישועות: בח"פ: ל"ש אז בהניחך שלוהים. הודינו לך אלהים: בח"פ: ל"ש ישע לנו תחדה. ושמך לעולם נודה: בח"פ: ל"ש רנן השיר בחדשך. להודות לשם קדשך: בח"פ: ליל שמורים טכס פלאותיך משירי הודאות נתייחדת. יומם לחסד ובלילה לשיר נתוועדת. כלוליך אז באמונה רוחך הסדת. מפי עוללים ויונקים עוז יסדת: בגילה: ליל שימורים מלכותך ראו בניך חי וקיים. נפתח [שבחך] בלשון עתיד ונסתיים. סכו לימין משה בוקע ים. והניף ידו על הנהר בעיים: זה צור: ליל שמורים עטור פלאי צדקך בצבא ואות. קרבתך לי טוב ישועות הבאות. שתי בך מחסי במלאכות הניבאות. מלך ישר' וגואלו ה' צבאות:

סימן תמח

תמח.

תוספות:

אור יום הנף ספירה הוכשרה בנוהגים. לציון נדחה קרוא דרושה עלות גיהים. בניין מפואר כרך מחמד לב וגיהים. משכני עליון בעשר מעלות קודש גבוהים. גיל לבבות לבנון המלבן ניצוחים שלוהים. נכבדות מדובר בך. עיר האלהים: דרישות לדרוש בשכנך. מקום כיפור שלים. סלולי ציון מבקשים תפקידם הרם מכשוליים. המון חוגג עלות יראה התר שלשליים. עת כי בא לחננה בלי רשוליים. ומהקרוב לה קרב ביכורי נדבה אביב בטוהר שוליים. פצחו רננו יחדיו חורבות ירושלים: זורזו להקדים שלוחים **דיני** גיא נבואות. צאת מבערב עשות. כריכות מאביבי תבואות. חול ושבת כרבים מלאכותיו בשילוש באות. קובצו עיירות הסמוכות לה. עסק גדול לנאות. חשיבה קצרוהו ונתנוהו לקופות לעזרה מובאות. מה ידידות משכנותיך. ה' צבאות: טובה כפולה ומוכפלת למקום עלינו לאמר. ריבה עומרים במדבר כנגדם אחד אחד לתמור. יחבט וניתן לאביב האור בכולו לנמור. שטחוהו בעזרה עמלו לרוח חיים לכמור. כמה ככרי מור לסנטיר הלז לזמור. שבועות חוקות קציר ישמור: תוכן בלתת וציבור. ונגרס בלי חסרון. בשלש עשרה נפה יוציאו ממנו עשרון. נתן שמנו ולבונתו יצק ובלל בהידרון. הניף והגיש. קמץ ומלח והקטיר הזכרון. מזיר שלחן גבוה זכו בשירי הדורון. כל זכר בבני אהרן: קירב העומר שוקי ירושלם מליאים מעוטרים. בזריזות בית דין מחצות רחוקים מותרים.

מרחוק את ה' זכרו מזכירים ונוהרים. ירושלם הבנויה תעלה על לבבכם נמהרים. חזקו ותזכו לשמוע שיר ישורר להרים. בית ה' בראש ההרים: לביתך נאוה קודש נוה תהילה חומל. בית יער הלבנון מלבלב מגדים וגומל. זהב פרוויים פירות פרחיו עוד מהאמל. לזרעו של יצחק ביום הגמל. ארוממך בעיטור ביכורים בקלתות מוזהבות ולא בתרמל. כבוד הלבנון ניתן לך (הר) [הדר] הכרמל: יראה כיפת המוקד תשלום שלם סביבייך. שמך (בשם) [כשם] מלכך שעריך. כשבטייך בהסיביך. העת כעדי תלבשי הדר סבייך במסיביך. עוד תעדי תופייך. טילול רוביך ברחובייך. שירות כהנייך באביבייך. נעימות לוייך באבובייך. שאלו את שלום ירושלם אוהבייך: יתירה חיבתך ירושלם בנוי שבעים שמותייך. כעיר שחוברה לה הופקדו שומרי חומותייך. מזכירים לכוננך לשומך תהילה בארץ ליישב שוממותיך. באחוה ורעות ומקדשי יה ברמה נוייותייך. אדברה ואבקשה טוב ושלום באר מנותייך. יהי שלום בחילך ושלוה בארמנותייך: ופרוס:

סימן תמט

תמט.

מעריב לחולו של מועד:

אמת שבת לאות בנים אהובים. **ב**רית עולם בכושרות נגאלים ונקרבים. **ה**יותם בטוחים בהגיונם עריבים. **מ**ופת להשמיעם בתפילת ערבים: המעריב: **ב**יום שבתון **רב נתן** אל יהב. לבניו ובתבונתו מחץ רהב. כמאז גאלם מרופדים זהב. כן יעלו מושיעים ישר' אהב: אוהב: שבת אל הפליא נימים. בתועבות מצרים נעלסים. ביום השביעי: שבת גמרו למשוך פסח מבעשור. כי דעת כי אין ליריאיו מחסור. ב"ה: שבת הוה על הוה באה לשונאיהם. ונפלו בדבר אשר זדו עליהם. ב"ה: שבת זכירתו על היין לשמרה. חלף עבודה להאירה. ב"ה: שבת טובו יחיל ליגיעי כח. יונה מצאה בו מנוח. ב"ה: שבת כאשר יצאו מכל מחניים. למדוד מחוץ לעיר אלפיים. ב"ה: שבת מערב להדליק נר אל עילום. וידעת כי אהלך שלום. ב"ה: שבת ממלאכה שבת אל עליון. ויוכיח נהר סמבטיון. ב"ה: שבת נאם אל להקריב קרבנות ומוספים. סוף ותחל מחול על הקודש מוסיפין. ב"ה: שבת עליון הופיע לעמו מהר מור. פה אחד זכור ושמור. ב"ה: שבת צוה מלהוציא משא מבתיהם. קריאת שבעה בל יפחתו בדתיהם. ב"ה: שבת רבה צבאך לכבד ולענג ואל ירצך. רק השמר ממצוא חפצך. ב"ה: שבת שבע ביום להלל. שבת היא מלזעוק ולהילל. ב"ה: שבת תשמחו בה יען נחמדה. (הם) [הם] כל מדבר. מלבד את סודה. ב"ה: שבת דרך בית אל עמו יישיר. אז ישירו מזמור שיר. ב"ה: שבת נחלו אל לעמו באהבה כלולה. כי בו שבת רב עלילה. כיצאו מנוף שוררו לו בחילה. ביד רמה וחדווה וגילה: בגילה: שבת

קראו בקול גדול למלכינו. תמור פסחם היות מגינינו. לזיכרון עולם לנו ולבנינו. תשמע שוועתינו צור ישענו: זה צור: שבת תעלם ותביאם להר אריאל. כאשר פסחת על בתי בני ישראל. כן תקבצם מקצוי אדמות והואל. ובא לציון גואל: גאל: שבת כלה כל משנאינו. ולנו תגלה קץ עידנינו. ולעיר ציון בשמחה העלינו. וסוכת שלומך תפרוס עלינו: ופרוס:

סימן תנ

תנ.

ויושע ה' אבן ישר'. וירא ישר' בבושת מסתולל. אז ישיר אביגדור שיר והלל. עזי וזמרת יה דוד מעריב יום ואור גולל: המעריב: הריע וצרח ברעמו. מרכבות ורוכבים להשחית בזעמו. תהומות זרמו במפקד טעמו. ימינך חופפה אהובים בזוך איתנימו: אוהב: ויושע ה' את פרי קודש הילולים. ואוכליו הפיל בין גלים. בזרוע נטויה ובשפטים גדולים: וירא ישר' בישע ימין רוממה. נוגשים ולוחצים במהומה. אז הודו ה' איש מלחמה: ויושע ה' גורל חבל דורשיו. וטיבע בצול צר וחרשיו. כל סוס פרעה רכבו ופרשיו: וירא ישר' דין אל מיוחד. בהכשלם בפח ופחת ופחד. ולא נשאר בהם עד אחד: ויושע ה' הוגי דת שעשועי קדומה. והעבירם בנעלים בימה. והמים להם חומה: וירא ישר' ויהודה יד ימין בחשפו. ראשית אונים לזידים בקטפו. ישלח בם חרון אפו: ויושע ה' זרע אתוי נהרים. וגאל יהודה ואפרים. ויהם את מחנה מצרים: וירא ישר' חוזק אותותיו ומלחמת תחבולותיו. ועיזוזו ונפלאותיו: ויושע ה' טלאיו מנבכי ים. והחליק זדים בגזרן ים. ידו נטה על הים: וירא ישר' יום אשר איוה בקיעת ים כנצטווה. ובמים עזים נתיבה: ויושע ה' כנת גפן שתולה. וקידשה במוהר חתולה. בי יבעל בחור בתולה: וירא ישר' לישע אשר שיבר. אל מוציאו בהתעבר. ועל אויביו יתגבר: ויושע ה' מחולת מחניים איומה. והנסיך בת נדיב משולמה. יפה כלבנה ברה כחמה: וירא ישר' נוזלים ערימות בים. מפה ומפה בתילויים. קפאו תהומות בלב ים: ויושע ה' סגל דת דבושה. והכריע נוא בצול לחבשה. ובני ישר' הלכו ביבשה: וירא ישר' על שפת ים רטושים. ועוררה נביאה שירים חדשים. ותצאן כל הנשים: ויושע ה' פרחי סולם חלם. ונגלה בים בגללם. ה' ימלוך לעולם: וירא ישר' צדק צור מושיעו. ראש תנין בהכריעו. כי בא פרעה: ויושע ה' קדושיו רוזניו וחוריו. ומשכם בעבותו אחריו. ברצה את בחיריו: וירא ישר' רזות ברורות. קלות וחמורות. לפקוח עיני עיורות: ויושע ה' שעונים מחלאת סיר. וכן עתה מוטות יסיר. להוציא ממסגר אסיר: וירא ישר' תקות ישועה. תחיש בן לצוליעה. מבשר טוב מצמיח ישועה: וברוב גאונך טיבעת צרים. וברוח אפך יוערמו מוגרים. אמר אויב כלם אחרים נשפת ברוחך לכסותם קרים. מי כמוך אז שבחו הדורים: בגילה: נטית ימינך לבולעם. נחית בחסדך סגולי עם.

שמעו עמים עצרו בטעם. פדויים אז הידרו לצור מושיעם: זה צור ישענו: אז נבהלו צרים מגידולו. תפל קומתם מבלבולו. תביא ריעים למקום גבולו. ה' שליט מלך ישראל וגואלו: גאל: שובב כקדם זרויי לסוף. לכנס מארבע נדחים ולאסוף. מושל בגבורה זרועך חסוף. החסינו בשלומך ואותנו תכסוף: ופרוס:

סימן תנא

תנא.

מעריב לליל אחרון:

ויושע י"י אום למושעות. וירא ישר' בפרוע פרעות. אז ישיר גילת חוסן ישועות. עזי דגול גיה ואישון להשעות: המעריב: י"י הכין כלי מלחמה. מרכבות ושלישים ניהג במהומה. תהומות זימנם באף וחימה. ימינך חבל נחלתך ריחמה: אוהב: פסח אמונים שיר שוררוהו. ויושע ה' ביום ההוא: פסח מצרים: פסח בת קול תשמע ממרומים. ישר' נושע בה' תשועת עולמים. פסח לעתיד: פסח גאולים עברו במשאת יד. וירא ישר' את (הים) [היד], פסח מצרים: פסח דגול בעוז כבודו. יוסיף ה' שנית ידו: פ"ל: פסח המון חייליו בטוב דיים. הלכו ביבשה בתוך הים: פ"מ: פסח והניף ידו ברוחו בעיים. והחרים ה' את לשון ים: פ"ל: פסח זילעף במכתב שונן. מחנה מצרים בעמוד אש וענן: פ"מ: פסח חידוש מופת עלי ישן. דם ואש ותמרות עשן: פ"ל: פסח טיכס בצריו להחרימה. ובני ישר' יוצאים ביד רמה: פ"מ: פסח ישע עוז ותעצום שלום. כי בשמחה תצאו ובשלום: פ"ל: פסח כילל ענמים להצמת. כי אין בית אשר אין שם מת: פ"מ: פסח לאומים יהגו ריק לנגפה. וזאת תהיה המגפה: פ"ל: פסח מילוי שערי רחמים פתח. ופסח ה' על הפתח: פסח נוראות עיזוז רב ושליט. גנון והציל פסוח והמליט: פסח סגול למטע שיריים. כי ה' נלחם להם במצרים: פסח עתיד לפדיון סגויים. ויצא ה' ונלחם בגוים: פסח פתיחת קול ענייה נבאה. שירו לה' כי גאה גאה: פסח צפוי באות אשר נעשה. זמרו ה' כי גאות עשה: פסח קידר לצריו מאורי אור. ולכל בני ישראל היה אור: פ"מ: פסח רצוי במאמר צורך. קומי אורי כי בא אורך: פסח שבחוהו בעוז תעצומו. כי גאל ה' את עמו: פסח תוקף תהילות רישומו. גואלינו ה' צבאות שמו: פסח

יוסיף ידו שנית ישועה.

בריתו יזכר להושיעה.

עם

קרובו

באהב להיוושעה. כאשר שמע למצרים לצור נשמעה: בגילה: וברוב טובך נחית ידידים. וברוח אפך עברו גדודים. אמר כושל להצליל נדודים. נשפת ברוחך להיות בסאסאה נמדדים: זה צור: מי כמוך משגב לעיתות בצרה. נטית נואציך באף ועברה. נחית סגוליך בזרוע גבורה. שמעו עמים גאולתך להגבירה: גאל: אז נבהלו פחוזי דינים. תפול עליהם צווחות ומדנים. תביאמו קדושיך רגש מעונים. ה' ימלוך שומר תשועת אמונים: ופרוס:

סימן תנב

תנב.

מעריבים לשבועות:

וירד אביר יעקב נורא עלילה. וידבר ביטוי עשרת דברות בהמולה. אנכי גילה והאיר לעמו תחילה. דוד מעריב יום ומביא לילה: המעריב: לא יהיה לך הבל תבנית אליל נכלם. לא תשא ותמיר קדושת שם נעלם. זכור זריזות. משפטי נופש וסילסולם. חנון יזכר לך אהבת עולם: אוהב: טוביה למרום עלה. והוריד דת כלולה: בחג השבועות: ירד צור בעצמו. ונתן עוז לעמו. ברעמים וזיעות: כל עצי היער. אחזם חיל וסער. והרים וגבעות: לימד לעם קדושים. סדר תקופות וחדשים. וחשבון השעות: מכל אום חיבבם. ולהר סיני קירבם. אל אל למושעות: נשאם בכנפי נשרים. שוכן ברום אוירים. ומתחת זרועות: סוררים בעת שמעם. צבי תפארת עם. ירגזון יריעות: עלובים חפו ראשם. ולהריגה צור הקדישם. בפרוע פרעות: פריסת הוד שלמה. ורקיעות גובה אדמה. שתיהן נוגעות: צדיק הר כפה. עליה נאוה ויפה. כגיגית וכיריעות: קשבו עם בחירים. חוקים ומשפטים ישרים. לאוזן השמעות: רם בחסדו שמרם. מכף כל צוררם. ומגזירות רעות: שלח אותות ומופתים. והנחילם דתות חרותים. בחכמה ובדיעות: תפארתם הגדיל למעלה. לתתם לשם ולתהילה. בברכת כוס ישועות: ישועות רבות הראם פודה וגואל. ועיטרם והנוום בדת יקותיאל. **ס**וחחים רנן והודייה לאל. **פ**יארו ושבחו משה ובני ישר': בגילה: כבד **ה**וריך בדיבור חמישי השמיעם. לא תרצח קרוצי חומר להכרית בזעם. לא תנאף **ט**ובת חן וסרת טעם. **נ**צח צור ישעך המליכהו ברוב עם: זה צור: לא תגנוב במסתרים לישב במארב חצירים. לא תענה רוע וחמס היות עד שקרים. לא תחמד **ש**פעת ריע וחפצים יקרים. **מ**לך ישר' וגואלו תפאר לדור דורים: גאל: וכל העם רואים [ושומעים] את הקולות. **א**גודים לקבל חמורות וקלות. **ל**בטח הושיבם עושה גדולות. כן יפרוס שלומו על כל מקהילות:

סימן תנג

תנג.

תוספת:

ימות עולמים שנים קדמוניות. צפירה תפארת בנוייה לתלפיות. חומותיה ספיר ואבני כודכודיות. קרייה מליאה גולות עליות. בתוכה כהניה כמאז בהיות. רצים ושבים מפינות לזיות. בידם אוחזים חרבות פיפיות. יום יום לשרת. קבלות והזיות: ילושו שתי הלחם אחת אחת לבדה. צורת אפייתה כמו כן בלעדה. חמץ תאפינה לפני מועדה. קירב והוציאה. מבית יקודה. בדפוס שלישית רחבה מעמידה. רחבה ארבעה. ואורכה שבעה במודדה. רום קרנותיה ארבע בעמידה. בכתב מפורש נדרש בלימודה. יושבי שבת יודעי סודה: מוליך ומביא אנאה ואנאה. רוחות רעות מלבא לשטנה. דרך מעלה ומטה ומריד כהנה. כבשי עצרת שלמי שושנה. יחדיו מניפם וידיו תביאנה. בגללם טלאים רעים למאנה. רצה ולא רצה אם לא יניפנה. בעבורם פיחת האילן לעדנה. יקריבם ראשית לכל קרבנות השנה. יביאום להתיר עמיר גורנה. שתי הלחם במקדש. והעומר במדינה: יפה נוף משוש לכל המדינות. באשמותינו כי גדלו ורבו עונות. נהרס הבית ונחרבו מעונות. מכפר אשמות ומעביר זדונות. רגגה נפשי במקדש מעט לענות. דרך העיניין. סדר קרבנות. כופר ליתן לכל המחנות. ירצו בעדם דברי חצות: בעד האשנב בעד החלון. נשא עיניך משמי וילון. שמור עמך בכל מלון. לעמו ולחסידיו יבשר שלום. מדבר בצדקה ורב שלום. השם גבולך אמת. משפט ושלום: חזה תחזה. העם הזה. זקינים ונערים היושבים בזה. קיים עלימו מאמר חוזה. ואמר ביום ההוא הנה אלהינו זה. אניהו וארוממנהו אבי זה. מבשר ואומר. הנה זה. צח ואדום ונזכח יזה. לשנה הבאה בירושלם. ובזמן הזה: ופרוס:

סימן תנד

תנד.

מעריב לליל שני:

אנכי אחת דיבר בקודשו. באר שינה צור קדושו. לא יהיה לך גילול לדורשו. דגול השכם והעריב להקדישו: המעריב: לא תשא הזכרת שם מיוחד. וכל הארץ רעשה ותפחד. זכור עם שמור זימן כאחד. חמודה גנוזה להנחיל לגוי אחד: אוהב: אז מראשון בחר לו סיני. במרום הרים העלה לו סיני: גאותו ועוזו. והודו שם בסיני. דמות אש אוכלת. מראהו בסיני: הר חמד אלהים לשבתו סיני. וחלון ברקיע. פתח נגד סיני: זימן בקרבו. ראש הר סיני. חביונו בשחק. ורגליו על הר סיני: טהורים בלב אחד נתן להם בסיני. יתגדל הר חורב ויתקדש סיני: כח עז ותעצומות הראם בסיני. לסבול אש באש. מורשה סיני: מאמר קול ראשון השמיע בסיני. נחלק לשבעה קולות ולשבעים בסיני: סובב לארבע פיאות ומתפוצץ בסיני: עין כל ניצבים בתחתית סיני: פחדו ורעדו מפניו זה סיני. צאת כל מדבר.

מרחיקים סיני: קומתם לאחור בית מנוס סיני. רשפי אש אוכלת מדדיהם סיני: שושנים שפתותיו זלות בושם בסיני. שלישו נתיישב למלאת כל בסיני: תתו בשני. קול קורא בסיני. תיכן רוח ראשון מעביר מסיני: יידע דין ממרומו. בכפותו סיני. וצבא דוק וחלד התנם בסיני: סור גיבורי כח. רבבות סיני. פצו בני אילים. נכונים סיני: קול ומראה הראם בסיני. ביד רמה הוציאם וסיבבם בסיני: בגילה: כבד טועניך בעוז מסברים. יחד עמי בך נחברים. לא תרצח בדמותי נגברים להודיע אמיתי מסבירים: זה צור: לא תנאף מרה ובאר צרה. נפת תטפנה שפתי זרה. לא תגנוב שאת נפש קצרה. עדות אמריי גאלתיך לנצרה: גאל: לא תענה פיך לדבר כזבים. צאת ממחיצתי כי לא נצבים. לא תחמד קניין לריע מצווים. שתופי שלום לקראת איילת אהבים: ופרוס: חזק:

סימן תנה

תנה.

מעריבים של ראש השנה:

אמוני נכונים בתקעם בירח איתנים. גואלם למו ברית ראשונים. דיגליהם ישים ככוכבי מעונים: המעריב: הריעו לפני מלככם ונושעתם מאויביכם. זכות ימציא לכם. חנון ישמיעכם. אהבתי אתכם: אוהב: מלך אדיר במרומים בשופטו עמים יזכרם ברחמים ביום תרועת קרן: מלך גדול וגיבור. כל יצור לפניו יעבר. ביום תרועת קרן: מלך דובר ומקים. לעם בו דביקים. ביום תרועת קרן: מלך היוצרם. וחוקר נסתרם. ביום תרועת קרן: מלך זך וקורא דורות. חוקר נסתרות. ביום תרועת קרן: מלך טמאים מרשיע. ידידיו מושיע. ביום תרועת קרן: מלך כופר מצאתי יאמר. לדמתה לתמר. ביום תרועת קרן: מלך מסיר מנו אף וחרון. נהללנו בגרון. ביום תרועת קרן: מלך סובל כל. עבדוהו הכל. ביום תרועת קרן: מלך פוקד חסידיו. צדק ימציא לידידיו. ביום תרועת קרן: מלך קדוש שמו. רוממוהו עמו. ביום תרועת קרן: מלך שומר אהבה. לשחורה ונאוה. ביום תרועת קרן: מלך תקיף דגול מרבבה. אשר בנוף מופתיו הרבה. שוררוהו באהבה צמחי רבבה. נגן יחד זקינים ונערים שירה עריבה: בגילה: מלך טעמי עם לך משמעים. לפניך יהיו נשמעים. ביום כסא לפניך מתריעים. נצח ישראל זה צור משמיעים: זה צור: מלך ששון ישעך. עורר לעם ידעך. פלא תעש זרועך. צבאותינו גאול בישעך: גאל: מלך קרב תוקעי אולמך. רבבות קוראי בשחק. שוררי שירה לרוממך. תפרוס עלינו סוכת שלומך: ופרוס:

סימן תנו

תנו.

מעריב לליל שני.

מלך אמיץ כח רב עלילה. בתקע שופר אנוהו בחילה. גבור לעמו יציץ בחמלה. דגליו יצור מפחד לילה: המעריב: מלך הודו תראה לעם גאולים. ובשוועם לפניך רצונם תשלים. זכור לנו אל אדיר באילים. חסד נעורים ואהבת כלולים: אוהב: מלך טוב וסלח. פדות לעמו ישלח ביום הזכרון: מלך יושב הכרובים. ישפט עמים רבים. עוברי כבני מרון: מלך כובש כעסים. יראה לנמאסים. בקראינו בגרון: מלך לועגים תניע. שאון זידים תכניע. במשנה שברון: מלך מאזין תרועה. מלט מגזירה רעה. חבצלת השרון. מלך נשגב ונעלם. ספרו כבודו לעולם. בטוהר ובכשרון: מלך סודו יגלה. שחוק פינו ימלא. למצוא ויתרון: מלך עוייניו יחבל. שיח קוראיו יקבל. כמנחה וכדורון: מלך פלא' יגבר. לנקום נקם ידבר. כשיח וכפתרון: מלך צבאיו יגונן. עמו בצילו ילונן. מקצף וחרון. מלך קבל תחינה. ממך למצוא חנינה. בעומדי פני ארון: מלך רם ונישא. חמול נא וחוסה. ראשון ואחרון: מלך שמור עמך. מקיימי ברית נועמך. ולבם ירון: מלך תראה גאולה. (כחשתה) [כשחתה] לעדת סגולה. ביד משה ואהרן: מלך יקשיב קוראיו ממעמקים. וברית שלום לנו יקים. סוחרי פלאיו בעוזו דביקים. פוצחים הודייה ורנן מפיקים: בגילה: מלך הודו ארומם נצח בעוזי. קדוש ברחמיו יגן בעדי. טלאיך תכתיר לנוסס בעידי. נאור צור ישעי וכבודי: זה צור: מלך בינה הגיגי ועון יכופר. רחש עמך לפניך יושפר. שומע בקול שופר. מהר לגאול מי מנה עפר: גאל: מלך וועודים בהיכלך לגרוס. אמצם באורח טובך לדרוס. לעד כל מנשאיך תהרוס. וסוכה שלומך עלינו תפרוס: ופרוס:

סימן תנז

תנז.

מעריבים לסוכות:

איומתך סודרת קילוסך במקהילות. לולב ימים נוטלת ולא לילות. ההלל והשמחה אומצת שמונה בבקר חסדך ואמונתך בלילות: המעריב: ברצף סוכת ענני כבוד נתקרבה. דוד קדם כמאז נס נתרבה. חיבת זקוקים היזכר: ובקרבינו התיצבה. מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה: אוהב: אתן רוממות לאל מערכות. אנוהו במצות ארבעתם ערוכות. בחג הסוכות: ביארת דופני סוכה שתים [172] כהילכתן. בשלישית אפילו טפה בחניכתן. בחג הסוכות: גם למעלה הוכשרה בעשרים. גובהה בלי [173] עוד להרים. ב"ה: דרך הרחב אם הנהיג ביותר [174] מעשר. דמות צורת הפתח מתיר ולא אוסר: ב"ה: הוכשרו לסיכוך

[172] גליון כת"י: כרבנן.
[173] גליון כת"י: סוכה שהיא גבוהה מכ' פסולה.
[174] גליון כת"י: אפי' בשתי דפנות אם יש רחב י' פרוץ אם יש עליו צורת הפתח מותר.

עלי תמרה נאה. הופסל בו דבר המקבל טומאה: ב"ה: וויתור סוכה גדולה ארבעה מרווחים. ומשך סוכה קטנה שבעה טפחים. ב"ה: זוויותיה מרובעות ולא עגולות. זריזות נווייה במגדים ואשכולות. ב"ה: חוק סעודות אם מיעט אם ריבה. חכמים פירשו אין לדבר קצבה. ב"ה: טעונה ברכה בתחילת עשייתה. טכוסה אחרת בשעת כניסתה. ב"ה: יחיד העושה סוכה לעצמו. יוצא מידי חובתו באומרן כנואמו. ב"ה: כונסן וסודרן על הכוס בברכתו. כדי להוציא בניו ובני ביתו. ב"ה: לינת ביתו עושה דירת עראי. לישב בסוכה כהורו מוריי. ב"ה: מבריך בראשון זמן ומעריך. מכאן ואילך אינו צריך: ב"ה: נצח לברך לישב בסוכה כל שבעה. נבונים קבעוה לדורות הלכה קבועה. ב"ה: סוכה המקורה בלי מעזבותיים. סותר או נוטל אחת מבינתיים. ב"ה: עשייתה מוקדמת [175] מעכבת לכיסוי. עבור תעשה ולא מן העשוי. ב"ה: פירס עליה סדין מפני החמה לחופה. פסולה לצאת בחג הבא בזמן אסיפה. ב"ה: צמודה סכך פסול ואויר אסורה. צילתה מרובה מחמתה כשירה. ב"ה: קביעות סוכה לא בנה. בהעירו. קרב ויוצא בסוכת חבירו. ב"ה: ריווי עדנים מתפנקים ברגג. רינה ותודה המון חוגג. ב"ה: שבעה מקודשים ושמיני להשלב. שמחים וטובי לב. ב"ה: תמלא בסוכת עור לויתן לסוככינו. ויעוד הוד אכילתו תזכינו. בנתיב יושר הדריכנו. אלהים יחננו ויברכנו: בגילה: אנא באזרוע חיליך דגול הדגילנו. וזכור חיבת טרומים יושר בבטחונינו. למענך מלט נרדפים סומך עשוקינו. פי זרות סלול בעומק. כאז שרו גאולינו: זה צור: קדוש רם שעה תחינה רחומֶך. יגל יעקב ישמח ישראל לעומֶך. צמח צדק הצמח לחיית נעימיך. חפזון חזון חוזיך. קיים וגאלינו בתנחומיך: גאל: קומם קרן קוים להקם אולמך. הקם טבועי נשי על. לחוטבי שמך. יגדל נא כחך לעם מרוממיך. חזקימו ותקפימו ופרוס עלינו סוכת שלומך: ופרוס:

סימן תנח

תנח.

מעריב לליל שני.

אל אלהים ה' כמקראו. בנה הדומו וקירה כסאו. גבולות הציב עולם ומלואו. עשה ירח למועדים ושמש ידע מבואו: המעריב: דילג עד עשרים לפעולתו. הקים נבר וניצב בעדתו. וכאב את בן תירגלם בצדקתו. ומלאך פניו הושיעם באהבתו: אוהב: אנעים שיחי ואערב. להודות לה' בעם רב. המלמד ידי לקרב: בתוך קהל המוניי. אזכיר חסדי ה'. הנה יום בא לה': גומר ומגוג ובני תוגרמה. ויתר משפחות האדמה. לירושלם למלחמה: דודנים וכותים. יושבי איים וחתים. ונלכדה העיר ונשסו (הכתים) [הבתים]: העיר בידם נמסרת.

[175] גליון כת"י: אם לא עשאה לצל.

וחצי העם לנעורת. ויתר העם מן העיר לא יכרת: וה' איש מלחמה. כאיש אחזו תנומה. ללכוד פתאים בערמה: זעם ישפוך עלימו. ובחרונו יבהלמו. אז ידבר אלימו: חסום פיהם מלענות. שמעך שמענו בכל המדינות. לכן באנו פה לחנות: טוב ישיב בנועם. אם זה הוא הטעם. למה גלה חצי העם: ישימו יד לפיהם. יעצרו שרים מיליהם. ונלחם ה' בגוים ההם: כיום קרב בהלחמו. יוציא כל זעמו. ובקש יאכלמו: לאבד את כל הגוים. הצובאים על ירושלם. מתחת כל השמים: מלכי ארץ יתייעצו. וזה לזה יעיצו. ומאמר אחד יפצו: נגד ה' ומשיחו. בדברים להדיחו. ישמיענו מה שיחו: סוכה תהיה לצל. בה מלהתעצל. כל העושה אותה ינצל: ענף עץ עבות. עלי שמן וערבות. יסוככו בכל מושבות: פועל תמים וצדקה. מוציא חמה מנרתיקה. ראש רשעים לדולקה: צאו קמו פן תמקו. ולבכם אמצו וחזקו. ומוסרותיכם תנתקו: קורא אליהם כמראש. מתנשא לכל לראש. גושו הנה ואדרוש: ראשי נביאים הקדומים. אם קיימו בניי דת ימין. לא נטו שמאל וימין: שלימים ימצאו. בכל יתקראו. ורשעים חדלו ויצמאו: תמים פעלך ומאמרך. ומי יהרהר אחריך. תתן אמת לבחיריך. אשר נשבעת בהדריך: בגילה: זכור נא מעבר והאמיר גודלך. חננתו סמדר והקריבו למולך. טוהר קרבנו שעית מזבולך. ויוושעו בצדקם עם מייחלך: זה צור: כלה מסטין מעם מרוממך. למען נחתם בכסא מרומך. מלט עם משועיך. מעם חרמך. גואלינו ה' מעולם שמך: גאל: נחלתך סמוך ענייך פודה וגואל. צדק קרונך רחמם שעה והואל. תברך ידידיך צדקתך כהררי אל. חדש קומם בית אריאל. ופרוס שלומך על כל ישראל:

סימן תנט

תנט.

תוספות:

אזכרה נגינתי לילות וימים. בניין מפואר מחמד עולמים. גבעת הלבנון מעביר כתמים. דביר קודש כקרני ראימים. זהב סגור והדברים סתומים: חשים ובאים. מיקירי ירושלם. טוענים אבוקות. בשתי ידים. ירקדו כעגל על אפסיים. כורעים וקודים על אפים. לעמוד על אצבעות רגלים. מבלאי מכנסי כהנים ומהמיינים. נרות יאירו בחצרות ירושלם: ספלים מלאים. על כל מנורה ומנורה. עשרים ומאה לוגין מחזיקים במשורה. פירחי כהונה מעלים אותם בגבורה. ציגתם המשים אמה ברגל ישרה. קולטת אשה חטין לאורן ובוררה. ראשי אבות מרקדים בשירה וזמרה. שוכנים לבד לבד על כל חבורה וחבורה: תמימים אומרים אשרי ילדותנו. תחת אשר לא ביישה זקנותינו. שנים (משיכים) [משיבים] יגענו והונח לנו. ראשיתנו בטובה ואחריתנו קול כולם כאחד ירננו. צדיק

הוא שלא עשה כמעשינו. פיללו לאלהים מי שחטא. ימחול לנו: עליון מגבוה יביט. אל עמו ואל שרידיו. סופר ומונה נגידיו. נבונים אשר יהיו אגודיו. מגלה סודו אל עבדיו. למולו אם יהיו במורדיו. כונס שכינתו למעלה בויעודיו. ישיב ויאמר היש מספר לגדודיו: טהורים פותחים דלתות נעולות. חצוצרות תוקעים. על חמש עשרה מעלות. זכרונם לפני המלך לעלות. וכקרוא הגבר מריעים בשילוש קולות. הופכים פניהם ושופכים תפילות. דרכי אבותם הולכי עקלקלות. גאו כי שחו והתעוללו עלילות. בך לבד נזכיר יושב תהילות. וליה עינינו מייחלות: ישאבון וישובו אל גינת קודש. צלוחית זהב מחוקת שלשת לוגים בקודש. חלולין שיתים מתחת מזבח הקודש. קול אשמיע באדמת קודש. בית אלהים בסך בקודש. לועזיה שפה וקוראים בהדרת קודש. בירושלם בהר הקודש: ישר' פני אל. אלפי רבבה. יביעו ויאמרו שירה עריבה. צפה וברך ארץ הטובה. חשוך בקרבה ותקרא חפצי בה. קרית דוד עיר לא נעזבה. חרוב תיחרב המליאה ותמלא החריבה. זכור לדוד ותעורר. קדוש ישר' לאש ולהבה: אומר הנה מעשיי לאל. רצה ותחיש לציון גואל. נחה עמך ותשמיד מנאל. והכן משפט מזבח אריאל. והקם עליו השר מיכאל. משרתו יעיר גבריאל. וברך בשלום את עמך ישראל: ופרוס:

סימן תס

תס.

מעריב לשבת של חול המועד:

יושבי קצות יראו מאותותיך המצויינין. ציינתה בעיתיך שבתות ומועדים וזמנים. חיבבתם וחיברתם להשוותם במוקצים ומוכנים. קידשתם וזימנתם מוצאי בקר ערב תרנין: המעריב: הורית לעוליך מעגלותיך נגד מעגלם. קדושת שמש נתתם בל ימוטון לעולם. טוב לקח הנחלתם להתמיד גורלם. נעימות בימינך נצח באהבת עולם: אוהב: אקרא לאלהים עליון חוקי אשר יעצני מנת חלקי. וללחום לחמו בלחם חוקי: חוקי באות ומועד השווה. במוספים ותמידין אותם להצטווה. ולענג ביומו שחורה ונאוה: נאוה גילה עינייני עמותים. לקדשם בסוד אילים השתים. ערוך שלחנים כדרך השובתים: השובתים דרכם להשיב משבת רגל. רישונם בו לתקן תבלין ולהרגל. וכן יפה עשה ברגל: ברגל הורו שלא למנוע בשמחה. שחט חיה ועוף יכסה בעפר תיחוחה. ונוטלין עלי לקצב עליו משום שמחה: שמחה ושירה תקנו לומר. ומקדשין שבת ויום טוב במזג חמר. וכן על כל משמר ומשמר: ומשמר זירזו לאסור בכל מלאכה. ותבלין נידוכים כדרכו במדוכה. ובורר קטנית כדרכו בחיקו ובתמחוי אבל לא בתכא: בתכא חנווני ופטם סופר גלוסקאות ורימונים. ובלבד שלא יזכור סכום מידה ומקח בהיגיונים. ויכול ליתן ביצים ואגוזים

במניינם: במניינם טפו עשרת והתירו. וששה דברים הקלו ושלשה החמירו: החמירו ישרים מלגדלה ביום טוב לכתחילה. מלהבהבה באור ומלחותכה לשנים נמו לה: כי אם ממעכה ביד ושורה בשמן וחותכה לשני נרות ולהעלה: ולהעלה כתחילה בשעה ושמונה וגם תקנו. ולהשקות ולשחוט מדבריות גזרו ונימנו. הבייתות ודאי משקין ושוחטין תינו ומינו: ומינו להשקותם משום סירכא. ולהדליק נר שבת וחשיכה. ולהניח עירובי תבשילין ושיתוף חצירות בערב הפסח לכל השנה כולה כדת וכהלכה: כהלכה מהרו עשותו ולזהרו. ואם לא עשאו חוזר ועושהו כרצונו ומבחרו. ובזה יפה שימורו: שימורו ניאמו וסידרן שלא ירקב ושלא יאבד. שלא לצורך המועד לא יעשה דבר אפילו נאבד. אין בין יום טוב לשבת אלא אוכל נפש בלבד: בלבד סמכו אם נאכל ונאבד קודם (שינשל) [שיבשל]. בתחילה עליו לא יבשל. ואם התחיל בעיסתו הרי זה גומר ומבשל: ומבשל בתבשיל אחד כל צרכו. וכל שניאותיו בו ביום טוב בערכו. ויינות ושמנים וסלתות משלחין איש כדרכו: כדרכו פת עבה ופת (מדוכה) [מרובה] ביום טוב. ואין מזמנין לגוי ביום טוב. גזירה שמא ירבה בשבילו קורטוב: קורטוב (ציון) [צוו] למדוד כדרך שעושין בחול. והתירו לדם העין מנוי לכחול. ואין צריך לומר בחול שיכול לשחול: לשחול קמח במדה התירו. כדי שתינטל חלה בברירו. והמשכילים כזוהר הרקיע יזהירו: יזהירו רגוגי מצות שבת ומועד עדי עד. ללמדם לשמרם לעשותם לעד. ולדרוש הלכות החג בחג בוועד: בוועד שבעה רועים ונסיכים שמונה. תרום קרן עפרות מי מנה. זכאו גוי מגוי הוציא ברננה. כן יכנס משבעים איומתו יחידתו בגילה ברינה: בגילה: יודו לה' חסדו בגילה יספרו נוראותיו וניסיו. מכף רשעים גאלם ומיד שוסיו. דעו כולם ופצו ברכו ה' כל מעשיו. יגל יעקב ישמח שר' בעושיו: זה צור: יום וליל אהגה צדק פועלי. גאות עשה וריבצני בטובו אל חילי. לאין אונים עוצמה לקהלי. יחיינו כמיומים ואבואה אל אל. שמחת גילי: גאל: בחסדך תקום ותחנה רעייתך כהררי אל. הפלא חסדיך לחוסיך וריעיך אל. ראה מנוחתי תשובכם מושיע וגואל. קדושיך תשקם מעדניך צדקתך כהררי אל. ופרוס עליהם שלומך כנאמר שלום על ישראל: ופרוס:

סימן תסא

תסא.

תוספת:

ימים מקדם אזכרה ואספרה. צבי קדש עטרת תפארה. חומותיה ספיר ואבן יקרה. קרית מלך עיר לא נעדרה. בקרבה צדק ושכינה שורה. ראשי אבות. כהני משמרה בקר וערב בקדושה וטהרה. יום יום יבילו. שיי למורא: יקריבו ויביאו מתרומת הלשכה. צורכי

ציבור ועצי המערכה. חלבנה ושחלת וצפורן ארוכה. קנה וקדה ולבונה זכה. בשחר מביא מנחה רבוכה. נותן ומקדיש וקוצה כהלכה. בערב מחציתה שנית לעורכה. תמיד לרצון. ללו המלוכה: בית אבטינס על מעש הקטורת. ביד בית גרמו לחם פנים למסורת. ילושו כחפצם בכלי שרת. יעשו שלשה דפוסים כמין כוורת. צורת האחד כמידתה מצויירת. חלל שנייה רחבה והשלישי מיותרת. קומות החלה כמין ספינה דוקרת. העמידה בטופח השלחן למסגרת. חמשתן למעלה הימנה סודרת. בצידן צניפי זהב למשמרת. ראשי מפוצלין ועליהם קני זהב לתפארת. בין אחת לאחת רוח עוברת: רוחב השלחן לאורך לחם בין הסדרים בזיכי לבונה נתונים. יש אומרים עליהם נשענים. בכתב מפורש פירשוהו נבונים. נכתב ומוכיחים עינייניים. יקדמו לפניהם ארבעה כהנים. מקצתן להעביר את הלחם ואת הבזיכים ישנים. נכנסים אחרימו ארבעה ממונים. ריעיהם שנים את הלחם מכוונין. בצפון עומדים ולדרום פונין: יכוונו איש איש למתת ארוחו. שם יעמדו זה לזה לנוכחו. מושך הלה בטיפחו והלה מניחו. ולעולי רגלים מראים אשי ריחו. אשרי העם שככה נאה ניחוחו. לחם חם (כיום) [ביום] הלקחו: קטרו הבזיכים והחלות מתחלקות לכהנים. למשמר היוצא (חמניו) [חמש] נותנים. ולנכנס שבע מהם חוננים. בשכר הגפת דלתות שתים מהן נהנים. נבונים תיקנו כן מלפנים. (וכרגלים) [וברגלים] (שבים) [שווים] באימורי עינייניים: חיבה גדולה עד שמי ארובה. זה כמה בלי סבה. קשינו עורף באשמה רבה. ולא שמענו לקול ניבא. אכן קריית מועדינו חרבה. מה נדבר ולנו הדיבה. צדיק אתה על כל הבא: ברחמים שוב ושכך זעמך. תטה אוזן עורר תמימיך. ונזבח צדק בית אולמך. רוח נשברה יחשוב לעומך. השב כקדם ריבבות עמך. אל מכון שבת נעימיך. ויהי כנהר שלומך: ופרוס:

סימן תסב

תסב.

מעריב לליל שני.

אלהים דבר בקול ערב. בקדשו לחבלו שמיני הרב. נם בעדתו נצב בקרב. לפועלו ולעבודתו עדי ערב: המעריב: דברו לאלף ציוה. הלוך ביושר נתיבה. וביום טוב היות בטובה. ודגלו עלי אהבה: אוהב: אתן צדק לפועלי. אשר הפליא חסדו לי. ה' צורי וגואלי: בבאי לזכרון. בעשור בבני מרון. בזאת ישבית חרון: גזירה פן תצא. לנוד מקצה לקצה. בזאת אלי יתרצה: דעי לך היפה. מועד זמן אסיפה. על כל כבוד חופה: העלוי ושמחי. ובסוכות תשבי ותנוחי. להציל רגלך מדחי: ולא תהיה לך לפוקה. בוקה ומבולקה. ולך תהיה צדקה: זה אלי ואנוהו. אלהי אבי וארוממנהו. הכל פעל למענהו: חפץ למען צדקו.

את עמו להצדיקו. ויסקלהו ויעזקו: טובה כיום טוב. ה' הטוב. טוב שם משמן טוב: יביע אומר. איה סופר איה שומר. וכל היום עלי גומר: כי הוא אלהינו. יוצרינו ועושינו. נפלאותיך ומחשבותיך אילינו: למען שמו יכבד. לקדוש ישר' מכובד. האומרים בד בבד: ממועד הראשון. נגרע ממנו ששון. כי קרהו אסון: נגינה ורינה. באבוד רשעים אינינה. באהלי קדם מעונה: שובע פן יעצור. ובצורת יבצור. כיושבי על מצור: עצרת בבואה. שם אחד כמקראה. בהמון לא תבואה: פקודת כל בשר. בכסא וכיפור להתכפר. הם כל בשר: צהלה ורינה. שלישיה שנייה וראשונה. באסיף תקופות השנה: קול רינה וצהלה. תודה זמרה וגילה. שעריו בתודה חצירותיו בתהילה: רק למעט ניגונים. עד ימלא פינו שחוק ורננים. ומחה ה' דמעה מכל פנים: שם יעלו ברינה. שוכני בהררי מעונה. תכנס מעיר ומדינה. קרית דוד חנה: בגילה: זה היום עשה ה'. חדשו וקידשו להתענג על ה': זה צור: כי לא יטוש ה' את עמו. למען שמו הנקרא עלימו. ממרום יוסיף לקנות שאר עמו. גואלינו ה' צבאות מעולם שמו: גאל: נחץ סוד עת פלאות. צדקינו קרב רב נוראות. שתולים יציצו בחצרות קדשך להנאות. אהודך רנן משירי הודאות. כצפרים עפות בן יגן עלינו ה' צבאות:

סימן תסג

תסג.

תוספת:

יספת יי לגוי נכבדת. צדיק אתה וצדיק אהבת. חגים ומועדים לעמך הנחלת. קדשתם ורוממתם ובמו נתפארת. בני נכר גוים אשר עשית. נתתם שלווה ובמו קצפת. בני מגדלי בלורית וערלה מאסת. תמימיך מוהלים ופורעים כמשפט ציוית: ה' חפץ למען גודלו. צוות לבני עם קהלו. חגים ומועדים בכל ירח יהולו. קם הרביעי ובתבנית שור ביטלו. בא השביעי ופרע למולו. ראש השנה לתמוז גורלו. צום העשור לאב חבלו. ימי סוכה לירח אילולו. לאחרים הוא פורע. יום השמיני תן לו: מה יפו פעמייך בשתי נעילות. אביב ירח ליושב תהילות. נעימים לצאת ולקצור מלילות. בירח האיתנים עצרת לבני מקהילות. רוחות וגשמים לבא ימים ולילות. מגדלי צמחים ומעלי שיבולות. רמז למו בשילוש תיבות מוכללות. דרכו לידע על מי נוזלות. כמשפטם ונסכיה ונסכיהם לעלות. יום השמיני לחגג. לחזיז קולות: בחג מקריבים בעד בני עולה. ראשונים בנועם סגולה. שבעים פרים כולם לעולה. לבשו גאונים ועשו כלה. משלם רעה בטובה יבואהו קללה. המה ישטנוני ואני תפילה: אדון ימשל. אדון השלום. בידלת קרוביך ורחיקיך בכל מלון.

רחק רחיקיך ומלא פניהם קלון. השב קרוביך על ידי שר שלום. מבשר טוב משמיע שלום: ופרוס:

סימן תסד

תסד.

מעריב לליל אחרון:

אעניך לך תפארה והלל. ביום השמיני בעצרת ליל. גבורתך ברוב עם אמלל. דוד מעריב יום ומביא ליל: המעריב: היזכר לעטרינו בשנת טובתך. ונרוה מדשן ביתך. זכור לדורשיך יושבי ביתך. חסד נעורים וכילול אהבתך: אוהב: ביום השמיני. אשפוך לב ונפש כמים. לפני רוכב בגאותו שמים ביום השמיני: שמיני בכהונה לשרת משרת וניניו. קרא משה לאהרן ולבניו. ביום השמיני: שמיני גזירת דת גשמים. אם מעט אם רב נרשמים. ביום השמיני: שמיני דורש לאות ברית. להנצל בו מאף שאירית. ביום השמיני: שמיני הוכן לנאמנה. תת חלק לשבעה וגם לשמונה. ביום השמיני: שמיני ויתור לסוכה עוצרים. לישב בבתים ובחצירים. ביום השמיני: שמיני זומן לבהמה. להרצות פני שוכן רומה. ביום השמיני: שמיני חקר לאספו עם שבעה. מפני טורח יולדת השבעה. ביום השמיני: שמיני. טוכס לברך קהל מלכם. כשילח העם לדרכם. ביום השמיני: שמיני ייחד אור עט. לקרבן טוב מועט. ביום השמיני: שמיני. כיפור ומנוח דוחה. מפני ציווי עונות מוחה. ביום השמיני: שמיני. לעודף שמחה ליראות. לנענע שמיני בעשותו נוראות. ביום השמיני: שמיני מזומן לעתיד לבוא. לשמוח בו עם קרובו. ביום השמיני: שמיני. נקרא עצרת. לאום כאישון ננצרת. ביום השמיני: שמיני סדורה בדתות. ובו נכרתו שלש עשרה בריתות. ביום השמיני: שמיני ערוך חתומים בו להציל. מפוערת גנון והציל. ביום השמיני: שמיני פייס בו להתכן. לטבוח טבח והכן. ביום השמיני: שמיני ציווי לומר זמן. לברך בו האל הנאמן. ביום השמיני: שמיני קבוע רגל בפני עצמו. לשמוח בו עמו. ביום השמיני: שמיני ריצוי קרבן להקריב לבדו. לתשורת מלא כל הארץ כבודו. ביום השמיני: שמיני שיר לבד להלל. לגמור בו את ההלל. ביום השמיני: שמיני תת ברכה בפני עצמה. לנותן ליעף כח ועוצמה. ביום השמיני: שמיני דורשי בו ניצוח ייחודיך. באו להשתחוות ברב חסדיך. יוחש עזרם מקודש בזכות חסידיך. בעזרת שוררו על הים סהדיך: בגילה: טועני (אל) [עול] מלכותך אל אמונה. ישבו בסוכה שבעה באמונה. כנתנו חלק לשבעה וגם לשמונה. לקריאתם זה צור פצו להחיש שבעה ושמונה: זה צור: מחיל אל חיל הולכים. נסעו מסוכה ולשמוח בשמיני נמלכים. סבר יהבם עליך משליכים.

צור ישר' וגואלו ממליכים: גאל: פונים מסוכה לביתם לישב. צקון לחשם הקשב. קוראי רוממתיך שמך לחשב. תפרוס עליהם סוכת שלומך תהילות יושב: ופרוס:

סימן תסה

תסה.

מעריב לפורים:

ממעמד ר' מנחם בר' אהרן ז"ל:

ליל שיכורים הוא זה הלילה. לשמוח ביין הטוב ולגילה. פורים על שם הפור נקרא בגילה. יזכור לנו בקריאת מגילה: המעריב: בליל הזה ישכרו כל יצורים. להזכר חוק אשר נקבע בפורים. ארור האיש אשר ידו ירים. לשתות מים המאררים: אוהב: פרים ביין פותחים בברוך. על שלחן אשר ערוך. בליל חג פורים: פורים ישורר שיר נועם עלי יין בקהל עם: בח"פ: פורים ימלא כוסות. כדת מה לעשות. בח"פ: פורים ישתו יין כל רואהו. עד לא יכיר איש את רעהו: בח"פ: פורים לא יקח נשך ותרבית. אשר ישתה יין מחבית: בח"פ: פורים אשרי איש אשר יפן. לברך על הגפן: בח"פ: פורים ישכרו ביין לבן. וירצה כמנחה וכקרבן: בח"פ: פורים אכלו ושתו ריעים. זמרו ליין הטוב כי נעים: בח"פ: פורים שחטו אווזין ותרנגולים. כי בזאת תהיו נגאלים: בח"פ: פורים זכרו תורת ראשונים. מעשה אבות יעשו בנים: בח"פ: פורים שמעו בני איתנים. מהרו ואכלו משמנים: בח"פ: פורים ישתה יין טוב. אשר ירוה כגן רטוב: בח"פ: פורים אשר לא זקן ישתה מן הקנקן: בח"פ: פורים יזכור יין בריתו. כאשר היתר. באמנה אתו: בח"פ: פורים יקריבהו אל חכו. לרחבו ולארכו: בח"פ: פורים בישר' לפנים. יקר הוא מפנינים: בח"פ: פורים כום יין בידו יעמיד. ויערוך על פיו תמיד: בח"פ: פורים ישתה יין ישן. ארור האיש אשר יישן: בח"פ: פורים יין תמיד ירוקן. לפני נער וזקן: בח"פ: פורים ישלח לרעהו מנות. ולאביונים מתנות. בח"פ: פורים אכלו ריעים ושתו איש באהלו. ושלחו מנות לאין נכון לו: בח"פ: פורים אוהב שמחה אוהב יין יעשיר. וכל כלי זמר וכלי שיר: בח"פ: פורים אל תשתה יין רע עין. קודם תשבור צמאך אל העין: בח"פ: פורים במה יזכה איש זכותו. שבע ילין בל יפקד עונו: בח"פ: פורים גילה רינה חדווה ודיצה. הקבצו לשתות ועוצו עיצה: בח"פ: פורים דאגה בלב איש ישחנה. מאכל טוב ומשתה ישמחנה: בח"פ: פורים דלה תדלה יין מחביות. בלילה ההוא תהילות דומיות: בח"פ: פורים היין בפוך תמיד שגור. וספל אדירים יהיה סגור: בח"פ: פורים חכלילי עינים מיין. ואויבינו יהיו כאין: בח"פ: פורים טוב אשר תאחז בכוס מלא. מכתם אופיר לא תסולה: בח"פ: פורים יין מלכות ישתו ויסלסלו. בחורים שכורים יחדיו יצלצלו: בח"פ: פורים כל אשר ימרה פיו

מלאכל. ומצאוהו רעות והיה לאכול: בח"פ: פורים לץ הומה ומים ומשכר. והשותה מהם לא ירבה שכר. בח"פ: פורים משתה שלך יהיה להפקר. ושותים הרבה לאין חקר: בח"פ: פורים מאן דאית ליה בושמיא ברחמיה מסיק ליה. ויקנה שם טוב ויהיה עולה: בח"פ: פורים נתן תתן מתנות לעניים. לא לשפחות ולא לעבדים: בח"פ: פורים שכל אדם מאריך בסעודתו ומן השמים ימלאו שאילתו: בח"פ: פורים שותה כדת וכהלכה. זכר צדיק לברכה: בח"פ: פורים שומר מצוה שותה תאות נפשו. שמש וירח נבראו לשמשו: בח"פ: פורים שבקיה לרויא דמנפשיה נפיל. לא יקום כי יפול כמו פיל. בח"פ: פורים תרא יין כי יתאדם. כי זה כל האדם: בח"פ: פורים יין אשר הוקם לשמוח פני אישים. יבא ויגל פני אנשים ונשים. ארור האיש אשר יאכל עדשים. בלילי פורים ובמועדים ובחדשים: בגילה: ארור האיש אשר יאכל פולין כתושים. מפי המלך וההגמון והראשים. כל בית ישראל יעלו עליו חמושים. לגרשו מתוך קהל קדושים: גאל: השכיבנו ושמור צאתנו ובואינו:

הלכות נישואין

סימן תסו

תסו.

בשמחת חתן נתעלה:

אמר רבא תבעוה לינשא ונתפייסה. פי' נתרצית. צריכה שתשב ז' נקיים. פי' קודם החופה. שמא מחמת תאות חימוד ראתה דם. שדרך אשה לחמד קודם חופה ימים או עשור. ולכולהו אין אנו חוששין אם ראתה דם אם לאו. שהרי תטבול קודם בעילת מצוה. אבל לשבעת ימים הסמוכין לבעילת מצוה דהיינו ליל ראשון של חופה אנו חוששין שאם תראה בהם דם לא מהניא לה טבילה דקודם בעילת מצות. שהרי צריכה לספור ז' נקיים. והילכך לובשה בגדים לבנים כל ז' ימים שקודם חופה. וסדין לבן פורסת במיטתה. ובודקת עצמה פעם אחת או פעמיים ביום. ואם לא ראתה בהם דם טובלת בליל קודם בעילת מצוה. שמא ראתה דם שנה או שנתיים בימי בתוליה ולא טבלה ומיטהרת עכשיו בטבילה זו. ואם לא שימרה ז' נקיים קודם לא תיבעל בלילה הראשון עד שתשמור ז' נקיים מליל ראשון ואילך. שמא ביום שלפני חופה ראתה דם חימוד. רבינא איעסק ליה לבריה בי רב חביבא. רבינא תבע את בתו של רב (חנינא) [חביבא] להנשא לבנו. ונתפייסה. אמר להו רבינא לקרובי האשה ליום פלוני לכתוב כתובה. כי מטא ההוא יומא שקבע לכתוב כתובה. אמרו ליה לרבינא לינטר מר עד ארבעה אחרינא.

עד יום רביעי בשבת אחר. מיום ד' זה עד ז' ימים. וההוא יום ד' לכתוב כתובה (בדין) [כדין] בתולה הניסת ליום ד'. אמר ליה רבינא לרב חביבא מאי טעמא נמתין עד ז' ימים. א"ל רב חביבא לרבינא. לא סבר מר להא דאמר רבא תבעוה לינשא ונתפייסה צריכה שתשב ז' נקיים. א"ל אימר דאמר רבא בגדולה דשכיחי בה דמים. בקטנה מי אמר. א"ל בפירוש אמר רבא לא שנא גדולה ולא שנא קטנה. גדולה טעמא מאי דמחמדא. קטנה נמי מחמדא. פי' שכן דרך של אשה שרואה דם מחמת חימוד בשעה שמתרצית ואומרת רצוני ליכנס לחופה לאותו זמן וכד מטיא לאותו זמן או בין כך רואה מחמת חימוד לפיכך צריכה שתשב ז' נקיים. ובתולה זו שתנשא לבנך שכחה ולא שימרה ז' נקיים קודם יום זה. ושמא אתמול ראתה ולא מהניא לה טבילה דהשתא לתיבעל לאורתא. או שמא למן היום שנתעסק באשה וקיימו דבריהם לא היה ז' ימים עד אותו יום ד' שקבעו זמן לכתוב כתובה ולא יכולה לשמור ז' נקיים. הילכך לינטר מר עד ארבעא אחרינא ותתן על דעתה ותשב ז' נקיים ותיבעל בליל ראשון של חופה כמשפט הבתולות להיכנס (בלי) [בליל] ראשון לחופתם: איעכב רבינא שבעא יומי בתר ההוא שהתחילה לישב ז' נקיים: וצריכה טבילה חמורה במים חיים קודם כניסתה לחופה: הלכה בועל בעילת מצוה ופורש. בין הגיע זמנה לראות. בין לא הגיע זמנה לראות. בין בוגרת בין שאינה בוגרת. בין ראת בין לא ראת. ופורש. לא להרחיק ממנה כאשה נדה. אלא פורש מתשמיש. הוא בכסותו והיא בכסותה. דאינה טמאה אלא מדרבנן. שהרי דם בתולים טהור. ומשום כבוד חתנות לא רצו חכמים להחמיר ולהרחיק יותר. ומשמרת ז' נקיים כזבה גמורה אע"פ שלא ראת דם אלא בשעת בעילה ראתה דם בתולים. דהאי דם בתולים כדם נידות חשבינן ליה. משום דאי איפשר למכה בלא צחצוחי זיבה. ואמרינן התם בשמועה זו. בנות ישר' החמירו על עצמן שאפי' רואות טיפה כחרדל יושבות עליה ז' נקיים: ומותר לבעול בעילת מצוה בשבת אפילו לכתחילה. שאינו מתכוין להוציא דם אלא לבעילה. ואעפ"י שמוציא דם מותר. כדשמואל. דיאמר שמואל פירצה (דחזקה) [דחוקה] מותר ליכנס בה בשבת ואעפ"י שמשיר בה צרורות. דכיון דלא נתכוין להפיל אותן צרורות אלא ליכנס בפירצה פטור. ואמרי' דם מיפקד פקיד. כמו פיקדון. כנוס ועומד ואינו נבלע בדופני הרחם. להיות יציאתו על ידי חבורה. אלא שהפתח נעול בפניו ופותחין לו ויוצא. ואינו מתכוין לעשות בניין. אלא להנאת עצמו. ופיתחא ממילא הוי: וקיימא לן כר' יהודה דאמר מקלקל פטור. והאי מקלקל הוא אצל הפתח שהבתולה חשובה מן הבעולה. וקיימא לן הלכה כר' שמעון דדבר שאינו מתכוין מותר. והאי ליהנות עצמו קמיכוין: בועל בעילת מצוה עד שיוציא דם כל שהו. ואם בעל ולא מצא דם ואחר כך בעל ומצא

דם אפי' למאן דאמר טהורה פורש ממנה מיד. דהא השתא בזמן הזה קבעינן הילכתא בועל בעילת מצוה ופורש. ואע"ג דטהורה דדם בתולים טהור: חתן פטור מקרא ק"ש לילה הראשון עד מוצאי שבת אם לא עשה מעשה. פי' משום דטריד במחשבת בעילת מצוה. אבל אם בעל חייב. והכונס את האלמנה חייב ואת הבתולה פטור. וק"ש שאמרו זהו ק"ש שעל מיטתו. אבל בק"ש דתפילה של ערבית ושחרית חייב: הרואה דם בתולים אומר בא"י אמ"ה אשר צג אגוז בגן עדן שושנת עמקים בל ימשול זר במעיין חתום על כן איילת אהבים זרע קדש שמרה בטהרה וחוק לא הפרה. בא"י הבוחר באברהם ובזרעו אחריו מקדש בני ישראל: המקדש את האשה יביא עדים ויקדשנה בפניהם ויאמר לה. תהא את מקודשת לי בטבעת זו כדת משה וישר':

סימן תסז

תסז.

העושה את חבירו שליח לקדש לו את האשה. אינו צריך לכתוב לו הרשאה. אלא כך יכתוב לו. בפנינו חתומי מטה מינה פלוני את פלוני בר פלוני לקדש לו אשה פלונית בת פלוני. ויחתמו העדים. דשליח שעשאו בעדים כשר: והרשאה זו למה. אלא אדם שיש לו ממון ביד חבירו ורוצה לעשות שליח כדי להוציאו מידו צריך להקנותו לשליח אגב קרקע. כי הא דרב פפא הוו ליה תליסר אלפי זוזי בי חוזאי. אקנינהו ניהליה לרב שמואל בר אחא אגב אסיפא דביתיה ולפיכך שצריך לעשות לו קניין לפיכך כותבין שם הרשאה שאם לא יקנה לו לא יהא זה נותנם לשולחו. וכדאמרי' אין משלחין מעות בדיוקני. שאם יתן אותם לשלוחו שעשה בעדים ולא הקנה לו יכול לתובעם היום ומחר. כדאמרי' בבבא קמא. כך הורה ר': וכן נהגו: והמקדש את האשה לחבירו יקדשנה בפני עדים. ויאמר תהא את מקודשת לפלוני בר פלוני בטבעת זו כדת משה וישראל:

סימן תסח

תסח.

תשובות מרש"י:

וששאל אם אומר שבע ברכות בשעת אירוסין. ראיתי במקום גאונים שאין אומרים אותם בשעת אירוסין. וטעם לא שאלתי. כי מפורש הוא. ששנינו בכתובות מברכין ברכת חתנים בבית חתנים. ר' יהודה אומר אף בבית האירוסין מברכין אותה. ור' יהודה לא אמר אלא ביהודה הואיל ומתייחד עמה. כדמפרש אביי. ואעפ"י כן חלוקין עליו חביריו: והלכה כמרובין: וכן נוהגין בכל מקום:

סימן תסט
תסט.

וששאל אם מברכין ברכת אירוסין בשעת נישואין. ידעתי שבמקום גדולים אין מזכירין אותה. ויש טעם בדבר. שהרי שנינו מברכין ברכת חתנים בבית חתנים. וברכת אירוסין בבית האירוסין. ולא קתני ברכת חתנים ואירוסין בבית חתנים. ואמרי' רב אסי איקלע לבית הלולא דמר בר רב אשי בריך שית: ואילו הן הששה ברכות שהכל. יוצר. יצר. שוש. שמח. אשר ברא: ואם היה מברך ברכת אירוסין הרי כאן ז'. ואיהו שית בריך. ותו לא: וכן הלכה: והמזכיר אותה בשעת נשואין מוציא שם שמים לבטלה: וששאל מקום שמברכין ברכת אירוסין ונישואין ביום אחד. שחרית וערבית. מנהג זה לא ראיתי בשום מקום. אבל במקומינו רגילין לעשותם במקום אחד. אך אין מברכין שתיהן על כוס אחד. ומברך ראשונה ברכת היין דתדיר. וברכת אירוסין ושותה. וחוזר ונותן יין ומברך ברכת היין ושש ברכות של נישואין. ובמקום (שמספיקין) [שמפסיקין] ועושין סעודה בינתים. נר' בעיני ודעתי נוטה שאסור לעשות כך לברך בראשונה ברכת חתנים ואם עושין כן הוייא ברכה שנייה שעושין בערבית ברכה לבטלה. כי מקום יש לה. דהואיל וברכו בראשונה ברכת נישואין גילו דעתם שזו היא כניסתם לחופה. ולמה להם לחזור ולברך. שגם בברכת המזון שבינתיים לא יברכו שבע ברכות הואיל ואין דעתם להכניסם לחופה עד ברכה שנייה. הראשונה אינה חופה. שעדיין לא נכתבה כתובה. אבל שהשמחה במעונו מברכין. דאמר בפ"ק דכתובות. מעיקרא אימת. אמר רב פפא מכי רמו שערי באסינתא. שהן צורכי נישואין. והתם והואיל ובשעת אירוסין כבר צרכי סעודה מזומנין ולא יחזרו בהן מברכין שהשמחה במעונו: וששאל מאחר ששנינו העונה אמן אחר ברכה שאין בה אזכרת השם זהו אמן יתומה. מהו לענות אמן אחר הרחמן דברכת המזון ועל אמן שבקדיש. אני שמעתי מבית מדרשו של רבינו יעקב בר' יקר אמן יתומה זה העונה אמן שלא שמע ברכה אלא שמע אחרים שעונין. וכן מפורש בהלכות גדולות. וכן עיקר. שלא לחנם תקנו רבותי' שבבבל ואמרו אמן בקדיש. ועוד מצינו בירמיה הנביא. שאמר אמן אחר בקשה. שנאמר אמן כן יעשה ה'. ואמר ר' יוסי בר חנינא אמן יש בו אמנת דברים. כלומר שמבקש מאת הק' שיתקיימו הדברים. וכשם שירמיה אמר אמן אחר ריצוי אף אנו נאמר אמן אחר דברי תחינה. כגון הרחמן שאומר בברכת המזון. ויתגדל. ויהא שלמא רבה דיתגדל: שלמה בר' יצחק: מעשה בחתן אחד שעשה ארוסין ונשואין ביחד. שלאחר שקדש הביאו לו כוס של יין לברך עליו ברכת אירוסין. ובירך המברך בורא פרי הגפן. וברכת אירוסין ושתה. והביאו לו כוס אחר לברך ברכת נישואין. שכח ולא אמר בורא

פרי הגפן והחזירו ר'. ושאלנו לר' מה טעם. שהרי בירך מתחילה בורא פרי הגפן עם ברכת אירוסין. ואעפ"י שכוס שני אינו אלא של נישואין יכול לפטור עצמו בברכה אחת של בורא פרי הגפן אעפ"י ששתה כוס ראשון דאירוסין הואיל ולא אמר בינתיים על הגפן ועל פרי הגפן. מידי דהוה אשותה בסעודה. שאפי' הוא שתה עשרה כוסות אינו מברך אלא בכוס ראשון: והשיב לנו ר' שאני סועד דקבע סעודתיה. אבל האי לא קבע דברכת אירוסין לחוד וברכת נישואין לחוד. ובנישואין הוא דתקון רבנן שבע ברכות. ובלא בורא פרי הגפן אינו אלא שש. לפיכך חייב לברך בורא פרי הגפן בכוס נישואין. דאירוסין לחוד ונישואין לחוד. שמנהג זה שנהגו לעשות אירוסין ונישואין ביחד לפי שאינם רוצים לעשות סעודה לאירוסין. שאם עושין אירוסין קודם לנישואין יהא גנאי לחתן ולקרוביו אם לא ירבו בסעודה כל היום. ולפיכך יש בני אדם שעושין אירוסין ונישואין ביחד ונפטר בסעודה אחת. וכך אמר לנו ר' שלאחר ששתה המברך בכוס ראשון דאירוסין צריך לברך אחריו על הגפן ועל פרי הגפן. אלא מפני הטורח ותמיהת בני אדם נמנעו מלעשות כן: ושאלו לר' במקום שעושין אירוסין ונישואין יחד מהו לברך ברכת אירוסין וברכת נישואין יחד: והשיב ר' כי הרוצה לעשות כן אומ' לו שתה מה שנשאר בכוס. וימזוג כוס שני לברכת נישואין לפי שאין אומרי' שתי קדושות על כוס אחד. דאין עושין מצות חבילות חבילות. ואין לומר דהני לאו שתי קדושות הן. דהא גבי קידוש וברכת המזון הא דקאמרינן בערבי פסחים אין אומרים שתי קדושות על כוס אחד. והא דאמר בערבי פסחים. ש"מ תמני. כו'. ש"מ אומ' שתי קדושות על כוס אחד. הני מילי בדלא איפשר שאין לו אלא כוס אחד בלבד: כך השיב ר': ת'. ור"ת השיב על זה דלא יתכן לעשותו בכוס אחד חדא שנתקנו בשתי מקומות זה בבית האירוסין וזה בבית הנישואין. ועוד זה אסור במועד וזה מותר במועד. וזה בסקילה וזה בחנק. ועוד אמרי' במסכת סופרים דאין עושין ברכת אירוסין ונישואין בכוס אחד. לפי שאין אומרי' שתי קדושות על כוס אחד: תם: ת': ושוב מעשה בחתן אחד שעשה אירוסין ונישואין ביום אחד וכתבו את הכתובה והביאוה לבית חתנות לפני הזקנים שנתאספו שמה. ולאחר שבאו עמד החתן וקידש את ארוסתו. ומינו עדים כשרים. לא קרובים להיותם עידי קדושין. ובא אחד מאותם עדים וחתם בכתובה חתימתו. וגם חתימת העד חבירו. שמע ר' ואיקפד. וא"ר שתי טעיות טעה אותו העד. אחת שאין עידי קדושין דינם לחתום בכתובה אלא עידי קנין שטר כתובה. ואחד שחתם את חבירו. דאין העד חותם את חבירו. שאין העדים חותמין על השטר אלא מפני תיקון העולם. שמא היום ולמחר ילך אחד מהן למדינת הים ויביאו ב"ד את השטר לפני אחד מן העדים אם יכיר חתימת ידו וחתימת יד חבירו. או שמא העדים אינם. ויש

בני אדם שמכירים חתימת יד העדים. ועכשיו שמביאין שטר שחתימתם מכתיבת האחד ואין כאן חתימת יד העדים. או אם יבא אחד מן העדים בפנינו ומראים לו חתימתו של שטר ושואלים לו אם זהו כתב ידו אינו מכיר בחתימתו. ונמצא השטר פסול על ידי כך. ומתוך כך צוה ר' למחוק חתימת העדים שלא תהא הכתובה שטר פסול. שאין החתימה מקיימתה. אלא פוסלתה: וחתימת עידי כתובה כחתימת שאר שטרות בעלמא. דכתובה אינה אלא כשאר שטרות דעלמא: וכך הוא הקנין והחתימה:

סימן תע

תע.

אחד מן העדים לוקח כנף בגדו ונותן ביד החתן. דעד הוי במקום כלה. שהיא כמו לוקח. ומוקמינן הילכתא כמאן דאמר בפ' הזהב קונין בכליו של לוקח. ונפקא לו קנין כלי משלף איש נעלו ונתן לרעהו. והחתן מקנה לה כל תנאי הכתובה על ידי שהעד נותן לו כנף בגדו בידו. ובועז נתן נעלו לגואל: וצריכין העדים לראות בכתובה כדי לידע התנאי ואם אין פנאי לכך שואלין לחתן סכום ותנאי של כתובה. או ל' ליט' או ק'. ומקנה להם. והם הולכין וחותמין בכתובה. ואם אין להם שהות לחתום בו ביום שקנו. יכולין לחתום כל זמן שירצו. שלא אמרו שצריך חתימת בו ביום אלא בגט. דתנן נכתב ביום ונחתם בלילה פסול. נכתב בלילה ונחתם ביום כשר. דחד יומא הוא. אבל לענין שאר שטרות וכתובה יכולין לחתום כל זמן שירצו אלא שלא יהו מרננין קרובין הכלה שאינן בקיאין בדבר חותמין בו ביום. משום שנאמר הסר ממך עקשות פה ולזות שפתים הרחק ממך: והמברך ברכת אירוסין מברך בתחילה בורא פרי הגפן ואחר כך ברכת אירוסין. ושותה המברך. וטועם החתן. ומטעים לכלה. דקמקדש לה בנויה דכסא: יכנסו לחופה וישוררו לפניהם. נשמטים משם בעלי אסיפה. או לסעודת אירוסין. או לשום הפלגה שלא לברך ברכת נישואין עם אותו כוס. ושלא לעשות מצות חבילות חבילות. שלא לומר שתי קדושות על כוס אחד. לאחר זמן יאספו שנית ויביאו כוס שני. ויברך עליו ז' ברכות. שותה המברך ושותין החתן והכלה. ויזמרו להם בחופה. יביאו עדים ומקנה החתן בסודר אחד מן העדים לכלה את הכתובה. ויחתמו הם על הקנין הזה ולא על הקידושין. שהכל ראו ושמעו בקידושיה. ואין להם שטר וחתימה אלא על הממון. ויתקיים השטר בחותמין. ואין עד אחד חותם את חבירו. שאם תבא לגבות צריך להזכיר חתימת יד שניהם. ואם חתם אחד את חבירו אין ב"ד גובין על ידיהן אלא כל זמן שהדור קיים. וזכורין המעשה. ואם לא קנו מידו באותה שעה יהא זריז ונשקד להקנות להם טרם ישכבון. שלא ילינו בלא כתובה. והם יחתמו לעצמם. דאינהו שליחותא דידה קא עבדי.

וקיימא לן כרב דקונין בכליו של קונה. לפיכך מקנה החתן את הכתובה לכלתו בסודר העדים: ואם בא לארוס ולכנוס בבת אחת אפילו קידש על ידי שליח יחזור ויקדש. ועל מעשה עצמו תאמר ברכת אירוסין וישתה. ויקדש לה. והשאר ישפוך. וימזוג בו עוד ויברך עליו ז' ברכות. ישתה. וישקה. וישפוך. ומטיח הכוס של זכוכית בכותל ושוברו. משום דכת' בכל עצב יהיה מותר. ועוד כת' עבדו את ה' ביראה וגילו ברעדה. במקום גילה שם תהא רעדה. וזורקין עליהם חטים לסימן ברכה. פרו ורבו בהצלחת כל טוב. וחלב חטים ישביעך. ומה שנהגו לתת אפר בראש חתנים. שנאמר אם אשכחך ירושלם כו'. אם לא אעלה את ירושלם על ראש שמחתי. וזהו שכת' לשום לאבלי ציון לתת להם פאר תחת אפר: ומושיבין אותם בכילה ומשוררים לפניהם קול ששון וקול שמחה: ישמח חתן בכלה: עתה יזכה לחמשה קולות:

סימן תעא

תעא.

והילך פירושו של ברכות וסידרם כאשר פירשם רש"י בפ"ק דכתובות: ת"ר מברכין ברכת חתנים בבית חתנים. וברכת אירוסין בבית האירוסין. ר' יהודה אומר אף בבית האירוסין מברכין אותה. פי' בבית חתנים. כשנכנסה לחופה בבית הנישואין. אף בבית האירוסין. כשמקדשה מברכין על ברכת חתנים. וכדמפ' אביי וביהודה שנו. הא דר' יהודה. ביהודה שנו. שמתייחד עמה באירוסין. כדי שיהא לבו גם בה. לפיכך מברכין ברכת חתנים מתחילה. דתניא במסכת כלה. כלה בלא ברכה אסורה לבעלה כנידה. שלא טבלה. ברכת אירוסין מאי מברך. אקב"ו כו'. ולא מסיים. ר' אחא מסיים כמנהגינו. מאן דלא חתים מידי דהוה אברכת הפירות וברכת המצות. ומאן דחתים מידי דהוה אקידושא. ר' פי'. ואסר לנו את הארוסות. לנו מדרבנן שנזרו על הייחוד של פנוייה. ואף ארוסה לא התירו עד שתיכנס לחופה. ובברכה. כדאמ' במסכת כלה. ואדרבנן נמי. מברכין וציונו. מלא תסור. וכן בנר חנוכה. ומתיר לנו נשותינו הנשואות לנו ע"י חופה וקידושין: אברכת פירות בורא פרי העץ. ברכת מצוה. על השחיטה. על המילה. דכיון דכולה הודאה היא ואין הפסק בקשה בינתיים לא בעיא חתימה. כדאמרי' בערבי פסחים. ברכת המצות מאי טעמא משום דהודאה היא. והא נמי כולה הודאה היא. מידי דהוה אקידוש. כיון דלשון קידוש הוא כקידוש היום. חותמין בה כי התם דבההיא חתמינן משום דיש בה הפסק כי הוא תחילה למקראי קדש:

סימן תעב

תעב.

ת"ר מברכין ברכת חתנים כל שבעה. א"ר יהודה והוא שבאו פנים חדשות. והוא שבאו אל המשתה פנים חדשות בכל יום שלא היו שם אתמול. מאי מברך. אמר רב יהודה שהכל. יצר. פי' נר' בעיני. סדר ברכות שנסדרו על עסקי הזוג אינם אלא מאשר יצר ואילך. שאותה ברכה מתחלת לדבר משניהם אשר יצר. מדבר בזכר. והתקין לו ממנו. בנין עדי עד. היא הנקיבה. שוש תשיש לפי שאנו צריכין להעלות זכרון ירושלם על ראש שמחתינו. כדכת' אם לא אעלה את ירושלם על ראש שמחתי. שמח תשמח. ברכה לחתן ולכלה. שיצליחו בשמחה וטוב לב. אשר ברא. לכל ישר'. ולפי שהסדר מתחיל מאשר יצר לפיכך פותח בה בברוך וחותם בה בברוך. כדרך כל ראשי סדרי ברכות. ושוש תשיש. שמח תשמח. מפני שהן ברכה הסמוכה לחבירתה לא פתח בהן בברוך. שכך תיקנו לכל ברכות הסמוכות אחר ראשונה על הסדר. ואשר ברא. מפני שנאמרה יחידית ברוב ימי המשתה כשאין שם פנים חדשות לפיכך אינה מן הסמוכות. והיא צריכה לפתוח ולסיים בה בברוך. אבל שהכל. אינה מן הסדר אלא לאסיפת העם הנאספים שם לגמול חסד. זכר לחסדי המקום שגמל חסד עם אדם הראשון שנעשה לו שושבין. ונתעסק בו ואסיפה זו כבוד המקום היא. וברכה זו לכך נתקנה. ומשעת אסיפה היא ראוייה לברך. אלא שכיון שיש שם ברכה על הכוס הזקיקום לסדרם עליו. ומידי דהוה אברכת בשמים. וברכת האור במוצאי שבת דאמרי' ר' מפזרן וחוזר וסודרן על הכוס. ור' חייא מכנסן. הואיל ויש שם כוס. ולפי שאינה [משאר סדר הברכות וכולה הודאה אחת לא חתמו בה בברוך מידי דהוה אברכת פירות ומצות. וכן] ברכת יוצר האדם שתיקנוה ליצירה ראשונה של אדם הראשון כדלקמן. אי למאן דאמר שתי יצירות הוו. ולמאן דאמ' שתי יצירות עלו במחשבה. ובתר מחשבה אזלינן מ"מ אינה מסדר ברכות דהא ביצירה ראשונה אכתי נקיבה לא הואי. וא"ת למה היא באה מתוך שאנו מברכין על יצירה השנייה תיקנו אף על הראשונה שהיא עיקר תחילתו. והתקין לו ממנו. מגופו. מצלעותיו. בניין עדי עד. בניין נוהג לדורות. וקרי ליה בניין על שם ויבן ה' אלהים את הצלע. ותגל עקרה. ירושלם. ריעים האהובים. חתן וכלה. שני ריעים האהובים זה את זה. כשמחך יצירך. כמו ששמחת אדם הראשון בגן עדן מקדם. כדכת' ויטע ה' אלהים גן בעדן מקדם וישם שם את האדם אשר יצר: משמח חתן וכלה. ובאחרונה משמח חתן עם הכלה. לפי ששמחת ברכה ראשונה לאו בשמחת חתונה אנו אומרים. שהרי תפילה היא שמברכין שיהו שמחים בהצלחת כל ימיהם. לפיכך אין לחתום בה משמח חתן עם הכלה. דמשמע שמח תשמח

איש באשה. אלא כדרך המשמח את שניהם לעולם בסיפוק מזונות וכל טוב. ובאחרונה (שמחה) [שבח] היא (שמשמח) [שמשבח] הק' שברא חתנות דיבוק איש באשה. על ידי שמחה וחדווה. לפיכך יש לחתום משמח חתן עם אשתו. שהיא לשון שמחת איש באשה. צא ולמד שכל המשנה ממטבע שטבעו חכמים בברכות לא יצא ידי חובתו: כל ימי החופה אין אומרי' שבע ברכות בברכת המזון אלא ברכה אחרונה אשר ברא אלא ביום ראשון של חופה. אבל אם באו בסעודת החופה פנים חדשות שלא היו שם אתמול מברכין כל ז' ברכות. ובשבת קודש שבתוך החופה נהגו לומר ז' ברכות אף בלא פנים חדשות. שהרי שבת כפנים חדשות הוא כדאמרינן ויכל אלהים.

סימן תעג

תעג.

מעשה שנטל החתן ידיו קודם קידוש ולאחר קידוש היה ממתין מלבצוע עד שיחזור ויטול ידיו משום הא דאמרינן בע"פ נטל ידיו לא יקדש. מי שנטל ידיו לחולין לא יקדש. משום דקידוש הוי הפסיקה. וצריך לחזור וליטול ידיו. וא"ר דיו בנטילה ראשונה שקודם קידוש. וקידוש לא הוי הפסקה. ולא זו בלבד אפי' נטל ידיו שחרית מתנה לכל היום כולו. כדאמר רב בפ' כל הבשר. והילכתא כוותיה באיסוריה. ואמ' להו רבינא לבני פקתא דערבות כגון אתון דלא שכיחא לכו מיא משו ידייכו מצפרא ואתנו עלייכו לכולי יומא:

סימן תעד

תעד.

אישה כשהיא טובלת מנידתה והיא טהורה. לאחר שטבלה ועלתה מברכת על הטבילה. אקב"ו על הטבילה. דאמר רב יהודה אמר שמואל כל המצות כולן מברך עליהם עובר לעשייתן. כו' בפסחים פ"ק. בבי רב אמרי חוץ מן הטבילה ושופר. בשלמא טבילה דאכתי גברא לא חזי. אלא שופר מאי טעמא. וכי תימא משום דילמא מיקלקלא תקיעה. אי הכי אפילו שחיטה ומילה נמי. אלא אמר חסדא חוץ מן הטבילה בלבד איתמר. תניא נמי הכי טבל ועלה. בעלייתו אומר אקב"ו על הטבילה: פי' דאכתי גברא לא חזי. כגון טבילה דבעלי קריים. דקיימא לן בברכות [דאסורים] בדברי תורה ובברכה. דעזרא תיקן טבילה לבעלי קריין לדברי תורה. ומשום ההיא טבילה תקון בכל הטבילות ברכתן לסוף: ואע"ג דאמרי' בשחיטת חולין פ' ראשית הגז. אמר רב נחמן האידנא נהוג עלמא כתלתא סבי. כר' אלעי בראשית הגז. כר' יאשיה בכלאים. כר' יהודה בן בתירא בדברי תורה. דתניא ר' יהודה בן בתירא אומר [אין] דברי תורה מקבלין טומאה. שנאמר הלא כה דברי כאש. מ"מ כמה דאיפשר למיעבד בטהרה עבדינן הילכך אשה נמי כשהיא טובלת מנידתה

והיא טהרה לאחר שטבלה ועלתה מברכת על הטבילה: ת'. ור"ת הורה דכל המצות מברך עליהם עובר לעשייתם ואפילו טובל וטובלת צריך לברך קודם טבילה ויכולין לברך אע"פ שלא טהרו וראויין הם. דהא חזינן דזבין ומצורעים ובועלי נדות מותרים לקרוא בתורה ולברך ולהתפלל ולקרא ק"ש וחייבין בכל מצות האמורות בתורה כטהורין גמורין דאין דברי תורה מקבלין טומאה. דלא ניתנה תורה למלאכי השרת. ואמרינן נמי נדה קוצה לה חלה ומברכת. והא דאמרי' בערבי פסחים כל המצות כולן מברך עליהם עובר לעשייתן חוץ מן הטבילה. ומפ' התם משום דאכתי גברא לא חזי. והיאך יברך. המורה אומר דנשאלו לרב היי גאון על הלכה זו שהיו תמיהים משום טומאה אמאי אין ראוי לברך על הטבילה קודם שיטבול. והשיב להם דמצות טבילה לבעלי קיריים ובועלי נדות בכלל כל המצות דמברך עליהן עובר לעשייתן. וההיא דפסחים דאמר חוץ מן הטבילה. בנר קא מיירי. דאכתי קודם טבילה לא חזי. לומר אשר קדשנו במצותיו וציונו. דעדיין כל זמן שלא נטהר ולא נטבל אינו ישר' ואינו מצווה. דתנן בפ"ר אליעזר. גר שמל ולא טבל כאילו לא מל: וכן פסק ר"ת. ורבינו ניסים: ור"ת ורבינו שמשון בר' יוסף חזרו בו וציוו לפרסם ולהורות הדבר. כי חילול שמים הוא שטובלות ומעכבות מלברך עד לאחר קיום המצוה. כי מה נשתנית ברכה זו מכל שאר ברכות. וגם מה שנהגו לברך על נטילת ידים אחר נטילת ידים טעות הוא בידם: עד כאן לשון ספר הישר: וא"ת דבפ' מרובה אמרי' דעזרא תיקן [טבילה] לבעלי קיריים ואפילו לדברי תורה. כדמוכח במי שמתו. חזייה דקא מהסם. א"ל פתח פיך ויאירו דבריך אין דברי תורה מקבלין טומאה. בוודאי קיימא לן הכי כר' יהודה דאין דברי תורה מקבלין טומאה. שנאמר הלא כה דברי כאש. מה אש אינו מקבל טומאה אף דברי תורה. כדפסקי' בראשית הגז. האידנא נהוג עלמא כתלתא סבי. כו'. ותקנת עזרא לא פשטה בכל ישראל. וליכא הגוי כולו ולא רובו. כדאמרי' כי האי גוונא בפרק אין מעמידין. ולכך יכלינן לבטולה. דאי פשטה בכל ישראל אין ב"ד יכול לבטלה. דקיימא לן אין ב"ד יכול לבטל [דברי] ב"ד חבירו אלא א"כ גדול ממנו בחכמה ובמנין: ת:

סימן תעה

תעה.

ברכת אירוסין:

ת'. ומכוין פניו כלפי מזרח נגד צד ירושלם. שכל תפילות שאנו מתפללים. אנו מביטין אל היכל ה'. כי כן מצינו בדניאל. וכוין פתיחן לה בעליתה נגד ירושלם. לבד משאר כל הברכות שאין אנו קפידין להביט שם. לכך צריך לכוין פניו כלפי מזרח בברכת חתנים:

והמברך ברכת אירוסין או ברכת מילה צריך לומר בורא פרי הגפן. וליטעום. ויהביה לחתן ולכלה ולמאן דבעי למשתי. ואי איסטניס הוא ההוא חתן לישדיה מן חמרא בידיה ולטעום כסא למריה: כ"מ ת':

סימן תעו

תעו.

ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם בורא פרי הגפן: ברוך אתה ה' אלהינו מ"ה אשר קדשנו במצותיו וציונו על העריות. ואסר לנו את הארוסות. והתיר לנו את הנשואות על ידי חופה וקידושין. ברוך אתה ה' מקדש עמו ישראל על ידי חופה וקידושין: ושותה המברך: וטועם החתן. ומטעים לכלה. דקמקדש לה בחמרא דכסא. והשאר ישפוך. וימזוג כוס אחר שלא לברך ברכת נישואין על אותו כוס משום דאין עושין מצות חבילות חבילות:

ברכת נישואין:

ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם בורא פרי הגפן: ברוך אתה ה' אלהינו מ"ה שהכל ברא לכבודו: ברוך אתה ה' אלהינו מ"ה יוצר האדם: בא"י אמ"ה אשר יצר את האדם בצלמו בצלם דמות תבניתו והתקין לו ממנו בנין עדי עד בא"י יוצר האדם: שוש תשיש ותגל עקרה בקיבוץ בניה בתוכה בשמחה. בא"י משמח ציון בבניה: שמח תשמח ריעים האהובים. כשמחך יצירך בגן עדן מקדם. בא"י משמח חתן וכלה: בא"י אמ"ה אשר ברא ששון ושמחה חתן וכלה. גילה רינה דיצה וחדווה אהבה ואחוה שלום וריעות. מהרה ה' אלהינו ישמע בערי יהודה ובחוצות ירושלים. קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה. קול מצהלות חתנים מחופתם ונערים ממשתה נגינתם. ברוך אתה ה' משמח חתן עם הכלה: ושותה המברך וחתן וכלה: והחתן יטיח הכוס של זכוכית בכותל ושוברו. כמו שפי' לעיל: ת'.

סימן תעז

תעז.

ומה שאמרו חכמים נותנין לבתולה מאתים ולאלמנה מנה. סמכו על מקרא דכת' והאלמנה אשר תהיה אלמנה מכהן יקחו ומצי למיכתב והאלמנה אשר תהיה מכהן יקחו. אמאי כת' אלמנה ודאי למדרש הכי והאלמנה אשר תהיה כתובתה אל מנה. כמו עם מנה. מכהן. מקצת כהן יקחו. כמו כהן הדיוט: ולבתולה מאתים. דכת' כסף ישקל כמהר הבתולות. והכי קאמר קרא כסף ישקל כמה ר'. הבתולות. ולכך חסר כמהר בלא וי"ו למדרש הכי: ת': כל ימי החופה אין החתן הולך לבית הכנסת. ועומדין ומתפללין עמו ערבית ושחרית לפני כילת חתנים. ולעניין עשרה לקדושה ותפילה חתנים מן המניין.

כדא' בפ"ק דכתובות: ובשבת שחרית לאחר שהשלים הסדר עם הציבור הולך לבית הכנסת ושושבינין אחריו. ומתעטף בציצית ויושב בצד הארון והשושבינים יושבין להם סביבותיו: ולאחר שקראו פסוקי זמרה עומד שליח ציבור ומתפלל: והא לך יוצר לשבת שלחופה לכבוד החתן ושושבינין:

סימן תעח

תעח.

אייחד שם שוכן תרשישים. ארנן צדקותיו בלהקת ישישים. אף אמונתו בקהל קדושים: בטרם שומו עם עולם. בלבדו היה פורטם וכוללם. בגליון ספרו יכתבו כולם: גולמם מאז ראו עיניו. גמר ואומר לדורות בעיניין. גם הארץ מלאה קנייניו: **שמים מספרים עוזו**. **נטוים בזרתו רוננים ייחודו**. **צבאות חלד קוראים כבודו**: ק': דוק נטה כיריעה לכסאו. דירו לשאת ולרום משאו. דיגל חיילי מעלה לנשאו: האור בגיהו כשלמה עטה. הבהיק זיוו מעלה ומטה. הכהות גלגל חמה במבטה: וראהו אדון כי טוב והצפינו לנוחלי לקח טוב. ואור צדיקים ישמח בטוב: זה קירה במים עליות. וקפם והתויכם תוך זויות. זהרם נאה מוצק כראיות: חצה המים בשוה להשקיע. חציים עילה וחציים השקיע. חזקים מתח וביניהם הרקיע. טיען העליונים במאמר לתלות. טיבע התחתונים בעמקי מצולות. טורדים כצינורות למולם לעלות: יושר דברו בשמעם יחד. יקוו המים אל מקום אחד. יימן המועט במרובה להאחד: כילל יבשת פניה ליראות. כחה להוציא דשאים ותבואות. כל מיני נטיעה התמלאות. למועדים עשה ירח לסובבה. לשמש שם מבוי ונתיבה. לכוכבי השמים וכסיליהם ריבה: מעותי ימים הפרה לשרצה. מרקק התעיף אברה ונוצה מהם זיז ולוויתן ריצה: נם לארץ להוציא מקנה. נחצה להוציא אלפים וצאנה. נפש חיה ובהמה להמנה: סוף לכל תכלית חקר. סקר ארוחת כל יקר. סוכן אפס במו להתייקר: עץ ללבו יציר לייפות. עיצבו גבים ושדראות בתועפות. עש דיוקנו דיו פרצופות: פרצוף אחור לעזר עשאה. פקחן לשמור כאוצר בנאה. פירכסה וקילעה ואליו הביאה: צור בכבודו עיטרם ברכות. ציפה אפיריונם מרגליות ערוכות. ציוה לפרוץ להבריך בריכות: קראם איש ואשה להתחברה. קרח לחבתם יחד להתגברה. קדושת שמו חומם לקררה: רודף גבר עזרו לבקש. זמו לבעל אבידה להקש. ראוי באבידתו לחזר ולקשקש: שדי מושב בייתה יחידים. שקד לזווגם יחד אחדים. שיקדם בפלס בשוה נאמדים: תמימים למידים מדעת קונם. תמידים לכבדו בגופו והונם: שדי צור המפליא פלאות. מהר להוציא עמך מתלאות. ענות הודו את ה' צבאות: והשב שבות הארץ כבתחילה. נצח ליתן לך תהילה.

בקול ששון וקול שמחה חתן וכלה: ששת ימים מלאכתו עשה. ונח בשביעי רם ונישא. יציע חביונו קדושתו כסה ק': הכל יורוך: יוצר אחר:

סימן תעט

תעט.

אקדמה בתודה וזמרה. לשוכן בשמי שפרה. אהודינו אברכהו תמור כליל וקטורה: בקרב עדתו יהולל במהלל שפה ברורה. בכל מעבדיו יבורך שמו גדול בגבורה: גדולתו מאד נאוה. באין משער ומשורה. גבוליו הדומיו ושמיו ואור עולמים ברא: דבר טכסיסי ענין חתונה. ודמיון ברכת חופה הגונה. ביד ישורון עדת נאמנה ידועה מאל אמונה ק': דרושים בשתי מדות להעמיד בניין מושלם. דבוקים אש ומים. טרפם יצרם והעלם. הדום רגבים דובקו ועמדו על יסוד מחוללם. הגיגו ציינם והנווים בל ימוטו לעולם. וחכמים אור החמוש לנוצרי חימוש שיכלם. וצדיק רואה באורן. חללי הליכות עולם: זבול רקיע נטה. בשבת אהל מתחו. זבודיו משרתיו יצר הכינם וציינם בכוחו. חתירת תפתה ערך לעוברי דברי שבחו. חזות תמול ולא שלשום מחוסר ונגרע בשיחו. טביעות טוב לא טוייב באפל נפל נדחו. טכסו בכפל לאחוריו להגיד כשרון ארחו: ישרים נכוחים מעשיו מפואר מרומם ונעלה. ימינו הכל יסדה ואין בכל מעשיו חלילה: כרוב גודלו ופעלו יהולל יכולל סלה. כהרף מקוה מים שקעם וכנסם במצולה: להראות ארץ צייה והדשיא דשאים לאוכלה. להחיות כל היצורים. עשבים ועץ פרי העלה: משומר שורק וענביו למסעד עדתו אצרו. מאורות גדולים קבע מלון שכנו ושפרירו. נשאם תלאם כתקנם והעמידם במשמרו: נזפים נגזף צעיר אשר רגל בחבירו. סמכו נחמו וטכסו בניו פיוסו לעוררו. סגולה להימנות בו הלוך אחר מספרו: עצתו הקים והשלים והשריץ על האדמה. עריכת שקצים ודנים ועוף וחיה ובהמה. פקודת תשלום שכר. בטרם ברואים קדומה. פעולת זיז ותנינים סעודת נצח אסומה. צמותים בהררי אלף שמורים ליום נחמה. צפונים נתונים במשמר. יצרם לכירת תמימה: קבוצת מפעל גמר ושלחן ערוך כילה. קרטי עפר הרים. כדוגמת תרומה חלה. רצפו גלפו וטפחו וחינך לשונו מילה. רשומה יעודה ענודה ובדה היות לו לכלה: שניהם הביאם יחידים בחופות עשר כילה. שמחות ברכות הרבם לכבוד לשם ולתהילה: תאומים וריעים נעשו לבשר אחר זיככם. תשועת תכופת שמחה מנוחת שבת חינכם. תהילה מחנים שרפים. משוררים בחין ערכם. דבר זמירות ושירות רגלים שוררו בתוכם. בדרכם באו בחירים בקידוש מצות מלכם: רצויים יעודים עתה בקול קורא ממעונים. יכובדו יאופדו אפודת טכס חתנים. ידובבו בחוצותם מרובבים ברוב בנים שתולים בבית ה' אלהינו חצירותיו רעננים. יבקרו בהיכל ה' לאורך ימים ושנים.

ארוחת עונג יזכו לתשלום טוב מצפונים: המוניי קדושיי ורוזניי. טרופים נזופים בפני. פדותם יחיש לעיני. זכויים לעלות להר ה'. ק': לאל אדון:

סימן תפ

תף.

ארוסת אמונתו באהבת מישרים. בזבד טוב ונאה זבדה בכושרים: גבולי עולמו. וימים ונהרים. דלות דוק ונטיוניו עבורה נוצרים: המון צוען שלח. אמונים סרסורים. ולא אבו לשלחה. וסוגרה בסגרירים. זמן זומן ירד. פדותה מעוברים. חמת ועמו שפך גבול רודים ממרים: טכוסה הוציאה בפז וזהב יקרים. ירויות מרכבות צר במים כבירים: כנסה כבוד חופה בתחתית ההרים. להאזין אמרי פיו לשומרם לדור דורים: מנת חלקה וכוסה נרדים וכפרים. נשיקותיו בפיהו נשקה בהוד הדרים: סגולת ראש מלכים. ותפארת בחורים. עלי בנות עילה ידיד אלוף נעורים: פקדה בנות היכל הביאה בחדרים. צרור מר וקנמון היותם מקטרים: קטרת וצפית ונר ושלחן ומנורים. רשומים ובלומים ערוכים ושמורים: שלובים הכרובים כאיש בליוות מעורים. תנאי חיבה עצובה במסגירים: דרישת יום שביעי ותפקידיו סדורים. וחוק זכרו צוה. להורות לנעצרים: דרכיו ותחומיו במחקרי מסתרים. במוצא וכמובא עדתו מבוארים: רשויות ארבעתם במשאותם זהירים. באבות מלאכותם ותולדותם חקורים. יחלפו שלמותם בכלים מפוארים. יקדשו קידושו עלי כוס מזכירים: שמרו והורישו. למקשיבים חבירים. יקר שם מלכותו יכובד באורים: חמודים משמנים אבוסים ברבורים. זבודים דגי הים בני יונה ותורים: קציעה ויין רקח ותירוש ויצהרים. להכין ביום ששי לעונג מבחרים: בתפקיד שבתו יביאם מרום הרים. מרומם אשר שבת בתכלית כל יצורים: אל אדון:

סימן תפא

תפא. (אופן)

מלא כל הארץ כבוד מלכותו. ושמים מספרים שבח אלוהותו. בעוזו נגלה כמראה חתן בכילתו. אלי מלכי בקודש הליכתו. ק' ק' ק' ה' צבאות: העוז והשבח והגדולה שלו. אורחותיו חסד ואמת שבילו. בירך חתן וקושט כלה אצלו. כבוד והדר עיטרו וכיללו. ק' ק' ק'. המשל ופחד זומנו לשושבינים. חרס וסהר וכל צבא מעונים. ישמח חתן וכלה עונים. לקונים כורעים ומשתחוים המונים המונים. ק' ק' ק': זני זמר וכל מיני שירה. יוצאים לפניו ועומדים שורה שורה. עשר חופות מסוכות באבן יקרה. במעשיו המשילו איום ונורא. ק' ק' ק': חכמה ודעת ובינה נשלם. זיוו מכהה גלגל עולם. קרא שם ה' אדון כל העולם. הוא אלהים חיים ומלך עולם. ק' ק' ק': ברוך ומבורך נורא ואדיר בהיכלו.

שמו יתרומם כבוד אומר כולו. אלהים כשמו כן שבח הילולו. נאדר בקודש ובקדושה כולו: ק' ק' ק': והחיה אשר ישר' מכונה. תמיד עומדת על כנה. וצבא השמים משמאלה ומימינה. והיא אינה זזה. ורשות לא משנה. עד שאומרים כל פמליא מעונה. שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד באמונה: ק' ק' ק': ואז אופנים וחיות מתרעשים. להעריץ לאל נאדר בקודש. ומתנשאים לעומת שרפי קודש: לעומתם: זולת:

סימן תפב

תפב.

אמהות עת נכבשה. הבת הנאה. על ידי גילגול. לסונה הובאה. בתחילה בפה רך לסבלות הוצאה. סוף דבר בקושי חייה הותלאה: גיעגועיה שפכה לדודה קרוא תגר. בקטנותה אהבה קדם יצאה לבגר. דלו לו עיניה להוציאה ממסגר. היכולת בידו היות פותח וסוגר: הבין המארס כי בדין משתוקקה. וסימניה ביחלו וצמלו בתוך חיקה. ובקומתה גדלה ועמדה על פירקה. התחיל לתבוע בה ולהשלים חוקה: זמן עיתה הגיע להינשא ראויה. ואין להפריז נזמיה קישוריה ועדיה. חוייב בה חתן בשארה וכיסוייה. ועונתה ורפואתה ופירקונה משבייה: טהרות הוחזקה מנהג הוריה לאלף. שמה ולשונה לא שינת בחלף. ידיה לא פירשה לאלילי סלף. וגן נעלה ומעיין חתמה מדלף: כראות חתן כי כלתו ממתנת. ולא בגדה היות לזר מתחתנת. להצילה נתעודד כי בבריתו נאמנת. לקחתה מעריץ היות לחופה מזומנת: מושיעים צוה להשפט עם תנין. בלי רדות תמתו בעבודתו להאנין. נכחו אם יזין. לשוטט ולהצנין. ויאבדהו משאר ונכד עם נין: סרר בגאותו נצר נאלח ונתעב. לא אדע הדורך על במותי עב. עידנתיה במיטב הצלתיה מרעב. ועתה איך אשלחנה פן אהיה ללעב: פץ לא ענין. מה תדץ בזדון. למה תקשה עורף ותגרה מדון. צוה להשיב חפץ לבעל הפקדון. ואם תעיז מצח תורד לאבדון: חפצו המכות היות ממשמשות ובאות. בעת הוכה נשברה רוחו להכאות. רווחה בעת מצא הוסיף להלאות. עד נוגף בעשר ובמותי תחלואות: שיפר הבת במשבצות זהב מלובשות. ובירקרק חרוץ אברותיה מכובשת. תקף לשלחה כי בחפזון מגורשת. לחומצת בצק לא הספיק מלשת: **שינה** באיולת זיד יהיר וכסיל. **מלוא** קרוא אחריה מַטְבֵּעְתַּהּ [176] להפסיל. **עריצי** לגיוניו אסף כאוסף חסיל. **ונשפט** הוא ואלהיו מסכה ופסיל: **ברגבי ים צללו חיילי קמיי**. חומות נוזלים קמו להעביר יקומיי. ואז מאז ציוני בדת חיכומיי. להזכיר קריאת ים סוף לילותיי וימיי: עוזר: לקריאת ספר תורה כהן קורא ואחריו לוי ואחריו חתן: ואם אין כהן. יקרא החתן תחילה:

[176] גליון כת"י: מטבע שלה.

סימן תפג

תפג.

רשות לכהן:

הכל הבו גודל לאלהינו ותנו כבוד לתורה. תנו עוז לאלהים הגדול והנורא. אשר בחר בנו קדושתו לפארה. ועילה על כל גזע אהרן לבחרה. כהן לאל עליון בשם ה' נקרא. בא וברך תחילה וסוף לקרות כשורה. אתה עתה ברוך ה' בגודל המשרה. יהי ה' אלהיך עמך מעוז ועזרה. בעלותך להגות בספר התורה. בית אהרן ברכו את ה' אנכי אשירה: כהן קרב עמוד ר' פלוני בר' פלוני הכהן:

סימן תפד

תפד.

רשות לחתן מר' שמעון הגדול:

מרשות שוכן עד וקדוש המחולל ארץ ותבל. שוקל במאזנים יחד עלות המה מהבל. מושיב יחידים ביתה מוציא אסירים מכבל. מעביר שבט הרשע מגורל צדיק ומחבל. עיתים זכו יכשירם שוש כעל פי הנבל. ופעם לטורדם כשוכב בלב ים ובראש [177] חבל. וקשה לזווגם כקריעת ים סוף לחפושי סבל. נעזרים זה מזה ומשניהם בית להזבל. נוסף שמו בשמם יישובם עשר להגביל. בין שתי אישות להפיג חומם מההבל. בשלה העדיף בצירוף לוהט לח ונובל. רשם הוד הנזכר מניחם להדריכם שובל. רוב הון נחלת אבות וממנו זוג נאה ומתקבל. יחד מאחם ומחברם בדבק זוג ועינבל. יראו זרע ויציצו ויפרחו על פני תבל. צור לכבודו בראם עול מוראו להסתכל. צאן ידו השריש מעמים כתרומת מעשר מתבל. חיסנם קדושות וטהרות להתנשא מהתנבל. חיילם במשמרת מלהשמץ כמטהר וטובל. קניינים שלש וברכות שבע לכרבל [179]. קרואים לזמן במסיבת [178] כירה [180] רגל להטבל. חלות פני אל בשביעי בבית הוועד לקבלי זה חתן יקיפיהו שושבינין כבטליאר מהתבלבל. קרוא בנתונה מימין בלפידים וקול היובל. ברך שם הנכבד והנורא נושא ועושה ממלט וסובל. תת לו הודייה ושבח שזיכהו לזה חבל. וכן יראנו בשיכנו בין כתיפי אבי אשבל. ראות בקיבוץ גליות ובהמלט יושבת בת בבל. התגדל והתקדש שמו על ידי זרובבל: ומרשות שלומת אומן חקוקה בחרות מושבת בין

[177] גליון כת"י: פ"ה במשלי והייתי כשוכב בלב ים וכשוכב בראש חבל. תורן הספינה שקורין מסט. שהוא נוח ליפול ממנו.

[178] גליון כת"י: כירה כמו ויכרה להם כירה גדולה.

[179] גליון כת"י: בילמדנו כרבלתהון אילו הטליתות שעוטפין בהן.

[180] גליון כת"י: ולהטביל פיהם ביין חשוב שמביאין ממנו נסכים וכמו ששנינו בפ"ט מונחות אין מביאין מן הדליות אלא מן הרגליות, פי' גפנים נמוכים.

נגידים ומרבה בשררות. עוסקיה והוגיה. נקראים בני חירות. ומגנת ומצלת מכל טנף וזרות. נותנת לויית חן לראש ופאר וצפירות. בשלה שוט הרים ונהרים וקבל גירות. ראשה [וסופה] חסדים ותמות וישרות. יקרה מפנינים ומכל תכונה ועשירות. צרופה בעליל שבעתים ומלאכתה במהירות. חושבת לומדיה ממנדא בלו והלך ואנפרות. קדושה ופרישות בה וטהרה וכשירות. נתיבותיה שלום ומנופת מתוקה בלי מרירות. מקרבת אהבה ומרחקת איבה ותחרות. עץ חיים היא ורפאות לדורשיה בחקירות. כדבר שנאמר עץ חיים היא למחזיקים בה ותומכיה מאושר: ומרשות שותי מימיה ומסתפקין מבארה. שואבי מעיניה ומתעדנין בשארה. מושלי מכמניה ומהלכין לאורה. מתהללין בהדרה ומתנשאים בפארה. עושין מלאכתה ומתאבקין בעפרה. עורכי הוריותיה ומשננין בספרה. ואין נהנין בכבודה ולא בכתרה. ולא יעשוה קרדום ולא עטרה. נושאים ונותנים במלחמתה שערה. נמתקים בדובשה ובצפיחית יערה. בקיבוע עתים יום יום להתאזרה. בצדקם דוחים בל צרה ועברה. רצים כצבי וכארי להתגברה. ידדון שינה מעינימו להתעוררה. יהגו בתושייה בשפה ברורה. צדקתם עומדת לעד להשמרה. צפות וחזות באיספקלריה המאירה. חכמות יורו על פי התורה. חן בשפתותיהם לאסרה ולהתירה. קרנם ירום בכבוד ותפארה. קדוש ישר' יושיעם מכל צרה. ויוציאם מאפילה לאורה. ויבא משיח צדקו אמן במהרה: ומרשות שארית עם קודש הנועדים הנה. מליאים מצות כרימון ומשאם ומתנם באמונה. עושים ומעשים ביראת שדי להאמנה. וחרידים בכל דבר מצוה להזדמנה. נקראים בני אל חי ונבחרים לו למנה. באים לבית התפילה להפיל תחינה. רגילים לנטול חסד לחתניהם ביום חתונה. יזכו לחמשה קולות הנשמעים בגיל ורינה. צור ישר' בעת ישיב שבות הארץ כבראשונה. חפוץ זבחי צדק ועולה מדושנה. וקרית חנה על מכונה לחדשנה. וברשותם עמוד ר' פלוני מתוך עדת מי מנה. ועמוד אצלי על מגדל עץ העשוי לדבר כתיקנה. ושושביניך ילווך זמירות לטונה. וברך תחילה וסוף ברכה הגונה. ויקרא פרשה קטנה בעדות נאמנה: עמוד. עמוד. עמוד. ר' פלוני בר' פלוני החתן וברך את השם הגדול אלהים אל אמונה. וכל העם יענו אחריך אמן כי גדול שבר אמונה: ויעמוד הוא. ואחזת מרעהו. ואחר קראהו. מריעיו יכתירוהו: ויקרא בתורה: ואחרי כן יאמר החזן ברכות אילו שיסד ר' אליעזר בר' אהרן וידור החתן נדרים לכבוד התורה ולצדקה איש כמתנת ידו:

סימן תפה

תפה.

אלהים ה' האל נואל. יקשיב וישמע תפילת שואל. לרוממך בקהל גם יואל. וראה בנים

לבניך שלום על ישראל: רם ומתנשא יושב על כסא. גוזר ומקים אומר ועושה. עוטה אור בהוד מתכסה. באברתו יסך לך ותחת כנפיו תחסה: בניין עולם בית תבנה. ורעה אליך לא יאונה. חכמה ומדע תבין. למען תשכיל בכל אשר תפנה: יברכך ה' מעוז ומקוה. מקורך ברוך והיית כגן רוה. יהי ביתך שלום והיכלך נוה. והלוית גוים רבים ואתה לא תלוה: צור ילדך ישמח בשמחתך. חיים וכבוד תמצא וכל תאוותיך. ימלא ה' כל משאלותיך. אשתך כגפן פורייה בירכתי ביתיך: עטרת תפארת וצניף מלוכה. מאת ה' תשא ברכה. לקח טוב תוסיף תורה והלכה. שמורה בכל וערוכה: אם תחנה עליך מחנה ובולשת. ושואת רשעים לבא מתרגשת. אליך לא תקרב לגשת. שנאיך הם ילבשו בשת: בבקר את זרעך זרע. ולערב אל תנח ותגרע. אל קדוש ישראל שעה והכרע. ה' ישמרך מכל רע: ישישו וישמחו בך ישר' כולם. יחד כבודך בסודם ובקהלתם. בגורל צדיק תהיה ובחבלם. ה' ישמור צאתך ובואך מעתה ועד עולם: עמוקות מני חשך מגלה. וארץ על בלימה תולה. יקרא לך חכם מופלא. יתן לך כלבבך וכל עצתך ימלא: שן סלע תשכון ומרומים. יבלו ימיך בטוב ושנותיך בנעימים. תוציא פרח בנים מחוכמים. תראה זרע ותאריך ימים: האל נורא יהי עליך סתרה. חזק ואמץ והגית במשנה ובמקרא. לדעת מוסר סוד התורה. משמועה רעה לא תירא. חלקך בחיים וטוב יהי חבלך. עושר וכבוד מנת גורלך. אתה שלום ושלווה אוהלך. אורך ימים ושנות חיים יוסיפו לך: שמח בחור בילדותך. ויטיבו לבך בימי בחורותיך. ראה חיים עם אשת כלולותיך. ישמך אביך ואמך ותגל יולדתך: יפוצו מעיינותיך חוצה. להבין דעת משל ומליצה. רוח חכמה והשכל ועיצה. יראת ה' ודעת אלהים תמצא: בלכתך לא ימעדו אשוריך. בזה ולבא אשריך. מברכיך ברוך וארור ארריך. יהי מקורך ברוך ושמח באשת נעוריך: מצא חן ושכל טוב עד זקנה ושיבה. כח אונים ועוצמה נשגבה. יהי זרעך כצומחי רבבה. ופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה: אתה שלום והלוייה נאוה. שלות עולם ופתח תקוה. וביניכם יטע חדוה ואחוה. ויברך אתכם כאדם וחוה: עזה אהבתכם בעבות אסורה. יכוננה האל שלימה ולא חסירה. לעד עולם מכם לא סרה. ויברך אתכם כאברהם ושרה: יתירה חיבתך תשוקה וחשוקה. עם הכלה חסודה מעוזקה. מאת ה' תהיה חזקה. ויברך אתכם כיצחק ורבקה: יתן ה' את האשה קרואה. קנוייה לך ביתך באה. כניסת חופה ואליך נשואה. כאמהות רחל ולאה:

סימן תפו

תפו.

יברך ה' חתן וכלה. כמא דבירך שמיא וארעא: יברך ה' חתן וכלה. כמא דבירך שמשא וסהרא. יברכם באהבה ואחוה. כמא דבירך אדם וחוה: יברכם ה' בכל מלחסרה. כמא

דבירך אברהם ושרה: יברכם ה' ביראתו לדבקה. כמא דבירך יצחק ורבקה: יברכם ה' בפרי בטן המליאה. כמא דבירך יעקב רחל ולאה: יברכם ה' בפאר הצפירה. כמא דבירך משה וצפורה: יברך ה' חתן וכלה. כבני רחביה רבו למעלה: חתן וכלה ה' יברך. יתנם לעליון בכל משא וערך: יברך ה' את החתן. להושיבו בראש כהילל עינוותן: את החתן ה' יברך. כמא דבירך וקראו לפניו אברך: אלהים יחננו ויברכנו יאר פניו אתנו סלה:

סימן תפז

תפז.

יה בשר שר צבאיך. אתה שלום וביתיך. ברוך אתה בבואך וברוך אתה בצאתך: ואתה חתן כליל יופי. צח מבדולח ומאודם. לשמש תתן דופי. באור פניך זיו כבודם. יופייפית מבני אדם הוצק חן בשפתותיך: ברוך: ששה על יעלה המהוללה. נתן אלהים בעזרך. בן זוגה את ובן גילה. שתה מים מבוריך. רפאות תהי לשורך ושיקוי לעצמותיך: ברוך: פרה ורבה בירך בהם. תכרית תרשיש ואלישה. וכבנות בנו שתיהן בנים פעמיים ששה. יתן ה' את האשה הבאה אל ביתך: ברוך: ידידי בך שתי שיריי. כשיראים ללבושיך. וטורי ברקת טוריי. ובתי נפש לנפשך. לוויית חן הם לראשיך וענקים לגרגרותיך: ברוך: הרחב ידך למעטירך. משיר בכתם לא תסולה. הענק תענק למאמיריך. ועל גפי שיר תתעלה. את אשר תדר שלם ימלא. ה' כל משאלותיך: ברוך:

סימן תפח

תפח.

רשות לשושבין החתן:

יושב ימין חתן כסגן בין נציבים. אוהב ישר' ומקרב קרובים. אלהי ישר' מטיב לטובים. ימיך יאריך ושנותיך רבים. בקרב עם קדושים נחמדים ונאהבים. ותמלא מקום החשובים. משפט וצדקה חפיצים ותאיבים. בא וקרא בתורה פסוקים עריבים. וברך פני אדון יושב הכרובים: עמוד עמוד עמוד ר' פלוני בר' פלוני שושבין:

סימן תפט

תפט.

אחר לשושבין הכלה:

אקרא לאיש נדיב מפואר בהידרון. שומר מצות אל וכל מעשה כשרון. לשושבין נתמנה. לו אקרא בגרון. יבא יתייצב יעמד פני ארון. לקרות בתורה ויביא פה דורון. ינדב לצדקה לאל אדירי רון. למעלה יחשב מנחת עשרון. משנאיו יוכתו משנה שברון. עמוד עמוד עמוד ר' פלוני בר' פלוני לכבוד התורה והכלה חבצלת השרון: קראו בתורה יעמדו

בתפילה: השלימו סדריהם יוצאים מבית הכנסת יוצא החתן תחילה ושושבינין אחריו ילווהו. נכנסו בבית חתונתו מושיבין אותם בקתדראות ויהללו להם בחורים וזקינים יחדיו:

סימן תצ
תץ.

ישמח חתן בכלה. כלה תשמח בחתן. בבנים ובני בנים בעושר ובנכסים. בבנים עוסקי תורה ומקיימי מצות ישראל:

סימן תצא
תצא.

שיר וברכה. אערכה. בתורה וכהלכה. רם ונישא במלוכה. את שפל ואת דכא. מראה חתנים כשושנים. וכגנים מכוונים. וכנגדם שושבינים. כמו פרדס רימונים: מי יפעל. זה פועל. בלתי שוכן מעל. מרחם גוזי מעל. עזר זה לזה תעל: אשה גדולה שאלה. לר' יוסי בשאילה. ששת ימים עולם כילה. מה פעל רב עלילה: לה ענה: שמעי נא. פועל דר במעונה. בת פלוני היות למנה. לפלוני היות נכונה: הדא מילה. אנא יכולה. לעשות בשעה קלה. אלף עבדים כיללה. וזיווגתם בלילה: חיבל זה ראש לזה. וזו קיטעה רגל זה. וזאת צועקת על זה. אי איפשי היות לזה: זימנא מטרונא. לר' יוסי שיננא. זוגות זיווגתי הנה ונתפרדו בזעונה: בחנתי בדבריכם. אמונה מצאתי בכם. אמת אתם ותורתכם. ברוך אשר בחר בכם: חי לעד. שוכן עד. זוג נועד. ברך עדי עד. לקרב לנו מסעד מתושבי גלעד: קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה. ובטלו תורתכם בעלי אסופה בהכנסת כלה לחופה: צאינה וראינה בנות עירו. בעטרה שעטרה לו אבירו. חבירים יפוחו בנועם ארשם. שמחת עולם על ראשם: קוממיות ילכו על אופניהם. הוא ישלח מלאכו לפניהם. בשמחת חתן וכלה נעלה. ויאמר לנו עם ה' אלה:

סימן תצב
תצב.

זמר אחר לר' יוסי קמחי:

יחיד וזולתו עזרי מאיין. ונראה בלבבות ונעלם מעין. והוא מגן ישעי. חנית וכלי זיין. מבורך בפי עמו על כוס היין. ברוך לישרים תושייה צופן. ברוך הנקדש בפרי הגפן: והוא נקרא באחד ולא כשאר אחדים. אחד לא נצמד וכולם נצמדים. הוא לבדו נפרד. ובלתו נפרדים. ראש לכל נוצר ואב לנולדים. כולם יעידו כי אין מלבדו. ברוך שהכל

ברא לכבודו: **ש**מחה יאזורו. וגילה יחגורו. ושירים ישירו. ברינה ויאורו. ושיר יצאו ידם. וכזית הודם. וברוך אל קדם. יוצר האדם: **פ**ארוהו שרים ועמהם נוגנים. קצינים וסגנים. וילדי נאמנים. ושבחו שגיונים פתח והגיונים. וינוסו יגונים. וישיגו ששונים. ויודו תעצומו לגדלו ולרוממו. ברוך אשר יצר האדם בצלמו: קרני יצמח וישע יראה. וכל צר מתקומם. שאה ישאה. ויושב בשפל למעלה יתגאה. וששון עם נכאה. כנשר יראה. ועדה נאמנה. תחדש רנניה. ברוך משמח ציון בבניה: **מ**מרום תשלח. גילים ורננים. חדשים וישנים. וקול ישאו יחד. ברינה וצהלה. ברוך משמח בגיל חתן וכלה:

חי לעד בורא גילים ושמחות. יחדש עולמו אלהי הרוחות. וינוסו אנחות. וישיגו הנחות. להשמיע קולות בשירות ותשבחות. וקול מבשר סולו. סולו המסילה. ברוך משמח חתן עם כלה: ויסבו לסעודה: גמרו סעודתם מברכין ברכת המזון: לכך אנו אומרים שהשמחה במעונו. דאמרי' בחגיגה. שמלאכי השרת אומרי' שירה במעון. הילכך השמחה היא במעון מכל שאר השחקים: כפר"ת:

סימן תצג

תצג.

נברך אלהינו שהשמחה במעונו שאכלנו משלו. ועונין: ברוך הוא אלהינו שהשמחה במעונו שאכלנו משלו ובטובו חיינו: עד כי הוא זן ומפרנס לכל:

ואו' תוספת זו מהרב ר' אליעזר בר' אהרן:

אספרה שמו לאחיי על כל הטובה. בתפארת בחורים והדר זקינים שיבה: גוף ואיברים ארוחתו ההנה והרווה. דשן ומיני תרגימה וכל מאכל תאוה: השביע מטעמותיו נפש שוקקה ורעיבה. ומשלו תנו לו במאכלים בתוך היסבה. זמרה ותודה. שיר ושבח תהילה נאוה. חונן חנם פתוח דלתות שמים צוה: טרף דגנו לנו ממטיר דרך ארובה. ידו פתוחה לכל. צדק יליך בה. כולם אליך ישברו. למו תוחלת ותקוה: לחם הוקם

מן. ממוצא ועד מערבה: מקרני ראימים ועד ביצי כינים צידתו רבה. נשיאים מעלה. טל מוריד. רוח מניף להנשיבה. סועד ומאריח משמש עבדיו עקב ענוה. ערוך שלחנו לפנינו מלא בא: פת אכלנו. אחרים זרעוה ולא עמלנו בה. צד קל וחומר משיבולת לנו להשיבה. שיר משוררת למצמיחה. תרועה עריבה. תודה וקול זמרה. כמו חוזה ניבא: ככת' ועמקים יעטפו בר יתרועעו אף ישירו. ונאמר פותח את ידיך ומשביע לכל חי רצון: ומכין מזון לכל בריותיו אשר ברא. ברוך אתה ה' הזן את הכל: נודה ה' אלהינו: כו' עד בפי כל חי תמיד לעולם ועד:

סימן תצד

תצד.

ארוחתו תמיד ולחמו לא יחסר. ביתו מפתח לאדם לא נמסר. יחידי בלבדו אין מלך ואין שר. נותן לחם לכל בשר: לחום לחמו מרור לנו יחלקהו. ולא מתוק כדבש ביד אנוש ימסרהו. עלה זית טרף כתבו מעידהו. חדלו לכם מן האדם כי במה נחשב הוא: יריאיו וקדושיו בתי כלאים הוחבאו אסמיכם שבע וכל טוב ימלאו. ידבר שלום עמו. וחן וכבוד ימצאו. לא ירעבו ולא יצמאו: עליות שמי מעל. דגנו יריקם. בני יעקב בחיריו מצותיו יחזיקם. דברו אשר דיבר אל עמו יקם. ירוויון מדשן ביתך ונחל עדניך תשקם: זקינים ונערים ברכת ה' עליהם. מסובים. שולחנו ערוך לפניהם. לעולם ירננו יבלו בטוב ימיהם. ישבעו בנים והניחו יתרם לעולליהם: רצון ידו יפתח בצדקה לכללם. לבל יצטרכו זה לזה. אמץ מאד חילם. תבואת ראשית. קודש כולם. ירעו בשן וגלעד כימי עולם: במרעה טוב ירביצם דשינים ושמנים. שחקים ירעפו צדק ויזלו סממנים. ואת פניהם יצהיל. כיין עסיס ורימונים. לחמו ניתן. מימיו נאמנים: ראה בטוב בחיריך ושמח בשמחתם. ביום חתונת חתן ובתוך ארוחתם. ומה טוב ומה נעים שבת אחוותם. מחוז חפצם ינחם דרך להנחותם: רצה נא בגולה אוכלי לחם העצבים. אל אלהים ה'. אשר שמך מקשיבים. הלא שכרם אתן לך מצפים ומקוים. נותן לחם לרעיבים: בשלם בעמלם העולם נבנה. מאחרים לשבת לידידים שינה. שנונים חרבותם למו מקרא ומשנה. ימלא שחוק פיהם ולשונם רינה: ירנן מטוב לב תורתו טהר והמשכילים יזהירו כזוהר שמי טוהר. בשם ה' ידגול ואל טבו ינהר. אל דגן ואל תירוש ואל יצהר: אשר ה' שרידים וידידים. ימינו יושיעם ובאו האובדים. יברכם ירבו מאד מצותו חרידים. אכלו ריעים שתו ושכרו דודים: הדרכם יצלח. האל מקדישכם. צדקה ילבישכם. עטרת פאר לראשכם. דגן שמים יורה ומלקוש ישמשכם. אכלו טוב ותתענג בדשן נפשכם: רננות והודיות מנחה היא שלוחה: לאל מנחיל קדש שבת ומנוחה. וזיכנו לגמור סעודה וארוחה. זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה: נשואים מרחם שירו כבוד מלככם. שאו זמרה ותנו תוף והיא תהילתכם. אליכם המצוה ידי חובה עליכם. ואכלתם אכול ושבוע והללתם את שם ה' אלהיכם: ככת' ואכלתם אכול ושבוע והללתם את שם ה' אלהיכם אשר עשה עמכם להפליא ולא יבושו עמי לעולם: ונאמר ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלהיך על הארץ הטובה אשר נתן לך. ברוך אתה ה' על הארץ ועל המזון: רחם ה' אלהינו כו'. עד ולא נבוש לעולם ועד:

סימן תצה

תצה.

אלי שומרי שבת שלומים כנהרים. ברכה עד בלי דיי קדושתה זהירים. גמר מלאכותיה. להשתמש מהירים. דרוש אל משמרתם במשמר הם גוזרים: הלא אבות אלה. דברים. הדברים. ותולדותם עמם קצובים במספרים. זמירות קידוש יום עלי כוס מזכירים. חפצים להאריחו בשמחה ובשירים: טעום מטעמותיו אבוסים ברבורים. יזמנו לו מלכים ומשנים עם כרים. כריסם מעדנים מליאים ולא חסרים. למו ראשי בשמים נרדים וכפרים: משובצים זהב שש ורקמה שזורים. נזמים ועגילים כליל יופי הדרים. סחר בגדי חופש יקרים מפוארים. עריבים הליכותיו למקשיבים חבירים: פעולתם פני אל. פרי שכר שכירים. צדקה חן וכבוד למו שבת משמרים. קדושים יקדישוהו כבת עין נצורים. ראויים למצותיו תהילותיו מזמרים: שבחו מעייני כמו חוללים שרים. תנו לו תפארת עצמות ואיברים: רצה והחליצנו וכו': ברוך אתה ה' בונה ירושלם: ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם האל אבינו כו'. עד וכל טוב:

סימן תצו

תצו.

אגודת חתן יברך אלוה ממרומים. וועודים פה הנה בשמחה ושלומים. בבטח ישכינם ושלוות עולמים. יבלו ימיהם בטוב ושנותיהם בנעימים: וזוג נחמד נצמד. עדי עד יוצמד ויוצב מטעו. מאד יגאה יסגא. וכדגים ידגה אלהים את זרעו: והאל המהולל כהל. היולל יכלל יהלל יופיע. ישא ברכה מאת ה' וצדקה מאלהי ישעו: שלום גבר ידבר לאיש נבון וחבר ובן חכם מופלא. בהוד כסאו ינשאו ושמים שיאו ירומם ויתעלה. ועמו לוויתו חתומה בבריתו בברכת כוס מלא. לא יערכנה פטדת כוש ובכתם זהב לא תסולה: חתני נתייפה בתוך כיפה וחופה עשויה כמין כילה. ושם מוכנף מוצנף ורום מעלה והונף ויעלת חן כלה. כאיתיאל יואל בדת אל להבין ולהשכילה. בתורתו יהגה יומם ולילה: שלומו יבטא. וחסדו יטה. ברכה יעטה. ובית יבנה. והאל ימליכו. ומלאכו סביבות דרכו יחנה. ודת יעבץ ירבץ. יקבץ ויקנה. ישכיל בכל אשר יפנה: יהי שבחו. במקחו. סגיב בכוחו. נתיב ארחו יאר. ואת אויביו. ומכאוביו. יריביו סביביו יאר. ועדותיו ותורותיו, ודתותיו יבאר. יעוטר יכותר כחתן יכהן פאר: זרעו ישרוץ. וסוטן תערוץ. מאד יפרוץ חילך. וחן נשאה. מאד נאה. כרחל וכלאה בגרלך. עליצה עלוצה. וחדווה ודיצה ומצא יהי אהלך. אורך ימים ושנות חיים ושלום יוסיפו לך: הרחמן הוא ימלוך עלינו לעולם ועד: הרחמן הוא יסעור ויכלכל בתי כנסיות ובתי מדרשות. ויברך את החתן ואת הכלה

ואת השושבינים ואת השושבינות. ואת אחינו רבותינו היושבים כאן והמסובים כאן והמשמשים כאן בני ברית. כמו שנתברכו אבותינו אברהם יצחק ויעקב בכל מכל כל כן יתברכו בברכה שלימה ונאמר אמן: יהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו שלא יבוש החתן ולא תכלם הכלה. לא יבשו בבנים ולא יכלמו בבני בנים. ויצליחו מאד בכל נכסיהם ויהיו נכסיהם ונכסינו מוצלחים וקרובים לעיר ואל ישלוט שטן לא במעשה ידיהם ולא במעשה ידינו כו': כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא: ומניח כוס של ברכה לפניו על השלחן: ונוטל כוסו של חתן בידו ומברך עליו שש ברכות: שהכל: יוצר: שמח: שוש: אשר ברא: ומניח כוס של חתן. וחוזר ונוטל כוס ראשון שלפניו. שבירך עליו ברכת המזון. ונוטלו ומברך עליו בורא פרי הגפן: וטועם המברך ומערה ממנו על כוס החתן: ושותה החתן ואחר כך תשתה הכלה אחריו: ומברכין על הגפן ועל פרי הגפן: ויזמרו לכבוד החתן המסובים זמירות. ישמח חתן בכלה. כו': ודוגמתם על כל דברי שמחה: באים לתפילת המנחה אם שבת הוא. ואחרי אשר יקראו בתורה יוצאין מקצתן להתפלל לפני החתן ומתפללין שם מנחה ומעריב: השלימו סדריהם מביאין את החתן ואת הכלה ומושיבין אותם בקתדראות זה כנגד זה. ועושין להם מחולות סביבותיהם: ויהללו להם במחול בחורים וזקנים יחדיו: וייטיבו נגן בשמחה ובשירים:

סימן תצז

תצז.

ברכת המזון לשבת: הזן את העולם: עד כי הוא זן ומפרנס לכל:

אות מבראשית הוכתרה. אז מאז לראש מועדים הועטרה. שבת. אותת יום שביעי ליצירה. כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא: ברא בשני תפתה להוללים. בו כי טוב לא נאמר במאמר הילולים. שבת. בה נפדים וממצוקה עולים. דרך לעבור גאולים: גאולים אבוא כיצאו להתגבר. גוו למרה בחוק ומשפט להתחבר. שבת: גשתם לאלוש כניתנה על ידי חבר. כי פי ה' דבר: דיבר לקטו עומר לגולגולת מן דבר יום ביום. דורש ליום ששי לחם משנה ליום. שבת. דת סעוד שלש. ומשלש למצוא פדיום. אכלוהו היום כי שבת היום: היום קודש וממלאכת ששת חופש. הנחילו אב לבן מפוט נחפש. שבת: הוא תכל למעשה אשר הרבה בפש. ויום השביעי שבת וינפש: וינפש העם בקבלם חרוזות. ודרשו מהם קלות וחמורות בעליזות. שבת. מעדה למחות חובות הגנוזות. אשרי אנוש יעשה זאת: זאת בחורב חיוה בקדומה. זכור ושמור ארבע אמות ואלפים אמה. שבת. זכור להגיד מה נרם לפרסמה. כי ה' יתן חכמה: חכמה הונבעה. כמעיין אשל רטוב. חנות בשקט וסעד קטב מלקטוב. שבת. חכמו בנעשה ונשמע לחטוב. ואת צדיקים ישולם

טוב: כאמור טוב ה' לכל ורחמיו על כל מעשיו: ונאמר פותח את ידיך וגו'. כו': בא"י הזן את הכל: נודך ה' אלהינו. כו': עד בפי כל חי תמיד לעולם ועד:

טוב במלאכת המשכן ציוה לתמימים. טורח משא מהעביר מרשות לרשות באיומים. שבת. טור במלאכת גבוה בקיומים. יראת ה' תוסיף ימים: ימים להוסיף בפיקוח נפש בלי לאבוד. יפקחו גל לחולה ולחיה לעבוד. שבת. אם התירו שבתות הרבה לזבוד. חקר כבודם כבוד: כבוד צור לעמו הנחילו. כברכת חותם אב המון לעלו. שבת. אות ברית קודש ואות ברית בו שמונה למלו. כאשר דבר ה' ביד משה לו: לו רמז במעשה ידיהם אשית ברכה. ליעשות מלאכתם על ידי אחרים בלו להיפרכה. שבת. לו ישמרו כדת וכהלכה. ששת ימים תעשה מלאכה: מלאכה כהשלימי חנוכת מזבח הונדבה. מינה נשיא ליום קרבנו לחבבה. שבת. מנוחה התירו לקרב שלמי חובה. הביאו בני ישר' נדבה: נדבה בבניין בית עולמים כהובאה להנחות. נדרש קל וחומר במשכנות מבטחות. שבת. נדחה. וביום כפור האריחו ארחות. אורח חיים ושובע שמחות: שמחות הנחלתם רבות פעמים. סליחה על כל הטוב הראיתם בנעימים. שבת. סגולה אם תשמור כהילכתה בעיצומים. ישר' נושע בה' תשועת עולמים: ככת' ישר' נושע בה' תשועת עולמים לא יבושו ולא יכלמו ער עולמי עד: ונאמר ואכלת ושבעת וברכת. וגו'. על הארץ ועל המזון: רחם ה' אלהינו. כו': רצה והחליצנו: כו' עד כי אתה הוא בעל הישועות כו':

עולמים שנים בראת עבור עמק להאר. על הר קדשך נגלית אמריך לבאר: ליום שכולו שבת. עת תגלה שכינתך בתוכם. כחתן יכהן פאר: פאר עטית ומעיל צדקה. פתח דברך בהאירך לנפש שוקקה. ליום שכולו שבת. פנותך להופיע מעיר המבולקה. לא ישמע בה עוד קול בכי וקול צעקה: צעקה בהשמיעך. יחידתם יצאה מפחד קול. צדקו להחיות עבור משיבת נפש ומפי צור שמעו קול: ליום שכלו שבת. צפצוף יונה מסלע תשמיע קול. כל צופיך נשאו קול. קול אמריך הנעימים בהדרשם. קריאת עיטור ספרים ודקדוקי פירושם. ליום שכולו שבת. קדומה סתומה מפיק בהתפרשם. שמחת עולם על ראשם: ראשם ירימו אויבים להלום. רון וחידוש שיר פימו בלי לבלום. ליום שכולו שבת. רום שם המפורש עוד מהם לבל יעלום. וענוים ירשו ארץ ויתענגו על רוב שלום: שלום תשפיע עת דבירך ישתכלל. שכינתך תופיע מציון יופי מכלל. ליום שכולו שבת. שיר לעמך בפימו יתמלל. ואתה תגיל בה' בקדוש ישר' תתהלל: תתהלל מלך בהרחיצך זוהם. אור הצפון לצדיקים תאיר ותזריח להגיהם. ליום שבת יולבש רביד כהן צדק באבני מילואים ואבני שוהם. תתן אמת ליעקב חסד לאברהם: לאברהם חזק ידים רפות בכוננך אפיריון. ליצחק אמיץ זרועותיו בהגלותך מעוז. ליום שכולו שבת. יעקב יחי ויהי עליון. כי נחם

ה' את ציון: כבת' כי נחם ה' את ציון ניחם כל חרבותיה וישם מדברה כעדן וערבתה כגן ה' ששון ושמחה ימצא בה תודה וקול זמרה: ונאמר בונה ירושל־ם ה' נדחי ישר' יכנס: ותבנה: חזק:

הלכות נדה

סימן תצח

תצח.

אלו הם הלכות נדה:

הילכות נדה. כקנה וקידה. ארוכות באין מידה: לרבנא שלטה ב"ר יצחק ז"ל: נידה דאורייתא הכי פירושא. אם ראתה דם בתחילת נידותה טיפת דם כחרדל. או פחות מיכן טמאה כל שבעה. בין שפוסקת באותה ראייה. בין שאינה פוסקת עד סוף כל שבעה. ובלבד שתפסוק לסוף ז'. וטובלת בערב לעת צאת הכוכבים ומשמשת עם בעלה. ואותה טבילה היתה בזמנה. ועלה דההיא אמרי' טבילה בזמנה. ולאותן סוף ז' ימים היו נכנסין אחד עשר יום שבין נדה לנדה. ומה היא באותם הימים אם רואה יום אחד ופוסקת לערב היתה שומרת יום כנגד יום וטובלת לערבו של יום שני ומשמשת. וכן אם ראתה שני ימים רצופים שומרת השלישי כנגדם וטובלת. וכן היתה עושה שומרת יום כנגד יום או יום כנגד שנים עד סוף י"א יום. ומיכן ואילך אם היתה רואה מתחילין ימי נידותה לבא. ונוהגת בעצמה דין שאר נידה. ואותם הימים מקרא והלכה למשה מסיני הן במסכת נדה. ואם היתה רואה ג' ימים רצופין באותם י"א יום בין בתחילה בין בסוף זו היא זבה גמורה. ותשב עליהן ז' נקיים דבר תורה מיום שפוסקת לראות. וכשהיתה מונה ז' נקיים אם ראתה באותם אמצע השבעה או בסוף השבעה סותרת כל מה שלפניה ומתחלת למנות מיכן ואילך. וכן כל ימיה אם לא הספיקה להשלים ימי נקיותה. אבל פסקה מתחילין ימי נידותה לבא ונוהגת בעצמה כאשה בנידתה. כמו שמפורש למעלה. וחומר בנידה שאפי' בראייה אחת טמאה כל שבעה. מה שאין כן בזבה. שאינה אלא שומרת יום כנגד יום. וחומר בזבה. שכשרואה שלשה ימים רצופים יושבת שבעה ימים רצופים מה שאין כן בנידה. שאפי' רואה כל שבעה ופוסקת אותו יום שבעה טובלת לערב ומשמשת: ועתה פירשתי י"א יום שבין נדה לנדה וימי זיבה כדין תורה: ומתוך שראו בנות ישראל שבאות לידי ספק זבה. שאם היתה טועה במניין השבעה מכנסת ימי נדה לתוך ימי זבה. וימי זבה לתוך ימי נדה. מתוך כך אמרו רבותינו א"ר זירא בנות ישר' הם החמירו על עצמם שאפי' רואות טיפת דם כחרדל יושבות עליה שבעת נקיים. כלומר בראייה אחת של טיפת דם.

דמן התורה לא תהא צריכה לישב שבעה נקיים. שאפי' רואה כל ז' ופוסקת טובלת לערב ומשמשת. והם החמירו על עצמן. ועשו עצמן ספק זבות לישב ז' נקיים כדין ובה שלא תבא לידי הספק. והכי נמי אמרי' בפ' אחרון דנידה משום ספק זבה הוא. ואמרי' התם א"ל רב פפא לרבא מכדי ספק שוינהו. כו'. גבי מילתא אחריתי קאמר להו. ומיהו שמעי' מהכא דמשום ספק הוא. והאי אפי' רואות טיפת דם כחרדל דקאמר ר' זירא. רבותא הא דאשמעי' דמדאורייתא אינה יושבת שבעה נקיים אלא זבה שראתה ג' רצופים תוך י"א יום שבין נדה לנדה. והם החמירו. שאפי' בתחילת נדה וראייה אחת יושבת ז' נקיים מה שאין כן בנידה. וליכא למימר דהא אתא לאשמעינן דמדאורייתא טיפת דם כחרדל לא מטמאה. והם החמירו דמטמאה. דהא אפי' מדאורייתא אשה מטמאה בראיית דם כל שהוא. כדתנן בפ' יוצא דופן. מטמאים בכל שהו אפילו כעין החרדל ובפחות מיכן. הילכך לאו אדם טיפה כחרדל קמהדר. אלא אראייה אחת. כדמפורש למעלה. והא דאמרי' ראשה מטמיא בכל שהו. היינו לעניין ראייה. אבל לעניין כתם הנמצא בבשרה או בבגדה אינה מטמיא אלא (בבגדים) [בכגריס] ועוד שאפי' (בבגדים) [בכגריס] תולה במאכולת. כדתנן הרואה כתם בבשרה הרגה מאכולת הרי זה תולה בה. ועד כמה. ר' חנינא בן אנטיגנוס אומר עד כגריס של פול. אבל כגריס ועוד טמאה. כדמפ' בגמרא. וכל דין כתמיה נוהג בזמן הזה בין להקל בין להחמיר. כמו שמפורשין במסכת נדה: ועתה פירשתי מה טעם יושבת ז' נקיים: וזו היא דרכה של אשה שרואה דם מט"ו יום לט"ו יום. או מחודש לחודש. או מחדשים לחדשים. וזהו ווסת שאמרו חכמים שרגילה לראות מזמן לזמן. הגיע יום שקבעה בו ווסת שלשה פעמים. פורשת מבעלה שעה אחת סמוך לווסתה ובודקת תדיר. דקבעינן הלכה כר' יהודה שאוסר כל עת ווסתה ועונה או יום או לילה. ואותת יום או לילה שקבעה בו ווסת בין באמצעיתה בין בסופה פורשת מבעלה ובודקת עצמה תדיר. ולובשת חלוק לבן. ומצעת סדין לבן על מיטתה. שאם רואה דם כלום יהא ניכר בהם היטב. ואם עבר לה זמנה ובדקה וראתה דם אסורה לבעלה עד שתטהר. ואם לא ראת כלום טהורה היא לבעלה ואינה צריכה לשמר יותר מאותה שעה כלל. כיצד אם היתה רגילה לראות בתחילת היום משמרת ופורשת מבעלה כל אותו יום. ואינה משמרת סוף הלילה הסמוך לתחילת היום. ואם רגילה לראות בלילה משמרת כל הלילה. ואינה צריכה לשמר סוף היום הסמוך לתחילת הלילה. דקסבר ר' יהודה כניסת היום גרים. וכן כניסת הלילה. והכי אמרי' תני חדא ר' יהודה אוסרה לפני ווסתה. פי' עונה אחת. ומתיר לאחר ווסתה. פי' מיד אם לא ראתה. ותניא אידך ר' יהודה אוסרה לאחר ווסתה ומתירה לפני ווסתה. לא קשיא הא דרגילא למיחזי בתחילת יממא.

והא דרגילא למיחזי בסוף ליליא. פי' הא דתניא אוסרה לאחר ווסתה. דרגילא למיחזי בתחילת יממא. והא דתניא אוסרה לפני ווסתה. דרגילא למיחזי בסוף ליליא. דקסבר ר' יהודה דמי שוסתה בליליא ואפי' בסופו אסורה כל הלילה. ואם וסתה ביום אפי' בסופו אסורה כל היום. אמר רבא הלכה כר' יהודה. הגיע שעת וסתה ובדקה ולא ראתה ושמרה עונה. טהורה לבעלה. ומיכן ואילך מאחר שהיא מחזקת בטהורה אינה צריכה לבדוק עצמה בשעה שבא בעלה לשמש. דתניא החמרים והפועלים והבאים מבית האבל ומבית המשתה נשיהם להם בחזקת טהרה ובאים ושוהים עמהם בין עירות בין ישינות. בד"א שהניחה בחזקת טהרה אבל הניחה בחזקת טומאה לעולם היא בטומאתה ער שתאמר לו טהורה אני. ותו אמרי' אמר רב כהנא שאילתינהו לאינשי ביתיה דרב פפא ורב הונא בריה דרב יהושע. כי אתו רבנן מבי רב מי מצרכי (להו) [לכו] בדיקה. ואמרי לי לא. אבל צריך הוא לשאלה אם טהורה היא. אבל בדיקה אינה צריכה. והכי אמרי' פ"ק דנידה. דכל לבעלה לא בעיא בדיקה. דא"כ לבו נוקפו ופורש. ואינה צריכה לא לבדוק ולא לפרוש מבעלה עד שיגיע שעת ווסתה: הנידה והיולדת והמפלת טמאות. לקוץ חלה. ואסורות לבעליהן ליגע באחד מאיבריהם. ואסורות לקשט ולהתנאות בפניהם. ואסורות להרבות עמהם שיחה מפני הרגל עבירה: כלים שהנידה נוגעת בהם בזמן הזה טהורין אצל בעלה שהרי בני אדם בזמן הזה מטמאין בקברות ואהל המת ובשרץ ובנבילה ובמת. ולא יטהרו עד שיזרוק עלינו מלכינו מים טהורים לטהרינו. כך כלים שהנידה נוגעת בהן. מותרין ליגע בהן ולהשתמש בהן. אבל מחמירים אנו על עצמינו ואין אוכלים אנו בקערה אחת. ולא משיורי מאכלה. ולא יושבים על מושבה. ולא מקבלים כלום מידה אלא על ידי אחר. ונותנין אנו לה כלים וקערה מטפחת וסדינין וכרים וכסתות להשתמש בימי נידותה. ולעת טהרתה מכבסת במים אותם בגדים שיש עליה כתם. ושאר כלים שישבה בהם מדיחן במים. ודיה: ומנהג זה יפה לנהגו כן. מפני הרגל עבירה. אבל איסור טומאה ליכא. ויש נשים שמונעות מליכנס לבית הכנסת בימי נידותם. ואינם צריכות לעשות כן. דמה טעם הם עושות. אם מפני שסבורות הן שבית הכנסת יהי כמקדש. אפי' לאחר טבילה למה נכנסות בו. והלא מחוסר כיפורים שטבל והעריב שמשו אם נכנס בו בכרת. וא"כ אל תכנסו בו לעולם עד שתביאו קרבן לעתיד לבא. ואם אינו כמקדש. תכנסו ותכנסו. ועוד שהרי כולנו בעלי קירים וטמאי נפש ושרץ ונכנסין אנו בבית הכנסת. הא למדת שאינו כמקדש. ויכולות הן ליכנס. אבל מ"מ מקום טהרה הוא ויפה הם עושות. מעוברת ומניקה שראו דם הן כשאר נשים. בין לשבעה נקיים בין לטבילה:

סימן תצט
תצט.

נידה שפסקה סופרת ז' נקיים כמו שמפורש למעלה: ואותם ז' שהיא מונה לא מיום שהיא פוסקת לראות מתחלת למנותם אלא חוץ מאותו יום שפוסקת. שזה מנהג כותים שסופרת אותו יום שפוסקת. ולפיכך טמאים. דתנן בנות כותיים נידות מעריסתם. ומפרש בגמ' לפי שיום שפוסקת בו סופרתו למניין ז'. ולפיכך בנות ישר' נוהגות למנות ז' נקיים חוץ מאותו יום שפוסקת בו. שאם רואה אפי' יום אחד מונה שבעה והוא. שנים ז' והם. שלשה ז' והם. וכבר היו אנשים שחולקין על רבינו שלמה בר יצחק בכך שהן אומרי' שמיום שפוסקת בו סופרתו למניין ז'. והשיב להם רבינו א"כ בניכם ממזירין שעל ידי כן בנות כותיים נידות מעריסתן. לפי שיום שפוסקת בו סופרתו למניין ז'. והשיבו לו מן תשובה שלאחריו שהשיב רב אחא דאמר אנן נמי נספריניה דהא קיימא לן מקצת היום ככולו. ואמר להם רבינו והלא תשובת רב אחא בצדו שהשיבו רבא בא"כ כו'. ואותם העידו שאם רואה אפילו יום אחד מונה ז' נקיים. ואותו יום שפסקה בו לא תמנה כלל. ואם לשני ימים ז' והן. וכן לשלשה ז' והן. וכן כל ימיה עד שתראה ז' נקיים. ואע"פ שבאותם ימים שהיא מתחלת למנות מהן ישנם טמאים מן התורה. שלא יקרא עליהם שום נקיות בעולם שהרי אינם נקיים אע"פ כן משלימין ומונה אותם. ויעלו לה לספירתה. שהרי אינם חמורים הם מזבח דאורייתא שעולים להם לימי ספירתה. דאמרי' ביולדת בזוב. ימי לידתה ז' לזכר. ושבועיים לנקבה. שאינה רואה בהם עולין לה לימי ספירתה למניין ז' נקיים ואע"פ שהן טמאים מעיקרא דבר תורה כדכת' וטמאה שבועיים. וכל שכן זאת שאינה אלא ספק זבה שיעלו לה מותר ימי השבעה שאינה רואה בהם למניין ז' נקיים. שהביא עליה מתוך חומר ואעפ"י שהן טמאים מעיקרן. ומיכן תשובה לאומרים שהן צריכות להמתין בשבעה ושבעה. שבעה ימי נידותה תחילה ואחרי כן ז' נקיים. וכסבורים הם שאותם הימים שיש בהן טומאה כל עיקר אין עולין לספירת ימי נקיותה כי איככה נקראו נקיים והלא מלוכלכים הם וטמאים. ואינו כן. שהרי מצינו בזבה וראית שימי טמאים עולין לה לספירת ימי נקיותה. כל שכן זאת שאינה ודאית. ועוד יש בני אדם שקורין לאותם ז' ימים אחרונים ימי ליבונה. לפי שרוחצה במים חמים. ומתלבנות בבגדים נאים. וכולם אינן פורשות עכשיו מן הטומאה ואוכלות ושותות עם בעליהן. ועושין לבעליהם כל מלאכה שהאשה עושה לבעלה. מזיגת כוס. והצעת המטה. והרחצת פניו ידיו ורגליו באותו ליבון שלהם: ותשובה לה ממה ששנינו בפ"ק דשבת. כיוצא בו לא יאבל הזב עם הזבה מפני הרגל עבירה. פי' כיוצא בו. לעשות סייג וגדר והרחקה לעבירה.

שאמרו לא יאכל הזב עם הזבה. וכל שכן טהור עם הזבה. מפני הרגל עבירה שמתוך שמתייחדים יבא לבעילת זיבה שהיא בכרת. ותני עלה. תני דבי אליהו מעשה באדם אחד שקרא הרבה ושנה הרבה. ושימש תלמידי חכמים. פי' ושימש תלמידי חכמים להסבירו סתימות המשניות וטעמיהם. והוא נקרא תלמוד: ומת בחצי ימיו. והייתה אשתו נוטלת תפילין ומחזירתם בבתי כנסיות ובתי מדרשות. אמרה להם כת' בתורה. כי היא חייך ואורך ימיך. בעלי שקרא הרבה ושנה הרבה ושימש תלמידי חכמים הרבה מפני מה מת בחצי ימיו. ולא היה אדם שמחזירה דבר. פעם אחת נתארחתי אצלה אמרתי לה בימי נידותיך מהו אצליך. אמרה לי [ח"ו אפילו באצבע קטנה לא נגע בי. בימי ליבוניך מהו אצלך] אכל עמי ושתה עמי וישן עמי בקירוב בשר. ולא עלתה על דעתו לדבר אחרת. אמרתי לה ברוך המקום שהרגו. שלא נשא פנים לתורה. שהרי אמרה ואל אשה בנדת טומאתה לא תקרב. כי אתא רב דימי אמר מיטה אחת הואי. במערבא אמרי סינר מפסיק בינו לבינה. פי' נידותייך. כל שבעה של ראייה ראשונה. ואליהו שמע בישיבה של מעלה שנענש על כך אותו תלמיד. ולפיכך שאל לה איסור נידה משאר איסורים ומה ששאל על הנידות תחילה ואחר כך על הליבון לפי שהיה רוצה שתתוודה. וכן אמר לה בחייך אמרי לי בנידותייך מהו אצליך. דשמא נכשל בהם. ולפיכך נכרת. אמרה לו חס ושלום. כו'. והשתא אודי לי מיהא בימי ליבוניך. מהו אצליך. אמרה לו. כו'. ואותם ימי ליבון ששאל לה אילו הן ז' נקיים שזבה יושבת בהם מן התורה. ולא אותם ז' שהחמירו על עצמם. לפי שבאותו זמן עדיין היו מחזיקות בדין תורה. שהרי אותו מצינו שהיה בעת התנאים. כדקתני להם מעשה. כו'. ואותה חומרא מימי ר' זירא ואילך היתה. שהרי הוא אומרה בכל מקום. ועוד שר' בסוף התנאים היה. ומצינו בימי ר' בפירוש שלא היתה אותה חומרא דתניא בפ' אחרון דנידה. התקין ר' שאם ראתה יום אחד תשב ששה והוא. שנים ששה והן. שלשה תשב שבעה נקיים. ותקנה ז' שלר' אינה דומה לאותה שלר' זירא. הא למדת מיכן. שהליבון של אותו תלמיד לא היה כזה שנוהגות בעצמם אלא ליבוניך. כגון זבה. שסופרת ז' נקיים משפסקה. וצריכה להיות לובשת לבנים לבדוק שמא תראה ותסתור ספירתה. בנדת טומאתה. פי' עד שתבא במים לטבילה. בנידה דמייתינן. משתהיה בנדתה. בהוייתה תהא. עד שתבא במים. בת"ב. מיטה חדא הואי ורחבה ולא קירוב בשר הואי. וסבר דשרי בהכא. סינר. פורצייט. שהאשה חוגרת בו ומגיע ממתניים ולמטה. הרי משנה. הרי ברייתא. מיכן אתה למד שאעפ"י שמתרחצת בחמין ומתלבנת באותם ז' נקיים. והן נקיים לבנים בלא ראיית דם אעפ"כ אינה יוצאה מידי טומאתה עד שתטבול. לפי שלא מצינו שום טהרה במים חמים ושאובים. ואע"פ

שעשתה כל כך אסורה ליגע לבעלה. כדתנן במסכת כתובות. כל מלאכה שהאשה עושה לבעלה נדה עושה לבעלה חוץ ממזינת הכוס והצעת המיטה והרחצת פניו ידיו ורגליו שיש חימוד בזו המלאכה יותר משאר מלאכות. ומתוך חימוד באים לידי עבירה. וכל זמן שלא טבלה ישנה בהיכרת. ואעפ"י שיש בה ז' נקיים. כדילפינן ג"ש בבשר על גבי גחלים. דמה זבה הבא עליה כל זמן שלא טבלה ישנו בהכרת. לפי שאינה יוצאה מידי טומאה לעולם עד שתטבול ואפי' חשב מאה ואלפים נקיים. כדא' ואחר תטהר. אחר מעשה תטהר כלומר אחר מעשה הטבילה. אף נידה נמי אינה יוצאה מידי טומאתה לעולם עד שתטבול. ולפיכך אסורה לקרב אצל בעלה לעולם עד שתטבול: כך ראיתי את ר' נוהג. ואפילו במסירת מפתח או שום דבר מידו לידה היה פורש: ת': ובתשובות הגאונים מצאתי: שבעת ימים תהיה בנידתה. קמאי או בתראי. מאן דבעי הכי סבירא ליה דצריכה האידנא ארבסר יומי. ולא הכין הוא. אלא צריכה למינקט שבעה נקיים. הילכך אי חד יומא חזיא ליה. חד ושבעא נקיים הא תמניא. ואי תרין יומי חזיא. תרין ושבעא הא תשעה. ואי תלתא יומי חזיא ליה. תלת ושבעה הא עשרה. וכן כל דחזיא. דילמא ודאי דחזיא שבעה. דצריכה למינקט ארבסר יומי. אבל לא חזית דמא שבעא יומי ליכא אלא למישבק כל יומי דחזיא ומינקט שבעא יומי ותו לא. דכת' שבעת ימים תהיה בנדתה. על שבעא יומין דמן תחילת נידתה קאי ולא על שבעא יומין נקיים: עוד מצאתי בתשובות: משפט הנדה כך נמסר בידינו וכן מנהג בנקיי הדעת. משעה שרואה בין פוסקת ביום שני ורוחצת בין שפוסקת ביום ד' ורוחצת מונה שבעה ימים ואינה נוגעת בבעלה. ואינה אוכלת עמו. שנאמר שבעת ימים תהיה בנדה. וסתם נדה דאורייתא היתה מונה ז' ימים מראיה ראשונה. בין רואה בכל יום. בין אינה רואה. ולהכי מחזקינן להו כולהו שבעא יומי בטומאה משום פרישות. דאינה אוכלת עמו ואינה נוגעת בו. אבל לעיניין טבילה כך הוא. ביום שפוסקת הדין שתרחץ ותלבין עצמה בבגדים ותסיר בגדי נידותה מעליה כדי שלא תתגנה על בעלה ותספור שבעה נקיים לבד מיום שפסקה בו. אם ראתה באותו יום. אבל אם ראתה באותו יום או באותו לילה שרוחצת סופרת ז' נקיים (עד שאותו) [מלבד אותה] יום שרחצה בו. ולסוף שביעי סמוך לטבילתה הדין שתחוף ראשה במסרק ובמים חמין דחציצת שער דאורייתא. דאמר מר ורחץ את בשרו במים. את הטפל לבשרו. ומאי ניהו שערו. ואמר רבה בר רב הונא נימא אחת קשורה חוצצת שלש אינם חוצצות. שתים אינו יודע. ור' יוחנן אומר אין לנו אלא אחת. ולהכי לא תחוף אלא בחמין. דאמר אמימר משמיה דרבא אשה לא תחוף אלא בלילה. קשיא הילכתא אהילכתא. לא קשיא הא דאיפשר. הא דלא איפשר. דאי איפשר למיעבד

בלילה סמוך לטבילתה חופפת בלילה. ואי לא חופפת ביום וטובלת בלילה: ת': ע"כ: ואם תאמר וכי מאחר שמצינו שנדה צריכה טבילה. מה זו טהרה שעושות בחמין. דע והבן שהנשים בדאוה מתוך לבם. לפי שבשעת נידותם היו מחליפות בגדיהם ולובשות בגדים המכוערים. כדי שיתגנו על בעליהן. ולא יבואו לידי הרגל עבירה. ואחר שהיו פוסקות מנידותם היו רוחצות ולובשות בגדים נאים. לפי שהיה קשה להם להתגנות כל כך. ואשר ראו כתוב ימי ליבון האשה התחילו לומר שאילו הן ימים שדברו חכמים. והתחילו לעשותם קבע. והיו הנשים משרתות את בעליהן באותן הימים. ואסור לעשות כן. דהא דאמרי' לא יאכל הזב עם הזבה מפני הרגל. עד שתטבול קאמר. ויישר כח האשה שאינה מתלבנת ואינה רוחצת ומתגנה לעולם על בעלה עד הטבילה. שכשם שישנה בהכרת בעת טומאתה כן היא בהכרת עד שתטבול. כאשר פירשתי. ולכך לא תלבן: ועוד יש רעה חולה שדבקו בה. מתוך שנהגו באותה רחיצה שעושות בימי ליבון שלהן. התחילו לעשותה קבע. ושכחו עיקר רחיצה סמוך לטבילה שנעשית כהילכתה. וכמעט שבאות לידי ממזרות גמור שהרי אותה רחיצה רחוקה מן הטבילה. וכבר יבשו עליהן כל חבורות וגרבים. וחוצצין. ואין עולה להם טבילה. ומשמשות בהן. נמצאו נבעלות בנידותן. ובועליהם בועלי נידות. וכולן במזיד בהכרת. ולפיכך מצוה להשכיח אותו מנהג. ולהשפילו. ולהחמיר עליהם. שמתוך שעשו אותה קבע התחילו לומר לא אילו מטהרין אלא אילו מטהרין. מידי דהוה אבא ראשו כו'. שגזרו רבותינו ביציאת שבת. הבא ראשו ורובו במים שאובין טמא לפי שהתחילו לומר כמו כן. ומ"מ צריך סמוך לטבילה ללבן ולרחוץ את עצמה בחמין. ולשרות שערות ולחפפם. כדא' בפ' אחרון דנדה. דבעינן סמוך לחפיפה טבילה. לפי שלא יהא דבר חוצץ על בשרה. שאפילו חבורה קטנה חוצצת. כדאמרי' הני רבדי דכוסילתא עד תלתא יומי לא חייצי משום דאכתי לחים הם. מיכן ואילך חייצי. דהוו יבישי. ואמטו להכי צריכה חפיפת חמין. לשרות בהם כל שערה. ואיכא למישמע דחפיפה בגוף היא. דאמר רבא טבלה ועלתה ונמצא עליה דבר חוצץ אם סמוך לחפיפה אינה צריכה לחוף ולטבול. ואם לא צריכה לחוף ולטבול. ואיכא דאמרי אם באותו יום שחפפה טבלה אינה צריכה לחוף ולטבול. ואם לא צריכה לחוף ולטבול. והלכה כאיכא דאמרי. והכי קיימא לן. ומדקאמר ונמצא לה דבר חוצץ. בהדי חפיפה. אלמא חפיפה בגוף הוא. דאי בראש מאי איריא חציצה דנקיט גבי הראש טפי משאר הגוף. אלא ש"מ דבגוף הוא ש"מ. ויש שטועים באותה חפיפה ואומרים דהא דבעינן סמוך לחפיפה טבילה חפיפת הראש קאמר. כאותה חפיפה שמוצאין בראש. דאמרינן גבי נזיר לא יחוף את שערו באדמה. ואמרי' חפיפה זו בראש היא. ואינם

מצריכין סמוך לטבילה חפיפה בגוף. אבל על שפת הים מצריכין חפיפה בראש. ויש להשיב על דבריהם שהרי כמה חפיפות מצינו בגוף דאמרי מי שיש לו שם על בשרו הרי לא יחוף ולא יסוך בשמן. ואמרי' (האי) מישחא דחפיפותא. משיחא שדרכה לחופפה על גרב וחבורה. הא למדת שחפיפה בגוף היא. ועוד תשובה אחרת. שהרי בפירוש יש לשמוע שאותה חפיפה אינה אלא בגוף. דאמרי' התם מהו שתחוף ותטבול בלילה. מר זוטרא שרי. ורב חיננא מסורא אסר. א"ל רב אדא בר אהבה לרב חיננא מסורא לאו הכי הוה עובדא. באינשי ביתיה דאבא מרי ריש גלותא דאייקוט. ועייל רב נחמן בר יצחק לפיוסה. ואמר לה עבדי חסרת. דודי חסרת. טשטקי חסרת. כלומר עברי חסרת. [להסיק] (להסית) האש. דודי חסרת. לחמם בהם מים. טשטקי חסרת. לישב עליו בשעת רחיצה. שכן דרך אותה רחיצה שקורין שודפונדרא. דאילו לחפיפת ראש כולי האי מיבעיא. אלא ודאי לחפיפת הגוף קאמר. ש"מ: וצריכה אשר, לפרכס את ראשה ולנקר את שיניה כדי שלא ימצא בהם לא עצם ולא בשר ולא קיסם כדאמרינן. מעשה בשפחתו של ר' שטבלה ועלתה ונמצא לה עצם בין שיניה והצריכה ר' טבילה אחרת. ולגלח ציפורניה כדי לנקר מן הובל שלא יהא חוצץ בפני הטבילה. והני מילי בשיניים. ובציפורניים כמו כן. אבל בית הסתרים ובית הקמטין אינן צריכין טבילה. ואעפ"י כן צריכין הדחה. כדתניא בית הקמטים ובית הסתרים אינם צריכין שיבא בהם מים. ואמר רבה בר רב עולא נהי דביאת מים לא בעינן. מקום הראוי לבא בו בעינן. כדר' זירא. דא"ר זירא כל הראוי לבילה כו'. ושאין ראוי לבילה כו'. והיינו דקאמר רבא בפ' אחרון דנדה. לעולם ילמד אדם בתוך ביתו שתהא אשה מדיחה קמטיה במים. ואע"ג שאינה צריכה לפתוח פיה ולהכניס מים לתוכה. דהא בית הסתרים היא. ולא בעיא טבילה אפי' הכי חציצה פסלה בה כדר' זירא. דכל הראוי לבילה אין בילה מעכבת בו. הכא נמי מקום הראוי לבא מים בעינן וליכא למימר כי איתמר הנהו שמעתתא דחציצה במסכת נדה לטהרות. אבל לבעלה לא. כדמוכח ביבמות בהחולץ. דתניא כל דבר שחוצץ בטבילה חוצץ בגר ובעבד משוחרר ובנידה. והא נידה בנידה לבעלה קמיירי. להתירה קאמרי. דומיא דגר ועבד משוחרר. דאי בנידה לטהרות לטהר את הטומאה צריכא למימר דחציצה מיפסלא לטבילה. והא גבי חציצה לטהר את האדם לטהרות. כת' ורחץ את בשרו במים. וגבי נידה לא כתיביא לא חציצה ולא טבילה. אלא כולהו טבילות מהתם ילפי' להו דחציצה פסלא לחו. ועוד אי בטהרות מיירי מאי שנא דנקט נידה טפי מטמא מת וטמא שרץ. אלא ודאי בנידה לבעלה מיירי. ואע"ג דאית ספרים דגרסי במסקנא דההיא שמעתתא דלית הילכתא ככל הני שמעתתא. כי איתמר ההיא לטהרות. אבל לבעלה לא. שיבוש גמור הוא. ול"ג ליה.

דהא מייתי סייעתא ממילתא דריש לקיש. והא מילתא לא דמיא מידי לכל שמעתתא דאמרי' לעיל. והכי גרס' לקמן. א"ר שמעון בר לקיש אשה לא תטבול אלא דרך גדילתה. ול"ג כי הא דריש לקיש. ובסיפרו של רבינו יצחק בר' מנחם לא גרסי' ליה. וכן הנהיגה אחותו מרת בילא משמו את בנות עירה. לחטוט את שיניהם קודם טבילה: וכן השיב רש"י נ"ע: והא לך תשובתו: צריכות נשים לחטוט את שיניהם קודם טבילה דאע"ג דבית הסתרים אין צריכין ביאת מים מקום הראוי לבא מים בעינן. כדר' זירא כל הראוי לבילה אין בילה מעכבת. ושאין ראוי לבילה בילה מעכבת. והבא לומר לא אמרו חכמים כן אלא לעיניין טהרות אבל לעיניין אשה לבעלה לא. שנינו בברייתא בגמרא דהחולץ כל דבר שחוצץ בטבילה חוצץ בגר ובעבד משוחרר ובנידה. והכא בנידה לבעלה עסיקינן. דאי לטהרות פשיטא. מאי שנא משאר טהרות ועוד דומייא דגר ועבד משוחרר. שאין טובלים לשם טהרות. אלא לאיסור והיתר. אבל אין להורות כן. שלא להוציא לעז על הראשונות. ועוד דההיא מעשה בשפחה של בית ר' שטבלה ונמצא לה עצם בין שיניה והצריכה ר' טבילה אחרת. ואם תאמר יחידאה היא ויחיד ורבים הלכה כרבים. חדא דמימרא הוא וליכא דפליג עלה. ועוד דרבנן בתראי סמכו עלה וקבעוה. דאמרי' דרש רבא לעולם ילמד אדם בתוך ביתו שתהא אשה מדיחה קמטיה במים כו'. עד מסקנא וכולה ההוא שמעתתא לעיניין אשה לבעלה. ובימי רבא לא היו טהרות. שמיום שפסקו מי חטאת כולנו טמאי מתים. ואין לנו לטהרה עד שיבא מקוה ישר' לזרוק עלינו מים טהורים לטהרנו: שלמה בר' יצחק ז"ל: ועוד צריכה אשה שתסיר מעליה כל גלד וחבורה וגרב שלא יחצוץ על בשרה. ומכה של הקזה עד שלשה ימים לא תחצוץ לפי שעדיין המכה לחה ופתוחה. מיכן ואילך חוצצת: חולי שבעין שקורין קצידא. אם לח אינו חוצץ. אם יבש חוצץ. דאמר מר לפלוף שבעין לח אינו חוצץ יבש חוצץ. ואימתי נקרא יבש כשמתחיל לירק. אם פותחת עיניה ביותר גב העין חוצץ למעלה. דא"ר יוחנן פתחה עיניה ביותר או שעצמה עיניה ביותר לא עלתה לה טבילה: כשטובלת פושטת זרועותיה לכאן ולכאן. ופורסת כפיה. ומרחקת אצבעותיה זה מזה כדי שיכנסו המים ביניהם. דאמר ריש לקיש לא תטבול אלא דרך גדילתה. שכן דרכה של אשה כשהיא אורגת פושטות זרועותיה לכאן ולכאן: אמר רבא בר רב הונא נימא אחת קשורה חוצצת שלש אינם חוצצות שתים איני יודע. הכי א"ר יוחנן אנו אין לנו אלא נימא אחת. וה"ג בברייתא ורחץ את בשרו במים. מלמד שלא יהא דבר חוצץ בינו לבין המים. את בשרו. את הטפל לבשרו. ומאי ניהו שערו. שמצינו במסקנא דשמעתא. במסכת נידה שאם רוב שערה קשור אחת אחת בין מקפדת בין אינה מקפדת חוצץ ולא עלתה לה טבילה. וצריכה לחוף

ולטבול. אי נמי מיעוט שערה ומקפדת חוצץ. שתים ושלש קשורין בין מקפדת בין אינה מקפדת אינם חוצצין. ושאר כל דבר הנמצא בבשרה סמוך לטבילה אם מקפדת בו צריכה לחוף ולטבול פעם שנייה. ואם אינה מקפדת עלתה לה טבילה ומותרת לבעלה. דתנן במסכת מקוואות. זה הכלל כל שמקפיד עליו חוצץ. ושאינו מקפיד עליו אינו חוצץ. ועוד שמעינן מהתם ראשה בזמן הזה צריכה לטבול בליל שמיני. ואם עושה אותה בשביעי אינה טובלת כי אם סמוך לשקיעת החמה. שלא יהא לה פנאי לשמש עם בעלה קודם שתחשך. מידי דהוה אזבה ודאית דאורייתא. שאעפ"י שזבה טובלת בשביעי לנקיותה מבעוד יום. כדכת' ואחר תטהר. אחר מעשה תטהר. ואפי' מבעוד יום. שאע"פ שצריכה ז' נקיים. כיון שישבה ו' נקיים ומקצת השביעי אמרי' מקצת היום ככולו. ויכולה לטבול הזבה מבעוד יום דבר תורה אבל אמרו חכמים אסור לעשות כן. שמא תבא לידי ספק. שתיבעל לאחר טבילתה מיד ותראה דם אחר שתיבעל. ותסתור כל מה שלפניה ונמצא בועל נידה למפרע. ולפיכך אסור לעשות כן. והוא הדין נמי לזבה שאינה טובלת ביום. וכדא' נמי התם. א"ל רב פפא לרבא מכדי כולהו ספק זכות שוינהו לטבול ביום שביעי. א"ל משום דר' שמעון. דתניא ואחר תטהר. ר' שמעון אומר אחר מעשה תטהר. אבל אמרו חכמים אסור לעשות כן. והיינו היכא דתטבול ביום שביעי. והוא הדין נמי היכא דטבלה בשמיני. הילכך לא תטבול אלא סמוך לשקיעת החמה. או בליל שמיני. ואף אם באת לטבול חוץ לזמנה [אינה] טובלת ביום. כגון שאם עבר ליל שמיני ולא טבלה ממתנת עד ליל תשיעי. אבל ביום שמיני לא תטבול משום סרך בתה. שמא תראה בתה שהיא טובלת ביום ותלמד לעשות גם היא כמו כן. ותאמר אמי טבלה ביום גם אני אטבול ביום. והיא לא ידעה שמה שעשתה אמה בשמיני היה והיא טובלת בשביעי. שבו אסור לעשות כן משום ספק זבה. אבל מחמת האונס שמתייראה שלא יזיקו לה גוים. כגון שעושין בכמה מקומות שרודפים אחריהם במקלות ומכין אותה מותר לעשות ביום שמיני. או היכא דאיכא למיחש משום גנבי או משום ביעתותא דליליא או משום צינה טובלת ביום שמיני או ביום תשיעי או באיזה יום שתרצה משמיני ואילך. והכי אמרי' במסכת נידה: אמר רבא נידה בין בזמנה בין שלא בזמנה לא תטבול אלא בלילה. משום סרך בתה. ורב אידי בר אבין אטבול ביממא דתמניא משום ארייותא. ורב אחא בר יעקב משום גנבי. ורב יהודה משום צינה. ורבה משום אבולאי. והאידנא נמי איכא למיעבד הכי היכא דאיכא סכנה. והיכא דליכא סכנה לא תטבול אלא בלילה ומ"מ [אינה] צריכה להמתין עד צאת הכוכבים ויכולה לטבול קודם שתחשך סמוך לשקיעת החמה. דמאי ניחוש בה משום ספק זבה הואיל ומחשיך ובא אין לחוש אפי' טובלת בשביעי והתם נמי

פסיק תלמודא. והילכתא אשה חופפת ביום וטובלת בלילה. אבל ליל טבילתה לא תחוף שמתוך שמהומה לביתה ממהרת טבילתה ולא חייפא שפיר. ואי לאו משום האי חששא מוטב שתחוף בליל טבילתה. הא היכא דאיפשר לחוף ביום חופפת ביום. כגון שאורעה ליל טבילתה באמצע ימי החול. משום דהכי שפיר טפי. דאי חייפא בליל טבילתה אימר לא חייפא שפיר: והיכא דלא איפשר לחוף ביום. כגון שאורעה טבילתה במוצאי שבת חופפת בערב שבת ולא תטבול למוצאי שבת עד שתחזור ותחוף את ראשה: ואם חלו שני ימים טובים אחר השבת ואורעה טבילתה בליל שני של יום טוב. דהשתא אינה יכולה לחוף בליל טבילתה ולא ביום שלפני טבילתה חופפת בערב שבת. דמוטב שתקדים חפיפה יום או יומיים משתאחר לשמש עם בעלה יום אחד ותבטל מפרייה ורבייה: והאידנא לא חיישינן שמא ירבו נוטפים על הזוחלין. ומטבלינן בכל נהרות שבעולם בין בימי ניסן בין בימי תשרי. דמילתא דלא שכיחא הוא. ולא סבירא לן כשמואל ולא כאבוה: ומתקנת ר' זירא ואילך מחמרינן עילוון. ומחזקינן כל היולדת בין מפילות בין יולדות וולד קיימא. כיולדות בזוב. דילמא ראתה דם בשופי קודם לידה. ובו נעשית זבה. וכר' זירא. והילכך אין האשה טהורה לבעלה בימי לידתה עד שתפסוק ז' נקיים. חיישינן שמא ילדה בזוב. וטועה היא. לפיכך האשה בזמן הזה לאחר ז' ימי טומאה לזכר ושבועיים לנקבה אם פסקה סופרת ז' נקיים בבדיקה בלא ראיית דם וטובלת ומשמשת. ואחר שטבלה יושבת על דם טוהר. שכל דמים שהיא רואה טהורים. ומותרת לבעלה עד מלאת ארבעים לזכר ושמונים לנקבה מיום שילדה. ואעפ"י שרואה דם קראו הכת' דם טוהר. ואפי' ראתה כל ל"ג לזכר וס"ו לנקיבה רצופים דם טוהר הוא לה. ואפי' בדיקה אינה צריכה אלא תשמש ביום ראייתה נמי בלא שום טבילה. ויולדת נקבה אם לא ראתה בתוך שבועיים ללידתה אלא שפסקה בינתיים סופרת ז' נקיים בתוך השבועיים עצמם ועולין לה. אע"פ שהיא אסורה בתשמיש בתוך השבועיים. מיהו לימי ספירתה עולין לה. שכך שנו חכמים ימי לידתה שאינה רואה בהם עולין לה לימי ספירת זיבתה. וטובלת לאחר שבועיים ותשמש. אבל בתוך שבועיים מ"מ אינה יכולה לשמש. אפי' ספרה בהם ז' נקיים. דהא כת' וטמאה שבועיים כנידתה. אבל אם לא פסקה ז' נקיים אחר לידתה לעולם היא אסורה עד שתפסוק ז' נקיים ותטבול. דבעינן נסתם הטמא ונפתח הטהור. וכן נמי אם פסקה מן הדם שני ימים או שלשה מסוף ימי טומאה של זכר. או מסוף י"ד ימי טומאה של נקבה מוספת עליהם שאר ימים נקיים מימי טהרתה והיא מותרת לבעלה שאר הימים: וכן הלכה: דהא רבא סבירא ליה כי האי מתניתא דקת' ימי לידתה. שאינה רואה בהן עולין לה לספירת זיבתה. כדא' בבנות כותי'. ופסקי' בשאלתות דרב

אחאי הילכתא כרבא חוץ מהלכות יע"ל קג"ם שהלכה כאביי: וביום מלאת ארבעים לזכר ושמונים לנקיבה לערב צריכה לפרוש מבעלה ואסורה לשמש כל אותו הלילה ואפי' אינה רואה. שכך שנינו היושבת על דם טוהר אסורה לשמש. וכמה אמר רבא עונה. מאי טעמא הואיל והוחזק מעיין פתוח. כלומר מפני שהורגלה עד עתה לשמש עם ראייתה חשו חכמים שמא תראה הלילה ולא תרגיש לפרוש כשם שלא הרגישה עד עכשיו. ועכשיו דם ראייתה טמא הוא: ת' ואני הכותב מצ' בה"ג דרב יהודאי גאון: והיכא דקא שפעה מתוך שבעה לאחר שבעה. או מתוך ארבעה עשר לאחר ארבעה עשר. דלא אפסיק בין דם טמא לדם טהור. אי נמי מתוך ל"ג דזכר לאחר ל"ג דזכר. או מתוך ס"ו דנקבה לאחר ס"ו דנקבה דלא אפסיק בין דם טהור לדם טמא אסירה עד דפסקה ז' נקיים. וטבלא והדר משתרייא. מאי טעמא משום דכולהי נשי דהאידנא ספק זבות נינהו. ונדה דאורייתא לית לן. ויולדות נמי יולדות בזוב נינהו. וכיון דיולדות בזוב נינהו. קיימא לן כל היולדות בזוב עד דפסקה שבעה נקיים אסירא. ואע"ג דעיילא לה בימי טהרה כמה יומי. אי נמי שלימו להו כולהו ימי טהרה כיון דלא פסקה ז' נקיים אסירא. דהא זבה ניהו. אבל ודאי אי פסקה לה ז' ימים נקיים אם טבלא ומשתרייא. ואי חזייא דם בימי טוהר כולי דם טוהר הוא. עד מלאת מ' לזכר ופ' לנקבה. והיכא דלא חזאי דם בתוך ימי לידתה עולין לה לספירת זיבתה: ע"כ לשון ה"ג: ת': תני ר' חייא כשם שהשאור יפה לעיסה כך דמים יפין לאשה. תנא משמיה דרי' מאיר כל אשה שדמיה מרובים בניה מרובים: תניא ר' מאיר אומר מפני מה אמרה תורה נידה שבעה. שמפני שרגיל בה קץ בה. אמרה תורה תהא טמאה שבעה כדי שתהא חביבה עליו ביום טבילתה כיום הכנסתה לחופה:

אלו דברי הרב הצרפתי על אודות בני ישר' הכשירות: וברכת טבילה וסדר טבילה כת' למעלה בהילכות חתן:

הלכות נדה מספר התרומה

סימן א

ואילו הן הילכות נידה כאשר פי' ר' ברוך בר' יצחק בספר התרומה בלשון קצר:

דין נדה וזבה דאורייתא וטבילתם זה ביום וזה בלילה ואפי' במי גשמים מכונסין שאינם נובעים:

סימן ב

דין בזמן הזה רואה אפי' טיפה או כתם דם בחלוק ובסדין סופרת שבעה נקיים מלבד יום שפסקה בו. ולערב יום שפסקה תבדוק עצמה להפריש בטהרה ולמחרת תתחיל לספור שבעה נקיים רצופים:

סימן ג

דין שלכתחילה בודקת עצמה ערב ובקר כל ז' ימי הספירה. ואם שכחה ולא בדקה רק יום ראשון ויום שביעי מותר. ואם לא בדקה בשביעי עד השמיני. מחלוקת רב ור' חנינא. והילכך לעולם אפי' בדיעבד יצטרך שלא יהא יותר מחמשה ימים בין בדיקה לבדיקה מלבד יום שפסקה שבדקה לערב כדי להפריש בטהרה. אבל אם בדקה עצמה לערב של יום שפוסקת בו כדי להפסיק בטהרה ולמחר שהוא יום ראשון לא בדקה וגם יום שביעי לא בדקה עד יום שמיני בזה אפי' רב מודי דאינו מועיל כלום. דהא הכא לאו תהילתן איכא ולאו סופן איכא:

סימן ד

דין שאסור ליגע לאשתו כל ימי נידתה אפי' באצבע קטנה. ויש נזהרין אפילו להושיט לה שום דבר. ולכל הפחות דבר של מאכל ומשתה טוב ונכון מליזהר שלא יושיט מידו לידה. וכן בימי ליבונה וספירתה עד שתטבול:

סימן ה

דין אשה נידה. וכן בימי ספירתה שאסורה לישן עם בעלה אפי' הוא בבגדו והיא בבגדה. ואסורין לאכול על שלחן אחד סמוכין זה אצל זה אלא א"כ יש שינוי להיכירא על השלחן. או הקנקן. או ככר. או דבר אחר. בין קערה שלו לקערה שלה:

סימן ו

דין אשה שאמרה לבעלה שהיא נדה ואחרי כן אמרה שמשחקת היתה דאינה נאמנת וצריך לפרוש ממנה. ואם נתנה טעם למה אמרה כך טהורה:

סימן ז

דין אשה שמצאתה כתם וליכלוך דם בחלוקה טמאה. ואם יש לה מכה או גרב שאם יסיר הקליפה תוציא דם תולה בה טהורה. וכן בסדינה אם מצאה כתם. ואם שכב עמה או אשה אחרת או בנה או בעלה שיש להם כן תולה בהם וטהורה. או אם נתעסקה בציפור שחוט או בדבר אדום שיכולה לתלות טהורה. ואם אין כל זה. אם הכתם יתר מכגריס טמאה. ואם פחות מכגריס טהורה. דתולה במאכולת. ולא שנא הכתם עגול או אם משוך וארוך טהורה;

סימן ח

דין אשה שרגילה לראות ליום קבוע ויש לה ווסת. כשיבא אותו יום צריך לפרוש ממנה עונה או יום או לילה. כיצד רגילה לראות אפי' בסופו אסור לבא עליה מתחילת היום ואם לא ראתה בסופו מותרת אפי' בתחילת הלילה שאחרי כן וכל שכן בלילה שלפניו. וכן אם רגילה לראות בתחילתו אסורה כל היום ולא יותר. וכן הדין אם רגילה לראות בלילות ואפי' רוצה לצאת לדרך צריך לפרוש ממנה סמוך לווסתה אך מותר לפוקדה בדברי ריצוי ופיוסין;

סימן ט

דין אשה שטהורה שאינה צריכה לבדוק עצמה בשום פעם בין יש לה ווסת בין אין לה ווסת. דכל לבעלה לא בעיא בדיקה:

סימן י

דין אשה ששימשה ואחר כך תוך שלשה ימים ראתה או דם או כתם אינה יכולה לספור שבעה למחרת. אלא צריכה להמתין שלשה ימים אחר יום התשמיש ואחר כך תתחיל לספור. דהיינו יום חמישי עם יום שימושה דהלכה כרבנן דבעו שש עונות לפליטה. וכל יום ויום איכא למיחש שמא תפלוט. והרי סותרת יום הפליטה. ואם רוצה להתחיל לספור למחרת ראיית הדם או הכתם תרחץ בחמין ותקנח עצמה יפה במטלית או מוך שתכניס באותו מקום להסיר השכבת זרע אז תוכל להתחיל לספור למחרת:

סימן יא

דין נושא הבתולה בין קטנה או נערה או גדולה בועל בעילת מצוה ופורש. אם רואה דם בשעת תשמיש אעפ"י שהוא דם בתולים. וצריך להמתין כמו כן שלשה ימים לאחר התשמיש ואחר כך תתחיל לספור ז' נקיים או תרחץ בחמין ותקנח עצמה ותספור למחרת:

סימן יב

אשה יולדת בין וולד קיימא בין נפל אי איפשר לפתיחת הקבר בלא דם וחשובה כאילו ילדה בזוב וצריכה לספור שבעה נקיים ומותרת לבעלה אחרי כן אפי' רואה דדם טוהר הוא. עד מלאת מ' יום לזכר ופ' לנקבה מיום שילדה. וצריכה לפרוש ליל מ"א לזכר וליל פ"א לנקבה ואפי' אינה רואה אותה לילה אסורה לשמש. כדאיתא בערבי פסחים:

סימן יג

דין אשה יולדת שספרה ז' נקיים וקודם שטבלה ראת אין כאן חששא ובשביל כך לא סתרה מניינה אם עדיין לא מלאו מ' לזכר ופ' לנקבה. וטובלת לערב ליל שמיני ומשמשת:

סימן יד

א) לשון רב סעדיה גאון שפירש כל דין יולדת ומשפטה וימי לידתה שאינה רואה בהם עולין לספירת זיבתה. וכן שאלתות דרב אחאי. וה"ג דרב יהודאי גאון ורב אלפס ורבינו חננאל. ורבינו שלמה. ורבינו שמואל: וחולק עליהם רבינו יעקב. ואומר דימי לידתה שאינה רואה בהם אין עולין. ולפי דבריו היה נראה להצריך לכל יולדות שני טבילות:

סימן טו

דין לרחוץ בחמין ולחוף ביום השביעי ולשהות שם עד הערב ובלילה תטבול. ואם חל טבילתה ליל מוצאי שבת או ליל שני בשבת וחלו שני ימים טובים אחר השבת שעתה אינה יכולה לרחוץ ולחוף סמוך לטבילתה תרחוץ בטוב ערב שבת ותשמור עצמה בכל היכולת מטינוף וליכלוך. וגם תנקר (ותחפוף) [ותחצוץ] שיניה ליל טבילתה. ואם מוצאי שבת או ליל שני בשבת חול הוא. אם חפיצה תרחוץ בחמין אותו לילה סמוך לטבילה. אך טוב ונכון לרחוץ ערב שבת בנחת ולא במהירות. ובליל טבילתה תחוף עצמה במעט מים חמים. ולסרוק ראשה ולנקר שיניה:

סימן טז

דין טבילה שצריך אף בזמן הזה בלילה שאחר יום השביעי. אבל ביום לא תטבול אפי' בשמיני ובתשיעי משום סרך בתה שלא תטעה לעשות ביום שביעי. והוא אסור. משום דר' שמעון. שלא תבא לידי ספק שלא יבא עליה בו ביום. ואם תראה תסתור למיפרע מה שספרה. ובמקום שיריאים בלילות מפני פריצים או מפני שומרי העיר מותר לטבול ביום שמיני: ואפי' במקום גנבים ושומרי העיר אסור לרחוץ בחמין ולחוף ערב שבת שהוא שביעי ולטבול למחרת בשבת, שהוא יום שמיני דתרתי קולי בהדרי לא עבדינן:

סימן יז

דין טבילה שצריך להרחיב ירכותיה מעל גופה ושלא יגעו זה לזה. ולפשוט זרועותיה מעל גופה. ואצבעותיה להרחיק זה מזה. ולהגביה דדיה מעליה בשעת טבילה. ושלא תדחוק שפתותיה זו בזו כי אם מרופות. ולא (תעמיק) [תעמוץ] עיניה ביותר. ושלא ישאר בין שיניה מאכל ולא עצם ולא שום דבר:

סימן יח

דין חפיפה שצריך לעשות בכל גופה ובראשה. ושלא יהו שערותיה קשורות זו בזו. וצריך לסרוק הראש ולרחוץ במים חמים כדי לחוף כל גופה ולהסיר כל גלד מעליה:

סימן יט
דין לחתוך ציפורניה להסיר הטיט שתחת הציפורן. ואם בחול המועד תגלחם שפחתה גויה:

סימן כ
דין אשה שיש לה קוץ תחוב בבשר ולא הוסר כולו אם אינו נראה שהוא כל כך בעומק אינו חוצץ או אם קרם העור אחרי כן עליו:

סימן כא
דין אשה שהשתינה ומצאתה דם בתוך המי רגלים טהורה:

סימן כב
דין אשה שרואה דם מחמת תשמיש. אם נמצא על שלו. או בדקה עצמה כשיעור ווסת. או אחר זמן כשיעור זמן חיוב אשם תלוי תשמש עוד שנייה ושלישית ואם רואה בעיניין זה אסורה לשמש (אליו אך) [אלא א"כ] תבדוק בשפופרת של אבר ובתוכה מכחול ובראשו מוך אם אין דם בראשו טהורה. דלא מן המקור בא אלא מן הצדדין ומותרת לבעלה. ואם נמצא דם בראש המוך בידוע שמן המקור בא וטמאה. ואסורה בין לבעלה בין לינשא לשני כיון שהוחזקה שלש פעמים וגם נתברר שהיא טמאה. אבל קודם בדיקת שפופרת מותרת לינשא לשני אעפ"י שהוחזקה לראשון כיון שלא נבדקה ולא נודע בודאי שמן המקור בא. אבל לא ראתה בסמוך לתשמיש בתוך זמן חיוב אשם תלוי מותרת לשמש אפי' פעמים רבות לאחר ספירה ז' נקיים ואם יש רופא תנסה הרפואה קודם שתהיה מוחזקת שלש פעמים:

סימן כג
דין אשה שחל ליל טבילתה ליל ט' באב אסורה לטבול עד לילה שאחרי כן. כר' חנינא סגן הכהנים. דאמר כדיי הוא בית אלהינו. לאבד עליו טבילה פעם אחת בשנה. ובירושלמי פסק כוותיה:

סימן כד
דין אשה הרוצה לינשא בין בתולה. בין אלמנה בין גדולה בין קטנה צריכה לבדוק עצמה ולספור שבעה נקיים קודם שיבא אליה החתן. ואם עשתה נישואין קודם צריכה שתישן היא בין הנשים והוא בין האנשים:
סליקו הילכות נידה:

הלכות מילה

סימן תק

תק.

אמרי' בשבת פ"ר אליעזר דמילה: ר' אליעזר אומר עושין כל צרכי מילה. אם לא הביא כלי מערב שבת מביאו בשבת מגולה. ובסכנה מכסהו. ועל פי עדים. ועוד א"ר אליעזר כורתין עצים לעשות פחמים לעשות כלי ברזל: כלל א"ר עקיבא כל מלאכה שאיפשר לעשותה מע"ש אינו דוחה את השבת. מילה שאי איפשר לעשותה מערב שבת דוחה את השבת: פי' ר' אליעזר אומר אם לא הביא כלי. איזמל. למול את התינוק. מגולה בפני כל. ולהכי מצריך ליה ר' אליעזר לגלויי משום חבובי מצוה. שמחלל שבת עליה. ובסכנה. שגזרו גוים על המילה. מכסהו על פי עדים שיעידו שאיזמל של מצוה הוא מביא. שלא יחשדוהו משאר חפציו: כלל א"ר עקיבא. נחלק על ר"א במכשירי מילה שאין דוחין שבת הואיל ואיפשר לעשותם מע"ש. מילה שאי אפשר לעשותה מע"ש דזמנה בו ביום. הילכך דחיא שבת. ובגמ' קבעי' ליה טעמא עד כאן לא פליגי אלא במכשירי מילה. אבל מילה עצמה דחיא שבת. מנא לן. אמר עולא הלכה. וכן אמר רב אסי הלכה. וכן אמר ר' יצחק נפחא הלכה. הלכה למשה מסיני: מיתיבי מניין לפיקוח נפש שדוחה את השבת. נענה ר' אלעזר ואמר ומה מילה שהיא (מצוה) אחת [מאיבריו של אדם] דוחה את השבת קל וחומר לפיקוח נפש שדוחה את השבת. ואי ס"ד הלכה. ק"ו מהלכה (מייתי) [מי אתי]. והתניא א"ל ר' אלעזר בן עזריה לר' עקיבא. עקיבא עצם כשעורה הלכה ורביעית דם קל וחומר. ואין דנין קל וחומר מהלכה. פי' והתניא. במסכת נזיר. עקיבא עצם כשעורה הלכה. שהיה ר' עקיבא דן ק"ו מהלכה. מניין לרביעית דם המת המטמא באהל. שהנזיר מגלח על אהילה ועל משאה. ועל מגעה. ק"ו. ומה עצם כשעורה שאינו מטמא באהל. נזיר מגלח על מגעה ועל משאה. רביעית דם שמטמאה באהל אינו דין שיהא הנזיר מגלח עליו. אמר לו ר' עקיבא עצם כשעורה הלכה למשה מסיני היא שיהא הנזיר מגלח עליו: ורביעית דם אתה בא ללמוד הימנו בק"ו. ואין דנין ק"ו מהלכה: דלא ניתנה תורה שבעל פה לידרש בי"ג מידות; א"ר אלעזר אתיא אות אות. בשבת כת' כי אות היא. ובמילה כת' והיתה לאות ברית. מה להלן בשבת. אף כאן בשבת. אלא מעתה גבי תפילין דכת' בהו אות לידהו שבת. פי' אלא מעתה דהך גזירה שוה דאות אות האמורה בשבת נאמרה בסיני לידרוש. שתיבה זו לדרשא נאמרה. ליגמר מינה נמי גבי תפילין. דכת' והיה לאות על ידכה. אלא אתיא ברית ברית. פי' ההיא ג"ש דאות אות

לא נאמרה בסיני. ואין אדם דן ג"ש מעצמו אלא א"כ למדה מרבו. אלא הך דברית ברית נאמרה בסיני. בשבת כת' לעשות את השבת לדורותם ברית עולם. ובמילה כת' והיתר. לאות ברית: גדול דכת' ביה ברית לידחי שבת. פי' גדול בן י"ג שנה. דהויא מילה שלא בזמנה. דכת' ביה ברית. וערל זכר: וגו'. את בריתי הפר. והאי קרא בגדול כת'. מדמחייב ליה כרת שאם לא מלו אביו הוא חייב למול את עצמו. ולידחי שבת. ואנן קיימא לן דאפי' יום טוב אינה דוחה אלא בזמנה. אלא אתיא דורות דורות. בשבת כת' לדורותם ברית עולם. ובמילה כת'. ובן שמונת ימים ימול לכם כל זכר לדורותיכם. ציצית דכת' בהו דורות לידחי שבת. פי' עשיית ציצית תדחי שבת. דכת' ועשו להם ציצית על כנפי בגדיהם לדורותם. אמר רב נחמן בר יצחק דנין אות ברית ודורות מאות ברית ודורות. לאפוקי הנך דחד חד הוא. בשבת כת' אות ברית ודורות. ובמילה קטן כת' אות ברית ודורות: ר' יוחנן אמר אמר קרא וביום. אפי' בשבת וביום השמיני ימול. אמר רב יהודה אמר רב הלכה כר' עקיבא: תניא רשב"ג אומר כל מצוה שקיבלו ישר' בשמחה כגון מילה דכת' שש אנכי על אמרתך כמוצא שלל רב. עדיין עושין אותה בשמחה: וכל מצוה שקיבלו עליהם בקטטה. כגון עריות שנאמר וישמע משה את העם בוכה למשפחותיו. על עסקי משפחותיו. עדיין עושין אותה בקטטה. דליכא כתובה דלית בה תיגרא: עסקי משפחותיו. שנאסרו קרובות: במילה הוא דכת' שש אנכי על אמרתך. פי' אמירה יחידאה שקדמה לשאר אמירות. והיא מילה. שישר' ששים ושמחים עליה. ששאר מצות אינם מוכיחות עליהם כל שעה. כגון ציצית ותפילין ומזוזה. שאינם כשהוא בשדה ערום. ובית המרחץ. אבל זו מעידה עליהם לעולם. כדאמר במנחות. בדוד שראה עצמו ערום בבית המרחץ. ונצטער ואומר אוי לי שאני ערום מכל מצות וכיון שנסתכל במילה נתקררה דעתו: עדיין עושין אותה בשמחה שעושין משתה. ת'. מצאתי באגדה. וביום השמיני ימול כת'. ואין כת' שיוציא שום הוצאות. בא וראה כמה ישר' מחבבין את המצוה שהם מוציאים הוצאות לסעודה ובכמה עיניינים ולא נצטוו. אמר הק' אתם משמרים מצות מילה ותשמחו בה. אף אני מוסיף לכם שמחה. שנאמר ויספו ענוים ביי"י שמחה וגו'. ת'. מתני'. עושין כל צרכי מילה. מוהלין. ופורעין. ומוצצין. ונותנין עליה אספלנית וכמון. ואם לא שחק מערב שבת לועס בשיניו. אם לא טרף יין ושמן נותן זה בעצמו וזה בעצמו. ואין עושין לכתחלה חלוק. וכורך עליה סמרטוטין. ואם לא הביא מערב שבת כורך על ידו ועל אצבעו ומוציא אפי' בחצר אחרת: פי' מוהלין חותך הערלה. ופורעין. קריעת העור המכסה ראש הגיד. ומוצצין את הדם. אעפ"י שהיא עשיית חבורה. שאין הדם ניתק מחיבורו אלא על ידי חבורה. אספלנית. תחבושת. וכמון. קומין. ב'. לועס בשיניו.

דכל כמה דאיפשר משנינן. לא טרף יין ושמן. כך היו רגילין. והיא רפואה. שמערבין יין ושמן וטורפים בקערה. חלוק. כעין כיס דחוק היו עושין. ומלבישין את ראש הגיד עד העטרה. וקושרין שם. כדי שלא יחזור העור ויכסה את הגיד. לא התקין. לא הזמין. כורך על ידו. דרך מלבוש. לשנותו מדרך הוצאה דחול. ואמרי מכדי כולהו קתני. עושין כל צרכי מילה. לאתויי מאי. לאתויי הא דתנו רבנן. המל כל זמן שעוסק במילה חוזר בין על ציצין המעכבין את המילה. בין על ציצין שאינם מעכבין. פירש. על ציצין המעכבין את המילה חוזר. על ציצין שאינם מעכבין את המילה אינו חוזר. פי' מכדי כולהו קתני במתניתין. כל דברים העושין למילה. מוהלין ופורעין ומוצצין כו'. למה לי דתנא כללא ברישא. עושין כל צרכי מילה. לאיתויי ציצין כו'. שיורי ערלה. רצועות של בשר שנשארו מן המילה. ובמתני' מפ' אילו הן ציצין המעכבין. בשר החופה רוב גובהה של עטרה ולא מיעוטה. ומה היא עטרה. היא שורה גבוה המקפת את הגיד סביב. שממנה הגיד משפע ויורד לצד הקרקע. ומשפע ועולה לצד הגוף: המל בשבת. כל זמן שהוא עסוק בה. שלא סילק את ידיו אם ראה שנשתיירו ציצין. חוזר עליהם עד שיחתכם. בין מעכבין ובין אינם מעכבין. דכולה חדא מילתא היא. והרי ניתנה שבת לידחות אצלה. פירש. שסילק ידיו. על המעכבין חוזר. שהרי היא במילה עצמה. ועל ציצין שאינם מעכבין אינו חוזר. דהוי התחלה בפני עצמה. ועל אילו לא ניתנה לחלל שבת. והיינו דקתני כל צורכי מילה. שאפי' על ציצין שאינם מעכבין חוזר כל זמן שלא פירש: ומוצצין. אמר רב פפא האי אומנא דלא מיץ סכנתא היא ומעברינן ליה. פשיטא מדקא מחללינן עליה שבתא סכנתא היא. מהו דתימא האי דם מיפקד פקיד. קמ"ל דחבורי מיחבר. ודומיא דאיספלנית וכמון. מה איספלנית וכמון כי לא עביד סכנה הוא. אף האי נמי אי לא עביד סכנה הוא. פי' מהו דתימא מתני' לא אשמעינן מידי. דדם מיפקד פקיד. מופקד ועומד וכנוס הוא שם. כנתון בכלי. ובמציצה אין חבורה. ואין כאן איסור תורה ומשום הכי שרי. ולא משום סכנה. ואומנא לא מיץ בהול לאו סכנתא הוא. ולא ניעבריה. קמ"ל דדם חבורי מיחבר. כשהוא יוצא על ידי מציצה. ואפי' הכי שרי משום סכנה. מרקתנא לה במתניתי' גבי אספלנית וכמון: אמר אביי אמרה לי אם אספלנית דכולהו כיבי שב מאני תרבא וחדא דקירא. רבא אמר קירא וקלאבא. דרשה רבא במחוזה. וקרעינהו בני בנימין אסיא למנייהן. אמר להו שבקי לכו חדא דאמר שמואל האי מאן דמשי אפיה ולא מיגניב להו. מנקטא ליה חספניתא. מאי תקנתיה. לימשי במיא דסילקא: פי' שב מאני תרבא. שבע מנות של חלב וחדא דקירא. שעוה. קירא דקלאבא. ריישינא. והיא זפת שרף של עץ שמוציאין הימנו [שלא] על ידי האור. והיא לבנה. קרעינהו למאני. שהפסיד להם. לגלות רפואה זו. שבקי

להו חדא. שלא גליתי. חספניתא. פניו מתבקעות. והוא שחין שקורין אובייידרא. והוא ובחרס. הכת' בתורה. וחספניתא. תרג' של חרס. במיא דסילקא. מי תרדין: ת"ר דברים שאין עושין למילה בשבת עושין לה ביום טוב. שוחקין לה כמון. וטורפין לה יין ושמן ביום טוב. אמר אביי אמרה לי אם האי חלוק דינוקא ליהפכיה מסיטריה לעיל. דילמא מדבקא גררתא מיניה ואתי לידי כרות שפכה. פי' אימרא שבשפת חלוק יהפוך ויקפל למעלה מפני שהוא מקום חתך הבגד ויוצאין ממנו גררין. שקורין פירנייש. ודילמא הנהו גררתא מדבקא מיניה למכה. וכשבא להפשיט החלוק מעל המילה ישמיט ויקרע את ראש הניד ומשויה ליה כרות שפכה: אימיה דאביי עבדא ליה כיתנתא עד פלגא דמילה. פי' לתינוקות הבאים לידה. לתקן מילתם. היתה עושה כיס של בגד לפנים בתוך החלוק ותופרו מתוכו בתוך החלוק. ומגיע למטה עד חצי החלוק לחוץ בין מילה ובין האימרא: ואמר אביי אמרה לי אם האי ינוקא דלית ליה חלוק לייתי בליתא (דלית ליה שיפורא) דאית ליה שיפתא וליהפכיתה לשיפתיה לתתאי וליעפפיה לעילאי: פי' בליתא. מעט שחק של בגד שהיה בו אימרא. לפי שהאימרא יפה שלא ישמט החלוק מן הגיד. וליהפכיה לשיפתיה לתתאי. לתחתאי ראש הגיד יתן השפה וראש השני החלק יהיה למעלה. וליעפפיה לעילאי אותו החלק. יכפול ויכפול כלפי חוץ מפני הגררין שלא ידבקו במכה: ואמר אביי אמרה לי אם האי ינוקא דסומק. אכתי לא איבלע ביה דמא. לירתחו ליה עד דמיבלע ביה דמא ולימהליה. ותניא אמר ר' נתן פעם אחת הלכתי לכרכי הים ובאתה אשה אחת לפני שמלה בנה ראשון ומת. שני ומת. שלישי הביאתו לפני וראיתיו שהוא אדום. היצצתי בו ולא היה בו דם ברית. אמרתי לה בתי המתיני לו עד שיבלע בו דמו. המתינה לו. ומלו אותו וחיה. והיו קורין אותו נתן הבבלי על שמי: ושוב פעם אחת הלכתי למדינת קפוטקיא ובאתה אשה אחת לפני שמלה בנה ראשון ומת. שני ומת. שלישי הביאתו לפני ראיתיו שהוא ירוק. היצצתי בו ולא היה בו דם ברית. אמרתי לה בתי המתיני עד שיפול בו דמו. המתינה לו ומלו אותו וחיה והיו קורין אותו נתן הבבלי על שמי: פי' דסומק. כל בשרו אדום. עד דמיבלע ביה דמיה. בבשרו. דעכשיו הדם מצוי בין עור לבשר. וכשמוהלין אותו יוציא כל דמו. לירתחו ליה. ימתינו לו מלמולו. לא נפל ביה דמא. לא בא בו דם. ומתוך כך הוא חלש ואין בו כח. וממהר לחלוש ולמות. ומייתי ראייה מדר' נתן. לירוק ולאדום. דהכי הוה מעשה: ראיתיו שהוא ירוק. הצצתי בו ולא היה בו דם ברית. תרתי לגריעותא חדא דאי מהיל ליה לא נפיק מיניה דמא. והטפת דם ברית מצוה היא. דכת' גם את בדם בריתך שלחתי אסייריך מבור. ועוד דמסוכן הוא. מחמת חולשא. שלא נוצר בו עדיין דם: מרחיצין את הקטן ביום השלישי. שנאמר ויהי

ביום השלישי בהיותם כואבים. ספק ואנדרוגינוס אין מחללין עליהם את השבת. ר' יהודה מתיר באנדרוגינוס. ספק. כגון ספק בן ח' חדשים. דהוא כאבן בעלמא. ואין מילתו דוחה את השבת. ר' יהודה מתיר באנדרוגינוס. דאיתרבי מקרא המול לכם כל זכר. כל ריבוייא הוא. אי נמי המול ימול: והא אמרת רישא מרחיצין. דמשמע אפי' כדרכו. והדר תני אפי' לזלף עליו בכלי אסור. ר' יהודה ורבה בר אבוה דאמרי תרווייהו. כיצד קת'. מרחיצין את הקטן בין לפני מילה בין לאחר מילה. כיצד מזלפין עליו. ביד אבל לא בכלי. פי' מרחיצין דתנא ברישא לאו כדרכו. דתנא סיפא לגלויי רישא. כיצד מרחיצין כגון לזלף ביד. ואפי' ביום ראשון. וכל שכן בשלישי: אמר רבא והא מרחיצין קתני. אלא אמר רבא הכי קתני. מרחיצין את הקטן בין לפני מילה בין לאחר מילה ביום הראשון. וביום השלישי שחל להיות בשבת מזלפין עליו ביד אבל לא בכלי. ר' אלעזר בן עזריה אומר מרחיצין את הקטן ביום השלישי שחל להיות בשבת. שנ' ויהי וגו'. תניא כוותיה דרבא. מרחיצין את הקטן בין לפני מילה בין לאחר המילה. כיצד. ביום הראשון כדרכו. וביום השלישי שחל להיות בשבת מזלפין עליו ביד אבל לא בכלי. ר' אלעזר בן עזריה אומר מרחיצין את הקטן ביום השלישי שחל להיות בשבת. ואעפ"י שאין ראיה לדבר זכר לדבר. שנאמר ויהי ביום וגו'. וכשהן מזלפין אין מזלפין לא בכוס ולא בקערה אלא ביד: אתאן לת"ק. מאי אעפ"י שאין ראייה לדבר זכר לדבר. משום דגדול לא סליק בישריה הייא. פי' אתאן לת"ק. הא סיפא ת"ק אמרה. דאילו ר' אלעזר אפי' הרחצה שרי. זכר לדבר. פי' היינו טעמא דמעשה דשכם לאו ראייה גמורה היא. משום דגדול אין מכה שבבשרו מעלה רפואה מהר. אבל קטן מתרפא מידי סכנתו בשני ימים: כי אתא רב דימי א"ר אלעזר הלכה כר' אלעזר בן עזריה: איתמר נמי כי אתא רבין א"ר אבהו א"ר אלעזר ואמרי לה א"ר אבהו א"ר יוחנן הלכה כר' אלעזר בן עזריה בין בחמין שהוחמו בשבת ובין בחמין שהוחמו מערב שבת ובין הרחצת כל גופו ובין הרחצת המילה מפני שסכנה היא לו. פי' שמניעת החמין סכנה היא לו; ת'. ומותר לומר לארמאי להחם לו המים שכל צרכי חולה נעשין ע"י ארמאי בשבת. בפ' מפנין: ת"ר ערלתו ודאי דוחה את השבת. ולא ספק. ערלתו ודאי דוהה את השבת ולא אנדרוגינוס. ר' יהודה אומר דוחה את השבת וענוש כרת. ערלתו ודאי דוחה את השבת ולא נולד בין השמשות. ערלתו ודאי דוחה את השבת ולא נולד כשהוא מהול. שב"ש אומר צריך להטיף ממנו דם ברית. וב"ה אומר אינו צריך להטיף ממנו דם ברית. א"ר שמעון בן אלעזר לא נחלקו ב"ש וב"ה על נולד כשהוא מהול שצריך להטיף ממנו דם ברית. [מפני שערלה כבושה היא. על מה נחלקו על גר שנתגייר כשהוא מהול שבש"א צריך להטיף ממנו דם ברית]. וב"ה

אומר אינו צריך: אמר מר ולא ספק דוחה את השבת. לאתויי מאי. לאתויי הא דתני רבנן בן שבעה מחללין עליו את השבת בן שמונה אין מחללין. ספק בן שבעה ספק בן שמונה אין מחללין עליו את השבת. בן שמונה חי הרי הוא כאבן ואסור לטלטלו. אבל אמו שוחה עליו ומניקתו מפני הסכנה. פי' ר' יהודה אומר דוחה את השבת. מקרא יליף מילתיה כדאמרן. וענוש כרת. כשהוא גדול אם לא מל: ערלתו ודאי דוחה את השבת. דבהאי קרא כת' וביום השמיני. דילפי' מיניה אפי' בשבת. וכת' בסיפיה ערלתו דמשמע מיעוטא. ערלתו של זה ולא של אחר. ולמעוטי ספק אתא. ואנדרוגינוס ספק הוא. ונולד בין השמשות של ערב שבת נמי ספק הוא. ספק שבת זמנה. ספק אינה זמנה. ומילה שלא בזמנה אינה דוחה את השבת. וכן נולד כשהוא מהול. ספק הוא שמא ערלה כבושה היא. העור דבוק הוא בבשר. ולקמן פריך ספק קמא לאיתויי מאי. הואיל ותנא כל הני ספיקי. צריך להטיף. חיישינן שמא ערלה כבושה היא. ואפי' הכי מודו ב"ש דשבת לא דחי על גר דליכא שום ספק ערלה כגון ערבי מהול. וגבעוני מהול. בן שמונה אין מחללין עליו את השבת. שהרי הוא כמת. ואין מילתו מצוה. ואם תאמר א"כ לאו חילול הוא. שהרי הוא כמחתך בבשר מתה. לקמן נמי מוקי האי חילול במכשירי מילה ואליבא דר' אלעזר. מפני הסכנה. סכנת האם. שריבוי חלב שבדדיה מביאה לידי חולי. איתמר רב אמר הלכה כת"ק. ושמואל אמר הלכה כר' שמעון בן אלעזר. פי' כת"ק אליבא דב"ה שאין צריך להטיף ממנו דם ברית. רב אדא בר אהבה אתייליר ליה ההוא ינוקא כשהוא מהול. אהדריה אתריסר מהולאי שיטיפו ממנו דם ברית ולא רצו. משום דאפי' לב"ש ספק הוא ואין מחללין עליו את השבת. עד דשוויה כרות שפכה. שחתך מן הגיד. אמר תיתי לי דעברי אדרב. א"ל רב נחמן ואדשמואל לא עבר מר. אימר דאמר שמואל בחול. בשבת מי אמר. והוא סבר ערלה כבושה היא. דאיתמר רבה אמר חיישינן שמא ערלה כבושה היא. פי' אהדריה אתריסר מהולאי שיטיפו ממנו דם ברית. ולא רצו. משום דשבת הוא. ואפי' לבית שמאי ספק הוא ואין מחללין עליו את השבת. עד דשווייה כרות שפכה. הוא עצמו מלו ועשאו כמת שפכה שחתך מן הגיד. אדרב. דאמר אין צריך להטיף. בשבת מי אמר הא ספיקא הוא. והוא סבר. רב אדא. דודאי ערלה כבושה היא. ומחללינן. חיישינן שמא הא דאמר ר' שמעון בן אלעזר לדברי הכל צריך להטיף מספיקא קאמר שמא ערלה כבושה היא ולעיניין שבת לא מחללינן. ורב יוסף אמר ודאי ערלה כבושה היא ומחללינן שבתא: תניא רשב"ג אומר כל ששהא שלשים יום באדם אינו נפל שנאמר ופדויו מבן חדש תפדה. כל ששהא שמונה ימים בבהמה אינו נפל. שנאמר ומיום השמיני והלאה הא לא שהא ספיקא הוי. מימהל היכי מהלינן ליה. אמר רב אדא בר אהבה מוהלין אותו

מה נפשך. אם חי הוא שפיר קמהיל. ואי לא מחתך בבשר הוא. ואלא הא דתניא ספק בן ז' ספק בן ח' אין מחללין עליו את השבת. נימהליה ממה נפשך. אם הוא שפיר כו'. אמר מר בריה דרבינא. [אנא] ורב נחומי בר זכריה תרגומה להא שמעתא. מימהל הכי נמי דמהלינן ליה. לא נצרכא אלא למכשירי מילה ואליבא דר' אליעזר: פי' אינו נפל. ופוטר אמו מן החליצה ומן הייבום. והבא אחריו אין לו דין בכור כלל. הא לא שהא נפל מספק. ואינו פוטר אמו מחליצה וייבום. והבא אחריו בכור לנחלה. ואין בכור לכהן, פי' דבנחלה כת' ראשית אונו. מי שלבו דוה עליו יצא זה שאין לבו דוה עליו. ולגבי כהן אינו בכור דבפטר רחם תלא רחמנא. וכגון דלא קים ליה שכלו לו חדשיו. אבל קים לן הרי הוא כהי לכל דבריו. בין לעיניין אבילות בין לעיניין חליצה. ופדוייו. בבכור כתיב מבן הדש. מדתלייה בהכי ש"מ עכשיו נתברר הדבר שהוא של קיימא. ולא קודם לכן. הא לא שהא ל' יום באדם ובבהמה ח' ספיקא הוי. ולא שחטינן לבהמה בתוך ח' דילמא נפל הוא. מימהל היכי מחלינן ליה. תלמודא קא פריך ליה. היכי מהלינן שום קטן ביום ח' שחל להיות בשבת. דילמא נפל הוא ולא חזי למול ועושה חבורה שלא לשום מצוה. אי חי הוא כלומר אי כלו חדשיו שפיר קמהיל. ואי לא מחתך בבשר הוא. כאילו מחתך בבשר שחוטה שאינו עושה חבורה. לא נצרכה הא דקת' אין מחללין אלא למכשירי מילה. לר' אליעזר דאמר דחו שבת. הני מילי דקים ליה בגויה שכלו לו חדשיו שעברה ט' חדשים משימושה עד לידתה. ולא שימשה כל עיבורה. אבל ספק אין מכשיריה דוחין את השבת. דילמא לאו בר מילה הוא ומחלל שבת בעשותו פיחמין וברזל. אמר רב יהודה אמר שמואל הלכה כרשב"ג: מי שהיה לו שני תינוקות אחד למול בשבת ואחד למול באחד בשבת ושכח ומל של אחד בשבת בשבת חייב. פי' דטעה בדבר מצוה ולא עשה מצוה הוא. ועבד חבורה שלא לצורך. ואפילו ר' יהושע מודה. אחד למול ערב שבת ואחד למול בשבת ושכח ומל של ערב שבת בשבת ר' אליעזר מחייב. ור' יהושע פוטר. ר' אליעזר מחייב חטאת דמילה שלא בזמנה לאו דחיה שבת. ואע"ג דעסוק בדבר מצוה וטעה בדבר מצוה. שהוא טרוד באותו של שבת ומתוך כך טעה בזה. ואף בזה עשה מצוה שהרי ראוי הוא למול אלא שאינו דוחה את שבת. סבירא ליה לר' אליעזר דטעה בדבר ועשה מצוה מאחר שלא עשה מצוה כהלכה יש בה חיוב חטאת. ור' יהושע פוטר. דהא מ"מ מצוה קא עביד. ואע"פ שאינה מצוה מהודרת: קטן נימול לשמונה. לתשעה. לעשרה. לאחד עשר. לשנים עשר. לא פחות ולא יותר. כיצד. כדרכו לשמונה. נולד בין השמשות נימול לתשעה. בין השמשות של ערב שבת נימול לעשרה. יום טוב אחר השבת נימול לאחד עשר. שני ימים טובים של ראש השנה נימול לשנים עשר: קטן

החולה אין מוהלין אותו עד שיבריא. אמר שמואל חלצתו חמה נותנין לו כל שבעה להברתו. אי בעיא להו מי בעינן מעת לעת. ת"ש דתני לודה יום הברותו כיום הולדו. מאי לאו מה יום הולדו לא בעינא מעת לעת אף יום הברותו לא בעינן מעת לעת. לא עדיף יום הברותו מיום היולדו. דאילו יום היולדו דווקא קאמר לא בעינא מעת לעת. ואילו יום הברותו בעינא מעת לעת. פי' חלצתו חמה. נשלף החלי ויצא מן גופו דתני לודה. שם חכם. יום הברותו. כיום הולדו. ממתינין לו שבעה. כיום הולדו. מאי לאו כיום היולדו דווקא קאמר לא בעינא מעת לעת. לא עדיף. כלומר יום הברותו ביום היולדו. למיתן ליה שבעה. מיהו עדיף הא מהא. דיום הברותו בעינא מעת לעת: ואילו הן ציצין המעכבין את המילה. בשר החופה את העטרה. ואינו אוכל בתרומה. ואם הוא בעל בשר. מתקנו מפני מראית העין. מל ולא פרע כאילו לא מל. ואמרי' בגמרא א"ר אבינא אמר ר' ירמיה בר אבא בשר החופה רוב גובהה של עטרה. פי' דלא תימא רוב העטרה דקת' מתני' רוב הקיפה אלא אפילו רוב גובהה במקום אחד מעכב את המילה: פי' ציצין. רצועות של בשר שנשארו מן הערלה. עטרה. היא שפה גבוהה המקפת את הגיד סביב וממנה משפע ויורד לראשו. ואינו אוכל בתרומה אם כהן הוא. דילפי' ביבמות ערל אסור בתרומה. ואם היה בעל בשר שהיה שמן ונראה בשר של מעלה מערלתו לאחר שניטלה ערלה כולה כאילו אותו בשר חוזר וחופה את הגיד. מתקנו ומשפע באיזמל אותו עובי. מפני מראית העין. שלא יהיה נראה כערל. פרע. גילה: אמר שמואל קטן המסורבל בבשר רואין אותו כל זמן שמתקשה ונראה מהול אינו צריך למולו. ואם לאו צריך למולו. במתנית' תנא. רשב"ג אומר קטן כל זמן שמתקשה ואין נראה מהול צריך למולו. ואם לאו אין צריך למולו. מאי בינייהו. איכא בינייהו נראה ואינו נראה: פי' מסורבל. פלטריי"ץ ב'. לשון מסורבלין בשר כדוב. בריש ע"ז:

ת"ר המל אומר אשר קדשנו ב"ו על המילה: אבי הבן אקב"ו להכניסו בבריתו של אברהם אבינו. העומדים שם אומרי' כשם שהכנסתו לברית כן תכניסהו לתורה לחופה ולמעשים טובים:

סימן תקא

תקא.

והמברך אומר אשר קידש ידיד מבטן [וחוק] בשארו שם וצאצאיו חתם באות ברית קדש. על כן בשכר זאת אל חי חלקינו צורינו צוה להציל ידידות שאירינו משחת למען בריתו אשר שם בבשרינו בא"י כורת הברית: פי' אשר קידש ידיד מבטן. יצחק קרי ידיד. על שם (שאהבתו) [אשר אהבת], מבטן. מקודם שנולד נתקדש למצוה זו. דכת' אבל שרה אשתך

וגו'. והקימותי את בריתי אתו. היינו מילה. וצאצאיו אחריו חתם באות ברית קודש. משחת. מנהיגם. דכת' גם [את] בדם בריתך שלחתי אסיריך מבור (מים) אין [מים] בו:
ת"ר המל את הגרים אומר אקב"ו על המילה. והמברך אומר אקב"ו למול את הגרים. ולהטיף ממנו דם ברית. שאילמלא דם ברית לא נתקיימו שמים וארץ. שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי. בא"י כורת הברית: והמל את העבדים אומר ברכת מילה. והמברך אומר אקב"ו למול העבדים ולהטיף ממנו דם ברית. שאילמלא דם ברית לא נתקיימו שמים וארץ. שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי. בא"י כורת הברית: ת':
שאילו מקמי רב יהודאי גאון ב"ד שמלו במקום שאין אב מי מברך להכניסו. ואמר הכל מברכין: תוב שאילו מקמיה המל את העבדים אחת מברך או שתים. ואמר המל מברך על המילה. וקונים. ליטול העבדים. במקום להכניסו:
מספר הישר: תניא המל אומר אקב"ו על המילה. וצריך לפר' אחר שמל צריך לברך להכניסו. ואע"ג דקיימא לן כל המצות כולן מברך עליהן עובר לעשייתן. ועוד דמסיק בפ"ק דפסחים בלבער כולי עלמא לא פליגי דלהבא משמע. ודייק רבינו שמואל לברך לפני המילה להכניסו. דלהכניסו להבא משמע. ואומר ר"ת דלהכניסו בבריתו משמע כי אחרי שמלו מברך אקב"ו להכניסו בבריתו של אברהם אבינו. שהכנסתיו כבר לברית. כמו הנה דם הברית אשר כרת ה' עמכם. וכמו כן המילה היא הברית שבינו לבין הק'. אחרי מילתו מברך שזכה להכניסו בברית. ועוד דפ"ר אלעזר דמילה. לאחר מילה מי תניא. דקאמר התם תניא המל אומר כו'. אבי הבן אומר להכניסו כו'. העומדים שם כשם שהכנסתו לברית. ואי לפני מילה. היאך יענו העם כשם שהכנסתו. כו'. וכי עדיין נכנס קודם המילה. ועוד שהרי אינו יודע למולו כי אם האומן. ומתוך שרוב אבי הבן אינו יודע למולו אינו רשאי לברך להכניסו עד שנימול שמא יאנס המוהל ונמצא האב [מברך] ברכה לבטלה. ומתוך כך לא תחלק בין אב המוהל או אחר המוהל. שלא יברך להכניסו עד שנימול. ולא דמי לשחיטה ושופר ולולב שהשופר ביד התוקע. ולולב ביד הנוטלו. וסכין ביד השוחט. וכיון שבידו הוא לאונסא לא חיישי'. ומברכין קודם לעשייתו. ואת אשר ימול יברך על המילה קודם שימול מידי דהוה אכל מצות שבתורה שחיטה ונטילת לולב וביעור חמץ ותקיעת שופר שמברכין עליהן עובר לעשייתם קודם עשייתם שהרי המצוה בידם לעשותם אם לא יאנסו. וראייה לדבר מברכת אירוסין שאינה אלא לאחר אירוסין: וכן נמצא בתשובת הגאונים: אבי הבן כשמברך להכניסו אינו מברך עד לאחר המילה. ואע"פ שאמרו חכמים כל המצות מברך עליהן עובר לעשייתן. מילה שאני.

חיישינן שמא נתקלקלה המילה ונמצא שם שמים מוציא לבטלה. ואם תאמר תקיעה ושחיטה נמי ניחוש להכי. לא דמי. דהנך תרתי בידו לעשותם ואיכא למימר דמצי מקים (מקים) ליהו. מילה ביד אחר הוא ולא ביד האב מי יימר דמקיים להו: הילכך מקומה לאחר מילה:

סליק פירקא:

סימן תקב

תקב.

לחמשת מיני דנן כגון אובליאש וקנטייל. היכא דקבע סעודתיה כמו שאנו עושין בלילי ברית מילה מברכין עליהם המוציא לחם הארץ. ולאחריהם ברכת המזון. דכיון דאחשבינהו פיתא לאקבועי עיקר סעודותיה עלייהו בעי ברכה כלחם ממש. כדאמרינן גבי טרוקנין מר זוטרא קבע עלייתו ומברך עלייהו המוציא ושלש ברכות: מ"ר:

סימן תקג

תקג.

ביום שמקיימין מצות מילה אין ציבור נופלים על פניהם. לפי שאין תחינה באה אלא על הצרה דכת' יענך ה' ביום צרה. ויום שמקיימין מצות מילה שמחה הוא. דכת' שש אנכי על אמרתך. ואיזו היא אמירה. שנאמרה לבדה ושקולה כנגד כל המצות. הוי אומר זו מילה. שנאמרה לבדה לאברהם אבינו. וכת' בה ברית. לפי שהיא שקולה כנגד כל המצות. שהם תרי"ג מצות. כמניין ברי"ת בגימטריא והיא עצמה אחת. ולפי שאין תחינה באה אלא מתוך צרה. לפיכך אין הציבור נופלין על פניהם בשבתות וימים טובים וראשי חדשים לפי שהם יום שמחה:

שאילה זו שאל ר' מנחם בר' מכיר את בן דודו רבינו יצחק בר' יהודה:

יום מילה שחל להיות ביום תענית ציבור כגון עשרה בטבת וי"ז בתמוז וג' בתשרי. מהו להתפלל פסוקי דרחמים וסליחות ולומר ווידוי כדרכו. ולומר והוא רחום. וליפול לתחנונים ולומר אל ארך אפים. ואם מברכין על היין וטועמתו אם הוולד. או ליטעמיה לינוקא. או דילמא אין מברכין. כיון שהמברך אינו יכול לטעום: והילך תשובתו: וששאל על יום המילה. כך נוהגין במקומינו שמתפללין ביום תעניות סליחות ואומר וידוי כדרכו. ואין אומר והוא רחום ולא תחנונים. ומנהג אבותינו תורה היא. ומצות מילה קיבלוה בשמחה. דכב' שש אנכי על אמרתך. ועדיין עושין אותה בשמחה. ולפיכך אין צריכין לומר והוא רחום ותחנונים דודאי צריכין שמניחין במקצת ואין צריכין להפסיק לגמרי סליחות וידוי. ואל ארך אפים:

ושליח ציבור מברך על היין ואינו טועמו. ומנהג אבות תורה היא. שאין צריך לטועמו ביום תענית. ולא למיתביה לינוקא. דאתי למיסרך אלא לשהייה עד לאורתא. דאמרי' בעירובין. בפרק בכל מערבין. היכי ניעביד ליבריך עליה ולינחייה. המברך צריך שיטעום כי טעים ליה אחרינא שפיר דמי. וביום הכיפורים אם אמר זמן על הכוס כבשאר ימים טובים כיון דכי צריך למשתייה לשם קידוש היום ליכא למימר דלישהייה עד מוצאי יום הכיפורים. הילכך אין אומר זמן על הכוס ביום הכיפורים דלא איפשר: וששאל כמה שיעור טעימה. גבי מקדש בעינא מלא לוגמיו. הכא גבי שאר ברכות לא בעינא מלא לוגמיו ואפילו הכי ביומא דתעניתא אסיר למיטעם: יצחק בר' יהודה: ת':

סימן תקד

תקד.

ואני שמעתי בשם רבינו הקדוש התשבי מפריש. שאם חל ברית מילה ביום תענית ציבור ואף בכיפורא מברכינן וטעמינן לינוקא. ולא דמי לברכת זמן דעל הכוס בכיפור. דהתם כיון דאי עבדינן בכל שתא ושתא אתי למיסרך. אבל ברית מילה בתעניתא לא מתרמי בכמה שנים. הילכך מילתא דלא שכיחא היא ולא אתי למיסרך: ת':

סימן תקה

תקה.

שמונת ימי המילה כשמרחיצין את הקטן ממעכין לו את הערלה ביד. מפני שהיא מתרככת על ידי מיעוך. ונוח לעשות הפריעה. ועושין לו סמרטוטין עגולין נקובים באמצע ונותנין בשמן זית להלביש בהן את המילה. וכותשין עשב אפייא ונותנין על המילה להסיר את הכאב: ביום שמיני של מילה משכימין לבית הכנסת להתפלל. שזריזין מקדימין למצות דכת' וישכם אברהם בבקר. ומדליקין את הנר. על שם כי נר מצוה ותורה אור. ת'. ועוד דאמר באחד דיני ממונות אור הנר בברור חיל משתה שם. ונר סימן למשתה הוא ת': ומתקינין לשם שני קתידראות ופורסין עליהם מעיל או כל דבר תפארת לנוי. האחת לצורך אליהו הבא ויושב שם ורואה בקיום המצוה. ת':

מצאתי במדרש אגדה. כל אותן ארבעים שנה שהלכו ישראל במדבר לא היו פורעים מפני עינוי הדרך. וכשהיו מוהלין היו נותנין את המילה בעפר. ומאותה שעה ואילך היו נוהגין לתת את המילה [בעפר]. והיו נוהגין כן עד שגדלה מלכות ירבעם ובטלה. ובא אליהו והחזירה. והיינו דכת' כי עזבו בריתך בני ישראל. אמר לו הק' אתה הפקדת על המילה. חייך שכל שעה שמקיימין בניי מצוה זו תהא עומדת ביניהם. לפיכך תיקנו לעשות כסא כבוד למלאך הברית. וזהו אליהו. דכת' ומלאך הברית אשר אתם חפיצים.

וכת' (הנני שולח) [הנה אנכי שלח] לכם את אליה וגומ': מיכן התקינו לעשות כסא למלאך הברית: בפרקי' דר' אליעזר: ת'. ואחת קתידרא לבעל הברית. היושב בה והילד על ברכיו. ומפות מביאין שם שהמוהל מקנח בהן את ידיו. לאחר שנטלם מדם ברית. ויש אומ' דסימן משתה הוא כל זמן שהמפה על הפתח. וכלי מלא חול שבו נותן קציצת המילה. על שם ושמתי את זרעך כחול הים. ת'. ואמרי' במדרש. גבעת הערלות. לוקחין הערלה ומכסין אותה ואת הדם בעפר. ועוד שנמשלו ישראל כעפר הארץ: בתשובות הגאונים: ת':

ומרחיצין את הקטן בחמין. ומלבישין אותו בגדים נאים. כתנת בד. וסרבל. וכובע תפארת בראשו. כיום הכנסתו לחופה. ונושאין אותו בהדר לבית הכנסת לאחר תפילה: ועומדין הציבור מפניו כשנכנס הילד. ואומרי' ברוך הבא. והמכניסו אומר בשם ה': ואבי הבן נוטלו ומברך להכניסו בבריתו של אברהם אבינו. מידי דהוה אכל מצות שמברך עליהן עובר לעשייתם. על ביעור חמץ. על אכילת מצה על תקיעת שופר. על נטילת לולב. והעומדים שם אומרים כשם שנכנס לברית כן יכנס לתורה ולחופה ולמעשים טובים: ואסיפה היא זו שנתקבצו. לכך נקראת הכנסתו לברית. כמו שמפורש כשהכל ברא לכבודו. שמשעת אסיפה היא ראוייה לברך: ת'. כך אומר הגאון אבל לא כך נהגו העם [לברך] להכניסו עד לאחר מילה. כאשר פירשתי לעיל: ת': ונותנו אביו לבעל הברית. והוא יושב בקתידרא ונוטלו על ברכיו. והמל בא. ומברך בא"י אמ"ה אשר קב"ו על המילה. ומוהל. ופורע. ומוצץ בפיו. ומזלף עלייה היין בפיו ונותן עליה סמרטוטין הנבללים בשמן זית. ומושח היטב מן השמן זית ואחר כך נותן עליה אק"א הכתוש וכורך עליה סמרטוט גדול כדי שלא ישפשפנה הילד בשוקיו:

סימן תקו

תקו.

נוטל ידיו ומקנחן. ומוזגין כוס של יין. ומברך המוהל. על הכוס. ברוך אתה ה' אמ"ה בורא פרי הגפן: ברוך אתה ה' אמ"ה אשר קידש ידיד מבטן חוק בשארו שם וצאצאיו חתם באות ברית קדש. על כן בשכר זאת אל חי חלקינו צורינו צוה להציל ידידות שאירינו משחת למען בריתו אשר שם בבשרינו. בא"י כורת הברית: אלהינו ואלהי אבותינו קיים את הילד הזה לאביו ולאמו. ויקרא שמו בישראל פלוני בר' פלוני. ישמח האב ביוצא חלציו ותגל האשה בפרי בטנה. כאומר ישמח אביך ואמך ותגל יולדתך. ונאמר ואעבור עליך וארא מתבוססת בדמיך. ואמר לך בדמיך חיי ואמר לך בדמיך חיי. ונאמר זכר לעולם בריתו דבר צוה לאלף דור. אשר כרת את אברהם ושבועתו (ליצחק) לישחק

ויעמידיה ליעקב לחק לישראל ברית עולם: הודו לי"י כי טוב כי לעולם חסדו: ונאמר [וימל] אברהם את יצחק בנו בן שמונת ימים כאשר צוה אותו אלהים: פלוני הקטן גדול יהיה. כשם שנכנס לברית כן יכנס לתורה ולמעשים טובים: כשהוא אומר ואמר לך בדמיך חיי. טובל אצבעו ביין ומטיף בפי הילד. וכן כשהוא אומר פלוני הקטן זה גדול יהיה. מטיף בפי הילד לשם מצוה וחינוכה: ואף המברך שותה. דאמר מר המברך צריך שיטעום. וכל שכן מי שמברכין עליו. שצריך ליהנות מכוס של ברכה שבא על ידו. ולכך מטיף בפי הילד. ומתוך שאין ניכרת הטעימה זו אלא לרמז היא עשוייה משקין אף לאמו שעל ידי פרי בטנה בא הכוס. והרי שתה ונהנה מי שמברך עליו ולא תהיה ברכה לבטלה:

מנהג אבותינו תורה היא ויאחז בה צדיק דרכו: אור שמיני בעל ברית עושה סעודה ומשתה לכבוד המצוה. ולאחר קיום המילה אבי הבן מגדיל בשמחה ומשתה ויום טוב: וזכר לדבר ויעש אברהם משתה גדול ביום הגמ"ל את יצחק. ביום ה"ג מל את יצחק. ביום שמיני במילת יצחק עשה אברהם משתה: ת'. ועוד ראייה לדבר. דכת' בספר תילים אספו לי חסידי כרתי ברית עלי זבח: ת': ויאמרו זמירות למשתה הברית בניגון ברוך ה' יום יום:

סימן תקז

תקז.

שירו לה' הודו לו ברכו שמו. הודיעו בעמים עלילותיו ותעצומו. בשרו צדקותיו חק דבר יום ביומו. אלהים הוא עשאנו ואנחנו עמו: לאומים שבחוהו והגידו כבודו ותשימו כבוד תהילות הודו. ואנו בכל שכן בני אוהבו ועבדו. אשר מאד גבר עלינו חסדו. ואנחנו מרעיתו וצאן ידו: מה טובו ידידיו לריעיו ועמוסיו. חתומי באות ברית משושיו. אשר גמלם ברחמיו וברחמי ניסיו. ולהם לבד הגיד כח מעשיו. ישמח ויהלל ישראל בעושיו: הקיפם חוקיו כחומה עטרת. טוטפת בראשם ונזר כותרת. ומזוזות בפתחם לילה למשמרת. ותכלת בבגדם לדוגמתו ניכרת. לתתם לשם לתהילה ולתפארת: חביבה המילה ושמחה היא עליהם. ערומים ובמרחץ לעולם זאת להם. ובה שולחו מבור ובה נתמם אביהם. ועומדים כס והדום למצב גבוליהם. להיות להם לאלהים. ולזרעם אחריהם: יבושו גוים ישאו כלימתם. להתגנות בשמצת ערלתם. ויהיו מתבוססים בדם בריתם. וממות ומשאול תהיה גאולתם. שלום וברית עולם תהיה אתם: יקוץ בהרת ובשבת ימול. ועליו יגור ולא יחמול. פעולת אל לפניו ערוכה כיום אתמול. ושכרו אתו לשלם כי יגמול. יתרון לאדם בכל עמלו שיעמל: מי הקדים לעליון והכל שלו הוא. מי מל

לפניו בן עד לא חננהו. ממנו הכל ומידו יבזבזוהו. יראי ה' הללוהו. זרע יעקב כבדוהו: ילד הניתן ברוך החוננו. יחייהו לפניו בצדק למענו. לשמרו מכל רע לסבבו בימינו. ויט עליו תמיד חסדו וחינו. יסובבנהו יבוננהו יצרנהו כאישון עינו: מצות אב על בן במילה ופדיון. בתורה ואומנות. ואשה להריון. הביאו לברית כחוקה והגיון. כן יכניסנו לתורה ולאפיריון. ובימיו יושיע אלהים את ציון: חזק:

גמרו את סעודתם מברכין ברכת המזון בעיניין דבר יום ביומו: ת'. והא לא דאמרי' שהשמחה במעונו כמו לחתן. משום דטרידי ואיכא צערא לינוקא. הכי אמרי' בפ"ק דכתובות. אבל בחתן דאיכא שמחה אמרינן: והוסיף המברך ואומר. הרחמן הוא יברך הילד הנחנך לברית. וישמח ביוצא חלציו ותגל האשה בפרי בטנה: הרחמן הוא יברך את אחינו כו'. ממרום ילמדו כו': בורא פרי הגפן: ת'. עד שלא נימול אברהם לא היה מוליד זרע קודש. לפי שחסר ה'. כיון שנוסף ה' בשמו נעשה שלם. על פי המילה. והוליד למניין אותיות של יצחק. י'. י' נסיונות. צ'. לצ' שנה הולידתו שרה. ח'. לח' נימול. ק'. לק' שנה של אברהם נולד: ברי"ת חסר אחד ממניין תרי"ג מצות. תור"ה חסירה שנים. ברית חסר אחד שכיון שמל וקיים מצות מילה. מכאן ואילך אינו מחוייב אלא במניין מצות של ברי"ת. תורה חסירה שנים. שהיא צריכה עוד לשנים להעמיד העולם עליהם. שכן כת' אמרתי עולם חסד יבנה. ואמרו חכמים על שלשה דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים. לכך נחסרה שנים לחבר אילו השנים אליה. בריתי. יו"ד שהיא כתובה בסופה מעידה על י' הדברות:

ומנהג לאחר המילה לזמן קרוב שירצו יאספו עשרה. ויקחו חומש. והקטן בעריסה מלובש כיום המילה בתפארת ונותנין הספר עליו ואומ' יקיים זה מה שכתוב בזה. ואומר ויתן לך. וכל פסוקי הברכות עד ואז תשכיל. וקסת וקולמוס נותנין בידו כדי שיזכה להיות סופר מהיר בתורת ה': ת':

סימן תקח

תקח.

וכשאדם מכניס את בנו לתלמוד תורה כותבין לו את האותיות על לוח. ומרחיצין אותו. ומלבישין אותו בגדים נקיים. ולשין לו ג' חלות של סלת בדבש. ובתולה לשה את העיסה. ומבשלים לו ג' ביצים. ומביאין לו תפוחים ומיני פירות ומחזרין אחר חכם וחשוב להוליכו לבית הספר. ומכסהו תחת כנפיו. ומעלהו לבית הכנסת. ומאכילין אותו חלות בדבש. ומן הביצים והפירות. ומקרין לו את האותיות. ואחר כך מחפים אותו בדבש. ואומרים לו. לחוך. ומחזירין אותו לאמו אף מכוסה. וכשמתחילין ללומדו. בתחילה

מפתים אותו. ולבסוף רצועה על גביו. ופותחין לו בתורת כהנים תחילה: ומרגילין אותו לנענע בנופו כשהוא לומד: וכשמגיע לחקת עולם. קורא אותו כעין ציבור. ועושה לו סעודה עליו: דע שדומה העיניין כאילו הקריבו לפני הר סיני: דכת' ביום הזה באו מדבר סיני. ולא כת' ביום ההוא. אמרה תורה בכל יום ויום יהיה בעיניך כאילו הוא אותו יום שניתנה בו תורה. ללמדך שתנהוג בבניך כשתכניסהו לתלמוד תורה. כמנהג הזה לכסותו ולהעלותו. שכן מצינו במשה שעשה כסדר הזה לישראל. דכת' ויוצא משה את העם לקראת האלהים מן המחנה ויתייצבו בתחתית ההר. נראה כאילו הם מכוסין תחת ההר כשהכניסן לקבל תורה. והזהירו שלא יהא דבר חוצץ בין אחד מישראל לבין קונם. דכת' לקראת האלהים ולא לקראת אדם ובהמה. ולכך הזהירו גם הצאן והבקר אל ירעו אל מול ההר ההוא: ולפיכך כת' וישלח משה את חתנו קודם מתן תורה שלא יהא חוצץ בין אחד מישראל לבין קונם. לפי שהיה גוי. דכת' וישלח משה את חתנו. וגומ'. וכת' בתריה בחדש השלישי: ומפני מה כותבין לו את האותיות על לוח ולא על דבר אחר. לפי שבלב יש בו לוח. דכת' כתבם על לוח לבך. כלומר שתהא קבועה על לוח לבך: ולמה מרחיצין ומלבישין אותו בגדים נקיים. כדרך מתן תורה. וקדשתם היום ומחר וכבסו שמלותם: ולמה באים ג' חלות לשמו ומאכילין אותו זכר לשלשה עידונין שנתעדנו בהן ישראל. אילו הן. באר. מן. שליו. ולמה לשין את החלות בחלב ודבש. משום שנאמר ויניקהו דבש מסלע. ומעין מקרא של פתיחת לב. שנאמר דבש וחלב תחת לשונך: ולמה אין מניחין ללוש את העיסה אלא לבתולה. שמצינו שהקפידה תורה בנתינתה לפולטת שכבת זרע. שנאמר והיו נכנים ליום השלישי. ולכך. אמרו תבא בתולה שהיא טהורה ותלוש לקטן שהוא טהור: ומפני מה מביאין לו ג' ביצים מבושלין כראוי. לא מפני צריכי מצוה. אלא לתשמישי מצוה. שצריך לאוכלן בליפתן. שאם אוכלן אכילת גסה יש לחוש שמא יפליג דעתו אלא כשם שמחנכין אותו לתורה שלימה. כך צריך שיהא כל תיקונין משלם: ולמה ביצים שדעתו של תינוק אצל ביצים. ועוד מביאין לו פירות ותפוחים כשהן מצויין לקינוח סעודה. ועוד דא' פלוני חמרא וריחני פיקחוני. ומפני מה מחזירין אותו על חכם וחשוב להוליכו לבית הספר. שכן בנתינתה של תורה חזר הק' על אדם חשוב ולא מצא כמשה רבינו להנתן תורה על ידו. וכל כך למה. שיתקיימו לדורות כעיניין שנאמר לא ימושו מפיך וגו'. שמעשיהן של צדיקים קיימין הן לעולם. והקב"ה מסכים על ידם. שנאמר ועצת מלאכיו ישלים: ולמה החכם מכסה אותו תחת כנפיו. לפי שמחניכין אותו דרך צניעות ודרך ענוה. שכן מצינו בנתינת התורה. ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו: ד"א שלא לעשותו עליל ופומבי לעוברי דרכים שלא ישלוט בו

שום עין הרע ולא שום נזק: שכן בנתינת התורה. לפי שלוחות הראשונות ניתנו בפומבי גדול וקולות וברקים וקול שופר. נתקנאו המלאכים. ובא שטן וערבב את העולם וגרם העון ונשתברו לוחות ראשונות. אבל לוחות אחרונות שניתנו בחשאי הן קיימין לעולם. ולפיכך מחזירין אותו לאמו אף מכוסה. ולמה לבית הכנסת. כדרך שישראל נתקרבו לפני הר סיני בנתינת התורה והחכם מקרא לו האותיות. זכר לוידבר אלהים: ולמה אחר שמקרין לו את האותיות מחפים אותו בדבש ואומרים לחוך. זהו כעיניין שמפרש ביחזקאל ואכלה ותהי בפי כדבש למתוק. כלומר שנוחים לו את האותיות ללחוך. כן תהא לו תורה נוחה לקובעה ללומדה וללמדה: ולהכניסה כעין נופך. כעיניין שנאמר בן אדם בטנך תאכל ומעיך תמלא: ומפני מה בתחילה מפתין אותו ולבסוף רצועה על גביו. כתחילתה של תורה. דכת' פתיתני ה' ואפת חזקתני ותוכל. שבתחילה כת' ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש. כלומר אין עליכם אלא קיבול שכר. ולבסוף כת' זבח לאלהים יחרם. מחלליה מות יומת. מכה אביו. מכה איש. מות יומת הנואף והנואפת: ומה טעם מתחילין בת"כ. בספר ויקרא. דתניא א"ר יוסי מתחילין לתינוקות בסדר ויקרא אמר הקב"ה יבאו טהורים ויתעסקו בטהרות. ומעלה אני עליכם כאילו הקריבו קרבן לפני: ומפני מה מרגילין אותו לנענע בגופו כשהוא לומד. שכן מצינו בנתינתה של תורה. וירא העם וינועו. ולא האנשים לבד נעו. אלא אף ההרים והאילנות. הרים שנאמר ויחרד כל ההר מאד. וכתיב בתילים למה תרצדון הרים גבנונין. ובאילנות כתב וכל עצי השדה ימחאו כף. וזהו שאמר דוד עבדו ה' ביראה וגילו ברעדה. ושלמה פירש. שפתותיו שושנים נטפות מור עובר. אל תיקרי שושנים אלא ששונים. אל תיקרי מור עובר אלא מר עובר. שצריך להיות כל ימיו באימה ויראה לפני המקום: ומניין שכל המעשים האילו תלויין בנתינתה של תורה. שנאמר והודעתם לבניך ולבני בניך. וכתיב בתריה יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחרב. מלמד שדומה לפני המקום כיום שעמדו ישראל על הר סיני: ומה טעם מסיים בפסוק כל חלב וכל דם לא תאכלו. אמר הק' יאמר לפני חלב ודם הקרב במזבח לפני משל בהמה. בשביל התינוקות שנתמעט חלבם ודמם על דברי תורה. ומעלה אני עליכם כאילו הקריבום לפני. וראייה מגיד הנשה. אמרו דבר שנצטער בו אותו צדיק אנו נהנין ממנו. ולכך נאסר: ואם תאמר מפני מה אסרה תורה הדם של חיות ושל עופות. משום מצות כיסוי. דכת' ושפך את דמו וכסהו בעפר. תדע שחלבן של חיות מותר. לפי שאין עושין מהן קרבן: ולפיכך קורא אותו פסוק כעין שירה. שנותן שירה ושבח לפני המקום שהגיעו למצוה כזו. ומעלה אני עליהם כאילו הקריבו דמו וחלבו על גבי המזבח: ולפיכך צריך לעשות לו משתה כיום שמלהו ונתמעט דמו: והנהנה

מסעודתו חייב לברכו. ולומר המקום יאיר עיניך בתורתו. כדרך שמברכין אותו בקבלת מילה שאומר כשם שנכנס לברית כן יכנס לתורה. כו':
נשלם:

הלכות ציצית

סימן תקט

תקט.

תנו רבנן וראיתם אתו וזכרתם. ראה מצוה זו וזכור אחרת תלוייה בה. ואיזו זו קרית שמע. דתנן מאימתי קורין את שמע בשחרית משיכיר בין תכלת ללבן: ת"ר וראיתם אותו וזכרתם. ראה מצוה זו וזכור אחרת התלוייה בה. ואיזו זו כילאים. שנאמר לא תלבש שעטנז. וסמיך ליה גדילים תעשה לך: תניא אידך וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה'. כיון שנתחייב במצוה זו חייב בכל המצות: תניא אידך וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה' ועשיתם אותם. ראייה מביא לידי זכירה. זכירה מביא לידי עשייה: ר' שמעון בן יוחי אומר כל הזהיר במצוה זו זוכה ומקבל פני שכינה. כת' הבא וראיתם אותו. וכת' התם את ה' אלהיך תירא ואתו תעבד: ת"ר חביבין ישראל שסיבבם הק' במצות. תפילין בראשיהן. ובזרועותיהם. ציצית בבגדיהם. מזוזה בפתחיהם. ועליהם אמר דוד שבע ביום הילליך. ובשעה שנכנס לבית המרחץ וראה עצמו ערום. אמר אוי לי שאני ערום ממצות. כיון שנסתכל במילה שבבשרו נתיישבה דעתו. ואמר שש אנכי על אמרתך כמוצא שלל רב. אחר שיצא מן המרחץ אמר עליה שירה. שנ' למנצח על השמינית. על המילה שניתנה בשמיני: ר' אליעזר בן יעקב אומר כל שיש לו תפילין בראשו ובזרועותיו ומזוזה בפתחו. וציצית בבגדיו. לא במהרה הוא חוטא. שנאמר והחוט המשולש לא במהרה ינתק. ואומר חנה מלאך ה' סביב ליראיו ויחלצם: תניא היה ר' מאיר [אומר] מה נשתנה תכלת מכל צבעונין. מפני שהתכלת דומה לים. וים דומה לרקיע. ורקיע דומה לכסא הכבוד. שנאמר ויראו את אלהי ישראל וגו'. וכתיב כאבן ספיר כמראה דמות כסא נראה עליהם: תניא היה ר' מאיר אומר קשה עונשו של לבן מעונשו של תכלת. משל למלך בשר ודם שאמר לעבדיו לאחד אמר לו הביא לי חותם של טיט. ולאחד אמר לו הביא לי חותם של זהב. פשעו ולא הביאו. איזה מהם עונשו מרובה. הוי אומר זה שאמר לו הבא לי של טיט ולא הביאו: אמר רב יהודה אמר רב כך היה מנהגו של ר' יהודה בר' אלעאי. ערב שבת מביאין לו עריבה מליאה חמין ורוחץ בה פניו ידיו ורגליו ומתעטף ויושב בסדינין המצוייצין ודומה למלאך ה' צבאות: כמה חוטין הוא נותן. ב"ש אומר ארבע. וב"ה אומר שלש.

אמר רב פפא הילכתא ארבע חוטין בתוך שלשה משולשת ארבע: ת"ר סדין בציצית. ב"ש פוטרין וב"ה מחייבין. והלכה כב"ה. ר' זירא אמר גזירה משום כסות לילה. אמר רב טבי בר קיסא אמר שמואל כלי קופסא חייבין בציצית. אמר רבא ומודה שמואל בזקן שעשאה לכבודו שפטורה. מאי טעמא אשר תכסה בה אמר רחמנא והאי לאו למיכסויי (עטרה) [עבידא]. וההיא שעתא ודאי רמינן ליה. משום נאמר לעג לרש חרף עשהו: ת"ר ציצית. אין ציצית אלא ענף. וכן הוא אומר וישלח תבנית יד ויקחני בציצת ראשי: אמר אביי וצריך לפרודה כצוציתא דארמאה: אמר רב גידל אמר רב ציצית צריכה שתהא נוטפת על הקרן. שנאמר על כנפי בגדיהם. אמר ר' יעקב אמר ר' יוחנן וצריך שירחיק כמלא קשר גודל: טלית המונחת בקופסא פטורה מן הציצית. מאי טעמא חובת גברא הוא. והילכתא ציצית חובת גברא הוא. מדקא מברכינן להתעטף בציצית. אלמא עיטוף מצוה: אמר רב יהודה טלית שאולה כל שלשים פטורה מן הציצית. מיכן ואילך חייבת: ואמר רב יהודה היוצא בטלית שאינה מצויצת כהילכתה בשבת חייב חטאת. אלמא ארבעתן מצוה אחת היא. אמ' רב אדא בר אהבה א"ר נפסק החוט מעיקרו פסול. ואי אגרדמו להו ובצרו מארבעי ואית בהו כדי לענבם שפיר דמי. ואמרי בני ר' (זירא) [חייא] גרדומי תכלת כשירין. וכי גדיל מיבעי ליה למיגדל תילתא ומשבק תרי תילתי: דאמר מר נויי תכלת שליש גדיל ושני שילשי ענף. ואי גדלא רובא שפיר דמי: ואי לא גדל בה אלא חולייא אחת כשירה. וכמה שיעור חולייא. ר' אומר כדי שיכרוך וישנה וישלש: (ואיתגדלא) [ואי גדלה] כולה כיון דלית ליה ענף פסולה. דתניא ציצית. אין ציצית אלא ענף. וכו'. תלאן ואחר כך פסק ראשי חוטין שלהן פסולה: ת"ר וראיתם אותו. פרט לכסות לילה. אתה אומר פרט לכסות לילה או אינו אלא פרט לכסות סומא. כשהוא אומר אשר תכסה בו. הרי כסות סומא אמור. הא מה אני מקיים וראיתם אותו פרט לכסות לילה. ומה ראית לרבות כסות סומא ולהוציא כסות לילה. מרבה אני כסות סומא שישנה בראייה אצל אחרים. ומוציא אני כסות לילה שאינה בראייה אצל אחרים: ת"ר על ארבע כנפות כסותך. ארבע ולא שלש. או אינו אלא ארבע ולא חמש. כשהוא אומר אשר תכסה בה. הרי חמש אמור. הא מה אני מקיים ארבע. ארבע ולא שלש. ומה ראית לרבות בעלת חמש. ולהוציא בעלת שלש. מרבה אני בעלת חמש. שיש בכלל חמש ארבע. ומוציא אני בעלת שלש שאין בכלל שלש ארבע: ת"ר הכל חייבים בציצית כהנים לוים וישראלים גרים נשים ועבדים. ר' שמעון פוטר בנשים: עד כאן מהלכות גדולות:

א"ר שמעון כל המקיים מצות ציצית מעלה עליו הכת' כאילו קיים כל המצות. שנאמר וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה'. ר' חנינא בן אנטיגנוס אומר כל המקיים מצות

ציצית. עליו הכתוב אומר אשר יחזיקו עשרה אנשים מכל לשנות הגוים והחזיקו בכנף איש יהודי. וגו'. וכל המבזה מצות ציצית עליו הכת' אומר לאחז בכנפות הארץ וינערו רשעים ממנה: וכיצד הוא עושה. מביא צמר נקי וטווהו לשם ציצית. ושוזרן לשם ציצית. שהחוט של ציצית צריך לשזרן. דכת' פתיל. ולהלן הוא אומר אשר אין צמיד פתיל עליו. מה להלן חיבור אף כאן חיבור. שמחבר שני חוטין כאחת ושוזרן. וכדמתרג' ירושלמאה פתיל תכלת. שזיר תיכלא: ועוד תניא פתיל תכלת. טווי ושזור. אין לי אלא תכלת טווי ושזור. לבן מניין. הרי אתה דן. הואיל ואמרה תורה תכלת. ולבן. מה תכלת טווי ושזור. אף לבן טווי ושזור. היכן מצינו ללבן מן התורה מעתה. אמרת הריני דן. הואיל ונאמרו בגדים בתורה סתם. ופרט לך הכת' אצל נגעים צמר ופשתים. דכת' בבגד צמר או בבגד פשתים. מה להלן צמר ופשתים אף כאן צמר ופשתים. ומה להלן בלבן. דכת' ופשתים. כברייתו. אף צמר כברייתו. דסתם פשתים לא ניתנו ליצבע. אוציא את הצבוע בידי אדם. ולא אוציא הצבוע בידי שמים. ת"ל לפשתים ולצמר. מה פשתים לבן. אף צמר לבן. הא למדת שכל מקום שנאמר בגדים בתורה סתם. בלבן הכת' מדבר. שהרי הוא אומר ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת. היה לו לומר ונתנו על הכנף ציצית. מה ת"ל על ציצית הכנף. ללמד על ציצית שיהא ממין הכנף. מה להלן לבן. אף כאן לבן. ת'. על כנפי. על בגימטריא כמו מין. כלומר על כנפי. מין כנפי: ת'. מצ': או יכול מה להלן צמר. אף כאן צמר. ומניין שאם נתן משל פשתים יצא. ת"ל הכנף פתיל תכלת. לא הקפיד אלא בין צבוע לשאינו צבוע. הא למדת על פשתן שאינו צבוע שהוא פטור במקום לבן. או יכול שאני מרבה אף השיראין והכלך והסיקריקון. שיהו פוטרין במקום לבן. ת"ל הכנף. ולהלן הוא אומר לא תלבש שעטנז צמר ופשתים יחדיו. גדילים תעשה לך. הא כיצד צמר ופשתים פוטרים בין במינם בין שלא במינם. שאר מינין במינם פוטרין שלא במינם אין פוטרין. כדברי (ר' חנא) [רבא] שאמר משום ר' יהודה: ד"א גדילים תעשה לך. זה לבן. מניין לרבות את התכלת. ת"ל ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת. ומניין שאם אין לו לבן שמטיל תכלת. [ואם אין לו תכלת שמטיל לבן] ת"ל וראיתם אותו. אפילו מין אחד. ואע"פ שריבינו של צמר בשל פשתים. ושל פשתים בשל צמר מאחר שאיפשר לעשות לו במינו עושה. אחר שגזרו חכמים משום כסות לילה. ועוד שאמר ריש לקיש כל מקום שאתה מוצא עשה ולא תעשה. אם אתה יכול לקיים את שניהם מוטב. ואם לאו יבא עשה וידחה לא תעשה: וכבר נחלקו ב"ש וב"ה בסדין בציצית. (והין) ב"ש פוטרין וב"ה מחייבין. והלכה כב"ה. אלא שאסרו חכמים לעשות כן שלא יגרום עצמו לעבירה. ועוד איפשר לו לעשות במינו. וכמה חוטין הוא נותן. ב"ה אומר שלשה. ולפי שנאמר ועשו

להם ציצית על כנפי בגדיהם. שומע אני יעשה חוט בפני עצמו ויכרוך עליו אחד. ת"ל גדילים. וכמה גדילים נעשית. אין גדילים פחות משנים. דברי ב"ה. ב"ש אומר מד' חוטין. גדיל שנים. גדילים ארבעה. והלכה כב"ש: וכבר נכנסו זקני ב"ש וזקני ב"ה לעליית יוחנן בן בתירא ואמרו ציצית אין לו שיעור למעלה. שמוסיף והולך כל מה שירצה. אבל יש לו שיעור למטה. כמה תהא נוטפת ומשולשת על הקרן. ב"ש אומר ארבע וב"ה אומר שלש. שב"ה אומר אחת מארבע של כל אדם. ואין שילשול האמור כאן אלא גדיל. וכן הוא אומר שרשרת גבלות מעשה עבות. והלכה כב"ש. נמצאת אתה אומ' שיעור ציצית מעיקרו אמה. ולכשיכפלנו יעמוד על זרת. והיינו שלשה טפחים לזרת וטפח לגדיל. דהיינו ארבע אצבעות ושני טפחים ענף. ואע"ג שאם כרך רובה כשירה. הרי אמרו נויי תכלת שליש גדיל ושני שלישי ענף: ומניין לציצית שיהא בה ענף וגדיל. דכת' גדיל. וכת' פתיל. גדיל שנים. גדילים ארבעה. הא כיצד. עשה גדיל ופתלהו מתוכו. ועוד אמרו מתוך שנאמר ועשו להם ציצית. שומע אני יעשנה כולה ציצית. ת"ל גדילים. אי גדילים שומע אני יעשנה כולה גדילים. ת"ל ציצית. הא כיצד. צריך שתהא גדיל יוצא מן הכנף. וציצית מן הגדיל. דאין ציצית אלא ענף. וכן הוא אומר וישלח תבנית יד ויקחני בציצת ראשי. נמצאת אתה אומר שאם עשה גדיל למטה אע"פ שהניח למעלה בלא גדיל אין כאן ציצית. ולא עוד אלא שאמרו שצריך לפורדה ולסלסלה כציצית הנכרי. ועדיין מתוך שנאמר ועשו להם ציצית. שומע אני יארגנה עמה. ת"ל ונתנו על ציצית הכנף. הא כיצד (תופרה) [קושרה] עמה. וארבע ציצית מעכבות זו את זו. שארבעתן מצוה אחת היא: נתנו על מקום האריג ולא על מקום הפתיל כשירה. ור' (יוחנן) [יהודה] פוסל. על הקרן כשירה. ור' אליעזר פוסל. לפי שאמרה תורה על ארבע כנפות כסותך. ולא על שמונה. ואילולי הוא נותנה על הקרן. נמצאת עולה להלן ולהלן. ר' אליעזר בן יעקב אומר מניין שלא יתננו באמצע בגד. ת"ל על ארבע כנפות. הא במה הכת' מדבר תוך כדי שלש אצבעות מן השפה כלפי הקרן חייב בציצית. אם קורא אני גדילים. יכול קלעיות. אמרת. לא אמרתי אלא גדילים פתיל. זה שלא יהו מעורבבין ומסוכסכין. חוט בחבירו. או יכול פתיל זה לבן. ולימדנו הכת' שלא יעשה אותו קלעיות. אבל תכלת הוא עושה אותו קלעיות. ת"ל גדילים. כמעשה לבן כן מעשה תכלת. ר' שמעון בן אלעזר אומר גדילים שיהא גודל עליו. פתיל. זה שזור. פתיל זה היוצא. פתיל זה לבן. פתיל. יכול שהן שתי מצות. מצות תכלת ומצות לבן. ת"ל והיה לכם לציצית. מצוה אחת היא ולא שתים: ועל החוט של ציצית שעושין ממנו הגדיל. ומיבעיא ליה לאחר שנעשה הגדיל ועדיין הוא ארוך מחבירו. מהו לפוסקו. כלום יש כאן משום תלאן. ואחר כך פסק ראשי חוטין שלהן שפסולה. אין לחוש

על זאת. דכי אמרי' תלאן ואחר כך כו'. הני מילי בארבע חוטין. דאי לא פסיק להו הוו להו חד חוטא ואין כאן ציצית כלל. הילכך כי קשר קודם פסיקה הוה ליה עשייתו בפסלות. וכי הדר פסיק להו לאכשורי. יש כאן משום תעשה כמצותו. ולא מן העשוי כבר שלא כמצותו. ותחילת עשייתו צריכה שתהא בכשרות. אבל זה שאינו מצוה לפוסקו כי פסיק להו מאי תעשה איכא: גדיל. בשתי לשונות שמעתיו. חוטין של ערב עבין הארוגים בראש הטלית. ובסופה. ל"א חוטין של שתי שבצידי הטלית מיכן ומיכן. שלועזין צימוייש. ויש שקורין אורלייש. וקשר גודל מראש הצפורן עד פרק ראשון שבאמצע הגודל. ופרק שני שכתב אחי איני יודע איזו פרק הוא קורא שני. והמקום יאיר עינינו בתורתו: שלמה בר יצחק: ת'. כל המקיים מצות ציצית כאילו קיים כל התורה כולה. שנאמר וזכרתם את כל מצות ה'. הא למה זה דומה לעבד מלך שמהלך בכל מקום וחותמו עליו. הכל יודעין שחותם של מלך הוא זה. כך התכלת דומה לים וים לרקיע ורקיע לכסא הכבוד: ועוד כי כלולה התורה בציצית. שתיבת ציצית עולה שש מאות. וח' חוטין ה' קשרים. הרי תרי"ג. ועוד כת' משפטים ב"ל ידעם. ובארבע כנפות ל"ב חוטין. רמז לתרי"ג מצות שבתורה. כלולה בין ב' דבראשית לל' דלעיני כל ישראל: בסוף החומש: וגדלה מצות ציצית עד לשמים. שהרי תורה כלולה בציצית. ותורה קנין אחד ושמים וארץ קניין אחד. וכת' ביה בשמים. ושמים בזרת תיכן. וזהו ששנינו. ציצית אין לו שיעור למעלה אבל יש שיעור למטה. עד זרת. וגרסי' באילו מגלחין. טווה אדם ציצית לטליתו בחול המועד. אלמא טוייה לשמה בענן: וימדוד חוט ארוך אמה שהיא שתי זרתות עד ארבע אמות. ויפסקם לארבע חוטין. כדתנן פסקו ואחר כך תלאו כשירה. תלאו ואחר כך פסקו פסולה. משום גדילים תעשה לך. ולא מן העשוי בפסלות. שהרי בהכנסת החוטין לא היו אלא חוט אחד מכיון שלא נפסקו. אבל מחוט שמיני הארוך לעשות כרכי החליות אם יארך יותר מדיי אין לחוש לפסקו למידת האחרים. דכיון דאין אנו קפידין בארך שלו גם בפסיקתו אין כאן משום תעשה ולא מן העשוי. שהרי סוף סוף שמונה חוטין יש כאן: ע"כ ת'. מ"צ: ועל חוט של כרך הנפסק אחר שנקשר ונתלה הציצית: כבר השיבותיו. שכך נוהגין. וכן נהגה הגברת אחותו של יצחק בר' מנחם. ומפיו שמעה. וטעם הפסול איני יודע. שאין תעשה ולא מן העשוי בכל מקום אלא שבשעת עשייתו לא נראה למצוה. כגון הדלה עליה את הגפן ואת הדלעת דסוכה שסיככה במחובר שאינו ראוי. ואחר קצצו פסולה. דקאמרי' צריך לנענע. ואם לא ניענע הוה ליה מן העשוי בפסלות. וכן החוטט בגדיש ולא היה שם חלל טפח במשך שבעה שכנעשה הזה לא היה אהל. וכשהרחיב החלל אמרי' הוה ליה מן העשוי ופסול. וכן אם תלאן ואחר כך פיסק ראשי חוטין שלהן הוה ליה מן העשוי

בפסלות. שכשנתלה על הציצית ונגמר עדיין כולו חוט אחד: ואם לא שתלה הטועה ברבינו יצחק נ"ע הייתי אומר שטעה בזו. דתני ר' חייא הטיל לשתי קרנות בבת אחת כשירה. והוצרכנו להעמידה בפוסק ואחר כך קישר. הא קישר ואחר כך פסקן באמצעם להיבדל זה לקרנו וזה לקרנו פסולה. ואעפ"י שראשי חוטין קודם קשירה נפסקו. וכבר קודם קשירה היו ארבעה חוטין אלא שארוכין היו כדי שתי קרנות. וקצרן לאחר עשייה פסל. ואם מכאן. צלל במים אדירים העל חרס בידו שזו בפסול נעשית. דציצית הכנף כת'. ולא ציצית כנפות. ונהי דבשעת פתיל דהיינו קודם קשירה לא בעינא כנף. בשעת ציצית מיהא בעינא כנף. אבל זה אע"פ שהחוט ארוך הרי בהכשרתו נעשה. שאפילו כל החוטין כולן ארוכין עשר אמות כשירה. דתניא ציצית אין לה שיעור. ואוקימנא אין לה שיעור למעלה אבל יש לה שיעור למטה: שלמה בר' יצחק:

סימן תקי

תקי.

עשיית ציצית.

ציצית זה טעמו ופירושו. תרי"ג מצות תלויות בו. ציצית בגי מטריא שש מאות. ושמונה חוטין של ציצית. ושני קשרים למעלה ושלשה למטה. הרי החשבון של כל המצות שהם שש מאות ושלש עשרה מצות. והזהרנו המקום להתעסק במצות ציצית ולשום בטלית. וצריך לטוות צמר של ציצית לשמה. וכשאתה תולה הציצית בטלית צריך להשים ארבע בתוך שלש. וכן בארבע כנפות של טלית. ושיעור ציצית ח' חוטין. ואורך החוטין כשיעור זרת ושליש גודל. וקודם שיתלהו. צריך שיפסוק. שכך אמרו חכמים תלאן ואחר כך פסק ראשי חוטין שלהן פסולה. וכך צריך לעשות יטול הציצית וימדוד במידה. זרת בינוני ושליש גודל. ואחד מאילו שמונה חוטין. צריך שיהא ארוך זרת יותר מן האחרים כדי לשלשל בו האחרים. ואחר שמדדן פוסק ראשיהם ותולה הציצית בכנף וכופלו שלשה כפליים ומניח השני חלקים לענף. וחלק שלישי ישלשל ויכרוך בחוט הארוך. ויעשה שני קשרים למעלה סמוך לכנף. וג' קשרים למטה סמוך לענף. ויהא כורך והולך עד שישלש גדיל. ושני שלישי ענף. ויהדק הגדיל בחוט הארוך כל כך דלהוי מהודק יפה יפה כדי שיהא שוה לחביריו. ולא יהא ארוך יותר מחביריו: ל"א. כך סידורו של ציצית: פוסק מן הפקיע שנטווה לשם ציצית ד' חוטין. וישער שכל חוט וחוט מאותן ארבעה שכשיכפלנו לשנים יהא שיעורו של כל חוט מהשמונה בין גדיל וענף שיעור זרת. והזרת הוי כפשיטת יד באלכסון. מזרת שהיא באצבע קטנה עד הגודל. ונוהגין כן באשכנז שמודדים אמה אחת מכל חוט וחוט. וכן לארבע חוטין. ולכשיכפלם הן ח' חוטין. ואמה

היא שתי זרתות. והיינו שכשכפל החוט הוי אורכו זרת. ואחר כך יפסוק ראשי חוטין שלהן. ותולה בכנף. דהכי אמרי' תלאן ואחר כך פסק ראשי חוטין שלהם פסולה. ומשום הכי צריך לפסוק תחילה. ומרחיק תליית החוטין ממקום שנוקב הטלית לתלות החוטין. צריך להרחיק אותו נקב משפה תחתונה של בגד ממקום גודל. דהיינו באורך אצבע מן הצפורן עד הפרק דהיינו שתי אצבעות: ונוהגין באשכנז שמרחיקין אותו כמו כן. משפה אחרת שבאורך הטלית ברוחב גודל. וחוט רביעי שכורך בו את הציצית צריך להניחו ארוך כשיעור שיכול לכרוך את הציצית שיהא שליש גדיל: ומכל מקום קודם תלייתא פוסקו. ואחר כך כורכו לציצית סביב. וקודם שיכרוך אפילו כרך אחד יעשה למעלה סמוך לטלית שני קשרים. ואחר כך יכרוך. עד שיהא שליש גדיל ושני שלישי ענף. ויעשה שלשה קשרים שסמוכין לענף למטה. ולהכי עביד שנים למעלה ושלשה למטה. משום דמעלין בקודש ולא מורידין: ת'. העושה ציצית לעצמו אומר בא"י אמ"ה אקב"ו לעשות ציצית לשמה: שהחיינו: וכשהוא מתעטף מברך להתעטף בציצית. כך כת' בהלכות: ובסידור אחר מצאתי. העושה ציצית לעצמו. על מצות ציצית. העושה תפילין. על מצות תפילין. מניחן. להניח תפילין. חולצם. לשמור חוקיו. העושה מזוזה לעצמו. לעשות מזוזה. כשהוא קובע אותה. על מצות מזוזה: וקצת דברי שניהם שיבוש דקאמרי' מתני' ב"ש היא. לאפוקי מן הילכת'. בההיא דהעושה ציצית לעצמו מברך שהחיינו. דלאו הילכת' היא. דלא מברך שהחיינו אלא על דאתי משתא לשתא. דאמר רבה כי הוינן בי רב הונא איבעיא להו מהו לימא זמן בראש השנה ויום הכיפורים. כיון דמזמן לזמן אתי אמרינ'. וכי נמי קא אמרינ' בסופה. אתו לקמיה דרב יהודה. אמר להו אנא אקרא חדתא נמי אמינא זמן. דקרא נמי משתא לשתא אתי. אלא דבר ברור הוא. דעל כל דאתי משתא לשתא הוא דמברכינן שהחיינו. וציצית לא קבע לה זמן. הילכך לא צריך לומר שהחיינו. דלאו הילכת' היא. וכן עיקר: ודקאמרי' העושה ציצית לעצמו מברך על מצות ציצית. לא קאי: כאשר כתב רב אלפסי. גרסי' בהתכלת. רב נחמן אשכחיה לרב אדא דקא רמי חוטי וקמברך לעשות ציצית. א"ל מאי האי ציוצין דקא (שמעטו) [שמענא] הכי אמר רב ציצית אינה צריכה ברכה. ובההיא שמעתא מסיק ואזיל נמי מסוכה. מדתניא העושה סוכה לעצמו אומר ברוך שהחיינו. ואילו לעשות סוכה לא מברך. וכן מוכח גבי תפילין התם מדשלח בו. על תפילין של יד מברך להניח תפילין. ואילו לעשות תפילין לא מברך: ושמא אירושלמי סמיך. דתניא בירושלמי בפרק הרואה. העושה ציצית לעצמו יאמר בא"י אמ"ה אקב"ו לעשות ציצית. וכן לולב ומזוזה וכל המצות: ומייתי לה בערוך בערך צץ: ושקלינן וטרינן ואסקינן דבהא פליגי דרב אמר ציצית אינה צריכה ברכה. קסבר

חובת נברא הוא. והויא ליה מצוה שעשייתה אינה גמר מלאכתה. וכל מצוה שעשייתה אינה גמר מלאכתה אין צריך לברך. שהרי תפילין שעשייתן אינם גמר מלאכתם. ואינו צריך לברך לעשות תפילין. ומאן דאמר ציצית צריכה ברכה. קסבר חובת טלית היא. והויא לה מצוה שעשייתה היינו גמר מלאכתה צריך לברך. כמו המילה שעשייתה גמר מלאכתה וצריך לברך. והילכת' כרב דאמר חובת גברא הוא. דהא אנן לא מברכינן לעשות ציצית. הילכך הא דאמר שמואל כלי קופסא חייבין בציצית ליתא: והכי כתב בעל הלכות: ואיכא מאן דאמר הילכת' כשמואל דסבירא ליה דחובת טלית היא: ואנן כתבינן מאן דסבירא לן: כך כתב רב אלפסי: בתשובות הגאונים: ולענין מאן דניפסיק ליה חוטא דתכילתא. ת"ש מי שנפסקה לו חוט של תכלת בשבת. אסור לבא לביתו דרך רשות הרבים. כי הא דרבינא הוה מסגי בתר מר בריה דרב אשי בכרמלית. ואיפסיק חד קרנא דגלימיה. א"ל מאי דעתיך. דאשדייה. והתניא גדול כבוד הבריות שדוחה את לא תעשה שבתורה. איכא דאמרי [בשבתא] דריגלא הוה. ולא א"ל ולא מידי ער דמטא לביתא. א"ל אילו אמרת לי התם שדיתיה. והתניא גדול כבוד כו'. תרגמא רב בר שבא קמיה דרב כהנא בלאו דלא תסור: וכן הילכת': בהגדת': למה נסמכה פרשת ציצית לפרשת מקושש. שבשעת שנתחייב מקושש על שחילל את השבת. אמר משה לפני הק' רבונו של עולם כת' בתפילין. למען תהיה תורת ה' בפיך. אילו הן תפילין. וצויתי שלא לנושאם בשבת. אילמלא היה נושאם היה נזכר מן השבת ולא היה מחללו. אמר לו הק' הריני קובע לך מצות ציצית. שעל ידה נזכרין מן המצות כמו תפילין: ונוהגת אף בשבת: ע"כ: בדיברות שכת' בהם באר היטב. יש בהן תרי"ג אותיות. מאנכי עד כל אשר לרעך. סימן לתרי"ג מצות וכולן ניתנו למשה בסיני:

סליקו הילכות ציצית.

הלכות תפילין מספר התרומה

סימן תקיא

תקיא.

תפילין הקלף שכותבין בהן הפרשיות וגם הרצועות וגם עור הבתים צריך להיות מבהמה טהורה. או חיה טהורה. כדכתיב למען תהיה תורת ה' בפיך. מן המותר בפיך. דהיינו בהמה טהורה או חיה טהורה. ואפילו על גבי נבילות. כדאית' פ' ח' שרצים. וגם צריכין עיבוד לשמם. כדרשב"ג. דאמ' ציפן זהב פסולין עד שיעבדם לשמם. וכדרבא דפרק נגמר הדין. וכר' אבהו דפרק הניזקין וצריך כתיבה לשם קדושה ולא סגי במחשבה. ואינו צריך

עיבוד בעפצים. כמו שפירשתי בספר תורה. ושם פירשתי דין קלף ודוכסוסטוס. ותפילין אין כותבין אלא בקלף ולצד בשר. וקלפים שלנו יש להם דין קלף. וכותבין לצד לבן. ומשפט הדיו. ומשפט ארמנט מותר לתת בדיו שאין זה קנקנתום. וצריך לשרטט בתפילין ארבע שירטוטין סביב הגליון. ולא בין שיטה ושיטה. ומסרגלין בקנה. לאו למעוטי סכין. אלא למעוטי מטבע. ותולין דילוגים בתורה ואין תולין דילוגים בתפילין ומזוזה. כדאיתא בירושלמי פ"ק דמגילה. כל אלה משום דאמרינן במכילתי סוף פרשת בא אל פרעה. כתבן שלא כסדרן יגנזו. ואסור לאדם אחר להקרות לסופר אלא א"כ חוזר הכותב וקורא בפיו קודם שיכתוב: עד הנה פירשתי. גם בהילכות ספר תורה במקומו על ידי ראיות וטעמים באורך. וגם בהילכות ספר תורה מפורש יותר באורך עם קצת ראיות בקוצר: תפילין של ראש צריך לכתוב בעור קלף ולצד לבן. והארבע יכתוב בארבע חתיכות קלף לכתחילה. ואם כתבם בחתיכה אחת ארוכה כל פרשה בעמוד אחד יצא. ויתנם בעור אחד שיש בו דפוס ד' בתים ולא בד' עורות כל דפוס בית בפני עצמו: ותפילין של יד בעור קלף אחד לכתחילה. ד' פרשיות בד' עמודים. ואם כתבם בד' חתיכות קלף יצא. ויתנם בעור דפוס בית אחד. שהרי מי שיש לו שני תפילין של ראש טולה עור על אחת מהן לכסות הבדלת הבתים וכשירין לשל יד. אלמא כתבן בד' חתיכות יצא. וצריך לכתוב בימינו. ואיטר בשמאל העולם שהיא ימין אליו. ושולט בשתי ידיו יכתוב בימין לעולם. ואם נפלה טיפת דיו בחלל חי"ת או בי"ת או אות אחרת. ועתה אין שמה הראשון עליה. או ירך שמאל של מ"ם פתוחה נגע לשל תחתון ונעשה בכך סתומה. או רי"ש עשה דל"ת כל כי האי גוונא לא יועיל תיקון למחוק הטיפה ולגרור בתער דהוי כחק תוכות. ופסיל בין בספר תורה תפילין ומזוזה ובגט. דלא יועיל אחרי כן להעביר הקולמוס על האות לא לר' יהודה ולא לרבנן. דאם מועיל על האות שנכתב שלא לשמה לשווייה אות לשמה. מ"מ לשווייה אות לא יועיל. וכל אות ואות צריכה להיות מוקפת גויל מד' רוחותיה ואם נגעה אות לחבירתה יועיל תיקון. ולא מיקרי חק תוכות. אבל בירושלמי מכשיר נגיעה אות לאות למטה. ופוסל נגיעה למעלה. ומסופק אם נוגעות באמצע. ואם יש נקב בקלף בחלל האות. אפילו הנקב ממלא כל החלל בשירה כדמוכח פ' קומץ. אבל בירושלמי דמגילה מצריך גויל סביב האות בפנים: וצריך להניח ריוח גיליון למעלה ולמטה כמו במזוזה. כמלא אטבא. ובימין מעט כדי לגול היקף. והשיטין לא יהיו אחת ארוכה ואחת קצרה אלא יעשם שוות. וצריך לכרוך כל פרשה ופרשה בשיער של בהמה טהורה. וטוב לכרוך משיער שור. כדאיתא בשימושא רבא. ויש כורכין אחרי כן כל פרשה ופרשה לבדה בקלף קודם שיתנוה בדפוס הבתים:

סימן תקיב
תקיב.

משפט סדר הנחת הפרשיות בבתים. לדברי רבינו שלמה. מימין הקורא. האיש שעומד כנגד המניח. קדש. מימין קורא. ואחריו בית שני. והיה כי יביאך [ואחריו בית שלישי שמע], ואחריו בית רביעי והיה אם שמע. וכן נמי איתא בשימושא רבא. וזהו סדר כמו שכתובות בתורה. וגם במכילתי סוף פרשת בא אל פרעה. תניא כתבן שלא כסדרן יגנזו. אבל רב שרירא גאון ורב היי גאון בנו ורבינו יעקב מפרשי'. דבית שלישי והיה אם שמע. בית רביעי שמע. וסימנין הוויות יחד. והיה כי יביאך. והיה אם שמע. סמוכות באמצע. ועוד סימנין שיני"ן סמוכין זה לזה שמע מבחוץ סמוך לשי"ן שבקמט עור דפוס מבחוץ. וקדש סמוכות לשי"ן שבקמט ימין בעור דפוס מבחוץ. ומכל מקום צריך לכותבן כסדר הכתובות בתורה. כדתניא במכילתי. ובתפילין של זרוע שכותב בחתיכת קלף אחת בארבע עמודים אחר שכתב בעמוד שני והיה כי יביאך יניח חלק עמוד שלישי. ויכתוב בעמוד רביעי שמע ישראל. ואחר כך יכתוב בעמוד שלישי והיה אם שמע דזהו סדר שבתורה: ואמרי' פ' הקומץ כל בית חיצון שאינו רואה האויר פסול. וגם אם החליף גוייתה לגוייתה פסול. א"כ סדר הנחה של רבינו שלמה פסול לדברי הגאונים. וסדר הנחת הגאונים פסול לדברי רבינו שלמה. וירא שמים משום ברכה לבטלה. אם אינו מניח רק כדברי אחד מן הגאונים. הילכך יניח שניהן. שנים של יד בברכה אחת ואחר כך שנים של ראש בברכה אחת שהרי יש בראש וכן בזרוע מקום להניח שני תפילין. כדאיתא פ' המוצא תפילין: ואם אינו יודע לכוין המקום להניח שניהם יחד יניח כדברי האחד. ויברך על של יד ויניח. ואחר כך יברך על של ראש ויניח. ולא ישהא אותם בראשו ויסלקם ואחר כך יניח כדברי הגאון השני על סמך ברכה ראשונה ולא ידבר בינתים. והשני ישהא בראשו כמה שירצה. ואע"פ שעתה מברך על של ראש פעם ראשונה ומפסיק בין ברכה של יד בראשונה להנחה של יד בפעם שנייה. זה טוב יותר מלעזוב לגמרי שלא להניח כלל. רצועות שחורות הלכה למשה מסיני. ושמא כמו כן עור הבתים צריך להיות שחור. ויכול לעשות עור הבתים מקלף מעובד לשמו. אע"פ שהוא דק מיקרי שפיר עור. דהא כתיבא תניא. יכתבם על ארבע עורות. ויכול לעשות מעור שליל הקלף. ויש אומ' שטוב והגון יותר לפי שלא נעבדה בו עבירת תשמיש. ושפיר קרוי עור דלא גרע מעור עוף דכשר. כדאיתא פרק ח' שרצים. אע"ג דלגבי טומאה חשוב כבשר דחשיב ליה גבי עורותיהן כבשרן: אמר אבי שי"ן של תפילין הלכה למשה מסיני. יעשה מימין הקורא בקמט עור דפוס הבית. שי"ן של ארבע רישי. פי' שני יודי"ן יעשה

בתוכה. ובשמאל יעשה שין של תלתא רישי. פי' כמו יו"ד אחת יעשה בתוכה. פ' הקומץ אמרינן וצריך שיניע חריץ למקום התפר. פי משך קטמי השי"ן מבחוץ. וצריך שיגיעו עד למטה עד התפירה. אבל רבינו שלמה פירשו לעיניין חריץ הבדלת הבתים שיהיו עד למטה עד התפירה. ובברייתא נמי תניא אם אין חריצן ניכר פסולות. גבי בתים אמר רב חננאל אמר רב תיתורא של תפילין הלכה למשה מסיני. מעברתא של תפילין הלכה למשה מסיני. פי' רש"י לאחר שהכניס האיגרות בבתים מקצע כל הבתים לבד עור בית רביעי מניח ארוך וכופלו למטה לכסות הבתים וזהו בית מושבו של ביתים. תיתורא. לשון גשר. ומעברתא היינו מאותו עור הנכפל למטה עושה בליטה כפולה חוץ לבתים שמכניס בתוכה הרצועות ומושכות אילך ואילך עוברת. ויש שקוצעים כל עור הארבע בתים למטה ולוקחין עור ממקום אחר וקודרין בו בראשו כעין ארובה. ומכניס שם הד' בתים. וראש השני כושל למטה לעשות תיתורא ומעברתא כמו שפי' לעיל. ויש מפרשי' מעברתא קרוי. יש שנותנין עור שני על בית של זרוע מצד זה לצד זה:

תניא תפילין מרובעות הלכה למשה מסיני. אמר רבא בתפרן ובאלכסונן. העור הנכפל למטה שהוא התיתורא יתפור עם עור הבתים סביב בריבוע. וכי נמי יהיה זוית בתפירה צריך שיהיה שיעור זה באלכסון. כל אמתא בריבועא אמתא ותרי חומשא באלכסונא. ולא ארכה יתר על רחבה. וגם עור התיתורא והבתים היוצאין חוץ לתפירה קוצצין בריבוע. ועוד הבליטה הנכפל שקרוי מעברתא מקצרין כדי שיהא ניכר עור התיתורא. וכן גוף הבתים בראשם צריך שיהוי מרובעות ארבעתן יחד. כדאיתא בשימושא רבא. מייתי אעא טבא תרתי אצבעי על תרתי אצבעי אבל הבית אחד לבדו אינו צריך ריבוע. וגם בגובה הבתים אין קפידא. וכן תפילין של יד יש להם דין זה צריך ריבוע בתפירא התיתורא וכן בעור התיתורא וכן בגוף רחב הבית שבראשו: משפט תפירה צריכי מגידי בהמה טהורה. וכתוב בשימושא רבה תריסר תפירי ליהון בה ואי איכא עשרה כשר. דכי שקלת מלכא ושמשא. פי' יהודה ולוי. אייתר עשרא. ואי טפי שפיר דמי. דכי מוספת מנשה ואפרים הוו ארבע עשרה בר מדנפיק ועייל. פי' בי"ד מקומות יתחוב המחט כשיעשה התפירה מרובעת בר מדנפיק ועייל. הייני מלבד שלשה מקומות במקום הבדלת הבתים יתפור עור הבתים לעור שלמטה. והיינו דאמרי' פ' הקומץ. ושוין שנותן חוט ומשיחה בין כל אחת ואחת. ויש שמוליך התפירה בג' מקומות מחריץ ימין לשמאל דרך ריבוע התפירה. ואם נפסקה תפירה בג' מקומות אין תקנה לחזור ולקשור אלא צריך תפירה חדשה. כדאי' בירושלמי דמגילה פ"ק:

סימן תקיג
תקיג.

משפט אורך הרצועות. אמרי' פ' הקומץ עד אצבע צרדה חוץ לקשר. מר מחוי פשוט. מגודל עד אמה. אבל בילמדינו משמע דהיינו דווקא בשל יד. אבל בשל ראש שיעור אחר. וכן בשימושא רבה ורב אלפס. אורכא דרצועא דימנא עד טיבורא. ולחזיא דשמאלא. ובדרעא עד אצבע צרדה. ויהיו משולשין תלת זימנין. הילכך רצועה של יד ארוכה מן הקיבורת של זרוע עד אצבע אמה ויכרוך ג' פעמים סביב אצבעו. ושל ראש של ימין עד הטיבור ושל שמאל עד החזה ורחק (כדרך) [כאורך] שעורה. ואם נפסקה הרצועה ופחותה מכשיעור אין תקנה לא לקושרה ולא לתופרה. ויזהר בהנחתן שלא יהפכו הרצועות. דאמר רב [נחמן] ונוייהון לבר: קשר של תפילין הלכה למשה מסיני. הייני השם שדי. שי"ן שבקמט הדפום מזה ומזה. ואות דל"ד בקשר של ראש. ואות יו"ד היא בשל יד חוץ לקשר הרצועה קטנה מאד וכפופה כמין יו"ד:

משפט סדר הנחת תפילין. ובאיזה מקום ביד ובראש: תחילה יניח של יד ואחר כך של ראש. דכת' ולטוטפות בין עיניך. כשיהיו בין עיניך יהיו שתים. וכשחולצם תחילה יחלוץ של ראש ואחר כך של יד. וכן בתיק יצניע תחילה של ראש ואחר כך של יד. לפי שכשירצה ליקחם ימצא תחילה של יד. ולא יעביר על המצות. כדאיתא פ' הממונה. ויניח בצד שמאל. דכת' ידכה. יד כהה. ועוד כת' וקשרתם. וכתבתם. מה קשירה בימין. אף כתיבה בימין. ואם הוא איטר יניח בימין העולם שהיא שמאלו. ושולט בשתי ידיו יניח בשמאל העולם. ובאיזה עצם יניח. תנא דבי מנשה ידכה. זה קיבורת בשר המכונס. כמו קיבורא דאהינא. ושמתם על לבבכם. שימה כנגד הלב. ובפ' המוצא תפילין. ופ' התכלת. תפילין בזרוע. ובמסכת אהלות מונה הזרוע העצם המחובר לכתף וראש שני מחובר למרפק שקורין קודא: וכן פ' האו' משקלי. דאוריית' בתפילין קיבורת כולה בנדרים עד העציל. דהיינו מרפק משמע נמי קיבורת זהו בעצם שהוא למעלה מן הקורא. סמוך לו יש בשר מכונס (והוא) והוא כנגד הלב. ותפילין של ראש בגובה הראש. מקום שמוחו של תינוק רופס ונראה דמתחילת השער הסמוך למצח עד סוף מקום שמוחו של תינוק רופס הוי מקום תפילין. ויש שם מקום להניח שני תפילין והוי מקום שעושה קרחה וראוי לטמא בנגע אחד והוי שפיר בגובה של ראש. והקשר יהדק בראש למעלה בעורף ולא במפרקת כדי שיהו ישר' למעלה. ורהב הבתים לכתחילה שתי אצבעות. כדאית' בשימושא רבה: אמרי' בפ' הקומץ מאימתי מברך עליהן. משעה הנחתן עד שעה קשירתן. האי קשירתן היינו הידוקן בראש ובשעה הנחה. כמו שיליא קשורה בו. דאי

עושה קשירה ממש בכל פעם שמניחם מאי איכא בין חדשות דאסר משום קשר של קיימא בשבת ובין ישנות שרי: ת'. (חזו"ר הד"ף). וכשמניח של יד מברך אקב"ו להניח תפילין. ואחר כך יניח של ראש ומברך (של) על מצות תפילין. ואם סח בין של יד לשל ראש יברך שתים על של ראש. להניח תפילין. ועל מצות תפילין: כך פי' רבינו יעקב. ורב עמרם. ורב יהודאי גאון. וכן אם אין לו רק תפילין אחת של ראש לבד או של יד לבד אין מעכבות זו את זו ויניח אותם שיש לו ויברך עליהן שתי ברכות: והחולץ תפילין לא יברך לשמור חוקיו ולא שום דבר ואפילו חולצם סמוך לחשיכה. דקיימא לן לילה הוי זמן תפילין ואין מורין כן שמא יישן בהן ויפיח. ופ' הקומץ נמי אמרי' ומודים חכמים ור' יעקב דלילה זמן תפילין שאם חלצם סמוך לחשיכה שאינו מניחן. אם כן ושמרת החקה הזאת למועדה מימים ימימה. בפסח הכת' מדבר. ומימים ימימה היינו מזמן לזמן. ולא בתפילין. וימים. למעוטי לילה. ואפילו חולצם בערב שבת סמוך לחשיכה לא יברך כלום. דשבתות לאו אמעיטו. מושמרת החקה הזאת אלא מוהיו לך לאות: וזמן הנחתם שחרית לכתחילה. אמר אביי לתפילה כאחרים. משיכיר חבירו ברחוק ד' אמות. כדאית' פ"ק דברכות: ובחול המועד של פסח ושל סוכות יניח תפילין אמנם מר' מאיר ור' יהודה דאמרי' פ' אילו מגלחין כותב אדם תפילין לעצמו אין ראייה שיניח בחול המועד שהרי אפילו בשבת סברי דמניח תפילין. וכדאית' פ' המוצא. אבל יש ראייה מעובדא דירושלמי וצריך שימשמש בהם לפרקים כשמונחים בזרועו ובראשו. כדי שלא יסיח דעתו מהם. ק"ו מציץ. דאמרה תורה והיה על מצחו תמיד. ובפ' לולב וערבה. אמר מר זוטרא חזינא לרב בפפי דכל אימת דמנח תפילי מברך. רבנן דבי רב אשי כל אימת דמשמשי מברכי. לפי שמצוה למשמש בהם מפני קדושתן. כמו גבי ציץ: מניין שיטין של ראש על פי הקבלה ד' שיטין בכל פרשה ופרשה. ושל יד שבע שיטין בכל פרשה ופרשה. אע"פ שאין עיכובא אם שינה. מדאמרי' פ' הקומץ מי שיש לו שני תפילין של ראש ואין לו (שני) תפילין של יד טולה עור על אחת מהן לכסות הבדלת הבתים וכשירי' לשל יד:

סימן תקיד

תקיד.

ואלה ראשי השיטין שנהגו בשל יד שבע.

פרשה ראשונה: וידבר. את היום. יוצאים. לתת. חג. ההוא. תורת: פרשה שנייה: והיה. רחם. בשה. לאמר. כי הקשה. בהמה. לאות: פרשה שלישית: שמע. את. והיו. לבבך. ובלכתך. ידך. מזוזות: פרשה רביעית: והיה. ובכל נפשכם. ואכלת. ה' בכם. אשר ה'. בין עיניכם. ביתיך ובשעריך:

ראשי שיטין של ראש.

פרשה ראשונה: וידבר. מזה. הזאת. זה: פרשה שנייה: [והיה. וכל פטר חמר]. ה' ממצרים מבית עבדים. כל פטר רחם הזכרים: פרשת שלישית: שמע. נפשך. לבניך. על: פרשה רביעית: והיה. עשב. לא תתן. את בניכם:

כת' בשימושא רבה ורב אלפס הביאו. אמר רבא כל אלפא ביתא דתגי אתה מוצא בתפילין. אילו הן. ח"ץ דם ש"י ל'מ'ע'ת'. זהו פרשת קדש: ב'פ'רי. ה'ז'ם'. א"ך. ד'ק'ח'. כ"ה. זהו פרשת והיה כי יביאך: ש'ע'ט'נ'ז' נ"ץ דשמע. והיה אם שמע: וזהו פי'. ח"ץ של חמץ. ח' ד' תגי. ץ'. ה' תני. דם. דהיבוסי. ג"נ תגי: ש' דאשר. הי תגי. י' דלה'. ג' תני. ל'מ'ע'. דלמען. ד' ד' תגי. ת' דתורת ג"ג תני: ב' דיביאך. פ"ר דפטר. ג"ג תני. ה'ז'ם. דהזכרים. ג"ג תני. אך דישאלך ג"ג תני. ד'. דיד. ק' דהקשה. ח' דלשלחנו. כ"ה. דידכה. ג"ג תני. ש"ע דשמע. ט"ט דלטוטפות. ג' דנפשך. ז' דמזוזות. ג' דדגנך. צ' דהארץ ג"ג תגי: אמר רבא כל תפילי דלא בדיקי בהני אתוותא פסילי: עד כאן לשונם: מיהו בתלמוד שלנו [ליתא] כל זה. וכמו כן כת' שם. אי כתבינהו אגויל שפיר דמי. והא ליתה. דפריך בפ' המוציא יין תפילין אגויל מי כתבינן. והני זיונין המפורשין כאן היינו תגים גדולים. אבל תגים קטנים כל מקום שהאותיות ש'ע'ט'נ'ז' ג"ץ. צריכות זיונין קטנים. כדאית' פ' הקומץ רבה: הכותב תפילין יעתיק ממקום מדוייק מחסירות ויתירות. שאפי' קוצו של יו"ד מעכב. כדאי' פ' הקומץ. ומתוך תלמוד שלנו יש ללמד דלטוטפת אין בכל השלשה וי"ו אחר הפ"ה. כמו שפירשתי ברישׁ סדר תפילין זה. ומווזות. יש ללמד שיש וי"ו באחרונה לפני תי"ו זות. מלא. מדאמרי' פ' הקומץ. מזוזות שומע אני שתים. כשכתב מזוזות בפרשה שנייה הוי ריבוי אחר ריבוי. ואינו אלא למעט. דברי ר' ישמעאל. אלמא מזוזות משמע שתים. א"כ יש וי"ו לפני תי"ו. ולכך משמע לשון זות. משום דקרינן לשון רבים לא קאמר. דהא ריש סנהדרין אית ליה לר' ישמעאל יש אם למסורת גבי לטוטפות: וכל פטר חמר. חסר וי"ו במסורת. ובחלומות דברהדיא פ' הרואה א"ל לרבא וי"ו דחמור גהיט מתפילך. בדק ביה ואשתכח דגהיט ופי' רבינו שלמה שכתבו הסופר מלא ונמחק הוי"ו. גהיט פירושו מחוק. ובהלכות גדולות דרב יהודאי כת' גבי גט. אי אית ביה גיהטא או מחקא. הייני נמי מעיניין מחק או העברת קולמוס על התיבה. ויהרג. יש ספרים שהוא מלא בוי"ו אחר הרי"ש. אבל נראה שהוא חסר מדא' בהקומץ. ההוא דאיפסיקא ליה וי"ו דויהרוג בניקבא. זהו שבתחילת התיבה. אתא לקמיה דר' זירא א"ל אייתי ינוקא דלא חכים ולא טיפש אי קרי ויהרג שפיר. ואי לא יהרוג הוא ופסול. ואי כת' מלא. א"כ היה לו לומר ואי לא פסול. ולא יותר. (ולא) [ולמה] הזכיר יהרג הוא. כיון שאין זה שום תיבה. וכן מוכח במסורת

הספרים. ד' מליאים בלשון הריגה. וכל שריה אהרוג. בעמוס. עת להרוג. כי נמכרנו אני ועמי. והרוג בשונאיהם. אבל ויהרג לא חשיב א"ב חסר הוא: אמרי' במסכת סופרים שמע ישראל צריך לכותבו בראש שיטה וכל אותיותיו פשוטות. וצריך שיהא אחד בסוף שיטה. ואע"ג דבתפילין ומזוזות דאחד אינו בסוף שיטה לפי מנהג שלנו. מ"מ בעיקר כתיבת גוף האותיות אין שום שינוי. א"כ צריך שיהא אותיות של שמע ישראל פשוטות. פי' גדולות ורחבות יותר משאר אותיות. והתם נמי כת' וישחט. חי"ת פשוטה. שהוא חצי פסוקי' של תורה. ה' דהלי"י. פשוטה. עין דשמע ישר'. רבה מכל עין. דל"ת דאחד שמינה מכל דלת: כת' בשימושא רבה. לא אכשר לאחותי תפילין אלא מאן דקרי בתורה נביאים וכתובים. ותלמוד. בתורה. בספר בראשית. בנביאים. בספר שמואל. בכתובים. בספר תילים, ואי הוי במשנה שפיר דמי. מסייעא ליה מתנית' לדשמואל. בן חמש שנים למקרא בן עשר למשנה. בן שלש עשרה למצות. אמר רבא והוא דידע לתרגומי בכולהו. דכת' ולמדתם. ושמרתם. ועשיתם. וקשרתם. אם אין למידה אין שמירה. אם אין שמירה אין עשייה. אם אין עשייה אין קשירה: עד כאן לשונם: אמנם בתלמוד שלנו לא מצינו כל זה. אלא אדרבה פרק לולב הגזול גרסי'. קטן היודע לשמור תפילין אביו לוקח לו תפילין. אע"ג שלא למד במשנה רק שיהא נקי לשומרם בטהרה כאלישע בעל כנפים. וכן כת' התם. אמ' אביי אי כתבינהו אגויל שפיר דמי. וליתה. דאילו פרק המוצא יין פריך תלמודא. תפילין אגויל מי כתבינן. ואין לסמוך על דבריהם בדבר שתלמוד שלנו חולק עליהם. הילכך כל אדם טהור וזריז לשמור אותם בטהרה יניחם עליו ויאריך ימים ושנים בנעימים:

סליקו הילכות תפילין.

ועל קשר של תפילין נחלקו שני גדולי הדור. רבינו אליהו ורבינו יעקב: רבי' אליהו היה אומר שצריך אדם לקשור קשר של תפילין בכל יום. ומביא ראייה ממנחות שילהי פ' הקומץ רבה. דבעי תפילין מאימתי מברך עליהן. אביי ורבא דאמרי תרוייהו משעת הנחה עד שעת קשירה. [ורבינו יעקב אומר שאין צריך לקשור בכל יום ומביא ראיה מהא] דתנן מכניסן זוג זוג. ר' יהודה אוסר בחדשות ומתיר ישנות. ומפ' איזהו חדשות כל שיש בהן קשורות ואינם מקושרות. ומשום הכי אסר. דילמא קטר להו. והוי קשר של קיימא. ואם צריך לקשור בכל יום א"כ יכול לקושרו בשבת שאינו של קיימא. אלא שאינו עשוי לקשור ולהתיר בכל יום. ועוד א"כ כולם חדשות נינהו. אפילו ישנות המקושרות כיון דצריך להתיר ולקשור. ואומר רבינו יעקב שאין צריך אלא פעם אחת. בשעת עשייתם. ומשום הכי אוסר בחדשות. דילמא קטר לחו והוי קשר של קיימא. ויתיב שפיר חדשות

וישנות. חדשות שעדיין לא הוקשרו. וישנות שהוקשרו ועוד מביא ראייה רבינו יעקב מפ"ק דחולין. דאמר רב יהודה אמר רב תלמיד חכם צריך שילמד כתב שחיטה ומילה וי"א אף קשר של תפלין. וברכת חתנים וציצית. ואידך הני שכיחין. פי' כתב שחיטה ומילה כל שעה הוא צריך מהן. וצריך יותר שילמדם. אבל קשר וברכת חתנים וציצית לא שכיחי. ואינו צריך כל שעה לעשותם. דכיון שעשוי הקשר פעם אחת אינו צריך יותר לעשות. וכן הציצית בטליתו. וברכת חתנים נמי אינה תדירא ושכיחא כל שעה כמו הני: וההוא דהקומץ. פי' עד שעה קשירה. עד שעת קשירה. עד שעת שיהדק הקשר בראשו. ואינה קשורה ממש. כמו קשורה בו ככלב. וכמו השליא קשורה בוולד:

הלכות מזוזה

סימן תקטו

תקטו.

סידור מזוזה. כוזו במוכסז כוזו.

כך שנו רבותינו מזוזה שיש בו מחק אות אחת או תוספת אות אחת או גריעות אות אחת. אינו יוצא בה ידי חובתו. ונכתבת בשני. בשעה חמישית או בחמישי בשעה רביעית. וכן תפילין וקמיעות: וצריך להניח בריש שיטה דוהיה אם שמע. כשיעור תיבה קטנה. שיכתוב מאחורי שדי. וכי מכניס מזוזה בקנה גוללה מסוף שיטה לראש שיטה. ויפתח בקנה חלון שיהא כדי שיעור חלון בחלון ויראה שדי כתוב: וצריך למיבדק בחסירות ויתירות. ותנין וזיונין. וצריכה הנחה מלמעלה ומלמטה שיעור שתי שיטות. ומימין ומשמאל כשיעור ג' אותיות. ואינה נכתבת אלא בקלף מעובד לשמה. ואפילו במקום שיער. וצריך לקבעה בצד ימין בכניסתו לבית כדי שתהא מזוזה מימין ונר חנוכה משמאל וצריך להניחה בחללה של פתח. ואם יש בעובי הכותל ג' טפחים מניחה בסוף טפח החיצון של כותל סמוך לפתח. וצריכה להניחה בתחילת שליש העליון של גובה הפתח. ומניחה כספר תורה בארונו. וכן תפילין תוך הבתים שלהם. ובן עמא דבר: ורבינו תם אומר שתפילין ומזוזות מיושב הם מונחים. כדמוכח בפ"ק דבבא בתרא. דלוחות בארון היו מושכבות ולא היו מעומד. אך כל העם נהגו כספר תורה בארון: וכשמניחה בפתחו. מברך לקבוע מזוזה. ושהחיינו: מזוזה חובת הדר היא. ולא חובת גברא: גרסינן במנחות פי' הקומץ רבה. שתי פרשיות שבמזוזה מעכבות זו את זו. ואפילו כתב אחד מעכבן. פשיט'. אמר רב יהודה לא נצרכה אלא לקוצו של יו"ד. הני נמי פשיט'. לא נצרכא אלא לאידך דרב יהודה. דאמר רב יהודה כל אות שאין גויל מוקף לה מארבע רוחותיה פסולה:

גרסי' במנחות (פ"ק) [פ"ג] מזוזה צריכה שירטוט. תפילין אין צריכין שירטוט. ותו גרסי' בפ"ק דמגילה מגילה צריכה שירטוט כאמיתה של תורה. פר"ח כמזוזה: גרסי' במסכת סופרים' בפ"ה. בברייתא דספר תורה גורר אחת וכותב שתים. גורר שתים וכותב שלוש. (אב) [אבל] שלש לא יגרור. ומשמע דמחק כל שכן מדפסיל בשלש בספר תורה (דפיל) [דפסיל] נמי בתפילין ומזוזות. מיהו אם פוסל באחת בתפילין לא אשכחן. ומסתברא. דלא פסיל אלא בשלש. דלא חזינן פלוגתא בין מחק לגרר. ולא בין ספרים לתפילין ומזוזות. אך העם נהגו להזהר מלגרוע ומלהוסיף מלמחוק ומלגרור אפילו אות אחת: גרסי' במגילה פ"ק ירושלמית תולין בספרים ואין תולין בתפילין ומזוזות. ומכאן שאין להגיה בה כלום. לא בתלייה דביני חטי. ולא בשום מקום. ומיכן (נימא) [ניחא] לן דהא דאין תולין משום דקפיד אתלייה. דילמא משום דלא נכתבו כסדרן הוא: גרסי' במנחות. מזוזה מצוה לעשות פרשיות סתומות. ואי עבדינהו פתוחות שפיר דמי. והאידנא נהוג עלמא בסתומות. מיהו אנן האידנא נהגינן בפתוחות. וכפל המלות ויתירות האותיות לא אשכחן דפסול. מיהו החמירו בזה מלכפול ומלייתר. ומזוזה ירושלמית יש בה שבע שיטות. אך עמא דבר בעשרים ושנים. ובסוף שיטת כ"א השמים. ובריש שיטת כ"ב על הארץ. כי כגבוה שמים מעל הארץ ורחוק כמסוף השמים עד סוף הארץ כן ירבו ימיכם וימי בניכם. ומכאן מוכח בפ"ק דקידושין. דנשים חייבות במזוזה. דכת' למען ירבו ימיכם. גברי בעו חיי נשי לא בעו חיי. בתמי': גרסי' במנחות. פ' (התכלת) [הקומץ רבה]. ומייתינן לה בשבת פ' המוציא יין. קלף כותבין עליו תפילין. דוכסוסטוס כותבין עליו מזוזה. קלף במקום בשר. דוכסוסטוס במקום שיער. דוב מקום. כמו דוך פלן. מקום פלוני. סוסטום שיער. בלשון יוון. בפרק המוציא מסקינן. לא תימא כו'. אלא אימא אף קלף כותבין עליו מזוזה. דתני' ר' מאיר היה כותבה על הקלף משני שהיא [משתמרת]. מיכן שמזוזה בין בקלף ודוכסוסטוס. ותפילין אקלף אין אדוכסוסטוס לא: וצריך להניח בין שיטה לשיטה כמלא שיטה. ובין תיבה לתיבה כמלא אות קטנה. ובין אות לאות כמלא חוט השערה: ויש לדקדק שהב"ד שמות. והי"ב מלאכים וכ"ד חותמותיהן שיהו מופלגין בגיליון בסוף השיטה. וכן השלש מקראות הכתובין למטה. שלא יהו מובלעין ומעורבין בתוך השיטות שלה. לפי שאינם מעיקר מצות המזוזה: ועי"ן דשמע מאותיות גדולות שבמקרא. וכן דל"ת דאחד גדולה ושמינה. כוזו במוכסו כוזו. נהגו לכתוב מעבר לדף. כנגד ה' אלהינו ה'. אותיות שבאלף בית קדושות אחרי אותיות ה' אלהינו ה'. אחרי יו"ד כ"ף. אחרי ה"א וי"ו. וכן כולן: שעטנ"ז ג"ץ. בשין ה' תאגי. ב' בכרעא קמא. וב' בבתרא. וחד במציעאה. בעי"ן תלתא בכל כרעא. בטית ב' בכרעא קמא. ותלת בברייתא.

בנו"ן ובזיי"ן ג"ג תאני. בגימ"ל ג' תאגי. בצדי"ק. ב' בכרעא קמא. וג' בבתרא: ת'. ושעטנז גץ יש שמזיינין אותו בכל אותיות שיש בשעטנז נץ. ואני כן מצאתי במזוזה הרב ר' מנחם מיואני. אבל ברוב לא מצאתי. ובספר תאגי כתב רבינו יב"ם. שהכל מזויין ולא נתגי אלא בגופן האותיות: וכל שעטנז גץ כאשר כת' למעלה: ת': לטטפת קמא חסר מכל וכל בלא וי"ו. בתרא לטוטפת. בוי"ו קמא. מזוזות קמא חסר וי"ו. בתרא מלא מכל וכל. מזוזות: פ"ה. דפן כפולה לפנים כזו (א*). חית דחרה פתוחה בשני כרעיה וגג כרעא תניינא עולה למעלה כזו. וחרה (ב). טית דהטבה. כזו (ג). צדי"ק דעל הארץ. גדולה על פי המסורת, קו"ף. הכתובה בתפילין ומזוזות צריך אדם להזהר שלא להדביק את הגג הקוף לכרעא אריכא כזו ק. כדמוכח פ' הבונה ולא כאספיימית (ד). וגם מוכח ר"ת מהתם דטי"ת צריך אדם לכתבה בכתיבה אספיימית. כזו (ה). שכפולה קצת מלפנים. שאם יפרידנה בכרעא תניינא למטה תראה (ו). מדאמרי' התם. וכתבתם שתהא כתיבה תמה. שלא יכתוב לאלפין עיינין. ביתין כפין. פיפין טתין. ואי כטית צרפתית כזו (ז). היאך יראה פ"א לטי"ת לעולם. ולכך יש לכתבה בספרדית **ט**: והא לך ראשי שיטות: שמע ה'. הדברים. לבניך. ובשכבך. בין. והיה. מצוה. בכל. יורה. עשב. פן. והשתחויתם. השמים. ואבדתם. ושמתם. אתם. אתם. בדרך. ובשעריך. אשר. על:

סימן תקטז

תקטז.

מזוזה כדת של תורה.

בין שיטה לשיטה כמלא שיטה: בין פסוק לפסוק כמלא תיבה קטנה: בין תיבה לתיבה כמלא אות קטנה: בין אות לאות כחוט השערה:

כוזו במוכסו כוזו

שמע ישראל יהוה אלהינו יהוה אחד ואהבת את יהוה אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך ושננתם לבניך ודברת בם בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך וקשרתם לאות על ידך והיו לטטפת בין עיניך וכתבתם על מזוזת ביתך ובשעריך

והיה אם שמע תשמעו אל מצותי אשר אנכי מצוה אתכם היום לאהבה את יהוה אלהיכם ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם ונתתי מטר ארצכם בעתו יורה ומלקוש ואספת דגנך ותירשך ויצהרך ונתתי עשב בשדך לבהמתך ואכלת ושבעת השמרו לכם פן יפתה לבבכם וסרתם ועבדתם אלהים אחרים והשתחויתם להם וחרה אף יהוה בכם ועצר את השמים ולא יהיה מטר והאדמה לא תתן את יבולה ואבדתם מהרה מעל הארץ הטבה

אשר יהוה נתן לכם ושמתם את דברי אלה על לבבכם ועל נפשכם וקשרתם אתם לאות על ידכם והיו לטוטפת בין עיניכם ולמדתם אתם את בניכם לדבר בם בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה אשר נשבע יהוה לאבתיכם לתת להם כימי השמים על הארץ

אמרינן בסוטה ירושלמי בית שאין בו ארבע אמות על [ארבע] אמות פטור מן המעקה ומן המזוזה ומן העירוב ואינו טובל למעשרות. ואין נותנין לו ארבע אמות לפני פתחו. ואין עושין אותו חיבור לעיר. והנודר מן הבית מותר לישב בו. ואינו (יוצא) [צמית] ביובל. ואינו מטמא בנגעים. ואין הבעלים חוזרין עליו במלחמה:

סליקו הילכות מזוזה:

הלכות ספר תורה

סימן תקיז

תקיז.

וסגנון ספר תורה מעולה מרבנו יעקב בר' מאיר.

ברוב שרעפיי בקרבי. תנחומיך ישעשעו לבי. קרן ישעי משגבי להושיעני. עשות נכוחה ביתרון הכשר. דקדוקי מצות ספר תורה יעיר לי אזני ורוחי לבאר היטב סדר עיבוד עורותיו וסדר כתיבותיו. ודקדוק תיבותיו ישמע חכם ויוסיף לקח להשיב אמרים לתקן עוותי. ואם טוב בעיני אשובה לי ואדע כי לא אבוש. וכאשר אמצא סעד אכתבנו בשם אומרו. ויואל אל לזה ותחזקנה ידיי מידי אביר יעקב:

אין כותבין אלא על עור בהמה טהורה וחיה טהורה בכלל. וצריך לעבד העורות לשמן. ואם לא עבדן לשמן פסולות. כדאמרינן בהניזקין גוילין שלו לא עיבדתים לשמם ופסלוה. ואם תאמר לית הילכתא הכי. דהא קיימא לן בסנהדרין פ' נגמר הדין כרבא דהוא בתראה. ועוד דפסקינן התם בהדיא הילכתא כוותיה דאמר הזמנה לאו מילתא היא. ומוקשי כתנאי. דתניא ציפם זהב או שטלה עליהם עור בהמה טמאה פסולות עור בהמה טהורה כשירות. אע"פ שלא עיבדן לשמן. ומפרש רבינו שלמה דקסבר האי תנא כרבא דאמר הזמנה לאו מילתא היא. ודמי לאורג בגד למת. דאמר רבא מותר בהנאה. ורשב"ג אומר אף על עור בהמה טהורה פסולות עד שיעבדם לשמם. סבר כאביי דאמר הזמנה מילתא היא. וכיון דמכשר רבא ות"ק בלא עיבוד לשמן בעור של בתי תפילין. כתיבה לשמה ועיבוד במקום כתיבה נמי לא בעי. כדמוכח בשילהי השולח גט. דתניא התם. ומעשה בגוי אחד שהיה כותב ספרים בציידן. והתיר רשב"ג ליקח ממנו. ופריך רשב"ג עיבוד

לשמן בעי. כתיבה לשמה לא בעי. ומשני בנוי שחזר לסורו מחמת יראה. דמכוין לשמה. מכלל דלת"ק אתי שפיר. דכיון דלא בעי עיבוד לשמה מותר ליקח מגוי. הרי לך לרבא ולת"ק דלא בעינן עיבוד לשמה [ולא כתיבה לשמה] מותר ליקח מגוי גמור. (הרי לך לרבא ולת"ק דלא בעינן עיבוד לשמה ולא כתיבה לשמה). ואם באת לתרץ לאביי תנאי היא ואיהו דחיק מוקי אנפשיה התם אבל לרבא לאו תנאי היא. הא ליתה. דא"כ הוה ליה למימר לאביי ודאי תנאי היא לרבא מי לימא תנאי היא. והוה ליה לשנויי. דהכי אורחא דתלמודא. אלא נ"ל לעולם בעינן לשמה ופי' רבנו לא ישר בעיני אלא ה"פ דשמעתא נגמר הדין. תנאי היא דתניא ציפן וגו'. על עור בהמה טמאה כשירות. אע"פ שלא עיבדן לשמם. דקסבר ת"ק כאביי דאמר הזמנה מילתא היא. ואין צריך עיבוד לשמה. דהזמנה דאחר עיבוד סתם קיימא במקום עיבוד לשמה כיון דמילתא היא והזמנה דאחר כתיבה סתם הויא ככתיבה לשמה. רשב"ג אומר אף על עור בהמה טהורה פסולות עד שיעבדם לשמרה דהזמנה לאו מילתא היא כרבא. ולא קיימא הזמנה במקום עיבוד לשמה. והילכך צריך עיבוד וכתיבה לשמה. דלשמה גמירי הילכתא כעשיית ספר תורה. ולא מיתוקמא מילתא בהזמנה גרידא. דלאו מילתא היא אלא בעיבוד. ומיהו מודה רבא דאם עבדן לשמם שמותר לכתוב עליהן שטרי הדיוטות או לטלותן על גבי בהמה. דהזמנה לאו מילתא היא עד שיכתוב עליו. וגבי אורג בגד למת נמי אי בעינן נמי לשם מת היה צריך לאורגו לשם מת. דהזמנה דבתר אריגה לאו מילתא היא. לרבא אלא א"כ נגע למת. אבל לאביי לא בעי אריגה לשמה אפילו אי גמרי בה לשמה דבהזמנה דבתר הכי הוי סגי. ונ"ל דשניהם מוקמי לפום ריהטייהו. אביי כת"ק. ורבא כרשב"ג. וראייה גדולה הם. ת'. והא לך פר"ח. כשירות אע"פ שלא עיבדן לשמם. הואיל ועבדינהו לא פסיל בהו מה שעיבד שלא לשמם. דהזמנה שזימנן מתחילה לעיבוד מילתא היא. כאביי. ורשב"ג פוסל עד שיעבדם לשמם. ויעשה מעשה העיבור ממש לשמים. דהזמנה לאו מילתא היא כרבא. ועשייה והזמנה בעינן ורבא ורשב"ג תרוייהו כרב חסדא ובחדא שיטתא קיימי: ר"ח: ת'. נמצינו למידין שצריך עיבוד לשמה. ואם גוי מעבדן וישראל עומד על גביו ומסייעו. מסייע זה יש בו ממש. דנכרי אדעתא דישראל קעביד. דאמר גמירנא מינך. ובענין זה התירו הגאונים עיבוד גוי. וכתיבה לשמה בעינן. לשם תורת ישראל. אבל האזכרות צריך לכתוב לשם אזכרות. כדאמרינן בהניזקין. כל ספי תורה שאין אזכרות שלו כתובין לשמם אינן שוה כלום. ודוקא נתכוון לכתוב לשם יהודה וכתב השם צריך ליהודה להעביר עליו קולמוס ולקדשו. אבל כתב ליהודה לשם שם אחר אין צריך לקדש דהא לשם תורת ישראל נכתב ודיי בכך: ועורות נבילות טהורות מותרות. אע"פ שלא

נשחטו. ויש ספרים קדמונים שמצריכין שחיטה. ולא היא. דתניא אין חוששין שמא עורות לבובים הם. ואפילו להידור מצוה לא צריך. דהא הרגו מלך דעדיף מאיספקלטור: ועל העיבוד הקשיתי במה מעבדן דלא שכיחי אפצים גבן. ולא מעבדינן בהן אפי' אי שכיחי. דאמרינן דיפתרא דמליח וקמיח ולא עפיץ. ותניא אין כותבין על הדיפתרא. ואמרינן במגילה ובסוטה. כתבה על הנייר ועל הדיפתרא כו'. עד שתהא כתובה אשורית על הספר ובדיו. ש"מ דיפתרא פסול והוא הדין לספר תורה. דהילכתא היא על הקלף או על הגויל. ועוד דאתיא נמי כתיבה כתיבה כמגילה ובפרשת סוטה. ומשנה שלימה היא במסכת ידים. ומייתינן לה במגילה פ"ק. אינו מטמא את הידים עד שיכתבנו אשורית על הספר ובדיו. ודייקינן מהתם דלא בעינן דיו לספרים. דמייתי מינה ראייה אהיו כותבים בסם ובסיקרא. ושמעינן מינה דלא בעינן כמו ספר. אלא אפי' דיפתרא כשירה. דלית ליה להאי תנא כתיבה כתיבה. ולית ליה הילכתא. אלא כולה מילתא יליף במגילה מכתבם וכלשונם. כדיליף בפ"ק דמגילה. ואורחייהו בקלף או גויל וכתב אשורית ובדיו. לית הילכתא כי האי מתניתא הכל כתבי הקדש דרבנן דאין בין דמגילה הוא דפליגי ארשב"ג. ופסקי בפירקא קמא הילכתא כרשב"ג דאמר אף ספרים לא הותרו שיכתבו אלא יוונית. משום דכתיב יפת אלהים ליפת. הא שאר לשון אסור. דלית ליה לרשב"ג הילכתא וכתיב כדמפרשינן. ובעי אשורית וספר ודיו כספרים. אבל מגילה אפי' יוונית לא. משום ככתבם וכלשונם. ומההיא דתניא בהבונה איכא למשמע דלית הילכתא כי הני דכל כתבי. דתניא בהבונה או שכתב שלא (כדין) [בדיו] או שכתב האזכרות בזהב הרי אלו יגנזו: וההיא דמגילה ליכא לאוקומי דאזכרות במגילה ליכא דממקום אחר לאו אזכרה היא. ובשאר ספרים לבד מספר תורה ליכא לאוקומי. דהא מקילינין בספר תורה טפי משום מעשה דתלמי כדמוכח במגילה. נמצינו למידין דדיפתרא אסורה לספר תורה. וגם רבינו (חיי) [האי] פסק ור"ח משמו דמעבדינן בעפצים [כדמפורש בערוך] בערך דוכסוסטוס. ונראה לי שהעור המתוקן בעבור טוב כגון שלנו שהוא טוב ממליח וקמיח ועפצים שהוא כשר ואין צריך עיפוץ. אבל למליח וקמיח צריך עיפוץ. שאין מליח וקמיח עזים כסיד. ושריית מים שלנו. וראייה לדברי דאמרינן בהקומץ רבה קרע הבא בשתים יתפור בשלש לא יתפור. ופריך עלה. ומשני הא בחדתא הא בעתיקא. ומפרש לאו חדתא חדתא ממש ולא עתיקא עתיקא ממש. אלא הא דאפיצן הא דלא אפיצן. וכולה ההיא שמעתא בספר תורה מיירי. ש"מ בדלא אפיצן כשר לספר תורה אלא שיהא עיבוד טוב שלא יהא דיפתרא. אי נמי איכא למימר ולאכשורי אפילו דיפתרא. מדתני פסילי טובא ותנא בהו בהדיא הרי אלו יגנזו. או אין קורין בו או פסיל. אבל בדיפתרא לא משתמיט לא במסכת סופרים ולא

בתלמוד דליתני פסולה. והלכה דעל הקלף איכא למימר דקלף מיקרי. אבל גבי מגילה תני לא יצא משום שאר מילי טובא. דמתני בהדה ונראה דדיפתרא כשר בדיעבד וכל שכן עיבוד שלנו אלא שבמגילה החמירו בדיפתרא לומר שלא יצא. משום ככתבם וכלשונם. דאורחייהו בקמיח ומליח ועפיץ וכתב אשורית. מיכן סמכתי להכשיר עיבוד שלנו. וראייתי מהקומץ רבה. ואי משתכח בה איניש טעמ' אחרינא להיתירא אשר יראה [יגיד], ועל שכותבים בקומוס (ובקנתוס) [ובקנקנתום] נ"ל שפסול. דתניא בהדיא בהבונה. כל הכותב שלא (כדין) [בדיו] או שכתב את האזכרות בזהב הרי אילו יגנזו. ופסקינן לעיל דהילכת' הכי ולא כי ההיא דכל כתבי. ודאין בין דמגילה. ועפצים שכותבים בהן לאו מיקרו דיו. כדא' בפ"ק דשבת. אין שורין דיו סממנין. וכו'. ואמרינן מאן תנא נתינת מים בדיו זו היא שרייתה. כו'. מכלל דמקמי נתינת מים מיקרי דיו. והכי מפרשי'. הלוקח יין לתת (יין לתת) [לתוך] המורייס או לתוך אלונתית דמקמי נתינת יין מיקרי מורייס ואלונטית. והיינו אלונטית כבריתה מותרת. דע"ז קודם נתינת יין. דלא חיישינן שמא (עורב) [עירב] בו הגוי יין ועפצים לא מיקרו דיו. לא קודם נתינת מים ולא אחר כך. אלא נקראין עפצים ומי מלין. ונתינת גומא וברזל להשחירו לאמשוי ליה דיו. דאמרי' בנדה פרק כל היד. (ר' אלעזר) [ר' אמי] פלי קורטא דדיוטא ובדיק ואין זה בשל עפצים אלא בשלנו. ותו אמרינן התם חרת שאמרו דיו. מהו דתימ' כי פכחותא דדיוטא. קמ"ל כי חרוותא דדיוטא. וזה חרת אינו חרתא דאושכפי אלא מראית דיו שדומה לו. ותו כל מקום ששונה פסולי כתיבה תני בהדייהו עפצים ומי מלין. ואמרינן גבי ספר תורה בגיטין אין מי מילין על גבי מי מילין. והיינו דאמרי' כל העשנים יפין לדיו. שזהו נוהג בשלנו שמייבשין אותו ולא בעפצים. ושמן בין לנבל בין לעשן יפה בשלנו אלא שלא הורגלנו בשלנו ולא בעפיצים. ותו אמרינן כל השרפים יפין לדיו ושרף כשף מן המובחר. וזהו בשלנו. (שאינו) [שאנו] שורין קליפי עץ כשף הנקרא נייר פרון ועושה ממנו דיו. ושרף אינו גומא אלא תמצית מי לחלוח קליפי עצים או מי עלין. או מי הפגין הנקרא ב' שייבא. כדאמרינן בפסחים פ' כל שעה ירק מר יש לו שרף ופניו מכסיפין. דהיינו מי ליחלוחית הירק. בעל כרחך. והכי אמרי' גבי נדה. זו (שיופה) [שירפה] מצוי. אבל גומא אינה קרוייה שרף אלא קומוס. כדאמרי' בדוכתי טובא. קומוס. גומא. הנמצא באילנות. כעין דבש קרוש. ואע"פ שפי' ר' חנינא קומוס. גומא כעין שא' כל (הנשרפים) [השרפים] יפים לדיו. לפי מנהגו פי'. ואגב חורפיה לא עיין ביה. ואפי' לפי דבריו אם היו נותנין גומא לתוך דיו שלנו היה מצהיבו כעין וודרואלא בלע' שנותנין בדיו להצהיבו והוא קנקנתום. אך לא משתמיט תנא דליתני שרף גבי כתיבה וקומוס גבי העמדת חלב. והא דאמרינן

בפ"ק דנידה הקטף יש לו שביעית. ואמרי קיטפא פירא. דהיינו שרף הפגא. זהו שלוקחין ממי תמצית האילנות (ומביישין) [ומייבשין] אותו כעין שאנו עושין דיו. וקורין לו קטף. ויש אומ' אפרסמון ונוטף כעין שדומעין (הגפים) [הגפנים] והיינו צרי כדאמרינן הצרי אינו אלא שרף היוצא מעצי הקטף. והוא אפרסמון. ועושין נקבים באילן ששמו קטף ותולין בו כלי זכוכית ונוטפים מי ליחלוח בתוכו הנקראין שייבא. ועל שם כך שמו נטף שנוטף. והכי מתרג' צרי ולוט קטף ולטום. וכן כתב בספר הרופאים. ולדבריי לכתוב בעפצים אסור ופסול. וטעונה גניזה. ותמיהני על מה סמכו רבותי' שבלותיר. אבל בדיו מותר וכשר. וגם ליתן ארמנט לתוך הדיו מותר בין לר' ישמעאל בין לר' עקיבא דלאו חיינו (קנקנתוס) [קנקנתום], דאיפליגו ביה. אלא קנקנתום קבלה הוא בידינו מרבותינו שהוא וודילא. וכן לועזו בערוך ביטריאולא. והיא היא:

צריכין הפסקים לפי דעתי למען ירוץ הקורא בו. וראיות הבאתי. למען לא אטעה לאסור ולהתיר שלא כהלכה או אחד מן התלמידים מתוך פילפולו:

מעתה תן עיניך בדקדוקי סופרים וגופי האותיות. לפי מה שאין בקיאין בכל הדיקדוק. כדאמר רב יוסף בשילהי פ"ק דקידושין. אינהו בקיאי בחסירות ויתירות אנו לא בקיאינן. ועת לעשות לה'. הילכך דידן נמי כשירים. אבל (כאשר) [באשר] הורשנו נתבונן בהנהו חסירות ויתירות דבקיאינן בהו. ובגודל האותיות. כגון בית של

בראשית שנמנה במסורת עם אותיות גדולות. ובקיטוען. כנון וי"ו דשלום. דקטיעה. ובתגיהן ובזיוניהן ובעשייתם. הא דאמרינן בהקומץ רבה. אפילו כתב אחד מעכבן. כגון קוצו של יו"ד. חודו של מעלה שנתון כלפי פניו. כדמוכח באלפא ביתא דר' עקיבא ורוב (ספרים) [סופרים] עושין כן. וצריך להקיף גויל מארבע רוחותיה של אות. ואי לא מקפא פסולה. וניקב יריכו של ה'. ולא נשתייר כשיעור אות אחת קטנה פסולה. ונקב (שאין הדיו) [שהדיו] עובר עליו אינו נקב. גבי ספר תורה נמי בעינן כתיבה תמה. כדמוכח בהבונה: (ויוני) [וזיוני] שעטנ"ז ג"ץ. כמו שפי' רבינו זקיני. ואם לא זיין פסול. דלא גרע מקוצו של יו"ד. וראייה קצת דאמרינן בהבונה. הא דבעי זיוני פטור. הא דלא בעי זיוני חייב: ומה שכת' בתיקוני תפילין. שעטנ"ז ג"ץ. ש' דשמע. ט' דלטוטפות וכו'. מכלל (בבשאר) [דבשאר] שעטנ"ז ג"ץ לא צריך. (אבל) [אפילו] בתפילין. שקר הוא. אי נמי לעיניין תאגין קאמר. לבד הזיונין. וכן מצאתי בסידור אחר. רכל שעטנז גץ לא צריך אפי' בתפילין. שקר הוא. אי נמי לעינין תנין קאמר. לבד הזיונין. וכן מצאתי בסידור אחר. דכל שעטנ"ז ג"ץ שבכל מקום צריכות ג' ג' זיונין. הן כפופות הן פשוטות. (הנ"ץ). וח' צריכה כעין חטרת גמל מעט גובה באמצעית נגה. וכן פירשו הקדמונים חטרי לה לגגה כעין

חטרת. לומ' חי ברומו של עולם. ולא פירשו טעם. ורבינו זקיני פירש חטרי כעין מקל. כך (דל) [דלת]. ואין נראין דבריו. חדא דגגו משמע האמצע. כדאמרינן בהבונה. כגון שנטלו לגגו דח'. ועשאו שני זיונין. ועוד אמרינן בספרים החיצונים. ח' אין לו כתר. ואם הוא מקל יש לו כתר. דהיינו תגא. ועוד דתגא דח' הוה ליה למקרייה כדאמרי' בהבונה התם כגון שנטלו לתגיה דד' ושוי ליה רי"ש. דהיינו חודו של אחוריו. וכן בסוטה ועירובין. דילמא יתיב זבוב אתגיה דד'. ופר"ח גורסין בהבונה כן גבי ח' גגו. גבי ד' תאגיה. וספרים ופירושי' שכת' בהן כגון שנטלו לגגיה דד' טעות סופר הוא. כדמוכח בסוטה ועירובין. ותלו ליה לכרעיה (דח') [דה'] שלא תתחבר למעלה. ותגא דח' נראה כעין תגא דד'. דעירובין וסוטה ושבת דהיא מאחריה. ואם נטלה דמיא לריש. ומדאמרינן בהבונה פפין טתין. טתין פפין. נ"ל שצורת הטית כך. (א). חודה החיצון כפול מעט לפנים כעין (ב). ועוד מדפר' ר"ח נתכוון לכתוב אחת ועלו בידו שתים חייב. כגון שנתכוון לכתוב ט' ולא הדביק יריכו החיצון וכתב (ג). ודווקא שצריך לכתוב (ד):

יריעה או קלף פחות מג' דפין לא יעשה ולא יותר מח'. ושיעור שורות דף ששים. ויש עוד שיעורין אחרים במסכת סופרים. ושיעור שיטה ג' למשפחותיכם. ואורך דף יש או' ו' טפחים כאורכן של לוחות. וזה וכיוצא בהן למצוה ולא לעכב: ובסוף הספר אפי' פסוק אחד בדף אחד. ושיעור גיליון למטה טפח ולמעלה שלש אצבעות. ובין דף לדף כמלא ריוח שתי אצבעות. ובין שיטה לשיטה כמלא שיטה: נראין הדברים בכתיבה דקה. אבל בכתיבה גסה הכל לפי הנוי. זכר לדבר. גאון אחד שפי' ג' למשפחותיכם. שיעור טפח. דטעם שלא יהו עיניו משוטטות. ואי בכתיבה גסה הוי (טפח) [יותר] מטפח. ובין תיבה לתיבה כמלא אות קטנה. ובין אות לאות כמלא חוט השערה. ורוב תיבה בתוך הדף. פי' לתוך הסירגול. שהלכה למשה מסיני לסרגל בקנה. ומיעוט חוץ לדף לא. ואות מן השם חוץ מן השירטוט לא יוציא: ובכתיבת השם יזהר. כמו שמפורש בסוף שבועת העדות. איזהו חול ואיזה קודש. ואפ ספק יכוין בכולן לשם. דבהכי לא מיפסיל: כתיבת השם לא על מקום גרר. ולא על מקום המחק. ותולה את כולו ובדוחק. ובתחילת הספר ובסופו יניח כדי לגול ב' עמודים אחד אילך ואחד אילך. ונותן בין כל חומש וחומש ד' שיטין לבד משיטה שמשלים בה. ואין עושין ספר לא ארכו יתר על רחבו ולא רחבו יתר על ארכו. למצוה ולא לעכב. וכן הרבה. וכן דיפתרא. כדפרי'. וס' וס'. סתומין לגמרי. דבנס היו עומדין. אבל מ"ם פתוחה לא יסתום. דא"כ הוי אלה נמי כנס. וליפשוט כרעיה דר' לאחוריה כמעט. כדאיתא בהבונה. וכרעיה דק' לעשות תלויה ככרעיה דה'. שפירשתי:

עוד יש עינייני אותיות באלפא ביתא דר' עקיבא. אך רוב ספרים רגילין בהן ומי שאומנותו מלאכת שמים יבין בהם ויראה באלפא ביתא ויעשה מצוה כמאמרה. ולא יתבשר אלא בשורות טובות:

שירת הים ושירת האזינו כתובות לפנים כהילכתן בראשי שטותיהן וסתומותיהן משני צדדין ואריחותיהן ולבינותיהן. והכותב ספר תורה ידקדק בדברי אלה. ואם הוא חכם יוסיף וישנה וישלש מסכת סופרים המוספת עוד דברים:

וכדר לעומר לא ליפסוק בשני שיטין. אע"ג דתרי תיבות נינהו. ומינה ילפינן לתובל קין ולבת שוע. ולבן אוני ולמלכי צדק. דבכל שתי תיבות והוא שם אחד. דלא לפסקינהו בשני שיטין. חוץ מכת היענה דמצי פסיק. דדרשי' ליה בפרק אילו טריפות. לביצת היענה: מיעוט בכתב כתבתי. ורוב בעל פה יש לסופר לדקדק במסורת. שילמד מתוך חסירות ויתירות. שאינם תלויים על פי הדייקות. גם יש לו להיות בקי בדייקות שלא יהא נראה כמנומר: ובתפירתו בגידין יעשה כהילכתו. ובשיור התפר. כדאיתא פ' הקורא את המגילה. ותפירתו מבחוץ. ושיור התפר ג' אצבעות למעלה וג' אצבעות למטה. כך מצאתי: ודין קלף ודוכסוסטוס וגויל. גויל נקרא אותו שלא ניטל מן העור כלום הבשר. ולפי שלא נתקן כל צרכו נקרא גויל. כדאמ' בבבא בתרא בהשותפין. גויל. אבני דלא משפיין. וטוב הוא ומתקיים יותר ועב. ומועיל לעשות ספר תורה. ארכו כרחבו. כדאמרינן בההיא דאיכתיב אמשכא דעגלא ואיתרמי. והילכך כתיבה גויל במקום שיער: קלף הוא של צד השיער שקולפין מעליו צד בשר הנקרא דוכסוסטוס ופירושו מקום בשר הילכך קלף במקום בשר דוכסוסטוס במקום שיער. שבין בגויל וקלף ודוכסוסטוס כותבין לצד החלק והנאה יותר:

סימן תקיח

תקיח.

אילו הן חסירות ויתירות הנמצאות בספרי אגדה וכתוב בהן טעם. ורובם במסורת וסדרתים בלא טעם אותם של תורה לבדם למצוא בלי עמל. יש צריכין ויש שאינם צריכין: **כל** אלהים שבתורה חסר וי"ו. כל בקר חסר וי"ו. כל לעולם שבתורה חסירים בר מן ב'. וגם בך יאמינו לעולם. וכל ימיך לעולם. כל תולדת חסר וי"ו אחרונה בר מן ב'. אלה תולדות השמים. אלה תולדות פרץ. ארץ ארבע מאת שקל. חסר. מאות האחרון מלא. כל הארון שבתורה חסר וי"ו. אבל משניתנה התורה בתוכו כולן מליאים. כל אבותכם שבתורה חסירין יו"ד. בר מן (ה' אלה) [אלהי] אבותיכם שלחני אליכם. את בריתי יעקוב מלא. כל אבותנו שבתורה חסירין יו"ד. וישבתו העם ביום השבעי חסר (וי"ו) [יו"ד]. ושם

ראינו את הנפילים חסר יו"ד. בשש משה, חסר וי"ו. כל חורב חסר וי"ו. בר מן ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב. כל ימלוך חסר וי"ו. בר מן תחת עבד כי ימלוך. והשיגוך של קללות. מלא. ושל ברכות חסר. והנשיאים חסר ב' יודי"ן. יפרוש כנפיו. חסר יו"ד. כל עולה חסר. בר מן וביום הבכורים. עוד מי לך פה. חסר וי"ו. כל רודף חסר וי"ו. בר מן ב'. אחרי מי אתה רודף. בלא כח לפני רודף. והמים להם חומה. חסר וי"ו. יהי מאורות. חסר ווי"ן. ובשביעית יצא לחפשי חנם. חסר יו"ד. או ספק ב' יודין. אם אדוניו יתן חסר י'. אם לוא יגיד מלא. לחטאת דע"ז. חסר. מיום הראשון עד יום השבעי. וישבתו העם ביום השבעי. שופר תרועה (בחודש) [בחדש] השבעי. כולן חסירין יו"ד. כל לאמר חסר וי"ו בר מן ג'. ויברכם ביום ההוא לאמור. לאמור הכיוצר הזה. לאמור אם (תפדו) [תפרו]. ולא תעלה במעלות. חסר וי"ו. ד' עפרון חסר וי"ו. וישקל אברהם לעפרן. ויקם שדה עפרן. ויקברו (אותו) [אתו] יצחק. וישאו (אותו) [אתו] בניו. ובמקום אחר כתיב בזה הספר כל עפרון חסר. ספק. ויש לברר על פי המסורת. כי טובות הנה. חסר וי"ו. מכשול. חסר וי"ו. כל השומע חסר וי"ו. כל תמלוך חסר וי"ו. כל צדיקים חסר יו"ד. בר מן ויסלף דברי צדיקים. שאפי' הוא צדיק גמור. שחד מסיתו. כל ראשונה. חסר וי"ו. בר מן והקריב את אשר לחטאת ראשונה. ושלמתי ראשונה. היתה במעל הזה ראשונה. כל אבותם חסר וי"ו. בר מן ב'. נשיאי מטות אבותם. כי מטה אחד. שבתותי חסר וי"ו. באגנת חסר וי"ו. וחנותי חסר וי"ו. אשר אחון חסר וי"ו. התנינים הגדולים. ויהיו לתנינים. חמת תנינים. חסירין יו"ד בתראה. כל כה בלא ה'. בר מן ובכה ובעמך. ידכה. כל הביא מלא בר מן הבי המטפחת:

עד כאן מצאתי על פי הדרשות והטעמים אך לא כתבתים מפני הטורח:

עוד יש רבים על פי המסורת והדייקות והחכם יתן אל לבו:

סימן תקיט

תקיט.

איזהו פרשה פתוחה. כל שהוא כותב מראש שיטה עד אמצעיתה או עד שלישיתה. או בכדי שיש שם לכתוב ג' תיבות מן ג' אותיות, דהיינו למשפחותיכם. זו היא פרשה פתוחה. ואם נזדמנה לו סילוק הפסוק בסוף שיטה פחות משיעור יניח השיטה השנייה. ויתחיל לכתוב שיטה שלישית. וגם זו פתוחה: סתומה. כל שכותב השיטה מיכן ומיכן ומניח באמצע חלק כדי לכתוב בו שם של שתי אותיות או יותר. זו היא סתומה: סדורה. כל שכותב והולך השיטה עד חצייה או עד שלישיתה ומניחה. ומתחיל לכתוב בשיטה

אחרת של מטה לה כנגד ההנחה של אותה שיטה עליונה. זו היא סדורה: זו מצאתי בסידור קדמוני:

ובמסכת סופרים שנינו איזהו פתוחה כל שלא התחיל בראש השיטה. ואיזה סתומה כל שהניח באמצע שיטה. וכמה הניח בראש שיטה ותהא קרוייה פתוחה כדי לכתוב שם של שלש אותיות. וכמה יניח באמצע שיטה ותהא קרוייה סתומה כדי לכתוב שם של ג' אותיות. גמר את כל הפרשה בסוף הדף ושייר שיטה אחת ואם שייר מלמטה כדי לכתוב שס שלש אותיות מתחיל מלמעלה: צא ולמד מדברי שניהם והברייתא עיקר במה שהיא חולקת. קסבר תנא דברייתא. בראש שיטה מיקרי פתוחה ולא בסוף שיטה ומיהו אם מניח חלק בסוף (בסוף) שיטה ובראשה לא גרע בהכי. וסידור קדמוני סבר דבסוף שיטה מיקרי פתוחה ולא בראש שיטה. ואם יניח בפתוחה בסוף שיטה ובראש שיטה יצא ידי שניהן: וכן נכון: ויש עוד סידור אחר לפתוחה ולסתומה ואינו נראה כלל: והלין תגי דספר תורה ופתוחות וסתומות וסדורות על פי קבלה מסורת: ביה שמו. בראש שיטה ובראש הדף: בראשית: יהודה אתה יודוך: הבאים אחריהם בים: שמר ושמעת: מוצא שפתיך. ואעידה בם:

כן נהגו לדקדק בגוילים לכתוב.

בראשית ב' דבראשית גדולה. ברא אלהים. ורוח אלהים מרחפת. ויאמר אלהים יהי אור. כי טוב. ויקרא. קרא לילה: פתוחה: ויאמר אלהים יקוו המים: פ': ויאמר אלהים תדשא: פ': ויאמר אלהים יהי מארת. ולמשל: פ': ויאמר אלהים ישרצו: פ': ויאמר אלהים תוצא. נעשה אדם בצלמנו כדמותנו: ויברך אתם: פ': ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו: מכל מלאכתו: ויברך אלהים: ויקדש. אשר ברא אלהים. פתוחה: בהבראם. עשות י"י אלהים: וכל שיח: י"י אלהים: נשמת חיים: לנפש חיה: ויטע י"י: ויצמח י"י: נחמד למראה וטוב למאכל: פישון: הוא הסבב: פ': ויישן: ויסגר בשר: ודבק. והנחש היה ערום: אף כי אמר: למאכל. ותפקחנה. ערמים: מתהלך: את קלך: פ': ימשל בך: פ': לקול אשתך: וקוץ ודרדר. טוב ורע. המתהפכת: סתומה: והאדם ידע: ותאמר קניתי. עבד אדמה: פ': ויהי מקץ: נע ונד תהיה בארץ: סתומה: אסתר: לפצעי. לקרא בשם י"י: פתוחה: ביום ברא אלהים. זכר ונקבה: ביום הבראם: פתוחה שורה אחת: שת. אנוש. קינן. מהלאל. ירד. חנוך. מתושלח: סתומה: למך: פתוחה: ויהי נח: סתומה: ויחי למך. איה י"י. אשר בחרו. לא ידון רוחי: והיה ימיו. הנפלים. אשר מעולם. פתוחה שורה: וירא י"י. מעל פני האדמה. בעיני י"י: פתוחה שורה: אלה תולדות נח. דרכו על הארץ: פתוחה: ויאמר אלהים לנח קץ: קנים. וזה. קומתה. תכלנה: סדורה: צדיק לפני. הטהורה תקח. נפתחו.

חיים. באפיו: סתומה: וימח. ומאת יום: סת': ויכלא הגשם. הרי ארטב. יבשה הארץ: סת': לא אסף לקלל. זרע וקציר. וקור וחם. וקיץ וחרף. אך. דמו. ואך את דמכם. האדם. שפך דם האדם באדם דמו ישפך. את האדם. ואתם פרו ורבו שרצו ורבו בה: פ': ויאמר אלהים לנח. זרעכם אחריכם. ביני וביניכם. ונראתה הקשת. והיתה הקשת. וראיתיה לזכר. עד סוף: פ': ויהיו בני נח היוצאים. ויטע כרם. וישת ויתגל. לא ראו. וייקץ. אשר עשה לו. ברוך י"י. ויהי כנען: פ"ש: ואלה תלדות בני נח שם: סת': הר הקדם. פ': שפה אחת ודברים אחדים. ויהי בנסעם מקדם וימצאו בקעה. לא יבצר מהם כל אשר יזמו. ויחדלו. כל פני הארץ: פ': אלה תלדות שם: סת': מיכן עד אברהם: סת': וימת תרח בחרן: פ': ויאמר י"י אל אברם לך לך: וילך אברם. מקדם. אראך. מברכיך. ויט אהלה. הלוך ונסוע הנגבה: פ"ש: והרגו אתי. ולאברם היטב. וינגע י"י. אל מקום. ויקרא שם אברם. הלא כל הארץ. הפרד. וראה מן המקום. גם זרעך. בחצצון תמר. וירדפם עד חובה. ומלכי צדק. אשר מגן. ואם אקח. סת': ואנכי הלך ערירי. ירשך זה הוא ירשך. וספר. אם תוכל לספור. כה יהיה זרעך. במה אדע. סת': ישפט י"י ביני וביניך. פרא אדם. אחרי ראי. סת': בריתי ביני ובינך. וארבה. ולא יקרא עוד. והפריתי אתך. יצאו: סת': ואתה את בריתי תשמר. סת': שרי אשתך. שרי. כי שרה שמה. וברכתיה. מלכי עמים. על פניו ויצחק. הלבן מאה שנה. הבת תשעים שנה. אלהים. את יצחק. ויקח אברהם: פ': וירא אליו. פתח האהל. כחם היום. וסעדו לבכם. כי על כן עברתם. שלש סאים, ויקח חמאה. עליהם. ויאמרו אליו. למועד. המכסה. אשר יצוה. לעשות צדקה. הכצעקתה. השפט כל הארץ לא יעשה משפט. ונשאתי. ויפצר בם. כל העם מקצה. הכו בסנוירים. כי משחתים אנחנו. פני. לשחתה. פן תספה. ויהי בהוציאם. המלט על נפשך. נשאתי פניך. ולוט בא צערה. מאחריו. נציב מלח. וישקף על פני סדם. ויזכר. בשכבה ובקומה. ובקומה: סת': ויסע משם. אמרי לי. בעד כל רחם: סת': וי"י פקד את שרה. וימל אברהם. ואברהם בן מאת שנה. ביום הגמל. ויאמר אלהים אל אברהם. שמע בקולה. באשר הוא שם. ויפקח אלהים את עיניה. ופיכל שר צבאו: פ': ויהי אחרי הדברים. ויקרא אברהם שם המקום. כי ברך אברכך והרבה ארבה את זרעך: פ': וירש זרעך. והתברכו בזרעך: פ': ויהי אחרי הדברים האלה: פ': ויהיו חיי שרה. ותמת שרה. וישמע אברהם. וישקל אברהם: סת': ואברהם זקן. ברך את אברהם. לא תקח אשרי לבני. לבני משם. ויברך את הגמלים. הקרה נא לפני. והנער טובת מראה. ויישם. וי"י ברך את אדני. ישלח מלאכו. מי"י יצא הדבר. קח ולך. נקרא לנער. ואת מניקתה. ויירש זרעך. ויצא יצחק. הוא אדני. וינחם יצחק: פ': ויסף אברהם: ובני דדן היו אשורם ולטושם ולאמים. נתן אברהם מתנת. בעודנו חי: פ':

ואלה ימי שני חיי אברהם: פ': ואלה תולדות ישמעאל: פ': ואלה תולדות יצחק. ויתרצצו. למה זה אנכי. נזיד. עיף: פ': ויהי רעב. כי טובת מראה. והרביתי. את זרעך בעבור. רק טוב: סתומה: ויהי עשו בן ארבעים שנה: סת': ויהי כי זקן יצחק. מטעמים. ולך קח לי. כי הקרה. ומברכיך ברוך. קצתי בחיי מפני בנות חת. למה לי חיים. והיית לקהל עמים. בת ישמעאל בן אברהם: סת': ויצא יעקב. ויפגע במקום. כי בא השמש. ובזרעך. והשיבותיך. כי לא אעזבך. אשר דברתי. יש י"י במקום. מה נורא המקום. אם בית אלהים. ויצק. ובגד ללבש. ויאמר לבן לא יעשה. נפתלתי. באשרי כי אשרוני. וילך ראובן. וימצא דודאים. גם את דודאי בני. וישמע. יזבלני. וישמע אליה. ויזכר. ויהי כאשר ילדה רחל. תנה את נשי. עדרים. העטפים. ויפרץ. ויצל אלהים. את מקנה. עקדים נקדים. עקדים נקדים. ותגנב. ויגנב. וירדף. ותנהג. ואלהי אביכם. הלך הלכת. הכר לך. וקח לך. ועזיך לא שכלו. הבנות בנתי והבנים בני והצאן צאני. או לבניהן. והמצפה. אלהי אברהם. וילינו. מחנים: פ': וישלח יעקב. קטנתי. עבדך. הצילני. אכפרה. אולי ישא פני. עלות השחר. כי אם ישראל. וישקהו. ודפקום: סת': ויבא יעקב שלם: סת': ותצא דינה. בני יעקב באו על החללים. ביושב הארץ. מתי מספר: פ': קום עלה. הסירו סביבותיהם: פ"ש: וירא אלהים: אל שדי פרה ורבה. וקהל גוים. מחלציך יצאו. נתתי לאברהם. שם אלהים. ותמת רחל:פי': גר שם: פ': ואלה תולדות עשו. הוא אדום: פ': אבי אדום: פ': אלה בני שעיר החרי: פ': מי זהב. עירם: סתומה: וישב יעקב בארץ מגורי אביו: אלה תולדות יעקב. דבתם רעה אל אביהם. ועשה לו כתנת פסים. ויוסיפו עוד. שמעו נא החלום. והנה תסכינה. לרעות את. נקוד. ואשלחך אליהם. הלזה. חיה רעה. כתנת הפסים. מדינים סחרים. לישמעאלים. ויכירה ויאמר. ויקרע יעקב. ויקומו. וימאן להתנחם. והמדנים. שר הטבחים: פ': ויהי בעת. איש עדלמי. ויט אליה. מה פרצת: סת': ויוסף הורד. ויהי איש מצליח: סת': ויהי אחר הדברים האלה. להיות. ויהי כשמע. ויהי י"י את יוסף. אין שר בית הסהר. באשר י"י אתו. ואשר הוא עושה י"י מצליח: סתומה: ויפקד שר הטבחים. שלשה שריגים. נצה. הבשילו. שלשת השריגים. שלשת הסלים. יום הלדת. יוסף. וישכחהו: סת': ויהי מקץ. ויספר פרעה. הנה שבע שנים באות. ויטב. ויסר פרעה. וילבש. ויקרא לפניו אברך. צפנת פענח. בת פוטיפרע. כי חדל לספר. ויקרא יוסף את שם הבכור. ותכלנה. ותחלנה. את האלהים אני ירא. מעליהם. ויאסור אותו לעיניהם. עלי היו כולנה. והצגתיו לפניך. שלום לכם. אלהיכם ואלהי אביכם. שלום לעבדך לאבינו. עודנו חי. המה וחמוריהם. עלו לשלום: ס': ויגש אליו יהודה. היש לכם. קשורה. ולא יכל יוסף. ולהחיות לכם. שלחתם אתי הנה. וישימני לאב. מהרו ועלו. ואמרתם. לאדון לכל מצרים. והנה עיניכם. כי פי.

ועינכם. אל תחס. לכם. הוא. העגלות. ותחי רוח. לישראל במראות. מרדה מצרימה. ארד עמך: סת': ואלה שמות: פ': ואת יהודה שלח לפניו. אמותה הפעם. אחרי ראותי. ארץ מצרים לפניך (היא) [הוא]. במיטב הארץ. וינהלם: פת': ויחי יעקב. ויהי ימי. וישתחו ישראל על ראש המטה: פ': ויהי אחרי הדברים האלה. מתה עלי רחל. ועיני ישראל. ויגש. גם את זרעך. ויקח יוסף את שניהם: ויברך. המלאך. יברך. כי זה הבכור שים ימינך. יגדל ממנו. מלא הגוים. בך יברך. ישימך אלהים: פ': ויקרא יעקב: סדורה: ראובן: פ': בקהלם. כי קשתה: סדורה: גור אריה. ומחקק. יקהת. אסרי לגפן עירה. כבס. סותה: פ': זבולון: סדורה: יהי דן: סתומה: והוא (יגיד) [יגד]: סת': שמנה: סת': איילה שלחה: סדורה: בעלי חצים. ותשב באיתן קשתו. אבן ישראל. ויעזרך. ואת שדי ויברכך. ברכת. ברכת. שדים ורחם. ברכת. על ברכת הורי. נזיר אחיו: פ': בנימן זאב יטרף בבקר. כל אלה ויכל יעקב. כה (תאמרון) [תאמרו], פשע אחיך. לפשע עבדי. וילכו גם אחיו. עלי רעה. חשבה לטובה. ואלהים פקד יפקד. וימת יוסף. ויישם: ד' שיטין חלק:

ואלה שמות. ותמלא: פ': ויקם מלך חדש. הבה נתחכמה. פן ירבה. וישימו עליו. את פתם. וכן יפרץ. בעבדה קשה. את העבריות. ויצו פרעה: סת': וילך איש. כי טוב הוא. ותצפנהו שלשה ירחים. ותחמרה. ותתצב. ונערותיה. ותפתח. והנה נער. העברים זה. משיתהו: פ': ויגדל משה. ויך. ויבקש. עזבתן: פ': ויהי בימים. ויאנחו. ויזעקו. נאקתם. ויזכר. וידע אלהים. ומשה היה רעה: סת': חרבה. אסורה נא. ויקרא. אל תקרב הלם. של. אדמת קדש. מקום הכנעני. צעקת בני ישראל. כה תאמר. ויאמר עוד אלהים. שלחני אליכם. וזה זכרי. לך ואספת את זקני ישראל. ואני ידעתי. והכיתי את מצרים בכל נפלאותי. ושאלה אשה. מצורעת כשלג. ולא ישמעון. ושפכת היבשה. והוריתיך אשר תדבר. ויאמר בי אדוני. ויחר אף י"י. ואת המטה הזה. האותת: פ': לך לשלום. מתו כל האנשים המבקשים. ואני אחזק את לבו. חתן דמים אתה לי. ויאמר י"י אל אהרן: פ': לך. ויפגשהו בהר האלהים וישק לו. וילך משה ואהרן. ויאספו. וכי ראה. הם צעקים. עליכם וישפט. ומאז באתי. והצל. ביד חזקה יגרשם מארצו: פתוחה: וארא. ושמי י"י. וגם אני שמעתי. ובשפטים גדולים. מורשה. ולא שמעו. מקצר רוח. פ': ויצום: סד': אלה ראשי: סד': וידבר דאני: פ': ראה נתתיך אלהים. ולא ישמע אליכם. בשפטים גדולים: פ': ויאמר י"י אל משה ואל אהרן: פ': כבד לב פרעה. לך אל פרעה בבקר: סד': ויאמר י"י אל משה אמר אל אהרן קח (את) מטך: עד סוף. פ': ויקרא פרעה למשה ולאהרן ויאמר העתירו. חמרים חמרים: סד': ויאמר י"י אל משה. דכינים. פ': דערוב. פ': והפלתי. ושמתי פדות. ויבא ערוב כבד. ויכבד פרעה את לבו: פ': והנה לא מת. ויכבד לב פרעה פ"ש: ויאמר י"י.

דכבשן. פ': בחרטומים ובכל מצרים. סד': ויאמר י"י אל משה. דהשכם בתראה. פ': ורב מהיות. קלת. כי טרם תיראון: פ': כי אני הכבדתי את לבו. וכסה את עין הארץ. הנשארת. בנעריו. ובזקיניו בצאננו ובבקרנו נלך: סד': ויאמר י"י דארבה: פ': וי"י נהג רוח קדים. ורוח הקדים. ויהפך י"י רוח ים: פ': ויאמר דחשך: סד': לך מעלי. ראותך פני: פ': ויאמר י"י דנגע: סד': כה אמר י"י כחצות. ומת כל בכור. לא יחרץ כלב: עד סוף: סת': ויאמר דלא ישמע אליכם. סד': החדש הזה. ואכלתם אותו בחפזון. בהכתי בארץ מצרים. אך ביום הראשון. צבאותיכם: פ': ויקרא. משכו. בתינו הציל. ויעשו בני ישראל כאשר צוה: סת': ויהי בחצי הלילה. אשר אין שם מת. עבדו את י"י כדברכם. בצקו. משארתם: פ': ויסעו בני ישר'. כל צבאות י"י. ליל שמורים הוא לי"י להוציאם. שמורים לכל בני ישר': פתוחה: ויאמר י"י דחקת הפסח. ומלתה. הבשר חוצה: סד': ויהי בעצם היום הזה: פ': קדש לי: סד': והיה כי יביאך. מימים ימימה: פ': והיה כי יביאך. ונתנה לך. הזכרים: פ': הקשה פרעה. ויהרג. לאות על ידכה: סד': ויהי בשלח. ולא נחם אלהים כי קרוב הוא. בראותם. ויסב אלהים. בני ישר'. יפקד אלהים. להאיר. לא ימיש עמוד הענן. פ': וידבר י"י. ורדף אחריהם. וירדף אחרי בני ישראל. ופרעה הקריב. כי טוב לנו. ממותנו במדבר. התיצבו וראו. לא תוסיפו לראותם. י"י ילחם. ואתם תחרישון: פ': מה תצעק. ויסע מלאך ההלך. וילך מאחריהם. הענן מפניהם. ויאר את הלילה ולא קרב. ויט משה. ויולך. וירדפו מצרים. ויהם. ויסר את אופן. אנוסה. מפני. ויאמר דנטה. פ': ויט. לפנות בקר. ואת הפרשים. לכל חיל פרעה. וירא ישראל את מצרים. את היד הגדולה: פ':

שירה זו אריח על גבי לבינה ולבינה על גבי אריח וסתומה משני ראשיה. וטעם מפורש באגדה. וכן מצינו בשלהי פ"ק דמגילה כל השירות כולן אריח על גבי לבינה ולבינה על גבי אריח. וטעם סתימתה מפני שסגר הים על מצריים מלפניהם ומאחריהם: וריש שיטין כזו:

אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת לי"י ויאמרו
לאמר אשירה לי"י כי גאה גאה סוס
ורכבו רמה בים עזי וזמרת יה ויהי לי
לישועה זה אלי ואנוהו אלהי
אבי וארוממנהו י"י איש מלחמה י"י
שמו מרכבת פרעה וחילו ירה בים ומבחר
שלישיו טבעו בים סוף תהומות יכסיומו ירדו במצולות כמו
אבן ימינך י"י נאדרי בכח ימינך

י"י תרעץ אויב וברב גאנך תהרוס
קמיך תשלח חרונך יאכלמו כקש וברוח
אפיך נערמו מים נצבו כמו נד
נזלים קפאו תהומות בלב יש אמר
אויב ארדף אשיג אחלק שלל תמלאמו
נפשי אריק חרבי תורישמו ידי נשפת
ברוחך כסמו ים צללו כעופרת במים
אדירים מי כמכה באילים י"י מי
כמכה נאדר בקודש נורא תהילות עשה
פלא נטית ימינך תבלעמו ארץ נחית
בחסדך עם זו גאלת נהלת בעזך אל נוה
קדשך שמעו עמים ירגזון חיל
אחז ישבי פלשת אז נבהלו אלופי
אדום אילי מואב יאחזמו רעד נמוגו
כל ישבי כנען תפל עליהם אימתה
ופחד בגדול זרועך ידמו כאבן עד
יעבר עמך י"י עד יעבר עם זו
קנית תבאמו ותטעמו בהר נחלתך מכון
לשבתך פעלת י"י מקדש י"י כוננו
ידיך י"י ימלך לעלם ועד סת': כי

בא סוס פרעה ברכבו ובפרשיו בים וישב י"י עליהם את מי הים ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים פ': הנה השירה לפניך כתובה כהילכתה ולא תסור ממנה ימין ושמאל. והילכתה בשלשים שיטין כאשר היא כתובה כאן:

ויסע משה: סד'. ויצעק אל י"י. אשים עליך כי אני י"י רפאך: ויבאו אילימה. סד': ויאמר דהנני ממטיר: ס': ויצא העם. ויאמר משה ואהרן ערב: סת': וידבר דשמעתי את תלונות. פ': על פני המדבר דק מחספס. לפי אכלו. מספר נפשותיכם. ונמס. ששת ימים תלקטוהו. ויאמר דעד אנה מאנתם. סת': וטעמו כצפיחית. צנצנת אחת. העמר. והנח. עד באם אל ארץ. והעמר עשירית. ויסעו כל עדת בני ישראל. פ: וילן העם. והבית בצור. לעיני זקני ישראל. מסה. ועל נסותם. ויבא עמלק. פ': וצא הלחם. ויהי ידיו אמונה. ויחלש יהושע. ויאמר דכתב זאת זכרון: פ': על כס יה: וישמע יתרו: פ': על כל הטובה. זדו עליהם. ושפטתי. נבל תבל. ושפטו. ישפטו הם. בחדש השלישי. פ': אשר עשיתי

במצרים. על כנפי נשרים. והגבלת. בקצהו. בתחתית ההר. ויחרד כל ההר. הולך וחזק. הנגשים. וידבר אלהים. סת': אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך. לך. אלהים אחרים. לך פסל. לא תשא את שם: פ': לא ינקה ה'. השבת לקדשו: פ': כל מלאכתך. ויקדשהו. כבד את אביך. סדורה: לא תרצח. סד': לא תנאף: לא תגנב: סד': לא תענה: פתוחה: לא תחמד: פ': הלפידים: פ': בא האלהים. לבלתי תחטאו. ויאמר דכה תאמר: סד': מזבח אדמה תעשה לי. עלתיך. שלמיך. המקום אשר אזכיר. במעלות. על מזבחי. תגלה ערותך עליו: פ': ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם. ובשביעית יצא לחפשי: יצא בגפו. והגישו אדוניו אל האלהים. וכי ימכר איש: סד': כמשפט הבנות. מכה איש ומת. סד': וכי יזיד איש. סד': וגנב איש. סד': ומקלל. סד': וכי יריבן. סד': וכי יכה סד'. ונגפו אשה. סד': את עין עבדו סד': וכי יגח. סד': וכי יפתח. סד': ונפל שמה שור: וכי יגף. סד': (וכי) [כי] יגנב איש. סד': כי יבער: סד': כי תצא אש. סד': כי יתן איש אל רעהו. סד': על כל דבר פשע. סד': כי יתן איש. פ': וכי ישאל איש. סד': וכי יפתה. סד': מכשפה. סד': כל שכב. סד': זבח לאלהים. פ. כסותה לבדה. סד': אלהים לא תקלל ונשיא בעמך. תעשה לשורך. ואנשי קדש. סד': לא תשא שמע שוא. להית: סד': רבים: להטות: לא תהדר. סד': כי תפגע. סד'. כי תראה סד: לא תטה משפט. ששת ימים. וינפש. לא ישמע על פיך. פני האדון ה': פ': הנה אנכי שלח מלאך. לשמרך. השמר מפניו ושמע בקולו. ואיבתי. וצרתי את צרריך. וברך את לחמך. והסירותי. לא תהיה משכלה: פ': מספר ימיך אמלא. אשלח לפניך. והמתי. ערף. סד': ושלחתי את הצרעה. מעט מעט אגרשנו. אשר תפרה. (כל) [את] יושבי הארץ: פ': ואל משה אמר. (ואל הזקנים אמר). ויקח ספר הברית. אשר דבר ה'. סד': והיה שם. ויקם משה ויהושע. הר האלהים. [ואל הזקנים אמר]. שבו לנו בזה. יגש אליהם. ומראה כבוד ה'. ויבא משה. ויהי משה בהר. פ': ויקחו לי תרומה. ושכנתי בתוכם. תבנית המשכן. ועשו ארון: פ': אמתים וחצי. ועשית כפרת. פ': שלחן. פ': מנרת. סד': ואת המשכן תעשה. והיה המשכן אחד. פ': ועשית יריעת עזים. פ': קרשים. ואת טבעותיהם. פ': פרכת. סד': חצר המשכן. סד': ווי העמודים. ראשונים: ואתה תצוה. סד': להעלות נר. ואתה הקרב. סד': לכהנו לי. פ': ועשו את האפד. סד': משבצת. סד': ועשית חשן. סת': ועשית על. החשן. סד': ונתת אל חשן (משפט) [המשפט]. סד': מעיל האפד. סת': ציץ זהב. עון הקדשים. ושבצת הכתנת. יריכים יהיו. וזה הדבר. סד': ושמת המצנפת. והיתה להם (כהנת) [כהנה]. וקדש הוא. אהל מועד. כי קדש הם. כל הנגע. וזה אשר תעשה. פ': ועשית מזבח מקטר. פ': והקטיר עליו אהרן. וכפר אהרן. קדש קדשים הוא לי"י: פ'. כי תשא. כפר נפשו. העשיר. כסף הכיפורים. לפני י"י לכפר על נפשותיכם.

ועשית כיור. פ': לרחצה. ורחצו אהרן. וידבר דואתה קח לך. פ': בשם מחציתו. וקנה בשם. וקדה. רקח מרקחת. מעשה רוקח. משחת קדש. לדרתיכם. יהיה לכם. קח לך סמים. סת': סמים ולבנה זכה. ועשית אתה קטרת. ממנה הדק. קדש קדשים תהיה לכם. והקטרת אשר תעשה. ראה קראתי. פ': ואתה דבר אל בני ישראל. פ': ברית עולם. אות היא לעולם. ויתן אל משה. סד': כתבים באצבע אלהים. לרדת מן ההר. ויקהל העם. והביאו. ויביאו אל אהרן. וידבר דלך רד. פ': ויאמר דראיתי את העם. סד': ערף הוא. ויפן סד': והמכתב. חרות על הלוחות. וירא את העגל. ויחר אף משה. תחת ההר. כי פרוע הוא כי פרעה אהרן. חטאה גדולה. ויאמר דמי אשר חטא. סד': ופקדתי (עליכם) [עלהם]. ויגף י"י. אשר עשו את העגל אשר עשה. וידבר דלך עלה. סד': ערף. ויאמר דאתם עם קשה ערף. סד': ונטה לו מחוץ. ויאמר דראה אתה אומר אלי. סת': והנחתי לך. הלא בלכתך. ויאמר דגם את הדבר הזה. פ': אעביר כל טובי על פניך. לא תוכל לראות פני. הנה מקום. בנקרת הצור. ושכתי. והסירתי. ופני. פסל לך. סד': ויעל אל הר סיני. ויקרא בשם ה'. ויעבר ה'. ויקרא ה' ה' אל רחום. נצר חסד לאלפים. וחטאה. שלשים. רבעים. וימהר משה ויקד ארצה. עם קשה ערף הוא. וסלחת לעווֹנינו ולחטאתינו ונחלתנו. הנה אנכי. את מעשה ה'. עשה עמך. לאל אחר. אלהי מסכה. האדון ה' אלהי ישראל. אוריש גוים מפניך. לראות את פני ה' אלהיך. ויאמר ה' אל משה כתב לך: סת': דברי הברית. ויהי ברדת. כי קרן עור פניו. והנה קרן עור פניו. אהרן וכל הנשיאים. בהר סיני. יצוה. (ויראו) [וראו] בני ישראל את פני משה כי קרן [עור] פני משה. והשיב משה את המסוה על פניו עד באו לדבר אתו: פ': ויקהל משה. פ': לא תבערו אש. ביום השבת. ויאמר משה אל כל עדת. פ': אשר צוה ה'. יביאה. מטוה. נדבה. לקרבה. תנופת זהב לה'. ראו קרא [ה'] בשם. פ': ויעשו כל חכם לב. סת': ויעש את הקרשים. פ': ויעש את הפרכת. פ': ויעש בצלאל. סד': ויעש כפרת. סד': ויעש את השלחן. מנורה. מזבח הקטרת. מזבח העולה. פ': ויעש את הכיור. סת': ויעש את החצר. עד וחשקיהם כסף. שבסוף הפרשה. סתומה: אלה פקודי. ובצלאל בן אורי. אשר צוה ה'. סת': כל הזהב. סת': ויעש את האפד. סת': ויעש את הכתנת. סת': ויעש את הציץ. סת': ותכל כל עבודת. פ': וידבר (דוביום) [דביום] החדש. סת': משחתם לכהונת. סת': ויהי בחדש הראשון. סת': ויתן את השלחן. סד': וישם המנורה. סת': וישם את מזבח הזהב. פ': וישם את מסך. סת': וישם את הכיור. ובקרבתם. סד': ויקם את החצר. פ': וכבור ה' מלא את המשכן. ישראל בכל מסעיהם: **ויקרא** אל משה. מאהל מועד. דבר אל בני ישראל. אם עלה קרבנו. ונרצה לו לכפר עליו. פתח אהל מועד. והפשיט. והקטיר. הנתחים. על המזבח. וקרבו וכרעיו. (אשר)

[אשה] ריח ניחח. ואם מן הצאן. פ': צפנה לפני ה'. והקרב והכרעים. אשה ריח ניחח לה'. ואם מן העוף. פ': והסיר את מראתו. ושסע. אשה. ונפש כי תקריב. פ': סלת יהיה. והביאה. אשה. וכי תקריב. פ': סלת בלולה. פתות. הוא. ואם מנחת מרחשת. פ: בשמן תעשה. לא תעשה. ברית אלהיך. ואם תקריב (דכיפורים) [דביכורים]. פ': מנחה היא. ואם זבח שלמים. פ': ואם מן הצאן. פ': ואם עז. פ': חקת עולם לדרתכם. וידבר דנפש כי תחטא. פ': אם הכהן המשיח. והביא את הפר. וטבל הכהן את אצבעו. פני פרכת הקדש. ואם כל עדת ישראל ישגו. פ': פני הפרכת. ועשה לפר כאשר עשה לפר החטאת. אשר נשיא יחטא. פ': וכפר עליו הכהן. ואם נפש אחת תחטא. פ' שורה: ואם כבש. ונפש כי תחטא ושמעה. וידבר דכי תמעל מעל. ואם נפש כי תחטא ועשתה. נפש כי תחטא. וכפר. עד לאשמה בה. כולן פתוחות: צו את אהרן. פ': על מוקדה על המזבח. וזאת תורת המנחה. פ': אל פני המזבח. לא תאפה חמץ. זה קרבן. פ': וידבר דזאת החטאת. פ': תשחט החטאת. וזאת תורת האשם. פ': ישחטו את האשם. כחטאת כאשם. אשר יכפר בו. אשר תאפה בתנור. השלמים. פ': וסלת מרבכת. וידבר דכל חלב. פ': וידבר דהמקריב את זבח (השלמים) [שלמיו], פי': לדרתם. וידבר דקח את אהרן. פ': ואת כל העדה הקהל. עד ותקהל. סביב באצבעו. ומסל המצות. ויניפהו תנופה. בסל המילואים: ויהי ביום השמיני. סד': קרא משה. ולזקני ישראל. ואל בני ישר'. ויקחו את אשר צוה משה. קרב אל המזבח. ויקרב אהרן אל המזבח. ויטבל אצבעו בדם. ויקרב את קרבן העם ויקח. ויקחו בני אהרן. בקרבי אקדש. קרבו שאו. ויקרבו וישאם. וידבר דיין ושכר. פ': עד לדרתיכם. ולהבדיל. הטהור. וידבר משה אל אהרן. פ': ואת שעיר החטאת דרש דרש: דרש בשיטה אחת דרש בשיטה אחרת. במסכת סופרים: ויקצוף. מדוע לא אכלתם. פנימה. הקריבו את חטאתם ואת עלתם. ותקראנה. וייטב בעיניו. דברו דכל מפרסת פרסה. פ': את זה תאכלו. סד': ואת אלה תשקצו. סד': אשר לו כרעים. ולאלה תטמאו. סדורה: וזה לכם הטמא. סד': וכי ימות. סד': כל הולך על גחון. לכל השרץ השרץ: וידבר דאשה כי תזריע: סד': זאת תורת היולדת. וידבר דאדם כי יהיה. פ': נגע צרעת. עד לא יסגירנו. פ': (ובשר) [אדם] כי יהיה בעור בשרו. סד': ואם תחתיה. סד': או בשר כי יהיה בעורו. סד': ואם תחתיה. סת': ואיש או אשה כי יהיה בו נגע. פ': והתגלח. ס': ואיש או אשה כי יהיה בעור בשרם. סת': ואיש כי ימרט ראשו. בגדיו יהיו פרומים. ועל שפם. והבגד כי יהיה בו. סד': ירקרק או אדמדם. וידבר דזאת תהיה. פ': את אצבעו הימנית. אשר על כפו השמאלית. ואם דל הוא. סד': והזה הכהן באצבעו הימנית. לכפר עליו. וידבר דכי תבאו. פ': עד סוף הפרשה פ': וידבר דדברו אל בני ישראל. סד': ואיש (אשר)

[כי] תצא ממנו. סד': (ואיש כי) [ואשה אשר] ישכב איש (אותה) [אתה]. סד': (ואיש) [ואשה] כי תהיה זבה. סד': ואשה כי יזוב. סד': וידבר דאחרי מות. סד': מבית לפרכת. בפר בן בקר. ובמצנפת בד. לדם הפר. וסמך אהרן. אל ארץ גזירה. ואת פר החטאת. מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו. שבת שבתון. ועניתם את נפשותיכם. חקת עולם: וידבר דאיש איש. סד': לשעירים. איש איש דוכסהו בעפר. סד': דם כל בשר. דמו היא. ואם לא יכבס. וידבר דכמעשה ארץ. פ': את משפטי. ושמרתם את חקתי ואת משפטי. איש איש את כל שאר. סד'. סד': עריות כולן סתומות: שארה הנה זמה היא. ואת זכר לא תשכב. אשר נעשו לפניכם: וידבר. דקדשים תהיו. פ': ואלהי מסכה. לא תעשו עול במשפט. לא תשא פני דל. פני גדול. ואיש כי ישכב את אשה. סד': וכי תבאו. פ': וכי יגור. סד': לא תעשו עול במשפט. איפת צדק. ואת כל משפטי. וידבר דואל בני ישראל תאמר. פ: ולא תהיה זימה בתוככם. הטמא לטהור. להיות לי: אמר אל הכהנים. פ': הם מקריבים. אשה זנה וחללה. והכהן הגדול מאחיו. פ': דבר דאיש מזרעך. פ': דבר אל אהרן ואל בניו וינזרו. פ': עד אשר הם מקדישים. ואיש כי יאכל קדש. פ': ויסף. באכלם את קדשיהם. דבר אל אהרן ואל בניו ואל כל בני ישר'. פ': ובארצכם. שור או כשב. פ': להיות לכם. דבר דמועדי ה'. פ': אלה מועדי ה'. פ': וידבר דעמר. פ': וספרתם. פ': מיום הביאכם. תספרו חמשים יום. וידבר. בחדש השביעי. פתוחה: וידבר דאך בעשור. פתוחה: כי יום כפורים הוא לכפר עליכם לפני: וידבר (דובחמשה) [דבחמשה] עשר. פתוחה: ומלבד (מתניתם) [מתנותיכם] ומלבד כל נדריכם ומלבד כל נדבתיכם. כפת תמרים. עד בסכת תשבו. וידבר דצו. פתוחה: ולקחת סלת. פתוחה: ויצא בן אשה. סדורה: השם. שלמית בת דברי. וידבר דהוצא את המקלל. פ': צוה ה' את משה: בהר סיני. פ': וספרת לך. סדורה: וכי תמכרו. סד': ואת משפטי תשמרו. ונתנה הארץ פריה. כי ימוך. סדורה: ואיש כי ימכר. סדורה: עד תם שנת ממכרו. ימים תהיה גאולתו. היא אחזתם. כי אחזת עולם היא. וכי ימוך אחיך ומטה ידו. סד': וכי ימוך דונמכר. סד'. כי עבדי הם. לעלם בהם תעבדו. וכי תשיג. סד': לפיהן ישיב. כפי שניו. אלהיכם. אלילים. לא תתנו בארצכם: אם בחקתי. פ': תשמרו. ואין מחריד. בארצכם. ופניתי. והקימותי. מהיות להם. קוממיות. ואם לא תשמעו. פ': אף אני אעשה. וזרעתם לריק זרעכם. ואם עד אלה. סד': ושברתי את גאון עזכם. ואם בזאת. סד': ואתכם אזרה. אף אני אלך. (לבכם) [לבבם] הערל. ואז ירצו. תעזב מהם. לא מאסתם ולא געלתים לכלתם. וזכרתי להם ברית. וידבר דכי יפליא. סד': ואם בהמה. סד': לאשר קנהו מאתו. אך בכור אשר יבכר. סת': בהר סיני:

במדבר סיני. אלפי ישראל הם. ואת כל העדה הקהילו. ויהיו בני ראובן. סד': לבני שמעון. וכל פרשיות השבטים פתוחות. (תתפקדו) [התפקדו]. וידבר. דאיש על דגלו. סד': דגל מחנה ראובן. סת': ונסע אהל מועד. דגל מחנה אפרים. סת': דגל מחנה דן. סת': אלה פקודי. סת': והלוים לא התפקדו. ואלה תולדת אהרן ומשה. פ': בהקריבם אש זרה. וידבר דהקרב את מטה לוי. פ': וידבר דואני הנה לקחתי. פ': וידבר ה' אל משה במדבר סיני. פ': ולקחת. ס': וכלי הקדש. ונשיא נשיאי הלוי. עד פקדת. ופקדת משמרת בני מררי. פקד משה ואהרן. ויאמר. דפקד כל בכר. סת': וידבר דקח את הלוים. פ': וידבר דנשא את ראש בני קהת. פ': ובא אהרן ובניו בנסע המחנה. ועל שלחן הפנים. ואת הכפות ואת המנקיות. פקדת כל (כלי) המשכן. וידבר דאל תכריתו. פ': כבלע את הקדש: נשא את ראש. פ': וידבר דצו את בני ישר'. פ': וידבר דאיש או אשה. פ': מכל חטאת האדם. איל הכיפורים. וידבר דכי תשטה. פ': והעמידה לפני ה'. בקרקע המשכן. ונתן אל המים. אזכרתה. ונפלה ירכה. ונזרעה זרע. ועשה לה הכהן. ונקה האיש מעון. וידבר דכי יפליא. פ': להזיר לי"י. הזירו לי"י. נזר אליו. בפתע פתאם. וזאת תורת הנזיר. סת': כפי (נזרו) [נדרו]. כן יעשה. וידבר דכה תברכו. פ': יברכך. ס': יאר. ס': ישא. ס': וישם לך שלום. ס': ואני אברכם. ויהי ביום כלת משה להקים. פ': נשיא אחד ליום. לחנכת המזבח. ויהי המקריב. פ': ביום השני. הקרב קרבנו. פ': וכן שאר השבטים. פ': זאת חנכת המזבח. פ': מבין שני הכרבים וידבר אליו: בהעלתך. פ': כמראה. וידבר דקח את הלוים. פ': וכה תעשה להם לטהרם. וכבסו בגדיהם והטהרו. וידבר דזאת אשר ללוים. סת': במדבר סיני בשנה השנית. פ': וידבר דכי יהיה טמא. פ': לנפש. או בדרך רחוקה. נקוד: ובדרך לא היה וחדל. ולאזרח הארץ. פ': וביום הקים את המשכן. פ': עשה לך שתי חצוצרת. אלפי ישראל. וכי תבאו מלחמה בארצכם. על הצר הצרר אתכם. והרעתם בחצצרות. והיה לכם לזכרון. פ' ויהי בשנה השנית. סד': ונסע דראובן. סת': מחנה בני אפרים. סת': מחנה בני דן. סת': ויאמר משה לחובב. עד כי ה' דבר טוב. והיה הטוב ההוא אשר ייטיב והיטבנו לך. בנסעם מן המחנה. פ': רמי ליה באמצע מלמעלה סימן **כ** [181] ויהי בנסע הארון. ובנחה יאמר שובה ה' רבבות אלפי ישראל: **כ**: ויהי העם כמתאוננים. ולמה לא מצאתי חן בעיניך. אם אנכי ילידתיהו. האמן. ואל אראה ברעתי. פ': אספה לי עד כי הם זקני העם. התקדשו. ישחט להם ומצא להם. היד י"י תקצר. היקרך. ורוח נטע ויטש על המחנה. השליו. וישטחו להם שטוח. ואף ה' חרה: רבה מאד. המתאוים. פ': ותדבר מרים ואהרן. סת': ויאמר י"י פתאם. לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא. ומראה

[181] גליון כת"י: פתוח בהדין סימנא ונמצא ויהי בנסע פתוח מלפניו ומלאחריו סימן פתוח.

ולא בחידת ותמונת י"י יביט. מרחם אמו. רפא נא לה. פ': ויאמר י"י אל משה. ואביה ירק ירק בפניה. פ': שלח לך. ויהס כלב. סת': ותשא כל העדה פ': עד אנה ינאצוני. עד וישחטם. פ': עד מתי לעדה הרעה הזאת. פ': למה זה אתם עברים. כי תבאו אל ארץ מושבותיכם. פ': וידבר דבבאכם אל הארץ. ראשית עריסתיכם חלה. וכי תשגו. סת': ומנחתו ונסכו כמשפט. ושעיר עזים אחד לחטאת. סת': ואם נפש אחת תחטא בשגגה. פ': (והיו) [ויהיו] בני ישראל במדבר. סת': ויאמר ה' אל משה מות יומת. פ': ועשו להם ציצית. אני ה' אלהיכם. קמא: פ': ויקח קרח. וישמע משה ויפל [על] פניו. סת': הבדלו. סת': דבר אל העדה. ופקדת כל האדם. יפקד עליהם. ותכס. ואש יצאה. מקריבי הקטרת. סת': וידבר דאמר. סת': וילנו כל עדת. וידבר הרמו. על דבר קרח. פ': וקח מאתם. ויקחו. פ': ויאמר ה' אל משה השב. פ': ויאמרו בני ישראל. האם תמנו לגוע. סת': ויאמר ה' אל אהרן. וגם את אחיך מטה לוי שבט. פ': וידבר ה' אל אהרן. סת': ולבני לוי הנה נתתי. פ': וידבר דואל הלוים תדבר. פ': זאת חקת התורה. ויקחו אליך פרה. ולקח אזוב. סת': ויבאו בני ישראל. וגפן ורמון. וידבר דקח את המטה. אל פני הסלע. סת': יען לא האמנתם בי. וישלח משה מלאכים. פ': ויסעו מקדש. סת': וישמע הכנעני. פ': ויסעו מהר ההר. פ': ותקצר. וידבר העם באלהים. הקלקל. ויסר מעלינו את הנחש. וישימהו על (העם) [הנס] את והב בסופה. סת': אז ישיר. ונשקפה. פ': וישלח ישראל מלאכים. ויפנו ויעלו דרך הבשן. סדורה: וירא בלק. הנה עם יצא. שלופה. וילך שפי. לבדד ישכן. עפר יעקב. רבע ישראל. מות ישרים. ולא קסם. מה פעל אל. ס': משכנתיך. כאהלים נטע. כתעפות ראם לו. ועצמותיהם יגרם. (ומברכיך) [מברכיך] ברוך. וקם שבט. פאתי מאב וקרקר. שעיר אויביו ישראל. פ': וישב ישראל. לזבחי (אלהימו) [אלהיהן], ויחר אף. סת': ויאמר ה'. ויקח רמח. אל קבתה. ותעצר המגפה: סדורה: פנחס בן אלעזר. בקנאו את קנאתי. ברית כהנת עולם: פ': צרור. צררים. ויהי אחרי המגפה. סד': ושאר כל השבטים. פ': בר מן אלה בני דן דפליגי סיפרי אית דאמ' סתומה. ואית דאמ' סדורה: לאלה תחלק. סת': ואלה פקודי הלוי. סת': ותקרבנה בנות צלפחד. ויקרב משה את משפטן. ויאמר דכן בנות צלפחד דברת. נחלת אביהן להן. איש כי ימות ובן אין לו. ואם אין אחים. לחקת משפט. פ': ויאמר דעלה סת': וידבר דיפקד ה'. כצאן אשר אין. סת': ויאמר דקח לך את יהושע. בן נון. במשפט האורים. ויקח את יהושע. פ': וידבר צו את בני ישראל. זה האשה פ': וביום השבת. ס': ובראשי חדשיכם. סת': ובחדש הראשון. פ': וביום הביכורים עד ונסכיהם. פ': ובחדש השביעי. עד כמשפטם. סת': ובעשור. סת': ובחמשה עשר יום. ועשרון עשרון. וביום השני ונסכיהם. סת': וביום הרביעי. פ': וביום החמשי.

פ': וביום הששי. עד ונסכיה. פ': וביום השביעי. עד כמשפטם. פ': ביום השמיני. אלה תעשו לה': פ': וידבר. ראשי המטות. אלה החוקים. פ': נקם נקמת. פ': וימסרו מאלפי ישראל. וחצצרת התרועה. ויצבאו על מדין. סת': ויצאו משה ואלעזר. סת': ויאמר אלעזר. וכבסתם (בגדיהם) [בגדיכם]. פ': שא את ראש (המלקוח) [מלקוח]. וחצית את המלקוח. ממחציתם תקחו. עגיל וכומו. ויקח משה ואלעזר הכהן את הזהב. בתראה. פ: ומקנה רב. סת': ויחר אף ה' בישראל. והנה קמתם תחת. סת': גדרת צאן נבנה למקנינו פה. פ': ויאמר אליהם. הארץ לעריה. גלעדה. וילכדוה. ויקרא לה נבח בשמו. פ': אלה מסעי. ויסעו מאילם. ס': וישמע הכנעני. סת': בערבות. ולצנינים בצידיכם. וצררו. פ': כי אתם באים. מטה בני הראובני ומטה בני הגדי. פ': אלה שמות האנשים. כלב בן יפנה. פדהאל בן עמיהוד. פ': וידבר דצו את בני ונתנו ללוים. ומדתם. עד זה יהיה (לכם) [להם]. פ': וידבר. דבר. והצילו העדה. והשיבו עד הקדש. הכהן הגדול. ואחרי מות הכהן הגדול. לא יענה. (לא) [ולא] תקחו כפר. ולא תקחו כפר (לנס) [לנוס]. ולא תחניפו. ולארץ לא יכפר לדם אשר שפך בה כי אם בדם שפכו. ולא תטמא את הארץ. אני שכן בתוכה. פ': ויקרבו ראשי האבות. ולפני הנשיאים. (ואחד) [ואדני] צוה בי"י. לאחד מבני שבטי בני ישראל. עד ונוסף. ונוספה. ותהיינה מחלה. לבני דדיהן לנשים. אלה המצות והמשפטים:

אלה הדברים. פ': י"י אלהיכם. סת': הרבה אתכם. ה' אלהי אבתיכם יסף עליכם. ואקח את ראשי. (ולא) לא תכירו פנים. כי המשפט. ונסע מחרב. וייטב בעיני הדבר. ותהינו לעלות. כאשר תעשינה הדברים. ולא האזין אליכם. סת': ונפן ונסע. סת': ויאמר רב לכם סב. פ': ונפן ונעבר. סת': ויאמר ה' אלי אל תצר. סת': וידבר. אתה עובר. והעוים היושבים. סת': ויאמר י"י אלי ראה החלתי. ויתנהו ה' אלהינו לפנינו. ונפן ונעל. סד': אל תירא אתו. הלא היא ברבת בני עמון. כל חבל הארגב. תחת אשדת הפסגה. תעברו לפני אחיכם. כי מקנה רב לכם. (עיניכם הראתי) [עיניך הראת] לשני המלכים. לכל הממלכות אשר אתה עבר שמה. לא תיראום. סד': ואתחנן: להראות את עבדך. עלה ראש הפסגה וראה בעיניך. (ויצו) [וצו] את יהושע. עד תראה. פ': ואתם הדבקים. כי היא חכמתכם. לבניך ולבני בניך. ללמד אתכם. פן תשחיתון. פ': בי תוליד בנים. והשחתם. להכעיסו. העדתי בכם. כי השמד תשמדון. והפיץ ה' אתכם. ועבדתם שם אלהים מעשה. ובקשתם משם. בצר לך. את ברית אבותיך. לימים ראשונים אשר היו לפניך. או הנסה. ובמפתים. אתה הראת לדעת. ושמרת את חקיו. אשר ייטב לך. פ': אז יבדיל משה. לנוס שמה רצח. פ': ויקרא משה אל כל ישראל. פנים בפנים. כי יראתם מפני האש. סת': אחרים על פני. פסל. פוקד עון. לאלפים. סת': שמור את יום השבת לקדשו. כבד את אביך. למען יאריכן. למען

ייטב לך. סת': לא תרצח. ס': ולא תנאף. ס': ולא תגנוב. ס': ולא תענה. ס': ולא תחמד. ס': את הדברים האלה. למען ייטב להם ולבניהם לעולם. ואתה פה עמד עמדי. וזאת המצוה (והחקים) [החקים] והמשפטים. פ': שמע. צריך שיהא בראש שיטה ואחד בסופה: שמע ישראל י"י אלהינו י"י אחד: ובקומך. ולטוטפת בין עיניך. סת': והיה כי יביאך. השטר לך פן תשכח. סת': לא תנסו. נסיתם במסה. ועדותיו וחקיו. להדף את כל אויביך מפניך. ס': כי (ישאלו) [ישאלך]. היינו לפרעה. בפרעה ובכל ביתו. לחיותינו (כיום) [כהיום] הזה. לפני ה' אלהינו. סת': כי יביאך ה' אלהיך. סת': לא מרבכם. סת': וידעת כי ה' [אלהיך] הוא האלהים. ולשומרי מצותיו. אל פניו להאבידו. אל פניו ישלם לו. ושמרת את המצודה ואת החקים ואת המשפטים. פ': והיה עקב תשמעון. אה המשפטים. ואהבך. וברכך והרבך. וברך פרי בטנך ופרי אדמתך דגנך (תירושך) [ותירשך] ויצהרך שגר אלפיך ועשתרות צאנך. סת': כי תאמר. המסות הגדולות. עד הגוים האל מפניך. פ': כל המצוה. וזכרת את כל הדרך. ורגלך לא בצקה. ה' אלהיך מיסרך. לא תחסר כל בה. השמר לך פן תשכח. פן תאכל. וזכרת את ה' אלהיך. פ': והיה אם שכח תשכח. פ': שמע ישראל אתה עובר היום. וברשעת הגוים. מורישם מפניך. לא בצדקתך. את אשר הקצפת. ס': ויאמר ה' אלי קום רד מהר. ס': ויאמר י"י אלי. עם קשה עורף הוא. ואתנפל לפני ה' כראשונה. מפני האף והחמה. ואתפלל גם בעד. אשר דק לעפר. ואתנפל לפני ה'. אשר התנפלתי. ואתפלל אל ה'. (ויאמר) [ואמר]. אל תפן אל קשי העם הזה ואל רשעו. פן יאמרו הארץ. פ': בעת ההיא אמר ה' אלי פסל. פ': בעת ההיא הבדיל ה'. ויאמר ה' אלי קום לך למסע. פ': ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל. וערפכם לא תקשו. לא ישא פנים ולא יקח שחד. (ואת) [את] ידו החזקה. סת': כי הארץ אשר אתה בא שמה. ס': והיה אם שמע. ואספת. דגנך. וחרה אף ה'. והיו לטוטפות. כימי השמים על הארץ. פ': כי אם שמר תשמרון. סת': ראה אנכי. סד': והיה כי יביאך. עד מעשר דגנך ותירושך ויצהרך. כי ירחיב ה' אלהיך את גבולך. סת': כי יכרית. פ': כי יקום בקרבך. (והפרך) [והפדך]. סת': כי יסיתך אחיך. סת': כי תשמע באחת עריך. ישוב מחרון אפו. בנים אתם. ס': לא תאכל. ס': את זה תאכלו. ס': כל צפור. ס': עשר תעשר. עד לפני ה' אלהיך. ס': מקצה שלש שנים. ס': מקץ שבע שנים. ס': כי יהיה בך אביון. עד ולא תקפוץ. כי לא יחדל אביון. פתח תפתח את ידך. כי ימכר לך אחיך. וזכרת כי עבד היית. פ': כל הבכור. פ': שמור. סת': שבעה שבועות. פ': חג הסכות. ולא יראה את פני ה' ריקם. איש כמתנת ידו. סד': שפטים ושטרים. סד': כי ימצא בקרבך. על פי שנים עדים. פ': כי יפלא ממך דבר למשפט. סת': כי תבא אל הארץ. סת': לא יהיה לכהנים. סת': וזה יהיה משפט. ס': וכי יבא הלוי. סת': כי אתה בא אל

הארץ. קסם קסמים. סת': כי הגוים האלה. סת': כי יכרית ה' אלהיך. פן ירדף גאל הדם. ולו אין משפט מות. סד': ואם ירחיב ה'. ויספת לך עוד. פ': וכי יהיה איש שונא לרעהו. סת': לא תסיג. סת': לא יקום עד אחד באיש. על פי (שנים) [שני]. ס': כי יקום עד. ועמדו שני האנשים עד הכהנים והשפטים. ודרשו השפטים היטב. ישמעו ויראו ולא יוספו. סת': כי תצא למלחמה. והיה ככלות השוטרים. עד שרי צבאות. סת': כי תקרב אל עיר. פ' כי תצור. פ': כי ימצא חלל. סד': כי תצא למלחמה. סת': כי תהיינה לאיש. סת': כי יהיה לאיש. וכי יהיה באיש. לא תראה את שור אחיך. לא תראה את חמור. סת': לא יהיה כלי גבר. פ': כי יקרא קן ציפור. סת': כי תבנה בית חדש. כי יפל הנפל. סת': לא תזרע. ס': לא תחרש. לא תלבש שעטנז. גדילים תעשה לך. כי יקח איש. ואם אמת היה הדבר. כי ימצא. ס': כי יהיה נערה. ואם [בשדה] ימצא. כי ימצא איש נערה בתולה. לא יקח איש את אשת אביו. לא יבא פצוע. סת': לא יבא ממזר. לא יבא עמני. לא תדרש שלומם. סת': מיכן ועד שלמה כולן סתומות: לנכרי תשיך. כאן מצאו בספר עזרא קרן הפוך: כי נפש הוא. זכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים. אל המשפט ושפטום. והפילו השופט. לא תחסם שור בדישו. ואם לא יחפוץ האיש. לא תחס עינך. בביתך איפה. אבן שלימה וצדק. איפה שלימה. פ': זכור את אשר עשה. פ': והיה כי תבא אל הארץ. סת': כי תכלה. השקיפה. סת': היום הזה. פ' ויצו משה. עד (ושמרת) [ושמחת] לפני ה'. סת': וידבר משה והכהנים. עד ארור לקח שחד. כולן סתומות: ארור אשר לא (יקום) [יקים]. פ': והיה אם שמע תשמע. ברוך אתה בעיר. ברוך פרי בטנך. עד אלפיך. ברוך טנאך ומשארתך. נקרא עליך. יפתח ה' לך את אוצרו הטוב. פ': והיה אם לא תשמע. תחת ה' אלהיך בשמחה. אשר ישלחנו ה' בך. ובחסר כל. והשיבך ה' מצרים. והתמכרתם ואין קנה. פ': אלה דברי הברית. פ': (ושמרת) [ושמרתם] את דברי הברית: פ': אתם נצבים היום. פן יש בכם שרש פרה ראש ולענה. ובחמתו. מה חרי ובחמה. וישליכם. ל' ארוך. מסכת סופרים: הנסתרות לה' אלהינו והנגלות לנו ולבנינו. סת': והיה כי יבאו. ושבת. עד ובכל נפשך. רדפוך. לשוש עליך לטוב. פ': כי המצוה הזאת. סת': ראה נתתי לפניך. ואם יפנה לבבך. וילך משה. סת': ויקרא משה ליהושע. פ': ויכתב משה. פ': ויאמר ה' אל משה הן קרבו ימיך. סת': הנך שכב וקם. סת': ויכתב משה את השירה. סת': ויצו משה. עד ואת ערפך הקשה. הקהילו אלי את כל זקני שבטיכם. וקראת אתכם. וידבר משה באזני כנל קהל ישראל עד תמם. פ': מן האזינו עד וישמן ישורון ריש פסוקי בריש שטי:

האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי

יערף כמטר לקחי תזל כטל אמרתי

כשעירם עלי דשא וכרביבים עלי עשב
כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלהינו
הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט
אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא
שחת לו לא (בנים) [בניו] מומם דור עקש ופתלתל
הליהוה תגמלו זאת עם נבל ולא חכם
הלא הוא אביך קנך הוא עשך ויכוננך
זכר ימות עולם בינו שנות דר ודור
שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך
בהנחל עליון גוים בהפרידו בני אדם
יצב גבולות עמים למספר בני ישראל
כי חלק י"י עמו יעקב חבל נחלתו
ימצאהו בארץ מדבר ובתהו יליל ישימון
יסבבנהו יכוננהו יצרנהו כאישון עינו
כנשר יעיר קנו על גזליו ירחף
יפרש כנפיו יקחהו ישיאהו על אברתו
יהוה בדד ינחנו ואין עמו אל נכר
ירכיבהו על במתי ארץ ויאכל תנובות שדי
ויניקהו דבש מסלע ושמן מחלמיש צור
חמאת בקר וחלב צאן עם חלב כרים
ואלים בני בשן ועתודים עם חלב כליות חטה
ודם ענב תשתה חמר וישמן ישורון ויבעט
שמנת עבית כסית ויטש אלוה עשהו
וינבל צור ישועתו יקניאוהו בזרים
בתועבות יכעיסהו יזבחו לשדים לא אלוה
אלהים לא ידעום חדשים מקרוב באו
לא שערום אבתיכם צור ילדך תשי [יו"ד קטנה]
ותשכח אל מחללך וירא יהוה וינאץ
מכעס בניו ובנותיו ויאמר אסתירה פני מהם
אראה מה אחריתם כי דור תהפכות המה
בנים לא אמון בם הם קנאוני בלא אל

כעסוני בהבליהם ואני אקניאם בלא עם
בגוי נבל אכעיסם כי אש קדחה באפי
ותיקד עד שאול תחתית ותאכל ארץ ויבולה
ותלהט מוסדי הרים אספה עלימו רעות
חצי אכלה בם מזי רעב ולחמי רשף
וקטב מרירי ושן בהמות אשלח בם
עם חמת זחלי עפר מחוץ תשכל חרב
ומחדרים אימה גם בחור גם בתולה
יונק עם איש שיבה אמרתי אפאיהם
אשביתה מאנוש זכרם לולי כעס אויב אגור
פן ינכרו צרימו פן יאמרו ידינו רמה
ולא יהוה פעל כל זאת כי גוי אבד עצות המה
ואין בהם תבונה לו חכמו ישכילו זאת
יבינו לאחריתם איכה ירדף אחד אלף
ושנים יניסו רבבה אם לא כי צורם מכרם
וי"י הסגירם כי לא כצורנו צורם
ואויבינו פלילים כי מגפן סדם גפנם
ומשדמת עמרה ענבמו ענבי רוש
אשכלת מררת למו חמת תנינם יינם
וראש פתנים אכזר הלא הוא כמוס עמדי
חתום באצרתי לי נקם ושלם
לעת תמוט רגלם כי קרוב יום אידם
וחש עתידות למו כי ידין יהוה עמו
ועל עבדיו יתנחם כי יראה כי אזלת יד
ואפס עצור ועזוב ואמר אי אלהימו
צור חסיו בו אשר חלב זבחימו יאכלו
ישתו יין נסיכם יקומו ויעזרכם
יהי עליכם סתרה ראו עתה כי אני אני הוא
ואין אלהים עמדי ' אני אמית ואחיה
מחצתי ואני ארפא ואין מידי מציל
כי אשא אל שמים ידי ואמרתי חי אנכי לעולם

אם שנתי ברק חרבי ותאחז במשפט ידי
אשיב נקם לצרי ולמשנאי אשלם
אשכיר חצי מדם וחרבי תאכל בשר
מדם חלל ושביה מראש פרעות אויב
הרנינו גוים עמו כי דם עבדיו יקם
ונקם ישיב לצריו וכפר אדמתו עמו

פתוחה שורה

ויבא משה. עד בי לא דבר רק. עד הירדן. וידבר ה' אל משה. פ': וזאת הברכה. הופיע. מהר פארן. יחי ראובן. מספר. סת': וזאת ליהודה. פ': וללוי אמר. פ': יורו משפטיך. ברך לבנימן. וליוסף אמר מברכת י"י. קדם. והם רבבות. סת': ולזבולן. סת': ולגד. ספון. עד (ומשפטיך) [ומשפטיו]. סת': ולדן. סת': ולנפתלי. סת': ולאשר. מעונה אלהי קדם. מפניך. בטח. יערפו טל. אשריך. נושע. עזרך. ויכחשו. במתימו. פ': ויעל. ולכל היד החזקה ולכל המורא הגדול אשר עשה משה לעיני כל ישראל: לעיני כל ישראל צריך שיהא באמצע שיטה ובסוף הדף: חזק:

סימן תקכא

תקכא.

והדין ספר תאגי האפיק עלי הכהן מן שתים עשרה אבנים שהקים יהושע בגלגל ומסרן לשמואל ושמואל מסרן לפלטי בן ליש. ופלטי בן ליש מסרן לאחיתופל. ואחיתופל לאחיה השילוני. ואחיה לאליהו. ואליהו לאלישע. ואלישע ליהוידע הכהן. ויהוידע לנביאים: וקברוהו באסקופת בית מקדשא. וכד עקרן אסקופת בית מקדשא בשני יהויכין מלך יהודה אשכחיה יחזקאל ואתייה לבבל. ובשניה כורש מלך פרס כד אסיק עזרא עשרה יוחסין מבבל אשכחיה עזרא להדין ספר ואסקיה לירושלם והגיע אצל מנחם. ומנחם מסרו לר' נחוניא בן הקנה. ור' נחוניא לר' אלעזר בן ערך. ור' אלעזר בן ערך לר' יהושע ור' יהושע לר' עקיבא. ור' עקיבא לר' יהודה. ור' יהודה לר' מיישא. ור' מיישא לר' נחום הלבלר. ור' נחום הלבלר מסרו לר':

ה: ש"ם באורייתא דלא דבקן ואית לה ארבעה קרני: ואני הלבלר אסדר כל אותיות גדולות וקטנות ומשונות ותגיהן בכל סידרא וסידרא לבד לבד. למען ירוץ המעתיק ולא יטרח לחפש אנה ואנה:

סימן תקכב

תקכב.

בעזרת שדי: (אלהים דבראשית): אלהים דבראשית ודויהי אור. דיהי רקיע. (ודייקוו) [ודיקוו]. ותדשא. ויהי מאורות. ודישרצו. ודתוצא. ואלהים דויכל. אלהים דויברך. אלהים דביום עשות. אלהים דזה ספר: **ז** דמזייני באמצעיתא י"ד באורייתא: בראשית: זה ינחמנו: **ח** (א): כ"ח באורייתא דתלתא קרני תרין לאחוריהן וחד לקדמיהון: בראשית: ורוח אלהים. מרחפת. שיח. ויצמח. נחמד. ותפקחנה: ותוב **ח** (ב) דפתיא ל"ז באורייתא: בראשית: הנחש השיאני. ואחבא. על (גחונך) [גחנך]. תצמיח לך. לקחת את דמי אחיך. (לחבורתי) [לחברתי], בחרו. לא ידון רוחי: **ט**. ס"ז באורייתא דד' זיוני: בראשית. כי טוב. קדמאה. ויטע. טוב למאכל. טוב דהן האדם: **י**. דעקים כי כף פ"ג באורייתא. בראשית: ביום ברא אלהים. בימים ההם: תרי יודין: **כ**. נ"ה דג' זיוני באורייתא: בראשית. מכל מלאכתו. בתראה. זכר ונקבה: **ך**: ע"ז באורייתא. דד' קרני. בראשית. ויברך. ויברך. ויברך. (מתה לך) [מתהלך]: **ל** דאריך קדלהון ותגיהון נחית מן קדליהון ובהדי קדליהון מחית לתחת כרישיה דיו"ד: בראשית. וילבשם. וישלחהו. להט: **מ**. ל"ט באוריי' דג' זיונין: בראשית. למראה. למאכל. המתהפכת. ותאמר קניתי. והיו ימיו: **ם**. ק"ג באורייתא דלא דבקין וג' תאגין אית להון: בראשית. אלהים דבראשית. אלהים דויהי אור. (אלהים דויהי אור). אלהים דויהי רקיע. אלהים דיקוו. אלהים דתדשא. אלהים דמאורת. אלהים דישרצו. אלהים דתוצא. אלהים דויכל. אלהים דויברך. ביום הבראם. כי אמר אלהים. את שמם. ביום הבראם: **נ**. דעקים בזנביה. נ' באורייתא: בראשית. נעשה אדם. בצלמנו. כדמותנו. **ן**. דעקים רישיהון ולא מזייני. י"ו באורייתא: בראשית. ידון רוחי. **ס**. ס"ז באורייתא דד' זייני ולא דבקין: בראשית: הסבב. בתראה. אסתר: **ע** (א). דתלי (בתר) [כתר] רישיהון י"ז באורייתא. (ערומים) [עירמים] קדמאה. (עירם) [עירד]: **פ** (א). פ"ג באוריי' דה' זיוני. בראשית. מרחפת. פישן. המתהפכת. לפצעי: ותוב **פ** (ב). קצ"א באוריי' דלא מזייני. ופומהון מעיל לגיו: בראשית: קין מלפני י"י. (לדוב) [לרב] על פני האדמה. ושארא תרין זיונין: **ף**. י"א באורייתא דד' זיוני: בראשית. אף כי אמר: **ק**. קפ"ה באורייתא דג' זיונין ולא דבקין: בראשית. ויקרא אלהים. קרא לילה. כל ירק. ויקדש. ודבק. קלך שמעתי. לקול אשתך. לקרא בשם י"י: **ר**. ק"נ באורייתא דב' קרני: בראשית. יהי אור. ברא אלהים. עפר ואפר. בעבורך. ודרדר. ארדה. ושארא חד קרנא: **ש** נ"ב באורייתא דז' קרני: בראשית. ולמשל. עשות. נשמת. לנפש חיה. ויישן. בשר תחתנה.

באשתו: **ת**. כ"ב באורייתא דמידלי רישיהון מכולהון: בראשית. מרחפת. עשות: חסלת בראשית:

נח: **ד**. דד' תאגי. בנפשו דמו. האדם. תרויהון. באדם דמו. תרויהון. את האדם. ואך את דמכם: **ח** (ב). דפתיא. נפתחו. וימחו. ויחדלו. **ט**. דד' זיוני. ויטע כרם: **י**. דעקים כי כף. הרי ארטרט. חרבו המים. יבשה הארץ. אחדים. יבצר מהם. יזמו. (הפרצם) [הפיצם]: **כ**. דג' זיוני. ויזכר אלהים: **ך**. דד' קרני. אך. שפך. ישפך: **ל** דאריך קדליהון ותגיהון. כ"ו. לתבה. תכלנה. ויכלא. ויתגל. עשה לו: **מ**. דג' זיונין. וימצאו בקעה: **ם**. דלא דבקין וג' תאגין. אלהים אל נח. (היוצאים) [היצאים] מן (התיבה) [התכה]: **נ**. דעקים בזנביה. וביניכם. תרויהון. **ן**. דעקים רישיהון ולא מזייני. ויהי כנען. תרויהון. בחרן: **ס**. דד' זיוני ולא דביק. ספרה. בנסעם: **פ** (ב). דלא מזייני ופומהון לגיו מעיל. נפתחו. חיים באפיו: **ק**. דג' זיונין ולא דבקין. קץ. קנים. קומתה. צדיק לפני. תקח לך. ויקח מכל. לקלל. וקציר. וקר. וקיץ. ונראתה הקשת. והיתה הקשת. ויקץ נח. הר הקדם. בנסעם מקדם. בקעה: **ר**. דב' קרני. דרכו. ארטרט. יבשה הארץ. ופרו ורבו. ושרצו. ורבו. זרעכם אחריכם. ונראתה הקשת. וראיתיה. לזכר: חסלת נח:

לך לך: **ה**. הפרד דלוט. וראה מן המקום. תרויהון. **ו**. דמדלי רישיהון ועקים כרעיהון ל"ח באורייתא. והרגו אתי. ואנכי הלך ערירי: **ט**. ויט. דויעתק. היטיב בעבורה: **י**. וינגע. ויחלק: **ך**. אראך. מברכיך. וילך. זרעך. הלך: **מ**. מגן צריך: **נ**. ועגו (אותם) [אתם], ברית ביני (ובינך) [ובינך]. תרויהון. על (בן) פניו ויצחק. הלבן מאה שנה. שנה. **ן**. בחרן. כנן. ככר הירדן: **ע** (א). ח' באורייתא. דעקים בזנביהון לכתרוי. ערירי. מלכי עמים. **ע** (ב). תוב. ו' באורייתא דעקים רישיהון לבתרוי. במה אדע: **פ**(ב). וינגע י"י את פרעה. וירדפם עד חובה: **צ**. דה' זיונין ומלכי צדק. ממך יצאו: **ץ**. דה' זיונים. ח' באורייתא. הלא כל הארץ: **ק**. מקדם לבית אל. מקום המזבח. ויקרא שם. ואם אקח. ולא יקרא. ויצחק. (ואקים) [אקים]. ויקח אברהם: **ר**. הפרד. ערירי. (ירשנה. יירשוך). [יירשך. יירשך]. וספר לספר. פרא. (אלראי) [אל ראי]. אחרי ראי. וארבה אותך. (והפריתי אותך) [והפרתי אתך]: **ש**. דז' קרני. שרי. כי שרה שמה: חסלת לך לך:

וירא: **ה**. האהל. (בתוכו). הכו (בסנוירים) [בסנורים]. ובקומה. בתראה. וימל אברהם. אברהם דאל ירע: **ח** (א). קרני לאחוריהון. וחד לקדמיהון. ויפקח. ותוב **ח** (ב). דפתיא. (משחיתם) [משחיתם]. לשחתה. מאחריו: **י**. להמית. צדיק. ונשאתי. נציב מלח. אמרי לי. וירע הדבר. ופיכל: **כ**. ויזכר אלהים את אברהם: **ך**. דרך י"י. אלהים עמך. בזרעך. ברך אברכך. זרעך. בזרעך: **ל**. לא יעשה: **מ**. המכסה אני: **ם**. כחם היום. (לבבכם) [לבכם]

עברתם. סאים. עמד עליהם. על אברהם. בעד כל רחם. ביום הגמל. באשר הוא שם: **נ**. מאת שנה: **ע** (ב). למועד: **פ**. (א). דה' זיוני. השפט כל הארץ. תספה. על נפשך: **פ** (ב). פני. דכי(משחיתם) [משחתים]. נשאתי (פני) [פניך]: **צ** דה' זיוני. אשר יצוה. צדקה. הכצעקתה. מקצה. ויפצר. כהוציאם. צערה. שר צבאו. קדמאה: **ץ**. דה' זיוני. השפט כל הארץ: **ק**. דג' זיני. ואל הבקר. ויקח חמאה. ויקרא אברהם שם המקום. תרויהון: **ר**. דב' קרני. רחם. יראה. יראה. והתברכו: **ש**. דז' קרני. שמע בקלה: חסלת וירא:

חיי שרה: **ה**. דד' קרני. וישקל אברהם. ואברהם זקן. ויוסף אברהם: **ו**. ותמת שרה: **ט**. (טובת) [טבת] מראה מאד: **ך**. זרעך: **מ**. (מלאכי) [מלאכו] לפניך. מניקתה: **ם**. דלא דבקין וג' תאגין. לבני משם. ויישם לפניו. וינחם. אשורם. ולטושים. (ולאומם) [ולאמים]: **נ**. לבני דואשביעך. לבני משם. אדני מאד. נקרא. (מינקתה) [מנקתה]. הוא אדני. וינחם. נתן אברהם בעודנו חי: **ן**. דעקים רישיהון ולאמזייני. ובני דדן: **פ** (א). נא לפני: **צ**. ארצי. צאת. יצאה הדבר: **ק**. קח ולך. ותקח הצעיף: **ר**. ברך. ויברך: חסלת חיי שרה:

תולדות: **ב**. ד' באורייתא דתלתא תגין. יעבדוך: **ה** בת ישמעאל בן אברהם: **ט**. רק טוב: **י**. ויתרוצצו. נזיד. עיף. ויחרד. וישטם. קצתי: **ל**. כאשר כלה: **מ**. למה זה אנכי. למה לי חיים: **ם**. מטעמים. קדמאה: **ע** (ב). בעבור אברהם: **פ** (ב). מפני בנות חת: **ף**. וישקף: **צ**. ויתרצצו. תרויהון: **ק**. ולך קח לי: **ר**. הקרה י"י: חסלת תולדות:

ויצא: **ב**. דברתי לך. במקום הזה: **ג**. דד' תאגין. ותגנב רחל. ויגנב יעקב. ותנהג את בנותי: **ה**. כי בא השמש. (והשיבותיך) [והשבתיך]. ילדה רחל את יוסף. תנה את נשי. ואלהי (אביכן) [אביכם]. הלך הלכת. או לבניהן אשר ילדו. אלהי אברהם. וילינו בהר. מלאכי אלהים: **ז**. דמזייני באמצעיתא. ויזכר אלהים את רחל: **י**. דעקים כי כ"ף. נפתלתי. באשרי אשרוני. דודאים. דודאי בני. תרויהון. יזבלני. נשי. ילדי. בנתי. בני. צאני. מחנים: **כ**. ג' זיוני. ויזכר אלהים את רחל: **ך**. דד' קרני. ובזרעך: **ל** ובגד ללבוש. הכר לך. שכלו: **ם**. ויפגע במקום. מה נורא המקום. בית אלהים. התחת אלהים. **ן**. לבניהן: **ע**(א). אעזבך: **פ**(א). העטופים. ויפרץ: **צ**. ויצק שמן. והמצפה: **ק**. המקום הזה. יש במקום הזה. מקנה (אביכם) [אביכן]. נקדים וברדים. וקח לך: **ר**. מראשתיו. הפריד יעקב. עדרים לבדו: **ש**. וישמע אלהים. דלאה. וישמע אליה: חסלת ויצא:

וישלח: **א**. דאית להון ז' תאגין. שבעה דאורייתא. ישראל קדמאה. דוישלח: **ה**. מה שמך. ויחר להם מאד. ויאמר לו אלהים. פרה ורבה. לאברהם וליצחק. **ו**. ותמת רחל: **י**(א). דפתיא. ויחבקהו **י**. הצילני. קדמאה. קטנתי. חילם. כאבים. בישב. מתי מספר. את הימם. מי זהב: **ך**. ויברך אתו. מחלציך: **מ**. ותעבר המנחה: **ם**. וקהל גוים. אלהים.

ביתאל. גר שם: **ס**. הסירו את אלהי. סביבותיהם: **ע**. (ג) עמך. קדמאה: **פ** (א). אכפרה. ישא פני: ותוב **פ** (ב). ויפצר בו: **צ**. מחלציך: **ק**. קח נא. ודפקום: **ר**. עלות השחר: **ש**. ישראל. קדמאה. כי אם ישראל: חסלת וישלח:

וישב: **ה**. רעה אל אביהם. הלזה בא. תרויהון. שר הטבחים. דוהמדנים. ויהי איש מצליח. באשר י"י אתו. ב' בו. נצה. הענבים. הלדת: **ו**. ויכירה. וימאן להתנחם. ויהי כשמע אדניו: **ח**(ב). דפתיא. חיה רעה. קדמאה: **י**. מגורי. ויקרע. ויקמו. לפוטיפר. אליה. להיות עמה. שריגם. השרגים. וישכחהו. לישמעאלים. בתראה. עדלמי. קדמאה: **ס**. תסבינה. סחרים. אין שר בית הסהר: **פ** (א). כתנת פסים. מה פרצת. ויפקד שר: ותוב **פ** (ב). ויוספו עוד. קדמאה: הפסים אשר עליו: **ק**. יעקב. יוסף: **ש**. איש. חסלת וישב:

מקץ: **ה**. ויהי בבקר. לשר הטבחים. הנה שבע שנים. תרויהון. את האלהים אני ירא. עלי היו כלנה. אלהיכם ואלהי אביכם. תרויהון: **ל**. לפניו אברך. וילבש אתו. כי חדל. ותבלענה. ותחלנה. ויסב מעליהם. לעיניהם: **ם**. שלום לכם. אלהיכם. תלתיהון. עלו לשלום: **נ**. פענח. פוטיפרע. בתראה: חסלת מקץ:

ויגש: **ה**. היש לכם אב. קשורה. לכם הוא. וירא את העגלות. אמותה הפעם. תרויהון: **י**. (ועיניכם) [ועינכם]: פי המדבר. ישבו בארץ גשן: **ל**. ולהחיות: **מ**. מהרו: **ם**. ואמרתם אליו. שמני אלהים. לכל מצרים. ושמתם שרי. וינהלם: **נ**. אתי הנה. וישמני. גם אנחנו דאבותינו: **פ**(ב). לפניך. קדמאה. לפניו. דואת יהודה: **צ**. מצרימה: **ר**. מרדה. במראת. ארד. אחרי ראותי: חסלת ויגש:

ויחי: **א**. וישתחו ישראל. **ה**. ויהי ימי יעקב. על ראש המטה. תרויהון את שניהם. כי זה מלא הגוים. ישימך אלהים. בקהלם. קשתה. גור אריה. יקהת. עירה. סותה. יהי דן. והוא יגוד. שמנה. הנתן. כל אלה. ואלהים פקד: **ו**. וימת יוסף. קדמאה. **ז**. כי זה הבכור. ויעזרך. זאב: **ט**. חשבה לטובה: **י**. אשר נתן לי. ויגש אתם: **כ**. ברכת אביך. וילכו גם אחיו: **ך**. המלאך. ויברך. ישימך. ויעזרך: **ל**. עלי רעה. **מ**. כה תאמרו: **ם**. שדים. ורחם. ויישם: **נ**. שים ימינך. יגדל ממנו. אל בניו. נזיר אחיו. בנימן זאב: **ע**(ב). מתה עלי: **פ** (ב). פשע אחיך. לפשע עבדי: **צ**. חצים: **ק**. ויקח יוסף. ויקרא. ומחקק. תרויהון. קשתו. בבקר: **ר**. ברכת. ברכת. ברכת. (ברכת). ורחם. ברכת. ברכת. יטרף: **ש**. ועיני ישראל. ותשב באיתן. אבן ישראל. חסלת ויחי:

ואלה שמות: **ה**. ותחמרה. אסורה. מקום הכנעני. והוריתיך. והוריתי. את האתת. ויפגשהו. וכי ראה. והצל. חזקה. דישלחם. ושאלה: **ו**. וישימו. ויצו. ויך. ויבקש. ויאנחו. ויזעקו. ויחר אף י"י. ומאז באתי: **ז**. העברים זה: **י**. יענו אותו. העבריות. תניינא. משיתהו:

כ. נתחכמה לו. ויזכר אלהים. וזה זכרי. והכתי את מצרים: **ך**. וילך איש. לך ואספת. לך לשלום. לך לקראת. וילך משה ואהרן: **ל**. וידע אלהים. הלם. נפלאתי. אל לבו. אתה לי: **מ**. ותמלא. כה תאמר לבני ישראל. מתו כל האנשים. יגרשם מארצי: **ם**. עוד אלהים. אהיה. שלחני אליכם. ישלחם. יגרשם. **נ**. ואני ידעתי נפלאתי: **ן**. ישמעון לקולך: **ע**(א). ונערותיה. מצורעת: **ע** (ב). הנה עם בני ישראל: **פ** (א). ותפתח. **פ** (ב). פן ירבה. פתם. יפרץ. ושפכת. וישפט: **צ**. ותתצב. **ק**. ירך יעקב. בעבדה קשה. נאקתם. ויקרא אליו. אל תקרב. צעקתם. צעקת. אחזק את. המבקשים. וישק לו. צעקים. חזקה ישלחם: **ר**. נער בכה. העברים זה: **ש**. של נעלך. אדמת קדש: חסלת שמות:

וארא: **ה**. ושמי י"י. תרויהון. מגריהם. נטויה. דלכן. ומשה. הם המדברים. קדמאה. אלהים. דראה נתתיך. אצבע אלהים: **ו** ולא שמעו: **כ**. כבד לב פרעה. ערב כבד. ויכבד לב פרעה: **ך**. לך אל פרעה: **מ**. ישמע אליכם. חמרם חמרם. קדמאה לא מת אחד. לא מת דממקנה: **ם**. בשפטים: **נ** אני שמעתי: **פ**(א). בשפטים קדמאה. והפליתי פדות: **פ** (ב) בשפטים בתראה: **ק**. ויקרא פרעה למשה: **ר**. מקצר. ראה נתתיך. הירא. בחרטמים: חסלת וארא:

בא: **ה**. מהיות קלת. הנשארת. כה. דבחצות. וככה. בהכתי בארץ. בתינו הציל. צוה. דוילכו. להוציאם. דליל. ומלתה. חוצה. ונתנה לך. הזכרים הקשה. תרויהון. ויהרג. ידכה: **ו**. ומת כל בכור. קדמאה: **כ**. יחרץ כלב. אני הכבדתי: **ך**. לך מעלי. אך ביום הראשון: **מ**. ומת כל בכור. בתראה. שמרים. בתראה: **ם**. אין שם. מימים. **פ** (א). ויאספו. **פ**. (ב) ויהפך ראות פני: **צ**. צבאותיכם. צבאות: **ק**. בזקננו. ובבקרנו. בצקו: **ר**. רוח קדים. ורוח הקדים. כדברכם. משארתם: חסלת בא:

בשלח: (א.) **ה**. השבע השביע את בני ישראל. אלהים דויהי בשלח. תרויהון. אלהים דויקח. להאיר. הענן. הגדלה. קדמאה. רמה. תהלת. נבהלו. אימתה. התף. רמה בים. מלא העמר. והנח. והכית. מסה. אמונה כס יה: **ו**. וילך העם. ועל נסתם. ויבא עמלק. ויחלש: **ז**. זה אלי. לעיני זקני ישראל: **ח**. (א) ברוחך. נחית. יאחזמו. ופחד. כצפחית: **ט**. טוב לנו. ויט. ויט. נטית. ממטיר. תלקטוהו: **כ**. מרכבת. כמו נד. כעפרת. כמכה. בתראה. מכון. כוננו: **ך**. מלאך. ההולך. וילך. ויולך. ימינך. נחלתך. ימלך: **ל**. על פני המדבר: **מ**. מה זאת עשית לנו. ממתנו. אנוסה מפני ישראל: **ם**. ינחם. בראתם. אשר ראיתם. לראתם. ילחם. ואתם. ויהם. נזלים. כסמו ים. אדירים. לעלם. בתפים. לא אשים. עד באם אל ארץ. עד באם אל קצה. למסעיהם: **ס**. אנוסה. מחספס. תרויהון. ונמס: **פ**. (א) לא תספו. אפן. פעלת. מחספס. לפי אכלו. לגלגלת. מספר: **פ**. (ב) לפנות בקר. הפרשים. פרעה

דוישבו. מרכבת פרעה. וברוח אפיך. קפאו תהמת. נשפת. אלופי. ופחד. סוס פרעה: **ף**. (א)וירדף. ורדף. ארדף: **צ**. התיצבו. מה תצעק. ישראל את מצרים. צללו. ויצעק. ויצא העם. צנצנת. והכית בצור. וצא הלחם: **ץ**. תבלעמו ארץ: **ק**. קרוב הוא ולא קרב. קפאו. מקדש: **ר**. ויאר. ויסר. עמר. מספר. והעמר: **ש**. נאדר בקדש: חסלת בשלח:

וישמע: **ה**: והקל. והגבלת. הנגשים. וידבר אלהים. הוצאתיך (לאוהבי) [לאהבי]. ינקה. ויקדשהו. הלפדים. בא האלהים. תרויהון. שם האלהים תרויהון. בכל המקום. לא תגלה: **ח**. (א) בתחתית. ויחרד בתראה. הולך וחזק. לבלתי תחטאו. מזבח אדמה: **ט**. על כל הטובה. ושפטתי. ושפטו. ושפטו. תחטאו: **כ**. אזכיר: **ך**. אלהיך. הוצאתיך. לך לך. מלאכתך. ימיך. עלתיך. שלמיך. אליך. וברכתיך: **ל**. נבל. במעלות. ערותך: **ם**. זדו עליהם: **ס**. פסל וכל תמונה: **פ**. (א) כנפי נשרים: **פ**: (ב) על פניכם: **ף**. (א) תנאף: **צ**. וצוך אלהים. עשיתי למצרים. בקצהו: **ש**. לא תשא. את שם. לקדשו. ויקדשהו. תעשה לי: חסלת וישמע:

משפטים: **ה**. האלהים דוהגישו חד. והיה כי תרויהון. טרפה. להיות להטת. תהדר. והמתי. הצרעה. קדמאה. נ'. דנעשה ונשמע. תרויהון. אל הר האלהים. שבו לנו בזה. כבוד ה'. תרויהון. ויבא משה בהר: **ט**. לא תטה: **י**. להיות עד. ואיבתי. והסרותי: **ך**. לחמך. מימיך. מקרבך. בארצך. ימיך. לפניך: **ל**. לפניכם: **מ**. מי בעל דברים: **ם**. אשר תשים. אחרי רבים. יגש אליהם. ויקם. האלהים. הזקנים: **נ**. אגרשנו: **ע**. (ג) ונשיא בעמך: **פ**. (א) יצא לחפשי. והוא יצא בגפו. מספר ימיך. אשר תפרה: **פ**. (ב) ונגפו. כמשפט הבנות. ונפל שמה. דבר פשע. משפט אבינך. כי תפגע. וינפש. על פיך. אל פני האדן י"י: **צ**. וצרתי צררין: **ץ**. יושבי הארץ: **ק**. ויקם משה. ואל הזקנים: **ר**. לשמרך. השמר. צרריך: **ש**. והשביעת. לשקר. שמע. והיה שם. שבו לנו: חסלת משפטים: ויקחו: **ה**. המשכן. והיה המשכן. תרויהון. עד חצי המזבח. הראה אותך. קדמאה. יתדת החצר: **כ**. תבנית המשכן: **ם**. ושכנתי בתוכם. אמתים. קדמאה: חסלת ויקחו:

תצוה: **ה**. להעלת נר. לכהנו לי. עון הקדשים. ועד ירכים יהיו. כהנה. וקדש הוא. אהל דשבעת. קדש הם. הנוגע במזבח. הוא לה'. ותלתיהון: **ט**. טור אדם: **פ**. (ב) וכפר אהרן: **צ**. ושבצת. המשבצות: **ץ**. תשבץ: **ר**. נר תמיד. ואתה הקרב. חסלת תצוה:

תשא: **ה**. וקנה בשם. זכה. באצבע אלהים. תחת ההר תרויהון. מי לי"י אלי תרויהון. מן העם דויעשו. ברכה. ופקדתי עליהם. עשה דוינף. הלוא בלכתך. הנה מקום קדמאה. והנחתי לך. והסרתי. הר שיני. דויפסל. ויעבר ה' תרויהון. ויקד ארצה. מעשה. עשה. הנה אנכי כרת. תרויהון. אלהיך דכי אוריש. האדן אלהי. תרויהון. דברי הברית דהנשיאים.

אתו בהר סיני. אשר יצוה. המסוה. דוראו תרויהון: **ו**. ויקהל העם. והביאו אלי. ויביאו אל אהרן תרויהון. וידבר דלך רד. ויגף: **ח**. (ב) דפתיא. ויחר אף משה. חטאה גדולה: **ט**. קטרת רקח. ונטה לו. כל טובי. וחטאה. ולחטאתנו: **כ**. ולבנה זכה. כתבים קדמאה. והמכתב: **ל**. אלהי מסכה: **מ**. וקנמן בשם. וקנה בשם. יהיה לכם. סמים נטף. תהיה לכם. ברית עולם. הוא לעלם. וקראתי בשם. רחום. לאלפים. שלשים. רבעים: **ס**. סמים נטף. סמים ולבנה: **ע**. (ג) וירא את העגל. פרע הוא. **פ**. (א) ויפן. לראת את פני. על פניך. ופני לא יראו. גוים מפניך: **פ**. (ב) איש כפר. כסף הכפרים. לפני. לכפר. נפשתיכם. דולקחת. עור פניו. עור פני. על פניו: **ף**.(א) ערף. קשה ערף הוא: **צ**. ממחצית השקל. ורחצו. ורחצו: **ק**. וקדה. רקח. מרקחת. מעשה רוקח. קדש קדשים תהיה. והקטרת. **ק**. דלא מזיינא. בקמיהם. הדק. על פניו ויקרא. ויקד ארצה: **ר**. העשיר. לכפר. כיור נחשת. לרחצה. ורחצו. להקטיר אשה. והקטיר. לרדת ויתפרקו. וישבר. פרע. פרעה. ראה אתה. בנקרת. לא יראו. וירד. וימהר. לראות. קרן עור קדמאה. וראו: **ת**. חרות על הלחת. וסלחת. ולחטאתנו. ונחלתנו. חסלת כי תשא:

ויקהל: **ר**. תבערו:

פקודי: **ה**. צוה דבצלאל. לכהנת עולם. המשכן דולא יכל. מסעיהם בתראה: **צ**. ובצלאל בתראה. ויקם את החצר: **ק**. ובקרבתם: **ש**. ישראל דכי ענן. חסלת פקודי:

ויקרא: **ה**. מאהל מועד. עלה קרבנו. ונרצה לו. אהל מועד. דושחט. המזבח. דוערכו. והקטיר אשה. דוקרבו וכרעיו. אשה דוהקריב. אשה דושסע. אשר. דוהביאה. ה' דוהנותרת תרויהון. הוא דפתות. תעשה. המזבח. דוהבאת. אלהיך דוכל קרבן. הוא דונתתה. אשה. דוהקטיר. אשה דוהקטירו. אשה דוהקטירם. הפר קדמאה. המשיח קדמאה. פרכת הקדש: **מ**. והקטירם: **ס**. סלה יהיה. סלת בלולה. סלת בשמן: **פ**. (ב) לכפר דוסמך. פתח דושחט. והפשיט. צפנה. את פני פרכת. ישפך קדמאה. הפרכת. לכפר. לכפר. וכפר עליו: **ץ**. לא תעשה חמץ: **ר**. וקרבו. והקרב. והסיר. חסלת ויקרא:

צו: **ה**. המזבח דצו. המנחה קדמאה. החטאת. האשם. המלאים. (וצפה) [ויניפהו]. המזבח: **ס**. וסלת מרבכת. ומסל המצות. בסל המלאים: **מ**. מושבתיכם דוכל דם: **פ**. (ב) אל פני. המזבח. לא תאפה. אשר יכפר בו. אשר תאפה: **צ**. את אצבעו. אצבעו דבתריה. ויטבל אצבעו: **ק**. קח את אהרן. הקהל. ותקהל: **ר**. והנתרת. בחצר קדמאה: חסלת צו:

שמיני: **ה**. המזבה דותצא אש. הטהור דולהבדיל. פנימה: **ט**. וייטב בעיניו: **י**. בקרבי. פנימה. מושבתיכם. לדרתכם דיין. **מ**. לא אכלתם. חטאתם. עלתם. כרעים: **ס**. כל

מפרסת: **ק**. קרא. ולזקני. ויקרב אהרן. ויקח. בקרבי. אקדש. קרא. ויקרבו. ויקצף. הקריבו. ותקראנה: **ר**. קרב. דרש. דרש: **ש**. ואל בני ישראל: חסלת שמיני:

תזריע: **ה**. הילדת: **ם**. פרמים. שפם. אדמדם: **נ**. יסגירנו: **פ**. (ב) על כפו השמאלית קדמאה: **צ**. אצבעו הימנית. באצבעו הימנית. חסלת תזריע:

אחרי: **ד**. דם כל בשר: **ז**. זמה הוא. ואת זכר: **ס**. וסמך אהרן. וכסהו בעפר. ואם לא יכבס: **פ**. (ב) לפרכת. הכפרת. בפר בן בקר. ובמצנפת. משפטי. תעשו. משפטי אשר יעשה. אשר לפניכם. נעשו לפניכם: **ר**. ואת פר החטאת. לשעירם: **ת**. חטאתיכם. תטהרו. חסלת אחרי:

קדושים: **ה**. לטהר דוהבדלתם. להיות לי: **ז**. לא תהיה זמה: **ע**. עירים: **ס** ואלהי מסכה: **פ**. (ב) במשפט. פני דל. פני גדול. במשפט. איפת צדק. משפטי ועשיתם. חסלת קדושים:

אמר: **ה**. קדושים יהיו לאלהיהם בתראה. להיות דהמוציא. השם דויקלל. צוה דויוציאו: **ז**. אשה זנה וחללה: **ש**. מתנותיכם. נדריכם. נדבתיבם. כפת תמרים. בסכת תשבו. **ם**. באכלם. קדשיהם. וספרתם. הביאכם: **נ**. לנפש לא יטמא: **ס**. ויסף. דואיש כי יאכל: **פ** (ב). וספרתם. תספרו. כפרים הוא. לכפר עליכם. לפני: **צ**. ובארצכם לא תעשו: **ת**. שבת שבתון. ועניתם. נפשתיכם. חקת. חקת. את (שמי) [השם]. שלמית בת: חסלת אמר:

בהר: **ה**. לפיהן: **ז**. נזירך: **ל**. לצמיתות. בתראה: **ם**. עד תם. ימים תהיה. אחזתם. אחזת עולם. לעלם. עבדי הם. אלהיכם. תתנו בארצכם: פ. (ב) משפטי דועשיתם. הארץ פריה. לפיהן. כפי שניו. ופסל ומצבה:

בחקתי: **ה**. והקימתי. מהית. בהר סיני. דאלה המצות: **ז**. וזרעתם לריק. עזכם. אזרה. ואז ירצו. תעזב: **ם**. מאסתים געלתים. לכלתם. וזכרתי להם: **ע** (ג). הערל: **פ** (א). ופניתי. על פי י"י. ג' בתורה: **ף**. (ב) אף אני אעשה. אף אני אלך: **צ**. תעבר בארצכם: **ק**. והקימתי. קוממיות. קנהו מאתו: **ר**. ואין מחריד. לחרב. אשר. בהר סיני: **ש**. תשמרו. דאם בחקתי: חסלת בהר בחקתי:

במדבר: **א**. אלפי: **ה**. הקהילו. התפקדו. נשיאי הלוי. הפנים. כל המשכן. הקדש דומתו: **כ**. וכלי הקדש. ואת הכפת: **נ**. המנקיות: **ס**. ונסע: **ק**. יקימו אתו. בהקרבם. הקרב (את משה). וכלי הקדש. פקדת. ופקדת: חסלת במדבר:

נשא: **ה**. האדם. למעל הכפרים. אל המים. אזכרתה. ירכה. ונזרעה. ועשה לה. ונקה. להזיר. הזירו. אלהיו. כן יעשה. להקים. המזבח. דויאמר. המזבח. דזאת חנכת. הקול הכרבים: **י**. ירכה. כפי נדרו: **כ**. יברכך. אברכם. לחנכת. שני הכרבים: **ע** (ג). בקרקע: **פ**

(ב). בפתע. כפי נדרו: **ק**. ונקה. ויקח. קרבן. דנחשון: **ק**. דלא מזיינא. הם העומדים על הפקודים: **ש**. וישם. שלום: חסלת נשא:

בהעלותך: **א**. אלפי ישראל. דאם באחת. ואלפי דבנחה: **ה**. לטהרם. בגדיהם. רחקה. ילדתיהו. דאמן. ואל אראה. אספה לי. זקני העם. התקדשו. ומצא להם. תרויהון. היד. היקרך. השלו. רבה. המתאוים. נאמן הוא. ומראה: **ט**. דבר טוב. הטוב ההוא. ייטיב י"י. והטבנו. בתראה. ויטש. וישטחו. שטוח. יביט: **י**. מצאתי חן: **כ**. כמראה לא כן: **ל**. ובדרך לא היה. ילדתיהו: **ס**. בנסעם. בנסע: **פ**.(א) ויגף. ואף י"י: **צ**. בארצכם. הצר. הצרר. בחצצרת. בתראה: **ק**. הקים. ובמקום. אל המקום. קומה. תקצר. היקרך. **ץ**. ולאזרח הארץ: **ר**. והרעתם. לזכרון. רבבות. תקצר. היקרך. ורוח. מרחם. רפא נא: חסלת בהעלתך:

שלח: **ה**. ויהס. למה זה אתם. חלה. אלהיכם דאני: **ח**. (ב) וישחטם. תצלח: **ק**. ונקה לא ינקה. פקד: חסלת שלח:

קרח: **ה**. האם תמנו: **ו**. ויקח קרח. ותכס. ואש יצאה. וילנו. ויאמרו בני ישראל. בתראה: וידבר העם: **ט**. שבם אביך: **פ** (ב). ויפל על: **ק**. ופקדת. יפקד. מקריבי. הקטרת. דבר קרח. וקח מאתם. שקדים ויקחו: חסלת קרח:

חקת: **מ**. וישמהו על הנס. במחקק: **פ** (ב). אל פני הסלע. וגפן. בסופה. ונשקפה. ויפנו ויעלו: **ק**. ולקח אזוב. ותקצר. הקלקל. ונשקפה: **ר**. ותקצר. ויסר מעלינו: חסלת חקת:

בלק: **ח**. (ב)לזבח. ויחר דויצמח. **כ**. כרע שכב: **מ**. מי מנה בתראה. משכנתיך ישראל: **ס**. ולא קסם. **ע**(ג). ועצמתיהם. שעיר איביו. **ע** (ב). עפר יעקב: **פ** (א): פעל אל. פאתי מואב: **פ** (ב). שלופה. וילך שפי. כתועפת. בתראה. ותעצר המגפה: **ק**. ולא קסם. וקם שבט. ויקח רמה. קבתה: **ר**. רבע. וקרקר: **ש**. לבדד ישבן. מות ישרים. וישראל עשה חיל: חסלת בלק:

פנחס: **ה**. ברית כהנת. האשה. תרויהון. יעשה ונסכו. ונסכיהם. דוביום הבכורים. ונסכיהם. דיום שני. ונסכיה. אלה תעשו. אלה החקים. בתראה. דמטות: **ט**. משפטן. להקת משפט. במשפט האורים. כמשפטם. בתראה: **כ**. כמשפטם. קדמאה: **ן**. להן. ובן אין לו. כצאן. דדיהן: **ק**. בקנאו. קנאתי: **צ**. **ר**. צרור. צררים: חסלת פנחס:

ראשי: **א**. וימסרו מאלפי: **ה**. לעריה וילכדה: **ה**. (ב) ויחר דוינעם. חטאים. וישחטם: **כ**. וכבסתם. וכומז: **צ**. וחצצרות. ויצבאו. וחצית ממחציתם. אנשי הצבא: **ק**. ויקח את יהושע. ויקח משה. בתראה. ומקנה רב. קמתם. למקננו. ויקרא לה: **ר**. ויקרבו אל משה: חסלת ראשי:

מסעי: **ה**. (וילכדה). הראובני. הגדי. המטות. יפנה. עמיהוד. אלף אמה. להם. דומדתם. והערים. בתראה. תהיינה. בתראה. והצילו. והשיבו. הכהן הגדל. לא יענה. בתוכה. האבות. הנשיאים. ותהיינה. קדמאה. המצות. והמשפטים: **ט**. לא תטמא. **ס**. ונוספה. ונוסף: **פ** (ב). כפר. כפר. תחניפו. כפר. שפך שפכו: **צ**. ולצננים. בצדיכם. וצררו: **ק**. בשמן הקדש. תקחו. תקחו: **ש**. שבטי בני ישראל: חסלת מסעי:

דברים: **ה**. דחד קרנא ודבקין. י"ח באורייתא. ותהינו. האזין. והעוים. הלה היא. דכי רק עוג. תרויהון. הארגוב. דויתר הגלעד. הממלכות: **ט**. כי המשפט: **כ** יוסף עליכם. אחיכם בני ישראל. המלכים האלה: **ס**. ונסע. רב לכם סב. הפסגה: **ע** (ג). תעשינה הדברים: **פ** (א) תכירו פנים. כי המשפט. ונפן ונעבר. אלהינו לפנינו: **פ** (ב). פנו וסעו. לפני אחיכם: **ק**. ואקח. כי מקנה רב: **ר**. הרבה אתכם. עבר: חסלת דברים:

ואתחנן: **ד**. י"י אחד: **ה**. דחד קרנא ודבקין. עלה ראש. תראה. והשחתם. להכעיסו. העדותי. השמד. והפיץ. מעשה ידי אדם: **ט**. ייטב. דכבד. ייטב להם. לטוטפות. קדמאה. ובתרא: **י**. עמד עמדי: **כ**. חכמתכם. וזכרת את י"י: **ך**. עבדך. לפניך. מפניך: **מ**. רק השמר: **נ**. ואתחנן. והודעתם לבניך ולבני בניך. תלתיהון: **ס**. לנס שמה. דאז יבדיל. לא תנסו. נסיתם. במסה: **ע** (ב). את עבדך: **פ** (א) פן תשחיתון. ואתה פה. לטטפות. פן תשכח. אל פניו. ושמרת את המצוה ואת המשפטים: **פ** (ב). אשר היו לפניך. ובמופתים פנים בפנים. מפני האש. על פני. פסל. פקד. לאלפים. החקים והמשפטים. היינו לפרעה. בפרעה ובכל. לפני י"י אלהינו. אל פניו: **ק**. ובקשתם. ובקומך. וקשרתם. וחקיו: **ר**. עיניכם הראות. תיראום. ראה למדתי. להראות. בצר. רחום. ברית אבתיך. הראת. ולשמרי. הלן כולהון דב' קרני: כי לא תשתחוה לאל אחר. אריך קרני מכולהון: בתשא: **ש**. ושמרת. ושמרתם את: חסלת ואתחנן:

עקב: **ח**. (א) לא תחסר: **ח**. (ב) וחרה אף. החמה: **י**. מיסרך. ישא פנים: **כ**. וזכרת את כל: **ל**. ולא יקח שחד: **מ**. מייסרך. המסת: **ע**(ב). וברשעת. וערפכם: **פ**(א). פן תאכל. פן יאמרו. לא ישא פנים. וערפכם. ואספת. לטטפת. ולא יראה את פני: **פ** (ב). המשפטים. דוהיה עקב. מעט מעט אגרשנו מפניך. הקצפת. ואתנפל. ואתפלל. לעפר. ואתנפל. ואתפלל: **ק**. עקב. בצדקתי. בצדקתך. הקצפת. קשה ערף. קשי. קום לך. לא תקשו. יקה שחד: **ת**. ואספת. דוהיה אם שמע: חסלת עקב:

ראה: **י**. ידבק בידך. יחדל לא תשיג: **פ** (ב). והפדך. מחרון אפו. צפור טהרה. לפני. דואכלת. פתח תפתח. לפני י"י אלהיך: **ץ**. תקפץ: **ת**. כברכת בתראה: חסלת ראה:

שפטים: **ז**. וזה יהיה. **ס**. קסם קסמים. לא תסיג: **פ**(א). דבר למשפט. ויספת. והשפטים. ודרשו השפטים. ולא יספו: **פ** (ב). על פי שנים. כי יפלא. פן ירדף: **צ**. שרי צבאות: חסלת שפטים:

תצא: **כ**. זכור דמרים. זכור דעמלק: **ס**. לא תחסם. לא תחוס: **פ** (א). יפל הנפל. כי נפש. והפילו השפט. איפה ואיפה שלמה: **פ**(ב) משפט מות. המשפט. ושפטום. יחפץ: חסלת תצא:

תבא: **ה**. דחד קרנא ודביקין. והתמכרתם. ואין קנה: **ח**. (ב) תחת בשמחה. ישלחנו. ובחסר כל: **ט**. אוצרו הטוב. טנאך: **ך**. ואהבך. וברכך. וברך. פרי בטנך. אדמתך. אלפיך. צאנך: **פ**(א) ושמחת לפני. יפתח. (פ) **ק** השקיפה. נקרא עליך. ויקרא משה: חסלת תבא:

נצבים: **ה**. (ב) ובחמתו. חרי ובחמה: **ט**. עליך לטוב: **ס**. הנסתרת: **פ**(א). פן יש. נפשך. למען. רדפוך. ערפך: **פ** (ב). ואם יפנה: **ק**. וקם. הקשה. הקהילו. זקני. וקראת. כל קהל: חסלת נצבים:

האזינו: **ח**. (ב) חמת תנינים. חתום: **ט**. תזל כטל. דרכיו משפט: **פ** (ב). אסתירה פני. מגפן סדם. גפנם. אפאיהם. פלילים. פרעות. וכפר אדמתו עמו: **צ**. דלא מזייני. צרימו: **ק**. לקחי. אקרא. רק: **ש**. וישמן: **ת**. תזל כטל. אמרתי: חסלת האזינו:

ברכה: **ז**. מגן עזרך: **ט**. ישראל בטח. יערפו טל: **כ**. מברכת. ויכחשו: **ך**. ברך: **ל**. ישראל בתראה: **נ**. מענה. נושע. לעיני בתראה: **ע**(ג) מגן עזרך: **פ**(א). מתיו מספר. יורו משפטיך. מפניך. יערפו טל: **פ** (ב). הופיע. פארן. ספון. ומשפטיו. ושארא תרץ זיוני: **ק**. (רק). קדם. החזקה: **ש**. אשריך ישראל. בתראה: **ת**. רבבות. חסלת ברכה:

מכתיבות רבנו יוסי טוב עלם העתקתי אלפא ביתא מאותיות גדולות שבתורה.

אשריך ישראל: **ב**ראשית: והת**ג**לח: י"י אח**ד**: **ה**ליהוה: על גח**ו**ן: הכ**ז**ונה: **ח**כלילי: ותרא אתו כי **ט**וב הוא: **י**גדל נא כח י"י: והתמ**כ**רתם: וישל**י**כם: **מ**ה טבו אהליך. וירא יוסף לאפרים בני שלשי**ם**: **נ**צר חסד לאלפים. משפט**ן**: ויה**ס** כלב: שמ**ע** ישראל: ו**פ**תלתל: ובהעטי**ף**: **צ**א אתה [וכל העם אשר ברגליך: ועשית צי**ץ** דואתה תצוה: כי יקרא **ק**ן צפור: לא תשתחוה לאל אח**ר**: פלוגתא: ע**ר**ש ברזל: **ת**מים תהיה עם י"י אלהיך: ומוספי ביה ג' דלגל**ג**לותם, ול' דלג**ל**גלתם, דלבני שמעון:

אלפא ביתא מאותיות גדולות בנביאים וכתובים:

אדם שת אנוש: **ב**רח דודי: **ג**ן נעול: **ד**ברי קהלת: **ה**לעולמים יזנח אדני: **ו**יזתא: **ז**כרו תורת משה עבדי: **ח**ור כרפס ותכלת: **ט**וב שם משמן טוב: מנע בר **י**קבהו לאום: ו**כ**נה

אשר נטעה ימינך: **ל**מרבה המשרה: **מ**שלי קדמאה: **נ**חמו נחמו עמי: **ס**וף דבר הכל נשמע: **ע**ל כן אודך בגוים י"י, דתילים: בשפר**פ**רא, בדניאל: **צ**פו עורים: עורים: ודרור **ק**ן לה: י"י קנני **ר**אשית דרכו: **ש**יר השירים: ו**ת**כתוב אסתר:

אלפא ביתא מאותיות קטנות אשר בתורה נביאים וכתובים:

ויקרא. הב הב. וגוש עפר. אדם עשק בדם. בהבראם. בנפשו. ומצ' במדוייק ונפשו לא חיה. ויתא. חף אנכי. טבעו בארץ. ילדך תש', לספד לשרה ולבכתה. לא אליכם. ממרים הייתם. וטהרתם. נעו עורים. דברי נרגן: וחלוף ג' נונין זעירין: נטע ארז. ונרגן מפריד אלוף. בסופה וסערה דרכו. לעוות אדם. בשפרפרא. וצוחת ירושלם: ומצ' במדוייק ובחוצות ירושלם. יפרצני פרץ. קצתי בחיי. כמנור ארגים: במדוייק. ויש שמצאתי דיערי אורגים. פרמשתא. פרשנדתא:

סימן תקכג

תקכג.

בשוחר טוב סמוך לסופו: תמן תנינן עשר נקודות:

ישפט י"י ביני וביניך. נקוד על יו"ד האחרון. לפי שלא אמרה לו אלא להגר. ויש אומ' על הנוטלים מריבה ביניהם. אתה למד מיכן שהחזיר עליה הכת' את הדין: ולא ידע בשכבה ובקומה. נקוד על וי"ו של ובקומה של בכירה. שבשכבה לא ידע. ובקומה ידע: ויאמרו אליו איה שרה אשתך. נקוד על איו שבאליו. ולמה נקוד. לפי שהיו מלאכי השרת יודעין היכן היתה שרה. ולא היו צריכין לשאל: ויפל על צואריו וישקהו. למה נקוד על וישקהו. שלא היתה נשיקה של שלום ואהבה אלא של ערמה ושנאה: וילכו אחיו לרעות את צאן. למה נקוד על את. מפני שלא הלכו אלא לרעות את עצמם: אשר פקד משה ואהרן. למה נקוד על אהרן. לומר שלא נמנה עם הלוים: או בדרך רחוקה לכם. למה נקודה על רחוקה שלא היתה דרך רחוקה אלא מן אסקופת עזרה ולחוץ: והכי אמרי' במי שהיה טמא: ונשים עד נופח אשר. למה נקוד על רש. אלא מלמד שלא החריבו עיירות אלא מדינות: ועשרון עשרון. ביום טוב הראשון של חג. למה נקוד בראשון. אלא שלא היה שם אלא עשרון אחד בלבד: והנגלות לנו ולבנינו. למה נקוד על לנו ולבנינו. אלא אמר עזרא אם יבא אדם ויאמר לי למה כתבתה. אני אומר לו כבר נקדתי עליהם. ואם הוא אמר לי (לא) יפה עשית. אומר לו אני אעביר הנקודות מעליהם: כן מצאתי:

מסכת סופרים

סימן תקכד

פרק א

תקכד.

האדם הגדול בענקים היה אברהם גדול בקומה יותר מענקים. בענקים זה אברהם. שהיה קומתו גובה נגד שבעים וארבעה אנשים. ואכילתו ושתייתו כך היה. כמניין שבעים וארבעה אנשים. וכוחו כל שכן. ומה עשה. נטל שבעה עשר בני קטורה. ובנה להם כרך של ברזל והכניסן לתוכו. והשמש מעולם לא נכנס לתוכו. מפני שהיה גבוה הרבה. ומסר להם דיסקרין אחת של אבנים טובות ומרגליות. ומשתמשין. ולעתיד לבא עתיד [הקב"ה] להחפיר את הלבנה ואת החמה. כמה דכתי' וחפרה הלבנה ובושה החמה שמהן עומדין לשמש. ובב"ר מפרש שלכך קראו גדול. לפי שעלה במחשבה להבראות קודם שנברא העולם אלא שנתנו באמצע בין דור המבול לדור הפלגה. וזהו שיסד הפייט כאחור וקדם בתווך נחצב. ת'. עוג הוא אליעזר ופרסות רגליו ארבעים מיל. ואברהם אבינו היה טומנו בכף ידו. ופעם אחת גער בו ומיראתו נפל ממנו שינו. ונטלו אברהם ועשאו מיטת שן והיה ישן שם, ויש אומ' כסאו עשאו, וישב בו כל ימיו. ומי נתנו לאברהם נמרוד. והלך עוג ובנה ששים עיירות. וקטן שבהן היה גובהו ששים מיל. שנאמ' ששים עיר כל חבל ארגב. ומה היה אכילתו. אלף שוורים ומכל חיה. ושתייתו אלף מדות. ומה היתה טיפת זריעתו שלשים וששה ליטרין. וכן לכל דורות: תני מה עשה יעקב אבינו כשהביאו לו את הכתנת שרוייה בדם. לא האמין להם כל עיקר. מניין. דכת' וימאן להתנחם. לפי שאין מקבלין תנחומין על החי. שמת הוא עצמו משתכח מן הלב. שנאמ' נשכחתי כמת מלב. ומה עשה הלך בהרים וחצב לו שנים עשר אבנים והעמידן שוה. וכתב על כל אחת ואחת שם שבטו ושם מזלו. ושם חדשו. היאך כתב על אבן אחת. ראובן טלה ניסן. וכן לכל אבן ואבן. התחיל משביע ואומ' להם גוזרני עליכם שתעמדו לראובן ולא עמדו. לשמעון ולא עמדו. וכן לכל שבט ושבט ולא עמדו. וכיון שהזכיר להם שם יוסף מיד עמדו וכרעו לפני אבן יוסף. ועדיין לא נתברר לו שהוא חי. ועוד הלך וביחן עצמו באלומות כדעת הראשון. וכתב עליהם שם שמות השבטים והחדשים והמזלות. ואומר להם גוזרני עליכם שתשתחוו ללוי שהוא לבוש אורים ותומים. ליהודה שהוא מלך ולא עמדו. וכשהזכיר להם שם יוסף עמדו וכרעו כולן ליוסף. ועדיין לא נתברר עיקר שהוא חי אלא מן המשמרת אלישיב כהן אלקנה שקנהו פוטיפר. ויוסף הורד מצרימה ויקנהו

פוטיפר וגומ'. ויקרא פרעה שם יוסף צפנת פענח: בת שלש שנים היתה רבקה כשיצת מבית אביה. על שם דכת' ואיש לא ידעה. ואין איש אלא אביה. וכן דרכם של מלכים כשנולד להם בת מנהגם לשמש אחר שלש שנים. ולפי שלא יעניה אביה נעשה לה נס שלא תטמא. שכך היה מנהגם של ארמיים לשכב עם בנותיהם בתולות ואחר כך משיאים אותם: בת שש שנים היתה דינה כשהולידה אסנת משכם מניין שש שנים של שכר הצאן שעבד יעקב ללבן. והן סוף עשרים שנה שמת. מיכן ואילך יוסיף המבין דעת וירד מיכאל והוליכה לבית פוטיפר והנוטל ציפרניו לא יטלם זה אחר זה משום דקשה לכשפים. אלא יתחיל בקמיצה ואחר כך אצבע ואחר כך זרת ואחר כך אמה ומשלים בגודל. ומי שעושה כן תשמור דעתו. וזה משמונה דברים שצריך בהן לרחוץ את ידיו. מי שיצא מבית המרחץ. מי שנוגע ברגליו, ומי שנוטל ציפורניו. ומי שנוטל מנעליו. או חולצם. ומי שנוגע במת. ומי שמפלא כליו. ומי שנוגע באמתו. ומי שעשה אחת מכל אילו ואינו מקבל עליו ליטול ידיו בכל אחת ואחת אם חכם הוא תלמודו משתכח ממנו. ואם בור הוא יוצא מדעתו קודם מיתתו:

אין כותבין ספרים לא על עורות בהמה טמאה. ולא על עורות חיה טמאה. ולא תופרין בגידין. ולא כורכן בשערן. והלכה למשה מסיני שכותבין על עורות בהמה טהורה וחיה טהורה. ותופרין בגידין וכורכן בשערן. והלכה למשה מסיני שמסרגלין בקנה וכותבין בדיו על העור שהוא סמוך לו מן המקרא. ואני כתב על הספר בדיו: [היל' ב']: שאל אחד את ר' יהושע הגרסי. מפני מה כותבין על עורות נבילות וטריפות. אמ' לו אמשול לך משל למה הדבר דומה לשני בני אדם שנתחייבו הריגה למלך אחד הרגו מלך ואחד הרגו אספקלטור איזה מהן משובח זה שהרגו מלך. א"ל א"כ יהא מותר באכילה. א"ל הרי הוא אומ' לא תאכלו כל נבלה. התורה אסרה. אני מה אעשה לך. מיכן שכותבין על עורות נבילות וטריפות ואינם חוששין שמא עורות לבובין הן: היל' ג': לוקחין עורות מכל מקום לספרים תפילין ומזוזות ואין חוששין שמא עורות לבובין הן: היל' ד': כותבין על הקלף במקום הבשר ועל הגויל במקום השיער. ואינו רשאי לשנות. והלכה למשה מסיני שאם שינה בזה ובזה שאין קורין בו: היל' ה': אין כותבין לא על גבי דיפתרא ולא על גבי נייר מחוק. לא בשחור. ולא בשיחוד. ולא בקומוס ולא בקנקנתום ולא בכל נטוריא. ולא נותנין קונקונתום בדיו: היל' ו': אמ' ר' יעקב משום ר' מאיר (שאמ' משום ר' מאיר) שאמ' משום ר' ישמעאל כותבין תורה בקנקנתום חוץ מפרשת סוטה אמר רבי (יעקב) [יהודה] לא היה אומ' כן אלא חוץ מפרשת סוטה שבמקדש מפני שהיא נמחקת. אמר רבי שמעון בן אלעזר משום ר' מאיר שאמ' משום ר' ישמעאל שנותנין קנקנתום בדיו: היל' ז': אין

כותבין לא עברית ולא ארמיית ולא יוונית. בכל הכתובים לא יקרא בו עד שתהא כתובה אשורית: הילׄ ח׳: מעשה בחמשה זקנים שכתבו לתלמי המלך את התורה יוונית והיתה אותו היום קשה לישר׳ כיום שנעשה בו את העגל שלא היתה התורה יכולה להתרגם כל צורכה: הילׄ ט׳: שוב מעשה בתלמי המלך שכינס שבעים ושנים זקינים והושיבם בשבעים ושנים בתים. ולא גילה להם על מה כינסם. ונכנס אצל כל אחד ואחד. אמ׳ להם כתבו תורת משה רבכם. נתן הק׳ עיצה בלב כל אחד והסכימו כולם לדעת אחד וכתבו לו תורה בפני עצמה ושלשה עשר דברים שינו בה: אלהים ברא בראשית. ויאמר אלהים אעשה אדם בצלם ובדמות. ויכל בשישי. וישבת ביום השביעי. זכר ונקוביו בראו. הבה ארדה ואבלה. ותצחק שרה בקרוביה. כי באפם הרגו שור וברצונם עקרו אבוס. ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכיבם על נושאי אדם. ומושב בני ישראל אשר ישבו בארץ מצרים ובארץ כנען ובשאר ארצות שלשים שנה וארבע מאות שנה. ואל זאטוטי בני ישר׳ לא שלח ידו. לא חמד אחד מהם נשאתי. ואת צעירת הרגלים. אשר חלק י״י אלהיך אתם להאיר לכל העמים. ולשמש או לירח או לכל צבא השמים אשר לא צויתי לעבדם: הילׄ י׳: אין כותבין בזהב מעשה בתורתו של אלכסנדריים שהיו כל אזכרותיה כתובין בזהב. ובא מעשה לפני חכמים ואמרו תיגנז: הילׄ י״א: כל התורה כולה עברית היא. אלא יש בה דברים של תרגום אל יהפכם עברית. כגון יגר סהדותא. גלעד וחבירו. ויש אומ׳ לא דברו אלא על עד סהדותא ועל גל יגר. שהן שתי לשונות עברית ותרגום. עברית שכותבו תרגום ותרגום שכתבו עברית אל יקרא בו. ואיזהו תרגום כגון יגר סהדותא וחבירו. וגלעד וחבירו. והאזינו שעשאו שירה ושירה שעשאו האזינו. רצוף שעשאו מסורג. מסורג שעשאו רצוף. או שעשה את המסורג שלא כהילכתו אל יקרא בו: הילׄ י״ב: גמר את הספר ושייר בה פחות מדף. מסורגו ועושה אותו דף קטן בפני עצמו. ואינו נמנע: הילׄ י״ג: יריעה של (שלשה) [ששה] חולקים אותה לשנים ושל חמשה אין חולקין אותה שלא יעשה אחד שנים ואחד שלשה. ואינו רשאי לכתוב אלא א״כ סימל. כתב יריעה שאינה מסורגלת פסולה. ואינו רשאי לכתוב אלא א״כ יודע לקרות: הילׄ י״ד: ספר תורה שכתבו מין או ממזר או גר או עבד או חרש או שוטה או קטן. אל יקרא: זה הכלל כל המוציא את הרבים ידי חובתם. אם כתבו מוציא את הרבים ידי חובתן: וכל שאינו מוציא את הרבים ידי חובתן אם כתבו אינו מוציא את הרבים ידי חובתן: הילׄ ט״ו: פתוחה שעשאה סתומה. סתומה שעשאה פתוחה הרי זה יגנז: איזו היא פתוחה כל שלא התחיל בראש שיטה. ואיזו היא סתומה כל שהניח מבאמצע השיטה. וכמה יניח בראש השיטה ותהא נקראת פתוחה כדי לכתוב שם שלש אותיות. גמר את כל הפרשה בסוף הדף ישייר

שיטה אחת מלמעלה. ואם שייר מלמטן כדי לכתוב שם שלש אותיות מתחיל מלמעלה:
סליק פירקא:

פרק ב

מניחין בין שם לשם כדי שיהו נכרין. ובאותיות כדי שלא יהו מעורבים ואם עירב את האותיות או שמפסיק באמצע השם אל יקרא בו: היל' ב': [182] מניחין בין שיטה לשיטה כמלא שיטה. ובין תיבה לתיבה כמלא אות. בין אות לאות כמלא שיער. ובין דף לדף כמלא אגודל. עשה סוף הדף לתחילתו פסול. (עירב את האותיות או שהפסיק באמצע השם אל יקרא בו): היל' ג': מניחין בין דף לדף שם של ארבע אותיות. לא יכתוב שתים בתוך הדף ושתים בין דף לדף. אבל לא משם קטן. ואם היה שם קטן בפני עצמו של שלש אותיות אסור: היל' ד': מניחין בין דף לדף בתורה ריוח שתי אצבעות. ובנביאים ובחומשים ריוח גודל אחד. מניחים מלמטן בתורה ריוח טפה ומלמעלן שני חלקים בטפח. ובנביאים ובחומשים שלש מלמטן ושתים מלמעלן. כאן וכאן אם רצה להוסיף יוסיף. ובלבד שלא יהא בין זה ובין זה הרווח מרובה מן הכתב: היל' ה': מניחין בין ספר לספר בתורה ריוח ארבע שיטין. ובנביא של שנים עשר שלש שיטין: היל' ו': גמר כל הספרים ושייר בו דף אחת עושה אתו יריעה אחת קטנה ואינו נמנע: היל' ז': מניחין בסוף הדף ובתחילתו כדי להקיפו. ובתורה לא נתנו שיעור. עושה עמוד בסוף הספר כדי להקיפו. ואינו צריך לעשות כן בתחילתו. ולתורה מיכן ומיכן. לפיכך [גוללין לתחילתו.] ולתורה לאמצעיתא. אין פוחתין ביריעה מארכו של תורה משש טפחים: היל' ח': ואין פוחתין ביריעה פחות משלש דפין. ולא מוסיפין על שמונה אבל בשיטין נתנו טעם. במסעות ארבעים ושנים. וברבבות של ישר' ששים. ובזקינים של ישר' שבעים ושנים. ובתוכחות שבמשנה תורה תשעים ושמונה. הכל לפי הכתב: במסעות. שנאמ' ויכתב משה את מוצאיהם ברבבות ישר'. שנאמ' כתב לך את הדברים האלה. וגומ'. ואת ישר'. מה ישר' בששים רבוא אף שיטה של תורה ששים: ובזקנים שבעים ושנים. שנאמ' אספה לי שבעים איש וגומ'. וישארו שני אנשים במחנה. והמה בכתובים. ע"ב. ובתוכחות תשעים ושמונה. שנאמ' אם לא תשמר לעשות את כל דברי התורה הזאת וגומ'. הכל לפי הכתב. ובקלפים לא נתנו בהם שיעור אלא כל מה שהוא רוצה מוסיף ובלבד שלא יפחות מג' דפין: היל' ט': יריעה שבלת לא יטול שנים ויחזיר שנים. אלא נוטל שלשה ומחזיר שלשה. ומה שהוא נוטל מחזיר כמידת הכתב הראשון: היל' י': שיעור הדף כדי שיהא

[182] גליון כת"י: ומצאתי כלל גליוני ספר תורה אבג"ד: מצד ימין אצבע. מצד שמאל אצבעיים. מלמעלה ג' אצבעות. ומלמטה ד' אצבעות.

רואהו. ובקטן לא יפחות מטפח. ר' יוסי בר' יהודה אומ' לא יפחות משלש אצבעות: היל' י"א: לא יעשה חצי ארכו יתר על רחבו והרחבו יתר על חצי ארכו: אבל ממצעו. ועושה אותו מן המובחר: היל' י"ב: לא יעשה חציו גויל וחציו קלפים. אבל עושה הוא חציו גויל וחציו צבאים קלפים מפני שאינו מן המובחר: היל' י"ג: אין דובקין בדבק, ואין כותבין על גבי מטלית ולא תופרין במקום הכתב. א"ר שמעון משום ר' מאיר שמעתי שדובקין בדבק. וכותבין על גבי מטלית. אבל אין תופרין במקום הכתב אלא מבחוץ: היל' י"ד: והתופר צריך שיהא משייר מלמעלן ומלמטן. כדי שלא יקרע. וספר הנקרע טולה עליו מטלית מבחוץ. כל האותיות הכפולים באלף בית כותב את הראשונים בתחילת התיבה ובאמצע התיבה ואת האחרונים בסוף. ואם שינה פסל. וספר שנקרע טולה עליו מטלית מבפנים ולא מבחוץ: סליק פירקא: היל' (ט"ו) [י"ד]:

פרק ג

עושה תורה נביאים וכתובים כאחת. דברי ר' יהודה. וחכמים אומ' תורה בפני עצמה ונביאים בפני עצמם: היל' ב': ולא יניח בין נביא לנביא כשם שמניח בין ספר לספר בתורה. אבל נותן הוא לזה ריוח בפני עצמו ולזה ריוח בפני עצמו ומתחיל מלמעלן: היל' ג': אין עושין תורה חומשין כשהן מפוזרין תורה חמשה חומשים מקובצים שאין מורידין מקדושה חמורה לקדושה קלה. אבל עושין חומשין בתורה. אימתי בזמן שמידתן ושיטתן שוה: היל' ד': אין עושין שני חומשין באחת. ולא חומש ומחצה כאחת. אבל אם עתיד להוסיף עליהם הרי זה מותר: היל' ה': מעשה בבייתוס בן זונין שהיו לו שמנה נביאים מדובקין כאחת על פי ר' אלעזר בן עזריה. ויש או' לא היו לו אלא כל אחד ואחד בפני עצמו. ושוב מעשה בא לפני חכמים תורה נביאים וכתובים כאחת: היל' ו': בד"א בדיפתר אבל בגליון תורה (תורה) בפני עצמה ונביאים בפני עצמם: היל' ז': ספר שפסקו או שניקר ראשי פסוקים שלו אל יקרא בו: היל' ח': ספר שנמחק אל יקרא בו. ר' שמעון בן אלעזר אומ' אם היתה של בבואה נכרת הרי זה מותר: היל' ט': ספר שנמחק בו שיטה אחת. על פני כולו אסור. נמחק בו רובו ומיעוטו קיים מותר. ספר שיש בו טעות אל יקרא בו. וכמה יהיה בו אחת בדף. דברי ר' יהודה. רשב"ג אומ' אפילו שלש בדף אחד (אל) יקרא בו: היל' י': אין פוחתין בתורה פחות משלש דפין. אבל קורין עשרה ואינן נמנעים. ומצוה בגדול לגוללו. הגולל ספר תורה גוללו כנגד התפר אבל לא כנגד היריעה. המחזיק לא יחזיקנו מתוכו אבל מהדקו מאחריו. והנותן ספר תורה לחבירו לא יתנהו אלא בימין. והמקבלו לא יקבלנו אלא בימין. שכן דרך נתינתה מסיני שנאמ' מימינו אש דת למו. וא"ר שפטי א"ר יוחנן הקורא בלא נגינה והשונה בלא זמירה עליו הכת' אומ'

וגם אני נתתי להם חקים לא טובים ומשפטים לא יחיו בהם: היל׳ י"א: לא יניח כותבו דיו בקולמוס על גבי הכתב. ולא יאחזנו בכפלים ויתירם. ולא יאחוז בכפלים ויוציא הכתב מבחוץ. ולא יוציאנו מתוכו (ויתיצנו) [ויחלצנו], וכולם המגיהי ספרים מותר. לא ישמיט אדם ספר תורה מחיקו (ויחלצנו בו דרך) [ויחצנו] שנוהג בו מנהג בזיון: ולא יתננו על גבי ארכובותיו ויתן אציליו עליו ויהא קורא בו כר' נחמיה: הל' י"ב: לא יתננו על גבי כסא ויהא תלוי וקורא בו כשם שקורין בשטרות שאין נוהגין בספרים אלא אוחז בידו באימה וקורא. אין זורקין ספרים ממקום למקום. ואין נוהנין בהם מנהג בזיון: היל׳ י"ג: לא יתננו על גבי המטה. לא ישב אדם על גבי המטה והספר עליה. ומעשה בר' אלעזר שישב על גבי המטה והספר עליה ונשכו נחש. שנאמ' את שבתתי תשמרו ומקדשי תיראו. לא מן השבתות אתה מתייירא אלא ממי שפיקד עליהם. ולא ממקדש אתה מתייירא אלא ממי שפיקד עליו. שנאמ' את שבתותי וגומ'. חייב אדם לעשות סוכה נאה וציצית נאה ומזוזה נאה ותפילין נאות. ויכתוב לו ספר תורה נאה. בדיו נאה בקולמוס נאה ובלבלר נאה. ובקלפים נאים. בעורות צבועים. ויעטיפנו בשיראים נאים. שנאמ' זה אלי ואנוהו. עשה לפניו מצות נאות בדברי ר' ישמעאל. ר' עקיבא אומ' הרבות בנאות שלו. אבא שאול אומ' הדמה לו, מה הוא חנון ורחום אף אתה תהיה חנון ורחום: היל׳ י"ד: ואין נוהגין בזיון באוכלין. אין זורקין אוכלין ממקום למקום. לא ישב אדם על גבי קופה מליאה תמרים או גרוגרות. אבל ישב על גבי קופה מליאה קטנית או על גבי עיגול של דבילה מפני שנהגו כך. אין סומכין באוכלין. ואין מכסין באוכלין. [ואין אוכלים אוכלין באוכלין] אלא א"כ היו ראויין לאכילה. ר' אליעזר בן יעקב אומ' כל אוכל שגמרו בידי אדם מותר לכסות בו. והכותב ספרים לא יהפך מגילה עליהם. שנוהגין בהן מנהג בזיון: היל׳ ט"ו: אם סיים כל הספר ושייר בו דף אחד עושה אותו יריעה קטנה בפני עצמה ואינו נמנע: אין מכסין באוכלין. ר' מאיר אומ' כל שיש לו קליפה מותר לכסות בו. אין אוכלין אוכלים באוכלים אלא א"כ היה אוכלם בבת אחת. וספר שאין (בו) [עליו] מפה הופכו על הכתב. א"ר יוחנן כל האוחז ספר תורה ערום נקבר ערום בלא אותה מצוה: סליק פירקא: היל׳ ט"ו:

פרק ד

אילו שמות שאין נמחקים הכותב אל"ף למ"ד. אל"ף דל"ד. יהו או היו. שדי. צבאות. אהיה אשר אהיה. ר' יוסי אומ' צבאות חול. א"ר שמעון בן אלעזר של בית חגירה היו כותבין בירושלים והיו מוחקין צבאות. (שאין) [שהיו] נוהגין בו (בחול) [חול]. שנאמ' ופקדו שרי צבאות וגומ': היל׳ ב': הכותב אלף [למד] מארבע אותיות. יה מארבע אותיות. אינן נמחקין מפני שיש שמות כיוצא בהן. שד משדי. צבא מצבאות. אהי מאהיה הרי

אילו נמחקין מפני שאין שמות כיוצא בהן: הל' ג': כל אותיות המשמשות לשם בין מלפניו בין מלאחריו הרי אילו נמחקין. מלפניו. בי"י. ב'. נמהק. לי"י. ל' נמחק. וי"י ו' נמחק. וכיוצא בהן. ומאחריו אלהינו. נו נמחק. אלהיכם. כם נמחק. אלהיהם. הם נמחק, ויש אומ' אלהיכם אינו נמחק: הל' ד': וכל השמות ההדיוטות שאותיותיהם כאותיות השם הרי אילו נמחקים. כי ידע אלהים כי ביום אכלכם ממנו ונפקחו עיניכם והייתם כאלהים. הראשון קודש והשני חול. כי י"י אלהיכם הוא אלהי האלהים. הראשון קודש ושני חול: הל' ה': ואדני האדנים הראשון קודש והשני חול. אלהי אברהם. קודש. ואלהי נחור אלהי אביהם חול. אלהים לא תקלל. משמש קודש וחול. ר' ישמעאל אומ' קודש. (שנא') כי על כן ראיתי פניך כראות פני אלהים ותרצני. הרי זה חול. מחנה אלהים. נשיא אלהים קודש: הל' ו': כל השמות האמורים באברהם קודש. חוץ מאחד שהוא חול. ויאמר אדני אם נא מצאתי חן בעיניך. ויש אומ' ויהי כאשר התעו אתי אלהים: ר' חנניא בן אחיו של ר' יהושע אומ' קודש. שאילו לא לי אלהים כבר התעו אותי: הל' ז': כל השמות האמורים בלוט חול חוץ מזה. ויאמר לוט אליהם אל נא אדני: [כל השמות האמורים במיכה חול] ר' יוסי אומ' בי"ה קודש באל"ף למ"ד חול. חוץ מבית האלהים (אשר) בשילה. וכל השמות האמורים בנבות קודש חוץ מאחד. ברך נבות אלהים ומלך: כל השמות האמורים בגבעת בנימן(קודש). ר' אליעזר אומ' חול. ר' יהושע אומ' קודש. א"ר אליעזר וכי היאך איפשר שהמקום מבטיח ואינו עושה אמ' לו ר' יהושע המקום כבר מבטיח ועושה: הל' ח': אספרה אל חוק. הרי זה קודש וחכמים אומרים חול. יראה אל אלהים בציון. הראשון והשני קדש. להלך אל אל במשפט ראשון חול ושני קודש. עמנואל ועמנו אל. הראשון חול והשני קודש. הראשון [אינו] נחלק והשני (אינו) נחלק; הל' ט': ויהי כאשר התעו אתי אלהים. ומי אל כמוך נשא עון. הראשון חול והשני קודש. תאשם שמרון כי מרתה באלהיה. הרי זה קודש. ר' נתן אומ' משטמה בבית אלהיו הרי זה קודש. ואתה באלהיך תשוב. הרי זה קודש. אלהים נצב בעדת אל בקרב אלהים ישפט: משמש קודש וחול. יסגירני אל אל עויל. הראשון קודש והשני חול. כי אל אל האמר נשאתי. ראשון חול והשני קודש. ואל יהי מקום לזעקתי. א"ר אלעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אל יהי מקום לזעקתי. יש לאל ידי. ואין לאל ידיך (אלומתי) [אל מות] כולן חול. אלהים זדים קמו עלי. קודש. אלא שהקורא צריך להיות קורא ומפסיק אלהים. זדים קמו עלי. אבל חנון ורחום ארך אפים ורב חסד מלך מלכים עליון גדול ונורא מרומם עליון צדיק וישר חסיד תמים גיבור הרי אילו נמחקין. המקלל בהן עצמו וחבירו חייב. גוים ומתים חייב אחת. דיין ונשיא חייב שתים. ויש אומ' על הנשיא חייב שלש. המקלל בהן

אביו ואמו ושם המיוחד הרי זה טעון סקילה. ועל הכנויין הרי זה באזהרה: סליק פירקא: הילֵ' יֵ':

פרק ה

הכותב שני שמות של קודש מקיים את הראשון ומעכב את האחרון. ר' יהודה אומ' אם היה אחרון בסוף הדף מעכב את הראשון ומקיים את האחרון: שני שמות של חול מקיים את הראשון ומוחק את האחרון ר' יהודה אומר אם היה אחרון בראש הדף מוחק את הראשון ומקיים את האחרון: הילֵ' בֵ': הכותב יהודה ולא נתן בו דל"ת יתלנו מלמעלן. הכותב את השם וכתב יהודה עושה ה' ומוחק ה"א האחרון. היה צריך לכתוב דל"ת ונתכוון וכתב את השם אף על פי שלא נתן בו דל"ת מעכבו וכותב יהודה אחר: הילֵ' גֵ' היה צריך לכתוב את השם. ונתכוון וכתב יהודה. [ולא] נתן בו דל"ת מוחקו וכותב את השם. ר' יהודה אומ' יחזיר עליו את הקולמוס ויקדשנו. אמרו לו אין זה מן המובחר: הילֵ' דֵ': הכותב את השם וטעה אות אחת יתלנו מלמעלן. ר' שמעון שזורי אומ' [שם כולו תולין אות אחת ממנו אין תולין. טעה את כל השם יתלנו בין השיטין דברי ר' יהודה. ר' מאיר אומר] מוחק מלפניו וכותב את השם על מה שמחק. ר' שמעון בן אלעזר אומר משמו אין תולין את השם ואין כותבין האזכרה על מקום הגרר ר' חנניא בן עקביא אומ' יגנז כל היריעה: הילֵ' הֵ': טעה וכתב יסגירני אל אל עויל מקיים את הראשון ומעכב את האחרון: הילֵ' וֵ': הכותב את השם אפי' המלך שואל בשלומו לא ישיבנו. היה כותב שנים ושלשה שמות כאחת מפסיק ביניהן ומשיב. הטובל קולמוס לא יתחיל מאותו השם אלא מתחיל מאותות שלפניו. המוחק אות אחת מן השם עובר בלא תעשה. א"ר ישמעאל לכך נאמר ואבדתם את שמם מן המקום ההוא: לא תעשון כן לי"י אלהיכם: הילֵ' זֵ': אבל הדיו שנטפה על גבי הכתב מותר למוחקו. שלא היתה כוונתו אלא לתקן: הילֵ' חֵ': הטועה את השיטה אינו תולה מנגד השיטה אלא הטעות. גורר אחת וכותב שתים. גורר שתים וכותב שלש. ובלבד שלא יגרור שלש: הילֵ' טֵ': אין עושין שמע הלל ומגילה לתינוקות. ר' יהודה מתיר מן בראשית ועד המבול. ומן ויקרא עד ויהי ביום השמיני. ושאר כל הספרים אסור. ואם עתיד הוא להוסיף עליו הרי זה מותר הילֵ' יֵ': אילו שמות הנחלקין. בית אל. בית און. באר שבע. צפנת פענח. פוטיפרע. בן אוני. ידידיה. הללויה. וחרה אפי. וחרה אף. ר' יוסי אומ' אין נחלקין. אבל הכל שוין שאין חולקין. עמיאל. עמינדב. צוריאל. צורישדי: הילֵ' יֵ"א: אילו שמות שאין נחלקין. ישראל. ראובן. געתם. פוטיפר. נבוכדנצר. עמיאל. עמינדב. צוריאל. צורי שדי: הילֵ' יֵ"ב: הכותב את [השם על] בשרו לא ירחץ ולא יסוך ר' יוסי מתיר. ובלבד שלא ישפשף: הילֵ' יֵ"ג: על קרן פרה ועל כרעי המטה גוררן

וגונזן. על האבן שומטן וגונזה: הילׄ יׄ"ד: ספר שחיתך התפר שלו. אחת חוזר ויתפור. שנית יחזור ויתפור. שלישית אל יתפור. המחתך בספרים חדשים מותר (מותר). בישנים אסור. מקק ספרים. מקק תפילין. מקק מטפחות. הרי אילו יגנזו: הילׄ טׄ"ו: מעשה ברׄ חלפתא שהלך לפני רׄ"ג. ומצאו יושב על שלחנו ובידו תרגום של איוב. והיה קורא בו. אמ' לו תרשיני לומ' לפניך מה שראו עיני. אמ' לו אמור. אמ' לו צופה הייתי ברׄ"ג אבי אביך שהיה יושב על גבי הבניין בהר הבית והביאו לפניו תרגום של איוב ואמ' לו סלק את השורה ושקע זה תחתיו רׄ' יוסי בר יהודה אומר עריבה של טיט כפו עליו, אׄ"ר (דׄ"א) שתי תשובות בדבר. אחד טיט בהר הבית מניין. דׄ"א שאינו רשאי לאבדו ביד. אבל לא יניחם במקום הטינא אלא במקום הטורפה והן מרקיבין מאיליהן: הילׄ טׄ"ז: המשאיל ספר תורה לחבירו אינו רשאי להשאילה לאחר אם יודע לקרות קורא בו. אם בשביל לפותחו הרי זה אסור. סומכוס אומ' חדש גוללו אחד לשלשים יום: אחד ישן ואחד חדש גוללו לשנים עשר חודש: הגלׄ יׄ"ז: כל (השמות) [השלמות] האמורין בשיר השירים קודש. חוץ מאחד שהוא חול. הנה מטתו שלשלמה. ויש אומ' האלף לך שלמה: הילׄ יׄ"ח: כל מלאכיא האמורים בדניאל חול. חוץ מאחד שהוא קודש. מלך מלכיא די אלה שמיא מלכותא חסנא ותקפא ויקרא יהב לך. ויש אומ' מארי חלמא לשנאיך ופשרה לעריך: סליק פירקא:

פרק ו

הכותב צריך לעשות שיזפר בפתיחה של ויהי בנסע הארון מלמעלן ומלמטן. שהוא ספר בפני עצמו. ויש אומ' שמקומו בנסיעת הדגלים: הילׄ בׄ: הכותב צריך לעשות שיזפר בפתיחה של ויהי העם כמתאוננים מלמעלן ומלמטן. שהוא ספר בפני עצמו. ויש אומ' בנסיעת הדגלים: הילׄ גׄ: עשר נקודות בתורה. ישפט יׄ"י ביני וביניך. יוׄ"ד שביניך. ויאמרו איה שרה אשתך. אׄ"יׄ"ו נקוד. ולא ידע בשכבה ובקומה. ויׄ"ו שבקומה נקוד. ויפל על צואריו וׄ"יׄ"שׄ"קׄ"הׄ"ו כולו נקוד. וילכו אחיו לרעות אׄ"תׄ'. את נקוד. כל פקודי הלוים אשר פקד משה וׄ"אׄ"הׄ"רׄ"ן. ואהרן נקוד. או בדרך רחוקה'. הׄ' נקוד. ונשים עד נפח אשר'. רׄ' נקודה. ועשרון עשרון שבחג ביום טוב הראשון. ויׄ"ו שבעשרון השני נקוד. הנסתרות ליׄ"י אלהינו והנגלות לנו ולבנינו עׄ"ד. עׄ' שבעד נקוד. דׄ' אינו נקוד: הילׄ דׄ': אמ' רׄ' שמעון בן לקיש שלשה ספרים בעזרה. ספר מעונה. ספר זעטוטי. ספר היא. באחד מצאו כתׄ' מעון אלהי קדם. ובשנים מצאו כתׄ' מעונה. וקיימו שנים ובטלו אחד. באחד מצאו כתׄ' וישלח את זעטוטי בני ישר'. ובשנים מצאו כתׄ' נערי ובטלו אחד וקיימו שנים. באחד מצאו כתׄ' הוא ובשנים מצאו כתׄ' אחד עשר היא. וקיימו שנים ובטלו אחד: הילׄ הׄ':

שלשה לא. כתובים בתורה בלמ"ד אל"ף. וקרואים לו. ואילו הן. אשר לא כרעים. אשר לא חמה. אם לא יגיד: היל' ו': ואילו הן [של] הנביאים. ושל כתובים. תרבו. חושי. ויאמר אליו. הרבית. צרתם. יקטלני. אחריש. כצפור. מרעהו. זרבבל. יצרו. דעו. יאסף. שם. וחבירו: היל' ז': יעואל וקרינן יעיאל. ובגבעון העשתרתי. אליצפן. השוטר: היל' ח': אילו (כתובין) קוראין ולא כותבין. בני. פרת. איש. כן. בניו. צבאות. באים. לה. אלי. אלי: היל' ט': וחילוף כותבין ולא קורין. אמנון. במקום. כאשר. גואל. נא. אתנו. יד. דוד. חמש: סליק פירקא: היל' ט':

פרק ז

אילו כותבין חסר וי"ו. יקרא וי"ו. ויעלהו. אמרו. ויאמרו. וידברו. קחו. ויתנוהו. יאכלו. יחדיו. יחללו. ויעלו. שוי. וקבלו. חנניה. מלכיה. וחלופיהן. רגלי. שמטוהו. ויצוה. נכחו. שער העין. וישלחו סבו הרף. ויקראו לו ויקהל תפש: היל' ב': ואילו כותבין ה' ולא קוראין. וארא. הארי דשמואל. מוצא. ותרא. הזאת. רע. הרע. בא. ובא. (וקו) וקו. וקו. הרב. אהבי. ורע. יעש. פקח. ארי. אל. ציד. וחילופן (וי"ו): וארבה. הגנה. והמה. יהיה. ונראה. הנה. שתול. גדילה. ותעגבה. המדה. ואכבדה. שלשה. זממה. טעמה. קומי זכור השיבנו. הגדת. קיללתה. שתה. עשית(ה). נבהלה. פתוחיה. תזנותיה. לכנה. אגלה. שכחה. ויראה: היל' ג': אילו כותבין דבר אחד וקוראין שתים. בא גד. אש דת. מאשתם. מה לכם. והנה הוא. הענתת. מההם. בנימן. לבן ימיני. חלכאים. ישימות. לגייונים. מן הסערה. מן סערה. הם פרוצים. וחילופיהן כטוב. מבנימין. למרבה. מהמערה. מאתי. בחרבתיהם. מבת. כיענים: היל' ד': אילו כותבין וויי"ן וקוראין יודי"ן. אסורים. אביגיל. (גילו.) אניעך. אילי. אושר. ארוצם. בעוני. בור. בהלכותם. החפשות. דהוא. התעוף. הכעסוני. הושר. הנתונים. המבינים. ברזות. גיל. דהיא. הוצא החרסות. הלחות. המביא. הבציר. וילינו. ושחצימה. וצניף. ואליל. ותרמית. וסוס. ואתוקיהא. ותולון. יחואל. והכינו. חוקך. יציע. יעיר. יעביר. ויזואל. יניעון. יכסומו. יכשילו. לריב. לשיר. ליש. לדיגים. לסיג. למשיסה. למעניתם. מיפעת. מנוית. נטויות. ניב נובי נפושסים. שים. עשויות. עופי. עניו. עפרון. עתודים תניינה. צעיריהם. צעיריה. צפיעי: סליק פירקא. היל' ד':

סימן תקכה

פרק ח

תקכה.

אילו הן חילופי שירת תילים הקרואים בשירת שמואל. וידבר. ומכף. ומפלטי לי. אלי

צורי. משגבי ומנוסי. ומאיבי. כי אפפני משברי. נחלי. סבבוני. אקרא. וישמע. ויתגעש. מוסדות השמים. וירא. וישת. סכות. חשרת. בערו. גחלי. ירעם מן שמים. חצים. ברק. ויהם. אפקי ים. יגלו. בגערת אפו. משנאי. משען. ויוצא. בצדקתי. אסור ממנה. ואהיה לו. ואשתמרה. כצדקתי. כברי. גבור. תתבר. תתפל. ועיניך על רמים. ה' אלהי. כי מי אל מבלעדי. מעוזי. ויתר. ונחת. וענוותך. תחתני. ארדפה. ואשמידם. ואכלם. ואמחצם. יקומון. ויפלו. ותזריני. תחתני. משנאי ואצמיתם. ישעו. אל י"י. כעפר ארץ. אדיקם. ארקעם. ותפלטני. עמי תשימני. יתכחשו לי. לשמוע ויחגרו. ממסגרותיהם. צור ומריד תחתני. ומוצאי. ומקמי. חמסים. י"י. ראשון. אזמר מגדול: היל' ב':

אילו הן חילופי ישעיה הקרואים במלכים. בארבע חזקיה. וישלח חזקיה. תרתן רב סריס מן לכיש. אל המלך ירושלם. ויעלו ויבואו ויעמד ירושלם. ויקראו אליהם. אמרתי עתה לכה. תאמרון בירושלם. את מלך. עתה על המקום. על הארץ. בן חלקיה. עמנו אליהם. העל. וידבר. דבר. המלך מידו לא תנתן את העיר הזאת. מלך אשור. עד באי ורבה. ואל תשמעו. כי יסית. ההצל. הנע ועוה. כי הצילו. הארצות. והחרישו העם. דברי רב שקה. ושבנא. הנביא קדמייה. את כל דברי להם. ישעיה אל ארצו. אל תרהקה. הנה יצא. וישב. את אשר שחתו. איך י"י. אשר שחתו את הגוים. ויקראם לפני ויאמר. ונתנו נא י"י אלהים שמעתי. אל קדוש מלאכיך. מבחור ואבואה מלון זרים. למימי. להשות. ויבשו. ושדפה סחיש יבא. אל העיר. ויהי בלילה ויך שמונים. את פניו לאמר. אנא ובלבב. שוב נגיד עמי. רופא לך. והספתי למעני. קחו. ויקחו. וישימו ויחי. אל ישעיהו. כי ירפא. זה לך. כי יעשה את הדבר. שלח בראדך. כי שמע חזקיהו. וישמע את כל שמן בית כליו באו. דבר י"י בבלה. הלא אם: סליק פירקא: היל' ג':

פרק ט

בי"ת שבבראשית צריך ארבעה תאגין. ופשוטים אותיותיו של תיבה מכל האותיות שהוא הקים העולם: היל' ב': וי"ו דגחון צריך להיות זקוף שהוא חצי תיבות של תורה: דרש בסוף שיטה ודרש בראש שיטה. היל' ג': שמע ישר' צריך לכתבו בראש שיטה וכל אותיותיו פשוטין. ואחד צריך שיהא בסוף השיטה. וד' פשוט מכל האותיות: היל' ד': וישחט. צריך חי"ת פשוט. שהוא חצי פסוקים של תורה: היל' ה': ל' דוישליכם צריך שיהא ארוך: היל' ו': ה' דהלי"י צריך שיהא פשוט. מכל ה' שהיא תיבה בפני עצמה: היל' ז': יו"ד של תשי צריך להיות קטן מכל יו"ד שבמקרא: ישר' שבסוף צריך להיות פשוט. ול' שלו זקוף מכל למ"ד: היל' ח': אילו דברים כתובים ולא נקרין. כת' בעפלים. וקרינן בטחורים. כת' תשגלנה. וקרא תשכבנה. כת' רובע הקב חריינים. וקרא רובע

הקב דביונים. כת' שיניהם. וקרא ממי רגליהם. כת' את חוריהם וקרא את צואתם. כת' וישימהו למחראות. וקרא למוצאות. משום שאין מכנין לעריות. המכנה לעריות משתקין אותו: א"ר חנה המכנה בעריות בערייתא דאבוי ודאמוי. ומזרעך לא תתן לאעברה בארמיתא. משתקין אותו בנזיפה: היל' ט': מעשה ראובן נקיא ולא מתרגם. מעשה תמר נקרא ולא מתרגם. מעשה עגל הראשון נקרא ומתרגם. והשני נקרא ולא מתרגם: היל' י': מאיכן הוא מתחיל. מאנא חטא (את) העם הזה. ברכת כהנים ומעשה דוד ואמנון לא נקרין ולא מתרגמין: היל' י"א: אין מפטירין במרכבה. ר' יהודה מתיר. ר' אליעזר אומר אין מפטירין בהודע את ירושלם. ומעשה באחד שהיה מפטיר בהודע את ירושלם. אמ' לו ר' אליעזר ילך אותו האיש ויודע בתועבות של אמו. בדקו אחריו ונמצא ממזר: סליק פירקא: היל' י"ב:

פרק י

משה הקניא התרה. כדתנן המקנא לאשתו. ר' אליעזר אומ' מקנא לה על פי שנים. ומשקה על אחד. שאין התראה בלא שנים שאינה יכולה לומר לא התריתי. אבל באחד תעיז ותאמר לו לא התריתי: התקין להם לישר' שיהו קורין בתורה בשבתות וימים טובים וראשי חדשים ובחולו של מועד. שנאמ' וידבר משה את מועדי י"י אל בני ישר': היל' ב': עזרא תיקן להם לישר' שיהו קורין בתורה בשני ובחמישי. ובשבת במנחה: היל' ג': אין בין יום טוב לשבת אלא אוכל נפש בלבד: אין בין שבת ליום הכיפורים אלא שזה זדונו בידי אדם וזה זדונו בהכרת: היל' ד': אמ' ר' יודה מקום שמפסיקין [שבת שחרית] שם קורין במנחה ובשני ובחמישי ובשבת הבאה: היל' ה': בשני ובחמישי ובשבת במנחה קורין שלשה. אין פותחין מהן ואין מוסיפין עליהם. ואין מפטירין בנביא: היל' ו': הפותח והחותם בתורה מברך לפניה ולאחריה. זה הכלל כל שיש בו מוסף ואין בו יום טוב קורין ארבעה: היל' ז': ביום טוב חמשה. ביום הכיפורים ששה. בשבת שבעה. אין פותחין מהן אבל מוסיפין עליהם. יום טוב דאיסור לאו חמשה. יום הכיפורים דאיסור כרת ששה. שבת דאיסור סקילה שבעה. ומפטירין בנביא. הפותח והחותם בתורה מברך לפניה ולאחריה: היל' ח': אין פורסין על שמע לא בעמידה ולא בישיבה. ואין עוברין לפני התיבה. ואין נושאין את כפיהם בכהנים. ואין קורין בתורה ואין מפטירין בנביא ואין עושין מעמד ומושב. [לאנשים] וכל שכן לנשים. שאין עושין מעמד ומושב לנשים: ואין אומ' קדיש וברכו פחות מעשרה. רבותי' שבמערב אומרי' אותו בשבעה. ונותנין טעם לדבריהם דכת' בפרוע פרעות בישר' בהתנדב עם ברכו י"י. כמניין התיבות ויש אומ' אפילו בששה לפי שברכו ששי הוא. מקום שיש תשעה או עשרה ששמעו בין

ברכו בין קדיש ולאחר התפילה עמד האחד שלא שמע בפני אילו ואמ' ברכו או קדיש וענו אילו אחריו יצא ידי חובתו. וכבר התקינו חכמים לחזנין לומ' לאחר גאולה. יהי שם י"י מבורך מעתה ועד עולם. ואחריו הוא כמו אם אומ' ברכו את י"י המבורך. דא"ר יוחנן הלואי שיתפלל אדם כל היום כולו. ונהנו אנשי מזרח ואנשי מערב לאומרו לאחר עושה השלום. ואפי' בשלש תפילות של שמונה עשרה צריך לשליח ציבור להתפלל בעשרה. גזירה משום הנכנסין ומשום היוצאין. ואפי' לאחר קריאת ספר תורה צריך עשרה. ולעניין פדיית קרקעות תשעה ישר' וכהן אחד. ואדם כיוצא בהן: סליק פירקא:

פרק יא

הקורא בתורה לא יפחות משלשה פסוקין. ולא יקרא למתורגמן יותר מפסוק אחד. ובנביא שלשה. ואם היו שלשתן של שלש פרשיות קורא אחד אחד. כגון כי כה אמר י"י חנם נמכרתם. כה אמר י"י מצרים ירד עמי בראשונה. ועתה מה לי פה נאם י"י: תני עיר שאין בה קורין אלא אחד קורא כל הקריות. ובלבד שישב בין קריאה לקריאה: היל' ב': מדלגין בנביא ואין מדלגין בתורה. לפי שגוללין נביא ברבים ואין גוללין ספר תורה ברבים. ר' יוסי פתר לה כגון שהיתה הפרשה קטנה כדי שישמעו ישר' את התורה על הסדר. והתנינן קורא באחרי מות ואך בעשור. (שמא) [שנייא] הוא שהוא סדרו של עולם. תדע לך דא"ר שמעון בן לקיש בכל מקום קורין על פה וכאן הוא קורא על פה, ובעשור של חומש הפיקודים: היל' ג': ר' יוסי הוה מפקד לרב עולא חזנא דכנישתא דבבלאי כד תהא קרי אורייתא תהא גולל, [כד היא חדא אורייתא גולייא אחורי פרוכתא וכד אינון תרתן תהא מובל חדא ומייתא חדא עד איכן א"ר אחא] כגון פרשת יהוידע הכהן: היל' ד': החזן שהיה קורא בתורה בשבת פחות משבע קריות ושכח כסבור שקראו שבעה. יחזור ויקרא וימלא שבע קריות ויפטור שמיני. ובלבד שיהא בסדר עשרים ואחד פסוקין ליתן לכל אחד ואחד שלשה ושלשה. ואם פחות. יוסיף על הסדר מפרשה אחרת: היל' ה': ואם היתה פרשה של ארבעה וחמשה פסוקים קורא את כולה. אבל פרשה של ששה פסוקים קורא ומפסיק. לפי שיש בה שיעור שתי קריות. ובמקום שקרא בשבת במנחה שם יקרא בשני ובחמשי ובשבת. ובמנחה של יום טוב בסדר שפסק לפני הרגל: היל' ו': ואם קרא ודילג על פסוק ולא קראו. אם קרא עשרה פסוקין ואין הפסוק המדולג ביניהן אינו חוזר. ואם בתוך עשרה הוא יחזור ויקרא כראוי על שיטתן שאין מדלגין. זו בחול ובשבת במנחה וביום טוב במנחה. אבל בשבת אם שכח ועבר על פסוק ואחר כך נודע לו חוזר וקורא אפילו לאחר שהפטיר בנביא והתפלל מוסף. מפסיק מיד וקורא. שאין מעמידין תפילת המוספין פעם שנייה: סליק פירקא: היל' ו':

פרק יב

מפסיקין בברכות ואין מפסיקין בקללות. א"ר חייא בר גמרא מה טעם. דכת' ואל תקץ בתוכחתו. אל תעשם קוצין קוצין: הילׄ ב': א"ר לוי אמ' הק' אינו דין שיהיו בנין מתקללין ואני מתברך. א"ר יוסי בר אבין לא מטעם זה. אלא זה שעומד לקרות בתורה פותח בדבר טוב וחותם בדבר טוב: הילׄ ג': לוי בר פאטי שאל לר' חונא אילו ארוריא מאי. יקרינן חד. ויברך לפניהן ולאחריהן. אמ' לו אין לך טעון ברכה לפניו ולאחריו אלא שבתורת כהנים ושבמשנה תורה: הילׄ ד': ר' יונתן ספר אגרופתה. נחית להתם. חמא לר' אבינא דנקיט סיפרא. קרא שירת הבאר ובירך לפניה ולאחריה. א"ל ועבדין כן. א"ל עד כדין את לזו צריך. כל השירות טעונות ברכה לפניהן ולאחריהם. אישתלת לר' סימון. אמ' לון בשם ר' יהושע בן לוי אין לך טעון ברכה לפניו ולאחריו אלא שירת הים ועשרת הדברות וקללות במשנה תורה: הילׄ ה': אמ' ר' אבהו אני לא שמעתי. אלא נראין הדברים בעשרת הדיברות. ר' יוסי בר אבין בשם ר' אמ' בתמניא פסוקיא אחרונים ובמשנה תורה טעונין כרכה לפניהן ולאחריהם. בלא כך אין הפותח וחותם בתורה מברך לפניה ולאחריה. הילׄ ו': ר' יצחק סחורא שאל את ר' יצחק נפחא ראש חדש טבת שחל להיות בשבת במה קורין. ששה בסדר של שבת. ושביעי בראש חדש. והמפטיר בשל חנוכה. וראש חדש שחל להיות בחול. קורין ביום ראשון שלשה בראש חדש. ורביעי בשל חנוכה. שכל התדיר מחבירו קודם לחבירו. והואיל וקרא תחילה בשל ראש חדש. ביום שני יקרא בשל חנוכה והרביעי בראש חדש. ובראשי חדשיכם. עד שישלים כל השיטה. ולמה כך. שלא בא הרביעי אלא מחמת מוסף ראשי חדש. ואם היה בשבת תורגמן או דורש. מפטירין בנביא או שלשה פסוקין או חמשה או שבעה. ואינו חושש לעשרים ואחד פסוקין: הילׄ ז': א"ר יוסי בר אבין שירת הלוים לא יפחות משמה קריות. וסימניה ה'ז'י'ו ל'ך. ראשי פסוקין האזינו. זכור. ירכיבהו. וישמן. לו חכמו. כי ידין. ויש לה פיסוקין שיניח מליאה מלמעלן ושיטה מליאה מלמטן. כנגד כך נהגו לעשות שיטותיה של תורה: הילׄ ח':

סימן תקכו

פרק יב

תקכו.

וסימן תחילת השיטין. האזינו. יערף. כשעירים. כי שם. הצור. שחת. הלי"י. הלא הוא. זכור. בהנחל. יצב. כי חלק. ימצאהו. יסובבנהו. כנשר יפרש. י"י ברד. ירכיבהו. ויניקהו. חמאת. ואילים. ודם ענב. שמנת. וינבל. בתועבות. אלהים. לא שערום. ותשכח. מכעס. אראה. בנים. כעסוני. בגוי נבל. ותיקד. ותלהט. חצי. וקטב. עם חמת. אשביתה. פן

ינכרו. ולא י"י. ואין בהם. יבינו. ושנים. וי"י הסגירם. ואויבינו. ומשדמות. אשכלות. וראש. חתום. לעת. וחש. ועל עבדיו. ואפס. צור. ישתו. יהי עליכם. ואין אלהים עמדי. מחצתי. כי אשא. אם שנותי. אשיב. אשכיר. מדם. הרנינו. ונקם: היל' ט': ר' עזרא א"ר ירמיה בשם ר' אבין. שירת הים ושירת דבורה נכתבות אריח על גבי לבינה. ולבינה על גבי אריח: היל' י': שירת הים שלשים שיטין.

סימן תקכז

פרק יב

תקכז.

אז. לאמר. ורכבו. לישועה. אבי. שמו. שלישיו. אבן. י"י. קמיך. אפיך. נזלים. אויב. נפשי. ברוחך. אדירים. כמוכה. פלא. בחסדך. קדשך. אחז. אדום. כל. ופחד. יעבר. קנית. לשבתך. ידיך בא. מי: היל' י"א: שירת דבורה ס"ה שיטין. ותשר. לאמר. ברכו. רזנים. לי"י. משעיר. רעשה. מים. סיני. ענת. נתיבות. חדלו. אם חדשים. אם בישראל. צחורות. על משאבים. פרזונו. ישראל. עורי. אבינועם. ירר. בעמלק. מכיר. סופר. כן. ברגליו חקק. ישכון. על. נלחמו. על לקחו. ממסילותם. גרפם. נפשי. סוס. מרוז יושביה. י"י. יעל. באהל. נתנה. ליתד. עמלים. ראשו. רגליה. כרע. שדוד. סיסרא. לבא. שרותיה. רחמתים. לסיסרא. רקמתים. אויביך הארץ:

סליק פירקא: היל' י"א:

פרק יג

אבל בשירת דוד אשר בשמואל ובתילים לא נתנו חכמים שיעור. אבל לבלר מובחר מצרפם בפתוחות. באותיותיה. ובסוף. וכן תילים כולו ואיוב ומשלי: היל' ב': מגילת אסתר צריכה שירטוט כאמיתה של תורה. ספר נקראת: היל' ג': עשרת בני המן ומלכי כנען נכתבין אריח על גבי אריח ולבינה על גבי לבינה. כל בניין דכן לא קאים. מאי כדון למצוה לעיכוב: היל' ד': א"ר יוסי לר' חנינא בן אחוי דרב אושעיא [נהיר את כד הוינן קיימן קדם חנותא דרב הושעיה חביבך עבר ר' בא בר זבדא (חביבך ר' אבא בר זבדא) ושאילינין ליה ואמ' בשם רב לעיכוב]: היל' ה': ר' חייא בריה דרב אדא דיפו ר' ירמיה בשם ר' זעירא וצריך לאומרו בנשימה אחת ועשרת בני המן עמהן: היל' ו': א"ר יוסי בר אבין בכתבן צריך שיהא איש בראש דפא. שנץ ונחץ כהדין סקו' נטר'. כדי שיפלו ולא תהיה להן תקומה: היל' ז': א"ר זעירא א"ר חנניא וי"ו דויזתא עריך למזקפיה כמודיא דלברות: היל' ח': ומי שאוחז ספר תורה נחלקו עליו שני תנאים. חד אמ' פותח ורואה גולל ומברך. וחד אמ' פותח. ומה טעם. וכפתחו עמדו כל העם. מה כת' ויברך

עזרא את י"י האלהים [הגדול] במה גודלו. רב אמ' גודלו בשם המפורש. רב מתנה אמ' בברכה גודלו. והיכי מברך. בעשרה הוא אומ' ברכו את י"י המבורך. ביחיד כשהוא השכים לקרות. אומ' ב'א'י' מ"ה שנתן תורה מן השמים וחיי עולם נטע בתוכינו. בא"י נותן התורה: הילי' ט': וכן בנביאים הוא אומ' בא"י מ"ה אשר בחר בנביאים טובים ורצה בדבריהם הנאמרים באמת. בא"י הבוחר בתורה במשה עבדו ובישר' עמו ובנביאי האמת והצדק: הילי' י': ולבסוף מברך ב"א מ"ה צור כל העולמים צדיק בכל הדורות האל הנאמן אומר ועושה מדבר ומקיים שכל דבריו אמת וצדק: ומיד עומדים העם ואומרים. נאמן אתה הוא י"י אלהינו ונאמנים דבריך. נאמן חי וקיים שמך וזכרך תמיד תמלוך עלינו לעולם ועד: וזה אחד ממחלוקת בני מזרח ומערב. שבני מזרח עונין אותו בישיבה. ובני מערב בעמידה. ובכל מקום שנחלקו שני תנאים ושני אמורים ולא בדיק לן הילכת' בחד מינייהו אזלינן בתר מחמיר וכל שכן בשבח ובתהילה של חי עולמים שהדבר תלוי בלב לשטת הלכה ומעשה. שנאמ' כל פועל י"י למעניהו: הילי' י"א: ואחר כך חוזר המפטיר לעינייננו. ואומ' נאמן אתה הוא י"י אלהינו ונאמנים דבריך. ודבר אחד מדבריך אחור לא ישוב ריקם כי אל נאמן אתה. ברוך אתה י"י האל הנאמן בכל דבריו: הילי' י"ב: נחם י"י אלהינו על ציון עירך כי היא בית חיינו ולעגומת נפש תנקום נקם במהרה בימינו. בא"י משמח ציון בבניה: הילי' י"ג: שמחינו י"י אלהינו באליהו הנביא עבדך ובמלכות בית דוד משיחיך. במהרה יבא ויגל ליבנו. ועל כסאו לא ישב זר ולא ינחלו עוד אחרים את כבודו כי בשם קדשך נשבעת לו שלא תכבה נרו לעולם. בימיו תושע יהודה וישר' ישכון לבטח וזה שמו אשר יקראו י"י צדקנו. ברוך אתה השם מצמיח קרן ישועה לעמו ישר': הילי' י"ד: על התורה ועל הנביאים ועל יום הקדוש הזה שנתת לנו י"י אלהינו לקדושה ולמנוחה לחיים לכבוד ולתפארת. על הכל י"י אלהינו אנו מודים לך ומברכין את שם קדשך תמיד אלהי ישענו. בא"י מקדש ישר' ויום פלוני: חוץ משבת שאין מזכיר בחתימה ישר'. אלא מקדש השבת בלבד. שהשבת קדמה לישראל. דכת' כי ששת ימים עשה י"י את השמים ואת הארץ וביום השביעי שבת וינפש. ואומ' כי י"י נתן לבם את השבת שהיתה כבר: סליק פירקא: הילי' י"ד:

פרק יד

ולמה אמרו לאומרו כולן כדי לקיים ברכות שבע כנגד שבעה קוראים. וכן אתה מוצא בעשרים ושנים פסוקים בנביא. עשרים ואחד כנגד שבעה קוראים. בשלשה שלשה. ואחד כנגד חזן הכנסת: הילי' ב': בד"א שלא תרגמו ולא דרשו. אבל תרגמו או דרשו המפטיר מפטיר שלשה או חמשה או שבעה בנביא ודיו: הילי' ג': ברות ובשיר

השירים ובקהלת ובאיכה ובמגילת אסתר צריך לומר על מקרא מגילה. ואע"פ שכתובה בכתובים: הילׄ ד': הקורא בכתובים צריך לומר בא"י אמ"ה אקב"ו לקרות בכתבי הקדש: הילׄ ה': במגילת אסתר אמרו צריך להזכיר בו זמן. ולאחר קרייתה צריך הקורא לחתום ולומ'. בא"י אמ"ה האל הרב את ריבך. והנוקם את נקמתך. והגואלך והמושיעך מיד כל עריציך בא"י האל העוזר והמושיע: כנגד עלבונה של שכינה מברכין. ויש אומ' כנגד עלבונה של ישר' מברכיך. הילׄ ו': ועוד אמרו שכך צריך ליתן שבח והודייה על הגאולה ועל הפדות. וחותם בא"י האל הנקמות המשלם גמול לאויבו ומגן לצדיקים ומושיע לעמו ישראל מיד שונאיהם: ואחר כך מקלסין לצדיקים. ברוך מרדכי ברוכה אסתר ברוכים כל ישראל. ורב אמ' צריך לומר ארור המן וארורים בניו. אמ' רב פנחס צריך לומר חרבונא זכור לטוב: הילׄ ז': ר' ברכיה בשם ר' ירמיה ר' חייא בשם ר' יוחנן אמר. כד הוה מטי ר' יוחנן להדין פסוקא. אשר הגלה נבוכדנצר. הוה אמ' נבוכד נצר רשיעא שחיק טמיי למזגי לטבא טבתיה ולביש בישתיה. שנאמר זכר צדיק לברכה ושם רשעים ירקב: הילׄ ח': המפטיר בנביא הוא פורס על שמע. ובאיזה שמע אמרו בשמע של ספר תורה. היכי פותח. אשרי יושבי ביתיך. ואחר כך עומד המפטיר ואומר אין כמוך י"י ואין כמעשיך. מי כמוך באלים י"י מי כמוך נאדר בקודש נורא תהילות עושה פלא. מלכותך מלכות כל עולמים וממשלתך בכל דור ודור. י"י מלך י"י מלך י"י ימלוך לעולם ועד: י"י חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר. י"י עוז לעמו יתן י"י יברך את עמו בשלום. אתה הוא י"י אלהים אתה עשית את השמים שמי השמים הארץ וכל אשר עליה הימים וכל אשר בהם ואתה מחייה את כולם וצבא השמים לך משתחוים: הילׄ ט': מיד נכנס ואוחז המפטיר את התורה ואומ' שמע ישראל. פסוק ראשון בנעימה ואף העם עונין אותו אחריו: הלכ' י': וחוזר ואומר אחד אלהינו גדול אדונינו קדוש. אחד אלהינו רחום אדונינו קדוש. אחד אלהינו גדול אדונינו קדוש ונורא שמו. כנגד שלשה אבות. ויש אומ' כנגד שלש קדושות: הלׄ י"א: וצדקתך אלהים עד מרום אשר עשית גדלות אלהים מי כמוך. י"י שמך לעולם י"י זכרך לדר ודר. הכל תנו עז לאלהינו ותנו כבוד לתורה. גדלו לי"י אתי ונרוממה שמו יחדיו. וצריך להגביה התורה בשמע ישראל. ובאלה ייחודו שלשה. ובגדלו לי"י אתי: הלׄ י"ב: ועוד צריך לומר על הכל יתגדל ויתקדש וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא ויתהדר ויתקלס הנכבד והנורא שמו של מלך מלכי המלכים הקב"ה בעולמות שברא העולם הזה והעולם הבא כרצונו וכרצון כל יריאיו וכרצון כל עמו בית ישראל. תגלה ותראה מלכותו עלינו במהרה ובזמן קרוב והוא יבנה ביתו בימינו ויחון על פליטתינו וכל עמו בית ישראל כהמון רחמיו וכרוב חסדיו בשלום בחן ובחסד וברחמים המקום הוא יעשה עמנו

(ובעבור שמך) [בעבור שמו] הגדול ואמרו אמן: הל' י"ג: ואחר כך מגביה התורה למעלה ואומ'. אחד אלהינו גדול אדונינו קדוש ונורא שמו לעולם ועד: ומתחיל בנעימה ואומר י"י הוא אלהים י"י שמו. ואחריו עונין אותו העם. וחוזר וכופלו ועונין אותו פעמים: הל' י"ד: מיד גולל ספר תורה עד שלשה דפין ומגביהו. ומראה פני (כתיבתן) [כתיבתו] לעם העומדים לימינו ולשמאלו. ומחזירו לפניו ולאחריו. שמצוה לכל אנשים ונשים לראות בכתב ולכרוע ולומר זאת התורה אשר שם משה לעיני בני ישראל. ועוד אומר תורת ה' תמימה משיבת נפש. כל הפסוק. והמפטיר נותנו לחזן הכנסת. והוא (או') [חוזר] התורה לכסות ראשי הקרואים. שאין כבוד להיות התורה יחידה ביד החזן יחיד. וכיוצא בו אינו מן המובחר שיעמוד החזן יחידי לפני התיבה. אלא שיעמדו עמו אחד לימינו ואחד לשמאלו כנגד שלשה אבות. ויש אומר' פורס את שמע. שיאמר יוצר אור וקדוש. וטעם לדבר. על הברכה שמברך על התורה ועל העבודה. כך היו נקיי הדעת שבירושלם עושין. כשמוציאין את התורה ומחזירין היו הולכין אחריה מפני כבודה: הל' ט"ו: קטן קורא בתורה ומתרגם. אבל אינו פורס על שמע לומר יוצר אור ואינו עובר לפני התיבה. ואינו נושא כפיו. פוחח. הנראים כרעיו. או בגדיו פרומים. או מי שראשו מגולה אין רשאי להוציא האזכרה מפיו ובין כך ובין כך מתרגם. אבל אינו קורא בתורה ואינו עובר לפני התיבה. ואינו. נושא את כפיו: הל' ט"ז: קטן שאמרו מבן שתים עשרה שנה ולמעלן פורס את שמע. והעובר לפני התיבה והנושא את כפיו עד שיהא בן עשרים שנה ובעל זקן. אבל אם אין לו זקן והוא בן עשרים שנה אעפ"י שנראה כסריס. ויש אומ' אף סריס עצמו מותר. אבל עלה זקנו אפילו מבן שמונה עשרה שנה מותר לעבור לפני התיבה ולישא את כפיו: הל' י"ז: במגילה כן. הכל כשירין לקרות המגילה חוץ מחרש שוטה וקטן. ר' יהודה מכשיר בקטן. אמר ר' לוי מגילת אסתר צריך לקרותה בלילה ולשנותה ביום. שנאמר למען יזמרך כבוד. בלילה. ולא ידום. ביום. לפיכך נהגו לקרותה במוצאי שבתות שתים. ר' מאיר כי הוא חליף בכנישתא שמע קלהן דסדראי. א' עד מתי אתם עושין את התורה. קריות קריות. אמרו לו משום למען יזמרך כבוד. ושבקין. ונהגו העם לומר כן לומרה במוצאי שבתות של אדר עד שיעברו חמשה עשר באדר. ומיקרי היכי קרו. בשבת ראשונה של אדר קורין העם באחד מויהי עד בלילה ההוא. ומוצאי שבת שנייה. מן בלילה ההוא עד לכל זרעו. בשיר השירים קורין אותו בלילי שני ימים טובים של גליות האחרונים. חציו בלילה אחד וחציו בלילה שני. רות. במוצאי יום טוב ראשון של עצרת עד חציו. ומשלים במוצאי יום טוב עד האחרון. ויש אומ' בכולם מתחילין במוצאי שכת שלפניהן. ונהגו העם כן שאין הלכה נקבעת אלא עד שיהא מנהג. [וזה

שאמרו מנהג מבטל הלכה מנהג ותיקין אבל מנהג] שאין לו ראייה מן התורה אינו אלא כטועה בשיקול הדעת: הל' י"ח: ובשם שקורין בתורה ומפטירין בנביא כך חייב במגילה לקרותה ביום. שנא' ביום אשר שברו. וגו'. ותני עלה כל היום כולו כשר לקריית המגילה. הל' י"ט: תפילין שבלו אין עושין אותה מזוזה. מזוזה שבלה (אין) עושין אותה תפילין. למה שמעלין בקודש ואין מורידין: סליק פירקא. הל' י"ט:

פרק טו

אין בין ספרים לתפילין ומזוזות. אלא שהספרים נכתבין בכל לשון ותפילין ומזוזות אין נכתבין אלא אשורית. רשב"ג אומר אף ספרים לא התירו שיכתבו אלא יוונית: הל' ב': ואע"פ שאמר רשב"ג אף ספרים כו'. לא הודו (לחכמים) [לו חכמים]. (שאמרי') [שאמר רבי] מעשה ברשב"ג שהיה עומד על גבי בניין בהר הבית. והביאו לו ספר איוב בתרגום. ואמר לבנאי וגנזו תחת הנדבך. ואף (חכמו) [חכמים] עמדו בדבריהם. דתנינן כל כתבי הקודש מצילין אותו מפני הדליקה בין שקורין בהם פי' שכתובין בלשון הקודש. בין שאין קורין בהן פי' שכתובין בשאר לשונות. מפני ביטול בית המדרש. ומצילין תיק הספר עם הספר ותיק התפילין עם התפילין ואע"פ שיש מעות בתוכן. להיכן מצילין אותם למבוי שאינו מפולש. בן בתירה אומר אף למפולשים: הל' ג': אע"פ שאמרו אין קורין בכתבי הקודש מן המנחה ולמעלה. אבל התירו להיות שונין ודורשין בהם. אם צריך דבר נוטל ובודק ומניח. אבל בשטרי הדיוטות אע"פ שמסורגלין אסור לקרות בהן: הל' ד': ברכות שכתבו בהן הרבה ענייינות מן התורה אין מצילין אותם מפני הדליקה. מיכן אמרו כותבי ברכות כשורפי תורה: מעשה באחד שהיה כותב ברכות והלך ר' שמעון לבודקו. כיון שהרגיש קול פרסותיו של ר' שמעון נטל כרך של שטרות וזרקו לתוך ספל של מים. בלשון הזה אמר לו. גדול עונש האחרון יותר מן הראשון: הל' ה': אמרו לו מפני מה. אמר להם מפני ענייינות של תורה שהן כתובין בהן. דתני ר' שמעון בן יוחי העוסק [במקרא] מידה שאינה מידה. העוסק במשנה מידה [שמקבלין] עליה שכר. העוסק בתלמוד אין לך מידה גדולה מזו. על מנת שקרא (להתלמד) [ושנה]: הל' ו': לעולם הוי רץ למשנה יותר מן התלמוד. דר' יוסי בר אבין אמר הא דאמרי' עד שלא שיקע בו רוב משניות. אבל שיקע בו רוב משניות. לעולם הוי רץ אחר התלמוד יותר מן המשנה: הל' ז': אבל אמרו נמשלה המקרא במים. והמשנה ביין. והתלמוד בקונדייטון. אי איפשר לעולם בלא מים ואי איפשר לעולם בלא יין, ובלא קונדייטון, ואם היה עשיר מתכלכל בשלשתן, כך אי אי איפשר לעולם בלא מקרא, ואי איפשר לעולם בלא משנה, ואי איפשר לעולם בלא תלמוד: הל' ח': ועוד נמשלה התורה במלח. ונמשלה המשנה בפילפלין, ונמשל

התלמוד בבשמים, ואם עשיר מתכלכל בשלשתן, כך אי איפשר לעולם בלא מקרא ובלא משנה ובלא תלמוד: הילֿ ט': אלא אשרי אדם שעמלו בתלמוד, לא שיהא דולג במקרא ומשנה ויבא לתלמוד, אלא על מנת שילמד מקרא ומשנה ויבא לתלמוד ועל זה נאמר הון עשיר קרית עזו וכחומה נשגבה במשכתו: הילֿ י': אבא אוריין איש ציידן אומ' משום אבא גורויזין, לא ילמד אדם את בנו חמר ספן רופא וטבח, רועה וחנוני, שאומנותם אומנות ליסטין, ר' יודן אומ' משמו החמרים רובן רשעים, הספנים רובן חסידים, טוב שברופאים לגיהנם, והכשר שבטבחים שותפו עם עמלק, רובם של ממזירים פקחין, רובם של עבדים נאים, רובן של בני אבות ביישנים, רובן של בנים דומין לאחי האם, תני ר' שמעון בן יוחי, הכשר שבגוים הרוג בשעת מלחמה, הטוב שבנחשים רצץ את מוחו, הכשירה שבנשים בעלת כשפים, אשרי שהוא עושה רצונו של מקום: סליק פירקא:

פרק טז

ר' **נהוראי** אומ' מניח אני כל אומניות שבעולם ומלמד את בני תורה, שאדם אוכל משכרה בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא, ושאר כל האומניות אינן כך, שאם יכנס אדם לידי חולי או לידי זקנה, או לידי ייסורין ואינו יכול לעשות מלאכה הרי הוא מת ברעב, אבל התורה אינו כך, אלא משמרתו מכל רע בנערותו ונותנת לו אחרית ותקוה בזקנותו, ובנערותו מהו אומ' וקוי י"י יחליפו כח: הילֿ ב': אמ' ר' יהושע בן לוי הדא אגדתא כתובה הכי, תנא אין לו חלק לעולם הבא, פי' התנאים מבלי עולם שמורין משנתם, והדורש המתחרך, פי' לא יחרך רמיה צידו, פ', צייד הרמאי, והשומע אינו מקבל שכר, והתני ר' חנא בר פפא אומ' פנים בפנים דבר י"י, פנים תרי, בפנים תרי, הרי ארבע, הני אפין, פנים של אימה למקרא, פנים בינונית למשנה, שוחקות לתלמוד, מסבירות לאגדה: הילֿ ג': ר' מנחמא בשם ר' יעקב בר' ינאי אומ' פנים בפנים, בנוהג שבעולם יש לך רב רוצה ללמד והרב אינו רוצה ללמד, ברם הכא הרב רוצה ללמוד והתלמיד רוצה ללמוד. מקרא ומשנה תלמוד ואגדות: הילֿ ד': ר' יצחק פתח, סמכוני באשישות, רפדוני בתפוחים, שריחן יפה בתפוחים, כי חולת אהבה אני: א"ר יצחק לשעבר שהיתה הפרוטה מצוייה היה אדם מתאוה לשמוע דבר מקרא ודבר אגדה: הילֿ ה': אמ' ר' תנחום בר חנילאי אילו נתנה תורה חתוכה לא היתה עמידת רגלים למורה שיורה, שאם טימא יש מטמאין כיוצא בו: הילֿ ו': אמ' ר' ינאי תורה שנתן הק' למשה נתנה לו בארבעים ותשעה פנים טמא, וארבעים ותשעה פנים טהור, שנאמר ודגלו עלי, בגימטריא מ"ט פנים הוא: הילֿ ז': א"ר אבהו בשם ר' יוחנן תלמיד וותיק היה לר' עקיבא והיה יודע לדרוש התורה במ"ט פנים טמא ומ"ט פנים טהור, שלא מאותו הטעם. שאם כן רבו המטמאים טמא רבו המטהרין

טהור, א' כל אילו מניין, אלא שהיה חכם במקרא, ובקי במשנה, ותיק בתלמוד, וסבר באגדה: היל' ח': אמרו עליו על רבן יוחנן בן זכאי שלא הניח פרשה אחת מכל התורה שלא למדה, ולמד במקרא ותרגום, מדרש, הלבות ואגדות, ומשלות הכל למד, וכן אמרו עליו, שאמ' אם יהיו כל השמים יריעות וכל הארץ קולמוסין, וכל הים דיו אינן מספיקין כדי לכתוב חכמתי שלמדתי מרבותיי ולא אצלתי מחכמתי אלא כשהזבוב הזו הטובלת בים הגדול ומשהו מחסר: היל' ט': וממי קיבל תורה מהילל הזקן ומשמאי, אמרו עליו על הילל שלא עזב רב מחכמה שלא למדה, אפילו כל הלשונות, ושיחת הרים וגבעות, ובקעות, שיחת עצים ועשבים, שיחת חיות ובהמות, שיחת שדים ומשלות הכל למד, למה, משום י"י חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר: היל' י': א"ר יהושע בן לוי אנא מן יומיי לא אסתכלית ספר אגדתא, אלא חד זמן אסתכלית ואשכחית כת', מאה ושבעים [וחמש] פרשיות שכתוב בתורה דיבור ודיבור, אמירה וציווי כנגד שנותיו של אברהם אבינו, דכת' עלית למרום שבית שבי לקחת מתנות באדם, וכת' האדם הגדול בענקים הוא, הילכך קבעם מאה ושבעים וחמשה סדרים בתורה לכל שבת ושבת עולת תמיד: היל' י"א: מאה וארבעים ושבע מזמורות שכת' בספר תילים כנגד שנותיו של יעקב, ללמדך שכל קילוסין שמקלסין ישר' להק' כנגד שנותיו של יעקב אבינו. ואתה קדוש יושב תהלות ישר': היל' י"ב: מאה ועשרים ושלש פעמים שישר' עונין הללויה, כנגד שנותיו של אהרן הלויה, הללו, בקדשו לקודשו, לאהרן, קדוש י"י. אפילו כן הוינא מבעית בליליא, ותלמיד וותיק של ר' עקיבא שהיה דורש מ"ט פנים טהור ומ"ט פנים טמא, כל אחד ואחד מטעם אחר, שלא מאותו טעם, וא"כ רבו המטמאין טמא, רבו המטהרין טהור, וקטן שאינו פורס את שמע [אין יכול] לומר קדוש ביוצר אור ביחיד, אבל בציבור עונה עמהן, וגדול פורס את שמע [יכול] לומר קדוש, לפי שהוא כסודר, אבל קדושה של עמידה כיון שצריך לומר נקדישך ונעריצך אין מן הדין לומר בפחות מעשרה, ואין קטן עולה מן המניין, ברכו וקדיש, וקריאת התורה עד שיהא בן י"ג, ואין נבדקין באילו: סליק פירקא: היל' י"ג:

פרק יז

דברי חכמים כדרבנות כולו ניתנו מתנה אחת רועה אחר אמרן וכולן מצילין אותם מפני הדליקה, וספר אגדתא אע"פ שלא ניתן ליכתב מצילין אותם מפני הדליקה, משום עת לעשות לי"י הפרו תורתך: היל' ב': מפסיקין לראשי חדשים לחנוכה ולפורים, לתעניות ולמעמדות וליום הכיפורים: היל' ג': כיצד מפסיקין, ראש חדש וימי חנוכה שחלו להיות בשבת קורין שבעה בעניין שבת, והשמיני אם לחודש קורא וביום השבת, ובראשי

חדשיכם, שני הפסקות, אם לחנוכה, שחל יום ראשון להיות בשבת, קורין שבעה לשבת, והשמיני קורא ויהי ביום כלות משה, עד עשה את המנורה: היל' ד': לפורים, ששלשת ימי הצום אינן מתענין אותם רצופין אלא פזורים שני וחמישי ושני, ורבותי' שבארץ ישר' נהגו להתענות אחר ימי הפורים, מפני ניקנור וחביריו, ועוד שמאחרין בפורענות ולא מקדימין: היל' ה': מעמדות, דתניא אנשי מעמד ואנשי משמר היו מתענין בכל יום, בשני על מפרשי ימים, דכת' ויאמר אלהים יהי רקיע בתוך המים, בשלישי על מהלכי דרכים, דכת' יקוו המים וגומ', ותראה היבשה, ברביעי על תינוקות שלא תעלה בהן אסכרה וימותו, דכת' יהי מארות, מארת כת', בחמשי על מעוברות ומניקות שלא ימותו בניהם, שנאמ' ישרצו המים שרץ נפש חיה, בערב שבת ובמוצאי שבת לא היו מתענין מפני כבוד השבת, ויש אומ' בין השמשות בערב שבת מיתוספת נשמה יתירה בישר', ולאחר השבת נוטלין אותה ממנו, ד"א מפני הנוצריים, שלא יאמרו על כי אנו שמחים בראשון הן מתענין בו, אבל אמרו חכמים בזמן המעמדות לא היו חוששין לאיבת גוי, אלא משום דכת' שבת וינפש, וויי על הנפש: היל' ו': בפסח קורין פרשת במועדות, ובעצרת שבעה שבועות, ובראש השנה ובחדש השביעי באחד, וביום הכיפורים אחרי מות, ובעשור לחדש, ביום טוב ראשון של חג קורין בפרש' מועדות שבתורת כהנים, ושאר כל ימות החג קורין בקרבנות החג: היל' ז': בחנוכה בנשיאים, בפורים ויבא עמלק, בראש חדש, ובראשי חדשיכם, במעמדות, במעשה בראשית, ובתעניות, של תשעה באב, ושבע אחרונות של עצירת [גשמים] ברכות וקללות, אבל תעניות אחרונות ויחל משה, ומפטירין דרשו, ת'. ולא ברכות וקללות, כדא' בשילהי מגילה. ובתלמוד ר' מצאתי בשבע תעניות אחרונות, דרחבה היו קורין בהן משום ונתתי גשמיכם בעתם, ואם לא תשמעו, והיו שמיך אשר על ראשך נחשת וגומ', אבל בראשונות קורין ויחל משה: ת': ויש אומרי' שאין מפטירין, ונהגו העם כן, ואין מפסיקין בקללות, לפי שאינו מן המובחר להפסיק בקללות ולהתחיל בקללות: היל' ח': בשני ובחמשי ובשבת במנחה קורין כסדרן, ואין עולין להם מן החשבון, שנאמר וידבר משה את מועדי י"י, מצוותן שיהו קורין כל אחד ואחד בזמנו, מיכן אמרו לכל (אין) מפסיקין לראשי חדשים לחנוכה ולפורים לתעניות ולמעמדות וליום הכיפורים שיבואו אילו בין בשבת בין בשני וחמשי שאין קורין כסדרן, שמפסיקין סדרן וקורין באילו, אבל [אי] אתה יכול לומר בתעניות ובמעמדות ובפורים שיבאו בשבת, כדי להפסיק מסדר שבת עליהם, אלא בשני וחמשי: היל' ט': ובזמן שחל ראש חדש להיות בשבת השמיני שצריך להוסיף לקרות וביום השבת ובראשי חדשיכם, הוא מפטיר, כה אמר [אדוני] אלהים שער החצר הפנימית הפונה קדים, חל להיות

באחד בשבת מלפני החדש הוא מפטיר ויאמר לו יהונתן מחר חדש, ובחדש עצמו קורין שלשה בקרבן תמיד, וידבר, צו, ואמרת, השני קורא את הכבש, ועשירית, עולת, ונסכו, והשלישי חוזר למעלה וקורא, ונסכו, ואת הכבש, מפני שאמרו אין קורין בפרשת פחות משלשה פסוקים, ויש אומ' אין משיירין בפרשה פחות משלשה פסוקים ההוא בפרשת גדולה: הילׄ יׄ: אבל צריכין לומר אחר יהי כבוד, יׄיׄ מלך, ומזמור שירו ליׄיׄ, וששת מזמורים של כל יום ויום, וא"ר יוסי יהא חלקי עם המתפללין בכל יום ששת מזמורים הללו, אמרו למה הזכיר דוד במזמור הודו לׄיׄ קראו בשמו, כהנים ולויים וישר', להיות אומרים בכל יום: סליק פירקא: הילׄ יׄ:

פרק יח

למה אמרו שיהו אומרי' מזמור בכל חדש וחדש, ר' שמעון בן לקיש (אמ') בעא קמוי ר' יוחנן, מהו לומר שיר בלא נסכים, א"ל נשמעינה מן הדא בזה ובזה הלוים עומדין על הדוכן ואומ' וישב עליהם [את] אונם, א"ל ר' שמעון בן לקיש מזמור ומוסף מי קודם, מחוורתא מילתא שמזמור קודם לפיכך נהנו העם לומ' מזמורים בעונתם, דתנינן תמן, שיר שהלוים היו אומרי' במקדש, ביום הראשון היו אומרי' ליׄיׄ הארץ ומלאה תבל ויושבי בה: בשני היו אומרי' גדול יׄיׄ ומהלל מאד בעיר אלהינו הר קדשו: בשלישי היו אומרי' אלהים נצב בעדת אל בקרב אלהים ישפט: ברביעי היו אומרי' אל נקמות יׄיׄ אל נקמות הופיע: בחמשי היו אומרי' הרנינו לאלהים עוזנו: בששי היו אומרי' יׄיׄ מלך נאות לבש: בשבת היו אומרי' מזמור שיר ליום השבת: מזמור שיר לעתיד לבא לעולם שכולו שבת, ומנוחה לחיי העולמים, שכל המזמר פסוק בעונתו מעלה עליו כאילו בונה מזבח חדש ומקריב עליו קרבן: הילׄ בׄ: בחנוכה ארוממך יׄיׄ, בפורים שגיון לדוד, ביום הראשון של פסח הללו את שם יׄיׄ, ויש אומ' אלהים אל דמי לך, וכן בחולו של מועד, אבל בימים הראשונים הוא צריך לומר יהי כבוד יׄיׄ, וכל העם בעמידה עד וברוך שם כבודו לעולם, ויושבין כל עניין, וביום טוב האחרון של פסח הלל הגדול, ואיזהו הלל הגדול, הודו ליׄיׄ כי טוב, הודו לאלהי האלהים ונהגו העם לומר כולו הלל הגדול אעׄפׄ שאינו מן המובחר: הילׄ גׄ: בחג השבועות הבו ליׄיׄ בני אלים, בתשעה באב, ארבעה פסוקי' משל ירמיה, המאס מאסת, עד כי אתה עשית את כל אלה, ושני מזמורים הללו אלהים באו גוים בנחלתך, על נהרות בבל, אעׄפׄ שבכל מקום דברי קדושה מקדימין לדברי קבלה. בזו דברי קבלה מקדימין לדברי קדושה: הילׄ דׄ: יש שקורין ספר קינות בערב, יש שמאחרין עד הבקר לאחר קריאת ספר תורה, שאחר התורה [עומד אחד] וראשו מתפלש בעפר, ובגדיו מטולאין וקורא בבכייה וביללה, אם יודע הוא לתרגמו

מוטב ואם לאו נותנו למי שיודע לתרגם בטוב ומתרגם לפי שיבינו שאר העם והנשים ותינוקות שהנשים חייבות לשמוע קריאת ספר תורה כאנשים וכל שכן זכרים: וכן אתה חייב בק"ש ותפילה וברכת המזון ובמזוזה: ואם אינם יודעין לשון הקודש מלמדין אותם בכל לשון שיכולות לשמוע וללמוד, מיכן אמרו המברך צריך שיגביה קולו משום בניו הקטנים, ומן הדין הוא לתרגם לעם ולנשים ולתינוקות כל סדר וסדר, ונביא של שבת לאחר קריאת התורה וזו היא שאמרו בשבת מקדימין לבא ומאחרין לצאת, מקדימין לבא כדי לקרות ק"ש כוותיקין עם הנץ החמה, ומאחרין לצאת כדי לשמוע פירוש של סדר, אבל ביום טוב מאחרין שהן צריכין לתקן מאכלם של יום טוב, וממהרין לצאת שאינו מן הדין לפרוש להן, דאמרי' רב לא מוקי אמורא עליה מיומא טבא לחבריה. הילֿ ה': וכן היה מנהג טוב בירושלם לחנך בניהם ובנותיהם הקטנים ביום צום, בן י"א שנה עד עצם היום, בן שתים עשרה להשלים, ואחר בך היה סובלו ומקרבו לפני כל זקן וזקן כדי לחזקו ולברכו ולהתפלל עליו כדי שיזכה לתורה ולמעשים טובים, וכל מי שהיה לו להתפלל בעדו, ללמדך שהם נאים ומעשיהן נאים ולבם לשמים, ולא היו מניחין בניהם קטנים אחריהם, אלא היו מוליכין אותם לבתי בנסיות כדי לזרזן במצות: הילֿ ו': ביום שהושיבו את ר' אלעזר בן עזריה בישיבה, פתח ואמ' אתם נצבים היום כלכם טפכם נשיכם: אנשים באים ללמוד, נשים באים לשמוע, כדי לקבל שכר פסיעות, טף למה הוא בא, כדי ליתן שבר למביאיהם, מיכן נהגו בתולות ישר' קטנות להיות רגילות לבא לבתי כנסיות ולבתי מדרשות כדי ליתן שכר טוב למביאיהן, והן לקבל שכר: הילֿ ז': והקורא [בט' באב] אומ' ברוך דיין אמת, ויש שמניחין את התורה על הקרקע באצטלית שחורה, שנפלה עטרת ראשינו, וקורעין ומספידין כאדם שמתו מוטל לפניו, ויש שמשנין מקומם, ויש שיורדין משפסליהן למטה, וכולם מתפלשין באפר, ואינם אומרי' שלום זה לזה כל הלילה, וכל היום עד שישלמו העם קינותיהן, בשעת הקינות אסור לספר דבר ולצאת לחוץ, כדי שלא יפסיק לבו מן האבל וכל שכן לשוח עם הגוי: הילֿ ח': בתפילת ערבית אין אדם שומע לחבירו מפני שמתפללין בלחישה, ואין אומרי' ברכו, ולא יהי שם: סליק פירקא: הילֿ ח':

פרק יט

אבל בתפילת שחרית לאחר הפסוקים והמזמורים אילו אומר ביוצר ברכו בקול נמוך, ואין מזכירין קדוש, ואף לא קדיש, אבל בתפילת המנחה אומ' קדוש וקדיש: הילֿ ב': ובראש השנה אומ' מזמור, כל העמים תקעו כף, וביום הכיפורים ברכי נפשי את י"י וממעמקים קראתיך י"י, בחג הסוכות, נודע ביהודה, ביום השמיני, למנצח על השמינית,

ואם אינו בקי אומ' אודה י"י בבל לבב ודיו: היל' ג': בפסח בין בתפילה בין בכוס צריך להזכיר ביום טוב, מקרא קודש הזה, ביום חג המצות הזה, ובחולו של מועד אומ' מועד, ביום חג פלוני זה, בשביעי, אומ' ביום שביעי עצרת הזה לפי שאינו חג בפני עצמו, לפיכך אינו מזכיר חג: היל' ד': בחג השבועות הוא אומ' ביום טוב מקרא קודש הזה, וביום חג השבועות הזה וערבית ושחרית ומנחה שוין בתפילה: היל' ה': בראש חדש ניסן צריך להזכיר ביום ראש החדש הזה, ובראש השנה ביו"ט מקרא קודש, ובראש חדש הזה, ובראש השנה הזה, וביום תקע שופר זכרון הזה: היל' ו': וביום הכיפורים אין מזכירין בו ביו"ט, שאין יום טוב ביום צום אלא אומ' ביום מקרא קודש הזה, ביום צום העשור, ביום מחילת העון, וחותם, מוחל לעונותינו ולעונות כל בית ישראל ברחמים ומכפר על פשעיהם, מלך על כל הארץ מקדש ישר' ויום צום הכיפורים הזה והזמנים ומקרא קדש, ואין מזכירין בו לא מועד ולא שמחה, שאין שמחה בלא אכילה: היל' ז': וכשם שמקלסין יום ראשון וחולו של מועד, כך מקלסין ימים (ימים) [טובים] בתפילה ביוצר במנחה וערבית, והיכן מקלסין, אלהינו ואלהי אבותינו גלה כבוד מלכותך עלינו, ואחריו אנא, ואומ' שם יעלה כו', והשיאנו, כו', וכתוב לחיים כו', וחתימתם, ברוך מקדש עמו ישר' ומועד שמחה וזמנים ומקרא קודש: היל' ח': כשם שחתימתן של ראש השנה ויום הכיפורים משונה משאר ימים טובים כך תפילתן, ואין מזכירין זכרונות בשלש ראשונות ובשלש אחרונות אלא בשני ימים טובים של ראש השנה ויום הכיפורים בלבד, ואף באילו בקושי התירו: אם חל ראש השנה להיות בשבת אינו אומ' יום תרועה, אלא זכרון תרועה, לפי שאין תקיעת שופר דוחה השבת בגבולין משום גזירה: היל' ט': בראש חדש (טבת) ישבו החבורות של זקינים ושל תלמידים ביום הראשון מן המנחה ולמעלה עד שישקע החמה, וצריך בברכת היין לומ', בא"י אמ"ה בורא פרי הגפן, בא"י אמ"ה אשר בעגילא גידל דורשים הורים ולמדם ומנו חדשים טיכס ירח וכילל לבנה מינה נבונים סופרים עתים פלס צורינו קצי רגעים שבם תיקן אותות חדשים ומועדים דכת' עשה ירח למועדים ושמש ידע מבואו, ואומ' כי כאשר [השמים] החדשים והארץ החדשה אשר אני עושה, וגומ' וחותם, בא"י מקדש ישר' וראשי חדשים: ואומ' הודו לי"י כי טוב, כהיום הזה בירושלם ששים ושמחים כולנו במקום אליהו הנביא במהרה יבא אצלינו המלך המשיח יצמח בימינו: את הימים כשנים בבניין בית המקדש ירבו שמחות ויענו העם ואמרו אמן. רבו בשורות טובות בישר' מקודש החדש מקודש, בראש חדש מקודש בזמנו, מקודש בעיבורו, מקודש כתורה, מקודש כהלכה, מקודש בתחתונים, מקודש בעליונים, מקודש בארץ ישר', מקודש בסין, מקודש בירושלם, מקודש בכל מקומות

ישר', מקודש מפי רבותינו, מקודש בבית הוועד, הודו לי"י כי טוב, וגומ' כלכם ברוכים, ועל כל ברכה הוא אומ' הודו חוץ מברכת הלויים: היל' י': וכשהוא מקלסו מקלסו בשנים עשר כנגד י"ב שבטים, וי"ב חבירים, וי"ב חדשים, וי"ב מזלות: היל' י"א: ואע"פ שאמרו יעלה ויבא בבונה ירושלם וגמר על הכוס ברכת המזון, הכוס נותנו לאשתו, לקיים מה שנאמ' להניח ברכה אל ביתך, ומביאין לו כוס אחר ומברך בורא פרי הגפן. ואחריו אשר בעגילה כו', וכן אתה אומ' בברכת חתנים ובברכת אבילים, לפי שאין אומ' שתי קדושות על כוס אחד, ונהגו רבותי' לומ' ברכת חתנים בבקר על הכוס בעשרה, ובפנים חדשות כל שבעה, וכן בערב קודם סעודה: היל' י"ב: וברכת אבילים בערב לאחר התפילה בפני המתפללין על הכוס, בשבת אין אבילות נוהגת בפרהסיא כר' אליעזר בן הורקנוס דאמ' ראה שלמה כח של גומלי חסדים ובנה להם שני שערים אחד לחתנים ואחד לאבילים ולמנודים, בשבת היו מתקבצין אנשי ירושלם ועולין להר הבית ויושבין בשערים הללו כדי לגמול חסד זה לזה. משחרב בית המקדש התקינו שיהו החתנים והאבילים באים לכנסת כדי לגמול להם חסד לחתנים לקלסם (ולהוותן) [וללותם] לבתיהן, אבילים לאחר שיגמר החזן תפילה הולך לו בדלת הכנסת או בפינות הכנסת ומוצא האבילים וכל קרובים ואומ' עליהם ברכה ואחר כך אומ' קדיש, אין אומ' בעלמא דעתיד לחדתא אלא על התלמיד ועל הדרשן: סליק פירקא היל' י"ב:

פרק כ

ואין מברכין על הירח אלא במוצאי שבת כשהוא מבוסם ובכלים נאים, ותולה עיניו כנגדה, ומיישר רגליו, ואומ' ברוך אשר במאמרו ברא שחקים וברוח פיו כל צבאם חוק וזמן נתן להם שלא ישנו את תפקידם פועלי אמת שפעולתם אמת וללבנה אמר שתתחדש באור יקר עטרת תפארת לעמוסי בטן שהן עתידין להתחדש כמותה ולפאר יוצרם על כבוד מלכותו ברוך אתה מקדש ראשי חדשים: היל' ב': ואומ' ג' פעמים, סימן טוב סימן טוב סימן טוב תהוי לכל ישראל, ברוך בוראך, ברוך יוצרך, ברוך מקדשך, ורוקר שלש פעמים כנגדה, ואומ' ג' פעמים כשם שאני רוקד כנגדה ואיני נוגע בה, כך ירקדו אחרים כנגדי ולא יגעו בי, תפל עליהם אימתה ופחד, ולמפרע, אמן אמן סלה: הללויה: ואומר לחבירו שלש פעמים שלום עליך, וילך לביתו בלב טוב, והדא היא, לכל מפסיקין לראשי חדשים: היל' ג': וכיצד מפסיקין לחנוכה, אמרו בעשרים וחמשה בכסליו מדליקין נר חנוכה, ואסור להדליק בנר ישן, ואם אין לו אלא ישן מלבנו באור יפה יפה ומותי, ואין מגביהין אותו ממקומו עד שיכבה: היל' ד': מצות הדלקתו משקיעת החמה עד שתכלה רגל מן השוק, ואע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר. לא ימיש עמוד הענן יומם. ואם הדליקו

ביום אין ניאותין ממנו. אין מברכין עליו. שכך אמר אין מברכין על הנר עד שיאותו (לאורן) [לאורו], ואין חוששין [לפתילתו להחליפו] עד שיכלה: הילׄ ה׳: נר חנוכה מצוה להניחה בפתח הסמוך לרשות הרבים שתהא מזוזה בימין ונר חנוכה משמאל. לקיים מה שנאמר מה יפית ומה נעמת [מה יפית במזוזה ומה נעמת] בנר חנוכה. ונרות כב"ה. משום מעלין בקודש ולא מורידין כעין ימים היוצאים: הילׄ ו׳: וכיצד מברכין. ביום הראשון מדליק ומברך שלש. והרואה מברך שתים. אקב"ו להדליק נר של חנוכה. ואומר הנירות האילו אנו מדליקין על הישועות ועל הניסים ועל הנפלאות אשר עשית לאבותינו על ידי כהניך הקדושים. ועל שמונת ימי חנוכה הנרות האילו קודש ואין לנו רשות להשתמש בהן אלא לראות בלבד כדי להודות את שמך על ניסיך ונפלאותיך ועל ישועתיך. ברוך שהחיינו. ואומר שעשה ניסים. אילו למדליק. אבל לרואה אינן ביום ראשון אלא שתים. שהחיינו ואשר עשה. מיכן ואילך מברך להדליק והרואה אומר אשר עשה: הילׄ ז׳: והחזן צריך לומר ואתה קדוש בשמונה עשרה של חנוכה. וכן בראשי חדשים. וכן בחולו של מועד. מפני שכת׳ בהן עלת תמיד. ותני ר׳ חייא בכל יום שאין בו מוסף אין בו קדושה חוץ מן חנוכה שאע"פ שאין בו מוסף יש בו קדושה. מפני מה, מפני שיש בו הלל. ויש אומ׳ אף בפורים כן מפני שיש בו מגילה: הילׄ ח׳: ואומ׳ בהודייה ובניסי פלאות ותשועת כהניך אשר עשית. בימי מתתיה בן יוחנן כהן גדול וחשמונאי ובניו. כן תעשה עמנו י"י אלהינו פלא ונסים ונודה לשמך לנצח. ב"א הטוב. וניסי מרדכי ואסתר מזכירין אותם בהודייה ושניהן נזכרין בברכת הארץ: הילׄ ט׳: וגומרין ההלל כל שמונה ימי חנוכה בשלשה אין משיבין אין צריך לומר לשאול. בשנים אחרונים שואלין מפני היראה ומפני הכבוד. ואילו הן שלשה הראשונים. הללו עבדי י"י. בצאת ישראל. אהבתי. שנים אחרונים. הללו את י"י. הודו לי"י. וצריך לברך בתחילתן ולקרותם בנעימה. דתני ר׳ שמעון בן יהוצדק ימים שמונה עשר ולילה אחד יחיד גומר בהן את ההלל. ואילו הן שמונת ימי חנוכה ויום טוב הראשון של פסח ויום טוב של עצרת ושמונת ימי החג. ובגולה עשרים ואחד יום ושני לילות. ומצוה מן המובחר לקרות הלל בשני לילות של גליות ולברך עליהם ולומרן בנעימה. לקיים מה שנאמר ונרוממה שמו יחדיו. וכשהוא קורא בביתו אינו [צריך לברך] שכבר בירך ברבים: הילׄ י׳: ואחר כך מוציאין ספר תורה וקורא בנשיאים. ויהי המקריב. ביום השני. קורין ביום השני. וכן עד יום השמיני. ובשבת שבתווך קורין ויהי ביום כלות משה. עד עשה את המנורה. וכן ביום השמיני. עד וזה מעשה המנורה. כל הפסוק. ומפטיר בותשלם כל המלאכה: הילׄ י"א: אין מקדימין בשמונת ימי חנוכה לומר בראשון. וביום השני. ביום השני. וביום השלישי.

ביום השלישי. וביום הרביעי. כדי לגמור עשר פסוקים: הילי' י"ב: בזמן שחל ראש חדש טבת להיות באחד בשבת. ביום הראשון קורין של ראש חדש תחילה שלשה. והרביעי של חנוכה. שכל התדיר מחבירו תדיר קודם והוא קודם את חבירו. אבל ביום השני אינו כן אלא קורין אותה בשל חנוכה והרביעי בראש חדש. שאין חשבון ראש חדש מיום שני אלא בזמן (שהנשים כתקנן) [שהשנים כסדרן]. דר' יצחק סחורא שאל את ר' יהושע נפחא ראש חדש טבת שחל להיות בשבת במה קורין. קורין לעניין כלות. והמפטיר בשל ראש חדש. חל להיות בחול קורין ביום ראשון ג' בשל ראש חדש והרביעי בשל חנוכה. התדיר מחבירו תדיר קודם חבירו. הואיל וקרא תחילה בראש חדש. ביום השני קורין לחנוכה שלשה. והרביעי בשל ראש חדש ובראשי חדשיכם. עד שישלים כל השיטה. ולמה כן. שלא בא הרביעי אלא מפני מוסף של ראש חדש. הרי מפסיקין לחנוכה: סליק פירקא הילי' י"ב:

פרק כא

מפסיקין לפורים כמנהג רבותינו שבמערב להתענות שלשת ימי צום מרדכי ואסתר פרודות. ולאחר פורים שני [וחמשי ושני]: הילי' ב': ולמה אין מתענין אותם בחדש ניסן מפני שבאחד בניסן הוקם המשכן. ושנים עשר נשיאים הקריבו קרבנם לשנים עשר יום. יום לכל שבט ושבט וכל אחד ואחד היה עושה ביומו יו"ט. וכן לעתיד לבא. עתיד המקדש להבנות בניסן. לקיים מה שנאמר אין כל חדש תחת השמש: הילי' ג': לפיכך אין אומרים תחנונים כל ימי ניסן ואין מתענין עד שיעבר ניסן. אלא הבכורות שמתענין בערב פסח. והצנועים בשביל המצה כדי שיכנסו בה בתאוה. והתלמידים מתענין בו שני וחמישי. מפני חילול השם מפני כבוד התורה שנשרפה: הילי' ד': בד"א בצינעא אבל להדין בציבור אסור עד שיעבר ניסן: ובאחד באדר משמיעין על השקלים. ולמה באחד באדר. שהוא צפוי וגלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שהיה המן הרשע עתיד לשקול מכרותיו של ישראל לפיכך הקדים ואמר למשה שיהו שקלי ישראל קודמין להם. וצריכין כל ישראל לתת שקליהם לפני שבת זכור. ואסור לומר עליהם לשום כופרא אלא לשום נדבה. וצריכין להספיק מים ומזון לאחיהם העניים משום קובלון. ומשום מתנות לאביונים. ויש שמספיקין להם ויין. או לחם ודגים. מכל מקום לא יפחות משתי מתנות אפי' חיטין ופולין: הילי' ה': בארבעה עשר ובחמשה עשר יושבין שלחנות של חבירים. בכפרים בארבעה עשר. (וברכרכים) [ובכרכים] בחמשה עשר: הילי' ו': קורי בויבא עמלק. ואעפ"י שאין בה אלא תשעה פסוקין אין מתחילין בוישמע יתרו. אלא כל אחד ואחד קורא שלשה פסוקין עד סוף השיטה: ומניחין ספר תורה ואומר יהי שם י"י

מבורך. וקדיש. שאין לך קריאה שיטעון קדיש עד שיחזיר אלא של שבת מפני המפטיר ואע"פ כן על קריאת המפטיר ועל הנביא לאחר שמניחין ספר תורה במקומו אומ' קדיש. וקדיש זו למה. אלא ללמד שאין אומ' קדיש לא בראשי חדשים ולא בתעניות ולא בשני וחמשי ולא בחולו של מועד ולא בשמונת ימי חנוכה ולא בפורים עד שמחזירין ספר תורה למקומו. בשעה שהעם עומדין והם עונין יהא שמיה רבא בעמידה: הילֿ זֿ: ר' חינא אומר שלש קריות שבתורה לא יפחתו להם מעשרה פסוקים. חזקיה אמר להם כנגד עשרת הדברות והתנינן ביום הראשון בראשית. ויהי רקיע. דהא לית בהון.

הלכות כלה

סימן תקכח

תקכח.

כלה בלא ברכה אסורה לבעלה בנידה שלא טבלה. מה נידה שלא טבלה אסורה לבעלה. אף כלה בלא ברכה אסורה לבעלה: ומניין לברכת חתנים מן התורה. שנאמר ויברכו את רבקה. מלמד שהברכה מן התורה. ומניין שאפילו אלמנה אסורה בלא ברכה. שנאמר ויקח בעז עשרה אנשים מזקני העיר ואמרו שבו פה: כלה שנבעלה יום ראשון אסורה כל שבעה לבעלה. דברי ר' אליעזר. ר' יהושע אומר עד יום השלישי: אם היתה (נדת בית) [נדה] בבית אביה אסורה. ואם לאו מותרת: שאלו את ר' אליעזר. מהו לשתות מיד הכלה אמר להם כל השותה עם הכלה כאילו שותה בזונה. אמרו לו והלא כל בנות תלמידי חכמים יש להם דרך ארץ. אמר להם חס ושלום. כל מי שאין רוח חכמים עוברת על פיו אין בו דרך ארץ: הכריז ר' אלעזר בן עזריה בשלש מאות שופרות. ואמר כל המקבל כוס מיד כלה ושותה אין לו חלק לעולם הבא. והקורא פסוק משיר השירים ועשאו כמין זמר. והקורא פסוק אחד מן התורה שלא בזמנו מביא רעה לעולם. מפני שהתורה חוגרת שק לפני הק'. ואומרת רבונו של עולם עשאוני בניך ככינור שמנגנין בו גוים. אמר לה הק' בתי אם כן בניי בשעה שהן שמחין מה יהיו עושין אומרה לפניו רבונו של עולם אם תלמידי חכמים הם יעסקו בתורה ובתלמוד ובמעשים טובים. ואם עמי הארץ הם יעסקו בהלכות. בשל פסח בפסח. ובשל עצרת בעצרת. ובשל חג בחג: העיד ר' שמעון בן אלעזר ואמר כל הקורא פסוק בזמנו מביא טוב לעולם. והמשגר כוס ברכה לאשה שלא מדעת בעלה חייב מיתה. מפני שדעתו רבה עליו. ר' אומר מפני שיצרו רבה עליה: וכן בני חבורה ששגרו כוס של ברכה לאישה שלא מדעת בעלה חייבין מיתה. מפני שדעתן רבה עליהן: המרצה מעות מידו לידה בשביל להסתכל בה. אפילו גדולים מעשיו כמשה

רבינו שקיבל תורה מסיני לא ינקה מדינה של גהינם. שנאמר יד ליד לא ינקה רע: הרי הוא אומר ונקרב את קרבן י"י איש אשר מצא וגו'. אצעדה, זו שירי רגל. צמיד, זו שירי יד. עגיל, זה דפוס של בית הדדים. כומז, זה דפוס של בית הרחם: לכפר על נפשותינו לפני י"י. אמר להם שמא חזרתם לקלקולכם הראשון. אמרו לא נפקד ממנו איש. א"כ כפרה זו למה. אמרו לו אם מידי עבירה יצאנו. מידי הרהור לא יצאנו. מיכן אמרו כל הנוגע באצבע קטנה של אשה מעלה עליו הכת' כאילו נוגע באותו מקום. וכל המסתכל בעקבה של אשר. הוין לו בעלי מומים: חגרים, וסמיים, אילמים, חרשים. ממעי אמם מניין. ר' אליעזר אומר מפני שתבעה למצוה ואינה נתבעת. ר' יהושע אומר מפני שמספרין בשנאת חנם. ר' נחמיה אומר בעון שנאת חנם אשתו מפלת נפלים. ומריבה רבה בתוך ביתו של אדם. ובניו ובנותיו מתים כשהן קטנים. ר' נהוראי אומר כל המבייש את חבירו לסוף הוא מתבייש. ולא עוד אלא שמלאכי השרת דוחין אותו ומראים קלונו לכל באי עולם. וכל מי שיש לו בשת פנים לא במהרה הוא חוטא. שנאמר ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו: א"ר יוחנן בן דהבאי ארבעה דברים סחו לי מלאכי השרת. ואילו הן, [חגרין מפני שהופכים את שלחנם], סומין, מפני שמסתכלין באותו מקום. אלמין מפני שנושקין באותו מקום. חרשין מפני שמספרין בשעת תשמיש. וחכמים אומרים אין הלכה כר' יוחנן בן דהבאי. אלא כל מה שאדם רוצה לעשות באשתו עושה. שאין הדבר דומה אלא לבשר הבא מבית הטבח. אם רצה לאוכלו צלי אוכלו. במלח אוכלו. על גבי גחלים אוכלו. ועוד אין הדבר דומה אלא לדג הבא מבית הדייג אם רצה לאוכלו צלי אוכלו. כו': שאלו את אימא שלום אשתו של ר' אליעזר אחותו של ר"ג. בשעת תשמיש מהו אצליך. אמרה להם אינו מספר עמי לא בתחילת לילה ולא בסוף.... שיד. ואמרתי לו כל כך למה. ואמר לי שלא אתן דעתי באשה אחרת ונמצאו בניי באים לידי ממזרות: מיכן אמרו חכמים עשרה הם כממזירים ואינם ממזירים. ואלו הן. בני נדה, בני נידוי, בני אמה, בני שנואה, בני אנוסה, בני מפותה, בני תמורה, בני שכולה, ויש או' אף בני ישינה. והבועל ארוסתו בבית חמיו שלא בכתובתה, הויין ליה בנים ויתקים אילו בועלי נידות מכוערות. ואילו הן, בני טהורה ספק. היוצא מבית הכסא ושימש הויין ליה בנים נכפין. מפני ששד של בית הכסא נלוה עמו. כמה ישהא וישמש. עד שיעור חצי מיל: הקיז דם ושימש הויין ליה בדם בעלי ראתן. אימתי בזמן שלא טעם כלום. המשמש מיטתו שיכור סופו נעקר. שיכורים שניהם נעקרין. המשמש מעומד אחזתו חילו. מאי חילו אש של עצמות. מאי תקנתיה, יאכל קמח ביין: כל הרפואות כולן עושה אדם כשהוא שבע. וזו עושה כשהוא רעב: כל הרפואות כולן אדם עושה על גבי קרקע, וזו עושה אותה רגלו

אחת על הקרקע ורגלו אחת על המיטה: כל הרפואות כולן אין אדם עושה אלא עד שלש פעמים. וזו עד שירפא: הרגיל בקצח, בל' ניילא, אינו בא לידי כאב לב. רשב"ג אומר מה הקצח הזה ..... ותאמר אסתר למלך בשם מרדכי. ואיזהו רבו כל שלמדו משנה ותלמוד. דברי ר' מאיי. ר' יהודה אומר כל שרוב תלמודו מתקיים ממנו. ר' יוסי אומר כל שהאיר עיניו במשנתו. אם היה סומא לא יאמר לו ר' שקעה חמה. אלא אומר לו סלק תפילתך:

סימן תקכט

תקכט.

הרואה: א"ר יהושע בן לוי הרואה את חבירו לאחר שלשים יום מברך שהחיינו. לאחר שנים עשר חדש מברך מחייה המתים. וא"ר יהושע בן לוי, הרואה הבהקנין ממעי אמם, מברך משנה הבריות: ואם נשחת בידי אדם, מברך דיין האמת: הרואה פיל קוף וקיפוף אומר משנה את הבריות: הרואה בריות טובות ואילנות טובות. אומר ברוך שככה ברא בעולמו: ראה אוכלסין של בני אדם אומר ברוך חכם הרזים: הרואה מלכי ישראל אומר ברוך שחילק מכבודו ליריאיו. מלכי אומות העולם אומר ברוך שחילק מכבודו למלך בשר ודם: הרואה אילנות שהן מלובלבין ומוציאין פרחים בימי ניסן אומר ברוך שלא חיסר מעולמו כלום וברא בו בריות טובות ואילנות טובות ליהנות מהן כל בני אדם: הרואה קשת בענן אומר בא"י אמ"ה נאמן בבריתו וקיים במאמרו. ברוך אתה י"י זוכר הברית: על הזיקים ועל הזועות ועל הרעמים. אומר שכוחו וגבורתו מלא עולם: על שמועות טובות אומר הטוב והמטיב: על שמועות רעות אומר דיין האמת: הרואה בתי ע"ז בישובן אומר... ויצב גבול אלמנה.. נעקרו אומר ברוך שעקר ע"ז ממקום הזה. וכן תעקר מכל המקומות מהרה: הרואה קברי... ושממה, מתים כל יחיו רשאים בל יקומו: ויצאו וראו בפגרי האנשים וגומ': הרואה קברי ישראל אומר יחיו מתיך נבילתי יקומון הקיצו ורננו שוכני עפר כי טל אורות טליך וארץ רפאים תפיל: העובר בין הקברות אומר בא"י אמ"ה אשר יצר אתכם בדין וכילכל אתכם בדין ועתיד להחיותכם בדין ודן אתכם בדין. והיודע מספר כלכם הוא יגלה עשר מעיניכם. בא"י מחייה המתים: ההולך לבקר את החולה צריך שיערבנו עם חולי ישראל, כר' יוסי. ואומר המקום ירחם עליך בתוך חולי עמו ישיאל. וכשקם מחוליו אומ' בריך רחמנא דיהבך לן ולא יהבך לעפרא: התופר בגדיו כשהוא [ערום] נותן קיסם לתוך פיו מפני שקשה [לשכחה] (לשם): הנוטל ציפורניו. בשמאל, מתחיל בקמיצה ומסיים בגודל. ובימין מתחיל בגודל ומסיים בקמיצה. ולא שתים זו אחר זו משני שקשה לשכחה. ולא באמה. משני שהוא קשה לקבור בנים. ולא בזרת, משני שקשה לעניות. ולא באצבע, משני שקשה לשם רע. אלא

בגודל ובקמיצה. ומי שעושה כן תשמר דעתו: ושלשה דברים נאמרו בצפורנים. גונזן צדיק. שורפם חסיד. זורקן רשע. שאם תעבור עליהן אשה עוברה תפיל: וזו אחת משמונה דברים שצריך אדם לרחוץ בהן ידיו. מי שיוצא מבית האיסורין. ומי שנוגע ברגליו. ומי שנוטל צפרניו. ומי שנועל מנעליו או חולצן. ומי שנוגע במת. ומי שמפלא את כליו. ומי שנוגע באמתו: ומי שעושה אחת מכל אילו ואינו רוחץ ידיו. אם חכם הוא תלמודו משתכח ממנו. ואם בור הוא יצא מדעתו קודם מיתתו: הרוצה להקיז דם. אומר יהי רצון מלפניך י"י אלהינו ואלהי אבותינו שיהא לי עסק זה לרפואה לחיים ולשלום: הנכנס לבית המרחץ. כשהוא ניסוק. אומר יהי רצון מלפניך י"י אלהי ואלהי אבותי שתצילני משרפת אש ומהנזקת חמין ומן המפולת ולא תארע לי תקלה ודבר רע בנפשי. ואם יתרע דבר רע בנפשי תהא מיתתי כפרה על כל עונותיי. ותצילני מן זו ומן כיוצא בזו לעתיד לבא: יצא לשלום. אומר מודה אני לפניך י"י אלהי ואלהי אבותיי שהוצאתני משם לשלום: סליק פירקא:

הלכות דרכן של תלמידי חכמים

סימן תקל

תקל.

דרכן של תלמידי חכמים. עניו, ושפל רוח, וזריז, וממולח, עלוב. ואהוב לכל, ושפל רוח לאנשי ביתו, ירא חטא, ודורש את האדם לפי מעשיו, ואומר כל מה שיש לי בעולם הזה אין לי חפץ בו לפי שאין העולם הזה שלי. יושב ומתעטף בכסותו לפני תלמידי חכמים, ואין איש רואה בו דבר כיעור, שואל כעניין ומשיב כהלכה: הוי כנוד בקוע שאינו נפתח להכניס את הרוח. וכערוגה עמוקה שמחזקת מימיה. וכקנקן זפותה שמשמרת את יינה. וכספוג שסופג הכל. ולא תהא כפתח גדול שמכניס את הרוח. ולא בפתח קטן שמנבל את היקרים. אלא הוי כאסקופה התחתונה שהכל דשין בה, וכיתד נמוכה שהכל תולין בה: אם לקית בממונך זכור את איוב שנלקה בממונו ובגופו ואם לקיתה בגופך זכור.... אל תכשל בעיניך. שאין מכשול אלא בעינים ואל תבוש מפיך שמא תאכל הרבה יותר מדאי. ואל תימשך מן המצות. ואל תידרש למצות שמא תימשך לגהינם: אם אמרו אחרים עליך דבר רע גדול יהיה בעיניך כקטן. ואם אמרת לאחרים דבר רע קטן יהיה בעיניך בגדול ער שתלך ותפייסנו: ואל יהי פירקך רע שאין בכך שבחה של תורה. אלא יהי פירקך נאה. שכך שבחן של תלמידי חכמים. אהוב את התורה וכבדה. העבר רצונך מפני רצון חבירך. שכך עשתה רחל ללאה, ודוד לשאול. העבר רצונך ורצון חבירך משני רצון שמים. שכן

מצינו ביעקב שלא נשק לו ליוסף: אהוב את השמא ושנא את הבי מה. ר' חידקא אומרה בלשון אחר, אהוב את השמא ושנא המה בכך. רחק מן הכיעור ומן הדומה לו. שמא יחשדוך אחרים בעבירה. אל תלשין על חבירך. שכל המלשין אין לו רפואה: אל תאכל לחם עם כהן עם הארץ. שמא יאכילך קדשי שמים. התרחק מן התרעומת שמא תתרעם על אחרים ותוסיף לחטוא: שבעה אבות כרותי [ברית] כל זמן שאדם חוטא מורא הבריות עליו. וכל זמן שאין אדם חוטא מוראו על הבריות. וכל המזלזל בדבר אחד מדברי תורה חייב כרת. שנאמר כי דבר ה' בזה וגו': כל מי שיש לו בושת פנים לא במהרה הוא חוטא. שנאמר ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו: כל תלמיד חכם שמזלזל בנטילת ידים הרי זה מגונה. מגונה ממנו האוכל מלפני אורח. ואורח מכניס אורח מגונה ממנו. ואורח מטריח אורח מגונה משלשתן. ר' מאיר אומר אף הנוטל מלפניו ונותן לבן בעל הבית הרי זה מגונה. מעשה היה והרג בעל הבית את בנו. וכל המשפיל עצמו מכוין את שמועתו: וכל העובר על דברי חכמים חייב כרת. וכל הפוסל פסול: א"ר עקיבא כך היה תחילת תשמישי לפני חכמים. פעם אחת הייתי מהלך בדרך. ומצאתי מת מצוה ונטפלתי בו בארבעת מלין עד שהבאתיו לבית הקברות וקברתיו. ובשבאתי והרציתי דברים לפני ר' אליעזר ור' יהושע. אמרו לי על כל פסיעה ופסיעה שפסעת מעלים עליך שהייתה שופך דם נקי. אמרתי להם רבותיי למה כל כך אם בשעה שנתכוונתי לזכות בך. בשעה שלא נתכוונתי על אחת כמה וכמה. מאותה שעה לא זזתי מלשמש תלמידי חכמים. הוא היה אומר דילא שימש תלמידי חכמים קטלא חייב: הנכנס לבית המרחץ בתחילה מעביר את המסוה, ואחר כך מעביר את המנעלים. ואחר בך המכנסיים, ואחר כך החלוק: והנכנס לבית המרחץ נותן כבוד ליוצא. והיוצא מן הכסא נותן כבוד לנכנס: ר' אליעזר הקפר אומר הרחק מן התרעומת שמא תתרעם על אחרים ותוסף לחטוא: אהוב את המוכיחים אותך כדי שתוסיף על חכמתך. ושנא את המכבדך. כדי שלא תתמעט מחכמתך. אהוב את הענוה. כדי שתמלא את ימיך. אהוב גמילות חסדים כדי שתנצל ממלאך המות. אהוב את העניים כדי שלא יבאו בניך למידה זו. אהוב את המדרש כדי שיבואו בניך לתלמוד תורה. אהוב את בית הכנסת כדי שתטול שכרה בכל יום. והוי זהיר בקריית שמע, בדי שתינצל מדינה של גהינם. יהי ביתך לרווחה כדי שלא יחסרו מזונותיך. והוי זהיר בדלתי ביתך שלא יהו סגורות בשעה שאתה מיסב לאכול ולשתות מפני שדלתי ביתך מביאין אותך לידי עניות. והוי שמח בייסורין הבאים עליך מפני שהן מצילין אותך מחולייה של מיטה. והו' זהיר בכבוד אשתך כדי שלא תהא עקרה. והוי שמח על שלחנך בשעה שהאורחין באים ונהנין על שלחנך, כדי שתאריך ימים

בעולם הזה ולעולם הבא. הוי שמח בממון שאתה נותן מתוך ביתך כדי שיכפה ממך מלאך המות, שנאמר מתן בסתר יכפה אף: אם שמרת את פיך מלשון הרע תהיה כל ימיך בשלום. אם העזת את פניך בפני מי שגדול ממך סופך שתבא לידי בהרת: אם פזרת רגליך על העני ועל המצות נתקיים עליך ברוך אתה בבואך וברוך אתה בצאתך. ואם מנעת עצמך מן המצוה מלאך המות קידמך. ואם הנחתה דבר מצוה ועסקת בדבר עבירה לסוף שתמות אשתך במגפה, שנאמר בן אדם הנני לוקח ממך וגו'. אם ראית תלמיד חכם שמת לך וקרע עליו קודם שיפטר ממך. ואם ראית עני שמת לך וחזור עליו עד שתוליכנו לקבר. שבחזרתך שואלין בשלומך בשלום פנחס בן אלעזר: אם ראית עני חבירך שנתדלדל ומטה ידו עמך אל תחזירנו ריקם, שנאמר שומר מצוה לא ידע דבר רע. אם הלוית מאומה לעני בשעת דוחקו נתקיים עליך מקרא זה. אז תקרא וי"י יענה תשוע ויאמר הנני. ואם השפלת עצמך הק' מגביהך. ואם הגבהת עצמך הק' משפילך. ואם גידלוך חביריך בין בישיבה בין בהסיבה עשה עמהן שלום כדי שיבא שלום וינוח על משכבך. וכן היה ר' אלעזר הקפד אומר אהבו את השלום ושנאו את המחלוקת. גדול השלום שאפילו ישראל עובדי ע"ז ושלום ביניהן אמר הק' איני יכול ליגע בהם, שנאמר חבור עצבים אפרים הנח לו. אבל בדבר המחלוקת מהו אומר חלק לבם עתה יאשמו. הא גדול השלום, ואהבו, ושנא את המחלוקת. כיצד עיר שיש בה מחלוקת סופה ליחרב. ואמרו חכמים מחלוקת בעיר סופה ליחרב. ואמרו חכמים מחלוקת בעיר סופה לבא לידי שפיכות דמים. בית הכנסת שיש בו מחלוקת סופו ליחרב. בית שיש בו מחלוקת סופו ליחרב. ואמרו חכמים מחלוקת בבית זימה. שני בתי דינין והן בעיר אחת וביניהן מחלוקת סופם למות. ואמרו חכמים מחלוקת בב"ד חורבן בעולם. אבא יוסי בן חנן משום שמואל הקטן אומר העולם תזה דומה לגלגל עיני של אדם. לבן שבו זה אוקיינוס, שהוא מקיף כל העולם. שחור שבו זה יישוב, קמט שבו זו ירושלים. פרצוף שבקמט זה בית המקדש שיבנה במהרה בימינו ובימי כל ישראל:

הדרן עלך דרכן של תלמידי חכמים:

מסכת דרך ארץ

פרק תקלא

תקלא.

המקדש את האשה או' עליו שבע עריות אילו הן, אמה ואם אמה. ואם אביה. בתה. ובת בתה ובת בנה. ואחותה. בזמן שהיא קיימת. וכולן שנאסרו עליו אין להם היתר לאחר

איסורן. (וכולן שנאסרו עליו אין להם היתר לאחר איסורן.) חוץ מאחות אשתו שאינה אסורה אלא בחייה. ולעולם אינו פוסל את אשתו על אמה ועל בתה ועל אחותה. נבעלה באונס מותרת לו, ברצון אסורה לו. והכהנת בין באונס בין ברצון אסורה לו. נתארסה ונתגרשה ונבעלה בין באונס בין ברצון אסורה לחזור לו דברי ר' ישמעאל. שהיה ר' ישמעאל אומר לא יוכל בעלה הראשון אשר שלחה לשוב לקחתה להיות לו לאשר, אחרי אשר הוטמאה וגו'. מאי נטמאת זאת. אלא זה שאמרו חכמים נבעלה באונם מותרת לו, ברצון אסורה לו, והכהנת בין באונס בין ברצון אסורה לו, זה מדרש דרש ר' יוסי בן כיפר לפני חכמים, משום ר' אלעזר שמוע כל האסורות לו איסור ערוה ובא...(הנשאר מענין זה חסר בכ"י).

עשרים וארבעה דברים מעכבין את התשובה. הרגיל בלשון הרע, ובעל חימה, ובעל מחשבות רעות, והמתחבר לרשע, והמסתכל בעריות, והחולק עם גנב, והאומר אחטא ואשוב אחטא ואשוב, והמתכבד בקלון חבירו, והפורש מן הצבור, והמבזה את אבותיו, והמקלל את הרבים, (והמתעכב) [והמעכב] את הרבים מלעשות (מלאכה) [צדקה], והמטה את חבירו מדרך טובה לדרך רעה, והמשתמש בעבוטו של עני, והמקבל שחד על מנת לנטות אחרים, והמוציא אבידה ואינו מחזירה לבעליה, והרואה בניו [יוצאים] לתרבות רעה ואינו מוחה בהן, והאוכל שור עניים ואלמנות, והחולק על דברי תורה, ועל דברי חכמים, והחושד בכשרים, והשונא תוכחות, והמלעיג (את) [על] המצות. עליהן הכתוב אומר השמן לב העם הזה ואזניו הכבד וגו': ובעון עשרים וארבעה דברים המשפחות כלות והייסורים רבים. בעון חלה, בעון בעלי זרוע, בעון יין נסך, בעון שנאת חנם, בעון המלבין פני חבירו ברבים, בעון המהרהר אחר מדת הדין, בעון ספק חלב ודם, בעון זילזול טהרה, בעון איחור נדרים, בעון אשה קולבית, בעון לא תקום ולא תטור, בעון גונב דעת הבריות, בעון זקן שנתבזה ברבים, ומחוסרי אמנה, ונהנה מחמת ע"ז, בעון המביא תקלה לרבים, בעון העוזר לרשע לזכותו בדין, בעון הפורץ גדר חכמים, בעון המרחם על האכזרים, בעון המתאכזר על הרחמנים, בעון האוסר את המותר והמתיר את האסור. ועליהם הכתוב אומר (ונתתי) [ושמתי] אני את פני באיש ההוא וגו'. ובעון עשרה דברים ישר' גולין ממקומם. בעון ביטול תורה, בעון גילוי עריות, בעון חילול השם, בעון חילול שבת, בעון נדה, בעון עיוות הדין ועדות שקר, ומאכיל ממונם של ישר' לאומות העולם, ומקטיני מדות ומשקלות, ובעון חניפים. ועליהם הכתוב אומר לכן עתה יגלו בראש גלים וסר מרזח סרוחים: ובעון עשרה דברים תפילתו של אדם פרחה. בעון המסיר אזנו משמע תורה, ובעבור הגזלן, ואוטם אזנו מזעקת דל, ובעון היועץ לפני דרכו, והיועץ

עיצה רעה, והמתעסק בדברי שקר. והמוציא שם רע על חבירו, ובעון המכשף, והמורה קלות לעצמו, וחמורות לאחרים. ועליהם הכתוב אומר גם כי תרבו תפלה אינני שמע: ומתוך עשרה דברים אדם יוצא מן העולם הזה בלא זמנו. מתוך קנאה, מתוך תאוה, מתוך שלוה, מתוך כבוד, מתוך חכמה יתירה, מתוך עניות, מתוך מחלוקת, מתוך דאגה, מתוך גלות: תחילת עבירה הירהור, שנייה לה, ליצנות, שלישית לה גסות הרוח, רביעיות לה אכזריות, חמשית לה הבטלה, ששית לה עין הרע, שביעית לה שנאת חנם: תחילת יראה, בושה, שנייה לה ענוה, שלישית לה אומנות נקייה, רביעית לה רחמנות, חמשית לה קיום מצות, ששית לה רדיפת שלום, שביעית לה אהבת הבריות: יש שמורד ואומר עולם עובר הוא, ואין דין ואין עולם אחר. ואין נושא עליו לא אימת יראה, ולא אימת מיתה, ולא אימת בושה. ועליו הכתוב אומר ויאמרו לא יראה יה ולא יבין אלהי יעקב: יש מאבד עולמו מחמת אחרים. ויש אומר אחטא ואשוב, אחטא ואשוב, והוא מת בלא תשובה: יש עושה הבלים בנערותו ומשחירין פניו בזקנותו. יש שמוכר העולם בחיי העולם הבא. יש שנחשד בדבר ומעשיו נאים לפני הקב"ה, שנאמר היצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם. יש שמגיע עד שערי מות ותשובתו מצילתו. יש חוטא ומאבד טובה הרבה. יש שהוא עושה רע כל ימיו וסוף הוא קונה עולמו דכתיב כל פשעיו אשר עשה לא יזכרו לו וגו'. יש שהוא עושה מצות בגלוי ועבירות בסתר, או מצות בסתר ועבירות בגלוי, ועליו הכתוב אומר לא ידעו ולא יבינו בחשכה יתהלכו. יש שהוא עושה מצות ומאמין בישועתו של הקב"ה, יש שפורק עולו של הק' וכופר בתחיית המתים, ועליו הכתוב אומר פני י"י בעשי רע: עשר דמעות נשמעות. דמעת העשוקים, דמעת העניים, דמעת שכיר על שכרו, דמעת בעלי תשובה, דמעת צדיקים בתפילה, דמעת יתום ואלמנה, דמעת עבד ואמה, דמעת נחשד בדבר ולא עשאו, דמעת נדחק בשעבוד מלכיות, דמעת חולה על מיטתו: הנעלבים, ואינן עולבין, שומעין חרפתם ואינן משיבין, עושין תורה מאהבה, ושמחין בייסורין. עליהם הכת' אומר ואהביו כצאת השמש בגבורתו: המבוזין בעיניהן, והמאוסין בעיני עצמן, והכובשים את יצרם והמשפילין את רוחם. עליהם הכתוב אומר כה אמר י"י גאל ישר' קדושו: בעלי אמנה, וכסויי (זרים) [רזים], ומשיבי פקדון, ומחזירי אבידה. עליהם הכת' אומר עיני בנאמני ארץ וגו': האוהב את אשתו כנפשו, והמכבדה יותר מגופו, ומנהיג את בניו בדרך ישרה, והמשיא אשה לבנו סמוך לפרקו, קודם שיבא לידי עבירה עליו הכת' אומר וידעת כי שלום אהלך וגו'. וידעת כי רב זרעך וצאצאיך כעשב הארץ: האוהב את שכיניו, והמקרב את קרוביו, והנושא את בת אחותו, והמלוה פרוטה לעני בשעת דוחקו. עליו הכתוב אומר אז תקרא וי"י יענה: המגרים בצדק, וחשבים

באמת, והמקבלין את השבים, והמלמדים אותם שלא יחזרו לסורחנן. עליהם הכת' אומר אז יבקע כשחר אורך: הדנין בצדק, והמוכיחים באמת, ועושי טהרה, וברי לבב. עליהם הכת' אומר אך טוב לישראל אלהים לברי לבב: הנאנחים זהנאנקים והמצפים לישועה, והמתאבלין לירושלם. עליהם הכתוב אומר לשום לאבלי ציון ולתת להם פאר תחת אפר: הרחמנן ומאכילי רעיבים, ומשקי צמאים, ומלבישי ערומים, ומחלקי צדקות, עליהם הכת' אומר אמרו צדיק כי טוב: הענוונין, והביישנין, ושפלי רוח, ונחים לתשחורת, ובעלי הבטחה. עליהם הכת' אומר ותגזר אמר ויקם לך ועל דרכיך נגה אור: העמלים בתורה. ולומדי תורה לשמה, והמהדרין על המצות, והשוקדין על הלכות. עליהם הכת' אומר אשרי אדם שמע לי לשקד על דלתתי יום יום: רודפי צדק ומבקשי שלום לעמו, והמצטערין עם הציבור, והמוועדין עמהם בשעת דוחקם, עליהם הכת' אומר טוב י"י למעוז ביום צרה וידע (כל) חוסי בו. ובשביל ארבעה דברים חמה לוקה. על אב ב"ד שמת ולא נספר כהלכה. ועל נערה המאורסה שצעקה בעיר ואין מושיע לה, ועל משכב זכור, ועל שני אחים שנשפך דמם כאחד. ובשביל ארבעה דברים מאורות לוקין, על כותבי פלסתר, ומעידי עדות שקר, ומגדלי בהמה דקה בארץ ישראל וקוצצי אילנות טובים. ובשביל ארבעה דברים ממון של בעלי בתים נמסר למלכות. על משהי שטרות פרועים, ומלוי בריבית, ועל מי שיש בידו למחות ואינו מוחה. ועל פוסקי צדקה ברבים ואינם נותנין. ובשביל ארבעה דברים ממון של בעלי בתים יורדין לטמיון. על עושקי שכר שכיר, וכובשי שכר שכיר, ופורקי עול מצואריהם ונותנין על חביריהם, וגסות הרוח כנגד כולם: ר' דוסתאי בר יהודה אומר. לעולם הוי מתגרה ברשעים. [ואל] תקנא בעושי עולה, שנ' עזבי תורה יהללו רשע ושמרי תורה יתגרו בם, ואם לחשך אדם לאמר אל תתחר במרעים. לעשות מעשים רעים, ואל תקנא לעשות בעושי עוולה. אין ישיבה למעלה, ולא אכילה ולא שתייה, ולא פריה ורבייה, ולא איבה, ולא שנאה, ולא קנאה, ולא תחרות, ולא עייפות, ולא עכבה: כת' האזינו השמים ואדברה, זו היא שנאמר על ידי דוד מלך ישר'. ישת חשך סתרו, כנגד מי אמרו דוד מקרא זה. לא אמרו אלא כנגד שבחן של הק' שהוא שליט ברום. הוא יחיד ושמו אחד. והוא שוכן בשלש מאות ותשעים רקיעים, וכל רקיע שמו וכינויו נקוד עליו. ובכל אחד משרתים שרפים ואופנים וכרובים וגלגלים וכסא כבוד ואל תתמה בדבר זה. מלך בשר ודם יש לו כמה מקומות אחת של צינה ואחת של חמה ועליך להביט בדבר זה. על אחת כמה וכמה למלך עולמים שהכל שלו. ובזמן שישראל עושין רצונו של מקום שוכן על ערבות בשביעי ואינו מתרחק מהן כלום. שנא' מבין שני הכרובים וידבר אליו, ובשעת הכעס מתעלה ויושב בשמי מיום. והכל צועקין ובוכין ואין

נשמע קולם. וגוזרין צום ומתפלשין בעפר ומתכסין בשק ומורידין דמעות: בן עזאי אומר כל הנותן ארבעה דברים הללו על לבו וכנגד עיניו שוב אינו חוטא לעולם, מאיין בא, ולאיין אתה הולך, ומי הוא דיינו, ומה עתיד להיות. מאיין בא, ממקום החשך, ולאיין הוא הולך, למקום רימה ותולעה. ומאין בא, ממקום טומאה. ולאן הוא הולך, לטמא אחרים. מאיין בא, מליחה סרוחה, וממקום שאין עין יכול לראות. ולאיין הוא הולך, לשאול ואבדון בגהינם, ולישרף באור. ומי הוא דיינו, תדע שאין דיינו של בשר ודם, אלא אדון על כל המעשים ברוך הוא. ומה עתיד להיות, עפר רימה ותולעה. שנאמר אף כי אנוש רמה ובן אדם תולעה. ר' שמעון אומר רימה בחייו ותוליעה במותו. איזה רימה בחייו, אילו כנים, ותוליעה שמרחיש במותו: ר' אליעזר בן יעקב אומר אדם נאה ומשובח ומוציא דבר מגונה. מושלו משל למה הדבר דומה לטרקלין גדולה וביב של בורסקי קבוע בתוכה. כל עובר ושב אומר כמה נאה טרקלין זו אלמלא ביב של בורסקי קבוע בתוכה, כך אדם נאה ומשובח ומוציא דבר מגונה, אם היה מוציא (ממעיין) [ממעיו] פלייטון או אפרסמון או אחד מכל מיני בשמים על אחת כמה וכמה שהיה מתגאה על הבריות: בשעה פטירתו של ר' [אליעזר] (אלעזר בן עזריה) נכנסו תלמידיו וישבו לפניו. אמרו לו רבינו למדנו דבר אחד. אמר להם בניי מה אלמד אתכם צאו והזהרו איש בכבוד חבירו ובשעה שאתם עומדים להתפלל היו יודעין לפני מי אתם מתפללין. שבשביל דבר זה תזכו לחיי העולם הבא: חמשה דברים למדנו מר' [אליעזר] (אלעזר בן עזריה) בשעת מיתתו ושמחנו בהם יותר ממה ששמחנו בחייו. ואלו הן, הכדור, (והאימום) [והאימום], והקמיע, ותפילין, וכסת עגולה, מקבלין טומאה, ומטבילין אותם (במשהך) [במשהן], צאו והזהרו בהן שהלכות גדולות הם, שנאמרו למשה בסיני: סליק פירקא:

לעולם תהא נאה בכניסתך. ונאה ביציאתך. ותהא ממעט את העסק ועסוק בתורה: מעשה בר' שמעון בן אלעזר שבא ממגדל עדר מבית רבו והיה רוכב על החמור ומטייל על ששת הים. ומצא אדם אחד שהוא מכוער ביותר. אמ' לו ריקה כמה מכוערין מעשיך כך מכוערין בניו של אברהם. אמ' לו ומה אעשה, לך ואמור לאומן שעשאוני כמה מכוער כלי זאת שעשית. מיד ירד ר' שמעון בן אלעזר מעל החמור ונשתטח לפניו. אמי לו ר' נעניתי לך. מחול לי. אמר לו אין אני מוחל לך עד שתלך לאומן שעשאוני ותאמר לו כמה מכוער כלי זה שעשית, הלך אחריו כחצי מיל. וכששמעו אנשי עירו ויצאו לקראתו. אמרו שלום עליך רבי. אמר להם למי אתם קורין ר'. אמרו לו לזה שמטייל אחריך. אמר להם אם זהו ר' אל ירבו כמותו בישר' וחס ושלום. אמרו לו ומה עשה לך. אמ' להם כך וכך עשה לי. אמרו לו אע"פ כן מחול לו. אמ' להם הריני מוחל לו. ובלבד שלא יהא

נהוג לעשות כן: באותה שעה ישב ר' שמעון ודרש בבית המדש הגדול שלו. לעולם הוי רך כקנה. ואל תהי קשה כארז. מה קנה זה יצאו ארבע רוחות העולם הולך ובא עמהן עמדו הרוחות וקנה עומד במקומו מה סופו של קנה זכה ליטול ממנו קולמוס ולכתוב בו ספר תורה. אבל ארז זה אינו כך יצתח רוח מערבית צפונית נעקר מצידו. דרומית מזרחית עוקרתו והופכתו על פניו. נמצא ארז זה שהיה מוטל על שרשיו. מה סופו של ארז זה באים וסותתין ומכתתין אותו. ומסככין בו בתים. והשאר מניחין אותו על גבי האור. לכך אמרו חכמים הוי רך כקנה ואל תהי קשה כארז: כיצד מכבד אדם את רבו. בזמן ששניהן מהלכין בדרך נותנו לימינו ואין נותנו לשמאלו. היו שלשה הרב ביניהם. כיצד הרב באמצע. והגדיל לימינו והקטן לשמאלו. וכן מצינו בשלשה המלאכים שבאו אצל אברהם אבינו. ואילו הן. גבריאל. מיכאל. רפאל. גבריאל להפוך את סדום. רפאל לרפאת את אברהם. מיכאל לבשר את שרה. והיה מיכאל באמצע. וגבריאל בימינו ורפאל בשמאלו. כיון שראה אברהם אבינו את מלאכי השרת באתה שכינה ועמדה למעלה ממנו. אמ' להם רבותיי המתינו לי עד שאפטר מן השכינה שהיא גדולה מהם. שנאמר ויאמר אדני אם [נא] מצאתי חן וגומ'. וכיון שנפטר אברהם אבינו מן השכינה בא והשתחוה לפניהן. והכניסן תחת האילן. שנאמר יקח נא מעט מים וגומ'. ואחר כך ואקחה פת לחם. אבל לוט מה אמר להם ולינו ורחצו רגליכם. ואחרים אומ' לא אמ' לוט אלא חכמת חכם, אמ' אילו רואים אותם רוחצים פניהם ידיהם ורגליהם נמצאו הורגין אותו ואת אשתו ואת בנותיו. אלא יראו אותם כשאבק על רגליהם ויאמרו לא באו מן הדרך אלא עכשיו: ההולך אחר רבו אינו רשאי ליפטר מאחריו עד שעה שיטול ממנו רשות. היו שניהם תלמידים שקולין כאחד נוטלין רשות זה בזה. בעל הבית נכנס תחילה ואחי כך אורח. וכשהן יוצאין אורח יוצא תחילה ובעל הבית אחריו. והנפטר מרבו בין כשהוא גדול מרבו בין כשרבו גדול אומ' לו הריני נפטר: סליק פירקא:

לא יפטר אדם לא מאצל רבו ולא מאצל חבירו עד שעה שיטול ממנו רשות. וילמדו כל אדם דרך ארץ מן המקום. שאמ' לו לאברהם אבינו כלום יש בידך דרך ארץ. אמ' לו רבונו של עולם הן: לעולם אל יכנס אדם פתאום לבית חבירו. וילמדו כל אדם דרך ארץ מן המקום שעמד על פתח הגינה וקרא לו לאדם. שנא' ויאמר לו איכה. מעשה בארבע זקנים שהלכו למלכות הפנימית והיה להם פילוסופוס אחד חבר שם. ואילו הן ר"ג ור' יהושע. ור' אלעזר בן עזריה ור' עקיבא אמ' לו ר' יהושע לר"ג, ר' רצונך שנלך ונקבל פני פילוסופום חבירינו. אמ' לו לאו. לשחרית אמ' לו נלך ונקבל פני פילוסופוס חבירינו. אמ' לו הן. הלך ר' יהושע וטפח לו על הדלת. והיה פילוסופוס מחשב בדעת אין זה דרך

ארץ אלא של חכם. פעם שניה עמד ורחץ פניו ידיו ורגליו. פעם שלישית עמד ופתח את הדלת. ראה חכמי ישראל אילו באים מיכן ואילו באים מיכן. ואילו הן. ר' יהושע ור' אלעזר בן עזריה מימינו של ר"ג ור' עקיבא משמאלו. והיה פילוסופוס מחשב בדעתו ואומ' היאך אתן שלום לחכמי ישר'. אם אומ' אני שלום עליך ר"ג נמצאתי מבזה את חכמי ישר' אם אומ' אני שלום עליכם חכמי ישר' נמצאתי מבזה את ר"ג. כיון שהגיע אצלם אמ' להם שלום עליכם חכמי ישר' ולר"ג בראש. ולא מר"ג למדנו אלא מן השכינה. שנאמ' ראיתי את י"י ישב על כסאו וכל צבא השמים עמד עליו מימינו ומשמאלו: לעולם יהו כל אדם חשובין עליך כליסטין ותהא מכבדן כר"ג: ומעשה בר' יהושע שהכניס אצלו אדם אחד ונתן לו אכילה ושתייה. והעלהו לגג. ונטל הסולם מתחתיו מה עשה אותו האיש. עמד בחצי הלילה ונטל הכלים וכרכן בטליתו. וכיון שביקש לירד נפל מן הגג ונשתברה מפרקתו ממנו. לשחרית בא ר' יהושע ומצאו. אמ' לו ריקה כך עושין לבני אדם שכמותך. אמ' לו ר' לא הייתי יודע שנטלת הסולם מתחתי. אמ' לו ריקה אי אתה יודע שמאמש היינו זהירין בך. מיכאן אמ' ר' יהושע יהו כל אדם חשובין עליך כליסטים והוי מכבדם בר"ג: סליק פירקא:

הנכנס לבעל הבית. כל מה שיאמר לך בעל הבית עשה: מעשה בשמעון בן אנטיפרס שהיו אורחין נכנסין אצלו. וגוזר עליהם שיאכלו ושישתו. והיו נודרין בתורה ומבדין. ובשעת פטירתם היה מלקה אותם. נשמעו דבריהם לפני רבן יוחנן בן זכאי וחכמים. והיו (קניטין) [קנטרן] בדבר. אמרו מי ילך ויודיענו. אמ' להם ר' יהושע אני אלך ואראה מה זה עושה. אמרו לו לך לשלום. הלך ומצאו על פתח ביתו שיושב. אמר לו שלום עליך ר'. אמר לו שלום עליך ר' ומורי. אמ' לו כלום אתה צריך. אמ' לו בית לינה אני צריך. אמ' לו שב בשלום. ישבו (ופסקו) [ועסקו] בתורה עד הערב. לשחרית אמ' לו נלך למרחץ. אמ' לו כרצונך. היה ר' יהושע מתייירא שמא יקפחנו על שוקיו. לאחר שיצא אכלו ושתו. אמ' מי מלויני. אמ' לו אני. היה ר' יהושע מחשב בדעתו. ואומ' מה אשיב לחכמים ששיגרוני. נפנה ר' יהושע לאחוריו. אמ' לו ר' למה נפנית. אמ' לו דבר אני צריך לשאול אותך. מפני מה בני אדם הנכנסין אצלך אתה מלקה ולי לא הלקית. אמ' לו חכם גדול אתה ודרך ארץ יש בידך. בני אדם הנכנסין אצלי גוזרני עליהן שיאכלו ושישתו והם נודרין בתורה ומבדים. וכך שמעתי מן החכמים שכל הנודר בתורה ומבדה לוקה ארבעים, אמ' לו וכך אתה עושה. אמ' לו הן. אמר לו גוזר אני עליך שתלקה אותן ארבעים וארבעים. ארבעים שלך. וארבעים של חכמים ששיגרוני. הלך ר' יהושע והסיח לפני חכמים מה שראה בשמעון בן אנטיפרס: לעולם לא יהא אדם קפדן בתוך סעודתו.

ומעשה בהילל הזקן שעשה סעודה, ובא עני ועמד על פתחו. אמ' לו ר' אשה אני צריך להכניס היום ואין לי פרנסה כלום. נטלה אשתו כל אותה הסעודה ונתנה לו. ואחר כך לשה עיסה אחרת ובשלה אילפס אחר ובאתה והביאה לפניהן. אמ' לה בתי מפני מה לא הבאתה לנו מיד. סחה לו כל אותו המעשה. אמ' לה בתי אף אני לא דנתי אותך אלא לכף זכות. שכל מה שעשית לא עשית אלא לשם שמים: מניחין פיאה ממעשה אילפס ואין מניחין פיאה ממעשה קדירה. ומעשה בר' יהושע שהיה לו אכסניא אצל אלמנה הניחה לו מעשה אילפס ואכל ולא הניח לה פיאה. פעם שנייה אכל ולא הניח לה פיאה. פעם שלישית הקדיחתו במלח. וכיון שטעמו משך ידו ממנו. ואכל פתו ריקם. אמרה לו מפני מה מיעטתה בגריסין הללו. אמ' לה כבר סעדתי מבעוד יום אמרה לו מעתה אם סעדת מיעטת בפת ובגריסין. מיכן אמ' ר' יהושע מעולם לא נצחני אדם אלא אשה זו ותינוק ותינוקת: מעשה בר' יהושע שהיה מהלך בשדה, ומצא ריבה אחת שישבת בשדה. אמרה לו מפני מה אתה מהלך בשדה אמ' לה בדרך אני הולך. אמרה לו אם זו הדרך לא כבשוה אלא ליסטין כמותך: ושוב מעשה בר' יהושע שהיה מהלך בדרך ומצא תינוק אחד שהיה יושב בין שני דרכים. אמר לו מאיזו דרך איכנס לעיר בזו או בזו. אמ' לו הרי שניהם לפניך זו ארוכה וקצרה. וזו קצרה וארוכה. הלך לו ר' יהושע בקצרה וארוכה. כיון שהניע לחומה של עיר מצא גנות ופרדיסין וקרפיפין שהיו מוקפין לה נפנה לאחוריו וראה אותו תינוק שהיה יושב במקומו. אמ' לו בני לא כך אמרתי לך באיזו דרך איכנס. אמ' לו רבי ולא חכם גדול אתה. זו חכמתך. הלך ר' יהושע ונשקיה על רישיה. אמ' לו אשריכם ישר' שכלכם חכמים אתם מקטניכם ועד גדוליכם: כיצד מרקדין לפני כלה. בית שמאי אומ' כלה כמות שהיא. וב"ה אומ' כלה נאה וחסודה. אמרו להם ב"ש לב"ה לדבריכם אפי' חגרת ואפילו סומא יאמרו לה כלה נאה וחסודה. והתורה אמרה מדבר שקר תרחק. אמרו להם ב"ה לב"ש הרי שלקח מקח טעות בשוק ישבחנו בעיניו או יגננו בעיניו. הוי אומ' ישבחנו בעיניו. מיכן אמרו חכמים לעולם תהא דעתו של אדם מעורבת עם כל הבריות: ולא יפרוס אדם [את] המוציא במקום הרך אלא במקום הקשה. ולא יאחז אדם פרוסה כביצה בידו. ואם עושה כן הרי זה רעבתן וגרגרן. וכמה שותה שנים מדרך ארץ. שלשה מגסי הרוח. לא יאכל אדם שום ובצל מראשו אלא מעליו. ואם אוכל הרי זה רעבתן. ולא ישתה שתי כוסות בתוך סעודתו. ויברך ברכת המזון מפני שנראה גרגרן: סליק פירקא:

שנים שהם יושבין על שולחן אחד. הגדול שבהן שולח יד תחילה. ואחר כך קטן. ואם שולח יד קטן תחילה הרי זה גרגרן: ומעשה בר' [עקיבא] שעשה סעודה לתלמידיו. הביאו

לו שני תבשילין אחד נא ואחד מבושל. מתחילה הביאו תבשיל נא לפניהן. הפיקח שבהם אחז הקלח בידו אחת ותלשו בידו אחת ולא בא אחריו. משך ידו הימנו ואכל פתו ריקם. והטיפש שבהם אחז את הקלח בידו אחת. אמ' לו ר' עקיבא לא כך בני אלא הנח עקיבך (עליך) [עליה] בתוך הקערה ותלוש. ואחר כך הביא להם מבושל. ואכלו ושתו ונסתפקו. לאחר כך אמ' להם בניי לא עשיתי לכם כל כך אלא כדי לבדוק אתכם אם יש בידכם דרך ארץ אם לאו: לא יאכל אדם עד ארבע שעות. ולא ישתה. ולא ירחץ אדם בבית המרחץ עד ארבע שעות. חמים רובו קשה לגוף ומיעוטו יפה. יין רובו קשה לגוף ומיעוטו יפה. שלשה דברים שקולין זה בזה. חכמה יראה וענווה: הנכנס לבית הכסא אל יחזור למערב פניו. ולא אחוריו אלא לצדדיו. ולא יפרע עצמו עד שישב. ולא יקנח בימין אלא בשמאל. ומעשה בר' עקיבא שהלך אחר ר' יהושע לראות את המעשה. ראה שלא נכנס לבית הכסא אלא לצדדיו. ולא פירע עד שישב. ולא קינח אלא בשמאל. אמ' ר' שמעון בן עזאי שלשה דברים למדתי מר' אליעזר. שלא יכנס לבית הכסא אלא לצדדיו. ולא יפרע עד שישב. ולא יקנח אלא בשמאל: ומפני מה אין מקנחין בימין. ר' אליעזר אומ' מפני שאוכל בה, ר' יהושע אומר מפני ששותה בה ר"ג מפני שמראה בה טעמי הלכה: לא ישמח אדם בין הבוכים. ולא יבכה בין השמחים. ולא יהא ער בין הישנים. ולא ישן בין הערים. וכללו של דבר אל ישנה אדם דעתו מדעת חביריו ומדעת בני אדם: סליק פירקא:

הנכנס לבית אל יאמר תנו לי ואוכל עד שיאמרו לו הם: מזגו לו את הכוס שוהא ושותהו. וכמה שוהא. בחמין שלשה פעמים ובצונן ארבע. א"ר יהודה בד"א בכוס שבגליל. אבל בכוס שביהודה שוהא כל צורכו ושותהו. לא יאמר אדם לחבירו בא ואכול כמה שהאכלתני. שזו דרך הריבית. והנכנס לסעודה לא יאמר אכול מה שהאכלתיך שזו דרך הריבית. ובירושלם היו הופכים (אספניא) [אכסניא] שלהם: לא ישלח אדם לחבירו חבית של יין ויתן על פיה שמן [שזו] דרך מיתה ומעשה באדם אחד שעשה משתה לבנו. כיון שבאו בני חבורה והסיבו. נכנס להביא יין. ראה את החבית שמליאה שמן. חנק את עצמו ומת. מיכן אמרו חכמים. לא ישלח אדם לחבירו כו'. לא יאמר אדם לחבירו טול שמן מפך ריקם. מפני שמהנהו טובת חנם: לא יסרב אדם בחבירו לסעוד אצלו ויודע בו שאינו סועד: ולא ירבה בתקרובת ויודע בו שאינו מקבל: ולא ישקה אדם יין חדש לשום יין ישן שזו דרך גזל. היה (שותה) [משקה] יין [לחמרים] אל יאמר לחמרים סלקו את זה ותנו את זה שזה דרך גזל. היה עובר בשוק אצל מוכרי תבואה אל יאמר להם בכמה חפץ זה והוא אינו רוצה ליקח. מפני שמשביח דעתו של מוכר: סליק פירקא:

לא יפרוס אדם פרוסה על הקערה. אבל מקנח אדם קערה בפרוסה. ולא ילקט אדם פירורין ויניח על גבי שלחן. מפני שהוא ממחה דעתו של חבירו. ולא ישוך אדם מפרוסה ויחזירנה לקדרה. וכן לא ישוך אדם מפרוסה ויתננה לחבירו. לפי שאין דעת [הבריות] שוה. ולא ישתה אדם מן הכוס ויתננה לחבירו מפני סכנת נפשות: ומעשה בר' עקיבא שהיה (לא) [לו] אכסניא אצל אדם אחד, נתן לו כוס וטעמו. אמר לו ר' עקיבא לך ושתהו. שוב נתן לו כוס וטעמו. אמר לו ר' עקיבא לך ושתהו. אמר לו בן עזאי עד מתי אתה משקה כוסות הטעומין [לר"ע] שוב מעשה בר' עקיבא שהיה לו אכסניא אצל אדם אחד. [נטל פרוסה] וסמך בה את הקערה. חטפה ר' עקיבא ואכלה. שוב נטל את הפרוסה וסמך בה את הקערה. חטפה ר' עקיבא ואכלה. אמ' לו ר' אין לך פרוסות שתאכל אלא פרוסה שאני סומך בה את הקערה. אמ' לו כמדומה אני שאתה נכווה בפושרין. עכשיו אי אתה נכוה אלא ברותחין: ולא ישתה אדם כוסו ויניחנו על גבי שלחן אלא יאחזנו בידו עד שיבא השמש ויתננו לו: חמשה דברים אמר ר'. אין מניחין בשר חי על גבי פת. ועל הכוס. ולא קערה על גבי פת. ואין זורקין את הפת. ואין סומכין את הקערה בפת. ואין יושבין על גבי אוכלין. מפני (שמשביח) [שמבזה] האוכלין. והנכנס לסעודה לא יטול חלקו ויתננו לשמש. שמא יארע דבר קלקלה בסעודה. אלא יטלנו ויניחנו לפניו ואחר כך יתננו לו: אורחין הנכנסין אצל בעל הבית אין יוצאין אלא א"כ יטלו רשות מבעל הבית: ולא יתנו מאשר לפניהם לבנו של בעל הבית אלא א"כ נטלו רשות מבעל הבית ומעשה באדם אחד שהכניס אצלו שלשה אורחים בשני בצורת. והיו לו שלש ביצים ובא והניח לפניהם ובא בנו של בעל הבית ועמד לפניהם. נטל אחד מהן חלקו ונתן לו. וכן השני. וכן השלישי. כיון שבא אביו מצא שהוא אוחז אחד בפיו ושתים בשתי ידיו. עמד והגביהו מלא קומתו וחבטו לארץ ומת. אף אמו כיון שראתה את בנה שמת עמדה מעל הגג ונפלה ומתה. אף אביו כיון שראה כך עמד מעל הגג ונפל ומת. א"ר אליעזר בן יעקב שלש נפשות נהרגו בדבר זה: סליק פירקא:

הנכנס למרחץ אומ' יהי רצון מלפניך י"י אלהי שתכניסני לשלום ותוציאני לשלום ותחזירני לשלום. ותצילני מזו וכיוצא בו לעתיד לבא: וקודם שיכנס כיצד יעשה. חולץ את מנעליו. ומסלק את כובעו. ומסלק את טליתו. ומתיר את חגורו. ופושט חלוקו. ואחר כך [מתיר פרקסו התחתונה. רחץ ויצא והביאו לו את המפה מקנח את ראשו. ואח"כ מקנח את כל האברים. הביאו לו את השמן סך את הראש ואח"כ סך את כל האברים. ואח"כ] מניח פרקסו התחתונה: ולובש את חלוקו. וחוגר את חגורו. ומתכסה בטליתו. ומניח את כובעו. ואחר כך מניח את מנעליו. ומניח של ימין ואחר כך של

שמאל. וכשהוא חולץ. של שמאל תחילה ואחר כך של ימין: וכן לעניין תפילין מניח של יד ואחר כך של ראש. וכשהוא חולץ. חולץ של ראש תחילה ואחר כך של יד. ואם יש לו בן או עבד מניחין לו: הנכנס למרחץ אינו מתעמל. ואינו מתגרר. ואינו (משתכר) [משתבר] על השייש. ומעשה בר"ג שהיה חלוש הפילו שמן על השייש ולא קיבל. רשב"ג אומ' (המשתכר) [המשתבר] על השייש חבירו של חמור. והאוכל בשוק חבירו של כלב. ויש אומ' פסול לעדות: בית הכסא נותן מקום זה שנכנס לזה שיצא. בית המרחץ נותן מקום זה שיצא לזה שנכנס. ולא יכניס אדם לבית המרחץ בזכוכית מפני הסכנה. ולא ירוק אדם בבית המרחץ מפני הסכנה. ובכל מקום אל ירוק אדם בפני חבירו. או' אדם הלכה של בית הכסא בבית הכסא. ושל בית המרחץ בבית המרחץ. אין שואל ומשיב במקום שרובם ערומים. ולא במקום שרובם לבושים. רובם לבושים ומיעוטם ערומים כולן לבושין. רובם ערומים ומיעוטן לבושין. כולן ערומים ואל ישאל אדם שלום לחבירו בבית המרחץ מפני הסכנה. ואם שאלהו אומ' לו מרחץ הוא. ויש אומ' משיבו ואין בכך כלום. אל יניח אדם רגליו על שפת האמבטי ויהא רבוץ בתוכה מפני שדרך גנאי הוא. ואל יאמר אדם לחבירו דרוס ידך עלי בבית המרחץ. והאומ' אין יוצא משם כשהוא שלם. א"ר יהודה בד"א במים מיעוטין. אבל במים מרובים הרי זה משתבח. והקורא שתי פעמים. והטובל שתי פעמים הרי זה מגונה. המתכסה בטליתו ועומד במקום הזיעה. הרי זה גוזל את הרבים. והגוזל את הרבים כיצד יעשה ילך ויחפר שיחין בורות ומערות ויתקן דרכים וסרטיאות וימחל לו: סליק פירקא:

היוצא לדרך לבדו קודם [קריאת] הגבר דמו בראשו. ר' יאשיה אומ' לא יפחות משנים. ובאיזה תרנגול אמרו. בתרנגול הבינוני. שנאמ' מי שת בטחות חכמה או מי נתן (לכסוי) [לשכוי] בינה: אדם הבא מן הדרך ונכנס למרחץ. הקיז דמו ונשתכר. ושימש מיטתו על גבי קרקע דמו בראשו: ההורג כינה על גבי המיטה והעומד ערום לאור הנר ולאור הלבנה דמו בראשו: השותה משקין מזוגים ומשקין מגולים שלן עליהם הלילה דמו בראשו מפני הסכנה. והשותה מנחלים וממעיינות ומהמדברות בפיו ובידו אחת דמו בראשו. מפני הנימא שבהם: הקיז דם וישב בתענית דמו בראשו. כותבי ספרים תפילין ומזוזות הן ותגריהן ותגרי תגריהן. אינם רואין סימן ברכה לעולם: מוכרי דגים טמאים. וחלב טמא. אינם רואין סימן ברכה לעולם. המשתכר בקנים ובקנקנים אינו רואה סימן ברכה לעולם. ר' עקיבא אומ' העושה מלאכה בערבי שבתות ובערבי ימים טובים מתשע שעות ולמעלה. אינו רואה סימן ברכה לעולם. וא"ר עקיבא ותלמידי חכמים בטילין בתשעה באב. וישימו הכל עצמן כתלמידי חכמים: אמרו פעם אחת היה ר' עקיבא יושב על

שלחנו תחת הזית מפני הסכנה. ואמ' קוצצי אילנות ומגדלי בהמה דקא ותגרי סימטא אינם רואים סימן ברכה לעולם: המוכר את ספרו אע"פ שאינו צריך לו. והמוכר את בתו אע"פ שאין לו מה יאכל אינו רואה סימן ברכה לעולם: ר' יצחק אמר קורצין הרי זה משופכי דמים. שנא' לא תלך רכיל בעמך לא תעמד על דם רעך: ור' אליעזר אומר השונא את חבירו הרי זה משופכי דמים. שנאמר וכי יהיה איש שנא לרעהו. והכהו נפש. בן עזאי אומ' השונא את אשתו הרי זה משופכי דמים. שנאמ' ושם לה עלילת דברים. סוף שהוא שוכר לעדים ומקדימה לסקילה: ור' יוסי אומ' הנותן את הקץ אין לו חלק לעולם הבא: נביא השקר והמספר לשון הרע אין לו חלק לעולם הבא. (והנושא) [והשונא] תלמידי חכמים אין לו חלק לעולם הבא. ר' מאיר אומ' כל שיש מדרש בעירו ואינו הולך לשם חייב מיתה. בית המדרש שיש בו אלף אלפים וריבי רבבות מצות האמורות בתורה על אחת כמה וכמה: ור' מאיר אומ' כל שיש תלמיד חכם בעירו ואינו משמשו חייב מיתה. שנאמר כי דבר י"י בזה: ואומ' כה אמ' י"י מה מצאו אבותיכם בי עול כי רחקו מעלי וגומ': המתיר מנעליו ויצא לשוק הרי זה מגסי הרוח: סנטרו לצדדין וכובעו לאחוריו. (וירד) [וירכתו] על חבירתה ורצועות תפילין [בידו] ומחזירן כשהוא מהלך בשוק הרי זה מגסי הרוח. ומניין לגסי הרוח שהוא כע"ז. שנאמ' ולא תביא תועבה [ולהלן הוא אומר תועבת ה' כל גבה לב, כתיב הבא תועבה, ונאמר להלן תועבה] מה תועבה להלן בע"ז הכת' מדבר. אף תועבה האמורה כאן בע"ז הכת' מדבר: הנכנס לישן אומ' ברוך המפיל חבלי שינה כו'. והניעור משנתו אומר אלהי נשמה שנתת בי טהורה: המתהפך משנתו לצדדין אומ' פוקח עיורים: הנכנס לבית הכסא אומ' התכבדו מכובדים קדושים משרתי עליון. תנו כבוד לאלהינו ועמדו במקומכם והזהרו. עזרוני עזרוני. שמרוני שמרוני, המתינו לי עד שאכנס ואצא, שזה דרכן של בני אדם. והיוצא מבית הכסא. אומר אשר יצר. רחץ פניו אומר ברוך המעביר שינה מעיני. כו'. לבש כליו ויצא לשוק. אומ' יהי רצון מלפניך י"י אלהי שתוליכני לשלום ותסמכיני לשלום ותנני לחן ולחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואי ותחזירני לביתי לשלום ותצילני מכף כל אויב ואורב בדרך. ותצילני מיד לשון הרע. ואל תרגילני לידי עבירה ועון וחטא. ואל אכשל בכלום דבר. ויהי רצון מלפניך י"י אלהי שתראיני בשמחתה של ירושלם:

סליק מסכת דרך ארץ: פרקים י':

פרק גן עדן

סימן תקלב

תקלב.

כת' מה רב טובך אשר צפנת ליראך פעלת לחוסים בך נגד בני אדם: אמר ר' יהושע בן לוי שני שערי כדכוד יש בגן עדן ועליהם ששים רבוא של כיתות מלאכי השרת. וכל אחד ואחד מהן זיו פניו מבהיק כזוהר הרקיע. בשעה שהצדיק בא אצלם הן מפשיטין מעליו הבגדים שהועמד בהן מן הקבר. ומלבישין אותו שבעה בגדים של ענני כבוד. ונותנין שני כתרים בראשו, אחד של אבנים טובות ומרגליות ואחד של זהב פרווים. ונותנין הדסים בידו. ומקלסין לפניו ואומ' לך אכול בשמחה. וגומ'. ומכניסין אותו למקום נחלי מים ושם שמונה מאות מיני וורדי' והדסים. וכל אחד ואחד מן הצדיקים יש לו חופה בפני עצמו. ולפי מה שבידו. שנאמ' כי על כל כבוד חפה. וכל חופה וחופה מושכין ממנה ארבע נהרות. אחד של חלב. ואחד של יין ואחד של אפרסמון ואחד של דבש. וכל חופה וחופה למעלה הימנה גפן של זהב. ושלשים מרגליות קבועות בתוכה. וכל אחת ואחת מהן מבהיקות כזיו נוגה. ובכל חופה וחופה שלחן של אבנים טובות ומרגליות. וששים מלאכים עומדים על ראש כל צדיק וצדיק. ואומרי' לו אכול דבש שעסקת בתורה שנמשלה לדבש, שנאמר ומתוקים [מדבש ונפת] צופים. שתה יין המשומר בענביו שעסקת בתורה שנמשלה ליין. שנאמ' אשקך מיין הרקח. והכעור שבהן פניו דומים כדמיונו של יוסף. וכדמותו של ר' יוחנן. וכפרטי רמונים בכוס של כסף מוקף נגד השמש ואין אצלם לילה כל עיקר. שנאמ' וארח צדיקים כאור נגה הולך [ואור] עד נכון היום. והיום מתחדש עליהן: ארבע משמרות הן. משמר ראשון נעשה קטן ונכנס למחיצת קטנים. ושמח שמחת קטנים: משמר השני נעשה בחור ונכנס למחיצת בחורים ושמח בשמחת בחורים: משמר שלישי נעשה בינוני ונכנס למחיצת בינוניים. ושמח בשמחת בינונים: משמר רביעית נעשה זקן ונכנס למחיצת זקנים ושמח בשמחת זקנים: ובגן עדן שמונים רבוא מיני אילנות. הפחות שבהן משובח שבעצי בשמים. וכן בארבע זוויותיה: ובכל זוית וזוית יש בה ששים רבוא כתות של מלאכי השרת מזמרים בקול נעים: ועץ חיים באמצע. ונופו מכסה על כל גן עדן. ויש בו שמונה מאות מטעמים. ואין זה דומה לדמותו של זה. ולא טעמו של זה כטעמו של זה. ולא ריח זה דומה לריחו של זה. ושבעה ענני כבוד למעלה ממנו וארבע רוחות מנשבים בו. וריחו הולך מסוף העולם ועד סופו. ותחתיו תלמידי חכמים יושבים. ומבררים את התורה. וכל אחד ואחר

מהן יש לו שתי חופות אחת של כוכבים. ואחת של חמה ולבנה. ובין כל חופה וחופה ששים פרגוד של ענני כבוד. לפנים ממנה עדן. ובה שלש מאות ועשרה עולמות לכל צדיק וצדיק. שנאמ' להנחיל אהבי י"ש: ובה שבע כיתות של צדיקים. כת ראשונה הרוגי מלכות. כגון ר' עקיבא וחביריו. כת שנייה טבועי ים. כת שלישית רבן יוחנן בן זכאי וחביריו. ומהו כחו של רבן יוחנן בן זכאי שהיה אומ' אם יהיו כל הימים דיו ושמים וארץ יריעות. וכל בני אדם לבלרין. לא היו מספיקין לכתוב מה שלמדתי מרבותיי. ולא חסרתי אות אחת אפילו ככלב המלקלק מן הים: כת רביעית. אילו שירד הענן וכסה עליהן: כת חמשית בעלי תשובה. מקום. שבעלי תשובה עומדין אין צדיקים יכולין לעמוד: כת ששית. רווקין שלא טעמו טעם חטא מימיהם. כת שביעית ענוים וקדושים שיש בהם מקרא ומשנה ודרך ארץ. ועליהם הכת' אומ' וישמחו (בך) כל חוסי בך לעולם ירננו. וגו': והק' יושב ביניהן ומבאר להם את התורה. ועליהם הכת' אומ' עיני בנאמני איץ וגו' ולא פירסם לברייא כבוד המתוקן להם, ועליהם הכת' אומ' ומעולם לא שמעו לא האזינו עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו:

סליק פרק גן עדן:

ספר מלחמות ה'

סימן תקלג

תקלג.

אותות עשר מלחמת מלך משיח:

יתברך שמו של הק' שבחר בישר' משבעים אומות. שנאמ' כי יעקב בחר לו יה ישר' לסגלתו. וחפץ לזכותם. ונתן להם תורה מרובה. שנאמ' י"י חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר. והנחילם אמריו והשמיעם עשר דברות שהן גופי התורה ועיקר המצות. וכל המקיים עשר דברות ולא תחמוד. שכולו תלויין בו. קיים כל התורה. וכל העובר עליהן עובר על התורה כולה: יתברך שמו של מלך מלכי המלכים שהפליא עצה והגדיל תושיה: וכנגד עשרת דברות הללו מנו חכמים עשר מעלות בצדיקים כל אחת ואחת גדולה מחבירתה. והקלה מביאה לידי חמורה. ואדם מתעלה בהן עד שמגיע למעלה מכולן. שהק' למעלה הימנה. והוא ששנו רבותי' זכרו' לברכה. זהירות מביאה לידי זריזות. זריזות מביאה לידי פרישות. פרישות מביאה לידי נקיות. נקיות מביאת כו'. טהרה. קדושה. ענוה. יראת חט. חסידות. חסידות מביאה לידי רוח הקודש: ראשונה. זהירות. שצריך לאדם שיהא זהיר מן החט, ומן דבר המביא לידי עבירה. זה הדבר מביאו

עד שיהא זהיר במצות ובגמילות חסדים ובמעשים טובים ובכל מידות טובות: ואם היה זריז במצות ועוסק בתורה וזריז במעשים טובים. הדבר הזה מביאו שיהא בר ונקי מכל חטא. ומנוקה מכל טומאה. ומכל רשע ואשמה: ואם עשה כך. הדבר הזה מביאו שיהיה טהור לפני הק'. ונקי וזך. ואם היה טהור הדבר הזה מביאו עד שיהיה קדוש וגדול לפני בוראו. ואם היה קדוש הדבר הזה מביאו עד שיהא עניו ושפל רוח לפני קונו. ויירא שמים ואהוב למקום. ויהיה חסיד וגומל חסדים לכל הבריות. ואם היה כך רוח הקודש שורה עליו. וזו המעלה העליונה. שאין למעלה הימנה. והצדיק מתעלה ממעלה לחבירתה עד שהוא מגיע לזו המעלה הגדולה מכולם: ואם היה זהיר מה שכרו. הק' ממלטו מכל צרה וצוקה. ומכל מיני משחית ופורענות. והוא שנזהר את נפשו מלט: ואם היה זהיר במצות מה שכרו, הק' מרחיב לבו ומאיר עיניו במאור התורה. שני דרך מצותך ארוץ כי תרחיב לבי: ואם היה פרוש מה שכרו. הק' עושה אותו סגולתו. שנאמר ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי: ואם היה נקי מה שכרו. הק' שובר את אויביו לפניו ומשמחו במפלתן. שנא' יראו צדיקים וישמחו ונקי ילעג למו: ואש היה טהור מה שכרו. נקרא אוהבו של מקום שנא' אהב טהור לב חן שפתיו רעהו מלך: ואם היה קדוש מה שכרו. הק' מזכהו לחיי העולם הבא. שנאמ' והיה הנשאר בציון (קודש) והנותר בירושלם קדוש יאמר לו: ואם היה עניו מה שכרו. שהקב"ה מדבר אליו על ידי נביא. ומבשרו בשורות טובות שנאמ' רוח י"י [אלהים] עלי יען משח י"י אתי לבשר ענוים: ואם ירא שמים מה שכרו. הקב"ה מבינו סוד התורה ומבאר לו גנזי חכמתו. שנאמ' סוד י"י ליראיו. ואם היה חסיד מה שכרו. הק' משרה עליו רוח הקודש ומדבר אליו ככל הנביאים שנאמ' אז דברת בחזון לחסידיך: וכנגד עשרת הדברות. ועשר מעלות הללו עתיד הקב"ה לעשות עשרה אותות קודם ביאת הגואל שימהר הק' לפדות את בניו. ולגאול אותם מן השיעבוד בחיינו בקרוב אמן:

האות הראשון עתיד הק' להעמיד שלשה מלכים. וכופרים בדיניהם ומשקרים. ומראים את עצמם לבני אדם שהן עובדין להק' ואינם עובדים. ומתעים ומבלבלים כל הבריות. וכופרין כל אומות העולם בדיניהן. ואף פושעי ישר' המתייאשין מן הגאולה כופרין בהק' ועוזבים את יראתו. ועל אותו הדור נאמ' ותהי האמת נעדרת. ומהו נעדרת. שבעלי אמת נעשים עדרים עדרים והולכין ובורחים ומתחבאים במערות ובמחילות עפר. ונאספים כל גיבורי הדור ובטלו אנשי אמנה ובורחין. ונגנזין כל שערי חכמה. והעולם עומד משומם: ובאותו זמן לא מלך ולא נשיא בישר' ולא ראשי ישיבות גאון יעקב. ולא רועים נאמנים ולא חסידים בעלי שם. הוא שנאמ' ביהושע. כי ימים רבים ישבו בני ישר' אין מלך ואין

שר ואין זבח ואין מצבה ואין אפוד ותרפים. וננעלים דלתי שחקים. ונסגרים שערי פרנסה וכלכלה. והשבוע שהמשיח נגלה בו בגבורתו. דור הולך ונופל בקברו בחייו מפני גזירות קשות ומשונות ומבהלות שגוזרין לזהרא על חד תלת מאה וארבעין ותלתא בנהור שבעא יומיא: וכשאתה כופל שבעתים שבעה על שבעה, נמצא מ"ט. הכפל אותם על שבעה שנאמר כאור שבעת הימים נמצאו שמ"ג. וכן הצדיקים עתיד הק' להחזירם כמניין הזה. שנאמר ואהביו כצאת השמש [בגבורתו]. ומתרג' ועבדוהי צדיקיא עתידין לזהרא כזיהור יקריה על חד תלת מאה וארבעין ותלתא כזיהור שמשא בגבורתיה. הרי אלו ז' שעתיד הק' להחזירו. והנותרים שאבדו בסיני. שכולן זכה משה ונטלן. שנאמר ומשה יקח את האהל. וברכת הדגן. ושומן הפירות. הרי עשרה. וכנגדו עשרת גאולי הנחמות והבטחות, שהבטיח הק' את ישראל שהן(עוקרי) [עיקרי] נחמות. והשאר ענפים שלהן: ראשונה. ביאת הגואל. שנאמר הנה מלכך יבוא לך: שנייה. קיבוץ גליות. שנאמר הנני מביא אותם מארץ צפון וקבצתים מירכתי ארץ בם עור ופסח וגומ'. ומה עור ופסח. מלמד שכל צדיק חוזר כמות שהוא נפטר מן העולם. מי שהוא עור חוזר בתחייתו עור. וכן פסח. וכן כל שאר המומין. בשביל שיהא כל אחד ואחד מכיר את חבירו. שלא יאמרו הבריות אחרים הם אלו. ואחר כך מרפא אותם הק'. שנאמר אז ידלג כאיל פסח ותרן לשון אלם: שלישית. תחיית המתים. שנא' ורבים מישני [אדמת] עפר יקיצו: רביעית. בניין בית המקדש כמראה בניין שראה יחזקאל בנבואתו: חמשית. שעתידין ישראל למלוך על כל העולם כולו משפה לשפה. שנאמר כי הגוי והממלכה אשר לא יעבדוך יאבדו: וחוזרין כל העולם כולו על דינו של הק' ולתורתו. שנא' אז אהפך אל עמים שפה ברורה לקרא כולם בשם י"י: ששית. שעתיד הק' לאבד כל אויבי עמו ויעשה בהם נקמה. שנאמ' ונתתי את נקמתי באדם: שביעית. שהק' יסיר כל נגע וכל מחלה מישראל. שנאמר וכל יאמר שכן חליתי העם הישב בה נשא עון: שמינית. שהקב"ה יאריך ימיהם של ישראל כעץ. שנאמר כי כימי העץ ימי עמי. וכתיב כי הנער בן מאה שנה ימות. והחוטא בן מאה שנה יקלל. וכת' בלע המות לנצח ומחה אדני אלהים דמעה מעל כל פנים: תשיעית. שעתיד הק' להיגלות לישראל עין בעין. שנא' כי עין בעין יראו בשוב י"י ציון. ונא' ונגלה כבוד י"י וראו כל בשר יחדו כי פי י"י דבר. ועוד לעשות כל ישראל נביאים. שנאמר והיה אחרי כן אשפוך [את] רוחי על כל בשר ונבאו בניכם ובנתיכם: עשירית. עתיד הק' להסיר הדבר הרע מישראל. שנאמר ונתתי לכם לב חדש ורוח חדשה אתן בקרבכם והסירתי את לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר:

סליק מלחמת מלך המשיח:

חזק שמעיה לא יוזק.

הלכות שחיטה

סימן תקלד

תקלד.

תניא ר' אומר וזבחת כאשר צויתיך. מלמד שנצטוה משה על הוושט ועל הקנה. ועל רוב אחד בעוף ורוב שנים בבהמה. והני מילי בדיעבד אבל לכתחילה צריך שנים בין בבהמה בין בעוף. וכן כתב רב אלפסי. ורובו של אחד כמוהו. ודוקא רוב הנראה לעינים. ודוקא בדיעבד. אבל לכתחילה מיבעי ליה למשחט כולי סימן. ע"כ: בריש פירקא דהשוחט מוכח יתר עוף על הבהמה שצריך לנקוב את הווורידין בשעת שחיטה או בקוץ או בסכין. משום דם ולא שום שחיטה. הואיל וצולהו כולו כאחת. והיינו דאמרן חכמים בפ"ק דברכות הזהרו בווורידין כר' יהודה: ת': והכי אמר בהשוחט לא לכל אמר ר' יהודה עד שישחוט את הווורידין אלא בעוף הואיל וצולהו כאחד. אבל בהמה הואיל ומנתחא אבר אבר לא צריכא. ותניא כוותיה. ובתשובות הגאונים פסיק דאף בהמה צריך שישחוט את הווורידין. דזימנין דצולהו כולו כאחד: גרס' בפ' השוחט. אחד בעוף. איתמר ר' נחמן אומר ושט או קנה. אחד תנן או האי או האי. רב אדא בר אהבה אמר ושט ולא קנה. והילכתא כרב נחמן: ההוא בר אווזא דהוה בי רבה ונפק ואתא כי ממסמס קועיה דמא. אמר רבא היכי ניעביד נישחטיה והדר ניבדקיה. דילמא במקום נקב קשחיט. ניבדקיה והדר נישחטיה. והאמד רבה ושט אין לו בדיקה מבחוץ אלא מבפנים. א"ל רב יוסף בריה ניבדקיה לקנה ונישחטיה לקנה ונכשריה. והדר ניהפכיה לוושט וליבדקיה. אמר רבה חכים יוסף ברי בטריפות כר' יוחנן: מתני'. השוחט שני ראשים כאחת שחיטתו כשירה. שנים אוחזין בסכין ושוחטין. אפי' אחד מלמעלה ואחד מלמטה שחיטתו כשירה. אמר רב יהודה אמר רב השוחט בשנים ושלשה מקומות כשר. כי אמריתה קמיה דשמואל אמר לי בעינן שחיטה מפורעת וליכא. והילכתא כרב. דקיימא לן הילכתא כרב באיסוריה. ועוד (דההיא) [דההוא] תורא דאתשחיט בשנים ושלשה מקומות. עייל רב יצחק ושקל משופריה שופריה: ע"כ: ויהא אדם זהיר בבדיקת סכין לבודקו יפה אבישרא וטופרא ותלתא רוחתא. שהן שש בדיקות קודם שחיטה. וכמו כן לאחר שחיטה. ובין כל שחיטה ושחיטה יבדוק פן יפסיד הראשונות. שאפילו כמה בהמות ועופות ולא בדק בינתיים. ואחר האחרונה בדק ונמצא הסכין פגום כולן פסולות. דחיישינן שמא בעור הראשונה נפגמה. ואשתכח דכולם שחוטות בספק סכין פגומה. וספיקא דאורייתא

לחומרא. ואם שחט ולא בדק אחר שחיטה ושיבר בה עצם ומצאו פגום כשירה. דתלינן שנפגם בעצם ששיבר. והני מילי שבדק קודם שחיטה. אבל אם לא בדק קודם שחיטה פסולה. ואפילו אם שיבר בה עצם לא תלינן בעצם. כדרב הונא דאמר בהמה בחייה בחזקת איסור עומדת עד שיוודע לך במה נשחטה. ושמא הסכין היה פגום קודם שחיטה. וצריך להראות הסכין קודם שחיטה לחכם לבודקו. ואין צריך להפציר בו. שלא אמרו חכמים להראות הסכין אלא מפני כבודו של חכם: ת': מניין לבדיקת סכין מן התורה. שנאמר ושחטתם בזה ואכלתם. מלמד שבדק שאול את הסכין ונתן להם: ת': שחט בסכין שיש בה פגומות אוגרות משתי רוחות פסולה. דמורשא קמא מחליש [ומורשא בתרא] בזע. ואם יש בה מסכסכת שהיא מרוח אחת. וקיימא אריש דסכינא. וברור לו שלא הביא כשירה בדיעבד. ואי לא קיימא אריש דסכינא אפילו הוליך ולא הביא פסולה. מאי טעמא חורפא דסכינא מחליש העור והבשר. ומורשא בזע את הסימן: סכין עולה ויורד. ודמיא לסאסאה. זקן שיבולת. אשפרא. כשירה לשחוט בה לכתחילה. סכין רעה שאין חידורו חריף. אפי' הוליך והביא כל היום כולו שחיטתו כשירה. ובלבד שיהא ברור לו שלא שהא: א"ר זירא שיעור סכין חוץ לצואר כמלא צואר. דהיינו שני צוארים. והני מילי בזמן שהוליך ולא הביא. או הביא ולא הוליך. ואי איפשר לו לחתוך סימנין בלא דרסה אלא א"כ ארוך הסכין כשני צוארים. אבל הוליך והביא אפי' כל שהוא אפי' באיזמל. תער דק וקטן. כשר. ובלבד שלא יהא לו קרן בראשו המשפע כלפי חידודו. שמתוך שקטן מאד מתוך שמוליך ומביא ישמט מן הצואר ויש לחוש פן יחליד או ינקוב הסימנין: ת': והכי אמר בהשוחט. ובאיזמל שאין לו קרנים. איכא מאן דאמר הני מילי בעוף שצוארו דק. אבל בבהמה לא: רב אלפסי: ת'. ת': ורבנן דרשו שצריך שחיטה מהאי טעמא דכת' וזבחת ואכלת. מה שאתה זובח אתה אוכל. ואיכא נמי דרשא אחרינא שלא ישחוט לא ברגל ולא בכנף ולא בשום אבר. אלא בקנה ובוושט. דהכי משמע וזבחת. מקום שהמאכל זב חתכיהו ושחטיהו. ורוב אחר בעוף ורוב שנים בבהמה נפקא לן מכאשר ציויתיך. אש"ר. אחד בעוף. שנים בבהמה. רוב אחד. רוב שנים. ומנא לן דהאי רוב אחד בעוף ורוב שנים בבהמה משתעי. אימא איפכא. א"ל מכדי הכי מסתברא. אחד בעוף. ורוב שנים בבהמה. דהכי משמע על שנים שרי בבהמה. דהכת' הצאן ובקר ישחט להם ומצא להם. דגמרא גמיר לה דעופות מרקק המים נבראו ודין הוא שיהו עופות כדגים ואין מחוייבים שחיטה. דכתיב הצאן ובקר ישחט וגו'. ואם כל דגי הים יאסף. דמשמע צאן ובקר בשחיטה. דגים באסיפה. דלא איצטריכו שחיטה. ועופות הושוו להם. דכתיב ויאמר אלהים ישרצו המים שרץ נפש חיה ועוף יעופף וגו'. ומדפטירי הני משחיטה הני

נמי פטירי דבני מים נינהו. אלא משום הכי חייבו רבנן שחיטה לעופות דמקצתו מקרקע נבראו, דכתיב וייצר י"י אלהים מן האדמה כל חית השדה ואת כל עוף השמים. והאי דאית ביה מן המים לא מחייבו. לפיכך סגי ברוב אחד. ולבהמה איצטריך שנים. וחיה בכלל עוף. דכתיב אשר יצוד ציד חיה או עוף וגו'. ת': שחט סימן וחצי בבהמה פסולה. אעפ"י ששיעור זה גדול מרוב שנים. דרובו בכולן. ובעוף כשירה. שני חצאי סמנין בין בעוף בין בבהמה שחיטתו פסולה: ווירידין לר' יהודה שהא בהם או דרס בהם או החליד בהן כשירה: לכתחילה אסור לשחוט בסכין של גוים. ואם שחט שחיטת כשירה. אבל צריך לקלוף בית השחיטה משום דאגב דוחקא דסכינא בלעא: סכין ששחט בה טריפה או נבלה או אפי' כשירה ידיחנו. והיינו דאמרי' לקמן סכין ששחט בה בעי הדחה. ואם חתך בה צונן בלא הדחה בעי הדחה ההוא צונן. ורותח אסור לחתוך אלא א"כ הדיחו בצונן או יכפרנו. וצריך לבדוק בסימנין אחר שחיטה אם יפה שחט. אם שחט רוב אחד בעוף ורוב שנים בבהמה. ושלא (תגריס) [הגרים] למטה או למעלה חוץ למקום שחיטה ושלא נעקרו הסימנין. ואם לא בדק אסור באכילה. כדרב הונא דאמר בהמה בחייה בחזקת איסור עומדת. כו': השוחט בלילה בלא אבוקה. וכן סומא ששחט שחיטתו כשירה בדיעבד. אבל לכתחילה לא ישחוט אדם בלילה בלא נר: אין שוחטין לא לתוך ימים ולא לתוך נהרות. דאמרי לשרא דימא קא שחיט. אבל שוחט הוא לתוך אוגן של מים עכורים. דלא יכול למיחזי בבבואה. ולא לימרו לבבואה קא שחיט. אוגן. עוגה. חריץ שיש בה מים עכורים: היה מהלך בספינה ואין לו מקום בספינה לשחוט מוציא [ידו] חוץ לספינה ושוחט. ודם שותת ויורד על הפני הספינה. שהכל יודעין שלנקר הספינה הוא עושה ולא לשרא דימא. וכי אסרו לשחוט לתוך ימים ונהרות כשעומד ביבשה. ויכול לישחוט ביבשה. התם איכא חשדא. ואין שוחטין לגומא ריקנית כל עיקר. אלא א"כ יש בה מים עכורים. כדאמרי' מפני שהוא חוק המינין עובדי ע"ז לשחוט בגומא דע"ז. והרוצה לנקר חצירו שוחט חוץ לגומא והני מילי בחצירו שהוא מקום צנוע. אבל בשוק לא יעשה כן. שלא יחקה את המינין. פי' יחזיק ידיהם בחוקותיהם: אין שוחטין לתוך כלי ריקם. שלא יאמרו מקבל דם לע"ז. אלא א"כ ישים בתוכו דבר מיאוס. כגון כיבוד הבית. ואחר ישחוט. ודבר [זה] אנו למידין מדין (אגומא) [גומא], דא' אין שוחטין לגומא ריקנית אלא א"כ יש בה מים עכורים:

הילכות שחיטה: אמרו חכמים כל טבח שאינו יודע הילכות שחיטה אסור לאכול משחיטתו אלא א"כ ראהו בקי מתחילתו ועד סוף. דכיון דלא גמיר זמנין דשהי ודריס וחליד ולא ידע שבכך תהא מקולקלת השחיטה: ואילו הן הילכות שחיטה שיהא בקי

בהן: שהייה. דרסה. חלדה. הגרמה. עיקור: שהייא היכי דמיא. כגון שהתחיל לשחוט בסימנין. ושהא קודם גמר שחיטתו בין בתחילה בין בסוף בין באמצע. או על ידי אונס. ז) או שנפלה הסכין מידו והגביהה. או שנפלו בגדיו עליו והגביהם לאחוריו. או בית יד מלבושיו אי נמי אתא זיבורא ויתיב על ידיה או עף ונתייגע בתוך השחיטה ובא חבירו ושחט אחר ששהא זה הראשון שיעור שהייה. או הוא עצמו גמר שחיטתו אחר ששהא. בעיניין זה שפירשתי. או בעיניין אחר ששהא. אם שהא כדי שחיטה אחרת כמוה דקה לדקה. וגסה לגסה. ועוף לעוף. והיינו כרב. זהו שיעור שהייה הלכה למשה מסיני. ואעפ"י שכבר שחט רוב ושהא אל יגמור שחיטתו. אך ממתין לה עד שתמות וכשירה. והשוחט את הבהמה אם שהה דווקא כדי לחתוך את סימני בהמה בינונית המוטלת לארץ. וכן עוף לעוף כמותו בינוני. ודוקא כדי לשחוט. וזהו שיעור קטן מאד. והזהיר יזהר בכך ולא יחוס על ממונו. ת': ולית הילכתא כדאמרי' במערבא עד שיגביהנה וירביצנה וישחוט. דקה לדקה. וגסה לגסה. וכו'. דא"כ נתת דבריך לשיעורין. ומיהו רב אלפסי פסק דהילכתא בשמואל ורב יוחנן דפליגי אדרב דאמר כדי שחיטה בהמה לבהמה ועוף לעוף. ושמואל אמר אפי' בהמה לעוף. וכן אמר ר' יוחנן אפי' בהמה לעוף והוו להו תרי שמואל ור' יוחנן. ואין דבריו של אחד במקום שנים. פי' בהמה לעוף. שיעור שחיטת בהמה הוי שיעור שהיה לעוף. ולא עוף לעוף. וזה קולא רבתי: ת': ע"כ: ושהיות מצטרפות. כיצד התחיל לשחוט ושהא מעט וחתך מעט ושהא מעט וחתך מעט. מצטרפות לשיעור שהייה כמותה ופסולה. היה שוחט בקנה ושהא הרבה קודם ששחט חציו ואחר גמר שחיטתו כשירה. מידי דהוה אחצי קנה פגום ובוושט פסולה. שחט רוב הסימנין ושהא שיעור שהייה ואחר כך חתך המיעוט פסולה. דתיקו דאורייתא לחומרא. שחט רוב הסימנין והשליך העוף מידו ושוהא למות. לא יגמרם בתורת שחיטה. ולא יחלידם. דהחליד במיעוט סימנין מהו תיקו. וכל תיקו דאיסורא דאוריית' לחומרא. אם רוצה להמיתו או יכהו על ראשו. או יחתכנו שלא במקום שחיטת או ימתין עד שימות. ואם שחט הרוב ובא גוי ושחט המיעוט נראה להחמיר. ואין כח כל כך להביא ראיה: דרסה. היכא דמיא. התיז הסימנין בבת אחת שלא הוליך ולא הביא אלא הכה בכח כאדם החותך מקל בהרמת יד. או דחק הסכין בכח ונחתכו הסימנין בלא הולכה ובלא הובאה. ומקרא נפקא. ושחט. אין ושחט אלא משך. ת'. וכן הוא אומ' זהב שחוט. ואומ' חץ שחוט לשונם. ת': אבל אם הוליך או הביא. והסכין יש בו שיעור שני צווארין כשירה. כדפרי' לעיל. וכן תנן פ"ב. דבעינן כמלא צוואר. חוץ לצוואר בזמן שהוליך ולא הביא או הביא ולא הוליך. אבל הוליך והביא אפילו כל שהוא כשר: הלדה. היכי דמיא: החליד

הסכין תחת הסימנין וחתכן כלפי מעלה. או בין סימן לסימן וחתכם כלפי מעלה או כלפי מטה. שחתך את האחד כהילכתו והוציא את הסכין וחתך גם השני כהלכתו. או החליד תחת העור וחתך את הסימנין. או החליד תחת צמר מסובך. או תחת מטלית. או תחת דבק הנדבק וחתך העור והסימנין פסולה. עיקר חלדה הלכה למשה מסיני. החליד במיעוט סימנין. פסולה. דתיקו דאוריית' לחומרא: הגרמה. היכי דמיא. מקום הכשר שחיטה משיפוי כובע ולמטה והיינו דשייר בחיטי כל שהוא כלפי הראש. ואין זה לשון בשר קטן שנופל על פי הקנה לעכב הקול. אלא כמין כובע ממש הוא עשוי. ומאמצעיתו ומעלה הולך וכלה. כמין קולם. שקורין הילמא. ואותו שיפוי נקרא שיפוי כובע. חיטי. גלנץ. דמיין לחיטין. ומונחים על פי קנה אצל הכובע. ואי שחט רוב קנה למטה משיפוי כובע דהיינו שייר בחיטי כל שהו כלפי הראש ואחר כך הגרים וגמר שחיטתו למעלה משיפוי כובע ולמעלה מחיטי כשירה. דרובה במקום הכשר שחיטה. ואם לא שחט כי אם חצי קנה במקום הכשר למטה משיפוי כובע דהיינו שייר בחיטי כל שהו כלפי הראש. ואחר כך הגרים למעלה משיפוי כובע ולמעלה מחיטי פסולה. דאין רובה במקום הכשר. והיינו הגרמה. דהלכה למשה מסיני. שחט שליש והגרים שליש ושחט שליש פסולה. כל הגרמה למעלה מחיטי. בשיפוי של כובע, כל הצוואר כשר לשחיטה משיפוי כובע ולמטה עד כנפי הריאה התחתונה. כשתולין את הבהמה ברגליה מתפשטין כנפי ריאה למטה כלפי ראשה של בהמה. והקנה שבין הכנפים פסול לשחיטה. בל שפושטה צווארה ורועה. הצוואר מתפשט מאיליו בלא אונס כשר לשחיטה. ואם אנס אדם בסימנין. או אפי' אנסה עצמה מאיליה ונתפשטה יותר ממה שפושטה אסור לשחיטה. הכשר שחיטה בוושט. וושט נתנו חכמים בו שיעור. למעלה כלפי הראש ער כמה צריך להניח. בארבע אצבעות. ולמטה עד תרבץ הוושט. שאינו מקום הכשר שחיטה. פי' כל שחותכו ועומד במקומו זהו תרבץ הוושט. כל [שחותכו] וכווץ זהו וושט עצמו. והני מילי בשור ובבהמה דקה. ובעוף לא פי' השיעור בו כי אם לפי מה שהוא קטן משור צריך להניח פחות שאין שיעורן גדול כשל שור. למטה כשר לשחוט עד מקום שמתחיל להשעיר. פי' שער שגוררין בסכין. ומשם ואילך נקרא כרס הפנימי ולא וושט ופסול לשחיטה: עיקור. שנעקרו הסימנין ממקום דיבוקם למעלה. או האחד כולו נעקר ממקומו ונפרק מבשר הלחי היינו עיקור. דהלכה למשה מסיני. אבל אם נפרק אפילו רוכו ומיעוטו דבק בבשר הלחי כשרה: שחט ובדק הסימנין ומצא עיקור שהסימן הנעקר נשחט. דאי איפשר לשמוטה שתעשה שחיטה ודאי לאחר שחיטה נשמטה. והני מילי שלא תפס בסימנין בשעת שחיטה. אבל תפס בסימנין ובדק ומצא

עיקור פסולה. דאמרי' קודם שחיטה נעקר. ולהכי נשחט שתפס בהן. שחט בעוף סימן אחד ובדק. סימן שני ומצאו נעקר ואין ידוע אם קודם שחיטה נשמט אם לאחר שחיטה. זהו שאמרו חכמים כל ספק בשחיטה פסול: האי מאן דשחיט עוף נדליניה לכרעיה מן ארעא. ונרחיק מן כותלא. דילמא מיסרך ועקר לסימנין. עיקור הלכה למשה מסיני ואפי' בעוף: השוחט את המסוכנת. או בהמה חיה או עוף אם פירכסה בסוף שחיטה כשירה. ודווקא בסוף שחיטה דבעינן דתהוי בה חיותא בגמר שחיטה. ואם לא פירכסה בסוף שחיטה אלא בתחילה או באמצע פסולה. והכי מוכח. היכי דמיא מסוכנת שצריכה לפרכס. כל שמעמידין אותה ואינה עומדת. ואפי' אוכלת קורות שיש לה חוזק כל כך בשיניה: בהמה דקה מסוכנה. שהיתה ידה כפופה ופשטתה ולא החזירה פסולה. שאין זה אלא הוצאות נפש. הכי קים להו לחכמים. היתה ידה פשוטה וכפפתה כשירה. בד"א ביד. אבל ברגל בין פשטה ולא כפפה בין כפפה ולא פשטה כשירה. ועוף מסוכן אפילו לא ריפרף ולא כישכש אלא בזנבו הרי זה פירכוס וכשר. והני מילי בשאין יכולה לעמוד. אבל כשיכולה לעמוד כשירה בלא פירכוס: והשוחט צריך לברך עובר לעשייתו. על השחיטה. ואם לא בירך הפסיד שכר ברכה והבשר כשירה. השוחט בהמה חיה ועוף ולא יצא מהן דם כשירין:

סימן תקלה

תקלה.

אותו ואת בנו נוהג בבהמה אבל לא בחיה ועוף. ונוהג בנקיבות אבל לא בזכרים. לפי שאינו ניכר אם הוא אביו. ואם מתברר שהוא אביו אסור לשחוט האב והבן ביום אחד. דאמר שמואל הלכה כחנניה. שחט פרה אסור לשחוט את בנה. שחט בנה קודם אסור לשחוט את האם. שנים שלקחו פרה ובנה אסור לשוחטן. אם יודע האחד בחברו שקדם ושחט לא ישחט הוא באותו יום. יום אחד האמור באותו ואת בנו [היום] הולך אחר הלילה. פי' שחט פרה בלילה אסור לשחוט בנה ביום. אבל אם שחט פרה ביום מותר לשחוט בנה בלילה. לפי שאין זה יום אחד: השוחט ונמצאת טרפה חייב משום אותו ואת בנו. השוחט ונתנבלה בידו. והנוחר והמעקר פטור משום אותו ואת בנו:

הלכות כיסוי הדם

סימן תקלו

תקלו.

כיסוי הדם נוהג בחיה ובעוף. השוחט ונמצאת טריפה או נתנבלה בירו והנוחר והמעקר

פטור מלכסות. שחט כמה חיות ועופות במקום אחד כיסוי אחד לכולן. כיסהן ונתגלה פטור מלכסות. כיסהן הרוח ונתגלה חייב לכסות. ואם לא נתגלה פטור מלכסות. השוחט ונבלע הדם בקרקע אם רישומו ניכר חייב לכסות. דם שנתערב במים אם יש בו מראית הדם חייב לכסות. והמכסה צריך לברך עובר לעשייתו על (כסא) [כסוי] הדם. ואם לא בירך הפסיד שכר מצוה. מי ששפך יכסה. ואם לא כסה וראהו אחר חייב לכסות. וכמה ששפך בו יכסה. פי' ביד או בסכין אבל לא ברגל. שלא יהא מצוות בזויות עליו. דם הניתז ושעל הסכין אם אין שם דם אלא הוא חייב לכסות. כיצד עושה גוררו מעל הסכין עד שישירנו מן הסכין לעפר ואחר יכסנו. כדי שיהא עפר למעלה ועפר למטה. שהרי כך אמרו חכמים. אמר ר' זירא אמר רב השוחט צריך שיתן עפר למעלה ועפר למטה. שנאמר ושפך את דמו וכסהו בעפר. עפר לא נאמר אלא בעפר. ואם יש שם דם אחר אין צריך לגוררו אלא יכסה דם שנפל לארץ ודיו. דקיימא לן כר' יהודה. דרמו אפילו מקצת דמו. פי' משוס דר' יהודה מפר' במתניתי' דברי חכמים שכל מקום שא"ר יהודה אימתי אינו אלא לפרש דברי חכמים: במה מכסין. מכסין בזבל הדק ובחול (הגם) [הדק] בסיר ובחרסית. פי' שחיקת חרסין ולבנים. ומנופה של (הבית שכבשן) [חבית שכתשן] ובשחיקת אבנים ונעורת פשתן דקה. ארישטא ב'. ונסורת של חרשים שגוררין נגרים במגירה פגומה פגימות וקוצצין בה עצים. והיא משרת נסורת דקה. בעפר ובאפר ובשחורי פחמים כתושין ובנקירת פיסולין. עפר שמוקרן מן הריחים. ובזרניך. אורפימנט. ובכחול: היה מהלך במדבר ואין לו עפר לכסות. שאין מכסין בעפר המדבר. לפי שאינו מגדל צמחים. אין מכסין בו. כיצד עושה. שוחק דינר זהב ומכסה. שנאמר עפרות זהב לו. היה מהלך בספינה ואין לו עפר לכסות. שורף טליתו ומכסה. אין מכסין לא בזבל (הדק) [הגס] ולא בחול הגם שהיוצר צריך לכתשו עד שיכתש. ולא בלבינה ומגופה (לא) [שלא] כתשן. ולא בשחיקת כלי מתכות. ולא בקמח. ובסובין ובמורסן. ולא יכפה עליו את הכלי. אפר הכירה שהוסק מערב יום טוב מוכן הוא לכסות בו ביום טוב. ואם הוסק ביום טוב אסור משום מוקצה. ואם ראוי לצלות בו ביצה שהוא חם מותר לכסות בו אפי' הוסק בו ביום טוב. ויזהר השוחט בלי לכסות ביום טוב כי אם בדבר שדעתו מאתמול. ולא יחפור ביום טוב אפי' שחט כבר לא יחפור. יכסה בדבר שדעתו עליו מאתמול כמו אפר כירה. כדפרי': סכין שנפגם. אם נפגם מערב יו"ט והיה יכול לתקן מערב יום טוב. אסור להשחיזו ביום טוב ואפי' על גב חבירתה. ואם נפגם ביום טוב משחיזין אותו ביום טוב. אפילו במשחזת של אבן. והלכה כר' יהודה. ואם ספק וחתך בו משנכנס יום טוב ואחר כך מצאו פגום תלינן שנפגם במה שחתך. נראה להקל. דלא ליתי לאמנועי משמחת יום

טוב. ואם בדק ומצא פגום ודאי נפגם מערב יום טוב ואסור להשחיזו ביום טוב ואפילו על גבי חבירתה: אסור להראות סכין לחכם ביום טוב. דנראה כמתקן. תלמיד חכם רואה לעצמו ומשאילה לאחרים. סכין שעמדה אפי' לא חתך לאחר כניסת יום מותר לחרדה ביום טוב והני מילי הוא דפסקה אגב דוחקה:

הלכות טריפות

סימן תקלז

תקלז.

תני דבי ר' ישמעאל בין החיה הנאכלת ובין החיה אשר לא תאכל. אילו שמונה עשרה טריפות שנאמרו למשה בסיני. ועלינו אין לבדוק כי אם טריפות הריאה לפי שהיא שואבת כל מיני משקין. ולפיכך היא עלולה ליטרף. ושאר י"ח טריפות ובסג"ר. ושב שמועתא. וכמה טריפות אשר במסכת חולין אין צריכין לבדוק. דסמכי' אדרב הונא דאמ' נשחטה הרי היא בחזקת היתר. עד שיוודע לך במה נטרפה. אמנם הבא לידו שאר טריפות יזהר שלא יאכל אם אינו בקי בכולן. ואם לאו ישאל לחכם. וטריפות הריאה הנהיגו חכמי הדורות לבדוק היטב לפי שהיא עלולה ליטרף. ולפיכך צריך דור עני להיות כל אחד ואחד בקי בטריפות הריאה. ושאר טריפות הזכרתי כאן פן יאמרו אין טריפות כי אם בריאה. לפיכך אזכור שמם בקוצר בלא פי'. כדי שיהא נזכר הבא מעשה לידו ואז ישאל לחכם: ואלה שמותם: נקובת הוושט. במשהו. ופסוקת הגרגרת. ברובה. ניקב קרום של מוח. ניקב הלב לבית חללו. נשברה השדרה. נפסק החוט שלה. נטלה הכבד ולא נשתייר ממנה כלום. הריאה שניקבה. או שחסרה. ניקבה הקיבה. ניקבה המרה. ניקבו הדקין. ניקבה הכרס הפנימית. או שנקרע רוב החיצונה. המסס ובית הכוסות שנקבו לחוץ. נפלה מן הגג. נשתברו רוב צלעותיה: ת'. זה הכלל כל נקובי במשהו. וכל פסוקי ברובה: ת'. דרוסת זאב בדקה. דרוסת ארי בגסה. דרוסת הנץ בעוף הדק. דרוסת הגס בעוף הגס. דרוסת חתול ונמייה. דרוסת חולדה. נחתכו רגלי הבהמה מן הארכובה ולמעלה. חסרון בשדרה. והגלורה. בוקא דאטמא דשף מדוכתיה. לקתה בכוליא חד. ניקב הטחול. סימנין שנידלדלו (בחופן) [ברובן], נעקרה צלע מעיקרא. גולגלת שנתכסה ברובה. בשר החופה את הכרס ברובו: ועוד כמה טרפיות וטרפות העוף יתר על הבהמה. והבא מעשה לידו יפרוש לחכם מה יהיה. ואם לא יבא מעשה לידו הרי היא בחזקת היתר. ובריאה יבדוק כמנהג חכמי הדורות ואם אינו בודק צריך לבדוק אחריו וחיישינן שמא מין הוא: הריאה שניקבה טריפה. אעפ"י שלא חסרה. והוא דאינקיב קרמא עילאה ולא תתאה:

ואפי' ניטל כל קרמא עילאה כשירה. דתתאה מנין. והיינו דאמר רבא האי ריאה דאגליד כאהינא סימקא כשירה אם עולה בנפיחה. ואי אינקיב תתאה ולא אינקיב עילאה כשירה דעילאה מגין. כדרב יוסף. דאמ' רב יוסף האי ריאה דאוושא אי ידעינן היכא דאוושא מותבינן עלה גדפא או גילא או רוקא אי מבצבצא טריפה. מפני שני הקרמים. ובדוכתא דליכא למיתלא בידא דטבחא. כדלקמן. ואי לא מבצבצא כשירה. דאמרי' התחתון ניקב ולא העליון. ואי אוושא ביני ביני. ולא ידעינן היכי אוושא בדקינן ליה בפשורי. בחמימי לא. דכווצא. בקרירי(לה) [לא]. דמטרשי. אלא בפשורי אי מבצבצא טריפה: שהמים מעלין אבעבועות מפני קר היוצא דרך הנקב טריפה. ואי לא כשירה. דתתאה אינקיב. עילאה לא אינקיב דאוושא ביני וביני. אי ניקבה ריאה דממשמשא ידא דטבחא. שברור לו שנגע כשמשמש תלינן בידא דטבחא וכשירה ואין צריך להקיף. אבל אי ניקבה היכא דלא משמשא ידא דטבחא דליכא למיתלי בידא דטבחא. ואין ידוע אי קודם שחיטה אי לאחר שחיטה מקיפין. פי' נוקבין אותה במקום אחר ומקריבין הנקבים זה לזה. אי דמי להדדי ודאי אחר שחיטה ניקב וכשירה. ואי לא דמי להדדי האי קודם שחיטה וטריפה. ומקיפין אפי' מערוגה לערוגה ובלבד שיקיף מאונא לאונא ומאומא לאומא מדקה לדקה ומגסה לגסה. אבל לא מאומא לאונא ומדקה לגסה. ריאה שהאדימה מקצתה כשירה. וסוגיית הלכה מוכח. שאפילו כולה האדימה הדרא ברייא וכשירה. דלשאר שרצים מדמינן לה שעורן רך. האדימה שנטרואה ב'. קרום שעלה מחמת מכה בריאה אינו קרום וטריפה. ואפי' עולה בנפיחה. דקים להו לרבנן דאותו קרום אינו של קיימא וסופו ליפול ויפתח הנקב. דגבי כרות שפכה נמי אמרי' כן: הבקי בהילכות טריפות פותח הטרפשא בסכין ומכניס ידו ובודק בין ריאה ולדופן וסביבות הריאה שלא יהא שם סירכא. ובודק בסדר חסרוניה ויתרוניה ואל יפתח הגוי את הטרפשין שלא בפני ישראל דיש לחוש שמא יכניס ידו תוך הטרפשין וינתק הסירכא: חמש אונות יש לריאה. הבודק אותה ואפה כלפי גברא מוצא שלש אונות בימין ושנים בשמאל. ובערוגת ימין אונא קטנה עומדת לבדה שלא בשורת אונות ונקראת עינוניתא דוורדא. מפני שדומה לעלה של וורד. ולבד כל אלה יש למעלה מהן שתי אונות גדולות הנקראות אומות שדומות אימות לכולן. חסירה אחת מן השתים של שמאל טריפה. אבל אם חסירה אחת מן השלש של ימין עינוניתא דוורדא מצטרפת עם השנים וכשירה. ורבינו ש"יי אומ' דכיון דלא קיימ' בדרא דאוני לא מצטרפא. יתירה אונא בשורת האונות כשירה. שלא בשורת האונות מגבה טריפה. אבל מגוה כשירה. לדברי ר' שמואל אשר העיד על אביו הגאון ר' יצחק הלוי שהיה אוכלה. והרב ר' שלמה אוסר. אין בריאה שום עינוניתא דוורדא

טריפה. ורבינו ש"יי מתירה. דמדסכר רב אשי למיטרפה ש"מ לאו אורחא בהכי. ובהני דידן דאיתא ברובא דידהו. אי משכחינן ריאה דלית בה עינוניתא כשירה: פירשתי סדר בדיקות הריאה:

סימן תקלח
תקלח.

ועתה אפרש סדר סירכות:

כל מקום שנסרכה הריאה אומות ואונות ועינוניתא בין לדופן בין לשמנונית בין לטרפשין בין זו לזו טריפה לבד האונות אם נסרכו כסדרן ואפי' אונא לאומא אשר בצידה כשירה. ת'. וכן לשון רבינו שלמה. ואונא באומא פי' רב' שלמה כי מעשה בא לידו והתירה לו רבינו יעקב בר' יקר. ת': ורבינו תם אומ' דכל המתיר אונא באומא אינו אלא טועה ומאכיל טריפות לישראל. ת'. וכן לשון רבינו יעקב. מטעם שהאומה היא ברוחב החזה ומתנענעת לכאן ולכאן ומתפרק הקרום. אבל בתרתי אוני דוקא שרי רבא כי סריכי בכסדרן לפי שעומדת במיצר החזה ואין הסירכא מתרפקת: ומדאמ' רבא חמשא אוני יש לריאה הרי אומות אינן בכלל. דא"כ שבע הווין. וכי אמר תרי אוני דסריכן אהדדי כשירה אין אומא בכלל. דהא לא מקרייא אוני. ונקט דווקא אוני שעומדת במיצר החזה אבל אומא לא. וכן פי' הרב ר' משה מפויאה: ת' ע"כ: אבל אם נסרכו שלא כסידרן כגון זו על גב זו אונא לאומא או אונא לאונא אחרת שלא בצדה טריפה. ועינוניתא דוורדא כל מקום שסרוכה טריפה. דכולהו לגבי דידה שלא כסידרן נינהו. אבל אם נסרכו האונות בקרום שעל הצלעות כנגדן או בבשר שבין הצלעות כשירה. אבל אם נסרכו האומות לדופן ממקום שאונות חתוכות ומפורשות מן האומות ולמטה כלפי זנב. אם יש סירכא מחיתוך אונות ולמעלה כנגד השדרה וזה גב הריאה שכנגד האונות טריפה. יש שמכשירין אותה סירכא שבגב הריאה כנגד אונות. ואין נראין. אומא שהיא דבוקה אל הצלעות בלא סירכא מביאין סכין חדור ומפרקין אותה מן הדופן ורואין אם יש ריעותא בדופן תלינן בדופן. ובודקין את הריאה בפושרין ונופהין אותה. ואם אין מוציאה רוח כשירה. אעפ"י שהעלתה צמחים במקום דבק והן נקראין מלנץ. ואם אין ריעותא בדופן אעפ"י שלא העלתה צמחין ואין מוציאה רוח טריפה. ומי שבדק בידו ומצא ריאה כהילכתה ולא מצא שום סירכא צריך לו להוציאה לחוץ ולראותה אם יש בה מראית דיו או מראית בשר. או מראית כתושא. הומלון. או במוריקא. קרוא ב'. או יבשה מקצתה. או שנפרכה בציפורן. או שדומה לאופתא. לבקעה. שקשה בבקעת. או שחלקה כבקעת שאין לה חיתוכא דאוני כלל טריפה. אבל ניכר בה סדק כמין היתוך והפרש שאינה חלקה לגמרי כשירה:

שתי בועות הסמוכות זו לזו שיש מעט בינתים טריפה. ואם אינם סמוכות בשירה. חדא ומתחזי כתרתי. פי' בועה אחת שדומה לשתים ורחבה משני צדדין ובאמצעיתה קצרה הרבה ונראית כאילו היא מתחלקת. ואין כלום מבשר הריאה בינתים. נוקבין אחת מהן אם שופכות זו לזו אחת היא וכשירה. ואי לא שופכות להדדי טריפה. אימר ניקבה מעילוי סירכי ועבד תרתי בועי וחדא מינייהו ניקבה ומכה היא ודחה לחבירתה וסתמה. להכי טריפה. בועא שבשיפולי ריאה או באונות או באומות ואין חוט בשר מקיף לה מפני שהיא למטה בשפת הריאה שאין כלום בשר בשפתה טריפה ויש שמכשירין. ואעפ"י שבדק הריאה ולא מצא בה אחד מכל אילו הטריפות צריך לעשות נפיחה. וכל זמן שלא נפחה אסורה. משום אטום בריאה. ומשום נקב משהו. שאין ניכרין אלא בנפיחה. אטוס בריאה מקום קשה הוא בריאה. מקום שאינו עולה בנפיחה ואינו בולט בריאה בשעת נפיחה ובגופה של ריאה הוא. אבל אם בולט על גב הריאה אפילו כמה בועות גדולות וקשות כסלע כשירה. יש אומ' אטום בריאה אינו קשה ומראהו כמראה ריאה אך אינו עולה בנפיחה וקורעין אותו מקום בסכין ואם יש בו מונלא. גליירא ב'. או מים זכים כשירה. אך אם יש בו מים סרוחים טריפה. ואם אין מים מניחין על גבי קרקע רוק או נוצה או קש. ואם מנענע מחמת הרוח כשירה: אמר רבא כשהטבח בודק את הבהמה מוציא הריאה לנופחה אפה כלפי גברא כשהיא תלוייה ברגליה ונפח לה דהוו ג' מימינא וב' משמאלא. אם חסרן או יתירן. חזינן אם ההיא יתירא קיימא בדרא דאוני כשירה. ואי אישתכח על גבן בין מהאי גיסא בין מהאי גיסא ואפי' כטרפא דאסא טריפה. ואי משתכח מאפה ביני היא וכשירה: ת'.

סימן תקלט

תקלט.

וזה לשון ספר התרומה:

והא דאמר רבא חמשה אוני אית לריאה תלתא מימינא ותרתי משמאלא אי חסיר או חליף או יתיר טריפה. הלכה כמותו. אבל ביתיר לא. דההיא יתירת דאתי לקמיה דאמימר ואכשרה. ואמ' לית הילכת' כוותיה דרבא ביתירת. וכן פי' רבינו שלמה שראה שהכשירה רבו. והני מילי דקיימ' בדרא דאוני אז כשירה. וההיא יתירת דהוה ביני וביני סבר רב אשי למיטרפה. כיון דלא קיימ' בדרא דאחריני. אמר ליה [מר] בריה דרב אויא כל חיוי ברייתא הכי אית להו. וקרי ליה עינוניתא דוורדא. והיכי דחסר אחת מן האונות פירש"י יש אומ' דמצרפין להך עינוניתא תחת החסירה. וגר' לי דלא מצרפינן לה כיון דאונא בדרא דאחריני. והיכא דאין לה כל עינוניתא פי' דכשירה. דהא לא היה רגילות

להיותה אלא בחיוי ברייתא. א"כ אין דינה להיות. והיכא דאית לה תרי עינוניתא. פירש"י שנחלקו בה גדולי הדור. ונראה לו דטריפה. ויש מכשירין מטעם כל יתר כנטול דמי וליכא השתא אלא חדא. וליתה. דאי כנטול דמי היינו כנטול מחיים. והוה ליה ניקבה הריאה. כדאמרי' נבי בהמה בעלת חמש היינו טרפה מן הבטן מטעם כל יתר כנטול דמי. (פי') [פרק] בהמה המקשה. ועוד יש מתירין מטעם אחר כי יש לה תרי עינוניתא שהרי בחדא עינוניתא לא הוה א' חיוי ברייתא הכי אית להו. דהא חזינן דכולהן דידין הכי אית להו. וגם רב אשי היכי סבר למיטרפה. א"כ לא משכח בהמה כשירה אלא על כורחיך מתרי עינוניתא הוה א' דעיזי ברייתא הכי אית להו וכשירה: ומורי רבינו אומר דאין זה ראייה. דבימיהם היו בהמות שלהן משונות ולא הוה להו אפי' חדא. דהא אשכחן דמשונות היו משלנו מדבר אחר. דאמרי' בפ' הלוקח בהמה. {פרות) [פרה] בת שלש ודאי לכהן. ושלנו יולדת קודם לכן: ת'. ע"כ: ריאה דסריכה בחזה או בשמנונית דגרגרת אין לה בדיקה וטריפה. ולא משתכחא אלא בימין של בהמה. ושתי ערוגות של ריאה הם האומות אחת מיכן ואחת מיכן וביניהן סימפון ושמנונית שהוא דבוק בשורה ונמצא דריאה באותו סמפון אם דבוק מעיקר הלב ובא לו עד למטה כשירה. מפוצלות מזו לזו אפילו מעט סירכא הוא ואין לה בדיקה. וטריפה. ואונין הסמוכין לדופן לאותם צלעות קטנות אע"ג דסריכן מביא סכין חדוד ומפריש אותה סירכא מאותן צלעות ונופח את הריאה אם יצא ממנה הרוח טריפה. ואם לא יצא ממנה הרוח כשירה מה שאין כן בסירכא באומא. שאעפ"י שלא יצא הרוח ממנה טריפה. מאחר שיש סירכא בינה ולדופן. אך אם דבוקה בדופן בצלעות כבר פירשתי וחילקתי בין נמצא בדופן ריעותא ללא נמצא. ואם אינה נבדקת בדופן ואין בה שום סירכא ואין בדופן שום ריעותא ניכר ועלו צמחין עליה אין חוששין עליה וכשירה. וריאה דסריכא בקנה הלב אין לה בדיקה וטריפה. שאינה סותם בריאה אלא דופן לאוני דאוני מן חבירתה. ועסק סירכא שקורין פולמוניאה קיבלנו עלינו שלא להכשירה: אמר רבא ריאה דדמיא למוריקא לקשותא למוריקא דביעתא טריפה. אמר רבא ריאה דדמיא לגוונא דכבדא כשירה לגוונא דבישרא טריפה. וסימניך ובשר בשדה טריפה לא תאכלו. ריאה ירוקה כשירה. אדומה כשירה. כר' נתן. אמר רב אחא דדמיא לכוחלא כשירה. לריותא טריפה. דאמר רבא שחור אדום הוא אלא שלקה. ואמר רבא ריאה דאסמיך גילדי גילדי אוכמי אוכמי טינרי טינרי. כנדי כנדי. חזותא חזותא. כשירה. פי' גילדי דמי למצורע. טינרי. בועות יבישות וקשות כסלע. דמתרגם טינרי. כנדי. בועות לחות. חזותא. גוונין. בהמה שנחתכו רגליה מן הארכובה ולמטה כשירה. מן הארכובה ולמעלה טריפה. וכן אם ניטל צומת הגידין. אמר רב וכן

בעוף. אמר רב יהודה אמר רב שמוטת ירך בבהמה טריפה. שמוטת גף בעוף. טריפה. חיישינן שמא (סמוך לריאה) [ניקבה הריאה], אבל אם נשמט פרק שני כשר. וכן שלישי מבחוץ. והא דאמר רב יוסף בר מניומי אמר רב נחמן ריאה שניקבה ודופן סותמתה כשירה. בין סביך בין סריך. בין לא סביך בין לא סריך כיון דסתמתה דופן כל שהו כשירה. קרום שעלה מחמת מכה בריאה ולמחר נעשה ניקב טריפה. דאינו קרום. ואם תאמר חלב של לב סותמו שהרי הוא דבוק מעיקר הלב ומקומו הוא ונידון כאונא דריאה דאמרינן מקום רביתא הוא. הבא לא אמרי' הכי. דקיימא לן (הלב) [חלב] העשוי ככובע אינו סותם. וזהו טרפשא. הילכך טריפה. רבינא עני אדרב יוסף והוא דסכיך אבישרא. אבל אם נסרכה בה טרפשא דליבא אפילו כחוט השיעור אין לה בדיקה. דהלכה רווחת היא (דהלב) [דחלב] העשוי ככובע אינו סותם. וזהו טרפשא דליבא שאם נסרך כחוט אחד ופירקן ולא בוצבין אע"פ כן טריפה דלא נסרך אלא אם כן ניקבה. וקורא אני בה הריאה שניקבה. במקום אחר אמרו חכמים מה שנסרכה ניקבה ואין חוזרת עוד לכשרות. לבר סירכא דבית רביתא שאם נסרכא בחיתוכא דאוני כבשר שבין הצלעות ומסובך מנין: ת':

מהלכות רב אלפסי:

אמר רבא שתי עורות יש לו לוושט. חיצון אדום ופנימי לבן. דאי חליף טריפה. ואם (ניקבן) [ניקבו] שניהן זה שלא כנגד זה טריפה. דזימנין דמתחא ליה ומיתרמו ליה אהדדי. והוה ליה כנקב הושט ואסור. ואמר רבא קרום שעלה מחמת מכה בושט אינו קרום. ואמר רבא ושט אין לו בדיקה מבחוץ אלא מבפנים. למאי נפקא מינה. לספק דרוסה. דכיון דדם אדום וושט מבחוץ אדום לא מינכר. הילכך בעי בדיקה מבפנים שהוא לבן. ואם יש לו קוץ בווושט. חוששין שמא הבראה. פי' דילמא נפק לברא. אכל אם נמצא בווושט קוץ אין חוששין. מאי טעמא דכל הני עיזי ברייאתא קוצי אכלן: סליק: ת':

סימן תקמ

תקמ.

מספר האשכול

באנו לפרש דרך קצרה עיניין בדיקת הריאה. הריאה יש בה שתי אומות גדולות וחמש אונין. ועינוניתא דוורדא שביניהן. וזו הריאה בזמן דנפח לה ואפה כלפי גברא הן שלש אונין מימין ושתים משמאל. ועינוניתא דוורדא מן הימין עם השלש. ואם חסרו מן השלש של ימין אחת אין הבהמה טריפה. שעינוניתא דוורדא משלמת השלש במקום החסירה וכשירה משום דבצד ימין. אבל אם חסרו השתים של שמאל אחת אין העינוניתא דוורדא עולה במקום החסירה וטריפה שאין מצטרפין מצד ימין לצד שמאל: הרי בריאה שתי

אומות וחמש אונין ועינוניתא שמינית: והטבח צריך לבדוק בהן אם (אם) דבוקות בחזה ובדפנות. וזו לזו. וגם יש במעי הבהמה תשעה מקומות אחרים שהבודק בהן אם עולה להם סירכא מן הריאה. והן שמנונית החזה. ושמנונית הלב. וטרפשא דכבדא. וגרגרת. ושמנוניתא. דגרגרת. וקנה הלב. ושמנונית שבסימפון שבין שתי אומות שקורין הקצבים קורטווינא. (והכת) [והרת]. שקורין ארמילש. בל'. וגם מתחלק מקום עשירי שבא מטרפש דליבא. הרי אילו עשרה מקומות שבודק בהן הטבח. שאם עולה להן סירכא מן הריאה טריפה. אע"פ שעולה בנפיחה. ואע"פ שלא נמצא שום סירכא בריאה צריך הטבח להוציאה ולעשות לה נפיחה משום יבשה או מראות הפוסלות בה שעל ידי נפיחה מתברר כל היבשות והמראות. ותרי בועי דסריכי להדדי והרבה ספיקות. ושמנונית החזה נידון כחזה. אבל שמנונית דחזה התולה על הצלעות נידון בצלעות וכשירה: ונשאל רב היי גאון ז"ל. (וראי בעיא) [ודאיבעיא] לכון יתירת דמשתכחא בריאה מגבה לא מיבעיא כדאמרי', והני מילי מקמי אבל מאחורה טריפה. כי קא מבעיא לן מקמאה ולתרתי ותלת יתירות דמשתכחן בריאה בין מימינא בין משמאלא מאי. מי אמרי' הני טילי מקמאה. לכל מה דמשתכח מקמה בין חדא בין תרתי או תלת. או דילמא כי אמרי' הני מילי מקמאה לעינוניתא דוורדא בלחוד הוא דקא'. ואי משתכחא יתירא אחריתי בין בימינה בין בשמאלא טריפה. לפי שיש אצלינו בפירושים ראשונים דלא קים לן במילתא שפיר. ותו עינוניתא דוורדא היכי חשובה כשאר אוני. ומאי דייניגן בה. בהא קים לן דכי חסרן אוני חשבינן להו במקום חד מינייהו. או דילמא דכיון דשלא כסדרן הוא לכל מאי דסריכן טריפה. דכן מצינו בהלכות מר רב יהודה גאון. ובעינן למיקם על בירורא דמילתא מקמי מרנא: והשיב: הכי נקטינן נמי דכל יתירת דקיימא מגואי כשירה דהא אמרינן חמשא אונא אית לריאה. ואי יתיר טריפה. הא אמרי' לית הילכתא כוותיה ביתירת. ואפילו לא קיימא בדרא דאוני אלא ביני ביני הא אמרי' ההוא ביני ביני דאתא לקמיה דרב אשי סבר למיטרפיה. א"ל הונא בר מר לרב אשי הני עיזי ברייאתא אית להן כהדה וקרו ליה טבחי עינוניתא דוורדא. והני דקיימא מגואי. אבל מגבה אפי' כטיפה דאסא טריפה. וכיון דקיימא לן דיתירת כשירה לית לן למימר הני מילי חדא לחוד משום דכל יתר בחזקת היתר ולא אסרינן מידעם אלא בריאה. ויתרת דקיימא ביני ביני כל חדא מתקרייא עינוניתא דוורדא. והני עינוניתא דוורדא לכל מאי דסריכן טריפה כדכתב מר רב יהודאי גאון: סימן בדיקת הריאה שנעשה בבית המדרש של הרב הגדול ר' ישראל מלונייל: כל דסריך נשחת. **ואדם** אין. ואחת אל אחת: פי' **אדם**, **אונא** אדופן כשירה **ומחמת** מכה אפי'

אומא לדופן בשירה. ואחת אל אחת. ואונא לחבירתה כשירה: והרב ר' לוי בר יהודה ז"ל שם סימן אחר: וילמד לטרוף טרף **אדם** אכל: ת': ע"כ:

הלכות מספר התרומה

סימן א

ואילו הילכות שחיטה כאשר מבואר בספר התרומה: מר' ברוך בר' יצחק:

דין שחיטת עוף סימן אחד. ובהמה שני סימנין. ורוב אחד כמוהו. ושחיטת ווורידין בעוף שצולהו. או מנקבן בקוץ. דהלכה כר' יהודה בווורידין בפ"ק דברכות. לא חתכם בדיעבד כשר:

סימן ב

דין פגימת סכין ושצריך לבדוק הסכין תחילת שחיטה. וסוף שחיטה. ואם לא בדק הסכין בסוף כשירה. ואם מצא בסוף פגומה כל הבהמות פסולות. ואם שיבר בה עצם כשירות. אם בדק הסכין תחילה. ומותר לכרוך מטלית על הפגימה ולשחוט. וצריך לבדוק סימנין אחר שחיטה אם שחוטין יפה. ואם לא בדק בסוף פסולה:

סימן ג

דין שהה באמצע שחיטה בין במיעוט קמא בין במיעוט בתרא מפורש בדין חלדה:

סימן ד

דין דרסה שלא הוליך ולא הביא הסכין:

סימן ה

דין חלדה. שהסכין מכוסה מן העור או אפי' מסובך. וגם לאחר ששחט מעט פעמים ששוחט בראש הסכין שלא יחתוך מן העור יותר. ואז פעמים שראש הסכין ששוחט בו מתכסה מן העור ופסולה. אם הסכין מכוסה כנגד מה ששוחט. ואם החליד או שהא בין במיעוט קמא בין במיעוט בתרא פסולה. בר משהא במיעוט קמא דכשירה. כמו חצי קנה פגום. כך פי' רש"י והלכות גדולות. אבל בתוספתא שהא במיעוט בתרא כשירה. אבל במיעוט קמא פסולה לכל הפחות בוושט. והחליד במיעוט בתרא יכול להיות דכשירה. כמו הגרים דכשר:

סימן ו

דין הגרמה ששחט שלא במקום שחיטה למעלה משיפוי כובע או למטה מאונא ראשונה. וכן בושט למעלה מתפיסת יד או למטה משישעיר. ואם הגרים במיעוט קמא פסולה ובמיעוט בתרא כשירה. דהא רב ושמואל פסקו כר' יוסי בר' יהודה דשחט בטבעת גדולה

ושייר מלא החוט על פני רובה כשירה. אם הגרים אחרי כן כשירה. שאין דינו כמו שהא או החליד במיעוט סימנין כדפרישי' לעיל:

סימן ז

דין עיקור שנעקרו הסימנין ממקומם חיבורן בלחי. או נפסקה הגרגרת באמצע ברובה פסולה. ודתנן ניטל לחי התחתון כשירה. תלמודא משני לה שפיר. ואם ספק לו מתי נעקר הסימן לאחר שחיטה או לפניה פסולה. אפי' הסימן השמוט הוא שחוט. אפי' לא תפס בסימנין. דא"ר [יוחנן] יביא ויקיף:

סימן ח

דין שוחט בשנים ושלשה מקומות כשירה. כרב. ההוא תורא דאיתשחיט בשנים ושלשה מקומות. על רב יצחק בר מרתא נקיט משופריה שופריה:

סימן ט

הילכות טריפות.

דין תרי אוני דסריכן בשלא כסידרן טריפה. ואי סריכי כסדרן צריכי נפיחה. ופעמים טריפה. לדברי רבינו חננאל בשם הגאון היכא דעיקרן מיפרק. ואין סירכא במקום שמתחילות ליחלק:

סימן י

דין אונא באומא דסריכי יחד טריפה:

סימן יא

דין ריאה הסמוכה לדופן אם האומא דהיינו רוחב החזה טריפה. ואם האונא דהיינו במיצר החזה סרוכה לדופן כשירה. כדא' רב נחמן ריאה שניקבה ודופן סותמתה כשירה. והוא דסביך בבישרא שבין הצלעות. אבל בצלעות עצמן לא סגי דסוף סירכא ליפסק. ואפי' סביך בבישרא ממש ובמיצר החזה. כמו האונא דכשירה. היינו בנפיחה דוקא. כך פירשו הגאונים: ואם יש סירכא מן הריאה לשומן הלב או לשום מקום טריפה:

סימן יב

דין חשבון האונות של ריאה. תלת מימינא ותרי משמאלא. מלבד תרי אומי אי חליף אי חסיר או יתיר טריפה. ואי היתרת בדרא דאוני כשירה. ואין מצרפין החסירה לעינוניתא דוורדא אלא א"כ קיימא בדרא דאוני. ואם יש תרי עינוניתא טריפה. ואם אין בה אפילו אחת כשירה:

סימן יג

דין בועא שבריאה אי תרי דשפכי אהדדי או אחת כשירה. אבל תרי דסמיכן ולא שפכן אהדדי או אחת בשיפולי ריאה דנראות כשתים טריפה. כדאי' בהלכות גדולות. או הריאה שנשתנית מכמות שהיא רגילה או ממראה או מדבר אחר:

סימן יד

דין מחט שנמצאת בריאה ואין נראית בחוץ והריאה באה לפנינו שלימה כשירה. ואם חתך ממנה בא לפנינו עם המחט טריפה. או מחט שנמצאת בתוך הכבד אפי' שלם לפנינו. אי קופא לצד חוץ טריפה. דדרך הוושט עם המאכל בא ויצא לחוץ וחזר ונכנס בכבד והוה ליה נקובת הוושט. ובקופא לגיו כשירה. ובמחט קטינתא כדידן טריפה בכל עיניין. אבל בריאה בכל עניין כשירה. שהריאה והכבד תלויין בקנה וסמוך הקנה יותר לריאה. וגם רחב יותר. אבל מכבד רחוק וקטן. רק נמצאת בסימפונא דכבדא כשירה. או תחובה בפנים. בעובי בית הכוסות מצד אחד כשירה. וכן נמצאת המחט בהלל הקורקבן גם נתחב בבשר בפנים. או נמצאת בחלל הוושט בכל עניין כשירה. שהקורקבן ובית הכוסות תלויין בוושט והמאכל בא דרך הוושט וגם המחט בא עם המאכל ואפילו קופא לבר. ונעץ בבשר כשירה. דאוכלין ומשקין דחקוה להיות תחובה שם. אבל הכבד תלוי בקנה. ואין לומר שהקדים קנה לוושט שאינו רוחב וקרוב לכבד כמו לריאה ואם תולעים יוצאים מן הריאה כשירה. דלאחר שחיטה פריש. וכי נתחבה המחט בפנים בדקים או בקורקבן ואין ניכרת בחוץ ויש קורט דם בחוץ כנגד המחט טריפת. ואם המחט ניכרת משני צדדין ואין קורט דם על המחט ולא על הבשר לאחר שחיטה פריש וכשירה. ולא חיישינן אי עבר מחיים לצד חוץ וחזר ונכנס לפנים:

סימן טו

דין נקבים שבגרגרת אם יש בהם חסרון לכאיסר אם אין בהן חסרון לכרובה אם סדוקה לאורכא. נשתייר חוליא כשירה. ואם ניקבה למטה מהכשר שחיטה דינם במשהו:

סימן טז

דין חוט השדרה שנפסק ברובו ובראש במשהו. ניקב קרום של מוח ולמטה לצד הזנב עד בין (הטרפשות) [הפרשות] ברובו מיכן ואילך כשר. ובעוף עד בין אגפיים ברובו. מיכן ואילך כשר:

סימן יז

דין נקבים דמיטרפא בהן אם סותמתו שומן הנאכל בין בבהמה בין בחיה בין בעוף הוייא סתימה וכשירה. דמיהדק. אבל הלב שאינו נאכל אינו חשוב סתימה וטריפה. אבל ריאה הדבוקה לשומן הלב אינו קרוי סתימה. דדוקא שומן הגדל במקום הנקב סותם וכשירה:

סימן יח

דין נפלה בהמה מן הגג או מן העלייה או נפלה דרך ארובה מגובה עשרה טפחים טריפה. ואם דילגה מאליה אמדה נפשה וכשירה. ואם הניחה למעלה ומצאה למטה יש לומר שדילגה וכשירה. ואילים המנגחין זה את זה כשירין. וטבח המפיל בהמתו לארץ בשעה שרוצה לשוחטה אע"פ שמפילה בחוזק כשירה. לפי שנועצת צפורניה בארץ. (אם) [או] אם החליקה ונפלה לארץ מאליה אע"פ שעתה אינה נועצת ציפורניה כיון שלא הפילוה בחוזק כשירה כיון שאין גובה עשרה טפחים מכריסה לארץ. כדאיתא בפרק הפרה. ואדם שזרק טלה מרחוק לארץ אם נפל על מתניו כשר. ועופות שניצורין ואין יכולין ללכת אי מקרבי קיטרי של מצורה חיישינן. ובכל מקום שיש לחוש לריסוקי איברים כגון נפלה מן הגג או טרפה בכותל צריך להמתין עד שתלך. והילכך אינה ציינה בדיקה:

סימן יט

דין בהמה (של) [שלא] בדק בה סרכי הריאה טריפה. אבל הטלה אין רגילות להיות בה סירכא כשהוא קטן. ואם לא בדק כשירה בדיעבד:

סימן כ

דין ניטל הטחול או הכליות דכשירה. ובניקב הטחול בסומכה טריפה. אבל בקולשה כשירה. וכוליא שלקתה טריפה. כי מטיא לקותא עד מקום חריץ. וכוליא שהקטינה. בדקה עד כפול. בגסה (או) [עד] כענבה:

סימן כא

דין נשמט ירך או בבהמה או בעוף ממקום חיבורו בקולית בלא איעכל ניביה כשירה. אבל איעכל ניביה טריפה. שמוטת יד בבהמה זה רגל שלפניה כשירה. שמוטת גף בעוף ממקום חיבורו בכתף טריפה שמא ניקבה הריאה שהוא פקח:

סימן כב

דין ניטל צומת הגידין שנחתך מעט מן הבשר עם אחד מן החוטין למעלה מן הארכובה בסמוך לה והעצם שלם. (ובחוט) [דבחוט] אחד או רובו טריפה בין בבהמה בין בעוף:

סימן כג

דין נחתכו רגליה למעלה מצומת הגידין טריפה. והוא הדין נשבר העצם ויצא לחוץ גרידא דרך נקב קטן שאין עור ובשר חופין את רוב השבירה. ודווקא ברגל שלאחריה. אבל בשלפניה אפילו כולו נחתך למעלה מן הארכובה כשירה. והיכא שנשבר העצם למעלה או למטה ולא נחתך לנמרי אם לא יצא לחוץ הכל כשר. בין בהמה בין אבר. ואם יצא לחוץ למעלה מן הארכובה הכל אסור. משום טריפה. (או) [אבל] למטה מארכובה ויצא לחוץ בהמה כשירה. האבר יש לו דין אבר מן החי מדרבנן. ואסור למולחו עם הבשר. ולהושיטו (לכך) [לבן] נח מדרבנן. ונפקא מינה. שאם יש ספיקא לקולא. אבל מן התורה אין לו דין אבר מן החי אפי' למעלה מן הארכובה. כי אם משום טריפה:

סימן כד

דין עור ובשר חופים רוב השבירה צריך רוב הכיסוי מבשר ומיעוט מעור. ואין הגידים מועילים לכסות כמו העור. ואם יצא העצם הנשבר דרך נקב קטן וחזר בשנים אין מועיל אחרי כן עור ובשר חופין רוב השבירה:

סימן כה

דין דרוסת הזאב אפי' הכה בידו בהמה גסה טריפה. ודווקא מיד שלשנים הכה הבהמה ולא ברגל שלאחריו וגם לא בשן. וגם חתול בגדיים וטלאים דווקא. ולא באימרי רברבי. וחולדה בעופות טהורים. או עוף טמא שהכה עופות טהורים. נץ בעוף הגס. וגז בעוף הדק. ושאר עושות בדכוותייהו טריפה. ואם שחט העוף טהור קודם שהסיר העוף טמא ידו מעליו כשר. אבל יש לחוש שהסיר ידו שלא בפניו אסור ואם זאב או חתול נכנס בעדר עם הבהמות ושותק והם צועקות חוששין. ואם חתול או חולדא נמצא בלול של תרנגולין. וצועקים והוא שותק. דזה שכיח מותר. דאינו זורק ארס אלא במצילין שבורחין מפניו. בחתול וחולדה ועוף. אבל בזאב ליכא חילוק ואסור: וזאב שנשא בהמה מהעדר והצילה הרועה ונתערבה עם בהמות הוי ספק. וצריך עיון אם יש לה היתר מטעם ספק (טריפה) [ספקה]. שמא לא הכה בה בשן אלא ביד. דאין דרוסה אלא ביד. ואפילו הכה ביד שמא אין זאת: אמנם פירשתי לקמן בסוף הילכות איסור והיתר בשם מורי רבינו דבריה או דבר שבמניין דלא בטילי באלף. אין חילוק בין היו אסורין בודאי קורם שנתערבו. בין היו אסורין מספק מקודם דאפי' הספק חשוב ספיקא דאורייתא דאי שייך ביה כרת היה חייב אשם תלוי: ואם באה בהמה שמלוכלך צוארה מדם מהכאת זאב או חתול בעוף אסור. ואפילו בקנה הוי במשהו. ואי מקוץ מלוכלך ולא מדרוסה. ברובה. ואם הוא עוף דממסמס קועיה יכולון לבדוק וכל ספק טריפה שבא לחכם ולא נתברר לו.

כגון נשבר העצם ויצא לחוץ ואינו יודע אם מחיים או לאחר שחיטה. או ספק סירכא. או בוקא דאטמא דשף מדוכתיה. ולא ידע אי איעכל ניביה או שאר ספק איסור בכולן פסק בהלכות גדולות לאיסור. ולא דמי לנשחטה הותרה אלא שיכול לתלות ההיתר. כגון בא זאב שנטל בני מעיים והחזירן נקובין. ועצם שנשבר למעלה מן הארכובה ונקשר ונרפא דכשר: סל י ק ו הילכות טריפות:

סימן כו

הילכות איסור והיתר:

דין עוף הבא לפנינו ואינו מכירו אם טמא הוא או טהור יבדוק בקליפת הקורקבן. ואם יש עוד סימן אחר עמו שמא טהור:

סימן כז

דין ביצים היאך לוקחין אותן מגוים. הלא אינו אומר מעוף פלוני שטהור. ובשביל סימנין אין לסמוך כדאמרינן סימנין של ביצה לאו דאורייתא. אלא סומכין על הרוב שבינינו שטהורין. וכן דגים שאין ניכר בהן קשקשת ויש לספק שנשרו כשעלו מן המים יש לסמוך על סימנין של עוברי הדגים שהחתיכה ראשה אחד חד והשני (כר) [כד] זהו עב ועגול כדמוכח שלהי אין מעמידין. שסימני עוברי דגים יש לסמוך עליהם:

סימן כח

דין ביצים שטרופות בקערה אין קונין אותם מן הגוים. והנהו אובליאש וקנטייל שפיר קונין מן הגוים אע"פ שלא ראינו הביצים תחילה. וגם אין לחוש שמא היה בהם דם ואין אסורין משום בישולי גוים של ביצים למי שאינו תופס איסור בישולי גוים בפת:

סימן כט

דין ביצים שנמצאו בתרנגולת שחוטה שמותרים לתתם בתבשיל של חלב אם בקליפה דווקא נמצא. ואין צריכין מליחה. אבל בשאינן בקליפה אסורים בחלב וצריכין מליחה: ואם נמצאת ביצה כתרנגולת נבילה (אסורין) [אסורה] אטו של טריפה. שנגמרה באיסור כדאיתא בעדיות. ואם נתערבה אותה ביצה עם שאר ביצים שטהורין אפילו באלף כולן אסורין משום דבר שבמנין. ואם נמצאת מספק נבילה הביצה עצמה כשירה דהוי ספיקא דרבנן לקולא. ואם הביצה מתרנגולת טריפה. אפי' אם נתערבה עם ביצים אחרים באלף כולן אסורין. ואפי' הביצה מספק טריפה כיון דהוי ספיקא דאורייתא אוסרת אפי' אם נתערבה באלף כמו שפירשתי בסוף הילכות איסור והיתר:

סימן ל

דין ביצים שנולדו מספק טריפה מתי ידע אמיתת הדבר גם מן הביצים גם מן התרנגולת אם נזקקת אחרי כן לתרנגול ויש לה עוד ביצים הכל מותר אפי' התרנגולת. כדאמרי' בנקבה. כל שאינה יולדת הוי ספק. ובזכר כל שנים עשר חדש מיכן ואילך הכל מותר:

סימן לא

דין ביצים של עוף טמא או ביצה טהורה שיש בה אפרוח או דם ונתבשל עמהם ביצים כשירין. או דבר אחר בין עם קליפתה בין בלא קליפתה הכל אסור עד שיהא ששים בהיתר. ואם הכה על התרנגולת ויצתה ביצתה כשירה ואין בה דין אבר מן החי:

סימן לב

דין ביצים שיש דם על קשר של חלבון הדם אסור והביצה מותרת ואם ישנו על קשר של חלמון אף הביצה אסורה. ואם הדם על הקשר [של חלבון] וגם נתפשט חוץ לקשר על הביצה הביצה אסורה. וגם אם הדם על הביצה ואין כלל דם על הקשר הדם אסור והביצה מותרת. והרם אינו אסור מן התורה אלא מדרבנן:

סימן לג

דין ביצה שיש בה אפרוח מרוקם אינו אסור מן התורה כי אם מדרבנן. דררשא דוהשרץ השורץ על הארץ. לרבות אפרוחים שלא נתפתחו עיניהם הוי אסמכתא אבל שמא אסורים משום נבלה כמו בהמה קודם ח' ימים. ומתי יהיה מותר האפרוח לאחר שיצא מן הקליפה. (אבל) לר' אליעזר בן יעקב עד שיפתחו עיניהם:

סימן לד

דין תולע הנמצא בפרי (אם בא בעור הפרי) אם בא [בעוד] הפרי באילן אסור ואם בא לאחר שנתלש מותר. ואם מחיים פירש חוץ לפרי אסור. וכן תולעים הנמצאים בשרביטי קושש פולין ופייש. דאותם באו במחובר אסורין. (ואותו) [ואותן] זבובין שבתוך גוף הפולין עצמן באים בתלוש ומותרין. ואינן אסורין אלא א"כ פירשו חיים: ומשפירשו אין חוזרין ונכנסין לכך כשנמצאו בקרירה בתבשיל של פולין והם מתים מותרין. שבתלוש גדלו בפולין ואין בהן משום שרץ הארץ. ואע"פ שעתידין להיות פורחים אין לאוסרן משום שרץ העוף כיון שנוצר בתוך הפרי כמו (זידין) [זיזין] שבעדשין ושבכליסין שאינו אסור בבריית אלא מקרא דשרץ השורץ על הארץ. ויש מחמירין. ונותנין אותם תחילה לבשל במים רותחין כדי שימותו מיד בתוך הפולין. שאם ישימו הפולין במים צוננין אולי מחמת המים יצאו הזבובין לחוץ בתוך המים ונאספו ומתים שם בשעת הרתיחה והרי הוא אוכלן בקערה:

סימן לה

דין שרביטי קושש של פולין או פייש שנתבשלו. ונמצא תולע באחד מהן. השרביט שנמצא בו תולע זורק לחוץ. והשאר יש אוסרין אפי' על ידי ששים של היתר שיש במחבת. וכן דגים קטנים שנתבשלו ונמצא אחד מהן דג טמא זורקו לחוץ. והשאר אוסרין אפי' על ידי ששים. לפי שכשמערה המים חמין פעמים בסוף העירוי עם מעט מים ישנו לדג טמא עם עשרים דגים או שלשים. ונאסרו וחוזרין ונוגעים לכל השאר דגים. ואם הם ביצים שנתבשלו ונמצא אחד מהן שיש אפרוח או דם אינן קלים להתבטל על ידי ששים כמו דגים קטנים ולכך טוב להמתין עד שיצטננו קודם שיוציאם מן המים שנתבשלו שם. ואם נמהר ישים מים צוננין עמהן לצננן תחילה. אמנם נראה לי דשרביטין ודגים קטנים יש להתיר כגון שמערה לבסוף כל המים לחוץ. א"כ העשרים או השלשים שנאסרו כבר בטלים ברוב שנשארו. ואין חוזרין ואוסרין השאר שבמחבת אע"פ שנוגעים בהן חמין. לפי שאיסור הנבלע אינו חוזר ונפלט ביבש אלא על ידי מים עמהן. ולכך בעינן ניער וכיסה גם טיפת חלב. וגם קליפה שנאסרת אינה חוזרת ואוסרת קליפה אחרת סמוך לה. וכן לעולם ואע"פ שטעם גופו נפלט ונבלע בדבר שסמוך לו כמו חם לתוך חם אפי' בלא מים. מ"מ איסור הנבלע בו ממקום אחר אינו נפלט בלא מים. וא"כ אעפ"י שהחתיכה עצמה נעשית נבילה מ"מ לא יהא טפל חמור מן העיקר. וכאן שאינו אוסרין רק העשרים הרי הן בטילין בשאר שבמחבת שהן רוב שאינו מכיר איזו הם. ולא שייך לומר ברייה לא בטלה אלא בדבר שאסור מחמת עצמו בלא בליעת איסור ממקום אחר. אבל גבי ביצים אסור הכל. דאין רגילות לבשל ביצים ביחד כל שיהו שלשים או ארבעים שנאסרו בטילים בשאר שיהיה עוד רוב של היתר:

סימן לו

דין תולעים שהן בחתיכת בשר או בחתיכת דג שבאו מחיי הבהמה והדג שאסורין. ואותם שבאו לאחר שחיטה מחמת סירחון הבשר או הגבינה מותרין לאחר שמתו. אבל אם מחיים פירשו על הבשר אסורין לעולם. כמו פירש על גב תמרה. ולהא לא חיישינן דבשעה שמדיח הבשר במים יבאו על הבשר בחוץ אם היו בחוץ נופלין. ואם תולעים הגדילים בכלים שבמים. וכן במים המכונסין שעל הארץ שמותר לשתותן אפי' פירשו בדופני הכלים והגומא בפנים. וכן יבחושין קטנים הגדילים בשכר או ביין שמותר לשתותן עם המשקה. ואם סינן השכר או יין דרך מטלית או תבן ופרחו שם אסורין:

סימן לז
דין לקשור שתי פרדות לקרון שאסור אם אינן שוות מאב ומאם. וכל שכן פרדה עם בהמה אחרת שאסור:

סימן לח
דין אותו ואת בנו שנוהג בין בזכרים בין בנקבות. בין האם תחילה ואחר כך הבן. או איפכא. והיום הולך אחר לילה שלפניו:

סימן לט
דין כסוי עפר למעלה ועפר למטה. ולכתחילה אסור לדבר בין שחיטה לשחיטה. לפי שיהיה צריך לחזור ולברך על השחיטה אם סח בינתיים. אבל מילי דשחיטה כגון תן לי הסכין או תרנגולת אינו הפסקה. כמו לאחר ברית המוציא גביל לתורא:

סימן מ
דין במה מכסין. רשב"ג אומר זה הכלל דבר המגדל צמחים מכסין בו ושאינו מגדל אין מכסין בו. ומיהו אפילו דבר שאין מגדל צמחים אי איקרי עפר בשום פסוק מכסין בו. ולעיל פי' בהילכות כיסוי הדם:

סימן מא
דין ולד שליל הנמצא בבהמה ששחטה שמותר העובר בשחיטת אמו. וגם חלבו וגידו מותר. אבל דמו אסיר. והני מילי שלא הלך כלל. אבל הלך צריך שחיטה. ואם נמצאת האם טריפה. שעתה (שחיטה) [שחיטת] האם אינה מועלת לעובר אם העובר בן ט' חדשים מותר העובר בשחיטת עצמו. כדרבא דאמר ארבעה סימנין אכשר רחמנא אבל בן ח' אסור דלא שייך ביה שחיטה. ולפי שלא יוכל להבחין מתי יש לו ט' חדשים טוב לאסור הכל כשהאם טריפה:

סימן מב
דין חתיכת בשר שהניחה בביתו ואין איש רואה והלך לשוק. אם מצאה במקום שהניחה מותרת בלא טביעות עין וסימן. ולא ניחוש להחליפה עורב. ואם לא מצאה שם אז צריך טביעות [עין]. ואם הניחה בשוק בין הגוים כמו כן צריך פן חילפוה:

סימן מג
דין איסור שנפל בקדירה שיש היתר רותח בין במינו בין שאינו במינו נשער בששים ברוטב בקיפה ובחתיכות. ולא במאי דבלע קדירה. ואם בישל היתר בקדירה של בת יומא הכל אסור. ואם אינה בת יומא לכתחילה אסור לבשל. דיעבד מותר:

סימן מד

דין כף של איסור שתחב בקדירה של היתר. ואם הכף חולבת ותחבה בקדירה מליאה תבשיל בשר. או איפכא. דהכף אפי' אינה בת יומא הכף אסורה והתבשיל מותר. ואם הכף בת יומא צריך בתבשיל ששים. ואם נשפכו המים מספיקא אסור. דטעם כעיקר דאורייתא. ולא כפרש"י:

סימן מה

דין איסור שנתערב בהיתר בדבר יבש. במין במינו בטל ברוב. ואם בדבר לח כגון יין ביין. חלב בחלב. צריך ששים. וכל מין בשאינו מינו אפי' בדבר יבש. ואין צריך להשליך אחת כמו בתרומה שנפלה בחולין מפני גזלת הכהן. ואם חתיכה גדולה של נבילה או של בהמה טמאה נפלה בהיתר או חתיכת בשר הבלועה מחלב והיא גדולה אינה בטילה אפי' באלף של היתר כיון דראויה להתכבד. כתנא פרק בתרא דע"ז. אבל חתיכת היתר גדולה שנאסרה מחמת בליעת איסור. בטלה שפיר ברוב ביבש. ואם בתבשיל נפלה בטלה בששים אם אינה מכירה. וכן כל דבר שבמניין. כגון ביצת נבילה או טריפה או פירות גסות של ערלה אפי' באלף לא בטילי. וכן דבר שקרוי (בריא) [בריה] כגון דג טמא קטן או עוף טמא או גיד הנשה ואוכלן שלם חייב מן התורה אפי' לית ביה כזית. הילכך אם נתערבו בהיתר ואינו מכירן במקום שנתערבו אפי' באלף לא בטלי מדרבנן. ודווקא שלימין. אבל חתוכין ומרוסקין אפי' יהיו כולן בטילין הם בששים. וצפור טהורה שנתנבלה או נטרפה אפי' שלימה אינה קרוייה (בריא) [בריה] כדאי' פ' כל הבשר. אפי' הכי אינה בטילה באלף. אם היא דבר שבמניין או ראוייה להתכבד. אבל אם נאסרה מחמת בליעת איסור. או דג טהור שנבלע מאיסור ונתערבו עם היתר אפי' הן שלימין אינן קרויין (בריא) [בריה] ולא דבר שבמניין ולא ראויים להתכבד: אבל חתיכת בשר בחלב אינה בטילה. כדאיתא פ' בתרא דע"ז דהאוכל ממנה כזית לוקה:

סימן מו

דין איסור הניכר ואצלו רוב היתר הניכר ולקח מאחד מהן ואינו יודע מאיזה לקח אסור מן התורה. דכל קבוע כמחצה על מחצה דמי. ואם נמצאת חתיכה אחת לארץ או לקחה גוי שלא בפנינו או עכבר אז מותר. דכל דפריש מרובה פריש. וליכא למיגזר שמא יקח מן הקבוע כיון שהקבוע ניכר וידוע האיסור היכן הוא. דלא מחזקינן גברי ברשיעי ליקח מן האיסור ודאי בלאו הכי יכול לקנות נבלה מן השוק. אבל בדבר המעורב יחד איסור והיתר לא שייך למימר כל קבוע כמחצה ובטל שפיר. ואם דבר שבמניין הוא או ראוייה להתכבד דלא בטיל אפי' מעורב באלף ואסור הכל מדרבנן אם פירש אחד מהן אותו

אסור. גזירה שמא יקח מן הקבוע כיון דשם מן התורה בטל ואינו אסור אלא מדרבנן. אי שרינן למישקל בפירוש אתי למישקל בקבוע כדאי' פ' התערובת. וזאב שדרס בהמה אחת בין הרבה שייך לדין זה. ואין להתירם מטעם תערובת אפילו לאחר שפירשו זה מזה. כדפרי'. ורבינו יעקב היה מתיר לאחרי שפירשו זה מזה מטעם דכל דפריש מרובא פריש. ואולי ההיא דפרק התערובת דגזר שמא הוה מוקי לה דווקא בקדשים. וגם אין להתיר הבהמות מטעם ספק דרס בשן ומותר. ואפילו דרס ביד שמא אין זאת. דבסוף הילכות איסור והיתר פירשתי הדבר שיש בו ספק איסורא דאורייתא והוא דבר שבמניין אפי' באלף לא בטיל. כגון ביצה ספק טריפה דלא בטלה באלף כולן אסורות קאי אפי' אספיקא. דלא כרבינו יעקב:

סימן מז

דין חתיכת היתר שנאסרה או מחמת טיפת בליעת חלב או גם איסור אחר נבלע בה אם נחתכה אותה חתיכה בקדירה רותחת לא סגי בששים לבטל טיפת איסור הבלוע בה אלא חתיכה עצמה נעשית נבילה. וצריך ס' לבטל כל החתיכות. ואפי' הכי חתיכת בשר הרבה שנמלחו ונתנם בגיגית של עצים ואבנים אם נמצא חתיכה אחת בתוך הציר אותו מקצת אסור ואפילו לית בה פילי לא סגי בקליפה כיון ששורה בציר דומה לכבוש הרי הוא כמבושל. אבל חצי החתיכה שלמעלה אינו אסור כלל דדם אינו מפעפע אפי' יש שמנונית באותו מקצת שבציר. אעפ"י שטעם השמנונית הנאסר מפעפע למעלה וחתיכה עצמה שבציר נעשית נבילה. ואילו היא נבילה ממש או חזיר היתה אוסרת למעלה מחמת פיעפוע. מ"מ את שלמעלה מותר כיון שאין הדם עצמו הולך ולא יהיה לו כח לאסור יותר מאילו היה כולו דם שזהו דבר האוסרו. והיינו נמי טע' למלח שעל הבשר והמלח אסור משום דם. הלא טעם מלח הולך בבשר למה אינו אוסר הבשר. אלא כיון שדם אינו הולך שם מותר. וכן כל דבר שצריך קליפה למה אין אותה קליפה אוסרת עוד סמוך לה. וכן לעולם. הלא פעמים שהקליפה היא שמינה. אלא כיון שאיסור הנבלע בה אינו הולך יותר לא יהא טפל חמור מן העיקר:

סימן מח

דין מלח שבלוע מדם או מאיסור ונתנוהו בקדירה. שאם יש בקדירה ששים של מלח הכל מותר. אעפ"י שהמלח שנעשית נבילה נותן טעם אפילו באלף. דאינו חמור יותר מאילו היה כולו דם או איסור הבלוע בו. ואם מלח הבלוע מבשר או תבלין (שדרכו במדוך) [שדכו במדוך] של בשר ונתנוהו בתבשיל של חלב. או איפכא אין צריך ששים אפי' מן המלח כי אם ס' מטיפת בשר הבלוע בו. כיון שהמלח לא היה נבלע מאיסור:

סימן מט

דין להגעיל [183] כלי דווקא כשיהיה אינו בן יומו. ואז אפילו תוך כלי כשר מותר להגעילו. ואם בכלי האסור שאינו בן יומו טוב יותר. אבל תוך כלי האסור בן יומו לא יגעיל: דין להגעיל כלים לצורך הפסח. אם מגעילן קודם ערב פסח. או ערב פסח קודם ד' שעות מותר אפילו שניהן בני יומן דאין בהם כי אם טע' חמין. ולכך שרי. דנותן טעם (בדנותן) [בר נותן] טעם הוא. אבל לאחר ד' שעות אסור להגעיל אלא כלי שאינו בן יומו. דהחמץ נעשה איסור ונבלע. ודין בן יומו היינו יום ולילה מעת לעת. ושצריך לשפוך מים צוננין על הכלי הנגעל מיד. וקדירה או קערה שנאסרה מחמת בשר בחלב או איסור הנאה אחר. לפום ריהטא אסור להשתמש בה אפי' צונן כגון פירות או סובין. אע"ג שאינו נהנה מן האיסור הבלוע. מידי דהוה אחרס הדרייני. חבית של יין נסך של חרם שאסור אפילו. לסמוך בו כרעי המטה. משום דרוצה בקיומו מפני היין הבלוע בתוכו. כדא' פ' אין מעמידין. אמנם מותר להשתמש בה צונן. דהא חבית של גוי רמא ביה גוי חמרא מותר לישראל למירמי בה שכרא. והיינו בלא עירוי והגעלה מדלא שרי יין כי אם שכר. וכן פרק (שנים אוחזין) [אלו מציאות]. מצא חבית של יין הרי היא אסור בהנאה. והחבית מותרת. והיא דחרס הדרייני אסור לסמוך בו כרעי המטה. היינו טע' כדפרי'.

סימן נ

דין לב. אם לב נצלה עם דמו קורעו לאחר כך ומותר דמה שבולע פלט ונפל לארץ אם נתבשל הלב בקדרה דאין מועיל מה שפלט דנשאר הדם בקדירה צריך ששים מן הלב. ואם אין ששים מן הלב אף הלב עצמו אסור:

סימן נא

דין כחל. [184] אוברא בל'. לפי' רבי' שלמה לצלי בעי קריעה שתי וערב לכתחילה. ואם לא קרעו כלל מותר לצלי. דחלב הנפלט נופל לארץ. ואותו שלא פירש מותר בדיעבד. וכן לעשות טליתא שקורין פשטידא אם לא קרעו שתי וערב אסור אף בדיעבד שהחלב נפלט וחוזר ונבלע. וכיון שפירש איקרי חלב דרבנן. וכי נבלע אוסר בשר כחל. ולקדירה אם קרעו שתי וערב וטחו בכותל מותר אף לכתחילה. בלא בשר עמו. ואם יש במים עם הכחל שיתבטל שם החלב אז מותר. ועם בשר אסור לכתחילה אפי' קרעו שתי וערב: ולפי' רבינו יעקב כי קרעו שתי וערב מותר לקדירה אף עם הבשר אף לכתחילה. ואם לא קרעו רק קצת מותר בדיעבד. אבל לצלי מותר לכתחילה אף בלא קריעה כלל. או

[183] גליון כת"י: גיעול לשון פליטת דבר כמו שורו עיבר ולא יגעיל.
[184] גליון כת"י: טחול. אשפריין.

במליתא מותר לכתחילה בלא קריעה כלל דחלב הנפלט אעפ"י שחוזר ונבלע אין בכך כלום כיון שלא נשתנה טעמו מחמת בשר אחר. והכחל שנצלה או נתבשל מותר לחתכו לכתחילה בסכין שחתכו בו בשר:

סימן נב

דין כבד לבשל בקדירה שהקדירה אסורה או הבשר אם נתבשל עמו אסור אפילו הכבד נמלח. אבל הכבד מותר. כדתנן במסכת תרומות. הכבד אוסרות ואינה נאסרת. לפי שיש בו רוב דם פולט ואינו בולע. ולפי' רבי' יעקב אם לא נמלח כך הדין. אבל אם נמלח הכבד הכל מותר. ואם צולהו על הגחלים צריך לחתכו ולנקבו: דרש מרימר הילכתא בין כבדא בין כחלא אם הם תותי בישרא כשצולין אותם בשפוד מותר אף לכתחילה. אבל אם הם בשפוד עילוי בישרא. לכתחילה אסור. דיעבד שרי. בכבדא משום אעפ"י שיש בו רוב מ"מ משרק שריק. ובכחלא אע"ג שהחלב נוטף ממנו סריך קצת על הבשר. כיון דחלב שחיטה דרבנן הוא מותר. והני מילי לדידהו שתנורין שלהם היו פיהן למעלה והיה השפוד זקוף. אבל לדידן שפודין מושכבין ופעמים ראש אחד עליון ופעמים תחתון. ולכך לעולם לכתחילה אסור לצלות בשפוד לא כחל ולא כבד עם הבשר. ואי דיעבד כשר:

סימן נג

דין כרישים ובצלים שרוצה לתת בקדירה [של בשר] וחתכם בסכין חולבת. או איפכא. דלא סגי להו בהדחה לפי שראשי הכרישין וגם הבצלים הם חריפים והוו כמו צנון שחתכו בסכין. ואם נתנו בקדירה מותר. דאין צריך רק ששים של טעם הסכין הבולע בירק שהוא דבר מועט. ואם חתכם בסכין של גוי אז צריך ס' של כל הירק דכולו נעשה נבילה. והדין זה הוא אפי' בסכין שאינו בן יומו. אבל עלין של כרישין וגם כרוב אינן חריפין וסגי להו בהדחה:

סימן נד

דין קערות חולבות שהדיחם במחבת של בשר או איפכא. ואם שניהם בני יומם הכל אסור. ואם האחד אינו בן יומו וחבירו בן יומו הכל מותר. אפי' נאמר נותן טעם בר נותן טעם דמותר בצלי דווקא. אבל נתבשלו אסור. הכא מותר דאיכא תלתא נותני טעם על ידי המים. אחד בשר במחבת בת יומא. ומן המחבת במים. ומן המים בקערות שאינן בני יומן שהוא היתר קצת. וגם לא קבלו כי אם מטעם שני. וכן הדין בקערות של בשר בני יומם שהודחו במים רותחין בכלי ראשון עם קערות חולבות אינן בנות יומם. דקודם היו במים שנגעו זו לזו חמין. א"כ איכא ג' נותני טעם של היתר. וכן בצים שנתבשלו במחבת חולבת מותר לתתם בפשטידא. או איפכא. נתבשלו במחבת של בשר מותרין בפלדון. וכן

ירקות שנשלקו במחבת חולבת מותר לתתם בתבשיל של בשר ואפילו המחבת בת יומא. וכן איפכא. וכן קטנית פולין או פייש שבישל בקדירה חולבת מותר לערותם בקערה של בשר. ואפילו לכתחילה. ואפילו הקדירה בת יומא הכל מותר כמו דגים שעלו בקערה מותר לאוכלן בכותח. והני מילי כשהקערות אינן מלוכלכין בשיורי המאכל. אז שייך היתר של נותן טעם בר נותן טעם. ואם שניהן בני יומם הכל אסור שהמים נאסרו מחמת בשר של זה וחלב של זה וחוזר ונבלע בהם ואין כאן נותן טעם בר נותן טעם של היתר:

סימן נה

דין בשר כדי לצלות אין צריך למלוח. ואם לתת בקדירה צריך להדיחה תחילה ואחרי כן למולחה משני צדדין. וכן התרנגולת מבפנים ומבחוץ. ושימלח היטב שיהא אינו נאכל מחמת מלחו. ולשהות שיעור צלייה. ואחרי כן ידיח הבשר שני פעמים. וכשימלח צריך להיות על דף. או סל מנוקב. אבל בכלי שאינו מנוקב הכל אסור. וכשידיח הבשר בכלי צריך לתת המים תחילה בכלי ואחר כך הבשר. ולא בשר תחילה בכלי (ואם) [אם] הבשר לח:

סימן נו

דין בשר וגבינה כשהן לחים ונוגעין זה בזה (ואם) [אם] שניהן מלוחים ואינן יבישין אסורים. ואם אחד מלוח ואחד תפל. המליח מותר והתפל אסור. וכן הדין בשר כשר ובשר נבילה שנגעו זה בזה. אם השחוטה מלוחה לבדה הכל מותר. ואם הנבילה לבדה מלוחה הכל אסור. כדין טהור מלוח וטמא תפל מותר:

סימן נז

דין בשר חי או צלי שנשל עליו חלב בין יש מלח בחלב לבדו או בבשר לבדו הכל אסור עד ששים. כיון שהאסור צלול הוא. ואם אין מלח לא בזה ולא בזה אם אין פילי הכל מותר בהדחה. ואם (הבצר) [הבשר] צלי בלא פילי צריך קליפה משום (דרכין כגוולא) [דרכיך כגוזלא]. אבל כשהבשר כשר, או הנבילה האחד חם מחמת בישול או צלי ונגעו זה לזה אין להם דין טהור מליח וטמא תפל. אלא עילאה גבר ותתאה גבר. דהלכה תתאה גבר. ואם כי החם למעלה דאז התחתון כשר. מ"מ קליפה (מהא) [מיהא] בעי.

סימן נח

דין גבינות ישראל שעשו בדפוסי גוים שעשו הגוים בהם כבר גבינותיהם. מותרים בדיעבד:

סימן נט

דין קיבה ודקין וטבחייא דאין מחזיקין בהן דם אם מלחם בקערה או נתנם בקדירה ולא נמלחו שהכל מותר. אבל השומן שעליהם יש דם וצריך למלוח וכן יש בהלכות גדולות. שהשומן יש בו (סודייקי) [סורייקי] סומקי. וכן בני מעיים צריך למלוח כגון הכרס. ואם מלח הקיבה ודקין וטבחייא שהן בלא דם ומלחם עם בשר אחר אפילו הכי הכל מותר. ולא דמי לדגים ועופות שמלחם זה עם זה שאסור:

סימן ס

דין לתת כלי תחת עופות שצולין כדי לקבל השומן. שאסור אלא א"כ הודח הבשר תחילה ונמלח ושהא שיעור מליחה ואחרי כן הודח פעמיים דלא בקיאינן בשיעור. כתרי גללי דמילחא דפירש בהלכות [גדולות] לא פחות ולא יותר:

סימן סא

דין בשר שחוטה שנמלח עם בשר נבילה הכל אסור מן התורה. ואם ספק לחומרא. אבל דגים טהורים וטמאים שנמלחו יחד אסורין מדרבנן. ואם ספק לקולא. ואם גוי או שפחה גויה שבבית ישראל מלגו תרנגולת ולא ראה ישראל אם בכלי ראשון או בכלי שני. או הדיחו בשר ונתנו בקדירה ולא ראה ישראל. או הדיחו קערות חולבות ושל בשר ולא ראה ישראל אם יחד הודחו או כל אחד (לברסי) [לבדו] או בגווני אחריני דדמי להני אם אינן יודעין משפט הדבר הכל אסור. דשמא מחמת להקל טרחו עשו באיסור. ואם יודעים היאך משפט לעשות לישר'. אם ישר' יוצא ונכנס. או גם תינוק שחכם כל כך שלפעמים סומכין עליו לראות הכל מותר:

סימן סב

דין חתיכות בשר של שלש פרות או ד' שמלח ונותנן זה על זה שגמר פליטת דם חתיכה ראשונה קודם שמלח חתיכה אחרונה דכשר. ואם מלח לאחר יום חתיכה אחת ונתנה על בשר שנמלח אתמול דאף זה מותר. דאכתי פליט הראשון ציר:

סימן סג

דין בשר שנמלח ומיד נתנו עם בשר שלא נמלח שיחזור וימלח הבשר ומותר:

סימן סד

דין סכין ששחט בה טריפה שצריך סכין הדחה קודם שישחוט בה עוד או קודם שיחתוך בה רותח, דאם לא הדיחה תחילה צריך הבשר קליפה. כרב דאמר קולף. אבל סכין של גוים צריך הגעלה תחילה. ואם לא הגעיל ושחט בה קולף:

סימן סה
דין סכין שחתך בה בשר ורוצה לחתוך בה גבינה. או איפכא צריך הסכין נעיצה י' פעמים בקרקע. ומיהו רוב סכינין יש גומות ואינם חלקים. וצריך לשפשף הסכין היטב בפחם. או באבן רך. ואם רוצה לחתוך בסכין של גוים אפי' פירות כך הוא הדין. אבל לחתוך רותח מן הסכין צריך הגעלה. ויש אומר' צריך ליבון:

סימן סו
דין קיבה של גדי וטלה שלקחו הגדי והטלה מן הגוים. ולא חיישי' שינקו מן הטמאה ומן הטריפה. ולכך הקיבה מותרת להעמיד בה גבינות. וקיבה של גדי וטלה שהרג הגוי. אע"פ כן הקיבה דווקא לכתחילה אסור אבל בדיעבד מותרת. ואפילו הקיבה שראינו שינק הגדי והטלה מן הטריפה ומן הכשירה אם העמיד בה גבינות מותרות. דמן הקרוש שבו העמיד והוי פירשא בעלמא. ואסור לשרות הקיבה עם העורה בכלי של מים זמן ארוך כדי לקרוש הלחי שטעם ליחלוחית של קיבה נכנס בעור וחוזר ונפלט. והוה ליה בשר בחלב דרבנן. ואפי' צונן בלח. צונן בולע. כדאמר בשר בחלב חידוש הוא. דאי תרי ליה כולי יומא בחלבא שרי מן התורה וזהו החידש דשרי אע"ג דבולע:

סימן סז
דין בהמה שנמצאת טריפה מה דינם של גבינות שנעשו ממנה באותה שנה. רבינו שמואל התירם מטעם חזקה. וכן רב יהודאי גאון בהלכות אותו ואת בנו:

סימן סח
דין תרנגולת שהיא ספק טריפה דאורייתא או ביצה ספק טריפה. או חתיכה של בשר בחלב מספק. וכיוצא באילו שהן דבר שבמניין ויש בהם ספק ונתערבו אפי' באלף כולן אסורות כאילו נתערב ודאי של איסור ואינו קרוי ספק ספיקא:

סימן סט
דין חכם הבא להתיר על ידי ששים קדירה שנתחב בה [כף] איסור שצריך לחקור ולשאול אם נתנו מים בקדירה לאחר שהיה האיסור בה:

סימן ע
דין חכם הבא להתיר כלי על ידי שלא היה בן יומו צריך לחקור ולשאול אם היו בו אפי' מים רותחין בינתיים דכך שוה כמו איסור עצמו:

סימן עא
דין נטילת ידים שצריך לשפוך המים מן הכלי על ידיו ולא תוחבן בתוכו. ולא לרחוץ ידיו בקילוח צינור ואפי' מקלח מן המעיין דבעינן מכח גברא. ולא דמי לכיור שהיה בו

ברזא והיו נוטלין מקילוח ראשון אבל אם תוחבם בתוך מי המעיין שפיר דמי שטובל ידיו. ואז לא יברך על נטילת ידים כי אם על שטיפת. או על טבילת ידים:

סימן עב

דין נטילת ידים עד פרק שלישי שזהו כל פיצול האצבע אפי' לחולין, ושצריך לשפוך שני פעמים על ידיו, וצריך להגביהם פן יחזרו המים הטמאות ויבאו על המים השניים הטהורות ויטמאו אותם. ואסור לרחוץ ממים שרחץ בהם כבר חבירו ושלא תגע ידו שכבר רחץ פעמיים אל היד השנית שלא שפך עליה רק פעם אחת פן תטמאנה, דהכי תנן נטל את הראשונה בידו אחת ואת השנייה בשתי ידיו הרי ידיו טמאות, לפי שהיד (של) [שלא] נטל כי אם פעם אחת טימאת את היד שנטל פעם שנייה. ותנן נמי נטל ידו אחת (לישפשפה) [ושפשפה בחבירתה] טמאה, וצריך שיהו המים צלולין שיהו ראוין לשתיית בהמה, ואפי' הצלולין צריך שלא יהו מאוסין וסרוחים שתוכל הבהמה לשתותם:

סימן עג

דין כלי שנוטל מהם ידיו צריך שלא יהא נסדק ולא יהיה נקב במקום שהמים עוברים כששופכם על ידיו ואסור ליטול ידיו מכוס שהוא משופע שאינו יכול לישב שלא מסומך. כגון כיסוי הכוס וכיסוי קנקן, ושלא יהיה חציצה על אצבעותיו (ולא) [לא] טיט ולא בצק תחת (ציפורנא) [ציפורניו], כל (כל) [כך] שהוא מקפיד עליו ורגיל להסיר מחמת גנאי וקפידא, ומותר לקבל מים לנטילת ידים מן אשה נדה ומן הגוי:

סימן עד

דין לנקר גיד הנשה ולחטט אחריו. וגם שמנו אסור מדרבנן:

סימן עה

דין חלב מן התורה זהו חלב שעל המסס ושעל הקרב ועל הכסלים ושעל הכליות ועל הדקין, דהיינו ריש מעיא באמתא בעי גרירא, זהו ממקום שמתחיל הקבה להתקצר ואילך צריך גרירא, כדפי' רבינו שלמה, ועל קיבה עצמה יש חלב אחר דאייתרא ודאקשתא:

סימן עו

דין חוטין האסורין (שנעוקץ) [שבעוקץ] תלתא מימינא ותרי משמאלא וחוטין שבתוך הכוליא וגם לובן כוליא וחוטין שעל הטחול. הכל אסורין משום חלב מדרבנן. אבל חוטין שבכתף לפנים ושבלחיים אצל הלשון אסורין משום דם. וצריך לחתכם ולמולחם. ולצלי סגי בחתיכא בלא מליחא ואף אם לא הסירם מן הבהמה אם חתך אותם (חזי) [הוי] כשאר הבשר;

סימן עז

דין שצריך להסיר הקרום מן הכסלים סמוך לחזה, וגם מן הבשר שסביב הדפנות שחותכין כדי לתחוב ידו שם לבדוק הריאה צריך להסיר הקרום מאותו בשר מבחוץ לפי שהחלב המכסה את הקרב שוכב שם (תונע) [ונוגע] שם, וקרום הראש שהמוח מונח שם צריך להסיר משום דמא:

סימן עח

דין ראש כבש וגדי שנותן על הרמץ להשיר השיער. אותביה אבית השחיטה שפיר דמי, אצדדין מקווא קוי דמא ואסיר. וכתוב בהלכות גדולות מוח הוא דאסור שמתבשל בתוך הדם רישא גופא שרי. וכן התרנגולת שנותן על הרמץ להסיר השיער והטלפיים הכל מותר דאיסורא ליכא אלא משום דם שבראש, ובתרנגולת ליכא למימר הכי, דרגילות שחותך את הראש קודם וזורקה. ואפילו ישים אותה באש עם התרנגולת אינו אסור כי אם הראש. ויש שמולחים תחילה הרגלים והראש קודם שיתנם באש ולאחר שהסירו הטלפיים והשיער מולחין אותם פעם שנייה לפי שהשיער והטלפיים מנעו כנגדו ליכנס היטב המלח בבשר, וזהו חומרא בעלמא המליחה ראשונה. ואינו צריך לעשות כן:

סימן עט

ניקוי של בשר וניקורו. צריך אדם שיטול כל חלב שעל הכליות, ושלמטה מן הכליות. וכל חלב שעל העצמות שתחת הכליות, ועצם גופו אשר תחת הכליות, וצריך שיטול את גיד הנשה כולו, וישבור העצמות שיש בירך שיש בהן שרשי גיד הנשה, ויטול את החלב ואת הקרום שעל גבי הטחול וישלף את חוטין שבתוך הטחול שהן מן החלב, ויטול את הקרום שעל הכליות ואת החוטין שבתוך הכליות, ויטול את הקרום שעל הכסלים והחוטים שבתוך הכסלים שיש חמשה חוטין בתוך הכסלים, ג' בכסל ימין שכל אחד מהן נחלק לב' חוטין, וב' חוטין בכסל שמאל שכל אחד מהן נחלק לג' חוטין. שבכולן יש י"ב חוטין בכסלים, וישרש אחריהם עד שיטול את כולן, ולא יניח מהן אפילו כחוט השערה: וחייב ליטול את החלב שעל גבי הקיבה ושעל המסס ובית הכוסות, ושעל גבי הקרס כולה, ויטול את החוטין אשר תחת הידים כולן. ואת החוטין שבצואר שאסורין משום דם: וגיד הנשה אינו נוהג בשליל וחלבו מותר: כל זמן שלא הפריס על גבי קרקע ולא מנקרינן ליה כלל לא חלבו ולא גידו, כדנפקא לן מקרא דכת' בבהמה כל שבבהמה תאכלו, והלכה כר' יהודה: חזק.

סימן פ

הילכות מספר התרומה.

לפני אידיהן של גוים שלשה ימים אסור לשאת ולתת עמהן, מקח וממכר להלוותם, וללוות מהן, לפורעם, ולפרוע מהן, ואמר שמואל בגולה אינו אסור אלא יום אחד. ופי' רבינו שמואל בשם רבינו שלמה דווקא ניתל וקצח שהן בשביל התלוי, ואפי' אותם יש להתיר משום איבה, או משום דקים ליה בגויה דלא אזיל ומודה, או משום שהוא כמחניף לו, ואין כאן משום לפני עור, אע"פ שנודר תקרובת לגלח ממעות אילו, דאינו נותן לגלח כל כך שלא היה מוצא בטוב אפי' לא מלוה לו (לישראל) [ישראל] המעות האילו. ועוד מקח וממכר או' רבינו יעקב דאינו אסור אלא במידי דתקרובתו:

סימן פא

דין שטר שדילג ממנו לבריאת עולם שכשר. וכן נמי אם לא כתב בו הכלל, כגון ארבעת אלפים רק הפרט תשע מאות וששים כשר. והוא הדין אם לא כתב הפרט גדול כגון תשע מאות רק הפרט קטן כגון שנת ששים שכשר:

סימן פב

ישראל שהיה לו ע"ז בידו ומכרה בדיעבד הדמים אסורין, אבל גוי שמכר ע"ז שלו הדמים מותרין, ולכך מותר לקבל חובות מן הכומרים, אע"פ שמכרו ע"ז כדי לשלם את החוב. ויריד שקבעו הכומרים לקבל ממנו מכס, וישראלים מוכרין ולוקחין שם בהמות ובגדים ולוקחים מכס ממה שקנה ומכר, ור' יוחנן אמר מהנה אסור, היינו כשהמכס לקנות ממנו תשמישי ע"ז, ופעמים כשהגלח מוכר חפץ שלו בשוק או ביריד שאומר בכך וכך יהיה לך (ועור) [ועוד] פשוט לבניין בית ע"ז של קדש פלוני זה הישר' אסור ליקח דהיינו מהנה אסור, ואם אינו אומר רק סתמא (ועור) [ועוד] פשוט מותר, דשמא יתננו לעניי גוים:

סימן פג

לבונה אסור למכור לגלח ולכומר, דמידי דתקרובת הוא. וכן שעוה אסור למכור לשום גוי ביום... שלהן, ולא יום שלפניו, אבל שאר הימים ולבונה לשאר גוים מותר למכור, דתנן סתמא מותר, והאי סתמא הוא:

סימן פד

וגם צלם שישראל קונה מגלח לאחר שעשה בו פגימה קטנה לבטלה אסור למוכרם לגוים, אם ראויין כך לעשות לגלחים בבית ע"ז שלהם. וכן ספרים פסולים אסור למכור לגוים שקוראים בהם בבית ע"ז... ושבח... כמו בפרק [קונם] יין, למכור עצים לשרוף תקרובת ע"ז ועובר משום לפני עור כו'. וכמו לבונה שאסור:

סימן פה

אין מקדישין בזמן הזה ואם הקדיש פירות כסות וכלים ירקבו, מעות וכלי מתכות יוליכם לים המלח, בהמה תיעקר, ואיזה עיקור נועל דלת בפניה והיא מתה מאליה, א"כ אסור להקדיש בזמן הזה, אבל יאמר אני (יאמר אני) נותן חפץ זה או דמין זה לצדקה לעניים או למצוד, זו:

סימן פו

אין מוכרין בהמה גסה לגוים ולא עגלים וסייחים, ואנן מותרים, דאימר לשחיט זבנה, כמו רב הונא דזבין פרה לגוי מהאי טעמא. ומתניתי' דאין מוכרין, כשפירש למלאכה אני קונה, כך פי' רבי' שלמה ומכל מקום פעמים שמוכר ישראל שור לגוי אפי' כשאומר בפירוש לחרישה אני קונה, וגם סוסים וחמורים שאינן ראויין לשחיטה היאך מוכרין, דאע"ג דבן בתירה מתיר בסוס מפני שאין עושין בהם רק רכיבה שאין חייבין עליה בשבת, הלא אפי' לעשות מלאכה שחייבין עליה בשבת מוכרין סוסים וחמורים לגוים כדי למשוך בקרון ולהוליך על גבם משאות, פי' רבינו יעקב דלא בקיאינן בקלא ולא שייך למימר נסיוני, דזימנין דסמוך לשקיעת החמה דמעלי שבתא א"ל ישרא' לגוי נסייה, ושמעה קליה דישראל ואזלא מחמתיה, ועובר משום מחמר אחר בהמתו בשבת דאסור משום לא תעשה כל מלאכה, (פי') [פרק] מי שהחשיך, ומהאי טעמא שרי התם אידא (וספסירא) [דספסירא], ואין אנו רגילין להשאיל ולא להשכיר להם, ומורי רבינו מפרש בימי התנאים היו הרבה ישראלים ביחד והיו יכולין למכור כל אהד לישראל חבירו, אבל אנו מעט, ואם לא נמכור לגוים אית לן פסידא. ומהאי טעמא שרי התם למכור להם חוטין ושעורין משום פסידא. אמנם מהאי טעמא לא שרינן למכור בהמות להם אלא כשישנם בידו כבר שלא ימצא ישראל שיקנם כי אם גוים, אבל אסור לישראל לקנות סוסים וסייחים כדי להרויח ולמוכרם לגוים:

סימן פז

אין מוכרין לגוים כלי זיין, והאידנא דמזבני היינו לפרסאי דמגנו עלן, ומהאי טעמא מותר למוכרם שריונות וכובעים של ברזל:

סימן פח

ישב לו קוץ בפני ע"ז לא ישחה ויטלנו, נתפזרו לו מעות לא ישחה ויטלם, מפני שנראה כמשתחוה לע"ז. ואם אינו נראה מותר, פי' שהופך לצד אחר ואחוריו לצד ע"ז מותר, ופרצופות המקלחות מים לא ישים פיו על פיהם לשתות שנראה כמנשק לע"ז, ולא ישים

פיו על הסילון וישתה, ולא מן הנהרות בפיו ובידו אחת מפני סכנת עלוקה, אבל בשתי ידיו מותר (מותר), שלא יהא כל כך נמהר לשתות עד שיראה שלא יהא שום דבר:

סימן פט

ר' יוסי אומר בחוצה לארץ מוכרין אילו ואילו בתים ושדות. אמר רב יוסף ובלבד שלא יעשה שכונה, אין שכונה פחות משלשה בתים, אסור לישראל למכור ג' בתים זה אצל זה לשלשה גוים אם שום ישראל נשאר סמוך להם, או הוא או ישראל אחר, דילמא הנהו תלתא גוים מייעצי רעה וקטלי ליה או מזקי ליה:

סימן צ

אף במקום שאמרו להשכיר בית, לא לבית דירה אמרו, מפני שמכניס לתוכו ע"ז, דאגרא לא קניא ועובר על לא תביא תועבה, והאידנא דמשכרינן בתים לגוים, דאיתא בירושלמי, הא מקום שאסרו למכור מותר למכור, אפילו לבית דירה ולהשכיר אפי' לבית דירה. א"כ בחוצה לארץ שמותר למכור מותר להשכיר אף לדירה. והטעם אומר רבינו דמן התורה אינו אסור אלא בבית שישראל עצמו דר דומיא דמזוזה, אבל מדרבנן אסור בביתו אפי' אינו דר שם, ולכך בחוצה לארץ לא גזור, ואף בארץ לא גזור מקום שאינו רגיל לדירה כגון התבן ואורוות:

סימן צא

ישראל שיש לו שדה או כרם מותר להניחן לגוי לחרוש ולזרוע ולקצור ולבצור אע"פ שהגוי עושה מלאכה בהן בשבת, והני מילי כשהגוי קיבלם למחצה ולשליש ולרביע. אבל אם במעות טורח בהן אפי' בקיבולת, כיון שהוא במחובר, כדפסיק בירושלמי פ"ק דשבת כר' שמעון בן אלעזר. אבל מרחץ אסור, דמרחץ לאריסות לא עבדי אינשי. אבל תנור (בראה') [נראה] דמותר כמו שדה דרגילות הוא לשוכרו לשליש ולרביע:

סימן צב

ישראל שיש לו שדה או כרם ויש לו לגוי חלק בהם לא יאמר הישראל לגוי עמול בהם בשבת ואני או שלוחי נטרח יום אחד בחול כנגד השבת אם לא התנו קודם שקנו הקרקע ביניהן לעשות כן, והוא הדין בתנור ומרחץ שאסור אם לא התנו תחילה, כדתניא במסכת דמאי:

סימן צג

ישראל שיש לו כרם או פרדס של ערלה ויש לגוי חלק בהן מותר לו לומר לגוי תזמור ותעזור ג' שנים של ערלה ותאכל הפירות, ואני או שלוחי נעשה כן בשלש שנים שאחרי כן, אע"ג דבשבת כי האי גוונא אסור. אבל אם ישראל אומר לו תזמור ג' שנים של ערלה

ותאכל כל הפירות ובשאר שלש שנים שאחרי כן תזמזר גם אתה (לברך) [לבדך] ואוכל אני לבדי השירות חליפי ג' שנים ראשונים נר' דאסור. אבל אם הגוי לוקח בפירות או שליש או רביע גם בשלש שנים שאחרי כן זה מותר:

סימן צד

ישראל שיש לו שוורים ומשכירן לגוי עד זמן אחד וחורש בהן בשבת, בימי רבינו שלמה שאלו דבר זה ויש שהיו מתירין אם הגוי קיבל עליו אחריות מיתה וגניבה, וגם (אקרא) [יוקרא] וזולא, דהשתא הוי כמו צאן ברזל לישר'. ויש שאוסרין בכל עניין דאין הגוי יכול למוכרה ונקראת בהמתו של ישר' בכל מקום שהוא וישראל מצווה על שביתתה, וצריך למצוא ענייני היתר:

סימן צה

אין מעמידין בהמה בפונדקאות של גוים ואין מוסרין בהמה לרועה שלהם, שחשידין על הרביעה, והם מז' מצות, ודבק באשתו ולא באחרת ועובר על לפני עור לא תתן מכשול. (ואינן) [ואנו] אין נזהרין מכל אלה (ואנו) [ואין] סומכין על שינוייא, (ומקום) [דמקום] שנהגו למכור התירו לייחד דהשתא אין חשודין על הרביעה, אי נמי כשינוייא דר' (פרת) [פדת], דאמר הא ר' אליעזר דחייש לרביעה, הא רבנן דלא חיישי לרביעה, וקיימא לן כרבנן, וההיא שינוייא מדהוי בתראה א"כ דסמכא הוא:

סימן צו

אשת כהן שנתייחדה עם הגוי אינה אסורה בשביל כך לבעלה כהן, וכן בת ישראל פנוייה אינה אסורה בשביל כך לכהן, דדוקא באשה שנחבשה בידי גוים שבעל כרחה (הילכה) [הוליכוה] שם איכא למיחש שמא אנסוה, אם לא משני הפסד ממונו, אבל במקום שאינה מסורה בידו להיות שם בעל כורחה מותרת.

סימן צז

בת ישראל לא תניק בן הנכרי ואפי' בשכר, דלא שייך איבה בהא, אבל נכרית מניקה בנה של ישראל בזמן שאחרות עומדות על גבה ונראה דאפי' אין ישראל בבית מותר, אם ישר' יש בעיר דיוצא ונכנס, אבל הלכו כל הישראלים חוץ לעיר ונשארה המינקת גויה בעיר זה אסור:

סימן צח

מותר להרפאות מן הגוי חולה שאין בו סכנה ואם הוא מומחה אפי' יש בו סכנה מותר, ולגבי הקזה מגוי רובם מומחין הם. אבל מן... או מגוי שיאמר לחש של ע"ז אסור. וכן מן הגוי שיאמר ליקח מרים של ע"ז, או מאילן שגדל לפני ע"ז אסור, אבל אמר לו סתם

קח מן המעיין או מאילן פלוני ואינו מוצא דבר זה כי אם בע"ז זה מותר, כיון שלא תלה הרפואה בע"ז, ואם היה מוצא במקום אחר היו מועילין כמו אילו, כדאיתא בירושלמי:

סימן צט

חולה שאין בו סכנה וכן מכאוב שבעין, אם אין בו סכנה נותן הקילור בעין מערב שבת והאיספלנית על המכה, אבל בשבת לא. ואם לא נתנו מערב שבת יתן הקילור בשבת על גב העין דווקא ולא בתוך העין. ואם יש גוי אפי' יש בו סכנה אומר לגוי ועושה. ואם יש סכנה, רב יהודה שרא למיכחל עינא בשבתא, למשחק סמנין ולאיתויינהו דרך רשות הרבים, ומפרש כגון רירא דיצא כו'. וגב היד וגב רגל ומכה של חלל מיקרי של סכנה ומחללין עליה את השבת.

סימן ק

אסור להסתפר מן הגוי אם אינו רואה הישר' [במראה] ובחנם לראות אם הוא נאה אסור לראות במראה, משום לא ילבש גבר כו'. מדהתירו לבית ר' דוקא מפני שהן זקוקים למלכות: וגם (מן) המסתפר מן הכותי אינו רואה במראה, אם לא תאמר בפירוש אינו רואה היינו אינו צריך. והא דבפ' שואל מוקי טעם האיסור מראה בשבת דווקא של מתכת שלא ישיר נימין, היינו באשה, אבל איש אפי' בחול אסור, ובירושלמי יש טעם אחר:

סימן קא

הלכות יין נסך.

חומץ יין אע"פ שהתלמוד מתיר ליגע בו גוי מ"מ לדידן אסור דאין אנו בקיאין בשיעור חיזקו מתי קרוי חומץ ומתי יין, וכן בוסר אסור לומר לגוי לסוחטו וליגע בו לאחר שנסחט, דאין אנו בקיאין שיעורו מתי קרוי בוסר ומתי ענבים. ועוד ללשון שני שפי' רבינו שלמה פ' כל הגט בכל עניין אסור, אבל יין מבושל מותר במגע גוי, מדשתו ליה שמואל ואבלט, ויש לו גבול לאחר שהרתיח באור:

סימן קב

יין שנתנו בתבשיל או עם משקין אחרים ונגע בו גוי קודם שהרתיח באש מותר, וראייה מאלונתית (בברייתה) [כברייתה] מותרת, או מרישא אלונתית של גוים אסורה מפני שתחילתו יין:

סימן קג

שכר של גוים אסור לשתותו בבית הגוי, דהא רב פפא ורב אחא לא שתו ליה אלא חוץ לבית הגוי, ואם נתאכסנו בבית הגוי מותר, אבל דבש ושאר משקין מותר אפי' בבית הגוי: שכר או דבש אם רגילות לתת בתוכן שמרים של יין להחמיץ ולהעמיד אסורין: מי

תותים וכל משקים של גוים שיקרים יותר מן היין אסור לשתות מן הגוי אם לא ראהו ישר' כשמשכו הגוי מן החבית דילמא עירב בו יין להגדיל המדה אבל בחבית ליכא למיחש שעירב בו יין דמיסרא הוי סרי:

סימן קד

יין מבושל של ישר' מותר לשתותו עם גוי דאמרי' בפ' ב' דיני שמואל ואבלט שהיה גוי הוו יתבי אייתו לקמייהו חמרא מבשלא משך אבלט לידיה פי' שלא יגע בו ויאסרנו א"ל שמואל הרי אמרו יין מבושל אין בו משום יין נסך. ופרש"י שמע' מהכא דאף בשתייה מותר:

סימן קה

נודות של עור של גוים אם אינן זפותים מותרים, אם זפותים אסורים ויקנש, ויוטש, שזפותות מותר לקנות מן הגוים אם רואה אותם הישר' צהובות בפנים ונראה לו שהן חדשות ולא נתן בהן גוי מעולם. ואותם של ישראל ויש בהם משקה טופח ונגע בהן גוי אסורין אם לא בעירוי או בהגעלה דומייא דנודות דאין (מכבסן) [מכניסן] לקיום ובעו עירוי. מיהו אם יש הפסד גדול. כגון שמשך בהם הרבה יין אין לאסור אם (שינשך) [שיכשך] במים תחילה או ביבישין הן כשמשך בהן יין, דשמא נודות דווקא שהן מעור בלעי טובא, ובעו עירוי. אמנם לכתחילה צריך עירוי או הגעלה ולא סגי בהדחה, דזימנין שנשפך הזפת במקומות ויש בהן מקומות מליאות יין, כמו מעצרתא דבי רב דאיפלי פלויי ומלי חמרא תותי וא' לא סגי בניגוב, והחביות של גוים אע"ג דקינסא אסור לכפות החבית על האש. מ"מ אם האש כל כך גדול וחזק בפנים שגם בחוץ אינו יכול ליגע וידו סולדת בחוץ מותר וחשוב כמו הגעלה. וחביות של גוים מותר לתת בתוכו שכר או שאר משקין אבל יין אסור לתת בתוכן אפי' לאחר שנתן בהם שאר משקין דדווקא לאחר שניתן בהם ציר או מורייס ששורף יין האסור הבלוע אז מותר אחרי כן לתת יין של היתר, אבל אחר שאר משקין לא:

סימן קו

דין גיתות. אם של גוי שדרך בהם, אם אינן זפותות, של אבן ושל עץ ינגב, ואם של חרס, אמר רבא נעוה ארתחו, ואם הן זפותות צריכות קילוף זפת, ואם של ישר' ודרך בו, ואחרי כן נגע גוי ביין שבגת, או שמא אפי' דרך בה הגוי [אחרי כן] אין [צריך] רק הדחה, ואם זפותה צריכה קילוף זפת. ואם יש נעורת של פשתן או בלאי בגדים בין נסר לנסר כמו שרגילין לדבקו יחד אפי' אינה זפותה לא סגי בניגוב. וכן הדין במשפך וגם כלי המדה,

כגון המורייא וההין שרגילין למוד בהן מנהג הוא להחמיר, כמו משפך לעשות ואם זפותים לקלף הזפת:

סימן קז

ואותם גיגיות גדולות אם רגילות לדרוך בהן ודרך בהן גוי תחילה יש להן דין גת להצריך ניגוב, כי אין לומר בגת דווקא צריך ניגוב שנכנס יין בה בחוזק בכובד הקורה, לא היא דבגיתות שלהם לא היו דורכין כי אם בבית הבד, כדאמרי' מהו לדרוך עם הנכרי בגת, והוא מנסך ברגל וטובא, ואפי' הכי מצריך ניגוב הוא הדין בגיגיות גדולות:

סימן קח

ואותם גיגיות גדולות או גיתות שלא דרך בהן גוי מאשתקד צריכות ניגוב או שהיה י"ב חדש מסוף ימי הבציר דאשתקד עד האידנא, ואין להקל על מה שאמר רשב"ג מגת לגת, דהא פירושא הוי מסוף גת לתחילת גת, ופעמים שימי הבציר היה אשתקד חדש או יותר וליכא י"ב חדש, עד תחילת גת דהאידנא:

סימן קט

ואם דרך בהם בדיעבד בגת או בגיגיות שלא עשה בהם ניגוב היה מתיר רבינו יעקב ואפילו דרך בה גוי היום וישראל דרך בה אחרי כן וגם המשיך היין בה, מטעם דיין שלא נתנסך לע"ז בטל בששים, או משום חמרא חדתא בעינבי, דא' רבא בתר שמא אזלינן והוה ליה מין כשאינו מינו, ואפי' לאחר שנתן בה הגרגותני מותר, מטעם סלק את מינו כמי שאינו ושאינו מינו רבה עליו ומבטלו. ורב הונא דאמר החזיר גרגותני לגת אסורה לית ליה סלק את מינו כמי שאינו, או אית ליה כאביי דאמר בתר טעם אזלינן ומין במינו הוא ואם הגיגית שהיא אסורה ומליאה ענבים דרוכים אם עדיין לא נמשך ממנה כלום טוב לפנותה בגיגית כשירה ולהמשיך (היא) [היין] שם, ולא נצטרך לטעם רבינו יעקב דאמר יין ביין בששים:

סימן קי

דין סל וגרגותני אם הן של גוים לא סגי בניגוב, כמו עקלים, דא' מיישנן שנים עשר חדש, ואם של ישר' הן ונגע בהן גוי כשהיה בהן יין משקה טופח סגי בהדחה, כמו גת של ישר' שנגע בה גוי, או שמא כיון דחמיר מנת דהא של גוי לא סגי בניגוב גם של ישר' לא סגי בהדחה:

סימן קיא

וכלי חרס חדשים צריך שיתן מים שלשה פעמים, או ישהא בהם מים זמן גדול כדי שיהו בלועים בהן, ואם לא עשה כן אם נתן גוי בהם יין נסך אסורין וצריכין עירוי ג' ימים,

ולדברי רבינו יעקב אפילו לא עשה כן אין צריך רק הדחה ג' פעמים לאחר שהיה בהם יין נסך: ועיסה יש מקומות שהגוים מחמצין משמרי יין ומייבשין אותם בתנור תחילה, ויש שמתירין הפת כמו דורדיא דארמאי דשרי לבתר תריסר ירחי שתא, ורבינו יעקב אסר, דהיינו דווקא שמרים שנתמדו במים ונסחטו. ואותם קרויים דורדייא, אבל שמרים קרוי אותם שלא היה בהן מים מעולם. ואותם אינו מועיל לייבש בתנור, ולא שנים עשר חדש, מיהו בירושלמי קא' שמרים של... לאחר שנתייבשו מותרין:

סימן קיב

גיגית של ענבים דרוכים מותר לגוי ליגע בהן אפי' לכתחילה דאמר רב הונא אינו נעשה יין נסך עד שימשך, וזהו עד שיתן את הסל והגרגותני שם ולקח ישראל מן היין אשר בסל, משם אם נגע בו גוי ביין שבגיגית נאסר הכל, ואם לא נגע רק בזגין וחרצנים אין הכל נאסר אלא א"כ היה משקה טופח להטפיח שמחבר הכל. וצ"ע גבי עם הארץ שנגע באשכולות סביבותיו טמאות וכל הגת טהורה, ואפי' לא לקח ישראל מן היין שבסל נקרא המשכה כיון שהיין עלול נכנס בתוך הסל, ונבדל מן הזנין והחרצנים. ולדברי רבינו שלמה והרב ר' יהודה בר' נתן אפילו בלא נתינת סל שפינה הענבים אילך ואילך ויין צלול כנוס באמצע מיקרי המשכה, ושמא לדבריהם, זהו בשלא נשאר הענבים עד שולי הגיגית במקום שהיין צלול כנוס שם:

סימן קיג

גיגית שהיא דרוכה ועדיין לא המשיכו ממנה ורוצה ישר' או גוי ליקח מהן בכוס לנסות אם טוב אם לא יקח יין וענבים ביחד שלא תחשב המשכה ותאסר הגיגית אם יגע בה [אחרי כן] גוי, אמנם אפילו לקח בכוס יין צלול יכול להיות שאינו נחשב המשכה בשביל ההוא פורתא, וגם לא נתכוון לכך, כי אם לנסות, ואותו שבכוס יין מיקרי כיון שהוא צלול ואם נגע בו גוי נאסר, ואותו יין (שכגוי) [שבכוס] נאסר במגע גוי אם (החמרו) [החזירו] לגיגית דרוכה הכל מותר, ואפי' נמשך מן הגיגית מותר, מטעם סלק אח מינו כמי שאינו, וזגין וחרצנין שקרויין אינו מינו לרבא דאמר בתר שמא אזלינן רבה ומבטלו, ואפי' למאן דאמר בחמרא חדתא בעינבי בתר טע' אזלינן והכל מין במינו הוי מ"מ מותר בששים, לפי' רבינו יעקב דמפרש דווקא יין שנתנסך לע"ז אוסר במשהו דומיא דמים במים דתנן התם:

סימן קיד

וגיגית מלאות ענבין דרוכי' ובעוטין ושוהין בבית הגוי שבוע או יותר, ויש הרבה מקומות שישראל קונה אחרי כן שם יין, ואינו חושש שמא המשיך הגוי ממנה הין או יותר,

ונאסר כל מה שנשאר שם, וגם בירושלמי אמרינן אם העלים עיניו אסור ודוחק לומר שהירושלמי מיירי שהגיגית אינה מליאה דלשם אם המשיך ממנה אין ניכר החסרון, ואם מליאה הגיגית דאם המשיך ממנה קצת ניכר החסרון, לשם אין לחוש שמא לאחר שהמשיך חזר ומילאה, והמחמיר טוב הדבר לתת (כגר) [נגר] על פי הגיגית ועושה חותם מיד (שבצד) [שבצר] הענבים ודרכם:

סימן קטו

יין של גוי בזמן הזה אסור בשתייה ומותר בהנאה, ויכול ישראל ליקחנו בחובו מן הגוי, ויין של ישראל שנגע בו גוי מותר למוכרו, והמחמיר שלא ליקחנו מן הגוי בחובו, מ"מ אם נגע גוי ביינו של ישר' מוכרו לאותו גוי שנסכו. מאי טעמא שקיל מיניה מה שהזיק לו כדא' רב אשי, וכן נכון לעשות אם יכול:

סימן קטז

גוי שנגע ביין ונתכוון ליגע, ואם היה יודע שהיה יין אע"פ שלא נתכוון לנסך אסור בהנאה. כי ההוא דשיכשך בידיה בדוולא להראות שהוא יין, ואסרו שמואל ור' יוחנן בהנאה, וראייה מאגרדמים. גוי שקדח במינקת והעלה ואסרו בהנאה אע"פ שלא עשה אלא מצץ בפיו קנה חלול לנסות אם טוב:

סימן קיז

ואם נגע גוי בידו ליין שלא נתכוון אפי' ליגע, כגון שהלכה ידו על היין בלא ידיעתו אסור בשתייה ומותר בהנאה, כי ההוא דסליק לדיקלא בהדי דנחית נגע בחמרא שלא בכוונה ושרייה רב לזבוניה לגוים ול"ג התם נגע ברישא דלוליבא לפי' ר"ת ור"ח וה"ג. ואפילו לספרים דגרסי נגע ברישא דלוליבא יש להביא ראייה להתיר בהנאה אפי' כי נגע בידו בלא כוונת מגע, מהא דתניא מדדו ביד ימכור ואפי' לר' נתן דאמר אסור בהנאה, משום שמתכוין ליגע וגזירה טרוד למדור אטו מתכוין ליגע בלא טירדא:

סימן קיח

נגע גוי בידו ביין וסבור שהוא משקה אחר כמו כן מותר בהנאה ואסור בשתייה, כדתניא (חרס) [חרם] גוי שהושיט ידו לחבית של יין (ובסבור) [וכסבור] שהוא של שמן, זה היה מעשה ואמרו ימכור, ונר' דמה שפירשתי לעיל דכ"ש היכא דלא נתכוון כלל שמותר בהנאה:

סימן קיט

ואם נגע גוי בקנה או בדבר שאינו ידו אם יודע שהוא ידו ונתכוון ליגע אסור בהנאה אע"ג שלא נתכוון לנסך. ואי טרוד לעסוק בדבר אחר כגון למדוד, או (מי לא) [מילא] אוחרי

תנן מדדו בקנה ימכור, ואין הלכה כר' שמעון דשרי בשתייה, ואם לא נתכוון ליין ליגע כלל כמו כן אסור בשתייה, לפי מאי דגרסי ברישא דלוליבא שלא בכוונה, ושרייה רב לזבוניה לגוים, אבל לשתות אסור. וכדפריך והא נגע בנטלא, פי' שתחב הנטלא בתוך היין שבדוולא, ואסר אע"ג שהוא שכר, ולפי' רבינו יעקב והגאונים דלא גרסי ברישא דלוליבא אלא בידו היה ולכך אסרו בשתייה. אבל אי בדבר אחר היה מותר אף בשתייה כיון שלא נתכוון לכך ליגע ביין, כמו זרק חבית לבור בחמתו מותר אף בשתייה, אע"ג דאזיל מיניה ומיניה:

סימן קכ

אם שפך גוי יין מכלי אל כלי, אם היה סבור שהוא שכר או משקה אחר מותר אף בשתייה כמו דעובדא דר' יוחנן בן ארזא, דאתא גד (ואודיק אודיקי), [ואוריק אוריקי], ושרא בשתייה, משום שהיה סבור גוי דשכרא הוה. והוא הדין אם נושא גוי גיגית מליאה יין במוט ובלכתו נפל לחוץ מן היין שלא בכוונתו מותר אף בשתייה. ואפי' מה שנפל לחוץ, וכן פי' רבינו שמואל פ' בתרא:

סימן קכא

ואם שפך גוי יין מכלי אל כלי בכוונה וגם היה יודע שהוא יין אסור אף בהנאה, כמו בעובדא דר' יוחנן בן ארזא דחד אסר אפי' בהנאה, לפי שסובר שהגוי יודע שזהו יין, ומוקמי' ליה (באודיק אודוקי) [באוריק אוריקי], וכן אמר רב פפא גוי אדנא של יין וישר' אכובא ריקנית ושפיך גוי הדנא בתוך הכובא חמרא אסיר, והיינו אפי' בהנאה, כדפי'. אבל מה שנשאר בכלי שעדיין לא עירה עדיין מותר בשתייה, למאן דאמר נצוק אינו חיבור, ולמאן דאמר נצוק חיבור מותר אי מיקטף קטופי כדאמרי' גבי מערה חבית של יין כשר לבור של יין נסך, קילוח שמחבית לבור אסור ומה שבחבית מותר, ומוקי לה בגוי המערה, דמה דלבראי גזור רבנן שיצא על ידי כחו, ומה דלגואי לא גזור, ומה שנפל לחוץ, דאמרן דאסור היינו דווקא כי עירה גוי לבדו, אבל סייע לו ישר' לערות מותר הכל:

סימן קכב

ישראל שבא לערות כלי גדול מלא יין אל כלי אחר אסור לומר לגוי לבא לסייעו כדאמר (רב) [רבא] לשפוכי לא ליסייע גוי בהדייכו דילמא משתליתו וסמכיתו עלה, אמנם אם סייע גוי ישר' כשר היין:

סימן קכג

המשפיל קורה כבידה על גת על גבי תפוח של ענבים לא יניח הגוי לגלגל לבדו דרבינו חננאל פסק כמאן דאסר אף בכח כחו, ואע"ג דבמעצדין שלנו יש ג' כחות. אין חליק בין שנים לשלשה:

סימן קכד

אסיר לגוי שישא כלי מלא יין פן יגע ביין, כדאמר רב פפא כובא חסירא שרי, מליא אסור, והני מילי כשנושא הדלי בין ידיו או על כתיפו. אבל במוט או לישא דרך טבעתו שרי, וליכא למיגזר דילמא נגע ביין. אבל עד שפיה סתום או עקום. אמר רב אשי זיקא בין מילא בין חסירה שרי, וכן הלכה: ולא כרב פפא דאסר:

סימן קכה

גוי שזרק צרור או שום דבר בתוך יין מרחוק ואפילו בכוונה מותר אפילו בשתייה, וגיגית שיש בו ענבים דרוכים והמשיכו ממנה יין אז אסור להביא לגוי ענבים ולשופכם בגיגית, משום שהאשכולות דבוקות זו בזו והוי כמו אזיל מיניה ומיניה, וצריך שיסייע לו ישר' לשפוך, ואם לא סייע אסור אם לא זרק מרחוק: ואסור שישפוך גוי מים לתוך כלי של יין משום (לא) [לך] לך (אמריו) [אמרינן]:

סימן קכו

חבית שהיין יוצא דרך סדקין גוי יכול לתת בו חשוקים במגרופיא להדקו, ולא דמי לחבית הנפקעת לאורכה ואתא גוי וחבקה דאסור, אבל לתחוב בעורת או מטלית בסדק שהיין יוצא אם סביב השוליים מקום שמתחברין אל דופני (הבית) [חבית] שם מותר, לפי שאינו תוחב כנגד חלל (הבית) [חבית] שראשי שוליים מפסיקין שתחובים (בדוריעין) [בחריצין] שבדופני החבית סביב סביב והוה ליה טפי מקטפרס ואפי' באמצע חיבור השוליים אם אין חלל בסדק אך הנסרים אין מחוברין ודבוקים בחוזק זה לזה כמו כן מותר לגוי לתחוב שם מטלית ונעורת ובלבד שלא יכניסם עד חלל (הבית) [חבית]:

סימן קכז

גוי שתחב אצבעו בתוך נקב החבית ויין יוצא דרך שם הכל אסור בהנאה, או תחב שם ברזא לסתום כמו מפיה ומשוליה דהכל אסור, וכי אם ניענע הברזא שהיה כבר בתוך נקב של יין הכל אסור בהנאה, ואם הניח על הנקב שלא יזוב, אבל נכנס בתוך החלל, לדברי רש"י עד ברזא אסור בהנאה, ואידך שרי בהנאה ואסור בשתייה ואע"פ שפירש, ואידך שרי בשתייה אין נכון לזה שיין ישכב זה על זה, וחציו אסור בשתייה וחציו מותר

בשתייה, ולדברי ר"ת הכל אסור בהנאה, כרבא דפ' בתרא, כיון שהכל היין היה מתנענע תחילה לצאת, דבהנחת ידו שם נינוח הכל וחשוב כאלו נגע בכולו:

סימן קכח

נכרי שקנה יין כשר מישראל ומחתימו הישראל חותם בתוך חותם, כגון מילא כל החבית חשוקים ועשה שולים כפולים משני צדדים והוליכם הגוי למקום אחד למכור ופעמים מתאכסן בעיר שכולה גוים וגם הפתח נעול מותר בשתייה, דברייתא דמטהרין יינו של נכרי בחצר אחרת אסור אע"פ שיש לו מפתח וחותם היינו דווקא כשעשה הגוי היין מכרמו ודרכו ישר' אבל קנה מישר' יין עשוי כיון שטרח כולי האי לא טרח ומזייף, ועוד התיר ר"ת אפי' יינו של גוי מכרמו שטהרו, משום דברייתא לא אסרה אלא מפתח אחד או חותם אחד, אבל חותם בתוך חותם שרי, דפ' אין מעמידין חזינן דיש חילוק בין חותם אחד לחותם בתוך חותם, ואם הגוי המוליך החבית של יין שנתאכסן בעיר שכולו גוים מותר אפי' בחותם אחד כר' אליעזר דאמר יין משתמר בחותם אחד, ורב פסיק כוותיה, וגם פ' בתרא אמרינן האידנא קיימא לן כר' אליעזר דלא חייש לזיופא, אבל מצא החותם נשבר או המפתח נסתר היין אסור. ולא קשיא ממסכת טהרות (פ"ח) [פ"ז] דשרי בטהרות, וכ"ש ביין נסך, כדמוכח שלהי ע"ז התם מיירי ביוצא ונכנס, והיכא שהוא שלם שמא צריך (שיסיר) [שיכיר] חותמו לבסוף אחר שהובא או סגי שישלח לישר' חבירו היאך החותם עשוי ובאיזה עניין, וזה יודיע לגוי תחילה שישלח חבירו עיניין החותם ואז מירתת גוי מלזייף. ואמנם יש ששולחין יינם בחותם בלא הכרת חותם, וגם אין שולחין לחבירים היאך עשוי, ואין לאוסרו בשביל כך בראייה (ברירה) [ברורה] כאשר פירשתי במקומה, ויש שחוששין אפי' על ידי חותם על המגופה ועל הברזות, ואפי' בהכרת החותם פן ינעוץ הגוי מסמר או חודו של סכין בין הנסרים ויוציא מעט יין, והתלמוד דשרי היינו בחביותיהם של חרס דליכא למיחש להכי: אמנם אין לחוש על זה:

סימן קכט

דין ישר' השולח חביותיו ריקניות בבית הגוי לתקנן, או שולחו לחבירו מעיר לעיר ביד גוי. נראה דבזמן מועט אין לחוש שמא נתן יין בהן ועירן, ומ"מ נכון להחמיר ולהחתימו בכל היכולת:

סימן קל

יינו של ישראל שהניחו ברשות גוי ופתח פתוח לרשות הרבים ואינן חתומים כלל וישראלים דרים בעיר או בעיר שכולה גוים אך שלפעמים עוברים ישראל דרך שם,

דהשתא חשוב כישראלים דרים בה, לפי' רבינו שלמה מותר, לפי' רבינו יעקב אסור: אבל יינו של גוי שטהרו ישר' והוא ברשות גוי בלא שום חותם אסור אע"פ שיש ישראלים בעיר:

סימן קלא

יינו של ישר' שברשות ישראל בלא שום חותם והניח שם גוי ופתח פתוח לרשות הרבים והישראל הולך לחוץ מותר אם לא הודיעו היכן הולך. אבל הודיעו שמפליג ובתוך כך יוכל הגוי ליגע ביין אסור. אבל אם ישר' אחר דר בעיר מותר דמיניה מירתת. ובמקום שאסור פי' רבינו שמואל הני מילי היכא שיכול להביא מים תחת חסרון היין שהוציא, או להחליף טוב ברע, אבל כדי ליגע בחנם לא חיישי': ושמא הני מילי בחבית אבל גיגית או כוס של יין שקלין ליגע נראה דאסור בלא שהיית שיעור למלאות החסרון, שכן דרך ליגע ביין שלפניו דרך מתעסק: אבל אם יש מנופה על החבית מקרקע יבישה או נסר או עור קבוע במסמרות מותר, ולא חיישינן לשתמא לנקוב המנופה ולסותמו, דהא הלכה כרשב"ג דלא חייש לשתמא, וגם לא חיישינן להסיר כל המגופה ולעשות אחרת כמוה דהא הלכה כר' אליעזר דלא חיישינן לזיופא, ותרוייהו פסקי הלכה צריכי, אבל נעורת או מטלית תחוב בפי החבית אפילו תחוב בדוחק אין זה חותם דגוי לא מירתת להסירו ולהחזירו: ואסור לשלוח חבית של יין מעיר לעיר בעניין זה:

סימן קלב

יינו של ישר' שהוא ברשות ישר' בלא שום חותם והפתח נעול והלך לו הישר' לחוץ ובשובו מצא שם גוי בזה אמר רבא שילהי פירקי' אם נתפס עליו כגנב חמרא שרי. פי' שאין בידו טענה שיוכל לומר למה נכנס שם א"כ מירתת ליגע. ואם לאו אסיר. כיון שיכול לומר גם לי יין בכאן או תרנגולתי ברחה הנה. ובאתי ליקחנה: והיינו כשפתח סגור ואין שם סדק וחלון בבית שיוכלו לראות בחוץ. דהא בפתח פתוח בכל ענין מותר: וכן בעובדא דלעיל. ההוא ביתא דהוה בה של ישראל ושל גוי. ואחיד גוי לדשא באפיה. ואשתכח דהוה גוי קאי ביני דני והוה ביזעא בדשא. אמר רבא כל דלהדי ביזעא חמרא שרי. ואידך אסור. כיון שהיה לגוי יין שם א"כ אית ליה לאשתמוטי והפתח היה סגור. אלמא ביזעא כחלון ופתח דמי ומותר:

סליקו הלכות יין נסך מספר התרומה:

סימן קלג

הילכות גיטין.

הכותב גט צריך שיהא הקלף והדיו משל בעל. וגם שכר סופר עליו מן הדין. ואם האשה נתנה השכר אין בכך כלום. אבל בקולמוס אין קפידא: הכותב [צריך] שיקצע הקלף קודם שיכתוב הגט. ואם טעה הסופר באמצע יחתוך תחילה מה שכתב ואחר כך יחזור ויתחיל לכתוב. ואם קיצץ מן הקלף לבסוף פסול. כך איתה בה"ג: וצריך שירשטט תחילה שנים עשר שיטין כמנין גט: וצריך ליזהר שלא תיגע אות לחבירתה אלא כל אות ואות תהא מוקפת גויל: ואין צריך לזיין ולעשות תגין בראש אותיות שעטנז גץ. וטוב למנוע פן יקלקל האותיות: וצריך ליזהר שלא יפל כלל מן הדיו טיפה קטנה בתוך האות. דאינו מועיל מה שימחוק אחרי כן טיפה של דיו שבתוך חלל האות. דהוה ליה חק תוכות ופסול. וכן המ"ם פתוחה אם החליק ידו ונסתמה פסול ואין מועיל מה שימחוק הנגיעה לבסוף: ויעשנו לכתחילה ארכו יתר על רחבו ולא יכתוב חוץ לשיטת ימנית ושמאלית בתוך הגליון תיבה שלימה. ושלא יהא שום (שירטוט) [טישטוש]. שלא יכתוב על המחק: וצריך שיכתוב בגט הרי את מותרת לכל אדם: וצריך ליכתוב ספר תירוכין קודם שיטה אחרונה. ויש שעושין כן גם מגט פיטורין. לפי שנראה דבר עיקר. וצריך לעדים לחתום תחת הגט בראש השיטה. ושלא ירחיקו חתימתם מכתיבת הגט רוחב שני שיטין חלק. ושלא יחתמו אלא זה בפני זה. והבעל אם כותבו יאמר תחילה. אני כותבו לשם גירושי פלונית אשתי. ואם אמר לסופר לכתוב. יאמר לו כתוב לשם פלונית אשתי. גם הסופר יכוין בכך. וצריך לעדים שיחתמו לבסוף אותם שישבו שם בשעת כתיבת הגט שידעו שזהו גט שצוה הבעל לכתוב וגם שיהא נכתב לשמה. אם היו שם כשנכתב תחילתו אפילו שיטה ראשונה ולא יותר. כשר: והכותב גט ואירע לו ספק ורוצה לכתוב אחר. צריך ליטול רשות מן הבעל בכל פעם שיכתוב אחר. לכך טוב מתחילה שיאמר לו הבעל אני נותן לך רשות לעשות אחר או ליתן שניהן אם תרצה מחמת ספק. וכן צריך שיאמר לעדים שיחתמו: חרש שוטה וקטן כשירין לכתוב הגט ובלבד שיהיו גדולים עומדים על גבם. מתחלה ועד סוף. אבל נכרי לא: והבעל נותן גט לאשתו אינו צריך לומר בפני נכתב ובפני נחתם. אבל אם שולחו ביד אחר השליח צריך לאמרו. הבעל יכול לעשות שליח להוליך הגט ליד אשתו. והאשה יכולה לעשות שליח לקבל גט מיד בעלה. אבל אין האשה יכולה לעשות שליח לקבל גיטה מיד שליח בעלה: העושה שליח להוליך גט לאשתו למקום אחר. לכאורה נראה שצריך שיכיר האשה שהיא אשתו של בעל קודם שיקבל הגט להוליך. ולא סגי במה שיאמרו לו עדים כשירים בשעת נתינה שזהו אשתו של בעל דומיא דסומא דפסול להביא. אמנם כשר השליח להביא בעניין זה. כדמוכח בע"ז דאבא מניומי. הנותן גט לאשתו צריך למקרייה קודם שיתנוהו. כדאמר אמימר

פ' המביא שני. וגם צריך לקרותו פעם שנייה לאחר נתינה. דילמא עייליה לבי ידיה וחלפיה. כדמשמע פ' האשה רבה. ואם מיד לאחר נתינה קראוהו ולא לפני הנתינה סגי בכך: הנותן גט לאשתו צריך יד האשה לעולם פתוחה עד שיניח הבעל כל הגט מידו לידה פתוחה. קודם שתסגור ידה. שלא יהא כמו גט בידה ומשיחה בידו דאם יכול לנתק הגט להביאו אצלו דאינה מגורשת. ואע"פ שמא היה כשר כמו עויק חרציה ושלפתיה דשרי פרק הזורק. הזורק גט לאשתו אם היא ברשות הרבים אינו מועיל. אפי' הוא בא בארבע אמות שלה עד שיהא בידה. אבל אם זרקו בחצירה כשר. לאפוקי מרה"ר דפסל: וכשהעדים חותמין בגט צריך שלא יהא הסופר אחד מהן. דלשמואל ולכולהו אמוראי דאמרי אמרו כשר אמרו אפי' בדיעבד. סברי חתם סופר ועד פסול. וגם פסול אומר הבעל לשנים אמרו לסופר לכתוב ולעדים חתומו. כדתניא פ' מי שאחזו עד שישמעו קולו. לאפוקי ממאן דאכשר אומר אמרו. ואע"ג דהיינו תרי חומרי דסתרו אהדדי. לא נתברר הלכה כמאן וצריך ליזהר משתיהן: וצריך ליזהר שלא ישלח אדם כתב ידו לב"ד לכתוב גט לאשתו אפי' הוא פקח כדמשמע לכאורה בתוספתא: ואדם הכותב גט ויש לבעל שני שמות. יכתוב תחילה אותו שם שהוא עיקר ואחרי כן שם הטפל. ויכתוב כך. פלוני המכונה פלוני. כמו מרים דמתקריא שרה. וכמו אחא בר הדיא דמתקרי אדא מרי. וקדמונים הרגילו לכתוב לכל אדם אנא פלוני וכל שום וחניכה דאית לי.

סימן קלד

דין משומד שמגרש אינו כותב רק שם שהיה לו כשהוא יהודי. ושם של גיות ישתקע. כדתניא פ' הזורק. בתוספתא. גר שכתב בגט שמו של גיות כשר. אע"פ שאין שמו עכשיו כן. כל שכן משומד יכתוב שם של יהדות. אפילו לכתחילה. ואם כותב שם של יהדות. וכתב וכל שום וחניכה דאית לי טוב הדבר: ומותר להכריחו על ידי גוים בין משומד בין אותם שכופין אותם להוציא. שיאמרו להם עשה מה שדייני ישראל אומרים לך וצריך שיאמר רוצה אני. ולכל נותני גט צריך שיבטל הבעל כל מודעי דעבד:

סימן קלה

הכותב גט כשכותב למנין שאנו מונין כאן. יכתוב מקום עמידת הסופר בשעת כתיבת הגט ומקום עמידת העדים בשעה שחותמין בו. ומקום עיקר דירת הבעל ועיקר דירת האשה שדרין בשעת כתיבת הגט. אבל אין צריך לכתוב מקום שבאו שם הבעל והאשה כשכותבין הגט. כיון שאינן דרים שם. כמו שאינן כותבין מקום עמידת אשה בשעת כתיבת הגט כששולח לה הגט למדינת הים כי אם עיקר מקום דירתם. וגם אין צריך

לכתוב מקום לידתם. ואעפ"י כן יש שכותבין הכל בנט. שנולדתי במקום פלוני ועכשיו אני דר במקום פלוני. והנני היום עומד במקום פלוני.

סימן קלו

שכיב מרע הנותן גט על תנאי שימות יאמר כך הרי זה גיטך ואם לא מתי לא יהא גט ואם מתי יהא מעכשיו. ותהא מגורשת ממני ומותרת לכל אדם. ואם לא מתי לא יהא גט. ואם יעמד מחליו בטל הגט. ואחר כך [אם] יחלה גט אחר יעשה. ואם רוצה שתהא מגורשת בגט ראשון ישים זמן בתנאי ויאמר אם מתי עד זמן פלוני. ואפילו למאן דאמר אין ברירה הגט של שכיב מרע שיש בו תנאי הוא כשר. כיון דתנאי עומד להתברר. כמו שמואל דאמר חבית אסורה. ואפי' הכי אתקין תנאה בגיטין דשכיב מרע: ותנאי של מיתה בגט. כגון אם מתי אם לא מתי תלוי בברירה. כדפי' רש"י פ' כל הגט גבי מה היא באותם הימים. אפילו הכי הגט כשר. ודין של גוסס אם יכול לדבר א"ס (כן) [כי] כשר.

סימן קלז

דין עידי חתימה לעידי מסידה לר' מאיר ור' אלעזר. ובגט צריך שניהם אפי' לר' מאיר. ובשטר מכר ומתנה סגי בעידי חתימה אפי' לר' אלעזר או אפילו בלא שום עדים אם שניהם מודים בו:

סימן קלח

פסק: זה סדר הגט:

צריך שיקח הבעל משלו קלף ודיו וקולמוס וימסרנו לסופר. ואם אין לו יקנו לו לבעל. דהא בעינן וכתב ונתן. והוא הדין אם כתבו הסופר בקלף שלו במצות הבעל שהוא כשר. ובלבד שיתננו אחרי כן לבעל להיות שלו. כדתנן הכותב טופסי גיטין צריך שיניח כו'. משמע שכותבו הסופר בקלף שלו. אבל עדיף טפי ליתנו לבעל תחילה כדי שלא ישכח הסופר ליתנו אחרי כן לבעל. ואם הקולמוס משל אחרים אינו פסול בכך. שהרי בעל הקולמוס אין לו בשביל כך בגט. כלומר כיון שמן הקולמוס לא נשאר כלום בגט כאשר נשאר מן הדיו. ויצוה הבעל לסופר בפני עדים כשירים שאין קרובין זה לזה לא לבעל ולא לאשה. ויאמר בפניהם לכתוב גט לאשתו עד שיהא טוב. לדעתו או לדעת החכם אשר בעיר. ואם הסופר אינו קרוב סגי בעד אחד עמו. וצריך שני עדים שיכתבנו בפניהם לשמה שיודיעם שכותבו לשם פלונית אשת פלוני. ואחרי כן יאמר הבעל לעדים כשירים לחתום בגט והסופר אינו יכול להיות אחד מעדי חתימה דחתם סופר ועד שמא פסול. כדפריש לעיל. בשמעת' דאו' אמרו. ואעפ"י שהן שלש כתות עדים שצוה הבעל לסופר לכתוב ועידי כתיבה לשמה ועידי חתימה לשמה אין בכך כלום. ולא מקרי חצי דבר

כיון שכל כת וכת מעידה כל מה שצריך לראות בשעת ראייה. דומיא דשלש כיתות דעידי חזקה שכל אחת ראת בכל פעם כל מה שיכול לראות. ולא כפי' רב אלפס דמפרש התם דאינו קרי חצי דבר משום שעדות כל כת וכת מועיל לעניין להחזיר פירות. ואולם לאפוקי נפשיה מפלוגתא טוב הדבר לעשות הכל בבת אחת. שיאמר הבעל לסופר בפני עדים כשירים לכתוב גט לאשתו. ולאותם עדים יהיו בשעת שכותבו. ואמר להם הסופר שכותבו לשם פלונית אשת פלוני. ולאותם עדים יאמר הבעל שיחתמו בגט. ואם אין שום עד בשעת כתיבה נראה שהוא כשר. דמסתמא כיון שהבעל צוה בפני עדים לסופר לכתבו. כתבו לשמה. בהכשר. ואפי' אינו מכיר כתיבת הסופר דרוב בקיאין הן. ולא הצריכו חכמים להיות בשעת כתיבה כי אם השליח המוליך גט לאשתו. שיוכל לומר בפני נכתב ובפני נחתם. שלא יוציא הבעל לעז על הגט. אבל כשהבעל עצמו נותנו אין לחוש שמא כתבו שלא לשמה. דאי יש לחוש שמא טעה הסופר או הבעל א"כ הוא עצמו שהביא גיטו אמאי אינו צריך לומר בפני נכתב ובפני נחתם. אלא ודאי אין לחוש שמא טעה שרוב בקיאין הן. ובשליח הולכה דוקא הצריכו שלא יוציא הבעל לעז. ואע"פ כן טוב הדבר להיות עדים בשעת כתיבה. וכן עמא דבר. ויחתמו העדים למטה ולא ירחיקו מכתיבת הגט יותר מריוח חלק שטה אחת. ויחתמו בראש השיטה שלא יהא חלק מימין חתימה בגיליון כדי שיוכלו לכתוב פלוני לוה מפלוני [ואחרי כן יניחנו] עד שיהיה יבש. (ואחרי כן יניחנו) שלא יהא קרוי יכול להזדייף ואחרי כן יבטל הבעל כל מודעי דעבד. ואחרי כן יתננו לאשה בפני עדים. ותהא ידה פתוחה עד שיניח הבעל הגט מאיליו. ויאמר לה בשעת נתינה התקבלי גיטך ותהא מגורשת ממני ותהא מותרת לכל אדם ויקראוהו העדים או יעיינו בטוב סמוך לנתינה שזהו גיטה שחתמו בו ואותו שנכתב בשבילה. אמר אביי האי מאן דכתיב גיטא לורכיה וי"ו אחרונה של וכדו. דלא לישתמע כדי. ולורכיה וי"ו שבאמצע תירוכין. שיבוקין. פטורין. דלא לישתמע שביקין. תריכין. פטירין. וקאי אנשים דעלמא. (ודיתי הויין) [ודי תיהוייין], (דתינביין) [דיתיצבייין]. תלתא יודי"ן. סמוכות לנו"ן. ובמכתב רבינו טוב עלם כתוב עוד שתי יודי"ן נגדם אחרות אחת סמוך לדל"ת ואחת סמוך לתי"ו. זהו חמשה יודי"ן בכל תיבה ותיבה. ולכתוב למהך בלא יו"ד אחר הלמ"ד. דלא לישתמע לי מהך. ולירחיק רגל שמאל של ה"י (מגנו) [מגנו], דלא לישתמע למחך. חוכא. ויכתוב להתנסבא. ולא לא יתנסבא. שתי תיבות. ויכתוב ודן. בלא יו"ד. (דמשמע ודן) [דלא לשתמע ודין]. דינא. ולא ליכתוב ואגרת ביו"ד. אלא ואגרת בלא יוד. עד כאן מספר התרומה.

משפט הגט

סימן תקמא

תקמא.

והי לך משפטי הגט והילכתו, כמו שסידרו רבינו יעקב בר' מאיר, וזה לשונו: וכן שיגר לבני פרפונין: וזה לשונו:

כך הראנו מן השמים ולמדנו מדברי רבותינו חכמי התלמוד: צריך שיהא הדיו והקלף והקולמוס משל בעל. ואם אין לו יתנו לו אחרים במתנה. ויתננו לסופר לכתוב גט לאשתו. ויאמר לסופר כתוב גט לפלונית אשתי. ולעדים חתומו. במעמד הבעל והסופר. ועידי חתימה. ואם שליח מביאו צריך שיעמד השליח על גבי הסופר. לפי שהוא צריך לומר בפני נכתב ובפני נחתם. וצריך לעשות כל שלוחי הגט בעדים. ויתנהו הבעל לה. או לשלוחה בפני שני עידי מסירה. וצריכים העדים לקרותו תכף לנתינתו. ויאמר לה הא גיטך והרי את מותרת לכל אדם. ואם לשלוחה נותנו. יאמר לו התקבל גט זה לפלונית אשתי והרי את מותרת לכל אדם והמוליך יאמר לה הא גיטיך והרי את מותרת לכל אדם. ובפני נכתב ובפני נחתם. ונותנו לה בפני שנים. דהילכתא כר' יוחנן. ואם שליח בעל נותנו לשליח קבלה פסול. והילכתא כרב דאמר אין האשה עושה שליח לקבל גיטה מיד שליח בעלה: וצריך שיחתוך הקלף קודם כתיבת הגט. ואם חתכו אחרי כן פסול. ונהגו לכתוב כתיבה גסה. ובשירטוט כעין ספר. וי"ב שורות. והתיבות שלמות. שלא יכתוב חסר ישר'. ולורכיה לוי"ו דוכדו. דלא לישתמע כדי. תיהויין. דתצביייין. ג' ג' יודי"ן. ולא ליכתב לימהך. אלא למהך. וה"י של למהך יפרידנה. שלא יהיה נראה כח'. ולא ליכתב לאיתנסבא אלא להתנסבא. וי"ו של תירוכין. שיבוקין. פיטורין. יאריך. ולא ליכתוב ודין. ביו"ד אלא ודן בלא יו"ד. ולא ליכתוב איגרת ביו"ד. אלא אגרת בלא יו"ד: ושכיב מרע צריך לומר בשעת מסירת הגט בפני עדים אם לא מתי מחולי זה לא יהא גט ואם מתי מחולי זה יהא גט: ואשה העושה שליח לקבל גיטה על ידי הרשאה צריך לכתוב כן: בפנינו חתומי מטה פינת פלנית בת פלוני את פלני בן בן פלני לקבל גיטה מיד פלני בן פלני בעלה. ומה ששמענו כתבנו וחתמנו. וחותמין שני עדים: וכן תיקן רבינו שלמה לקדש: ואפי' לא יכירו הבעל. ושליח המורשה את חתימת ידי העדים של הרשאה כשר. שעדים החתומים בהרשאה הם יבררו הגירושין או הקידושין אם יש עדים שראו שבפניהם קבל וקרעם. דהתנן הילך כמה שאמרה. וכו'. ולבסוף מיגלייא מילתא ע"י עדים: יעקב ב"ר מאיר: ורבינו יצחק ב"ר שמואל ביאר יותר:

ואל יאריך סופי השיטין חוץ לשירטוט ואל יגיע האותיות זו בזו. אע"פ שבזה לא היה צריך להחמיר. ויכתוב ספר תירוכין למעלה משיטה אחרונה. כדי שלא יצטרך ללמד משיטה אחרונה. ומן הנשאר ימלא כל שיטה אחרונה. ויחתמו זה אחר זה כמו שכתבתי. בתחילת השיטה. או זה תחת זה. ואל ירחיקו חתימת העדים מן הגט שיטה ושני אוירין אך בסמוך לגט יחתום העד העליון. ויקנו לבעל המכתיבו הקלף. והדיו והקולמוס הואיל ונפק מפומיה (דרבינותים) [דרבינו תם]. ויאמר בפני עדים לסופר כתוב גט לפלנית בת פלנית אינתתי ולעדים יאמר אתם פלני ופלני חתומו בגט של פלנית בת פלנית איתתי. ויחתמו העדים זה בפני השליח שיוליכנו. וגם הסופר יכתבנו לפניו לשמה כדי שיוכל השליח לומר בפני נכתב ובפני נחתם לשמה: וכל מעשה הגט בעדים. ובפני עדים יאמר המגרש לשליח הולך גט זה לפלנית איתתי המכונה פלנית בת פלני. והסופר אל יחתום בו:

סימן תקמב

תקמב.

גט

בכך וכך בשבת בכך וכך ימים לירח פלוני שנת כך וכך לבריאת עולם למנין שאנו מונין כאן בכרך פלני דיתיב על נהר פלני אנא פלוני המכונה פלני בר רבי פלני שנולדתי בכרך פלני דיתיב על נהר פלני ועכשיו אני דר בכרך פלני דיתיב על נהר פלני והנני עומד היום במקום פלני דיתיב על נהר פלני צביתי ברעות נפשי בדלא אניסנא ושבקית ופטרית ותרוכית יתייכי ליכי אנת אינתתי פלנית המכונה פלני בת רבי פלני המכונה פלני הנולדת בכרך פלני דיתיב על נהר פלני דהויית אנתתי מן קדמת דנא וכדו פטרית ושבקית ותרוכית יתייכי ליכי די תיהוייין רשאה ושלטאה בנפשייכי למהך להתנסבא לכל גבר דיתיצביין ואינש לא ימחה בידייכי מן יומא דנן ולעלם והרי את מותרת לכל אדם ודן יהוי ליכי מינאי ספר תירוכין ואגרת שיבוקין וגט פיטורין כדת משה וישראל **פלוני בר רבי פלוני עד פלוני בר רבי פלוני עד**

הלכות חליצה

סימן תקמג

תקמג.

כמו שפירש ר' ברוך בספר התרומה:

יבררו שלשה דיינין ויוסיפיו עוד שנים להשלים לחמשה לפרסומי מילתא. ויזהרו שלא יהיו קרובים לא ליבם ולא ליבמה. ויאמרו נלכה למקום פלוני לחלוץ. שצריך לברר המקום תחילה. כדאמר רבא צריכי דייני למיקבע דוכתא. דכתיב השערה. וילכו שם וישבו. והאיש והאשה יעמדו. הכל כעין דין. בשעת חליצה. וישאלו ב"ד אם יש שלשה חדשים ממיתת הבעל. ואחר כך יעידו לפניהם שזה היבם הוא אחיו של מת. ושהיה אותו המת בעל של אשה זאת. ובעדות אפי' על פי קרוב או על פי אשה סגי. כדאיתא פ' החולץ. ואחר כך ישאלו אם יש לאיש י"ג שנה ויום אחד ולאשה י"ב שנים ויום אחד. ואעפ"י שאין האב נאמן על השנים כדתניא פ' האומר בקידושין. מ"מ אין צריך להביא עדים על השנים אלא אם הוחזקה גדולה בשנים על פי הגבירות והשכינים שלא על פי האב סגי בכך. ואחר כך יבדקו אם יש שתי שערות באשה בבית הערוה. או בזקן באיש. או בבית הערוה. ואין לחוש שמא מקודם הזמן באו. ושומא הוו. ובדיקה של יבמה יכולה להיות על פי שנים דכיון שהניעה לכלל שנותיה סמכינן על פי שנים משום חזקה דרבא. דאחזקה הביאה סימנין דריש פ' (נ"א) [בא] סימן דהלכה כמותו לגבי ר' שמעון. ובריייתא דאין אשה נאמנת לומר גדולה היא שתחלוץ מיירא בתוך הפרק דליכא חזקה דרבא לר' יהודה דהלכה כמותו. ואע"ג דאמר רב הונא שערות שאמרו צריך שיהא בהן גומות ואין בקיאין בגומות. לכך אם יש ריבוי שערות או שערות ארוכות הרבה אין צריכין לבדוק יותר. וגם על שנותיהן נמי יש לסמוך שהגיעו. אם יש ריבוי שערות בלא הוחזקה על פי שכינות ובלא עדות. ואם בודקים שהדדים שוכבים ומוטים או היא גדולה בודאי. שזהו סימן העליון. ותנן אי אפשר לעליון לבא עד שיבא התחתון: ואחר שנתברר הדבר שהם גדולים בשנים ובשערות יזהרו ב"ד שלא אכלה האשה עדיין באותו יום דשמא אכלה דברים המביאין וגורמים רוק לבא ואמר רבא אכלה תומא או גרגישתא לא חלצה. דכתיב וירקה. מעצמה. וה"ה רימנים. כדאיתא פ' אע"פ. ושאר דברים שאינם עולין על לב אדם. ואחרי כן יאמרו ב"ד ליבם הגדול אי ניחא לך יבם. אי ניחא לך חלוץ. ואי חפץ לחלוץ יקחו מנעל שכולו עור וגם תפור מעור ורצועות תלויות בו. וראשיהן תפור. וגם קרסים בלולאות, כדאמרינן אע"ג דאית ביה חומרתא (חטרינן) [קטרינן] ביה מיתנא. והמנעל לכתחילה יהיה שלו. וגם מנעל ימין. אבל אפילו בדיעבד צריך ליתנו ברגל ימין. דילפינן רגל רגל ממצורע. וברגלו יחף שלא יהא מעל דמעל. ולא יהא המנעול ארוך עד למעלה מן הארכובה. דלא ליהוי מעל דמעל. ואחר כך יכרוך הרצועות סביב רגלו על (אוני) [אזני] המנעול וישים הקרסים בלולאות למיהוי חליצה אלימתא. ותאמר האשה מאן יבמי להקים לאחיו שם בישראל לא אבה יבמי. ואחר כך יעמוד האיש מעל הכותל

או אצל העמוד וידחוק רגלו בארץ, כדאמר אמימר, האי מאן דחליץ צריך למידחסיה לכרעיה. וצריך שתאמר בלשון קודש, כדתנן בפ' מצות חליצה ופ' אלו נאמרין. וצריך שתאמר האשה יחד שתי תיבות אלו בלא הספקה, לא אבה, כדאמר רב כהנא מודה רבא בלא אבה דאין להפסיק. ואין בו וי"ו. כי אם לא אבה. כדאיתא במסורת ג' חסירים וי"ו. לא אבה יבמי לא אבה, (לא יא יאבה) ה' השחיתך, [וישראל] לא אבה לי בתילים. ואחר כך יאמר האיש לא חפצתי לקחתה. ואחר כך תתיר האשה קשר הרצועות והקרסים מן הלולאות, הכל בידה הימנית ולא שמאל מסייעתה, כדאיתא בירושלמי, אע"ג דמן התורה אין צריך ימין. בגידמת בשיניה מועיל, כדאמרן ללוי מי כת' וחלצה ביד. ותהא שומטת המנעל מן העקב ותחלוץ כל המנעל, והכל מעומד. או מוטה, ולא יושב כדפי' לעיל. ואחר כך וירקה, וצריכי דייני דליחזי רוקא דנפיק מפומה דיבמה עד כנגד היבם. ואינו צריך עד ארעא, אלא אם הוא ארוך והיא גוצא, וקלטתו הרוח קרינא ביה בפניו. ואם היא ארוכה והוא גוץ וקלטתו הרוח לא מהני מידי דבעינן דמטי עד להדי אפיה: ואחרי כן קוראה בלשון הקודש ככה יעשה לאיש אשר לא יבנה את בית אחיו, ונקרא שמו בישראל בית חלוץ הנעל. והעומדים שם יאמרו ג' פעמים חלוץ, הנעל, חלוץ הנעל, חלוץ הנעל: אמר רב יהודה מצות חליצה קוראה וקורא, חולצת ורוקקת וקוראה:

שכחתי לעיל אחר הילכות הגט:

פסק. כללו של דבר נערה שיש לה אב וקידשה אביה לאדם אחד ועדיין לא נשאה אם בעלה מגרשה יכולה לקבל גיטה לרבנן בלא רשות אביה אבל [אם] היא קטנה, לפי' ראשון של רבי' שלמה אביה דווקא ולא היא, ולפי' אחרון אפי' קטנה מקבלת גיטה בלא רשות אביה אם הגיעה לפעוטות. ואם מת אביה לאחר שנתארסה או (או) שנישאת דהשתא יצתה מרשות האב. אז לכל הפירושים מקבלת גיטה בידה שפיר, ואפי' היא קטנה, וכדתנן פ' התקבל, קטנה שאמרה התקבל לי גיטי אינו גט עד שיגיע גט לידה, ודייק הא כי הגיע גט לידה מגורשת, ולכל הפחות מיירא באין לה אב. אבל שליח לקבלה אינה יכולה לעשות, ואפילו היא נערה. כדאמר רב נחמן פ' האיש מקדש אין נערה עושה שליח לקבל גיטה מיד בעלה. וביש לה אב, דאם אין לה אב או יש לה אב. אבל נשואה היא. דהשתא יצת מרשות אב נערה עושה שליח ולא קטנה כדאיתא התם, קטנה שאמרה התקבלי גיטי אינו גט עד שיגיע. הא נערה הוי גט ומוקי לה באין לה אב: וכל דינין אילו מיירי דווקא בהגיעה לפעוטות, שיש לה שבע שנים. וכדאמר רבא פ' התקבל הפעוטות מקחן מקח וממכרן ממכר. וכנגדן בקטנה מתגרשת בקידושי אביה. אבל קודם שהגיעה לפעוטות אם אין לה אב שמת לאחר שנתקדשה אינה יכולה להתגרש בשום עניין. אבל

אם יש לה אב ועדיין היא ארוסה אפי' היא קטנה יותר יכולה להתגרש על ידי אביה לפי' ר"ת כדמשמע פ' חרש ובירושלמי: עד כאן:

סימן תקמד

תקמד.

וזהו סדר חליצה כמו שסידר רבינו יעקב ב"ר מאיר:

היבמה לא תחלוץ עד שיהו ג' חדשים ממיתת הבעל אחת ארוסה ואחת נשואה אחת קטנה ואחת גדולה, כי מתנית' בהחולץ. ואע"ג דרב יוסף אהדר ביה. מכל מקום דסמכא היא. וכל אשה שהוחזקה שבאתה לכלל שנותיה בשכינותיה והוחזקה לסימנין בשכינותיה אינה צריכה בדיקה. כדאמ' בקידושין, מלקין וסוקלין על החזקות ואע"פ שאין שורפין תרומה. התם חומרא בעלמא היא, והוחזקה, היינו שיצא קול שעברו עליה י"ב שנה. וגם יצא קול שראו סימנין. אבל על ידי חזקה שהגיעה לכלל שנותיה. לא אמרינן חזקה הביאה סימנין. ואע"ג דאמר רבא קטנה שהגיעה לכלל שנותיה חזקה הביאה סימנין למיאון ולא לחליצה, דההיא חזקה אין נראית לעינים, ואין בו יציאת קול, והיכא דהגיעה לכלל שנותיה ולא הוחזקה לסימנין לא סמכינן אחזקה דרבא: ונבדקת על פי שנים, ואפי' על פי חמש (שנים) [נשים], דאין לה כתב מוכיח גדול מזה, דסימנין מוכיחין, ועביד לגלויי. כדתנן אף הנשים שאין נאמנות כו'. והילכתא אין האשה חולצת עד שתביא שתי שערות. דלית הילכתא כההיא דרבא, דשלש מדות (בניטין) [בקטן]. (אל כדפסקי) [אלא כדפסקינן] עד שתביא שתי שערות. דההיא דג' מדות אליבא דבריבי אמרה. כדמוכח במצות חליצה: וצריך להכיר אפילו על פי קרובים, או נשים. שהחולץ אחי בעלה מן האב, על ידי שהוחזק. כדפרי' לעיל ואין צריך ראיית הלידה. וצריך הב"ד של שלשה לקבוע מקום ולהוסיף שם שנים לאצטרופי בי חמשא. ולא יהו גרים אלא ישר': ואע"ג דאמרינן בפרקי' דרבי אליעזר עדות חליצה בעשרה לא סמכינן עליה: וצריך הסנדל או המנעל שיהא כולו תפור בעור. ואע"ג דסנדל לכתחילה בעינן. הני מילי ודכא דשכיחי. אבל השתא דלא שכיחי נהגו העם במנעל. וצריך להקנותו לחולץ שיהא שלו, ושל ימין. ומיבעי למינעליה ומקטריה ברצועה על אזני המנעל. ומהדקיה ואם הרצועות לבנות והמנעל שחור שפיר דמי. דא' בביצה, מסני שצריך ביצת (הגיד) [הגיר] להשחירו. והא דא' ברצועות ומנעל קאמר. כלומר מנעל ורצועות כולן שחורות. והיינו דאמרי' בפרק בן סורר, אפי' לשנויי ערקתא דמסאנא. והרצועות לקשרם במנעל, והיבם צריך שיהא בן י"ג שנה ויום אחד. ובודקין אותו אפי' על ידי קרובים: קצרו של דבר: קובעים מקום והולכים שם חמשה, היבם, ויבמה, והחמשה, שלשה מהן שאינן קרובים,

והיבם שהוא בן י"ג שנה ויום אחד והביא שתי שערות. והיבמה קוראת בלשון הקודש מאן יבמי להקים לאחיו שם כישראל לא אבה יבמי. ולא תפסיק בין לא לאבה. דמודה רבא בלא אבה. והיבם קורא בלשון הקודש לא חפצתי לקחתה. ודוחק היבם את רגלו בארץ יפה. והיבמה מתרת המנעל, וחולצת המנעל, ושולפתו מרגלו ביד ימין, ושמאל לא תהא מסייעתו. ורוקקת רוק הנראה (רוק) לדיינין כצאתו מפיה, עד נופלו בארץ. וקוראה בלשון הקודש ככה יעשה לאיש אשר לא יבנה את בית אחיו. ונקרא שמו בישראל בית חלוץ הנעל. והעומדים שם אומרים חלוץ הנעל ג' פעמים. כדאמרינן במנחות גבי עומר. קופה זו, קופה זו, קופה זו; יעקב בר' מאיר: ורב יהודאי כתב שהיבמה אומרת חלוץ הנעל ג' פעמים: והחולץ בב"ד הדיוטות דלא הוו [ידעי] כל סדר חליצה. כיון שעברה וחלצה חליצתה כשירה. ותנן מצות חליצה בשלשה דיינין ואסילו שלשתן הדיוטות. מאי טעמא דכת' בישראל, בישראל כל דהו: ורבינו יצחק הלוי מפרש שאין צריך לתפור המנעל בעור. ואע"פ שהוא תפור בפשתן מותר לחלוץ כיון שאנו רגילין לקרות לאילו מנעלים ואין אומן עושה אחרים מותר לחלוץ בו. והא דאמרינן מנעל התפור בפשתן אין חולצין בו. היינו מנעל פורי, כעין בוטש שלנו:

כך נזרקה מפי רבינו יצחק הלוי:

סימן תקמה

תקמה.

וזהו סדר גט חליצה:

נראה שאין צריך גט חליצה אלא לעדות, מדתקינו בגיטא דחליצתא ובעת מיננא גיטא דחליצתא למהוי בידה לזכות, ש"מ להכי הוא. ויש מחמירין להזקיקו בכל מקום, מדנאסרת בקרוביו: וכי כתבי גט חליצה ליכתוב במותב תלתא הוינא. ואית דמפרשינן דצריך למיכתב במותב תלתא הוינא ואיצטריפנא לבי חמשא: ורב יהודאי כתב לא ליכתוב אלא במותב תלתא, וחתמי תלתא. וצריך לסרגולי מגילתא. ואם משרטט ליה בדיותא לאו כלום היא. דצריך לסרגל סרגולי כהילכתא דר' יצחק דאמר שתים כותבין בלא שירטוט. שלש אין כותבין. והכי אמר ליה מר רב יהודאי לספריה לא ליכתוב אלא במותב תלתא וחתמי תלתא:

סימן תקמו

תקמו.

וגט חליצה כתבין ליה הכין:

(**מת**) [מה] דהות קדמנא ביום פלגי בשבת דהוא כך וכך בירח פלוני דהוא בשבת פלוני למניינא דרגילין ביה במתא פלנית במותב תלתא כחדא הוינא. אנחנא דייני דחתימין לתתא איך סליקא איתתא חדא דשמה פלוניתא בת פלני דמן מתא פלנית וכען איקלעת למתא פלנית וסליקת קדמנא לבי דינא והקרבת קדמנא גברא חד דשמיה פלוני בר פלוני דמן מתא פלנית. והכי אמרת פלניתא דא אנא הוינא נסיבתא לאינתו לפלני בר פלני דמן מתא פלנית אחוהי דהדין פלני. וההוא פלני בעלי שכיב וחיי לכל ישראל שבק ובר וברתא ומוקים שמיה בישראל לא שבק. והדין פלני אחוהי דמן אבוהי דההוא פלני בעלי הוא ועלי אמיר מן אורייתא לייבומי יתי. ובכן אתון דייניי אמרו ליה (איצבי) [אי צבי] לייבם יבם ואי לא ליטלע (ליה) [לי] ריגליה דימינא ואישתמודעינהו דהדין פלני אחוהי דמן אבוהי דההוא פלני מיתנא הוא ואמרנא ליה אי צבית לייבומי יתה יבם ואי לא אטלע (ליה) [לה] ריגלך דימינא ותשרי סינך מעל ריגלך ואמר לית אנא צבית ליבומי יתה. וכיון דאמר קדמנא כן אקרינינוהא לפלניתא דא מאן יבמי להקים לאחיו שם בישראל לא אבה יבמי ואקרינא יתיה לא חפצתי לקחתה (ואטלה) [ואטלע] לה קדמנא ריגליה דימינא ושרת סיניה מעל ריגליה (מעל ריגליה) ורקת באנפוהי רוקא דאיתחזי לנא מפומה על ארעא ואקרינא יתה ככה יעשה לאיש אשר לא יבנה את בית אחיו ונקרא שמו בישראל בית חלוץ הנעל בכן אנחנא דייני וכל דהוו יתבי עימנא ענינא ואמרנא בתרא חלוץ הנעל תלתא זימני ומדאיתעביד עובדא קדמנא אשרינוהא לפלניתא דא (לחתך) [למהך להתנסבה] לכל גבר דתיציבי ואינש לא ימחה מן יומא דנן ולעלם. ובעת מיננא פלניתא גיטא דחליצתא דנן וכתבנא וחתמנא ויהיבנא לה דלהוי בידה לזכו כדת משה וישראל: וחותמין תלתא: ונותנין לה ומשתריא לאלתר:

סימן תקמז

תקמז.

שטר הרשאה למי שרוצה לשגר שליח לקדש לו אישה במקום אחר:

זכרון עדות שהייתה בפנינו בכך בשבת בכך וכך ימים לירח פלני שנת כך וכך לבריאת עולם למניין שאנו מונין כאן במקום פלוני איך פלני בר פלני אמר לנו הוו עלי עדים וקנו ממני וכתבו וחתמו בכל לשון של זכות ותנו לפלוני בר פלוני מחמת שרציתי ברצון נפשי בלא אונס אלא בלב שלם ובנפש חפיצה ומניתי אותו שליח כדי שילך למקום פלני ויקדש לי אשה פלנית בת פלני כדת משה וישראל ותהא ידו כידי ופיו כפי ודיבורו כדיבורי. וכל תנאי שיעשה יהא עשוי וקנינא מן פלני בר פלני לפלני בר פלני ככל מה דכתיב ומפורש לעיל במנא דכשר למיקנייא ביה שריר וקיים: וחותמין שנים:

סימן תקמח

תקמח.

דין נערה שמקדשין אותה אמה ואחיה וכשמגעת בבגרות אומרת אי איפשר בפלני בעלי:

קטנה יתומה שאין לה אב. דמשיאין אותה אמה אחיה. אם קטנה היא לגמרי כגון בת חמש שנים אפי' מיאון אינה צריכה ומתקדשת לכל מי שירצה. ואם הגיעה לעונות פעוטות כבת שש שנים או שבע או יותר מיכן עד י"א וקידשה אמה או אחיה לדעתה צריכה למאן. וממאנת בין בב"ד. בין שלא בב"ד. ואינה צריכה ג' אלא בפני ב"ד ומיאונה מיאון. ולא שנתקדשה בלבד. אלא אפילו נישאת תוך הזמן עד י"א ממאנת והולכת לה. ואינה צריכה גט. ואפי' הביאה שתי שערות. כל שנת אחת עשרה שומא הם. ואין חוששין להם. וכל שנת י"ב עדיין היא קטנה אבל צריכה בדיקה אם הביאה שתי שערות. ואינה יוצאה במיאון אלא בגט. ואם לא הביאה שתי שערות כל שנת י"ב כלפני הזמן הזה. וקטנה היא ויוצאה במיאון. ואם השלימה י"ב שנה ויום אחד יוצאה מקטנות ונכנסת לנערות בין הביאה שתי שערות בין לא הביאה נערה היא ואין מועיל בה מיאון ואינה יוצאה אלא בגט. והיא נערה כל ששה חדשים ודאי. השלימה י"ב שנה ויום אחד וששה חדשים יוצאה מנערות ונכנסת לבגרות. ונעשית אשה גמורה לכל דבר. אבל למיאון אינה ממאנת משנכנסת לנערות וכ"ש לבגרות. ואף כשהיא קטנה כמו שכתבנו שיכולה לצאת במיאון הוא שלא היה לה אב. אבל אם אביה קיבל קידושיה אפי' בת יום אחד אינה יוצאה אלא בגט. שאין תורת מיאון נוהגת אלא ביתומה בלבד. ובממאנת אם היתה ממאנת בתוך זמן הכת' למעלה. מותרת לינשא לכהן. שאין מיאון פוסל בכהן. והגט אינו אלא לראייה בעלמא. ואין שם כריתות עליו. ואפי' אין בידה גט מיאון כיון שמיאנה בפני שנים ואמרה אי איפשי בקידושין שקידשוני אמי ואחי מותרת לינשא לכל אדם ואין חוששין לגט מיאון אלא כדי שלא ישתכח הדבר. הילכך אינו פוסל לכלל כהונה. ומשנה שלימה. ואין בה חילוק: הממאנת באיש הוא מותר בקרובותיה והיא מותרת בקרוביו. ולא פסלה מן הכהונה. וכן הילכתא:

סימן תקמט

תקמט.

וזה גט מיאון:

זכרון שהיתה בפנינו כו'. איך פלנית בת פלני אתת לקדמנא לבי דינא וכן אמרה פלונית אמי ופלני אחי אטעויתי ואקדישו יתי לפלני בר פלני ואנא ינוקתא הויתי ולא הוינא

ידענא ליה כען לא ניחא לי למיהוי להדין נברא ולא רעינא ליה ולא צבינא ליה ולא לבי צבי להתנסבא ליה ובדיקנא בתר פלניתא דא ועדיין היא קטנה וכד (הוינא) [חזינא] דאמרה פלניתא דא כהדין עיניינא כתבנא גט מיאון דין ויהיבנא לה למהך להתנסבא לכל גבר דיתיצביין כדת משה וישראל: וחותמין שנים:

סימן תקנ

תקן.

שטר הרשאה לשולח גט לאשתו ממקום אחר:

זכרון עדות: כו'. איך פלני בר פלני אמר לנא הוו עלי עדים וקנו ממני וכתבו וחתמו עלי בכל לשון של זכות מחמת שרציתי ברצון נפשי בלא אונס אלא בלב שלם ובנפש חפיצה ומניתי שליח פלני בר פלני להוליך זה הגט לפלנית בת פלני ממקום פלני וליתנו בידה ויהא ידו כידי ופיו וכוחו ככוחי ודיבורו בדיבורי ושליח שלוחי ושליח שלוחו שלוחי עד מאה שלוחים עד דמטי גט זה ביד פלנית בת פלני שתהא מותרת לכל אדם שתחפוץ לינשא וקנינא מן פלני בר פלני לפלונית בת פלני ככל מה דכתיב ומפרש לעיל במנא דכשר למיקנייא ביה שריר וקיים: ויחתמו שנים:

סימן תקנא

תקנא.

שטר אפוטרופא שמשגרת אשה על בעלה לקבל גיטה ולגבות כתובתה מבעלה:

זכרון עדות וכו'. איך פלנית בת פלני אמרה לנו היו עלי עדים וקנו ממני וכתבו וחתמו בכל לשון של זכות ותנו לי לפלנית בת פלני להיות (ביד) [בידי] לזכות מחמת שרציתי ברצון נפשי בלא אונס אלא בלב שלם ובנפש חפיצה ונתתי לו ארבע אמות קרקע בחצירי במתנה מתנת בריא ולא מתנת שכיב מרע ואגבן הרשיתא (והשלטתין) [והשלטתיו] ומיניתיו אפוטרופא על פלני בעלי מחמת שברח ממני והניחני כרי לתופשו לדין ולגבות כתובתי. ויטול אותה לעצמו ויהא רשאי לקבל מחאה ולאחוואה אחוותא לקיומי ולבטולי חיובא וזכותא ולקבוע זמן ולבטל זמן להחרים ולגזור ולהשביעו בכל בית דין שירצה בין בדיני ישראל בין בדיני אומות העולם. וכל מה שיעשה יהא עשוי ויהיה פיו כפי וידו כידי וכוחו ככוחי וכל מה שמתענה לו מן הדין קיבלתי עלי בין לזכות בין לחובה וקנינא מן פלנית בת פלני לפלני בר פלני ככל מה דכתיב ומפרש לעיל במנא דכשר למיקניא ביה שריר וקיים: וחותמין שנים:

סימן תקנב
תקנב.

שטר אירוסין:

זכרון עדות כו': איך פלוני בר פלני אמר לה לפלנית בת פלני הוי לי לאנתו כדת משה וישראל דהיבנא ליכי מוהר בתולייכו כסף זוזי מאתן דחזו ליכי מדאורייתא שריר וקיים עלי וצביאת פלניתא דא והות לאנתו לפלני דנן. וכך התנה לה פלני דנן לכתוב לפלנית ארוסתה בכתובתה ליום נישואין כך וכך דינרים כך וכך בגדים. וכך אמר פלני דנן אחריות כתובתא דא קבילית עלי ועל ירתיי בתריי להפרע מכל שפר ארג ניכסין וקניינין דאית לי תחות כל שמיא דקנאי ודאקני ניכסין דאית להון אחריות ודלית להון אחריות יהון אחראין וערבאין למפרע שטר כתובתא דא ואפי' מגלימא דעל כתפאי בחיי ובמותא מן יומא דנן ולעלם וקיבל עליו פלגי דנן לפלניתא דא ככל מה דכתיב ומפרש לעיל במנא דכשר למיקנייא ביה שריר וקיים: וחותמין שנים:

סימן תקנג
תקנג.

שטר כתובה:

בכך בשבת בכך וכך לירח שנת חמשת אלפים וכך וכך לבריאת עולם למנין שאנו מונין כאן במתא פלנית. איך ר' פלוני בר' פלוני אמר לה למרת פלוניתא בתולתא דא הוי לי לאינתו כדת משה וישר' ואנא אפלח ואוקיר ואזון ואפרנס יתייכי כהילכת גוברין יהודאין דפלחין ומוקרין וזנין ומפרנסין לנשיהון בקושטא ויהיבנא ליכי מוהר בתולייכי כסף זוזי מאתן דחזו (ליה) [ליכי] מדאורייתא ומזונייכי וכסותייכי וסיפוקייכי. ומיעל לוותייכו כאורח כל ארעא וצביאת מרת פלניתא בתולתא דא בת ר' פלני והות ליה לאנתו ודא נדונייא דהנעלת ליה מבית אבוהא בין בכסף בין בדהב בין בתכשיטין בין בשימושי (דירה) [דירה] בין בשימושי ערסא סך הכל קיבל עליו ר' פלני החתן בר' פלני בחמשים ליטרין ממטבע אטוונין מפשיטין טובים היוצאים בהוצאה שיש בכל דינר ודינר ארבעה פשיטים מכסף צרוף למשקלם וצבי ר' פלני חתן דנן בר' פלני והוסיף לה מדיליה חמשים ליטרין אחרות כנגדן כיוצא בהן במתנה דליהווי לה מאה ליטרין בכתובתה. וכן אמר ר' פלני חתן דנן בר' פלני אחריות שטר כתובתא דא קבילתו עלי ועל ירתי בתראי להתפרעא מכל שפר ארג נכסין וקניינין דאית לי תחות כל שמיא דקנאי (ודעתיך) [ודעתיד] אני למיקני נכסין דאית להון אחריות ודלית להון אחריות [כולהון יהון אחראין וערבאין לפרוע מנהון] שטר כתובתא דא בחיי ובמותא ואפי' מגלימא

דעל כתפאי ואחריות וחומר שטר כתובתא דא קבילית עלי ועל ירתיי בתריי כאחריות וכחומר כל שטרי כתובות דנהיגין בבנת ישראל העשויים כתיקון חכמים מן יומא דנן ולעלם דלא כאסמכתא ודלא כטופסי דשטרי. וקנינא מן ר' פלני חתן דנן בר' פלני למרת פלוניתא בתולתא דא בת ר' פלוני ככל מה דכתיב ומפרש לעיל במנא דכשר למיקנייא ביה שריר וקיים: פלני החתן בר' פלוני: ויחתמו שנים: זו לבתולה:

סימן תקנד

תקנד.

ולאלמנה כותב:

ויהיבנא ליכי מוהרא כסף זוזי מאה דחזו ליכי מדרבנן: ובמקום בתולתא כותב ארמלתא:

סימן תקנה

תקנה.

כתובת יבמים:

בכך בשבת כו'. איך פלני בר פלני צבי ברעות נפשיה ואמר קדמנא פלני בר פלני אחי דמן אבא שכיב וחיי לרבנן ולכל ישראל שבק וברא וברתא ומוקים שמא בישר' לא שבק ושבק אנתתא חדא דשמה פלנית בת פלני. דמן מתא פלנית. ואנא פלני בר פלני חזינא לייבומי יתה ולמיזן יתה ולפרנס יתה כמה דכתב בספר אורייתא דמשה יבמה יבא עליה ולקחה לו לאשה ויבמה. ושמעת פלניתא דא ואתייבמת לה לפלני בר פלני בעלה כמא דבעי אתה בדיל לאקמא לאחוהי מיתנא שמה בישראל כמה דכת' והיה הבכור אשר תלד יקום על שם אחיו המת ולא ימחה שמו מישראל. וצביתי אנא פלני בר פלני וכתבית לה לפלניתא דא יבמתי בכתובתה מאתן זוזי מוהרא דחזו לה מדאורייתא דהוה כתיב לה בכתובתא דכתב לה אחי בעלה. וצביתי (ואנסיפת) [ואוסיפת] לה מדילי כך וכך ואנא פלני בר פלני אפלח ואוקיר ואזון ואפרנס יתייכי כהילכת גוברין יהודאין וכך אמר פלני החתן בר פלני אחריות שטר כתובתא דא קבילית עלי וכו': וקנינא מן פלני החתן בר פלני לפלנית יבמתו בת פלוני ככל מה דכתיב ומפרש לעיל במנא דכשר למיקנייא ביה שריר וקיים: ויחתמו שנים: והחתן קודם:

סימן תקנו

תקנו.

כתובה דאירכסא:

בכך בשבת כו'. איך פלני בר פלני אתא לקדמנא ואמר לנא הא כמא שני מקדמת דנא אינסיבת ליה ברת פלניתא בת ר' פלני וכתיבנא לה כתובה משעה נישואיה כדת משה

וישראל וכתיקון חכמים והשתא אירכס ההיא כתובה וזמנה לא ידיע ובעינא למיכתב לה כתובתא אחריתי ומורא ונדונייתא ותוספת דילה ולשעבד נכסיי ככל מה דהוה כתיב בכתובתה קמייתא וכך אמר לנא ר' פלני בר' פלני הוו סהדי וקנו ממני וכתבו וחתמו בכל לשון של זכות והבו ליה למרת פלניתיא בת ר' פלני דאנא קבילית עלי דאוקיר ואזון ואפרנס יתייכי כו'. ודא נדונייא דהנעלת ליה מבי נשא בין בכסף בין ברהב. כו': וקנינא מן ר' פלני כו':

סימן תקנז

תקנז.

שטר מחילת כתובתה:

זכרון עדות. כו': איך באו לפנינו פלניתא ופלני ופלוני בני פלוני בעלה וזו פלוניתא אמרה לנו הוו עלי [עדים] וקנו ממני וכתבו וחתמו עלי בכל לשון של זכות ותנו לפלני ופלני בניי להיות בידם לזכות מחמת שרציתי ברצון נפשי בלא אונס אלא בלב שלם ובנפש חפיצה ומחלתי להם שטר כתובתי שהיה לי מן פלוני אביהם. ואין רשות מיום זה ומעלה לטעון ולערער על פלני ופלני בניי בשביל כתובתי שמחלתי להם ברצון נפשי וכל זמן שאני מחצפת פניי או הבא מכוחי לטעון ולערער על פלני ופלני בשביל כתובתי שמחלתי להם יהיו דבריו בטילים. ושביקין ושביתין וחשובין כחרס הנשבר בין בדיני ישר' בין בדיני אומות העולם וכל מודעי ומודעי דמודעי דנפקי מנו מודעי עד סוף כל מודעי כחספא תבירא דלית בה מששא. ואחריות שטר מחילה זו קיבלתי עלי וקנינא מן פלניתא דא לפלני ופלוני ככל מה דכתב ומפרש לעיל במנא דכשר למקנייא ביה שריר וקיים: וחותמין שנים:

סימן תקנח

תקנח.

גט שפחה:

בכך בשבת כו'. איך אנא פלני בר פלני ממדינת פלני דיתבא על נהר פלני ועומד היום כאן במתא פלנית וכל שום וחניכה דאית לי ולאבהתי צביתי ברעות נפשי בדלא אניסנא ושחררית וחרירית יתייכי ליכי אנתי לנפשייכי אנתי לעצמייכי לגרמייכי ואנת בת חורין ואינש לא ימחה בידייכי מן יומא דנן ולעלם ודין דיהוי ליכי מינאי ספר חרורין ואגרת חפושין וגט שחרורים כדת משה וישר': ויחתום: ויחתמו שנים:

סימן תקנט

תקנט.

מכירת העבד:

בכך בשבת כו': מחמת שנטלתי וקיימתי ממנו כך וכך ברצון נפשי ומכרתי לו בהם עבד שלי ששמו פלני מכירת עלמין מכירת פרהסיא מכירה גמורה שרירא וקיימא ויהיבנא ומשלמנא לו ליורשיו אחריו ורשאי ושליט יהיה פלני זה בעבד זה שמכרתי לו לירש ולהורישׁ למכור ולמשכן ולעשות כל מה שירצה ושום אדם לא ימחה בידו ועבד זה מוצדק לעבדות ופטיר ועטיר מערורי ועלולי (מלכו) [מלכא] ומלכתא ורשום לא אית עלוהי וככר סילקתי את ידי מעבד שמכרתי לו ומכירה זו גמורה וחלוטה וחתוכה דלא להשנאה בה. ואחריות שטרי עבד זה קיבלתי עלי ועל יורשיי אחרי ועל כל נכסיי ועל כל שפר ארג נכסין שיש להן אחריות ושאין להם אחריות יהו אחראין וערבאין להציל עבד זה מכל דין ועירעור מיד כל אדם ולהעמידו ביד פלני. וקיבל עליו פלוני זה אחריות שטר מכירה זו כחומר כל שטרי מכירות כמו שתיקנו חכמים וכהלכה מן יומא דנן ולעלם וקנינא כו':

סימן תקס

תקס.

שטר מחילה לכל מה שירצה:

זכרון עדות. כו'. מחמת שרציתי ברצון נפשי בלא אונס אלא בלב שלם ובנפש חפיצה ומחלתי לו עסק כך וכך שהיה לי עמו בזוז אחד והזוז קיבלתי ממנו ואין לי רשות ולא לכל הבא מכחי ולא מכח כל אדם בין קרוב בין רחוק מיום זה והלאה לטעון ולערער על פלני בר פלני מחמת עסק כך וכך שמחלתי לו וכל מודעי ומודעי דמודעי ומודעי דנפקי מנו [מודעי] עד סוף כל מודעי שמסרתי ושעתיד אני למסור הכל מחלתי לפלני בר פלני בזוז אחד והזוז קיבלתי ממנו. וכך אמר פלני בר פלני מחילה זו כתבוה בשוקא וחתמוה בברא דלא תהוי כמחילה טמירתא ואחריות שטר מחילה זו קיבלתי עלי ועל יורשי אחרי כחומר כל שטרי מחילות ושטרי פסיקות ופשרות העשויות כתיקון חכמים מן [יומא] דנן ולעלם דלא כאסמכתא ודלא כטופסי דשטרי וקנינא כו':

סימן תקסא

תקסא.

שטר מתנה:

זכרון עדות. כו': מחמת שרציתי ברצון נפשי בלא אונס אלא בלב שלם ובנפש חפיצה ונתתי לו ארבע אמות קרקע בחצירי במתנה ואגבם נתתי לו במתנה כך וכך תכשיטין או כך וכך בית במקום פלני במצרנא כך וכך מתנת בריא ולא כמתנת שכיב מרע מתנת עולמית. מתנה גמורה וחלוטה שרירא וקיימא דלא למיהדר בה לעלם ולא נשתייר לי וליורשיי במתנה זו כלום וכל מי שיבא מארבע רוחות העולם בן ובת אח ואחות קרוב ורחוק יורש ונוחל יהודי או גוי אוכל נכסיי ופורע חובותיי ויקום ויהגה ויערער וישתעי דין ודברים עם פלני זה מחמת מתנה זו שנתתי לו יהיו דבריו בטילים ושביתין וחשובין כחרס הנשבר דלית ביה מששא ועלי לפצות ולהדיח אותו לפי שברצון נפשי נתתי לו מתנה זו ויהא לו רשות למשכן להחליף ולמכור ולהוריש וליתן במתנה לכל מי שהוא רוצה ואינש לא ימחה בידיה וכל כתב שיצא מתחת ידי או מתחת ידי הבאים מכחי כתב עברי רומי יווני ישמעאלי פרסי יהא בטל ומבוטל דלא למיעבד ביה דינא לא בדיני ישר' ולא בדיני אומות העולם וכל מודעי ומודעי דמודעי ומודעי דנפקי מנו מודעי עד סוף כל מודעי שמסרתי ושעתיד אני למסור כולם מכרתים לפלני זה בזוז אחד והזוז קיבלתי ממנו וכך אמר פלני זה מתנה זו כתבוה בשוקא וחתמוה בברא דלא תהוי כמתנה טמירתא ולא שיירתי לעצמי ולא ליורשיי אחרי לא דין ולא עירעור ולא טענה במתנה זו כלום מן יומא דנן ולעלם ואחריות מתנה זו קיבלתי עלי ועל יורשיי אחרי כחומר כל שטרי הודאות והלוואות העשויין כתיקון חכמים דלא כאסמכתא ודלא כטופסי דשטרי וקנינא מן ר' פלוני בר' פלוני לפלני בר פלני ככל מה דכתיב ומפרש לעיל במנא דכשר למיקניא ביה שריר וקיים: וחותמין שנים:

סימן תקסב

תקסב.

שטר מכירה:

זכרון עדות. וכו'. וכתבו וחתמו ותנו לפלוני בר פלני להיות בידו לזכות מחמת שנטלתי ממנו כך וכך זהובים טובים ושקולים הולכין בכל משא ומתן מן מדינה פלנית ומכרתי לו בהם כך וכך בית שלי או ספריי או דבר אחר ומקום פלוני מכירת עולמים מכירה גמורה וחלוטה שרירא וקיימא דלא למיהדר בה לעלם ולא נשתייר לי וליורשיי אחרי במכירה זו כלום ומכירה זו שמכרתי לו דרך ביאתה ויציאתה תקרה ומעזיבה שבהן בית משפך מימיהם בור ודות ומחילות שבתוכם מתהום ארעא עד רום רקיעא עם מוצא ומבוא שלו ויש לו רשות על כך וכך שמכרתי לו לירש ולהוריש למשכן ולהחליף להשכיר ולהשאיל וליתן במתנה ולעשות כל מה שירצה ואילו מצרני החצר ובית זה מצד מזרח בתים שלום

ומצד צפון דרך רשות הרבים וכן מצד מערב ומצד דרום. ובתוך תחומין הללו מכרתי חצר זו והבית שבה וכל מי שיבא ויערער מארבע רוחות העולם בן ובת אח ואחות קרוב ורחוק יורש ונוחל יהודי וארמאי ויקום ויהגה ויטעון יהיו דבריו בטילין ומבוטלים וחשובין כחרס הנשבר שאין בו ממש ועלי ועל יורשי אחרי לפצות ולהדיח אותו מכל דין ועירעור בין בדיני ישראל בין בדיני האומות ולהעמידה בידו וביד יורשי אחרי ואחריות שטר מכירה זו קיבלתי עלי כחומר ובאחריות כל שטרי מכירות העשויות כתיקון חכמים מן יומא דנן ולעלם דלא כאסמכתא ודלא כטופסי דשטרי. וקנינא. וכו':

סימן תקסג

תקסג.

מסירת מודעא:

זכרון עדות. כו': איך פלני בר פלני מסר מודעא לפנינו ואמר שפלוני בר פלני יש לו עליו כך ממון ועושק אותי ואומר אם אתה עושה לי כך וכך אני אתן לך את ממונך ואם לא אעשה כך.... (ואנאסני) [ואנסני] ועכשיו אני אמסור מודעא לפניכם וכל מה שיבקש ממני אני אעשה היום ומחר אבטליה ואתבעיה בדינא מפני שבאונס אני עושה ושאלנו וראינו שאונסיה אונסא הוא בכן כתבנו שטר מודעא זה וחתמנו ונתננו לו לפלני בר פלני דליהוי בידיה לזכו: וחותמין תרי סהדי:

סימן תקסד

תקסד.

צוואת שכיב מרע:

זכרון עדות כו': איך פלני בר פלני אמר לנו הזדקקו לי להכנס אצל איש אחד ושמו פלני בר פלני שהוא חולה וביקש לצוות את ביתו מחמת מיתה ונזדקקנו לו ונכנסנו אצל פלני בר פלני ומצאנוהו חולה ומוטל ולשונו ומילולו מוכנין בפיו יודע לאמר ולשמע ולישא וליתן כשאר בני אדם שמהלכין על רגליהם בשוק וצוה בפנינו מחמת מיתה וכך אמר אותו האיש חולה הוא ונוטה למות ואין מי שיעשה רצוני ומשמש לפני עד שאני בחיים ויעשה לי כל צרכי אלא פלני בר פלני ולאחר מיתתי יטול כל מה שיש לי בשכר ששימש לפני ובאותה שעה מסר לו כל מה שהיה לו ושימש לפניו פלוני בר פלוני זה עד שעת פטירתו ומתוך אותו חולי נפטר לבית עולמו אותו פלני בר פלני וביקש ממני זה שטר צוואה זו בכן כתבנו וחתמנו ונתננו ביד פלני זה להיות בידו לזכות וקנינא כו': קיום השטר:

סימן תקסה
תקסה.

הנפק הוא הנקרא מעשה ב"ד:

אתקיים שטרא דנן לקדמנא במותב תלתא כחדא הוינא בי דינא דמתא פלנית וסהדוהי כתיבי לעילא וקיימוהי מלתחת בחתמות ידי סהדי אילין דחתימין עלוהי פלני בר פלני דחתים בכתב ידיה ופלני בר פלני דחתים בכתב ידיה ומדאתו פלני ופלני והעידו בפנינו שהוא כתב ידם אשרנוהו וקיימנוהו כדחזי: וחותמין שנים:

סימן תקסו
תקסו.

מתנת שכיב מרע:

זכרון עדות כו': איך אנו החתומים למטה נכנסנו אצל פלני בר פלני וראינו שהיה חולה ומוטל במיטה ודעתו מיושבת עליו ולשונו ומילולו מוכנין בפיו יודע לאמר ולשמוע ולישא וליתן על מיטתו כשאר אדם שמהלכין על רגליהם בשוק ופתח לפנינו פלני דנן וכך אמ' לנו הוו עלי עדים וקנו ממני בכל לשון של זכות מחמת שרציתי ברצון נפשי ונתתי לפלני זה כל נכסי שיש לי בבית ובחוץ הכל נתתי לו במתנה מעכשיו ושיירתי לעצמי כך וכך לשעת פטירתי ולאחר פטירתי וכל יורש שלי שיבא לירש כך וכך תנו לו דינר אחד מכך וכך ופטור הוא מכל נכסיי אין להם רשות לא ליורשים ולא לקרובים ולא לרחוקים על פלני זה ולא על מתנתו כלום מחמת שברצון נפשי נתתי לו כך וכך מעתה ועד עולם. וקנינא כו':

סימן תקסז
תקסז.

שטר חוב:

זכרון עדות. כו': מחמת שרציתי ברצון ונפשי בלא אונס אלא בלב שלם ובנפש חפצה מחמת שיש לי עלי כך וכך זהובים טובים ושקולים ממטבע פלונית והם עלי בהלואה וברשו וקיבלתי עלי לפורעם לו ואיני פושעו ואיני משרפו ואיני שואל ממנו זמן אחר ומעכשיו נתתי לו ארבע אמות בחצירי במתנה מתנת בריא ולא כמתנת שכיב מרע ואגבם הרשיתיו והשלטתיו ומניתיו אפוטרופא על כל בעל חובות שלי ועל כל נכסי דאית לי תחות כל שמיא דקנאי ודעתיד אנא למיקני נכסין דאית להון אחריות כולהון יהון אחראין וערבאין לתופשם לגבות מהן שטר זה עד גמירא בחיי ובמותא ואפילו מגלימא דעל כתפאי ואם אסרב מלפרוע לו חוב זה בזמנו לאלתר יהא רשאי לכופני ולנוגשי בכל

ב"ד שירצה בין בדיני ישר' בין בדיני האומות ולהשימני בערכאות של גוים ולהחרימני בשמי בין בפני בין שלא בפני בלא רשות ב"ד ואדם בעולם וכל מה שישים על סרבנותי הכל יגבה ממני וכל זמן ששטר חוב זה יוצא מתחת ידו או מתחת ידי הבא מכחו בדלא קרוע או דלא כתוב על גבו שפרוע הוא או שאין לי עדים נאמנים יהא נאמן עלי פלני זה ועל יורשיי אחרי הוא וכל הבא מכוחו כשני עדים ברורים בין בכולו בין במקצתו בלא דין ובלא שבועה, ואני פורע חוב זה עד גמירא בלא שום טענה בעולם ואחריות וחומר שטר חוב זה קיבלתי עלי ועל יורשי כחומר כל שטרי הודאה והלואה העשויין כתיקון חכמים מן יומא דנן ולעלם דלא באסמכתא ודלא כטופסי דשטרי וקנינא כו':

סימן תקסח

תקסח.

שטר הרשאה:

זכרון עדות כו': בלא אונס אלא בלב שלם ובנפש חפיצה ונתתי לו ארבע אמות קרקע בחצירי במתנה מתנת בריא ולא כמתנת שכיב מרע ואגבן הרשיתיו והשלטתיו ומניתיו אפוטרופא על פלני בר פלני כדי לתופשו לדין וידון ויזכה ויערער ויוציא מידו כך וכך שיש לי עליו ויטול אותם לעצמו ומעכשיו יהא לו רשות לקבוע זמן ולבטל ומן ולמחאה מחאתה ולאחוואה אחוותא ולקיומי חיובתא וזכוותא ולהחרים ולגזור ולהשמיטו בכל ב"ד שירצה בין בדיני ישר' בין בדיני האומות ויהא פיו כפי וידו כידי וכוחו ככוחי ועשייתו כעשייתי וכל מה שמתענה לו מן זה הדין קיבלתי עלי בין לזכות בין לחובה וקנינא כו':

סימן תקסט

תקסט.

שטר הלואה למחצית שכר:

זכרון עדות כו': וכתבו וחתמו בכל לשון של זכות כך קיבלתי מפלני בר פלני כך וכך זוזי בעיסקא דעמילנא וטריחנא וגריסנא בהון במזבן ובזבוניה במישקל ומיטרא וכל רווחים דמסייעין מן שמיא שקל פלני דין פלגא במאי דחזי ליה ממוניה ואנא במיעל וליאות ידי פלגא וכל דיאנא וחסרנא דהוי דרינן ליה תרטינן פלגא עליה ופלגא עלי וכבר קיבלתי שכר טורחי ועמלי ומעכשיו נתתי לו ארבע אמות בחצירי מתנת בריא ולא כמתנת שכיב מרע ואגבם הרשיתיו והשלטתיו ומניתיו אפוטרופא בין במטלטלי להיות אחראין וערבאין לפלני בר פלני עד שיגבה כל חובו ואחריות וחומר שטר זה קבילת עלי ועל ירתי בתרי להתפרעא מכל שפר ארג נכסין כולו ואפילו מגלימא דעל כתפאי

וקנינא כו': ואם הוא בערבות. גם ר' פלני אמר לנא בו ביום הוו עלי עדים וקנו ממני וחתמו בכל לשון של זכות כי שעבדתי עצמי ונכנסתי בערבות בשביל פלני ואני אומר לפלני תן לו ואני קבלן וכל חומר דין קבלנות קבילית עלי ועל ירתיי ופלני בר פלני יהיה נאמן כשני עדים ברורים ולא אוכל לטעון לא מזוייף ולא פרוע ואחריות וחומר שטר כיס זה אני פלני הנפקד ואני פלני הערב קבלנו עלינו ועל יורשינו כאחריות וכחומר כל שטרי כיסים העשויין כתיקון חכמים דלא כאסמכתא ודלא כטופסי דשטרי וקנינא כו':

סימן תקעא

תקעא.

פריעת שטר חוב הוא שובר:

זכרון עדות כו'. מחמת שרציתי ברצון נפשי שקיבלתי ממנו כך וכך ממה שהיה ביניני ועכשיו אין לי עליו לא דין ולא מאמר ולא חרם ולא שבועה ולא גזירה לא לי ולא ליורשיי אחרי מחמת כך וכל מי שיבא מארבע רוחות העולם בן ובת אח ואחות רחוק וקרוב יורש ונוחל יהודי וארמאי שיערער ויטעון ויספר דין עם פלני מחמת ממון שקיבלתי ממנו עלי אני פלני לשנאה לדכאה למרקא ולשיזבא מכל דין ועירעור ובעמידו בחזקתו וכל כתב שיצא מתחת ידי יורשי אחרי על פלני זה מחמת ממון זה שקיבלתי ממנו כלום בטילין ומבוטלין לא שרירין ולא קיימין אינון ודיבוריהן חשובים כחספא דלא למיעבד דינא בהון לא בדינא ישר' ולא בדיני האומות. וכל מודעי ומודעי דמודעי ומודעי דנפקו מנו מודעי עד סוף כל מודעי שמסרתי (ושעתיד אני) ושעתיד אני למסור וקיבלתי עלי אחריות שובר זה כחומר כל שטרי שובר דלא כאסמכת' ודלא כטופסי דשטרי וקנינא כו':

סימן תקעב

תקעב.

שטר שותפות:

זכרון עדות כו': ברצון נפשינו עשינו שותפות זה עם זה ושמתי אני פלני כך וכך ממון ואני פלני כך וכך ממון וקיבלנו עלינו לסחור מהן באמונה ולא בגזילה ובהכחשה ואין אנו מכסים זה מזה שום דבר בעולם וכל מה שירחם הק' לנו בשותפות נהיה שוין לחלוק בו בשוה הריוח וכל אחד יטול מקרן שלו וכל ריוח שיבא לנו מכל עשק ומכל סחורה ומשא ומתן הלואה או פקדון מכל דבר ומכל מציאה נהיה שוים לחלוק הריוח והקרן בשוה ויטול כל אחד ואחד את שלו ואחריות שטר שותפות זה קיבלנו עלינו ועל יורשינ ו ועל נכסינו מקרקעי ומטלטלי בחיים ובמות כחומר כל שטרי שותפות העשויין כתיקון דלא כאסמכתא ודלא כתופסי דשטרי. וקניניא כו':

סימן תקעג

תקעג.

שטר פשרה:

זכרון עדות. מחמת שרציתי ברצון נפשי ונטלתי וקבלתי ממנו ונתפייסתי עם פלני ממה שהיה לו ממני ולא נשתייר לי אצלו שום דבר שבעולם לא מן שווה זוז ולמעלה ולא מן שווה זוז ולמטה ושום טענה אין לי מחמת כך וכך שהיה לי עם פלני זה לא קול ולא טענה ולא שבועה ולא חרם ולא גזירה מן היום ועד עולם וכל מי שיבא ויערער על פלני זה מחמת דבר יהיו דבריו בטילין ומבוטלין ואין בהם ממש שלא לעשות דין עם שום אדם בעולם וכל מודעי ומודעי דמודעי ומודעי דנפקי מגו מודעי עד סוף כל מודעי מה שמסרתי ומה שעתיד אני לעולם נתפשרתי לפלני זה ואחריות שטר זה קיבלתי עלי ועל יורשי אחרי וקנינא כו': וחתמי תרי סהדי:

סימן תקעד

תקעד.

שטר משכנתא:

זכרון עדות. מחמת שרציתי ברצון נפשי ונטלתי וקיבלתי ממנו כך וכך דינרין והשכנתי בהם כך וכך ואין לי רשות על זה כך וכך שמשכנתי לו להשכיר ולהחליף ולמכור וליתן במתנה לשום אדם בעולם עד שאפרע לו ממונו כך וכך ואין אני פושעו ואין אני שואל ממנו זמן אחר עליהם וקיבלתי אחריות ממון זה עלי ועל ירתי בתריי כחומר כל שטרי משכונות והלוואות דלא כאסמכת' ודלא כטופסי דשטרי. וקנינא כו': שריר וקיים. וחותמין שנים: חז"ק:

סימן תקעה

תקעה.

תקנות הקהל:

מצאתי כתוב. מקום שיש בו חרם של ביד אם יעבר איש דרך לשם ובא אחר והזמינו לדין על פי חרם בפני עדים אפי' בשוק חלה עליו החרם עד שיבא לטעון בב"ד ואפילו בלא עדים דלא איברו סהרי אלא לשקרי. אלא שאין כותבין סרבנות אלא בעדים. ואחרי טענותם אם רצה הנתבע ילך לדרכו ועל תובע לחור אחריו לשלוח לו פסק דין:

סימן תקעו

תקעו.

והחרם. ששם רבינו שלא לישא שתי נשים אין להתירה רק במאה אנשים משלש

קהילות משלש ארצות כגון אניוב נורמדיאה צרפת. גם אותם לא יסכימו עד אשר יראו טעם מבורר להתיר. ושתהא כתובתה צרורה ומונחת ביד נאמן במעות או במשכנות: והחרם שמקבלים איש ואשה צריך כמו כן מאה להתיר. אבל אין [צריך] משלש ארצות: ותשומת יד בלא קבלת חרם יש חרם קדמוניות לקיים התשומת יד. אך יש להתירה בשלשים (ובטלן) [ובכולן אין רשאין להתיר] עד שיראו טעם מבורר להתיר: וכשאדם מזמין את חבירו לדין וחבירו מסרב אין יכול לבטל לא תפילת יוצר ולא תפילת מנחה עד שיבטל ג' פעמים תפילה: וכשיש שתי בתי כנסיות בעיר או יותר אין יכול לבטל כי אם בבית הכנסת שהנתבע מתפלל אך כשביטל שלש תפילות יכול לבטל כולן: ואם אדם משאיל בית הכנסת לרבים ויש לו ריב ומצה לאחד מהן אינו רשאי לאוסרה לאותו אדם אם לא יאסור לכולן: ומי שאבדה לו אבידה יש כח בידו להכריח הקהל להושיב שליח ציבור עד שיכנסו כולן בחרם שכל מי שיודע ממנה שום דבר שיאמר לו ואין אדם יכול לדחות התובע לומר לא אכנס בחרם אך אבא (לך) [עמך] לדין. וכן נמצא בספר ברזילי כי תקנות גאונים היא: ואם עושין בני העיר תקנת עניים או תקנות אחרות והרוב מתרצין בדבר מן המהוגנים אין האחרים רשאים לבטל התקנה ולומר אבא לב"ד כי אין ב"ד לישב בדבר כי הכל לפי ראות טובים העיר כמנהג קדמונים. או כפי צורך שעה: וגם אין לנפקד לעכב ספרים הנפקדים אצלו בשביל שום תביעה שיש לו על המפקיד. מכל זה יש חרם של קדמונים. הוסיף כל פקדונות שלא לעכב רק מלמד תינוקות יכול לעכב ספר שלומר בו ולא דבר אחר: ואיש שהטילו עליו מתנה ובאו לגבותה על יד הפקיד או השר אין לו להזמין המטיל לב"ד או המגבה עד שיפרע מעות או משכונות ואז יוכל להזמין לב"ד מי שעשה לו שלא כדין: ואפי' קודם שיפרע אם רואה שעושה לו שלא כדין וכשורה יש לו כח להיות קובל עליו בלא ביד עד שיעשה לו לפי ראות עיני הקהל. שאם לא כן יקח כל אשר לו על ידי גוים ויאמר כי בעבור המתנה הוא לוקח: ואם אנשי כפרים שאין להם בעירם מניין באים במקום קהילה ביום כיפור ומביאין נירותם שקורין צירייש. יניחנו לבית הכנסת. כי חרם יש בדבר. ואם עשה שנים האחד יניח. והאחר ידליק במקום שמתפלל ביחיד: וכל הנדרים שאדם נודר בבית הכנסת. ישלם באותה העיר כמנהג אנשי העיר ותקנתם אם יש שם מניין קבוע: ומשנכנס אדר עד הפורים. כל העובר דרך עירות וכפרים אם יש מניין קבוע יש חרם קדמונים לפרוע מעות לחלק לעניי אותה העיר. אם יתבעם לו אחר מאנשי העיר. ואם הוא תובעם פטור מחרם: ואם יש בבית הכנסת מניין מצומצם והתחיל החזן להתפלל אין אחר מהן רשאי לצאת עד

שיגמור החזן תפילתו. ואם עבר ויצא והתחיל קדיש או קדושה מאחר שהתחיל יגמור בלא מניין:

עד כאן העתקתי מכתיבת יד החבר ר' משה מברינא:

ועוד אמרי' כי יש חרם שלא לבטל תפילה בשבת ויום טוב בשום דבר אם לא ביטל כבר ג' תפילות. ואם בשביל תקנת הקהל אף לכתחילה מותר:

סליק.

הפקדונות וכו' ע"ש. ועוד אמרינן כי יש חרם שלא לבטל תפלה בשבת ויו"ט וכו' ואם בשביל תקנת הקהל וכו' כן היא ג"כ בתשובה הנ"ל. סליק.